

හදුනතාවරිය මහානාම සචරිතාදයන් විසින් විරචිත
සද්ධම්මපපකාසනී නම් වූ
පරිසමහිදාමගගට්ඨ කථා
(සිංහල පරිවර්තනය)

මෙතන [Click\(ක්ලික්\)](#) කර පටුනට පිවිසෙන්න

ප්‍රකාශනය
බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය

පරීසමගිදාමගගට්ඨ කථා

සිංහල පරිවර්තනය

අට්ඨකථාචාර්යය මහානාම මහාසථවිර පාදයන් විසින් රචිත පරීසමගිදාමග අට්ඨකථාව බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයේ ඉල්ලීම පරිදි සිංහලට පරිවර්තනය කළ දකුණු සිරිලක හම්බන්තොට දිස්ත්‍රික්කයේ, තංගල්ල ප්‍රාදේශීය ලේකම් කොට්ඨාශයේ 'මිරිස' සමිතිරිවැල්ලේ පදිංචි විජයතුංග ලියනපටබැඳිගේ ධර්මදාස මහතා 1962 දී විද්‍යෝදය පරිවේණස්ථ ශ්‍රී සුමංගල ගුණානුස්මරණ සංගමය මගින් දෙමටගොඩ පධානඝර විහාරයේදී පවත්වන ලද ත්‍රිපිටක ධම් පරීක්ෂණයෙන් සමත්ව ත්‍රිපිටකාචාර්ය උපාධිය ද, විද්‍යෝදය විශ්ව විද්‍යාලයෙන් ශ්‍රාස්ත්‍රවේදී උපාධිය ද ලබාගත්ත.

අම්බලන්ගොඩ රන්දොණේ ශික්ෂාලාභිකාර විද්‍යාලයේ සහ දික්වැල්ල වැවුරුකන්නල විද්‍යාතුංග ජීරුවනෙහි අධ්‍යාපනය ලැබූ මොහු එම පිරිවෙණෙහිම ආචාර්ය වරයකු ලෙස කටයුතු කර ඇත. 1971 දී ගුරුවෘත්තියෙන් ඉවත් වූ රාජ්‍ය සේවාවකීර්ණව දිවයිනේ විවිධ පෙදෙස් හි සේවා නිරතව දැනට විශ්‍රාමිකව වෙසේ.

පාලි, හින්දි, දෙමළ, ඉංග්‍රීසි යන භාෂාවන් පිළිබඳ හසළ දනුමකින් හෙබි මොහු මිරිස සිරි සුන්නන්දාරාමස්ථ ශ්‍රී ප්‍රඥාලෝක දහම් පාසැලේ ගුරුවරයෙකු ලෙස ද ක්‍රියාකර ඇත. විශ්‍රාම ගැනීමෙන් පසු මොහු කළ ප්‍රථම පරිවර්තන කෘතිය ලෙස පරීසමගිදා මග අට්ඨකථාව සඳහන් කළ හැකිය.

Vol XXI

හඳුනනාවරිය මහානාම ස්ථවිරපාදයන් විසින් විරචිත

**සද්ධම්මපපකාසනී නම් වූ
පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨ කථා**
(සිංහල පරිවර්තනය)

බුද්ධශාසන අරමුදලේ භාරකාර මණ්ඩලයේ අනුග්‍රහයෙනි.

පාලි අට්ඨකථා සිංහල පරිවර්තන - 25

හඳුනාවරිය මහානාම ස්ථවිරපාදයන් විසින් විරචිත

**සද්ධම්මපපකාසනී නම් වූ
පටිසම්භිද්දාමග්ගට්ඨ කථා**
(සිංහල පරිවර්තනය)

සිංහල පරිවර්තනය

ත්‍රිපිටකචාර්ය, ශාස්ත්‍රවේදී

විජේතුංග ලියනපට්ඨාඥගේ ධර්මදාස

අධ්‍යක්ෂණය

දයා ගුණසේකර

ප්‍රාචීන පණ්ණින - බී.එ. සේරාදෙනිය

ප්‍රකාශනය

බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය

125, ඇන්ඩර්සන් පාර, නැදිමාල, දෙහිවල.

දුරකථන: 2734256 ෆැක්ස්: 21736737

හඳුනාවරිය මහානාම ස්ථවිරපාදයන් විසින් විරචිත

**සද්ධම්මපපකාසනී නම් වූ
පටිසම්භිද්දාමගගට්ඨ කථා**
(සිංහල පරිවර්තනය)

ප්‍රථම මුද්‍රණය 2008

I S B N - 978-955-1604-44-8

පරිගණක අකුරුකරණය
උපමාලි කුලසේකර - කටුගස්තොට.

පිටකවරය
සුසිල් ජයශාන්ත පෙරේරා - මහරගම.

මුද්‍රණය
අපිත් ප්‍රිත්වර්ෂ
85/4, පරණ කැස්බෑව පාර, ගංගොඩවිල, නුගේගොඩ.
දුරකථනය : 011-2517269

ප්‍රකාශනය

බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය
125, ඇන්ඩර්සන් පාර, නැඳිමාල, දෙහිවල.
දුරකථන: 2734256, 2728468, 2726234 ෆැක්ස්: 2736737
විද්‍යුත් තැපෑල: bcc456@sltnet.lk
www.buddhistec.com

ප්‍රස්තාවනා (අට්ඨකථා)

පාළි භාෂාව මධ්‍යතන ඉන්දු ආර්ය පූර්ව අවධියට අයත් ප්‍රාකෘත විශේෂයක් බවත්, එම ප්‍රාකෘතය වූ කලී එකල උත්තර භාරතයේ ඒ ඒ ප්‍රදේශවල පැවති පොදු ජනයාගේ කථා ව්‍යවහාරය බවත්, පිළිගත් විද්වත් මතයයි. ප්‍රාකෘත ව්‍යවහාරය පොදු ජනතාවගේ හා ශ්‍රමණ සම්ප්‍රදාය ගරු කළ චින්තකයන්ගේ ද භාෂා මාධ්‍යය විය. එය උත්තර භාරතයේ පැතිරී ගිය ඉන්දු යුරෝපීය භාෂා ව්‍යවහාරයෙන් ජනිත වූවක් සේ සැලකිය යුතුය. මෙම ප්‍රාකෘත ව්‍යවහාරයේ ලිඛිත සාධක අනුව මූල අවස්ථාවක් සේ පෙනෙන පාළි භාෂාව උත්තර භාරතයේ කිසියම් විශේෂ ප්‍රදේශයක කථා ව්‍යවහාරයේ මාධ්‍යයක් විය.

1. පාළි භාෂාව ක්‍රි.පූ. 6 වැනි 7 වැනි සියවස්වල කොසොල් රට පැවති කථා ව්‍යවහාරය පදනම් කොට ඇති වූවෙකැයි ද එය නොයෙක් ජනපදවල ජනයාගේ පොදු භාෂා මාධ්‍යය වී යැයි ද මහාවාර්ය ඊස් ඩේවිඩ්ස් තුමා පවසයි.
2. පාළිය උප්ප්වූ ප්‍රදේශයේ භාෂාව යැයි වෙස්ටර් ගාඩ් සහ ඊ කුන් සහ ඔටෝ ප්‍රොන්කේ වැනි විචාරකයෝ පවසති.
3. පාළිය මගධයේ කථා ව්‍යවහාරයයි යන බුද්ධඝෝෂ හිමියන්ගේ මාය මහාවාර්ය ගෞරව තුමා අනුමත කරයි.
4. බුදුරජාණන් වහන්සේ මූලදී කොසොල් රට බසින් දහම් දෙසන්නට ඇතැයි ආලකන චින්ටර්නිට්ස් පාළි ත්‍රිපිටකයේ භාෂාව පැරණි මගධ ව්‍යවහාරය බව පදනම් කොට වෙනත් ප්‍රදේශ ව්‍යවහාරයන්ගේ සම්මිශ්‍රණයද ඇතිව ගොඩනැගුණු බෞද්ධයන්ගේ සාහිත්‍යයක භාෂාවකැයි පවසයි.
5. බුදුන් වහන්සේ ධර්ම ප්‍රචාරයේ යෙදුණු පන්සාළිස් වසින් වැඩි කොටසක් කොසොල් මගධ ප්‍රදේශවල සැරිසැරූ බව බෞද්ධ සාහිත්‍යයේ පෙනෙන බැවින් පාළි භාෂාව කොසොල් මගධ දෙරට

කථා ව්‍යවහාරය පදනම් කොටගෙන බිහි වූවාක් සේ සැලකීමට පුළුවන් බව ඊ කුන් නම් විචාරකයා පෙන්වා දෙයි.

මෙම විග්‍රහයන් ශාස්ත්‍රීය වශයෙන් වැදගත් වන අතර විශේෂයෙන් සැලකිය යුත්තේ බුදුන් වහන්සේගේ මතයයි. බුදුරජාණන් වහන්සේ දක්වා වදාළ ආකල්ප විග්‍රහ වන්නේ මජ්ඣිම නිකායේ අරණ විභංග සූත්‍රයෙනි. මෙම සූත්‍රයෙන් පෙන්වන්නේ උන්වහන්සේ භාෂා මාධ්‍යයෙහි අනවශ්‍ය ලෙස දැඩිව එල්බ ගත් ශාස්ත්‍රාචාරයෙකු නොවන බවයි. එකම දෙය විවිධ ජනපදවල නාම කීපයකින් හඳුන්වනු ලබන කල ඒ එක නාමයක් දැඩිව අල්ලා නොගෙන ඒ ඒ ලෙසට ව්‍යවහාර කළ යුතු බවත් ලෝක ව්‍යවහාරය නොඉක්මවිය යුතු බවත් අරණ විභංග සූත්‍රයෙහි උගැන්වෙයි.

බුද්ධ පරිනිර්වාණයෙන් පසුව ත්‍රිපිටකය සංගීත වූ භාෂාව වන පාළි භාෂාව ථේරවාදීන්ගේ ආගමික භාෂාව විය. එය සමස්ත ත්‍රිපිටකය පුරා රැඳී ගියේය. ථේරවාදීන්ගෙන් බිඳී ගිය මහායානිකයෝ බුද්ධ ධර්මය සංස්කෘතයට පෙරළා ගත්හ. ඔවුන්ගේ සංස්කෘත සාහිත්‍යය දියුණුවීමත් මුස්ලිම් ආක්‍රමණ වැනි ආක්‍රමණත් මහායානික දර්ශනය විශ්ව විද්‍යාල මගින් රට මුළුල්ලෙහි බෙදා හැරීමත්, මහායානිකයන් ආමිස පූජා යන්න, මන්ත්‍ර ආදියෙන් පෘථග්ජන ප්‍රසාදය දිනාගැනීමත්, හිසුළු විනය නීති ලිහිල් ලෙස මහායානිකයන් විසින් සකස් කිරීමත් ආදිය නිසා බුද්ධ ධර්මයත් පාළි භාෂාවත් බුද්ධජන්මභූමියෙන් අතුරුදහන් විය. එය ශ්‍රී ලංකාදීපයේ තහවුරු විය.

හෙළඅටුවා

සම්බුද්ධ පරිනිර්වාණයෙන් දෙසිය පන්තිස් වැන්නෙහි අශෝක අධිරාජයාගේ දායකත්වයෙන් පැලලුප් නුවරදී තුන්වන සංගායනාව පැවැත්විය. මොග්ගලීපුත්තතිස්ස මහ රහතන් වහන්සේගේ ප්‍රධානත්වයෙන් රහතන් වහන්සේලා දාහක් සම්බන්ධ වෙමින් මෙම සංගායනාව පවත්වා ඇත. සාහස්සිකා නමින් හඳුන්වන මෙම සංගායනාව නව මසකින් සම්පූර්ණ විය.

තෘතිය සංගායනාවසානයේ දඹදිව ථේරවාදාවරිය පරම්පරාවේ අවසන් පුරුෂයා වූ මොග්ගලීපුත්තතිස්ස මහ රහතන් වහන්සේගේ ශිෂ්‍ය

මිහිඳු මහ රහතන් වහන්සේ විසින් තෘතීය සංගායනාවේදී තෝරා බේරා ගෙන සංග්‍රහ කළ, ථේරවාදී ත්‍රිපිටකය ශ්‍රී ලංකාවට ගෙන එන ලදි. මිහිඳු හිමියන් විසින් ලක්දිවට ගෙන එන ලද පාළි ත්‍රිපිටකය මහා අරිට්ඨ රහතන් වහන්සේ ප්‍රමුඛ කොට ඇති සිංහල හික්කුන් වහන්සේලා උගත්හ. පාළියෙන් තිබූ ත්‍රිපිටකයේ ගැටලු තැන් සිංහල ජනතාවට පැහැදිළි කර දීම අවශ්‍ය විය. බුද්ධ කාලයේ සිට වාචනා මාර්ගයෙන්, ආචාර්ය පරම්පරා වලින් පැවත ආ අර්ථ විවරණ ක්‍රම මිහිඳු හිමියන්ගෙන් සිංහල හික්කුන් වහන්සේලා උගෙන ත්‍රිපිටකයේ ගැටලු තැන් හෙළ බසින් අරුත් විවරණය කළහ. හෙළවුවා නමින් මේවා හඳුන්වයි.

අටුවා වනාහි ත්‍රිපිටකයට අයත් පොත් වලට ලියා ඇති ව්‍යාකෘත සංග්‍රහ සමූහයයි. අටුවාවල පරමාර්ථය පෙළෙහි ඇති දුරවබෝධ වචන සහ ධර්මයේ ගැඹුරු තැන් විස්තර කිරීමත් අවශ්‍ය තැන්වලදී විස්තරාර්ථ සැපයීමත්ය. මෙම පරමාර්ථයෙන් ලියන ලද හෙළවුවා නම්,

මහා අට්ඨකථා

කුරුන්දි අට්ඨකථා

පච්චරිය අට්ඨකථා නම් වේ.

හෙළ අටුවා අතුරින් ප්‍රමුඛ ස්ථානය දරුවේ මහා අට්ඨකථාව හෙවත් මූල අට්ඨ කථාවයි. බුද්ධඝෝෂ හිමියන්ගේ අට්ඨ කථා සියල්ලටම පාහේ ශරීරය කරගෙන ඇත්තේ මෙම අටුවාවයි. තුන් පිටකයටම අයත් අට්ඨ කථාවන්හි මහා අට්ඨකථාව ගැන සඳහන් වන බැවින් එය තුන්පිටකයම අළලා සකස් වුනු හෙළවුවාවක් වශයෙන් සැලකිය හැකිය. එස්තු විෂය අතින් සෙසු හෙළවුවාවන්ට වඩා පරිපූර්ණ වී තිබුණ මහා අට්ඨකථාවේ ලක්දිව සිදුවූ දේ පිළිබඳව බොහෝ වෘත්තාන්ත ද සඳහන්ව තිබුණ බව සිතා ගත හැකිය.

මහා පච්චරිය අට්ඨකථාවට එම නම ලැබුනේ පච්චරියක් හෙවත් පහුරක් උඩදී එය ලියන ලද බැවිනි. කුරුන්දිවේලු විහාරයේදී ලියන ලද හෙයින් කුරුන්දි අටුවා නම් විය.

මෙම ප්‍රධාන හෙළවුවාවන්ට අමතරව තවත් අටුවා කීපයක් දක්නට ඇත. අන්ධ අට්ඨකථාව එයින් එකකි. දකුණු ඉන්දියාවේ කාක්ඤ්චපුර

(කොන්ස්ටරම්) යෙහි පැවති අටුවාවයි. එය ආන්ධ්‍රා භාෂාවෙන් ලියා ඇතැයි සැලකේ.

බුද්ධඝෝෂ හිමි

දඹදිව බෝමැඩට නුදුරු ඝෝෂ නම් ග්‍රාමයේ බමුණු කුලයක උපත ලද බුද්ධඝෝෂ වාදයෙහි දක්ෂ වූ රේචන නම් මහා තෙරපාණන් වෙත පැවිදි වූ බව ප්‍රචලිත මතයයි. බුද්ධඝෝෂ මහාබෝධී මණ්ඩපයට දකුණුදිග බමුණුගම උපන් බව සද්ධම්මසංගහ නම් පොතෙහි සඳහන් වේ. බෝමැඩට නුදුරෙහි ඝෝෂ නම් වූ ගමේ උපන් බව බුද්ධඝෝස්සජපත්ති නම් කථාවේ ද සඳහන් වේ. මෙවැනි විවිධ කරුණු විමර්ශනයෙන් පසුව බුද්ධඝෝෂ ජන්ම භූමිය මොරණ්ඩබේටක නම් ගම බව පිළිගෙන ඇත. ආන්ධ්‍ර දේශයේ ගුන්ටුර් දිස්ත්‍රික්කයේ පාල්නාඩ් තලුන් පෙදෙසේ "කෝටතේලි පුරිගුන්ඩියු පල්ලි" යන ලඟ පිහිටි ගම් දෙක මොරන්ඩබේටක යැයි පැවසේ. උන්වහන්සේ උපන් පෙදෙස මොරන්ඩබේටක යැයි විසුද්ධි මග්ගයෙන් පෙනේ. මජ්ඣිමනිකායට්ඨ කථාවේ කර්තෘ සංදර්ශක ගාථාවක මයුර සුන්ත පටිඨන හෝ මයුර රූප පටිඨන සඳහන් වන බැවින් එතුමා එහි විසූ බව ද සිතිය හැකිය.

ව්‍යාකරණ විෂයෙහි ද දර්ශන ශාස්ත්‍රයෙහි ද වෛදික ග්‍රන්ථ විෂයෙහි ද ඉතිහාස පුරාවිද්‍යා විෂයෙහිද කාය ව්‍යවච්ඡේද විද්‍යාවන් හිද ලක්ෂණ ශාස්ත්‍රයෙහිද පැතිරී ගිය බුද්ධි ප්‍රභාවයක් එතුමා කෙරෙහි පැවති බව පැහැදිලිය. බුද්ධඝෝෂ හිමියන් ලංකාවට පැමිණීමට පෙර ඤාණෝදය නම් ධර්ම ප්‍රකරණයන් අත්පසාලිනී අටුවාවන් දඹදිව දී කළ බවද සඳහන්ය. බුද්ධෝඝෝෂ හිමියන් කලින් සර්වාස්ති වාදියෙකුව සිට පසුව ථේරවාදී වූ බව ඇතැම් විචාරකයන්ගේ පිළිගැනීමයි.

බුද්ධඝෝෂ හිමියන් ලක්දිවට පැමිණියේ අනුරාධපුරය රාජධානිය කරගත් මහානාම රජ දවසය. බුද්ධවර්ෂ 953-975 අතර කාලයේය. උන්වහන්සේ ලංකාවට වඩින විට අට්ඨකථා සංහිතා කීපයක්ම මේ දිවයිනේ පැවති බවත් ඒවා හෙළ බසින්ම උගත් බවත් මෙයින් සමහරක් ග්‍රන්ථ ස්වරූපයෙන්ද සමහරක් පූර්වාචාරීන්ගේ මතවාද ඇතුලත් වූන ඍහිත්‍යය වශයෙන්ද පැවති බවත් ආචාර්ය අදිකාරම් මහතා පවසයි.

මිහිඳු හිමියන් දවසම ආරම්භ වූ සිංහල අටුවා කථා වසර 700ක පමණ කාලයක් සිංහල ත්‍රිපිටකය හෙළි පෙහෙළි කරමින් පැවතියහ. ත්‍රිපිටක පාළියට සිංහල අටුවා ලියා ඇති බව දඹදිව විසූ රේවත හිමියන්ද දැන ගැනීමෙන් සිංහල අටුවා පාළියට පරිවර්තනය කිරීම, බුදුදහම විරස්ථායී වීමට හේතුවක් යැයි උන්වහන්සේ ද සලකා හෙළවුවා පාළියට පරිවර්තනය කිරීම සඳහා බුද්ධඝෝෂ හිමියන් ලක්දිවට එවන්න ඇතැයි සැලකිය හැකිය.

බුද්ධඝෝෂ හිමියන් මෙහි පැමිණ බුදුන් වදාල දෙලක්ෂ පන්සැත්තැ දහස් දෙසියපනස් ග්‍රන්ථ සංඛ්‍යාවක් ඇති ආගමයට තුන්ලක්ෂ එක්සැටදහස් සත්සියපනස් ග්‍රන්ථ සංඛ්‍යාවක් පමණ අටුවා කථා ලියා ආගමයෙහි පහත් නැගූ සේකැයි දත යුතු යැයි පූජාවලියේ සඳහන්ව තිබේ.

සංස්කාරකයෙකු හා අනුවාදයකු වශයෙන් බුද්ධඝෝෂ හිමියන්ගේ කාර්යය වූයේ තමන් ඉදිරියෙහි වූ හෙළවුවාවන්හි අන්තර්ගත වූ විවරණ වෙනස් කිරීම නොව, ඒවා සකස් කිරීම සහ අවශ්‍ය ස්ථාන පිළි කරමින්, අවශ්‍ය ස්ථාන විස්තරාර්ථ දක්වමින්, විධිමත්ව සුගමව පාළි භාෂාවට නැගීමයි. බුද්ධඝෝෂ හිමියන්ට අට්ඨකථා සකස් කරන්නට මහාවිහාරයෙන් ඉඩ ලැබී ඇත්තේ මහාවිහාර වාචනා 'මාර්ගයට විරුද්ධ මත ඒවායේ ඇතුලත් නොවිය යුතුය' යන කොන්දේසිය ද සහිතවය.

"මහා අට්ඨකථාව ශරීරය කොටගෙන මහාපච්චරිය කුරුන්දි ආදී විශ්‍රැතඅර්ථ කථාවන්හි යම් විනිශ්චයක් වේද එහි යුක්තාර්ථ සහ ඇතුලත් වන්නා වූ ස්ථවිර වාදයද අත්නොහරිමින් සංවර්ධනය හොඳින් ආරම්භ කරන්නෙමු."

තව ද එම අර්ථ කථාවලින් භාෂාන්තරය පමණක් අත්හැර විස්තර තැන් පිළිකොට සියලුම විනිශ්චයන් ඇතුලත් කොට කිසිම තන්හි යුත් අත් නොඉක්මවා සංවර්ණනය කරන්නෙමු යි බුදුගොස් හිමියෝ පවසති.

බුද්ධඝෝෂ හිමියන් විසින් කරන ලද අට්ඨකථා සියල්ලම මිහිඳු මාහිමියන් විසින් ලක්දිවට ගෙන එන ලදුව මහා විහාරිකයන් විසින් ආරක්ෂා කරනු ලැබූ හෙළවුවාවන්හි පාළි අනුවාද බවත් මහා අට්ඨකථාවේ සාරය ගෙන පාළි අට්ඨකථා රචිත බවත් මෙම අට්ඨකථාවල සඳහන් වේ.

මේ අනුව බුදුගොස් හිමියන්ගේ කාර්යය වූයේ බුදුසමය පිළිබඳව අමුතුවෙන් පොත් ලිවීම නොව එතෙක් හෙළවුවාවන්හි ආ කරුණු විධිමත්ව හා සුගමව පාළි භාෂාවට නැගීම වෙයි. පාළි අටුවා පොත්වලින් අඩකටත් වඩා සපයා ඇත්තේ බුදුගොස් හිමියන් විසිනි. බෞද්ධ අට්ඨකථාවාරීන් අතුරෙන් එතුමා ශ්‍රේෂ්ඨතමයායි. එතුමාගේ ජීවන චරිතය වටා විවිධ ජනප්‍රවාද ගෙහි ඇත්තේ ඒ නිසාමය. එතුමා මෙලොව පහළ වූයේ බුදුන්ගේ පර්යාප්ති ශාසනය දීර්ඝ කාලයක් නිර්මලව පවත්වාගෙන යාම සඳහා පාළි අට්ඨකථා ලිවීමටමය යන ජන ජනප්‍රවාදයක් ද ඇත.

අටුවා විස්තරය

විනය පිටකය

පෙළ	අටුවාව	කර්තෘ	කාලය
උභය විභංග 1 පාරාජිකා පාළි	1 ආණ්ඩ දෙසනා සමහතපාසාදිකා බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.	
2 පාවිත්තික පාළි	2 යථාපරාධ සාසන විනය අට්ඨකථා		
බැකක	3 වුල්ල වග්ග පාළි	3 සංවරාසංවර කරා	
	4 මහාවග්ග පාළි		
පරිවාර	5 පරිවාර පාළි		
	හික්ඛුපාතිමොක්ඛ කභිබා විතරණී බුද්ධඝෝෂ හිමි 5වන ශ.ව.		
	හික්ඛුණී පාතිමොක්ඛ (මාතිකට්ඨ කරා)		

අභිධර්ම පිටකය

1 ධම්මසංගණිප්පකරණ	1 පරමිසු දේසනා	අත්පාලිනී	බුද්ධඝෝෂ හිමි 5වන ශ.ව.
2 විභංගප්පකරණ	2 යථාධම්ම සාසන	සම්මොහ විනොදනී	බුද්ධඝෝෂ හිමි 5වන ශ.ව.
	3 නාමරූප පරිච්ඡේද කරා		
3 කරාවත්තුප්පකරණ			බුද්ධඝෝෂ හිමි 5වන ශ.ව.
4 පුද්ගලපඤ්ඤාප්පකරණ			
5 ධාතුකරාප්පකරණ	පරමිසුදීපනී		
6 ශම්මකප්පකරණ	පඤ්චප්පකරණවිධිකරා		
7 පටිඨානප්පකරණ			

සූත්‍ර පිටකය

1 දිඝනිකය	1 වොහාරා දේශනා	සුමංගල විලාසිනී	බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
2 මජ්ඣිමනිකය	2 යථානුලෝමසාසන	පපඤ්ච සුදනී	බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
3 සංයුක්තනිකය	3 දිට්ඨි විනිවෙඨන කථා	සාරත්ථපකාසිනී	බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
4 අංගුත්තරනිකය		මනෝරථපුරුෂී	බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
5 බුද්දක නිකය				
1 බුද්දකපාඨ	පරමිත් ජොතිකා		බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
2 ධම්මපද	ධම්මපදඨා කථා		බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
3 උදාන	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
4 ඉතිවුත්ත	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
5 සුත්තනිපාත	පරමිත් ජොතිකා		බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
6 විමානවත්ථු	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
7 ජේත වත්ථු	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
8 ථේර ගාථා	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
9 ථේරී ගාථා	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
10 ජාතක	ජාතකවිධකථා		බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.
11 නිද්දේස (වුල්ල-මහා)	සද්ධම්ම ජොතිකා		උපසේන ආචාර්ය	6වන ශ.ව.
12 අපදාන (ථේර-ථේරී)	විසුද්ධ ජන විලාසනී		මහානාම ආචාර්ය	7වන ශ.ව.
13 පටිසම්භිදා මග්ග	සද්ධම්මජපකාසිනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
14 බුද්ධවංස	මදුරත්ථපකාසිනී		බුද්ධදත්ත හිමි	5වන ශ.ව.
15 වරියාපිටක	පරමිත් දීපනී		ධම්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
	විසුද්ධි මග්ග		බුද්ධඝෝෂ හිමි	5වන ශ.ව.

තෙත්තිජපකරණ	තෙත්ති අවිධකථා	ධර්මපාල ආචාර්ය	5වන ශ.ව.
චතුෂාණුවාරපාළි	චතුෂාණුවාර අවිධකථා	ආනන්ද වන්ඟන	8වන ශ.ව.

බුද්ධඝෝෂ හිමියන් විසින් පාළියට නොනගන ලද අවිධ කථා පාළියට නගන ලද්දේ බුද්ධදත්ත ධම්මපාල උපසේන සහ මහානාම තෙරවරුන් විසිනි.

බුද්ධදත්ත හිමි

බුද්ධඝෝෂ හිමියන්ගේ සමකාලීනයෙකි. මධුරත්ථ විලාසිනී නම් බුද්ධවංශ අටුවාව උත්වහන්සේ ලියා ඇත.

උපසේන හිමි

සද්ධම්මපේතිකා නම් නිද්දේශ අට්ඨකථාව මහාපරිවේනවාසී උපසේන හිමියන් විසින් කරන ලදී.

මහානාම හිමි

පටිසම්භිදාමග්ග අට්ඨකථාව වන සද්ධම්මප්පකාසන්ධ්‍ය මුත්ථනන්සේ විසින් ලියන ලදී.

ධම්මපාල හිමි

පරමත්ථදීපනී අට්ඨකථා - උදාන - ඉතිවුත්තක - විමානවත්ථු - ප්‍රේතවත්ථු - ථෙර ථෙරී ගාථා අට්ඨකථා මුත්ථනන්සේ ලියන ලදී.

මෙම අට්ඨකථාවන් උගෙන ඒවා ආරක්ෂා කළ අය අට්ඨකථිකා නමින් හඳුන්වා ඇත. අට්ඨකථාවරියා යනු අට්ඨකථා සම්පාදනය කළ ආචාර්යවරයෝය. ආචරිය වාද, ආචරිය මත, ආචරිය වාද යන නම්වලින් කියවෙන්නේ අට්ඨකථාවන් මැයි.

අට්ඨකථාවන් පිළිබඳ විවිධ විවේචන හා මතවාද උගතුන් අතර පවතී. මෑතකාලීන වියතුන් අතුරින් අග්ගමහාපණ්ඩිත පොල්වත්තේ බුද්ධදත්ත හිමියෝ එවැනි විවේචකයෙකි. උත්ථනන්සේගේ අටුවා පරීක්ෂණ නම් පොතෙන් එවැනි විවේචන ඉදිරිපත් කර ඇත. අටුවාකථා බුදුන් වහන්සේගේ දේශනා නොවන බව කවුරුත් පිළිගනිති. අටුවාචාරීන් වහන්සේලා අතරද විවිධ මතභේද තිබූ බව දක්නට ඇත. වසර හත්අට සියයක් ගෙන ආ ලිඛිතව නොතිබූ අර්ථ කථා සාහිත්‍යයට එවැනි දේ ඇතුළත් වන්නට පහසුකම් තිබේ. මිහිඳු හිමියන් විසින් ගෙන එන ලද පාළි විචරණ මහාවිහාරික හික්කුන් විසින් සිංහලට පරිවර්තනය කොට එම හෙළවුවා පස්වන සියවසේ බුද්ධඝෝෂ හිමියන් විසින් නැවත පාළි භාෂාවට පරිවර්තනය කළ බව පිළිගත් සම්ප්‍රදායයි. මේ නැන්වලදී එම මතිමතාන්තර ඇතුළත් වන්නට ඇති බව සිතිය යුතුය.

මහාවිහාරීය සම්ප්‍රදාය එකකි. අභයගිරි ජේතවන පරම්පරා හිද එවැනි සම්ප්‍රදායන් පැවතුණු බවට සැකයක් නැත. ස්වකීය පාඨම්පරික් මතවලට පටහැනි සූත්‍ර ධර්මයන් පෙළෙහි ඇති බව දැන දැනත් සිය මතය

තහවුරු කරනු සඳහා ඒවා මදකිනිදු වෙනස් නොකර, ඉවත් නොකර, සංගායනාවලදී පැවති තත්ත්වයෙන්ම ත්‍රිපිටකය රැකගෙන ඒම ගැන මහාවිහාරීය පරම්පරාවට බෞද්ධයාගේ ප්‍රණාම පූර්වක ගෞරවය හිමිවිය යුතුය.

මේ අන්දමින් පැවතගෙන ආ අවිධිකථා අපේ හාමුදුරුවරු තවත් වර්ෂ සිය ගණනක් තම ආරාමවල පොත්ගුල්වල තබා පුස්තකාලවල තැන්පත්කොට උදේ සවස සුවද දුම් අල්ලා ධර්ම ගෞරවයෙන් ධර්ම රත්නය රැකගෙන ආහ. අනගාරික ධර්මපාලතුමාගේ ජාතික ආගමික වැඩපිළිවෙළ ආරම්භ වීමෙන් පසුව එතුමාගේම පවුලේ නැයන් විසින් අවිධිකථා මුද්‍රණය කිරීමේ වැඩපිළිවෙළ ආරම්භ කර ඇත. ඒ ධර්මපාලතුමා විසින් ඇතිකරන ලද ආගමික ප්‍රබෝධයේ එක් ආභාෂයකි. 1916 ජූලි 05 දින ත්‍රිපිටක මුද්‍රණසභා නම් ආයතනයක් සයිමන් ඇලෙක්සැන්ඩර් හේවාචිතාරණ මහතුන්ගේ මැදහත්වීමෙන් කොල්ලුපිටියේ පාම් හවුසිහි පිහිටුවා ඇත. 1929 ජුනි 29 දින මෙම ත්‍රිපිටක සභාවේ රැස්වීමක් කොළඹ ඩික්මන් පාරේ තක්සලානිදී පවත්වා තිබේ. මෙම රැස්වීමට අති පූජ්‍ය හික්කඩුවේ ශ්‍රී සුමංගල මහා නාහිමියන්ද, රත්මලානේ ශ්‍රී ධම්මානන්ද ධර්මාලෝක නායක හිමියන්ද ප්‍රධාන පණ්ඩිත ධර්මධර භික්ෂූන් වහන්සේලා 25 නමක් සහභාගී වූ බව සඳහන් වේ. අනගාරික ධර්මපාලතුමා ප්‍රධාන සාසනමාමක පිරිස්ද මෙම රැස්වීමට සහභාගී වී ඇත. මෙම නායක පණ්ඩිත ස්වාමීන් වහන්සේලා එක් එක් අටුවා ග්‍රන්ථ සංස්කරණය භාරගත් බවද සඳහන් වේ.

සවිමන් හේවාචිතාරණ මහතාගේ අභාවයෙන් පසුව සෝමලතා හේවාචිතාරණ ළමාතැනි විසින් ත්‍රිපිටක මුද්‍රණය සඳහා අරමුදල පිහිටුවීය. එම අරමුදල මගින් හේවාචිතාරණ අවිධිකථා ග්‍රන්ථ සමූහය මුද්‍රණය කර ඇත. ආගම ධර්මය, ඉතිහාසය, පුරාවිද්‍යාව, සාහිත්‍යය ආදී ශ්‍රී ලංකා සංස්කරණ විවිධ ක්ෂේත්‍රයන් පර්යේෂණාත්මක අධ්‍යයනවලට යොමු කරමින් ශාස්ත්‍රීය පොතපත සපයා සංස්කෘතිය පිළිබඳව අවබෝධයක් ජනතාවට ලබාදීමේ අරමුණින් 1845 දී ආරම්භ කළ ශ්‍රී ලංකා රාජකීය ආසියාතික සමිතියේ සිංහල අවිධිකථා සිංහලට පරිවර්තනය කිරීමේ ව්‍යාපෘතිය මගින් පොත් දහයක් මුද්‍රණය කිරීම මහඟු කාර්යයකි.

අභාවයට යන පැරණි බෞද්ධ පොත්පත් හා අලුතින් ලියැවෙන බෞද්ධ පොත්පත් මුද්‍රණය කරවීමත් ඉංග්‍රීසි බෞද්ධ පොත්පත් සිංහලට

පරිවර්තනය කර මුද්‍රණය කිරීමත් පරපුරෙන් පරපුරට බුද්ධ ධර්මය ගෙන යාමත් බෞද්ධ සංස්කෘතියේ ආරක්ෂාවත් සඳහා පිහිටුවා ඇති අප ආයතනය වන බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය මගින් බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටකයේ පුනර්මුද්‍රණය නිමවීමෙන් පසු අවිධිමත් සිංහලට පරිවර්තනය කොට මුද්‍රණය කිරීමට ප්‍රතිපත්ති සකස් කරන ලදී. සිංහලෙන් මුද්‍රණය අවසන් කොට අටුවා කථා ඉංග්‍රීසියට පරිවර්තනය කර මුද්‍රණය කිරීම අපේ අදහසයි.

“කථා පවත්තිනී” නම් පාඨයක් ත්‍රිපිටකයේ අංගුත්තර නිකායේ සඳහන් වෙයි. ධර්මදේශකයා පෙළක් අටුවාවත් දැනී නම් දහම් අසන්නා පෙළක් අටුවාවත් දැනී නම් දහම් දෙසන්නාත් අසන්නාත් දෙදෙනාම පෙළක් අටුවාවත් දැනීම එම ධර්ම දේශනාව සාර්ථක දේශනාවක් වන බව මෙහි සාමාන්‍ය අදහසයි. තථාගත ධර්මය වඩාත් ප්‍රකට වීම විවෘත වීම එහි පැවැත්මට හා උත්තරීතර භාවයට හේතුවන බව සඳහන්ය. මෙම කරුණු පිළිබඳ විමසිලිමත් වනවිට අවිධිමත් පරිවර්තනයේ හා මුද්‍රණයේ අවශ්‍යතාව වඩාත් පැහැදිලි වන්නේය. එයට අමතරව විශ්ව විද්‍යාලවල පාළි හා බෞද්ධ අධ්‍යයනාංශවල උසස් අධ්‍යාපනය ලබන ශිෂ්‍යයන්ට විෂය නිර්දේශානුකූල අවිධිමත්වල සිංහල පරිවර්තන නොමැතිකමේ බාධාවද, එම ගුරු ශිෂ්‍ය දෙපිරිසටම මේ මගින් දුරු කිරීමද අපේ පරමාර්ථයකි.

අපගේ ඉල්ලීමද පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත වැළඹිටියාවේ කුසලධම්ම නාහිමියන්ගේ අනුශාසනාවද අනුව අටුවා කථා සිංහලට පරිවර්තනය කර මුද්‍රණය කරවීමේ භාරදූර කර්තව්‍යය ශ්‍රී ලංකා ජනරජයේ වර්තමාන ආගමික අමාත්‍යාංශය මගින් ඉතාම කෙටි කාලයක් තුළ අවසන් කිරීම සඳහා අපට පවරන ලදී. බුද්ධ ජයන්ති ත්‍රිපිටක පුනර් මුද්‍රණය මගින් අප දැක්වූ ආදර්ශයත් ගොඩනැගූ විශ්වාසයත් මෙයට හේතු වූ බව නිසැකය. මෙම කාර්යය අපට පැවරීම පිළිබඳව ශ්‍රී ලංකා ජනරජයේ ගරු ජනාධිපතිතුමන්ට, ගරු අගමැතිතුමන්ට, ගරු බුද්ධශාසන නියෝජ්‍ය ඇමතිතුමන්ට, ආගමික අමාත්‍යාංශයේ ලේකම් මහතාට සහ අමරහේවා මද්දුම මහතාට ද අපේ කෘතඥතාවය, පුණ්‍යානුමෝදනාපූර්වකව පළකරමු.

අටුවා පරිවර්තනයේදී ආමිෂ ලාභයම නොව ශාසනික සේවයම සලකා එක් එක් පොත භාරගෙන මැනවින් සිංහලට පරිවර්තනය කරදුන් පණ්ඩිත ස්වාමීන් වහන්සේලාට ද, උගත් ගිහි මහතුන්ට ද අපගේ

කෘතඥතාව හිමිවේ. සිංහල අටුවා පරිවර්තන සමීක්ෂණය කළ උගත් ගිනි පැවිදි දෙපිරිසටම අපගේ කෘතඥතාව හිමිවේ.

අටුවා කථා පරිවර්තන කාර්යය සම්බන්ධීකරණය කරමින් කටයුතු කළේ විජිතනන්ද සරත්වන්ද මහතාය. එම ග්‍රන්ථාවලිය මුද්‍රණය කරවීමේ කාර්යය භාරවූයේ අප ආයතනයේ මුද්‍රණ කටයුතු අධ්‍යක්ෂ පාලිත ලියනගේ මහතාටය. මෙම මහත්වරු දෙපළම ඉතා උනන්දුවෙන් මෙම කටයුතුවල නියැලීම පිළිබඳව එම මහත්වරුන්ටද මාගේ කෘතඥතාවය පළවේ. මෙයට අමතරව මෙම කාර්යයට හොඳහිතීන් අවංකව සහාය දුන් සියලු දෙනාටම පින් පුරවමින් ආසිරි පතමිහ.

මෙයට,

ශාසනස්ථිතිකාමී,

කිරම විමලඡෝති ස්ථවිර,

අධ්‍යක්ෂක, බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය,
නැඳිමාල, දෙහිවල.

බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයේ අවධිකථා පරිවර්තක මණ්ඩලය

පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත අම්බලන්ගොඩ ශ්‍රී සුමංගල නායක මාහිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත යටගම ධම්මපාල අනුනායක මාහිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත ආදාවල දේවසිරි නායක මාහිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත කුඹුල්ලේ ධම්මානන්ද නායක මාහිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත යාලේගම වන්දකිත්ති හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත මැදුරයන්ගොඩ විජයකිත්ති හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත වටගෙදර විමලබුද්ධි හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත විදුරුපොල ආනන්ද හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත හත්තොටුවේ ඉන්දරත්න හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත පල්ලේගම සමිත හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත මාවතානේ සෝමින්ද හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත බලපිටියේ සිරිසිවලි හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත බමුරුගම ධම්මවංස හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත මැදගම්පිටියේ විජිතධම්ම හිමිපාණන් වහන්සේ
 පූජ්‍ය රාජකීය පණ්ඩිත පන්තල සුමේධ හිමිපාණන් වහන්සේ

රාජකීය පණ්ඩිත	කීර්ති නාරම්පනාව මහතා
ශාස්ත්‍රවේදී	ඇන්.එච්. පෙරේරා මහතා
පණ්ඩිත	ජේ.පී. නිමල්ලාල් රංජිත් මහතා
පණ්ඩිත	ටී.ජී. ජයතිලක මහතා
පණ්ඩිත	ඒ.ඇම්.ඩී.වයි. සරත්චන්ද්‍ර අමරතුංග මහතා
පණ්ඩිත	ඩී.ඇම්.පී. බාලසූරිය මහතා
පණ්ඩිත	සෝමරත්න ගම්මන් වෙලගෙදර මහතා
පණ්ඩිත	දයා ගුණසේකර මහතා
පණ්ඩිත	ඩබ්ලිව්. ඇල්.පී. ධර්මදාස මහතා
පණ්ඩිත	ජිනදාස ගොඩකන්ද මහතා
පණ්ඩිත	ලසිත් නලන්ත මහතා
පණ්ඩිත	පී.ඇල්.කේ. පෙරේරා මහතා

සම්බන්ධීකරණය:- විජිතනන්ද සරත්චන්ද්‍ර මහතා

බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානයේ අවධිකථා පරිවර්තක සම්මිශ්‍රණ මණ්ඩලය

1. පූජ්‍ය මැදගම්පිටියේ විජ්‍යධම්ම හිමිපාණන් වහන්සේ
(පේරාදෙණිය ශ්‍රී ලංකා විශ්වවිද්‍යාලයේ කථිකාචාර්ය)
2. පූජ්‍ය කොටියාගල උපරතන හිමිපාණන් වහන්සේ
(කැලණිය විශ්වවිද්‍යාලයේ කථිකාචාර්ය)
3. පූජ්‍ය මැදලයන්ගොඩ විජයකිත්ති හිමිපාණන් වහන්සේ. (ශාස්ත්‍රපති)
4. පූජ්‍ය ඇස්වත්තේ රේවත හිමිපාණන් වහන්සේ. (ශාස්ත්‍රපති)
5. හේමවන්ද්‍ර දිසානායක මහතා. (ශාස්ත්‍රවේදී)
6. පණ්ඩිත දයා ගුණසේකර මහතා (රාජ්‍ය භාෂා දෙපාර්තමේන්තුව)
7. පණ්ඩිත ඒ ලසිත් නලන්ත මහතා (රාජ්‍ය භාෂා දෙපාර්තමේන්තුව)
8. පණ්ඩිත සිරිමෙවැනි සේනක මහතා (ශාස්ත්‍රවේදී)
9. අභිධර්මාචාර්ය බුද්ධික විජේසිංහ මහතා (ශාස්ත්‍රවේදී-විද්‍යාවේදී)

සංඥාපනය

පරිසමහිදා යන වචනය විශ්ලේෂණාත්මක ඥාණය වශයෙන් අර්ථ දක්වා ඇත. අර්ථ, ධර්ම, නිරුක්ති, ප්‍රතිභාන යන සිව්පිළිසිඹියාවන් ලැබීමට විශේෂ විභාග දැනීම අවශ්‍ය හෙයින් ඒ විශේෂ විභාග දැක්වීම පරිසමහිදා මගගයෙන් විස්තර කෙරේ. රහත් ඵලය වඩාත් සම්භාවනීය වන්නේ සිව්පිළිසිඹියාවන් සහිත වීමෙනි.

මෙම ග්‍රන්ථයට පරිසමහිදා මගග යන නම යෙදීමේ උචිත බව ග්‍රන්ථයේම විස්තර කරයි. සතර ප්‍රතිසමහිදාවන්ගේ මාර්ගය පරිසමහිදා මගග වශයෙන් ද, විවිධාකාර හේද හින්න ගැඹුරු අර්ථ තිබෙනුයි ප්‍රකරණ වන්නේ යයි ද එහි දැක්වේ. එය අර්ථ සම්පන්නය. ගැඹුරුය. ලොකෝත්තර භාවයන් ප්‍රකාශ කරන්නන්ය යනුවෙන් ද එහිම දැක්වේ.

පරිසමහිදා මගග අට්ඨකථාවේ ආරම්භක ගාථාවල සඳහන් වන්නේ 'අවොකකමනොනා සමයා සකාව - අනාමසනෙතා සමයං පරඤ්ච' යනුවෙනි. අන්‍ය ආගම් වාද ස්ව සමය හා ස්පර්ශ නොකරමින් පරිසමහිදා මගගට කථාව කරන බව මෙයින් දැක්වේ. ස්ව සමය නම් බුදු සමයයි. වර්තමානයේ සමහර පිරිසක් දරණ 'සෑම ආගමකම දැල්වෙන්නේ එකම පහනය' යන මිථ්‍යාදෘෂ්ටියට මෙය හොඳ පිළිතුරකි. පරවාදයන්ගෙන් බුදුසමය වෙන්කර පිරිසිදුව පවත්වා ගැනීම එහි අදහසයි.

මෙහි මහා වගග, යුගනන්ධ වගග, පඤ්ඤා වගග යයි වර්ග තුනකි. මහා වර්ගයෙහි ඥාණ කථා, දිට්ඨි කථා, ආනාපාන, ඉන්ද්‍රිය, විමොක්ඛ, ගති, කම්ම, විපලලාසා, මගග, මණ්ඩපෙය්‍ය, කථා යයි කථා දහයක්ද, යුගනන්ධ වර්ගයෙහි යුගනන්ධ, සව්ච, බොජ්ඣංග, මෙත්තා විහාර, පරිසමහිදා ධම්මවකක, ලෝකුත්තර, බලල, සුඤ්ඤා, වශයෙන් කථා දහයක් ද, පඤ්ඤා වර්ගයෙහි මහා පඤ්ඤා, ඉද්ධි, අභිසමය විචේක, චරියා, පාටිකාරිය, සමසීස, සතිපට්ඨාන, විපසසනා, මානිකා කථා යනුවෙන් කථා දහයක ද වශයෙන් විස්තර කිරීම් තිහක් වෙති. ධම්මවකකපච්ඡතන සූත්‍රය පිළිබඳව මහා විස්තරයක් ප්‍රශ්න උත්තර වශයෙන් දැක්වේ.

අභිධර්මය සූත්‍ර පිටකය පාදක කරගනිමින් වර්ධනය වූයේය යන විද්වත් මතය ඉදිරිපත් කරන විද්වත්හු පටිසම්භිදා මග්ගය අභිධර්ම පෝෂණයට ඉවහල් වූ අයුරු දක්වයි. විභංගයේ විවිධ කොටස් පටිසම්භිදා මග්ගය මත අවලම්බිත වූ බව ආචාර්ය ලාභා පෙන්වා දෙයි. ථේරවාද පටිසම්භිදා මග්ගයේ හා සර්වාස්ති සම්ප්‍රදායේ ඥාන ප්‍රස්ථාන ශාස්ත්‍රයේ විෂය වස්තුව බොහෝසෙයින් සමානතා දක්වන බව ආචාර්ය වෙනිමාධව වාඩුවා විද්වතුන් විසින් ඉදිරිපත් කර ඇත. පටිසම්භිදා මග්ග අට්ඨ කථාවේ විශේෂයෙන් සඳහන් කළ යුතු දේ වශයෙන්, විශුද්ධි මාර්ගයේ දක්වන අදහස් මෙහි එසේම නො පිළිගැනීම යයි අගගමහා පණ්ඩිත පොල්වත්තේ බුද්ධදත්ත නාහිමියෝ පෙන්වා දෙති. උන්වහන්සේ ඒ සඳහා උදාහරණ කීපයක් පාලි සාහිත්‍යය නම් පොතේ දක්වති.

මිහිඳු මාහිමි ශිෂ්‍යයන් විසින් පටිසම්භිදා මග්ගයට කරන ලද හෙළවුවාව කුමාර ධාතුසේන රජුගේ රජෙර්දයෙන් තුන්වැන්නෙහි මහානාම තෙර කෙනෙකුන් විසින් සද්ධම්මපප්පකාසනී නමින් පාලියට පරිවර්තනය කර ඇත. ධාතුසේන රජතුමාගේ මයිළඹුවන් වූ මහානාම තෙරුන් උන්වහන්සේ යයි ද සැලකෙති.

පටිසම්භිදා මග්ගය බුද්දක නිකායයේ දොළොස්වෙනි ග්‍රන්ථයයි.

බැති පුද

පටිසම්භිදා මග්ග අට්ඨකථාවේ නවතම සිංහල පරිවර්තනය සමාප්තියෙහි ලා ප්‍රදානිත සද්දපදේශයන් වෙනුවෙන් මිදිගම පුරාණ විහාරාධිපති රාජකීය පණ්ඩිත මුල්කිරිගල රතනසිරි නාහිමිපාණන් වහන්සේ කෘතවේදීව සමරමි.

පරිවර්තක

පටුන

පිටු අංකය

මහා වර්ගය

	ගන්ථාරම්භ කථා	01
01.	ඤාණ කථා මාතිකා උදෙසා වාර වර්ණනාව	12
02.	විසඳුම් අර්ථ වර්ණනාව	60
03.	අභිඥාඤායා නිර්දේශ වර්ණනාව	65
04.	පරිඥාඤායා නිර්දේශ වර්ණනාව	110
05.	පහාතබ්බ නිර්දේශ වර්ණනාව	116
06.	භාවිතබ්බ නිර්දේශ වර්ණනාව	124
07.	සව්ඡිකාතබ්බ නිර්දේශ වර්ණනාව	133
08.	භාතභාගී චතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව	137
09.	ලක්ෂණත්‍රික නිර්දේශ වර්ණනාව	138
10.	දුක්ඛ සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනාව	139
11.	සමුදය සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනාව	157
12.	නිරෝධ සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනාව	158
13.	මාර්ග සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනාව	160
14.	චතුරාර්ය සත්‍ය ප්‍රකීර්ණක වර්ණනාව	195
15.	ශුද්ධමයෙ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	200
16.	සීලමය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	200
17.	සමාධි භාවනාමය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	230
18.	ධර්මස්ථිති ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	238
19.	සම්මර්ශන ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	245
20.	උදයව්‍යය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	251
21.	භංගානුපසංඝාත ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	256
22.	ආදීනව ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	260
23.	සංස්කාරාරූපේක්ෂා ඥාන නිර්දේශ වර්ණනාව	263
24.	ගෝත්‍රභූ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	272
25.	මාර්ග ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	274

26.	එල ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	279
27.	විමුක්ති ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	279
28.	ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	280
29.	වස්තු නානඤ්ඤා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	282
30.	ගෝචර නානඤ්ඤා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	283
31.	වර්යා නානඤ්ඤා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	284
32.	භූමි නානඤ්ඤා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	288
33.	ධර්ම නානඤ්ඤා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	293
34.	ඥාණ පඤ්චක නිර්දේශ වර්ණනාව	296
35.	ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	297
36.	ඥාණත්‍රය නිර්දේශ වර්ණනාව	298
37.	ආනන්තරික සමාධි ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	299
38.	අරණ විහාර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	302
39.	නිරෝධ සමාපත්ති ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	303
40.	පරිනිර්වාණ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	311
41.	සමසීසට්ඨ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	311
42.	සලෙලකට්ඨ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	313
43.	විරියාරම්භ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	315
44.	අර්ථ සන්දර්ශන ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	316
45.	දර්ශන විසුද්ධි ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	316
46.	ක්ෂාන්ති ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	319
47.	ප්‍රදේශ විහාර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	319
48.	විවට්ඨ ඥාණ චක්‍ර නිර්දේශ වර්ණනාව	322
49.	ඉද්ධිවිධ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	325
50.	ශ්‍රෝතධාතු විශුද්ධි ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	334
51.	වේතොපරිය ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	336
52.	පූර්වේනිවාසානුස්මිති ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	337
53.	දිව්‍ය චක්‍ර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	358
54.	පඤ්ච ඥාණ ප්‍රකීර්ණක නිර්දේශ වර්ණනාව	364
55.	ආශ්‍රවක්‍ෂය ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	364
56.	සත්‍ය ඥාණ චතුෂ්ක ද්වය නිර්දේශ වර්ණනාව	366
57.	සුද්ධික ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	369

58.	ඉන්ද්‍රිය පරො පරියතත ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	369
59.	ආසයානුසය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	373
60.	යමක ප්‍රාතිහාර්ය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	380
61.	මහා කරුණා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	384
62.	සර්වඥතා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	406
63.	ආශ්වාද දෘෂ්ටි වර්ණනාව	412
64.	ආත්මානුදෘෂ්ටි වර්ණනාව	422
65.	අන්තර්ග්‍රාහික දෘෂ්ටි වර්ණනාව	429
66.	පූර්වාන්තාපරන්ත දෘෂ්ටි කථා වර්ණනාව	432
67.	ආනාපාන සති කථා	444
	ගණන් වාර වර්ණනාව	444
	සොළොස් ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	446
	උපක්ලේශ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	447
	ව්‍යවදාන ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	450
	සතොකාරී ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව	465
	ආනාපාන සති මාතෘකා වර්ණනාව	478
	දීර්ඝ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිර්දේශ වර්ණනාව	481
	ඤාණ රාශි ඡටික නිර්දේශ වර්ණනාව	502
68.	ඉන්ද්‍රිය කථා වර්ණනාව	504
69.	විමෝක්ෂ කථා වර්ණනාව	530
70.	ගති කථා වර්ණනාව	554
71.	කර්ම කථා වර්ණනාව	558
72.	විපර්යාස කථා වර්ණනාව	561
73.	මාර්ග කථා වර්ණනාව	564
74.	මණ්ඩපෙය්‍ය කථා වර්ණනාව	565

මහාවර්ග වර්ණනාව නිමි.

යුගන්ක වර්ගය

01.	යුගන්ක කථා වර්ණනාව	568
02.	සත්‍ය කථා වර්ණනාව	581
03.	බොධ්‍යංග කථා වර්ණනාව	588
04.	මෙත්‍රී කථා වර්ණනාව	592
05.	විරාග කථා වර්ණනාව	597
06.	ප්‍රතිසම්භිදා කථා වර්ණනාව	599
07.	ධර්මවක්‍ර කථා වර්ණනාව	607
08.	ලෝකෝත්තර කථා වර්ණනාව	609
09.	බලකථා වර්ණනාව	614
10.	සුඤ්ඤතා කථා වර්ණනාව	625

යුගන්ක වර්ග (මධ්‍යම) වර්ණනාව නිමි.

ප්‍රඥා වර්ගය

01.	ප්‍රඥා කථා වර්ණනාව	634
02.	සෘද්ධි කථා වර්ණනාව	653
03.	අභිසම්මය කථා වර්ණනාව	694
04.	විවේක කථා වර්ණනාව	697
05.	වර්යා කථා වර්ණනාව	700
06.	ප්‍රාතිහාර්ය කථා වර්ණනාව	700
07.	සමසිසි කථා වර්ණනාව	703
08.	සතිපට්ඨාන කථා වර්ණනාව	703
09.	විදර්ශනා කථා වර්ණනාව	706
10.	මාතෘකා කථා වර්ණනාව	709

ප්‍රඥා වර්ග වර්ණනාව නිමි.

නිගමනකථා

713

සද්ධම්මපප්පකාසනී නම් වූ
පටිසම්භිදාමග්ගට්ඨ කථා
(සිංහල පරිවර්තනය)

නමෝ තස්ස භගවතො අරහතො සම්මා සම්බුද්ධස්ස

ඒ භාග්‍යවත් වූ අරහත් වූ සම්මා සම්බුදුරජාණන් වහන්සේට
නමස්කාරය වේවා !

යො සබ්බ ලොකාතිග සබ්බ සොභා
යුතෙනහි සබ්බෙහි ගුණෙහි යුතො
දොසෙහි සබ්බෙහි සථාසනෙහි
මුතො විමුතං පරමඤ්ච දාතා

යමෙක් සියලු ලෝකයන් ඉක්මවා යන සියලු බැබළීම්වලින් යුක්ත
වූයේ සියලු ගුණයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ, මාග්‍යාන සහිත සියලු දෝෂයන්ගෙන්
මිදුණේ, උතුම් විමුක්තිය දෙනුයේ,

නිවචං දයාවඤ්ඤා සීත විතො
පඤ්ඤා රවිජ්ජාතිත සබ්බනෙයො
සබ්බෙසු භුතෙසු නමග්ග භුතං
භුතස්ථානං සිරසා නම්ඤා

නිතර දයාව නමැති සඳුන් සිසිලෙන් යුත් සිතැතියේ, ප්‍රඥාව නමැති
සූර්යාලෝකයෙන් බැබළුණු, සියල්ල දකුයේ, සියලු සත්ත්වයින් අතර අග්‍ර
වූ, සියලු සත්ත්වයින්ගේ යහපතට පිහිට වන්නා වූ ඒ බුදුරදුන් සිරසින්
නැමද,

යො සබ්බ සතෙනසු මුනීව අගො
 අනන්ත සබ්බසු ජිනත්තපෙසු
 ආහු දයා ඤාණ ගුණෙහි සත්ථු
 ලීලානුකාරි ජනනා හිතෙසු

යමෙක් සියලු සත්ත්වයින් කෙරෙහිද අනන්තාපරිමාණ බුද්ධ පුත්‍රයින්
 කෙරෙහිද, ශ්‍රේෂ්ඨ මුනිවරයෙකු බඳුව, ජනනා හිතසුව කාර්යයන්හි දයා
 ඤාණ ගුණයන්ගෙන් යුක්තව, බුදුරදුන්ගේ, ආකාරයන් අනුකරණය
 කෙරෙයයි කිහුද,

තං සාරිපුත්තං මුනි රාජ පුත්තං
 ථෙරං ටීරානෙක ගුණාහිරාමං
 පඤ්ඤා පභාවුගගත වාරු කිත්තිං
 සුසන්ත වුත්තිඤ්ච අපො නමිත්ථා

ස්ථීර නොයෙක් සිත්කලු ගුණයන්ගෙන් යුත්, ප්‍රඥාලෝකයෙන්
 උද්ගත මනොඥ කීර්තියක් ඇති, සත්සුන් පැවැතුම් ඇති, මුනිරද පුත් ඒ
 සැරියුත් හිමියන් නැමද,

සද්ධම්ම වක්කානු පචත්තකෙන
 සද්ධම්ම සෙනාපති සාවකෙන
 සුතෙනසු වුතෙනසු තථාගතෙන
 භුත්ථු වෙදිත්ත මුපාගතෙන

තථාගතයාණන් වහන්සේ විසින් සූත්‍රයන්හි දේශිත සද්ධර්ම වක්‍රය
 නොකඩවා පවත්වාගෙන එන, සත්ත්වහිතාහිවාද්ධිය දත් බවට සපැමිණි
 සද්ධර්ම සේනාපති ශ්‍රාවකයාණන් වහන්සේ විසින්,

යො භාසිතො භාසිත කොවිදෙන
 ධම්මපදීපුජජල නායකෙන
 පාඨො විසිට්ඨො පටිසම්භිදානං
 මගොති තනනාම විසෙසිතොව

කිමෙහි බිණිමෙහි දක්‍ෂ, ධර්ම ප්‍රදීපයෙන් බබලන ප්‍රධානියෙකු
 විසින්, ප්‍රතිසම්භිදාවන්ගේ මාර්ගයයි යම් පාඨයක් විශිෂ්ටත්වයෙන් කියන
 ලද්දේද? එම නාමය විශේෂයෙන් සලකා,

විවික්ඛ නානත්ත නයොපගාළොහා
ගමගිර පඤ්ඤාභි සදාචගාළොහා
අතත්ථ ලොකත්ථ පරායණෙහි
සංසෙවනියො සුඡතෙහි නිවචං.

විසිතුරු නොයෙක් ක්‍රමයන්හි බැසගත්තේ, ගැඹුරු නැණැතියන්
විසින් හැමකල් බැසගත්තේ, ආත්මාර්ථ ලෝකාර්ථ පිහිටකොට ඇති
(අපේක්ෂිත) සත්පුරුෂයන් විසින් නිතර සේවනය කටයුතුය.

ඥාණප්‍රභේදාවගනස්ස තස්ස
යොගිහි නෙකෙහි නිසෙවිතස්ස
අත්ථං අපුබ්බං අනුචණ්ණයනෙනා
සුතභඤ්ච යුතභිඤ්ච අනුකකමනෙනා

නොයෙක් යෝගීන් විසින් සෙවුණා ලද ඥාණ ප්‍රභේද ගෙන එන
එහි පෙර නොදක්වන ලද අර්ථ, සූත්‍රයද, යුක්තියද අනුක්‍රමයෙන් ගෙන,
විශේෂයෙන් වර්ණනා කරනුයේ,

අවොකකමනෙනා සමයා සකාව
අනාමසනෙනා සමයං පරඤ්ච
පුබ්බොපදෙසධ්මකථා නයඤ්ච
යථානුරූපං උපසංහරනෙනා

ස්වකීය සමය නොඉක්මවමින්, අන්‍ය ආගම් වාද ස්පර්ශ
නොකරමින් පූර්වයෙහි පැවති අර්ථ කථා ක්‍රමයන්, සුදුසු පරිද්දෙන්
ගෙනහැර දක්වනුයේ,

වකඛාමහං අධ්මකථං ජනස්ස
හිතාය සද්ධම්ම වීරට්ඨිතත්ථං
සකකචච සද්ධම්ම පකාසනිං තං
සුනාථ ධාරෙථච සාධු සනෙනා

සද්ධර්මයාගේ වීරස්ථිතිය උදෙසාද, ජනහිත සුව සඳහාද, එම
සද්ධර්ම ප්‍රකාසනිය මම කියමි. සත්පුරුෂ සාධුහු එය මනාසේ අසත්වා!
දරත්වා!

පටිසම්භිදානං මග්ගොති තනනාම විසෙසිතොව යනුවෙන් කියන ලද හෙයින් ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ගයාගේ, ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ගතාවය පළමුකොට කිවයුතුය.

ප්‍රතිසම්භිදා සතරක් වන්නේය. අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදා, ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදා, නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදා, ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදා යනු ඒවා වෙති. ඒ ප්‍රතිසම්භිදාවන්ගේ මාර්ගය නවලොච්ඡාරු දහමයයි කියනු ලබන අධිගමයට උපාය මාර්ගය වේනුයි ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග නම් වේ. ප්‍රතිසම්භිදා ලැබීමට හේතුවේයයි කියන ලදී.

කෙසේ මෙය ඒවාට පැමිණීමේ මාර්ගය වේද යත්? විවිධාකාරයෙන් දේශනා කරන ලද දේශනාවන්ගෙන් ප්‍රතිසම්භිදා ඥානය ගෙන එන බැවිනි. නොයෙක් කොටස්වලට කැඩුණු ධර්මයන්ගේ නොයෙක් කොටස්වලට කැඩුණු දේශනා අසන ආර්ය පුද්ගලයන්ට ප්‍රතිසම්භිදා ඥාන ප්‍රභේද (කොටස්) හැඳින ගැනීමට හැකිවෙයි. පෘථග්ජනයිත්ට මතු මත්තෙහි ප්‍රතිසම්භිදා ඥාන විශේෂ ලබාගැනීමට උපකාරී වේ.

කියන ලද්දේද වේ. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි එකට සතුව ඇති දෑ වෙන්කොට දක්වන දේශනාව ප්‍රතිසම්භිදා ඥාන ගෙන එන්නේ වෙයි. (උපදවයි). මෙයද නොයෙක් ආකාර බිදුම්වලින් බිඳී ඇති දේශනාවකි. එහෙයින් මෙය ඒ ප්‍රතිසම්භිදාවන්ගේ මාර්ග සිද්ධියට අදාළ වර්ණනයකි.

එහි ව්‍යාප්තිය යනු ගණන්කොට වෙන් කිරීමයි. පටිසම්භිදා යනු ප්‍රභේදයි. වෙන් කිරීමයි. එහි අර්ථයෙහි ඤාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ධර්මයෙහි ඤාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි. අර්ථ, ධර්ම, ව්‍යාකරණ කී මෙහි (දැනීමෙහි) ඤාණය නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ඤාණයන්හි ඤාණය ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාවයයි කියන ලද හෙයින් වෙන අන් කිසිවක ප්‍රභේදයක් නොව මේ ඤාණයෙහිම ප්‍රභේදයි. එහෙයින් සතර ප්‍රතිසම්භිදා යනු ඤාණයන්ගේ සතරාකාර ප්‍රභේදයෝය යනු තේරුමයි. අර්ථයෙහි ප්‍රභේද සිතා බැලීම විශේෂයෙන් සලකා බැලීම, වෙන්කොට තේරුම් ගැනීමට දක්ෂ වූ අර්ථයෙහි ප්‍රභේදගත ඤාණය අත් පටිසම්භිදා යි. ධර්මයෙහි ප්‍රභේද සිතා බැලීම විශේෂයෙන් සලකා බැලීම වෙන්කොට තේරුම් ගැනීමට දක්ෂ වූ ධර්මයෙහි ප්‍රභේදගත ඤාණය ධම්මපටිසම්භිදා යි. නිරුක්ති ප්‍රභේදයන්හි ප්‍රභේද සිතා බැලීම, විශේෂයෙන් සලකා බැලීම

වෙන්කොට තේරුම් ගැනීමට දක්ෂ වූ නිරුක්තියෙහි ප්‍රභේදගත ඥාණය නිරුක්ති පටිසම්භිදා යි වැටහීම් ප්‍රභේදයන්හි ප්‍රභේද සිතා බැලීම, විශේෂයෙන් සලකා බැලීම වෙන්කොට තේරුම් ගැනීමට දක්ෂ වූ ඥාණය පටිභාන පටිසම්භිදා යි.

එහි අන්‍යෝ යනු සංකෂ්පයෙන් හේතුව හා ඵලයයි. යම් හේතුවක් අනුසාරයෙන් පත්වේද, අවබෝධ කෙරේද, පමුණුවනු ලැබේද එහෙයින් එයට අර්ථයයි කියනු ලැබේ. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි හේතුවකින් හටගත් යමක් වේද එයද, නිර්වාණය ද දේශිත ධර්මය, විපාකය, ක්‍රියාව යන මේ පස (5) අර්ථයයි දතයුතුය. ඒ අර්ථය මෙතෙහි කරන්නාට ඒ අර්ථයෙහි ප්‍රභේදගත ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ධම්මෝ යනු සංකෂ්පයෙන් ප්‍රත්‍යයයි. එය වනාහි ඒ ඒ දෙය නියම කරයිද පවත්වයිද පමුණුවයිද එහෙයින් ධර්මයයි කියනු ලැබේ. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි, ඵලය නිපදවන හේතුව ද, ආර්ය මාර්ගය ද, බුද්ධ දේශනාව ද කුසලය ද, අකුසලය ද යන මේ කරුණු පහ ධර්මයයි දතයුතුය. ඒ ධර්මය මෙතෙහි කරන්නහුට ඒ ධර්මයෙහි ප්‍රභේදගත ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදා නම් වේ. අභිධර්මයෙහිද මෙම අර්ථයම වේ. දුකෙහි දැනුම අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. දුක හට ගැනුමෙහි ඥාණය (දැනුම) ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි. දුක නිරුද්ධ කිරීමෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. දුක නිරුද්ධ කිරීමට පමුණුවන ප්‍රතිපදා ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි.

හේතුවෙහි ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි. හේතුවෙහි හා ඵලයෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. යම් ධර්ම කෙනෙක් උපන්නේද, ඇතිවීද, හටගත්තේද, උපන්නේද, විශේෂයෙන් උපන්නේද, පහළ වූයේද මේ ස්වභාවයන්හි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදා නම්. යම් ස්වභාවයකින් ඒ ස්වභාවයන් උපන්නේද, ඇතිවීද, හටගත්තේද, උපන්නේද, විශේෂයෙන් හටගත්තේද, පහළවූයේද, ඒ ස්වභාවයන්හි ඥාණය ධර්මප්‍රතිසම්භිදාවයි. ජරාමරණ පිළිබඳ දැනුම අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ජරාමරණ නැති කිරීමෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ජරාමරණ නිරුද්ධ කිරීමට පමුණුවන ප්‍රතිපදාවෙහි ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි. උපතෙහි ඥාණය -පෙ- හවයෙහි ඥාණය -පෙ- දැඩිව ගැනීමෙහි ඥාණය -පෙ- ස්පර්ශයෙහි ඥාණය -පෙ- ආයතන සයෙහි ඥාණය -පෙ- නාමය හා රූපයෙහි ඥාණය -පෙ- විඤ්ඤාණයෙහි ඥාණය -පෙ- සංස්කාරයන්හි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. සංස්කාර හටගැනීමෙහි ඥාණය ධර්ම

ප්‍රතිසම්භිදාවයි. සංස්කාර නිරෝධයෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. සංස්කාර නිරෝධයට පමුණුවන ප්‍රතිපදාවෙහි ඥාණය ධර්මප්‍රතිසම්භිදාවයි. මේ සස්තෙහි හික්ෂුව, සූත්‍ර, ගෙයා, වෙය්‍යාකරණ, ගාථා, උදාන, ඉතිවුත්තක, ජාතක, අබ්බුතධම්ම, වේදලල යන නවාංග ශාස්ත්‍ර ශාසනයට අයත් ධර්මය දනිද? මෙය ධර්ම ප්‍රතිපදාවයැයි කියනු ලැබේ. (සුසේපි) හෙතෙම ඒ ඒ කියන ලද්දෙහි අර්ථය මේ මෙම කියන ලද්දෙහි අර්ථයය, මේ, මෙම කියන ලද්දෙහි අර්ථය යැයි අර්ථ දනිද මෙය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාව යැයි කියනු ලැබේ. කුසල්දම් කවරහුද? යම් වෙලාවක සොම්නස් සහගත ඥාණ සම්ප්‍රසුක්ත කාමාවචර කුසල් සිතක් උපන්නේ වේද, එය රූපයක් අරමුණුකොට හෝ වේද? -පෙ- ධර්මයක් අරමුණුකොට හෝ වේද? යම් යම් දැයක් අරමුණුකොට එසමයෙහි ස්පර්ශයෙක් වේද? -පෙ- අවිකේෂ්පයක් වේද මෙම ධර්ම කුසල්යයි දනිද? මෙම ධර්මයන්හි ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ඒවාහි විපාකයෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ආදී ක්‍රමයෙන් විස්තර වශයෙන් බෙදා බෙදා දක්වන ලදී.

‘අතථ ධම්ම නිරුක්තාහි ලාපෙ ඥාණං’ යනු එම අර්ථයෙහිද, ධර්මයෙහිද යම් ස්වභාව නිරුක්තියක් අවිශේෂ ව්‍යවහාරයක් වේද, එහි අභිලාසයෙහි, භාෂණයෙහි, උදිරණයෙහි, එම ලපිතය, භාෂිතය, උදිරිතය ස්වභාව නිරුක්ති ශබ්දය අරමුණුකොට, ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කරන්නාහුට එම ස්වභාව නිරුක්ති අභිලාෂයෙහි නිරුක්තිය යයිද, මෙසේ එම ධර්ම නිරුක්ති සංඥිතාවයෙන්, ස්වභාව නිරුක්තියෙහි, සියලු සත්ත්වයින්ගේ මුල් භාෂාව වූ මාගධියෙහි ප්‍රභේදගත ඥාණය නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදාවයි.

මෙසේ මේ නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදාව ශබ්දයක් අරමුණු කොට හටගත්තේ වෙයි. ප්‍රඥප්තියක් අරමුණුකොට නොවේ. කුමක් හෙයින්ද යත්? ශබ්දයක් ශ්‍රවණය අසා මෙය ස්වභාව නිරුක්තියයිද, මෙය ස්වභාවික (උචිත) නිරුක්තිය නොවේයයි දැනගනීද, ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තවූවනු එසෙසා යන වචනය කී කල්හි මෙය ස්වභාව නිරුක්තිය යයි දැනගනීද එසස හෝ එසසනති යයි කී කල්හි මෙය ස්වභාවික නිරුක්තිය නොවේ යයි දැනගනීද වේදනාදී ශබ්දයන්හිද එසේමැයි. මෙහි විශේෂයක් නම් සමහරු නාම ආධ්‍යාත උපසර්ග නිපාත ව්‍යංජනාක්ෂරාදී ශබ්ද දන්නාහු හෝ නොදන්නාහු වෙති. යම් වෙලාවක සිට ශබ්දයක් අසා මෙය ස්වභාව නිරුක්තිය යයිද මෙය ස්වභාව නිරුක්තියක් නොවේයයි දැනගනීද, එතැන් සිට ඔහු එය තේරුම්ගෙන මෙය ප්‍රතිසම්භිදා කෘත්‍යයක් නොවේයයි

ප්‍රතික්ෂේප කොට භාෂාව සත්ත්වයෝ ඉගෙන ගනිත් යයි කියා පහත දැක්වෙන කරුණු ඉදිරිපත් කරයි. මව්පියවරු ළමයින් ළදරු විශෙහිදී ඇදෙහි හෝ පුටුවෙහි භොවවා (හිටුවා) යම් යම් දේ කියන කල්හි ඒ ඒ කටයුතු කරති. දරුවෝ ඔවුන්ගේ ඒ කියමන් අසා මේ වචනයෙන් කියන ලද්දේ මෙයයි. මේ වචනයෙන් කියන ලද්දේ මෙයයි කරුණු තේරුම් ගනිති. කල් යත් යත්ම සියලුම භාෂාව දැනගනිති. මව දෙමළය, පියා ආන්ද්‍ර යයි ඔවුන්ට උපන් දරුවා ඉදින් ප්‍රථමයෙන් මවගේ කථා ශ්‍රවණය කරයිද එවිට දෙමළ බස කථා කරන්නේය. පියාගේ කථා කිරීම පළමුව ශ්‍රවණය කරයිද ආන්ද්‍ර භාෂාව කථා කරන්නේය. දෙදෙනාගේම කථා ශ්‍රවණය නොලදහොත් මාගධී භාෂාව කථා කරන්නේය. කථාකරන අන් කිසිවකු නොමැති ගමක් නුවු මහා කැලයක යම් පුද්ගලයෙක් උපන්නේ වේද? ඔහුද ඔහුට උපතින් ලද ශක්තිය තුළින් වචන උපදවන්නේ මාගධී භාෂාවම කථා කරන්නේය. නිරයෙහි තිරිසන් යෝනියෙහි, ප්‍රේත ලෝකයෙහි, මිනිස්ලොව, දෙවිලොව යන හැමතැනම මාගධී භාෂාවම උසස්ව පවතී. එහි අනෙක් අශිෂ්ටගොත්‍රික වැදි ආන්ද්‍රදෙයික, මුස්ලිම්, දෙමළ ආදී භාෂා කලින් කල වෙනස් වේ. බ්‍රහ්මයින් ආර්යයන් වැනි ශ්‍රේෂ්ට ගණයේ භාෂාව මාගධී භාෂාවයි. බුදුරජාණන් වහන්සේද ත්‍රිපිටක බුද්ධ වචනය පෙළට නගන්නේ මාගධී භාෂාවටම නැගූ සේක. කුමක් හෙයින්ද යත්? මෙසේ වූ විට තේරුම ගෙනහැර දැක්වීම පහසුයි. ප්‍රතිසම්භිදා පත් උතුමන්ට මාගධී භාෂාවෙන් පෙළට නැගූ ධර්මයෙහි අවබෝධ ප්‍රමාදය කණෙහියට පැමිණීම පමණි. කණෙහි ගැටුණු සැණින් සියක් නයින් දහසක් නයින් (කුමයෙන්) අර්ථය වැටහෙයි. වෙනත් භාෂාවකින් පෙළට නැගූ බුදුදහම පෙළ පෙළා (අති දුෂ්කරව) ඉගෙනගත යුතු වෙයි. බොහෝකොට උගත් නමුදු පෘථග්ජනයිත්ට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තියක් නම් නැත. ප්‍රතිසම්භිදාවට නොපැමිණි ආර්ය ශ්‍රාවකයෙක් නම් නැත.

ඥාණෙසු ඥාණං යනු හැමතැන නුවණ අරමුණකොට සිහි කරන්නහුට ඒ ඥාණයෙහි ප්‍රභේදගත ඥාණය කියන ලද ත්‍රිවිධ ඥාණයන්හි ගෝචර කෘත්‍ය ආදී වශයෙන් විස්තර කරන ලද ඥාණය ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාවයි. මේ සතර ප්‍රතිසම්භිදා දෙතැනකදී ප්‍රභේදයකට (වෙන් කිරීමට) නයයි කරුණු පසකින් (5) ප්‍රකට වේ යයි දතයුතුය. කවර දෙතැනක ප්‍රභේදයට යයිද? ශෛක්‍ෂ්‍ය, අශෛක්‍ෂ්‍ය වශයෙනි. එහි, සැරියුත් මහමුගලන්, මහාකාශ්‍යප, මහා කච්චායන, මහාකොට්ඨික ආදී අසුමහා

ශ්‍රාවකයන්ගේ ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තිය අශෛක්‍ෂ්‍ය භූමියෙහි වූයේ යයි වර්ග කළහැකිය. අනද තෙරුන්, චිත්‍ර ගෘහපති, ධම්මික උපාසක, උපාලි ගෘහපති, බුද්ධජිත්තරා උපාසිකාව යන මොවුන්ගේ ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තිය ශෛක්‍ෂ්‍ය භූමියේ වූයේ යයි වර්ග කළ හැකිය. මෙම භූමි දෙක අනුව කොටස් දෙකකට යයි. (ගණන් ගැනේ) කවර කරුණු පහකින් (5) ප්‍රකට වෙයිද? අවබෝධයෙන් පර්යායාප්තියෙන්, ශ්‍රවණයෙන්, (විමසීමෙන්) විචාරීමෙන් කලින් යෙදීමෙන්.

එහි අධිගම නම් රහත් බවට පැමිණීමයි. රහත්භාවයට පැමිණියහුට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට වේ. පරියතති නම්. බුදුවදන්ය. එය ඉගෙන ගන්නහුට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට වේ. ශ්‍රවණ නම් සද්ධර්මශ්‍රවණයයි. සකස්ව සිත එකඟකොට ධර්මය අසන්නාට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට වේ. විචාරීම නම් පාලි අටුවාවන්හි ගැටපද, පදාර්ථ විනිශ්චය කථා ඉගෙනගත් පාලි ආදී භාෂාවන්හි අර්ථය විමසන්නහුට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට වේ. පූර්වයෝග යනු පෙර බුදුවරුන්ගේ ශාසනයන්හි, යෝගාවචරතාවයෙන්, ඉදිරියට යාම, ආපසු ඒම ආදී ස්වභාවයෙන් අනුලෝමය දක්වා ගෝත්‍රභූ සම්පයට පැමිණි විදර්ශනා භාවනාවන්හි යෙදීම පූර්වයෝගාවචරයන් හට ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට වේ. මේ කරුණු පහෙන් (5) ප්‍රකට වේ. මෙම කරුණු අතර, උගතයුතු ධර්මය, ශ්‍රවණය, විමසීම යන කරුණු තුන ප්‍රභේදය සඳහා බලවත්ය. පූර්වයෝගය අධිගමයට බලවත් හේතුවකි. ඉහත කරුණු තුනට (3) හේතුවේද නොවේද, හේතු වේ. පර්යාප්තිය (ධර්මය ඉගෙනීම) ශ්‍රවණය, විමසීම යන මේවා පෙර ආත්මයන්හි වූයේ හෝ නොවූයේ හෝ වේවා පූර්වයෝගයෙන්ද මේ ආත්මයෙහි සංස්කාරයන්ගේ උත්පාද භංග ධීති මෙනෙහි කිරීමකින් තොරව ප්‍රතිසම්භිදාවක් නම් නොමැත. මෙම දෙකම එකට එකතුව උපකාර ලබා ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රකට කෙරේ. සමහරු මෙසේ කීහ.

පුබ්බයොගො බාහුසච්චං - දෙසභාසාව ආගමො
පරිපුච්ඡා අධිගමො - ගරු සන්නිසසයො තථා
මිතත සම්පතති වෙවාති - පටිසම්භිද පවචයා

වුත්තං, වුත්තංහෙතං, වුත්තානි

කියන ලදී. එය කියන ලද්දේමය. කියන ලදහ. කෙටි යෙදුම:-
යු.සේයි.

පූර්වයෝගය, බහුශ්‍රැත බව, දේශභාෂාව, ආගම විවැරීම, අධිගමය, ගුරුන් ඇසුරු කිරීම, මිත්‍ර සම්පත්තිය හා මේවා ප්‍රතිසම්බිදාවට හේතුවේ. එහි පූර්වයෝගය කියන ලද පරිදිය. බහුශ්‍රැත බව නම් ඒ ඒ ශාස්ත්‍රයන්හිද, ශිල්පයන්හිද දක්‍ෂතාවයයි. දේසභාෂා නම් එක්සියයක් භාෂාවන් හැසිරවීමේ දක්‍ෂතාවයයි. විශේෂයෙන් මාගධී භාෂාවේ දක්‍ෂතාවයයි. ආගම නම් යටත් පිරිසෙයින් බුද්ධදේශනාවේ ඕපම්ම වර්ගය පමණක්වත් මනාව අධ්‍යයනය කිරීමය. පරිපූර්ණ නම් එක් ගාථාවක හෝ අර්ථ විනිශ්චය විවාරීමය. අධිගම නම් සෝවාන්, සකෘදාගාමී, අනාගාමී, අර්හත් යන සතරමග සතරඵල වේ. ගරු සන්නසසය නම් ඇසුපිරු තැන් බහුල (උගත් ප්‍රඥාවත්) ගුරුවරුන්ගේ ළඟ වාසය කිරීමයි. මිත්‍ර සම්පතකි යනු එබඳුම වූ මිත්‍රයින්ගේ ලැබීමයි. එහි බුදුවරුද, පසේබුදුවරුද, පූර්වයෝගයත්, අධිගමයත් නිසා ප්‍රතිසම්බිදාවන්ට පැමිණෙත්. ශ්‍රාවකයෝ ඉහත සඳහන් සෑම කරුණුය. ප්‍රතිසම්බිදාවන්ට පැමිණීමෙහිලා වෙන වෙන කර්මස්ථාන භාවනාවන්හි යෙදීමක් නම් නැත. ශෛක්‍ෂ්‍යයන්ට ශෛක්‍ෂ්‍ය ඵල විමුක්ති අත්තයෙහිද, අනෙක්‍ෂ්‍යයන්ට අනෙක්‍ෂ්‍ය ඵල විමුක්ති අත්තයෙහිද ප්‍රතිසම්බිදා ප්‍රාප්තිය වේ. බුදුවරුන්ට දසබලයන් මෙන් ආර්යයන්ට ආර්ය ඵලයෙහිදීම ප්‍රතිසම්බිදා ප්‍රාප්තිය සිදුවේ. මේ සතර ප්‍රතිසම්බිදාවන්ගේ මාර්ග යනුයි = ප්‍රතිසම්බිදා මාර්ග නම් වේ. ප්‍රතිසම්බිදා මාර්ග ප්‍රකරණයම = පටිසම්බිදා මගගපාකරණ නම් වේ. ක්‍රමානුකූලව කරනු ලැබේ. කියනු ලැබේ. මෙහි විවිධාකාර හේදහින්න ගැඹුරු අර්ථ තිබෙනුයි ප්‍රකරණ නම් වේ. ඒ මේ ප්‍රතිසම්බිදා මාර්ග ප්‍රකරණය අර්ථසම්පන්නයි. අක්‍ෂර සම්පන්නයි. ගැඹුරුයි. ගැඹුරු අර්ථ ඇත්තේය. ලෝකෝත්තර තාවයන් ප්‍රකාශ කරයි. ශුන්‍යතාවය හා ඒකාබද්ධව ඇත. ප්‍රතිපදාවන්හි යෙදීමෙන් ලබන විපාකය නමැති විශේෂතා ගෙන එයි. විරුද්ධතා වළකාලයි. යෝගාවචරයන්ට උතුම් ඥාණය නමැති රුවනාකරයක් වේ. ධර්ම කථිකයින්ට ධර්මකථා විලාසය පවත්වාගෙන යාමට විශේෂයෙන් ආධාර වේ. සසර බිය ඇතියවුන්ට දුකින් නික්මීමේ මාර්ගයයි. ඒ උපායමාර්ග දැකීමෙන් සැනසිල්ල හටගැනීමටත්, ඊට විරුද්ධ දෑ නැසීමටත්, ගැඹුරු අර්ථයන්ට නොයෙක් සූත්‍ර හා අපදානයන් මගින් අර්ථ විවරණය කරමින් හුදී ජන හෘදයන්හි ප්‍රීතිය හටගැන්වීම සඳහාත් තථාගත අර්හත් සම්මා සම්බුදුරජාණන් වහන්සේ විසින් හැමතැන අප්‍රතිහත සර්වඥතාඥාන මහා පහන් ආලෝකයෙන් සියලු ජනතාව වෙත පැතිරුණු මහා කරුණාව නමැති තෙලෙන් සිතිඳු වූ හෘදයෙන්, දම්දෙසීමෙන් හික්මවිය හැකි ජනතාවගේ හෘදයගත ක්ලේශාන්ධකාරයන් විනාශ කිරීමටත්, දල්වන

ලද සද්ධර්මය නමැති මහ පහනට ඒ අදහස් පැතිරවීමට ඉසින සිතිදු තෙලක් බඳු වූ, පන්දහසක් වස් නොවෙනස්ව බබලනු කැමැත්තෙන් ලෝකානුකම්පි වූ, ධර්මරාජයාණන් වහන්සේගේ දම්සෙනෙවි ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරුන්ගේ කියමන අසා, ආයුෂ්මත් ආනන්ද තෙරුන් විසින් ප්‍රථම මහා ධර්ම සංගායනා කාලයෙහි ඇසූ පරිද්දෙන්ම සංගායනාවට නගන ලදී. එය විනය පිටකය, සූත්‍ර පිටකය, අභිධර්ම පිටකයයි යන ත්‍රිපිටකයන් අතර සූත්‍ර පිටකයට අයත් දීඝනිකාය, මජ්ඣිම නිකාය, සංයුක්ත නිකාය, අංගුත්තර නිකාය, බුද්දක නිකාය යන පස්මහ නිකායන් අතර බුද්දක නිකායට ඇතුළත්, සූත්‍ර ගෙයෟ, වෙයෟකරණ, ගාථා, උදාන, ඉතිවුත්තක ජාතක අබතුකධම්ම, වේදල්ල යන නව ශාස්තෘ ශාසන අංගයන් අතර හටගත් පරිදි (ඇතුළත් කරුණු අනුව)

ද්වාසිතිං බුද්ධතො ගණනිං දෙව සහසසානි හිතබුතො
වතුරාසිති සහසසානි යෙ මෙ ධම්මා පවතතිනොති

කරුණු පහතදී එතදග්‍රස්ථානයෙහි තබන ලද ධර්ම භාණ්ඩාගාරික තෙරුන් විසින් ගෙනහැරදැක්වූ අසුභාර දහසක් ධර්මස්කන්ධයන් අතර හික්කුන්ගෙන් ගත් දෙදහසක් ධර්මස්කන්ධයන්හි නොයෙක් සියගණන් ධර්මස්කන්ධයන් ඇතුළත්ව ඇත.

එහි වර්ගත්‍රයකි. මහා වර්ගය, මධ්‍යම වර්ගය, චූල වර්ගය (කුඩා) යනුවෙනි. එක් එක් වර්ගයෙහි දහය දහය බැගින් වූ ඥාණ කථා මුල්කොට මානිකා කථා අවසන්කොට කථා තිංසකි. මෙසේ විවිධාකාරයෙන් හඳුන්වා ඇති මේ ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග ප්‍රකරණයෙහි අනුපිළිවෙළින් පෙර නුවූ පදවල (තේරුම් නුදුන්) අර්ථ පමණක් වර්ණනා කරන්නෙමු. මෙම ප්‍රකරණය පාඨ වශයෙන්, අර්ථ වශයෙන් ඉගැන්වීමෙහිද, විස්තර කිරීමෙහිද මනාව ඉගැන්විය යුතුය. විස්තර කළයුතුද වේ. ඉගෙන ගන්නන් විසින්ද ඉගෙන ගතයුතුය. දැරිය යුතුද වේ. (සිත්හි ධාරණය) ඊට හේතු කවරේද? ගැඹුරු බැවිනි. ලෝචැසියන්ගේ හිතසුව පිණිස පවතින මෙම ප්‍රකරණය ලෝකයෙහි බොහෝ කලක් නිවැරදිව පැවතීම සඳහාය.

ඒ තිහක් වූ කථා අතර ඥාණකථා කුමක් හෙයින් පළමුව කියන ලද්දේද යත්? කෙලෙස්මල පිරිසිදු කිරීමෙහිදී ඥාණය මුල්වේ. ප්‍රතිපත්ති ඞිරිමෙහිදීද මුල්වන හෙයින්. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලද්දේය.

එහෙයින් හික්ෂුච ඔබ මුලදීම කුසල් දහම් අතර සිල පාරිශුද්ධියද, දෘෂ්ටියෙහි සෘජුබවද පිරිසිදු කරව. සෘජු දෘෂ්ටිය යනු සමග් දෘෂ්ටි සංඛ්‍යාත ඥාණය දක්වයි. එහෙයින්ද ඥාණ කථාව පළමුව කියන ලදී.

අනෙකක්ද කියන ලදී. මහණෙනි, එහි සමග්දෘෂ්ටිය පූර්වාංගම වේ. මහණෙනි, කෙසේ සමග් දෘෂ්ටිය පූර්වාංගම වේද? සමග් දෘෂ්ටිය සමග් දෘෂ්ටියයි දැනද? මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය මිථ්‍යා දෘෂ්ටියයි දැනද? එයම සමග් දෘෂ්ටිය වේ. සමග් සංකල්ප - සමග් සංකල්ප යයි දැනගනිද, මිථ්‍යා සංකල්ප මිථ්‍යා සංකල්පයයි දැනගනිද, සමග් වචන සමග් වචනයයි දැනගනිද, මිථ්‍යා වචන මිථ්‍යා වචනයයි දැනගනිද, සමග් කර්මාන්ත සමග් කර්මාන්ත යයි දැනගනිද, මිථ්‍යා කර්මාන්ත මිථ්‍යා කර්මාන්ත යයි දැනගනිද? සමග් ජීවනය සමග් ජීවනයයි දැනගනිද, මිථ්‍යා ජීවනය මිථ්‍යා ජීවනයයි දැනගනිද, සමග් ව්‍යායාමය සමග් ව්‍යායාමයයි දැනගනිද, මිථ්‍යා ව්‍යායාමය මිථ්‍යා ව්‍යායාමයයි දැනගනිද, සමග් සතිය (සිහිය) සමග් සතිය යයි දැනගනිද, මිථ්‍යා සතිය මිථ්‍යා සතිය යයි දැනගනිද, සමග් සමාධිය සමග් සමාධිය යයි දැනගනිද, මිථ්‍යා සමාධිය මිථ්‍යා සමාධිය යයි දැනගනිද එය සමග් දෘෂ්ටිය වන්නේය. පූර්වාංගම වූ සමග් දෘෂ්ටියෙන් සිදුවූ, මිථ්‍යා දෘෂ්ටීන්ගේ මිථ්‍යා දෘෂ්ටි භාවය දැනගන්නේය යන්න සලකා සමග් දෘෂ්ටි සංඛ්‍යාත ඥාණය පිරිසිදු කිරීමට මුලදීම ඥාණකථාව කියන ලදී.

තවද, උදාසී සසරෙහි පූර්වාන්තය තිබියේවා. අපරාන්තයද තිබියේවා. ඔබට ධර්මය දේශනා කරමි. මෙය ඇතිකල්හි මෙය වේ. මෙය හටගැනීමෙන් මෙය හටගනී. මෙය නැතිකල්හි මෙය නොවේ. මෙහි නිරෝධයෙන් මෙය නිරුද්ධ වේයයි පූර්වාපරාන්ත දෘෂ්ටීන් අත්හැර ඥාණයම පිළිබඳව කියන ලද හෙයින් ඥාණකථාව මුලදී කියන ලදී. "සුභද්‍ර කම් නැත. එය තිබියේවා. ඒ සියල්ලෝ ස්ව ප්‍රතිඥාවෙන් මනාව අවබෝධ කරගත්තාහුද? සියල්ලෝම මනාව අවබෝධ නොකළාහුද? නොහොත් ඇතමෙක් මනාව අවබෝධ කළාහුද? ඇතමෙක් මනාව අවබෝධ නොකළාහුද? සුභද්‍ර ඔබට ධර්මය දේශනා කරන්නෙමි. එය අසව. මනාකොට මෙනෙහි කරව. වදාරන්නෙමිසි බොහෝ මහණ බමුණන් විසින් ගෙනහැර දක්වන නිවන් මගින් බැහැර වූ කරුණු පිළිබඳ වාද විවාද (බැහැරකොට) අත්හැර ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයට අදාළ කරුණු දේශනා කළ හෙයින්, එම අෂ්ටාංගික මාර්ගයෙහිද සමග් දෘෂ්ටියයි

කියනු ලබන ඥාණය ප්‍රධාන බැවින් මූලදීම ඥාණ කථාව කියන ලදී. මහණෙනි, ශ්‍රෝතයට (සෝවාන් මාර්ගයට) පැමිණීමේ හේතුකාරක කරුණු හතරකි. (4) කි. ඒවානම් සත්පුරුෂ ආශ්‍රය, සද්ධර්ම ශ්‍රවණය, නුවණින් මෙනෙහි කිරීම, ධර්මානුධර්ම ප්‍රතිපත්තිය යන මේවායි. ශ්‍රද්ධාව හටගත් තැනැත්තා හික්මුණ සම්පයට එළඹෙයි. එළඹී ආශ්‍රය කරයි. ආශ්‍රය කරන්නේ කන් යොමුකරයි, යොමුකරන ලද කන් ඇත්තේ ධර්මය අසයි. ධර්මය අසා සිත්හි දරාගනියි. සිත්හි දරා ගත් ධර්මයන්ගේ අර්ථය ප්‍රඥාවෙන් විශේෂ පරීක්ෂාවට ලක් කරයි. අර්ථ පරීක්ෂා කරන්නේ අවබෝධය ලබාගනියි. අවබෝධය ලබා මාර්ගඵල සදහා උත්සාහ කරයි. උත්සාහකොට සමානකොට බලයි. (කිරාබලයි) කිරාබලා ප්‍රධන්වීර්යය කරයි. ප්‍රධන්වීර්ය කරන්නේ (භාවනා කරන්නේ) කයින්ද, ප්‍රඥාවෙන්ද පරමාර්ථ සත්‍යය අවබෝධ කරන්නේය.

"මේ ලොව තථාගතයාණන් වහන්සේ උපදිති. -පෙ- එතුමා මූලයහපත් වූ ධර්මය දේශනා කරයි යනාදී නොයෙක් සූත්‍ර පදවල ක්‍රමානුකූලව ශ්‍රවණයෙහි ඥාණය මුල්කොට ක්‍රමානුකූලව ඥාණකථාව මූලදීම කියන ලදී.

ඒ ඥාණකථාව උදේදේස-නිද්දේස වශයෙන් දෙයාකාරයකි. උදේදේසයෙහි, කන් යොමුකිරීමේ ප්‍රඥාව සුතමය ඥාණයයි යනාදී ක්‍රමයෙන් දක්වන ලද හැත්තෑතුනක් වූ ඥාණයන්ද, මාතෘකා වශයෙන් දක්වන ලදී. නිර්දේශයෙහි (විස්තරයෙහි) කන් යොමුකිරීමේ නුවණ කෙසේ සුතමය ඥාණයක් වේද? මේ ධර්ම විශේෂයෙන් දතයුතුයයි කන් යොමුකොට දැනගැනීමේ ප්‍රඥාව සුතමය ඥාණයයි ආදී ක්‍රමයෙන් එම (73) හැත්තෑතුනක් වූ ඥාණයෝම විස්තර වශයෙන් නිර්දේශ කරන ලදහ. එහි, උදේදේශයෙහි පළමුව, සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඥාණං යන මෙහි සොත ශබ්දයෙහි විවිධාකාර අර්ථ බෙදීම් ඇත. ඒ මෙසේය.

මංස විඤ්ඤාණ ඤාණෙසු - තණහාදිසුව දිසසති
ධාරායං අරියමග්ගෙ - චිත්ත සන්තති යමපිව

"සොතායතන, සොතධාතූ, සොතිඤ්ඤං යනාදී තන්හි මෙම සොත ශබ්දය මාංශ ශ්‍රෝතසෙහි (කනෙහි) යෙදේ. 'සොතෙන සද්දං සුඤ්ඤා'

යනාදි තැන්වල ශ්‍රෝත විඤ්ඤාණයෙහි යෙදේ. 'දිබ්බාය සොතධාතුයා' යනාදි තැන්වල ඥාණ ශ්‍රෝතස අදහස් කෙරේ. යම් ඒ ශ්‍රෝතස් කෙනෙක් මා විසින් වර්ණනා කරන ලද්දේද (විස්තර) දේශනා කරන ලද්දේද, පනවන ලද්දේද (දක්වන) පිහිටුවන ලද්දේද, පැහැදිලි කරන ලද්දේද, බෙදන ලද්දේද, ප්‍රකට කරන ලද්දේද, ප්‍රකාශ කරන ලද්දේද, එබඳු යම් ඒ ශ්‍රෝත්‍රස, දුශ්චරිත ශ්‍රෝතස අවිද්‍යා ශ්‍රෝතස ආදී තන්හි තෘෂ්ණා ආදී පංච ධර්මයන්හි යෙදේ. මහදරකඩක් ගංගා නදියේ සැඩ පහරට හසුව ගසාගෙන යනු බුදුරජාණන් වහන්සේ දුටු සේක. මෙහි සෝත යනු ජල දහරාවයි. ඇවැත්නි, යම් ඒ සෝතයයි නාමයක් වේද, එය ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයට යෙදෙන විශේෂ නාමයකි. මේ ආදි තැන්වල ආර්ය මාර්ගය අදහස් කරයි. මූල සිට පැවත එන මෙලොව පිහිටියා වූද පරලොව පිහිටියා වූද නොසිඳි පවත්නා විඤ්ඤාණ ශ්‍රෝතධාතුව පිළිවෙළින් දැනගනීද මෙහි චිත්ත සන්තතිය දැක්වේ. මෙහි වනාහි මාංශ ශ්‍රෝතසයයි සැලකිය යුතුය. (දැකිය යුතුය) එම ශ්‍රෝතස් හේතුවීමෙන් කරුණු වීමෙන් අවබෝධ කරගනී. වටහා ගනී. කන් යොමු කෙරේනුයි සොතාවධානයයි. ඒ කීමෙක්ද? ශ්‍රවණයයි. ඒ ශ්‍රවණය යනු කුමක්ද? ශ්‍රවණය නම් බොහෝ ඇසු දේ ඇත්තේ, ඇසු දේ දරාගන්නේ, ඇසු දේ සිත්හි තැන්පත් කරන්නේ යනාදි තන්හි මෙන් ශ්‍රොතද්වාරානුසාරයෙන් දැනගත්, සැලකිල්ලට ගත්, ධර්ම කොටසක් වේද, එය මෙහි ශ්‍රෝතාවධානයයි කියන ලදී. එම ශ්‍රෝතාවධාන සංඛ්‍යාත ශ්‍රවණයෙහි පවත්නා ප්‍රඥාව

සොතාවධානෙ පඤ්ඤා යි.

පඤ්ඤා යනු ඒ ඒ අර්ථයාගේ ප්‍රකට කිරීම් සංඛ්‍යාත දැනගැනීම් අර්ථයෙන් ප්‍රඥා යයි කියනු ලැබේ. ඒ ඒ අනිත්‍යාදී ආකාරයෙන් ධර්මයන් දැනගනීනුයි ප්‍රඥා නම්.

සුතමයෙ ඤාණං යන මෙහි සුත ශබ්දය උපසර්ග සහිතවද, උපසර්ග රහිතවද යෙදේ.

ගමනෙ විසසුතෙ තිනෙත'නුයොගො පචිතෙපිච

සදෙදව සොතද්වාරානුසාර ඤාතෙව දිසසති

ගමන් කිරීමෙහි, ප්‍රකට, රාගයෙන් තෙත් වූ, යෙදීමෙහි රැස් කිරීමෙහි, ශබ්දයෙහි, ශ්‍රෝතද්වාරයෙන් ලබාගත් දැනුම් දරන්නෙක් යන අර්ථයන්හි දිස්වේ.

එසේ වන්නේය.

සෙනාය පසුතො ආදී තන්හි ගමන් කරන්නේ යන අර්ථයි. සුත ධම්මසස පසසතො ආදී තන්හි ප්‍රකට වූ ධර්මයෙහි යන අර්ථයි. අපසසුතා නවසසුතසස පුරිස ප්‍රගලසස යනාදී තන්හි රාගයෙන් තෙත් නොවූ යන අර්ථයි.

යෙ ඤාන පසුතා ධීරා ආදී තන්හි යෙදෙන ලද්දාහු යන අර්ථයි. තුමෙහි පුඤ්ඤං පසුතං අනප්පකං යන තන්හි රැස්කරන ලද්දේ යන අර්ථයි. දිට්ඨං සුතං මුතං විඤ්ඤානං යන තන්හි ශබ්දය යන අර්ථයි. බහුසසුතොහොති සුතධරො සුත සනනිවයො යන තන්හි ශ්‍රෝත ද්වාර අනුසාරයෙන් උගත් දෑ ධාරණය කරන්නේ යන අර්ථයි. මෙහිද ශ්‍රෝතද්වාරානුසාරයෙන් දැනගත් දෑ සලකන ලද්දේ යන අර්ථයි. සුතමයෙ ඤාණං යනු යම් ආකාර ඇසු, දැනගත්, අවධාරණය කළ ධර්මය අරභයා එය අරමුණුකොට සියල්ලට පළමුවද වරින්වරද හටගන්නා ප්‍රඥාවයි. එය සුතමය ඤාණයයි කියනු ලැබේ. සුතමය ඤාණය යන අර්ථයි. සුතමයෙ යනු ප්‍රථමා විභක්තියයි. නභෙවං වතතබ්බං, වතපපගුමෙබ්, යථා චුස්සිතගෙහ, නඤ්ඤානකාරෙ, නඤ්ඤානපරකාරෙ, නඤ්ඤානපුරිසකාරෙ යනාදී තැන්වල ප්‍රථමා විභක්තිය යෙදේ. මෙහිද එසේ දතයුතුය. එහෙයින් කියන ලදී. සුතමය ඤාණය යන නම් වේ. ඒ ශ්‍රුතමය දහම් කොටසෙහි පැවති ඒ හා යෙදුණු ඤාණය ශ්‍රුතමය ඤාණයි.

ස්වභාව සමාන ලක්ෂණ වශයෙන් ධර්මයන් දැනීමයි ඤාණ නම් වේ. එම ධර්මයම වෙනත් වචනවලින් අදහස් ප්‍රකාශ කිරීම අනියමින් ප්‍රඥායයි කියා, පසුව ඤාණය අදහස් කරන ලද්දේ යයි නියමකොට කියන ලද්දේ යයි දතයුතුය. ඤාණයෙහි පහත සඳහන් ලක්ෂණ ඇත. ඇති තතු අවබෝධ කරගැනීම පැකිලීමකින් තොරව අවබෝධ කරගැනීම, දක්ෂ දුනු ශිල්පියෙකු විසින් විදින ලද ඊතලයක් බඳු වීම, පහතක් මෙන් අදාල විෂය බබලවන ස්වභාව ඇත්තේය. වනයට ගිය යහපත් මාර්ගෝපදේශකයකු මෙන් නුමුළාව නැගිටින ස්වභාව ඇත්තේය.

සමාහිතො හිකබ්බෙ හිකඛු යථාභූතං පජානාති යන වචනයෙන් සමාධිය ආසන්න කරුණයි. ලක්ෂණාදීන් අතර ස්වභාවික තත්වය, සාමාන්‍ය තත්වය අවබෝධ කරගැනීම ලක්ෂණකොට ඇත. කෘත්‍යය හෝ සම්පත්තිය රසය වේ. වැටහෙන කාරණය හෝ ප්‍රතිඵලය එළඹ සිටි කරුණයි. ආසන්න කරුණ පද්ධාන යයි දතයුතුය.

පාතිමොක්ඛා සතීවෙව ඥාණං ධනති තපෙව ව
වීරියඤ්ච පඤ්චිමෙ ධම්මා සංවරාති පකාසිතා

මේ ප්‍රාතිමෝක්ෂ සංවරයෙන් යුක්ත වූයේ, මනාව යුක්ත වූයේ එළඹියේ, මනාව එළඹියේ, හටගත්තේ, මනාව හටගත්තේ, යුක්ත වූයේ යයි දක්වන ලද්දේ ප්‍රාතිමෝක්ෂ සංවරයයි. ඇසින් රූපයක් දැක නිමිති වශයෙන් නොගනී. (අවයවයන් මනෝඥයයි නොසිතීම). අනුවාංජන වශයෙන් (ස්ත්‍රී පුරුෂ වශයෙන්) නොගනී. යම් හේතුවක් නිසා වක්‍රාන්තිය අසංවරව වාසය කරන්නහුට දැඩි ලෝභය, දොම්නස ආදී පාපි අකුසල සිතිවිලි ඔහු තදින් මැඩගෙන යන්නේද, එවැනි තත්වයන්ගෙන් තමන් වැළකී සංවරය සඳහා පිළිපදියි. (ක්‍රියා කරයි) වක්‍රාන්තිය රකියි. වක්‍රාන්තියේ සංවරයට පැමිණේ යනාදි ක්‍රමයෙන් දැක්වූයේ සති සංවරයයි.

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අජිතයැයි අමතා,

යානි සොතානි ලොකසම් (අජිතානි හගවා)

සතිතෙසං නිවාරණං

සොතානං සංවරං බුද්ධි

පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ

ලෝකයෙහි යම්කිසි ශ්‍රෝතස් (ගලාබැසීම්) කෙනෙක් වෙත්ද, ඒවා සිහියෙන් වැළැක්විය යුතුය. ශ්‍රෝතසුන්ගේ සංවරය වදාරමි. ප්‍රඥාවෙන් ඒවා වසනු ලැබේ. මේ ඥාණ සංවරයයි.

මහණෙනි, කවර ආශ්‍රවයෝ සේවනයෙන් ප්‍රභාණ කළ යුතුද? මහණෙනි, මේ ශාසනයෙහි හික්‍රෂ්‍යව නුවණින් සලකා සිටුරු පරිභෝජනය කරයි ආදී ක්‍රමයෙන් දක්වා ඇත්තේ ප්‍රත්‍ය පරිභෝජන සංවරයයි. එයද ඥාණ සංවරයෙහිම සංග්‍රහ කරන ලදී. සීත, උෂ්ණ, සාගිනි, පිපාසා, මැසීමදුරු දෂ්ට, නොමනා අවිසුළං, සර්පදෂ්ට, නොමනාව කියන ලද වචන, නොමනාව පැමිණි වචන, දුක්වූ, දරුණුවූ, කර්කශ වූ කටුක වූ, අමිහිරි වූ, නොමනා වූ, ප්‍රාණය ඉවත්කර දැමීමට සමත්, උපන් ශාරීරික දුක් ඉවසන්නේ වේද, මේ ඝෘන්ති සංවරයයි.

උපන් කාම චිතර්කය නොඉවසයි. අත්හරියි. දුරුකරයි. ඉවත්කරයි. නොමැති තත්වයට පත්කරයි යනුවෙන් දක්වන ලද්දේ වීරිය සංවරයයි. මේ ශාසනයෙහි ආර්යශ්‍රාවක තෙම මිථ්‍යා ආර්ථ්‍ය හැර සමයග් ආර්ථ්‍යයෙන්

ජීවිකාව ගෙන යයි දැක්වූයේ ආජීව පාරිශුද්ධි සංවරයයි. එය විරිය සංවරයෙහිම ඇතුළත්ය. ඒ සත් සංවරයන් අතර ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවරය, ඉන්ද්‍රිය සංවරය, ආජීව පාරිශුද්ධිය, ප්‍රත්‍යය ප්‍රතිසන්නිශ්‍රිත යන සතර සංවරය මෙහි අදහස් කරන ලදී. ඔවුන් අතරින්ද විශේෂයෙන් ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවර සීලය විශේෂයෙන් අදහස් කරන ලදී. මේ සියලුම සංවරයන් හැකි අයුරින් සංවරවිය යුතු කාය දුශ්චරිතාදීන් වළක්වන හෙයින් සංවරයයි කියනු ලැබේ. ශ්‍රැතමය ඥාණයෙහි කියන ලද ධර්මය අසා සංවර වන්නහුට සංවර කරන්නහුට, ඒ සංවරයෙහි පවතින, ඒ හා යෙදුණු ප්‍රඥාව 'සුඤ්ඤාන සංවරෙ පඤ්ඤායි' කියන ලදී, හෙවත් හේතු අනෙකු සුඤ්ඤාන යන වචනයෙන් ප්‍රකාශ වන්නේ, ඇසීම හේතුවෙන් ප්‍රඥාවෙන් සංවරවීමයි.

සීලමය ඥාණය යන මෙහි සීල යනු හික්මීම යන අර්ථයෙන් සීල නම් වේ. මේ හික්මීම කුමක්ද? කාය කර්මාදීන්ගේ මනා පැවතුම නොවිසිරි එක්තැන් කිරීම යන අර්ථය. කුසල් දහම් පිළිබඳ විශේෂයෙන් විමසා බැලීම හා පිහිටුවා ගැනීමට ආධාර වීම යන අර්ථය. මෙම අර්ථ දෙකම ශබ්ද ලක්‍ෂණ දත් අය අනුමත කරති. තවත් සමහරු අධික සේවනාර්ථය, ආධාරාර්ථය, සංවරාර්ථය, සිරසාර්ථය, සිතලාර්ථය, ශාන්තාර්ථය සීලයයි වර්ණනා කරති.

සීලනං ලක්ඛණං තස්ස භින්නසසාපි අනෙකධා
සනිද්ධසන්නතං රූපස්ස යථා භින්නසසනෙකධා

විවිධාකාරයෙන් බිඳී ගියේ වී නමුදු, සීලයෙහි සීලන ලක්‍ෂණය වෙනස් නොවේ. රූපය කැඩී බිඳී ගියේ වී නමුදු එහි මුල් ලක්‍ෂණ වෙනස් නොවන්නාක් මෙනි.

නිල් කහ ආදී වශයෙන් රූපය විවිධාකාරයට බෙදී ගියේ වී නමුත් එහි මුල් ප්‍රකෘති ලක්‍ෂණය වෙනස් නොවේ. මුල් ප්‍රකෘති ගතිය ඉක්මවා නොයන බැවින්, එසේම සීලය වේතනාදී හේදයෙන් විවිධාකාරයට බෙදී ගියේ වී නමුත් කාය කර්මාදීන් එක්තැන් කිරීම් වශයෙන්, කුසල් දහම්වල පිහිටීමට ආධාර වීම් වශයෙන් වන සීලනය වෙනස් නොවේ. වේතනාදී හේදයෙන් බිඳී ගියේද, එක්තැන් කිරීම් පිහිටුවීම් යන මුල් ලක්‍ෂණය වෙනස් නොවේ.

මෙබඳු ලක්ෂණ ඇති සීලය :-

දුසසීලය විදාංසනතා - අනවජ්ජ ගුණා තථා

කිවච සම්පත්ති අතොන - රසො නාම පවුච්චති

දුසිල් බව විනාශ කිරීමද, නිරවද්‍ය යහගුණ ඇති කිරීමද යන මෙම කෘත්‍ය හා සම්පත් යන අර්ථයෙන් රසයයි කියනු ලැබේ.

එහෙයින් මෙම සීලය කෘත්‍යාර්ථ රසයෙන් දුසිල් බව විනාශ කරන රසයයි. සම්පත් අර්ථ රසයෙන් නිරවද්‍ය රසයයි දකියුතුය.

සොවෙය්‍ය පච්චුපට්ඨානං - තයිදං තසස විඤ්ඤති

මතතපපඤ්ච හිරිවෙව - පදට්ඨානනති වණණිතං

මෙම සීලයෙහි පිරිසිදු බව වැටහෙන කරුණ ලෙසින්ද, හිරි-මතප් දෙක ආසන්න කාරණය ලෙසින්ද නුවණැතියන් විසින් දක්වා ඇත.

මෙම සීලය කයෙහි පිරිසිදු බව, වචනයෙහි පිරිසිදු බව, මනසෙහි පිරිසිදු බව යන පිරිසිදු බව වැටහෙන කරුණය. පිරිසිදු භාවයෙන් වැටහෙයි. බහුලභාවයට යයි නුවණැත්තන් විසින් ලජ්ජා භය දෙක ආසන්න කාරණයයි වර්ණනා කරන ලදී. ලජ්ජා භය ඇතිකල්හි සීලය උපදින්නේද- පවතින්නේද වේ. නැතිකල්හි උපදින්නේද නැත. පවතින්නේද නොවේ. මේ ආකාර වූ සීලයෙන් යුක්ත ඒ හා යෙදුණු ඥාණය සීලමය ඥාණයයි. නොහොත් සීලයෙන්ම කරන ලද්දේ සීලමයයි. ඒ හා යෙදුණු එම සීලමය ඥාණය, අසංවරයෙහි ආදීනව (දොස්) සිහි කිරීම, සංවරයෙහි අනුසස් මෙනෙහි කීම, සංවරයෙහි පිරිසිදු බව මෙනෙහි කිරීම, සංවරය, කිලිටි වීම, පිරිසිදු වීම මෙනෙහි කිරීමද, සීලමය ඥාණයෙහිම ඇතුළත් කරන ලදී. කියන ලද සීල සංවරයෙන් සංවර වී, සංවරකොට, සීලයෙහි පිහිටා සිත තැන්පත් කරන්නහුට උපචාර අර්පණා වශයෙන් සිත එකඟ කරන්නහුට ඒ සිත එකඟ කිරීමෙහිදී ඒ හා සම්ප්‍රසුක්තව ප්‍රඥාව හටගනී.

සමච, යහපත්ව ගැනීම, තැබීම, තැන්පත් කිරීම යන මේවා සමාධියටම පර්යාය නාමයෝය.

සමාධි භාවනාමයෙ ඥාණං යන මෙහි යහපත් අරමුණක සිත එකඟ කරගැනීම සමාධි නම් වේ. කවර අර්ථයකින් සමාධි නම් වේද?

තැන්පත් කිරීම් අර්ථයෙන් සමාධි නම් වේ. මේ එකඟ කිරීම නම් කුමක්ද? විත්ත වෛතසිකයන් එක් අරමුණක සමච, මනාව, පිහිටුවීම, තැබීම යයි කියන ලදී. එහෙයින් යම් කරුණක් හේතුවෙන් විත්ත වෛතසික ධර්මයන් සමච මනාව විකෂෙප නොවී, නොවිසිරී තිබෙන්නද? මෙය සමාධානයයි දතයුතුය. ඒ සමාධියගේ

ලක්කුණනතු අවිකෙඛපො - විකෙඛපුදධංසනං රසො
අකමපනමුපට්ඨානං - පදට්ඨානං සුඛං පන

අවිකෂෙපය (නොකැළඹීම) ලක්ෂණයයි. කැළඹිලි ගති විනාශ කිරීම රසයයි. කම්පා නොවීම වැටහෙන කරුණයි. සැපය ආසන්න කරුණයි.

දියුණු කෙරේනුයි, වඩානුයි භාවනා නම්. සමාධියම භාවනාව වූයේ සමාධි භාවනා නම්. සමාධියගේම වැඩිම, දියුණු කිරීම සමාධි භාවනා නම්. සමාධි භාවනා වචනයෙන් අන්‍ය භාවනා ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. කලින් මෙන් උපචාර, අර්පණා වශයෙන් සමාධි භාවනාමය ඤාණයයි.

පව්වය පරිගහනෙ පඤ්ඤා යන මෙහි යමක් හේතුකොට එලයක් උපදිනුයි පව්වය නම්. පටිච්ච යනු එය අත්නොහැර යන අර්ථයි. ඒනි යනු ඉපදීම හා පැවැත්ම යන අර්ථයි. තවද උපකාරකාර්ථයෙහිද, ප්‍රත්‍යයාර්ථයෙහිද වේ. එම ප්‍රත්‍යයන් විවිධාකාර බැවින්, ප්‍රත්‍යයන්ගේ ලබාගැනීම ප්‍රමාණය නිශ්චය කිරීමේ ප්‍රඥාව ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහ ප්‍රඥාවයි.

ධම්මට්ඨිති ඤාණං යන මෙහි, ධර්ම ශබ්දය, ස්වභාවය, ප්‍රඥාව, පින, පැණවීම, පැමිණීම, පර්යාජ්ඣය, ආත්මයකින් තොරබව, වෙනස, ගුණධර්ම, හේතුව, හේතුවකින් උපන් දෙය යන අර්ථයන්හි වැටේ. මෙහි කුසලා ධම්මා අකුසලා ධම්මා අව්‍යාකතා ධම්මා යනාදී තන්හි ස්වභාවයෙහි දැක්වේ.

යසෙසනෙ චතුරො ධම්මා - සද්ධසස සරමෙසිනො
සචං ධම්මො ධිති වාගො - සචෙ පෙච්ච නසොචති'ති

ගිහිගෙයි වාසය කරන යම් සැදැහැවත් අයකු තුළ සත්‍යය, ධර්මය, ධෙරියය, ත්‍යාගය යන කරුණු සතර විද්‍යමාන වේද, ඔහු පරලොව සෝක නොවේ. මෙහි ප්‍රඥාවෙහි ද සඳහන්ය.

නති ධම්මො අධම්මොව - උභොසම විපාකිනො
අධම්මො නිරයං නෙති - ධම්මො පාපෙති සුගගතිනති

ධර්මය අධර්මය යන දෙක සමවිපාක දෙන්නේ නොවෙයි. අධර්මය නිරයට පමුණුවයි. ධර්මය සුගගියට පමුණුවයි ආදියෙහි (ජින) පුණ්‍යයෙහිද වේ.

පඤ්ඤාතති ධම්මා - නිරුතති ධම්මා - අධිවචන ධම්මා යන මෙහි ප්‍රඥප්තියෙහි (පැණවීමෙහි) යෙදේ. 'පාරාජිකා ධම්මා සංසාදිසෙසා ධම්මා' යන මෙහි ඇවැත්වල යෙදේ. ඉධ භික්ඛු ධම්මං ජානාති සුතතං ගෙය්‍යං වෙය්‍යාකරණං යනාදියෙහි පර්යාප්තිය දැක්වේ. තසමිං බොපන සමයෙ ධම්මා භොනති ධම්මෙසු ධම්මානුපසසි විහරති යනාදියේ සත්ත්ව පුද්ගල ආදියෙන් තොරභාවය දැක්වේ. ජාති ධම්මා ජරා ධම්මා යන මෙහි ස්වභාවය වෙනස්වීමෙහි යෙදේ. බුද්ධ ධම්මානං යන තැන ගුණයෙහි දැක්වේ. හෙතුමහි ඤාණං ඡන්තං ධම්මපටිසම්භිදා යන තත්හි ප්‍රත්‍යයෙහි යෙදේ. ධීතාව සා ධාතු ධම්මට්ඨිතතා ධම්මනියාමතා යනාදි තත්හි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් යන තේරුම ගෙන එයි. මෙහිද ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්තේය යි දතයුතුය.

අර්ථ වශයෙන් වනාහි තමාගේ ස්වභාවය දරන්නෙකි හෝ ප්‍රත්‍යය ආධාරයෙන් දරනු ලබන්නෙකි හෝ තමාගේ ඵලය දරන්නෙකි හෝ තමා සම්පූර්ණයෙන් අපායයන්හි නොවැටෙන්නා සේ දරන්නෙකි හෝ තමාගේ ස්වභාවය දරන්නෙකි හෝ සිතෙන් ආධාර කරනු ලබන්නෙකි යන අර්ථයන්හි ධම්ම යන වචනය සුදුසු පරිදි භාවිතා කරති. මෙහි වනාහි තමාගේ ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් දරන්නෙකි ධම්ම නම් වේ. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්ම එය කරණකොට තිබෙත්. උපදිත් මෙන්ම පවතින්නෙකි ධම්මට්ඨිති නම් වේ. ප්‍රත්‍යය ධර්මයට මෙය සමාන වචනයකි. ඒ ධර්මස්ථිතියෙහි ඤාණය ධම්මට්ඨිති ඤාණං මෙය සමාධි භාවනාමය ඤාණයෙහි කියන ලද සමාධියෙන් සමාහිත වූ (එකඟ වූ) සිතෙන් යථාභූත ඤාණ දර්ශනය සදහා භාවනා යෝග අරඹා නාමරූපයන් ව්‍යවස්ථාපනය කරන කල්හි ඒ නාමරූපයන්ගේ ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණ අවස්ථාවෙහිදී ධම්මට්ඨිති ඤාණය උපදියි. නාමරූප ව්‍යවස්ථාපන ඥානයයි නොකියා කුමක් හෙයින් ධම්මට්ඨිති ඤාණයයි කියන ලද්දේ යත්? ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙන්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් පරිග්‍රහණයේ සිද්ධිය වන හෙයින්, ප්‍රත්‍යය හටගත්

කල්හි පරිග්‍රහණය නොවූ, ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණය කළ නොහැකිය. එහෙයින් ධම්මට්ඨිති ඥාණ ග්‍රහණයෙන්ම එයට හේතුභූත වූ කලින් සිද්ධ වූ නාමරූප ව්‍යවස්ථා ඥානය කියන ලද ආකාරයටම වේයයි දතයුතුය. කුමක් හෙයින් දෙවන තෙවන ඥාණ මෙන් සිත තැන්පත්කොට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙහි ප්‍රඥාවයයි නොකියන ලද්දේද යත්? සමථ විදර්ශනා එකට බැඳී ඇති බැවිනි. සිත් තැන්පත්කොට යම් ආකාරයකට විදර්ශනා කරන තැනැත්තේ විදර්ශනා කෙරේද? එසේ වූ විට සමථයද විදර්ශනාවද, තැන්පත් වේ. සමානභාව වූ එකට බැඳීම එසේ වූයේ යයි කියනු ලැබේ. එහෙයින් සමාධිය අත්නොහැර සමාධියද ඥාණයද ඒකාබද්ධකොට ආර්ය මාර්ගය දක්වා උත්සාහ කළ යුතුයයි හැඟවීමට ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙහි ප්‍රඥාව ධම්මට්ඨිති ඥාණයයි කියාම කිය ලද්දේ යයි දතයුතුය.

අතීතානාගත පව්වුප්පනනානං ධම්මානං සංඛිපිකාන වචන්වානෙ පඤ්ඤා යනු තමාගේ ස්වභාවය උත්පාදාදි ඝෂණයන්ට පත්ව ඉක්ම ගියේනුයි අතීත නම් වේ. ඒ දෙකටම නොආයේය. නොපැමිණියේනුයි අනාගත නම් වේ. ඒ ඒ කරුණ අරභයා උත්පාදාදි අවස්ථාවන්හි පවතීනුයි ප්‍රත්‍යස්පන්න නම් වේ. නොකඩවා පැවැත්ම - ඝෂණයක පැවැත්ම යන වර්තමාන කාල අතරින් නොකඩවා පැවැත්මේ වර්තමානය මෙහි අදහස් කරන ලදී. ඒ අතීත අනාගත වර්තමාන පඤ්චස්කන්ධ ධර්මයන්ගේ එක එක ලක්ෂණය වෙත වෙනම ගෙන හඳුන්වා රූප කලාප වශයෙන් රාශිභූත කොට ව්‍යවස්ථාපනයෙහි, නිශ්චයෙහි, සනිටුහන් කිරීමේ ප්‍රඥාවයි.

සමමසනෙ ඥාණං යනු මනාකොට ස්පර්ශ කිරීමේ, පිරිමැදීමේ බැලීමේ ඥාණයයි. කලාප සම්මසන ඥාණය යනු අර්ථයි. මෙය වනාහි නාමරූප ව්‍යවස්ථාපන ඥානයට අනතුරුව, නාමරූප ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණ ධම්මට්ඨිති ඥාණයෙහි සිටියහුට 'යම්කිසි අතීත, අනාගත, වර්තමාන වූ හෝ ආධ්‍යාත්මික හෝ බාහිර හෝ සන හෝ සියුම් හෝ තත්ත්වයෙන් බාල හෝ උසස් වූ හෝ දුර වූ හෝ ළඟ වූ හෝ රූපයක් වේද? ඒ සියලුම රූප අනිත්‍ය වශයෙන් වෙන් කරයි. (නිර්ණය කරයි) මෙය එක් සම්මර්ශනයකි. දුක් වශයෙන් වෙන්කරයි. එක් සම්මර්ශනයකි. අනාත්ම වශයෙන් වෙන් කරයි. එක් සම්මර්ශනයකි ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද සම්මර්ශන වශයෙන් පෙර වෙන්කරන ලද එක් එක් ස්කන්ධයන්හි ත්‍රිලක්ෂණයට නංවා අනිත්‍ය වශයෙන් දුක් වශයෙන් අනාත්ම වශයෙන් විදර්ශනා කරන්නහුට කලාප සමමසන ඥාණය උපදියි.

පව්වුපනනානං ධම්මානං විපරිණාමානුපසසනෙ පඤ්ඤා යනු නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන් වර්තමාන ආධ්‍යාත්මික පංචස්කන්ධ ධර්මයන්ගේ වෙනස්වීම බිඳීම දැකීමේ ප්‍රඥාවයි. මේ ධර්ම ඉපදී බිඳෙන්නුයි හටගැන්ම සිතින් ගෙනම හේදයෙහි සිත පිහිටුවයි. එහෙයින් හටගැන්ම නොකියන ලද්දේද කියන ලද්දේම යයි දතයුතුය. වර්තමාන ධර්මයන්ගේ දර්ශනයෙන්ම හටගැනීමේ දර්ශනය සිද්ධ වන හෙයින් හටගැන්ම කියන ලද්දේම වේ. හටගැන්මක් නොමැතිව ධර්මයන්ගේ ඉපදීමක් සිදුනොවේ. එහෙයින් වර්තමාන ධර්මයන්ගේ ඉපදීම, වෙනස්වීම අනුව බැලීමේ (විශේෂයෙන් බැලීමේ) ප්‍රඥාව යයි නොකියන ලද්දේ වී නමුත් කියන ලද්දේම වේයයි දතයුතුය.

උදයබ්බයානුපසසනෙ ඤාණං යන මෙහි සඳහන් හටගැනීම් දර්ශනය සිද්ධවේමයයි නියමිත හෙයින් අනතුරුව කියන ලද, සම්මසන ඤාණයෙහි පරතෙරට ගොස් එය මෙනෙහි කිරීමෙහිදීම ප්‍රකට වූ උදයව්‍යයන් පරිග්‍රහණය කොට, සංස්කාරයන්ගේ පිරිසිදීම කිරීම සඳහා හටගැනීම-විනාශය අනුව බැලීම අරඹන්නනුට උදයව්‍යය ඥානානුපස්සනා ඤාණය උපදී. එය හටගැනීම-විනාශය අනුව බලන හෙයින් උදයව්‍යයානු පස්සනාවයැයි කියයි.

ආරම්භණං පටිසංඛා යන මෙහි රූපස්කන්ධාදි අරමුණුවල විනාශය නුවණින් දැන දැක. භංගානුපසසනෙ පඤ්ඤා විපසසනෙ ඤාණං යනු ඒ අරමුණ විනාශවීම් වශයෙන් මෙනෙහිකොට උපන් ඤාණයාගේ විනාශය සිහිකිරීමෙහිලා යම් නුවණක් වේද? එය විදර්ශනා ඥානයයි කියන ලද්දේ වෙයි. විපස්සනා යනු විවිධාකාරයෙන් බැලීමයි. අරමුණ නුවණින් සලකා බලන්නේය යනුද පාඨයි. එහි අර්ථය අරමුණෙහි ස්වභාවය නුවණින් සලකා දැනගැනීම, දැකීමයයි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අරමුණ නුවණින් සලකා භංගය අනුව බැලීමෙහි ප්‍රඥාව විදර්ශනා ඥානයයි කියන ලද්දේ වෙයි. යම්භෙයකින් වනාහි භංගානුපස්සනාවෙහිදීම විදර්ශනාව මස්තකප්‍රාප්ත වේද? (එසේ වීමටත් ඉඩ ඇත.) එහෙයින් විශේෂකොට මෙයම විදර්ශනාවෙහි ඤාණයයි කියන ලදී. යම්භෙයකින් උදව්‍යයානුපස්සනාවෙහි සිටියනුට මඟා මඟා ඤාණ දර්ශනය උපදීද? එහෙයින් එය සිද්ධවීමෙන් අනෙක ඉටුවේයයි එසේ නොකියා, භංගානු පස්සනාවෙහිම විදර්ශනා ඤාණය කියන ලද්දේ යයි දතයුතුය. උදය ව්‍යයානුපස්සනාවෙහි, මනාව පිරිසිදු දත් සංස්කාරයන්හි මනාව දුටු

උදයව්‍යයන් වහ වහා වැටහෙන කල්හි ඥාණය සියුම්ව උසුලන කල්හි උදය (හටගැන්ම) හැර භංගයෙහිම (විනාශයෙහිම) සිතිය මනාව පිහිටයි. ඔහුට මෙසේ මේ සංස්කාර ඉපිද බිඳෙත් යයි දකින කල්හි එතැන්හි භංගානුපස්සනා ඥාණය උපදී.

භයතුපට්ඨානෙ පඤ්ඤා යනු ඉපදීම-පැවතීම ආදී ආකාරයන්, කර්ම රැස්කිරීම්-ප්‍රතිසන්ධි ආදීන් බියවීමට හේතු වශයෙන් සලකා දැඩි පීඩාවට පත්ව භය වශයෙන් ගැනීමෙහි ප්‍රඥාවයයි යන අර්ථයි. භය වශයෙන් වැටහේනුයි භයතුපට්ඨානයි. ඒ භය වශයෙන් වැටහීමේ අරමුණයි. නොහොත් භය වශයෙන් වැටහේනුයි භයතුපට්ඨානයි. ඒ භය වශයෙන් සලකන ප්‍රඥාව යයි කියන ලද්දේ වෙයි.

ආදීනවෙ ඥාණං යනු සම්බන්ධ විභක්තියි. යම් භයතු පට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාවක් වේද, යම් ආදීනව ඥාණයක් වේද? යම් නිබ්බදා ඥාණයක් වේද, මේ සියල්ල එක් අර්ථයක්ම ඇත. අක්‍ෂරයන්ගේ වෙනස් බවක් පමණක් යයි කියන ලද හෙයින්, මෙහි එකක්ම කියන ලද්දේ නමුත් අවස්ථා හේදයෙන් මුඤ්චිතු කම්‍යතා ඥාණයෙහි මෙන් ත්‍රිවිධාකාරම වේ. එහෙයින් භයතුපට්ඨාන, ආදීනවානු පස්සනාදිනු සිදුවූ පසු නිබ්බදානුපස්සනාව සිද්ධ වේයයි නොකියන ලද්දේද කියන ලද්දේම වේයයි දතයුතුය. සියලු සංස්කාරයන්ගේ විනාශය අරමුණුකොට භංගානුපස්සනාව සේවනය කරන්නහුට, වඩන්නහුට, බහුල වශයෙන් කරන්නහුට, භවත්‍රය-වතුර්යෝනි, පංචගති, සප්ත විඤ්ඤාණධර්මිකි, නව සත්තවාස ආදීන්හි බිඳෙනසුලු සංස්කාරයන් දකිනවිට සුවයෙන් ජීවත්වෙනු කැමති බියගුලු පුරුෂයෙකුට සිංහ, ව්‍යාඝ්‍ර, දිවි, වලස්, කළුහිස් වලස්, යක්‍ෂ, රාක්‍ෂස, නපුරු ගොනුන්, නපුරු බල්ලන්, මදවැහෙන නපුරු ඇතුන්, භයානක සර්පයින්, හෙණ පිපිරුම්, සොහොන්, යුදබිම්, දැල්වෙන අගුරු වලවල්, ආදීන් දැකීමෙන් බියට පත්වන්නාක් මෙන් බියජනකාරයෙන් වැටහෙයි. ඔහුගේ අතීත සංස්කාරයෝ නිරුද්ධයහ. වර්තමාන ඒවා නිරුද්ධ වෙති. අනාගත ඒවාදි එපරිද්දෙන්ම නිරුද්ධ වන්නාහු යයි දකින්නහුට එතැන භයතුපට්ඨාන ඥාණය උපදියි. ඔහුට ඒ භයතුපට්ඨාන ඥාණය සේවනය කරන කල්හි, වඩන කල්හි, බහුල වශයෙන් දියුණු කරන කල්හි, සියලු, භව, යෝනි, උපදින ස්ථාන, සිටින ස්ථාන ආදි නව සත්තවාසයන්හි, ආරක්ෂාවක්, පිහිටක්, පිළිසරණක් නොපෙනේ. සියලු භව, යෝනි, උපදින ස්ථාන, වාසස්ථානගත සංස්කාරයන් අතර එකම

සංස්කාරයක් කෙරෙහි පවා ප්‍රාර්ථනාවක් හෝ ස්පර්ශ කිරීමක් හෝ නොවෙයි. ත්‍රිවිධ භවයන් පහවූ ගිනිදැල් ඇති පිරුණු ගිනි අඟුරු වලවල් මෙන්ද, සතරමහා භූතයෝ නපුරු විෂ ඇති සර්පයින් මෙන්ද, පංචස්කන්ධයන් එසවූ කඩු අතින් ගත් වධකයින් මෙන්ද ආධ්‍යාත්මික අංග සය හිස් ගමක් මෙන්ද, බාහිර ආයතන සය ගම් පහරණ සොරුන් මෙන්ද, ස්ප්ත විඤ්ඤාණස්ථිතීන්ද නව සත්තාවාසයන්ද, එකොළොස් ගින්නකින් ඇවිලුණාහු මනාව ඇවිලුණාහු. ගිනිදැල්වලින් බැබළී ගියාක් මෙන්ද වැටහේ. සියලු සංස්කාරයෝ ගෙඩියක් වූවා මෙන්ද, රෝගයන් මෙන්ද හුලක් වූවා මෙන්ද, විපතක් වූවා මෙන්ද, ආබාධයක් වූවා මෙන්ද, ආශ්වාද රහිතය. නිරසය. ගොඩගැසුණු මහා දොස් රැසක් මෙන් වැටහෙති. සැපසේ ජීවත්වනු කැමති බියගුලු පුරුෂයෙකුට සිත්ගන්නාසුලු ස්වභාවයක පිහිටියක් රුදුරු වනසතුන් ගැවසෙන කැලයක් මෙන්ද, දිවියන් සහිත ගුහාවක් මෙන්ද, කිඹුල් ආදී නපුරු සතුන් හා රකුසන් සහිත ජලයක් මෙන්ද, ඔසවන ලද කඩුවක් සහිත සතුරකු මෙන්ද, විෂ සහිත බොජුනක් මෙන්ද, සොරුන් සහිත මාර්ගයක් මෙන්ද, ගිනිගත් ගෙයක් මෙන්ද, යුද්ධයට අවතීර්ණ සේනා සහිත යුදබිමක් මෙන්ද, යම්සේ ඒ පුරුෂයා ඒ රුදුරු වනසතුන් ගහණ ස්ථානයන්ට පැමිණ, භයවූයේ, සංවේගයට පත්වූයේ ලොමුඩැහැ ගැණුනේ හාත්පස දෝෂයන්ම දකියි. එපරිද්දෙන්ම ඒ යෝගාවචරයා භංගානුපස්සනා වශයෙන් සියලු සංස්කාරයන් භය වශයෙන් එළඹ සිටි කල්හි හාත්පස නිරස ලෙසද ආශ්වාද රහිත ලෙසද දොස් ආදියම දකියි. ඔහුට මෙසේ බලනකල්හි ආදීනවානුපස්සනා ඤාණය උපදියි. හෙතෙම මෙසේ සියලු සංස්කාරයන් ආදීනව වශයෙන් මනාව බලන්නේ සියලු භව, ජාති, උපදින ස්ථාන, විඤ්ඤාණයක් පිහිටන සත්ත්වයින් වාසය කරන ස්ථානයන්හි, විවිධාකාර හේදයන් සහිත සංස්කාරයන්ට ඇතුළත් වූ සියලු දෑ කෙරෙහි කලකිරෙයි. නොඇලේ. සතුටට පත් නොවෙයි. විසිතුරු කඳුපාමුලක සිත් අලවා වාසය කරන ස්වර්ණ භංසරාජයෙක් සැඩොල් ගම්දොර අසුවි වලෙහි නොඇලේද? ස්ප්තමහා විල්හිම සිත් අලවන්නේ වේද? එපරිද්දෙන්ම මේ යෝගී රාජභංසයා මනාකොට පිරිසිදු දක්නාලද ආදීනව සහිත හේදසහිත සංස්කාරයන් කෙරෙහි, නොඇලේ. භාවනාවෙහි ඇලුණේ, විශේෂයෙන් ඇලුණේ, ස්ප්ත අනුපස්සනාවන්හිම සිත් අලවයි. රන් කුඩුවක දමන ලද්දේ වී නමුත් මාගරාජ සිංහයා එහි සිත් නොඅලවයිද? තුන්දහසක් යොදුන් පැතුරුණු හිමවතෙහිම සිත් අලවයි. එපරිද්දෙන්ම මේ යෝගී සිංහයාද ත්‍රිවිධ සුගති භවයන්හිද සිත් නොඅලවයි. ත්‍රිවිධ

අනුපස්සනාවන්තිම සිත් අලවයි. යම්සේ සම්පූර්ණයෙන් සුදු සත්තූන මනාව පිහිටි (පාරුචියෙහි පිහිටි) සෘද්ධිමත්, අතසිත් ගමන් කරන සද්දන්ත නාරජු නගර මධ්‍යයෙහි සිත් නොඅලවයි. සද්දන්ත විලෙහිම සිත් අලවයි. එසේම මේ ශ්‍රේෂ්ඨ යෝගී ඇත්රජ සංස්කාරගත සියල්ලෙහිම නොඇලේ. නොඉපදීම ආරක්‍ෂා සහිතය, ආදී ක්‍රමයෙන් දක්වන ලද සාන්ති පදයෙහිම සිත් අලවයි. ඒ අතට නැමුණු ඒ අතට ප්‍රචණ්ඩතාවය ඇතිව, ඒ අතට නමුත්තාවයෙන් යුත් මනසක් ඇත්තේ වෙයි. මෙතෙකින් ඔහුට නිබ්බිදානු පස්සනා ඥාණය උපන්නේ වෙයි.

මුඤ්චිතකමයනා පටිසංඛා සනතිධ්‍යානා පඤ්ඤා සංඛාරූපෙකඛාසු ඥාණං යාන මෙහි මුදන්ට, අත්හරින්නට, ආශා කරයි. කැමති වෙයිනුයි මුඤ්චිත කාම නම් වේ. මිඳෙනු කැමැත්තෙහි ස්වභාවය මුඤ්චිත කමයතාවයයි. සලකා බලයි. විශේෂයෙන් පරික්‍ෂා කෙරෙනුයි පටිසංඛා නම් වේ. නුවණින් සලකා බැලීමේ ස්වභාවය පටිසංඛා නම්. පිහිටා සිටියි මධ්‍යස්ථ වේනුයි සනතිධ්‍යානා නම් වේ. පිහිටා සිටීම සනතිධ්‍යානා නම් වේ. ඒ මිඳෙනු කැමති නුවණින් සැලකීමද, පිහිටා සිටීමද යන මේ සියල්ල එකට කැටිකර ගත්කල්හි මුඤ්චිත කමයනා පටිසංඛා සනතිධ්‍යානා නම් වේ. මෙසේ පූර්වභාගයෙහි නිබ්බිදා ඥාණයෙන් කලකිරුණහුට ඉපදීම් ආදිය අත්හැරීමේ කැමැත්ත මුඤ්චිත කමයනා නම් වේ. මිදීමට ක්‍රම ඇතිකිරීම පිණිස මධ්‍යයෙහි නුවණින් සලකා බැලීම, නුවණින් සලකා බැලීමෙන් මිදී අවසානයෙහි මධ්‍යස්ථව සිටියි. මෙසේ ව්‍යවස්ථාපන ත්‍රිවිධාකාර වූ ප්‍රඥාව සංස්කාරයන්ගේ අප්ප්‍රපෙකකණ ප්‍රඥාව නම් වේ. මිඳෙනු කැමැත්ත, නුවණින් සැලකීම, පිහිටා සිටීම සංඛ්‍යාත වූ අවස්ථා හේදයෙන් ප්‍රඥා තුනටම සංස්කාරයන්ගේ මධ්‍යස්ථතාවය කැමති වන්නේනුයි ප්‍රඥාවද එයමනුයි සංඛාරූපෙකඛාසු යයි බහුවචනයෙන් දක්වන ලදී. අවස්ථා හේදයෙන් බිඳුනේ වී නමුත් ඥානයේ ස්වභාවය ඒකාකාර බැවින් ඒකචනයෙන්ද දක්වන ලද්දේයයි දතයුතුය කියන ලද්දේම වේ. යම් ඒ මුඤ්චිත කමයතාවක් වේද යම් ඒ පටිසංඛානු පස්සනාවක් වේද, යම් ඒ සංඛාරූපේක්‍ෂාවක් වේද මේ ධර්මයෝ ඒකාර්ථයහ. අකුරු පමණක් වෙනස්ය.

සමහරු වනාහි සංඛාරූපෙකඛාසුයයි බහු වචනය යොදති. සමට විදර්ශනා වශයෙන් සංඛාරූපෙකඛාවන්ගේ සංඛ්‍යාව බහුලයයි කියති. සංඛාරූපෙකඛාසු යන මෙහි ක්‍රියාව අපෙක්‍ෂා කෙරේයයි දතයුතුය. අවස්ථා

හේදයෙන් වනාහි ඒ නිබ්බිදා ඥාණයෙන් කලකිරුණහුට, උක්කණ්ඨිකයාට සියලු හව යෝනි ගති විඤ්ඤාණධර්ම සත්තාවාසගත හේද සහිත සංස්කාරයන්හි සිත නොබැඳේ. නොඇලේ. නොබැඳේ. සංස්කාරගත සියලු දැයින් මිදීමේ අත්හැරදැමීමේ කැමැත්ත ඇතිවේ. නොහොත් දැලක් ඇතුළට ගිය මත්ස්‍යයෙක්, සර්පයෙකුගේ මුවට ගිය මැඩියෙක්, කුඩුවකට දමන ලද කැලෑ කුකුළෙක්, දැඩි උගුලකට හසුවූ මුවෙක්, අභිගුණ්ඨිකයෙකු අතපත් සර්පයෙක්, මහා මඩගොහොරුවකට වැටුණු ඇත් රජෙක්, ගුරුළාගේ මුවටගිය නාගරාජයෙක් යන මේ ආදී අය ඒ ඒ ස්ථානවලින් මිදෙනු කැමැත්තාහු නික්මයනු කැමැත්තාහුම වෙති. මෙසේ ඒ යෝගියාගේ සිත සියලු සංස්කාරගත දැයින් මිදෙනු කැමැත්තාහු නික්ම යනු කැමැත්තාහු වෙති. මෙසේ කියනකල්හි මිදෙනු කැමැත්තහුගේ ස්වභාවය මුඤ්චිතු කම්‍යතායි පාඨය යෙදේ. මෙසේත් ඇතිකල්හි, උපපාද මුඤ්චිතු කම්‍යතා ආදීන්හි උපතින් මිදෙනු කැමැත්ත යයි කිවයුතු වේ. එහෙයින් පළමු අර්ථයම වඩා යහපත්ය. ඉක්බිති ඔහුට සියලු සංස්කාරයන්හි පහවූ ඇල්ම ඇත්තේ, සංස්කාරගත සියලු දැයින් මිදෙනු කැමැත්තහුට මුඤ්චිතු කම්‍යතා ඥානය උපදී. හෙතෙම මෙසේ සියලු හවයෝනි ගති විඤ්ඤාණධර්ම සත්තාවාසගත හේද සහිත සංස්කාරයන්ගෙන් මිදෙනු කැමැත්තේ මිදීමට උපාය සම්පාදනය සඳහා නැවත එම සංස්කාරයන්ම පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණයෙන් ත්‍රිලක්‍ෂණයට නංවා විදර්ශනා කරයි. මෙසේ විදර්ශනා කරන්නහුට අනිත්‍ය වශයෙන් වූ නිමිති සහිත පටිසංඛා ඥාණය උපදී. දුක්ඛ වශයෙන් පැවති පටිසංඛා ඥාණය උපදී. අනාත්ම වශයෙන් හේතුවද, පැවැත්මද ඇතුළත් පටිසංඛා ඥාණය උපදී. හෙතෙම පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණයෙන් සියලු සංස්කාරයෝ ශුභායයි දැක ත්‍රිලක්‍ෂණයට නංවා සංස්කාරයන් පරික්‍ෂා කරන්නේ, භයද තෘෂ්ණාවද අත්හැර, භාර්යාවගේ දොස් දැක අත්හරින ලද භාර්යාවක ඇති පුරුෂයෙක් ඒ භාර්යාව කෙරෙහි පවතින්නේ යම්සේද, එසේ මේ යෝගියාද, සංස්කාරයන්හි උදාසීන වෙයි. මධ්‍යස්ථ වේ. මමය මාගේ යයි නොගනියි. මෙසේ දන්නා වූ, මෙසේ බලන්නා වූ ඔහුට ත්‍රිවිධ භවයන් පිළිබඳව සිත ඉවත්වෙයි. පෙරළේ, ආපසු හැරෙයි. දිග නොහැරෙයි. යම්සේ නෙලුම් පතක් මදක් නැමී ජලය ස්පර්ශ කරන්නේ ඉන් ඉවත් වේද, පෙරළේද, ආපසු හැරේද, දිග නොහැරේද යම්සේ වනාහි කුකුල් පියාපතක් හෝ තහර වැදැල්ලක් ගින්නෙහි බහාලන ලද්දේ ඉවත්ව යේද, පෙරළේද ආපසු හැරේද දිග නොහැරේද, එසේම ඔහුට ත්‍රිවිධ භවයන් කෙරෙහි සිත ඉවත්ව යයි. පෙරළේ. ආපසු හැරේ. දිග නොහැරේ. උපේක්‍ෂාවෙහි

පිහිටයි. මෙසේ මොහුට සංඛාරුපේක්ෂා ඥාණය උපන්නේ වෙයි. මේ සංඛාරුපෙක්ෂා ඥාණය සමග මත්තෙහි ගොනුහු ඥාණයට ආධාර වූ අනුලෝම ඥාණය පූර්වාපර ඥාණයන්හි කියන ලද දේද, නොකියන ලද දේද, කියන ලද්දේම වේයයි දතයුතුය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලද්දේය.

"මහණෙනි, ඒකාන්තයෙන් ඒ හික්කුළු කිසියම් සංස්කාරයක් නිත්‍ය වශයෙන් මනාව විමසා බලන්නේ අනුලෝම ඥාණාන්තියෙන් යුක්ත වූයේය යන මෙම කරුණ කිසිවිටෙකත් විද්‍යමාන නොවන්නේය. (එවැන්නක් නොවන්නේය) අනුලෝම ඥාණාන්තියෙන් යුක්ත නොවූයේ නිවැරදි ක්‍රමයට බසින්නේය යන මෙම කරුණද සිද්ධ නොවන්නේය. නිවැරදි ක්‍රමයට නොබසින්නේ සෝවාන්ඵලය හෝ සකාදාගාමී ඵලය හෝ අනාගාමී ඵලය හෝ අර්හත්වය සාක්ෂාත් කරන්නේය යන මෙම කරුණද විද්‍යමාන නොවන්නේය. ධර්මසේනාපති විසින් කියන ලද්දේය. කොපමණ ආකාරයන්ගෙන් අනුලෝම ඥාණාන්තිය ලබයිද? කවර ආකාරයන්ගෙන් නිවැරදි ක්‍රමයට බසීද? සතළිස් ආකාරයකින් අනුලෝම ඥාණාන්තිය ලබයි. සතළිස් ආකාරයකින් නිවැරදි ක්‍රමයට බසීයි.

පට්ඨානයෙහිද භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලදී. අනුලෝමය ගෝනුහු ඥානයට අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ; අනුලෝමය චෝදානයට අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ, ආදිය. ඔහුට ඒ සංඛාරුපේක්ෂා ඥානය, සේවනය කරන කල්හි, වඩන කල්හි, බහුලව වඩන කල්හි ස්ථිර ශ්‍රද්ධාව බලවත් වේ. විරියය මනාව ඔසවා ඇත. සිහිය මනාව පිහිටුවා ඇත. සිත මනාව සන්සිඳී ඇත. සංඛාරුපේක්ෂා ඥානය ඉතා බලවත්ව (නියුණුව) පවතී. දැන් දැන් ඔහුට සංඛාරුපේක්ෂා මාර්ගය උපදින්නේ යයි පෙනෙන තත්වයට පැමිණ, සංස්කාරයන් අනිත්‍යයයි දුක් යයි, අනාත්මයයි මෙතෙහිකොට භවංගයට වැටේ. භවංගයට අනතුරුව සංස්ඛාරුපේක්ෂාවෙහි කළ ආකාරයෙන්ම සංස්කාරයන්, අනිත්‍යයයි හෝ දුක්යයි හෝ අනාත්මයයි හෝ අරමුණු කරන්නේ මනෝද්වාරාවර්ජනය උපදී, ඉන් අනතුරුව එම සංස්කාරයන්ම අරමුණු කොට දෙකක් තුනක් හෝ හතරක් ජවන් සිත් උපදියි. ඒ හා යෙදුණු ඥානය අනුලෝම ඥානයයි. එය පළමු විදර්ශනා ඥානයන්ට කෘත්‍යතාවයෙන් අනුලෝම වේ. මත්තෙහි කිවයුතු සත්තිය බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන්ට අනුලෝම වේ. යම්සේ වනාහි විනිශ්චය ස්ථානයෙහි සිටි

දැනුම් රජෙක් විනිශ්චයකාර මහඥාමති අවදේනාගේ විනිශ්චය අසා අගතියට යාම හැර මධ්‍යස්ථ වී එසේ වේවායි අනුව සතුටු වන්නේ ඔවුන්ගේ විනිශ්චයට විරුද්ධ නොවන්නේය. පෞරාණික රාජධර්මයටද විරුද්ධ නොවන්නේය. එහි අනුලෝම ඥානය රජු මෙනි. අවච්ඡාදාරුම් විදර්ශනා ඥාන, විනිශ්චයකාර ඥාමතිවරුන් අවදේන මෙනි. සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්ම පෞරාණික රාජධර්ම මෙනි. යම්සේ රජ එසේ වේවායි අනුව සතුටු වන්නේ විනිශ්චයකාර මහ ඥාමතින්ගේ විනිශ්චයටද රාජධර්මයටද අනුලෝම වෙයිද එසේම මෙහි අනිත්‍යාදී වශයෙන් සංස්කාරයන් අරබයා උපදිනු ලබන අවච්ඡාදාරුම් විදර්ශනා ඥානයන්ටද මත්තෙහි කිවයුතු සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන්ටද ක්‍රියාකාරීත්වයෙන් අනුලෝම වේ. එහෙයින් අනුලෝම ඥානයයි කියනු ලැබේ.

බහිද්ධා වුට්ඨාන විවට්ඨනෙ පඤ්ඤා ගොත්‍රභූ ඥාණං යන මෙහි බහිද්ධා යනු සංස්කාර නිමිත්තය. එය ආධ්‍යාත්මික චිත්ත සන්තානයෙහි අකුසල ස්කන්ධයන් පිළිබඳව සලකා බහිද්ධා යයි යු සේයි. එම බාහිර සංස්කාර නිමිත්තෙන් නැගී සිටියි. පහව නැගී සිටිනුයි වුට්ඨාන නමැ පෙරළේ. පරාවර්තනය වේ. පරාමිමුඛ වේනුයි විවට්ඨනයයි. නැගිටීමද පරමිමුඛ වීමද එයමනුයි වුට්ඨාන විවට්ඨනයයි එහෙයින් කිහි. ගොත්‍රභූ ඥාණය සමුදයෙහි මූලිකප්‍රථා නොදමන හෙයින් පැවැත්මෙන් නොනැගිටියි. නිර්වාණාරම්භ හෙයින් නිමිත්තෙන් නැගිටිනුයි එක්ව නැගිටීම වේ. පෘග්ග්ජන ගෝත්‍රය මැඩපවත්වන හෙයින්ද, ආර්ය ගෝත්‍රය වඩන හෙයින්ද ගෝත්‍රභූයි. මෙය වනාහි අනුලෝම ඥාණයන්ගෙන් නෙළුම්පතෙහි දිය මෙන් සියලු සංස්කාරයන්ගෙන් බැහැර කරනු ලබනුයේ සිතෙහි අනුලෝම ඥාණයෙහි ආසේවන කෙළවර අනිමිත්ත නිර්වාණය අරමුණු කරනුයේ පෘග්ග්ජන ගෝත්‍රය, පෘග්ග්ජන ව්‍යවහාරය, පෘග්ග්ජන භූමිය ඉක්මවනුයේ, ආර්ය ගෝත්‍රයට ආර්ය ව්‍යවහාරයට, ආර්ය භූමියට බැසගනුයේ නිර්වාණාරම්භයෙහි ප්‍රථම බැසගැත්ම, ප්‍රථම සිතාබැලීම ප්‍රථම එක් අරමුණක සිත පිහිටුවීම් සංඛ්‍යාත මාර්ගයාගේ අනන්තර, සමනන්තර, ආසේවන, උපනිස්සය, නජ්ථි විගත ආදී වශයෙන් සය ආකාරයකින් ප්‍රත්‍ය භාවය සිදුකරන්නේ මස්තකප්‍රාප්ත විදර්ශනාව මුදුන් වූයේ පුනරාවර්තන නොවනසේ උපදියි.

දුභතො වුට්ඨාන විවට්ඨනෙ පඤ්ඤා මගෙ ඥාණං යන මෙහි දුභතො යනු දෙආකාරයකින් දෙකකින් යයි කියන ලද්දේ වෙයි.

කෙලෙසුන්ගේ මුල්සිද්ධිත හෙයින් ක්ලේශයන්ගෙන්ද ඒ අනුව පවතින ස්කන්ධයන්හිද, නිවන් අරමුණු කරන හෙයින් පිටත සියලු සංස්කාර නිමිතින්ගෙන්ද නැගිටියි. පෙරළෙයි. මේ දෙආකාරයෙන් වූට්ඨාන විවටටනෙ ප්‍රඥාව දක්වයි. එහෙයින් කියන ලදී. සතර මාර්ග ඥානයෝ නිමිති රහිත අරමුණු ඇති බැවින් නිමිත්තෙන් නැගිටිත්. හටගැනීමෙහි මුල් සිද්ධිත හෙයින් පැවැත්මෙන් නැගිටිත් යයි දෙයාකාරයකින් නැගිටීම් වෙත්.

මග්ග ඥාණං යනු නිර්වාණය සොයයි බලයි. නිර්වාණය පිළිබඳ අවශ්‍යතාව ඇත්තවුන් විසින් සොයනු ලැබේ. අත්වේෂණය කරයි. කෙලෙසුන් නසමින් යයි. පවතිනුයි මග්ග නම්. ඒ මාර්ගයෙහි ඥාණයයි එය ගොනුහු ඥාණයට අනතුරුව නිර්වාණය අරමුණු කරමින් තමන් නැසූ කෙලෙසුන් ඉතිරි නොවන සේ සිදු දමන්නේ, අනවරාග්‍ර සංසාර වෘත්තයෙහි දුක් නමැති සමුදය වියලවන්නේ සියලු අපා දොරවල් වසන්නේ සප්ත ආර්ය ධනයාගේ සම්මුඛභාවය කරන්නේ අෂ්ඨාංගික වැරදි මාර්ගය අත්හරින්නේ සියලු විරුද්ධතා භය සන්සිඳුවන්නේ සමාසක් සම්බුද්ධ රාජෝත්තමයාණන් වහන්සේගේ (ජාතක) ඕගරස පුත්‍රභාවයට එළඹෙන්නේ වෙනත් නොයෙක් සියගණන් අනුසස් ලබමින් මාර්ග ඥාන උපදවා ගනියි.

යාතුං ඉව්ඡං පුරිසො - ලංසිත්වා මාතිකාය පරතිරෙ
වෙගෙනාගමම යථා - ගණහිත්වා ඔරිම තීර තරුබද්ධං

රජ්ජංවා දණ්ඩංවා - උලලංසිත්වාන පාරතින්නතනු
පාරාසනෙනා පන තං - මුඤ්චිය වෙධං පතිට්ඨහති පාරෙ

එවං යොගාවචරො - සකකායමයමිහි ඔරිමෙ තීරෙ
දිට්ඨහයො අභයෙ පන - යාතුං ඉව්ඡං අමතපාරෙ

උදයබ්බයානුපසසන - පහුතික වෙගෙන ආගතො රජ්ජං
රූපාවහං දණ්ඩංවා - තදිතර බන්ධාවහයං සමමා

ගණහිත්වා ආවජ්ජන - විතෙනන හි පුබ්බ වුත්ත නයනොව
අනුලොමෙ හුලලංසිය - නිබ්බුති නිනෙනා තදාසන්නගතො

තං මුඤ්චිය ගොත්‍රභූතා - අලද්ධ ආසෙවනෙනතු පවෙධං
පතීතො සංඛත පාරෙ - තතො පතිට්ඨාති මගගඤ්ඤාණෙන

පසස්සිතුකාමො චන්දො - ඡන්තමහි අබ්භපටලෙහි
ථූලක සුචුම සුචුමෙසු - අබ්භසු පාටෙසු වායුතා කමතො

චන්දං පසෙසයා නරො - යථා තථෙවානුලොම ඤාණෙහිකමා
සචචජාදක මොහෙ - විනාසිතෙ පෙකඛතෙහි ගොත්‍රභූ අමතං

වාතාවිය තෙ චන්දං - අමතං නහි පෙකඛරෙණුලොමාති
පූරිසො අබ්භානිචච - ගොත්‍රභූ න තමං විනොදෙති

හමිතමහි චක්කයනෙන - ධීතො නරො අඤ්ඤදින්න සඤ්ඤාය
උසුපාතෙ ඵලකසතං - අපෙකඛමානො යථා විජෙකධ

ඵචමිධ මගගඤ්ඤාණං - ගොත්‍රභූතා දින්න සඤ්ඤා මච්භාය
නිබ්බානෙ චත්තනතං - ලොභකඛන්ධාදිකෙ පදාලෙති

සංසාර දුක්ඛ ජලධි - සොසයති පිදහති දුග්ගති ද්වාරං
කුරුතෙව අරියධනිතං - මිච්ඡා මගගඤ්ඤ ජපහති

චෙරහයාති සමයතෙ - කරොති නාථසස ඔරස පුත්තතං
අඤ්ඤඤව අනෙක සතෙ - සදානිසංසෙ දදාති ඤාණ මිදනති

ඇල මාර්ගයක් හරහා පරතෙරට ගොස් සිටීමට කැමති පුද්ගලයෙකු වේගයෙන් දුච අවුත් මෙතෙර ඇති එතෙරට නැමුණු තුනී වැලක් හෝ ලියක් අල්ලාගෙන ඇල උඩින් පැන පරතෙරට පැමිණියේ අල්වාගත් ආධාරකය මුදාහරියි. (අත්හරියි) එසේම යෝගාවචර තෙමේ මෙතෙර යයි කියනු ලබන තමාගේ ශරීරයෙහි දුටු හය ඇත්තේ නිර්භය වූ නිර්වාණ නමැති පරතෙරෙහි පිහිටනු කැමැත්තේ

උදයව්‍යයානු පස්සනා ප්‍රමුඛ කොට ඇති වේගයත් කරුණකොට පැමිණියේ රූපස්කන්ධය හා අනෙකුත් ස්කන්ධ නමැති වැලක් හෝ ලියක් පෙර කියන ලද අයුරු ආවර්ජනා සිතෙන් ගෙන, අනුලෝමයෙන් පැන නිවණට නැමුණේ ඒ ආසන්නයට ගියේ

එය අත්හැර ගොනුහු ඥානයෙන් නොලද, සේවනයෙන් කම්පා වූයේ, සංඛත පරතෙරෙහි වැටුණේ ඉන්පසු මාර්ග ඥානයෙන් පිහිටයි.

වන්දයා දකිනු කැමති තැනැත්තෙක් වන්දයා වලාකුළු පටලයන්ගෙන් වැසුණු කල්හි, මහත් හා සියුම් සියුම් වලාපටල ක්‍රමයෙන් සුළඟින් ඉවත්වූ කල්හි

මිනිසා සඳ බලන්නාක් මෙන් සත්‍යය වසන මෝහාන්ධකාරය විනාශ වූ කල්හි ක්‍රමයෙන් අනුලෝම ඥානයන්ගෙන් පෘථග්ජන ගෝත්‍රය තසන අමා නිවණ බලන කල්හි, වලාකුළු සහිත සුළං වන්දයා වසන්නාක් මෙන්, අනුලෝම ඥානයන්ට නිවණ නොපෙනේ. පුරුෂයා වලාකුළු සහිත අහස දකින්නාක් මෙන් ගොනුහු ඥානය අඳුර දුරු නොකරයි. අමෘතයද අනුලෝම ඥාණ නොදකියි.

වෙනත් අයෙකු දුන් සංඥාව අනුව චක්‍රයන්ත්‍රයෙහි සිටි මිනිසා අපේක්ෂිත පුවරු සියයක වැදීම සඳහා ඊය විද්දේද යම්සේ විදින්නේද,

එසේම මෙහි මාර්ග ඥාන ගෝත්‍රහු ඥානයෙන් දුන් සංඥාව නොහැර නිවණෙහි පවතින්නේ (නිවන් අවබෝධ කරන්නේ) ලෝභ ආදි ස්කන්ධයන් පලයි.

සසර දුක් නමැති සාගරය විසලවයි. දුගති දොර වසයි. ආර්ය ධනය රැස් කරන්නේද වේ. වැරදි මාර්ගයද අත්හරියි.

සතුරු භය සමනය කෙරේ. බුදුරදුන්ගේ ඖරස පුත්‍රභාවයට පත්වේ. අනෙකුත් නොයෙක් සියගණන් ආනිසංස මෙම ඥාණය ගෙන දේ.

පයොග පටිප්පසසද්ධි පඤ්ඤා ඵල ඥාණං යන මෙහි පයොගො යන්නෙහි බොහෝ යෙදුම් ඇත. ඵල සාක්ෂාත් කිරීම සඳහා වන මාර්ග භාවනාවගේ දෙයාකාරයකින් නැගිටීම වේ. ඒ ප්‍රයෝගයාගේ සංසිද්ධි නිෂ්ඨාව:- පයොග පටිප්පසසද්ධියයි. ඒ කුමක්ද? සිවුමග ක්‍රියා අවසානයයි. ඒ ප්‍රයෝග පටිප්පසසද්ධියට හේතු වූ පවත්නා ඵලයෙහි ප්‍රඥාව පයොග පටිප්පසසද්ධි ප්‍රඥාවයි. ඵල ගනී, පැසේනුයි ඵලනම්. ඒ ඵලයෙහි ඒ හා යෙදුණු ඥාණයයි එක් එක් මාර්ග ඥානයාගේ අනතුරුව ඒ ඒ ඥානයන්ට විපාක වූ නිවණ අරමුණුකොට තුනක් හෝ දෙකක් හෝ එකක් හෝ ඵල සිත් උපදියි. අනතුරුවම විපාක දෙන හෙයින් ලෝකෝත්තර කුසලයන්ට, සමාධි මානන්තරිකඤ්ඤාමාත්‍ර යන්නද දැඩි. ආනතතරිකං පාපුණානි ආසවානං ඛයා යන ආදියද කියන ලදී. යමෙකුට අනුලෝම ඥාන දෙකක් වේද, ඔහුට තුන්වැන්න ගෝත්‍රහු වේ. සතරවැන්න මාර්ග සිතයි.

එල සිත් තුනක්ද වෙයි. යමෙකුට අනුලෝම ඥාණ තුනක් වේද, ඔහුට හතරවැන්න ගොනුතු වේ. පස්වැන්න මාර්ග සිතයි. එල සිත් දෙකක් වෙයි. යමෙකුට අනුලෝම ඥාණ හතරක් වේද, ඔහුට පස්වැන්න ගෝනුතු වේ. සයවැන්න මාර්ග සිතයි. එක් එල සිතක් වේ. මේ මාර්ග විවි එලයයි. සමාපත්ති වශයෙන් උපදින්නා වූද, නිරෝධ සමාපත්තියෙන් නැගිටින්නහුටද කාලාන්තරයක් ගතවීමෙන් පසු උපදින එල චිත්තයද මෙයින්ම සංග්‍රහ කරන ලදී.

ජිනන වටට මනු පසසනෙ පඤ්ඤා යනු ඒ ඒ ආර්යමාර්ගයන්ගෙන් මුල්සිදින ලද ඒ ඒ කෙලෙස් පසුව බැලීමෙහි ප්‍රඥාවයි. විමුක්ති ඥාණං යනු විමුක්තියගේ (මිදීමෙහි) ඥාණයයි. විමුක්ති යනු කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණා වූ පිරිසිදු සිතයි. මිදුණු ස්වභාවයයි. ඒ විමුක්තිය පිළිබඳව දන්නා ඥාණය විමුක්ති ඥාණයයි. කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණා වූ චිත්ත සන්නතින්ද, කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු ස්වභාවය සිහිකරන්නේ කෙලෙසුන්ගෙන් තොරව ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂා නොකරන්නේය යන මෙයින්, ප්‍රතිණ වූ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂාව කියන ලද්දේ වෙයි. විමුක්තසමිං විමුක්තමිති ඥාණං හොති යන්න මේ සඳහා කියන ලදී. ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂාව (සිහිකිරීම) වනාහි නොකියන ලද්දේද මේ අයුරින්ම කියන ලද්දේ වේයයි ගතයුතුය. කියන ලද්දේද වේ.

වුත්තමහි එක ධම්මෙ - යෙ ධම්මා එක ලක්ඛණා තෙන

වුත්තා භවනති සබ්බෙ - ඉති වුත්තො ලක්ඛණො භාරො'ති

එක ආකාර ලක්‍ෂණ ඇති එක ධර්මයක් කියන ලද කල්හි ඒ ආකාර සියල්ලම කියන ලද්දේ වෙයි. මෙය එක ආකාර ලක්‍ෂණ පැවරීම යයි කියන ලදී.

නොහොත් රහතුන්ට ශේෂ වූ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂාවක් නොවන හෙයින් සතර ආර්යයන්ට ලැබෙන්නා වූ ප්‍රතිණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂාවම කියන ලද්දේ යයි දතයුතුය.

තදාසම්මුදාගතෙ ධම්මෙ පසසනෙ පඤ්ඤා යි එකල්හි මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි හෝ එලක්‍ෂණයෙහි ප්‍රතිලාභ වශයෙන්ද ප්‍රතිවේධ වශයෙන්ද හටගත්, එක්තැන් වූ, සම්ප්‍රාප්ත වූ යුක්ත වූ මාර්ගඑල ධර්මයන්ද, චතුරාර්ය

සත්‍ය ධර්මයන්ද බැලීම හා දැකීමේ ප්‍රඥාව පවව්වෙකකණේ ඥාණං ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණයයි දක්වා, බොහෝ බැලීමේ දැනීමේ ඥාණය, මේ ඥාණයාගේ වශයෙන්ද, මේ ඥාණයාගේ වශයෙන්දැයි ඥාණ ද්වයයෙන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණ යුක්තයි. සෝවාන් වූවහුට මාර්ග විවිධයෙහි සෝවාන් ඵල කෙළවරෙහි සිත භවංගයට බසී. ඉක්බිති භවංගය සිදු මාර්ග ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා සඳහා මනෝද්වරාවර්ජනය උපදී. එය නිරුද්ධ වූ කල්හි පිළිවෙළින් සත් මාර්ග ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ජවත් වෙයි. නැවත භවංගයට බැස ඒ ක්‍රමයෙන්ම ඵල ආදීන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය සඳහා ආවර්ජනාදීහු උපදිති. යම් මාර්ග ඵලාදීන්ගේ හටගැනීමෙන් පසු, මේ තෙමේ මාර්ගය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ඵලය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ප්‍රභීණ වූ කෙලෙසුන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ඉතිරි කෙලෙසුන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. නිර්වාණය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. හෙතෙම ඒකාන්තයෙන් මම මේ මාර්ගයෙන් පැමිණියේ වෙමි යි මාර්ගය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ඉක්බිති මම මේ අනුසස් ලද්දේමි යි ඵලය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ඉක්බිති මගේ මෙනම් ක්ලේෂයෝ ප්‍රභීණ වූහ යි ප්‍රභීණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. ඉක්බිති මගේ මෙනම් කෙලෙස් ඉතිරිවූයේ යයි මතු මාර්ගයෙහිදී නැසිය යුතු කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. අවසානයෙහි මා විසින් මේ ධර්ම අරමුණු වශයෙන් ලද්දේමි යි නිර්වාණය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. මෙසේ සෝවාන් ආර්යශ්‍රාවකයාට ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා පහක් වෙයි. සෝවාන් වූවහුට යම්සේද සකෘදාගාමී, අනාගාමී ආදීන්ටද එසේය. රහතුන්ට වනාහි ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණයක් නම් නැත. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ සංඛ්‍යාව සතරකි. මෙසේ සියලුම ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණ සංඛ්‍යාව එකුත් විස්සකි. ප්‍රභීණ, ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය ශෛක්‍ෂයින්ට සමහරවිට උසස් අන්දමින් සිදුවන්නටත් නොවන්නටත් පුළුවන. එවැනි ප්‍රභීණ නොවීමක් හේතුවෙන් මහානාම ශාක්‍ය තෙමේ බුදුරදුන්ගෙන් මෙසේ විචාළේය. කවරනම් කෙලෙස් ධර්ම කෙනෙක් මාගේ ආධ්‍යාත්මයෙන් ප්‍රභීණ නොවූයේද? යම් යම් අවස්ථාවලදී සමහරවිට ලෝභ ස්වභාවයද මාගේ හිත භාත්පසින් අල්වාගෙන සිටියි. ඒ ඇයි?

මෙහි ධම්මට්ඨිකී ඥාණාදි එකොළොස් ඥාණයන්ගේ විස්තර කිරීම සඳහා මේ උපමාව දතයුතුය. පුරුෂයෙක් මසුන් අල්ලාගන්නෙමි යි සිතා මසුන් අල්ලාගනු ලබන කෙමින ගෙන ඊට සුදුසු ජලයක බස්වා මද වේලාවක් සිට කෙමිනෙහි මුවින් අත බස්වා දිය ඇතුළත සිටි කළු සර්පයෙක් මත්ස්‍යයෙක්ය යන සංඥාවෙන් බෙල්ලෙන් දැඩිකොට ගෙන

මා විසින් විශාල මත්ස්‍යයෙක් ලදමිසි සතුටින් ඔසවා බලන්නේ නයි පෙනයේ ස්වස්තික අකුර දැකීමෙන් සර්පයෙක් යයි හැඳින් හයවූයේ ආදීනව දැක අල්ලාගැනීම පිළිබඳව කළකිරුණේ මිඳෙනු කැමතිවී මිදීමට උපාය කරන්නේ නගුව අග සිට අත ලිහිල්කොට, අත ඔසවා හිස මුදුනෙහි දෙනුත් වරක් කරකවා සර්පයා දුර්වලකොට, යව එම්බල දුෂ්ට සර්පය යයි අත්හැර ජලයෙන් ගොඩ නැග සිටියේ, පින්වත, මහා සර්පයෙකුගෙන් මිදුනෙමිසි සතුටුවූයේ පැමිණි මාර්ගය බලන්නේද? ඒ පුරුෂයාට මත්ස්‍යයෙක් යන සංඥාවෙන් කළ සර්පයෙකු දැඩිව ගෙන සතුටුවීම මෙන් මේ යෝගියාට මුල පටන් අඥාන පෘථ්විජනයාට අනිත්‍යාදි වශයෙන් භයානක වූ ස්කන්ධ පංචකය නිත්‍යාදි සංඥාවෙන් මම, මගේ යන තෘෂ්ණා දෘෂ්ටිවලින් දැඩිව ගෙන සතුටුවීම මෙනි. ඔහුට කෙමින මුඛයෙන් සර්පයා ගෙනහැර නයිපෙනයේ ස්වස්තික අකුර දැක සර්පයෙක් යයි හැඳිනීම මෙන් ප්‍රත්‍යය සහිත නාමරූප පරිග්‍රහණයෙන් එකට එකතු වූ කොටස් වෙන්කොට කලාප වශයෙන් මෙනෙහි කිරීම් ආදි ඥාණයන්ගෙන් ස්කන්ධ පංචකයාගේ අනිත්‍යාදි ලක්ෂණත්‍රය දැක, අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයයි තීරණය කිරීමයි. ඔහුගේ භයවීම මෙන් මොහුගේ භයතුපට්ඨාන ඥාණයයි. සර්පයාගේ ආදීනව දැකීම මෙන් ආදීනවානුපස්සනා ඥාණයයි. සර්පයා අල්ලා ගැනීමෙහිදී ඇතිවන කලකිරීම මෙන් නිබ්බින්නානුපස්සනා ඥාණයයි සර්පයා අත්හැර දමනු කැමැත්ත මෙන් මුඤ්චිතු කම්‍යතා ඥාණයයි. පටිසංඛානුපසසනා ඥාණය සර්පයාගෙන් මිදීමේ උපාය කල්පනා කිරීම මෙනි. සර්පයා කරකවා දුර්වලකොට දුෂ්ට කරන්නට අසමත් බවට පත්කිරීම මෙන්, සංඛාරූපෙකඛා අනුලෝම ඥාණයන්ගෙන් ත්‍රිලක්ෂණයට නංවා සංස්කාරයන් කරකවා දුර්වලකොට නැවත නිත්‍ය සුඛ ආත්ම ආකාරයෙන් වැටහෙන්නට අසමර්ථතාවයට පත්කිරීම දතයුතුය. සර්පයා අත්හැරීම ගොනුභූ ඥාණය මෙනි. සර්පයා අත්හැර ගොඩට වී සිටීම නිර්වාණ නමැති ගොඩට නැග සිටි මාර්ගඵල ඥාන දැක්විය හැකිය. සතුටට පත්වූවහුගේ පැමිණි මාර්ගය බලන්නාක් මෙන් මාර්ගාදිය ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කරන ඥාණයන් දතයුතුය. මේ සුභතමය ඥාණාදී තුදුසක් ඥාණයන්ගේ උපදින ආකාරයන්ගෙන්ද උපදවාගැනීමේ ප්‍රතිපත්ති ක්‍රමයෙන්ද, දේශනා ක්‍රමය කළ හෙයින් ප්‍රත්‍යවේක්ෂණයෙහිදී, පළමුව කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්ෂණය වෙයි. (දක්වයි) ඉන්පසු මාර්ගඵල නිර්වාණ ප්‍රත්‍යවේක්ෂණයන් යයි දතයුතුය.

සසරින් නිදහස දෙන, නිවනට යන මිට්ඨාදෘෂ්ටීන්ගේ ප්‍රභාණය

සඳහා කාමරාග ව්‍යාපාදාදීන්ගේ කුනීභාවය කරනු සඳහා කාමරාග ව්‍යාපාදාදීන්ගේ සේස නොමැති ප්‍රභාණය සඳහා, රූපරාග මාන උද්ධව්ව අවිජ්ජාදීන්ගේ සේස නොමැති ප්‍රභාණය සඳහා ලෝකෝත්තර ධ්‍යානය වඩයි යන මෙහි කෙලෙස් ප්‍රභාණයම අධිකකොට මාර්ග ප්‍රතිපත්තියෙහි කියන ලද බැවින් ප්‍රතිපත්තියට අනුරූප අයුරින්ම කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණයෙහි මුල්භාවය යෙදේ. අර්ථකථාවෙහි කියන ලද ක්‍රමයම දක්වන ලද්දේමය. ඒ ක්‍රමය වනාහි, උත්පත්ති ක්‍රමය, ප්‍රභාණ ක්‍රමය, ප්‍රතිපත්ති ක්‍රමය, භූමික්‍රමය, දේශනා ක්‍රමයයි පංචවිධ වේ.

පඨමං කලලං හොති - කලලා හොති අබ්බුදං

අබ්බුදා ජායතෙ පෙසී - පෙසී නිබ්බතති සනො'ති

පළමුව කළලය වෙයි. කළලයෙන් අර්බුද අවස්ථාව වේ. අර්බුදයෙන් පේසී අවස්ථාවටත්, ඉන් පසු පේසීයෙන් සනය හටගනියි.

මේ ආදිය උත්පත්ති ක්‍රමයයි. 'දසසනෙන පහතබ්බා ධම්මා භාවනාය පහතබ්බා ධම්මා' යන මේ ආදිය ප්‍රභාණ ක්‍රමයයි. 'සීල විසුද්ධි, චිත්ත විසුද්ධි, දිට්ඨි විසුද්ධි, කංඛාවිතරණ විසුද්ධි, මහගාමගග ඥාණ දසසන විසුද්ධි, පටිපදා ඥාණ දසසන විසුද්ධි, ඥාණ දසසන විසුද්ධි' යන මේ ආදිය ප්‍රතිපත්ති ක්‍රමයයි. 'කාමාවචර ධම්මා, රූපාවචර ධම්මා, අරූපාවචර ධම්මා' යන මේ ආදිය භූමික්‍රමයයි. 'චන්තාරො සතිපට්ඨානා, චන්තාරො සම්මප්පධානා, චන්තාරො ඉද්ධිපාදා, පඤ්චේයානි, පඤ්චබලානි, සත්ත බොජ්ඣංගා, අරියො අට්ඨංගිකො මග්ගො' යනුද, 'ආනුපුබ්බි කථං කපේසී, සෙය්‍යථිදං, දානකථං සීලකථං, සග්ගකථං, කාමානං ආදීනවං ඕකාරං, සංකිලෙසං නෙක්ඛමේමව ආනිසංසං පකාසෙසී' යන මේ ආදිය දේශනා ක්‍රමයයි. මෙහි වනාහි තුදුසක් ඥාණයන්ගේ උත්පත්ති ක්‍රමය, ප්‍රතිපත්ති ක්‍රමය යන දෙයාකාරයෙන් පිළිවෙළින් දක්වා ඇතිහෙයින් ඒවාද ඇතුළුව දේශනා ක්‍රමයද ගෙන ක්‍රම තුනක් දතයුතුය. දැන් යට ස්වභාව තත්වයෙන් නාමරූප ව්‍යවස්ථා ඥාණය නොකියන ලදී. එහෙයින් පස් ආකාරයකින් නාමරූප ප්‍රභේද දැක්වීමට, අජ්ඣත්ත වච්ඡානෙ පඤ්ඤා වස්ථුනානතෙන ඥාණං ආදි ඥාණ පංචකයක් දක්වන ලද්දාහු වෙති. සියලු නාමරූපයන් කී කල්හි යමක් අල්ලාගත්ව පුලුවන් වේද, යමක් අල්ලා ගතයුතුද එය අල්ලා ගන්නේය. ලෝකෝත්තර නාමයන් වනාහි පරිග්‍රහණය කරන්ට නොහැකිය අවබෝධ නොකළ හෙයින් පරිග්‍රහණය නොකළ යුතුය. විදර්ශනාවට නොපැමිණි හෙයින්.

එහි අජ්ඣතන වච්ඡානෙ යනු, මෙසේ පවතිනු ලබන අපි ආත්මයයි ග්‍රහණයට යන්නෙමුයි, මෙවැනි අදහසකින් තමා යන දෘෂ්ටියක් ඇතිකොට පවතිනුයි අධ්‍යාත්ම නම්. අජ්ඣතන ශබ්දය වනාහි ගෝවර අජ්ඣතන, නියක්ඝ්‍යතන, අජ්ඣතනජ්ඣ, විසයජ්ඣතන යන අර්ථ සතරක පෙනේ.

තෙත ආනන්ද හිතබුනා තසමීං යෙව පුරිමසමීං සමාධි නිමිතෙන අජ්ඣතනමෙව විතතං සණ්ඨපෙනබ්බං, අජ්ඣතන රතො සමාහිතො යන ආදීන්හි ගොවරජ්ඣතන (අරමුණ) යෙහි පෙනේ. 'අජ්ඣතනං' සම්පසාදනං, අජ්ඣතනංව ධමෙමසු ධම්මානුපසස්සි විහරති ආදීන්හි නියක්ඝ්‍යතන (ස්වකීය, තමා අයත්) යෙහි පෙනේ. 'ඡ අජ්ඣතනභිකානි ආයතනානි අජ්ඣතනිකා ධම්මා ආදීන්හි අජ්ඣතනජ්ඣයෙහි (තමා පිළිබඳ) පෙනේ. 'අයං බො පනානන්ද විහාරො තථාගතෙන අභිසම්බුද්ධො, යදිදං සබ්බ නිමිත්තානං අමනසිකාරා අජ්ඣතනං සුඤ්ඤතං උපසම්පජ්ජ විහරති' ආදීන්හි විසයජ්ඣතන (ආධාර වන දේ) ඉසසරියධ්‍යාන (ආධිපත්‍යය) යන අර්ථයි. එල සමාපත්තින්හි බුදුවරයන්ට ආධිපත්‍යය ස්ථානය නම් වේ. මෙහි වනාහි අජ්ඣතනජ්ඣයෙහි (තමා පිළිබඳ) යයි දතයුතුය. ඒ අධ්‍යාත්මයන්ගේ ව්‍යවස්ථානයෙහි (නියම කිරීමෙහි) ආධ්‍යාත්ම ව්‍යවස්ථානයෙහි

වස්සු නානතෙන යනු වස්තුන්ගේ විවිධාකාර භාවයෙහි, නොයෙක් වස්තුන්හි යන අර්ථයි. මෙහි ජවන මනො විඤ්ඤාණයට උපකාරී වූ භවංග මනසද, ඇස ආදී පංචකය මෙන් උත්පත්ති ස්ථානය බැවින් වස්තූයයි කියන ලද්දේය. ආචර්ජන යද එය ඇසුරුකොටම කළ යුතුය. බහිද්ධා යනු අජ්ඣතනජ්ඣතන සයෙන් පිටත පිහිටි ඔවුන්ට විෂය වූ ස්ථානයන්හි. ගොවර නානතෙන යනු ගොදුරුවන අරමුණුවල විවිධත්වයයි. වරියා වච්ඡානෙ යනු, සිතීමේ වර්යාව, නොදැනීමේ වර්යාව, ප්‍රඥා වර්යාව වශයෙන් වර්යාවන්ගේ පිරිසිදු දැනීමයි. වරිය වච්ඡානෙ යනුවෙන් කෙටියෙන්ද කියවති. චතුර්ධම්ම වච්ඡානෙ යනු කාමාවචර භූමි ආදීන්ගේ දැකීම චතුර්ක වශයෙන් ගෙන, ධර්ම සතරක් බැගින් ව්‍යවස්ථානයයි. භූමි යනු චතුර්භූමි ගතංව වෙහාසධ්‍යංව ආදී තන්හි පෘථුවිය යන අර්ථයෙහි වැටේ. භූමිකාවාසෙ වසී යන තන්හි ප්‍රදේශය යන අර්ථයෙහි වැටේ. සුඛභූමියං කාමාවචරෙ ආදී තන්හි උපදින ස්ථානයේ වැටෙයි. මෙහි වනාහි කොටස යන අර්ථයෙහි වැටේ. චෙන්කිරීමෙහි යයිද කියති.

නවධම්ම වචස්ථානෙ යනු කාමාවචර කුසලාදී වශයෙන්, ප්‍රමෝදය මූලික වශයෙන් නුවණින් මෙනෙහි කිරීම මූලික වශයෙන් ධර්මයන් නවයක් නවයක් බැගින් වෙන්කිරීමයි. මෙහිදී ඥාණ පහක් අතර, පළමුව අධ්‍යාත්මික ධර්ම වෙන්කළ යුතුයයි වස්තු නානත්වයෙහි ඥාණය පළමුව කියන ලදී. ඉතික්ඛිති ඔවුන්ගේ විෂය ව්‍යවස්ථාපනය සඳහා ඉන් අනතුරුව ගෝචර නානත්වයෙහි ඥාණය කියන ලදී. ඉන්පසුව ත්‍රිවිධ ඥාණයෝ තුන හතර වශයෙන් අනුලෝම ගණනින් කියන ලද්දේය.

දැන් නාමරූපයන්ගේ ප්‍රභේද වශයෙන් ව්‍යවස්ථාපන ඥාණය ඥාත පරිඤ්ඤා-තීරණ පරිඤ්ඤා පහාන පරිඤ්ඤා වශයෙන් ත්‍රිවිධාකාර වූ විශේෂ දැනුම් ඒ හා සම්බන්ධ සිත් දියුණු කිරීමෙන් සාක්ෂාත් වෙති. එහෙයින් ධම්ම නානත්ත ඥාණයට අනතුරුව, ඥාතටෙය් ඥාණාදී පංච ඥාණයෝ දක්වන ලදහ. ඥාත පරිඤ්ඤා තුනකි. එහි 'රූපපන ලක්ඛණං රූපං, වෙදයිත ලක්ඛණං වෙදනාති' මෙසේ ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ වෙන් වෙන්ව පවතින ස්වභාවයන් සැලකීම් වශයෙන් පවතින ප්‍රඥාව ඥාත පරිඤ්ඤා නම් වේ. 'රූප අනිවචං දුක්ඛං අනතතා, වෙදනා අනිවචා දුක්ඛා අනතතා' ආදී ක්‍රමයෙන් ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ පවතින ස්වභාව ලක්ෂණයන් කෙරෙහි සිත යොමුකොට පැවතුණු විදර්ශනාව තීරණ පරිඤ්ඤා නම් වේ. ඒ ධර්මයන්හිම නිත්‍ය සංඥාදිය අත්හැරීම් වශයෙන් පැවතුණු ලක්ෂණාරම්භික විදර්ශනා ප්‍රඥාව පහාන පරිඤ්ඤා නම් වේ. එහි සංස්කාරයන් පිරිසිදීමෙහි පටන් ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණය දක්වා ඥාත පරිඤ්ඤාවගේ භූමියයි. ඒ අතරෙහි ධර්මයන්ගේ වෙන් වශයෙන් පවතින ස්වභාව අවබෝධයෙහිම ස්වාමිත්වය වේ. කලාප මෙනෙහි කිරීමේ පටන්, උදයව්‍යයානුපස්සනාව දක්වා තීරණ පරිඤ්ඤාවගේ භූමියයි. ඒ අතරතුර සමාන ලක්ෂණ අවබෝධයෙහිම ප්‍රධානත්වය වේ. භංගානුපස්සනාව මුල්කොට මතුමත්තෙහි සියල්ල ප්‍රභාණ පරිඤ්ඤාවගේ භූමියයි. එතැන් පටන් අනිත්‍ය වශයෙන් නුවණින් බලන්නේ නිත්‍ය සංඥාව දුරලයි. දුක් වශයෙන් නුවණින් බලන්නේ සුව සංඥාව අත්හරියි. අනාත්ම වශයෙන් නුවණින් බලන්නේ ආත්ම සංඥාව අත්හරියි. කලකිරෙන්නේ තෘෂ්ණාව අත්හරියි. නොඇලෙන්නේ ඇල්ම දුරුකරයි. නිරුද්ධ කරන්නේ හටගැනීම නැතිකරයි. අත්හරින්නේ දැඩිව ගැනීම අත්හරියි. මෙසේ නිත්‍ය සංඥා ආදීන්ගේ ප්‍රභාණය සිදුකරන සප්ත අනුපස්සනාවන්ගේ ප්‍රධානත්වය වේ.

එහි අභිඤ්ඤා පඤ්ඤා යනු ධර්මයන්ගේ (ස්වභාවයන්ගේ) වෙනස්වීම් ආදී ස්වභාවයෙන් දැනගන්නා ඥාණයයි. එය වනාහි සෝභනාර්ථයෙන් ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ ස්වභාවය දැනීම යහපත් සේ දනිත් යයි අභි ශබ්දය එකතුකොට අභිඤ්ඤා යයි කියනු ලැබේ. ඥාතටෙට්ඤාණං යනු දැනගන්නා ස්වභාවයේ ඥාණයයි. පරිඤ්ඤා පඤ්ඤා යනු දැනගැනීමේ ප්‍රඥාවයි. එය පැතිරීම් වශයෙන් අනිත්‍යාදී පොදු ලක්ෂණ වශයෙන්ද, තමාගේ කෘත්‍යයන් නිමාකිරීම් වශයෙන්ද ව්‍යාප්තව දනිනුයි පරිශබ්දයන් එකතුව පරිඤ්ඤායයි කියනු ලැබේ. තීරණටෙට් ඥාණං යනු විමසා බැලීමේ ඥාණයයි. පහානෙ පඤ්ඤා යනු නිත්‍ය සංඥාදීන්ගේ දුරුකිරීමේ ප්‍රඥාවයි. දුරුකෙරෙන්නුයි, හෝ එයින් දුරුකෙරෙන්නුයි පජ්ඣනං නම් වේ. පරිව්වාගටෙට් ඥාණං යනු පරිත්‍යාග කිරීමේ ස්වභාව ඥාණයයි. භාවනා පඤ්ඤා යනු වඩන ප්‍රඥාවයි. එකරසටෙට් ඥාණං යනු තනි කෘත්‍ය ස්වභාවයේ ඥාණයයි. විමුක්ති (මිදීම) රසයෙන් හෝ එක් රස ස්වභාවයේ ඥාණයයි. සව්ඡිකිරියා පඤ්ඤා යනු ප්‍රතිවේධ වශයෙන් හෝ ප්‍රතිලාභ වශයෙන් හෝ ප්‍රත්‍යක්ෂ කිරීමෙහි ප්‍රඥාවයි. චු්සනටෙට් ඥාණං යනු ඒ දෙයාකාරයෙන්ම විදීමේ ස්වභාව ඥාණයයි.

දැන් යම්හෙයකින් ප්‍රභාණය, වැඩීම, සාක්ෂාත් කිරීමේ ඥාණ ආර්ය මාර්ග හා එකට යෙදුණාහුව වෙති. එහෙයින් ඊට අනතුරුව ආර්ය පුද්ගලයන්ටම ලැබිය යුතු සතර ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයන් දක්වන ලද්දේය. එහිද හේතුවකින් උපන්නේය යන අර්ථයෙන් දුක්ඛ සත්‍යය මෙන් මනාව දනහැක්කේ, ප්‍රකට වූයේනුයි පළමුවෙන් අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාව දක්වන ලද්දේය. අර්ථයාගේ හේතුධර්මයන්ට විෂයවන බැවින් ඉන් අනතුරුව ධම්ම පටිසම්භිදා ඥාණය දක්වයි. ඒ දෙකට නිරුක්ති විෂය වන බැවින් ඉන් අනතුරුව නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණය දක්වයි. ඒ ඒ ඥාණයන්හි පවත්වන හෙයින් ඉන් අනතුරුව ප්‍රතිභාණ ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයයි 'පකාරය දීර්ඝ කොටද පාඩම් කරති. මින් මත්තෙහි විහාරාර්ථයෙහි ඥාණාදී ක්‍රීඩිධ ඥාණයෝ ආර්යයන්ටම ලැබෙන හෙයින් ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රභේද වශයෙන්ද ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයට අනතුරුව දක්වන ලදී. විහාරටෙට් ඥාණං යනු ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාව වෙයි. සමාපත්ති අර්ථයෙහි ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ධර්ම ස්වභාවයෙහි ඥාණයද ප්‍රතිසම්භිදා කථාවෙහි ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදායයි කියන ලදී. නිර්වාණයෙහි ඥාණය වනාහි අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාවයි. එහි විහාර නානතෙත යනු අනිත්‍යානුපස්සනා වශයෙන් නොයෙක් විදර්ශනා විහරණයන්ය. විහාරටෙට් යනු විදර්ශනාවෙන් යුක්තව

වාසය කරන ස්වභාවයෙහි විහාරො යනු එකට යෙදුණු විදර්ශනාවමය. සමාපත්ති නානතෙත යනු අනිමිත්තාදී වශයෙන් වූ විවිධ ඵල සමාපත්තියෙහි, සමාපත්ති යනු ලෝකෝත්තර වූ චිත්ත වෛතසික ධර්මයෝය. විහාර සමාපත්ති නානතෙත යනු දෙකක් වශයෙන් කියන ලදී. එයින් විහාර සමාපත්ති ඥාණය සිදුකරන්නා වූ, දෙඅයුරකින් නැගිටින පෙරළෙන ප්‍රඥාවයයි පෙර කියන ලද, මාර්ග ඥාණයාගේ, ආශ්‍රවයන් මුල්සිද දැමීමට ඇති හැකියාවද අනතුරු ඵලදායකත්වයද යන කරුණු විශේෂයෙන් දක්වා වෙනත් අයුරකින් කියනු කැමැත්තේ එයම ආනන්තරික සමාධියෙහි ඥාණයයි දක්වන ලදී.

එහි අවිකෙඛප පරිසුද්ධතතා යනු එයින් සිත (විසුරුවයි) අවුල් කරයිනුයි විකෂෙප නම්. මෙය නොසන්සුන්කමට නමකි. නොවිසිරේනුයි අවිකෂෙප නම් වේ. නොසන්සුන්කමට විරුද්ධ සමාධියට මෙය නමකි. පාරිශුද්ධියෙහි ස්වභාවය පාරිශුද්ධත්වයයි. අවිකෂෙපයාගේ පාරිශුද්ධත්වය අවිකෂෙප පාරිශුද්ධියයි. එහෙයින් අවිකෂෙපයෙන් පිරිසිදු බැවින් සමාධියගේම පරිශුද්ධභාවයෙන් යයි අර්ථයි. මෙය ආශ්‍රව මුල් සිදින්නා වූ අනතුරු ඵලදායකත්වයටම හේතුවන කරුණයි. ආසව සමුච්ඡේදෙ යනු මෙහි පැසේනුයි (වැගිරේනුයි) ආසව නම් වේ. ඇසින්ද -පෙ- මනසින්ද ගලත්. පවතිත් යයි කියන ලද්දේ වෙයි. චිත්ත වෛතසික ධර්මයන්ගේ වශයෙන් ගෝත්‍රභූ තෙක්ද, අවකාශ වශයෙන් භවාග්‍රය තෙක්ද ගලන්නුයි ආශ්‍රව නම් වේ. එකක් එකකට ඇතුල්වනට ඉඩදී පවතින්නුයි අර්ථයි. ඇතුල්කිරීම මේ ආකාර වේ. බොහෝකලක් පැසවීම් අර්ථයෙන් ධාන්‍ය වර්ගවලින් පෙරු මත්පැන් නමැති ආසව වැනිනුයි ආසව නම් වේ. ලෝකයෙහි බොහෝකලක් පැසවූ ධාන්‍ය වර්ගවලින් පෙරු මත්පැන් ආසවයයි කියති. බොහෝකලක් පැසවූ හෙයින් ඒවා ආසවයන් වීමට සුදුසුය. වදාරන ලද්දේය. මහණෙනි, මින් පෙර අවිද්‍යාව නොවූයේය. ඉන්පසු භටගත්තේ යයි අවිද්‍යාවගේ පූර්ව කෙළවර පැහැදිලි නොවේ. දීර්ඝ වූ සසර දුක් ගලත් උපදවන්නුයි ආසව නම් වේ. මේ කරුණකොට විනාශ වේනුයි සමුච්ඡේද නම්. ආසව සමුච්ඡේදෙ පඤ්ඤා යනු කාමාසවාදී සිව් ආසවයන්ගේ විනාශ කිරීමෙහි ප්‍රඥාවයි. ආනන්තරික සමාධිමහි ඥාණං යනු තමාගේ පැවැත්මට අනතුරුව නියම වශයෙන්ම ඵල ප්‍රදානය කරන හෙයින් ආනන්තරිකයයි ලබන ලද නාමය ඇති මාර්ග සමාධියයි. මාර්ග සමාධිය උපන් කල්හි එහි ඵල උත්පත්තිය වළකාලන කිසිදු අනතුරක් නැත. කියන ලද්දේ වේ. මේ පුද්ගලයා සෝවාන්ඵල සාක්‍ෂාත්

කිරීම සඳහා පිළිපත්තේ වේද? එවිටම කල්ප විනාශය ආරම්භවන අවස්ථාවක් වන්නේද? මේ පුද්ගලයා සෝවාන් ඵලය සාක්ෂාත් කරන තෙක් කල්ප විනාශය නොවන්නේය. එහෙයින් මේ පුද්ගලයා කල්ප විනාශය නවත්වන, ධීවකපටී නම් වේ. සියලුම සෝවාන් ආදී මාර්ගාංගයන් ගෙන් යුක්ත පුද්ගලයෝ ධීව කප්පිහු නම් වෙති. මේ ඒ ආනන්තරික සමාධිය හා එක්ව යෙදුණු ඥාණයයි. මේ මාර්ග ඥාණයෙන් ඵලප්‍රාප්ත ආර්යත්වම හටගන්නා හෙයින් මේ ඥාණයට අනතුරුව අරණ විහාර ඥාණාදී ඥාණ හතර දක්වන ලදී. එහිද රහතුන්වම නිතර හටගන්නා බැවින් අරණ විහාර ඥාණය පළමුව දක්වන ලදී.

ඉන් අනතුරුව නිරෝධ සමච්ඡෙතිලා අනාගාමී හා රහතුන්ව නිරෝධය හටගැන්මෙහිලා බොහෝ ප්‍රවණතා ඇති හෙයින්ද විශේෂයෙන් නිරෝධය ඉහාත්ම නිර්වාණයයි පිළිගත් හෙයින්ද නිරෝධ සමාපත්ති ඥාණය උදෙසන ලදී. ඉන් අනතුරුව පරිනිර්වාණ කාලාන්තරයෙහිලා පරිනිර්වාණ කාලය ගටා සිටි හෙයින් දීර්ඝකාලික යැයි පරිනිර්වාණ ඥාණය උදෙසන ලදී. ඉන් අනතුරු සමසීසංඛ්‍යාගේ සියලු කෙලෙස් ක්ෂය කිරීමෙන් අනතුරුව වන පිරිනිවන් කාලය ගටා සිටි හෙයින් හ්‍රස්ව කාලිකයැයි සමසීසංඛ්‍යා ඥාණය උදෙසන ලදී. එහි, සනෙතාවානි චකාරය දසසනාධිපතෙය්‍ය, විහාරාධිගම, පණීතධි මුත්තතා යන පද්‍යය සමගම සම්බන්ධ කරගත යුතුය. දසසනං යනු විදර්ශනා ඥාණයයි. අධිපතිභාවයම ආධිපතෙය්‍ය නම්. අධිපතිත්වයෙන් (ස්වාමිත්වය) පැමිණි හෙයින් ආධිපතෙය්‍ය නම්. දර්ශනයද ආධිපතිත්වයද එකට සම්බන්ධ වූයේනුයි දසසනාධිපතෙය්‍ය නම්. විහරණය = විහාර නම්. එය කරණකොට වාසය කෙරෙන්නුයි විහාර නම් වේ. අවබෝධ කරයි පැමිණෙයිනුයි අධිගම නම්. අවබෝධකොට වාසය කිරීම විහාරාධිගමෝ යි එයද කෙලෙස් දාහයන්ගෙන් විරහිත බැවින් නිවුණේනුයි සාන්තයි සනෙතා. ඒ අර්හත්ඵල සමාපත්තියද, උතුම් අර්ථයෙන්ද, නොතැවෙන අර්ථයෙන්ද ප්‍රණීත නම් වේ. ප්‍රධානභාවයට ගෙන ගියේනුයි ප්‍රණීතයි. ප්‍රණීත, ඇලුණු, සැක නැති සිතැත්තේ එහිම යෙදුණේ ප්‍රණීතාධිමුත්තයි. එහි ස්වභාවය ප්‍රණීතාධිමුත්තතායි. ඒ ඵල සමාපතතාධිමුත්තතාවය පූර්වභාව ප්‍රඥාවමය. අරණ විහාරෙ යනු නිකෙලෙස් විහරණයයි. රාගාදීහු සත්ත්වයින් කුඩුකරත් තලත් මඩින්නුයි රණනම් වේ. සත්ත්වයෝ මෙයින් පීඩාවට පත්වෙති. හඬති. වැළපෙති නුයි = රණයි. කියන ලද ත්‍රිවිධ විහරණයත් ඔහුට කෙලෙස් නැත්තේනුයි අරණයි. නොයෙක් විරුද්ධ ස්වභාවයන් එයින් ඉවත්

කෙරේනුයි විහාරයි. ඒ අරණ විහාරයන්හි නිර්දේශ වාරයෙහි කියන ලද, ප්‍රථමධ්‍යානාදීන් ප්‍රණීතාධි මුත්තතාවෙහිම සංග්‍රහ කරන ලදී. ඵලසමාපත්තියට සමවදිනු කැමැත්තහු විසින් ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්ට සමවැදී නැගිට ධ්‍යාන හා එක්වූ ධර්මයන් නුවණින් බලයි. අරණ විහංග සූත්‍රාන්තයෙහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලද යම් අරණ ප්‍රතිපදාවක් වේද, එයද සංග්‍රහ කරන ලද්දේයයි දතයුතුය.

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් එහි දේශනා කරන ලද්දේය. මහණෙනි, ඔබලාට අරණ විහංගය දේශනා කරන්නෙමි. හීන වූ, ග්‍රාම්‍ය වූ, පෘථුල්ලික වූ, අනාර්ය වූ, අනර්ථය පිණිස හේතු වූ කම්සැපයෙහි නොයෙදෙන්නේය. (නොයෙදිය යුතුය.) දුක්වූ අනාර්ය වූ අනර්ථය පිණිස හේතුවූ ශරීරය වෙහෙසට පත්කිරීමේ යෙදීමිචල නොයෙදෙන්නේය. මහණෙනි, මේ අන්ත දෙකටම නොපැමිණ තථාගතයන් වහන්සේ විසින් මනාසේ වටහාගත් නැණැස ඇතිකරන, ප්‍රඥාව ඇතිකරන මධ්‍යම ප්‍රතිපදාව සන්සිද්ධ පිණිස, විශිෂ්ට දැනුම සඳහා මනා අවබෝධය සඳහා පවතියි. ප්‍රශංසාවද දැනගන්නේය. දෝෂාරෝපණයද දැනගන්නේය. ප්‍රශංසාවද දැන දෝෂාරෝපණයද දැන ප්‍රශංසා නොකරන්නේය. දෝෂාරෝපණය නොකරන්නේය. සුව චිතිශ්චය දැනගන්නේය. සුව චිතිශ්චය දැන අධ්‍යාත්ම සුවයෙහි යෙදෙන්නේය. රහස්කීම් නොකියන්නේය. හමුවෙහි ක්‍ෂයවූවක් නොකියන්නේය. ඉක්මන් නොවෙමින් කථා කරන්නේය. ඉක්මන්වෙමින් කථා නොකරන්නේය. ප්‍රදේශ භාෂා ව්‍යවහාරය නොඉක්මවන්නේය. සමානත්වය අතිධාවනය නොකරන්නේය. මේ අරණ විහංගයේ උද්දේසයයි. -පෙ- මහණෙනි, එහි යමෙක් කාම ලෝක ප්‍රතිසන්ධියෙන් සුවපත්වූයේ -පෙ- සතුටුදායක යෙදුම්චල නොයෙදෙන්නේය. හීනවූ -පෙ- අනර්ථ සහිත වූ, ඒ සමාසක් ප්‍රතිපදාව දුකෙන් තොරය. විපතක් නොවන්නේය බලවත් සිත්තැවුලක් නොවන්නේය. වැලපීමක් නොවන්නේය. එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණය. -පෙ- මහණෙනි, යම් ඒ අනාර්ය වූ අනර්ථ සහිත වූ දුක්වූ ආත්මය වෙහෙසට පත්කරන ක්‍රියාවක් වේද, එහි නොයෙදෙන්නේ වේද ඒ ස්වභාවය දුක්නොවේ. -පෙ- එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි. මහණෙනි, යම් ඒ තථාගතයන් වහන්සේ විසින් අවබෝධ කළ මධ්‍යම ප්‍රතිපදාවක් වේද, ඒ ස්වභාවය දුක් නොවේ. -පෙ- එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි. මහණෙනි, යම් ඒ ප්‍රශංසා කිරීමක් නොවන්නේද, දෝෂාරෝපණ කිරීමක් නොවන්නේද, ධර්මදේශනාවක් නිසි අයුරින් වේද, එය දුක් නොවේ. -පෙ- එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි.

මහණෙනි, යම් ඒ නෛෂ්ක්‍රමය සුවයක් වේද, විවේක සුවයක් වේද, සන්සිද්ධි සුවයක් වේද, මනා අවබෝධ කරගැනීමේ සුවයක් වේද, එය දුක් නොවේ. එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි. මහණෙනි, යම් ඒ සිදු වූ, සත්‍ය අර්ථ සහිත රසාස්වාදයක් වේද, එම ස්වභාවය දුක් නොවේ. -පෙ- එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි. මහණෙනි, යම් ඒ සිදු වූ, සත්‍ය වූ, අර්ථ සහිත ඉදිරිපිට ක්ෂීණවාදයක් වේද, ඒ ධර්මය අරණයි. මහණෙනි, යම් ඒ කථාවක් ප්‍රදේශ ව්‍යවහාරය ඉක්මවා නොයන ව්‍යවහාරය නොඉක්මවන්නේද එය දුක් නොවේ. -පෙ- එහෙයින් ඒ ධර්මය අරණයි. එහෙයින් මහණෙනි, කෙලෙස් සහිත ධර්මය දැනගන්නෙමු. කෙලෙස් නැති ධර්මයද දැනගන්නෙමු. කෙලෙස් සහිත ධර්මයද දැන කෙලෙස් රහිත ධර්මයද දැන කෙලෙස් රහිත ප්‍රතිපදාවෙහි පිළිපදින්නෙමුයි මහණෙනි, නුඹලා එසේ හික්මිය යුතුය. මහණෙනි, සුභුති කුලපුතු කෙලෙස් රහිත ප්‍රතිපදාවෙහි පිළිපන්නේ වෙයි. එහි මධ්‍යම ප්‍රතිපදාව දර්ශනාධිපත්‍ය වශයෙන්ද සාන්ත විහාරාධිගම වශයෙන්ද සංග්‍රහ කරන ලදී. කම්සුවය, ශරීරය වෙහෙසට පත්කරන ක්‍රියාවල නොයෙදෙන්නේ එය මධ්‍යම ප්‍රතිපදාවයි. රහතුන්ට වනාහි විදර්ශනා පූර්වභාග මධ්‍යම ප්‍රතිපදාව වේ. අර්හත් ඵල සම්චත අෂ්ඨාංගික මාර්ග වශයෙන් වන මධ්‍යම ප්‍රතිපදාවයි. සෙස්ස ප්‍රණීත සංකල්පනයන් තුළින් ලබාගනී යයි සංග්‍රහ කරන ලද්දේයයි දතයුතුය. සියලු රහත්හු, අරණ විහාරීය. අනෙක් රහත්හු ධර්මය දේශනා කරන්නාහු යහපත් මාර්ගයට පිළිපත් අය යහපත් මාර්ගයට පිළිපන්නේ යයිද, වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් අය වැරදි මාර්ගයට පිළිපන්නේ යයිද පුද්ගල වශයෙන්ද ප්‍රශංසා දෝෂාරෝපණාදිය කොට ධර්මය දේශනා කරත්. සුභුති තෙර මේ වැරදි ප්‍රතිපදාවය, මේ යහපත් ප්‍රතිපදාවයයි ධර්මය දේශනා කළේය. එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඔහුම අරණ ප්‍රතිපදාවෙහි පිළිපන්නේ යයි වර්ණනා කළහ. 'මහණෙනි, මාගේ ශ්‍රාවක හික්කුන් අතර යම් ඒ සුභුති නමැති හික්කුවක් වේද, අරණ විහාරී හික්කුන් අතර ඔහු අග්‍රයයි අරණ විහාරීන් අතර අග්‍රස්ථානයෙහි තැබුවේය.

දව්හි එලෙහි යනු සමථඵල, විදර්ශනා ඵලයන්ගෙන්, සමනනාගතතතා යනු යෙදුණු බැවින් සම්පූර්ණත්වයට පත්හෙයින්, තයොවාහි විහක්ඛි විපර්යාසයකි. තිණණං යනුවෙන් යොදාගත යුතුය. සංඛාරානං යනු චචිසංඛාර, කාය සංඛාර, චිත්ත සංඛාරයන්ගේ - පටිපපසද්ධියා යනු සන්සිද්ධි සඳහා නිරෝධය සඳහා නොපැවැත්ම සඳහා, සොළසහි යනු අනිත්‍යානුපස්සනාදි අටමාර්ගයන්ද ඵල අටද

යන දහසයෙනි. ඥාණ වරියාහි යනු නුවණ හැසිරවීම රූපාවචර අරූපාවචර සමාධි හා එහි උපචාර සමාධිය යන නවයෙන් වසිභාවතා පඤ්ඤා යනු සැහැල්ලුවෙන් සුවසේ පැවැත්මයි. වසිභාවයෙහි ආධිපත්‍යයට පැමිණ එය ඔහුට ඇත්තේනුයි වසී නම්. වසියගේ ස්වභාවය වසිභාවයයි. වසිභාවයම වසී භාවනාවයි. යම්සේ පිළිකුල් වූයේම පටික්කුලයයි කියාද, එසේම මේ ආකාර වූ ප්‍රඥාව වසිභාවතා පඤ්ඤායයි කියනු ලැබේ. සි කාරය දීර්ඝකොටම කියවති. යුක්ත වූ බැවින්ද සංසිද්ධිමෙන්ද ඥාන වරියාවන්ගෙන්ද සමාධි වරියාවන්ගෙන්ද යනුවෙන් 'ව' කාරය සම්බන්ධ කරගත යුතුය.

නිරෝධ සමාපත්තියා ඥාණං යනු අනාගාමී හා රහතුන්ගේ නිරෝධ සමාපත්ති නිමිතිකොට ඇතිවන ඥාණයයි. අඳුන්ද්‍රිවියා නසන කල්හි ද්‍රිවියාද නසන්නාක් මෙනි. නිරෝධ සමාපත්තිය නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා යනනයාගේ අභාව මාත්‍රයයි. ප්‍රඥප්ති මාත්‍රවූ කිසියම් ධර්මයක් අභාවමාත්‍ර බැවින් කිසිවක් නොවළක්වයි. සමවදින්නා විසින් සමවදිනුයි සමාපත්තියයි කියනු ලැබේ. සමපජානසස යනු යහපත් ආකාරයෙන් දැනීමයි සමපජාන නම්. ඒ සමපජානයට. පවත්න පරියාදානෙ පැවැත්ම සිදුවීමයි. නිතර පැවතීමයි යන අර්ථයි. කෙලෙස් පැවැත්ම, ස්කන්ධ පැවැත්ම, ඒ පැවැත්මේ ඉතිරිකොට නොගැන්ම, ඤයකිරීම, නොපැවැත්ම පවත්න පරියාදානයයි. ඒ පවත්න පරියාදානයෙහි, පරිනිබ්බානෙ ඥාණං යනු රහත්හුගේ කාමච්ඡාදීන් විනාශකිරීමෙන් සම්පූර්ණ සැනසීමට පත්වීම නොපැවැත්ම, අනුපාදිසේස නිර්වාණයද, ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කරන්නහුට ඒ කෙලෙස් පරිනිර්වාණයෙහිද, ස්කන්ධ පරිනිර්වාණයෙහිද පැවති ඥාණය.

සබ්බ ධම්මානං යනු සියලු ත්‍රේතූමික ධර්මයන්ගේ සමමා සමුච්ඡේදෙහි යනු නොකඩවා පැවැත්ම මූලිකුප්‍රවා දැමීම වශයෙන් මනාව නිරුද්ධ කිරීම, නිරොධෙව් අනුපට්ඨානතා යනු නිරුද්ධ කළ කල්හි නැවත නොවැටහෙන බැවින්, නැවත නූපදී යන අර්ථයි. සමසීසටෙය ඥාණං යනු නෛෂ්ක්‍රමාදී සත්තිස් සමයයන්ද, තෘෂ්ණා ආදී තෙළෙස් ශීර්ෂයෝද වෙති. විරුද්ධ ස්වභාවයන් සමනය කරන බැවින් සම නම් වේ. සුදුසු පරිදි ප්‍රධන් විරියකොට කෙළවර වූයේ සීසයි. එක් ඉරියව්වක හෝ එක් රෝගයක හෝ එක් ජීවිතේන්ද්‍රියයක සමාන පැවතුම් වශයෙන් නෛෂ්ක්‍රමා ශුද්ධාදී ශීර්ෂ ඔහුට ඇත්තේනුයි සම සීසයි. සමසීසිහුගේ අර්ථය සමසීසට්ඨයි. එම සමසීසට්ඨයෙහි, සමසීසි භාවයෙහි යන අර්ථයි.

එක් ඉරියව්වක, රෝගයක, ජීවිතයක සම පැවතුම් වශයෙන් විදර්ශනා අරඹා, ඒ ඉරියව්වෙහි, රෝගයෙහි, ජීවිතයෙහි සමනාත්තරව, සතර මාර්ග ඵලයන්ට පැමිණ, එහිම පිරිනිවුමට පත්වන රහතුන්ටම සමසිසි භාවය වේ. එම සමසිසි භාවයෙහි ප්‍රඥාවයි. පුද්ගල පඤ්ඤාතියෙහිද, අධ්‍යක්ෂකාවෙහිද දැක්වේ. කවර පුද්ගලයෙක් සමසිසිද? යම් පුද්ගලයෙකුගේ ආශ්‍රව විනාශයද, ජීවිත විනාශයද, පෙර පසු නොවී සිදුවේද මේ පුද්ගලයා සමසිසියයි කියනු ලැබේ. සමසිසි නිර්දේශයෙහි, අප්‍රබ්ධ අවර්මය යනු පෙර පසුනොවී නොඩවා පවතින වර්තමානය වශයෙන් එක් වරෙකම, එක් කලෙකදීමය යන අර්ථයි. පරියාදානං යනු ක්ෂයවීමයි. අයං යනු මේ පුද්ගලයා සමසිසි නම් වේයයි කියයි. ඔහු වනාහි තෙවැදෑරුම් වේ. ඉරියව් සමසිසි, රෝග සමසිසි ජීවිත සමසිසි යනුවෙනි. එහි යමෙක් සක්මන් කරන්නේම විදර්ශනාව ආරම්භකොට, අර්හත්වයට පත්ව, සක්මන් කරන්නේම පිරිනිවන්පායි. යමෙක් සිටගෙනම විදර්ශනාව ආරම්භකොට අර්හත්වයට පත්ව, සිටගෙනම පිරිනිවන්පායි. යමෙක් හිඳගෙනම විදර්ශනාව ආරම්භකොට අර්හත්වයට පත්ව හිඳගෙනම පිරිනිවන්පායි. යමෙක් වැදහෙන්නේම විදර්ශනා ආරම්භ කොට අර්හත්වයට පත්ව වැදහෙන්නේම පිරිනිවන්පායි. මේ ඉරියව් සමසිසි නම් වේ.

යමෙක් එක් රෝගයකට පත්ව, රෝගය පවත්නා කාලය තුළදීම විදර්ශනාව ආරම්භකොට අර්හත්වයට පත්ව ඒ රෝගයෙන්ම පිරිනිවෙයි. මේ රෝග සමසිසි නම් වේ. ජීවිත සමසිසි නම් කවරෙක්ද? එහි ශීර්ෂ දහතුනකි. එහි කෙලෙස් ශීර්ෂයද, අවිද්‍යාවද අර්හත් මාර්ගය මඬිනු ලැබේ. ප්‍රවෘත්ත ශීර්ෂයද ජීවිතේන්ද්‍රියයද චුති සිත මඬිනු ලැබේ. අවිද්‍යාවෙන් මැඩුණු සිතට ජීවිතේන්ද්‍රිය මැඩපැවැත්විය නොහැකිය. ජීවිතේන්ද්‍රිය භාත්පසින් අල්ලාගත් කල්හි අවිද්‍යාව මැඩිය නොහැකිය. අවිද්‍යාවෙන් මැඩුණු සිත එකකි. ජීවිතේන්ද්‍රියයෙන් මැඩුණු සිත එකකි. යමෙකුට මේ ශීර්ෂද්වයයම සමව මැඩපැවැත්විය හැකිද? ඔහු ජීවිත සමසිසි නම් වේ. මෙය කෙසේ සම වේද? ද්වාර සමතාවය නිසයි. යම් ද්වාරයෙක්හි මාර්ගයෙන් නැගිටීමක් වේද? සෝවාන් මාර්ගයෙහි ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ පහකි. සකාදාගාමී මාර්ගයෙහි හතරක්ද යන එකුන්විසි ප්‍රත්‍යවේක්ෂා ඥාණයන්හි පිහිටා හවංගයට බැස පිරිනිවෙයිද? මේ ද්වාර සමතාවයෙන්ම ශීර්ෂද්වය සම්පූර්ණයෙන් මැඩගැනීමද සම වෙයි. එහෙයින් මේ පුද්ගලයා ජීවිත සමසිසි යයි කියනු ලැබේ. ඔහුම මෙහි අදහස් කරන ලදී.

ශ්‍රැතමය, සීලමය, භාවනාමය ඥාණයෝ වෘත්තපාදකය. (සසර ගමනට) කෙලෙස් තුනී කරන්නේ නොවේ. ලෝකෝත්තර පාදක වූ මේවාද අනෙකුත් ඥාණ සල්ලේඛයයි කියති. විරුද්ධ කෙලෙස් තුනීකරන ආකාරයෙන් පවත්නා ඥාණයන් දැක්වීමට සම්පීඩය ඥාණයන්ට අනතුරුව කෙලෙස් ලියවනාර්ථයෙනි ඥාණ දක්වන ලදී. එහි පුපුනනනතත තෙජපරියාදානෙ පඤ්ඤායී ලෝකෝත්තර ධර්මයන් සමග මිශ්‍ර නොවීම් අර්ථයෙන් බොහෝ ඇලීම්වලටද නොයෙක් ආකාර, නොයෙක් ස්වභාව ඇති කාමාසවාදීන්ද තවන අර්ථයෙන් තේජ යයි ලද, නාමයෙන් යුත්, දුස්සිල් බව ආදීන් ඉතිරි නොකොට විනාශ කරන ඤය කිරීමෙහි ප්‍රඥාව සත්තිස් ප්‍රභේද ඇති නෛෂ්ක්‍රමයාදී ධර්මයන්හි ප්‍රඥායී කියන ලදී. වෙන්වූ, නොයෙක් ආකාර වූ බලයමය. ඒ වෙන්වූ නොයෙක් ආකාර වූ දුස්සීල ආදී පස්වැදෑරුම් ගිනි ඉතිරි නොකොට ඤය කිරීමේ ප්‍රඥාවයි. තේජයෙන්ම බොහෝ විවිධාකාර සංග්‍රහය නිර්දේශ වාරයෙහි ප්‍රකාශ කරන්නෙමු. සලෙකකටෙය් ඥාණ යනු විරුද්ධ ධර්මයන් තුනී කරයි. මුලිනුපුටා දමයිනුයි සලෙක නම්. ඒ සත්තිස් ප්‍රභේද නෛෂ්ක්‍රමයාදී කෙලෙස් තුනීකරන ස්වභාවයෙහි ඥාණයයි. අන්‍යයෝ විහිංසක වෙති. අපි මෙහිදී අවිහිංසක වන්නෙමුයි, කෙලෙස් තුනී කළයුතුයයි ආදී ක්‍රමයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් සලෙක සූත්‍රයෙහි දේශිත සිව්සාළිස් ප්‍රභේද ඇති සල්ලේඛ මෙයින් සංග්‍රහ කරයි.

මේ කෙලෙස් තුනී කිරීමෙහි යෙදී සිටියනු විසින් කළයුතු සමයක් ප්‍රධාන වීර්යයන් දැක්වීමට ඉන් අනතුර වීර්යාරම්භයෙහි ඥාණය දක්වන ලදී. එහි අසලීනතන පහිතතන පගහගටෙය් යනු කුසිතකමින්, පසුබට නොවූ නොහැකිලුණු සිතක් වන්නේනුයි අසලීනතන නම්. අතත යනු සිතයි. දෙසු පරිදි,

උදකංහි නයනති නෙතතිකා - උසුකාරා නමයනති තෙජනං
දාරුං නමයනති තච්ඡකා - අතතානං දමයනති පණ්ඩිතා

ජලය ගෙනයන්නෝ ජලය ගෙන යති. හිවඩුවෝ (දුනු) හි ගින්නෙන් නමති. වඩුවෝ ලී නමති. නුවණැත්තෝ තමන් දමනය කරති.

ශරීරයෙහිද ජීවිතයෙහිද අපේක්‍ෂා රහිතව, යවන ලද, යැවූ අත්හරින ලද ආත්මය එය කරණකොටගෙන නුයි පහිතතන නම් වේ. අතතා යනු

ආත්මභාවයයි කියන ලදී. යම් භික්ෂුණියක් තමාට හිංසාකොට අඩන්තිය ආදියයි. නොහැකිලුණේ අත්හරින ලද ජීවිතාපේක්ෂා ඇත්තේනුයි අසලලින පනිතතයි එකට උපන් ධර්මයන් දැඩිව ගනියි. රුකුල් දේනුයි පගහන නම්. දැඩිව ගැනීමම - පගහනටද, දැඩිව ගැනීමේ ස්වභාවය යන අර්ථ දේ. නොහැකිලුණු අත්හරින ලද, ජීවිතාපේක්ෂා ඇතිව දැඩිව ගැනීම අසලලින පනිතතන පගහනටයි නම් වේ. ඒ අසලලින පනිතතන පගහනටයෙහි, මහණෙනි එහෙයින් නුඹලා මේ සාසනයෙහි නොපසුබසින විරියයෙන් යුක්තව බලවත්ව උත්සාහ කරවු. ඒකාන්තයෙන් මාගේ ශරීරයෙහි ලේ මස් වියලේවා. සම, නහර, ඇට ඉතිරි වේවා. යම් ඒ පුරුෂ ශක්තියෙන් පුරුෂ විරියයෙන්, පුරුෂ පරාක්‍රමයෙන්, උත්සාහ කරවු. අපේක්ෂිත ඉලක්කයට නොපැමිණ විරියයාගේ නැවැත්මක් නොවන්නේය යනුවෙන්. කියන ලද හෙයින් අසලලින පනිතතන වචනයෙන් ප්‍රධන් විරියයෙහි පසුනොබසින බව නොනවතින බව කියන ලදී. පගහනට වචනයෙන් කුසිතබව, නොසන්සුන් බව ආදියෙන් මුක්ත වූ සමව පැවති විරියය කියන ලදී.

විරියාරම්භ ඥාණං යනු විරභාවය - විරියයි. විරියන්ගේ ක්‍රමයෙන් ආකාරයෙන් උපායෙන් කටයුතු පැවැත්විය යුත්තේනුයි විරිය නම් වේ. එය උත්සාහයේ ලක්ෂණයයි. එක්ව හටගත් ධර්මයන්ට උපකාරවීම රසයයි. පසුබට නොවීම වැටහෙන කරුණයි. සංවිග්‍රහා යොනිසො පදහති යන වචනයෙන් සංවේගය ආසන්න කරුණයි. විරියාරම්භයද ආසන්න කරුණකි. යහපත් ලෙස අරඹන ලද්ද සියලු සම්පත්වලට මුල්වේයයි දතයුතුය. විරිය සංඛ්‍යාත ආරම්භය විරියාරම්භයයි. මෙයින් සෙසු ආරම්භයන් ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. මේ ආරම්භ ශබ්දය කර්මයෙහි පැමිණීමෙහි, ක්‍රියාවෙහි, විරියයෙහි, හිංසාවෙහි කඩා කපා දැමීම යන නොයෙක් අර්ථයන්හි යෙදේ.

යංකිඤ්චි දුක්ඛං සමෙහාති - සබ්බං ආරම්භ පව්චයා

ආරම්භානං නිරොධෙන - නත්ථි දුක්ඛසස සමභවොති

යම්කිසි දුක්ඛ හටගනීද, ඒ සියල්ල ආරම්භය හේතුවෙනි. ආරම්භයන්ගේ නිරෝධයෙන් දුක් හටගැනීමක් නොවේ.

මෙහි කර්මය ආරම්භයි. අරඹයි විපිළිසර වේ. මෙහි පැමිණීමයි. මහා යාගයක් විශාලව ඇරඹිය. ඒවා මහත්ඵල නොවේ. මෙහි යාගය

ඔසවා දැක්වීමේ ක්‍රියාවෙහි යෙදේ. අරඹවූ, නික්මෙවූ, බුදුසසුනෙහි යෙදෙවූ, මෙහි විරියයයි. ශ්‍රමණ භවත් ගෞතමයන් උදෙසා සතුන් මරති. මෙහි හිංසාවයි. පැළවෙන ගස්, වෘක්ෂලතා විනාශයෙන් වැලකුණේ වෙයි. මෙහි සිඳිම්-බිඳිම් ආදී කඩා කපා දැමීමයි. මෙහි විරියයම අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් කියන ලදී. විරිය සංඛ්‍යාත ආරම්භය විරියාරම්භයයි.

විරියය ඇරඹීම් වශයෙන් ආරම්භයයි කියනු ලැබේ. ඒ විරියාරම්භයෙහි ඥාණය. අසලලිතතා පහිතතතා යනුවෙන්ද කියවති. මැලිනොවන ස්වභාවයෙන් අත්හළ භාවයෙනැයි අර්ථයි. පළමු පාඨයම යහපත්ය. සමහරු සති, ධම්මවිචය, විරිය, පීති සම්බොජ්ඣංගයන්ගේ සමතාවය නොහැකිලුණු (මැලි නොවුන) ස්වභාවයයිද, සති, සමාධි, පසසද්ධි උපෙක්ඛා සම්බොජ්ඣංගයන්ගේ සමතාවය පහිතතත (හළ ආත්මාපේක්ෂාව) යයිද, කියති. සප්ත සම්බොජ්ඣංගයන්ගේ සමතාව අල්ලා ගැනීමයයි වර්ණනා කරති.

දැන් සමාසක් ව්‍යායාමයෙන් සිද්ධ වූ, මාර්ගඵලයන්ට පත්වූවහු විසින් ලෝකයාගේ හිතසුව පිණිස ධර්මදේශනා කළයුතුයයි දක්වන්ට ඉන් අනතුරුව අර්ථ සංදර්ශනයෙහි ඥාණය දක්වන ලදී. එහි නානා ධම්ම පකාසනා යනු සියලු සංඛත, අසංඛත වශයෙන් නොයෙක් ධර්මයන්ගේ ප්‍රකාශකිරීම, දැක්වීම, දේශනා කිරීමයි. දේශනා කිරීම යනු ප්‍රකාශ කිරීමය. අසං සඤ්ජසනෙ යනු නොයෙක් අර්ථයන් අනුන්ට දැක්වීමෙහි ධර්මද අර්ථද ඒවාමය.

දැන් අන්‍යයන්ට දැනුම් කථා මනාව විස්තර කරන ඒ ආර්ය පුද්ගලයාට යථා ස්වභාවයෙන් ධර්මදේශනාවට ආධාරවන දර්ශන විශුද්ධිය දක්වන්ට ඉන් අනතුරුව දසසන විසුද්ධි ඥාණය දක්වන ලදී. එහි සබ්බ ධම්මානං එක සංගහනා නානතෙතකතන පටිවෙධෙ යනු සියලු සංඛත අසංඛත ධර්මයන්ගේ ඒක සංග්‍රහතාවයද, කාමච්ඡන්දාදීන්ගේ නානත්වයද, තෙනේක්ඛමාදීන්ගේ ඒකත්වයද ප්‍රතිවේධය, අවබෝධයයි අර්ථයි. ඒ මාර්ග ප්‍රඥාව හා ඵල ප්‍රඥාවද, මාර්ග ප්‍රඥාව සත්‍යාවබෝධ ක්ෂණයෙහි සත්‍යය අවබෝධ වීම වශයෙන් අවබෝධ කෙරේනුයි පටිවේධයි. ඵල ප්‍රඥාව ප්‍රතිවේධ කළ හෙයින් පටිවේධයි එක සංගහනා යන මෙහි ජාති සංග්‍රහය, සඤ්ජාති සංග්‍රහය, ක්‍රියා සංග්‍රහය, ගණන සංග්‍රහයයි සංග්‍රහය වතුර්විධයි. සියලු ක්ෂත්‍රියයෝ එත්වා. සියලු බ්‍රාහ්මණයෝ, සියලු චෛත්‍යයෝ, සියලු

ක්ෂුද්‍රයෝ එත්වා. ඇවැත්ති, විශාඛය, යම් ඒ සමයේ වචනයක්, යම් සමයක් කර්මාන්තයක්, යම් සමයේ ආජීවයක් වේද, මේ ධර්මයන් සිලස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. මේ ජාති සංග්‍රහයයි. එක් ජාතියකට අයත්වුවෝ එත්වායි, කියන ලද ස්ථානයෙහි මෙන් මෙහි සියල්ල ජාතියෙන් එකක් සේ සංග්‍රහ කරන ලදී. සියලු කෝසල ජානපදිකයෝ එත්වා. සියලු මාගධිකයෝ එත්වා. සියලු භාරුකවජ්ජකයෝ එත්වායි කියන ලද තන්හි මෙන් මෙහි සියල්ලෝ හටගත් ස්ථාන වශයෙන්, වාසය කළ ස්ථාන වශයෙන්ද, එකට සංග්‍රහ කරන ලදී. සියලු හත්ථාරෝහකයෝ එත්වා, සියලු අශ්වාරෝහකයෝ එත්වා, සියලු රථාවාර්යයෝ එත්වා. ඇවැත්ති, විශාඛ, යම් ඒ සමයේ දෘෂ්ටියක් වේද, යම් සමයක් සංකල්පයක් වේද, මේ ධර්මයන් ප්‍රඥා ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. මේ ක්‍රියා සංග්‍රහය නම් වේ. ඒ සියල්ලම තමාගේ ක්‍රියාකරන හෙයින් එකට සංග්‍රහ කරන ලදී. චක්‍රධාරණය කවර ස්කන්ධ ගණනට යයිද? චක්‍රධාරණය රූපස්කන්ධ ගණනට යයි. චක්‍රධාරණය රූපස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලද්දේ යයි නොකිව යුතුය. මේ ගණන සංග්‍රහයයි. එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. තථ්ථාදී ද්වාදසාකාරයන්හි වෙන් වෙන්ව එකිනෙක ගණන් පිරිසිඳීමේ සංග්‍රහය මොවුහු වෙන්වූයේ ඒකසංග්‍රහ නම් වේ. එකට සංග්‍රහ කිරීමේ ස්වභාවය ඒකසංග්‍රහතාවයයි.

දසසන විසුද්ධ ඥාණං යනු මාර්ගඵල ඥාණයයි. දර්ශනයම විශුද්ධිය වූයේ දර්ශන විශුද්ධියයි. දර්ශන විශුද්ධියම ඥානයනුයි දර්ශන විශුද්ධි ඥානයයි. මාර්ග ඥානය පිරිසිදු කෙරේනුයි දර්ශන විශුද්ධියයි. ඵල ඥානය පිරිසිදු බැවින් දර්ශන විශුද්ධියයි.

දැන් දර්ශන විසුද්ධි සාධක විදර්ශනා ඥාණ දෙපරිද්දෙකින් දක්වන්නට ඉන් අනතුරු බන්ති ඥාණ, පරියොගාහන ඥාණ දක්වන ලදී. එහි විදිනතනා පඤ්ඤා යනු රූප ස්කන්ධාදිය අනිත්‍යාදි වශයෙන් දැනගැන්මෙහි පැවැති ප්‍රඥාවයි. බන්ති ඥාණං යනු දැනගත් දැම ඉවසානුයි ඤාන්ති නම් වේ. ඤාන්තියම ඥාණය ඤාන්ති ඥානයයි. මෙයින් ඉවසන ඤාන්තිය ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. එය කලාප මෙනෙහි කිරීම් වශයෙන් පැවති තරුණ විදර්ශනා ඥානයයි. ඵ්‍රිඨ්ඨතනා පඤ්ඤා යනු රූප ස්කන්ධාදීන්ගේ අනිත්‍යාදි වශයෙන් ඥාණ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කිරීමෙහිදී පවත්නා ප්‍රඥාවයි.

පරියොගාහණ ඥාණං යනු ස්පර්ශ කළ සැණින් අවබෝධ

කරයි. පිටිසේනුයි පරියොගාහණ ඥාණයයි. එය භංගානුපස්සනාදී වශයෙන් පැවති නියුණු විදර්ශනා ඥාණයයි. සමහරු විදර්ශනා ඥානයම ඔහුගේ ක්ෂාන්ති ඥානයයි ප්‍රඥාව හෝ ශ්‍රද්ධාව පරියොගාහණ ඥාණයයි කියති. මෙසේ ඇතිකල්හි මේ ඥානද්වය එක් අයෙකුට හට නොගනී. එසේ නොවනකල්හි එක් ශ්‍රාවකයෙකුට සත්සැටක් ශ්‍රාවක සාධාරණ ඥාණ හට නොගනිත්. එහෙයින් එය නොයෙදේ.

දැන් පෘථ්වීජනයෝද, ශෛක්ෂයෝද, විදර්ශනානුයායි සියලු ස්කන්ධාදි ධර්ම මෙනෙහි කරත්. ඉන් කොටසක් පමණක් නොවේ. එහෙයින් ඔවුන්ට ප්‍රදේශ විහාරය නොලැබේ. රහතුන්ටම කැමති පරිද්දෙන් ප්‍රදේශ විහාර ලැබෙයි යි දර්ශන විශුද්ධි සාධක ඥාණයන් සඳහන් කොට ඉන් අනතුරුව රහතුන්ගේ දර්ශන විශුද්ධිය සිදුකරන ප්‍රදේශ විහාර ඥාණය දක්වන ලදී. එහි සමොදහනෙ පඤ්ඤා යනු ස්කන්ධාදීන්ගේ එක් කොටසක වේදනා ස්වභාවයන්ගේ එක්තැන් කරන ප්‍රඥාවයි. එකතුකිරීමේ ප්‍රඥාවයි. රැස්කිරීමේ ප්‍රඥාවයි. එකට ගැළපීමේ ප්‍රඥාවයයිද පාඨයකි. එයම අර්ථයයි. පදෙස විහාරෙ ඥාණං යනු ස්කන්ධාදී කොටස්වලින් එක් කොටසක අවයවයකින් වාසය ප්‍රදේශ විහාරයි. ඒ ප්‍රදේශ විහාරයෙහි ඥාණය එහි ප්‍රදේශ නම් ස්කන්ධ ප්‍රදේශ, ධාතු, සත්‍යය, ඉන්ද්‍රිය ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය, සතිපට්ඨාන, ධ්‍යාන, නාමරූප ධර්ම යනාදී වශයෙන් විවිධාකාරයි. වේදනාවද විවිධාකාරයි. කෙසේද? පංචස්කන්ධයන්ගේ වේදනාස්කන්ධ වශයෙන් ස්කන්ධයන්ගේ එක් කොටසකි. දොළොස් ආයතනයන්ගේ වේදනා වශයෙන් ධර්මායතනයෙහි එක් කොටසකි. අටළොස් ධාතුන්ගේ වේදනා වශයෙන් ධර්ම ධාතුන්ගේ එක් කොටසකි. චතුරාර්ය සත්‍යයන්ගේ වේදනා වශයෙන් දුක්ඛ සත්‍යයෙහි එක් කොටසකි. දෙවිසි ඉන්ද්‍රියයන්ගේ පස් වේදනා ඉන්ද්‍රිය වශයෙන් ඉන්ද්‍රියයන්හි එක් කොටසකි. දොළොස් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදාංගයන්ගේ ස්පර්ශය හේතුවෙන් විදිම් වශයෙන් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයෙහි එක් කොටසකි. සතර සතිපට්ඨානයන්ගේ වේදනානුපස්සනා වශයෙන් සතිපට්ඨානයෙහි එක් කොටසකි. නාමරූපයන්ගේ වේදනා වශයෙන් නාමරූපයන්හි එක් කොටසකි. කුසල් ආදී සියලු ධර්මයන්ගේ වේදනා වශයෙන් ධර්මයෙහි එක් කොටසකි. මෙසේ වේදනාවම ස්කන්ධාදීන්ගේ කොටසකි. ඒ වේදනාවම ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කිරීම ප්‍රදේශ විහාරයයි.

දැන් සමාධි භාවනාමය ඥාණයන් වඩන්නා වූ පෘථ්වීජනයින්ද,

ශෛක්‍ෂයින්ද ඒ ඒ වැඩිය යුතු භාවනා ධර්මයන් ප්‍රධානත්වයෙහි ජ්‍යෙෂ්ඨත්වයෙහි තබා ඒ ඒ භාවනාවෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු ඊට විරුද්ධ නොයෙක් ආකාර ඇති නොයෙක් ආදීනව ඇති ධර්මයන් ආදීනව වශයෙන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කොට ඒ ඒ භාවනා ධර්මයට ගැළපෙන අයුරින් සිත පිහිටුවා ඒ ඒ විරුද්ධ ධර්මයන් දුරුකරති. දුරුකරන්නේද, විදර්ශනා කාලයෙහි සියලු සංස්කාරයන් ශුන්‍ය වශයෙන් දැක පසුව මුලිනුපුටා දැමීමෙන් දුරුකරති. කියන ලද ආකාරයෙන් සියලු ආර්යයෝ සුදුසු පරිදි පිළිපදිත්. එහෙයින් පදේස විහාර ඥාණයට අනතුරුව සඤ්ඤාවිවටට ඥාණාදි සය ඥාණයන් ක්‍රමානුකූලව දක්වන ලදී. එහි අධිපතිත්තා පඤ්ඤා යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදීන්ගේ අධිපතිභාවයෙන්, නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදීන් උසස්කොට සලකා ඒ හා බැඳුණු ස්වභාවයෙන් පැවති ප්‍රඥාවයි. සඤ්ඤා විවටෙට යනු සංඥාවගේ පෙරළීම, අන් අතට පෙරළීම, පරම්මුඛභාවය සංඥා විවට්ටයයි යම් සංඥාවකින් ඒ ඒ භාවනා ධර්ම අධිපති කෙරේද, ඒ සංඥාවට හේතුකරුණු වූ ඒ කාමච්ඡන්දාදීන්ගෙන් පෙරළීමේ ඥාණයයි. එහෙත් මෙහෙන් පෙරළේ යයි නොකිවේ මුත්, යම් තැනකින් පෙරළේද, එතැනින්ම පෙරළුණේ යයි ගනියි. විවටානුපසසනාවෙහි මෙනි. ඒ ප්‍රඥාව හැදිනීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. එය මෙයම යයි නැවත හැදිනීමට ප්‍රත්‍යය වූ හැදිනීමේ ලකුණ රසයයි. දැව ආදියෙහි වඩුවත් සලකුණු තබන්නාක් මෙනි. ගති නිමිත්ත අනුව සිත පිහිටුවීම වැටහෙන කරුණයි. ඇතුන් පෙන්වන අන්ධයින් මෙනි. අරමුණෙහි තදින් අල්වා නොගත් හෙයින් ටික කලක් පැවතීම වැටහෙන කරුණයි. විදුලිය මෙනි. එළඹ සිටි සිහිය ආසන්න කරුණයි. මුවපොව්වත් පඟියින් දැක මිනිසුන් යයි උපත් හැඟීම මෙනි.

නානතෙත පඤ්ඤා යනු නොයෙක් ආකාරයෙන් වැඩියයුතු හෙයින් අන්‍ය ස්වභාවයන් වූ කාමච්ඡන්දාදීන්හි ආදීනව දැකීමෙහි ප්‍රඥාව නොයෙක් ආකාර ප්‍රභාණය නානත්තයි. නොයෙක් දේ ප්‍රභාණ නිමිත්තයි. නොයෙක් දේ ප්‍රභාණ හේතුවයි. නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදීන්හි හටගන්නා ප්‍රඥාවයි.

වෙනො විවටෙට ඥාණං යනු වෛතසිකයන්ගෙන් කාමච්ඡන්දාදීන් පෙරළී යාමේදී (ඉවත්වීම) නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදීන්හි ඇතිවන ඥාණයයි. වෙනො යන්නෙන් වේතනාව අදහස් කරයි. එය සිතීම ස්වභාව කොට ඇත්තේය. ගැළපීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. රැස්කිරීම රසයයි. පිළියෙල කිරීම වැටහෙන කරුණයි. තමාගේ හා අන්‍යයන්ගේ සියලු කටයුතු ඉටුකරන

ප්‍රධාන ශිෂ්‍යයා මහවට්ඨවා ආදීන් මෙනි. මෙය අත්‍යවශ්‍ය ක්‍රියා සිහි කිරීම් ආදීන්හිදී ඒ හා යෙදුණු වෛතසිකයන් එසවීම් ස්වභාවයෙන් ප්‍රකට වෙයි.

අධිධ්‍යානෙ පඤ්ඤා යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදි වශයෙන් සිත පිහිටුවීමේ ප්‍රඥාවයි. විතත විවට්ට ඤාණං යනු කාමච්ඡද්‍යාදීන් ප්‍රභාණ වශයෙන් සිතෙහි පෙරළීමේ ඤාණයයි. මෙහි සිත දැනගැනීමේ ලක්ෂණ ඇත්තේය. පෙරටුව යාම රසයයි. ගැළපීම වැටහෙන කරුණයි. නාමරූප ආසන්න කරුණයි.

සුඤ්ඤතෙ පඤ්ඤා යනු ආත්ම ආත්මනීය හා අනාත්ම අනාත්මනීය තාවයේ පැවති ශූන්‍යතා අනතතානු පසසනා ප්‍රඥාවයි. ඤාණ විවට්ට ඤාණං ඤාණයම තදින් ඇලීමෙන් පෙරළේනුයි විවට්ට නම්. ඒ ඤාණ පෙරළී යාමේ ඤාණය. වොසසගෙහ ඤාණං යනු අත්හරිනුයි වොසසගහ නම්. කාමච්ඡද්‍යාදීන් අත්හැරීම නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදීන්හි ප්‍රඥාවය. විමොක්ඛ විවට්ට ඤාණං යනු කාමච්ඡද්‍යාදීන්ගෙන් මිදේනුයි විමොක්ඛ නම්. එයම ඤාණයයි.

තථට්ඨෙය් පඤ්ඤා යනු එක් එක් සත්‍යයෙහි සතරාකාර බැගින් වෙනස් නුඩු, කෘත්‍ය වශයෙන් නුමුලා ස්වභාවයෙන් පැවති ප්‍රඥාවයි. සච්ච විවට්ට ඤාණං යනු චතුරාර්ය සත්‍යයන්හි නැගිටීම් වශයෙන් දෙයාකාරයකින් පෙරළේනුයි සච්ච විවට්ට නම්. එයම ඤාණයයි. එකම ඤාණයක් අධිපතිකොට ධර්ම වශයෙන් සඤ්ඤා විවට්ටයයිද ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්ම වශයෙන් වෙනො විවට්ටයයිද, සිත පිහිටුවීම් වශයෙන් චිත්ත විවට්ටයයිද, විරුද්ධ ධර්මයන් දුරුකිරීම් වශයෙන් විමොක්ඛ විවට්ටයයිද සතරාකාරය අනතතානුපසසනාවම් ශූන්‍යතාකාර වශයෙන් ඤාණ විවට්ට ඤාණයයි කියන ලදී. මාර්ග ඥානයම යට මාර්ගයෙහි ඤාණයයිද, ආනන්තරික (අතරක් නැති) සමාධියෙහි ඤාණයයිද දෙයාකාරයකින් කියන ලද්දේ වී නමුදු පෙරළීමේ ආකාර වශයෙන් සත්‍ය විවට්ට ඤාණයයි කියන ලදී.

දැන් ඒ සච්චවිවට්ට ඤාණ වශයෙන් පැවති ආශ්‍රවයන්ගේ ඝෂය කිරීමේ ඤාණය වශයෙන් පැවති, ඡට් අභිඤ්ඤා ඤාණ දක්වන ලදී. එහිද ලෝකයෙහි ප්‍රකට තේජස් ඇති බැවින්ද, විස්මය ඵලවන බැවින්ද පළමුව ඉද්ධිවිධ ඤාණය දක්වන ලදී. වෙනොපරිය ඤාණයට විෂය වන හෙයින්

දිව්‍යශ්‍රෝත ඥාණය සරල විෂයයක් බැවින් දෙවනුව දිව්‍යශ්‍රෝත ඥාණය දක්වන ලදී. සියුම් විෂයයක් බැවින් තෙවනුව වෙනොපරිය ඥාණය දක්වන ලදී. ත්‍රිවිද්‍යාවන්හි පෙර වාසය කළ ස්ථාන පිළිබඳ වැසුණු අඳුර දුරුකරන හෙයින් පළමුව පූර්වේතිවාසානුස්මාති ඥානය දක්වන ලදී. වර්තමාන අනාගත අඳුර දුරුකරන හෙයින් දෙවනුව දිව්‍ය චක්ෂුර් ඥානය දක්වන ලදී. සියලු අඳුර මුළුමනින් විනාශ කරන හෙයින් තෙවනුව ආශ්‍රවක්ෂය ඥානය දක්වන ලදී. එහි කායමපි රූපකායයෙහි, විතතමපි යනු ඥාන පාදක ධ්‍යාන සිතද, එකවච්ඡානතා යනු පරිකර්ම සිතෙන් එක්ව තැබීම සඳහාය. පෙනෙන ශරීරයෙන් හෝ නොපෙනෙන ශරීරයෙන් යනු කැමති කාලයෙහි සුදුසු පරිදි ශරීරයෙහිද සිතෙහි මිශ්‍ර කරණයයි යුග්‍යයයි. කායො යනු මෙහි ශරීරයයි. ශරීරය වනාහි අපවිත්‍ර දෑ රැස්කරන හෙයින්ද පිළිකුල් කේසාදීන්ගේද, ඇස් රෝගාදී රෝගයන්ගේද හටගන්නා ස්ථානය බැවින්ද කායයයි කියති. සුඛසඤ්ඤාව ලහු සඤ්ඤාව යනු මෙහි චතුර්ථධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්ත එකම සංඥාව ස්වභාවය විවිධ බැවින් දෙකක් කොට එක්කිරීම් වශයෙන් 'ව' ශබ්දය යොදන ලදී. චතුර්ථධ්‍යානයෙහි උපේක්ෂාව ශාන්ත බැවින් සැපයයි යුග්‍යයයි. ඒ හා යෙදුණු සංඥාව සුව සංඥාවයි. එයම නිවරණයන්ගෙන්ද, විතර්කාදී විරුද්ධතාවන්ගෙන්ද මිදුණු හෙයින් ලහු සඤ්ඤායි යුග්‍යයයි. අධිට්ඨාන වසෙන යනු අධිකකොට සිටීම වශයෙන් පිවිසීම වශයෙන් යයි අදහසයි. අධිට්ඨාන වසෙන වානි යනුවෙන් ව ශබ්දය සම්බන්ධ කළයුතුය. මෙතෙකින් සර්වප්‍රකාරයෙන් සෘද්ධිවිධවල විස්තර කරුණු සුදුසු පරිදි යුග්‍යයයි.

ඉප්ඤ්ඤානටෙය් පඤ්ඤා යනු ඉටුවන ස්වභාවයෙහි ප්‍රඥාවයි. ඉඤ්ඤානටෙය් ඥාණං යනු සිදුවීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධියි. සමාද්ධිවීම් අර්ථයෙන් ලැබීම් අර්ථයෙන් යයි යුග්‍යයයි. යමක් හටගනීද, ලැබේද, එය සිද්ධ වූයේයයි කියති. කියන ලදී. කාමයන් කැමති වන්නහුට එය සමාද්ධ වේ. එසේම නෛෂ්ක්‍රමය ඉටුවේනුයි සෘද්ධියි. විස්මය එළවානුයි ප්‍රාතිහාර්ය නම් වේ. අර්හත් මාර්ගය ඉටුවේනුයි සෘද්ධි නම් වේ. විස්මය එළවානුයි ප්‍රාතිහාර්ය නම් වේ. තවත් ක්‍රමයක් ඉටුවීම් අර්ථයෙන් සෘද්ධියි. ක්‍රම සම්පාදනයට මෙය විශේෂ නාමයකි. අදහස් කරන ලද ප්‍රතිඵලය උපදවන හෙයින් උපාය සම්පත ක්‍රියාත්මකයි. මේ විත්ත ගෘහපතියා සිල්වත්ය, යහපත් ගතිගුණවලින් යුක්තය. ඉදින් ප්‍රාර්ථනා කරන්නේ නම් අනාගතයෙහි සක්විති රජෙකු වන්නේය. සිතෙහි ප්‍රාර්ථනා පිරිසිදු බැවින් සිල්වතාට ඉටුවන්නේය. අනෙක් ක්‍රමයක්, මෙයින් සත්ත්වයන් සමාද්ධ වෙතියි

සෘද්ධි නම්. ඉටුවේනුයි, සිදු වූ වෘද්ධ වූ, උසස්බවට ගියානු වෙතියි යුසේයි. සෘද්ධියෙහිම ආකාරය සෘද්ධිවිධයි. සෘද්ධි කොටස, සෘද්ධි විකල්පයයි අර්ථයි. එය සෘද්ධිවිධ ඥානයයි යුසේයි. චිත්තක විපථාර වසෙන යනු දිව්‍යශ්‍රෝත ධාතුව උපදවාගැනීම පිණිස සුදානම් වන අවස්ථාවෙහි ශබ්දාරම්මණයන්හි තමාගේ කල්පනාව පැතිරවීම් වශයෙන්, කල්පනාවේ වශයෙන් යනු අර්ථයි. චිත්තකො යන මෙහි චිත්තකොති යනු කල්පනාව කල්පනා කිරීම හෝ විතර්කයයි. කල්පනා කිරීමයයි යුසේයි.

එය අරමුණෙහි සිත් නංවන ලක්ෂණයි. හැප්පවීම විශේෂයෙන් හැප්පවීම රසයයි. එසේම ඒ යෝගාවචරයා විසින් අරමුණ කල්පනාවට හැප්පවූ, විශේෂයෙන් හැප්පවූ තත්වයක් ඇතිකරයි. අරමුණ සිතට ගෙන ඒම වැටහෙන කරුණයි. ඉන්ද්‍රියයන්ගෙන් එක් අරමුණක සිත පිහිටුවීමෙන් ආවරණය කළ විෂයයෙහි අනතුරුවම ඉදිරියට හමුවන විෂයය ආසන්න කාරණයයි. නානතෙත කතන සද්දනිමිත්තානං යනු නොයෙක් ආකාර වූද, ඒකාකාරී වූද ශබ්ද නිමිති ශබ්දම මෙහි කල්පනා ඉපදීමට හේතු බැවින්ද, හටගත් ලකුණු බැවින්ද නිමිති වේ. බෙර ශබ්දාදී වශයෙන් එකට මිශ්‍ර වූ (සන වූ) නොයෙක් ශබ්ද, නොයෙක් දිසාවන්හි ශබ්ද, නොයෙක් සත්ත්වයින්ගේ ශබ්ද, නානතත සද්දයි. එක් දිසාවක හෝ එක් සත්ත්වයෙකු හෝ ශබ්ද, බෙර ශබ්දාදී වශයෙන් එක් එක් ශබ්ද එකතන සද්දයි. මෙහි සද්දො යනු ශ්‍රවණය වේනුයි ශබ්දයි. කථා කෙරෙයි යන අර්ථයි. පරියොගාහණේ පඤ්ඤා යනු පිවිසීමේ ප්‍රඥාවයි. දැනගන්නා ප්‍රඥාවයි. අර්ථයි. සොතධාතූ විසුද්ධි ඤාණං යනු ශ්‍රවණාර්ථයෙන්ද, අප්චාර්ථයෙන්ද ශ්‍රෝත ධාතූයි. ශ්‍රෝතධාතූ කෘත්‍ය කරණ වශයෙන් ශ්‍රෝත ධාතූ වැනියයි ශ්‍රෝතධාතූයි. පිරිසිදු හෙයින්ද කෙලෙසුන්ගෙන් තොර බැවින්ද විසුද්ධියි. ශ්‍රෝත ධාතුවම පිරිසිදු වූයේ ශ්‍රෝතධාතූ විශුද්ධියි. එයම ඤාණය වූයේ ශ්‍රෝතධාතූ විසුද්ධි ඤාණයයි.

තින්තං චිත්තානං යනු, සතුවින් යුක්ත, දොම්නසින් යුක්ත, මධ්‍යස්ථතාවයෙන් යුක්ත ආදී වශයෙන් සිත් තුනට, විපථාරතතා යනු පැතිරීම් ස්වභාවයෙන් වේගයෙන් යයි අර්ථයි. වේතෝපරිය ඤාණය උපදවාගැනීම සඳහා සුදානම්වන කාලයෙහි අනෙක් සිත් තුනෙහි පැතිරීම් හේතුවෙන්.

ඉන්ද්‍රියානං පසාද වසෙන යනු වක්‍රුරාදී ෂබ්දිඤ්දියයන්ගේ පිරිසිදු

බව වශයෙන් ඉන්ද්‍රියයන් පිහිටි ස්ථානයෙහි අවට පෙදෙසද ඉන්ද්‍රියයන් සේ සලකයි. 'ඇවැත්නි, ඔබගේ ඉන්ද්‍රියය ඉතා ප්‍රසන්නය. සමෙහි වර්ණය පිරිසිදුය. ඉතා පිරිසිදුය. මෙහිදී ඉන්ද්‍රියයන් පිහිටි ස්ථාන අතර හෘදය වස්තුවම මෙහි අදහස් කරන ලදී. ප්‍රසාද වශයෙන් යනු නොකැළඹුණු ස්වභාවයෙන් ප්‍රසාද අප්‍රසාද වශයෙන් යයි කිවයුතු වුවත්, අප්‍රසාද ශබ්දය ලොප්කරන ලදී. මෙය අප්‍රසන්න යයි ගැනීමෙහිදී ප්‍රසාදය අපේක්ෂාකොටම හටගත් හෙයින් ප්‍රසාද වශයෙන් යයි වචනයෙන්ම අප්‍රසාදයද කියන ලද්දේම වේයයි දතයුතුය.

නානතෙතකතන විඤ්ඤාණවරියා පරියොගාහණේ පඤ්ඤා යනු පිළිවෙළින් නොයෙක් ස්වභාව හා එක් ස්වභාවයක් ඇති එකුත් අනුවක් විඤ්ඤාණයන්හි පැවැත්ම දන්නා ප්‍රඥාව මෙහි සමාධිගත නොවූවහුගේ සිත්හි වර්යා විවිධාකාරය. සමාධිගත වූවහුගේ සිත්හි වර්යා ඒකාකාරය. සරාගී සිත විවිධාකාරය. විතරාගී සිත ඒකාකාරය. වෙනො පරියඤ්ඤාණං යනු භාත්පස යේනුයි පරියයි. පිරිසිදිනුයි අර්ථයි. සිතෙහි පිරිසිදීම වේතො පරියයි. වේතෝ පරියද ඤාණයද එකම වූයේනුයි වේතොපරිය ඤාණයයි. පැතිරීම යනුද අර්ථයි.

පච්චය පචතනානං ධම්මානං යනු ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාද වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වශයෙන් පචත්තා ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්මයන්ගේ නානතෙතකතන කම්මවිපථාර වසෙන යනු මෙහි අකුසල කර්මය විවිධාකාරය. කුසලකර්මය ඒකාකාරය. කාමාවචර කර්මය විවිධාකාරය. රූපාවචර-අරූපාවචර කර්මය ඒකාකාරය. විවිධාකාර, ඒකාකාර කර්ම පැතිරීම් වශයෙන් හේතුවකින් හටගෙන පචත්තා ධර්මයන්ගේ භාත්පසින් අවබෝධ කරගැනීමේ ප්‍රඥාවයයි සම්බන්ධයි. පුබ්බ නිවාසානුසසති ඤාණං යනු පෙර අතීත ජාතීන්හි විසූ ස්කන්ධයන් පූර්වෙනිවාසයයි. නිවුත්ත යනු විසූ, විදින ලද, තම සන්තානයෙහි ඉපිද නිරුද්ධ වූ යන අර්ථයි. පෙර අතීත ජාතීන්හි විසූ ස්වභාවයන් පූර්වෙනිවාසයයි, නිවුත්තා තමාගේ විඤ්ඤාණයෙන් පිරිසිදු දැනගත් හෝ අන්‍ය විඤ්ඤාණයකින් දන්වන ලද හෝ පෙර ගෝචර නිවාසයෙන් වාසයකොට පුරුදු තැනයි. ඒ ඒ මාර්ගයෙන් සිදිනලද ඉතා සියුම්වූද, කෙලෙස් වට සිහිකිරීම් ආදියෙහි, ඒවා බුදුවරුන්ට පමණක් ලැබේ.

පුබ්බ නිවාසානුසසති යනු යම් සිතියකින් පෙර විසුම් සිහිකෙරේද,

එය පූර්වේනිවාසානුසසති ඥාන නම් වන්නේය. ඥාණං යනු ඒ සිතිය හා යෙදුණු ඥාණයයි.

ඔහාසවසෙන යනු ඇසින් රූප දර්ශනය සඳහා දිගුකළ ගිනි කසිණය, සුදුකසිණය, ආලෝක කසිණය යන මේවායින් එකකට සිව්වන ධ්‍යානාරම්භය වූ කසිණාලෝකයාගේ වශයෙන්, නානතෙතකතන රූප නිමිත්තානං යනු නොයෙක් සත්ත්වයින්ගේ රූප - නොයෙක් ශරීරයන්ගෙන් උපන් සත්ත්වයින්ගේ රූප නොයෙක් දිසාවන්හි වූ හෝ රූප මිශ්‍ර නොවූ හෝ රූප නානතන රූපයි. එක් සත්ත්වයෙකුගේ රූප, එක් කයක උපන්නාවූන්ගේ රූප, එක් දිසාවක රූප, නොයෙක් දිසාවන්හි සම්මිශ්‍රණය වූ රූප එකතනරූපයි. රූපය යනු මෙහි ඇස්, කන් ආදී ඉන්ද්‍රියය ඥාණය ඇසට පෙනෙන්නුයි රූප නම්. වෙනස්වීම්වලට භාජන වනුයේ හෘදයංගත භාවය ප්‍රකාශ කරයි යනු අර්ථයි. රූපයම රූප නිමිත්තයි. ඔවුන්ගේ විවිධත්වයෙහි හා ඒකත්වයෙහි වූ රූප අරමුණුවල. දසසනට්ඨ පඤ්ඤා යනු දැකීම් ස්වභාවයෙහි ප්‍රඥාව. දිබ්බවකඛු ඥාණං යනු දෙවියන්ට සමාන බැවින් දිව්‍ය නම් වේ. දෙවියන්ට වනාහි සුවරිත කර්මයෙන් උපන් බැවින් පින් සෙම් ලේ ආදියෙන් බාධා රහිත වූයේ කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු බැවින් දුර වුවද අරමුණු පිළිගැනීමට සමත් දිව්‍ය ප්‍රසාද ඇසක් වේ. මෙයද චිරය භාවනා බලයෙන් උපන් නැණසඳ එවැනිම වූයේනුයි දෙවියන් හා සමාන බැවින් දිව්‍ය නම් වේ. දිව්‍ය විහරණ වශයෙන් ලද හෙයින්ද, තමන්ද දිව්‍ය විහරණ ආශ්‍රිත හෙයින්ද දිව්‍යයයි. ආලෝකය ලබාගැනීමෙන් මහා බැබළීමක් ඇතිහෙයින්ද දිව්‍යයි. බිත්ති හරහා ඇති රූප දැකීමෙහි උසස් ස්වභාවයක් ඇති හෙයින්ද දිව්‍යයි. ඒ සියල්ල ශබ්ද ශාස්ත්‍රානුසාරයෙන් දතයුතුය. දර්ශනාර්ථයෙන් වකඛුයි. ඇසේ කෘත්‍යය කරන අර්ථයෙන්ද ඇස වැනියයිද වකඛුයි. දිව්‍ය වූයේද ඇස වූයේද එයනුයි දිව්‍ය වක්‍ෂුයි. දිව්‍ය ඇසද ඥාණයද එයම වූයේ නුයි දිව්‍ය වක්‍ෂු ඥානයයි.

චතුසට්ඨියා ආකාරෙහිති යනු අටවැදෑරුම් මාර්ගඵලයන්හි අට අට ඉන්ද්‍රියයන්ගේ වසයෙන් සිවුසැට ආකාරයන්ගෙන්. තිණණනනං ඉන්ද්‍රියානං යනු අනඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතින්ද්‍රිය අඤ්ඤිතතානින්ද්‍රිය අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රිය යන මේ ත්‍රිවිධ ඉන්ද්‍රියයන්ගේ වසිභාවෙසු පඤ්ඤා යනු වසිභාවයෙන් පවත්නා ප්‍රඥාවයි. අර්හත් ඵලයෙහි අටවැදෑරුම් ඉන්ද්‍රියයන්ගේ වශයෙන් අට ආකාරයකින් අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියයාගේ

වසීභාවයෙන් අර්හත් මාර්ගක්‍ෂණයෙහි නැතිකල්හිද, හේතු සිද්ධි වශයෙන් එය සිද්ධවන බැවින් යුජ්ජෙයි. ආසවානං බයෙ ඥාණං යනු තමා විසින් නැසිය යුතු ආශ්‍රවයන්ගේ විනාශය ඇතිකරන අර්හත් මාර්ග ඥානයයි ආශ්‍රවක්‍ෂය ඥාන සංඛ්‍යාත වූ අර්හත් මාර්ග සම්බන්ධ වූ සිවුමග ඥාණයන්ගේ එක් එක් මාර්ග ඥාණයාගේ ඒකීය අවබෝධය දක්වන්නට 'පරිඤ්ඤායො පඤ්ඤා' ආදී සිවු ඥාණයන් දක්වන ලදී. එහිද, ලිහිල් බැවින්ද සියලු සත්ත්වයින්ට සාධාරණ බැවින්ද, පහසුවෙන් අවබෝධ කළ හැකි හෙයින්ද දුක්ඛ සත්‍යය පළමුව යුජ්ජෙයි. එහිම හේතු දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව සමුදය සත්‍යයද, හේතු නිරෝධයෙන් එලනිරෝධය වේයයි ඇඟවීමට ඉන් අනතුරුව නිරෝධ සත්‍යයද, එහි අවබෝධ උපාය මාර්ග දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව මාර්ග සත්‍යයද දක්වයි. හව සැප ආස්වාදයෙහි නිමග්න වී සිටින සත්ත්වයින්ට සංවේග ඉපදවීම සඳහා පළමුව දුක්ඛ සත්‍යය දෙසු සේක. එය ස්වයං ක්‍රියව නොඑයි. ඊශ්වර නිර්මාණාදියකින් නොවේ. මේ හේතුවෙන් යයි දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව සමුදය සත්‍යය දක්වයි. ඉක්බිති හේතු සහිත දුකින් මැඩුණු සංවේගප්‍රාප්ත මානසිකත්වයක් ඇති දුකින් නිදහස්වීම ගවේෂණය කරන්නන්ට නිදහස දැක්වීමෙන් සැනසිල්ල හටගැන්වීමට දුක්ඛ නිරෝධය දක්වයි. ඉක්බිති නිරොධාධිගමය සඳහා නිරෝධයට පමුණුවන මගයයි දැන් ඊට විෂය වූ, ඥාණ ඒ ක්‍රමයෙන්ම දක්වන ලදී. එහි පරිඤ්ඤායො යනු දුක්ඛයාගේ පීඩනයට පත්කරන ආදී සිව් ආකාරයන් විශේෂයෙන් දැනගත යුතු ස්වභාවයන්ය. පහානටෙය් යනු සමුදයෙහි රැස්කිරීම් ආදී සතරාකාර දුරුකළ යුතු ස්වභාවයන්ය. සච්ඡිකිරියටෙය් යනු නිරෝධයාගේ නිදහස්වීම ආදී සතරාකාර ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කළයුතු ස්වභාවයන්ය. භාවනටෙය් යනු මාර්ගයාගේ ගෙනයනු ලබන ආදී සිවු ආකාර වැඩියයුතු ස්වභාවයන්ය.

දැන් වඩන ලද මාර්ග ඇති තැනැත්තාට ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා වශයෙන්ද නොවඩන මාර්ග ඇති තැනැත්තාට පරම්පරා කථා වශයෙන් වෙන් වෙන්ව සත්‍ය ඥාණයන් දැක්වීමට දුක්ඛ සත්‍ය ඥාණාදී සිව් ඥාණයන් දක්වන ලදී. එහි දුක්ඛය යනු 'දු' යන මේ ශබ්දය පිළිකුලෙහි පෙතේ. පිළිකුල් පුතා දුපුත්ත යයි කියති. 'බං' ශබ්දය හිස් යන අර්ථයෙහි යෙදේ. හිස් අහස බං යයි කියයි. මේ ප්‍රථම සත්‍යය පිළිකුල්ය. නොයෙක් උපද්‍රවයන් නිශ්චය කරන හෙයින් හිස්ය. අඥාන ජන කල්පිතයන් තුළ, ස්ථිර, ශුභ සුව ආත්මභාවයන්ගෙන් තොර බැවිනි. එහෙයින් පිළිකුල් බැවින්ද, හිස් බැවින්ද දුක්ඛ යයි කියයි. දුක්ඛ සමුදයෙ යන මෙහි 'සං' යන මේ ශබ්දය

එක්වීම, යුක්තවූ ආදීන්හි මෙන් සංයෝගය දක්වයි. 'උ' යන මේ ශබ්දය උපන්නේය. උදාවූයේ යයි ආදීන්හි මෙන් උත්පත්තියෙහි යෙදේ. අය ශබ්දය වනාහි කාරණය දක්වයි. මේ දෙවන සත්‍යයද ඉතිරි හේතූන් එක්වූ කල්හි දුක්ඛ උත්පත්ති කරුණයි. දුක්ඛ සංයෝගය හටගැනීමට හේතුවන බැවින් දුක්ඛ සමුදයයි කියයි.

දුක්ඛ නිරෝධෙ යන මෙහි 'නි' ශබ්දය අභාවය හඟවයි. රෝධ ශබ්දය හැසිරවීම දක්වයි. එහෙයින් සියලු උත්පත්ති ශුන්‍යවන බැවින් සසර හැසිරවීම් සංඛ්‍යාත දුක්ඛ නිරෝධයෙහි අභාවය මෙහි දැක්වේ. එය අවබෝධ කළ කල්හි සසර හසුරුවන දුක් රෝධයාගේ අභාවය වේ. ඒ දුක්වලට විරුද්ධ බැවින්ද දුක්ඛ නිරෝධයයි කියයි. දුක්ඛ නිරෝධ ගාමිනියා පටිපදායාහි අරමුණු කිරීම් වශයෙන් ඊට අභිමුඛ වූ හෙයින්ද දුක් නිරෝධ ප්‍රාප්තියෙහි ප්‍රතිපදාවක්ද වේ. යමක් නිසා දුක් නිරෝධයට යේද, එහෙයින් ඊට දුක්ඛ නිරෝධගාමිනී ප්‍රතිපදාව යයි කියයි. සතර මාර්ග ඥාණයන්ම යට නැගිටීම් ආකාරයක් දැක්වීම් වශයෙන් මාර්ගයෙහි ඥාණයයි කියන ලද්දේය. අනතුරුවම ප්‍රතිඵල දායකත්වය දැක්වීම් වශයෙන් ආනන්තරික සමාධියෙහි ඥාණයයි කියන ලදී. පෙරළෙන ආකාරය දැක්වීම් වශයෙන් සච්ච විච්චටෙන ඥාණයයි කියන ලදී. මාර්ග පිළිවෙළ ක්‍රමයෙන්ම අර්හත් මාර්ග ඥානය උපන්නහුගේ ඥාණයෙහි අභිඥාභාවය දක්වන්නට අර්හත් මාර්ග ඥානයම ආප්‍රවක්‍ෂය කර ඥානයයි යුග්‍යයයි. නැවත සතර මාර්ග ඥාණයන්ටම එක් අවබෝධතාවයක් බව දැක්වීමට, පරිඤ්ඤාපට්ඨාන දුක්ඛ ඥාණං ආදී සිවු ඥාණයන් යුග්‍යයයි. නැවත එක් එක් සත්‍යයන් වෙන් වෙන්ව උත්පත්ති දැක්වීම් වශයෙන් දුක්ඛ ඥාණං ආදී සතර ඥාණයන් දක්වන ලද්දේයයි මෙසේ පූර්වාපර විශේෂ දතයුතුය.

දැන් සියලු ආර්ය පුද්ගලයන්ට ආර්ය මාර්ගානුභාවයෙන්ම පටිසම්භිදා ඥාණයන් සිදුවූයේ යයි දැක්වීමට අනුපටිසම්භිදෙ ඥාණනහි ආදී සතර පටිසම්භිදා ඥාණයන් නැවත දක්වන ලදී. මේ ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රභේද නොමැතිවූයේද, සියලු ආර්ය පුද්ගලයින්ට සාධාරණ අම්මු පටිසම්භිදා ඥාණයයි. යට දක්වන ලද ඒවා වනාහි බිඳුණු පටිසම්භිදාවන්ගේ ප්‍රභේදයට පත් ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයන් යයි දතයුතුය. මෙය එම ඥාණයන්ගේ බහුවචනයෙහි විශේෂයයි. අනතුරුව දක්වන ලද, දුක්ඛ අරමුණු වූද, නිරෝධය අරමුණු වූද ඥාණය අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාව වේ. සමුදය අරමුණු වූද මාර්ගය අරමුණු වූද ඥාණය ධර්ම ප්‍රතිසම්භිදාව වේ.

එය කීමෙහි ඥාණය නිරුක්ති ප්‍රතිසම්භිදාවයි. ඒ ඥාණයන්හි ඥාණය ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාවයි. එහෙයින් එම අර්ථ විශේෂය දැක්වීමට අමිශ්‍ර ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණ දක්වන ලද්දේය. ඒවාම යට නානතත ශබ්දයෙන් විශේෂකොට කියන ලදී. මෙහි එසේ විශේෂයක් නොකොට කියන ලදී.

මෙසේ පිළිවෙළින් සුසැටක් ශ්‍රාවක සාධාරණ ඥාණ උගන්වා, දැන් ශ්‍රාවකයින්ට අසාධාරණ බුදුවරුන්ටම විශේෂයෙන් අයත්වූ ඥාණ දැක්වීමට ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතත ඥාණාදී වූ ඡට් අසාධාරණ ඥාණ දක්වා ඇත. බුදුවරු ධර්මදේශනා සඳහා බඳුන් කළයුතු, නොකළයුතු වශයෙන් සත්ත්වයින්ගේ තත්ත්වය විමසා බලන්නේ බුදුඇසින් බලති. බුදු ඇසනම් ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතත හා ආසයානුසය ඥාණ ද්වයමය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ බුදු ඇසින් ලොව බලන සේක් අල්ව රජස්ක වූද, මහා රජස්ක වූද, තිෂ්ණ ඉන්ද්‍රියන් ඇත්තා වූද මාදු ඉන්ද්‍රියයන් ඇත්තා වූද සත්ත්වයින් දුටු සේක. සත්ත්ව සත්තානයන් බලනසේක් පළමුව බලවත් ශ්‍රද්ධා ප්‍රඥාදියෙහි මේරු නොමේරු තත්ත්වයන් බලති. ඉන්ද්‍රිය පරිපාකය දැන සිතේ පවත්නා ආකාරයට සුදුසු අයුරින් ධර්මදේශනා සඳහා ඉක්බිති සිත්හි පවත්නා ආකාරයන් අනුව අප්‍රකට කෙලෙස් සහිත චරිතයන් බලත්. එහෙයින් පළමුව ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතත ඥාණය දක්වයි. ඉන් අනතුරුව ආසයානුසය ඥාණයයි. ධර්මය දේශනා කරන්නේ ප්‍රාතිභාර්යයෙන් හික්මවිය යුතු අයට ප්‍රාතිභාර්යය කරති. එහෙයින් ආසයානුසය ඥාණයට අනතුරුව යමක ප්‍රාතිභාර්ය ඥාණය දක්වයි. මේ ත්‍රිවිධ ඥාණයන්ගේ හේතු දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව මහා කරුණා ඥාණය දක්වයි. මහා කරුණා ඥාණයෙහි පිරිසිදු බව දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව සර්වඥතා ඥානය දක්වයි. බුදුරජුන්ගේද සියලු ධර්මයන්ගේ මෙතෙහි කිරීම් හා සම්බන්ධ බව දැක්වීමට සර්වඥතාඥානය වැසීමකින් තොර බව දැක්වීමට ඉන් අනතුරුව අනාවරණ ඥාණය දක්වයි.

ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතත ඥාණං යන මෙහි සත්ත්වයින් මත්තෙහි යන පදය මෙහිදීම ගෙනවුත් සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියතත ඥාණං යනුවෙන් යෙදිය යුතුය. පරානිව අපරානිව පරාපරානිධි කිවයුතු වුවත්, රොකාරයකොට පරොපරානිධි කියයි. පරොපරයන්ගේ භාවය පරොපරියයි. පරොපරියම පරොපරියත්තයි. හික්මවිය හැකි සත්ත්වයින්ගේ ශ්‍රද්ධාදී පංච ඉන්ද්‍රියයන්ගේ අඩුවැඩි බව දැනීම ඉන්ද්‍රිය පරොපරියත්තයයි. ඉන්ද්‍රිය පරොපරියත්තයෙහි ඥාණය ඉන්ද්‍රිය පරොපරියත්ත ඥාණයයි.

ශුද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන්ගේ උසස් පහත් බව දැනීමේ ඥාණයයි යන අර්ථයි. ඉන්ද්‍රිය වරො වරියතත ඥාණං යනුවෙන්ද පාඨයකි. වරානිව අවරානිව වරොවරියානි වරො වරියන්ගේ භාවය උතුම් හා උතුම් නොවූවන්ගේ ස්වභාවය වරොවරියක්කයි. අවරියානි යනු උතුම් නොවූ යන අර්ථයි. පරානිව ඔපරානිව පරොපරානි, ඔවුන්ගේ ස්වභාවය පරොපරියක්කයි. ඔපරානිද ඔරානි යනුවෙන්ද කියයි. ලාමක පහත් යන අර්ථයි. පරොපරායසස සමෙව්ව ධම්මා ආදීන්හි මෙන් ඉන්ද්‍රිය පරො පරියතත ඥාණං ආධාරාර්ථයෙහි පාඨයයි.

සත්තානං ආසයානුසයෙ ඥාණං යන මෙහි රූපාදී ස්කන්ධයන්හි කැමැත්ත හා ආශාවෙන්, ඇලුණේ පැටලුණේනුයි සත්ත්ව නම් වේ. බුදුරදුන් දෙසන ලද්දේමය 'රාධය රූපයෙහි යම් කැමැත්තක්, යම් ඇල්මක්, යම් සතුටක්, යම් තෘෂ්ණාවක් වේද, එහි ඇලුණේ, එහි පැටලුණේ වේද, එහෙයින් සත්ත්වයායි කියයි. වේදනා, සඤ්ඤා, සංස්කාර විඤ්ඤාණයන්හිද යම් කැමැත්තක්, යම් ඇල්මක්, යම් සතුටක්, යම් තෘෂ්ණාවක් වේද, එහි ඇලුණේ එහි පැටළුණේ වේද එහෙයින් සත්ත්වයා යයි කියනු ලැබේ. අක්‍ෂර චින්තකයෝ අර්ථ විමසීමක් නොකොට, නාමමාත්‍රයම කැමති වෙති. යමක් අර්ථය විමසන්ද? ඔව්හු ඇලීම් යෝගයෙන් සත්ත්වයා යයි කැමති වෙත්. ඒ සත්ත්වයින්ගේ වාසස්ථානය ආශ්‍රය කරන ස්ථානය මෙයනුයි ආසය නම්. මිථ්‍යාදෘෂ්ටියෙන් හෝ සමාග් දෘෂ්ටියෙන්, කාමාදීන්ගෙන් හෝ නෛෂ්ක්‍රමාදීන්ගෙන් වඩන ලද සත්තානායට මෙය විශේෂ නමකි. සත්ත්ව සත්තානායන්හි අත්තොහාර පවතිත්. අනුව පවතින්නුයි අනුසයයි. බලවත් වූ කාමරාගාදීන්ට මෙය විශේෂ නමකි. ආසයද අනුසයද, ආසයානුසයයි. ජාති ග්‍රහණයෙන් ද්වන්ද සමාස වශයෙන් ඒකවචනයයි දතයුතුය.

වර්ත ස්වභාවයන් ආසයානුසයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. එහෙයින් කෙටි විස්තරයෙහි වර්තාධිමුත්තින්හි ඥාණ ආසයානුසය ඥාණයෙහිම ඇතුළත්කොට ආසයානුසයෙ ඥාණයයි කියන ලදී. යම් අදහසකින් කෙටි විස්තරය කරන ලද්දේ ඒ අදහසින්ම දීර්ඝ විස්තරයද කළේය.

යමක පාටිභීරෙ ඥාණං යන මෙහි ගිනිකඳක් හා ජලදහරාවක් පෙර පසු නොවී එක්වරකදීම පවත්වන ලද්දේ යමකයි. අශුද්ධාදී විරුද්ධ ධර්මයන්ගේ ඉවත් කිරීම සිදුකරන හෙයින් පාටිභීර නම්. යමක ව්‍රතයද ප්‍රාතිහාර්යයද එයම වූයේ නුයි යමක පාටිභීර නම්.

මහා කරුණා සමාපත්තියා ඥාණං යන මෙහි, අනෙකාගේ දුකක් ඇති කල්හි සන්පුරුෂයින්ගේ හෘදය කම්පා කෙරේනුයි කරුණායි. අන් දුක ඤය කෙරේනුයි විනාශ කෙරේනුයි කරුණායි. දුකට පත්වුවන් කෙරෙහි ක්‍රියා කෙරේනුයි පැතිරීම් වශයෙන් දිගුකරනු ලැබේනුයි කරුණායි.

පැතිරීම් කර්ම වශයෙන්ද, කර්මගුණ වශයෙන්ද මහත් වූ කරුණාව මහා කරුණාවයි. මේ මහා කරුණාවට සම්වදිතියි=සමාපත්ති නම්. මහා කරුණාවද, සමාපත්තියද එකම වූයේ නුයි මහා කරුණා සමාපත්ති නම්. ඒ මහා කරුණා සමාපත්තියෙහි, ඒ හා යෙදුණු ඥාණයයි.

සබ්බඤ්ඤාන ඥාණං අනාවරණ ඥාණං යන මෙහි පස්වැදෑරුම් දතයුතු මාර්ග ප්‍රභේදයන් සියල්ල දැනගත්තේනුයි සබ්බඤ්ඤායි. සියල්ල දත් බව සබ්බඤ්ඤාතාවයි. එයම ඥාණය වූයේ සබ්බඤ්ඤාතා ඥාණයයි කිවයුතු වුවත් සබ්බඤ්ඤාන ඥාණයයි කියන ලදී. හේතුවකින් හටගත් හටනොගත් සියලු ධර්මයෝ සංස්කාර විකාර, ස්වභාව, නිර්වාණ, නියම යන පස්වැදෑරුම් දතයුතු මාර්ගයන්ට අයත් වෙති. සබ්බඤ්ඤා යන මෙහි, ක්‍රම සබ්බඤ්ඤා එක්වරක් සබ්බඤ්ඤා, නිතර සබ්බඤ්ඤා ශක්ති සබ්බඤ්ඤා, දැනගත් සබ්බඤ්ඤා යයි පස්වැදෑරුම් සර්වඥවරු වන්නාහුය. ක්‍රමයෙන් සියල්ල දැනගන්නා කාල නොයෙදෙන හෙයින් ක්‍රම සර්වඥවරු නොවෙති. එක්වර සියලු අරමුණු ගැනීමක් නොයෙදෙන හෙයින් එක්වර සර්වඥවරු නොවෙති. වක්‍ර විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු අරමුණු වශයෙන් සිත් හටගන්නා බැවින්ද, භවංග සිත් විරෝධ බැවින්ද, යුක්තියක් නොමැති හෙයින්ද, නිතර පවත්නා සර්වඥවරු නොවෙත්. ශේෂයක් නොමැතිව සියල්ල දැනගැනීමේ හැකියාවක් ඇති බැවින් ශක්ති සර්වඥවරු වන්නෝය. සියලු ධර්මයන් දත් හෙයින් ඤාත සර්වඥවරුද වන්නෝය. ශක්ති සර්වඥවරුනට සියලු දතයුතු දෙයක් නැතයයි යන්නද නොයෙදේ.

න තසස අදිට්ඨම්ඨථී කිඤ්චි - අපො අවිඤ්ඤාත මජානිතබ්බං

සබ්බං අභිඤ්ඤාසි යද්ථී ඤෙය්‍යං - තථාගතො තෙන සමන්ත චක්ඛු'ති

ඔහුට මෙහි නුදුටු හෝ තවද දැන නොගත් හෝ දැනගත යුතු කිසිවක් නැත. යම්කිසි දැනගතයුතු දෙයක් තිබේද? ඒ සියල්ල දැනගත්තේය. එහෙයින් තථාගතයන් වහන්සේ සමන්ත චක්ඛු නම් වේ යයි කියන ලද හෙයින් ඤාත සර්වඥතාවයම යෙදේ. මෙසේ ඇති කල්හි, කෘතය වශයෙන්,

නුමුලා බැවින්, කාරණ සිද්ධි වශයෙන් මෙනෙහි කිරීම් හා සම්බන්ධව පවත්නා බැවින් සර්වඥත්වයම වේ. මෙනෙහි කිරීම් පිළිබඳව මොහුට ආවරණයක් (වැස්මක්) නැත්තේනුයි අනාවරණයි. එයම අනාවරණ ඥාණයයි කියයි.

ඉමානි තෙසතති ඥාණානි යනු මේ තෙසැත්තෑ (73) ඥාණයන් ශ්‍රාවකයන් කෙරෙහි සාධාරණ අසාධාරණ වශයෙන් දක්වන ලදී. ඉමෙසං තෙ සතතිසා ඥාණානං යන මෙහි මුල පටන් කියන ලද තෙසැත්තෑ ඥාණයන්ගේ. දැරීම් අර්ථයෙහි ෂ්ඡධී විභක්තියි. තෙසතති යනුවෙන්ද පාඨයි. තෙසතතිසායි කිවයුතු කල්හි එකවචනාර්ථයෙහි බහුවචනයයි. සතතසට්ඨ ඥාණානි මුල පටන් සත්සැටක් ඥාණ. සාවක සාධාරණානි යනු ශ්‍රවණාත්තයෙහි ආර්ය ජාතියෙහි උපන් බැවින් සාවක නම්. මේවා සමච දරානුයි සාධාරණයි. තථාගත ශ්‍රාවකයින් හා සාධාරණ බැවින් ශ්‍රාවක සාධාරණයි. ඡඤාණානිති යනු කෙළවර දක්වන ලද ෂට් ඥාණයන්. අසාධාරණානි සාවකෙහිති යනු ශ්‍රාවකයින්ට අසාධාරණ වූ බුදුවරුන්ගේම ඥාණයෝය.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථකථාවෙහි
ඥාණ කථා මාතිකා කෙටි විස්තර වාර වර්ණනාව
නිමි.

දැන් තබන ලද කෙටි විස්තරයෙන් ඇතුළත් කරන ලද ධර්මයන් ප්‍රභේද වශයෙන් දක්වන්නට, කථාං සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඥාණං ආදී විස්තර වාරය අරඹන ලදී. එහි සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුතමයෙ ඥාණං වශයෙන් යමක් කියන ලද්දේද, එය කෙසේ වේද? මෙය කියනු කැමති විමසීමයි. ප්‍රශ්න කිරීම් පස්වැදෑරුම්ය. නුදුටු දේ ප්‍රකට කිරීම, දුටු දේ සංසන්දනය කිරීම, සැක දුරුකිරීම (සිද්ධිම) අනුමත කිරීම, විස්තර වශයෙන් කියනු කැමැත්ත යන පස් ආකාරයෙන් ප්‍රශ්න විචාරයි. මේ එහි නානාප්‍රකාරයයි. එහි නුදුටු දේ ප්‍රකට කිරීමෙහි ප්‍රශ්න විචාරීම කවරේද? මුල් ස්වභාවය නොදක්නා ලද්දේ, සමාන නොකළේ, තීරණය නොකළේ, ප්‍රකට නොවූයේ, පැහැදිලි නොවූයේ නොදත්තේ වේද, එය නුවණින් දැකීම පිණිස, ප්‍රකට කිරීම පිණිස පැහැදිලි කිරීම පිණිස ප්‍රශ්න විචාරයිද,

මෙය නුදුටු මුල් ස්වභාවය ප්‍රකට කිරීමෙහි ප්‍රශ්න විවරයයි. දුටු දේ සංසන්දනය කිරීමේ ප්‍රශ්න විචාරීම කවරේද? මුල් ස්වභාවය දක්නා ලද්දේ සමාන කළේ, තීරණය කළේ, ප්‍රකට වූයේ, පැහැදිලි වූයේ, දැනගත්තේ වේද, එය අනෙක් පණ්ඩිතයින් සමග සැසඳීම සඳහා ප්‍රශ්න විචාරීමයි. මෙය දුටු දේ සංසන්දනය කිරීමේ ප්‍රශ්න විචාරීමයි. සැක සිදුලීමෙහි ප්‍රශ්න විචාරය කවරේද? ප්‍රකෘතියෙන් සැකයට නැඹුරුවූයේ, විමතියට නැඹුරුවූයේ මෙසේමද? නොවේද? කුමක්නම් වේද? කෙසේනම් වේදැයි සැකයෙන් යුක්ත වේද? හෙතෙම සැක සිදුලීම පිණිස ප්‍රශ්න විචාරයි. මේ සැක සිදුලීම සඳහා කරන ප්‍රශ්න විචාරීමයි. අනුමත ප්‍රශ්න විචාරය කවරේද? බුදුරදුන් හික්‍ෂුන්ගේ අනුමතියෙන් (එකඟතාවයෙන්) ප්‍රශ්න විවරයි. මහණෙනි, නුඹලා එය කුමක්යයි හඟීද? රූපය නිත්‍ය හෝ අනිත්‍යද? අනිත්‍යයි ස්වාමීනි. යමක් අනිත්‍යයද? එය දුකද? නැතහොත් සැපද? දුකයි ස්වාමීනි. යමක් වනාහි අනිත්‍යද? දුකද? වෙනස්වනසුලුද? එය මගේය. ඒ මම වෙමි. ඒ මගේ ආත්මයයි මනාසේ බලන්ට සුදුසුද? ස්වාමීනි, එසේ නොබැලිය යුතුය. මේ එකඟතාවයෙන් ප්‍රශ්න විචාරීමයි. කියනු කැමැත්තෙන් ප්‍රශ්න විචාරීම කවරේද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කියනු කැමැත්තෙන් හික්‍ෂුන්ට ප්‍රශ්න යොමුකරත්. මහණෙනි, මේ සතිපට්ඨාන සතරකි. කවර සතරෙක්ද? මේ කියනු කැමැත්තෙන් ප්‍රශ්න විචාරීමයි. ඒවා අතර මේ තෙරුන්ගේ ථෙතුකම්‍යතා ප්‍රශ්න විචාරීමයයි යුසේයි.

මාතෘකා කෙටි විස්තරයෙහි, කියනු කැමති ප්‍රශ්න කිරීමෙන් මේ ධර්ම විශේෂයෙන් දතයුතුයයි කන් යොමුකිරීම එය දැනගැනීමෙහි ප්‍රඥාව සුභමයෙ ඤාණයයි ආදී සොළොස් විසඳන උද්දේසයයි. එහි ඉමෙධමථා අභිඤ්ඤායා යන මෙහි දේශනා කරන්නනුගේ යනු පාඨශේෂයි. මේ ධර්ම විශේෂයෙන් දතයුතුයයි ශාස්තෘන් වහන්සේගේ හෝ වෙනත් ගරුකටයුතු සබ්බමසර තෙර කෙනෙකුන් හෝ ධර්මය දෙසන කල්හි පෙර කියන ලද පරිදි, කන් යොමුකොට ඇසීම සෝතාවධානයයි. එය අවබෝධ කිරීමේ ප්‍රඥාව, ඒ ශ්‍රවණයෙහි පිළිවෙළ දැනීම, පිරිසිදු දැනීමේ ප්‍රඥාව සුභමයෙ ඤාණයයි අර්ථයි. තසස පජානනා තං පජානනා වශයෙන් ජට්ඨි විභක්ති සමාසයයි. තං පජානනානි යන මෙහි විභක්ති විපර්යාස වශයෙන් සම්බන්ධ කිරීමේ අර්ථයෙහි යොදා ඇත. අභිඤ්ඤායා යනු ස්වභාව ලක්ෂණ අවබෝධ කිරීම් වශයෙන් යහපත් ආකාරයෙන් යයි දැනගත යුතුය. පරිඤ්ඤායා යනු සමාන ලක්ෂණ අවබෝධ කිරීම්

වශයෙන්ද, කෘතය නිමාකිරීම් වශයෙන්ද, තීරණයකොට දතයුතුය. භාවේතබ්බා යනු වැඩිය යුතුය යන අර්ථයි. සචේතාතබ්බා යනු ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතුය. ලැබීමේ අවබෝධය, අරමුණු කිරීමේ අවබෝධ යයි ප්‍රත්‍යක්ෂය දෙයාකාරය. විරුද්ධ ධර්මයන් තමා තුළ හැසිරීම් වශයෙන් පිරිහීම් සංඛ්‍යාත භෞතික භජනය කෙරේනුයි භානභාගිනි ඊට අනුකූලවන අයුරින් සිහිය පිහිටුවීම් වශයෙන් සිව්ම භජනය කෙරේනුයි ධීනි භාගිය නම් වේ. මත්තෙහි විශේෂයන් අවබෝධ කිරීම් වශයෙන් විශේෂතාවයක් භජනය කෙරේනුයි විසේසභාගි යි.

නොකැඩුණු, නොපැළුණු, ලෝභස්කන්ධය, ද්වේෂ ස්කන්ධය, මෝහ ස්කන්ධය කඩාදමයි. පළා දමයිනුයි ආර්ය මාර්ගය නිබ්බදයි. සංවේගී සංඥා මනසිකාරයන්ගේ හැසිරීම් වශයෙන් ඒ තියුණු අවබෝධය භජනය කෙරේනුයි නිබ්බදභාගිනි.

සබ්බ සංඛාරා යනු හේතු සහිත සියලු ධර්මයි. ඒවා හේතුවකින් හටගත් සංස්කාරයි. හේතූන් එක්වී කෙරේනුයි සංස්කාර නම් වේ. ඒවාම ප්‍රත්‍යයන් එක්රැස්ව කරන ලද හෙයින් සංඛතයයි විශේෂකොට කියන ලදී. කර්මයෙන් හටගත් සියලු ක්‍රෙහුමික රූපාරූප ධර්ම අභිසංඛත සංඛාරයයි අර්ථකථාවන්හි කියන ලද්දේය. ඒවාද, 'සියලු සංස්කාරයෝ ඒකාන්තයෙන් අනිත්‍යයෝය, ආදී තන්හි සංඛත සංස්කාරයන්හි සංග්‍රහයට යෙත්. 'මහණෙනි, මේ අවිද්‍යාවෙන් මැඩුණු පුද්ගලයා පුණ්‍යමය වූ සංස්කාරයන් රැස් කෙරේ ආදීන්හි අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් ආවා වූ ක්‍රෙහුමික කුසලාකුසල චේතනා රැස්කිරීමේ සංස්කාරයි. අභිසංස්කාරයන්ගේ උත්පත්ති කොපමණද, එපමණ ගොස් රෝද සිඳුනා මෙන් සිටින්නෙහි යනාදී තන්හි කායික චෛතසික විරියය ප්‍රයෝගාභිසංස්කාර; 'ඇවැත්නි විසාඛය, සංඥා වේදයිත නිරෝධයට සමවත් භික්ෂුවගේ වචි සංඛාරය පළමුව නිරුද්ධ වේ. ඉන්පසු කාය සංඛාරයයි. ඉන්පසු චිත්ත සංඛාරයයි. මේ ආදී තන්හි විතර්ක විචාර වචනය රැස්කෙරෙන්නුයි වචි සංඛාරයි. ආස්වාස-ප්‍රස්වාස කයෙන් රැස්කරනු ලැබෙන්නුයි කාය සංඛාරයි. හැඟීමත්-දැනීමත් සිතෙන් රැස්කරනු ලැබෙන්නුයි-චිත්ත සංඛාරයි. මෙහි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් සංස්කාරය අදහස් කරන ලදී. 'අනිච්චා' යනු වී, තිබී, නැතිවීම් අර්ථයෙන්ය. 'දුක්ඛා' යනු පීඩා අර්ථයෙන්ය. 'සබ්බ ධම්මා' යනු නිර්වාණයද ඇතුළත් කොට කියන ලදී. 'අනත්තා' යනු තම වසඟයෙහි නොපවත්නා අර්ථයෙනි. 'ඉදං දුක්ඛං අරියසම්මං' යනාදීන්හි දුක්ඛ සමුදයො, දුක්ඛ නිරෝධො යයි

කිවයුතු වුවත්, දුකක සමුදය-දුකක නිරෝධං ආදී වශයෙන් ලිංග විපර්යාසය කොට නපුංසක ලිංගයෙන් යොදා ඇත. බුද්ධාදී ආර්යයෝ අවබෝධ කෙරෙත්ද, එහෙයින් අරියසම්මානියි (ආර්ය සත්‍යයයි) කියති. දෙසු පරිදි; මහණෙනි, මේ සතර ආර්ය සත්‍ය කෙනෙක් වෙති. -පෙ- මහණෙනි, මේවා සතර ආර්ය සත්‍යයෝ වෙති. මේවා ආර්යයෝ අවබෝධ කරත්. එහෙයින් ආර්ය සත්‍යයයි කියති. ආර්යයන්ගේ සත්‍යයෝනුයි ආර්ය සත්‍ය නම්. මෙසේ කියයි. දෙවිමිනිසුන් සහිත, දෙවියන් සහිත ලෝකයෙහි, තථාගතයන් වහන්සේ ආර්යනම් වෙති. එහෙයින් ආර්ය සත්‍යයයි කියති. ඔවුන් විසින් අවබෝධ කළ හෙයින්ද, ආර්යභාවයාගේ සිද්ධිය වූ හෙයින්ද ආර්ය සත්‍යයයි. මෙසේ කියයි. මහණෙනි, මේ චතුරාර්ය සත්‍යයන් නිසි ආකාරයෙන් අවබෝධ කළ හෙයින් තථාගත අර්හත් සම්මා සම්බුදුරජාණන් වහන්සේ ආර්යයයි කියයි. උතුම් සත්‍ය වූයේනුයිද, ආර්ය සත්‍යයයි. අරියානි යනු අසත්‍ය නොවූ, බොරු නොකියන්නේ යන අර්ථයෙහිද යෙදේ. මෙසේද කියයි. මහණෙනි, මේ චතුරාර්ය සත්‍යයන් සත්‍යය අසත්‍ය නොවේ. අන් ආකාරයකින් නොවේ. එහෙයින් ආර්ය සත්‍යයයි කියති. සත්‍යයන් යන මෙහි කවර සත්‍යාර්ථයක් වේද, තවද, වැළැක්ම, මුල්හටගැත්ම, සංසිදීම, සසරින් නිදහස්වීම ආදී ආකාරයෙන්ද, වෙනස්නොවන සත්‍යාකාරයෙන්ද, ආර්ය ඥානයට ගොදුරු වේමය. එය ගින්නෙහි ස්වභාවය මෙන්ද, ලෝකයෙහි ප්‍රකෘතිය මෙන්ද, සත්‍යය වෙනස් ස්වභාවයකට භාජන නොවේනුයි සත්‍යාර්ථයයි දතයුතුය. මහණෙනි, මේ දුක යනු සත්‍යයක්මය. අසත්‍යයක් නොවේ. අත්‍යාකාරයකට පත්නොවේ යනු විස්තරයයි. තව ද

නාබාධකං යනො දුකඛං - දුකඛා අඤ්ඤා නබාධකං
බාධකතත නියාමෙන - තතො සච්චමිදං මතං

තං චිනා නාඤ්ඤානො දුකඛං - නහොති නව තං තතො
දුකඛ හෙතු නියාමෙන - ඉති සච්චං විසතතිකා

නාඤ්ඤා නිබ්බානතො සනති - සනතං නව න තං යනො
සනතභාව නියාමෙන - තතො සච්ච මිදං මතං

මග්ගා අඤ්ඤං න නිය්‍යානං - අනිය්‍යානො නවාපි සො
තච්ඡ නිය්‍යාන භාවෙන - ඉති සො සච්ච සමමනො

ඉති තවම විපලාස - භූත භාවය වතුසවයි
දුකකාදී සව විසෙසෙන - සවටයං ආනු පණ්ඩිතා'නි

යමකින් දුකක් හටගනීද, ඊට බාධක ඇති නොවේ. දුකින් අත්‍ය වූ බාධකයක්ද නැත. බාධකත්ව ස්වභාවයෙන් මෙය සත්‍යයයි දන්නා ලදී.

එය හැර වෙනත් ක්‍රමයකින් දුක හට නොගනී. එය එයින් නොවන්නේද නොවේ. දුකට හේතුවන නියමිත පිළිවෙළ අනුව තෘෂ්ණාව සත්‍යයකි.

නිර්වාණයට වඩා අත්‍ය ශාන්තියක් නොමැත. යම්හෙයකින් එය ශාන්ත භාවයක් නොවන්නේ නොවේද? ශාන්තභාව නියමයෙන් මෙය නිරෝධ සත්‍යයයි දන්නා ලදී.

මාර්ග සත්‍යයෙන් තොර නිවණට පමුණුවන අනෙකක් නොමැත. එය නිවණට නොපමුණුවන්නේද නොවේ. සත්‍ය වශයෙන්ම නිවණට පමුණුවන හෙයින් එය මාර්ග සත්‍යයයි සම්මතය.

සත්‍යය, වෙනස, සිදුවීම, නොවීම ආදී සතර දුක්ඛාදීන්හි විශේෂයෙන් ගෙන, සත්‍යාර්ථයයි පණ්ඩිතයෝ කිහි.

ඒ මෙම සත්‍ය ශබ්දය නොයෙක් අර්ථයන්හි දක්නා ලැබේ. ඒ කෙසේද යත්, 'සත්‍යයක්ම කපා කරන්නේය. කෝප නොවන්නේය ආදීන්හි වාක් සත්‍යයෙහිය. 'සත්‍යයෙහි පිහිටි මහණ බමුණෝ ආදීන්හි විරති සත්‍යයෙහිය. විරුද්ධවාද ඇති (ස්වලබ්ධියෙහි) අපිම දක්‍ෂ්‍යමිහයි කියන ඔහු කවර හෙයින් නානා සත්‍යවාදය කියත්ද ආදීන්හි දෘෂ්ටි සත්‍යයෙහිය. යමක් කෙරෙහි තමා දකුයේ, අනෙකා දැනුවත් කෙරේද එබඳු වූ එක් සත්‍යයක් ඇත. දෙවැන්නක් නැත යන ආදීන්හි පරමාර්ථ සත්‍ය නිර්වාණයෙහිද මාර්ගයෙහිද යෙදේ.

සිව් සත්‍යයන්ගේ කෙතෙක් කුසල්ද? කෙතෙක් අකුසල්ද? ආදීන්හි ආර්ය සත්‍යයෙහි යෙදේ. මෙහිද එය ආර්ය සත්‍යයෙහි යෙදේ.

නිර්දේශ වාරයෙහි සංගෘහිත උද්දෙසයෙහි,
විසදුම් අර්ථ වර්ණනාව නිමි.

දැන්, විසඳුම්, උදෙසිම් ඇතුළත් ධර්මයන් විවිධාකාරයෙන් දැක්වීමට 'කථං ඉමෙ ධම්මා අභිඤ්ඤායාති' ආදී නිර්දේශ වාරයෙහි අරඹන ලදී. එහි අභිඤ්ඤායා නිර්දේශාදී, පංචකයෙහි, මුලින් එක එක ආදී වශයෙන් දස දස විසඳුම් දසුන්තර පර්යායයෙන් සංසන්දනය කොට දක්වන ලදහ. ඔවුන් අතරෙහි අභිඤ්ඤායා නිර්දේශයෙහි, පළමුකොට සබ්බ සත්තා යන්නේ කාමභවයන්හිද, සඤ්ඤා භවයන්හිද, ඒකචෝකාර භවාදී සියලු භවයන්හි සියලු සත්ත්වයෝ. ආහාරට්ඨිකිකා යනු ආහාරයෙන් පැවැත්ම මොවුන්ටනුයි ආහාරට්ඨිකිකයි. ධීනි යනු (ස්වකීය) ඒ මොහොතෙහි පැවැත්ම අදහස් කරන ලදී. (ආහාර ශක්තිය)

මෙසේ, සියලු සත්ත්වයින්ගේ ජීවත්ව සිටීමේ හේතුව ආහාරය නම් වූ එක් කරුණකිසි අධික වූ ඤාණයෙන් දනුයුතුය. ප්‍රත්‍යයන් දැනගත් කල්හි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දෙයද දැනගත්තේ වේ. දෙදෙනාටම (දෙකටම) ඔවුනොවුන් අපේක්ෂා කරන හෙයින්. මෙයින් විශේෂ දැනීම කියන ලද්දේ වෙයි. මෙසේ ඇතිකල්හි අසඤ්ඤාසත්ත දෙවියෝ අහේතුකය. ආහාර රහිතය. ස්පර්ශ රහිතය ආදිය කියන ලද්දේ නොවේද? එය එකඟ නොවේද? එහි විරුද්ධතාවයක් නොමැත. ඔවුන්ට ධ්‍යානය ආහාරයයි. මෙසේ ඇති කල්හිද, මහණෙනි, මේ ආහාර සතර වර්ගයක් අමනුෂ්‍යයන්ගේ හෝ සත්ත්වයින්ගේ, භවය සොයා පැමිණෙන්නන්ගේ පැවතීමට, අනුග්‍රහයට තිබේ. කවර සතරෙක්ද යත්? ගොරෝසු හෝ සියුම් වූ හෝ පිඩු වශයෙන් ගන්නා ආහාරය දෙවැන්න ස්පර්ශයයි. තෙවැන්න මනෝ සංචේතනා ආහාරයයි. සතරවැන්න විඤ්ඤාණාහාරයයි. මෙහි විරුද්ධතාවක් පෙනේද? මෙහිද විරුද්ධතාවක් නොපෙනේ. මෙම සූත්‍රයෙහි වෙනසක් නොමැතිව ආහාර ස්වභාව ඇති සියල්ල ආහාරයයි කියන ලදී. ප්‍රත්‍ය වන ආකාරයෙන් ආහාරයයි කියති. සියලු හේතුවකින් හටගත් ධර්මයන්ට ප්‍රත්‍යය ලැබිය යුතුය. යමෙක් යම් යම් ඵලයක් උපදවයිද? ඒ ඒ දෙය ගෙන එන්නේ නම් වේ. එහෙයින් ආහාරයයි කියති. එහෙයින් කියන ලදී. මහණෙනි, මම අවිද්‍යාවද ආහාර සහිතයයි වදාරමි. ආහාර නොමැතිව නොවේ. මහණෙනි, අවිද්‍යාවගේ ආහාරය කුමක්ද? පංච නිවරණයයිම කිවයුතුය. මහණෙනි, මම පංච නිවරණද ආහාරයන් සහිතයයි වදාරමි. ආහාර නොමැතිව නොවේ. මහණෙනි, පංච නිවරණයන්ගේ ආහාරය කවරේද? නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීමයයි ඊට කිවයුතුය. මෙහි එය අදහස් කරන ලදී. මේ ප්‍රත්‍යයාහාර ගත්කල්හි ආකාරවත් ආහාරද වෙනස් නොකළ හැකි ආහාරද යන සියල්ලම ගන්නා

ලද්දේම වේ. අසඤ්ඤාසත්ත භවයෙහි ප්‍රත්‍යාහාර ලැබේ. බුදුවරුන් නූපදිනා කාලයන්හි තීර්ථක අසපුච්ච පැවිදි වී වායොකසිණ පරිකර්මකොට චතුර්ථ ධ්‍යානය උපදවා, ඉන් නැගිට සිතට නින්දාවේවා. සිතට නින්දා වේවා. සිතෙහි අභාවයම යහපති. සිත නිසා වධ බන්ධනාදීන්ට හේතු වූ දුක් උපදියි. සිත නොමැති කල්හි එය නැතයයි සිතෙහි අභාවය පිළිබඳ කැමැත්ත රූපිය උපදවා නොපිරිහුණු ධ්‍යාන ඇත්තේ කළුරියකොට අසඤ්ඤා භවයෙහි උපදිත්. යමෙක් යම් ඉරියව්වකින් මිනිස්ලොව පිහිටා සිටියේ වූයේද? හෙතෙම ඒ ඉරියව්වෙන්ම ඉපදී කල්ප පන්සියයක් සිටියි. එතෙක් දීර්ඝ කාලයක් වැදගේතේ හෝ හිඳගෙන හෝ සිටියේ හෝ වෙයි. මෙබඳු සත්ත්වයින්ට ප්‍රත්‍යයාහාරය ලැබෙයි. ඔවුන් විසින් යම් ධ්‍යානයක් වඩා උපන්නාහු වෙත්ද? එයම ඔවුන්ට ප්‍රත්‍යය වේ. දුන්නෙහි වේගයෙන් යවන ලද හීය, දුන්නෙහි වේගය යම්පමණ තිබේද එතෙක්යයි. එසේම ධ්‍යානයෙහි උපකාරය යම් පමණ සිටිද (තිබේද) එම වේගය නිමිකල්හි, වේගය හීන වූ හීය මෙන් වැටේ. යම් ඒ නිරයෙහි උපන් සත්ත්ව කෙනෙක් වෙත්ද ඔවුහු උත්සාහයෙන් ජීවත්වන්නෝද, පින් පලයෙන් ජීවත් වන්නෝද නොවෙති. ඔවුන්ට කවර ආහාරයක් ලැබේද? ඔවුන්ට කර්මයම ආහාරයයි. කිමෙක්ද ආහාර පසක් ඇත්ද? පහක්, පහක් නොවේයයි මෙය නොකිවයුතුය. ප්‍රත්‍යය ආහාරයයි කියන ලද්දේ නොවේද? යම් කර්මයකින් ඔවුහු නිරයෙහි උපන්නාහුද එයම ඔවුන්ට එහි සිටීමට ප්‍රත්‍ය ප්‍රත්‍යය වන හෙයින් ආහාරයි.

යමක් සඳහා මෙය කියන ලද්දේද? එම පාපකර්මය යම්තාක් කල් අවසන් වීමක් නොවේද? එතෙක් කාලක්‍රියා නොකරයි. එහෙයින් ආහාරයෙන් සිටී. ප්‍රත්‍යයෙන් සිටියයි අර්ථයයි. පිඩුකොට ගනු ලබන ආහාරය සඳහායයි මෙහිදී විවාදයක් නොකළ යුතුය. මුඛයෙහි හටගත් කෙළද ඔවුන්ගේ අහරකිස ඉටුකරයි. කෙළ වනාහි නිරයෙහි දුක් වේදනාකාරීව ප්‍රත්‍යය වේ. ස්වර්ගයෙහි සුවවේදනාකාරීව ප්‍රත්‍යය වේ. කාම භවයෙහි වෙනස් නොකළ හැකි ආහාර සතරෙකි. රූපාරූප භවයන් අතර අසඤ්ඤා භවය හැර අනෙක් ඒවායින් තුනකි. අසඤ්ඤායන්ටද සෙස්සන්ටද ප්‍රත්‍යයාහාරයයි. මෙම ආහාරයෙන් සියලු සත්ත්වයෝ ජීවත්ව සිටින්නුයි ආහාරටර්ථිකකි සබ්බ සත්තා යනු පුද්ගලයින් මුල්කොට පවත්වන ධර්මදේශනාවයි. සියලු සංස්කාරයන් යයි යන අදහසයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්මදේශනාව ධර්ම පුද්ගල වශයෙන් සතරාකාරයි. ධර්මාධිෂ්ඨාන ධර්මදේශනාව - ධර්මාධිෂ්ඨාන පුද්ගල

දේශනාව පුද්ගලාධිෂ්ඨාන පුද්ගල දේශනාව, පුද්ගලාධිෂ්ඨාන ධර්ම දේශනාව වශයෙනි. මහණෙනි, යමක් දියුණු කරන ලද්දේ - කර්මණ්‍ය වූයේ වෙයිද, එවැනි දෑ අතර යම් ඒ සිතක් වේද? සිත හා සම අන් එකම දැයක්වත් මම නොදකින්නෙමි. මහණෙනි, සිත දියුණු කරන ලද්දේ කර්මණ්‍ය වෙයි මෙවැනි අවස්ථා, ධර්මාධිධාන ධර්මදේශනා නම් වේ. 'මහණෙනි, යම් ඒ සමයේ දෘෂ්ටියෙන් යුත් පුද්ගලයෙක් කිසිම සංස්කාරයක් නිත්‍ය වශයෙන් එළඹෙන්නේය යන්න කෙසේවත් සිදුවිය නොහැකිය. ඊට අවකාශයක් නැත. එවැනි කරුණක් කිසිසේත් විද්‍යමාන නොවේ. මෙවැනි අවස්ථා ධර්මාධිධාන පුද්ගල දේශනා නම් වේ. මහණෙනි, මේ ලෝකයෙහි එක් පුද්ගලයෙක් දෙව් මිනිසුන් සහිත බොහෝ ජනයාගේ යහපත සදහා, බොහෝ ජනයාගේ සුවපිණිස, ලෝවැස්සාට අනුකම්පා පිණිස, වැඩපිණිස, හිතසුව පිණිස උපදිනු ලබන්නේ උපදියි. මෙවැනි අවස්ථා පුද්ගලාධිෂ්ඨාන පුද්ගල දේශනා නම් වේ. මහණෙනි, එක් පුද්ගලයෙකුගේ පහළවීම බොහෝ නැණැත්ති පහළවීම වේ. මෙවැනි අවස්ථා පුද්ගලාධිෂ්ඨාන ධර්මදේශනා නම් වේ. ඒවා අතර මෙහි පුද්ගලාධිෂ්ඨාන ධර්මදේශනායි. මත්තෙහි දශකය දක්වා ධර්මයන්ගෙන්ම ගත් බැවින් සත්ත්ව ග්‍රහණයෙන් ධර්මග්‍රහණය කරන ලදැයි දතයුතුය. විශේෂයෙන් සත්ත්ව සත්ත්වතායෙහි ඇතුළත් වූ ධර්මයන්ම අධික ඥාණ තත්ත්වයකින් විශේෂයෙන් පරීක්ෂා කළයුතු හෙයින් සත්ත්ව ග්‍රහණය කරන ලදැයි දතයුතුය. සංස්කාරයන් සැලකිල්ලට ගෙන සත්ත්වයැයි ප්‍රඥප්ති මාත්‍රයක් ලැබෙන හෙයින් සමීප ඵලය වශයෙන් සංස්කාර, සත්ත්වයැයි කියන ලදැයි දතයුතුය. කිසිම සත්ත්වයෙක් සංස්කාරයන්ගෙන් තොරව ප්‍රත්‍යයෙන් සිටියෙක් නැත. ව්‍යවහාර වශයෙන් මෙසේ කියයි. මෙසේ මෙයින් ඥාත පරිඤ්ඤාව කියන ලදී.

දෙව් ධාතුයො යනු සංඛත හා අසංඛත ධාතුය. එහි නොයෙක් හේතූන් සංයෝග වී කරන ලද පංචස්කන්ධය සංඛත ධාතූයි. කිසිදු හේතුවකින් නොකරන ලද නිර්වාණ ධාතුව අසංඛත ධාතූයි. තිස්සො ධාතුයො යනු කාමධාතූ, රූපධාතූ, අරූපධාතූයි. එහි කාමධාතුව කච්චේද? යටින් අවිච්චි මහනිරය කෙළවරකොට, උඩින් පරනිර්මිත දෙව්ලොව ඇතුළත් කොට මේ අතරතුර, මෙහි හැසිරෙන, මෙහි ඇතුළත්, ස්කන්ධ ධාතූ, ආයතන, රූප, වේදනා, සංඥා, සංස්කාර, විඤ්ඤාණ යන සියල්ල කාමධාතූ නම් වේ. එහි රූපධාතුව කච්චේද? යටින් බහිලොව කෙළවරකොට උඩින් අකතිටා දෙවියන් ඇතුළත්කොට මේ අතරතුර,

මෙහි හැසිරෙන, මෙහි ඇතුළත්, සමචතට සමචන් හෝ උපන් හෝ ඉහාත්ම සුවයෙන් වාසය කරන්නහුගේ චිත්ත වෛතසික ධර්මයෝය. මෙය රූපධාතුවයයි කියයි. එහි අරූපධාතුව කවරේද? යටින් ආකාසානඤ්චායතනය ඇතුළත්වූ දෙවියන් කෙළවරකොට, උඩින් නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනයට ඇතුළත් දෙවියන් ඇතුළත්කොට මේ අතරතුර, මෙහි හැසිරෙන, මෙහි ඇතුළත්, සමචතට සමචන් හෝ උපන්නෝ ඉහාත්ම සුව විහරණයෙහි යෙදී සිටින්නහුගේ චිත්ත වෛතසික ධර්මයි. මෙය අරූප ධාතුවයි. අටුවාවන්හි වනාහි කාමධාතු යනු කාමභවයයි. පංචස්කන්ධයන් ලබන්. රූපධාතු යනු රූපභවයයි. පංචස්කන්ධයන් ලබන්. අරූප ධාතු යනු අරූප භවයයි. ස්කන්ධ සතරක් ලබන්යයි කියයි. සංගීති ක්‍රමයෙන් කුසලධාතු ත්‍රයයකි. නෛෂ්ක්‍රමය ධාතුව, අව්‍යාපාද ධාතුව, අවිහිංසා ධාතුව, වෙනත් ධාතු ත්‍රයයකි. රූප ධාතුව, අරූප ධාතුව, නිරෝධ ධාතුව, වෙනත් ධාතු ත්‍රයයකි. හීන ධාතුව (පහත්) මධ්‍යම ධාතුව, ප්‍රණීත (උසස්) ධාතුව. නෛෂ්ක්‍රමය හා යෙදුණු තර්කය, විතර්කය -පෙ- සමයක් සංකල්පයක් වේද, මෙය නෛෂ්ක්‍රමය ධාතුවයි. සියලු කුසල්දම් නෛෂ්ක්‍රමය ධාතුවයි. අව්‍යාපාදය හා යෙදුණු තර්කය. විතර්කය -පෙ- සමයක් සංකල්පයක් වෙද, එය අව්‍යාපාද ධාතුවයි. සත්ත්වයින් කෙරෙහි පවත්නා යම් මෛත්‍රියක වේද, මෛත්‍රී කිරීමක් වේද, මෛත්‍රී කිරීමේ ස්වභාවයක් වේද, මෙය මෛත්‍රී වෙතොවිමුත්තියයි (සිත නිදහස් වීම) අවිහිංසාව හා යෙදුණු තර්කයක්, විතර්කයක් -පෙ- සමයක් සංකල්පයක් වේද, එය අවිහිංසා ධාතුවයි. සත්ත්වයින් කෙරෙහි පවත්නා යම් කරුණාවක්, කරුණා කිරීමක්, කරුණා පැවැත්වීමක් වේද එය කරුණා වෙතො විමුත්තියයි. මෙය අවිහිංසා ධාතුවයි. රූපාරූප ධාතු කියන ලද්දේමය. නිර්වාණය නිරෝධ ධාතුවයි. දොළොස් අකුසල් සිත්හි ඉපදීම හීනධාතුවයි. සෙසු ක්‍රෙහභූමික ධර්ම මධ්‍යම ධාතුවයි. නවලොවුතුරු දම් ප්‍රණීත ධාතුවයි. සියල්ලම අජීවාර්ථයෙන් ධර්ම නම් වේ.

වතකාරී අරියසම්මානි යනු දුක්ඛාර්ය සත්‍යය - දුක්ඛ සමුදයාර්ථ සත්‍යය, දුක්ඛ නිරෝධාර්ය සත්‍යය, දුක්ඛ නිරෝධගාමිණී ප්‍රතිපදාර්ය සත්‍යයයි. මේවාහි වර්ණනාව සත්‍ය විස්තර කිරීමෙහිම වන්නේය. පඤ්ච විමුක්තායතනානිති යනු තමාගේ හිතසුව සඳහා අනුන් විසින් පවත්වන දම්දෙසීම ශ්‍රවණය කිරීම, අනුන්ගේ හිතසුව සඳහා තමා විසින් ඇසූ ධර්මය දේශනා කිරීම, ඇසූ ධර්මය ඒ අනුව සජ්ඣායනා කිරීම (කීම) ඇසූ ධර්මය සිහිත් නැවත නැවත කල්පනා කිරීම. කසිණ අසුභාදි සුදුසු

අරමුණු ගැනීම, මේ කරුණු පස සසරින් මිදීමට හේතුවෙයි. ධර්මය දැනගත්තේද වේ. දෙසු පරිදි මහණෙනි, මේ ශාසනයෙහි භික්ෂුවට ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ වෙනත් ගුරු තත්වයේ සබ්බසර තෙර කෙනෙකුත් හෝ ධර්මය දේශනා කෙරේද? මහණෙනි, ඒ භික්ෂුවට යම් යම් ආකාරයකින් ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ ගුරු තත්වයේ සබ්බසර තෙර හෝ ධර්මය දේශනා කෙරේද? එ ඒ අයුරින් හෙතෙම ඒ ධර්මයෙහි අර්ථ අවබෝධ කරන්නේද වේ. ධර්ම කරුණු අවබෝධ කරන්නේද. වේ. අර්ථ අවබෝධ කරන්නා වූද, ධර්ම කරුණු අවබෝධ කරන්නා වූද ඔහුට ප්‍රමෝදය හටගනී. ප්‍රමෝද වූවහුට ප්‍රීතිය හටගනී. ප්‍රීතිය ඇති ඔහුගේ ශරීරය සන්සුන් වෙයි. සන්සුන් සිරුරු ඇත්තේ සුව විඳියි. සුවපත් වූවහුගේ සිත සමාධිගත වෙයි. මේ පළමු විමුක්තියට හේතුවන කරුණයි. නැවතද මහණෙනි, ඒ භික්ෂුවට ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ වෙනත් ගුරු තත්වයේ සබ්බසර තෙර කෙනෙකුත් ධර්මය දේශනා නොකරයි. නමුත් අසන ලද පරිද්දෙන් උගත් අයුරින් විස්තර වශයෙන් අනුන්ට ධර්මය දේශනා කරයි. මහණෙනි, ඒ භික්ෂුවට යම් යම් පරිද්දෙන් -පෙ- සුවපත් වූයේ, සිත සමාධිගත වේ. මේ දෙවන විමුක්තියට හේතුවන කරුණයි. නැවතද මහණෙනි, ඒ භික්ෂුවට ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ වෙනත් ගුරු තත්වයේ සබ්බසර තෙර කෙනෙකු ධර්මය දේශනා නොකරයි. අසන ලද පරිද්දෙන්, උගත් පරිද්දෙන් අනුන්ට විස්තර වශයෙන් ධර්මය දේශනා නොකරයි. එසේද වුවත්, අසන ලද පරිදි උගත් පරිදි ධර්මය විස්තර වශයෙන් ධර්මය සථිකායනා (කියවීම) කරයි. මහණෙනි, යම් යම් පරිද්දෙන් ඒ භික්ෂුවට -පෙ- සුවපත් වූවහුගේ සිත සමාධිගත වෙයි. මේ තුන්වන විමුක්තියට හේතුවන කරුණයි. මහණෙනි, නැවතද භික්ෂුවට ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ අන්‍ය සබ්බසර තෙර කෙනෙකු ධර්මය දේශනා නොකරති. අසන ලද පරිදි, උගත් පරිදි ධර්මය විස්තර වශයෙන් අනුන්ට ධර්මය දේශනා නොකරයි. අසන ලද පරිදි, උගත් පරිදි ධර්මය විස්තර වශයෙන් සථිකායනා නොකරයි. එසේ වූයේ වී නමුත් සිතින් ධර්මය මෙනෙහි කරයි. සිතා බලයි. සිතින් විශේෂයෙන් බලයි. මහණෙනි, ඒ භික්ෂුවට යම් යම් පරිද්දෙකින් -පෙ- සුවපත් වූවහුගේ සිත සමාධිගත වේ. මේ සතරවන මිදීමේ කරුණයි. නැවතද මහණෙනි, භික්ෂුවට ශාස්තෘන් වහන්සේ හෝ අන්‍ය ගුරුතන්හිලා සලාකන සබ්බසර තෙර කෙනෙකු හෝ ධර්මය දේශනා නොකරත්. අසන ලද පරිදි උගත් පරිදි ධර්මය විස්තර වශයෙන් අනුන්ට දේශනා නොකරයි. අසන ලද පරිදි උගත් පරිදි ධර්මය විස්තර වශයෙන් සථිකායනා නොකරයි. අසන ලද පරිදි, උගත්

පරිදි ධර්මය සිතින් මෙනෙහි නොකරයි. සිතින් සිතා නොබලයි. සිතින් විශේෂයෙන් නොබලයි. එසේද වුවත් එක්තරා සමාධියට හේතුවන කරුණක් නුවණින් මනාව ගන්නා ලද්දේ, මනාව මෙනෙහි කරන ලද්දේ වෙයි. මහණෙනි, ඒ හික්කුටට යම් යම් අයුරකින් එක්තරා සමාධියට හේතුවන කරුණක්, නුවණින් මනාව ගන්නා ලද්දේ, මනාව මෙනෙහි කරන ලද්දේ, මනාව සිතීන් දරාගන්නා ලද්දේ, මනාව අවබෝධ කරන ලද්දේ වෙයි. ඒ ඒ අයුරින් හෙතෙම ඒ ධර්මයෙහි අර්ථ අවබෝධ කරන්නේද, ධර්මය අවබෝධ කරන්නේද වේ. අර්ථය අවබෝධ කරන්නා වූද, ධර්මය අවබෝධ කරන්නා වූද ඔහුට ප්‍රමෝදය හටගනී. ප්‍රමුදිත වූවහුට ප්‍රීතිය හටගනී. ප්‍රීතිය ඇතියහුගේ සිත සන්සුන් වේ. සන්සුන් ශරීර ඇත්තේ සුවවිදියි. සුවපත් වූවහුගේ සිත සමාධිගත වේ. මේ පස්වන මිදීමේ කරුණයි.

ඡ අනුත්තරියානී යන මෙහි ඒවාට වඩා ශ්‍රේෂ්ඨ වූවක් නැත්තේනුයි අනුත්තර නම් වේ. ඉතා ශ්‍රේෂ්ඨ වූයේම-අනුත්තරානී නම්. ප්‍රධානීත්‍රය යන අර්ථයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලදී. මහණෙනි, මේ ශ්‍රේෂ්ඨතා සයකි. කවර සයෙක්ද යත්? දැකීමේ ශ්‍රේෂ්ඨතාව, ශ්‍රවණයෙහි ශ්‍රේෂ්ඨතාව, ලාභයෙහි ශ්‍රේෂ්ඨතාව, පුහුණුවේ ශ්‍රේෂ්ඨතාව, සේවය කිරීමේ ශ්‍රේෂ්ඨතාව, සිහිකිරීමේ ශ්‍රේෂ්ඨතාව යන සයයි. මහණෙනි, දැකීමේ ශ්‍රේෂ්ඨතාව කවරේද?

මහණෙනි, මෙලොව ඇතැමෙක් හස්තිරත්නයද දැකීමට යයි. අශ්ව රත්නයද දැකීමට යයි. මැණික් රත්නයද දැකීමට යයි. උසස් පහන් නොයෙක් දේ දැකීමට යයි. වැරදි මගට පිළිපත්, වැරදි දෘෂ්ටි ගත් මහණ බමුණන් දැකීමට යයි. මහණෙනි, එහි දර්ශනයක් තිබේද? එය දර්ශනයක් නොවේ. දර්ශනයක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, ඒ දර්ශනය වනාහි පහත්ය. ග්‍රාමයය. පෘථග්ජනයන්ට අයත්ය. අනාර්යය. අවැඩ පිණිස පවතී. කලකිරීම සඳහා නොපවතී. විරාගය සඳහා නොපවතී. විශිෂ්ට ඥානය සඳහා නොපවතී. අවබෝධය සඳහා නොපවතී. නිවන සඳහා නොපවතී. මහණෙනි, යම්කිසිවෙක්, පිහිටුවා ගත් ශ්‍රද්ධා ඇති, පිහිටුවා ගත් හක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය (මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත්) තථාගතයන් වහන්සේ නමක් හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමක් හෝ දැක්මට යේද? මහණෙනි, මෙය දර්ශනයන් අතර උසස්ය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා සෝක වැළපීම් ඉක්මවීම් සඳහා, දුක් දොම්නස් විනාශ කිරීමට,

සත්‍ය මාර්ග අවබෝධය සඳහා නිර්වාණය සාක්‍ෂාත් කිරීම පිණිස පවතී. පිහිටුවා ගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවා ගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත් යම් ඒ තථාගතයන් වහන්සේ නමක් හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමක් දැක්මට යේද? මහණෙනි, මෙය දසසනානුත්තරිය යයි කියයි. මෙසේ දසසනානුත්තරියයි.

ශ්‍රවණානුත්තරිය කෙසේ වේද? මහණෙනි, මෙලොව ඇතැමෙක් බෙර ශබ්දය ඇසීමටද යයි. වීණා ශබ්දය ඇසීමටද යයි. ගීත ශබ්දය ඇසීමටද යයි. උසස් පහත් නොයෙක් දෑ ඇසීමට යයි. වැරදි දෘෂ්ටි ඇති වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් ශ්‍රමණයෙකුගේ හෝ බ්‍රාහ්මණයෙකුගේ හෝ දහම් ශ්‍රවණයට යයි. මහණෙනි, එහි ශ්‍රවණයක් තිබේද? එය ශ්‍රවණයක් නොවේ. එහි ශ්‍රවණයක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, එම ශ්‍රවණය හීනය. -පෙ- නිර්වාණය සඳහා නොපවතී. මහණෙනි, යම් කිසිවෙක්, පිහිටුවා ගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත්, තථාගතයන් වහන්සේ නමකගේ හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමකගේ හෝ ධර්ම ශ්‍රවණයට යේද? මහණෙනි, මෙය ශ්‍රවණයන් අතර උසස්ය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා -පෙ- නිර්වාණය සාක්‍ෂාත් කිරීම පිණිස පවතී. පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවා ගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත්, යම් ඒ තථාගතයන් වහන්සේ නමකගේ හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමකගේ ධර්මශ්‍රවණයට යේද, මහණෙනි, මෙය ශ්‍රවණානුත්තරිය යයි කියනු ලැබේ. දර්ශනානුත්තරිය, ශ්‍රවණානුත්තරිය මෙසේය.

ලාභානුත්තරිය කෙසේ වේද? මහණෙනි, මෙලොව ඇතැමෙක් පුත්‍රලාභද ලබයි. භාර්යා ලාභද ලබයි. ධනලාභද ලබයි. උසස් පහත් නොයෙක් ලාභද ලබයි. වැරදි දෘෂ්ටි ගත, වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් මහණ බමුණන් කෙරෙහි ශුද්ධාව ලබයි. මහණෙනි, එහි ලාභයක් තිබේද? එය ලාභයක් නොවේ. එහි ලාභයක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, එම ලාභය හීනය. -පෙ- නිර්වාණය සඳහා නොපවතී. මහණෙනි, යම්කිසිවෙක් පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත් තථාගතයන් වහන්සේ කෙරෙහි හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයාණන් වහන්සේ නමක් කෙරෙහි හෝ ශුද්ධාව ලබයිද? මහණෙනි, මෙය ලාභයන් අතර උසස්ය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා -පෙ- නිර්වාණය සාක්‍ෂාත් කිරීම සඳහා පවතී. පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව

ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත්, තථාගතයන් වහන්සේ තමක් කෙරෙහි හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ තමක් කෙරෙහි ශ්‍රද්ධාවක් ලබයිද? මහණෙනි, මෙය ලාභානුත්තරියයයි කියයි. මෙසේ දස්සනානුත්තරිය, ශ්‍රවණානුත්තරිය ලාභානුත්තරිය වේ.

ශික්ෂානුත්තරිය කෙසේ වේද? මහණෙනි, මෙලොව ඇතමෙක් භස්ති ශිල්පයෙහිද පුහුණු වෙයි. අශ්ව ශිල්පයෙහිද පුහුණු වෙයි. රථ ශිල්පයෙහිද පුහුණු වෙයි. දුනු ශිල්පයෙහිද පුහුණු වෙයි. කඩු මීටි ශිල්පයෙහිද පුහුණු වෙයි. උසස් පහත් නොයෙක් ශිල්පයන්හි පුහුණු වෙයි. වැරදි දෘෂ්ටි ඇති, වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් ශ්‍රමණයෙකුගේ හෝ බ්‍රාහ්මණයෙකුගේ ශිල්ප ඉගෙන ගනී මහණෙනි එහි පුහුණුවක් තිබේද? එය පුහුණුවක් නොවේ. එහි පුහුණුවක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, එම පුහුණුව හිනය -පෙ- නිර්වාණය සඳහා නොපවතී. මහණෙනි, යම්කිසිවෙක් පිහිටුවාගත් ශ්‍රද්ධා ඇති පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත් තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ප්‍රකාශ කරන ලද, ධර්ම විනයෙහි ඇතුළත් අධිසීලයෙහි පුහුණු වේද? අධි චිත්තයෙහි පුහුණු වේද? අධි ප්‍රඥාවෙහි පුහුණු වේද? මහණෙනි, මෙය පුහුණුවීම් අතර උසස්ය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා -පෙ- නිර්වාණය සාක්ෂාත් කිරීම සඳහා පවතී. පිහිටුවාගත් ශ්‍රද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවයකින් යුත්, යම් ඒ තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ප්‍රකාශ කරන ලද ධර්ම විනයෙහි ඇතුළත් අධි සීලයෙහි පුහුණු වේද, අධි චිත්තයෙහි පුහුණු වේද, අධි ප්‍රඥාවෙහි පුහුණු වේද? මහණෙනි, මෙය ශික්ෂානුත්තරිය යයි කියනු ලැබේ. දර්ශනානුත්තරිය, ශ්‍රවණානුත්තරිය, ලාභානුත්තරිය, ශික්ෂානුත්තරිය මෙසේය.

පාරිවරියානුත්තරිය කෙසේ වේද? මහණෙනි, මෙලොව ඇතමෙක් ක්ෂත්‍රියයන්ටද සේවය කරයි. බ්‍රාහ්මණයන්ටද සේවය කරයි. ගෘහපතීන්ටද සේවය කරයි. උසස් පහත් නොයෙක් අයට සේවය කරයි. වැරදි දෘෂ්ටි ඇති, වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් ශ්‍රමණයෙකුට හෝ බ්‍රාහ්මණයෙකුට සේවය කරයි. මහණෙනි, මෙහි සේවයක් තිබේද? එය සේවයක් නොවේ. සේවයක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, ඒ සේවය කිරීම හිනය. -පෙ- නිර්වාණය සඳහා නොපවතී. මහණෙනි, යම් කිසිවෙක්, පිහිටුවාගත් ශ්‍රද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය මනා ප්‍රසන්නතාවකින්

යුත් තථාගතයන් වහන්සේට හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේට හෝ සේවය කරයිද? මහණෙනි, සේවය කිරීම් අතර එය ශ්‍රේෂ්ඨය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා -පෙ- නිර්වාණය සාක්ෂාත් කිරීම සඳහා පවතී. පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත් යම් ඒ තථාගතයන් වහන්සේට හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමකට සේවය කරයිද? මහණෙනි, මෙය පාරිවරියානුත්තරියයි. දස්සනානුත්තරිය, සවණානුත්තරිය, ලාභානුත්තරිය, සික්ඛානුත්තරිය, පාරිවරියානුත්තරිය මෙසේය.

අනුස්සනානුත්තරිය කෙසේ වේද? මහණෙනි, මෙලොව ඇතමෙක් පුත්‍ර ලාභයද සිහිකරයි. භාර්යා ලාභයද සිහිකරයි. ධන ලාභයද සිහිකරයි. උසස් පහත් නොයෙක් දේ සිහිකරයි. වැරදි දෘෂ්ටි ගත්, වැරදි මාර්ගයට පිළිපත් ශ්‍රමණයකු බ්‍රාහ්මණයකු සිහිකරයි. මහණෙනි, මෙහි සිහිකිරීමක් තිබේද? සිහිකිරීමක් නොවේ. සිහිකිරීමක් නැතැයි වදාරමි. මහණෙනි, එම සිහිකිරීම හීනය. -පෙ- නිර්වාණය පිණිස නොපවතී. මහණෙනි, යම් කිසිවෙක් පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත් තථාගතයන් වහන්සේ හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමක් සිහිකරයිද? මහණෙනි, සිහිකිරීම් අතර එය ශ්‍රේෂ්ඨය. සත්ත්වයින්ගේ පිරිසිදු බව සඳහා -පෙ- නිර්වාණය සාක්ෂාත් කිරීම සඳහා පවතී. පිහිටුවාගත් ශුද්ධාව ඇති, පිහිටුවාගත් භක්තිය ඇති, ඒකාන්ත නිශ්චයට ගිය, මනා ප්‍රසන්නතාවකින් යුත්, තථාගතයන් වහන්සේ හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයන් වහන්සේ නමක් සිහිකරයිද? මහණෙනි, මේ අනුස්සනානුත්තරියයි. මහණෙනි, මේ ෂට් ශ්‍රේෂ්ඨතාවයන්ය.

සත්ත නිද්දසවත්තුනි යන මෙහි මෙයට දසාවක් නැත්තේනුයි නිද්දසො නම් වේ. නිර්දසාවට නිර්දසාභාවයට වස්තු වූයේ නුයි හේතු වූයේනුයි නිද්දසිවත්තුනි නම් වේ. ක්ෂීණාශ්‍රවයන් වහන්සේ නමක් දසවස් වයස් සීමාවේ පිරිනිවියහොත් නැවත ප්‍රතිසන්ධියගේ නොවීම වන හෙයින්, නැවත දසවර්ෂයක් නොවේනුයි නිද්දස යයි කියයි. හුදෙක් දස වර්ෂයම නොවේ. නව වර්ෂයද, -පෙ- එක් මොහොතකින්ද නොවන්නේමය. හුදෙක් දසවස් කාලයෙහි පිරිනිවන්පෑවේ නොවේ. සත්වන විශෙහි පිරිනිවියේද ආත්මයක් නොමැත්තේ නිද්දස වූයේ මොහොතක් පමණක් නොලබන්නේ ප්‍රතිසන්ධියක් නොලබන්නේය. තීර්ථක සමයයන්හි

හටගත් ව්‍යවහාරයක් සස්තෙනි ක්ෂිණාශ්‍රවයන්ට ආරෝපණය කොට, එහි එවැනි දැයෙහි අභාවයත්, මෙ සස්තෙනි හටගතියයි දක්වන්නේ, බුදුරදනු එබඳු කාරණයන්ට හේතුවූ නිද්දස වත්‍යු සතක් වදාළහ. මහණෙනි, මේ නිද්දස වස්තු සතෙකි. කවර සතක්ද යත්? මහණෙනි, මේ ශාසනයෙහි හික්කු ව ශික්ෂා සමාදන්වීමෙහි තියුණු කැමැත්තක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද ශික්ෂා සමාදානයෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද ධර්මානුගතික වීමෙහි තියුණු කැමැත්තක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද ධර්මානුගතික වීමෙහි පහ නොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද තෘෂ්ණාව යටපත් කිරීමෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, විවේකයෙහි තියුණු කැමැත්තක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද විවේකයෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, උත්සාහය ඇරඹීමෙහි තියුණු කැමැත්තක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද උත්සාහය ඇරඹීමෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, සිහිනුවණෙහි තියුණු කැමැත්තක් ඇත්තේ වේද, මත්තෙහිද සිහිනුවණෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, දෘෂ්ටි අවබෝධයෙහි තියුණු කැමැත්තක් වේද, මත්තෙහිද දෘෂ්ටි අවබෝධයෙහි පහනොවූ ප්‍රේමයක් ඇත්තේ වේද, මහණෙනි මේවා සථත නිද්දස වත්‍යුනම් වේ. තෙරහුද එසේම දේශනාව උපුටා සථත නිද්දස වත්‍යුයයි කීහ. අට්ඨ අභිභායතනානි යන මෙහි මැඩපවත්වනු ලබන කරුණු ඒ ධ්‍යානයන්ටනුයි = අභිභායතනයි-ධ්‍යානයෝය. ආයතන යනු අධිෂ්ඨාන කිරීමේ අර්ථයෙන් ආයතනයයි කියනු ලබන කසිණාරම්මණයෝය. ඤාණයෙන් උසස්, පිරිසිදු නුවණක් ඇති පුද්ගලයා මෙම අරමුණුවල සමවැදීමෙන් කවර ප්‍රයෝජනයක්ද? සිත එකඟ කිරීමෙහිලා මට බරක් නැතැයි එම අරමුණු මැඩපවත්වා සමවදියි. නිමිත්ත උපදිනවාත් සමගම අර්පණාව උපදවයි යන අර්ථයි. මෙසේ උපදවන ලද ධ්‍යානයන් අභිභායතනයයි කියති. කවර අටෙක්ද?

ආධ්‍යාත්ම රූප සඤ්ඤාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව මනා පැහැයෙන් හා දුර්වර්ණයෙන් යුත් රූප ස්වල්පයක් දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වේ. මේ පළමු අභිභායතනයයි.

ආධ්‍යාත්ම රූප සඤ්ඤාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව මනා පැහැයෙන් හා දුර්වර්ණයෙන් යුත් රූප ප්‍රමාණ රහිතව දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වේ. මේ දෙවන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සඤ්ඤාවෙන් හුදෙකලා වූයේ බාහිරව මනා පැහැයෙන් හා දුර්වර්ණයෙන් යුත් රූප ස්වල්පයක් දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වේ. මේ තෙවන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සඤ්ඤාවෙන් හුදෙකලා වූයේ බාහිරව මනා පැහැයෙන් හා දුර්වර්ණයෙන් යුත් රූප ප්‍රමාණ රහිතව දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වේ. මේ සිවුවන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව නිල්වූ, නිල්වත්, නිල් පෙනුමින් යුත්, නිලෙන් බබලන රූප දකියි. යම්සේ නම් උම්මා පුෂ්පය, නිල්වූ, නිල්වත්, නිල් පෙනුමින් යුත්, නිලෙන් බබලයිද, යම්සේ නම් බරණැසෙහිම නිපදවූ, එම වස්ත්‍රය, දෙපැත්තම මටසිළිටු වේද, නිල්ය. නිල්වත්ය. නිල්පැහැයෙන් යුක්තය. නිලෙන් බබලයිද එපරිද්දෙන් අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ බාහිරව නිල් වූ, නිල්වත්, නිල් පෙනුමින් යුත් නිලෙන් බබලන රූපයන් දකියි. ඒවා මැඩ පවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වෙයි. මේ පස්වන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව කහවූ, කහවත්, කහපෙනුමින් යුත්, කහපැහැයෙන් බබලන රූපයන් දකියි. යම්සේ නම් කිණිහිරි මල කහවූයේ, කහවර්ණ වූයේ කහපෙනුමින් යුක්ත වූයේ, කහ පැහැයෙන් බබලන්නේ වේද, යම්සේ නම් බරණැසෙහිම නිපදවූ, එම වස්ත්‍රය දෙපැත්තම මටසිළිටු වෙයිද, කහපැහැ වූ, කහවත් වූ, කහපෙනුමින් යුත් කහපැහැයෙන් බබලයිද? එපරිද්දෙන් අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව, කහවූ, කහවත් කහ පෙනුමින් යුත්, කහ පැහැයෙන් බබලන රූපයන් දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමියි මෙසේ සංඥාවක් වෙයි. මේ සවන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව රතු වූ, රතුවත්, රතු පෙනුමින් යුත්, රතෙන් බබලන රූප දකියි. යම්සේ නම් බඳු වදමල, රතු වූයේ, රතුවත් වූයේ, රතු පෙනුමින් යුතුව රතෙන් බබලයිද, යම්සේ නම් බරණැසෙහිම නිපදවූ එම වස්ත්‍රය දෙපැත්තම මටසිළිටු වෙයිද, රතු වූ, රතුවත් වූ, රතු පෙනුමින් යුත්, රතුපැහැයෙන් බබලයිද, එපරිද්දෙන් අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව රතු වූ,

රතු වත් වූ, රතු පෙනුමින් යුත් රතු පැහැයෙන් බබලන රූපයන් දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා දනිමි. දකිමිසි මෙසේ සංඥාවක් වෙයි. මේ සත්වන අභිභායතනයයි.

අධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ, බාහිරව සුදු වූ සුදුවත්, සුදු පෙනුමින් යුත්, සුදුපැහැයෙන් බබලන රූපයන් දකියි. යම්සේ නම් ඕෂධී තාරකාව, සුදුවූ, සුදුවත් සුදු පෙනුමින් යුත්, සුදු පැහැයෙන් බබලන්නේ වේද? යම්සේ නම් බරණැසෙහිම නිපදවූ එම වස්ත්‍රය දෙපැත්තම මටසිළුවූ වූයේ වෙයිද? සුදු වූ, සුදුවත්, සුදු පෙනුමින් යුත්, සුදු පැහැයෙන් බබලන්නේ වේද, එපරිද්දෙන් ආධ්‍යාත්ම අරූප සංඥාවෙන් හුදෙකලා වූයේ බාහිරව සුදු වූ, සුදුවත් සුදු පෙනුමින් යුත්, සුදුපැහැයෙන් බබලන රූපයන් දකියි. ඒවා මැඩපවත්වා, දනිමි. දකිමිසි මෙසේ සංඥාවක් වෙයි. මේ අටවන අභිභායතනයයි. මෙම අට අභිභායතනයයි. නව අනුප්‍රබව විහාරා යනු පූර්ව පූර්ව අනුව ගියේ අනුපූර්වයි. අනුපිළිවෙළින් වාසය කළ යුතු වූද, සමවැදිය යුතු වූද විසිමි අනුපූර්ව විහරණයි. අනුපිළිවෙළින් සමවැදිය යුතු විහරණ යයි යන අර්ථයි. කවර නවයෙක්ද? මහණෙනි, මේ සස්තෙහි හික්‍ෂුට කාමයන්ගෙන් වෙන්වම, අකුසල ධර්මයන්ගෙන් වෙන්ව විතර්ක සහිත වූ, විචාර සහිත වූ, විචේකයෙන් හටගත් ප්‍රීතිය හා සුවය සහිත ප්‍රථමධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කරයි. විතර්ක විචාරයන්ගේ සංසිද්ධිමත් ආධ්‍යාත්ම සංසිද්ධි, සිතෙහි එකඟ බව ඇතිකරන විතර්ක රහිත, විචාර රහිත සමාධියෙන් හටගත් ප්‍රීතිය හා සැපය ඇති ද්විතීය ධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කරයි. ප්‍රීතියගේද, දුරුකිරීමෙන් උපේක්‍ෂකව වාසය කෙරෙයි. ප්‍රීතිය හා මනා නුවණින් යුක්තව කයින් සුව විදිය. යම් ඒ ආර්ය කෙනෙක් මොහු උපේක්‍ෂාවෙන් යුත් සිහි ඇති සුවයෙන් වාසය කරන්නෙකිසි ප්‍රකාශ කෙරෙත්ද? එබඳු වූ තෘතීය ධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කරයි. සැපයෙහි ප්‍රභාණයෙන්ද, දුකෙහි ප්‍රභාණයෙන්ද, මුලදීම සොම්නස් දොම්නස් විනාශ කිරීමෙන්ද, දුක්නොවූද, සැප නොවූද, මධ්‍යස්ථභාවය සිහියගේ පිරිසිදුබව හා යෙදුණු චතුර්ථ ධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කරයි. සියලු ආකාරයෙන් රූප සංඥාවන්ගේ ඉක්මවීමෙන්, ක්‍රෝධ (කෝප) සංඥාවන්ගේ විනාශ කිරීමෙන් විවිධ සංඥා මෙනෙහි නොකිරීමෙන්, ආකාසය අනන්තයයි. එහිම සිත ජිනිටුවා ආකාසානඤ්චායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. සියලු ආකාරයෙන් ආකාසානඤ්චායතනය ඉක්මවා විඤ්ඤාණය අනන්තයැයි විඤ්ඤාණයෙහිම සිත පිහිටුවා විඤ්ඤාණඤ්චායතනයට පැමිණ වාසය

කරයි. සියලු ආකාරයෙන් විඤ්ඤාණඤ්චායතනය ඉක්මවා කිසිවක් නැතැයි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. සියලු ආකාරයෙන් ආකිඤ්චඤ්ඤායතනය ඉක්මවා නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. සියලු ආකාරයෙන් නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය ඉක්මවා දැනීම් හා විදීම් නිරුද්ධ වූ නිරෝධ සමාපත්තියට පැමිණ වාසය කරයි. මෙහි දක්වන ලද්දේ නව අනුපූර්ව විහාරයන්ය.

දස නිජජීර වස්සුනි යනු මිථ්‍යාදෘෂ්ටි ආදීන් විනාශ කෙරෙත් නසනු ලබන්නුයි = නිජ්ජරානියි - වස්සුනි යනු හේතූන්ය. නසනු ලබන්නේද, වස්තුහුද ඒවානුයි නිජ්ජර වස්තුයි. සමාග්දෘෂ්ටි ආදීන්ට මේ විශේෂ නමකි. කවර දසදෙනෙක්ද යත්, සමාග් දෘෂ්ටියට මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය විනාශ වේ. මිථ්‍යාදෘෂ්ටි හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනින්නේද? ඒවාද විනාශකරන ලද්දේ වෙයි. සමාග් දෘෂ්ටි හේතූයෙන් නොයෙක් කුසලදම් වැඩිදියුණුවට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමාග් සංකල්පයට මිථ්‍යා සංකල්පය විනාශ වේ. මිථ්‍යා සංකල්පය හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනිද ඒවාද විනාශකරන ලද්දේ වේ. සමාග් සංකල්ප හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් වැඩිදියුණුවට පරිපූර්ණත්වයට යෙයි. සමාග් වචනයට මිථ්‍යා වචනය විනාශ වේ. මිථ්‍යා වචන හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල් දම් හටගනිද? ඒවාද විනාශ වේ. සමාග් වචනය හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමාග් කර්මාන්තයට මිථ්‍යා කර්මාන්තය විනාශ වෙයි. මිථ්‍යා කර්මාන්ත හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල් දම් හටගනිද? ඒවාද විනාශ වෙයි. සමාග් කර්මාන්ත හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් වැඩිදියුණුවට සම්පූර්ණත්වයට යේ. සමාග් ආජීවයට මිථ්‍යා ආජීවය විනාශ වේ. මිථ්‍යා ආජීවය හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනිද? ඒවාද විනාශ වේ. සමාග් ආජීව හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමාග් ව්‍යායාමයට මිථ්‍යා ව්‍යායාමය විනාශ වේ. මිථ්‍යා ව්‍යායාම හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනිද? ඒවාද විනාශ වේ. සමාග් ව්‍යායාම හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමාග් සතියට මිථ්‍යා සතිය (සිතිය) විනාශ වේ. මිථ්‍යා සති හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනිද? ඒවාද විනාශ වේ. සමාග් සති හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමාග් සමාධියට මිථ්‍යා සමාධිය විනාශ වේ. සමාග් සමාධි හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට

පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් සමාධියට මිථ්‍යා සමාධිය විනාශ වේ. මිථ්‍යා සමාධි හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් සමාධි හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් ඤාණයට මිථ්‍යා ඤාණය විනාශ වේ. මිථ්‍යා ඤාණ හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් ඤාණ හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් සතියට මිථ්‍යා සතිය (සිතිය) විනාශ වේ. මිථ්‍යා සති හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් සති හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් සමාධියට මිථ්‍යා සමාධිය විනාශ වේ. මිථ්‍යා සමාධි හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් සමාධි හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් ඤාණයට මිථ්‍යා ඤාණය විනාශ වේ. මිථ්‍යා ඤාණ හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් ඤාණ හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. සමයාග් විමුක්තියට මිථ්‍යා විමුක්තිය විනාශ වේ. මිථ්‍යා විමුක්තිය හේතුවෙන් නොයෙක් පාපී අකුසල්දම් හටගනීද? ඒවාද විනාශ වේ. සමයාග් විමුක්ති හේතුවෙන් නොයෙක් කුසල්දම් අභිවෘද්ධියට පරිපූර්ණත්වයට යේ. දස නිජ්ජර වස්තු කියන ලදී.

‘මහණෙනි, සියල්ල විශේෂයෙන් දතයුතුයයි, ආදි වශයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලද්ද, මෙහි ගෙනහැර දක්වන ලද්දේයයි දතයුතුය. කිඤ්ච යන්නෙහි ව කාරය පද පූරණ මාත්‍ර නිපාතයයි. වක්‍ර ආදි තිස් විසඳුම් ෂට් ද්වාරයන්හි එක එකෙහි පහ පහ බැගින් කොට ද්වාරාරම්මණ පවත්නා ක්‍රමයෙන් දක්වන ලදහ. එහි ඇස දෙයාකාරය. මාංශ ඇසද, ප්‍රඥා ඇසද වශයෙනි. එහි ප්‍රඥා ඇස බුද්ධ වකඩු, සමන්ත වකඩු, ඤාණ වකඩු, දිබ්බ වකඩු, ධම්ම වකඩු වශයෙන් පස්වැදෑරුම්ය. ‘මහණෙනි, මම බුදුඇසින් ලොව බලන්නේ දුටුවෙමිසි මෙය බුදු ඇස නම් වේ.’

‘සර්වඥතා ඥානයට සමන්ත වක්‍ර යයි කියයි. මෙය සමන්ත වක්‍ර නම් වේ. ඇස පහළවිය. ඤාණය පහළවිය. මෙය නැණැසයි. මහණෙනි, මම ඉතා පිරිසිදු දිවැසින් දිටිමි. මෙය දිවැසයි. කිලිටි නැති අප්‍රද්ව්‍ය නොමැති දහම් ඇස පහළවිය. මෙය යට මාර්ගත්‍රය සංඛ්‍යාත ඤාණය, දහම් ඇස නම් වේ.’

මසැසද, සසම්භාර (පිරිවර දේ සහිත) ඇස, ප්‍රසාද ඇසයයි දෙයාකාරය. යම් ඒ ඇස්වලෙහි පිහිටි, යට ඇස් වලෙහි ඇටයෙන්ද, මත්තෙහි නළල් ඇටයෙන්ද, දෙපස ඇස් කුළුවලින්ද පිටත ඇස් පිහාටුවලින්ද, සීමා වූ ඇස් කුල මැද තබන ලද නහර නමැති නූල්වලින්, හිස්මොළය හා බැඳුණු, සුදු ඉතාමත් කළු වටකුරු මස් පිඩක් වේද, මෙය පිරිවර දේවල් සහිත ඇසයි. සතරමහා භූතයන්ගේ දැඩි ග්‍රහණයෙන් ආශ්‍රිතව-බැඳුණු, යම් ඉන්ද්‍රිය ශක්තියක් වේද, එය ප්‍රසාද ඇසයි. මෙය මෙහි අදහස් කරන ලදී. ඒ සසම්භාර ඇසෙහි ශ්වේත මණ්ඩලය වටකොට, කෘෂ්ණ මණ්ඩලය මැද, ඉදිරිපස සිටියවුන්ගේ ශරීර සටහන් උපදනා පෙදෙසෙහි, දෘෂ්ටි මණ්ඩලයෙහි, පුළුන්රොද සතක වත්කරන ලද තෙලක් පුළුන් රොද පසාකරගෙන යන්නාක් මෙන්, හෘදයවස්තුව හා ව්‍යාප්ත සත් ඇස් රොද, ප්‍රමාණයෙන් මුංපියල්ලක් පමණ වූයේ, චක්ඛු විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු පරිද්දෙන් වස්තු ද්වාර භාවයන් සිදුකරමින් සිටී. පරීක්ෂාකර බලානුයි වක්‍ෂ්‍යයි. රූපය ආස්වාදනය කරයි. පැහැදිලි කෙරේ යන අර්ථයි.

වෙනස්වේනුයි රූප නම් වේ. වර්ණ වෙනසට පත්වන්නේ, හෘදය හා සබ්දතාව, ප්‍රකාශ කෙරෙත් යනු අර්ථයි. ඇසින් සිදුවන විඤ්ඤාණය හෝ ඇසෙහි විඤ්ඤාණය වකඬු විඤ්ඤාණයි. ස්පර්ශ කෙරේනුයි එසසයි. 'ස' උපසර්ගයෙන් පදය සරසා සම්ඵසස යයි කියන ලදී. ඇසින් පැවති මනා ස්පර්ශය වකඬු සමඵසස යයි. වකඬු සමඵසස පව්වයා යනු වක්‍ෂ්‍ය විඤ්ඤාණය හා යෙදුණු ස්පර්ශ හේතුවෙන්, වෙදයිතං යනු විදීමයි. විදීමයි යනු අර්ථයි. එයම සුවපත් වේනුයි සුඛං නම් වේ. යමෙකුට එය උපදීද? ඔහු සුවපත් කෙරේනුයි යන අර්ථයි. කයෙහි හා සිතෙහි හටගත් ආබාධ කා දමයි. හාරා ඉවත් කෙරේනුයි සුඛයි. දුකට පත්වේනුයි දුක් නම් වේ. යමෙකුට එය උපදීද, ඔහු දුකට පත් අයෙකු කෙරේනුයි යන අර්ථයි. දුකත් නොවේ සැපත් නොවේනුයි අදුකඛමසුඛයි. මකාරය පද සන්ධි වශයෙන් කියන ලදී. ඒ වක්‍ෂ්‍ය ස්පර්ශය තමා හා එකට යෙදුණු වේදනාවට, සහජාත අඤ්ඤාමඤ්ඤ නිසසය, විපාක, ආහාර, සම්ප්‍රසුක්ත, අර්ථ, අවිගත වශයෙන් අට ආකාරයකින් ප්‍රත්‍යය වේ. සම්පට්ඨන්ත හා එකට යෙදුණු කල්හි අනන්තර, සමනන්තර, අනන්තරූප නිසසය, තත්ථී විගත වශයෙන් පස් ආකාරයකින්ද, සන්තීරණාදී සම්ප්‍රසුක්තයන්ට උපනිශ්‍රය වශයෙන්ම ප්‍රත්‍යය වේ.

ශ්‍රවණය කෙරෙනුයි = සොතයි. එය පිරිවර සහිත කන් බිලෙහි ඇතුළත, තඹවන් ලෝම ගැවසීගත්, ඇඟිලි සෙලවිය හැකි සටහන් ඇති ප්‍රදේශයෙහි සෝත විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු පරිදි වස්තු ද්වාර භාවය සිදුකරමින් සිටී. ආඝාණය කෙරෙනුයි සාණං යි. එය පිරිවර දේ සහිත, නාස් සිදුරෙහි ඇතුළත එළපා සටහන් ප්‍රදේශයෙහි සාණ විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු පරිදි වස්තු-ද්වාර භාවය සිදුකරමින් සිටී. සුවඳ-දුගඳ දැනෙනුයි ගන්ධයි. තමාගේ ස්වභාවය හඟවත් යන අර්ථයි. ජීවිතය කැඳවත්නුයි = ජීව්‍යායි රස දැනීම් අර්ථයෙන්ද ජීවිතයි. එය සසම්භාර දිවෙහි ඉතා අග හා මූල පැති අත්හැර මතු තල මධ්‍යයෙහි කැඩුණු මානෙල් මල්පෙති අග සටහන වැනි ප්‍රදේශයෙහි ජීවිතා විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු පරිදි වස්තු-ද්වාර භාවය ඉටුකරමින් සිටියි. සත්ත්වයෝ එයින් තෘප්ත වෙත්නුයි රසයි. ආස්වාදනය කෙරෙත් යන අර්ථයි.

පිළිකුල් කෙලෙස් සහිත ධර්මයන්ගේ උත්පත්ති ස්ථානයනුයි කායො යි. ආය යනු උපදින දේශයයි. යම් පමණ මේ ශරීරයෙහි තෘෂ්ණාදීන් විසින් ගන්නා ලද පැවැත්මක් ඇත්ද? එහි බොහෝසෙයින් කාය ප්‍රසාදය කාය විඤ්ඤාණාදීන්ට සුදුසු පරිදි, වස්තුද්වාර භාවය ඉටු කරමින් සිටියි. ස්පර්ශ කෙරෙනුයි - පොඨබබයි. අවබෝධ කෙරෙනුයි (මනෝ) මනයි දැනගනී යන අර්ථයි. තමාගේ ස්වභාවයන් දරත්නුයි = ධර්මයි. මනෝ යනු ආවර්ජන සහිත භවංගයයි. ධම්මා යනු දොළොස් ආකාර ධර්මාරම්මණ ධර්මයි. මනෝ විඤ්ඤාණං යනු ජවන මනෝ විඤ්ඤාණයයි. මනෝ සම්මසෙසා යනු ඒ හා යෙදුණු ස්පර්ශයයි. එය තමා හා යෙදුණු වේදනාවට විපාක ප්‍රත්‍යය හැර අනෙක් ප්‍රත්‍යය සතෙත් ප්‍රත්‍යය වේ. අනන්තරාදීන්ට ඒවායින්මද, ඉතිරි ඒවාට උපනිශ්‍රය වශයෙන්ද ප්‍රත්‍යය වේ. රූපාදි පස්ආකාර විසඳුම් ස්කන්ධ වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. සිතාදීන්ගෙන් වෙනස් වේ. පීඩාවට පත්වේනුයි = රූප යි - විඳිනුයි - වේදනායි. හදුනාගනිනුයි - සඤ්ඤා යි. රැස්කෙරෙනුයි සංඛාර යි. දැනගනිනුයි - විඤ්ඤාණ යි. වක්‍ර ආදීන් ධර්ම විචාරය කෙළවරකොට ඇති හයේ කොටස් දහය බැගින් ප්‍රිය රූප, සිහිල් රූප වශයෙන් විසඳුම් සැටකින් විස්තර කරන ලදී. වක්‍ර සම්මසසජාදී වේදනාවන් ඒ ඒ අංග හා සමග යෙදුණෝමය. රූපයන්හි හැඟීම - රූප සඤ්ඤා යි. සිතාබලයිනුයි සඤ්ඤාචක්‍යා යි. ගලාබසී යන අර්ථයි. ආශා කෙරෙනුයි - තණ්හා යි. පිපාසිත වේ යන අර්ථයි. කල්පනා කෙරෙනුයි චිතක යි. සිතාබැලීම විතර්කයයි. කල්පනා කිරීමයයිද කියන ලද්දේ වේ. එයින් අරමුණෙහි

සිත ගමන් කෙරේනුයි - විචාරයි. හැසිරීම හෝ විචාරයයි. ඔබ්බොබ හැසිරීමයයි කියන ලද්දේ වේ.

පෘථුවි ධාතු ආදී විසඳුම් සය කෙටියෙන් නාම-රූප විභාග කිරීම් වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. පැතිරුණු හෙයින් පෘථුවියයි. ද්‍රව්‍යයන් එකට බඳිනුයි කලවම් කෙරේනුයි, සම්බන්ධ කෙරේනුයි - ආපො යි. (ජලයයි)

උණුසුම් කෙලේනුයි තෙජො යි. හමායයි නුයි වායො යි. නොඅදියි. ඇදීමට නොහැකිය. ආපසු නොඅදියි. අදින්ට, කපන්ට නොහැක්කේනුයි ආකාසො - අහසයි. සත්ත්වයෙක් නොවන අර්ථයෙන් ධාතූනම් වේ.

පෘථුවි කසිණ ආදී දස විසඳුම් කසිණ භාවනා වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කසිණං යනු සියල්ලයි. පැතිරීම් වශයෙන් කසිණ මණ්ඩලයද, වැටුණු නිමිත්තද, එය අරමුණුකොට පැවති ධ්‍යානයද අදහස් කරයි. මෙහි වනාහි ධ්‍යානය අදහස් කරන ලදී. මුල්සතර, මහාභූත කසිණාරම්මණව ලත් ධ්‍යානයන්ය. ඉන්පසු සතර, වර්ණ කසිණාරම්මණ ධ්‍යානයන්ය. ආකාස කසිණං යනු වෙන්කළ ආකාසයයි. එය අරමුණුකොට ලත් ධ්‍යානය කසිණුගසාටිකමාකාසයයි. ආකාසානඤ්චායතනය එය අරමුණුකොට ඇත්තේය. විඤ්ඤාණ කසිණං යනු ආකාසානඤ්චායතන විඤ්ඤාණයයි. විඤ්ඤාණඤ්චායතනය එය අරමුණුකොට ඇත්තේය.

කෙස් ආදී දෙතිස් විසඳුම් දෙතිස් ආකාර කර්මස්ථාන වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. ඔවුන් අතර කෙස් ආදීන් පිළිකුල් වශයෙන් වැටුණු කල්හි කායගතාසති වශයෙන් අසුභ කර්මස්ථානය වෙයි. වර්ණ වශයෙන් වැටුණු කල්හි වර්ණ කර්මස්ථානය වෙයි. ධාතු වශයෙන් වැටුණු කල්හි සතර ධාතු වෙන්කොට සලකන කර්මස්ථානය වෙයි. කෙස් ආදීන් පිළිකුල් වශයෙන් හෝ වර්ණ වශයෙන් වැටුණු චුන්ට ඒවා අරමුණු කොට ධ්‍යාන ලැබේ. ධාතු වශයෙන් වැටුණු තැනැත්තාට ඒ කොටස් අරමුණු වූයේ ධාතු භාවනාවයයි දතයුතුය. කෙසා කන් කුඩුම්බියෙන් දෙපැත්තෙහි, නළලින් පෙරටුවද, පිටුපසින් ගෙලෙහි වළෙන් සීමා කරන ලද්දේ, හිසෙහි පිටකටුව, වෙළි ඇති සමෙහි වී ඇටයක අග පමණ පිටිස සිටියේ නොයෙක් ලක්‍ෂ සංඛ්‍යාතය. බොහෝ සෙයින්, ලොමා, කෙස් පිහිටි ස්ථානයන්ද, අත්තල හා පාදතලයන්ද හැර, ශරීර හමෙහි අනුනව දහසක්, ලොම් ගස් පිහිටන වළවල්වල ලේඬියෙක් පමණ ඇතුළට පිටිස

සිටියේය. තවො:- ඇඟිලි අග මතුපිට පිහිටි විස්සකි. දන්තා:- හනු ඇට දෙකෙහි පිහිටියේය. බොහෝසෙයින් දත් දෙතිසකි. තවො:- මුළු හරීරය හාත්පසින් වසා, ප්‍රකට (නොවැසුණ) දලඬුවට මත්තෙන් සිවියට යටින් තිබෙන සම. මංසං:- තුන්සියයකට අධික අස්ථීන්හි තැවරී ඇති මාංශපේශීන් නවසියයකි. නභාරු:- සියලු ශරීරයෙහි අස්ථි සම්බන්ධ කර, පවතින නවසියයක් නහර. අටඨී:- මුළු සිරුරෙහි යට හා උඩ තුන්සියයකට අධික අස්ථීන්. අටඨිමිඤ්ජා:- ඒ ඒ ඇටවල අභ්‍යන්තරයෙහි තිබෙන මිදුළු, වකකං:- ගලවළයෙන් නික්ම එක් මුලකින් මදක් ගොස් දෙකට බෙදී, මහ නහරවලින් බැඳී හෘදය මාංශය වටකොට සිටි මස්පිඩු දෙක. හෘදයං:- ශරීරාභ්‍යන්තරයෙහි දෙතන මධ්‍යයෙහි සිටි ඇතුළත සිත ඇසුරුකර ඇති. අත්ලෙන් අඩක් පමණ ලෙයින් පිරුණ දොඹ ඇටයක් තබන ප්‍රමාණ ආවාටයක් සහිත හෘදය මාංශය. යකනං:- දෙතන අතර දකුණුපසට බරව තිබෙන මස්පිඩු දෙකයි. කිලොමකං:- දලඬුව හෘදය ආශ්‍රිත වකුගඩු වසා සිටි වැසුණු දලඬු සංඛ්‍යාත වූද, මුළු ශරීර සමෙහි යටමාංශය හාත්පසින් වෙලාසිටි නොවැසු දලඬුවයයිද දෙයාකාරය. පිහකං:- බඩදිව හෘදයට වම්පසින් උදර වැස්මට මතුපැත්ත ආශ්‍රය කොට සිටි බඩදිව මසයි. පපථාසං:- පපුමස ශරීරාභ්‍යන්තරයෙහි දෙතන අතර හෘදය හා වකුගඩු වසා එල්ලෙමින් තිබෙන මස්කැබලි දෙතිසකින් යුත් පපුමස. අනතං:- බඩවැල මත්තෙහි ගලවළයෙන්ද, යට මල මාර්ගය හා බැඳී පවතින, ගලවළව හා මලමාර්ගය කෙළවරකොට ශරීරාභ්‍යන්තරයෙහි තිබෙන, පුරුෂයාට දෙතිස් රියනක්ද ස්ත්‍රියට විසිඅට රියනක්ද වන, විසිඑක් තැනකින් නැඹී පවතින බඩවැල් ගුළිය. අනතගුණං:- විසිඑක් ඇතුල් බඩවැල් නොවිසිරෙන සේ එකට බැඳ ඇති බන්ධනයයි. උදරියං:- ආමාසයෙහි නොපැසුණු අහර: දත් මොහොල්වලින් මනාව කුඩුකරන ලද, දිව නමැති අතින් පෙරලන ලද කෙළ ගැලීමෙන් අපිරිසිදු වූ, එකෙණෙහිම පහවූ වර්ණ, ගන්ධ, රස ආදී සම්පතින් යුත්, රෙදිවියන පන්දුවෙහි යට අතට වූ තුල් මෙන් හිවල් වමනයක් සේ වැටී, පිත්, සෙම්, වාතාදියෙන් වෙලී කුසගිනි උෞෂණ වේගයෙන්, ඉතා රත්වූයේ පණුවන් ගැවසී ගත්තේ, මතුමත්තෙහි පෙණබුබුළු මුදමින්, ඉතාමත් පිළිකුල් වූයේ, දුර්ගන්ධ, ඉතාමත් පිළිකුල් බවට පැමිණ ආමාසය සංඛ්‍යාත, නාහි මතුයෙහි බඩවැල් වැස්මෙහි තිබෙන නොයෙක් කන ලද, පානය කරන ලද, කඩාකන ලද, රසවිඳින ලද ආහාරයි. කර්සං:- මල නාහිය යට, පිටෙහි ඇටකටු මුල් අතර, උසින් අටගුලක් පමණ පක්වාසයයි කියනු ලබන බඩවැල් අවසානයෙහි තිබෙන වර්වස්ය. පිතකං:- පිත: හෘදය මාංශ හා

පප්‍රමස අතරෙහි අක්මා මාංශය ආධාර කරගෙන පවතින, මහ වැටකොළ වැලක කුඩා කොපුවක් සමාන පිත් කෝෂයෙහි තිබෙන බද්ධ පිත්‍යයි කියනු ලබන පිතද, කෙස්, ලොම්, නිය, දත් ආදී මාංශයෙන් තොර ස්ථානයන්හිද, තද වියලි සම් හැර සෙසු ශරීරයෙහි ව්‍යාප්තව තිබෙන අබද්ධ පිතද වශයෙන් දෙයාකාරය. සෙමහ:- සෙම: උදරයෙහි පිටවැස්මෙහි ඇති එක් පාත්‍රයක පිරෙන ප්‍රමාණයේ සෙම. පුබෙබා:- සැරව උල් හා කටු ආදියෙන් ප්‍රහාරවලට ලක්වීම, ගිනිදැල්වලින් පහර දුන්විට, සිරුරු පෙදෙස්හි අභ්‍යන්තර ධාතු කිපීම් වශයෙන් හටගත් ගෙඩි පිළිකාදීන්හි මේරු ලේවල වෙනස සැරව වේ. ලොහිත:- ලෙය. අක්මාවෙහි යට කොටස පුරවා, හෘදය වකුගඩුව, හෘදය මාංශ ආදීන් මතුයෙහි ස්වල්පය බැගින් වගුරුවමින්, වකුගඩුව, හෘදය, අක්මාව, හෘදය මාංශය තෙමමින් තිබෙන එක් පාත්‍රයක් පිරෙන තරම් රැස්කළ ලෙයද, කෙස්, ලොම්, නිය, දත් හා මාංශයෙන් තොර හා තද වියලි සමද හැර, නහර ජාලය අනුසාරයෙන් සියලු තමාගේ යයි සිතාගත් ශරීරය පුරා, පැතිර සිටි හා සැරිසරන ලෙයද, වශයෙන් ලෙය දෙයාකාරය. සෙදො:- දහදිය ගින්නෙන් තැවීම, හිරු රැසින් තැවීම, සෘතු වෙනස්වීම් ආදියෙන් ශරීරය රත්වූ කල්හි සියලු කෙස්, ලොම්, කුප, සිදුරුවලින් වැගිරෙන ජල ස්වභාවයයි. මෙදො:- මේදය. ස්පූල වුවහුගේ මුළු සිරුරෙහි සම් මස් අතරද, කෘශ වුවහුගේ උකුල, තුනටිය ආදිය ආශ්‍රයකොට තිබෙන දුර්වල තෙල අසසු:- කඳුළු. සොම්තස් - දොම්තස් විසභාග ආහාර සෘතුන්ගෙන් හටගෙන ඇස්වළෙහි පුරවා, තිබෙන්නා වූ හෝ වැගිරෙන්නා වූ ද්‍රව්‍යය ආපෝ ධාතුයි. වසා:- වුරුණු තෙල. ගින්නෙන්, හිරුරැසින් තැවීම, සෘතු විෂමතාවන්හිදී, වාතය උණුසුම්වී, මෙහිදී, බොහෝසෙයින් අත්ල, පිටිඅත්ල, පාතල, පාපිට, නළල, උරහිස ආදී ස්ථානයන්හි තිබෙනා දියාරු තෙත් ගතියයි. බෙලො: කෙල. ආහාර දකින්නහුට හෝ සිහිකරන්නහුට මුඛයෙහි තබන්නහුට කිසියම් පිළිකුලක් උපදවන්නහුට (පිළිකුලක් වූවිට) බොහෝ ඉපදී දෙකොපුල් පෙදෙසින් බැස දිවෙහි තිබෙන පෙණ මිශ්‍ර තෙත් ද්‍රව්‍යයයි. සිංසාණිකා:- සොටු. විෂම ආහාර සෘතු ආදියෙන් හටගත් ශාරීරික ස්පන්ධාතු කැළඹීමට පත්වුවහුට හෝ හඬන්නහුට, හිස ඇතුළත මොළ ලොදයෙන් ගලාවූත්, තල්ල මතුයෙහි විවරයෙන් බැස, නාස්පුඩු පුරවා, තිබෙන්නා වූ හෝ වැගිරෙන්නා වූ කුණු වූ අපචිත්‍ර ඇලෙන ස්වභාවයයි. ලසිකා:- සදම්දුළු. ඇට සන්ධිනි තෙල් ගැල්වීමේ කෘත්‍යය ඉටුකරමින් එක්සිය අසුවක් සන්ධිනි ඇතුළත තිබෙන ඇලෙන ස්වභාව ඇති අපචිත්‍ර ද්‍රව්‍යයයි. මුත්ත:- මුත්‍ර: ආහාර හා සෘතු ගුණයෙන් හටගත් මුත්‍රාශය

ඇතුළත තිබෙන තෙත් ද්‍රව්‍යයයි. මක්දැයි:- මොළු ලොඳු. හිසෙහි පිටකටුව ඇතුළත, සිව් පූට්ටුව උපයෝගී කරගෙන තිබෙන සිව් පිට එක්කිරීමේ මිදුළු රැසයි.

වක්කායතන ආදී දොළොස් විසඳුම් ද්වාරදසායනන වශයෙන් දක්වන ලදී. චිත්ත වෛතසික ධර්ම නමැති, ආයයන් හටගැනීමට මුල්වන හෙයින්ද, දීර්ඝව ඉදිරියට ගෙනයන හෙයින්ද ආයතනයයි. ඇස, රූපය ආදී වශයෙන් ඒ ඒ දොරටු අරමුණු ඇතිව, හටගත් චිත්ත වෛතසික ධර්ම, ඒ ඒ අනුභව කිරීම් ආදී කෘත්‍ය වශයෙන් ඉපදේ. නැගිටී ගැටේ. උත්සාහ කෙරේනුයි යුක්තියි. ඒවාට මුල්වූ ධර්මයන් මෙයින් පැතිරෙයි විස්ථාරණය වෙයි. මෙය නොදත් කෙළවර ඇති, සසරෙහි ඉතා දීර්ඝ සසරදුක යම්තාක් නොනවතීද, ඒ තාක් ගෙන යති පවත්වනිය යුක්තියි. තවද, වාසස්ථානය, ආකරය, රැස්වීම ඉපදුණු දේශය, කාරණය යන අර්ථයන්හි ආයතන ශබ්දය යෙදේ. එසේම ලෝකයෙහි 'ඉසසරායතනං, වාසුදේවායතනං, ආදීන්හි වාසස්ථානය ආයතනයයි කියයි. සුවණණායතනං රජතායතනං ආදී තන්හි ආකාරය කියැවේ. (උපදනා තැන) ශාසනයෙහි වනාහි 'මනොරමෙ ආයතනෙ සෙවනති නං විභංගමා ආදී තන්හි රැස්වන ස්ථානයයි. දකඛණාපථො ගුනනං ආයතනං ආදී තන්හි ඉපදෙන ස්ථානයයි. තත්‍ර තත්‍රෙව සකඛිභබ්බතං පාපුණාති සත සති ආයතනෙ, ආදී තන්හි කාරණයයි. ඇස් ආදීන්හි ඒ ඒ චිත්ත වෛතසික ධර්මයෝ ඊට අනුගත හෙයින් වාසය කෙරෙති. වක්‍ෂුරාදීන් ඔවුන්ගේ වාසස්ථානයයි. වක්‍ෂුරාදීන්හි එම චිත්ත වෛතසික ධර්මයන් ගැටසිගත් හෙයින්ද, ඒවා ආශ්‍රිත හෙයින්ද, ඒවා අරමුණුකොට ඇති හෙයින්ද, වක්‍ෂුරාදීන් ඔවුන්ගේ ආකරයකි. හටගන්නා ස්ථානයකි. ඒ ඒ තන්හි වස්තු, ද්වාර, අරමුණු වශයෙන් රැස්වන හෙයින්ද, වක්‍ෂුරාදීන් ඔවුන්ගේ රැස්වන ස්ථානයයි. එය ඇසුරුකොට අරමුණු සිදුවන හෙයින්ද, එහිම උපදින හෙයින්ද, ඇස් ආදීහු ඔවුන්ගේ හටගත් දේශයයි. වක්‍ෂුරාදීන්ගේ අභාවයෙන් චිත්ත වෛතසිකාදීන්ගේ අභාවය වන හෙයින්, වක්‍ෂුරාදීන් ඔවුන්ට හටගැනීමේ කාරණා වේ. කියන ලද අර්ථයට අනුව ඇසද, ආයතනයද එයම වූයේනුයි වක්කායතනයයි. සෙස්සද මෙසේය. වක්‍ෂු ධාතු ආදී අටළොස් විසඳුම්, අටළොස් ධාතු වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. වක්‍ෂුරාදී එක් එක් ධර්මය පිළිවෙළින් විධාන කරයි. දරනු ලැබේ. එයින් විධාන කරයි. එහි හෝ දරනු ලැබෙනුයි, ධාතුවයි. රන් රිදී ආදී ලෝකික ධාතුව, තත්වාවබෝධය රහිත තාවය තුළින්, රන්රිදී ආදීන්ට මූලාමය

වටිනාකම් ප්‍රකෂේපණය කොට ඒ හේතුකොට නොයෙක් සසර දුක් නියම කරති. (ලබ්ති)

බරගෙන යන්නන්ගේ බර මෙන් සත්ත්වයින් විසින් උසුලනු ලැබෙත්, දරනු ලැබෙන්නුයි යන අර්ථයි. වසඟයෙහි නොපවත්නා හෙයින් මෙය දුක් පිළියෙල කිරීමක් පමණකි. මේවාට හේතුවන කරුණුවලින් සත්ත්වයින් විසින් සසර දුක් විඳිනු ලැබේ. එය එසේම කරන ලද්දේද වේ. ඒවාම දරනු ලැබේ. තබනු ලැබෙනුයි අර්ථයි. තවද තීර්ථකයින්ගේ ආත්මය නම් සත්‍ය වශයෙන් නැත. මේවා එසේ නොවේ. මේවා වනාහි තමාගේ ස්වභාවයන් දරන්නුයි ධාතුයි. යම්සේ ලෝකයෙහි විසිතුරු හිරියල්, රත්හිරියල් ආදී ශෛලමය දෑ ධාතුයයි කියත්ද? එසේම මේවාද ධාතූන් මෙනැයි ධාතු නම් වේ. මේවා නුවණින් දතයුතු කරුණු බැවින් විසිතුරුය. යම්සේ වනාහි ශරීරය යයි කියනු ලබන රාශියට අවයව වූ රස ලේ ආදීන්හි ඔවුනොවුන්ගේ විෂම ලක්ෂණ නුවණින් පිරිසිදු දැනගත් කල්හි ධාතු මාත්‍රයක්ම යයි දැනීමක් වේද, එපරිද්දෙන්ම පංචස්කන්ධ සංඛ්‍යාත ආත්ම භාවයාගේ අවයවවල ධාතුය යන හැඟීම දතයුතුය. ඇස් ආදීන්ගේ ඔවුනොවුන් අතර පවත්නා විෂම ලක්ෂණ පිරිසිදු දතයුතුය. තවද ධාතු යනු අජීව මාත්‍රයකට විශේෂ නමකි. එසේම බුදුරදුන්, 'ඡ' ධාතූයො අයං භික්ඛවෙ පුරිසො, ජීව සංඥාව මුලිනුපුටා දැමීම සඳහා ධාතු දේශනාව කළ සේක. කියන ලද පරිද්දෙන් ඇසද එයමනුයි ධාතුවද එයම නුයි වකඛුධාතුයි. සෙස්සද මෙසේය.

මනෝධාතු යනු සතර මනෝධාතූන්ය. ධම්මධාතු යනු වේදනා, සඤ්ඤා, සංස්කාර යන ස්කන්ධයන්ද, සොළොස් සියුම් රූපද නිර්වාණයද වේ. මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතු යනු හැත්තෑහයක් වූ මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූන්ය.

වක්ඛු ඉන්ද්‍රිය ආදී දෙවිසි විසඳුම් දෙවිසි ඉන්ද්‍රිය වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. ඇසම දැකීම් ලක්ෂණයෙන් අධිපතිත්වය කෙරේනුයි වකඛුන්ද්‍රියයි ශ්‍රෝත්‍රයම ඇසීම් ලක්ෂණයෙන් අධිපතිත්වය කෙරේනුයි සොතින්ද්‍රියයි. නාසයම ආඝ්‍රාණ ලක්ෂණයෙහි අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = සාණින්ද්‍රියයි. දිවම රස දැනීම් ලක්ෂණයෙහි අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = ජීවහින්ද්‍රිය යි. ශරීරයම ස්පර්ශ කිරීම් ලක්ෂණයේ අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = කායින්ද්‍රිය යි. මනිනුයි - මනයි - දැනගනී යන අර්ථයි. අර්ථකථාචාර්යවරු වනාහි

කීවාහුය. නැලියෙන් මණින්නාක් මෙන්ද, විශාල තරාදියක දමා මණින්නාක් මෙන්ද අරමුණ මනියි, දනිනුයි = මනයි. එයම මැණිම් ලක්ෂණයෙහි අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = මනිනුයි යි. ඒ හා යෙදුණු ධර්මයන් ජීවත් කෙරේනුයි = ජීවිතයි. එයම රැකීම ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි = ජීවිතිනුයි යි. එය රූප ජීවිතිනුයි, අරූප ජීවිතිනුයි වශයෙන් දෙවදරූමීය. සියලු කර්මජ රූප සහජය. සහජ රූප රැකීම රූප ජීවිතේනුයි. සියලු චිත්තජ රූප සහජය. සහජ අරූප රැකීම අරූප ජීවිතේනුයි. ඇයගේ ගැබ නැසේ, විනාස වේනුයි = ඉපිදි. ස්ත්‍රී ලිංගාදියෙහි අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = ඉනුයි. නියම වශයෙන් ස්ත්‍රීයගේම ඉනුයි = ඉපිනුයි යි. නිරයට පුං යයි කියයි. පුං සංඛ්‍යාත නිරයෙහි වෙහෙසේ. පීඩනයට පත්වේනුයි = පුරිසොයි කියයි. පුරුෂ ලිංගාදියෙහි අධිපතිත්වය කෙරේනුයි = ඉනුයි. නියම වශයෙන් පුරුෂයාගේම ඉනුයි පුරිසිනුයි. ඒ දෙකෙහි එකිනෙකෙහි ස්වභාවය අනුව එකිනෙකාට කර්මජ රූප සහජ වෙයි.

කුසල විපාක කාය විඤ්ඤාණය හා යෙදුණු සුවදායී කායික සිහිල් ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි ඉනුයි. දුකම ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි - දුකඛිනුයි. ප්‍රීතිය හා සතුට සංයෝගයෙන් යහපත් මනසක් මොහුට ඇත්තේනුයි = සුමනයි - යහපත් මනසෙහි ස්වභාවය සොමනසසයි. වෛතසික සිසිල් කිරීම් ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි * ඉනුයි. සතුටම ඉනුයි වූයේ නුයි සොමනසසිනුයි යි. දොම්නස යෙදීමෙන් දුෂ්ට වූ මනසක් මොහුටනුයිද, පහවූ සුව වේදනා ඇත්තේ, පිළිකුල් මනසක් මොහුටනුයි දුමමනයි. නරක සිතෙහි ස්වභාවය = දොමනසසයි. වෛතසික අමිහිරි ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි = ඉනුයි. දොම්නසම ඉනුයි වූයේ දොමනසසිනුයි. සුවදුක් ආකාර පැවැත්මෙහි මධ්‍යස්ථ වේ. මධ්‍යස්ථ ආකාරයෙන් පිහිටි හෙයින් ඒ ආකාරයෙන් පවතිනුයි - උපේක්ෂායි. මධ්‍යස්ථ ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි - ඉනුයි. උපේක්ෂාවම ඉනුයි වූයේ උපෙක්ඛිනුයි. මෙය කරුණකොට අදහති. තමා හෝ අදහයි. ඇදහිලි මාත්‍රයම මෙයනුයි - සද්ධායි. අශ්‍රද්ධාවගේ මැඩපැවැත්වීම කරන හෙයින් අධිපති අර්ථයෙන් ඉනුයි. ස්ථීරත්ව ලක්ෂණයෙන් හෝ ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි = ඉනුයි. ශ්‍රද්ධාවම ඉනුයි වූයේ සද්ධිනුයි. ශක්තිමත් භාවය වීර්යයි. වීර්යයන්ගේ කර්ම හෝ නියම ක්‍රමයෙන් ගෙන යායුතුය. පැවැත්විය යුතු වූයේනුයි වීර්යයි. කුසිතකම මැඩපවත්වන හෙයින් අධිපති අර්ථයෙන් ඉනුයි.

දැඩිව අල්ලාගැනීම් ලක්ෂණයෙන් ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි ඉන්ද්‍රියයි. විරියයම ඉන්ද්‍රිය වූයේ (විරියෙන්ද්‍රියයි) විරියින්ද්‍රියයයි, එයින් සිහි කෙරෙත්. තමා හෝ සිහිකරයි. සිහිකිරීම් ප්‍රමාණයම මෙයනුයි සහියි. සිහිමුලාව මැඩපවත්වන හෙයින් අධිපති අර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියයි. අභිවෘද්ධි ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි ඉන්ද්‍රියයි. සිහියම ඉන්ද්‍රිය වූයේ සතින්ද්‍රියයයි. අරමුණෙහි සිත මනාව පිහිටයි තබයිනුයි = සමාධියි. විසිරීම මැඩපවත්වන හෙයින් අධිපති අර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියයි. නොවිසිරෙන ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි ඉන්ද්‍රියයි. සමාධියම ඉන්ද්‍රිය වූයේ සමාධිත්වයයි. මෙය දුක්ඛයෙහි ආදී ක්‍රමයෙන් ආර්ය සත්‍යයන් විශේෂයෙන් දැනගනීනුයි = ප්‍රඥායි. අටුවාවන්හි, වනාහි, අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම වශයෙන් පැනවීම් වශයෙන් ප්‍රඥාව යයි යුක්තයි. අවිද්‍යාව මැඩපවත්වන අර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියයි. දැකීම් ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානත්වය කෙරේනුයි ඉන්ද්‍රියයි. ප්‍රඥාවම ඉන්ද්‍රිය වූයේ පඤ්ඤාත්වයයි.

කෙළවරක් නොමැති සංසාර වෘත්තයෙහි නොදත් අමාත්‍යවද වන සිව්සස් දහමම දැනගන්නෙමියි පිළිපත්නුට උපදනා හෙයින්ද, ඉන්ද්‍රියාර්ථය හටගන්නා හෙයින්ද අනඤ්ඤානඤ්ඤාසමාප්තියයි කියයි. සෝවාන් මාර්ග ඤාණයට මේ නාමයකි. ප්‍රථම මාර්ගයෙන් දත් සීමාව නොඉක්මවා, ඒ මාර්ගයෙන් දත්, ඒ චතුරාර්ය සත්‍යය ධර්මයන්ම දැනගන්නා හෙයින්ද ඉන්ද්‍රියාර්ථය හටගන්නා හෙයින්ද, මනාසේ දැනගන්නා වූ ඉන්ද්‍රිය = අඤ්ඤාත්වයයි. සෝවාන් ඵලාදී ස්ථාන සයක ඤාණයට මෙය නාමයකි. සම්පූර්ණ දැනුම ඇත්තා වූ, චතුරාර්ය සත්‍යයන්හි, නිමවන ලද, ඤාණ කෘත්‍යය ඇති, කමිණාශ්‍රවයන් වහන්සේලාටම උපදනා හෙයින්ද, ඉන්ද්‍රියාර්ථය හටගන්නා හෙයින්ද, අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියයි. චතුරාර්ය සත්‍යයන්හි නිමවන ලද කෘත්‍යයන් ඇති, සම්පූර්ණ දැනුම ඇත්තා වූ, චතුරාර්ය සත්‍යයන් අවබෝධකොට සිටින අයට, අභ්‍යන්තර ඉන්ද්‍රියාර්ථය සිද්ධ කරන හෙයින්, අඤ්ඤාතාවන්ද්‍රියයි. අර්හත්ඵල ඤාණයට මෙය නාමයකි. මේ සියල්ලම සුදුසු පරිද්දෙන්, ප්‍රධාන ආකාරාර්ථයෙන්, ප්‍රධාන දේසිකාර්ථයෙන් ප්‍රධාන දර්ශනාර්ථයෙන්, ප්‍රධාන ශ්‍රේෂ්ඨාර්ථයෙන්, ප්‍රධාන සේවනාර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියයෝය. භාග්‍යවත් සමාක් සම්බුදුරජාණන් වහන්සේ, උතුම් ඵෙශ්වරියභාවයට පත් හෙයින්, කුසලාකුසල කර්මයන්හි, කිසිම ඵෙශ්වරියයට පත් අයෙක් නොමැති හෙයින් ඉන්ද්‍රියය. එහෙයින් කර්මජ කුසලකර්ම ඉක්මවා යයි. එයින්ම ශ්‍රේෂ්ඨත්වයට පත්වූයේ යයි, ප්‍රධාන ආකාරාර්ථයෙන්ද, ප්‍රධාන

ශ්‍රේෂ්ඨාර්ථයෙන්ද ඉන්ද්‍රියයෝය. මේ සියල්ලම භාග්‍යවත් මුනීන්ද්‍රියන් වහන්සේ විසින් තත්වාකාරයෙන් ප්‍රකාශකරන ලද්දේය, අවබෝධ කරන ලද්දේනුයි, ඉන්ද්‍රදේසිනාර්ථයෙන්ද, ඉන්ද්‍ර දෘශ්‍යාර්ථයෙන්ද ඉන්ද්‍රියයෝ වෙති. ඒවාම භාග්‍යවත් මුනීන්ද්‍රියාණන් වහන්සේ විසින් සමහර ඒවා ගෝචර සේවනයෙන්ද, සමහර ඒවා භාවනා සේවනයෙන්ද සේවනය කරන ලද්දේනුයි ඉන්ද්‍ර සේවනාර්ථයෙන්ද ඉන්ද්‍රියයෝ වෙති. තවද අධිපති සංඛ්‍යාත ඵෙශ්වර්යාර්ථයෙන්ද, ඉන්ද්‍රියයෝ වෙති. වක්‍ර විඤ්ඤාණාදීන්ගේ ප්‍රවෘත්තියෙහි වක්‍රරාදීන්ගේ සිද්ධිය ආධිපත්‍යයයි. එහි තීක්ෂණ භාවයෙහිදී තීක්ෂණත්වයද, මන්ද භාවයෙහිදී මන්දත්වයද වේ.

කාමධාතු ආදී දොළොස් විසඳුම් හව ප්‍රභේද වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කාමරාග සංඛ්‍යාත වූ කාමයෙන් යුක්ත වූ ධාතුව = කාමධාතුවයි. කාමසංඛ්‍යාත වූ හෝ ධාතුව = කාමධාතුවයි. කාමය හැර රූපයෙන් යුත් ධාතුව = රූපධාතුවයි. රූපසංඛ්‍යාත වූ හෝ ධාතුව = රූපධාතුවයි. කාමයද, රූපයද හැර අරූපයෙන් යුත් ධාතුව = අරූපධාතුවයි. අරූප සංඛ්‍යාත වූ හෝ ධාතුව අරූපධාතුවයි. එම ධාතූම නැවත හව ක්‍රමයෙන් යුක්තයි. උපදිනුයි හවයයි කියයි. සංඥාවෙන් යුත් හවය සංඥාහවයයි. සංඥාගත වූ හවයනුයි සඤ්ඤාහවයයි. මේ හවයෙහි සංඥාවක් ඇත්තේනුයි සඤ්ඤා හවයි. එය කාමහවයද, අසඤ්ඤාහවය අත්හළ රූපහවයද, නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤා හවය අත්හළ අරූපහවයද වේ. හැගීමක් දැනීමක් නොමැති හවය. අසඤ්ඤා හවයයි. එය රූප හවයෙහි එක් කොටසකි. ගොරෝසු භාවය නොමැති හෙයින් හැගීමක් නැත්තේය. සියුම් බැවින් මුළුමනින්ම හැගීමක් නැත්තේනුයි නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායි. එවැනි ස්වභාවයන්ගෙන් යුත් හවය නේවසසඤ්ඤානාසඤ්ඤා හවයයි. තවද, ගොරෝසු සංඥාවන්ගේ අභාවයද, සියුම් සංඥාවන්ගේ අභාවයෙන්ද නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤාව මේ හවයෙහි නුයි = නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤාහවයයි. එය අරූප හවයෙහි එක් කොටසකි. එක් රූපස්කන්ධයකින් ගැවසීගත් හවය එකවොකාර හවයයි. එක් ස්කන්ධයක් හෝ මේ හවයට නුයි එකවොකාර හවයි. එය අසඤ්ඤා හවයයි. අරූප ස්කන්ධ සතරකින් ගැවසීගත් හවය චතුර්වොකාර හවයයි. ස්කන්ධ සතරක් මේ හවයට නුයි චතුර්වොකාර හවයයි. එය අරූප හවයමය. ස්කන්ධ පහකින් ගැවසීගත් හවය, ස්කන්ධ පහක් මේ හවයට ඇත්තේනුයි පඤ්චවොකාර හවයයි. එය කාමහවයද රූප හවයෙහි එක් කොටසක්ද වේ.

ප්‍රථමධ්‍යානාදී දොළොස් විසඳුම් ධ්‍යාන සමාපත්ති වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කුඩාතං යන මෙහි බ්‍රහ්මචිහාර පමණක් අදහස් කරන ලදී. විතර්ක, විචාර, ප්‍රීති, සුව, විතෙතකග්‍රතා හා යෙදුණේ පද්මජ්ඣානා යි. ප්‍රීති, සුව, සිතෙහි එකඟබව හා යෙදුණේ දුතියජ්ඣානායි. සුව, සිතෙහි එකඟ බව හා යෙදුණේ තතියජ්ඣානායි. මධ්‍යස්ථභාවය සිතෙහි එකඟ බව හා යෙදුණේ චතුර්පජ්ඣානායි. මාදුට්ඨයී, මොලොක් වෙයිනුයි මෙනතායි. සිතිඳුවේය යන අර්ථයි. මාදුබැවිහි වූයේ හෝ මාදු භාවයාගේ මේ පැවැත්මනුයි = මෙනතායි විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන් මිදුණු බැවින්ද අරමුණෙහි, තදින් බැඳුණු හෙයින්ද විමුක්තියයි. සිතෙහි විමුක්තිය වෙතො විමුත්තියි. මෙමත්‍රියයම වෙතො විමුත්තියනුයි - මෙනතා වෙතො විමුත්තියි කරුණාව කියන ලද අර්ථ ඇත්තේමය. එය හා යුක්ත වූයේ සතුටුවෙන්. තෙමේ හෝ තුටුවෙයි. සතුටුවීම මාත්‍රයම එයමනුයි - මුදිතායි. අවෙර වෙන්වායි ආදී ව්‍යාපාද ප්‍රභාණයෙන් මැදහත්භාවයට පැමිණීමෙන් මධ්‍යස්ථව සිටිනුයි = උපෙක්ඛායි මෙමත්‍රී ආදී ත්‍රිවිධ බ්‍රහ්ම විහාර, ප්‍රථමාදී ධ්‍යානත්‍රයයෙහි යෙදී ඇත. උපෙක්ඛා බ්‍රහ්ම විහාරය වතුර්ථ ධ්‍යානයෙහි යෙදේ. පැතිරීම් වශයෙන් මෙයට කෙළවරක් නැත්තේනුයි අනන්තයි. අහස කෙළවරක් නැත්තේනුයි ආකාසානන්තයි. කසිණය උගුළුවා දැමූ අහසයි. අහස අනන්ත වූයේනුයි ආකාසානඤ්චයි. ඒ ආකාසානඤ්චය, අධිෂ්ඨාන අර්ථයෙන් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සහිත ධ්‍යානයට වාසස්ථානය වන්නේනුයි, දෙවියන්ට දේවායතනය මෙන්, ආකාසානඤ්චායතනයයි. ආකාසානඤ්චායතනයම සමාපත්තියක් වූයේනුයි ආකාසානඤ්චායතන සමාපතියි. පැතිරීම් වශයෙන් මෙයට කෙළවරක් නැත්තේනුයි = අනන්තයි. එ අහස අරමුණුකොට පවත්නා විඤ්ඤාණය අනන්ත වූයේමනුයි ආනඤ්චයි. විඤ්ඤාණය ආනඤ්ච වූයේ විඤ්ඤානඤ්චයයි නොකියා විඤ්ඤාණඤ්ච යයි යුජ්ජේයි. මේ මේ ආරෝපණය කළ ශබ්දයයි. ඒ විඤ්ඤාණඤ්චය අධිෂ්ඨාන අර්ථයෙන්, සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සහිත ධ්‍යානයට වාසස්ථානය වන්නේනුයි දෙවියන්ට දේවායතනය මෙන් විඤ්ඤානඤ්චායතනයයි. මෙයට කිසිවක් නැත්තේනුයි අනිඤ්චනයි. යටත් පිරිසෙයින් චිත්තයාගේ භංග ප්‍රමාණයක් පමණ වූ ඉතිරියක් නැතැයි යුජ්ජේයි. අනිඤ්චනයාගේ ස්වභාවය ආකිඤ්චඤ්ඤායි. ආකාසානඤ්චායතන විඤ්ඤාණයාගේ අභාවයට මෙය විශේෂ නාමයකි. ඒ ආකිඤ්චඤ්ඤාය අධිෂ්ඨාන අර්ථයෙන් සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් සහිත ධ්‍යානයට වාසස්ථානය වන්නේනුයි, දෙවියන්ට දේවායතනය මෙන් ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයයි. (දළ) ගොරෝසු සංඥාවන්ගේද, සියුම් සංඥාවන්ගේද අභාවයෙන් ඒ හා

සම්ප්‍රසූක්ත ධර්මයන් සහිත ධ්‍යානයාගේ සංඥාවක් නොවන්නේය. සංඥාවක් නැත්තේනුයි = නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායි, නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායද, එය මනායතන ධම්මායතනයන්ට ඇතුළත්ව ඇති බැවින් ආයතනයක් වූයේමනුයි නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයයි. නොහොත්, මෙහි යම් ඒ සංඥාවක් වේද, එය වනාහි සංඥා කෘත්‍යයක් කිරීමට අසමත් හෙයින් නේවසඤ්ඤායි. සංස්කාරවාසේස සියුම් භාවයෙන් විද්‍යමාන හෙයින් අසඤ නොවේයයිද, සංඥාවක් නැත්තේද, අසඤාවක් නැත්තේද එයමැයි. සෙසු ධර්මයන්ට අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන් වාසස්ථානය වන්නේනුයි, නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයයි ආකිඤ්චඤ්ඤායතන අරමුණෙහි සමාපත්තියට මේ විශේෂ නාමයකි. හුදෙක් මෙහි සඤ්ඤාව පමණක් එසේ නොවෙයි. තවද, වේදනාවද, වේදනාව නොවේ. අවේදනාවද නොවේ. සිතද සිත නොවේ. නොසිතද නොවේ. ස්පර්ශයද ස්පර්ශය නොවේ. ස්පර්ශය නොවන්නේද නොවේ. සෙසු සම්ප්‍රසූක්ත ධර්මයන්හිද මේ ක්‍රමයමැයි. සංඥා ශීර්ෂයෙන් වනාහි මෙම දේශනය කරන ලද්දේය. අවිද්‍යාදී දොළොස් විසඳුම් ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාද අංග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. පුරවන්ට නුසුදුසු යන අර්ථයෙන් කාය දුශ්චරිතාදීන් නොවිදිය යුතුය. නොලැබිය යුතුය යන අර්ථයි. ඒ නොවිදිය යුත්ත විදිනියි = අවිජ්ජායි. එයට විපරිත වූ කායසුචරිතාදිය විදිය යුතුනම් වේ. ඒ විදිය යුතු දේ නොවිදිනියි - අවිජ්ජායි. ස්කන්ධයන්ගේ රාශ්‍යාර්ථය, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ ආධිපතෙය්‍යාර්ථය සත්‍යයන්ගේ සත්‍යාර්ථය නොදත් බව කෙරේනුයි - අවිජ්ජායි. දුක්ඛාදීන්ගේ පිඩාකිරීම් වශයෙන් කියන ලද සිව්ආකාර සිව් ආකාර අර්ථය ප්‍රකට නොකෙරේනුයි - අවිජ්ජායි. කෙළවරක් නොමැති සංසාරයෙහි සියලු, යෝනි, ගති, භව, විඤ්ඤාණස්ථිති සත්තාවාසයන්හි ද්‍රවවයිනුයි = අවිජ්ජායි. පරමාර්ථ වශයෙන් අවිද්‍යමාන වූ ස්ත්‍රී පුරුෂාදීන්හි, ස්ත්‍රී පුරුෂ වශයෙන් සිත ද්‍රවයිද, විද්‍යමාන වන ස්කන්ධාදීන්හි ඒ අනුව සිත නොද්‍රවයිනුයි - අවිජ්ජායි. තවද, වක්‍රවිඤ්ඤාණාදීන්ට වස්තු ආරම්භණයන්ද, ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදයෙහි, හේතුවෙන් හටගත් ධර්මයන්ගේ චැසීම කරන හෙයින්ද = අවිජ්ජායි. ප්‍රත්‍යයෙන් සකස්කළ දේ රැස් කෙරේනුයි = සංඛාරායි. අවබෝධ කෙරේනුයි = විඤ්ඤාණායි. නැමේනුයි = නාමංයි. නමවනු ලැබේනුයි = නාමංයි. වෙනසට පත්වේනුයි = රූපංයි. ඉපදීම් පතුරුවයිනුයි = ආයතනංයි. දිගටම ඒවා ගෙනයයිනුයි ආයතනයි. ස්පර්ශ කෙරේනුයි = ඵසෙසායි. විදිනුයි = වෙදනායි. ආශාවෙන් පීඩිත වේනුයි = තණ්හායි. තදින් අල්ලාගනියි. බොහෝසේ ගනිනුයි = උපාදානංයි. වෙයි

වැඩිදියුණු කෙරෙනුයි = හවොයි. ඉපදී නම් = ජාතියි. දිරිම = ජරායි.
මෙයින් මැරෙනුයි = මරණයි.

දුක්ඛාදි අටසිය අටක් විසඳුම් චතුරාර්ය සත්‍ය යෝජනා වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. දුක්ඛං අභිඤ්ඤායාං ආදීන්හි චතුෂ්ක සය වශයෙන් සුවිසි විසඳුමකි. වක්‍ර ජරාමරණං ආදී පෙය්‍යාලයෙහි, වක්‍ර අභිඤ්ඤායාං සොතං අභිඤ්ඤායාං ආදියෙන් ආරම්භව ජාති අභිඤ්ඤායායි අවසාන කිරීමෙහි එකසිය අනුපහකට අධික විසඳුම් යොදා කියන ලද, අනුපහකට අධික චතුෂ්ක සියයක් වෙයි. ඒ චතුෂ්කයන්ගේ වශයෙන් විසඳුම් හත්සිය අසුවක් වේ. ජරා මරණං ආදී චතුෂ්කයෙහි සතර විසඳුම්ද, සියලු අටසිය අටක් විසඳුම් වෙති. මෙහිද ඒ ඒ ධර්මයන්ට ප්‍රධාන වූ, හේතුව සමුදයයි දතයුතුය. සියලු සංස්කාරයන්ගෙන් ශුන්‍ය වූ නිර්වාණය නිරෝධයයි දතයුතුය. අනඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතින්ද්‍රියාදි ත්‍රයයෙහිම ලෝකෝත්තර ඉන්ද්‍රියයන්ගේ අභාවය දැක්වීම පිණිස, අනඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතින්ද්‍රිය නිරෝධයයි ආදිය යෙදේ. නිරෝධගාමිණී ප්‍රතිපදා යනු සම්පූර්ණ ආර්ය මාර්ගයමය. මෙසේ කියනකල්හි එලයටද මාර්ග ව්‍යවහාරය ලැබෙන හෙයින්, අඤ්ඤාන්ද්‍රිය අඤ්ඤාතාචන්ද්‍රියයන්ටද යෙදේ. නැවත දුක්ඛාදීන්ගේ විශේෂ දැනීම් ආදි වශයෙන් අටසිය අටක් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. නැවත දුක්ඛාදීන්ගේ විශේෂ දැනුම, අවබෝධය ආදී වශයෙන් අටසිය අටක් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. විශේෂ දැනුමද එයයි. අවබෝධ කළයුතු අර්ථයෙන් ප්‍රතිවේධයද එයමනුයි පරිඤ්ඤා ප්‍රතිවේධයි - පරිඤ්ඤා ප්‍රතිවේධයෙහිම අර්ථය = පරිඤ්ඤාපටිවේධවේද්‍යායි නැවත ජරාමරණ කෙළවරකොට ඇති ඒ දුක්ඛාදී වූ, දෙසියදෙකක් පද, සමුදයාදී සත් සත් පදයන්හි යොදා, අටසිය සතරක් වශයෙන්, එක්දහස් හයසිය දහසයක්ද වූ විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. එහි ප්‍රධාන වූ හේතුව සමුදයයි. එහි නිරෝධයි සමුදය නිරෝධයයි. ඡන්දයම රාගයනුයි ඡන්දරාගයි. දුකෙහි සුව හැඟීමෙන් දුකට කැමැත්තක් හා ආශාවක් හටගනී. එය දුරුකිරීම ඡන්දරාග නිරෝධොයි දුක හේතුවෙන් උපදින්නා වූ, සුවය, සොම්නස දුක්ඛසස අසසාදො දුකෙහි අනිත්‍යතාව, දුකෙහි චෙතස්චත ස්වභාවය දුක්ඛසස ආදීනවො දුකෙහි කැමැත්ත හා ඇල්ම දුරුකිරීම කැමැත්ත හා ඇල්ම ප්‍රභාණය කිරීම දුක්ඛසස නිසසරණයි. හටගත්, ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්, හේතුවෙන් උපන් යම්කිසිවක් වෙයිද, ඉන් නිදහස්වීම නිරෝධයයි යන වචනයෙන් නිර්වාණයම දුකින් නිදහස්වීමයි. දුක් නිරෝධය, සමුදය නිරෝධය කැමැත්ත හා ආශා නිරෝධය දුකින් නිදහස්වීම යයි නොයෙක්

ප්‍රත්‍යයේ හටගත් ධර්මයන්ට විරුද්ධ වශයෙන්ද, නොයෙක් ක්‍රම වශයෙන්ද, සතර ස්ථානයෙකිනි නිර්වාණයම කියා ලද්දේයයි දතයුතුය. සමහරු ආහාර සමුදයෙන්, දුක්ඛ සමුදයද, ආහාර නිරෝධයෙන් දුක්ඛ නිරෝධයද, ස්වකීය කෘත්‍යය වශයෙන් සමුදය නිරෝධය දක්වයි. නොහොත් උදයව්‍යය දර්ශනයෙන් සමුදය නිරෝධයද විදර්ශනාව සහිත මාර්ගය ඡන්දරාග නිරෝධයයිද කියති. මෙසේ කියන කල්හි, ලෝකෝත්තර ඉන්ද්‍රියයන්ගේ, විදර්ශනා නොවන තත්ත්වයට පැමිණීම සර්වසාධාරණ නොවේයයි පළමු කියන ලද ක්‍රමයම ගතයුතුය. ලෝකෝත්තර ඉන්ද්‍රියයන්හි ඡන්ද-රාග නොමැති හෙයින් ඡන්ද රාග නිරෝධයයි යෙදේ. ශරීරයෙහි ඡන්දරාගයෙන්ම ශරීරයෙහි කොටසක් වන කේශාදීන්හිද ඡන්දරාගය කරන ලද්දේම වේ. ජරාමරණාදියට පත්වන්නන් කෙරෙහි ඡන්දරාගයෙන්ම ජරාමරණයන්හිද ඡන්දරාග කරන ලද්දේම වේ. ආස්වාද ආදීනවයන්ද මෙසේ යෙදිය යුතුය.

නැවත ජරාමරණ කෙළවරකොට ඇති දුක්ඛාදි දෙසිය දෙකක් පද, සමුදයාදී, ඡටි ඡටි පදයන්හි යොදා හත්සිය එකොළහක් වශයෙන්ද ක්‍රම එක්දහස් හාරසිය දාහතරක් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. දැන් ජරාමරණ කෙළවර කොට ඇති, දෙසියඑකක් පද සප්ත අනුපස්සනාවන්හි යොදා, විස්තර කරන්ට පළමුව අනිත්‍යානුපස්සනාදී සත් අනුපස්සනාවන් විස්තර කරන ලදී. ඒ සියල්ල සියලු සත් සුද්ධික අනුපස්සනා විසඳුම් සමග එක්දහස් හාරසිය දාහතරක් විසඳුම් වෙති. අනිත්‍යයයි නුවණින් බැලීම අනිවච්ඡානුපස්සනායි. එය නිත්‍ය සංඥාවට විරුද්ධය. දුක්ඛයයි නුවණින් බැලීම දුක්ඛානුපස්සනායි. එය සුව සංඥාවට විරුද්ධය. ආත්මයක් නොවේ යයි නුවණින් බැලීම අනත්තානුපස්සනා යි. එය ආත්ම සංඥාවට විරුද්ධය. ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්ගේ පරිපූර්ණත්වයට පත්හෙයින් කලකිරේනුයි = නිබ්බිදායි. කලකිරීමද නුවණින් බැලීමද එයම චූළේනුයි නිබ්බිදානු පස්සනායි. එය තෘෂ්ණාවට විරුද්ධය. සතර අනුපස්සනාවන්ගේ සම්පූර්ණත්වයට පත්හෙයින් නොඇලේනුයි විරාගයි. නොඇලීමද, නුවණින් බැලීමද එයමනුයි නිරොධානුපස්සනායි. එය හටගැනීමට විරුද්ධය. සයවැදෑරුම් අනුපස්සනාවන්ගේ සම්පූර්ණත්වයට පත්හෙයින් දුරුකෙරේනුයි පටිනිසසගයි. අත්හැරීමද නුවණින් බැලීමද එයමනුයි පටිනිසසගානු පස්සනායි එය තදින් අල්ලා ගැනීමට විරුද්ධය. ලෝකෝත්තර ඉන්ද්‍රියයන්ගේ නොමැති කල්හිද විදර්ශනාවට එළැඹී, සියලු සංස්කාර අනිත්‍යයහ. සියලු සංස්කාර දුක්ඛයහ. සියලු ධර්ම අනාත්මයහ යන වචනයෙන් ඒවාහිද අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්මතාවය වේ. එහි නිත්‍ය, සුව, ආත්ම සංඥාවන්ගේද,

තෘෂ්ණාවෙහි හා ඇල්මෙහිද, අභාවයෙන්, නිරෝධවත් වූහයි නුවණින් බලන කල්හි, පරිත්‍යාග, අත්හැරීම, පැනයාම ආදී දුරුකිරීම් හටගන්නා හෙයින් ඒ සමග සත් අනුපස්සනා යොදන ලදැයි දකියුත්තාහ.

ජරාමරණාදියට පත්වන්නන් කෙරෙහි, අනිත්‍යාදී වශයෙන්, දුටුකල්හි, ජරාමරණාදියද අනිත්‍ය වශයෙන් දුටුවේ නම් වෙයි. ජරාමරණාදියට පත්වන්නන් කෙරෙහි කලකිරෙන්නේ, නොඇලෙන්නේ, ජරාමරණයෙහි කලකිරුණේද, නොඇලුණේද වේ. ජරාමරණවත් අය කෙරෙහි නිරෝධ වශයෙන් දුටුකල්හි, ජරාමරණද නිරෝධ වශයෙන් දුටුවේ නම් වෙයි. ජරාමරණවත් අය අත්හරින්නේ ජරාමරණද අත්හරින්නේම වේයයි ජරා මරණයෙහි සථන අනුපස්සනා යොදන ලදැයි දකියුතුය.

දැන් ආදීනව ඤාණයට හේතුවූ, උත්පාදාදී පස් ආරම්භණයන්ගේ වශයෙන් උත්පාදාදීන්ද, ඒවාහි පර්යාය වචනද, පසළොස් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. නිර්වාණ ඥානයට, ඊට විරුද්ධ අරමුණු වශයෙන් අනුත්පාදාදී පසළොස් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. නැවත එම උත්පාද-අනුත්පාදාදී පදයන්ම යුගල වශයෙන් යොදා තිස් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. මෙසේ මේ ක්‍රමයෙන්ම සැට විසඳුම් වේ. එහි උපායදො යනු පෙර කර්ම හේතුවෙන් මෙහි උපතයි. පවතති යනු උපන්නහුගේ පැවැත්මයි. නිමිත්තං යනු සියලුම සංස්කාර නිමිතියි. යෝගාවචරයාට වනාහි සංස්කාර ආකාරවත්ව වැටහෙයි. එහෙයින් නිමිත්තයයි කියති. ආයුහනා යනු මතු ඉපදීමට හේතුවන කර්මයයි. එය රැස්කිරීම් අර්ථයෙන් ආයුහනයයි කියති. පටිසන්ධි යනු මත්තෙහි ඉපදීමයි. එය වනාහි භවාත්තර ගළපන හෙයින් ප්‍රතිසන්ධියයි කියයි. ගති යනු යම් ගමනකින් යම් ප්‍රතිසන්ධියක් වේද, එය යා යුතු හෙයින් ගතියයි කියයි. නිබ්බතති යනු ස්කන්ධයන්ගේ ඉපදීමයි. උපපතති යනු පැමිණියහුගේ හෝ උපන්නහුගේ එසේ කියන ලද විපාක ප්‍රවෘත්තියයි. ජාති යනු උපතයි. ඒ ඒ ස්ථානයන්හි උපදිනු ලබන සත්ත්වයින්ට යම් යම් ස්කන්ධ පහළවෙත්ද, ඒ ඒ ස්කන්ධයන්ගේ පළමු පහළවීමයි. ජරා යනු දිරීමයි. ඕ දෙවදැරුම්ය. සිටියහුගේ වෙනස්වීම් ලක්ෂණයයි කියනු ලබන සංඛත ලක්ෂණයද, කැඩුණු බව ආදී නියමිත පැවැත්මෙහිදී ඇතිවන එක් භවයකට ඇතුළත් ස්කන්ධයන්ගේ පැරණිවීම, ඕ මෙහි අදහස් කරන ලදී. බ්‍යාධි යනු සථනධාතු කිපීම් හේතුවෙන් හටගත්, පිත්-සෙම්-වාත එකතුවීම, සෘතු විපර්යාස, ආරක්ෂාව විකෘතිවීම

උපක්‍රම - කල්ම විපාක වශයෙන් ආබාධ අටවැදෑරුම්ය. විවිධ දුක් ගෙන එයි. නියම කරයිනුයි බ්‍යාධියි. පෙළයි. තවයි. කම්පා කෙරේනුයි බ්‍යාධියි. මරණං යනු මෙයින් දිවි තොර වේනුයි මරණයි. එය දෙයාකාරය. විනාශවීම් ලක්‍ෂණ සංඛ්‍යාත වූ, හේතුවකින් හටගත් ලක්‍ෂණයද, එක් භවයකට අයත් ජීවිතිඥියයාගේ විනාශයද වශයෙනි. එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. සොකො යනු සෝක කිරීමයි. ඤාති, වස්තු, රෝග, සීල දෘෂ්ටි ආදී ව්‍යසනායන්ගෙන් පීඩා වූවහුගේ සිතෙහි තැවීමයි. පරිදෙවො යනු වැළපීමයි. ඤාතීන්ගේ විනාශවීම් ආදියෙන් පීඩයට පත්වූවහුගේ වාග් ප්‍රලාපයි. උපායාසො. විශාල කරදරය ඥාති ව්‍යසනාදීන්ගෙන් පෙළුණහුගේ ඉතා අධිකව සිතෙහි දුක වැඩිවීමේ දෝෂයයි. උත්පාදාදී පහ, ආදීනව ඤාණයට වස්තු වශයෙන් යුක්තයි. සෙස්ස ඒවාහි පර්යාය වචනයයි. 'නිබ්බතති යනු ඉපදීමටද, ජාති යනු ප්‍රතිසන්ධියට පර්යායයි. ගති, උප්පතති යන දෙක පැවැත්මටද, ජරාදීන් නිමිත්තටද, අනුප්පාදාදී වචනයන්ගෙන් නිර්වාණයම කියන ලදී. නැවත එම උප්පාද අනුප්පාද ආදී සැට පදයන් දුකට සුඛ යන පදයන් සමග යොදා සැට විසඳුම්, භය, බෙම යන පදයන් සමග යොදා සැට විසඳුම්ද, සාමිස, නිරාමිස පදයන් සමග යොදා සැට විසඳුම්ද, සංස්කාර නිර්වාණ පදයන් සමග යොදා සැට විසඳුම්ද, විස්තර කරන ලදී. එහි දුකට යනු අනිත්‍ය බැවින් දුක්ය. දුකට විරුද්ධ බැවින් සුඛය. යමක් දුක්තම් එය භයංගිය. භයට විරුද්ධ වූයේ බෙමයි. යමක් බිය ගෙන දේද, එය සංසාර වෘත්තයට හා ලෝක පැවැත්මට ආධාරවන තත්වයෙන් නොමිදුණ හෙයින් සාමිසංය. සාමිසයට විරුද්ධ වූයේ නිරාමිසංය. යමක් සාමිසද එය සංස්කාර මාත්‍රයක්මය. සංස්කාරයන්ට විරුද්ධ බැවින්ද ශාන්ත හෙයින්ද නිර්වාණයයි කියයි. සංස්කාර වනාහි ඇවිළි ඇත. නිර්වාණය ශාන්තය. දුක් ආකාරයෙන්, භය ආකාරයෙන්, සාමිසාකාරයෙන්, සංස්කාරයෙන්දැයි, මෙසේ ඒ ඒ ආකාරයෙන් පැවැත්ම සඳහා ඒ ඒ ආකාරයෙන් යුක්තයි.

පරිගහනට්ඨාදී එක්තිස් විසඳුම් ආර්ය මාර්ගක්‍ෂණ වශයෙන් විස්තර කරන ලද්දේය. ආර්යමාර්ග හා යෙදුණු ධර්ම මුල පටන් ඉපදීම් පිණිස අල්ලා ගන්නේනුයි පරිග්‍රහ නම් වේ. ඒවාහි ස්වභාවය = පරිගහනට්ඨායි ඔවුන්ගේම ඔවුනොවුන්ට පිරිවර භාවයෙන් පරිවාරට්ඨායි භාවනාව සම්පූර්ණ කිරීම් වශයෙන් පරිපූර්ට්ඨායි ඒවාහිම සමාධි වශයෙන් එක අරමුණක අල්ලාගැනීම අපේක්‍ෂාකොට = එකගනට්ඨායි. නොයෙක් අරමුණුවල විකේෂ ප අභාවය අපේක්‍ෂාකොට = අවිකේඛපට්ඨායි. විර්ය වශයෙන් = පගගනට්ඨායි. සමාධි වශයෙන් ජලයෙහි දැමූ ස්නාන

මුරණයන් මෙන් වූ නොවිසිරී පවත්නා ස්වභාවය අවිසාරවෙයි. සමාධි යෝගයෙන් නොකැළඹුණු හෙයින් අනාවිලවෙයි. කම්පා නොවන හෙයින් අනිඤ්ජනවෙයි.

එකතනුපට්ඨානවසෙන යනු සමාධිය හා යෙදීමෙන් එක් අරමුණෙකි මනාව පිහිටීම වශයෙන්. ධීනවෙයා යනු අරමුණෙහි නිශ්චල භාවයෙන් පිහිටීම. නිවණ අරමුණුකොට ඇති මොහුට අරමුණෙහි එල්ලීම් වශයෙන්නුයි ආරම්භවෙයි. එහිම පහසුවෙන් හැසිරීම් වශයෙන්නුයි. ගොවරවෙයි. සසර දුක ප්‍රභාණය කිරීම් වශයෙන් නිර්වාණයාගේ (ප්‍රභානාර්ථය) පහානවෙයි. කෙලෙස් අත්හැරීම් වශයෙන් ආර්ය මාර්ගයාගේ පරිත්‍යාගාර්ථය පරිව්‍යාගවෙයි. දෙයාකාරයකින් නැගිටීම් වශයෙන් වුට්ඨානවෙයි. භාවනා අරමුණු නොවන පැවතුම්හි නැවතුම් වශයෙන් නිවහනවෙයි. නිවුණු බැවින් සනතවෙයි. නොනැවෙන හෙයින්ද, ප්‍රණීත බැවින්ද පණිතවෙයි. කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු බැවින්ද, අරමුණෙහි ඇලුණු බැවින්ද විමුක්තවෙයි. ආශ්‍රවයන්ට විෂය නොවීමෙන් පිරිසිදු බැවින් අනාසවවෙයි ක්ලේශ කාන්තාරයද සංසාර කාන්තාරයද ඉක්මවීමෙන් තරණවෙයි. සංස්කාර ලකුණු අභාවයෙන් අනිමිතතවෙයි. තෘෂ්ණා ප්‍රාර්ථනා අභාවයෙන් අප්පණිහිතවෙයි. ආත්ම සාර අභාවයෙන් සුඤ්ඤතවෙයි. විමුක්ති රසයෙන් එක්සෙයක් බැවින්ද සමථ විදර්ශනාවන්ගේ ඔවුනොවුන් ඉක්මවා නොයන බැවින්ද, අනතිවහනතවෙයි. ඔවුන්ගේම එකට බැඳීම යුග නදබවෙයි ආර්ය මාර්ගයාගේ සංස්කාරයන්ගෙන් නික්මීමෙන් නියානවෙයි. නිවණට පැමිණවීමෙන් හෙතුවෙයි නිවන අවබෝධ කිරීමෙන් දසසනවෙයි අධිපති භාවයෙන් ආධිපතෙයාවෙයි, යනාදී වශයෙන් සමථ ආදී සතර විසදුම් සමථ විදර්ශනා වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. අනිත්‍යාදී වශයෙන් නුවණින් බලනහෙයින් අනුපසසනවෙයි එකට වෙළී පවත්නා සමථ-විදර්ශනා දෙකට එක්රස භාවයෙන් අනතිවහනතවෙයි.

ශික්ෂාදී නව විසදුම් ආර්ය මාර්ගයාගේ මුල, මැද, අග වශයෙන් දක්වන ලදී. හික්මිය යුතු හෙයින් සිකබායි. ඒවා සමාදන් වියයුතු හෙයින් සමාදානවෙයි, සීලයෙහි පිහිටා කමටහන් වශයෙන් අරමුණු ගත්තනුගේ භාවනා පවත්වන ස්ථානය බැවින් ගොවරවෙයි. සමථ හෝ විදර්ශනා භාවනා කාලයෙහි, කුසිත වශයෙන් හැකිලුණු සිතට, ධම්මවිචය, වීර්ය, ප්‍රීති සම්බෝජ්ඣංග භාවනා වශයෙන් උත්සාහ

කිරිම් අර්ථයෙන් පගහනටෙයායි. නොසන්සුන් වශයෙන් අවුල් වූ සිතට, පසසදධි, සමාධි, උපේක්ෂා ආදී බොජ්ඣංග වැඩිම් වශයෙන් සන්සිදුවීම් අර්ථයෙන් නිගහනටෙයායි.

උභෝ විසුඛානං යනු දෙපරිද්දෙන් පිරිසිදු වූවන්ගේ හැකිලුණු හා විසිරුණු පක්‍ෂයෙන් වළක්වා පරිශුද්ධ චිත්තයන්ගේ යන අර්ථයි. මධ්‍යම ප්‍රමාණයෙහි සිටියවුන්ගේ නොකැඩී පවත්නා වූ චිත්තයන්ගේ වශයෙන් බහුවචන කරන ලදැයි දතයුතුය. උත්සාහය හා තැන්පත් වීමෙහිදී තදින් නොගැනීම. අස්ඤ්ඤාපෙක්‍ෂනටෙයායි. සමච පැවති චිත්තයාගේ වශයෙන් ක්‍රියාකොට භාවනාවෙහි විශේෂතාවයන්ට පැමිණීම භාවනා විසෙසාධිගමටෙයායි. ආර්ය මාර්ගය පහළවීම් වශයෙන් උනතරි පටිච්චෙදටෙයායි. ආර්ය මාර්ගයෙන් සිදුවූ චතුරාර්ය සත්‍යයන් අවබෝධ වීම් වශයෙන් සචාරානිසමයටෙයායි එල සමාපත්ති වශයෙන් නිරොධයෙහි පිහිටීම් අර්ථය පතිට්ඨාපකටෙයායි එය වනාහි ඒවා යුක්ත පුද්ගලයා නිරෝධ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයෙහි පිහිටුවයි.

ශුද්ධා ඉන්ද්‍රිය ආදී පස් විසදුම් ඉන්ද්‍රියාර්ථ වශයෙන් කියන ලද්දේය. අධිමොක්‍ෂටෙයා යනු ස්ථිර ලෙස පිහිටිම යන අර්ථයි. උපට්ඨානටෙයා යනු අරමුණට එළඹ පිහිටන අර්ථයයි. දසසනටෙයා යනු ඇති තතු බැලීම් අර්ථයි. ශුද්ධා බල ආදී පස් විසදුම් බලාර්ථ වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කම්පානොවන අර්ථයෙන් ශුද්ධාව බලයක් වේනුයි = සද්ධාබලං අසසභ්බියෙ යනු අශුද්ධාවෙන්. අසසද්ධියං යනු ශුද්ධාවට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ සිත් ඉපදීමයි. අකම්පියටෙයා යනු කම්පානොවිය යුතුය. කම්පාවීමට නොහැක්කේය යන අර්ථයි. කොසපේජ යනු කුසිතභාවයයි කියනු ලබන ථිතමිද්ධයෙන්, පමාදෙ යනු සිතියට ප්‍රතිවිරුද්ධ සිත් ඉපදීමෙන්, උදධවෙව යනු නොසන්සුන් බවයයි කියනු ලබන උද්ධවිවයෙන් අවිජ්ජායා යනු මෝහයෙන්,

සතිසමෙබාජ්ඣංගාදී සත් විසදුම් බොජ්ඣංග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. අවබෝධයෙහි කොටස බොජ්ඣංගයි. ප්‍රශස්ත වූද, සුන්දර වූද, බොජ්ඣංගය සමෙබාජ්ඣංගයි. සිතියම සමෙබාජ්ඣංගය වූයේ සති සමෙබාජ්ඣංගායි. ධර්මය විමසයිනුයි - ධම්මවිචයයි. ප්‍රඥාවට මෙය නමකි. පටිච්චයටෙයා යනු සෙවීම අර්ථයි. සතුටට පැමිණේනුයි පිහියි. එරතණටෙයා යනු පැතිරවීම් අර්ථයයි. සන්සිදීම පසසද්ධියි උපසමටෙයා යනු දාහ නැති යන අර්ථයි. සමච බලානුයි උපෙක්‍ෂායි. සමච බලයි.

අපක්‍ෂපාතිව බලන්නේය යන අර්ථයි. එය මෙහි තනුමජකධතතුපෙක්‍ෂාවයි. බොජකධංගුපේක්‍ෂාවයයිද එයට නමකි. විමසා බැලීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේ පටිසංඛාණ්‍ධෙට්ඨායි.

සමමාදිට්ඨි ආදී අට විසඳුම් මාර්ග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. යහපත්ව බලයි. එයින් මනාව බලත්. ප්‍රශස්ත සුන්දර වූ දෘෂ්ටියනුයි. සමමාදිට්ඨියි. ඒ සමයක් දෘෂ්ටියෙන් තසසා සමමාදිට්ඨියා. යහපත්ව කල්පනා කරයි. මනාව එයින් සංකල්පනය කරත්. ප්‍රශස්ත, සුන්දර වූ සංකල්පයනුයි - සමමා සංකපෙපායි. අභිරොපණ්‍ධෙට්ඨා යනු සිත අරමුණට නංවන අර්ථයයි. ආරම්භණාභිනිරොපණ්‍ධෙට්ඨා යනුද පාඨයි. යහපත්ව කියයි. යහපත් දැයක් එයින් කියති. ප්‍රශස්ත වූ හෝ සුන්දර වූ වචන යනුයි සමමා වාචායි. වැරදි වචනයන්ගෙන් (කථාවෙන්) වැළකීමට මෙය නාමයකි. පරිගහණ්‍ධෙට්ඨා යනු සිවුවැදෑරුම් වාක් සංවරය ලබාගැනීම, යහපත්ව කරයි යහපත් වූවක් එයින් කරත්. ප්‍රශස්ත වූ හෝ සුන්දර වූ කර්මාන්තයක්නුයි = යහපත් කාර්යයයි. යහපත් කාර්යයම - සමමා කම්මනෙතායි වැරදි ක්‍රියාවලින් වැළකීමට මෙය නාමයකි. සමුට්ඨානථෙට්ඨා යනු තෙවැදෑරුම් කාය සංවර හටගැනීම් අර්ථයි. යහපත්ව ජීවත් වේ. මනාව එයින් ජීවත් වෙති. ප්‍රශස්ත වූ හෝ සුන්දර වූ දිවිපැවැත්මනුයි - සමමා ආජීවොයි වැරදි දිවිපැවැත්මෙන් වැළකීමට මෙය නාමයකි. වොදානථෙට්ඨා යනු පිරිසිදුවීම් අර්ථයි. යහපත්ව උත්සාහ කරයි. එයින් යහපත්ව උත්සාහ කරයි. ප්‍රශස්ත වූ හෝ සුන්දර වූ ව්‍යායාම යනුයි සමමා වායාමොයි. යහපත්ව සිහිකරයි. එයින් මනාව සිහිකරත්. ප්‍රශස්ත වූ හෝ යහපත් වූ සිහි යනුයි සමමා සතියි. යහපත්ව සිත එකඟ කරයි. යහපත්ව එයින් සිත එකඟ කෙරෙත්. ප්‍රශස්ත වූ හෝ සුන්දර වූ සමාධි යනුයි = සමමා සමාධියි.

ඉන්ද්‍රියාදී දස විසඳුම් රාශිකොට අනුපිළිවෙළින් විස්තර කරන ලදී. ආධිපතෙය්‍යථෙට්ඨා යනු ප්‍රධානාර්ථය වශයෙනි. අධිපති අර්ථයි. අකම්පියථෙට්ඨා යනු විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන් කම්පා කරන්ට නොහැකි වන්නේය යන අර්ථයි. නිය්‍යාණ්‍ධෙට්ඨා යනු ලෝකික ලෝකෝත්තර ධර්මයන්ට විරුද්ධ දේවලින් නික්මයාමයි. හෙතුථෙට්ඨා යනු මිථ්‍යා දෘෂ්ටි ආදීන්ගේ දුරුකිරීම සඳහා සමයග් දෘෂ්ටි ආදීන් හේතුවේනුයි, සියලුම සමයග් දෘෂ්ටි ආදීන් නිර්වාණයට පමුණුවන හේතු වේනුයි හෙතුථෙට්ඨායි සතිපට්ඨාන ආදී අරමුණුවලට ඇතුල්වී, ඇතුළට වැදී වැටහෙන හෙයින් උපට්ඨානයි. සිහියම උපට්ඨාන වූයේ සතිපට්ඨානයි. කාය, වේදනා, චිත්ත

ධර්මයන්හි අසුභ, දුක්ඛ, අනිත්‍ය, අනාත්ම ආකාරයෙන් ගැනීම් වශයෙන්, සුභ, සුඛ, නිත්‍ය, ආත්ම සංඥාවන් ප්‍රභාණ කෘත්‍යයන් සිදුවීම් වශයෙන්ද, පැවති සිවු ආකර බෙදීමක් වේ. මේවා පූර්ව භාගයෙහි නොයෙක් සිත්වල ලැබේ. මාර්ග ඤාණයෙහි වනාහි, එකම සිතිය සිවුනාමයන්ම ලබයි.

සමයක් ප්‍රධානයන්හි, බලවත් සේ උත්සාහ කරනුයේ මෙය කරණකොටගෙනනුයි = පධානං = ප්‍රධාන නම් වේ. යහපත් ප්‍රධානය. සමමපපධානයයි. මනාව මෙයින් බලවත් සේ උත්සාහ කෙරෙනුයි = සමමපපධානයයි. එය සෝභන වූයේම කෙලෙස් විරූපී භාවයෙන්, වෙන්වූ බැවින් විරියයක් වූයේ, හිතසුව නිෂ්පාදනය කරන අර්ථයෙන්ද, ශ්‍රේෂ්ඨ භාවයක් ගෙන එන බැවින්ද, ප්‍රමුඛ භාවය කරන හෙයින්ද, සමමපපධානයයි. මෙය විරියයට විශේෂ නාමයකි. උපන්නා වූද, නුපන්නා වූද, නුපන්නා වූද, උපන්නා වූද, අකුසලයන්ගේ, ප්‍රභාණ උත්පත්ති, උත්පාද, ස්ථිති, කෘත්‍ය සිදුකිරීම් වශයෙන්ද පැවැත්මෙන්ද-බෙදීම සතර ආකාර වෙයි. ඒවාද පූර්ව භාගයෙහි නොයෙක් සිත්හි ලැබෙත්. මාර්ග ඤාණයෙහි එකක්ම වූ විරියය සිව්නාමයන් ලබයි.

පදහනටොයා යනු උත්සාහ කිරීම් අර්ථයි. පධානං යනුද පාඨයි. එම අර්ථයමය. ඉද්ධිපාදානං යන මෙහි, ඡන්ද, විරිය, චිත්ත, විමොසාවන්ති එක එක සිද්ධවේනුයි ඉද්ධියි. සමාද්ධ වෙයි. නිෂ්පාදනය වේයයි අර්ථයි. සත්ත්වයෝ මෙයින් සමාද්ධ වෙති. සමාද්ධ වූයේ, අභිවෘද්ධියට පත්වූයේ, උසස් බවට ගියේ වෙන්නුයි - ඉද්ධියි. පළමු අර්ථයෙන් සෘද්ධියම පාදය වූයේ ඉද්ධිපාදොයි. පාදො යනු අධිගම ආධාර උපායයයි යන අර්ථයි. යම්හෙයකින් මතු මතු විශේෂ සංඛ්‍යාත සෘද්ධියට පත්වෙන්නද? පැමිණෙන්නද එහෙයින් පාදයයි කියයි. මේ ඡන්දාදීන් පූර්ව භාගයන්හිදී අධිපති වශයෙන් නොයෙක් සිත්වල ලැබේ. මාර්ග ඤාණයෙහි එකටම ලැබේ. ඉස්සධනටොයා යනු නිෂ්පාදනය වන අර්ථයි. පිහිටන අර්ථය හෝ වේ. සවමානං යනු චතුරාර්ය සත්‍යයන්ගේ. තථටොයා යනු ස්වභාව අනුවය යන අර්ථයි. මේ අටවැදෑරුම් විසඳුම් ලෞකික ලෝකෝත්තර මිශ්‍රවූවානු වෙති. යොගානං යනු චතුරාර්ය මාර්ග ප්‍රයෝගයන්ගේ, පටිපපසසද්ධිටොයා යනු සතර ආර්ය මාර්ග ඵලයන්ගේ සංසිද්ධි අර්ථයයි. මාර්ග ප්‍රයෝග වනාහි ඵලඤාණයෙහි සංසිද්ධි වෙයි. කෘත්‍යය නිමවූ හෙයින්. මාර්ග ප්‍රයෝගයන්ගේ ඵල උදාවීමෙන් සංසිද්ධි භාවය හෝ වෙයි. ඵලානං සවර්තීරියටොයා යනු ආර්ය ඵලයන්ගේ ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කිරීම් වශයෙන්

ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන්නාවූය යන අර්ථයි. අරමුණෙහි සාක්ෂාත් කිරීම කියන ලද්දේ වෙයි. ලක්ෂණයෙහි ප්‍රතිලාභ සාක්ෂාත් කිරීම හෝ වෙයි.

චිත්තකාදි පස්විසඳුම් ධ්‍යානාංග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කල්පනා කිරීම = චිතකෙකායි. කල්පනා කිරීමයයි යුසේයි. හැසිරීම = විචාරොයි, විචාරයයි. ඔබ්බෙන බ හැසිරීම යයි යුසේයි. උපවිචාරධේයා යනු පිරිමදිය යන අර්ථයි. අභිසංකෘතධේයා යනු තෙත් කිරීම යන අර්ථයි. සමාධි වශයෙන් සිතෙහි එකඟවීම යන අර්ථයි.

ආවර්ජනාදි පසළොස් විසඳුම් විස්තරාත්මක වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. පංචද්වාර, මනෝද්වාරයන්හි භවංගාරම්මණයෙන් අත් අරමුණුවල චිත්ත සන්තානය නැමෙන කල්හි ද්විවිත්තයන්ට ඇතිවන ආවර්ජනය ආවර්ජනධේයායි විඤ්ඤාණයාගේ දැනගැනීම් අර්ථය විජානනධේයායි. ප්‍රඥාවගේ විශේෂ දැනීම පජානනධේයායි. සඤ්ඤාවගේ හැදින්ගැනීම සංජානනධේයායි. සමාධියගේ එක් අරමුණක පැවතීම එකාරම්මණධේයායි. දෙවන ධ්‍යානයෙහිදී සමාධිය චිත්තක, විචාරයන්ගෙන් තොරව තනිව උදාවේනුයි, එකොදිය කියයි. චිත්තක, විචාරයන් නොවැඩුණු හෙයින්, මැඩපවත්වා අග්‍රව ශ්‍රේෂ්ඨව උපදී යන අර්ථයි. ලෝකයෙහි තනි ද්‍රව්‍යය ශ්‍රේෂ්ඨයයි කියයි. චිත්තක, විචාරවලින් තොරව, තනිව අසභ්‍යාව උදාවේයයි කීම සුදුසුය. සියලුම කුසල සමාධීන්, නිවරණයන් අතර උද්ධවිවයටම විරුද්ධය. එම නිවරණයන්ගෙන් පිඩින නොවුණේ, ශ්‍රේෂ්ඨව උදාවෙයි හෝ, ඔවුන්ගෙන් වෙන්ව අසභ්‍යාව පහළවේනුයි එකොදි යන්න යෙදේ. අභිඤ්ඤාය ඤාතධේයා යනු ඤාත පරිඥාවෙන් ස්වභාවය දැනගන්නා අර්ථයි. පරිඤ්ඤාය තීරණධේයා යනු තීරණ පරිඥාවෙන් අනිත්‍යාදි වශයෙන් විමසා බැලීමයි. පහාණසස පරිව්වාගධේයා යනු ප්‍රහාණ පරිඥාවෙන් විරුද්ධ දෑ අත්හැරීම් යන අර්ථයි. සමව පැවති භාවනාවගේ එක් රසයයි යන අර්ථයි. එසසනධේයා යනු ස්පර්ශ කිරීම් යන අර්ථයි. විදිම් අර්ථයි. පීඩා සමුහයේ බර උසුලන බැවින් බන්ධධේයායි ශුන්‍යතා වශයෙන් බැලීම = ධාතුධේයායි. ප්‍රත්‍යයන් එක්රැස්ව කරන ලදැයි සැලකීම සංඛතධේයා ඊට විරුද්ධ වූයේ අසංඛධේයායි.

චිත්තචාරාදි පසළොස් විසඳුම් සිත පිළිබඳව විස්තර කරන ලදී. චිත්තධේයා යනු අරමුණ සිතයි නුයි (චිත්තං) චිත්තයයි. අවබෝධ කරන්නේ යන අර්ථයි. මෙහි යම් ජවනයක් වේද, එය ජවන විටී වශයෙන් තමාගේ

සත්තානය විසිතුරු කරයිනුයි - විතතං (සිතයි) යම් විපාකයක් වේද, එය කර්ම හා කෙලෙස්වලින් රැස් කළේනුයි විතතංයි සියල්ලම සුදුසු පරිද්දෙන් විසිතුරු බැවින්ද සිතය. විසිතුරු කරන හෙයින්ද සිතය. සංසාර වෘත්තයට යමක් ප්‍රත්‍යය වේද, ඒ සසර දුක රැස්කෙරේනුයිද = සිතය. මෙසේ අරමුණෙහි විසිතුරු ආදියෙන් විතතවෙය්‍යයි (සිත යන අර්ථය වේ) සිතෙහි ඉපදීමත් ඵලයෙහි ඉපදීමත් අතර අන්තරයක් නැතැයිනුයි = අනන්තරයි. අනන්තරයාගේ ස්වභාවය = ආනන්තරියයි විත්තයාගේ ආනන්තරිය විත්තානන්තරියයි. ඒ විතතානන්තරියාර්ථය විතතානන්තරියවෙය්‍යයි රහතුන්ගේ වූහි සිත හැර යම් කිසිවෙකුගේ අනන්තර නිරුද්ධ සිතට අනන්තරව සිතක් ඉපදීමේ සමර්ථ භාවයයි. මාර්ග සිතට අනන්තරව ඵල සිතෙහි ඉපදීමේ සමර්ථ භාවයයි යන අදහසයි. විතතසස වූධ්‍යානවෙය්‍ය යනු ගෝත්‍රභූ සිතට නිමිත්තෙන්ද මාර්ග සිතට නිමිත්තෙහි පැවැත්මෙන් නැගිටීම යන අර්ථයි. විතතසස විවට්ඨතවෙය්‍ය යනු ඒ සිත් දෙකින් කියන ලද පරිදි නැගිටියනුට නිර්වාණයෙහි නැඹුරුවීමයි. විතතසස හෙතුවෙය්‍ය යනු සිතට හේතුප්‍රත්‍යය වූ නවවැදෑරුම් හේතුන්ගේ හේතු අර්ථයයි. විතතසස පච්චයවෙය්‍ය යනු සිතට වස්තු අරමුණු වශයෙන් නොයෙක් ප්‍රත්‍යයන්ගේ ප්‍රත්‍යයාර්ථයයි. විතතසස - වත්තුවෙය්‍ය යනු සිතට වස්තු වූ ඇස, කන, නාසය, දිව, කය, භාදය වස්තුව යනාදීන්ගේ වස්තු අර්ථයයි. විතතසස භූමිමවෙය්‍ය යනු සිතෙහි උපදින ප්‍රදේශ වශයෙන් කාමාවචර ආදී භූමීන් යන අර්ථයි. විතතසස ආරම්භණවෙය්‍ය යනු රූපාදී අරමුණු යන අර්ථයි. පුරුදු අරමුණෙහි හැසිරෙන අර්ථයෙන් ගොවරවෙය්‍යයි මතු කියන විඤ්ඤාණාවර්ථයා වශයෙන් වරියවෙය්‍යයි නොහොත් ක්‍රියා හැසිරවීම් වශයෙන් වරියවෙය්‍යයි. සිතෙහි ගමන් කිරීම් වශයෙන් දුර ළඟ අරමුණු ගැනීම් වශයෙන් ගතවෙය්‍යයි. අභිනිහාරවෙය්‍ය යනු ගත් අරමුණින්, අත් අරමුණු මෙතෙහි කිරීමට සිතෙහි ඉදිරියට ගෙන යාම. විතතසස නියයානවෙය්‍ය මාර්ග සිතෙහි සසරින් පිටව යන අර්ථයි. තෛෂ්කම්‍යය ලදනුට කාමච්ඡදයෙන් ඉවත් වේනුයි ආදී ක්‍රමයෙන් විතතසස නිසසරණවෙය්‍යයි.

එකඟ බව ආදී දෙසාළිස් විසඳුම් ඒකත්වය සම්බන්ධයෙන් විස්තර කරන ලදී. එකතෙත යනු අරමුණෙහි එකඟ බවයි. එක් අරමුණෙහිය යන අර්ථයි. ප්‍රථමධ්‍යාන වශයෙන් ඇතුළට වැදීම් අර්ථය - පකකඤ්ඤාවෙය්‍යයි. ද්විතීය ධ්‍යාන වශයෙන් සතුටුවීම් අර්ථය - පසීදනවෙය්‍යයි. තෘතීයධ්‍යාන වශයෙන් නිශ්චලවීම් අර්ථය - සනතිට්ඨතවෙය්‍යයි. චතුර්ථධ්‍යාන වශයෙන්

මිදිම් අර්ථය - මුවවනටෙයායි. එය ශාන්තයයි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා වශයෙන් බැලීම = පසන්නටෙයා යානිකත ආදී පහ සමාධියෙහි වසීභාව විශේෂයන්ය. යානිකතටෙයා යනු ගොනුන් යොදා නැගී යාහැකි යානයක් මෙන් කරගත්, වස්තුකතටෙයා පිහිටන අධිකාලමක් සේ කළ, මනාසේ පුහුණු කළ, අනුවර්තටෙයා එළඹ සිටි බව, පරිචිතටෙයා භාත්පසින් පුරුදු කළ බව, සුසමාරදෙයා මනාව පටන්ගත් යහපත් සේ කරන ලද්දේ යයි අර්ථයි. මෙතෙහි කිරීම, සමවැදීම, අධිෂ්ඨානය, නැගිටීම, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා යන වසී කිරීම් වශයෙන් යන පද පහ පිළිවෙළින් යෙදිය යුත්තාහ. කසිණ ආදී අරමුණුකොට භාවනාවෙහි මස්තකප්‍රාප්ත වූ කල, චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ, අල්වාගැනීම, ළඟින් හැසිරීම පරිපූර්ණාර්ථයයි පරිපූරටෙයායි.

එම කරුණුවලින්ම මනාව සිත තැන්පත් වූ බැවින්, එක් අරමුණක එක්තැන්වීමෙන් ගැළපීම සමෝධානටෙයායි. ඒවාහිම බලප්‍රාප්තියෙන් අරමුණ මැඩපවත්වා පිහිටීම වශයෙන් අධිට්ඨානටෙයායි. සමථයෙහි හෝ විදර්ශනාවෙහි මූලපටන් ආදරයෙන් සේවනය කිරීම් වශයෙන් ආසෙවනටෙයායි බහුල භාවයට පත්කළහුට, යහපත් ආකාරයෙන්, හටගැනීම් වශයෙන් සුසමුගතටෙයායි මනාව හටගත්තහුට විරුද්ධ කෙලෙස් ආදීන්ගෙන් මනාව මිදීම් වශයෙන්ද, අරමුණෙහි මනාව යෙදීම් වශයෙන්ද, සුවිමුක්තටෙයායි.

බුද්ධත්වයාදි සතර පද බොජ්ඣංග වශයෙන් කියන ලදී. සෝවාන් මාර්ගයෙහි අවබෝධ කළයුතු කොටස් බුද්ධත්වටෙයා යි. අවබෝධ කරන අර්ථයි. සකෘදාගාමී මාර්ගයෙහි අවබෝධ කළයුතු කොටස් අනුබුද්ධත්වටෙයායි මනාව අවබෝධ කළයුතුයි යන අර්ථයි. අනාගාමී මාර්ගයෙහි අවබෝධ කළයුතු කොටස් පටිබුද්ධත්වටෙයායි. ප්‍රබෝධයෙන් අවබෝධ කළයුතුය යන අර්ථයි. අර්හත් මාර්ගයෙහි අවබෝධ කළයුතු කොටස් සම්බුද්ධත්වටෙයායි. මනාව අවබෝධ කළයුතුය යන අර්ථයි. දර්ශන මාර්ග අවබෝධයෙහි කොටස් අනුබුද්ධත්වටෙයායි. භාවනා මාර්ග අවබෝධයේ කොටස් පටිබුද්ධත්වටෙයායි. එල අවබෝධයේ කොටස් සම්බුද්ධත්වටෙයායි. කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම බොජ්ඣංගයන්ගේ ඒ ඒ පුද්ගලයාට අවබෝධකරණයෙන්, අවබෝධනාර්ථාදි සතර අර්ථයන් දකුණුය. කියන ලද බොජ්ඣංගයන්ට අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් බෝධයයි ලද නම් ඇති පුද්ගලයාගේ පක්‍ෂයෙහි වන හෙයින් බෝධ

පක්ඛියා (බෝධිපාක්ෂික) නම් වේ. ඔවුන්ගේ කියන ලද අයුරින්ම බෝධිපාක්ෂිකාදී සතර අර්ථ දතයුතුය. විදර්ශනා ප්‍රඥා වශයෙන් ජොතනටෙය්‍යායි. ක්‍රමයෙන් සිවුමග ප්‍රඥා වශයෙන් උජ්ජානනුජ්ජානන පටිජ්ජානන සංකෘත්‍යනටෙය්‍යායි කියා යෙදේ. ක්‍රමයෙන් සිවුමග ප්‍රඥා වශයෙන් ජොතනටෙය්‍යාදීන් යෙදේ. එල ප්‍රඥා වශයෙන් සංකෘත්‍යනටෙය්‍යාදිය දතයුතුය.

පතාපනට්ඨාදි අටළොස් විසඳුම් ආර්ය මාර්ග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. යමෙකුට ආර්ය මාර්ගය උපද්ද, එය තේජස් වේ. බැබලෙයි. දිලිසේනුයි. පතාපනොයි. - බබලවන්නේයි අර්ථයි. තේජස්වන අර්ථයි. එහි ඉතා බබලන ස්වභාවයෙන් තෙමේ විරොචනටෙය්‍යායි දිලිසේ යන අර්ථයි. කෙලෙස් වියලවන අර්ථයෙන් සනතාපනටෙය්‍යායි. කෙලෙස්මල රහිත නිර්වාණය අරමුණුකොට ඇති හෙයින් අමලටෙය්‍යායි. එකට යෙදී ඇති කෙලෙස්මල අභාවයට පත්කිරීමෙන් විමලටෙය්‍යායි. අරමුණු කරන කෙලෙස්මල අභාවයෙන් නිමමලටෙය්‍යායි. නොහොත් සෝවාන් මාර්ගයට අමලටෙය්‍යායිද සකාදාගාමී අනාගාමී මාර්ගයන්ට විමලටෙය්‍යායිද, අර්හත් මාර්ගයට නිමමලටෙය්‍යායිද යෙදේ. නොහොත් ශ්‍රාවක මාර්ගයට අමලටෙය්‍යායිද, පසේබුදු මාර්ගයට විමලටෙය්‍යායිද, සම්මා සම්බුදු මාර්ගයට නිමමලටෙය්‍යායිද යෙදේ. කෙලෙස් විෂම අභාවයෙන් සමටෙය්‍යායි. මනාව මිනුම් අවබෝධය යන ආදී තන්හි මෙන් කෙලෙස් ප්‍රභාණ කිරීම් අර්ථයෙන් සමයටෙය්‍යායි. තදංග, විකඛම්භන, සමුච්ඡේද, පටිප්පසසද්ධි නිසසරණ යන පස් විවේකයන් අතර, සමුච්ඡේද විවේකයට අයත් බැවින් විවේකටෙය්‍යායි. විනාභාවටෙය්‍යා = නොමැතිය යන අර්ථයි. සසරින් ගැලවීමේ විවේකයෙහි නිවනෙහි හැසිරෙන හෙයින් විවේක චරියටෙය්‍යායි. පස්වැදෑරුම් විරාගයන්හි පූර්ණ ඡේදනයෙන් නොඇලුණු හෙයින් විරාගටෙය්‍යායි. නොඇලෙන අර්ථයි. නිසසරණ විරාගයෙහි වූ නිර්වාණයෙහි හැසිරෙන හෙයින් විරාග චරියටෙය්‍යායි. පස්වැදෑරුම් නිරෝධයන් සමුච්ඡේද වශයෙන් නිරුද්ධ කළ හෙයින් නිරොධටෙය්‍යායි. දුක්ඛ නිරෝධය වූ නිර්වාණයෙහි හැසිරෙන හෙයින් නිරොධ චරියටෙය්‍යායි. පරිත්‍යාගයට හිත බැඳුණේ දීමෙහි ඇලුණේ වොසසගටෙය්‍යායි. ආර්ය මාර්ගය සමුච්ඡේද වශයෙන්, කෙලෙස් ප්‍රභාණ කරන හෙයින් පරිව්වාග වොසසගෙය්‍යායි. අරමුණු කිරීමෙන් නිර්වාණය තුළට ප්‍රවිශ්ට වන හෙයින් පක්ඛන්ත වොසසගෙය්‍යායි. විදර්ශනාව තදංග වශයෙන් කෙලෙස් ප්‍රභාණ කරන හෙයින් පරිව්වාග වොසසගෙය්‍යායි. එයට නැමුණු බැවින්, නිර්වාණය තුළට ප්‍රවිශ්ට වන හෙයින්, පක්ඛන්ත

වොසසගගායි. එය මෙහි අදහස් නොකරන ලදී. වොසසගයෙන් තොරව හැසිරෙන හෙයින් වොසසග වරියටෙයායි. පංච විමුක්තින් අතර, සමුච්ඡේද විමුක්තිය බැවින් විමුක්තටෙයායි නිසසරණ විමුක්තියෙහි හැසිරෙන හෙයින් විමුක්ති වරියටෙයායි.

ඡන්ද, චීරිය, චිත්ත, විමංසා යන සෘද්ධිපාද හතර, එක එක සෘද්ධිපාදයක් දහය බැගින් කොට සතර සෘද්ධිපාදයන්හි සතළිස් ආකාර විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. කතතුකම්යතටෙයා කැමති යන අර්ථයි. භාවනා අරඹන කාලයෙහි ඡන්දය ශීර්ෂ කළේනුයි මූලටෙයායි. සමග උපන් ධර්මයන්ට පිහිටවන බැවින් පාදටෙයායි. පදටෙයා යනුද පායයි. සෘද්ධියට පාදක වන හෙයින් අධිපති භාවයෙන් පධානටෙයායි. ප්‍රයෝග කාලයෙහි ඉප්පධනටෙයායි. ශ්‍රද්ධාව හා යෙදීමෙන් අධිමොක්ෂටෙයායි. චීරිය සම්ප්‍රයෝගයෙන් පගහටෙයායි. සිතිය හා යෙදීමෙන් උපට්ඨානටෙයායි. සමාධිය හා යෙදීමෙන් අවිකේශ්වර්‍යටෙයායි. ප්‍රඥාව හා යෙදීමෙන් දසසනටෙයායි. උත්සාහ අර්ථය පගහටෙයායි. සිතීම අර්ථාදිය විතතටෙයායි. භාවනා ආරම්භ කාලයෙහි සිත ශීර්ෂකොට පවතිනුයේ මූලටෙයායි. විශේෂ පරික්ෂා කිරීම් අර්ථය විමංසටෙයායි. භාවනා ආරම්භ කරන කාලයෙහි විමසීම ශීර්ෂකොට පවතිනුයේ මූලටෙයායි. තෙමේ විමසන හෙයින් දසසනටෙයායි.

‘දුක්ඛසස පීනටෙයාති, ආදී සොළොස් විසඳුම් සත්‍යයන්ගේ සත්‍ය ලක්ෂණ වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. දුක් දර්ශනයෙන්ම පීලනටෙයායි. දුක් රැස්කරන සමුදය දර්ශනයෙන් සංඛතටෙයායි. සියලු කෙලෙස් තැවීම් ඉවත් කරන ඉතා සිසිල් මාර්ග දර්ශනයෙන් සත්‍යාපටෙයායි. වෙනස් නොවන ධර්මයක් වූ නිර්වාණ දර්ශනයෙන් විපරිණාමටෙයායි. හටගැනීම දර්ශනයෙන් ආයුහනටෙයායි. සමුදයෙන් රැස්කරන ලද දුක් දර්ශනයෙන් නිදානටෙයායි. වෙන්වීම් ස්වභාව නිරෝධ දර්ශනයෙන් සඤ්ඤාගටෙයායි. පමුණුවන ස්වභාව මාර්ග දර්ශනයෙන් පළිබෝධටෙයායි. නිරෝධය දර්ශනයෙන්ම නිසසරණටෙයායි. අවිචේක ස්වභාවය වූ සමුදය දර්ශනයෙන් විවේකටෙයායි. හේතුවකින් හටගත් මාර්ග දර්ශනයෙන් අසංඛතටෙයායි. විස ස්වභාව දුක් දර්ශනයෙන් අමතටෙයායි. මාර්ග දර්ශනයෙන් නියතාණටෙයායි. නිර්වාණ සම්පත්තියට හේතුසාධක නුවූ සමුදය දර්ශනයෙන් හෙතුවටෙයායි. මනාව දැකිය හැකි නිරෝධ දර්ශනයෙන් දසසනටෙයායි. දුගී ජනයා සමාන දුක් දැකීමෙන් උසස් කුලවතුන් සමාන

ආධිපතෙය්‍යාධෙය්‍යායි. පහළවේයයි ඒ ඒ සත්‍ය දර්ශනයෙන්ද, ඊට අන්‍ය සත්‍ය දර්ශනයෙන්ද, එක් එක් සත්‍යයාගේ සතර, සතර ලක්‍ෂණාර්ථ කියන ලදී.

තථධ්‍යාදි දොළොස් විසඳුම් සියලු ධර්ම සංග්‍රහකොට දොළොස් පද වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. තථධෙය්‍යා යනු ස්වභාව අර්ථයි. අනතතධෙය්‍යා යනු ආත්ම තොර යන අර්ථයි. සච්චධෙය්‍යා යනු බොරු නොකියන යන අර්ථයි. පටිවෙදධෙය්‍යා යනු අවබෝධ කළ යුතුය යන අර්ථයි. අභිජානනධෙය්‍යා යනු ඥාන, තීරණ පරිඤ්ඤාවලින් විශේෂයෙන් දතයුතුය යන අර්ථයි. ධම්මධෙය්‍යා යනු ස්වභාව, ධාරණ ආදී අර්ථයි. ධාතුධෙය්‍යා යනු ශුන්‍යතාදී අර්ථයි. ඥාතධෙය්‍යා යනු දැනගන්ට හැකිවන්නේය යන අර්ථයි. සච්ඡිකිරියධෙය්‍යා යනු සාක්‍ෂාත් කළයුතුය යන අර්ථයි. ඵසසනධෙය්‍යා යනු ඥාණයෙන් ස්පර්ශ කළයුතුය යන අර්ථයි. අභිසමයධෙය්‍යා යනු ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණයෙන් ඉතා මැනවින් යායුතුය යන අර්ථයි. ඥාණයෙන් ලබාගත යුතුය යන අර්ථය හෝ ප්‍රතිලාභයද 'අත්‍යාභි' සමයා ධිරො, ආදීන්හි මෙන් අවබෝධයයි කියයි.

නෙත්තමාදි සත් විසඳුම් උපචාර ධ්‍යාන වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. නෙකධම්මං යනු කාම වස්තූන්හි කැමතිවීමට විරුද්ධ අලෝභයයි. ආලොක සඤ්ඤා යනු චිත්තවිද්ධයට විරුද්ධ ආලෝක නිමිත්තෙහි සංඥාවයි. අවිකේධපො යනු උද්ධච්චයට විරුද්ධ සමාධියයි. ධම්මච්චත්‍යානං යනු විචිකිල්පාවට විරුද්ධ ඥාණයයි. ඥාණං යනු අවිද්‍යාවට විරුද්ධ ඥාණයයි. පාමුප්පං යනු නොඇල්මට විරුද්ධ ප්‍රීතියයි.

ප්‍රථමධ්‍යානාදි අට විසඳුම් රූප-අරූප සමාපත්ති වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. කලින් රූප සමාපත්තියට අනතුරුව රූප ධ්‍යාන සම්බන්ධයෙන් සතර බ්‍රහ්ම විහාර දක්වන ලදී. අනිත්‍යානුපස්සනාදීන් ලොච්ඡතුරු මගට පූර්ව භාගයෙහි අටළොස් මහා විදර්ශනා වශයෙන් දක්වන ලදී. යට රූප ධ්‍යානවලින් යොදන ලද සත් අනුපස්සනාවන්ම කියන ලදී. මෙහි සියල්ලම කියන ලදී. කලාප සම්මසන හා උදයවායානුපස්සනා කවර හෙයින් නොකියන ලදද යත්? ඒ දෙකෙන් අනිත්‍යානුපස්සනාදීන් සිද්ධවන හෙයින්. මේවා කී කල්හි ඒ දෙක කියන ලද්දේම වෙයි. අනිත්‍යානුපස්සනාදීන් හැර ඒ දෙක නොපවතින හෙයින් මේවා කී කල්හි ඒ දෙකද කියන ලද්දේම වෙයි.

බයානුපසසනා යනු වර්තමාන රූපස්කන්ධාදීන්ගේ බිඳීම (විනාශය) දක්නා නුවණද ඒ ඒ ස්කන්ධ බිඳීම දැකීමෙන් අනතුරුව එය අරමුණුකොට පැවති විත්ත වෛතසිකයන්ගේ බිඳීමද දක්නා නුවණය. වයානුපසසනා යනු වර්තමාන ස්කන්ධයන්ගේ බිඳීම දැක්මෙන් අනතුරුව ඒ ආකාරයෙන්ම අතීත අනාගත ස්කන්ධයන්ගේ බිඳීම දක්නා නුවණයි. විපරිණාමානුපසසනා යනු ඒ භංග සංඛ්‍යාත නිරෝධයෙහි අධිකව යෙදුනු හෙයින්, සියලුම අතීත අනාගත වර්තමාන ස්කන්ධ වෙනස්වන සුලුයයි සියල්ලෙහි වෙනස්වනසුලු බව දක්නා ඥානයයි. අනිමිත්තානුපසසනා යනු මෙසේ සියලු සංස්කාරයන්ගේ විපරිණාමය දැක අනිත්‍ය වශයෙන් විදර්ශනා කරන්නනුට අනිත්‍යානුපස්සනාවම, නිත්‍යය යන ලක්ෂණය දුරුකිරීම් වශයෙන් නිත්‍ය නිමිත්තෙහි අභාවය අනිමිත්තානුපසසනායි. අප්පණිහිතානුපසසනා යනු අනිත්‍යානුපසසනාවට අනතුරුව පවත්නා දුක්ඛානුපසසනාවම සුවපැතුම් අත්හැරීම් වශයෙන් ප්‍රාර්ථනා නොමැතිවීම අප්පණිහිතානුපසසනායි. සුඤ්ඤානානුපසසනා යනු දුක්ඛානුපසසනාවට අනතුරුව පැවති අනතතානුපසසනාවම ආත්ම ඇල්ම දුරුකිරීම් වශයෙන් ආත්ම ශුන්‍යතායෙන් දක්නා හෙයින් ශුන්‍යතානුපස්සනායි. අධිපඤ්ඤා ධම්ම-විපසසනා යනු මෙසේ සංස්කාරයන්ගේ බිඳීම දැක දැක අනිත්‍යාදී වශයෙන් විදර්ශනා කරන්නනුට සංස්කාරම බිඳෙති. (විනාශ වෙති) සංස්කාරයන්ගේ මරණයයි. වෙන අත්කිසිවක් නැතැයි භංග වශයෙන් ශුන්‍යතාව ගෙන පවත්නා විදර්ශනාවයි. අධිප්‍රඥාවද, ධර්මයන්හි විදර්ශනාවද එයම වූයේ නුයි අධි පඤ්ඤා ධම්ම විපසසනායි කියයි. යථාභූත ඤාණං දසසනං යනු භංගය දැක දැක සංස්කාර, බිය සහිත යයි පැවති භයතුපට්ඨාන ඤාණයයි. ආදීනවානුපසසනා යනු, භයතුපට්ඨාන වශයෙන් උපන්නා වූ, සියලු භව ආදීන්හි දොස් දැකීමේ ඤාණයයි. යම් භයතුපට්ඨානයෙහි ප්‍රඥාවක් වේද, යම් ආදීනව ඤාණයක් වේද, යම් නිබ්බදා ඤාණයක් වේද, මේ ධර්ම ඒකාර්ථය. අක්‍ෂරයන්ගේම වෙනසකිසි යන වචනයෙන් භයතුපට්ඨාන ආදීනව අනුපස්සනාවන්හි කියන ලද, නිබ්බදානුපස්සනාව මෙහිද යු.සේයි. මුලදී සතරක් ලෙස කියන ලද මුත් මෙහි නොකියන ලදී. පටිසංඛානුපසසනා යනු, මුඤ්චිතුකම්‍යතා ඤාණ වශයෙන් උපන්නා වූ, මිදීමෙහි උපාය සම්පාදනයෙහිලා නුවණින් සලකා බැලීමෙහිදී ඇතිවන අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම නුවණින් බැලීමේ ඤාණයයි. යම් මුඤ්චිතු කම්‍යතාවක් වේද යම් පටිසංඛානුපස්සනාවක් වේද, යම් සංඛාරුපෙක්‍ෂාවක් වේද, මේවා ඒකාර්ථය. අක්‍ෂරයන්ගේම වෙනසක් පමණි යන වචනයෙන් පටිසංඛානුපස්සනා යයි කී කල්හි, මුඤ්චිතුකම්‍යතා,

සංඛාරූපෙකඛා ඥාණයන් කියන ලද්දේම වේ. විවට්ඨානුපසසනා යනු, අනුලෝම ඥාණ වශයෙන් උපන් ගෝත්‍රභූ ඥාණයයි. අනුලෝම ඥාණයෙන් ගොත්‍රභූ ඥාණය සිදුවන හෙයින් ගොත්‍රභූ ඥාණය කී කල්හි අනුලෝම ඥාණය කියන ලද්දේම වේ. මෙසේ අටළොස් මහා විදර්ශනාවන්ගේ පිළිවෙළ කියන කල්හි පෙළ හා සමවෙයි. ඉන්ද්‍රිය කර්මාවේනි කියන ලද්දේමය. පූර්ව භාගයෙහි ඉන්ද්‍රියයන් පහකින් ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි ඉන්ද්‍රිය පහකින් ද්විතීය ධ්‍යාන වශයෙන් ඉන්ද්‍රිය පහක් ඉවත්කරන ලද්දේ වෙයි. ආදී ක්‍රමයෙන් අර්හත් ඵලය දක්වා මතුමත්තෙහි පිළිවෙළින් ඉන්ද්‍රියයන් කියන ලද්දේය. එහෙයින් අටළොස් මහා විදර්ශනාවන් කියන ලද ක්‍රමයෙන් පෙළෙහි යෙදෙත්. විසුද්ධි මාර්ගයෙහි වනාහි ඛයානුපසසනා යනු තදකොටස් වෙන්කොට, ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයයි මෙසේ ඝෂය බැලීමේ නුවණයි. විපරිණාමානුපසසනා යනු, රූප සත්‍යකය, අරූප සත්‍යකය ආදී වශයෙන් බෙදීම් ඉක්මවා අත්‍යාකාරයකින් පැවැත්ම දැකීමයි. උපන්තනුගේ ජරාවෙන්ද මරණයෙන්ද යන දෙයාකාරයකින් විපරිණාම දර්ශනය වේ. යථාභූත ඥාණදසසතං යනු ප්‍රත්‍යය සහිත වූ නාමරූපයන් අල්ලා ගැනීමයයි යුක්තය. එය පෙළට විරුද්ධ සේ පෙනේ. විවට්ඨානුපසසනා යනු සංඛාරූපෙකඛාවත්, අනුලෝමයත් යයි යුක්තය. එයද පෙළට විරුද්ධ සේ පෙනේ. වර්යා කර්මාවේනි අනිත්‍යානුපස්සනාව සඳහා ආවර්ජන ක්‍රියාව ප්‍රකාශකොට ඇත. විඤ්ඤාණවර්යාව, අනිත්‍යානුපස්සනාව, ඥාණ වර්යාව -පෙ- පටිසංඛානුපස්සනාව සඳහා ආවර්ජන ක්‍රියාව ප්‍රකාශකොට ඇත. විඤ්ඤාණවර්යාව, අනිත්‍යානු පස්සනාව, ඥාණවර්යාව -පෙ- පටිසංඛානුපස්සනාව සඳහා ආවර්ජන ක්‍රියාව ප්‍රකාශකොට ඇත. විඤ්ඤාණවර්යාව, පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණ වර්යාව යයි යම් ඥාණයකට වෙන් වෙන්ව ආවර්ජන ලැබේද, ඒ ඒ ඥාණයට ආවර්ජනය යුක්තය. විවට්ඨානුපස්සනාවෙහි ආවර්ජනය නොකියාම විවට්ඨානුපසසනා ඥාණ වර්යාවයයි යුක්තය. ඉදින් සංඛාරූපෙකඛා අනුලෝම ඥාණ විවට්ඨානුපසසනා නම් වන්නේද? තදාවර්ජන සම්භවයෙන් ඒ සඳහා ආවර්ජනය කියන්නේය. ඒ සඳහා ආවර්ජනය නොකියන ලද්දේය. ගෝත්‍රභූ ඥාණයට වෙන්ව ආවර්ජනයක් නැත. අනුලෝම ආවර්ජන විවිධයෙහිම උපදනා හෙයින්. එහෙයින් විවට්ඨානුපසසනාව සඳහා ආවර්ජනය නොකියන ලද හෙයින් ගෝත්‍රභූ ඥාණයම විවට්ඨානුපසසනායි යෙදේ. සෝවාන් මාර්ගාදී අටවිසඳුම් ලෝකෝත්තර මාර්ගඵල වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. ස්‍රෝත්‍රයට පැමිණීම සෝතාපත්තියි. ස්‍රොතාපත්තියම මාර්ගය වූයේ, සොතාපත්තිමග්ගෙයි.

සෞත්තියට පැමිණීමෙහි ඵලය = සොනාපනති ඵලං නම් වේ. සමවදිනුයි සමාපත්තියි. සෝවාන් ඵලයම සමාපත්තියි වූයේ = සොනාපනති ඵලසමාපනතියි ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් එක්වරක්ම මේ ලෝකයට පැමිණේනුයි සකාදාගාමියි. එහි මාර්ගය සකදාගාමි මගෙයයි. සකාදාගාමීහුගේ ඵලය සකදාගාමි ඵලංයි. ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන්ම කාමභවයට නොපැමිණේනුයි අනාගාමියි. එහි මාර්ගය = අනාගාමි මගෙයයි. අනාගාමීහුගේ ඵලය = අනාගාමි ඵලයයි. කෙලෙසුන් දුරුකළ හෙයින්ද, කෙලෙසුන්ගෙන් දුරස්ථ වූ හෙයින්ද කෙලෙස් සතුරන් නැසූ හෙයින්ද, සංසාර දැතිරෝද නැසූ හෙයින්ද, රහසින්වත් පවි නොකරන හෙයින්ද, සිව්පසයන් ලැබීමට සුදුසු හෙයින්ද, අරහං නම් වේ. අර්හත්වයෙහි ස්වභාවය අර්හත්තයි. ඒ කීමෙක්ද? අර්හත් ඵලයයි. අර්හත්වයාගේ මාර්ගය අර්හත්ත මගෙයයි. අර්හත්වයම ඵලය වූයේ = අර්හත්තඵලං.

අධිමෝක්ෂාර්ථයෙන් සද්ධිත්‍රියං ආදී, සත්‍යාර්ථයෙන් සත්‍යයයි කෙළවරකොට ඇති තෙතිස් විසඳුම් විස්තර කරන ලදී. යට, සද්ධිත්‍රියගේ අධිමෝක්ෂාර්ථයයි ආදීන්ගෙන් දැක්වූ තෙතිස් විසඳීම් හා සමාන වූහ. හුදෙක්, එහි ධර්මයන්ගේ අර්ථ විස්තර කරන ලදී. මේ විශේෂයයි අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් සමථ ආදී සිවු විසඳුම්වලද, යට සමථයාගේ අවික්ෂෙපාර්ථ ආදී සිවු විසඳුම්වලද විශේෂ යු.සේයි.

සංවරධෙයන ආදී අටවිසඳුම්, සීල ආදී ප්‍රතිඵල අවසන් ධර්මය වශයෙන් ගෙන විස්තර කරන ලදී. සීලවිසුද්ධිය යනු සුපිරිසිදු ප්‍රාතිමෝක්ෂ සංවරය ආදී සිවුආකාර සීලයයි. දුසිල් බව නමැති මල ශුද්ධ කරන හෙයින් සීල විශුද්ධියයි කියයි. චිත්තවිසුද්ධිය යනු උපචාර සමාධි සහිත අට සමචන්ය. මෙහි චිත්ත යන්නෙන් සමාධිය කියන ලද්දේය. එය සිතෙහි අපද්‍රව්‍ය පිරිසිදු කරන හෙයින් චිත්ත විසුද්ධියි. දිට්ඨි විසුද්ධිය යනු, නාමරූපයන්හි තත්වාකාරය දැකීමයි. සත් දෘෂ්ටිමල පිරිසිදු කරන හෙයින් දිට්ඨි විසුද්ධියි. මුක්තධෙයන යනු තදංග වශයෙන් උපක්ලේශයන්ගෙන් මිදීම් අර්ථයෙන් අරමුණෙහි ඇලුණු අර්ථයෙන්ද වේ. විමොක්ඛො යනු (මෙතැන්හි) තාවකාලික මිදීමයි. පටිවේධධෙයන විජජා යනු පූර්ව භවයන් අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් පූර්වෙතිවාසානුස්මාති ඤාණය විජජා නම් වේ. සත්ත්වයින්ගේ චුති-උත්පත්ති අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් දිව්‍යවක්කුර් ඥානය විජජා නම් වේ. සත්‍යය අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් ආසුච්ඤ්ඤාකර ඥානය විජජා නම් වේ. පටිවේධධෙයන යනු, දැනගන්නා වූ අර්ථයෙන්ය.

පරිව්වාගටෙයන විමුක්ති යනු යම් යම් දැයක් පරිත්‍යාග කළේද, ඒ ඒ දැයින් මිදුණු බැවින් එලවිමුක්තියි. සමුවෙෂ්ඨටෙයන බයෙ ඤාණං යනු කෙලෙස් විනාශකිරීම් අර්ථයෙන් කෙලෙස් ක්‍ෂය කරන ආර්ය මාර්ගයෙහි ඤාණයයි. පටිපපසසද්ධටෙයන අනුප්පාදෙඤාණං යනු මාර්ග කෘත්‍යය සංඛ්‍යාත ප්‍රයෝග සංසිද්ධි බැවින් ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් නොඉපදෙන ස්වභාව වූ, ඒ ඒ මාර්ගයන්ගෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන්ගේ නොඉපදීම් සංඛ්‍යාත කෙළවරෙහි උපන්නා වූ ආර්යඵල ඤාණයයි.

ඡන්දොමූලටෙයන ආදී නව විසදුම් ආර්ය මාර්ගයාගේ මූල, මැද, අග වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. ඡන්දො මූලටෙයන යනු කුසල්දම් කරනු කැමැත්තෙහි ඇල්ම, ප්‍රතිපත්ති සම්පූර්ණවීමට මුල්වන හෙයින් මූලාර්ථයෙන්, මනසිකාරො සමුට්ඨානටෙයන යනු නුවණින් මෙනෙහි කිරීම සියලු කුසල්දම් හටගන්වයිනුයි හටගන්වන අර්ථයෙන්, එසෙසා සමොධානටෙයන යනු, තෘෂ්ණාවට විශේෂයෙන් වේදනාව ප්‍රධාන කරුණයි. තෘෂ්ණාව දුරුවනවිට, වේදනාවගේ සම්පූර්ණ දැනීම දුරුවෙයි. එම වේදනාවගේද ස්පර්ශය ප්‍රධාන කරුණයි. එය සම්පූර්ණයෙන් දත් කල්හි, වේදනාව සම්පූර්ණයෙන් දකුයේ වේ. එහෙයින් සත් විශිෂ්ටත්වයෙන් දතයුතු වස්තූන් අතර ස්පර්ශය පළමුව කියන ලද්දේ වේ. එයද වේදනාත්‍රිකය එකතුවීම තමාගේ අවශ්‍ය කරුණක් ලෙස දැනුම් දුන් හෙයින් ත්‍රිකයේ එකතුවීම වැටහෙන කරුණයයි කියන ලද හෙයින් ගැළපීම් අර්ථයෙන් දතයුතුය. සමහරු වනාහි ඤාණ ස්පර්ශය ස්පර්ශයයි කියත්. යම්හෙයකින් වනාහි වේදනා චිත්ත වෛතසිකයන් තමාගේ වසඟයෙහි පවතිනු ලබන්නේ එහි රූප් වේ. පිච්ඡේ. සිත් සතන්වලටම හෝ පිච්ඡෙයි. එහෙයින් රූප්විම් අර්ථයෙන් විශිෂ්ට සේ දතයුතුයයි යුක්තිය. සමහරු සියලුම දතයුතු දේවල් වේදනාවන්හි ඇතුළත් කරති. වේදනා දත්කල්හි සියලුම තෘෂ්ණා හේතු දක්නේ වෙයි. ඊට හේතු කවරේද යත්, සියලුම තෘෂ්ණාවෝ වේදනා ප්‍රත්‍යයෙන් හටගනිති. එහෙයින් වේදනාව එක්කැන්විම් අර්ථයෙන් දතයුතුයයි කියති. වහලේ වක්වූ යටලිය හා සම්බන්ධ වූ ගෙයක මුදුන් කොත මෙන් චිත්ත වෛතසිකයන් හකුළුවන හෙයින් සමාධිය කුසල්දම්හි ප්‍රමුඛ වෙයි. ජ්‍යෙෂ්ඨ වෙයි. එහෙයින් සමාධිය ප්‍රමුඛාර්ථයෙන් යු.සේයි. සමථ විදර්ශනා වඩන්නනුට අරමුණ වැටහීමෙහිදී සිහිය ප්‍රධාන ස්ථානය ගනී. අරමුණෙහි සිහිය එළඹ සිටි කල්හි සියලු කුසලාකුසල ධර්ම තම තමාගේ කටයුතු සිදුකරයි. එහෙයින් සිහිය අධිපති අර්ථයෙන් යයි යු.සේයි. පඤ්ඤාතද්‍රව්‍යතරටෙයන යනු,

ආර්ය මාර්ග ප්‍රඥාව ඒ කුසල ධර්මයන්ට උසස් අර්ථයෙන්ද, ශ්‍රේෂ්ඨාර්ථයෙන්ද විශේෂයෙන් දතයුතුය. නොහොත් ඒ කෙලෙසුන්ගෙන් සංසාර වෘත්තයෙන් එතෙර වේ. ඉක්මවයිනුයි - තදනුතරායි. එහි අර්ථය ඉන් එතෙරවිම් අර්ථයි. ඒ තදුතතරටෙයන තතුතතරටෙයන යනුද පායයි. එයින් එතෙර වන අර්ථයෙන් යන අර්ථයි. විමුක්තිසාරටෙයන යනු, එල විමුක්තිය නොපිරිහීම් වශයෙන් ස්ථිර බැවින් හරවත්ය. එය ඉක්මවා වෙනත් සෙවිය යුත්තක් නොමැති හෙයින්ද හරවත්ය. ඒ විමුක්තිය ඒ සාරාර්ථයෙන් දතයුතුය. අමනොගධං නිබ්බානං යනු එයට මරණ සංඛ්‍යාත වූ මත යන්නක් නැත්තේනුයි = අමත නම් වේ. කෙලෙස් විසට විරුද්ධ බෙහෙත්තනුයි අමත නම් වේ. සාක්‍ෂාත් කිරීමෙන් සත්ත්වයින්ට පිහිට වූයේනුයි බැසගත් තැනකි. සසර දුක් සන්සිඳුවන හෙයින් නිවුණේනුයි = නිබ්බණංයි.

මෙහි තෘෂ්ණා සංඛ්‍යාත වාන නැත්තේනුයි = නිබ්බානංයි. එය ශාසනයාගේ අවසානය වූ හෙයින් අවසානාර්ථයෙන් අභිඤ්ඤායායි. මෙසේ මේ අභිඤ්ඤායා නිර්දේශයෙහි හත්දහස් හත්සිය හතළිහක් විසඳුම් වෙයි.

දැන් මෙසේ විස්තර කරන ලද ධර්මයන්ගේ, යම් යම් ධර්ම විශේෂයෙන් දැනගත්තේ වේද, ඒ ඒ ධර්ම දන්නා ලද්දේ වෙත් යයි නිගමනය කරයි. එම නිගමනය ප්‍රමුඛව සලකා දැනගන්නා ලද්දේ වෙතියි අදහසයි. තඤ්ඤාතටෙයන ඤාණං යනු කියන ලද ආකාරයෙන් ඒ ධර්මයන්ගේ දැනගැනීම් අර්ථයෙන් ඤාණයි. පජානනටෙයන පඤ්ඤා යනු පිළිවෙළින් දන්නා අර්ථයෙන් පඤ්ඤායි. තෙන වුවහි යනු මුලින් විචාරන ලද ප්‍රශ්න නිගමනයකොට දක්වන ලදී. ඒ කරුණින් මේ ධර්මයන් විශේෂයෙන් දතයුතුයයි කන් යොමුකොට එය දැනගැනීමේ ප්‍රඥාව සුතමයෙ ඤාණයයි කියනු ලැබෙයි අර්ථයි.

සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසම්භිදාමාර්ග අර්ථකථාවෙහි
අභිඤ්ඤායා නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

පරිඤ්ඤායා නිර්දේශයෙනි, පරිඤ්ඤා ශබ්දයෙන්, ඤාන පරිඤ්ඤා, තීරණ පරිඤ්ඤා, පහාණ පරිඤ්ඤා යයි තෙවැදෑරුම් පරිඤා සංගහිතයි යට අභිඤ්ඤායා යන්නෙන් ඤාන පරිඤාව ගැන කියන ලද හෙයින්ද මතුයෙනි ප්‍රභාණ කළයුතුයයි ප්‍රභාණ පරිඤාව ගැන කියන ලද හෙයින්, මෙහි තීරණ පරිඤාවම අදහස් කරන ලදී. එසෙසා සාසවො උපාදානියො යනු ආසුචයන්ටද, උපාදානයන්ටද ප්‍රත්‍යය වූ ත්‍රෛභූමික ස්පර්ශයයි. එය තමා අරමුණුකොට පවත්නා ආසුචයන් සමගනුයි - සාසවොයි. අරමුණු ස්වභාවයට එළඹ උපාදාන හා සම්බන්ධ වීමෙන් උපාදානයන්ට හිතවත්නුයි උපාදානයෝයි. තීරණ පරිඤාවෙන් ස්පර්ශය දත්කල්හි ස්පර්ශය ප්‍රධාන සෙසු අරූප ධර්මයන්ද, ඒ අනුසාරයෙන් රූපධර්ම දත්තේ වේ. එහෙයින් එකම ස්පර්ශය කියන ලදී. මෙසේ සෙස්සෙහිද සුදුසු පරිදි යෙදිය යුතුය. නාමං යනු සතර අරූප ස්කන්ධයන්ද, නිර්වාණයද වේ. රූපං යනු සතර මහා භූත රූපද, සතර මහාභූත රූපයන්ට උපාදාය වූ රූප සුවිස්සද වේ. සතර ස්කන්ධ නැමෙන අර්ථයෙන් නාමයි. ඒවා අරමුණට අභිමුඛව නැමෙයි. සියල්ලම නැමෙන අර්ථයෙන් නාමයි. සතර ස්කන්ධයෝ අරමුණෙහි ඔවුනොවුනු නැමෙති. නිර්වාණය, ආරම්මණ, ආරම්මණාධිපති ප්‍රත්‍යය තාවයෙන් තමා කෙරෙහි පැවති නිවැරදි ධර්මයන් නමයි. නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන්ද, සීතාදියෙන් වෙනස්වන අර්ථයෙන්ද රූපයි. රූපපනට්ඨන යනු, කිපීම් අර්ථයෙන්, පැවැත්මේ වෙනස්වීම් වශයෙන් සීත ආදියෙන් ගැටෙන ස්වභාවය රූපයයි කියයි. මෙහි නාමය යනු ලොකික දෙයම අදහස් කරන ලදී. රූපය ඒකාන්තයෙන්ම ලොකිකය.

තිස්සො වෙදනා යනු, සුඛ, දුකඛ, උපේක්ෂා යන වේදනාවය. ඒවා ලොකිකමය. ආහාරා යනු, ප්‍රත්‍යයයි. ප්‍රත්‍යයෝ වනාහි තමාගේ ඵලය ගෙන එන්නුයි = ආහාරයි. කබලිංකාර, එසස, මනො සංඤ්චනනා, විඤ්ඤාණ වශයෙන් එය සතරකි. වස්තු වශයෙන්, පිටු කළයුතු හෙයින්ද, පිටු වශයෙන් ගිලෑරුම්ය යුතු හෙයින්ද කබලිංකාරාහාරයි. බත් පිටු ආදී මූලාධාරයන්ගෙන් හටගත් ඕජාවට මෙය නමකි. ඒවා ඕජෂ්ටමක රූප උපදවයි නුයි = ආහාරයි. වක්ඛු ස්පර්ශාදී සවැදෑරුම් ස්පර්ශයන්ද, ත්‍රිවිධ වේදනා ගෙන එයිනුයි ආහාරයි. සිතෙහි සිතිවිල්ල = මනො සංවේතනායි. සිතෙහි ඒකාග්‍රතාව - විතේතකාග්‍රතාව මෙනි. මනසෙහි හෝ ඒ හා යෙදුණු සිතිවිලි - මනෝ සංවේතනායි. ආජාතීය අසුන් යෙදූ රථය - ආජඤ්ඤ රථයයි කියන්නාක් මෙනි. ත්‍රෛභූමික කුසලා කුසල වේතනාවන්ය. එය ත්‍රිවිධ භවයන් ගෙන ඒනුයි - ආහාරයි. විඤ්ඤාණං

යනු එකත්වීය ආකාර ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයයි. එය ප්‍රතිසන්ධි නමැති රූපය ගෙන එයිනුයි - ආහාරයි.

උපාදානකඛන්ධා යනු, උපාදාන ගොදුරුකොට ඇති ස්කන්ධයන්ය. මධ්‍ය පාදයෙහි ලෝපය දතයුතුය. උපාදානයෙන් හටගත් ස්කන්ධ = උපාදානස්කන්ධයි. තණ (කොල) ගින්න දහයි යා ගින්න යම්සේද, එසේය. උපාදානයන්ට යටහත්ව පවත්නා ස්කන්ධ උපාදානස්කන්ධයි. රාජ පුරුෂයන් මෙනි. උපාදානයන්ගෙන් හටගත් වූ ස්කන්ධ උපාදාන ස්කන්ධයි. මල් වෘක්ෂය එල වෘක්ෂය මෙනි. උපාදාන, කාම, දිට්ඨි, සීලබ්බත, අත්තවාද්‍යපාදාන වශයෙන් සතරකි. අර්ථ වශයෙන්, තදින් අල්ලා ගනිනුයි උපාදානයයි. රූප, වේදනා, සංඛාර, විඤ්ඤාණ වශයෙන්ද පහකි. ඡ අප්ඤ්ඤානිකානි ආයතනානිති යනු, වකඩු, සෝත, සාණ, ජීවිතා, කාය, මන යන ආයතන සයයි. සතත විඤ්ඤාණධර්මයෝ යනු කවර සතක්ද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලදී. මහණෙනි, නානාප්‍රකාර ශරීර ඇති නානාප්‍රකාර හැඟීම් ඇති, සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, මිනිස්සු, සමහර දෙව්වරු, සමහර විනිපාතික අසුරයෝ, මේ පළමු විඤ්ඤාණ ස්ථිතියයි. මහණෙනි, නානාප්‍රකාර ශරීර ඇති ඒකාකාර හැඟීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, ප්‍රථමයෙන් උපන් බ්‍රහ්මකායික දෙවියෝ, මේ දෙවන විඤ්ඤාණස්ථිතියයි. මහණෙනි, එක් ආකාර ශරීර ඇති නානාප්‍රකාර හැඟීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්,

ආහසසර දෙවියෝ. මේ තෙවන විඤ්ඤාණස්ථිතියයි. මහණෙනි, ඒකාකාර ශරීර ඇති, ඒකාකාර හැඟීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, සුභවිශ්වක දෙවියෝ. මේ සතරවන විඤ්ඤාණ ස්ථිතියයි. මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් රූප සංඥාවන් ඉක්මවීමෙන්, කෝප සංඥා නැති කිරීමෙන් විවිධාකාර සංඥාවන් මෙනෙහි නොකිරීමෙන්, ආකාසය අනන්ත යයි ආකාසානඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ පස්වන විඤ්ඤාණස්ථිතියයි. මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ සවන විඤ්ඤාණස්ථිතියයි. මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනය ඉක්මවා කිසිත් නැතැයි ආනිඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ සත්වන විඤ්ඤාණස්ථිතියයි. මහණෙනි, මේ සත් විඤ්ඤාණස්ථිති හු වෙනි. විඤ්ඤාණ සහිත ස්කන්ධයෝය. එහි පෙය්‍යරාපි යනු නිදර්ශනාර්ථයෙහි නිපාතයි. මනුසසා යනු, අප්‍රමාණ චක්‍රවාටයන්හි අප්‍රමාණ මනුෂ්‍යයින්ගේ,

වර්ණ හැඩරුව ආදී වශයෙන් එක සමාන දෙදෙනෙක් නැත. යමෙක් වර්ණ හැඩරුව ආදියෙන් සමාන වූවාහු වෙත්ද, ඔවුන් අතරද ඉදිරිය, වටපිටාව බැලීමෙහිදී සමාන නොවෙති. ඔවුන්ගේ, ත්‍රිශේතුක, ද්විශේතුක, අශේතුකයෝද වෙති. එහෙයින් විවිධ හැඳින්විය යුතුය. එකවෙල දෙවා යනු, සවැදැරුම් කාමාවචර දෙවියෝය. ඔවුන් අතර සමහරුන්ගේ ශරීර නිල්වන්ය. සමහරුන්ගේ කහ ආදී වර්ණයෝය. ඔවුන්ගේ ත්‍රිශේතුක, ද්විශේතුක අය සිටිති. අශේතුක අය නොවෙති. එකවෙලව විනිපාතිකා යනු සතර අපායෙන් මිදුණු, පුනබ්බසුමානා යක්ෂණිය, ප්‍රියංකර මාතාව, ථූසසමිතතා, ධම්මගුත්තා යනාදීහුද, අනෙකුත් විමාන ප්‍රේතයෝද වෙති. මොවුන් අතරද, සුදු, කළු, කළු රන්වන්, කළු වර්ණ වශයෙන්ද, කෘශස්ථුල, මිටි, උස වශයෙන්ද, ශරීර විවිධාකාර වෙයි. මිනිසුන්ට මෙන් ත්‍රිශේතුක, ද්විශේතුක, අශේතුක වශයෙන් සංඥාවෝද වෙති. ඔවුහු දෙව්වරුන් මෙන් මහේශාඛ්‍ය නොවෙති. දිළිඳු මිනිසුන් මෙන් අල්පේශාක්‍යය. දුර්ලභ කැමි-ඇඳිම් ඇත්තාහු දුකින් පීඩිතව වාසය කරති. සමහරු කළුවර අඩමසෙහි දුකට පත්වූවාහු, සඳ ඇති අඩමසෙහි සුවපත් වූවාහු වෙති. එහෙයින් සුව හටගැනීමෙන් විවසව පතිත වන හෙයින්, විනිපාතික යයි යුතුය.

මෙහි යමෙක් ත්‍රිශේතුක වෙත්ද? ඔවුන්ට පියංකර මාතාවන්ට මෙන් මාර්ගඵල ප්‍රතිලාභයද වෙයි. බ්‍රහ්මකායික යනු, බ්‍රහ්මපාරිසද්‍ය, බ්‍රහ්ම පුරෝහිත, මහාබ්‍රහ්ම යනාදීහුය. පඨමානිබ්බත්තා යනු, ඒ සියල්ලෝම ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් උපන්නාහුය. බ්‍රහ්ම පාරිසද්‍යයෝ ස්වල්ප වශයෙන් වැඩූ ධ්‍යානයෙනි. බ්‍රහ්ම පුරෝහිතයෝ ඛිංඛ්‍යම වශයෙන් වැඩූ ධ්‍යානයෙනි. ඔවුන්ගේ ශරීරද විශාල ප්‍රදේශයක පැතිරී ඇත්තාහුය. මහා බ්‍රහ්මයෝ වනාහි ඉතා උසස් අන්දමින් වැඩූ ධ්‍යානයෙනි. ඔවුන්ගේ ශරීරයද ඉතා විශාල ප්‍රදේශයක පැතිරී ඇත්තාහුය. මේ මොවුන්ගේ ශරීර විවිධාකාරය. ධ්‍යාන වශයෙන් සංඥාව එකක් බැවින් නානත්තකායා එකත්තසඤ්ඤී යයි කියන ලදී. ඔවුන් යම්සේද, සතර අපායයන්හි සත්ත්වයෝද එසේය. තිරයෙහි සමහරුන්ගේ ගවුචක් පමණ. සමහරුන්ගේ අභියෝග්‍යනක් පමණ සමහරුන්ගේ තුන් ගවුචක් පමණ ආත්මභාව වෙයි. දෙවිදතුව වනාහි යෝග්‍යත් සියයක සිරුරක් හටගත්තේය. තිරිසනුන් අතරෙහි සමහරු කුඩා වෙති. සමහරු විශාල වෙති. ප්‍රේත විෂයයන්හි සමහරු හැට රියනක්ද, සමහරු අසූරියනක්ද වෙති. සමහරු මනා පැහැයෙන් යුත් අතර සමහරු දුර්වර්ණය. කාලකඤ්ජික අසුරයෝ එසේය. තවද දීඝපිට්ඨික නම් ද්‍රි

ප්‍රේතයෝ හැඩයොදුන්වද වෙති. සංඥාව වනාහි සියල්ලන්ටම අකුසල විපාක අහේතුකවම වෙයි. මෙසේ අපායිකයෝද වෙනස් ශරීර ඇත්තාහු ඒකාකාර හැගීම් ඇත්තාහු වෙතියි යන කොටසට වැටෙති. ආහසසරා යනු ගිනිපන්දමක ගිනි මෙන් මොවුන්ගේ ශරීරයෙන් ආලෝකය කැඩී කැඩී වැටෙනුයේ, සරත්තාක්, විසිරෙන්නාක් මෙන් පෙතේනුයි ආහස්සරයි. ඔවුන් අතර, පහක් වන ධ්‍යාන ක්‍රමයෙහි දෙවන, තෙවන ධ්‍යාන දෙක මද වශයෙන් වඩා උපන්නාහු පරිත්තාහ නම් වෙති. මධ්‍යමව වඩා උපන්නාහු අපපමාණහා නම් වෙති. ප්‍රණීතව වඩා උපන්නාහු ආහසසර නම් වෙති. මෙහි වනාහි උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන් ඒ සියල්ලෝම ගණන් ගත්හ. ඒ සියල්ලන්ගේම ශරීර එකම පැතිරීම් ප්‍රමාණයකි. සංඥාව වනාහි අවිතර්ක, විචාර මාත්‍රද, අවිතර්ක, අවිචාර වශයෙන් වෙනස්ය. සුභකිණ්‍ය යනු මනා රුවින් ගැවසී ගත්තේ විසිරී පැවැත්තේනුයි සුභකිණ්‍යයි.

මනා වර්ණවත් ශරීරාලෝකයෙන් එකට කැට්ට ඇත යන අර්ථයි. මොවුන්ට වනාහි ආහස්සර බ්‍රහ්මයින්ට මෙන් කැඩී කැඩී ආලෝකය නොයයි. ධ්‍යාන සතරේ ක්‍රමයෙහි තෙවන ධ්‍යානයෙහිද, පහේ ක්‍රමයෙහි සතරවන ධ්‍යානයෙහිද, චූල, මධ්‍ය, ප්‍රණීත ධ්‍යාන වශයෙන් පරිත්තසුභ, අපපමාණසුභ, සුභකිණ්‍ය යන නම්වලින් උපදිත්. මේ සියල්ලෝම ඒකාකාර ශරීර ඇත්තාහු මෙන්ම, සිව්වන ධ්‍යාන සංඥාවගේ වශයෙන්, ඒකාකාර හැගීම්වලින් යුක්තවුවෝ යයි දතයුතුයි.

වේහපථල බ්‍රහ්මයෝද, සතරවන විඤ්ඤාණස්ථිතියටම ඇතුළත්ය. අසඤ්ඤසතන බ්‍රහ්මයෝ, විඤ්ඤාණය නොමැති භෙයින් මෙහි සංග්‍රහ නොවෙත්. සතතාවාසයන්හි සංග්‍රහ වෙති. වර්ධනය වන පක්‍ෂයෙහි සිටිත්, සුද්ධාවාසිකයෝ සදාකාලික නොවෙති. කල්ප ලක්‍ෂයක්ද, අසංබෙයයක් වූයේද, බුද්ධ ශූන්‍ය ලෝකයෙහි නූපදිති. කල්ප සොළොස් දහසක් අතරත, බුදුවරු උපන් කල්හිම උපදිති. භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්මවක්‍රය පවත්වන කල්හි කදවුරු බැන්දා මෙති. එහෙයින් විඤ්ඤාණ ස්ථිතියද නොවේ. සතතාවාසයද නොවේ.

මහාසිව තෙරහු සාරිපුත්‍රය, මා විසින් මේ දීර්ඝ කාලය තුළ, සුද්ධාවාස දෙව්ලොව හැර නොවිසූ විරු සත්තාවාස සුලභ නැත. මේ සූත්‍රයෙන් සුද්ධාවාසය සතරවන විඤ්ඤාණධර්මයද සතරවන සත්තාවාසයද හජනය කෙරෙත් යයි කියයි. එය සූත්‍රයෙන් ප්‍රතික්‍ෂේප

නොකොට අනුදත් නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයයි. සඤ්ඤාව යම්සේද විඤ්ඤාණයටද එසේය. සියුම් බැවින් විඤ්ඤාණයද නොවේය. අවිඤ්ඤාණයද නොවේය. එහෙයින් විඤ්ඤාණස්ථිතීන්හි නොකියන ලදී.

අට්ඨලොක ධම්මා යනු, ලාභ, අලාභ, යස, අයස, නින්දා, ප්‍රශංසා, සැප, දුක් යන මේ අට, ලෝකයෙහි පැවැත්ම කෙරෙහි ඉතා උසස් අන්දමින් බලපාන ධර්ම බැවින් ලෝකයාගේ ධර්මනුසි = ලෝක ධර්මයි. මෙයින් මිදුණු සත්ත්වයෙක් නම් නැත. බුදුවරුන්ටද මුහුණ දෙන්නට සිදුවේමය. දෙසුම් පරිදි, මහණෙනි මේ අටලෝ දම් ලෝකය අනුව පෙරළේ. ලෝකයද අටලෝදම් අනුව පෙරළේ. කවර අටදෙනෙක්ද? ලාභය ද, අලාභය ද, අයස ද, යසස ද, නින්දාව ද, ප්‍රශංසාව ද, සුවය ද, දුක් ද යන අටයි. මහණෙනි මේ අටලෝ දම් ලෝකය අනුව පෙරළේ. ලෝකයද මේ අටලෝදම් අනුව පෙරළේ. එහි අනුපරිව්තතනති යනු ලුහුබදිත්. අත් නොහරිත්. ලෝකයෙන් නොනවතිත් යන අර්ථයි. ලාභ යනු පැවිද්දාට සිවුරු ආදියත්, ගෘහස්ථයාට ධනධානපාදී ලැබීමිය. එම ලාභයම නොලබන්නේ, අලාභයයි. ලාභ නොවීම අලාභයයි කියන කල්හි, තේරුම් නොවන තත්වයට පත්වන හෙයින් පිරිසිදු දැනීමක් නොවන්නේය. යසො යනු පිරිවරයි. එම යසසම නොලබන කල්හි අයසයි. නින්දා යනු නුගුණ කථා කිරීමයි. පසංසා යනු ගුණවර්ණනා කථා කිරීමයි. සුඛං යනු කාමාවචරයින්ට කායික හා වෛතසික වශයෙනි. දුක්ඛං යනු පෘථග්ජන සෝවාන්, සංඝදාගාමීන්ට කායික හා වෛතසික වශයෙනි. අනාගාමී හා රහත් අයට කායිකවම පවතී.

නවසත්තාවාසා යනු, සත්ත්වයින්ගේ විසීමි, වාසය කරන ස්ථාන යන අර්ථයි. ඒවා වනාහි මෙහි ප්‍රකාශිත ස්කන්ධයෝමය. කවර නවයෙක්ද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලදී. මහණෙනි, මේ සත්තාවාස නවයකි. කවර නවයෙක්ද? මහණෙනි නානාප්‍රකාර ශරීර ඇති, නානාප්‍රකාර හැගීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, මිනිස්සු සමහරු දෙව්වරු සමහර විනිපාතික අසුරයෝ, මේ පළමු සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, නානාප්‍රකාර ශරීර ඇති, ඒකාකාර හැගීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, ප්‍රථමයෙන් උපන් බ්‍රහ්මකායික දෙවියෝ. මේ දෙවන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, ඒකාකාර ශරීර ඇති නානාප්‍රකාර හැගීම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, ආහස්සර දෙවියෝ. මේ තෙවන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, ඒකාකාර ශරීර ඇති, ඒකාකාර

හැගිම් ඇති සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, සුභකිණ්හක දෙවියෝ, මේ සතරවන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, හැගිම් නැති-සංවේදිතාවෙන් තොර සත්ත්වයෝ සිටිත්. ඒ කෙසේද යත්, අසඤ්ඤාසතන දෙවියෝ මේ පස්වන සත්තාවාසයයි.

මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් රූප සංඥාවන්ගේ ඉක්මවීමෙන්, කෝප, සංඥාවන් දුරලීමෙන්, නොයෙක් සංඥාවන් (හැගිම්) මෙනෙහි නොකිරීමෙන්, ආකාසය අනන්තයයි, ආකාසානඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ සවන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි සර්වප්‍රකාරයෙන් ආකාසානඤ්ඤායතනය ඉක්මවා, විඤ්ඤාණය අනන්තයයි (බවුන් වඩා) විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ සත්වන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් විඤ්ඤාණාඤ්ඤායතනය ඉක්මවා කිසිවක් නැතැයි (බවුන් වඩා) ආකිඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ අටවෙනි සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, සර්වප්‍රකාරයෙන් ආකිඤ්ඤායතනය ඉක්මවා කිසිවක් නැතැයි බවුන් වඩා තේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනයට පැමිණි සත්ත්වයෝ සිටිත්. මේ නවවන සත්තාවාසයයි. මහණෙනි, මේවා නව සත්තාවාසයි.

දසායතනානි යනු, චක්ඛායතනය, රූපායතනය, සෝතායතනය, සද්දායතනය, සාණායතනය, ගන්ධායතනය, ජීව්හායතනය, රසායතනය කායායතනය, එසසායතනයයි මෙසේ දහයකි. මනායතන-ධර්මායතන ලෝකෝත්තර මිශ්‍ර හෙයින් නොගන්නා ලදී. මේ දස විසඳුම්හි විදර්ශනා වශයෙන් තීරණ පරිඤ්ඤාව කියන ලදී. 'සබ්බං භික්ඛවෙ පරිඤ්ඤායං ආදීන්ති අනඤ්ඤානඤ්ඤාසසාමිතිඤ්ඤාදිත්‍රයද, නිරෝධ ප්‍රතිපදාවන්ගේ සාක්ෂාත් කිරීමෙන් භාවනා කරුණද, ඒවාහිම ප්‍රතිවේධ කරුණද, දුක්ඛාදීන්ගේ ඉවත් කිරීමට හේතු වූ අනුත්පාදාදීන්ගේ වශයෙන් පසළොස්කේද, පරිග්‍රහර්ථාදීන්ගේ වශයෙන් එක්තිසක්ද, මතු ප්‍රතිවේධාර්ථාදියෙන් ත්‍රයයක්ද, මාර්ගාංගයන්ගේ වශයෙන් අටක්ද, ප්‍රයෝගයන්ගේ සංසිද්ධි අර්ථයදැයි ආදීන්ගෙන් වශයෙන් ද්වයයක්ද, අසංඛතාර්ථයාගේ නැගිටීම් ආදීන්ගේ වශයෙන් ද්වයයක්ද, නිර්‍යානාර්ථයාගේ අවබෝධ කිරීම් වශයෙන් ත්‍රයයක්ද, අවබෝධ කිරීම් අර්ථාදීන්ගේ වශයෙන් ත්‍රයයක්ද, අවබෝධ කිරීම් පක්ෂයට ඇතුළත් වීම් වශයෙන් ත්‍රයයක්ද, බබලවන අර්ථාදීන්ගේ වශයෙන් සතරක්ද ප්‍රකාශනාර්ථාදීන්ගේ වශයෙන් අටළොස්කේද, විවට්ඨානුපසසනාදීන්ගේ

වශයෙන් නවයක්ද, ක්‍ෂයයෙහි ඥාණය, අනුත්පාදයෙහි ඥාණයන්ද ප්‍රඥා විමුක්තියද, නිර්වාණයද යන මෙම ධර්මයන්ගේ ප්‍රතිලාභ වශයෙන් තීරණ පරිඥාව යු.සේයි.

සෙස්සෙහි සුදුසු පරිදි විදර්ශනා වශයෙන්ද, ප්‍රතිලාභ වශයෙන්ද තීරණ පරිඥාව කියන ලදැයි දතයුතුයි. යෙසං යෙසං ධම්මානං පටිලාභස්වාය වාය මනනසස තෙ තෙ ධම්මා පටිලද්ධා භොනති එවං තෙ ධම්මා පරිඤ්ඤනාවෙව භොනති තීරිතාව යනු කෘත්‍යය නිමාකිරීම් අර්ථයෙන් තීරණ පරිඥාව කියන ලදී. කෘත්‍යයන් සමාප්ත වූ කල්හි ඒ ධර්ම ලැබුණාහු වෙති. සමහරු වනාහි ප්‍රමාදීව විදර්ශනා ප්‍රාප්තිකයින්ට ඥාන පරිඥාවයයි කියති. අභිඤ්ඤායායන්ගෙන් ඥාන පරිඥාව කියන ලද හෙයින් එය නොහොබේ. පරිඤ්ඤනාවෙව භොනති තීරිතාව යනු ඔවුහු අවබෝධ කරගත් ධර්මයම සම්පූර්ණයෙන් දැනගත්තෝ මෙන්ම තීරණය කරන ලද්දාහුද නම් වෙතියි අර්ථයි. මෙසේ කෘත්‍ය සමාප්ත කරන අර්ථයෙන් පරිඤ්ඤාතාර්ථය කියන ලද්දේ වෙයි. දැන් එම අර්ථයම එක් එක් ධර්මයන්හි ප්‍රතිලාභ වශයෙන් යොදා, අන්තයෙහිද නිගමනයකොට දක්වන්නට, නෙකබ්බමං යන ආදිය කිහි. ඒ සියල්ල පෙර කියන ලද අයුරින්ම දතයුතුය.

පරිඤ්ඤායා නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

පහාතබ්බ නිර්දේශයෙහි, අසම්මානො යනු රූපාදී පඤ්ච උපාදානස්කන්ධයන්හි මම වෙමියි මැනීමයි. එය ප්‍රතිණ වූ කල්හි අර්හත්වයට පැමිණියේ වෙයි. රූපරාගාදී සෙසු දෑ විද්‍යමාන කල්හිද ඒවා නොකියා අසම් මානයම කියන ලද්දේ දෘෂ්ටියෝග්‍යතාවයෙන් එහි දෘඪ ගතිය නිසායයි දතයුතුය. අවිජ්ජා යනු, සුත්‍රාන්ත ක්‍රමයෙන් දුක්ඛාදී සතර ස්ථානයන්හි නොදැනීමයි. අභිධර්ම ක්‍රමයෙන් පූර්වාන්තාදීන් ඇතුළු අටෙහි නොදැනීමයි. කියන ලද්දේමය. එහි අවිද්‍යාව කවරේද? දුකෙහි නොදැනීම, දුක හටගැනීමෙහි නොදැනීම, දුක් නිරුද්ධයෙහි නොදැනීම, දුක් නිරෝධයට පමුණුවන ප්‍රතිපදාවෙහි නොදැනීම, පූර්වාන්තයෙහි

නොදැනීම, අපරාන්තයෙහි නොදැනීම, පූර්වාපරන්තයන්හි නොදැනීම මේ හේතුවෙන් හටගත්තේය යන ප්‍රතිත්‍යාස සමුත්පාද ධර්මයන්හි නොදැනීම වේ. භවතණ්හා යනු කාමාදී භවයන්හි ප්‍රාර්ථනයයි. දෙසු පරිදි, එහි භව තණ්හාව කවරේද? භවයන්හි යම් භව කැමැත්තක්, භව ඇල්මක්, භව තෘෂ්ණාවක්, භව ස්තේහයක්, භව තදින් අල්ලා ගැනීමක්, භව බලවත් ඇල්මක් වේද ඒවා වෙයි. තිසෙසා තණ්හා යනු, කාම තෘෂ්ණා, භව තෘෂ්ණා, විභව තෘෂ්ණායි. ඒවා අභිධර්මයෙහි මෙසේ නිර්දේශ කරන ලදී. එහි භව තෘෂ්ණාව කවරේද? භව දෘෂ්ටි සහගත රාගයයි. -පෙ- සිතෙහි සරාගිත්වයයි. මෙය භව තෘෂ්ණාව යයි කියනු ලැබේ. එහි විභව තෘෂ්ණාව කවරේද? නැවත, නොඉපදීම් දෘෂ්ටියෙන් යුත් රාගයයි -පෙ- සිතෙහි සරාගිත්වයයි. මෙය විභව තෘෂ්ණාවයයි කියනු ලැබේ. සෙසු තෘෂ්ණා කාම තෘෂ්ණායි. එහි කාම තෘෂ්ණාව කවරේද? කාමධාතුව හා එකට යෙදුණු රාගයයි -පෙ- සිතෙහි සරාගිත්වයයි. මෙය කාම තෘෂ්ණාවයයි කියනු ලැබේ. එහි භව තෘෂ්ණාව කවරේද? රූපධාතූ අරූපධාතූ හා එකට යෙදුණු රාගයයි. -පෙ- එහි විභව තෘෂ්ණාව කවරේද? නැවත නොඉපදීම් දෘෂ්ටියෙන් යුත් රාගයයි. -පෙ- අටුවාවන්හි වනාහි පංචකාම ගුණයෙන් යුත් රාගය කාම තෘෂ්ණාවයි. රූප-අරූප භවයන්හි රාගය, ධ්‍යානයෙහි බලවත් ආශාව, ශාශ්වත දෘෂ්ටිය හා යෙදුණු රාගය, භව වශයෙන් ප්‍රාර්ථනාව භව තෘෂ්ණාවයි. උචේජද දෘෂ්ටිය හා එකට යෙදුණු රාගය විභව තෘෂ්ණාවයයි කියන ලදී.

සංගිති ක්‍රමයෙන් හා අභිධර්ම ක්‍රමයෙන් වෙනත් ත්‍රිවිධ තෘෂ්ණාවකි. කාම, රූප, අරූප තෘෂ්ණා. වෙනත් ත්‍රිවිධ තෘෂ්ණාවකි. රූප, අරූප, නිරෝධ තෘෂ්ණා. තෘෂ්ණාවද මෙහි යෙදේ. ඒවාහි පංචකාම ධාතුව, රූප ධාතුව, අරූප ධාතුව හා එකට යෙදී ඇත. අන්තයෙහි තෘෂ්ණාව උචේජද දෘෂ්ටිය හා බැඳී පවතී. වතනාරො ඔසා යනු කාමඕස, භවඕස, දිට්ඨි ඕස, අවිජ්ජා ඕස වශයෙනි. යමෙකුට මේවා විද්‍යමාන වේද, ඔහු සසර ගමන නමැති සැඩපහරට හසුවෙයි. හසුව ගිලාබස්වතිනුයි ඕසයි. බලවත් කෙලෙස්. පංචකාම ගුණ සංඛ්‍යාත කාම සැඩපහරනුයි කාමෝසයි. කාම තෘෂ්ණාවට මෙය නමකි. රූප, අරූප සංඛ්‍යාත කර්ම, උත්පත්ති යන දෙවැදෑරුම් භවයන්හි ඕසයනුයි- භවෝසයි. භව තෘෂ්ණාවට මෙය නමකි. දෘෂ්ටියම ඕසයනුයි දෘෂ්ටි ඕසයි. ලෝකය සදාකාලිකය ආදී වශයෙන් පවත්නා දෘෂ්ටියට මෙය නමකි. අවිද්‍යාවම ඕසය වූයේ = අවිද්‍යා ඕසයි. දුක් ආදීන්හි නොදැනීමට මෙය නමකි. පඤ්ච නිවරණානි යනු කාමච්ඡදා,

ව්‍යාපාද, චීනමිද්ධ, උද්ධව්ව කුක්කුච්ච, විවිකිච්ඡා යන නිවරණයි. සිත වළක්වයි. භාත්පසින් වසාගනියිනුයි නිවරණයි. කැමති වන්නේනුයි කාමායි. පංචකාමයන්ය = කාම වස්තූන්හි කැමැත්ත - කාමව්‍යාපාදයි. කැමැති වන්නේනුයි - කාමොයි. කාමයම කැමැත්ත වූයේ, කරනු කැමැත්තෙහි ඡන්දය නොවූයේ, ධර්මයෙහි කැමැත්ත නොවූයේ නුයි = කාමව්‍යාපාදයි. කාම තෘෂ්ණාවට එය නමකි. එයින් සිත කුණු වූ බවට පත්කරයි. විපතට පමුණුවයි. චිතය, ආචාරධර්ම, රූසප්පව, හිතසුව යනාදීන්ට බාධා පමුණුවයි නුයි = ව්‍යාපාදයි. ද්වේෂයට එය නමකි. මැලිබව චීනයයි. අකර්මණ්‍යත්වය මිද්ධයි. මන්දෝත්සාහිව හැකිලීම, නොඇල්මෙන් වන විපත යන අර්ථයි. සිතෙහි උත්සාහවත් නොවන භාවය චීනයයි. වෛතසිකයන්ගේ අකර්මණ්‍යතාවය (පසුබැස්ම) මිද්ධයි. චීනයද, මිද්ධයද = චීනමිද්ධයි. නොසන්සුන්තාවයෙහි ස්වභාවය = උද්ධව්වයි. නොසන්සිඳුණු බව යන අර්ථයි. කලබලකාරී ස්වභාවයට මේ නමකි. පිළිකුල්ව කරන ලද්දේ = කුකතයි. පිළිකුල්ව කරන ලද්දෙහි ස්වභාවය කුකකුච්චයි. ගර්භා කළයුතු ක්‍රියා ස්වභාවය යන අර්ථයි. පසුතැවිල්ලට මෙය නමකි. පහවූ ප්‍රතිකාර ඇත්තේනුයි = විවිකිච්ඡායි. (අරමුණු නිශ්චය කරගැනීමෙහි අසමර්තායෙන් පිළියම් කටුටි නොවන රෝගයක් මෙන් දුස්සාධ්‍ය වූ සැකකිරීම ලක්ෂණකොට ඇති ධර්මයකි.) පහවූ ප්‍රඥා ඇත්තේය යන අර්ථයි. සත්‍ය ස්වභාවය සොයන්නේ මෙයින් කරදරයට පත්වේ. වෙහෙසෙයිනුයි = විවිකිච්ඡායි. බුද්ධාදී අටතැන්හි සැක කිරීමට මෙය නමකි. කාමව්‍යාපාද නිවරණයක් වූයේ නුයි = කාමව්‍යාපාද නිවරණයි. සෙස්සෙහිද මෙසේයි. ඡ ධම්මා ඡද්ධම්ම යනුද පාඨයි.

ඡ තණ්හාකායා යනු, රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, පොඨබබ, ධම්ම යන තෘෂ්ණාය. රූපයෙහි තෘෂ්ණාව = රූප තණ්හායි. එයම කාම තෘෂ්ණාදී භේදයෙන්, නානාවිධ ප්‍රභේද ඇති හෙයින් රාශ්‍යර්ථයෙන් කාය යයි කියන ලදී. සෙස්සෙහිද මෙසේයි. සත්‍ය අනුසයා යනු කාමරාග, පටිස, මාන, දිට්ඨි, විවිකිච්ඡා, භවරාග, අවිජ්ජා යනාදී ප්‍රතිණ නොවූ අර්ථයෙන් අත්නොහැර පවතින් නුයි = අනුසයයි. කාමයන්හි රාගය - කාම රාගයයි. කාමයම රාගය වූයේනුයි - කාමරාගයි. අරමුණෙහි හැපේනුයි = පටිසොයි. ස්වභාව තත්වයට විරුද්ධ දර්ශනාර්ථයෙන් = දිට්ඨියි. තමා උසස්කොට හඟිනුයි - මානයි. භවයන්හි රාගය භව රාගයි. බලවත් වූ කාමරාගය කාමරාගානුසයයි. සෙස්සෙහිද මෙසේය. අට්ඨ මිච්ඡත්තා යනු, මිච්ඡාදිට්ඨි, මිච්ඡා සංකප්ප, මිච්ඡා වාචා, මිච්ඡා කම්මාන, මිච්ඡා ආජීව, මිච්ඡාවායාම,

මිවණ සති, මිවණ සමාධි යන අටය. මට හිතසුව එළවීමක් වන්නේ යයි, මෙසේ බලාපොරොත්තු වූයේ නමුත්, එසේ නොවන හෙයින්ද, අශුභාදිත්ති සුභය යන විපර්යාස පැවැත්මක් හෙයින්ද වැරදි ස්වභාවයනුයි මිථ්‍යාවයි. අසත්‍ය ආකාරයට බලයි - මෙයින් අසත්‍ය ආකාරයට බලන්නුයි - මිථ්‍යා දෘෂ්ටියි. නොහොත් විපර්යාස දෘෂ්ටියනුයි - මිථ්‍යා දෘෂ්ටියි. ස්වභාව තත්වයට විරුද්ධ දෘෂ්ටියනුයි - මිථ්‍යා දෘෂ්ටියි. වරදවා ගන්නා හෙයින්ද, අසත්‍ය වූ දෘෂ්ටියනුයි - මිථ්‍යා දෘෂ්ටියි. අවැඩ එළවන හෙයින්ද, නුවණැත්තන් විසින් පිළිකුල් කරන ලද දෘෂ්ටියනුයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටියි. මිථ්‍යා සංකල්පාදීන්හිද මේ ක්‍රමයමැයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටි යනු ශාස්ත්‍ර-උච්ඡේද දෘෂ්ටිත්ති ඇතුළට වැදීමයි. මිථ්‍යා සංකල්ප යනු කාම විතර්කාදී ත්‍රිවිධ විතර්කයෝය. මිථ්‍යා වාචා යනු මුසාවාද ආදී සිවු ආකාර වේතනාවෝය. මිථ්‍යා කර්මාන්ත යනු, ප්‍රාණසාන ආදී ත්‍රිවිධ වේතනා මිථ්‍යා ආජීව යනු, වැරදි ජීවන ප්‍රයෝග තුළින් හටගත් වේතනා. මිථ්‍යා ව්‍යායාම යනු, අකුසල් සිත හා එකට යෙදුණු චිර්යයයි. මිථ්‍යා සති යනු, සිතියට විරුද්ධ අකුසල් සිත්ති ඉපදීම. මිථ්‍යා සමාධි යනු, අකුසල ආරම්භණ සමාධියයි.

නව තණහා මූලකා ධම්මා යනු, තෘෂ්ණාව හේතුකොට සෙවීමද, සෙවීම හේතුකොට ලැබීමද, ලැබීම හේතුකොට තීරණයද, තීරණය හේතුකොට ඡන්ද රාගයද, ඡන්ද රාගය හේතුකොට බලවත් ඇල්මද, බලවත් ඇල්ම හේතුකොට තදින් අල්ලා ගැන්මද, තදින් අල්ලා ගැන්ම හේතුකොට මසුරුකමද, මසුරුකම හේතුකොට ආරක්ෂා කිරීමද, ආරක්ෂා කිරීම් හේතුකොට, දඩුවුගුරු ගැනීම, කල කෝලාහල, ඩිවාද, තෝ, උඹ වැනි කථා, කේලාභී, මුසාබස් තෙපලිම් වැනි නොයෙක් පාපී අකුසල ධර්ම හටගනියි. මේ නව තෘෂ්ණා මූලික ධර්ම වේ. තෘෂ්ණාව මුල් වූයේ මේවාට නුයි. තෘෂ්ණා මූලිකයි. පරියෙසනාදීන් අකුසලමය. තණහා පටිච්ච යනු, තෘෂ්ණාව හේතුකොට, පරියෙසනා යනු රූපාදී අරමුණු සෙවීමයි. එය තෘෂ්ණාව ඇතිකල්හි වෙයි. ලාභො යනු, රූපාදී අරමුණු ප්‍රතිලාභයයි. එයද සෙවීම නිසා වෙයි. විනිශ්චය වනාහි, ඥාණ, තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි, විතර්ක වශයෙන් සිව්ආකාර වේ. එහි සුව විනිශ්චය දැනගන්නේය. සුව විනිශ්චය දැන අධ්‍යාත්ම සුවයෙහි යෙදෙන්නේය. මේ ඥාණ විනිශ්චයයි. විනිශ්චය වනාහි, තෘෂ්ණා විනිශ්චය, දෘෂ්ටි විනිශ්චය වශයෙන්, විනිශ්චය දෙකකි. මෙසේ දක්වා ඇති අටසියයක් තෘෂ්ණා ආශ්‍රිත තෘෂ්ණා විනිශ්චයෝය. දේවානම්භන්දය ඡන්දය විතර්කය නිදානකොට පවතී. මෙම සූත්‍රයෙහි විනිශ්චය යනු කියන ලද විතර්කයම දක්වයි. ලාභයක් ලැබ,

ඉටුඅනිටු, ශුභ අශුභ විතර්කයෙන්ම විනිශ්චය කරති. රූප අරමුණු සඳහා මට මෙපමණ වන්නේය. ශබ්දාදී අරමුණු සඳහා මට මෙපමණ වන්නේය. අනුන්ට මෙපමණය. මෙපමණ පරිභෝජනය කරන්නෙමි. මෙපමණ තැන්පත් කරන්නෙමි. එහෙයින් 'ලාභ පටිච්ච විනිශ්චයෝයි යු.සේයි. ඡතුරාගො, මෙසේ අකුසල විතර්කයෙන් විතර්කනය කල කල්හි වස්තුවෙහි දුර්වල රාගයට විශේෂ නාමයකි. රාගො යනු බලවත් රාගයටයි. අපේක්ෂාසානං යනු, මම, මගේ යන බලවත් සනිටුහන් කිරීමයි. පරිගහො යනු තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි වශයෙන් තදින් අල්ලා ගැනීමයි. මච්ඡරියං යනු, සම්පත්ති අනුන් හා සාධාරණභාවය නොඉවසීමයි. එහෙයින් පෞරාණිකා චාර්යයෝ ඊට මෙම තේරුම කියති. මේ සම්පත් මටම වේවා. අනුන්ට නොවේවායි යන ස්වභාවයෙන් පවත්නා හෙයින් මච්ඡරිය යයි කියයි. ආරකෙබ්බා යනු දොරගුලු වසා, පෙට්ටි පියලිවල තැන්පත්කොට රැකීම වශයෙන් කරන සංරක්ෂණයයි. මනාකොට විග්‍රහ කෙරේනුයි, නිරාකරණය කෙරේනුයි අධිකරණ කාරණයට එය නාමයකි. අරකබ්බකරණං යනු, භාව නපුංසකයි. ආරක්ෂක හේතු යන අර්ථයි. දඬු ගැනිම් ආදීන්හි අන්‍යයා වැළැක්වීමට දඬුමුගුරු ගැනීම = දණ්ඩාදානයයි. මුවහත් තල සහිත ආයුධ ගැනීම සථාදානයයි. කයින් වදනින් කලහය = කලහොයි. පළමු පළමු විරුද්ධතාවන් පෑම විග්‍රහයයි. පසු පසුවට එන්නේ විවාදයයි. තුවං, තුවං යනු අගෞරව වශයෙන් උඹ, උඹ කීමයි.

දස මිච්ඡතතා යනු මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය, -පෙ- මිථ්‍යා සමාධිය, මිථ්‍යා ඥාණය, මිථ්‍යා විමුක්තියයි, එහි මිච්ඡා ඥාණං යනු පාප ක්‍රියාවන්හි උපාය මාර්ග සිතීම වශයෙන්, පාපයක් කොට, මවිසින් යහපතක් කරන ලදැයි ප්‍රත්‍යාවේක්ෂාකාරයෙන් උපන් මෝහයයි. මිච්ඡා ඵලිනති යනු, නොමිදුණේම මිදුණි යයි යන හැඟීමෙන් යුක්ත වීම.

දැන් නොයෙක් හේද සහිත ප්‍රභාණයන්ගෙන්, ප්‍රභාණය කළයුතු දෑ දක්වන්ට 'දෙව පහාණානි' ආදිය පටන් ගන්නා ලදී. ප්‍රභාණයන් පිළිබඳව දත්තල්හි, එකිනෙකින් ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්ම මනාව දතහැකි වෙතියි, පඤ්ච ප්‍රභාණයන්හි ලෞකික ප්‍රභාණද්වයයද, අප්‍රයෝග නිස්සරණ ප්‍රභාණයද හැර, අප්‍රයෝගම වූ ලෝකෝත්තර ප්‍රභාණ ද්වයය ප්‍රථමයෙන් යු.සේයි.

මේ කරුණකොට මනාව කෙලෙසුන් විනාශ කෙරෙන්නුයි සම්ප්‍රදේශයයි. මෙයින් කෙලෙසුන් ප්‍රභාණ වෙන්නුයි පහාණයයි. මුලිනුපුටා දැමීම සංඛ්‍යාත ප්‍රභාණයයි. ප්‍රභාණය කළයුතු ශේෂයක් නැත්තේනුයි සම්ප්‍රදේශපහාණය යි. කෙලෙසුන්ගේ සිත් සිදුණු බැවින් පටිපාසසද්ධියි. ප්‍රතිණ වූ බැවින් පහානායයි. සංස්ථිත සංඛ්‍යාත ප්‍රභාණය පටිපාසසද්ධිපහාණයයි ලෝකයෙන් එතෙර වේනුයි ලොකුතතරොයි නිර්වාණ සංඛ්‍යාත ඝෂයයට යේනුයි බයගාමියි ඝෂයගාමි වයේත් එයයි. මාර්ගය වූයේත් එයනුයි බයගාමිමගොයි. එය වඩන කල්හි ඒ මාර්ගය සම්ප්‍රදේශ ප්‍රභාණයයි යන අර්ථයි. එසේම ඵල ඝෂණයෙහි ලෝකෝත්තර ඵලයම පටිපාසසද්ධි ප්‍රභාණයයි. කාමානමෙතං නිසසරණං ආදීන්හි කාමයෙන්ද, රූපයෙන්ද, සංඛ්‍යයෙන්ද මේ කරුණකොටගෙන නිදහස් වෙතියි නිසසරණං = ඒවායින් හෝ නිදහස් වන හෙයින් අසුභ ධ්‍යානය නිසසරණයි. කාමයන්ගෙන් නික්මුණු හෙයින් නෙකබ්මමයයි. අනාගාමි මාර්ගය හෝ වෙයි. අසුභ ධ්‍යානය කාමයන් මැඩපවත්වන හෙයින් කාමයන්ගේ නිසසරණයයි. ඒ ධ්‍යානය පාදකකොට උපදවන ලද අනාගාමි මාර්ගය වනාහි කාමයන් සර්වප්‍රකාරයෙන් මුලිනුපුටා සිදු දමන හෙයින් අත්‍යන්ත නිසසරණයයි. වෙනස් වේනුයි = රූපයයි. රූප නොවූයේ අරූපයි. මිත්‍ර ප්‍රතිවිරුද්ධ සතුරන් මෙන්ද, ලෝභාදීන්ට විරුද්ධ අලෝභාදීන් මෙන්ද, රූපයන්ට ප්‍රතිපක්ෂයයි යන අර්ථයි. ප්‍රතිඵල වශයෙන් හෝ රූපයක් නොමැත්තේ නුයි අරූපයයි. අරූපයම = ආරූපයයි අරූප ධ්‍යානයෝය. ඒවා රූපයන්ගෙන් නිසසරණය නම් වේ. අරූපයන්හිදී අර්හත් මාර්ගය නැවත උපන් වළක්වන හෙයින් සර්වප්‍රකාරයෙන් රූපයන්ගේ නිසසරණය නම් වේ.

භූතං යනු, හටගත් යන අර්ථයි. සංඛ්‍යාතං යනු, ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් එකතුව කරන ලද, පටිච්ච සම්ප්‍රසානනං යනු ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයන් හේතුකොට මනාව සමග උපන් පළමුවැන්නෙන් හටගත් බව දැක්වීමෙන් අනිත්‍යතාවයද, දෙවැන්නෙන් අනිත්‍යතාවයාගේ ඇතිකල්හිද, ප්‍රත්‍යය බලය දැක්වීමෙන් අත්සතු බවද, තෙවැන්නෙන් අත්සතු වූයේ නමුත් ප්‍රත්‍යයන්ගේ උනන්දු නොවීම දැක්වීමෙන් ස්වයං සිද්ධිය දක්වන ලද්දේ වෙයි. නිරොධො යනු නිර්වාණයයි. නිවනට පැමිණ දුක නිරුද්ධ කෙරේනුයි නිරෝධයයි කියනු ලැබේ. එයම සියලු ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දැයින් ඉවත්වූ හෙයින් ඒ සංඛ්‍යාතයාගේ නිදහස්වීමයි. අටුවාවෙහි වනාහි 'නිරොධො තසා නිසසරණං' යනු මෙහි අර්හත්ඵලය නිරෝධයයි අදහස් කරන ලදී.

අර්හත් ඵලයෙන් නිර්වාණය දුටුකල්හි නැවත මත්තෙහි සියලු සංස්කාරයෝ නොවෙත්නුයි, අර්හත්වයයි කියනු ලබන නිරෝධයට ප්‍රත්‍යය බැවින් නිරෝධයයි කියන ලදී. නෙකබ්බං පටිලද්ධසස යනාදීන්හි අසුභ ධ්‍යාන නිදහසෙහි සමුවෙස්ද ප්‍රභාණයෙන්ද, කාමයන් ප්‍රතීණ වූයේම අත්හරින ලද්දේද වේ. අරූප ධ්‍යානයන්ගේ නිදහසෙහිද, අර්හත් මාර්ගයාගේ නිදහසෙහිද එපරිද්දෙන්ම රූප යෙදිය යුතුය. රූපයන්හි ඡන්ද රාග ප්‍රභාණයෙන් රූපයන්ගේ පූර්ණ විනාශය වෙයි. රූපා යනු ලිංග විපර්යාසයි. නිර්වාණයාගේ නිදහසෙහි නිසසරණ ප්‍රභාණයෙන්ද අර්හත් ඵලයෙහි නිදහසෙහි සන්සිද්ධි ප්‍රභාණයෙන්ද සංස්කාර ප්‍රතීණ මෙන්ම හැරදමන ලද්දේද වේ. නිර්වාණ නිදහසෙහි අරමුණු කිරීම් වශයෙන් ප්‍රතිලාභය දනුයුතුය.

දුක්ඛ සච්චං ආදීන්හි පරිඤ්ඤා පටිවේධං යනු භාව නපුංසක වචනයයි. සම්පූර්ණයෙන් දැනගෙන සත්‍යාවබෝධය කිරීම = සම්පූර්ණ සත්‍යාවබෝධයයි. ඒ සම්පූර්ණ සත්‍යාවබෝධය; සෙස්සෙහිද මේ කුමයමැයි. පජ්ඣානි යනු ඒ ඒ අයුරින් සත්‍යාවබෝධ කරන්නේ ප්‍රභාණය කළයුතු කෙලෙසුන් ප්‍රභාණය කෙරේ යයි අර්ථය ගතයුතුය. ලෝකික ලෝකෝත්තරයන්හිද, ඡන්ද, රාග ප්‍රභාණයෙන් ඒවා දුරු කෙරේයයි අර්ථයි. නැව යම්සේ පෙර පසු නොවී එකෙණෙහි මෙතෙර අත්හරී. දියපහර සිද්ධියි. භාණ්ඩ උසුලයි. පරතෙරට පමුණුවයි. යන සිව් කිසක් කරයිද, එපරිද්දෙන්ම මාර්ග ඥානය පෙරපසු නොවී එකෙණෙහි, දුක්ඛ සම්පූර්ණ දැනීම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. සමුදය ප්‍රභාණ අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. මාර්ගය වැඩීම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. නිරෝධය සාක්ෂාත් කිරීම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි යන සිවුසස් අවබෝධ කරයි. මෙයින් කුමක් කියන ලද්ද? නිරෝධය අරමුණුකොට සිවුසසුන්ට පැමිණෙයි. දකියි. සත්‍යාවබෝධය කරයි යයි කියන ලද හෙයින්, එකෙණෙහි වූයේ නමුත් වෙන් වෙන්ව මෙන් ප්‍රභාණයන් කියන ලදැයි දනුයුතුය. පස්වැදෑරුම් ප්‍රභාණයන්හි යම් සෙවෙල් සහිත ජලයෙහි බහාලූ කළයෙහි සෙවෙල් මෙන්, ඒ ඒ ලෝකික සමාධිවලින් නිවරණාදී විරුද්ධ ධර්මයන්ගේ යටපත් කිරීමක් වේද? මෙය විෂ්කම්භන ප්‍රභාණයයි. විකම්භනප්‍රභානඤ්ච නිවරණානං පඨමජ්ඣානං භාවයනො යනු නිවරණයන්ගේ ප්‍රභාණය ප්‍රකට බැවින් යු.සේයි. නිවරණ, ධ්‍යානයට පූර්වභාගයෙහිදීත්, පසු භාගයෙහිදීත් වහා සිත වසාගෙන නොපැතිරෙත්.

එම නිවරණ වසාගෙන පැතිරුණු කල්හි ධ්‍යානය පිරිහෙයි. විතර්කාදිහු ද්විතීය ධ්‍යානයට පෙර හා පසුව විරුද්ධ නොවී පවතිත්. එහෙයින් නිවරණයන්ගේ යටපත් කිරීම ප්‍රකටය. ඊ කල බලන පහතෙන් අදුර දුරලන්නාක් මෙන් ඒ ඒ විදර්ශනාවගේ කොටස් වූ ධ්‍යානාංගයෙන්, විරුද්ධාකාරයෙන් වන ඒ ඒ ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්මයන්ගේ ප්‍රභාණයක් වේද, එය තාවකාලික ප්‍රභාණයයි. තදංගපපහානඤ්ච දිට්ඨිගතානං නිබ්බන්ධාගියං සමාධිං භාවයනො යනු, මිථ්‍යා දෘෂ්ටිත්වයෙන්ම ප්‍රභාණය දළ වශයෙන් යු.සේයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිහු දළය. නිත්‍ය සංඥාදිහු සියුම්ය. එහි දිට්ඨිගතානං යනු දෘෂ්ටියම දෘෂ්ටිගතය. අශුචිගත, මුත්‍රගත ආදීන් මෙති. දෘෂ්ටියෙහි යා යුතු බව හෙයින්ද දෘෂ්ටියෙහි ගිය ප්‍රමාණයම මෙය වේනුයි දිට්ඨිගතයි. දෙසැටක් දෘෂ්ටිත්වි ඇතුළත් හෙයින්ද, දෘෂ්ටිත්වි ගිය හෙයින්ද දෘෂ්ටිගතයි. (බහුවචනයෙන්) ඒ දෘෂ්ටිගතයන්ගේ තියුණු අවබෝධය සහිත සමාධිය යනු විදර්ශනාව හා යෙදුණු සමාධියයි. හෙණ පැටලී සම්පූර්ණයෙන් නැසුණා වූ වෘක්ෂයක් මෙන්, නැවත පැවැත්මක් නොවන අයුරු ආර්ය මාර්ග ඥානයෙන් සියලු සංයෝජන ධර්මයන්ගේ එවන් ප්‍රභාණයයි. මෙය සමුච්ඡේද ප්‍රභාණ නම් වේ. නිරොධො නිබ්බානං යනු නිරෝධ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයයි.

මෙසේ ප්‍රභාණ වශයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්මයන් දක්වා, දැන් ස්වභාව තත්වයෙන්ම නැවත ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්ම දක්වන්නට, සබ්බං හික්ඛවෙ පහතබ්බං යනාදිය වදාළහ. එහි වක්ඛුරාදීන්හි ඡන්දරාග ප්‍රභාණයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතුය. 'රූපං පසසනෙනා පජහති ආදීන්හි රූපය අනිත්‍යාදී වශයෙන් බලන්නේ ප්‍රභාණය කළයුතු කෙලෙස් දුරුකරයි. වක්ඛුං -පෙ- ඡරාමරණං -පෙ- අමනොගධං නිබ්බාණං පෙය්‍යාලද්වයෙහි අතඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතින්ද්‍රියය. පසසනෙනාපජහති ආදී ඒ ලෝකෝත්තර -යන්හි අතඤ්ඤාසසාමිතින්ද්‍රිය, බලන්නේ මනාව බලන්නේ, බලාපොරොත්තු වන්නේ, කැමති වන්නේ, විදර්ශනා ක්ෂණයන්හි ප්‍රභාණය කළයුතු සියලු කෙලෙස් දුරුකෙරේනුයි ඒ ඒ සුදුසු අයුරින් යෙදිය යුතුය.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසම්භිදාමාර්ග අටුවාවෙහි
ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්ම විස්තර වර්ණනාව නිමි.

වැඩිය යුතු ධර්ම විස්තරයෙහි කායගතා සති යනු කායගතා සති සූත්‍රාන්තයෙහි කියන ලද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස, සිවු ඉරියව්, කුඩා ඉරියව්, දෙතිස් කුණප මෙනෙහි කිරීම, සිව්ධාතු, නව අමු සොහොන් පිළිකුල් මෙනෙහි කිරීම හා යෙදුණු, සුදුසු අයුරින් රූපධ්‍යාන හා එකට යෙදුණු සිහිය, ඒවා ඒ ශරීරයන්හි ඇතුළත් වූවාහු පවත්නාහුයි කායගතායි කියයි. සාත සහගතා යනු මිහිරි, සුව විදීමී සංඛ්‍යාත සිසිලෙන් එකට ඉපදීමී ආදී ස්වභාවයන් සමග යුක්තවූවාහු, සහගත ශබ්දය, ඒ බැවිහි, ගැවසීමෙහි, අරමුණෙහි, ආශ්‍රයෙහි, මිශ්‍රවීමෙහි යන පංචවිධ අර්ථයන්හි බුදුවදනෙහි පෙනේ. තෘෂ්ණාව හා ඇල්ම සහිත පුනර්භවය ඇතිකරන යම් ඒ තෘෂ්ණාවක් වේද යන මෙහි ඒ බැවිහි, තෘෂ්ණාව හා ඇල්මෙන් යුක්ත වූයේය යන අර්ථයි. මහණෙනි, යම් කුසිතකමින් යුත්, කුසිතකම හා යෙදුණු යම් විමසීමක් වේද, මෙහි ගැවසීමෙහි යෙදේ. අතරතුර උපදින කුසිතකමින් ගැවසුණේය යන අර්ථයි. රූප සහගත, සමචන්ඵල හෝ අරූප සහගත සමචන්ඵල ලාභියෙක් වේ. මෙහි අරමුණෙහි යෙදේ. රූප අරූප අරමුණු යන අර්ථයි. අස්ථික සංඥා සහගත සති සමබොජ්ඣංගය වඩයි. මෙහි ආශ්‍රයෙහි, අස්ථික සංඥාව නිශ්‍රය කොට, අට්ඨක සංඥාව ලබන ලදැයි අර්ථයි. මේ සැපය, මේ ප්‍රීතිය සමග වේ. එක්ව උපන්නේ, එයට යෙදුණේ වේ. මෙහි මිශ්‍රවීමෙහි, මිශ්‍රවන්නාහ යන අර්ථයි. මෙම පදයෙහිද මිශ්‍ර වූයේ යන්න අදහස් කරන ලදී. සිසිල හා මිශ්‍රවූයේ සිසිල සමග යුක්ත වූයේය යන අර්ථයි. චතුර්ථ ධ්‍යානය හැර සෙස්සෙහි සිහිල් සහගත තත්වය වේ. සිහියද උපේක්ෂා සහගත බැවින් බොහෝසෙයින් සිසිල් සහගතයයි කියන ලදී. චතුර්ථ ධ්‍යානයට මුල් ධ්‍යාන මුල්වන හෙයින්, සිසිල් සහගත බව වන හෙයින්ද, උපේක්ෂා සහගත බව කියන ලද්දේම වේ. උපෙක්ෂාවගේ සාන්ත සුවය කියන ලද හෙයින් දුදුරුදුන් විසින් චතුර්ථධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්තවද සිහිල් සහගතයයි යු.සේයි. සමථොච විපසසනාව යනු කාමච්ඡන්දාදී විරුද්ධ ධර්මයන් සමනය කරයි. විනාශ කෙරෙයිනුයි = සමථොයි. මෙය සමාධියට නාමයකි. අනිත්‍යාදි වශයෙන් විවිධාකාරයෙන් ධර්මයන් දකිනුයි විදර්ශනායි. මෙය ප්‍රඥාවට නමකි.

සංගීති පර්යායෙහිද ලොකික - ලෝකෝත්තර මිශ්‍රයි. නයො සමාධි යනු, විතර්ක සහිත විචාර සහිත සමාධිය, අවිතර්ක විචාර මාත්‍ර සමාධිය, අවිතර්ක අවිචාර සමාධිය, සම්ප්‍රයෝග වශයෙන් පැවැත්වීමේදී, විතර්කය සමග වූයේ සවිතර්කයි. විචාරය සමග වූයේ සවිචාරයි. එය ඤාණික සමාධි, විදර්ශනා සමාධි, උපචාර සමාධි, ප්‍රථමධ්‍යාන සමාධි වශයෙනි.

මෙයට විතර්කයක් නොමැතිනුයි - අවිතකෙකායි. විතර්ක විචාරයන්හි විචාර මාත්‍ර උපරිම ප්‍රමාණය මෙයටනුයි = විචාරමතෙතායි. මත්තෙහි විතර්කයන් සමග එකට යෙදීමට නොයෙදුනු අර්ථයි. එය පඤ්චක ද්විතීයධ්‍යාන සමාධියයි. ඒ දෙයාකාරයෙන් වෙන්වූයේ අවිතර්ක අවිචාර සමාධියයි. එය චතුෂ්ක ක්‍රමයෙහි ද්විතීය ධ්‍යානාදී වූද, පඤ්චක ක්‍රමයෙහි තෘතීය ධ්‍යානාදී වූද, රූපාවචර සමාධියයි. ඒවා මෙහි අදහස් නොකරන ලදී. චතතාරො සතිපට්ඨානා යනු කායානුපස්සනා, වේදනානුපස්සනා චිත්තානුපස්සනා, ධම්මානුපස්සනා යන සතර සතිපට්ඨානයයි. පූර්ව භාගයෙහි තුදස් අයුරින් කය පිරික්සනුයේ කායානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. නව අයුරින් විදීම පිරික්සනුයේ වේදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. සොළොස් අයුරින් සිත පිරික්සනුයේ චිත්තානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. පස් අයුරින් ධර්මයන් පිරික්සනුයේ ධම්මානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. ලෝකෝත්තර තත්ව මෙහි අදහස් නොකරන ලදී. පඤ්චංගිකො සමාධි යනු, කොටස් පහක් මෙයට ඇත්තේනුයි පඤ්චංගිකයි. ඒ චතුර්ථ ධ්‍යාන සමාධියයි. ප්‍රීතිය පැතිරීම, සුවය පැතිරීම, සිත පැතිරීම, ආලෝකය පැතිරීම, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා නිමිත්තයන අංග පසයි. ප්‍රීතිය පැතිරෙමින් උපදිනුයි දෙදැහැන්හි ප්‍රඥාව, ප්‍රීතිය පැතිරීමයි. සුව පැතිරෙමින් උපදිනුයි තෙදැහැන්හි ප්‍රඥාව සුව පැතිරීමයි. අන් සිත් යොමුව පැතිරෙමින් උපදිනුයි වෙනොපරිය ප්‍රඥාව සිත පැතිරීමයි. ආලෝකය පැතිරෙමින් උපදිනුයි දිවැස් පැණ ආලෝකය පැතිරීමයි. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඤාණය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා නිමිත්ත නම් වේ කියන ලද්දේය. දෙදැහැන්හි ප්‍රඥාව ප්‍රීතිය පැතිරීමයි. තෙ දැහැන්හි ප්‍රඥාව සුව පැතිරීමයි. අන් සිත් දැනීමේ ප්‍රඥාව සිත පැතිරීමයි. දිවැස් ප්‍රඥාව ආලෝකය පැතිරීමයි. ඒ ඒ සමාධියෙන් නැගිටියහුට පැවැති ආකාරය ගැනීම වශයෙන් නිමිත්ත යයි කියන ලදී. එහි ප්‍රීතිය පැතිරීම, සුවය පැතිරීම දෙපා මෙනි. සිතෙහි පැතිරීම, ආලෝකයෙහි පැතිරීම දෙඅත් මෙනි. අභිඥාපාදක චතුර්ථධ්‍යානය මධ්‍යම ශරීරය මෙනි. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා නිමිත්ත හිස මෙනි. මෙසේ ආයුෂ්මත් දම්සෙනෙව් සැරියුත් තෙරණුවෝ පංචාංගික සමායක් සමාධිය අගපසගින් යුත් පුරුෂයෙකු මෙන් උපමාකොට දක්වති.

ඡ අනුසසතිධ්‍යානානි යනු, නැවත නැවත උපදනා හෙයින් සිහියම අනුසසතිහුය. පැවැත්විය යුතු ස්ථානයන්හිම පවත්වන හෙයින් ශ්‍රද්ධාවෙන් පැවිදි වූ කුල පුත්‍රයාට සුදුසු සිහිය වේනුයි = අනුසසතියොයි. අනුසසතිත්ම ප්‍රීති ආදීන්ගේ ස්ථාන බැවින් අනුසසතිධ්‍යානානියි. කවර සයෙක්ද? කංඛා

බුද්ධානුසසති, ධම්මානුසසති, සංඝානුසසති, සීලානුසසති, වාගානුසසති, දෙවනානුසසති යන සයයි.

බොජ්ඣංගා යනු බෝධියට හෝ බෝධියගේ අංගයි. (කොටස්) මෙය කියන ලද්දේ වේ. මේ ධර්ම සාමග්‍රිය, යමක් කරුණකොට ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි උපදිනු ලබන, මැලිබව, නොසන්සුන් බව, තැන්පත් කිරීම්, කම්පුවෙහි යෙදීම, ශරීරයට තද දුක්ඛිම, මරණින් මතු විනාසය, නොනැසී පවත්නා ආත්මය ආදී ඇලීම්වලටද, නොයෙක් උවදුරුවලට විරුද්ධ වූ, සති, ධම්මවිචය, විරිය, පීති පසසදධි, සමාධි, උපේක්‍ෂා සංඛ්‍යාත ධර්ම සාමග්‍රියෙන් ආර්යශ්‍රාවක තෙමේ අවබෝධ කෙරේනුයි සලකා බෝධියයි කියයි. බුජ්ඣධි යනු කෙලෙස් සිත් පරම්පරාව සහිත නිද්‍රාවෙන් නැගිටී. චතුරාර්ය සත්‍යයන් හෝ අවබෝධ කරයි. නිර්වාණයම හෝ සාක්‍ෂාත් කරයි. ඒ ධර්මසාමග්‍රි සංඛ්‍යාත බෝධියෙහි අංගනුයි. බොජ්ඣංගයි. ධ්‍යානාංග, මාර්ගාංග මෙනි. යමෙක් වනාහි මේ කියන ලද ආකාරයෙන් මේ ධර්ම සාමාග්‍රියෙන් අවබෝධ කෙරේනුයි සලකා ආර්යශ්‍රාවක තෙමේ බෝධියයි හඳුන්වයි. ඒ බෝධියගේ අංගනුයි-බොජ්ඣංගායි. සෙනංග, රථංග ආදිය මෙනි. අර්ථකථාවාරිත්‍ර එහෙයින් කිහි. අවබෝධ කරන පුද්ගලයාගේ අංගනුයි බොජ්ඣංගායි. තව ද, බොජ්ඣංගයි ආදී ක්‍රමයෙන් බොජ්ඣංගාර්ථය දතයුතුය.

අරියො අට්ඨංගිකො මගො යනු ඒ ඒ මාර්ගයන්ගෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන්ගෙන් දුරභාවය හෙයින්ද, ආර්ය භාවය හටගත්වන හෙයින්ද, ආර්යඵල ප්‍රතිලාභ කරන හෙයින්ද, ආර්යයි. කරුණු අටෙන් වන්නේනුයි අට්ඨංගිකයි. ඒ මෙය චතුරංගික සේනාව මෙන්ද, පංචාංගික තුර්යයන් මෙන්ද, කොටස් මාත්‍රයම වේ. කොටස් තොර වූයේ නම් නැත. බොජ්ඣංග, මාර්ගාංග ලෝකෝත්තරයහ. නව පාරිසුද්ධි පධානියංගානි යනු සීල විසුද්ධි, චිත්ත විසුද්ධි, දිට්ඨි විසුද්ධි, කංඛාවිතරණ විසුද්ධි, මගගාමග ඤාණ දසසන විසුද්ධි, පටිපදා ඤාණදසසන විසුද්ධි, ඤාණ දසසන විසුද්ධි, පඤ්ඤා, විමුක්ති මෙම නවයයි. සීල විසුද්ධි යනු, විශුද්ධියට පමුණුවන්ට සමත් සිවු පිරිසිදු සීලයයි. එය දුසිල් මල පිරිසිදු කෙරේනුයි පාරිශුද්ධියි. පධානියංගං යනු, පිරිසිදු බවට ප්‍රධානවන උතුම් කොටසයි. චිත්ත විසුද්ධි යනු, විදර්ශනාවට ආසන්න කරුණක් වන ප්‍රගුණ කළ අටසමවත්. ඒවා කාමාසාදී සිත්මල පිරිසිදු කරත්. දිට්ඨි විසුද්ධි යනු, හේතු සහිතව නාමරූප පිරිසිදු දැනීම, එය සත් දෘෂ්ටිමල පිරිසිදු කරයි.

විතරණ විසුද්ධිය යනු, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයෙහි ඥාණයයි. එහෙයින් ත්‍රිවිධ කාලයන්හි ප්‍රත්‍යය වශයෙන් ධර්ම පවතින්නේ යයි, බලන්නේ ත්‍රිවිධ කාලයන්හි පවත්නා සත් සැකමල තරණය කරන්නේ පිරිසිදු වේ. මගගා මගඥාණ දසසන විසුද්ධිය යනු, හටගැනීම විනාශය අනුව බලන ඤාණයෙහි උපත්, ආලෝක, ඥාණ, ප්‍රීති, සන්සිද්ධි, සුව, නොසැලෙන බව, උත්සාහය, වැටහීම, මධ්‍යස්ථ බව, තෘෂ්ණාව යන දශ විදර්ශනා උපක්ලේශයන් මාර්ගය නොවේය, වීරියට පිළිපත් උදයව්‍යයය නියම මගයැයි මෙසේ මග නොමග දැනීම නම් වේ. එයින් නොමං මල පිරිසිදු කරයි. පටිපදා ඥාණදසසන විසුද්ධිය යනු, වීරියට පිළිපත් උදයව්‍යයානු පසසනා ඥාණය, භංගානුපසසනා ඥාණය, භයනුපට්ඨානානුපසසනා ඥාණය, ආදීනවානුපසසනා ඥාණය, නිබ්බිදානුපසසනා ඥාණය, මුඤ්චිතූ කම්‍යතා ඥාණය, පටිසංඛානුපසසනා ඥාණය, සංඛාරුපෙක්‍ෂා ඥාණය, අනුලෝම ඥාණය යන මෙම නවය විදර්ශනා ඥාණයයි. ඒවා නිත්‍ය සංඥාදී මල පිරිසිදු කෙරෙයි. ඥාණ දසසන විසුද්ධිය යනු, චතුරාර්ය සත්‍ය මාර්ග ප්‍රඥාවයි. ඒවා සම්පූර්ණයෙන් විනාශ කරන්නේ, තම තම මාර්ගයන්ගෙන් නැසිය යුතු කෙලෙස් මල පිරිසිදු කරයි. පඤ්ඤා යනු අර්හත් ඵල ප්‍රඥාවයි. විමුක්ති යනු අර්හත් ඵල විමුක්තියයි.

දස කසිණායතනාන යනු එක් අයෙක් පට්ඨි කසිණය මනාසේ දැනගනී. උඩ, යට, සරස, දෙකක් නොවන සේ, අප්‍රමාණව එක් අයෙක් ආපෝ කසිණය, එක් අයෙක් තේජෝ කසිණය, එක් අයෙක් වායෝ කසිණය, එක් අයෙක් නිල කසිණය, එක් අයෙක් පීත (කහවත්) කසිණය, එක් අයෙක් ලෝහිත කසිණය, එක් අයෙක් ශ්වෙත කසිණය, එක් අයෙක් ආකාස කසිණය, එක් අයෙක් විඤ්ඤාණ කසිණය මනාසේ දැනගනී. උඩ, යට, සරස, දෙකක් නොවන සේ අප්‍රමාණව යයි මෙසේ කියන ලද දහයයි. මේවා හැමතැන පැතිරෙන අර්ථයෙන් කසිණයයි. එය අරමුණු කොට ඇති ධර්මයන්ට කෙෂ්ත්‍ර අර්ථයෙන්ද, අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන්ද ආයතනයයි. උද්ධං යනු මත්තෙහි අහස්තල අභිමුඛව, අධො යනු යට බිම් තලය අභිමුඛව, කුමුරෙහි සම බිම මෙන් භාත්පසින් වසනලද, ඇතමෙක් අහසේ උස ප්‍රදේශයෙන්ම කසිණාරමුණු කසිණය වඩයි. ඇතමෙක් යට, ඇතමෙක් භාත්පස, තනිව ඒ ඒ කරුණට ගැළපෙන අයුරින් රූප දකිනු කැමැත්තාගේ ආලෝකය මෙන් කසිණය දිගු කරයි. එහෙයින්, පට්ඨි කසිණ මෙකො සඤ්ජානාති උද්ධං අධො තිරියං යයි කියන ලදී. අදව්‍යං යන මෙය වනාහි එකක්හුගේ වෙනස් ස්වභාවයකට නොපැමිණීම අර්ථය

සඳහා කියන ලදී. ජලයට පිවිසියහුට සියලු දිසාවන්හි ජලයම වේ. අනෙකක් නොවේ. පඨවි කසිණයද එපරිදීමය. පඨවි කසිණයම වේ. එහි අන් කසිණයන්හි මිශ්‍ර කිරීමක් නැත. හැමතැන මේ ක්‍රමයයි. අප්‍රමාණය යනු පැතිරවීමෙහි අප්‍රමාණතාවය වශයෙන් කියන ලදී. එය මනසින් පතුරුවන්නේ, හැමතැනම පතුරුවයි. මෙය මුලවන්නේය. මෙය මැද වන්නේ යයි ප්‍රමාණයක් නොගනී යන අර්ථයි. ආකාස කසිණය යනු කසිණ නිමිත්තෙන් ගළවා දැමූ අහස. විඤ්ඤාණ කසිණය යනු කසිණයෙන් ගළවා දැමූ ආකාසයෙහි පවත්නා විඤ්ඤාණයයි. එහි කසිණ වශයෙන්, කසිණ ඉතිලූ අහසෙහි, කසිණය උගුලුවාලූ අහසෙහි වශයෙන්, එහි පැවති විඤ්ඤාණයෙහි උඩ, යට, සරස් භාවය දතයුතුය. වෙන් කොටගත් අහසෙහි කසිණද, වැඩිය යුතු හෙයින්, ඊට අදාළ වන අයුරින් දැන් භාවනා ප්‍රභේද දක්වන්නේ දෙවභාවනා යනාදිය කීයේය. එහි ලොකියා යන ආදීන්හි කැඩී බිඳී, විනාශවන අර්ථයෙන් සංසාර වෘත්තය ලෝකයයි කියයි. ඊට ඇතුළත් භාවයෙන් ලෝකයෙහි යෙදුණේනුයි = ලොකියායි ලොකික ධර්මයන්ගේ වැඩීම ලොකියායි. ධර්මයන්ගේ වැඩීමයයි ව්‍යවහාර වශයෙන් කියයි. එහි වෙන් වශයෙන් භාවනා නැත. ඒ ධර්මයන් වඩනු ලබන්නේ භාවනා යයි කියති. උතතිණණා යනු එතෙරවීමයි. ලෝකයෙහි ඇතුළත් නොවන බැවින් ලෝකයෙන් එතෙර වූයේනුයි = ලොකුතතරායි. රූප හව සංඛ්‍යාත රූපයෙහි හැසිරෙන්නුයි රූපාවචරායි. කුසල ශබ්දය වනාහි මෙහි, නිරෝගී භාවයෙහි, නිරවද්‍යයෙහි, දක්‍ෂ යන්නෙහි, සුව විපාකයන්හි දක්නට ලැබේ. පින්වතාණෙනි, කොහොමද යහපත්ද, පින්වතාණෙනි කොහොමද නිරෝගිද, ආදී තන්හි නිරෝගී අර්ථයෙහි යෙදේ. ස්වාමීනි, කවරනම් කායික හැසිරීම් කුසලද? මහරජ, නිවැරදි කායික හැසිරීම්ය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කුසල්දම් පිළිබඳව යම්සේ ධර්මය දේශනා කරන්ද? නැවතද ස්වාමීනි, දේශනා අතර එය උසස්ය. මේ ආදී තන්හි නිරවද්‍යතාවයෙහි යෙදේ. 'රාජකුමාරයාණෙනි, එය කීමැයි හඟින්නෙහිද? නුඹ රථයෙහි ලොකු කුඩා කොටස් පිළිබඳ දක්‍ෂද? නෘත්‍ය ගීතාදියෙහි දක්‍ෂ වූයේ දක්‍ෂභාවයෙහි හික්මුණේ ආදීන්හි දක්‍ෂතාවයෙහි යෙදේ. "කුසල්දම්හි සමාදන්වීම හේතුවෙන් මෙසේ මේ පුණ්‍යය මනාව වැඩේ." "කුසල කර්මයාගේ කළ බැවින්, රැස්කළ බැවින්, ආදීන්හි සුව විපාකයන්හි යෙදේ." එය මෙහි, නිරෝගිකමෙහිද, නිරවද්‍යතාවයෙහිද, සුව විපාකයෙහිද යෙදීම සුදුසුය. මෙහි වචනාර්ථය වනාහි, පිළිකුල් පාහී ධර්මයන් සොලවති. වලනය කරති. කම්පා කරති. විනාශ කරතියි = කුසල් නම් වේ. පිළිකුල් ආකාරයෙන් හොවිත්. පවතින්නුයි කුසා නම්

වේ. ඒ අකුසල් සංඛ්‍යාත කුසයන් කපන්. සිද්ධිත්‍රයයි = කුසලයි. පිළිකුල් දැති සියුම් කිරීමේ, මුවහත් කිරීම් වශයෙන් ඥාණය කුස නම් වේ. එම කුසයෙන් නැසිය යුතු හෙයින්, යථාර්ථ වශයෙන් ගතයුතු හෙයින් පැවැතිය යුතු හෙයින්ද, කුසලයි. යම්සේ කුසතණ දෙපසට ගියේ අත් ප්‍රදේශය කපන්ද, මෙසේ මේවාද උපනුපත් භාවයෙන්, ද්විපාර්ශ්ව ගතවූයේ කෙලෙස් පස සිද්ධිත්. එහෙයින් කුස මෙන් සිද්ධිත්‍රය කුසලායි. ඒ රූපාවචර කුසලානං භාවනා යනු අරූප හව සංඛ්‍යාත අරූපයෙහි හැසිරෙන්නුයි අරූපාවචරයි. චෛතසික වෘත්තයෙහි පර්යාපන්න වූවාහු ඇතුළත් වූවාහු නුයි පර්යාපන්නයි. එහි ඇතුළත් නොවූයේ නුයි අපරිශාපන්නා ලොකුන්තරායි.

කාමාවචර කුසල ධර්මයන්ගේ භාවනාව කුමක් හෙයින් නොකියන ලද්දේද යත්? අභිධර්මයෙහි අර්පණාප්‍රාප්ත භාවනාවම භාවනාවයයි අදහස් කරන ලදී. එහි කියන ලදී. කාර්ය නිරත කර්මාන්තායතනයන්හි හෝ කාර්ය නිරත ශිල්පායතනයන්හි හෝ කාර්ය නිරත විද්‍යාස්ථානයන්හි හෝ ක්‍රියාවන් කළ හෝ චතුරාර්ය සත්‍යයන්ට අනුලෝමව රූපය අනිත්‍යයයි හෝ වේදනාව, -පෙ- සංඥාව -පෙ- සංස්කාර -පෙ- විඤ්ඤාණය අනිත්‍යයයි හෝ යම් මෙබඳු යෝග්‍ය කැමැත්තක්, දෘෂ්ටියක්, රූපියක්, දැනීමක්, බැල්මක්, ධර්මාවබෝධතාවක් අන්‍යයාගෙන් නොඅසා ලැබගනීද? මෙය චිත්තාමය ප්‍රඥාවයයි කියයි. කාර්ය නිරත කර්මාන්තයන්හි හෝ -පෙ- ධර්මාවබෝධතාවක් අන්‍යයාගෙන් අසා ලැබගනීද? මෙය සුතමය ප්‍රඥාවයයි කියයි. සමවතට සමවන්නහුගේ ප්‍රඥාව භාවනාමය ප්‍රඥාවයි. ඒ කාමාවචර භාවනාව ආවර්ජන හවංග පාතයන්හි ඇතුළත් භාවනායයි නොකියන ලදැයි දතයුතුය. සියලු පුණ්‍යයන්ට ත්‍රිවිධ පුණ්‍යක්‍රියා වස්තු ඇතුළත් හෙයින්, උපචාර සමාධි, විදර්ශනා සමාධීන්ගේ භාවනාමය පුණ්‍යතාවය සිද්ධය. මෙහි වනාහි ලෞකික භාවනාවම සංගෘහිතයි.

රූපාවචර අරූපාවචරයන්ගේ ත්‍රිවිධ භාවයෙහි භීතා යනු ලාමක, ලාමක හා උසස් තත්වයන් අතර වූයේ = මජ්ඣායි. මජ්ඣායිද පාඨයි. ප්‍රධාන භාවයට පැමිණවූයේනුයි පණිකායි. උතුම් යන අර්ථයි. රැස්කිරීම් වශයෙන් මෙය, භීත, මධ්‍යම, ප්‍රණීත වශයෙන් දතයුතුය. යමෙකුගේ රැස්කරන මොහොතෙහි (භාවනා වඩන) කැමැත්ත, චිරයය, සිත හෝ නුවණින් පරික්ෂාව ලාමක වේද, එය භීත නම් වේ. යමෙකුගේ ඒ ධර්ම මධ්‍යම වේද ඒ මධ්‍යමයි. යමෙකුට ඒ ධර්ම ප්‍රණීතද ඒ ප්‍රණීත නම් වේ. මෘදු ශ්‍රද්ධාදි ඉන්ද්‍රියයන් සමග යුක්ත වූයේ භීතයි. මධ්‍යම ඉන්ද්‍රියයන්

සමග යුක්ත වූයේ මධ්‍යමයි. අධිමාත්‍ර ඉන්ද්‍රියයන් සමග යුක්ත වූයේ ප්‍රණීතයි. කෙලෙසුන්ගෙන් ගහණ නොවූ කල්හි හීන, මධ්‍යම භාව නොමැති හෙයින් ප්‍රණීතතාවයම කියන ලදී. එය උතුම් අර්ථයෙන්ද, නොතැවෙන අර්ථයෙන්ද ප්‍රණීතයි. ප්‍රථම භාවතා වතුෂ්කයෙහි භාවෙහි යනු එකෙණෙහිම ඒ ඒ අයුරින් අවබෝධ කරනුයේ ආර්ය මාර්ගය වඩයි. දෙවන භාවතා වතුෂ්කයෙහි එසනා භාවතා යනු අර්පණාවට පූර්ව භාගයෙහි භාවතාවයි. එය අර්පණාව සොයන්නේ මෙය කරණ කොටනුයි - එසනායි කියන ලදී. පටිලාභා භාවතා යනු අර්පණා භාවතාවයි. එය එම සෙවීමෙන් ලබාගන්නා ප්‍රතිලාභ යයි කියන ලදී. එකරසා භාවතා යනු ප්‍රතිලාභයෙහිදී වසී භාවයට පත්වනු කැමැත්තනුගේ ප්‍රයෝග කාලයෙහි භාවතාවයි. එය ඒ ඒ ප්‍රභාණයෙන්, ඒ ඒ කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින් මිදීම් රසයෙන් එක් රසයයි කොට එක් රසයයි යු.සේයි. ආසෙවනා භාවතා යනු ප්‍රතිලාභයෙහිදී වසීප්‍රාප්ත වූ, පරිභෝග කාලයෙහිදී කැමති පරිදි සමවැදිය හැකි භාවතාවයි. එය බොහෝ සේ සේවනය කෙරෙනුයි = ආසෙවනායි යු.සේයි. සමහරු වනාහි ආසේවනයෙන් වසීප්‍රාප්ත, එක් රස යුත් භාවතාව හැමතැන පැතිර පවතියයි වර්ණනා කරති.

වතුෂ්ක විභාගයෙහි, සමාධිං සමාපජ්ජනනානං යනු සමාධියට සමවන් සියල්ලන්ගේ, එහි ජාතා යනු එහි පූර්වභාගයෙහි හටගත්, එකරසාභොනති යනු අර්පණා ඉපදවීමෙහි සමාන කෘත්‍ය වෙතියි අර්ථයි. සමාධිං සමාපනනානං යනු අර්පණාවන්ගේ ඇතුළට වැදුනුය: අ: තඤ්ජාතා යනු ඒ අර්පණාවෙහි හටගත්, අඤ්ඤමඤ්ඤං නාතිවතතති යනු සමපැවැත්ම තුළින් ඔවුන්නොවුන් නොඉක්මවති. අධිමොකඛට්ඨෙන සද්ධිඤ්ඤං භාවයනො ආදීන්හි එකෙණෙහි එක් එක් ඉන්ද්‍රියයන්ගේ තම තමා අයත් කෘත්‍යයන් කිරීමෙහි, ඒ ඒ කරුණට සහාය වීම් වශයෙන්, තම තම කෘත්‍යකාරක වූ, සෙසු ඉඤ්ඤයන් විමුක්ති රසයෙන් එකම රසයෙක් වේනුයි, විමුක්ති රස වශයෙන්ම ඒක රසාර්ථයෙන්, භාවනාබල, බොජ්ඣංග, මාර්ගාංගයන්හිද මේ ක්‍රමයමැයි. එක රසා යනුවෙන් ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී.

ඉධ භික්ඛු යනු, මේ සාසනයෙහි භික්ඛුව, සසර බිය බලයින් භික්ඛුයි. පුබ්බණ්හ සමයං ආදීන්හි අත්‍යන්ත සංයෝගාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයි. අර්ථ වශයෙන් ජ්‍යෙෂ්ඨයි. දිනයෙහි පූර්ව කාලයෙහි යන අර්ථයි.

ආසෙවනි යනු වසිප්‍රාප්ත සමාධිය බොහෝ සේ සේවනය කරයි. යන අර්ථයි. මජ්ඣනික සමයං යනු දවසෙහි මධ්‍ය කාලයෙහි, සායණහ සමයං යනු දවසෙහි සවස් කාලයෙහි, පුරෙ හතනං යනු දිවා භෝජනයට පෙර කල්හි, පවජා හතනං යනු දිවා ආහාරයෙන් පසුකල්හි, පුරිමෙපි යාමෙ යනු රාත්‍රියෙහි පළමු කොටසෙහි, කාලෙ යනු, කළුවර පසෙහි - පුණේහා යනු හඳ ඇති (ආලෝක) පසෙහි, පුරිමෙපි වයො ඛණ්ඩෙ යනු ප්‍රථම වයස් කොටසෙහි, ප්‍රථම වයසෙහියි අර්ථයි. ශත වර්ෂායුක පුරුෂයෙකුට, ත්‍රිවිධ වයස් කාණ්ඩයන්හි, එක් එක් වයස් කාණ්ඩයකට සිවුමාසාධික තෙතිස් වර්ෂ කාලයක් අයත් වේ.

තෘතීය භාවනා චතුෂ්කයෙහි තත්ව ජානානං ධම්මානං අනනිවනනනට්ඨෙන යනු එහි නෛෂ්ක්‍රමයාදී භාවනා විෂයයන්හි හටගත් සමාධි ප්‍රඥා සංඛ්‍යාත එකට වෙළී පවත්නා ධර්මයන්ගේ ඔවුනොවුන් නොඉක්මවන ස්වභාවයෙන්, ඉන්ද්‍රියානං එකරසට්ඨෙන යනු එහිම ශ්‍රද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන් නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු බැවින්, විමුක්ති රසයෙන් එක් රස භාවයෙන්, තදුපගචිරියවාහනට්ඨෙන යනු ඒවාහි එක් රසභාවයන් නොඉක්මවන පරිදි සුදුසු චීරය උසුලන භාවයෙන් ආසෙවනට්ඨෙන යනු එයට එසමයෙහි පැවති යම් සේවනයක් වේද, ඒ සේවනයෙන්, පුරුදු කිරීම් භාවයෙන්, රූපසඤ්ඤාං යනු කුසල, විපාක, ක්‍රියා වශයෙන් පසළොස් ආකාර රූපාවචර ධ්‍යාන සංඛ්‍යාත රූප සංඥාදියි. රූපාවචර ධ්‍යානයද රූපයයි කියයි. රූපී රූපානි පසසති ආදීන්හි එම ධ්‍යානයෙහි අරමුණද ගැනේ. 'බහිද්ධා රූපානි පසසති සුචණ්ණ දුබ්බණ්ණානි, රූපාවචර ධ්‍යානය සංඥා ශීර්ෂයෙන් රූපයෙහි සංඥායි කොට රූප සඤ්ඤායි කියයි. පටිස සඤ්ඤාං යනු කුසල විපාක පහක් හා අකුසල විපාක පහක් යයි මෙසේ දසවාදැරුම් ප්‍රතිස සංඥාවයි. ද්වි පඤ්ච (දස) විඤ්ඤාණ සමග යෙදුණු සංඥාව, වක්‍ර ආදී වස්තූන්ගේද, රූප ආදී අරමුණුවලද හැපීමෙන් උපන් බැවින් පටිස සඤ්ඤායි කියනු ලැබේ. රූප සංඥා, ශබ්ද සංඥා, ගන්ධ සංඥා, රස සංඥා, ස්පර්ශ සංඥා යනුද මෙයටම නාමයකි. නානත්ත සංඥා යනු අවචැදැරුම් කාමාවචර සංඥාවන්ද, දොළොස් අකුසල සංඥාවන්ද, එකොළොස් කාමාවචර කුසල විපාක සංඥාවන්ද, දෙ අකුසල සංඥාවන්ද, එකොළොස් කාමාවචර විපාක, ක්‍රියා සංඥා යයි මෙසේ සිව්සාළිස් ආකාර නානත්ත සංඥාව.

එය නොයෙක් ආකාර, නොයෙක් ස්වභාව වූ, රූප ශබ්දාදී භේද

වූ ගෝවරයන්හි පවත්නා සංඥානුයි - නානත සඤ්ඤායි. සිව්සාළිස් ප්‍රභේදයෙන් නානාප්‍රකාරය. නොයෙක් ස්වභාවය, ඔවුනොවුන් සමාන නොවූ සංඥානුයි නානාත සඤ්ඤායි කියනු ලැබේ. සංඥාවන් බොහෝ වූයේ නමුත් ජාති ග්‍රහණයෙන් ඒකවචන කරන ලදී. නිව්ව සඤ්ඤාං යනු නිත්‍යය යන සංඥාව නිත්‍ය සංඥාවයි. සුව සංඥාවද, ආත්ම සංඥාවද මෙසේය. නැදී යනු ප්‍රීතිය සහිත තෘෂ්ණාවයි. රාග යනු, ප්‍රීති රහිත තෘෂ්ණාවයි. සමුදයං යනු රාගයාගේ හටගැන්මයි. නොහොත් හංගානුපස්සනාවෙන් හංගයන්ම දක්නා හෙයින් සංස්කාරයන්ගේ හටගැන්මයි. ආදානං යනු හටගැනීම් වශයෙන් කෙලෙසුන්ගේ නිදොස් බව දක්නා හෙයින් ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් අරමුණෙහි තදින් එල්ල ගැනීමයි. සණ සඤ්ඤාං යනු නොකඩවා පැවැත්මෙහිදී ඇතිවන සණ සඤ්ඤාවයි. ආයුහනං යනු සංස්කාරයන් සඳහා උපාය මාර්ග කිරීමයි. ධූව සඤ්ඤාං යනු ස්ථිරය යන හැඟීමයි. නිමිත්තං යනු නිත්‍ය නිමිත්තයි. පණ්ඩි යනු සුව ප්‍රාර්ථනයයි. අභිනිවෙසං යනු ආත්මයක් තිබේයයි ඇළි සිටීමයි. සාරාදානාභිනිවෙසං යනු නිත්‍යසාර, ආත්ම සාරාදී වශයෙන් ඇළි සිටීමයි. සමෙමාභාභිනිවෙසං යනු අතීත සංසාරය නමැති දීර්ඝ මාර්ගයෙහි ගමන්කළ මගියෙකු වශයෙන් මම වූයෙමිද? ආදී වශයෙන්ද, මේ ලෝකය මැවුම්කාර දෙවියෙකුගෙන් හටගත්තේද ආදී වශයෙන්ද මූලාවෙහි පිහිටීමයි. ආලයාභිනිවෙසං යනු ආදීනව දර්ශනයෙන් මෙහි ඇළිය යුතුයයි යන අභිනිවේසය. අප්පට්ඨං යනු අනුපාය ග්‍රහණයයි. වැරදි අයුරින් ගැනීමයි. සංයොගා භිනිවෙසං යනු කාමයෝගාදී කෙලෙස් පැවැත්මයි. දිට්ඨංකට්ඨං යනු දෘෂ්ටීන් සමග එක්තරා සිටීමයි = දිට්ඨංකට්ඨායි. ඒ දිට්ඨංකට්ඨයන්; කිලිට් කරන්, තවන්, වළක්වන්නුයි කෙලෙස්ය, ඒ කෙලෙසුන්. ඒකධ්වය, පහාණෙකධ්වය, සහපේකධ්වය යනුවෙන් දෙයාකාරය. ප්‍රහාණෙකධ්වය. සක්කාය දෘෂ්ටිප්‍රමුඛ තෙසැටක් දෘෂ්ටීන්හි හා සෝවාන් මාර්ගයෙන් යම් පමණ කෙලෙසුන් ප්‍රහාණය කළයුතුද? ඒතාක් එක් පුද්ගලයෙකු කෙරෙහි සිටියේය යන අර්ථයි. මෙය මෙහි අදහස් කරන ලදී. දස කෙලෙසුන්හි මෙහි දෘෂ්ටි ක්ලේශයම ආර්යය. සෙස්සෙහි වනාහි අපාය ගම්නීය ලෝභ, ද්වේෂ, මෝහ, මාන, විවිකිවජා, ථීන, උද්ධව්ව, අහිරික, අනොත්තප්ප යන නව කෙලෙසුන් දෘෂ්ටිය සමග ප්‍රහාණ එක්තැන්වී සෝවාන් මාර්ගයෙන් ප්‍රතිණ වෙයි. රාග, ද්වේෂ, මෝහ ප්‍රමුඛ එක්දහස් පන්සියයක් වූ කෙලෙසුන් අතර සෝවාන් මාර්ගයෙහි දෘෂ්ටිය ප්‍රතිණ වන කල්හි දෘෂ්ටිය හා අපායගාමී සියලු කෙලෙස් පහාණෙකධ්ව වශයෙන් ප්‍රතිණ වෙයි. එකට උපන් දෘෂ්ටිය හා එක් සිතෙහි සිටියේය

යන අර්ථයි. සෝවාන් මාර්ගයෙන් දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත අසංඛාරික දෙසින් ප්‍රතීණවන කල්හි ඒ හා සමග හටගත් ලෝභ, මෝහ, උද්ධව්ව, අහිරික, අනොත්තප්‍ය යන මේ කෙලෙස් සහජෙකථා වශයෙන් ප්‍රතීණ වෙයි. දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත සංඛාරික දෙසින් ප්‍රතීණ වන කල්හි ඒවා සමග හටගත් ලෝභ, මෝහ, චීන, උද්ධව්ව, අහිරික, අනොත්තප්‍ය යන මේ කෙලෙස් සහජෙකථා වශයෙන් ප්‍රතීණ වෙයි. ඔළාරිකෙ කිලෙසෙ යනු දළ වූ කාමරාග ව්‍යාපාද, අනුසහගත කිලෙසෙ යනු සියුම් වූ කාමරාග ව්‍යාපාද, සබ්බකිලෙසෙ යනු මාර්ගත්‍රයෙන් ප්‍රතීණව ඉතිරි වූ කෙලෙස්, විරියංවා හොති යනු යෝගාවචරයා විරියය පවත්වයි. යට ඒසනා, ප්‍රතිලාභ, ඒකරස, ආසේවන යන වචනයන් භාවනාවන්ගේ විශේෂතා දැක්වීම සඳහා කියන ලදී. මෙහි භාවනාව මෙසේ වූයේයයි, එහි හටගත් ධර්මයන්ගේ නොඉක්මවන අර්ථයෙන්, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ ඒක රසාර්ථයෙන්, ඊට සුදුසු අයුරින් විරියය උසුලන අර්ථයෙන්ද, ආසේවන අර්ථයෙන්දැයි යන වචන භාවනා හේතු දැක්වීමට කියන ලදී. මේ මේ හේතූයෙන් භාවනායිද, යට යට ආසේවන භාවනායිද නොයෙක් ක්ෂණ වශයෙන් කියන ලදී. මෙහි ආසේවනාර්ථයෙන් භාවනා යනු එකක්ෂණ වශයෙනැයි වෙනසයි. රූපං පසසනෙනා භාවෙනි ආදීන්හි රූපාදීන් බැලිය යුතු අයුරින් බලමින් වැඩිය යුතු භාවනාව වඩයි යනු අර්ථයි. එකරසා හොනති යනු විමුක්ති රසයෙන්ද, කෘත්‍ය රසයෙන්ද, එකරස වෙයි. විමුක්ති රස යනු සම්පත් රසයයි. 'කෘත්‍ය හා සම්පත්ති අර්ථයෙන් රසය නමැයි කියනු ලැබේ' යයි කියන ලදී.

වැඩිය යුතු නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු නිර්දේශයෙහි එකින් එක වැඩිවන දස විසඳුම් ප්‍රතිලාභ ප්‍රත්‍යක්ෂ කිරීම් වශයෙන් කියන ලදී. එහි අකුප්පා වෙතො විමුක්ති යනු අර්හත්ඵල විමුක්තියයි. එය වෙනස් නොවේ. නොසෙල්වේ. නොපිරිහේනුයි අකුප්පායි. සියලු කෙලෙසුන්ගෙන් සිත මිදුණු හෙයින් වෙතො විමුක්තිය කියයි. විජ්ජා යනු ත්‍රිවිද්‍යායි. විමුක්ති යනු, දසුත්තර පරියායෙන් අර්හත්ඵලය කියන ලදී. සංගීති පරියායයෙන් වනාහි, විමුක්ති යනු සිතෙහි අධිෂ්ඨානායද නිර්වාණයද යන ද්වි විමුක්තීන්ය. මෙහි

අටසමවත් නිවරණාදීන්ගෙන් මනාව මිදුණු හෙයින් විමුක්ති නම් වේ. තිසෙසා විජ්ජා යනු පූර්වේනිවාසානුස්මාති ඥාණ විද්‍යාව, සත්ත්වයින්ගේ චුති-උත්පත්ති දැනීමෙහි ඥාණ විද්‍යාව, ආසුවයන්ගේ ක්‍ෂය කිරීමෙහි ඥාණ විද්‍යාව වේ. අඳුර විදින අර්ථයෙන් විද්‍යායි. පැහැදිලි කරන අර්ථයෙන්ද විද්‍යායි. පූර්වේනිවාසානුසසති ඥාණය උපදිනුයේ, පූර්ව නිවාසයන් වසා සිටි අඳුර විදියි. පෙර නිවාසයන්ද ප්‍රකට කෙරෙනුයි විද්‍යායි. චුතුපපාත ඥාණය චුති-ප්‍රතිසන්ධි වැසීම කරන අඳුර විදියි. චුති-උත්පත්ති ප්‍රකට කෙරෙනුයි විද්‍යායි. ආසුවයන්ගේ ක්‍ෂය කිරීමෙහි ඥාණය සිවුසස් වසන අඳුර විදියි. සිවුසස් දම් ප්‍රකට කෙරෙනුයි විද්‍යායි. වහතාරි සාමඤ්ඤඵලානි යනු සෝවාන්, සකෘදාගාමී, අනාගාමී, අර්හත් ඵලයන්ය. දුශ්චරිත ධර්මයන් සමනය කරයි, විනාශ කරයිනුයි = සමණොයි. ශ්‍රමණයාගේ ස්වභාවය සාමඤ්ඤයි. සතර ආර්ය මාර්ගයන්ට මෙය නාමයකි. ශ්‍රාමණ්‍යයාගේ ඵල = ශ්‍රාමණ්‍යඵලයි. පඤ්ච ධම්මකඛන්ධා යනු සීල, සමාධි, ප්‍රඥා, විමුක්ති, විමුක්ති ඥාන දර්ශන ස්කන්ධයෝය. ධර්ම ස්කන්ධ යනු, ධර්ම බෙදීම්, ධර්ම කොටස්ය. සීලස්කන්ධාදීන්හිද මෙම ක්‍රමයමැයි. ලෞකික ලෝකෝත්තර සීල, සමාධි, ප්‍රඥාම, සීල, සමාධි, ප්‍රඥා ස්කන්ධයෝය. සමුවෙජ්ද, පටිපසසදධි, නිසසරණ විමුක්තිම, විමුක්ති ස්කන්ධයයි ත්‍රිවිධ විමුක්තියෙහි ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයම විමුක්ති ඥාණ දර්ශන ස්කන්ධයයි. එය ලෞකිකමය. දැනීම් අර්ථයෙන් ඥාණයම දර්ශනාර්ථයෙන් දැකීමනුයි = ඥාණ දර්ශනයයි. විමුක්තීන්ගේ ඥාණ දර්ශනය = විමුක්ති ඥාණ දර්ශනයයි කියයි. විෂ්කම්භන, තදංග විමුක්තිහු වනාහි සමාධි, ප්‍රඥා ස්කන්ධයන්හිම සංගෘහිතයි. මේ පස් ආකාර ධර්ම ස්කන්ධයන් ගෞණ්‍යයින්ට ගෞණ්‍ය වශයෙන්ද, අගෞණ්‍යයින්ට අගෞණ්‍ය වශයෙන්ද කියන ලදී. ඡ අභිඤ්ඤා යනු ෂඩාදික ඥාණය. කවර සයෙක්ද යත්? සෘද්ධිවිධ ඥාණය, දිව්‍යප්‍රෝත ධාතු ඥාණය, පූර්වේනිවාසානුස්මාති ඥාණය, වෙනො පරියාය ඥාණය, දිව්‍යවක්‍ෂු ඥාණය, ආසුවක්‍ෂයකර ඥාණය යන මේ සයයි.

සත්ත ඛණ්ණසවබලානි යනු ක්‍ෂීණ වූ ආසුවයෝ මොහුටනුයි = ඛණ්ණසවොයි. ක්‍ෂීණාසුවයාගේ බල ක්‍ෂීණාසුව බලයන්ය. කවර සතක්ද? බුදුරදුන් විසින් වදාරන ලදී. මහණෙනි, මේ සාසනයෙහි ක්‍ෂීණාසුව හික්‍ෂුව විසින් සියලු සංස්කාර අනිත්‍ය වශයෙන් තත්වාකාරයෙන් නිවැරදි නුවණින් මනාව දක්නා ලද්දේ වෙත්ද? මහණෙනි, යම් ඒ ක්‍ෂීණාසුව හික්‍ෂුව විසින් සියලු සංස්කාර අනිත්‍ය වශයෙන්, නිවැරදි නුවණින්, මනාව

දක්නා ලද්දේ වෙන්ද? යම් බලයකට පැමිණ ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුව මාගේ ආශ්‍රව ක්ෂය වූයේ යයි ආශ්‍රවයන්ගේ ක්ෂය වීම පිළිගනීද? මෙයද මහණෙනි, ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ බලයක් වේ. මහණෙනි, නැවතද ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුව විසින් කාමයන් ගිහිඅඟුරු වළකට සමානයයි තත්වාකාරයෙන් නිවැරදි නුවණින් මනාව දක්නා ලද්දේ වෙන්ද? මහණෙනි යම් ඒ -පෙ- මහණෙනි මෙයද ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ බලයක් වේ. මහණෙනි, නැවතද ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ සිත විවේක නිමිත වේද, විවේකයෙහි සිත අලවා ගන්නේ වේද? විවේකයෙහි සිත නැමුණේ වේද, විවේකයෙහි සිටියේ වේද, තෛෂ්ක්‍රමයෙහි ඇලුණේ වේද? ආශ්‍රවයන් හටගන්නා ධර්මයන් විනාශ කරන ලද්දේ වේද, මහණෙනි යම් ඒ -පෙ- මහණෙනි, මෙයද ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ බලයක් වේ. නැවතද මහණෙනි, ක්ෂීණාශ්‍රව සතර සතිපට්ඨාන වඩනා ලද්දේ, මනාව වඩනා ලද්දේ වේද, පඤ්ඤාඤායන වඩනා ලද්දේ, මනාව වඩනා ලද්දේ වේද? සප්ත බොධ්‍යංග වඩනා ලද්දේ, මනාව වඩනා ලද්දේ වේද? ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය වඩනා ලද්දේ, මනාව වඩනා ලද්දේ වේද, මහණෙනි, යම් ඒ ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ග වැඩිමක් වේද මනාව වැඩිමක් වේද, ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුව යම් බලයකට පැමිණ, මාගේ ආශ්‍රව ක්ෂය වූයේ යයි ආශ්‍රවයන්ගේ ක්ෂය වීම පිළිගනීද, මෙයද මහණෙනි, ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුවගේ බලයක් වේ. එහි ප්‍රථම බලයෙන් දුක්ඛ සත්‍යය ප්‍රතිවේදය. දෙවැන්නෙන් සමුදය සත්‍යය ප්‍රතිවේදය. තෙවැන්නෙන් නිරෝධ සත්‍යය ප්‍රතිවේදය. සිව්වැන්නෙන් මාර්ග සත්‍යය ප්‍රතිවේදය ප්‍රකාශ කරන ලද්දේ වේ.

අට්ඨ විමොක්ඛා යනු අරමුණෙහි ස්ථිර ලෙස පිහිටන අර්ථයෙන්ද විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන් මනාව නිදහස්වන අර්ථයෙන්ද විමෝක්ෂයි. කවර අටෙක්ද යත්? රූපවත් වූයේ රූපයන් බලයි. මේ ප්‍රථම විමොක්ෂයයි. ආධ්‍යාත්ම අරූප සඤ්ඤාව පිටත රූපයන් බලයි. මේ දෙවන විමොක්ෂයයි. සුභයයිම ඇලුණේ වේද, මේ තෙවන විමෝක්ෂයයි. සර්වප්‍රකාරයෙන් රූප සඤ්ඤාවන්ගේ ඉක්මවීමෙන්, ක්‍රෝධ සංඥාවන්ගේ අස්තංගමයෙන්ද නානාප්‍රකාර සංඥාවන්ගේ මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ද ආකාසය අනන්තයයි ආකාසානඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. මේ සිව්වන විමෝක්ෂයයි. සර්වප්‍රකාරයෙන් ආකාසානඤ්ඤායතනය ඉක්මවා විඤ්ඤාණය අනන්තයයි විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. මේ පස්වන විමෝක්ෂයයි. සර්වප්‍රකාරයෙන් විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනය ඉක්මවා කිසිත් නැතැයි ආකිඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. මේ සවන විමෝක්ෂයයි.

සර්වප්‍රකාරයෙන් ආකිඤ්ඤාඤායතනය ඉක්මවා නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට පැමිණ වාසය කරයි. මේ සත්වන විමෝක්‍ෂයයි. සර්වප්‍රකාරයෙන් නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය ඉක්මවා, සඤ්ඤාවෙදයිත නිරෝධ සමාපත්තියට පැමිණ වාසය කරයි. මේ අටවන විමෝක්‍ෂයයි.

තව අනුප්‍රබන්ධිරොධා යනු අනුපිළිවෙළින් වන නිරෝධ තවයයි. කවර තවයෙක්ද යත්? ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමවන්නහුට කාම සංඥා නිරුද්ධ වෙයි. දෙවන ධ්‍යානයට සමවන්නහුට චිත්ත-විචාර නිරුද්ධ වෙයි. තෙවන ධ්‍යානයට සමවන්නහුට ප්‍රීතිය නිරුද්ධ වේ. චතුර්ථ ධ්‍යානයට සමවන්නහුට ආස්වාස-ප්‍රස්වාස නිරුද්ධ වෙයි. ආකාසානඤ්ඤායතනයට සමවන්නහුට රූප සංඥා නිරුද්ධ වේ. විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයට සමවන්නහුට ආකාසානඤ්ඤායතන සංඥාව නිරුද්ධ වේ. ආකිඤ්ඤාඤායතනයට සමවන්නහුට විඤ්ඤාණඤ්ඤායතන සංඥාව නිරුද්ධ වේ. නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයට සමවන්නහුට ආකිඤ්ඤාඤායතන සංඥාව නිරුද්ධ වේ. සඤ්ඤාවෙදයිත නිරෝධයට සමවන්නහුට සංඥාවද - වේදනාවද නිරුද්ධ වෙයි.

දස අසෙක්ඛා ධම්මා යනු මත්තෙහි හික්මිය යුතු දෑයක් නොමැති හෙයින් නොහික්මෙන්නුයි අශෙක්‍ෂයයි. නොහොත් ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂාවන්හි හික්මෙන්නුයි - ශෙක්‍ෂයයි. අභිවෘද්ධියට පත් ශෙක්‍ෂයයනුයි = අශෙක්‍ෂයයි. රහත්හුය. මේවා අසෙක්‍ෂයන්ටනුයි - අසෙක්ඛායි. කවර දස අශෙක්‍ෂයන්ද? සමයග් දෘෂ්ටි, සමයග් සංකල්ප, සමයග් වචන, සමයග් කර්මාන්ත, සමයග් ආජීව, සමයග් ව්‍යායාම, සමයග් සතිය, සමයග් සමාධිය, සමයග් ඤාණය, සමයග් විමුක්තිය යන මෙම දහයයි. 'සමමා ඤාණං යනු අර්හත්ඵල ප්‍රඥාව හැර සෙසු ලෝකික ප්‍රඥාවන්ය. සමමා විමුක්ති යනු අර්හත්ඵල විමුක්තියයි. අටුවාවෙහි වනාහි කියන ලදී. අශෙක්‍ෂය සමයක් දෘෂ්ටි ආදී සියල්ලම ඵල සම්ප්‍රසක්ත ධර්ම ම ය. මෙහිද සමමා දිට්ඨි, සමමා ඤාණං යන දෙතන්හි ප්‍රඥාවම කියන ලදී. සමමා විමුක්ති යන මේ පදයෙන් කියා ඉතිරි ඵලසමාපත්ති ධර්ම සංග්‍රහ කරන ලද්දේය.

සබ්බං හික්ඛවෙ සච්ඡිකාතබ්බං ආදීන්හි අරමුණු සාක්‍ෂාත් කිරීම දතයුතුය. රූපං පසසනෙනා සච්ඡිකරොති ආදීන්හි රූපාදී ලෝකිකයන් බැලිය යුතු ආකාරයෙන් බලන්නේ එම රූපාදීන් අරමුණු සාක්‍ෂාත් කිරීමෙන්

සාක්ෂාත් කරයි. රූපාදීන් හෝ බැලිය යුතු ආකාරයෙන් බලන්නේ ඒ හේතුවෙන් සාක්ෂාත් කළයුත්ත සාක්ෂාත් නොකරයි. පසසනෙනා යනපදය හේතු අර්ථයෙහිද අක්ෂර චිත්තකයෝ කැමති වෙත්. අනඤ්ඤාතඤ්ඤාසං -මිතිඤ්ඤාදී වනාහි ලෝකෝත්තරය. ප්‍රත්‍යවේක්ෂා වශයෙන් බලන්නේ, ඒවාම අරමුණු සාක්ෂාත් කිරීමෙන් සාක්ෂාත් කරයි. අමනෝගධං නිබ්බාණං පරියොසානධෙය්‍ය සච්ඡිකරොති යනු මෙය පරිඤ්ඤායා, පහතව්‍ය, සච්ඡිකාතව්‍ය, භාවෙනව්‍යයන්හි සෘජුවම සාක්ෂාත් කළයුතුය. (නිෂ්ඨාර්ථයෙන්) යෙ යෙ ධම්මා සච්ඡිකතා භෝනති, තෙ නෙ ධම්මා ඵසසිතා භෝනති යනු, අරමුණු සාක්ෂාත් කිරීමෙන්, සාක්ෂාත් කරන ලද්දේ, අරමුණු ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ වෙයි. ප්‍රතිලාභ සාක්ෂාත් කිරීමෙන්, සාක්ෂාත් කරන ලද්දේ, ප්‍රතිලාභ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ වෙයි.

සාක්ෂාත් කළයුතු නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දැන් එක් එක් සමාධියට භානභාගියාදී වශයෙන් අවස්ථා හේද වෙයි. එහෙයින් භානභාගිය චතුෂ්කය එකටම විස්තර කරන ලදී. පඨමසස ක්කානසලාහි යනු ප්‍රථම ධ්‍යානලාභියා, ඡන්දී අර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයි. සාක්ෂාත් කිරීමේ ලාභය මොහුට ඇත්තේනුයි ලාභියයි කියයි. කාමසහගතා යන මෙහි සහගත ශබ්දයාගේ අරමුණු කිරීම් අර්ථය අදහස් කරන ලදී. වස්තුකාම, ක්ලේශකාම අරමුණුයයි අර්ථයි. සඤ්ඤා මනසිකාරා යනු ජවන සංඥාවද, තදාවර්ජන මනසිකාරයද වේ. සංඥාව හා එකට යෙදුණු මනසිකාරයයිද කීම සුදුසුය. සමුදාවරනති යනු පවතිත් යන අර්ථයි. ධම්මො යනු ප්‍රථමධ්‍යාන ධර්මයි. ධ්‍යානයන්ගෙන් පිරිහෙනුයේ තෙකරුණකින් පිරිහෙයි. කෙලෙස් නිතර පැවතීමෙන්, නොගැලපෙන ක්‍රියාවන්ගෙන්, ධ්‍යානයෙහි නොයෙදීමෙන් කෙලෙස් නිතර පැවතීමෙන් පිරිහෙනුයේ වහා පිරිහෙයි. වැඩ කරනු කැමති බව, දෙඩවීමෙහි ඇලීම, නින්දෙහි ආශාව, සමූහයක් මැද විසීමට කැමති බව ආදියෙහි යෙදීම් වශයෙන් වන නොගැලපෙන ක්‍රියාවන්ගෙන් පිරිහෙනුයේ මද වශයෙන් පිරිහෙයි. ගිලන් බව, ප්‍රත්‍යය විකල්පතාදී පළිබෝධයන්ගෙන්ද, නිතර සමනොවදිනුයේ අනත්‍රයෝගයෙන් පිරිහෙනුයේද මන්දව පිරිහෙයි. මෙහි වනාහි බලවත් කරුණම දක්වන්නේ නිතර කෙලෙස් පැවතීමම කියේය. ද්විතීය ධ්‍යානාදියෙන් පිරිහෙන්නේ යට යට ධ්‍යාන තෘෂ්ණා පැවතීමෙන්ද

පිරිහේ. කොපමණ පිරිහීමක් වේද? යම්විටෙක සමවදිත්ත නොහැකි වේද? එපමණ පිරිහුණේ වේ. තදනුධම්මතා යනු ඊට අනුකූලව පැවති ධර්මයි. ධ්‍යානය අධිකකොට පැවතියහුගේ ආශා කිරීමට මෙය නමකි. අනුධර්මයම - අනුධම්මතායි. ඒ ධ්‍යානයාගේ අනුව පැවැත්ම තදනුධම්මතායි. සති යනු ධ්‍යාන නිකන්තියයි. සනතිධ්වනි යනු පිහිටයි. ඒ ප්‍රථමධ්‍යානය අනුව පවත්නා නිකන්තිය පවතියයි යු.සේයි. අවිතකක සහගතා යනු ද්විතීය ධ්‍යානාරම්භයයි. එය වනාහි, මෙහි විතර්කයක් නැත්තේනුයි අවිතර්කයයි කියයි. නිබ්බිදා සහගතා යනු විදර්ශනා අරමුණුකොට ඇති. එය සංස්කාරයන්හි කලකිරෙනුයේ නිබ්බිදායි කියයි. කලකිරෙන්නේ නොඇලෙයි යු.සේයි. විරාගභ සංහිතා යනු ආර්ය මාර්ගය හා එකට යෙදුණු විදර්ශනාව වනාහි මස්තකප්‍රාප්ත වූයේ මාර්ග වුධ්‍යානයට පමුණුවයි. එහෙයින් විදර්ශනාව අරමුණුකොට පවත්නා සංඥා - මනසිකාරයන් විරාගභ සංහිත යයි කියති. විරාගයෙන් මිදේයයි යු.සේයි. විතකක සහගතා යනු විතර්ක වශයෙන් ප්‍රථමධ්‍යාන අරමුණු. උපෙක්ඛා සුඛ සහගතා යනු තනුමධ්‍යස්ථ උපෙක්ඛාවද, සුව වේදනාවද වශයෙන් තෘතීය ධ්‍යාන අරමුණු. පීති සුඛ සහගතා යනු ප්‍රීතියද, සුව වේදනාවගේ වශයෙන්ද ද්විතීයධ්‍යාන අරමුණු. අදුක්ඛමසුඛ සහගතා යනු උපෙක්ඛා වේදනා වශයෙන් චතුර්ථධ්‍යාන අරමුණු. ඒ වේදනා නොමෝ දුක් නොවේ. සුව නොවේ. නොදුක් නොසුවයයි කියනු ලැබේ. මකාරය පද සන්ධි වශයෙන් යු.සේයි. රූප සහගතා යනු රූපධ්‍යාන අරමුණු. නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනයෙහි සිටියහුට, භානභාගිය, ධීතිභාගිය, නිබ්බේධභාගි තත්වයන් විද්‍යමාන කල්හිද, විසෙසභාගිත්වය නොමැති හෙයින් නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනය නොදක්වන ලදී. මෙම සියලුම ලෞකික සමාධි ප්‍රමාද විහාරී මෘදු ඉන්ද්‍රිය ඇත්තහුට භානභාගී වෙයි. අප්‍රමාද විහාරී මෘදු ඉන්ද්‍රිය ඇත්තහුට ස්ථිතිභාගී වෙයි. තෘෂ්ණා චරිත තික්‍ෂණ ඉන්ද්‍රිය ඇත්තහුට විසේසභාගී වෙයි. දෘෂ්ටි චරිත තික්‍ෂණ ඉන්ද්‍රිය ඇත්තහුට නිර්වේධභාගී වේයයි කියනු ලැබේ.

භානභාගී චතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දැන් තනි තනි වූද, ලෞකික ධර්ම ත්‍රිලක්‍ෂණයෙන් මඬනා ලද්දේ වේද, එහෙයින් ලක්‍ෂණත්‍රිකය එකට දක්වන ලදී. එහි අනිවච්ඡා බයධෙය්‍යන

යනු ඒ ඒ තැන්වලම ක්‍ෂය වන හෙයින් අනිත්‍යයි. ක්‍ෂය වන, විනාශවන, නොඇලෙන, නිරුද්ධවන ස්වභාවය නිසා අනිත්‍යයයි.

ඇතැම්හු කියති. දුකඛං භයධෙය්‍යන යනු භය සහිත බැවින් දුක්වේ. යමක් අනිත්‍යයද, එය භය එළවන්නේ වෙයි. සීහොපම සූත්‍රයෙහි දෙවියන්ට මෙති. ජාති, ජරා, ව්‍යාධි, මරණ භයාර්ථයෙන් දුකයයි ඇතැම්හු කියති. අනන්තා අසාරකධෙය්‍යන යනු තමාට තමා වසී කරගත හැකිය, තමාට අවශ්‍ය විඳිම් විඳිය හැකිය. යනාදී ආත්මය ස්වයංවසීතාවයෙන් පැවැත්විය හැකිය යනාදී වශයෙන් පරිකල්පනය කරන ලද ආත්මසාරයාගේ අභාවයෙන් අනාත්මය. යමක් අනිත්‍යද, දුකද, තමා කෙරෙහි අනිත්‍යතාවය හෝ උදයව්‍යය පීඩාවන් දරන්ට නොහැකිය. එයට කාරකාදී භාවයක් කොහිද? කියන ලද්දේද වේ. මහණෙනි, මේ රූපය ආත්මය වන්නේද? එසේ වේනම් මේ රූපය රෝගාබාධ සඳහා නොපවත්නේය. ආත්මසාර, නිත්‍යසාර ආදියෙන් තොර හෙයින් අනාත්මයයි ඇතැම්හු කියති.

ලක්ෂණත්‍රික නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ආර්ය සත්‍යය චතුෂ්කයෙහිද, සත්‍යාර්ථයෙන් සත්‍යයන්ගේ එකට සම්බන්ධ හෙයින් එකටම දක්වන ලදී. එහි තත්‍ව යනු ඒ සිවු අරීසස්හි, කතමං යනු කියා දෙනු කැමැත්තෙන් කරන ප්‍රශ්න කිරීමයි. දුකඛං අරීසසවං යනු විමසන ලද ධර්ම නිදර්ශනයයි. එහි ජාතිපි දුකඛා ආදීන්හි ජාති ශබ්දයෙහි නොයෙක් අර්ථ ප්‍රකාශිතය. දෙසු පරිදි

භවො කුලං නිකායොව - සීලං පඤ්ඤානි ලකඛණං

පසුති සන්ධි වෙ වානි - ජාති අත්ථා පච්චේදනා

භවය, කුලය, නිකාය, සීලය, ප්‍රඥප්තිය, ලක්ෂණය ප්‍රසූතිය, ප්‍රතිසන්ධිය යන අර්ථයන්හි ජාති ශබ්දය දන්නා ලදහ.

එක් ජාතියක් ජාති දෙකක් ආදීන්හි භවයයි. ජාතිවාදයෙන් අපභාස නොලැබූ, නින්දිත නොවූ, මෙහි කුලයයි. විසාධ නිසංඝය නම් ශ්‍රමණ ජාතියක් ඇත. මෙහි නිකායයි. නැගණිය යම්කලෙක පටන් මම ආර්ය

ජාතියෙහි උපන්නේ, නොදනිමි. මෙහි ආර්ය සීලයයි. තිරියානම් තෘණ ජාතියක් නැබ පමණින් මතු වී අභසෙහි ගැටී සිටියේ විය. මෙහි ප්‍රඥප්තියයි. ජාතිය ස්කන්ධයන් දෙකකින් සංගෘහිතයි. මෙහි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලක්ෂණයයි. ආනන්දය, උපන් කෙණෙහි බෝසත් තෙමේ මෙහි ප්‍රසූතියෙහි. භවය හේතුවෙන් ජාතිය, ජාතියද දුකය යන මෙහි සමානාර්ථ වශයෙන් ප්‍රතිසන්ධි ස්කන්ධයන්ය. අසමානාර්ථයෙන් වනාහි. ඒ ඒ තත්ති උපදින්නා වූ සත්ත්වයින්ගේ යම් යම් ස්කන්ධ පහළ වේද? ඒ ඒ ස්කන්ධයන්ගේ පළමු පහළවීමයි. කවර හෙයින් උත්පත්තිය දුක්වේද යත්? නොයෙක් දුක්ඛයන්ගේ මූලාධාරක ස්ථානය බැවිනි. දුක් විවිධාකාරය. ඒ කෙසේද යත්? දුක්ඛ දුක, විපරිණාම දුක, සංස්කාර දුක, වැසුණු දුක, නොවැසුණු දුක, පර්යාය දුක, නිෂ්පර්යාය දුක වශයෙනි. මෙහි කායික වෛතසික දුක් වේදනා ස්වභාව වශයෙන්ද, චිත්ත වෛතසික වශයෙන්ද දුක් බැවින් දුක්ඛ දුක්ඛයයි කියනු ලැබේ. සැප වේදනාව වෙනසට පත්වීමෙන් දුක් ඉපදවීමට හේතුවන හෙයින් විපරිණාම දුකයි. උපේක්ෂා වේදනාවද, සෙසු ත්‍රෛභූමික සංස්කාරයෝ, හටගැනීමි, විනාශවීම්වලින් පීඩිත හෙයින් සංස්කාර දුකයි. කන් කැක්කුම්, දත් කැක්කුම් රාගයෙන් හටගත් තැවීම් ද්වේෂයෙන් හටගත් තැවීම් ආදී, කායික වෛතසික ආබාධ විමසා දතයුතු හෙයින් හටගත් ක්‍රම අප්‍රකට හෙයින් වැසුණු දුකයි. දෙතිස් කර්ම කිරීම් ආදියෙන් හටගත් ආබාධ නොවිමසාම දැනගත හැකි හෙයින්ද, උපක්‍රමද ප්‍රකට හෙයින්, නොවැසුණු දුකයි. දුක්ඛදුක්ඛය හැර සෙස්ස දුක්ඛ සත්‍ය විභංගයෙහි ආර්යය. ජාති ආදී සියල්ලම ඒ ඒ දුකට වස්තුවාවයෙන් පර්යාය දුකයි. දුක්ඛ දුක්ඛය නිපැරියාය (වෙනස් කළ නොහැකි) දුක්ඛය කියනු ලැබේ. ඒ මෙහි ජාතියයි. යම් ඒ බාල පණ්ඩිත සූත්‍රාදීන්හි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින්ද උපමා වශයෙන් ප්‍රකාශිත ආපායික දුකද, යම් ඒ සුගතියෙහිද, මිනිස් ලොව කුසෙහි පිළිසිඳ ගැනීමි මූලිකාදිහේද වූ දුක උපදී. ඒවාට හේතුවන බැවින් දුක්ය.

එහි ගැබෙහි පිළිසිඳ ගැනීමි මූලිකාදිහේද දුක මෙසේයි. මේ සත්ත්වයා මව්කුසෙහි උපදිනුයේ, මානෙල්, නෙලුම්, සුදුනෙලුම් ආදීන්හි නූපදියි. තවද ආමාශයට යටින් පක්වාශය මතුයෙහි උදරපටල පිටකටුවලට මධ්‍යයෙහි ඉතාමත් සම්බාධ සහිත, තද අඳුරින් යුත්, නොයෙක් කුණප ගන්ධයන්ගෙන් ගැවසීගත් ඉතාම දුර්ගන්ධ සුළං හමන ඉතාමත් පිළිකල් කුස් පෙදෙස්හි, කුණුමස්, කුණු පිටටු සහිත ගවර වළවල පණුවකු සේ උපදියි. ඔහු එහි උපන්නේ දසමසක් මව්කුසෙහි හටගන්නා උෂ්ණයෙන්,

මුල්බැඳ තැම්බූ දෙයක් මෙන් පැසෙන්නේ, පිටි පිඩක් මෙන් හුමාලයෙන් තැම්බෙනුයේ, අත්පා වකුටු කිරීම් - දිගහැරීම් විරහිතව අධිමාත්‍ර දුකක් අනුභව කෙරෙයි. මෙය මව්කුසෙහි පිළිසිඳ ගැනීම් මූලික දුකයි. ඒ මව් කුසවත් තැනැත්තා, මව ඉක්මණින් පය හැපීම්, ගමන්, හිඳීම්, නැගිටීම්, පෙරළීම් ආදියෙහිදී, සුරාධූර්නයෙකු අතට පත් එළුවකු මෙන්ද, අහිගුණ්ඨිකයෙකු අතට පත් සර්ප පැටියෙකු මෙන්ද, ඇදීම, එහිමෙහි ඇදීම ගසා දැමීම, සෙලවීම ආදී උපක්‍රමයන්ගෙන් අධිමාත්‍ර දුකක් අනුභව කරයි. මව සිසිල් දිය පානය කරන කල්හි, සීත තරකයෙහි උපන්නාක් මෙන්ද, උණු කැඳබත් ආදිය ගිලින කල්හි, තමා අවට ගිනිඅඟුරු වර්ෂාවකින් වටකළාක් මෙන්ද, ලුණුඇඹුල් ගිලිනකල්හි ඇඟමස් ඉරා ලුණු ඇඹුල් මිශ්‍ර පස් ගල්වන රාජදඬුවමට පත්වන්නාක් මෙන්ද, අධිමාත්‍ර දුක අනුභව කරයි. මෙය ගැබ පවත්වා ගැනීම් මූලික දුකයි. යම් ඒ මවගේ ගැබ අක්‍රමවත් වන්නේද, යහළු මිත්‍රයින් සහායයින් විසින් නොදැකිය යුතු දුක උපදින ස්ථානයන්හි කැපීම් පැළීම් ආදීන්ගෙන් දුක අනුභව කරයි. මෙය ගැබ විපත් මුල්කොට ඇතිවන දුකයි. මව දරුවා බිහිකරන කල්හි කර්මජ වාතයෙන් පෙරළා, නිරයෙහි ප්‍රපාතයක් බඳු ඉතා භයානක යෝනි මාර්ගයට ගෙනඑනු ලබන කල්හි අතිශය සම්බාධක යෝනි මුඛයෙන් යතුරු සිදුරකින් අදිනු ලබන මහා ඇතෙකු මෙන්ද, නිරිසතෙකු මෙන්ද එකට බැඳි පර්වත දෙකකින් කුඩු කරනු ලබන කල්හි මෙන් දුක උපදියි. මෙය බිහිකිරීම් මූලික දුකයි. යම් ඒ අලුත උපන්, අලුත් තුවාලයක් බඳු සියුම් ශරීරයාගේ අත් ස්පර්ශ, නැහැවීම්, දෙවීම්, රෙදිකඩවලින් පිරිමැදීම් වන කල්හි, ඉඳිකටු තුඩින්, දැලිපිහිතලවලින් විදින පළන සමාන දුකක් උපදියි. මෙය මව්කුසින් පිටත නික්මීම් මූලික දුකයි. ඉන් මත්තෙහි දිවිපැවැත්මෙහිදී, තමා විසින්ම තමා නසන්නාටද, නිර්වස්ත්‍ර වත් පිරිමි ආදී වශයෙන් ආත්මය තැවීම්, විශේෂ තැවීම් ආදී යෝගයන්හි යෙදෙන්නාටද, ක්‍රෝධ වශයෙන් ආහාර නොගන්නාටද, ගෙල වැළලා ගන්නාටද, දුක ඇතිවෙයි. මෙය ආතෙමාපක්‍රම මූලික දුකයි. යම් ඒ අනුන්ගෙන් වධබන්ධනාදීන් අනුභව කරන්නාට දුකක් උපදීද? මෙය පරෝපක්‍රම මූලික දුකයි. මේ සියලුම දුකට මේ ඉපදීම හේතුවම වේ. එහෙයින් මෙය යු.සේයි.

ජායෙථ නො වෙ නරකෙසු සතෙනා

තත්ථග්ගි දාහාදික මපප සයාං

ලභෙථ දුකඛනනු කුහිං පතිට්ඨං

ඉව්වාහ දුකඛාති මුතීධ ජාතිං

ඉවසිය නොහැකි ගිනිදැල් දැවිම් සහිත, නරකයෙහි ඉදින් සත්ත්වයෙක් උපදීද? එහි පිහිටක් කොයින්ද? ලබනුයේ දුකක් පමණක් නොවේද? මෙසේ බුදුරදුන් උපත දුකයයි වදාළ සේක.

දුකබං තිරවෙස්සු කසා පතොද
දණ්ඩාභිසාතාදිභවං අනෙකං
යං තං කථං තත්ථ භවෙය්‍ය ජාතිං
විනා තහිං ජාති තතොපි දුකබා

තිරිසන් යෝනියෙහි, කස, කෙවිටි, දඬුවලින් පහරදීම් ආදී නොයෙක් දුක් වෙයි. උපත නොවේනම් එය එහි කෙසේ වන්නේද? එහෙයින් එහි උපත එකරුණින්ද දුක් වේ.

පෙනෙසු දුකබං පන බුප්පිපාසා
වාතාතපාදිප්පභවං විචිතතං
යස්මා අජාතස්ස න තස්ස අත්ථී
තස්මාපි දුකබං මුනි ජාති මාහ

ප්‍රේත ලෝකයෙහි සාපිපාස, අවි(වැසි) සුළංවලින් හටගත් විසිතුරු දුක් හටගනී. යම්හෙයකින් නූපන්නහුට එය නොමැත්තේද? එහෙයින් බුදුරදහු ඉපදීම දුකයයි වදාළහ.

තිබ්බකාකාරෙව අසය්‍යා සීතෙ
ලොකනතරෙ යං අසුරෙසු දුකබං
න තං භවෙ තත්ථ න වස්ස ජාති
යතො අයං ජාති තතොපි දුකබා

නොඉවසිය හැකි සීතල හා සහ අඳුරින් සමන්විත ලෝකාන්තරික නරකයෙහි අසුරයන් කෙරෙහි යම් දුකක් වන්නේද, එහි ඉපදීමක් නොවන්නේ නම් එය එහි නොවන්නේය. යම් හෙයකින් උපත වන්නේද, එහෙයින්ද දුක්ය.

යඤ්චාපි ගුථ නරකෙ විය මාතුගබ්භ
සතොතා වසං විරමනො බහි නිකඛමඤ්ච
පප්පොති දුකක මති සොර මිදමපි නත්ථි
ජාතිං විනා ඉතිපි ජාති අයංහි දුකකා

සත්ත්වයා ගුථ නරකයෙහි මෙන් මාතෘ ගර්භයෙහි බොහෝ කලක් වැස, ඉන් පිටත නික්මෙන කල්හිද ඉතා භයානක දුකට පත්වෙයි. උපත නොවෙනම් එයද නොවන්නේය. මෙකරුණින්ද ජාතිය දුකය.

කිං භාසිතෙන බහුතා නනු යං කුහිඤ්චි
අත්ථිධ කිඤ්චිදපි දුකකමිදං කදාවි
නෙවත්ථි ජාති විරහෙ යදනො මහෙසි
දුකකාති සබ්බ පඨමං ඉමමාහ ජාති'නති

මේ දුක මෙලොව කවරකලෙක කිසිසේත්, කොතැනක හෝ ඇතිවන්නේ නොවේද? උපත නැතිකල්හි පමණක් මෙය නොමැත්තේය. ඒ ගැන වැඩිපුර කථා කිරීමෙන් ඇති එලය කිමෙක්ද? මේ පිළිබඳව මහර්ෂින් වහන්සේ සියල්ලට පළමු උපත දුකයයි වදාළ සේක.

ජරාපී දුකකා මෙහි ජරාව දෙයාකාරය. සංඛත ලක්ෂණයද, දත් වැටීම් ආදී වශයෙන් සම්මත, එක් භවයකට ඇතුළත් ස්කන්ධයන්ගේ නොකඩවා පැවැත්මෙහිදී වන පැරණි වීමද යන දෙයාකාරයයි. එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. සංස්කාර දුක්ඛ ස්වභාවයෙන්ද, දුකට වස්තුවන හෙයින්ද එය වනාහි දුක්ය. යම් ඒ අංග ප්‍රත්‍යංගයන්හි ලිහිල් බව, ඉන්ද්‍රිය වෙනස්වීම, විරූපී ස්වභාවය යෞවනත්වය විනාශය, ශක්තිය නැසී යාම, සිහිය ඉවත්ව යාම අන්‍යයන්ගේ පරිභවයන්ට භාජනවීම් ආදී නොයෙක් හේතූන් මත කායික චෛතසික දුක් උපදී. ජරාව ඊට හේතූයි. එහෙයින් මෙය යුසේයි.

අංගානං සිට්ඨිභාවා - ඉන්ද්‍රියානං විකාරතො
යොබ්බනස්ස විනාසෙන - බලස්ස උපසාතතො

ශරීරාවයන්ගේ ලිහිල් භාවයෙන්ද, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ වෙනස් වීමෙන්ද, යෞවනත්වය විනාශ වීමෙන්ද, බල නාසනයෙන්ද, සිහිය ආදීන්ගේ ඉවත්ව යාමෙන්ද,

විප්ලවාසා සනාදිනං - පුතනදාරෙහි අනතනො
අපසාදනියනො වෙව - හියො ඛාලතත පතියා

තම අභිදරුවන්ගේ නොපැහැදිලි තත්වයට පත්වීමෙන්ද, බොහෝ සේ කුඩා දරුවකුගේ තත්වයට බුද්ධිහීනතාවයට පත්වීමෙන්ද,

පපොහි දුකං යං මවෙවා - කායිකං මානසං තථා
සබ්බමෙතං ජරා හෙතු - යසමා තසමා ජරා දුකඛාති

යම් මිනිසෙක් කායික-මානසික දුකට පත්වේද? ඒ සියල්ල ජරා හේතුවෙන් වේ. යම් හෙයකින් ඒ දුක පැමිණේද? එහෙයින් ඒ ජරාව දුකය.

ජරා දුකට, අනතුරුව ව්‍යාධි දුක කිවයුතු වුවත්, කායික දුක් ග්‍රහණයෙන්ම ව්‍යාධි දුක ඇතුළත් වූ හෙයින් නොකියන ලදැයි දතයුතුය. මරණමපි දුකං මෙහිද මරණය දෙයාකාරය. සංඛත ලක්‍ෂණද ජරාමරණ ස්කන්ධයන් දෙකකින් සංගෘහිතයයි යමක් සඳහා කියන ලද්දේද එයද, එක් භවයකට අයත් ජීවිතේන්ද්‍රියයාගේ නොසිඳී පැවැත්මේ විනාශයද, නිතර මරණයෙන් බිය භටගනියයි යමක් සඳහා කියන ලද්දේද, එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. ඉපදීම් හේතුවෙන් වන මරණය, උපක්‍රම තුළින් වන මරණය, ස්වාභාවික මරණය, පුණ්‍යක්‍ෂය මරණය යනුද එයටම නම්ය. නැවත ක්‍ෂණික මරණය, සම්මුති මරණය, සම්මුච්ඡද මරණයයි යන මෙම බෙදීමද දතයුතුය. ප්‍රවෘත්තියෙහි රූපාරූප ධර්මයන්ගේ බිඳීම ක්‍ෂණික මරණය නම් වේ. තිස්ස මළේය චූස්ස මළේය යන මෙය පරමාර්ථ වශයෙන් සත්ත්වයෙක් නොමැති හෙයින් සම්මුති මරණ නම් වේ. ක්‍ෂණාශ්‍රවයාගේ ප්‍රතිසන්ධි රහිත කාලක්‍රියාව සම්මුච්ඡද මරණ නම් වේ. බාහිර සම්මුති මරණ හැර, අනෙක් සම්මුති මරණයද, සම්මුච්ඡද මරණයද කියන ලද පැවැත්මේ විනාශයෙහිම ඇතුළත් කරන ලදී. දුකට හේතුවන බැවින් දුක්ය. එහෙයින් මෙය කියන ලදී.

පාපසස පාප කම්මාදි - නිමිත්ත මනුපසසනො
හද්දසසාපසහනසස - වියොගං පිය වත්ථකං

පාපියාට පාප කර්මාදී, නිමිති සිහිකරන කල්හිද, යහපත් පුද්ගලයාට ප්‍රිය වස්තූන්ගේ වියොව නොඉවසන කල්හිද,

මියමානසය යං දුකං - මානසං අවිසේසනො
සබ්බෙ සඤ්චාපි යං සන්ධි - බන්ධනවේශදනාදිකං

මියැදෙන්නා වූ, සියල්ලන්ටම සමානතාවයෙන් යම් මානසික
දුකක් වේද,

විතුජ්ජමාන මමමානං - හොති දුකං සරීරජං
අසයන මප්පට්ඨාරං - දුඛකසෙසනසසිදං යනො
මරණං වජ්ඣ තෙනෙදං - දුකං මිවෙව භාසිතනති

එසේම යම් ඇටසන්ධි බැඳීම්, බිඳීම් ආදී වූද, මර්මස්ථාන අවි
ආයුධවලින් විදිනු ලබන කල්හි වන යම් ශාරීරික දුකක් වේද? එසේම
මරණයටද හේතු වේද? එහෙයින් මෙය දුකම යැයි වදාරණ ලදී.

සෝකාදීන්හි සෝකය නම් ඥාති ව්‍යසනාදියෙන් පෙළුණහුගේ
අභ්‍යන්තර පසුතැවීම් ලක්ෂණ ඇති චිත්ත සන්තාපයයි. දුක වනාහි, දුක්ඛ
දුක්ඛයෙන්ද, දුක්ඛ වස්තු වශයෙන්ද වේ. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

සත්තානං හදයං සොකො - විසසලලංව තුජ්ජති
අග්ගි තතොතො ව නාරාවො - භුසංව දහතෙ පුත

සත්ත්වයින්ගේ හෘදය සෝක නමැති විස හුලින් විඳියි. ගින්නෙන්
රන්වූ යකඩ හුලක් මෙන් බොහෝ සේ නැවතද දවයි.

සමාවහති බ්‍යාධිඤ්ච - ඡරා මරණ හෙදනං
දුකංමපි විවිධං යසමා - තසමා දුකෙබ්බාති වුවවති'ති

යම් හෙයකින් ඡරා මරණාදී විනාශයන්ද, රෝගයන්ද, විවිධ දුක් ද
එළවන්නේ වේද, එහෙයින් දුකයයි කියනු ලැබේ.

පරිදේව නම් ඥාති ව්‍යසනාදියෙන් පෙළුණහුගේ කටින් පිටවන
හිස් වචනයයි. සංස්කාර දුක්ඛ භාවයෙන්ද දුක්ඛ වස්තු හෙයින්ද දුකය.
එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

යං සොක සලල විහතො පරිදෙවමානො
කණ්ණාට්ඨතාලුතල සොසප් මප්ප සයහං
හියොධම්මන මධිගච්ඡති යෙව දුක්ඛං
දුක්ඛාති තෙන භගවා පරිදෙවමානාති

සෝක නමැති හුලින්, නසනු ලැබුයේ, වැලැපෙනුයේ බෙල්ල, තොල, තල්ලෙහි තලය වියලවනුයේ, නොඉවසනුයේ අධිමාත්‍ර දුක්ඛ පැමිණේද, එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වැළපීම දුක්ඛයෙහි වදාළහ.

දුක්ඛනම් කය පීඩාවට පත්කරන ලක්ෂණ ඇති කායික දුක්ඛය. දුක්ඛ මානසික දුක්ඛ ඵලවන හෙයින් දුක්ඛ දුක්ඛයෙහි යෙති. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

පීළෙති කායික මිදං - දුක්ඛඤ්ච මානසං හියො
ජනයති යසමා තසමා - දුක්ඛනති විසෙසතො චුත්ත'නති

මේ දුක්ඛ කායිකවද සත්ත්වයා පෙළයි. මානසිකවද බොහෝ සෙයින් පීඩා හටගත්වයි. එහෙයින් දුක්ඛයෙහි විශේෂයෙන් කියන ලදී.

දොමනස්ස නම් සිත පෙළන ලක්ෂණ ඇති මානසික දුක්ඛය. දුක්ඛ වනාහි කායික දුක්ඛ ඵලවන හෙයින් දුක්ඛ දුක්ඛ වශයෙන් ගැනේ. සිතේ දුක්ඛය යුත් කල්හි, කෙස් විසුරුවමින් හඬති. ළය පහරති. ඔබ්බොබ් පෙරළෙති. දෙපා උඩුකුරුව වැටෙති. ආයුධ ගනිති. වස විස කති. රැහැණෙන් ගෙල වැලලා ගනිති. හින්තට පිවිසෙති. ආදී නානාප්‍රකාර දුක්ඛ අනුභව කරති. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

පීළෙති යතො විත්තං - කායස්සව පීළනං සමාවහති
දුක්ඛනති දොමනස්සං - විදොමනස්සා තතො අහු'ති

යම් හෙයකින් සිත පෙළේද? සිරුරෙහි පෙළීම ගෙන ඒද? එහෙයින් දොමනස්ස දුක්ඛයෙහි සලකා, පහවූ දොමනස් ඇත්තාහු වෙත්වා !

උපායාස නම් ඤාති ව්‍යසනාදියෙන් පෙළෙන ලද දුක්ඛ මධ්‍යාන ලද අයෙකුගේ සිතෙහි හටගන්නා අධිමාත්‍ර දෝෂයමය. මෙය සංස්කාර

ස්කන්ධයන්ට ඇතුළත් යයි ඇතැමෙක් කියති. සංස්කාර දුක්ඛ ස්වභාවය හෙයින්ද, සිත භාත්පසින් දවන බැවින්ද සිරුර කම්පනයට පත්වන හෙයින්ද දුකයයි කියයි.

එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

විතතසසව පරිදහනා - කායසස විසාදනාව අධිමතනං
යං දුකඛමුපායාසො - ජනෙනි දුකෙතා තතො වුතෙතා'ති

යම් ඒ උපායාස දුකක් වේද? එය සිත භාත්පසින් දැවීම, ශරීරය අධිමාත්‍ර පීඩනයට පත්කිරීම හටගත්වයි. එහෙයින් උපායාසය දුකයයි කියන ලද්දේය.

මෙහිද, සෝකය මදගින්නේ භාජනය තුළ පැසෙන්නාක් මෙනි. පරිදේවය තද ගින්නෙහි පැසෙන කල්හි භාජනයෙන් පිටත නික්මීමක් මෙනි. පිටත නික්මී ඉතිරිය පිටත නික්මීමට අපොහොසත්ව භාජනය තුළම ඝෂය වනතුරු පැසීම උපායාසයයි දතයුතුය. අපභියෙහි සමපයොගො නම් ප්‍රියනොවූ සත්ත්ව සංස්කාරයන් සමග එකට සම්බන්ධ වීමයි. දුකට හේතුවන බැවින් දුක්ය. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

දිස්වාච අපභියෙ දුකං පයමං හොති චෙනසි
තදුපකකම සමභූත මථ කායෙ යතො ඉධ
තතො දුකඛ දවයසසාපි වත්ථුතො සො මහෙසිනො
දුකෙතා වුතෙතාති විඤ්ඤායොහා අපභියෙහි සමාගමො'ති

යම්භෙයකින් මෙහි අප්‍රියයෙකු දැක පළමුව සිතෙහි දුකක් හටගනී. ඒ සිතේ උපක්‍රමයෙන් හටගත් බලයෙන් ශරීරයටද දුක කාවදී. ඉක්බිති වස්තු වශයෙන් දුක කය සිත දෙකටම පැතිරෙයි. එබැවින් ඒ මහර්ෂීන් වහන්සේ විසින් අප්‍රියයන් හා එක්වීම දුකයයි වදාරණ ලද්දේයයි දතයුතුය.

පියෙහි විප්‍රසයොගො නම් ප්‍රිය සත්ත්ව සංස්කාරයන්ගෙන් වෙන්වීම ස්වභාවය දුකට වස්තු බැවින් දුක්ය. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

ඤාති ධනාදි වියොගා - සොක සරස මපභිතා විතුජ්ජනති
බාලා යතො තතොයං - දුකෙතාති මතො පිය විප්‍රසයොගොති

අඥානයෝ යම් භෙයකින් ඤාති ධනාදී විශෝගයෙන් සෝක ස්වභාවය හෘදයාභ්‍යන්තරයට වැදුණෝ එම සෝකය නමැති හුලින් විදිනු ලබත්. එහෙයින් මේ ප්‍රිය විප්‍රයෝගය දුක යයි දන්නා ලදී.

කැමති දෑ නොලැබෙන කල්හි, නොලැබිය යුතු වස්තූන්හි කැමැත්තම, යම්පිච්ඡං න ලභති තමපි දුකං යයි යුසේයි. දැහැමින් නොලැබිය යුතු වස්තු කැමති වන්නා නො ලබයි. එයද නොලැබිය යුතු වස්තූන්හි කැමැත්තද දුකයයි අර්ථයි. දුකට හේතුවන බැවින් දුක්ය. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

තං තං පඤ්ඤා මානානං තසස තසස අලාභතො
යං විසාතමයං දුකං සත්තානං ඉධ ඡායති
අලංභනෙය්‍ය වත්තං පඤ්ඤා තසස කාරණං
යසමා තසමා ජිනො දුකං ඉධිතා ලාභමබ්බවිති

ඒ ඒ දෙය ප්‍රාර්ථනා කරනවුන්ට ඒ ඒ දෙය නොලැබීමෙන් මෙලොව සත්ත්වයින්ගේ යම් සිත් පීඩාකරන දුකක් වේද? නොලැබිය යුතු වස්තූන්හි ප්‍රාර්ථනාව ඊට හේතුවයි. එහෙයින් ජිනේන්ද්‍රයන් වහන්සේ කැමති දෑ නොලැබීම දුකයයි වදාළ සේක.

සංඛ්‍යෙතන පඤ්ඤාපාදනකකුට්ඨා යන මෙහි සංඛ්‍යෙතන යන්න දේශනය සදහා කියන ලදී. දුක, මෙතෙක් දුක්යයි හෝ දුක් සියයෙකැයි හෝ මෙතෙක් දුක් සහසකැයි කියා හෝ හතුවුවා දක්වන්නට නොහැකිය. දේශනාවෙහිදී එය කළ හැකිය. දුක නම් අන් කිසිවක් නොවේ. සංකේෂ්පයෙන් පංච උපාදානස්කන්ධ දුකයයි දේශනාව ලුහුඬු කරන්නේ මෙසේ වදාළ සේක. පඤ්ඤා යනු ගණන් පිරිසිදීමයි. උපාදානකකුට්ඨා යන උපාදාන ගෝචර ස්කන්ධයි.

ජාතිප්පභූතිකං දුකං - යං චුතතමිධ තාදිනා
අචුතතං යඤ්ඤා තං සබ්බං - විනා එතෙන විජ්ජති

උපත ප්‍රමුඛ කොට ඇති මෙහි යම් දුකක් ගැන තාදී ගුණයෙන් යුත් උතුමාණන් විසින් වදාරණ ලද්දේද? ඒ සියල්ල මෙයින් තොරව විද්‍යමාන වේයයි යමක් ගැන නොකියන ලද්දේය.

යසමා තසමා උපාදානකකුට්ඨා - සංඛෙපනොඉමෙ
දුකඛාති චූතතා දුකඛනත - දෙසකෙන මහෙසිනා

එහෙයින් උපාදානස්කන්ධයන් ලුහුඬින් මේවා වෙයි. එසේම දුක්‍යයිද, දුක් කෙළවර කිරීමේ මාර්ගය දේශනා කරන මහර්මින් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලද්දේය.

එසේම ගින්නට දර මෙනි. පහරදීමට ඉලක්කය මෙනි. මැසීමදුරු ආදීන්ට ගවරූපය මෙනි. ගොයම් කපන්නන්ට කුඹුර මෙනි. ගම් පහරන්නන්ට ගම් මෙනි. උපාදානස්කන්ධ පංචකයම ජාති ආදී විවිධාකාරයන්ගෙන් පෙළුන්නේ, භූමියෙහි තෘණලතාදීන් මෙන්ද, වෘක්‍ෂයන්හි මල් ගෙඩි දලු ආදිය මෙන්ද, උපාදාන ස්කන්ධයන්හිම උපදිත්. උපාදානස්කන්ධාදීන්ගේද මූලදී වන දුක උපතයි. මධ්‍ය දුක ජරාවයි. අවසාන දුක මරණයයි. මාරාන්තික දුකින් පීඩනයට පත්වන කල්හි (හැපීම) දැවෙන දුක සෝකයයි. එය නොඉවසමින් විලාපනගත දුක පරිදේවයයි. ඉන් සප්තධාතු කිපීම් ආදී අනිටු ස්පර්ශ එක්වීමෙන් ශරීරය රෝගී භාවයට පත්කිරීමේ දුක: දුකයි. ඉන් පෙළෙනු ලබන පෘථ්වීජනයිත්ට එහි කෝපය හටගන්නා බැවින් විත්ත පීඩා දුක දෝමනස්සයයි. සෝක ආදියෙහි වෘද්ධියෙන් ජනිත සිත් තැවුල් හා ශෝකාතුර වචන ප්‍රකාශ කිරීමේ දුක උපායාසයි. බලාපොරොත්තු විනාශ වූවන්ගේ, කැමති දේ නැසීයාම, කැමති දේ නොලැබීමාදියද ඉහත කරුණුවලට අදාළ වේ. මෙසේ නොයෙක් ආකාරයෙන් පරික්‍ෂා කරනු ලබන්නේ උපාදාන ස්කන්ධයන්ම දුකයයි, එකින් එක දක්වමින් කියන කල්හි නොයෙක් කල්ප ගණනාවකින්ද නිරවසේසව කියන්ට නොහැකිය. සමස්ත සමුද්‍රජල රසය එක් සමුද්‍ර ජල බිඳුවක පැතිර පවත්නා සේ, ඒ සියලුම දුක් පංච උපාදානස්කන්ධයන්හි හකුළුවා දක්වන්ට 'සංඛතෙන පඤ්චුපාදානකකුට්ඨා දුකඛා' යයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දෙසන ලද්දම තෙරහු කීහ.

තඤ්ඤා කතමා ජාති ආදී පද බෙදීමිති තඤ්ඤා යනු දුක සත්‍ය නිර්දේශයෙහි කියන ලද ජාති ආදීන්හි, යාතෙසං තෙසං සත්‍යානං යනු සංකෂ්පයෙන් නොයෙක් සත්ත්වයින්ට සාධාරණ නිර්දේශයයි. යම් ඒ දේවදත්තයාගේ ජාතිය සෝමදත්තයාගේ ජාතිය යයි මෙසේ මුලු දවසම කියන කල්හිද සත්ත්වයින්ගේ සම්පූර්ණ ගණන් ගැනීමක් නොවේ. සියලු වෙනත් අර්ථ දැක්වීම් සිදුනොවේ. මෙම දෙපදයෙන් කිසිම සත්ත්වයෙක්

ගණන් නොගන්නා ලද්දේ නොවේ. අනෙක් කිසි වෙනත් අර්ථ දැක්වීම් සිදුනොවේ. තමහි තමහි යන මෙය පැවතුම්, හටගැනීම් වශයෙන් සත්ත්ව කොටස්වලට සාධාරණ නිර්දේශයයි. සත්තනිකායෙ යනු සත්ත්ව කොටස්හි, සත්ත්ව රාශිය, සත්ත්ව සමූහය යන අර්ථයි. ජාති ඉපදීම් වශයෙන්ම මෙය මෙහි වෙන් වශයෙන් වූ ස්වභාවයයි. සඤ්ජාති යනු හටගැනීම් වශයෙන්, උපසර්ගයෙන් පදය වර්ධනය කරන ලදී. ඔක්කන්ති යනු බැසගැනීම් වශයෙන්, ඉපදීම් අර්ථයෙන් හෝ ජාතියි. එය සම්පූර්ණ නොවූ ආයතන වශයෙන් යු.සේයි. හටගැනීම් අර්ථයෙන් සඤ්ජාතියි. එය සම්පූර්ණ ආයතන වශයෙන් යු.සේයි. බැසගැනීම් අර්ථයෙන් ඔක්කන්තියි. එය අණ්ඩජ, ජලාබුජ වශයෙන් යු.සේයි. ඒවා වනාහි අණ්ඩ කෝෂයට, වස්තිකෝෂයට බසිති. බසින්නාහු, පිවිසෙන්නාක් මෙන් ප්‍රතිසන්ධිය ගනිති. ඉපදීම් අර්ථයෙන් අභිනිබ්බන්තියි එය සංසේදජ, ඕපපාතික වශයෙන් යු.සේයි. ඒවා ප්‍රකටවම හටගනිති. මේ සම්මුති කථාවයි.

දැන් බන්ධානං පාතුභාවො ආයතනානං පටිලාභො යන පරමාර්ථ කථාව වේ. පරමාර්ථ වශයෙන් ස්කන්ධයෝම පහළ වෙති. සත්ත්වයෝ නොවේය. මෙහිද, බන්ධානං යනු එක් ස්කන්ධයක් ඇති භවයෙහි එකක් ද, සිවුස්කන්ධයක් ඇති භවයෙහි සතරක් ද, පංච ස්කන්ධයක් ඇති භවයෙහි පහක් ද වශයෙන් ගැනීම දකුණුය. පාතුභාවො යනු උපතයි. ආයතනානි යනු ඒ ඒ තත්ති උපදිනු ලබන ආයතන වශයෙන් සංග්‍රහයි දකුණුය. පටිලාභො යනු පැවැත්මෙහි පහළවීමයි. පහළවන්නාහාම ඒවා ලඝුයේ නම් වෙති. අයං වුවවති ජාති යනු මෙය ජාතිය නමැයි කියනු ලැබේ.

ජරා නිර්දේශයෙහි ජරා යනු ස්වභාවය වෙනස්වීමයි. ජීරණතා ආකාර නිර්දේශයයි. බණ්ඩවං ආදි ත්‍රය කාලාතික්‍රමයේදී වන කෘත්‍ය නිර්දේශයයි. පසුව දැක්වෙන ද්වය ප්‍රකෘති නිර්දේශයි. අයංහි ජරා යන මේ පදයෙන් ස්වභාව වශයෙන් දක්වන ලදී. එහෙයින් මේ ජරාවගේ ස්වභාව වෙනස්වීමයි ජීරණතා යන මෙයින් ආකාර වශයෙන් එහෙයින් මෙය ආකාර නිර්දේශය වන්නේ ය. බණ්ඩවං යන මෙයින් කාලයාගේ ඇවැමෙන් දත් නිය ආදීන්ගේ කැඩුණු බව කරණ කෘත්‍ය වශයෙනි. එළිවං මෙයින් කෙස් ලොම් ආදීන්ගේ පැසුණු බව කරණ කෘත්‍ය වශයෙනි. වලික්කවතා යන මෙයින් මාංශ මැලවී හම රැළි වැටීම් භාව කරණ කෘත්‍ය වශයෙනි. මෙම ත්‍රය කල් ඉක්මිමෙහිදී වන කෘත්‍ය නිර්දේශය

වන්නේ ය. එයින් මෙම විකෘතීන්ගේ දර්ශන වශයෙන් ප්‍රකට වූ, ප්‍රකට ජරාව දක්වන ලදී. යම්සේ වනාහි ජලයෙහි හෝ වාතයෙහි හෝ ගින්නෙහි හෝ තණ රූක් ආදිය බිඳී ගිය, එරි බිඳී ගිය, දැව්ගිය ආකාරයෙන් ගිය මාර්ගය ප්‍රකට වේද? ඒ ගිය මාර්ගය ඒ ජල ආදිය නො වේ. එපරිදි ජරාවෙන් දත් ආදීන්හි කැඩුණු ආදී ස්වභාවයෙන් ගිය මාර්ගය ප්‍රකටය. වැසූ ඇසින්ද ස්පර්ශ කිරීම් වශයෙන් ගතහැකිය. කැඩුණු බව ආදියම ජරාව නොවේ. ජරාව ඇසින් දැකිය නොහැකිය.

ආයුතො සංභානි ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො යන මේ පදවලින් කල් ඉක්මිමෙන්ම, මඩනා ලද ආයුක්‍ෂය විමෙන්, වක්‍ෂුරාදී ඉන්ද්‍රියයන්ගේ මේරීම් සංඛ්‍යාත ප්‍රකෘතිය දක්වන ලදී. එහෙයින් මේ ද්වයය ප්‍රකෘති නිර්දේශයයි දතයුතුය. යම්හෙයකින් ජරාවට පත්වුවහුගේ ආයුෂ පිරිනේද? එහෙයින් ජරාව 'ආයුතො සංභානි' යි ආසන්න ඵලය වශයෙන් කියන ලදී.

බාල වියෙහි තමාගේ විෂයයන් (අරමුණු) පහසුවෙන් ගැනීමට සමත් සුපසන් සියුම් වූ, වක්‍ෂුරාදී ඉන්ද්‍රියයන් ජරාවට පත් කල්හි මෝරා ගියේ, කැළඹුණේ, පිරිසිදු නොවූයේ, දැඩිවූද, තමාගේ අරමුණ ගන්ට අසමත් වෙයි. එහෙයින් ඉන්ද්‍රියානං පරිපාකො යයි ආසන්න ඵලය වශයෙන් යු.සේයි.

මෙසේ දක්වන ලද ඒ සියලුම දිරිම ප්‍රකට සංවෘතයයි දෙවැදැරුම්ය. එහි දත් ආදීන්ගේ කැඩුණු ස්වභාව දර්ශනය වන හෙයින් රූප ධර්මයන්හි දිරිම ප්‍රකට දිරිම නම් වේ. අරූප ධර්මයන්හි දිරිම එවැනි වෙනස්කම් නොපෙනෙන හෙයින් සංවෘත දිරිම නම් වේ. එහි යම් ඒ කැඩුණු ආදී බවක් පෙනේද? එය එවැනි දත්තයන්හි වර්ණයමය. එය ඇසින් දැක, මනෝද්වාරයෙන් සිතා, මේ දත් ජරාවෙන් පහරන ලදැයි දැනගනී. ජලස්ථානයක පිටත ගව අං ආදිය බලා, යට ජලය ඇති බව දැනගන්නා මෙනි. නැවත මෙම ජරාව වර්ණාදී විපර්යාසයෙන් ප්‍රකටවන ජරාව, ප්‍රකට නොවන ජරාව (සච්චි, අච්චි) වශයෙන් දෙයාකාරය. එහි මැණික්, රන්, රිදී, පබළු, වන්ද සූර්යයාදීන්ගේද, මන්ද දසකාදීන්හි ප්‍රාණීන්ගේ මෙන්ද, මල්, ගෙඩි, දළු ආදී අප්‍රාණීන්ගේ මෙන්ද, අතරතුර වර්ණ වෙනස්වීම් දැනගැනීම දුෂ්කර හෙයින් එම ජරාව අතරක් නොමැති ජරාව නම් වේ. නිරන්තර ජරායයිද අර්ථයි. එයින් අන්‍යයන්හි වනාහි, කියන ලද අයුරින් අතරතුර වර්ණ වෙනස්වීම් ආදීන් දැනගැනීම පහසු හෙයින් එම ජරාව

සච්චි ජරාව නම් වේ. එම සච්චි ජරාව උපාදින්නක, අනුපාදින්නක වශයෙන් මෙසේ දතයුතුය. ළදරු කුමරුවන්ට පළමුවම කිරිදත් නම් දත් නහි. (හටගනී) ඒවා ස්ථිර නැත. ඒවා වැටුණු කල්හි නැවත දත් පැනනගී. ඒවා පළමුවම සුදු වෙයි. ජරා වාතයෙන් පහරණු ලැබූ කල්හි කාළවර්ණ වෙයි. කෙස් පළමුවම තඹවන් වෙයි. ඉන්පසු කාළවර්ණයි. ඉන්පසු සුදුය. සම (සිවිය) ලේ සහිතයි. වැඩෙන වැඩෙන කල්හි සුදු අයගේ සුදු බවද, කළු අයගේ කළු බවද ප්‍රකට වේ. ජරා වාතයෙන් පහර ලත් කල්හි රැළි ගනී. (හටගනී) සියලුම ශෂ්‍ය වපුළ කල්හි සුදුවන් වේ. පසුව නිල්පැහැ ගනී. ජරා වාතයෙන් පහර ලත් කල්හි පඬුවන් වේ. අඹ අංකුරයෙන්ද දක්වන්ට වටී.

මරණ නිර්දේශයෙහි, චුති යනු චුතවිම් වශයෙන් කියන ලදී. එක්, සිව්, පස්, කඳුවලට එය සම වදනෙකි. වචනනා යනු භාව වචනයෙන් ලක්ෂණ නිර්දේශනයයි. හෙදො යනු චුති ස්කන්ධයන්ගේ භංගය හා උත්පත්තිය දැක්වීමයි. අනතරධානං යනු කළය බිඳුණාක් මෙන්, බිඳුණු චුති ස්කන්ධයන්ගේ යම්කිසි ආකාරයකින් සිටීමේ අභාවය දැක්වීමයි. මවුමරණං යනු මෘත්‍යු සංඛ්‍යාත මරණයයි. ක්ෂණික මරණය නොවේ. කාලනම් මාරයාය. ඔහුගේ ක්‍රියාවනුයි = කාලකිරියයි. මෙතෙකින් සම්මුතියෙන් වන මරණය දක්වන ලදී. දැන් පරමාර්ථ වශයෙන් දක්වන්ට, බන්ධානං හෙදො ආදිය වදාළහ. පරමාර්ථ වශයෙන් වනාහි ස්කන්ධයෝම බිඳෙති. කිසි සත්ත්වයෙක් නම් නොමැරෙයි. ස්කන්ධයන් බිඳෙන කල්හි සත්ත්වයා මැරේ. බිඳුණු කල්හි මළේයයි ව්‍යවහාරය වේ. මෙහිද සිව් ස්කන්ධ, පංචස්කන්ධ වශයෙන් ස්කන්ධයන්ගේ වෙනස වේ. එක් ස්කන්ධයක කළේබරයාගේ හැරදැමීම කළේබරස්ස නිකේඛපොයි. ස්කන්ධ සතරෙහි වශයෙන් හෝ ස්කන්ධයන්ගේ හේදයයි. සෙසු ද්වයෙන් කළේබරයාගේ හැරදැමීම දතයුතුය. කුමක් හෙයින්ද යත්? භව ද්වයෙහිම රූපකාය සංඛ්‍යාත කළේබරයාගේ හටගැනීම වන හෙයිනි. යම් හෙයකින් වාතූර්මහාරාජිකාදීන්හි ස්කන්ධයෝ බිඳෙන්නාහුම කිසිත් හැර නොදමති. එහෙයින් ඔවුන්ගේ වශයෙන් ස්කන්ධයන්ගේ හේදය. මනුෂ්‍යාදීන්ගේ කළේබර හැරදැමීමයි. මෙහිද කළේබරයාගේ හැරදැමීම කරන හෙයින් මරණය කළේබරස්ස නිකේඛපොයයි යු.සෙයි. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස උපචේදො යන මෙයින් ඉන්ද්‍රිය බද්ධ වූයේම මරණය නම් වෙයි. ඉන්ද්‍රියබද්ධ නුඬු කල්හි මරණයක් නම් නැතැයි දක්වයි. ශෂ්‍ය මළේය. වෘක්ෂය මළේය. මෙය වනාහි ව්‍යවහාර මාත්‍රයක්මය. අර්ථ වශයෙන් වනාහි මෙබඳු වචන

ශ්‍රේෂ්ඨත්වයේ ස්වභාවය මිනිසාට දැනවෙයි. තවද මේ ජරාමරණ මේ සත්ත්වයින්ගේ මාරක සතුරෙකු මෙන් දොසක් සොයමින් හැසිරෙයි. යම්සේ පුරුෂයෙකුට පසම්බුද්ධත්වය නිදේනෙකු දෝෂාපේක්ෂාවෙන් හැසිරෙන කල්හි එක් අයෙක් මම අසවල් අරණ්‍යය පිළිබඳව වර්ණනාකොට මොහු රැගෙන එහි යන්නෙමි. මෙහි මට අපහසුවක් නැතැයි කියන්නේය. දෙවැන්නා, මම මොහු ගෙන ගිය කල්හි, තලා දුර්වල කරන්නෙමි. මෙහි මට අපහසුවක් නැතැයි කියන්නේය. තෙවැන්නා නුඹ මොහු තලා පෙලා දුර්වල කළ කල්හි තියුණු කඩුවකින් හිස සිඳීම මට භාරවේවායි කියන්නේය. ඔවුහු මෙසේ කියා එසේ කරන්නාහ.

එහි පළමු සතුරාගේ අරණ්‍යය පිළිබඳව කරුණු කියා ඔහු රැගෙන ගිය කල මෙන් මිත්‍ර ඤාති මඩුල්ලෙන් ඇද දමා යම්කිසි තැනක ඉපදවීම නම් වූ ජාතියෙහි කෘත්‍යයයි දෙවැන්නාගේ තලා දුර්වල කිරීම මෙන් උපන් ස්කන්ධයන්හි වැටී පරාධීනව ඇද එකම පිහිටවන ස්ථානය බවට පත්කරන ජරාවගේ කෘත්‍යයයි. තෙවැන්නාගේ තියුණු කඩුවෙන් හිස සිඳීම මෙන් ජීවිතක්‍ෂයට පමුණුවන මරණයෙහි කෘත්‍යයයි දතයුතුය. තවද මෙහි උපන් දුක දොස් සහිත මහා කාන්තාරයකට පිවිසීම මෙතැයි දතයුතුය. ජරා දුක එහි ආහාරපාන රහිතයාගේ දුර්වලත්වය මෙනි. මරණ දුක, දුර්වලයාගේ ඉරියව් පැවැත්වීමෙහි පහවූ බලය ඇත්තේ ව්‍යායාදයෙන් මිනිසාට පත්වන්නාක් මෙතැයි දතයුතුය.

සෝක නිර්දේශයෙහි විනාශවේනුයි - ව්‍යසනයයි. හිතසුව ඉවත දමයි. විනාශ කෙරෙයි අර්ථයි. ඤාතීන්ගේ ව්‍යසනය ඤාති ව්‍යසනයයි. සොර බිය රෝ බිය ආදීන්ගෙන් වන ඤාති විනාසයයි අර්ථයි. තෙත ඤාති බ්‍යසනෙන්, ප්‍රථමසස යනු මැඩගත්තනුට, මඩනා ලද්දනුට, යුක්ත වූවනුට යන අර්ථයි. සෙස්සෙහිද මේ ක්‍රමයමැයි. මේ විශේෂයයි. භෝගයන්ගේ ව්‍යසනය - භෝගබ්‍යසනයයි. රජුන්ගෙන්, සොරුන්ගෙන් වන භෝගක්‍ෂය භෝග විනාසයයි අර්ථයි. රෝගයම ව්‍යසනයක් වූයේ රෝගබ්‍යසනයයි. රෝගය වනාහි ආරෝග්‍යය නසයි. විනාශ කරයිනුයි - බ්‍යසන නම් වේ. සීලයෙහි විනාශය සීලබ්‍යසන යුග්මය බවට මේ නාමයකි. සමාග දෘෂ්ටිය විනාශ කරමින් උපන් දෘෂ්ටියම ව්‍යසනයක් වූයේනුයි දිට්ඨිබ්‍යසනයයි. මෙහිද ප්‍රථමද්වය අනිෂ්පන්නය. පසු ක්‍රියා නිලක්‍ෂණයෙන් මඩනා ලද්දේ නිෂ්පන්නයි. ප්‍රථමක්‍රියා කුසල් වූයේද අකුසල් වූයේද නොවේ. සීල, දෘෂ්ටි ව්‍යසනද්වයය අකුසල්ය. අඤ්ඤාතරඤ්ඤාතරෙන

යනු ඥාති සම්බන්ධතා ඇති හෝ නොමැති මිත්‍රාමාත්‍ය ව්‍යසනාදී යම් කිසිවකින්, සමනතාගතසස යනු ඒ හා බැඳී එයින් නොමිදෙනු ලබන්නන්ට අඤාඤාතරඤාඤාතරෙන දුකට ධර්මයෙන් යනු යම්කිසි සෝදුක් ඉපදීමට හේතුවන, සොකො යනු ශෝක කිරීම් වශයෙන් ශෝකයයි. මෙය ඒ කරුණුවලින් උපදනා ශෝකයෙහි සමානතාවයත්, වෙන් වෙන්වූ ස්වභාවයක් දක්වයි. සොවනා යනු ශෝක කරන ආකාරයයි. සොවිතතනං ශෝක කරන ස්වභාවය. අනෙතාසොකො යනු අභ්‍යන්තර ශෝකයයි. දෙවන පදය උපසර්ගයෙන් වෘද්ධියට පත්කරන ලදී. එය අභ්‍යන්තරය වියලවන්නාක් මෙන් මනාව වියලවන්නාක් මෙන් උපදිනුයි = ඇතුළත ශෝකය අනෙතා පරිසොකොයි යු.සේයි. වෙනසො පරිසොකො යනු සිතෙහි හාත්පසින් දවනාකාරයයි. ශෝකය උපදිනු ලබන්නේ ගින්නක් මෙන් සිත පුළුස්සයි. දවයි. මාගේ සිත දැවුණේය. මට කිසිවක් නොවැටහේයයි කියවයි. දුකට පත් මනස = දුමමනයි. එහි ස්වභාවය = දොමනසසංයි. අභ්‍යන්තරයට පිවිසීම අර්ථයෙන් සෝකයම හුලක් වූයේනුයි = සොකසලං යි.

පරිදේව නිර්දේශයෙහි මගේ දුච, මගේ පුතා යයි මෙසේ අසවලා යයි පෙන්වා වැළපෙති. හඬති. එය කරුණකොටගෙනුයි ආදෙවොයි. ඒ ඒ වර්ණනාවම වර්ණනා කරමින්, වර්ණනා කරමින් වැළපෙයි. මෙයින්ද පරිදෙවොයි. ඉන් මත්තෙහි දෙපද පළමු ද්වයයෙහිම ආකාර ස්වභාව නිර්දේශ වශයෙන් කියන ලදී. වාචා යනු වචනයයි. පලාපො යනු හිස් ප්‍රලාප වචනයයි. අඩක් කීම, අනිකක් කීම ආදී වශයෙන් විරූප ප්‍රලාපයනුයි. විපලාපොයි. ලාලපො යනු නැවත නැවත කථාකිරීමයි. නැවත නැවත කථාකිරීම ලාලපනායි. නැවත නැවත දොඩවන්නාගේ ස්වභාවය ලාලපනිතනංයි.

දුකට නිර්දේශයෙහි, ශරීරය ඇසුරුකොට පවත්නා හෙයින් කායිකයයි. අමිහිරි අර්ථයෙන් අසානංයි. කායික පදයෙන් වෛතසික අමිහිරි බව ප්‍රතික්ෂේප කරයි. අසාන පදයෙන් කායික සැපය ප්‍රතික්ෂේප කරයි. දුකට පත්වේනුයි - දුකංයි. යමෙකුට මෙය උපදිද ඔහු දුකකිතයෙකු කෙරෙහිය යන අර්ථයි. දුක් මාත්‍රය හෝ දුකයි. කාය, සමච්ඡස්සං යනු ශරීර ස්පර්ශයෙන් හටගත්. අසානං දුකං වේදයිතං යනු අමිහිරි විදීම සැපනුවූයේ, දුක් වින්දනය සැප නොවේ. මත්තෙහි පදනුය ස්ත්‍රීලිංග වශයෙන් යු.සේයි. අමිහිරි වේදනා නොමෝ සැප නුවුවා, දුක් වේදනා

තොමෝ සැප නොවූවා වේ. මෙයම වනාහි මෙහි අර්ථයයි. යම් කායික අභිහිරි දුක් වින්දනයක් වේද? මෙය දුකයයි කීය ඉ ෭෭බේ. මෙසේ යෙදීම දතයුතුය.

දොමනසස නිර්දේශයෙහි, නොමනා මනසනුයි දුමමනොයි. පහත් විදීම බැවින් හෝ පිළිකුල් මනසනුයි = දුමමනොයි. නොමනා මනසෙහි ස්වභාවය = දොමනසසය. සිත ඇසිරිකොට පවත්නා හෙයින් වෙනසිකය. වෙනො සමථසසජං යනු සිත හා එකට ගැටීමෙන් හටගත්.

උපායාස නිර්දේශයෙහි, වෙහෙසවිම් අර්ථයෙන් ආයාසොයි. පසුබටවීම්, කලකිරීමට පත්වීම් ආදී ආකාරයෙන් පවත්නා වෙහෙසකර භාවයට මෙය නමකි. බලවත් වෙහෙස උපායාසොයි. වෙහෙසකර භාවය ආයාසිතතංය. බලවත් වෙහෙසකර භාවය - උපායාසිතතංය.

අප්‍රිය සම්ප්‍රයෝග නිර්දේශයෙහි, ඉධ යනු මේ ලෝකයෙහි, යසස යනු යමෙකුට වන්නේය. අනිධං යනු (ප්‍රිය නොවූ) නොසොයන ලද, සොයන ලද හෝ නොසොයන ලද, මනාප නොවූ අරමුණුවලට මෙය නාමයක්ම වන්නේය. සිතෙහි ගමන් නොකරත්. නොපිවිසෙන්නුයි අකතකායි මනසෙහි අප්‍රිය වෙති මනස නොවැඩෙනුයි අමනාපායි. රූපා යනාදිය ඒවාහි ස්වභාවය දැක්වීම සඳහායි. අනර්ථයට ආශා කරත්. කැමති වෙන්නුයි අනඤ්ඤාමායි අභිතවත් දෙයට ආශා කරත්. කැමති වෙන්නුයි අභිතකාමායි. අපහසු දුක් විභරණයට ආශා කරත්, කැමති වෙන්නුයි. අභාසුකාමායි. චතුර්යෝගයන්ගෙන් කෙසේම වූ, නිර්භය වූ නිවන කැමති නොවෙත්. බිය සහිත සසරටම ඔවුහු ආශා කරත්. කැමති වෙන්නුයි = අයොගකෙබ්බකාමායි. තවද ශ්‍රද්ධාදීන්ගේ වෘද්ධි සංඛ්‍යාත වූ අර්ථයට කැමති නොවන හෙයින්, ඔවුන්ගේම හානි සංඛ්‍යාත වූ අනර්ථයට කැමතිවන හෙයින් අනඤ්ඤාමායි ශ්‍රද්ධාදීන්ගේ අභිවෘද්ධියට හේතුවන යහපතට නොකැමති වන හෙයින්ද ශ්‍රද්ධාදීන්ගේ විනාශවීම් ආදියට හේතුවන අයහපතට කැමතිවන හෙයින් අභිතකාමායි. පහසු විභරණයට අකමැති වන හෙයින්ද, අපහසු විභරණයට කැමති වන හෙයින්ද අභාසුකාමායි. යම්කිසිවෙක් නිර්භය යෝගයට, අකමැති වන හෙයින්ද, භයට කැමතිවන හෙයින්ද අයොගකෙබ්බකාමායයි මෙහි මෙසේ අර්ථය දතයුතුය. සංගති යනු ගොස් එකතුවීමයි. සමාගමො යනු පැමිණි අය සමග එකතුවීමයි. සමොධානං යනු සිටීම, හිඳීම ආදීන්හි ඒකීය භාවයයි. මිසිසිභාවො යනු සියලු කෘත්‍යයන් එක්ව කිරීමයි. මෙය සත්ත්වයින්ගේ

වශයෙන් යෙදුමකි. සංස්කාර වශයෙන් වනාහි යමක් ලැබේද, එය ගතයුතුය. එම අප්‍රිය සම්ප්‍රයෝගය අර්ථ වශයෙන් එක ධර්මයක් නම් නැත. හුදෙක් අප්‍රිය සම්ප්‍රයුක්තයන්හිදී දෙවැදෑරුම් දුකට භාජනවිය හැකි හෙයින් දුක්ඛයෙහි කියන ලදී.

ප්‍රිය විප්‍රයෝග නිර්දේශය කියන ලද්දට විරුද්ධ අයුරින් දතයුතුය. මාතෘ වා යනාදිය මෙහි වැඩ කැමති ස්වරූපයෙන් දක්වන්නට කියන ලදී. එහි ආලය කෙරේනුයි මාතෘයි. ප්‍රිය කෙරේනුයි පිතෘයි. භජනය කෙරේනුයි භාතෘයි. හගිනි එසේමය. මෙමත්‍රී කෙරේනුයි මිත්තෘයි. මනිනි හෝ සියලු සැඟවිය යුතු කරුණු ඇතුළට දමන්නුයි, මිත්තෘයි. කටයුතු කිරීමෙහිදී එක්වීම අර්ථයෙන් සමග වෙතියි අමවවායි. මේ තෙමේ අපගේය. අපට අයත්යයි මෙසේ දනිත්. දන්වනිනුයි ඤාතියි. ලෙය සමග සම්බන්ධනුයි සාලොහිතයි. මව්පස පියපස ඤාතිහු සහ ලේ ඤාතිහුය. මව්පිය පසෙහි ඤාතිහුද, නැන්දා, මාමා පක්‍ෂයේ ඤාතිහුද, සහ ලේ ඤාතිහුය. මෙය ප්‍රිය විප්‍රයෝගයද අර්ථ වශයෙන් එක් ධර්මයක් නම් නැත. හුදෙක් ප්‍රියයන්ගෙන් වෙන්වීමෙහිදී දෙවැදෑරුම් දුකට වස්තු වන හෙයින් දුක්ඛ යයි කියන ලදී. මේ මෙහි සියලු අර්ථ කථා වචනයයි. සත්‍යයන් සත්‍ය ලක්ෂණයෙන් යුත් හෙයින්ද, සම්ප්‍රයෝග, විප්‍රයෝග වචනයන්ගෙන් අප්‍රිය වස්තූන්ම විශේෂිත කොට කියන්නට සුදුසුය.

කැමති දෑ නොලැබීම නිර්දේශයෙහි, ජාති ධම්මානං යනු ජාති ස්වභාවයන්ගේ, ජාති මුල් ස්වභාවයන්ගේ, ඉවජා උපපජ්ඣති තෘෂ්ණාව උපදී. අභොවත යනු ප්‍රාර්ථනාවයි. අසසාම යනු වන්නෙමු. නබොපනෙතං ඉවජාය පතතබ්බං යනු බේදයකි. අප ඉපදීම ස්වභාවය ඇත්තෝ නොවන්නෙමු. ඒකාන්තයෙන් අපට ඉපදීම නොඑන්නාහු මැනවැයි මෙසේ ප්‍රතිණ හටගැනීම යුත් සාධුන් කෙරෙහි විද්‍යමාන නොඉපදීම ස්වභාවය පිරිනිවන් පැකල්හිදී විද්‍යමාන වන උපතෙහි නොපැමිණීම කැමතිවීමයි. එය කැමති වන්නහුටද, මාර්ග භාවනාවෙන් තොරව නොපැමිණිය හැකි හෙයින්, නොකැමති වන්නහුටද, භාවනාවෙන් පැමිණිය යුතු හෙයින් කැමැත්තෙන් පැමිණිය යුත්තේ නොවන්නේ නම් වේ. ඉදමපි යනු මෙයද, මත්තෙහි සෙස්ස සලකා අපි ශබ්දය වේ. උපාදාන ස්කන්ධ නිර්දේශයෙහි සෙය්‍යථිදං යනු නිපාතයි. ඒ කවරේද යන අර්ථයි. රූපයම උපාදානස්කන්ධ වූයේනුයි - රූපුපාදානකඛන්ධයි. සෙස්සෙහිද මේ ක්‍රමයමැයි.

දුක්ඛසත්‍ය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සමුදාය සහනය නිර්දේශයෙහි, යායං තණනා යනු ඒ මේ තෘෂ්ණාවයි. පොතොභවිකා යනු පුනර්භව කරණය පුනොභවයයි. නැවත භවයක් ස්වභාවය මොහුවනුයි පොතොභවිකයි. තවද පුනර්භවය දෙයි. පුනර්භවය සදහා පවතියි. නැවත නැවත භවයෙහි උපදීනුයි = පොතොභවිකායි. එය වනාහි ඒ පුනර්භවය දෙන්නාහුද, නොදෙන්නාහුද ඇත. පුනර්භවය සදහා පවතින්නාහුද, නොපවතින්නාහුද ඇත. දුන් ප්‍රතිසත්ධියෙහිදී, මුහුකුරා ගිය කෙලෙස් ස්වභාවයෙහි සීමාව ඉක්මවා යාම පුනර්භවයයි පොතබ්‍රහ්මා යනුද පායයි. එයම අර්ථයි. සතුටුවීම් සංඛ්‍යාත තෘෂ්ණා ඇල්මෙන් යුක්ත වූයේනුයි, නන්ද්රාග සහගතයි. නන්ද්රාගය සමග අර්ථ වශයෙන් එකක් බවට ගියාහුයයි යු.සේයි. තනු තනුනිනනින් යම් යම් තත්ති ආත්ම භාවයන් වේද, ඒ ඒ තත්ති විශේෂයෙන් සතුටු වේ. රූපාදී අරමුණුවල ඒ ඒ තත්ති සතුටුවේද, එය රූපාහි නන්දිනියි. ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශයන්හි සතුටුවේයයි අර්ථයි. තනු තනුනිනනින්දී පායයි. ඒ ඒ තත්ති සතුටුවේයයි අර්ථයි. සෙයාර්යං යනු නිපාතයි. එය කවරේද යන අර්ථයි. කාමතණනා යනු කාමයන්හි තෘෂ්ණාවයි. පඤ්චකාම ගුණයන්ගෙන් යුත් රාගයට මේ විශේෂ නාමයකි. භව තණනා යනු භවයෙහි තෘෂ්ණාවයි. භව ප්‍රාර්ථනා වශයෙන් උපන්නා වූ ශාස්තෘ දෘෂ්ටි සහගත ඇල්මටද, රූප අරූප භවරාගයටද ධ්‍යාන තෘෂ්ණාවටද මෙය විශේෂ නාමයකි. විභව තණනා යනු භව විනාශයෙහි තෘෂ්ණාවයි. නැවත නොඉපදීම් සහිත ඇල්මට මෙය විශේෂ නාමයකි. දැන් ඒ තෘෂ්ණාවගේ හේතු විස්තර වශයෙන් දක්වන්නට, ‘සා බො පනෙසා’ ආදිය වදාළහ. එහි උපපජ්ජති යනු උපදී. නිවිසති යනු නැවත නැවත පැවැත්ම වශයෙන් පිහිටයි යන අර්ථයි. උපදිනු ලබන්නී කොතැන්හි උපදීද? පවතිනු ලබන්නී කොතැන්හි පවතීදැයි සම්බන්ධයි. යං ලොකෙ පියරූපං සාතරූපං යනු ලෝකයෙහි යම් ප්‍රිය ස්වභාවයක් වේද? මිහිරි ස්වභාවයක් වේද, එයයි. වක්‍රං ලොකෙහි ලෝකයෙහි වක්‍රපාදීන්හි මමත්වයෙන් තදින් ඇලුණු සත්ත්වයෝ, සම්පන්නි පිතිටියාහු, තමාගේ ඇස කැඩපත් ආදීන්හි නිමිති ගැනීම අනුසාරයෙන් මනා ප්‍රසන්න තාවයෙන් යුත්, පංච ප්‍රසාදයන්, රත් විමනෙහි ගළවා දැමූ සිංහ කුඩුවක් මෙන් හඟිත්. උස් නැහැයැයි ලද ව්‍යවහාර ඇති නැහැය ඔතා තබන ලද හිරියල් වැටියක් සේ හඟිත්. දිව රත් කම්බිලි වැස්මක් මෙන්ද, මාදු, සිනිදු මිහිරි රසදායකයක් මෙන්ද හඟිත්. සිරුර සල් පැලයක් මෙන්ද, රත් තොරණක් මෙන්ද හඟිත්. සිත අන්‍යයන්ගේ මනසින් අසදාශ (මාගේ මනස මෙන් උසස් මනසක් අත් අයට නැත. එකම උසස් මනස ඇත්තේ මාහටම පමණි.) කොට උසස්කොට

හඟිත්. රූපය රත්කිණිහිරි මල් ආදී වර්ණ මෙන්ද, ශබ්දය මත් කුරුවි කොවුලන්ගේ මන්දස්වර, මිණිගෙඩි බටනලා සෝෂාව මෙන්, තමා ලත් සතරමහා භූතයන්ගෙන් හටගත් ගඳ සුවඳ අරමුණු ගැන සිතා, අත් කවරනුට මෙවන් දෑ ඇත්දැයි හඟිත්. ඔවුන්ට මෙසේ හඟින කල්හි, ඒ වක්‍ෂුරාදී ප්‍රිය රූපයෝ මෙන්ම මධුර රූපයෝද වෙති. එකල්හි ඔවුන්ට එහි නූපන්නා වූද තෘෂ්ණා උපදියි. උපන්නා වූද තෘෂ්ණා නැවත නැවත පැවැත්ම වශයෙන් පිහිටයි. එහෙයින් තෙරහු, ඇස ලෝකයෙහි ප්‍රිය ස්වභාවයය, මධුර ස්වභාවයය, මෙහි මේ තෘෂ්ණා තොමෝ උපදිනු ලබන්නී උපදී යන ආදිය කීහ. එහි උපපජ්ජමානා යනු යම් කලෙක උපදිද? එකල්හි එහි උපදියයි යන අර්ථයි.

සමුදය සත්‍ය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

නිරෝධ සත්‍ය නිර්දේශයෙහි : යො තසසා යෙව තණ්හාය යන මෙහි, යම් ඒ දුක්ඛයාගේ යයි කිවයුතු වුවත්, යම්හෙයකින් හටගැනීම නිරෝධයෙන්ම දුක නිරුද්ධ වේ. වෙනත් ක්‍රමයකින් නොවේ. දෙසු පරිදි

යථාපි මූලෙ අනුපද්දෙව දළෙහ
 ඡිනෙනාපි රුකෙඛා පුනදෙව රුහති
 එවමපි තණ්හානුසයෙ අනුහතෙ
 නිබ්බතති දුකඛමිදං පුනප්පුනං

යම්සේ තදින් මූලට උපද්‍රව නොකළ කල්හි වෘක්ෂය සිඳ දැමුයේ වී නමුදු නැවතත් වැඩේද? එපරිද්දෙන්ම සියුම් තෘෂ්ණාවන් නොනැසූ කල්හි මේ දුක නැවත නැවතත් උපදී.

එහෙයින් එම දුක් නිරෝධය දක්වන්නේ, සමුදය නිරෝධයෙන් දක්වනට මෙසේ වදාළහ. තථාගතවරු සිංහ සමාන පැවතුම් ඇත්තාහුය. ඔවුහු දුක් නිරුද්ධ කරන්නාහු, දුක් නිරෝධය දක්වන්නාහු, හේතූයෙහි පිළිපදිත්. එලයෙහි නොවේ. අන්‍ය නිර්ථකයෝ (ශ්වාන) බඳු පැවතුම් ඇත්තාහුය. ඔවුහු දුක් නිරුද්ධ කරන්නාහු, දුක් නිරෝධය දක්වන්නාහු, ආත්මය වෙහෙසට පත්කිරීමේ යෝග්‍යයන්ද, එයටම අදාළ දේශනාවෙන්ද

එලයෙහි පිළිපදිත්. හේතුයෙහි නොවේ. ශාස්තෘන් වහන්සේ සිංහ සමාන පැවතුම් ඇති හෙයින්ද, හේතුයෙහි පිළිපදින්නාහු යො තසසායෙව ආදිය වදාළහ. ධර්ම සේනාපති සැරියුත් තෙරණුවෝද ශාස්තෘන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලද ක්‍රමයෙන්ම වදාළේය. එහි, තසසායෙව තණ්හාය යනු යම් ඒ තෘෂ්ණාවක් වේද, එය පුනර්භවිකයයි කියන ලද්දේ, කාම තෘෂ්ණා වශයෙන් බෙදන ලද්දේ උත්පත්ති විසීම් වශයෙන්ද, යට ප්‍රකාශිත ඒ තෘෂ්ණාවගේම, අසෙස විරාග නිරෝධො යනු මාර්ගය විරාගයයි කියනු ලැබේ. විරාගයෙන් මිදේයයි කියන ලදී. විරාගයෙන් නිරෝධය විරාග නිරෝධයයි. අනුසහගත කෙලෙස් උගුලුවා දමන හෙයින් සේස රහිත විරාගනි නිරෝධය = අසෙස විරාග නිරෝධයි. නොහොත් ප්‍රභාණය විරාගයයි කියනු ලැබේ. එහෙයින් සේස රහිත විරාගය සේස රහිත නිරෝධය, මෙසේද මෙහි යෙදුම් දතයුත්තාහුය. අර්ථ වශයෙන් වනාහි මේ සියලුම අසේස විරාග නිරෝධයන් ආදීන් නිර්වාණයටම පර්යාය නාමයෝය. පරමාර්ථ වශයෙන් වනාහි නිර්වාණය, දුක්ඛ නිරෝධ ආර්ය සත්‍යයයි කියනු ලැබේ. යම් හෙයකින් වනාහි, එයට පැමිණ තෘෂ්ණාව අසේසව, තොර වේද, නිරුද්ධ වේද, එහෙයින් එය ඒ තෘෂ්ණාවගේම අසේස විරාග නිරෝධයයි කියනු ලැබේ. නිර්වාණයට පැමිණ තෘෂ්ණාව අත්හරිනු ලැබේද, දුරු කෙරේද? මුද්‍යයිද? නොඇලේද? පස්කම් ගුණ ආලයන්හි එකද ආලයක් නැත්ද? එහෙයින් නිර්වාණය වාගො පටිනිසසගො මුතති අනාලයොයි යු.සේයි. නිර්වාණය එකක්මය. සියලු සංඛත නාමයන්ට ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් මෙයට නොයෙක් නම් වෙති. ඒ කවරේද යත්? අසෙස විරාග, අසෙස නිරෝධ, වාග, පටිනිසසගා, මුතති, අනාලය, රාගකඛය, දොසකඛය, මොහකඛය, අනුප්පාද, අප්පවත්ත, අනිම්මත, අප්පණ්ණිත, අනායුහන, අප්පට්ඨසක්ඛි, අනුප්පතති, අනිම්මත, අප්පණ්ණිත, අනායුහන, අප්පට්ඨසක්ඛි, අනුප්පතති, අගති, අජාත, අජර, අබ්‍යාධි, අමත, අසොක, අපරිදෙව, අනුපායාස, අසංකිලිට්ඨ ආදිහුය. සේස රහිත නොඇල්ම, සේස රහිත නිරුද්ධ කිරීම, අත්හැරීම, දුරුකිරීම, මිදීම, ඇල්ම නැතිකිරීම, ඇල්ම ක්‍ෂය කිරීම, ද්වේෂය ක්‍ෂය කිරීම, මෝහය ක්‍ෂය කිරීම, කෙලෙස් නොඉපදීම, කෙලෙස් නොපැවැත්ම, තෘෂ්ණා නිමිති නොගැනීම, තෘෂ්ණාවන්හි නොපිහිටීම, ධස් නොකිරීම, පිළිසිඳීම නොමැතිවීම, නොඉපදීම, පැවැත්ම නොමැතිවීම, නොඉපදීම, ජරාවට පත් නොවීම, ව්‍යාධි නොවීම, නොමැරීම, සෝක නොවීම, නොවැළපීම, බලවත් සිත්තැවුල් නොමැතිවීම, කෙලෙසුන්ගෙන් කිලිටි නොවීම් ආදිහුය.

දැන් මාර්ගයෙන් සිඳි නිවනට අවුත්, නොපැවැත්මට පත්වූද, තෘෂ්ණාවගේ යම් වස්තූන්හි එහි උපත දක්වන ලද්දීද? එහිම අභාවය දක්වන 'සා බො පනෙසා', යනාදිය වදාළහ. එහි යම්සේ පුරුෂයෙක් කෙතෙහි හටගත් තිත්ත ලබුවැල දැක අග පටන් මුල සොයා කපන්නේය. ඒ වැල්තොමෝ පිළිවෙළින් මැලවී නොපැවැත්මට යන්නේය. ඉන්පසු ඒ කෙතෙහි තිත්ත ලබුවැල් නිරුද්ධ වූයේ ප්‍රතිණයයි කියන්නේය. එපරිද්දෙන් කෙතෙහි තිත්ත ලබුවැල් මෙන් වක්‍ෂුරාදීන්හි තෘෂ්ණාවක් වේද, ආර්ය මාර්ගයෙන් මුල් සිදුනා ලද්දී, නිවනට පැමිණ නොපැවැත්මට යෙයි. මෙසේ ගිය වස්තූන්හි කෙතෙහි නොපෙනේ. යම්සේ කැලයෙන් සොරු ගෙනවුත් නගරයෙහි දක්‍ෂිණ ද්වාරයෙහි ඝාතනය කරන්නාහු වෙත්ද? ඉන්පසු කැලයෙහි සොරු මළේයයි හෝ මරණ ලද්දේයයි කියන්නාහුද? එපරිද්දෙන් වක්‍ෂුරාදීන්හි යම් තෘෂ්ණාවක් වන්නිද එය කැලයෙහි සොරුන් මෙනි. නිර්වාණයට පැමිණ කෙලෙස් නිරුද්ධ වූ හෙයින් නිර්වාණයෙහි නිරුද්ධ වූවාහු එය දක්‍ෂිණ ද්වාරයෙහි ඝාතනයට ලක්වූ සොරුන් මෙනි. මෙසේ නිරුද්ධ වූ මේ වස්තූන්හි කැලයෙහි සොරුන් මෙන් පෙනීමක් නොමැත. එහෙයින් එම තෘෂ්ණාවගේ නිරෝධය එහිම දක්වන්නේ, ඇස ලෝකයෙහි ප්‍රිය රූපයකි. සිසිල් රූපයකි. මෙහි ඒ තෘෂ්ණා තොමෝ ප්‍රතිණ වන්නි ප්‍රතිණ වේ යයි ආදිය වදාළහ. නොහොත් පිහිටා සිටීමට ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් නිරුද්ධ වේ.

නිරෝධ සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

මාර්ග සත්‍යය නිර්දේශයෙහි අයමෙව යනු අන්‍ය මාර්ගයන් ප්‍රතික්‍ෂෙප කිරීම සඳහා නියම කිරීමයි. අරියෝ යනු ඒ ඒ මාර්ගයන්ගෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන් කෙරෙන් දුර හෙයින්ද, ආර්ය භාවය ඇතිකරන හෙයින්ද, ආර්යඵල ප්‍රතිලාභ කරන හෙයින්ද අරියෝ(යි) අශ්ඨාංගයක් මෙයටනුයි අට්ඨංගිකෝ(යි). ඒ මෙය චතුරංගික සේනාව මෙන්ද පංචාංගික තුර්යයන් මෙන්ද, අංග (කොටස්) මාත්‍රයම වේ. අංගයන්ගෙන් තොර වූයේ නැත. දැන් අංග මාත්‍රයම මාර්ගයයි. අංග විනිර්මුක්තව නැතැයි දක්වන්නේ සම්මා දිට්ඨිං -පෙ- සම්මා සමාධි ආදිය වදාළහ. එහි මනාව දක්නා ලක්‍ෂණ සම්මා දිට්ඨියි. මනාව සිත අරමුණට යොමුකිරීම් ලක්‍ෂණය.

සමමා සංකප්පෙයායි. මනාව අල්වාගැනීම් ලක්‍ෂණය සමමා වාචායි. මනාව හටගත්වන ලක්‍ෂණය සමමා කම්මනෙතායි. මනාව පිරිසිදු කරවීම ලක්‍ෂණය සමමා ආජීවොයි. මනාව උත්සාහ කිරීම් ලක්‍ෂණය සමමා වායාමොයි. මනාව වැටහෙන ලක්‍ෂණය සමමා සනියි. මනාව එකඟ කිරීම් ලක්‍ෂණය සමමා සමාධියි. ඔවුනතර එක එකට ත්‍රය ත්‍රය බැගින් කෘත්‍යයෝ වෙති. සමයග් දෘෂ්ටිය පළමුව අනෙකුත් තමාට විරුද්ධ ධර්මයන් සමග මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය දුරුකරයි. නිර්වාණයද අරමුණු කරයි. ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ද බලයි. එය වසන මෝහය විනාශ කිරීම් වශයෙන් නුමුලාවිම් වශයෙන්ද ක්‍රියා කරයි.

සමයග් සංකල්පාදීහුද එසේම මිථ්‍යා සංකල්පාදීන්ද දුරුකරත්. නිවණද අරමුණු කරත්. විශේෂයෙන් වනාහි මෙහි සමයග් සංකල්පය ඒ හා සමග උපන් ධර්මයන් අරමුණුට යොමුකරයි. සමයග් වචනය මනාව අල්ලා ගනියි. සමයග් කර්මාන්තය මනාව හටගත්වයි. සමයග් ආජීවය මනාව පිරිසිදු කරයි. සමයග් ව්‍යායාමය මනාව පරිග්‍රහණය කරයි. සමයග් ස්මෘතිය මනාව එළඹ සිටී. සමයග් සමාධිය මනාව එක්තැන් කරයි. තවද, මේ සමයග් දෘෂ්ටි තොමෝ පූර්ව භාගයෙහි නොයෙක් අවස්ථා නොයෙක් අරමුණු වෙයි. මාර්ග කාලයෙහි එක් අවස්ථා එක් අරමුණු වෙයි. කෘත්‍ය වශයෙන් වනාහි දුකෙකි ඤාණං ආදී වශයෙන් සිව්නාමයන් ලබයි. සමයග් සංකල්පාදීහුද පූර්ව භාගයෙහි නොයෙක් අවස්ථා, නොයෙක් අරමුණු වෙති. මාර්ග කාලයෙහි එක් අවස්ථා එක් අරමුණු වෙති. ඔවුන් අතර සමයග් සංකල්පය කෘත්‍ය වශයෙන් නෛෂ්ක්‍රමය සංකල්පයයි ආදී ත්‍රිවිධ නාමයන් ලබයි. සමයග් වාචාදීත්‍රය පූර්වභාගයෙහි විරතීහුද චෛතසිකද වෙති. මාර්ගක්‍ෂණයෙහි විරතීහුමය. සමයග් ව්‍යායාම, සමයග් ස්මෘතිය යන මෙම ද්වය කෘත්‍ය වශයෙන්, සමයග් ප්‍රධාන, සතිපට්ඨාන වශයෙන් සිවුනාමයන් ලබයි. සමයග් සමාධිය වනාහි පූර්වභාගයෙහිද මාර්ගක්‍ෂණයෙහිද, සමයග් සමාධියමය. මේ අටවැදෑරුම් ධර්මයන් අතර නිර්වාණාධිගමය සඳහා පිළිපත් යෝගියාට බොහෝ උපකාරී හෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් පළමුව සමයග් දෘෂ්ටිය දේශනා කරන ලදී. මෙය ප්‍රඥාලෝකයැයිද, ප්‍රඥායුධයැයිද කියන ලදී. එහෙයින් මේ පූර්වභාග විදර්ශනා ඤාණ සංඛ්‍යාත සමයග් දෘෂ්ටියෙන් අවිද්‍යාන්ධකාරය විනාශකොට, කෙලෙස් සොරුන් ඝාතනය කොට, නිර්භයව යෝගාවචරයා නිවණට පැමිණෙයි. එහෙයින් පළමුව සමයග් දෘෂ්ටිය දේශිතය. සමයක් සංකල්පය වනාහි ඕනට බොහෝ උපකාරීය. එහෙයින් ඉන් අනතුරුව

එය යු.සේයි. යම්සේ රන්කරුවා අතින් පෙරළ පෙරළා ඇසින් කනවණු බලන්නේ මෙය බොරුය. මෙය නිවැරදියයි දැනගනීද, මෙසේ යෝගාවචරයාද, පූර්වභාගයෙහි විතර්කයෙන්, කල්පනා කොට, විදර්ශනා ප්‍රඥාවෙන් බලන්නේ, මේ ධර්ම කාමාවචරය, මේ ධර්ම රූපාවචරාදීන් යයි දැනගනී. යම්සේ වනාහි පුරුෂයෙකු විසින් කෙළවරින් ගෙන පෙරළ, පෙරළා දුන් මහරුකෙක් ලී සහින්නා වූයෙන් සැස වැඩට යොමුකරයිද? මෙසේ විතර්කයෙන් විතර්කනය කොට දුන් ධර්මයන් යෝගාවචරයා ප්‍රඥාවෙන් මේ ධර්ම කාමාවචරය, මේ ධර්ම රූපාවචරයයි ආදී ක්‍රමයෙන් පිරිසිදු ක්‍රියා සඳහා යොමුකරයි. එහෙයින් සමයග් සංකල්පය සමයග් දෘෂ්ටියට අනතුරුව කියන ලදී. ඒ මේ සමයග් සංකල්පය සමයග් දෘෂ්ටියට යම්සේද, සමයග් වාචාවටද උපකාරකය. දෙසු පරිදි, ගෘහපතිය මුලදි කල්පනාකොට, විමසා පසුව වචන බිඳියි. එහෙයින් ඊට අනතුරු සමයග් වචනය කියන ලදී. යම්සේ වනාහි මේ මේ දෙය කරන්නෙමුයි පළමුව වචනයෙන් සංවිධානකොට ලෝකයෙහි කර්මාන්ත යොදවන්ද, එහෙයින් වචනය කාය කර්මයන්ට උපකාරකයයි සමයග් වචනයට අනතුරුව සමයග් කර්මාන්ත කියන ලදී. චතුර්විධ වාක් දුශ්චරිතය, ත්‍රිවිධ කාය දුශ්චරිතය හැර, දෙසු චරිතයන් පුරන්තනුටම යම් හෙයකින් ආර්ථිකමය සිලය පිරේද? අනෙකාට නැත්ද? එහෙයින් ඒ දෙකට අනතුරුව සමයග් ආර්ථික කියන ලදී. මෙසේ පරිශුද්ධාර්ථයෙන් යුක්ත වූයේ, මාගේ ආර්ථික පිරිසිදුයයි මෙපමණකින් සන්තෝෂයට පත්ව නිදිම් මාත්‍රයෙන් ආසය කරන්ට නුසුදුසුයි. තව ද, සියලු ඉරියව්වි මෙම වීර්යය ඇරඹිය යුතුයයි දක්වන්ට, ඉන් අනතුරුව සමයග් ව්‍යායාමය කියන ලදී. ඉන්පසු පරිත්ත වීර්ය ඇත්තනු විසින්ද, කායාදී සිව් වස්තූන්හි සිතිය මනාව පිහිටුවීම කළ යුතුයයි දක්වන්ට ඉන් අනතුරු සමයග් සතිය යු.සේයි. යම්හෙයකින් වනාහි මෙසේ මනාව පිහිටි සිතියෙන් සමාධි උපකාර අනුපකාර ධර්මයන්ගේ ස්වභාවය මනාව සොයා එක් අරමුණක සිත එක්තැන් කරන්ට පුළුවන් වෙයි. එහෙයින් සමයග් සතියට අනතුරුව සමයග් සමාධිය කියන ලද්දේයයි දතයුතුය.

සමයග් දෘෂ්ටි නිර්දේශයෙහි 'දුකෙක ඤාණං' ආදියෙන් සිව්සස් කමටහන් දක්වන ලදී. එහි පළමුව කියන ලද සත්‍ය දෙක සසර වෘත්ත ආශ්‍රිතය. පසුව කියන ලද සත්‍ය දෙක සසර පැවැත්මට විරුද්ධය. ඔවුනතර හික්කුවට සසර වෘත්තයට අදාළ කර්මස්ථානයන්හි ඇල්ම වේ. නිවනෙහි ඇල්ම නැත. ප්‍රථම දෙසත්‍යයන් තෘෂ්ණා සමුදය පංචස්කන්ධ දුක්ය.

මෙසේ සංකේෂ්පයෙන්ද, පංච ස්කන්ධයෝ කවරහුද රූපස්කන්ධයයි. ආදී ක්‍රමයෙන් විස්තර වශයෙන් ගුරු ඇසුරින් උගෙන වදනින් නැවත නැවත පිරිවහන්නේ යෝගාවචරයා ක්‍රියා කරයි. අනෙකුත් දෙසත්‍යයන්හි නිරෝධ සත්‍යය මනෝඥය. සිත්ගන්නා සුඵය. ප්‍රියය. මාර්ග සත්‍යය මනෝඥය. සිත්ගන්නා සුඵය. ප්‍රියයයි මෙසේ ශ්‍රවණයෙන් ක්‍රියා කරයි. හෙතෙම මෙසේ ක්‍රියා කරන්නේ සිව්සස් එක් ප්‍රතිවේධයෙන් ප්‍රතිවේධ කරයි. එක් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. දුක් විශේෂ දැනීම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. සමුදය ප්‍රභාණ අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. නිරෝධ සාක්‍ෂාත් කිරීම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. මාර්ගය වැඩිම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. දුක විශේෂ දැනීම් අවබෝධයෙන් -පෙ- මාර්ගය වැඩිම් අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. මෙසේ මොහුට මුලින් කී දෙසත්‍යයන්හි, ඉගෙනීම්, විචාරීම්, ශ්‍රවණ, ධාරණ මෙනෙහි කිරීම් අවබෝධය වේ. ද්වයයෙහි ශ්‍රවණ ප්‍රතිවේධයම වේ. පසුග්‍රහයෙහි කෘත්‍ය වශයෙන් අවබෝධය වේ. නිරෝධයෙහි අරමුණු කිරීම් අවබෝධයයි. එහි සියලුම අවබෝධ ඥාණ ලෝකෝත්තරය. ශ්‍රවණ, ධාරණ, සම්මර්ශන ඥාණ ලෞකික කාමාවචරය. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය ප්‍රාප්ත සත්‍යයට වේ. මොහුද ආදී කර්මිකයෙකි. එහෙයින් එය මෙහි නොකියන ලද්දේය. මේ භික්‍ෂුවටද, පරිග්‍රහණයට පෙර දුක විශේෂයෙන් දනිමි. හටගැනීම දුරුකරමි. නිරෝධය සාක්‍ෂාත් කරමි. මාර්ගය වඩමියි. සිතාබැලීම, සිත එක් අරමුණක පිහිටුවීම් මෙනෙහි කිරීම් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කිරීම් නැත. පරිග්‍රහණයේ සිට ඉහත කරුණු හටගනී. පසු කල්හි දුක සම්පූර්ණයෙන් දන්නා ලද්දේම වේ. -පෙ- මාර්ගය වඩන ලද්දේම වේ. එහි මුල් ද්වි සත්‍යයන් දර්ශනය (අවබෝධය) දුෂ්කර හෙයින්ද, ගැඹුරු හෙයින්ද දුද්දසය. දුකට සත්‍යය වනාහි, උපත් වශයෙන් ප්‍රකටය. කණු, කටු, ප්‍රහාරාදීන්හිදී, බේදයකි. දුකයයි කිවයුතු තත්වයට පැමිණේ. සමුදය සත්‍යය, කඩා කැමට කැමති අනුභව කිරීමට කැමති ආදී වශයෙන් උත්පත්ති වශයෙන් ප්‍රකටය. ලක්‍ෂණ අවබෝධ වශයෙන් දෙකම ගැඹුරුයි. මෙසේ ඒවා දර්ශන දුෂ්කරත්වයෙන් ගැඹුරුයි. ඉතිරි ද්වයය -දර්ශනය (අවබෝධය) සඳහා උත්සාහය, හවාග්‍ර ග්‍රහණය සඳහා හස්ත ප්‍රසාරණය මෙන්ද, අවිච්ඡිතය ස්පර්ශ කිරීම සඳහා පාද ප්‍රසාරණය මෙන්ද, සතට කැඩුණු අස් කෙත්දක් කොණින් කොණ ගෙන එකට එක් කරන්නාක් මෙන්ද වේ. මෙසේ ඒවා ගැඹුරු බැවින් දැකීම දුෂ්කරය. මෙසේ දැකීම දුෂ්කර හෙයින්ද, ගැඹුරු ධර්මයන්හි, ගැඹුරු බවද, දැකීම දුෂ්කර වතුරාර්ය සත්‍යයන්හි උගෙනුම් වශයෙන් පූර්වභාග ඥාණෝත්පත්තිය සඳහා 'මේ දුක නැණැ'යි ආදිය යු.සේයි. අවබෝධක්‍ෂණයෙහි ඒ ඥාණය එකක්ම වේ.

වතුර්විධ සත්‍යයන්හි ඥාණය ශ්‍රැතමය ඥාණය, පිරිසිදු දැනීමේ ඥාණය, විමසා බැලීමේ ඥාණය, අවබෝධයෙහි ඥාණය වශයෙන් සමහරු කීහු. එහි ශ්‍රැතමය ඥාණය කවරේද? මෙය දුකය, මේ දුක් සමුදයයි. මේ දුක් නිරෝධයයි. මේ මාර්ගයයි කෙටියෙන් හෝ විස්තර වශයෙන් හෝ සිව්සසුන් අසා දැනගනීද? මේ ශ්‍රැතමය ඥාණයයි. පිරිසිදු දැනීමේ ඥාණය කවරේද? හෙතෙම අසන ලද්දෙහි අර්ථය වෙසෙසින් පිරික්සයි. ධර්ම වශයෙන් හා ලක්ෂණ වශයෙන්. මේ ධර්මයෝ මේ සත්‍යයෙහි ඇතුළත්ය. මෙම සත්‍යයාගේ මෙම ලක්ෂණයයි සනිටුහන් කරයි. මෙය පිරිසිදු දැනීමේ ඥාණයයි. විමසා බැලීමේ ඥාණය කවරේද? හෙතෙම මෙසේ අනුපිළිවෙළින් සිව්සසුන් පිරිසිදු දැන, නැවත දුකම ගෙන ගෝත්‍රභූ ඥාණය දක්වා අනිත්‍ය වශයෙන්, දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් විමසා බලයි. මේ සම්මර්ශන ඥාණයයි. අවබෝධයෙහි ඥාණය කවරේද? ලෝකෝත්තර මාර්ගක්ෂණයෙහි එක් ඥාණයකින් සිව්සස් පෙර පසු නොවී අවබෝධ කෙරේ. දුක විශේෂ අවබෝධයෙන්, සමුදය ප්‍රභාණාව බෝධයෙන් නිරෝධය සාක්ෂාත් කිරීම් අවබෝධයෙන්ද, මාර්ගය භාවනාවබෝධයෙන්ද අවබෝධ කරයි. මෙය අභිසම ඥාණයයි. සමයක් සංකල්ප නිර්දේශයෙහි කාමයෙන් ඉවත් කළේනුයි නෛෂ්ක්‍රමය සංකල්පයයි. ව්‍යාපාදයෙන් ඉවත් කළේනුයි අව්‍යාපාද සංකල්පයයි. විහිංසාවෙන් ඉවත් කළේනුයි අවිහිංසා සංකල්පයයි. එහි නෛෂ්ක්‍රමය විතර්කය කාමවෂ්ඤයාගේ හේතු නැසීම හේතු සිද්ධිම කරන්නේ උපදී. අව්‍යාපාද විතර්කය ව්‍යාපාද විතර්කයාගේ -පෙ- අවිහිංසා විතර්කය විහිංසා විතර්කයාගේ -පෙ- සිද්ධිම කරන්නේ උපදී. එසේම නෛෂ්ක්‍රමය, අව්‍යාපාද, අවිහිංසා විතර්කයෝ, කාම, ව්‍යාපාද, විහිංසා විතර්කාදීන්ට විරුද්ධව උපදිත්. එහි යෝග්‍යාවචරයා කාම විතර්කයාගේ හේතු නැසීම සඳහා කාම විතර්කය හෝ අනෙක් කිසි සංස්කාරයක් හෝ මෙනෙහි කරයි. ඉක්බිති මොහුට විදර්ශනාක්ෂණයෙහි විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සංකල්පය තදංග වශයෙන් කාම විතර්කයාගේ හේතුනැසීම, හේතු සිද්ධිම කරන්නේ උපදියි. විදර්ශනාව උත්සාහවත් කොට මාර්ගයට පමුණුවයි. ඉක්බිති මොහුට මාර්ග ක්ෂණයෙහි, මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත සංකල්පය මුළුමනින් විනාශ කිරීම් වශයෙන් කාම විතර්කයාගේ හේතු නැසීම, හේතු සිද්ධිම කරන්නේ උපදියි. ව්‍යාපාද විතර්කයාගේද, හේතු නැසීම සඳහා අව්‍යාපාද විතර්කය හෝ අනෙක් සංස්කාරයක් උපකාරී වේ. විහිංසා විතර්කයාගේ හේතු නැසීම සඳහා අවිහිංසා විතර්කය හෝ අනෙක් සංස්කාරයක් උපකාරී වේ. ඉක්බිති මොහුට විදර්ශනාක්ෂණයෙහි යන්න පළමු පරිද්දෙන්ම

යෙදිය යුතුය. කාම විතර්කාදී ක්‍රියායාම පෙළෙහි බෙදා දැක්වූ අටකිස් අරමුණු අතුරෙහි එක් කමටහනක් හෝ අවිරුද්ධ වූයේ නම් නැත. ඒකාන්තයෙන් වනාහි කාම විතර්කයට අශුභයන්හි ප්‍රථමධ්‍යානයම විරුද්ධය. ව්‍යාපාද විතර්කයට මෙමත්‍රියෙහි තෙවන සිවුවන ධ්‍යානයෝය. විහිංසා විතර්කයට කරුණාවෙහි ත්‍රිවතුෂ්ක ධ්‍යානයෝය. එහෙයින් අශුභයෙහි පිරියම්කොට ධ්‍යානයට සමවන්නහුට සමාපත්තික්‍ෂණයෙහි ධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්ත විතර්කය විෂ්කම්භන වශයෙන් කාම විතර්කයට විරුද්ධ වී උපදියි. ධ්‍යානය පාදකකොට විදර්ශනා පිහිටුවන්නහුට විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සංකල්පය තදංග වශයෙන් කාම විතර්කයට විරුද්ධ වී උපදියි. විදර්ශනාව උත්සාහවත් කරවා මාර්ගයට පැමිණෙන්නහුට මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි මාර්ග සංයුක්ත සංකල්පය විනාශ කිරීම් වශයෙන් කාම විතර්කයට විරුද්ධව උපදී. මෙසේ උපන්නේ නෛෂ්කුම්‍ය සංකල්පයයි කියනු ලැබේයයි දතයුතුය. මෙමත්‍රියෙහි පිරියම්කොට, කරුණාවෙහි පිරියම්කොට ධ්‍යානයට සමවදියයි සියල්ල පළමු ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුතුය. මෙසේ උපන්නේ අව්‍යාපාද සංකල්පයයි කියනු ලැබේ. අවිහිංසා සංකල්පයයි යු.සේයි. මෙසේ මේ නෛෂ්කුම්‍ය සංකල්පාදීන් විදර්ශනා ධ්‍යාන වශයෙන් උත්පත්තින්ගේ නානාකාර බව පූර්වභාග නානාකාර බවයි. මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි මේ ත්‍රිවිධ ස්ථානයන්හි උපන් අකුසල සංකල්පයාගේ හේතු නැසීමෙන් නොඉපදීම සිද්ධවීම් වශයෙන් මාර්ගාංගය සම්පූර්ණ කරනුයේ තනි වූයේම කුසල් සංකල්පය උපදී. මේ සමයත් සංකල්ප නම් වේ.

සමයත් වචන නිර්දේශයෙහි, වෙනත් සිතකින්ම මුසාවාදයෙන් වළකී. අන් සිතකින් කේළාම් කීමෙන් වළකී. මේ වැළකීම් සතරක්ම වූවා පූර්වභාගයෙහි නානාකාරය. මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි වනාහි මිථ්‍යාවාවා සංඛ්‍යාත සිව්වැදැරුම් අකුසල දුසිල් වේතනාවගේ හේතු නැසීමෙන් නොඉපදීම සිද්ධවීම් වශයෙන් මාර්ගාංගය සම්පූර්ණ කරනුයේ තනි වූවාම සමයත් වචන සංඛ්‍යාත අකුසල වෙන්වීම් උපදී. මේ සමයත් වචන නම් වේ.

සමයත් කර්මාන්ත නිර්දේශයෙහිද, අනෙක් සිතකින්ම ප්‍රාණ ඝාතයෙන් වැළකේ. අන් සිතකින් නුදුන් දේ ගැනීමෙන්, අන් සිතකින් වැරදි හැසිරීම්වලින්, මේ ත්‍රිවිධ වැළකීම් පූර්වභාගයෙහි නානාකාරය. මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි වනාහි වැරදි ක්‍රියා සංඛ්‍යාත ත්‍රිවිධ අකුසල දුසිල්

චේතනාවගේ හේතු සිද්ධිත හෙයින් නොඉපදීම් සිද්ධවීම් වශයෙන් මාර්ගාංගය සම්පූර්ණ කරනුයේ තනිවුවාම සමඟේ කර්මාන්ත සංඛ්‍යාත අකුසල චෙන්චිම් උපදී. මේ සමඟේ කර්මාන්ත නම් වේ.

සමඟේ ආජීව නිර්දේශයෙහි, ඉඬ යනු මෙ සස්තෙනි, අරියසාවකො යනු ආර්ය බුදුරදුන්ගේ ශ්‍රාවක තෙම, මිථ්‍යා ආජීවං පහාය යනු පාපී දිව්‍යවැත්ම අත්හැර. සමමා ආජීවෙන යනු බුදුරදුන් පසස්නා ලද යහපත් දිවි පැවැත්මෙන්, ජීවිකං කප්පෙති යනු ජීවිතයාගේ පැවැත්ම පවත්වයි. මෙහිද, අත් සිතකින් කායද්වාර ව්‍යතික්‍රමණයෙන් වැළකී සිටියි. අත් සිතකින් වාග්ද්වාර ව්‍යතික්‍රමණයෙන් (නීති ඉක්මවීම්) වැළකී සිටියි. එහෙයින් පූර්ව භාගයෙහිදී නානාක්‍ෂණයන්හි උපදියි. මාර්ගක්‍ෂණයෙහි වනාහි ද්වාරද්වයෙහි සප්ත කර්මපථයන්ගේ වශයෙන් උපන් මිථ්‍යාජීව දුසිල් චේතනාවගේ හේතු නැසීමෙන් නොඉපදීම් සිදුකිරීම් වශයෙන් මාර්ගාංගය සම්පූර්ණ කරනුයේ තනි සමඟේ ආජීව සංඛ්‍යාත අකුසල චෙන්චිම් උපදී. මේ සමඟේ ආජීව නම් වේ.

සමඟේ ව්‍යායාම නිර්දේශයෙහි, ඉඬ හිකඬු යනු මෙ සස්තෙනි පිළිපත් හික්කුව, අනුප්පනනානං යනු නොහටගත්, පාපකානං යනු නිව වූ, අකුසලානං ධම්මානං යනු අදක්‍ෂභාවයෙන් හටගත් ස්වභාවයන්ගේ, අනුප්පාදාය යනු නොඉපදීම සඳහා ඡන්දං ජනෙති කරනු කැමති බවයයි කියනු ලබන කුසල්හි කැමැත්ත ජනනය කරයි. උපදවයි. වායමති යනු උපාය උපදවයි. උත්සාහ කරයි. චිරියං ආරහති යනු කායික චෛතසික චිරියය කරයි. චිතතං පගණ්හාති යනු ඒ හා සමග හටගත් චිරියයෙන් සිත ඔසවයි. පදහති යනු ප්‍රධන් චිරියය කරයි. පිළිවෙළින් මේ සිව්පදයන්, සේවනය, වැඩීම, බහුල වශයෙන් කිරීම, නොනවත්වා ක්‍රියා කිරීම ආදියෙහි යෙදිය යුත්තාහ. උප්පනනානං නූපන්නවුන්ටයයි නොකිවයුතු තත්වයට පත්වුවන්ට පහානය දුරුකිරීම සඳහා. අනුප්පනනානං කුසලානං ධම්මානං යනු නූපත් දක්‍ෂතාවයෙන් හටගත් ධර්මයන්ගේ, උපපාදාය යනු ඉපදවීම සඳහා. උප්පනනානං යනු උපත්පවුන්ගේ ධීකියා යනු සිටීම සඳහා. අසමේමාසාය යනු නුමුළා බව සඳහා. හියෙහාභාවාය යනු නැවත නැවත අධිකභාවය සඳහා. වෙපුලලාය යනු පැතිරුණු ස්වභාවය සඳහා. භාවනාය යනු වෘද්ධිය සඳහා. පාරිපුරියා යනු පරිපූරණය සඳහා. මේ සමඟේ ව්‍යායාම සංඛ්‍යාත සතර සමඟක් ප්‍රධානයන් පූර්වභාගයෙහි ලෞකිකය. මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ලෝකෝත්තරය. මාර්ගක්‍ෂණයෙහි එක්ම චිරියය සිව්තිස්

සැදුම් විසින් සිව් නම් ලබා එහි ලෞකිකයන් කාශ්‍යප සංයුක්තයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් දතයුත්තාහුය. එහි කියන ලද්දේමය. 'ඇවැත්නි, මේ සතර සමාක් ප්‍රධානයෝය. කවර සතරෙක්ද යත්, ඇවැත්නි, මේ ශාසනයෙහි හික්ෂු වූ මාගේ නූපත් පාපී අකුසල ධර්ම උපදිනු ලබන්නේ අතර්ථය සඳහා පවතින්නේ යයි චීර්යය කරයි. මාගේ උපත් අකුසල ධර්ම ප්‍රතිණ නොවනුයේ අතර්ථය පිණිස පවතින්නේ යයි චීර්යය කරයි. මාගේ නූපත් කුසල ධර්ම නූපදිනු ලබන්නේ අතර්ථය සඳහා පවතින්නේයයි චීර්යය කරයි. මාගේ උපත් කුසලධර්ම නිරුද්ධ වනුයේ අතර්ථය සඳහා පවතින්නේ යයි චීර්යය කරයි. එහිද අනුප්පන්නා යනු නොපැවතීම් වශයෙන් හෝ විදිනු නොලැබූ අරමුණු වශයෙන් හෝ නූපත්, අනෙක් අතින්, නොදත් කෙළවර ඇති සසරෙහිදී නූපත් පාපී අකුසලධර්ම නොමැත්තේය. නූපත්තාහු උපදිනු ලබන්නාහුද, මේවාම උපදිති. ප්‍රතිණ වනුයේද මොවුහු ප්‍රතිණ වෙති. ඇතැමෙකුට, වත්, ග්‍රන්ථධූර, ධූතාංග, සමාධි, විදර්ශනා තවකම් සිදුවීම්වලදී එක්තරා ආකාර වශයෙන් කෙලෙස් නොපවතී. කෙසේද? ඇතැම් පුගුලෙක් විනය පිටකයෙහි සඳහන් අසුවන්ද, තුදස් මහවන්ද, සැමළුව, බෝමළුව, පැන්ශාලාව, පොහොය ගෙය, ආගන්තුක හා ගමික වන්ද පුරනු ලබන්නේ, මොහු මැඩයාමට කෙලෙස් ඉඩ නොලබයි. පසුකාලයෙහි වනාහි වත් හැරදමා, බිදුණු වත් ඇතිව හැසිරෙන මොහුට නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන්, සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවතීම් වශයෙන් නූපත්තාහු උපදිති නම් වේ.

ඇතැම් පුගුලෙක් ග්‍රන්ථ ධූරයෙහි යෙදුණේ වෙයි. එක් නිකායක්, දෙකක්, තුනක්, හතරක්, පහක් ඉගෙන ගනියි. ත්‍රිපිටක බුද්ධ වචනය, අර්ථ වශයෙන්ද, පෙළ වශයෙන්ද, අනුසන්ධි වශයෙන්ද, පූර්වාපර වශයෙන්ද, ඉගෙන ගන්නහුට, සජ්ඣායනා කරන්නහුට, සිත්තන්නහුට, කියවන්නහුට, දෙසන්නහුට, ප්‍රකාශ කරන්නහුට, කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකාලෙක වනාහි ග්‍රන්ථකර්ම හැර කුසිතව හැසිරෙන කල්හි නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන්, සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි මොහුට අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවතීම් වශයෙන් නූපත්තාහු උපදිති නම් වේ. ඇතැම් පුගුලෙක් ධූතංගධාරී වේ. තෙළෙස් ධූතංග ගුණයන් සමාදන්ව (පවතී) දිවිපවත්වයි. ධූතංග ගුණයන් පවත්වාගෙන යන කල්හි ඔහුට කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකල්හි ධූතංගයන් හැරදමා කාර්ය බහුල බවට හැරී හැසිරෙන කල්හි නුනුවණින්

මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන්, සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි, මොහුට අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවැතීම් වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ.

ඇතැම් පුගලෙක් අට සමවත්ති පුරුදුකළ වසී ඇත්තේ වේ. ප්‍රථම ධ්‍යානාදීන්හි ආවර්ජනාවසී ආදී පංචවිධ වසීතාවයන්ගේ වශයෙන් වාසය කරන්නාවූ ඔහුට කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකල්හි වනාහි පිටිගුණ ධ්‍යාන ඇත්තා වූ, අත්හළ ධ්‍යාන ඇත්තා වූ, ප්‍රලාප දෙඩිණි ආදීන්හි යෙදී වසන්නා වූ ඔහුට නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන් සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවැතීම් වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ.

ඇතැම් පුගලෙක් විදර්ශකයෙක් වේ. සත් අනුපස්සනාවන්හි, අටළොස් මහා විදර්ශනාවන්හි කර්ම කරනුයේ වාසය කරයි. මෙසේ වාසය කරන ඔහුට කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකල්හි වනාහි විදර්ශනා කර්ම හැර, කය දැඩිව ගැනීම් බහුලව වසන කල්හි, නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන් සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි මොහුට අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවැතීම් වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ.

ඇතැම් පුගලෙක් නව කාර්මිකයෙක් වේ. පොහෝ ගෙවල්, හෝජන ශාලාදීන් කරයි. ඔහුට ඒ උපකරණ ගැන සිතනකල්හි කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකල්හි වනාහි නවකම් නිමිකල්හි හෝ අත්හළ කල්හි හෝ ඔහුට, නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන්, සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටිකල්හි, අකුසල් උපදියි. මෙසේද යහපත් අංග නොපැවැතීම් වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ.

ඇතැම් පුගලෙක් බඹලොවින් පැමිණි ශුද්ධ සත්ත්වයෙක් වේ. නොසෙව්නා හෙයින් ඔහුට කෙලෙස් අවකාශ නොලබයි. පසුකල්හි වනාහි පටිකම්හි ලද සෙවුණෙන් නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන් සිහිය අත්හැරීමට පැමිණ සිටි කල්හි ඔහුට අකුසල් උපදියි. මෙසේද නොපැවැතීම් වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ. මෙසේ නොපැවැතීම් වශයෙන් නොඉපදීම් ස්වභාවය දකයුත්තාහ.

පෙර නොවූ විරූ අරමුණු වශයෙන් කෙසේද යත්? මෙහි ඇතැම් පුඟුලෙක් පෙර නොවූ විරූ ප්‍රියමනාපාදී හේදයෙන් යුත් අරමුණක් ලබාදේ? එහි ඔහුට නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් සිහිය අත්හැරීම් ආදියට පැමිණ රාගාදී කෙලෙස් උපදියි. මෙසේ පෙර නොවූවිරූ අරමුණු වශයෙන් නූපන්නාහු උපදිති නම් වේ. මෙසේ නූපන්නා වූ අකුසලයන්ගේ ඉපැත්ම ඇති කල්හි, තමාගේ අනර්ථය දැක, ඒවාහි නොපැවැත්ම සඳහා සතිපට්ඨාන භාවනාවෙහි යෙදීමෙන් පළමු සමයක් ප්‍රධන් වීර්යය වඩයි. එම කෙලෙස් උපත් කල්හි, ඒවාහි අප්‍රභාණයෙන් තමාගේ අනර්ථය දැක, ඒවාහි ප්‍රභාණය සඳහා එසේම දෙවන, සමයක් ප්‍රධන් වීර්යය වඩයි.

අනුප්පන්නා කුසලා ධම්මා යනු සමථ, විදර්ශනා හා මාර්ගයයි. ඒවාහි නොඉපැත්මෙහි තමාගේ අනර්ථය දැක ඒවාහි ඉපැත්ම සඳහා එසේම තෙවන සමයක් ප්‍රධන් වීර්යය වඩයි. උප්පන්නා කුසලා ධම්මා යනු සමථය හා විදර්ශනාවයි. මාර්ගය වනාහි වරක් ඉපිද නිරුද්ධ වන්නේ අනර්ථය සඳහා පවත්නේ නම් නොවේ. එය ඵලයට ප්‍රත්‍යය දෙන ලද්දේම නිරුද්ධ වේ. ඒ සමථ විදර්ශනාවන්ගේ නිරෝධයෙන් තමා කෙරෙහි අනර්ථය දැක ඒවාහි පැවැත්ම සඳහා සිව්වන සමයක් ප්‍රධන් වීර්යය වඩයි. ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි වනාහි එකක්ම වූ වීර්යය, මෙසේ යම් නූපන්නවුන් උපදවන්නාහුද, උපන්නාහු නැවත නොඉපදෙත්ද, මෙසේ නූපන්නවුන්ගේ අනුත්පාද කෘත්‍යයද උපන්නවුන්ගේ ප්‍රභාණ කෘත්‍යයද සිදුකරයි.

උප්පන්නා යන මෙහි උපත, වර්තමානුකප්පන්නය, භූතවා විගතූප්පන්නය, ඔකාසකතූප්පන්නය, භූමිලභුසුප්පන්නයයි සිව් ආකාර වේ. එහි සියලුම උපත්, දිරිම්, විනාශවීම් හා සමග එක්වීම් සංඛ්‍යාත වූයේ වර්තමාන උප්පන්න නම් වේ. අරමුණු රස අනුභවකොට නිරුද්ධ වූ, විදින ලද පහවූ කුසලාකුසල සංඛ්‍යාත, උත්පාද, ධීති, භංග යන ක්‍රයයට පත්ව නිරුද්ධ වූ, අනුභවකොට පහවීම් සංඛ්‍යාත වූද ශේෂ වශයෙන් වෙනත් ගතයුතු දෑද, භූතවා විගතූප්පන්න නම් වේ. යම් ඒ පෙර කරන ලද කර්ම වන්නේ? මේ ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද අතීත කර්මයට සමාන අත් විපාක වළක්වා, තමාගේ කර්මයට අවකාශ ලබා සිටිනෙයින් එසේ කරන ලද අවකාශයට විපාක නූපන්නේ වූයේ නමුදු, එයට ඉඩකඩ සලසා ඇතිහෙයින් ඒකාන්තයෙන්ම විපාක උපදනා හෙයින් ඔකාසකතූප්පන්න නම් වේ. ඒ ඒ භූමීන්හිදී සමුලඝාතනය නොකළ

අකුසලය හුම් ලඳුම්පපන්න නම් වේ. මෙහිද හුම්යෙහි හා හුම්යෙහි ලත් යන්නෙහි වෙනස දතයුතුය. හුම් යනු විදර්ශනාවට අරමුණු වූ ක්‍රමානුකූල පංචස්කන්ධය හුම්ලදා නම්. ඒ ස්කන්ධයන්හි උපදිනු ලබන කෙලෙස් සමූහයයි. එහෙයින් එය හුම්ලදා නම් වන්නේය. එහෙයින් හුම්ලදා යි යුක්තය. එය අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නොවේ. අරමුණු වශයෙන්, අතීත, අනාගත වශයෙන් මනාව දන් කෙලෙස් ප්‍රතිභා කළවුන්ට පංචස්කන්ධ අරබයා කෙලෙස් ඉපදිය නොහැකිය.

යම්හෙයකින් හුම්ලදා නම් වන්නේද? එයට අප්‍රමාණ වශයෙන් කිසි භවමූලයක් අත්නොහරින්නේය. වස්තු වශයෙන් වනාහි හුම්ලදාය දතයුතුය. යම් යම් තැනෙකින් විදර්ශනාවගේ විශේෂයෙන් නොදන් හෙයින් ස්කන්ධ උපදිද? ඒ ඒ තන්හි උපතෙහි පටන් ඒවාහි වෘත්තමූලික කෙලෙස් සමූහය අත්නොහැර පවතියි. එය ප්‍රතිභා නොවූ අර්ථයෙන් හුම්ලදායයි දතයුතුය. එහිද යමෙකුට යම් ස්කන්ධයන්හි අප්‍රතිභාර්ථයෙන් නොහැර පවතින කෙලෙස් වේද, ඔහුට එම ස්කන්ධයෝම, එම කෙලෙසුන්ට කරුණු වේ. අන්‍යයන්ට තමා සතු ස්කන්ධයෝය. අතීත ස්කන්ධයකින් අප්‍රතිභාව නොහැර පවත්නා කෙලෙසුන්ට අතීත ස්කන්ධයෝ වස්තුවෙහි. අන්‍යයෝ නොවෙති. අනාගතාදීන්හිද මේ ක්‍රමයමැයි. කාමාවචර ස්කන්ධයන්හි අප්‍රතිභාව නොහැර පවත්නා කෙලෙසුන්ට කාමාවචර ස්කන්ධයෝම වස්තු වෙති. අන්‍යයෝ නොවෙති. රූපාවචර-අරූපාවචර ආදීන්හිද මෙම ක්‍රමයමැයි. සෝවාන් ආදී යම් යම් ආර්ය පුද්ගල ස්කන්ධයන්හි, ඒ ඒ වෘත්ත මූල කෙලෙස් සමූහය ඒ ඒ මාර්ගයෙන් ප්‍රතිභා වූයේද, ඒ ඒ පුද්ගලයාට ඒ ඒ ස්කන්ධයන්හි ප්‍රතිභා වූ ඒ ඒ වෘත්තමූලික කෙලෙසුන්ට වස්තු නොවන හෙයින් හුම් යන ගණන් ගැනීම නොලබන්. පෘථග්ජනයාට සියලු වෘත්තමූලික කෙලෙසුන් අප්‍රතිභා හෙයින් යම්කිසි කරනු ලබන කර්මයක් වේද, එය කුසල හෝ අකුසල හෝ වෙයි. මෙසේ මොහුට කර්ම ක්ලේෂ ප්‍රත්‍යයම සසර වෘත්තයට යෝග්‍ය වේ. ඒ ඒ වෘත්තමූලික රූපස්කන්ධයෙහිම වේ. වේදනාදීන්හි නොවේ. විඤ්ඤාණස්කන්ධයෙහිම වේ. රූපස්කන්ධාදීන්හි නොවේයයි නොකිවයුතුය. කුමක් හෙයින්ද යත්? අවිසේසයෙන් පංචස්කන්ධයන්හිම නොපිහිටි හෙයිනි. කෙසේද? වෘක්‍ෂයෙහි පෘථු වි රසාදිය මෙනි. යම්සේ මහා වෘක්‍ෂයන් පෘථු වි තලය ආධාරකොට සිටියේ, පෘථු වි රසයද, ජල රසයද, නිශ්‍රයකොට ඒ හේතූයෙන් මුල්, කඳන්, අතු, කුඩා අතු, දලු, කොළ, මල්, ගෙඩිවලින් වර්ධනය වී අහස් කුස පුරවා, කල්පාවසානය

තෙක්, බීජ පරම්පරාවෙන් රුක් පරම්පරාව දරමින් සිටිනුයේ, ඒ පෘථුවි රසාදිය මූලෙහිමය. වෘක්ෂයන්ගේ කඳෙහි නොවේ. ගෙඩිවලමය. මුල් ආදීන්හි නැතැයි නොකිවයුතුය. කුමක් හෙයින්ද යත්? අවිශේෂයෙන් සියලු මුල් ආදීන්හි ඇතුළත්ව තිබෙන හෙයින්. යම්සේ වනාහි එම වෘක්ෂයෙහි මල්ගෙඩි ආදීන්හි කළකිරුණු කිසියම් පුරුෂයෙක් සිව්දිසාවන්හි මඩුකටුව නම් විෂකටුවෙන් කොටන්නේය. ඉක්බිති ඒ වෘක්ෂය, ඒ විෂ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ වූයේ, පෘථුවි රස, ජලරස ආදීන් භාත්පසින් මඬනා ලද හෙයින්, රසහීන භාවයට පත්වූයේ නැවත පරම්පරාව නිපදවන්නට නොහැකි වන්නේය. එපරිද්දෙන්ම ස්කන්ධ ප්‍රවෘත්තියෙහි කළකිරුණු කුලපුත්‍රයා ඒ පුරුෂයාගේ වෘක්ෂයෙහි සිව් දිසාවන්හි විෂ යෙදීම මෙන්, තමාගේ සන්නානයෙහි සිව්මග භාවනා අරඹයි. ඉක්බිති ඔහුගේ ඒ ස්කන්ධ පරම්පරාව ඒ සිව්මග විෂ ස්පර්ශයෙන් සර්වප්‍රකාරයෙන් වෘත්තමූල කෙලෙසුන් භාත්පසින් මඬනා ලද හෙයින් කාය කර්මාදි සියලු කර්ම ප්‍රභේදයන්, ක්‍රියා ස්වභාව මාත්‍රයක්ම වූයේ, මත්තෙහි පුනර්භවයක නුපදින ස්වභාවයට පැමිණ භවන්තර පරම්පරා නිපදවන්නට නොහැකි වෙයි. හුදෙක් අවසන්හි වූ විඤ්ඤාණ නිරෝධයෙන් දර රහිත ගින්නක් මෙන් තෘෂ්ණාදී දෘඪ ගැනීම් රහිත වූයේ පිරිනිවන්පායි. මෙසේ භූමියෙහිද භූමි ලද්දහුගේද නානත්වය දතයුතුය. අන්‍යවූද සමුදාචාරුප්‍යනන, ආරම්භණාධිගහිතූප්‍යනන, අවිකඛමහිතූප්‍යනන, අසමුහතූප්‍යනන යයි උත්පත්ති සතරෙකි. එහි වර්තමාන උපැන්මම සමුදාචාර උප්පන්නයයි. වක්‍රුරාදීන්ට හමුවූ අරමුණෙහි පූර්ව භාගයෙහි නුපදින්නා වූද කෙලෙස් සමුහය, අරමුණ අයිති කරගත් බැවින්ම පසුකල්හි ඒකාන්තයෙන්ම උපදනා හෙයින් ආරම්භණාධිගහිතූප්‍යනන යයි කියනු ලැබේ. සමට විදර්ශනාවන්ගේ අප්‍රකට වූවක් ලෙසින් විෂ්කම්භනය නොකළ කෙලෙස් සමුහය සිත් පරම්පරාවට නොනැඟියේම උපත් වළක්නා හේතු අභාවයෙන් අවිකඛමහිතූප්‍යනන නම් වේ. සමට විදර්ශනා වශයෙන් විෂ්කම්භනය කරන ලද්දේ වී නමුත් ආර්ය මාර්ගයෙන් මුළුනුපුටා නොදැමූ හෙයින් උත්පත්ති ස්වභාවය නොඉක්මවූ හෙයින් අසමුහතූප්‍යනන යයි යුක්තය. ආරම්භණාධිගහිත, අවිකඛමහිත, අසමුහතූප්‍යනන යන මේ ත්‍රයයම භූමි ලද්දයෙහි ඇතුළත් වීමට යේයයි දතයුතුය. මෙහි මෙසේ කියන ලද, ප්‍රභේද ඇති, උත්පත්තීන්හි, යම් ඒ වර්තමානයෙහි වූ, පහවූ අවකාශ ඇති, හටගැනීම් සංඛ්‍යාත ඉපැන්මක් වේද, එය මාර්ග වධ්‍ය නොවන හෙයින් කිසියම් මාර්ග ඤාණයකින් ප්‍රභාණය කළ නොහැක. යම් ඒ භූමි ලද්ද ආරම්භණාධිගහිත, අවිකඛමහිත, අසමුහත සංඛ්‍යාත උපත් වේද,

එයට එහි උපන් බව නසනු ලබන්නේ, යම්හෙයකින් ඒ ඒ ලෞකික ලෝකෝත්තර ඥාණ උපද්ද? එහෙයින් ඒ සියල්ලම අත්හැරිය යුතු වෙයි. මෙසේ යම් මාර්ගයක් කෙලෙස් දුරුකරයිද? ඒවා සඳහා උපන්නාහු යයි ආදිය යුක්තයි. නැවත මාර්ග ඤාණයෙහි කෙසේ නූපන් කුසලයන්ගේ ඉපැන්ම සඳහා භාවනා වේද? මාර්ග ප්‍රවෘත්තියෙහි කෙසේ උපන්නවුන්ගේ සිටීම වේද? මෙසේ මාර්ගය වනාහි පවතිනුයේ පෙර නූපන් විරූ හෙයින් නූපන්නේ නම් වේයයි යු.සේයි. පූර්ව අනාගත ස්ථානයට ගොස්, පෙර නොවිඳින ලද, අරමුණක් අනුභවකොට, අනාගත ස්ථානයට පැමිණියෙමු. අනුභව නොකළ අරමුණ අනුභව කෙළෙමු යයි කියන්නෝ වෙති. යම්තාක් පැවැත්ම වේද? මෙයම ධීනිය නමැයිද, ධීනියෙහි අභාවය යයිද කියනට සුදුසුය. මෙසේ මේ හික්කුට්ට මෙය ලෝකෝත්තර මාර්ගඤාණයෙහි එකම විරියය, නූපන් පාපී අකුසල් ධර්මයන්ගේ නොඉපැන්ම සඳහා යයි සිව් නාමයන් ලබයි. මේ ලෝකෝත්තර මාර්ගඤාණයෙහි සමාස්තප්‍රධාන කථායි. මෙසේ මෙහි ලෞකික ලෝකෝත්තර මිශ්‍රිතව සමාස්ත ප්‍රධානයෝ දක්වන ලද්දාහ.

සමාස්ත සති නිර්දේශයෙහි කායෙ යනු රූප කායයෙහි මෙහි රූප කාය වනාහි, අඟ පසග, කෙස් ආදී ස්වභාවයන්ගේ සමූහය යන අර්ථයෙන් හස්තිකාය, රථකාය (ඇත් සමූහය, රථ සමූහය) ආදීන් මෙන් කාය යයි අදහස් කරන ලදී. සමූහාර්ථයෙන් යම්සේද, එසේම එය පිළිකුල්, අතිශය පිළිකුල් ද්‍රව්‍යයන්ගේ උපදනා ස්ථාන යනුයිද කාය නම් වේ. ආය යනු උත්පත්ති ප්‍රදේශයයි. එහි මේ වචනාර්ථයි. ඉන් හටගනීනුයි = ආයයි. කවරක් හටගනීද? පිළිකුල් කේශාදිහුය. මෙසේ පිළිකුල් ද්‍රව්‍යයන්ගේ උපන් ප්‍රදේශය නුයි කාය නම් වේ. කායානුපසස්ඨි යනු කය විමසා බලනසුලු වූයේ හෝ නුවණින් බලන්නේ, කායෙ යනුවෙන්ද කියා, නැවත 'කායානු පසස්ඨි' යන දෙවන කාය ග්‍රහණය අසම්මිශ්‍ර වශයෙන් පිරිසිදු දැනීම ඒක සංඝ ද්‍රව්‍ය බෙදා වෙන්කිරීම් ආදිය දැක්වීමට කරන ලදැයි දනගුතුය. එහෙයින් කයෙහිම පමණක් නොවේ. වේදනා, චිත්ත, ධර්මානුපස්සනා ඇතුළත් වේ. තවද, කායානුපස්සි යන මෙහි, කාය සංඛ්‍යාත වස්තුවෙහි, කය අනුව බලන ආකාරයෙහිම දර්ශනයෙන් අසම්මිශ්‍ර වශයෙන් පිරිසිදු දැනීම දක්වන ලද්දේ වෙයි. එසේම ශරීරයෙහි අගපසගවලින් තොර එක් ධර්මානුපස්සනාවක්ද නැත. කෙස්, ලොම් ආදියෙන් තොර ස්ත්‍රී පුරුෂ අනුපස්සනාවක්ද නැත. මෙහි යම් ඒ කෙස්, ලොම් ආදී වූ භූත, උපාදාය රූප සමූහ සංඛ්‍යාත වූ කයක් වේද? එහිද භූත උපාදාය රූපවලින් තොර

එක් ධර්මානුපස්සනාවක්ද නැත. තවද රථ සමූහය අනුව බලන්නෙකු මෙන්, කෙස්ලොම් ආදිය අනුව බලන්නේ, නගරයෙහි කොටස් බලන්නෙකු මෙන්, කෙස්, ලොම් ආදී සමූහය අනුව බලන්නේ, කෙසෙල්කදෙහි, පිළි ගලවා බෙදා වෙන්කරන්නෙකු මෙන්ද, හිස් මුවිටියෙහි වෙළුම් ඉවත් කරන්නාක් මෙන්ද භූත-උපාදාය රූප සමූහය අනුව බලන්නේමයයි සමූහ වශයෙන්ම කාය සංඛ්‍යාත වස්තුවෙහි නොයෙක් ආකාරයෙන් බැලීමෙන් තද කොටස් වෙන්කිරීම දක්වන ලද්දේ වෙයි. කියන ලද රාශි ස්වභාවයෙන් තොර, සිරුරක් හෝ ස්ත්‍රියක් හෝ පුරුෂයෙක් හෝ අන්කිසි ස්වභාවයක් මෙහි නොපැනේ. කියන ලද ආකාර ඇති ධර්ම සමූහ මාත්‍රයෙහිම වනාහි ඒ ඒ ආකාරයෙන් වැරදි ඇළුම් කරති. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කිහු,

යං පසසති න තං දිට්ඨං - යං දිට්ඨං තං න පසසති

අපසසං බජ්ජධතෙ'මුළුභා - බජ්ජධමානො නමුවවති'ති

යමක් දකීද, එය නොදක්නා ලදී. යමක් දක්නා ලද්දේද එය නොදකී. අඥානයා නොදක්නේ බැඳේ. බඳිනු ලබන්නේ නොමිඳෙයි.

සත්‍ය වෙන්කිරීම් ආදිය දැකීම සඳහා යයි කියන ලදී. ආදි ශබ්දයෙන් මේ අර්ථය දතයුතුය. මෙය මේ ශරීරයෙහි කය නුවණින් බලමින්ම, අත් ධර්මයන් අනුව බලන්නේ නොවේ. කුමක් කියන ලද්දේ වේද, යම්සේ දිය ස්වභාවයක් නොවූද, මිරිඟුවෙහි දියයයි සිතා ඒ අනුව බලන්නාහු වෙති. අනිත්‍යය, දුක්ඛ, අනාත්ම, අසුභ ස්වභාවය වූ මේ ශරීරයෙහි නිත්‍ය, සුඛ, ආත්ම, සුභ ස්වභාවය වශයෙන් බලන්නේ නොවේ. තවද, කය අනුව බලන්නේම වේ. අනෙක් ධර්මයන් අනුව බලන්නේ නොවේ. අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම, අසුභ ආකාර සමූහය නුවණින් විමසා බලන්නේ යයි යු.සේයි. නොහොත් යම් ඒ මහාසතිපට්ඨානයෙහි 'මහණෙනි, මෙ සස්තෙනි හික්කුව අරණ්‍යගත වූයේ, රුක්මුල් ගතවූයේ -පෙ- හෙතෙම සිහියෙන් යුක්තවම ආශ්වාස කරයි ආදී ක්‍රමයෙන් ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසාදී, සුණුවිසුණු වී ගිය, අස්ථි කෙළවරකොට ඇති කය යු.සේයි. යම් අත් සතිපට්ඨාන කථාවෙහි, මෙලොව ඇතැම් පුඟුලෙක් පෘථුවි කය, ජල කය, ගිනි කය, වාත කය, කෙස් කය, ලෝම කය, සිව් කය, සම් කය, මස් කය, ලේ කය, නහර කය, අස්ථි කය, ඇටමිදුලු කය යයි කියන ලද කායයන් අනිත්‍ය වශයෙන් නුවණින් බලයි. ඒ සියල්ලම මෙම කයෙහිම නුවණින්

බලන හෙයින් කයෙහි කය අනුව බලයි යයි මෙසේද අර්ථ දැක්වූය. නොහොත් කයෙහි මම කියා හෝ මාගේය කියා හෝ මෙසේ ගතයුතු කිසිවක් නොබලන්නේ, ඒ ඒ කෙස්, ලොම් ආදී වූ, නොයෙක් කොටස් සමූහයාගේ ආත්මීය වශයෙන් ගතයුතු කිසිවක් ඇතැයි නොබලන්නේ, කෙස් ආදී කොටස් සමූහයයි කියනු ලබන කයෙහි කය අනුව බලන්නේ යයි මෙසේ අර්ථය දැක්වූය. තවද මේ කයෙහි අනිත්‍ය වශයෙන් නුවණින් බලයි. නිත්‍ය වශයෙන් නොබලයි යනාදී අනුක්‍රමයෙන් දැක්වූ සියලුම ක්‍රමයන්හි අනිත්‍ය ලක්ෂණාදී ආකාර සමූහ සංඛ්‍යාත වූ කයෙහි නුවණින් බලන හෙයින්ද, කයෙහි කය අනුව බලන්නේ යයි මෙසේද අර්ථය දැක්වූය. මෙය සිව් සිහි පිහිටුවීමට සාධාරණ අර්ථයයි. කායෙ කායානුපස්සි යනු ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස කය මුල්කොට විවිධාකාරයෙන් කියන ලද කායයන්හි එක් එක් කයෙහි නුවණින් බලන්නේ, විහරති මෙය සිව් ඉරියව් විහරණයන්හි එක්තරා විහරණයක එක්වීම විස්තර කිරීමකි. එක් ඉරියව්වක ගතකිරීමෙන් වන පීඩාව අනෙක් ඉරියව්වකින් සිදු, තමා නොවැටෙන සේ යෙහෙයයි. පවත්වයි යන අර්ථයි. ආකාපි යනු මෙය කය අල්ලාගැනීම සංඛ්‍යාත විර්යයෙහි එක්වීම විස්තර කිරීමකි. එය යම්හෙයකින් එසමයෙහි යම් ඒ විර්යයක් වේද, එය ත්‍රිවිධ භවයන්හි කෙලෙසුන් තවන හෙයින් 'ආකාප' යයි කියනු ලැබේ. එයින් යුක්ත වූයේ වෙයි. එහෙයින් 'ආකාපි' යයි කියනු ලැබේ. සම්පජානො යනු කය පිළිබඳ විමසන සමයක් ඥාණ සංඛ්‍යාත ඥාණයෙන් යුක්ත වූ, සතිමා යනු කය පිළිබඳ විමසන සිහියෙන් යුක්ත වූවා. මෙය වනාහි සිහියෙන් අරමුණ හාත්පසින් අල්ලා ප්‍රඥාවෙන් විමසා බලයි. සිහියෙන් තොර වුවහුට විමසා බැලීමෙක් නම් නැත. එහෙයින් කීහ. 'මහණෙනි, මම සිහිය වනාහි හැමතැන ප්‍රයෝජනවත් වුවක් යයි වදාරමි. එහෙයින් මෙහි කයෙහි කය අනුව බලමින් වාසය කරයි, යන මතෙකින් කායානුපස්සනා සතිපට්ඨාන කර්මස්ථානය යු.සේයි. නොහොත්, යම්හෙයකින් කෙලෙස් තැවීමෙහි නියුක්ත නොවුවහුගේ ඇතුළත හැකිලීම අන්තරායකර වේ. මනා නුවණින් යුක්ත නොවූවෝ උපාය අල්ලා ගැනීමෙහිද, අනුපාය අත්හැරීමෙහිද මුළාවෙන්. මුළා සිහි ඇත්තේ උපාය අත්හැරීමෙහිද, අනුපාය අල්ලා ගැනීමෙහිද අදක්ෂ වෙයි. එහෙයින් ඔහුගේ ඒ කර්ම ස්ථානය සමෘද්ධ නොවේ. එහෙයින් යම් ධර්මයන්ගේ ආනුභාවයෙන් එය සමෘද්ධ වේද, ඒවා(හි) දැක්වීම සඳහා 'කෙලෙස් තැවීමෙන් යුක්ත වූයේ සිහි ඇත්තේ, මනා නුවණින් යුක්ත වූයේ යන මෙය යු.සේයි. මෙසේ කායානුපස්සනා සතිපට්ඨානයද, සම්ප්‍රයෝග අංගයන්ද

ඉදිරිපත්කොට, දැන් ප්‍රභාණ අංග දක්වන්නට ලෝකයෙහි අභිධ්‍යා දෝමනස්සයන් දුරුකොට යනාදිය කියන ලදී. එහි විනයය යනු තාවකාලික යටපත් කිරීමෙන් හෝ, මැඩපවත්වන යටපත් කිරීමෙන් යටපත්කොට, ලොකෙ යනු යම් ඒ ශරීරයක් මුලදී පරික්ෂා කළේද, එයම කැඩිබිඳී යාම්, විනාශවීම් අර්ථයෙන් ලෝකය නම් වේ. එම ලෝකයෙහි අභිජක්ඛා දොමනස්සයන් දුරුකොට යන අර්ථයි. යම් හෙයකින් වනාහි මොහුට ශරීර මාත්‍රයෙහිම දැඩි ලෝභය හා දොම්නස පහව යන්නේ නොවේ. වේදනාවන්හිද පහව යේමය. එහෙයින් පස්වැදැරුම් උපාදානස්කන්ධයන්ම ලෝකය යැයි විභංගයෙහි යු.සේයි. ලෝක සංඛ්‍යාත වූ එම ධර්මයන්ගේ අර්ථ උදුරා දැක්වීම් වශයෙන් මෙය යු.සේයි. යමක් වනාහි වදාළහ. එහි ලෝකය කවරේද? එම කයම ලෝකයයි මෙයම මෙහි යන අර්ථයයි. අභිජක්ඛා දොමනස්සං යනුවෙන් එක්කොට යු.සේයි. සංයුත්ත අංගුත්තර නිකායන්හි වෙන්කොට කියවත්. එය වනාහි දැඩිව ලෝභ කරත්. ප්‍රාර්ථනා කරත්. තමා හෝ දැඩිව ලෝභ කරයි. දැඩි ලෝභ කිරීම් මාත්‍රයම මෙයනුයි = අභිජක්ඛායි. යම්හෙයකින් වනාහි මෙහි අභිධ්‍යා ග්‍රහණයෙන් කාමච්ඡදයද, දොමනස්ස ග්‍රහණයෙන් ව්‍යාපාදය සංග්‍රහයට යේද, එහෙයින් නිවරණයන්ට ඇතුළත් බලවත් ධර්මද්වය දර්ශනයෙන් නිවරණ ප්‍රභාණය යු.සේයි. විශේෂයෙන් වනාහි, දැඩි ලෝභය විනාශ කිරීමෙන්, කාය සම්පත් මූලික එකඟ බවද, දොම්නස විනාශ කිරීමෙන් කාය විපත්ති මූලික විරුද්ධත්වයෙහිද, දැඩි ලෝභය විනාශ කිරීමෙන් ශරීරයෙහි නොවූ සුභ, සුව ස්වභාව ආදීන්ගේ ඇතුල්කිරීමද, දොම්නස විනාශ කිරීමෙන් ශරීරයෙහි වූ අශුභ, අසුව ස්වභාවාදීන්ගේ ඉවත් කිරීමට ආධාර වන ප්‍රභාණය කියන ලදී. ඉන් යෝගාවචරයාගේ, යෝගයෙහි තේජසද, යෝග සමර්ථතාවද දක්වන ලදී. යෝගානුභාව යනු එකඟත්වයෙන් හා විරුද්ධත්වයෙන් මිදුණේ නොඇල්ම හා ඇල්ම ඉවසන සුළුපුළුයේ, නොවූවිරු දෑ ඇතුල් කිරීමද, වූ දෑ ඉවත් කිරීමෙන් වෙන්වූයේම වේ. එකඟත්වය හා විරුද්ධත්වයෙන් මිදුණු මොහු, නොඇල්ම හා ඇල්ම ඉවසන්නේ, නොවූ දෑ ඇතුල් නොකරන්නේ, වූ දෑ ඉවත් නොකරන්නේ යෝග සමර්ථ වේයයි කියයි. වෙනත් ක්‍රමයක්. කායෙ කායානුපසස්සි යන මෙහි නුවණින් බැලීමෙහි කමටහන කියන ලදී. 'විහරති' යන මෙහි කියන ලද විහරණයෙන් කර්මස්ථානිකයාගේ කය පවත්වාගැනීම ආනාපී යන ආදීන්හි කෙලෙස් තැවීමෙන් සමයක් ප්‍රධානයද, සිහියෙන් හා මනා දැනුමෙන් හැමතැන ප්‍රයෝජනවත් වන කර්මස්ථානයද, කර්මස්ථාන පරිහරණ උපාය මාර්ගයන්ද දැක්වේ. සිහියෙන් කායානුපසස්සනා වශයෙන්

ලද සමථයද විමසුම් නුවණින් විදර්ශනාවද, අභිධ්‍යාව හා දොම්නස විනාශ කිරීමෙන් භාවනා ඵලයද යු.සේයි. වේදනාසු වේදනානුපසස්ඨ යන ආදීන්හිද, වේදනාදීන්ගේ නැවත කීමෙහි ප්‍රයෝජනය කායානුපස්සනාවෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම සුදුසු පරිදි යොදා දැනගත යුතුයි. මෙය වනාහි අසාධාරණ අර්ථයයි. සුව ආදී නොයෙක් ආකාර ප්‍රභේද ඇති වේදනාදීන්හි, වෙන් වෙන්ව අනිත්‍යාදී වශයෙන්, එක් එක් වේදනා නුවණින් බලන්නේ යයි සරාගාදි සොළොස් ප්‍රභේද සිතෙහි වෙන් වෙන්ව අනිත්‍යාදී වශයෙන් එක් එක් සිත නුවණින් බලන්නේ යයි කාය, වේදනා චිත්තයන් හැර, සෙසු ත්‍රෛභූමික ධර්මයන්හි, වෙන් වෙන්ව අනිත්‍යාදී වශයෙන් එක් එක් ධර්මයන් නුවණින් බලන්නේ යයි, සතිපට්ඨාන සූත්‍රාන්තයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්, නිවරණාදී ධර්මයන් බලන්නේ යයි යන ක්‍රමයට දතයුතුය. මෙහිද ශරීරයෙහි යයි ශරීරය එකක් බැවින් ඒකවචනයෙන් යෙදී ඇත. සිතෙහි ස්වභාව භේද නොමැති හෙයින් ජාති ග්‍රහණයෙන් සිතෙහි යයි ඒකවචන කරන ලදැයි දතයුතුය. යම්සේ වේදනාදීහු නුවණින් බැලිය යුතු වේද? එසේ නුවණින් බලන්නේ වේදනාවන්හි වේදනාව නුවණින් බලන්නේ, සිතෙහි සිත නුවණින් බලන්නේ, ධර්මයන්හි ධර්මයන් නුවණින් බලන්නේ යයි දතයුතුය. පළමුව වේදනාව කෙසේ නුවණින් බැලිය යුතු වන්නේද? පළමුව සුව වේදනාව, දුක් වශයෙන්ද, දුක් වේදනාව හුලක් වශයෙන්ද නොදුක් නොසුව වේදනාව අනිත්‍යය වශයෙන්ද නුවණින් බැලිය යුත්තේය. දෙසු පරිදි,

යො සුඛං දුක්ඛතොද්දකං - දුක්ඛ මඤ්ඤකං සලලතො

අදුක්ඛමසුඛං සනතං - අඤ්ඤකං නං අනිච්චතො

ස වෙ සච්චදදසොභිකං - පරිජානාති වේදනාති

යමෙක් සුව, දුක් වශයෙන් දුටුයේද? දුක් හුලක් වශයෙන් දුටුයේද? ශාන්ත උපේක්‍ෂා වේදනාව අනිත්‍ය වශයෙන් දුටුයේද, සත්‍යය දකින්නා වූ ඒ හික්සුව, ඒකාන්තයෙන් වේදනාව විශේෂයෙන් දැනගනී.

මේ සියල්ලම දුක් වශයෙන්ද නුවණින් බැලිය යුත්තානුය. මෙය කියන ලද්දේමය. යම්කිසි විදීමක් වේද, ඒ සියල්ලම දුක්‍යයි වදාරම් යනුවෙනි. සුවදුක් වශයෙන්ද නුවණින් බැලිය යුත්තාහ. දෙසු පරිදි, සුව වේදනාව පැවැත්මෙහි සුව එළවයි. වෙනස්වීමෙහිදී දුක්ය, දුක් වේදනාව පැවැත්මෙහි දුක් එළවයි. වෙනස්වීමෙහිදී සුව ගෙනදේ. උපෙක්‍ෂා වේදනාව දැනීමෙහිදී සුව ගෙන දේ. නොදැනීමෙහිදී දුක් ගෙනදේ. තවද අනිත්‍යාදී

සත් අනුපස්සනා වශයෙන්ද, නුවණින් බැලිය යුතුය. එන්න, ධර්ම අනුපස්සනාවන්හිද, පළමුව සිත, ආරම්භණාධිපති, සහජාත භූමි, කර්ම විපාක, ක්‍රියා ආදී නොයෙක් හේදයන්ගේද, අනිත්‍යාදී සත් අනුපස්සනා -වන්ගේ සරාගාදී සොළොස් හේදයන්ගේද, වශයෙන් නුවණින් බැලිය යුතුය. ධර්ම ලකුණු සහිත, සමානත්ව ලක්‍ෂණයන්ගේ වශයෙන්ද, ශුන්‍යතා ධර්මයෙහි අනිත්‍යාදී සත් අනුපස්සනාවන්ගේ, සන්සුන්, නොසන්සුන් ආදී වශයෙන්ද බැලිය යුත්තාහ. මෙහි යමෙකුගේ කාය සංඛ්‍යාත ලෝකයෙහි ඒකාන්තයෙන් අභිධ්‍යා-දෝමනස්සයන් ප්‍රතිණ වූයේද, ඔහුට වේදනාදී ලෝකයන්හිද එය ප්‍රතිණ වූයේමය. විවිධ පුද්ගලයින්ගේ වශයෙන් විවිධ ඝෂණික සතිපට්ඨාන භාවනා වශයෙන්ද හැමතැන කියන ලදී. යම්කලෙක එකට ප්‍රතිණ වූයේද, සෙස්සද ප්‍රතිණ වේ. එහෙයින්ම එහි ප්‍රභාණ දැක්වීම සඳහා මෙය කියන ලද්දේයයි දතයුතුය. මෙසේ මේ සතර සතිපට්ඨාන පූර්වභාගයෙහි නොයෙක් සිත්වල ලබයි. අන් සිතකින්ම කය පරීක්‍ෂා කෙරේ. අන් සිතකින් වේදනාව, අන් සිතකින් සිත, අන් සිතකින් ධර්මයන් පරීක්‍ෂා කෙරේ. ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි වනාහි එක් සිතෙහිම ලබන්. මුලදී කය පරීක්‍ෂාකොට පැමිණියහුගේ විදර්ශනාව හා එක්වූ සිතිය කායානුපස්සනා නම් වේ. ඒ සිතියෙන් යුත් පුද්ගලයා කායානුපස්සී නම් වේ. විදර්ශනාව උත්සාහවත් කොට ආර්ය මාර්ගයට පැමිණියහුට මාර්ගක්‍ෂණයෙහි මාර්ග හා එකට යෙදුණු සිතිය ධර්මානුපස්සනාව නම් වේ. ඒ සිතියෙන් යුත් පුද්ගලයා ධර්මානුපස්සී නම් වේ. මෙසේ මෙම දේශනා පළමුව පුද්ගලයන් කෙරෙහි සිටී. ශරීරයෙහි සුභය යන විපර්යාස ප්‍රභාණවන අයුරින් සිරුර හාත්පසින් පරීක්‍ෂා කිරීම් සංඛ්‍යාත සිතිය, මාර්ගයෙන් සමෘද්ධ වේනුයි - කායානුපසසනා නම් වේ. වේදනාව සුවයයි යන විපර්යාස ප්‍රභාණයෙන් වේදනාව හාත්පසින් පරීක්‍ෂා කිරීම් සංඛ්‍යාත සිතිය මාර්ගයෙන් සමෘද්ධ වේනුයි වේදනානුපස්සනා නම් වේ. සිතෙහි නිත්‍යයයි යන විපර්යාස ප්‍රභාණයෙන් හාත්පසින් පරීක්‍ෂා කිරීම් සංඛ්‍යාත සිතිය මාර්ගයෙන් සමෘද්ධ වේනුයි විතතානුපසසනා නම් වේ. ධර්මයන්හි ආත්මයයි විපර්යාස ප්‍රභාණයෙන් ධර්ම හාත්පසින් පරීක්‍ෂා කිරීම් සංඛ්‍යාත සිතිය මාර්ගයෙන් සමෘද්ධ වේනුයි ධර්මානුපසසනා නම් වේ. මෙසේ එකම මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත සිතිය සිවු කිස් සිදුකරන අර්ථයෙන් නාමයන් සතරෙක් ලබයි. එහෙයින් කියන ලදී. ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි වනාහි එක් සිතෙහිම ලබන්.

සමමා සමාධි නිර්දේශයෙහි, විවිච්චව කාමෙහි කාමයන්ගෙන්

වෙන්වී, නැතිව, ඉවත්ව, මෙහි යම් ඒ 'ඒව'කාරයක් වේද, නොවෙනස්ව සිදුවිය යුතුය යන අර්ථයෙහි දතයුතුය. යම්හෙයකින් නියමාර්ථයද යත්? එහෙයින් ප්‍රථමධ්‍යානයට එළඹ වසන සමයෙහි අවිද්‍යමාන වූද කාමයන්, ඒ ප්‍රථමධ්‍යානයට විරුද්ධ බව, කාම පරිත්‍යාගයෙන්ම ඔහුට ධ්‍යානාධිගමය දක්වයි. මෙම ධ්‍යානයට කාමයෝ විරුද්ධ වූවාහු නොවෙත්ද? යම් දැ ඇති කල්හි මෙය නොපවතීද අදුර ඇති කල්හි පහන් ආලෝකය මෙනි. එම කාමයන්ගේ අත්හැරීමෙන්ම ඔහුට අධිගමය වන්නේය. මෙතෙර අත්හැරීමෙන් පරතෙරට පැමිණෙන්නාක් මෙනි. එහෙයින් නොවෙනස් විය යුත්ත ප්‍රකාශ කරයි. මෙය පළමු පදයෙහිම කියන ලද්දේ ඇයි? මතු පදයෙක්හි සඳහන් නොවූයේ ඇයි? කීමෙක්ද? අකුසල ධර්මයන්ගෙන් වෙන් නොවූයේම, ධ්‍යානයන්ට පැමිණ වාසය කරන්නේද? එය මෙසේ නොදැකිය යුතුය. ඉන් නිදහස්වන හෙයින් පළමු පදයෙන්ම එය කියන ලදී. කාමධාතුන් ඉක්මවන හෙයින්ද, කාමරාගයට විරුද්ධ හෙයින්ද මෙම ධ්‍යානය කාමයන්ගේම නිදහස්වීමයි. දෙසූ පරිදි:- යම් ඒ තෛෂ්කම්‍යයක් වේද, එය කාමයන්ගේම නිදහසයි. මතු පදයෙහිද සඳහන් පරිදි, මහණෙනි, ශ්‍රමණයා මේ ශාසනයෙහිමය. දෙවන ශ්‍රමණයාද මේ ශාසනයෙහිමය.

මෙහි 'ඒව'කාරය ගෙනවුත් කියයි. මෙසේ කිවයුතුය. මෙයින් අන්‍යවූද නිවරණ සංඛ්‍යාත අකුසල ධර්මයන්ගෙන් වෙන් නොවී ධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කරන්ට නොහැකිය. එහෙයින් කාමයන්ගෙන් වෙන්වම අකුසල ධර්මයන්ගෙන් වෙන්වම යයි මෙසේ පද්ධතියෙහිම මෙය දතයුතුය. පද ද්වයෙහිම කිසිසේත් විවිච්ච යන මෙම සාධාරණ වචනයෙන්, තදංග, විෂ්කම්භන, සමුච්ඡේද, පටිපාසසද්ධි, නිස්සරණ යන විවේකයෝද චිත්ත, කාය, උපධි යන විවේකයෝද සංග්‍රහයට යෙති. එසේම පූර්වභාගයෙහි කාය විවේක, චිත්ත විවේක, විෂ්කම්භන විවේකයන් දතයුත්තාහ. ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි කාය විවේක, චිත්ත විවේක, සමුච්ඡේද විවේක පටිපාසසද්ධි විවේක, නිස්සරණ විවේකයන් දතයුත්තාහ. කාමෙහි යන මෙම පදයෙන්, මහා නිර්දේශයෙහි යම් ඒ වස්තුකාමයෝ කවරහුද, සිත් අලවන රූපයෝය, ආදී ක්‍රමයෙන් වස්තුකාම කියන ලදී. යම් ඒ එම විභංගයෙහිම, කැමැත්ත කාමයයි, ඇල්ම කාමයයි. කැමැත්ත හා ඇල්ම කාමයයි. සිතිවිල්ල කාමයයි. ඇල්ම කාමයයි. සිතිවිල්ල හා ඇල්ම කාමයයි. මෙසේ කෙලෙස් කාම කියන ලදී. ඒ සියලුම සංගෘහිතයන් මෙසේ යයි දතයුත්තාහ. මෙසේ ඇතිකල්හි කාමයන්ගෙන් වෙන්වම යන්නෙන් වස්තු

කාමයන්ගෙන් වෙන්වම යැයි අර්ථය යෙදේ. එයින් කාය විවේකය යුක්තය. විවිච්ච අකුසලෙහි ධමමෙහි යනු ක්ලේශ කාමයන්ගෙන්ද, සියලු අකුසලයන්ගෙන්ද වෙන්ව යයි අර්ථය යෙදේ. එයින් චිත්ත විවේකය යුක්තය. මෙහි ප්‍රථම දෙපදයෙන් වස්තු කාමයන්ගෙන් වෙන්වීම් වචනයෙන් කම්සුව පරිත්‍යාගයම දක්වයි. දෙවන දෙපදයෙන් ක්ලේශ කාමයන්ගෙන් වෙන්වීම් වචනයෙන් නෛෂ්ක්‍රමය සුවය අල්ලා ගැනීම විස්තර කරන ලද්දේ වෙයි. මෙසේ වස්තුකාම ක්ලේශ කාමයන්ගෙන් වෙන්වීම් වචනයෙන්ම, ඔවුන්ගේ ප්‍රථම ද්වයයෙන්, කිලුටුවීමේ හේතු ප්‍රභාණයද, ද්විතීය ද්වයයෙන්, කිලුටුවීම් ප්‍රභාණයද දක්වයි. පළමුවැන්නෙන් බලවත් ආශාවගේ හේතු අත්හැරීමද, දෙවැන්නෙන් අඥාන භාවයාගේ ප්‍රභාණයද, පළමුවැන්නෙන් උපාය ශුද්ධියද, දෙවැන්නෙන් සිතෙහි පවත්නා ස්වභාව පෝෂණය මනාකොට දක්වන ලද්දේ වේයයි දතයුතුය. මේ එහි ක්‍රමයයි. කාමයන්ගෙන් යනු, මෙහි කියන ලද කාමයන් අතර වස්තුකාම පක්‍ෂයෙහිය. ක්ලේශකාම පක්‍ෂයෙහි කැමැත්තය ඇල්මය යන මේ ආදී නොයෙක් ප්‍රභේද සහිත කාමච්ඡන්දයම කාමයයි අදහස් කරන ලදී. එයද අකුසලයන්ට ඇතුළත් වූයේම 'එහි කාමච්ඡන්දය කවරේද? කාමය' ආදී ක්‍රමයෙන් විභංගයෙහි මතු ධ්‍යානාංගයන්ට විරුද්ධ හෙයින් වෙන්ව කියන ලද්දේය. ක්ලේශ කාමයන් බැවින් මුල්පදයෙහි කියන ලදී. දෙවන පදයෙහි අකුසලයන්ට අයත්ය. නොයෙක් භේද වශයෙන් ඇති මෙය කාමයෙන් යයි නොකියා කාමයන්ගෙන් යයි කියන ලදී. අනෙක් ධර්මයන්හිද අකුසලභාවයන් විද්‍යමාන කල්හි, එහි අකුසල ධර්මයෝ කවරහුද? කාමච්ඡන්දයයි ආදී ක්‍රමයෙන් විභංගයෙහි මතු ධ්‍යානාංගයන්ට විරුද්ධ බව දක්වන හෙයින් නිවරණයන්ම කියන ලද්දහ. නිවරණයෝ ධ්‍යානාංගයන්ට විරුද්ධ වූවාහු වෙති. ඒවාට ධ්‍යානාංගයන්ම විරුද්ධ වූවාහු, නසන්නාහු, විනාස කරන්නාහු යයි යු.ක්ෂේපි. එසේම, සමාධිය කාමච්ඡන්දයට, ප්‍රීතිය ව්‍යාපාදයට විතර්කය චිත්තමිද්ධයට, සැපය උදධවච කුක්කුළුවයට, විචාරය විවිකිච්ඡාවට විරුද්ධයයි පේටකයෙහි කියන ලදී. මෙසේ මෙහි, විවිච්චව කාමෙහි යන මෙයින් කාමච්ඡන්දයාගේ විෂ්කම්භන වශයෙන් වෙන්වීම යුක්තය. 'විවිච්ච අකුසලෙහි ධමමෙහි' යන මෙයින් පස්වැදෑරුම් නිවරණයන්ගේ වෙන්වීම දක්වයි. නොගතයුතු දේ ගැනීම් සංඛ්‍යාත පළමුවැන්නෙන් කාමච්ඡන්දයද දෙවැන්නෙන් සෙසු නිවරණයන්ගේද, එසේම පළමු වැන්නෙන් ත්‍රිවිධ අකුසල මූලයන්හිද, පංච කාමගුණ භේදයන්ට විෂය වූ ලෝභයාගේද, ක්‍රෝධ කිරීම් ආදී භේදයන්ට හේතුවන ද්වේෂ, මෝහයන්ගේද, ඕසාදී ධර්මයන්හි.

පළමුවැන්නෙන්, කාම ඕස, කාමයෝග, කාමාසව, කාම උපාදාන, අභිධ්‍යාකාය ග්‍රන්ථ-කාමරාග සංයෝජනයන්ගේද, දෙවැන්නෙන් සෙසු ඕස, යෝග, ආසුච, උපාදාන, ග්‍රන්ථ ආදී සංයෝජනයන්ගේද, පළමු වැන්නෙන් තෘෂ්ණාවෙහි හා ඒ හා සමග යෙදුණුවුන්ගේද, දෙවැන්නෙන් අවිද්‍යාවෙහි හා ඒ හා සමග යෙදුණුවුන්ගේද, තවද පළමුවැන්නෙන්, ලෝභ සම්ප්‍රසූක්ත අෂ්ට විතෙතාත්පාදයන්ගේද, දෙවැන්නෙන් ඉතිරි සිවු අකුසල විතෙතාත්පාදයන්ගේ විෂ්කම්භන වශයෙන් වෙන්වීම කියන ලද්දේයයි දතයුතුයි.

මෙපමණකින් ප්‍රථම ධ්‍යානයාගේ ප්‍රභාණාංග දක්වා එක්ව යෙදෙන කරුණු දැක්වීමට, සවිතකකං සවිචාරං ආදිය කියන ලදී. එහි අරමුණෙහි සිත යොමුකිරීම් ලක්‍ෂණය විතකෙකායි. අරමුණ පිරිමදින ලක්‍ෂණය, විචාරො = විචාරයයි. කිසිතැනෙකින් ඒවාහි වෙන් නොවීමක් ඇති කල්හිද, දැඩි අර්ථයෙන්ද පූර්වාංගම අර්ථයෙන්ද සණ්ඨාරයක හැපීම මෙන්, සිතෙහි පළමු හෙළීම විතකෙකා විතර්කයයි. සියුම් අර්ථයෙන්ද, පිරිමදින ස්වභාවයෙන්ද සණ්ඨාරයෙහි දෝංකාරය මෙන් ඒ අනුව බැඳුණේ විචාරො විචාරයයි. මෙහි පැතිරීම් ස්වභාවයෙන් යුත් විතර්කය ප්‍රථමයෙන් හටගන්නා කාලයෙහි, විත්තයාගේ වෙවුලන ස්වභාව ඇත්තේ. අහසෙහි උඩට නගින්නට කැමති පක්‍ෂියාගේ පියාපත් විසිරවීම මෙන්ද, ගන්ධයට (සුගන්ධ-දුගන්ධ) බැඳුණු සිත් ඇති බඹරාගේ නෙලුම්මල ඉදිරියෙහි පතිත වන්නාක් වැනි ස්වභාවයෙන් යුක්තය. විචාරය අභියෝග වෙවුලුම් ස්වභාව නොමැත්තේ, අහසෙහි උඩට නගින්නට කැමැති පක්‍ෂියාගේ පියාපත් දිගහැරීම මෙන්ද, කැරැකීම මෙන්ද, නෙලුම්මල ඉදිරියෙහි පතිත වූ බඹරාගේ, නෙලුම්මල මත්තෙහි සිටින ආකාරය මෙන් සිතෙහි සන්සුන් පැවැත්මයි. දුක නිපාතය කථාවෙහි, අහසෙහි ගමන් කරන විශාල පක්‍ෂියෙකුගේ දෙපියාපත්වලින්, වාතය ගෙන පියාපත් සන්සිඳුවා (තටු නොගසා) ගමන් කරන්නාක් මෙන්, අරමුණෙහි විත්තයාගේ නංවන ස්වභාවයෙන් පැවැත්තේ, විතර්ක යයිද, වාත ග්‍රහණය සඳහා පියාපත් සොලවමින් යන්නාක් මෙන් පිරිමැදීම් ස්වභාවයෙන් පැවැත්තේ විචාරයයි යුසේයි. එය නොසිඳී පැවැත්ම වශයෙන් ප්‍රවෘත්තියෙහි යෙදේ. ඒවාහි එම විශේෂතාවය ප්‍රථම ද්විතීය ධ්‍යානයන්හි ප්‍රකට වේ. තවද මලබැඳුණු ලෝභ බඳුනක් එක් හස්තයකින් දැඩිව අල්ලා, අනෙක් හස්තයෙන්, හුණු තෙල් බුරුසුවකින් පිරිමදින්නහුගේ දැඩිව ගන්නා හස්තය මෙන් භිතර්කයද පිරිමදින හස්තය මෙන් වූයේ විචාරයයි. එසේම දඬු පහරින් වක්‍රය

කරකවා බඳුන තනන කුඹල්කරුගේ මඬින හස්තය මෙන් විතර්කයද, ඔබ්බෙනාබ සරන හස්තය මෙන් විවාරයද වේ. වටරවුමක් කරන්නහුගේ, මධ්‍යය ආවරණයකොට, සිටවූ ලී හුලක් මෙන් අරමුණට යොමුකිරීම විතර්කයයි. පිටත කැරකෙන හුල මෙන් පිරිමැදීම විවාරයයි. මෙසේ මේ විතර්කයෙන්ද, මේ විවාරයෙන්ද, පුෂ්ඵ, එල සහිත වෘක්‍ෂයක් මෙන් මෙම ධ්‍යානය පවතී. මෙම ධ්‍යානය විතර්ක සහිතයයිද, විවාර සහිත යයිද යු.සේයි. විවේකය යන මෙහි වෙන්වීමට පත්වීම, විවේකය, නිවරණයන් පහවීමය යන අර්ථයි. වෙන්වීමට පත් වූයේනුයි විවේකයි. නිවරණයන්ගෙන් වෙන්වූ ධ්‍යානයන් එකට යෙදුණු ධර්මරාශියය යන අර්ථයි. එම විවේකයෙන් හෝ එම විවේකයෙහි හෝ හටගත්තේනුයි විවේකය නම් වේ. පීතිසුඛය යනු මෙහි සතුටට පත් කෙරෙනුයි ප්‍රීතියි. එය ප්‍රියකරන ලක්‍ෂණ ඇත්තේය. එය වනාහි බුද්ධිකා ප්‍රීති, බණිකා ප්‍රීති, ඔක්කනනිකා ප්‍රීති, උබ්බෙගා ප්‍රීති, ඵරණ ප්‍රීති යයි පස්වැදෑරුම් වේ. එහි කුඩා ප්‍රීතිය සිරුරෙහි ලොම් ඩැහැගැනීම් මාත්‍රයක්ම කරන්නට හැකිවේ. ක්‍ෂණික ප්‍රීතිය ක්‍ෂණයක් ක්‍ෂණයක් පාසා විදුලිය උපදින්නාක් (වැටෙන්නාක්) මෙන් වේ. ඔක්කනනිකා ප්‍රීතිය මුහුදුතෙර රළ මෙන් ශරීරයට ඇතුල්ව ඇතුල්ව බිඳෙයි. උද්වේග ප්‍රීතිය බලවත් වෙයි. ශරීරය ඔසවා අහසට පැන්නවීමේ ප්‍රමාණයට පත්වූ ප්‍රීතියයි. ඵරණ ප්‍රීතිය ඉතා බලවත්ය. එය උපන් කල්හි මුලු සිරුර පිඹ පිරු වස්තියක් (මුත්‍රාශය) මෙන්ද, ඇතුළට වත් සැඩදිය පහරින් පිරිගිය පර්වත කුහරක් මෙන්ද, හැමතැන පිරී ඉතිරි ගියේ වෙයි. ඒ පස්ආකාර වූ ප්‍රීතිය ගැබ් ගන්වනුයේ, මේරීමට යනුයේ කයෙහි ශාන්ත බවද, සිතෙහි ශාන්ත බවද යන දෙවැදෑරුම් ශාන්ත භාවයන් සම්පූර්ණ කරයි. සන්සිදීම ගැබ් ගන්වන්නී මේරීමට යන්නී කායික වූද, වෛතසික වූද, දෙවැදෑරුම් සුවය සම්පූර්ණ කරයි. සුවය ගැබ් ගන්වන්නේ මේරීමට යන්නේ ක්‍ෂණික සමාධි, උපචාර සමාධි, අර්පණා සමාධි යන ත්‍රිවිධ සමාධිය සම්පූර්ණ කරයි. ඒවාහිද යම් අර්පණා සමාධියට මූලාධාරය වී වැඩෙනුයේ, සමාධිය හා එක්වූ යම් ඵරණා ප්‍රීතියක් වන්නේද, මෙය මේ අර්ථයෙහි අදහස් කළ ප්‍රීතියයි. අනික වනාහි සුවපත් කෙරෙනුයි - සුඛ නම් වේ. යමෙකුට එය උපදීද? ඔහු සුවපත් කෙරෙයයි යන අර්ථයි. සැපය වේනුයි - සුඛ නම් වේ. මනාව කඩා කයි. කයෙහි හා සිතෙහි රෝග සාරා දමයිනුයි = සුඛ නම් වේ. සොම්නස් වේදනාවට මෙය නමකි. එය මධුර ස්වභාවය ගෙන දේ. කිසිතැනෙකිහි ඒවාහි විප්‍රයෝගයක් නොමැති කල්හි ශුභ අරමුණු ලැබීමෙන් වන සතුට ප්‍රීතියයි. ලද රස අනුභවය සුවයයි. යම්තැනක ප්‍රීතියද, එතැන සුවයයි. යම්තැනක සුවයද

එතැන නියම වශයෙන් ප්‍රීතිය ඇත. ප්‍රීතිය සංස්කාර ස්කන්ධයට ඇතුළත්ය. සුවය වේදනාස්කන්ධයට ඇතුළත්ය. කාන්තාරයේ වෙහෙසට පත්වුවහුට වනාන්තරය හා දිය දැකීමෙහි, ඇසීමෙහි ලබන සතුට ප්‍රීතියයි. වන සෙවනට පිවිස දිය පරිභෝජනය කරන්නාක් මෙනි සුවය. ඒ ඒ අවස්ථාවන්හි ප්‍රකට භාවයෙන් මෙය කියන ලදැයි දතයුතුය. මෙසේ මේ ප්‍රීතියද, මේ සුවයද මේ ධ්‍යානයට වන්නේනුයිද, මෙම ධ්‍යානයෙහි ඇත්තේනුයිද මෙම ධ්‍යානය ප්‍රීති සුවයයි කියනු ලැබේ. නොහොත්, ප්‍රීතියද සුවයද ප්‍රීති සුවයයි. ධර්ම විනයාදීන් මෙනි. විවේකයෙන් හටගත් ප්‍රීති සුවය මේ ධ්‍යානයටනුයි. මෙම ධ්‍යානයෙහි ඇත්තේනුයි මෙසේද විවේක ප්‍රීති සුඛං නම් වේ. ධ්‍යානය යම්සේද මෙහි ප්‍රීතිය හා සුවයද විවේකයෙන් හටගත්තේම වේ. මෙය මොහුට ඇත්තේනුයි එහෙයින් අලොප් සමාසය කොට එක් පදයෙන්ම විවේකජං පිති සුඛංයයි කියන්නට සුදුසුයි. පඨමං ගණන් අනුපිළිවෙළින් පළමුවැන්නයි. පළමුව හටගත්තේනුයිද ප්‍රථමයි. කථානං යනු ධ්‍යානය දෙයාකාරයි. අරමුණ නැවත නැවත සිතීමේ ධ්‍යානයද, ස්වභාවය නැවත නැවත සිතීමේ ධ්‍යානයද වශයෙනි. එහි අටසමවත් පෘථුවි කසිණාදී අරමුණු නැවත නැවත සිතන්නුයි, ආරම්භණපනිජ්ඣානයයි යන සංඛ්‍යාවට ගියානුය. විදර්ශනා මාර්ගඵල ස්වභාවය නැවත නැවත සිතීමේ ධ්‍යාන නම් වේ. එහි විදර්ශනාව අනිත්‍යාදී ලක්ෂණයාගේ ස්වභාවය නැවත නැවත සිතන හෙයින් ලක්ෂණ පනිජ්ඣානයයි. විදර්ශනාවෙන් කරන ලද කෘත්‍ය ඇත්තහුට, මාර්ගයෙන් ඉතිරිය ඉටුවන හෙයින් මාර්ගය ලක්කණුපනිජ්ඣානයයි. එලය වනාහි නිරෝධ සත්‍යයද, සත්‍ය ලක්ෂණයද නැවත නැවත සිතයිනුයි ලක්කණුපනිජ්ඣානයයි. ඔවුන් අතරෙහි මෙහි පූර්ව භාගයෙහි ආරම්භණපනිජ්ඣානයද ලෝකෝත්තර මාර්ගලක්ෂණයෙහි ලක්කණු පනිජ්ඣානයද අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් ආරම්භණපනිජ්ඣානයෙන්ද, ලක්කණුපනිජ්ඣානයෙන්ද විරුද්ධ ධර්මයන් දවන හෙයින් ධ්‍යානයයි දතයුතුය. උපසම්පජ්ඣ යනු එළඹ, පැමිණියයි යුසේයි. ඇතුළත් කරවා හෝ නිපදවායි යු.සේයි. විහරති යනු ඊට අනුරූප ඉරියව් විහරණයෙන් මෙසේ කියන ලද ආකාර ධ්‍යානයෙන් යුක්තවී ආත්මභාවයාගේ පැවැත්ම මනාව නිෂ්පාදනය කරයි. විතකක විචාරානං වූපසමා යනු මෙහි විතර්කයාගේද, විචාරයාගේද මේ ද්වයයෙහි සන්සිඳීමෙන් ඉක්මවීමෙන්, ද්විතීය ධ්‍යානලක්ෂණයෙහි පහළ නොවේයයි යු.සේයි. එහි කිසිසේත් ද්විතීය ධ්‍යානයෙහි, සියලුම ප්‍රථමධ්‍යාන ධර්ම නොමැත. ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි ස්පර්ශාදීහු අනෙකක්හු වේමය. මෙහි අනෙකක්හුය. දළ, දළ අංග

ඉක්මවීමෙන්, ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් අන්‍ය, ද්විතීය ධ්‍යානාදීන්ගේ අධිගමය වේයයි දැක්වීමට, විතක්ක විචාරානං චූපසමා යන මෙය යු.සේයි. අජ්ඣකතං යනු මෙහි තමා අයත් ආධ්‍යාත්මය අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් තමා කෙරෙහි හටගත්, තම සන්තානයෙහි හටගත්තේය යන අර්ථයි. සමපසාදනං යනු, ශ්‍රද්ධාව සම්පසාදනයයි කියනු ලැබේ. සමප්‍රසාදන යෝගයෙන් ධ්‍යානයද සම්ප්‍රසාදනයයි. නිලවර්ණ යෙදීමෙන් නිල් වස්ත්‍රය මෙනි. යම්භෙයකින් එම ධ්‍යාන සම්ප්‍රසාදනය සමග යුක්ත වූ හෙයින්, විතර්ක විචාර කැළඹීම සන්සිඳීමෙන්ද සිත සතුටට පත්වේ. එහෙයින්ද සම්පසාදනං යයි කියන ලදී. මෙම අර්ථ විකල්පයෙහි සිතෙහි සතුටයයි මේ පද සම්බන්ධය දතයුතුය. පළමු අර්ථ විකල්පයෙහි වෙනසො යනු මෙසේ සිතෙහි එකඟ බව සමග යෙදිය යුතුයි. එහි මේ අර්ථ යෙදීමයි. තනිව පහළවේනුයි - එකොදියි. විතර්ක විචාරයන් උස්ව නොනැගී අග්‍රව ශ්‍රේෂ්ඨව පහළවේයි අර්ථයි. ලෝකයෙහි ශ්‍රේෂ්ඨයාද තනියා යයි කියනු ලැබේ. විතර්ක විචාරයන් රහිතව තනිව අසහාය වී, මෙසේද කීම සුදුසුය. නොහොත් එකට යෙදුණු ධර්මයන් නැගිටුවයිනුයි උදි නම් වේ. නංවයි යන අර්ථයි. ශ්‍රේෂ්ඨාර්ථයෙන් තනිව හෝ නැගිටිනුයි එකොදියි. සමාධියට මෙය නාමයකි. මෙසේ මේ සමාධිය දියුණු කරයි. වඩයිනුයි මේ දෙවන ධ්‍යානයාගේ එකොදි භාවයයි. ඒ මේ එකොදිභාවය, සත්ත්වයෙකුගේ නොවී, ජීවයක නොවී, යම්භෙයකින් සිතෙහි වන්නේද, එහෙයින් මෙය වෙනසො එකොදි භාවං යයි කියන ලදී. මෙම ශ්‍රද්ධාව ප්‍රථමධ්‍යානයෙහිද ඇත්තේ නොවේද? නැවත කුමක් හෙයින් මෙම සමාධියම සමපසාදනං වෙනසො එකොදි භාවං යයි කියන ලද්දේද යත්? කියනු ලැබේ. මෙම ප්‍රථමධ්‍යානය විතර්ක විචාරයන්ගේ කැළඹීමෙන්, රළු තරංගයන්ගෙන් ගැවසීගත් ජලය මෙන් සුපසන් නොවේ. එහෙයින් ශ්‍රද්ධාව ඇති කල්හිද සම්ප්‍රසාදනයයි නොකියන ලදී. සුපසන් නොවන බැවින්ම මෙහි මෙම සමාධියද මනාව ප්‍රකට නොවේ. එහෙයින් එකොදිභාවං යයි නොකියන ලදී. මෙම ධ්‍යානයෙහි වනාහි විතර්ක විචාර පළිබෝධ අභාවයෙන්, ලද අවකාශ ඇති ශ්‍රද්ධාව බලවත්ය. බලවත් ශ්‍රද්ධාවගේ සහායෙන් ප්‍රතිලාභයෙහිදීම සමාධියද ප්‍රකටය. එහෙයින් මෙයම මෙසේ කියන ලදැයි දතයුතුය. අවිතක්කං අවිචාරං යනු භාවනාවෙන් ප්‍රතිණ බැවින් මෙහි හෝ මෙයට හෝ විතර්කයක් නැත්තේනුයි අවිතක්ක නම් වේ. අවිචාරය මෙම ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. මෙහි කීහ, විතක්ක විචාරානං චූපසමා යන මෙයින්ද මෙම අර්ථය සිද්ධවන්නේ නොවේද? කුමක් හෙයින් නැවත අවිතක්කං අවිචාරං යයි කියන ලද්දේද යත්? කියනු

ලැබේ. මෙසේ එම අර්ථය සිද්ධ වන්නේය. මෙය එම අර්ථය දැක්වීම සඳහා නොවේ. කියන ලද්දේ නොවූයෙමිද? දළ දළ අංගයාගේ ඉක්මවීමෙන් ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් අන්‍ය ද්විතීය ධ්‍යානාදීන්ගේ අවබෝධය වේයැයි දැක්වීම සඳහා 'චිත්තක විචාරානං වූපසමා' යයි මෙසේ කියන ලදී. තවද චිත්තක විචාරයන්ගේ සන්සිඳීමෙන් වන, මේ සම්ප්‍රසාදනය කෙලෙස් කාලූෂ්‍යයාගේ වශයෙන් නොවේ. චිත්තක විචාරයන්ගේ සන්සිඳීමෙන් වන සමාධිය උපචාර ධ්‍යානය මෙන් නිවරණ ප්‍රභාණ නොවේ. ප්‍රථම ධ්‍යානය මෙන් අංග පහළවීමක්ද නොවේ. මෙසේ සම්ප්‍රසාදන, එකොදිභාවාදී හේතු විස්තර කිරීමේ වචනයකි මේ. එසේම චිත්තක විචාරයන්ගේ සන්සිඳීමෙන් මේ අචිත්තක අවිචාරය තෘතීය, චතුර්ථ ධ්‍යානයන් මෙන්ද, වක්‍ර විඤ්ඤාණාදීන් මෙන් අභාවයක් නොවේයයි මෙසේ අචිත්තක, අවිචාර භාවයට හේතු විස්තර කිරීමටද, චිත්තක විචාර අභාවමාත්‍රය විස්තර කිරීමටද නොවේ. චිත්තක විචාරභාව මාත්‍රය විස්තර කිරීමටම අචිත්තකය, අවිචාරය යන මේ වචනය යොදා ඇත. එහෙයින් පළමුව කියා, නැවතද කිවයුතුමය. සමාධිජං යනු ප්‍රථමධ්‍යාන සමාධියෙන් හෝ ඒ හා යෙදුණු සමාධියකින් හටගත්තේය යන අර්ථයි. එහි කෙසේ වෙතත් ප්‍රථමධ්‍යානයද, ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත සමාධියෙන් හටගත්තේය. තවද, මෙම සමාධියම 'සමාධි' යයි කිවයුතු බවට සුදුසු වේ. චිත්තක විචාර කැළඹීම් විරහිතව ඉතාම නිශ්චල බැවින්ද, සුපසන් බැවින්ද වේ. එහෙයින් මෙහි ගුණ කථනය සඳහා මෙයම සමාධිජං යයි කියන ලදී. ජිතිසුඛං යන මෙය කියන ලද ආකාරමය. දුතියං යනු ගණන් අනුපිළිවෙළින් දෙවැන්නය. දෙවැනිව හටගත්තේනුයිද දුතියං නම් වේ.

ජිතියාව විරාගා යනු විරාගය නම් කියන ලද ආකාර ඇති ප්‍රීතියගේ පිළිකුල් කිරීම හෝ ඉක්මවීම හෝ වෙයි. වචන ද්වයය අතර ව ශබ්දය එකතුකිරීම් අර්ථයෙහි වේ. එය චිත්තක විචාර සංසිදීම හෝ සන්සිදීම පමණක් පිටුකොට දක්වයි. එහි යම් වෙලාවක සන්සිදීමම වැඩිපුර කියන්නේ කුමකටදැයි මෙසේ යෙදීම දතයුත්තාහ. මෙම යෙදීමෙන් විරාගය පිළිකුල් අර්ථයෙහි වෙයි. එහෙයින් ප්‍රීතියගේ පිළිකුල් කිරීමෙහිද, ඉක්මවීමෙහිදැයි මේ අර්ථය දතයුතුය. යම්කලෙකිහි චිත්තක විචාර සන්සිදීම පිටු කෙරේද? එකල්හි චිත්තක විචාරයන්ගේ සන්සිදීමෙන් යයි කී කල්හි ප්‍රීතියගේ විරාගයෙන් යයි වැඩිපුර යමක් කිවයුතු නැත. මෙසේ යෙදීම දතයුත්තාහ. මෙම යෙදීමෙහි විරාගය ඉක්මවීම් අර්ථයෙහි වෙයි. එහෙයින් ප්‍රීතියගේ ඉක්මවීමෙන්ද, චිත්තක විචාරයන්ගේ සන්සිදීමෙන්දැයි මෙම අර්ථය

දතයුතුය. ඒකාන්තයෙන්ම මෙම විතර්ක විචාරයන් ද්විතීය ධ්‍යානයෙන්ම සන්සිදුණාහුය. මෙම ධ්‍යානයාගේ මාර්ග පැහැදිලි කිරීම සඳහාද, ගුණ කීම සඳහාද මෙය කියන ලදී. විතර්ක විචාරයන්ගේ සන්සිදීමෙනැයි කී කල්හි මෙය පැනේ. විතර්ක විචාර සන්සිදීම මෙම ධ්‍යානයට මාර්ගය නොවේද? යම්සේ තෙවන ආර්ය මාර්ගයෙහි ප්‍රතිණ නොවූද, සක්කාය දෘෂ්ටි ආදී යට කොටසට අයත් පඤ්ච සංයෝජනයන්ගේ ප්‍රභාණයයි මෙසේ ප්‍රභාණයන් ගැන කියනු ලබන්නේ, එය අධිගමය සඳහා උත්සුක වූවන්ගේ උත්සාහ ඇතිකරලීම සඳහා වන ගුණකථනයක් වේ. එපරිද්දෙන්ම මෙහි සංසුන් නොවූද, විතර්ක විචාරයන්ගේ සන්සුන් බව කියනු ලබන්නේ ගුණකථනයක් වෙයි. එහෙයින්, ජ්‍රීතියගේ ඉක්මවීමෙන්ද විතර්ක විචාරයන්ගේ සංසිදීමෙන් යයි යන මෙම අර්ථය කියන ලද්දේය.

උපෙක්ඛකොච විහරති යන මෙහි අනුප්‍රාප්තිකයෙකු කැමති වේනුයි උපෙක්ඛායි. සමච බලයි. අපක්ඛපාතී වී බලයි යන අර්ථයි. ඒ පිරිසිදු, මහත්, ශක්තිමත් භාවයෙන් යුක්ත හෙයින් තෘතීය ධ්‍යානය හා එකතු වූයේ උපේක්ඛකයයි කියනු ලැබේ. උපේක්ඛාව වනාහි දසවැදෑරුම් වේ. ඡලංගුපෙක්ඛා, බ්‍රහ්මවිහාරුපෙක්ඛා, බොජ්ඣංගුපෙක්ඛා, විරියුපෙක්ඛා, සංඛාරුපෙක්ඛා, වෙදනුපෙක්ඛා, විපස්සනුපෙක්ඛා, තත්ත්වජකතනුපෙක්ඛා, ක්‍රියානුපෙක්ඛා, පරිසුද්ධපෙක්ඛා යනු ඒවා වෙති. එහි යම්, මහණෙනි මේ ශාසනයෙහි ක්ෂීණාශ්‍රව හික්මුව ඇසින් රූපයක් දැක සතුටුවන්නේද නොවේ. නොසතුටු වන්නේද නොවේ. සිහියෙන් මනා නුවණින් යුක්ත වූයේ උපේක්ඛකව වාසය කරයි. මෙසේ සඳහන් වූ රහතන් වහන්සේගේ ඡට්ඨවාරයන්හි ඉටුඅතිටු ඉදිරියට හමුවූ ඡඩාරම්මණයන්හි පිරිසිදු, ප්‍රකෘති ස්වභාව අත්නොහරිනාකාර වූ උපේක්ඛාවක් වේද, එය ඡලංගුපේක්ඛා නම් වේ. යම් ඒ උපෙක්ඛා සහගත සිහින් එක් දිසාවක් පතුරුවා වාසය කරයි යන මෙසේ සඳහන් වූ සත්ත්වයින් කෙරෙහි මධ්‍යස්ථ ආකාර වූ උපේක්ඛාවක් වේද? මෙය බ්‍රහ්මවිහාර උපේක්ඛාව නම් වේ. යම් ඒ විවේක නිශ්‍රිත උපේක්ඛා සම්බොධ්‍යංගය වඩයි යන මෙසේ දක්වා ඇති එකට හටගත් ධර්මයන්ගේ මධ්‍යස්ථාකාර වූ උපේක්ඛාවක් වේද, මෙය බොධ්‍යංගුපේක්ඛාව නම් වේ. යම් ඒ කලින් කල උපේක්ඛා නිමිත්ත භෞතෙහි කරයි යන මෙසේ සඳහන් වූ, ඉතා දැඩි නොවූ, ඉතා ලිහිල් නොවූ විර්ය සංඛ්‍යාත උපේක්ඛාවක් වේද, මෙය විර්ය උපේක්ඛාවයි. යම් ඒ අෂ්ට සංස්කාරපේක්ඛාවෝ සමාධි වශයෙන් උපදිත්. දස සංස්කාරුපේක්ඛාවෝ විදර්ශනා වශයෙන් උපදිත්. මෙසේ සඳහන් වූ

නිවරණාදීන්ගේ, නුවණින් සලකා, තීරණය ගැනීමෙහි මධ්‍යස්ථ වූ උපේක්ෂාවක් වේද, මෙය සංස්කාරාදේශය නම් වේ. යම් ඒ, යම් සමයෙක්හි කාමාවචර උපේක්ෂා සහගත කුසල් සිතක් උපන්නේ වේද? මෙසේ ආවා වූ, නොදුක් නොසුව හැඟීමෙන් යුත් උපේක්ෂාවක් වේද, මෙය වේදනුපේක්ෂාව නම් වේ. යම් යමක් ඇත්ද, යමක් වූයේද එය දුරකරයි. උපේක්ෂාව ලබයි. මෙසේ සඳහන් වූ විමසීමෙහි මධ්‍යස්ථ වූ උපේක්ෂාවක් වේද, මෙය විදර්ශනුපේක්ෂාව නම් වේ. යම් ඡන්දාදී නොයෙක් තත්ති ආවා වූ, එකට හටගත්තවුන්ගේ එක්තැන් කිරීම වූ උපේක්ෂාව, මෙය තත්‍ර මජ්ඣිමනිකායා උපේක්ෂාව නම් වේ. යම් ඒ උපේක්ෂාව වාසය කරයි. මෙසේ සඳහන් වූ එම උතුම් සුවයෙහිද අපකෂාපාතිත්වය උපදවන උපේක්ෂාවක් වේද, මෙය ධ්‍යානුපේක්ෂාව නම් වේ. යම් ඒ උපේක්ෂාවෙන් හා සිතියෙන් පරිසුද්ධ චතුර්ථ ධ්‍යානයයි. මෙසේ සඳහන් සියලු විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන් පිරිසිදු, විරුද්ධතා සන්සිදුවීමෙහි අනුත්සාහි උපේක්ෂාවක් වේද, මෙය පාරිශුද්ධි උපේක්ෂාව නම් වේ. එහි, ඡළංගුපේක්ෂාවද, බ්‍රහ්මවිහාරාදේශයාවද, බොජ්ඣංගාදේශයාවද, තත්‍ර මජ්ඣිමනිකායා උපේක්ෂාවද, ධ්‍යානුපේක්ෂාවද, පාරිශුද්ධි උපේක්ෂාවද අර්ථ වශයෙන් එක් තත්‍ර මජ්ඣිමනිකායා උපේක්ෂාවම වන්නීය. ඒ ඒ අවස්ථා හේතුවෙන් වනාහි මෙම හේතුව වන්නීය. එකෙකුම වූ, සත්ත්වයාට, කුමාර, යෞවන, මහලු, සෙනෙවි, රජ ආදී වශයෙන් වන හේතු මෙනි. එහෙයින් ඒවාහි යම්තැනක ඡළංගුපේක්ෂාව වේද? එතැන බොජ්ඣංගාදේශයාවදීහු නොවෙත්. යම්තැනක බොජ්ඣංගාදේශයාවද, එතැන ඡළංගුපේක්ෂාවෝ නොවෙත් යයි දතයුතුය. යම්සේ ඒවාහි අර්ථ වශයෙන් ඒකීයභාවයක් වේද? සංස්කාරාදේශය, විදර්ශනුපේක්ෂාවන්හිද එසේමය. ප්‍රඥා නොමෝ වනාහි කාත්‍ය වශයෙන් දෙකට කැඩී ඇත. යම්සේ සවස ගෙට පිවිසි සර්පයෙක්, එළුපාදණ්ඩ ගෙන, සොයන පුරුෂයෙකුට, උභයදිශා ඇතිරූ තැන ලැග සිටියහුදැක, සර්පයෙක්ද? නොවේදැයි බලන්නේ නයි පෙණයේ සෝවැනි s ලකුණ දැක, විමතියක් නොමැත්තේ, සර්පයෙක්ද, සර්පයෙක් නොවේදැයි සෙවීමෙහි මධ්‍යස්ථතාවයක් උපදියි. එපරිද්දෙන්ම, ආරබ්ධ විදර්ශකයාට විදර්ශනා ඥාණයෙන් ලක්ෂණත්‍රය දුටුකල්හි සංස්කාරයන්ගේ අනිත්‍යභාවාදීන් සෙවීමෙහි මධ්‍යස්ථතාවයක් උපදියි? මේ විදර්ශනුපේක්ෂාවයි. යම්සේ වනාහි, ඒ පුරුෂයාගේ එළු පාදණ්ඩෙන්, සර්පයා දැඩිව ගෙන කෙසේනම් මම මේ සර්පයා වෙහෙස නොකරමින්, තමාද මොහුගෙන් දෂ්ට නොකරවා ගනිමින් මිඳෙන්තේදැයි, මිඳෙන ආකාරයම සොයන්නේ ග්‍රහණයෙහි මධ්‍යස්ථතාවක් වේද? එපරිද්දෙන්ම,

යම් ඒ ලක්ෂණත්‍රයයාගේ දිවි හෙයින්, ත්‍රිවිධ භවයන් ගිනිගන්තාක් මෙන් දක්නේ සංස්කාරයන්ගේ ග්‍රහණයෙනි මධ්‍යස්ථතාවක් වේද? මේ සංස්කාරෝපේක්ෂාවයි. මෙසේ විදර්ශනෝපේක්ෂාව ඉටු වූ කල්හි, සංස්කාරෝපේක්ෂාවද ඉටු වූයේම වේ. මේ ආකාරයෙන් වනාහි මේවා, සෙවිම් ග්‍රහණාදීන්හි මධ්‍යස්ථ සංඛ්‍යාත කෘත්‍යයෙන් දෙකඩ වූයේ වේ. විරයෝපේක්ෂාව වනාහි, වේදනෝපේක්ෂාව හා ඔවුනොවුන්ද, සෙස්සන් සමගද, අර්ථ වශයෙන් බිඳුණානුය. මෙහි කිය.

මජ්ඣිමනිකායෙ චූළංග චූළංග චූළංග චූළංග චූළංග
විපස්සනාං සංඛාරං - වේදනා විරියං ඉති

විඤ්ඤානා දසොපෙක්ඛා - ඡ මජ්ඣිමනිකාදිනො තනො
දුට්ඨො පඤ්ඤා තනො දව්ඨි - වතසෙසාව භවනතිවාති

තත්‍ර මජ්ඣිමනිකා, චූළංග විභාර, බොජ්ඣංග, ඡළංග, ඤාන, පරිසුද්ධ, විපස්සනා, සංඛාර, වේදනා, විරිය යැයි විස්තර වශයෙන් දස උපේක්ෂාවෝ වෙති. ඉන් මධ්‍යස්ථතා වශයෙන් සයෙක්ද, ප්‍රඥා වශයෙන් දෙකක්ද, මත්තෙහි දෙකක් දැයි සතරෙක්ම වෙති.

මෙසේ මෙම උපේක්ෂාවන්හි ධ්‍යානෝපේක්ෂාව මෙහි අදහස් කරන ලදී. එය මධ්‍යස්ථ ලක්ෂණ ඇත. මෙහි කීව. මෙය අර්ථ වශයෙන් තත්‍ර මධ්‍යස්ථෝපේක්ෂාවම නොවන්නේද? එය ප්‍රථම, ද්විතීය ධ්‍යානයන්හිද ඇත. එහෙයින් එහිද, උපේක්ෂකව වාසය කෙරේ යයි මෙසේ මෙය කිවයුතු වන්නේය. එය කවර හෙයින් නොකියන ලද්දේද යත්? මනා පුහුණුවක් නොමැති කෘත්‍යවත් භාවය හෙයින්. මනා පුහුණුවක් නොමැති කෘත්‍යවත් භාවය නිසා එහි කෘත්‍යය විතර්කාදීන්ගෙන් මැඩපවත්වා ඇත. මෙහි වනාහි විතර්ක විචාර ප්‍රීතීන්ගෙන් නොමඩනා ලද හෙයින් ඔසවන ලද සිරස මෙන් උසස් කෘත්‍යවත් භාවය හෙයින්. මනා පුහුණුවක් නොමැති කෘත්‍යවත් භාවය නිසා එහි කෘත්‍යය විතර්කාදීන්ගෙන් මැඩපවත්වා ඇත. මෙහි වනාහි විතර්ක විචාර ප්‍රීතීන්ගෙන් නොමඩනා ලද හෙයින් ඔසවන ලද සිරස මෙන් උසස් කෘත්‍යයවත් භාවය හටගනී. එහෙයින් යු.සේයි.

සතොව සමපජානො යන මෙහි සිහි කෙරේනුයි සතොයි. මනාකොට දනීනුයි සමපජානයයි. පුද්ගලයෙකු හා සම්බන්ධකොට සිහියැ

මනා දැනුම දක්වයි. එහෙයින් සිහියෙන් හා මනා නුවණින් යුතු පුද්ගලයෙකු යැයි ගතයුතුය. එහි සිහිය සිහිකිරීම් ලක්ෂණ ඇත. විමසා බලන නුවණ නුමුළා වීම් ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. එහි කිසිසේත් මෙම සිහිය හා විමසා බලන නුවණ පළමු ධ්‍යානයන්හිද ඇත. මුළු වූ සිහි ඇති විමසීම් නුවණ නැත්තනුට උපචාර මාත්‍රයකුදු නොසැපයේ. නොලැබේ. අර්පණා ගැන කියනුම කවරේද? එම ධ්‍යානයන්ගේ ස්වභාවය දළ හෙයින් පුරුෂයෙකුට පොළොවෙහි සිට ගත්තාක් මෙන් සිතෙහි ස්වභාවය සුව ගෙන ඒ. එහි සිහිය හා මනා නුවණෙහි කෘත්‍යයන් අව්‍යක්තය. පුරුෂයෙකුට දැළිපිහි තලයක් මෙන් දළ අංගයන්ගේ ප්‍රභාණයෙන් මෙම ධ්‍යානයාගේ සියුම් බව වන හෙයින්, සති සම්ප්‍රජන්‍ය කෘත්‍යයන්ගෙන්, භාත්පසින් අල්ලා ගන්නා ලද්දේම, සිතෙහි ස්වභාවය කැමතිවිය යුත්තානුයයි මෙහිම කියන ලදී. වැඩිමනත් කුමකටද? යම්සේ දෙනට එළඹුණු වසුපැටියා, දෙනගෙන් ඉවත්කරන ලද්දේ, නොරක්තේ, නැවත දෙන වෙත එළඹේද, එසේම මේ තෘතීය ධ්‍යාන සුවය ප්‍රීතියෙන් ඉවත්කරන ලද්දේ, සිහිය හා විමසීම් නුවණ නමැති රැක්මෙන් රකිනු ලබන්නේ, නොරක්තේද, නැවත ප්‍රීතියට එළඹෙන්නේය. ප්‍රීතිය හා එක්වූයේම වන්නේය. මින් මත්තෙහි සුවයක් නොලැබෙයයි, සුවයක් ලද්දට මෙය ඉතා මිහිරි සුවයෙකැයි සත්ත්වයෝ එම සුවයෙහි ඇලෙත්. සිහිය හා විමසීම් නුවණෙහි ආනුභාවයෙන් වනාහි මෙම සුවයෙහි නොඇල්ම වෙයි. අනෙක් ක්‍රමයකින් නොවේ යයි යන අර්ථ විශේෂය දක්වනට මෙය මෙහිම යු.සේයි.

දැන්, සුඛඤ්චකායෙන පටිසංවෙදෙති යන මෙහි කිසිසේත් තෘතීය ධ්‍යාන සමන්විත වූයේ සැප විඳීමේ සිතා බැලීමක් නැත. මෙසේ ඇතිකල්හිද, යම්හෙයකින් ඔහුට නාමකය කරණකොට ඒ හා එක්ව යෙදුණු සුවයක් වේද, යම් ආකාර වූ එය නාමකය හා එකට යෙදුණේද, එය හටගැනීමෙන්ම යම්හෙයකින්, අතිප්‍රණීත රූපයෙන්, රූපකය ස්පර්ශ කරන ලද්දේ වේද, ශරීරයාගේ ස්පර්ශය කරන ලද බැවින්, ධ්‍යානයෙන් නැගී සිටියේද, සැප විඳින්නේය. එහෙයින් මෙම අර්ථය දක්වන්නේ, සුඛංව කායෙන පටිසංවෙදෙති කීයේය.

දැන්, යං තං අරියා ආවිකඛනති උපෙක්ඛකො සතිමා සුඛ විභාරිති යන මෙහි ඒ තෘතීය ධ්‍යානයෙන් යුත් පුද්ගලයා යම් ධ්‍යාන හේතුවකින්, යම් ධ්‍යාන කාරණයකින් බුද්ධාදී ආර්යයෝ කියති. දෙසති. පනවති. පිහිටුවති. විවරණය කරති. මනාව බෙදති. පැහැදිලි කරති. ප්‍රකාශ කරති

යයි අදහසයි. කීමෙක්ද? සුව විහරණයෙන් යුත් සිහි ඇති උපේක්‍ෂකයෙකැයි ඒ තෘතීය ධ්‍යානයට පැමිණ වාසය කෙරේ යයි මෙසේ මෙහි යෙදීම දතයුත්තාහ. කුමක් හෙයින් එයට ඔවුහු මෙසේ ප්‍රශංසා කෙරෙත්ද? ප්‍රශංසාවට සුදුසු හෙයින්. මෙය වනාහි සුවයෙහි සම්පූර්ණත්වයට පත්වූයේද, අභිමිතිරි සුව සහිත ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි, උපේක්‍ෂාවට පත්වුවහු, එම සුවයෙහි ඇලීමෙන් ඇද දමනු නොලබති. යම්සේ ප්‍රීතිය නොඋපදීද, මෙසේ එළඹ සිටි සිහි ඇති බැවින්, සිහි ඇත්තේ නම් වේ. ආර්යයන්ගේ සිත් අලවන, ආර්ය ජනයා විසින් සෙවුණා ලද්දේම නොකිලිටි සුවයක් නාම කයින් විදියි. එහෙයින් ප්‍රශංසා කටයුතුයි. එහෙයින් ප්‍රශංසාවට සුදුසු වේ. මෙසේ ප්‍රශංසාර්ථ හෙයින් ඒ ආර්යයෝ එය මෙසේ ප්‍රශංසාර්ථ භාවයට හේතුවූ ගුණයන් ප්‍රකාශ කරන්නේ, සුව විහරණ ඇති, සිහි ඇති උපේක්‍ෂකයෙකැයි මෙසේ ප්‍රශංසා කරත්යැයි දතයුත්තාහ. තතියං යනු ගණන් අනුපිළිවෙළින් තෙවැන්නයි. තෙවනුව හටගත්තේනුයිද තතියං නම් වේ.

සුඛසසව පහාණා දුක්ඛසසව පහාණා යනු කායික සුවයාගේද කායික දුඃඛයාගේද ප්‍රභාණයෙන් පුබ්බව යනු එයද වනාහි කලින්ම, චතුර්ථ ධ්‍යානක්‍ෂණයෙහි නොවේ. සොම්නසස් දොම්නසසානං අත්ථංගමා යනු චෛතසික සුවයාගේද, චෛතසික දුඃඛයාගේද යන මේ ද්වයයෙහි කලින්ම විනාශය, ප්‍රභාණය යයි මෙසේම යු.සේයි. කවදා වනාහි ඒවාහි ප්‍රභාණය වේද? සිවු ධ්‍යානයන්ගේ උපචාරක්‍ෂණයෙහි; සොම්නස වනාහි චතුර්ථ ධ්‍යානයාගේ උපචාර ක්‍ෂණයෙහිම ප්‍රභාණ වෙයි. දුක්, දොම්නස් සුවයන්, ප්‍රථම, ද්විතීය, තෘතීය ධ්‍යානයන්ගේ උපචාර ක්‍ෂණයන්හිය. මෙසේ මෙම ධ්‍යානයන්ගේ ප්‍රභාණ ක්‍රමයෙන් නොකියන ලද්දවුන්ගේද ඉන්ද්‍රිය විභංගයෙහි ඉන්ද්‍රියයන්ගේ උදෙසිම් ක්‍රමයෙන්ම මෙහිද කියන ලද්දවුන්ගේද ක්‍රමයෙන් සුව, දුක්, සොම්නස්, දොම්නස් ආදීන්ගේ ප්‍රභාණය දතයුතුයි. ඉදින් මේවා වනාහි ඒ ඒ ධ්‍යානයාගේ උපචාරක්‍ෂණයෙහිම ප්‍රතිණ වෙත්ද? තවද කුමක් හෙයින්, කොතැන උපන් දුක් ඉන්ද්‍රිය සේස රහිතව නිරුද්ධ වන්නේ දැයි විමසයිද? මහණෙනි, මේ ශාසනයෙහි හික්‍ෂුව කාමයන්ගෙන් වෙන්වම -පෙ- ප්‍රථමධ්‍යානයට සමචැදී වාසය කරයි. මෙහි උපන් දුක් ඉන්ද්‍රිය ශේෂ රහිතව නිරුද්ධ වේ. කොතැන්හි උපන් දොම්නස් ඉන්ද්‍රියය සුව ඉන්ද්‍රියය, සොම්නස් ඉන්ද්‍රියය ශේෂ රහිතව නිරුද්ධ වේද? මහණෙනි, මේ සස්තෙනි හික්‍ෂුව සුවයෙහිද ප්‍රභාණයෙන් -පෙ- චතුර්ථ ධ්‍යානයට සමචැදී වාසය කරයි. මෙහි උපන් සොම්නස් ඉන්ද්‍රිය ශේෂ රහිතව නිරුද්ධ

වේයයි, මෙසේ ධ්‍යානයෙහිම නිරෝධය කියන ලද්දේ ඇයිද යත්? උසස් නිරෝධය බැවිනි.

ඒ ප්‍රථම ධ්‍යානාදීන්හි උසස් නිරෝධයම වේ. නිරෝධයම නොවේ. උපචාරක්‍ෂණයෙහි නිරෝධයමය. උසස් නිරෝධය නොවේ. එසේම නානාවර්ජන ප්‍රථමධ්‍යාන උපචාරයෙහි නිරුද්ධ වූද, දුක් ඉන්ද්‍රියයාගේ ඇටමැස්සන්, මදුරුවන් ආදීන්ගේ ස්පර්ශයෙන් හෝ විෂම ආසන තුළින් වන තැවීමෙන් හෝ හටගැනීම් වන්නේය. අර්පණා සමාධිය තුළ නොවන්නේය. උපචාරයෙහි හෝ නිරුද්ධ වූද, එය මනාසේ නිරුද්ධ නොවේ. විරුද්ධතාවන් නොනැසූ හෙයින්. අර්පණාව තුළ වනාහි ප්‍රීතිය පැතිරීමෙන් මුළු සිරුර පුරා සුවය බැසගත්තේ වේ. සුවයට බැසගත් ශරීරයෙන් දුක් ඉන්ද්‍රිය මනාව නිරුද්ධ වූයේ වේ. විරුද්ධ ධර්මයන් නැසූ හෙයින්. නානාවර්ජන ද්විතීය ධ්‍යාන උපචාරයෙහිම ප්‍රතිණ වූ දොම්නස් ඉන්ද්‍රියයාගේ හටගැනීම වේ. එය විතර්ක විචාර ප්‍රත්‍යය ඇතිකල්හිද, ශරීර දුර්වලතායෙහිද සිතෙහි හිංසාවන් ඇතිකල්හිද උපදී. විතර්ක විචාර නොමැති කල්හි නූපදීමය. යම්තැනෙක්හි උපදීද? එහි විතර්ක විචාර අභාවයෙහි ද්විතීය ධ්‍යාන උපචාරයෙහි ප්‍රතිණ නොවූම විතර්ක විචාරයෝය. එහි හටගැන්මක් වන්නේද? ද්විතීය ධ්‍යානයෙහි නොවේ. ප්‍රතිණ ප්‍රත්‍යය බැවිනි. එසේම ද්විතීය ධ්‍යාන උපචාරයෙහි සුව ඉන්ද්‍රියය ප්‍රතිණ වූයේ වී නමුදු, ප්‍රීතියෙන් හටගත් ප්‍රණීත රූප කායයාගේ හටගැන්ම වන්නේය. තෘතීය ධ්‍යානයෙහි නොවන්නේමය. තෘතීය ධ්‍යානයෙහි සුවයට හේතු වූ ප්‍රීතිය සර්වප්‍රකාරයෙන් නිරුද්ධ වේ. එසේම චතුර්ථධ්‍යාන උපචාරයෙහි ප්‍රතිණ වූද, සොම්නස් ඉන්ද්‍රියයට ආසන්න බැවින්, අර්පණාප්‍රාප්ත අපේක්‍ෂාවගේ අභාවයෙන්, මනාව නොඉක්මවූ හෙයින්ද, ප්‍රීතිය හටගැන්ම වන්නේය. චතුර්ථ ධ්‍යානයෙහි නොවන්නේය. එහෙයින් එහි හටගත් දුක් ඉන්ද්‍රිය ශේෂ රහිතව නිරුද්ධ වේයැයි ඒ ඒ තන්හි ශේෂ රහිත ග්‍රහණය කරන ලදී. මෙහි කීයේය. ඉක්බිති මෙසේ ඒ ඒ ධ්‍යානයාගේ උපචාරයෙහි ප්‍රතිණ වූද, ඒ වේදනාවෝ මෙහි කුමක් හෙයින් දැක්වූවහුද? සුව ග්‍රහණය සඳහායි. යම් මේ නොදුක් නොසුවයයි මෙහි නොදුක් නොසුව වේදනාව කියන ලද්දේද? එය සියුම් වන්නේය. දැනගැනීම දුෂ්කර වන්නේය. පහසුවෙන් තේරුම්ගත නොහැකි වන්නේය. එහෙයින් යම් යම් ආකාරයකින් ළංවී අල්ලාගත නොහැකි ගොණෙකු අල්ලාගැනීම පිණිස, යම්සේ නම් ගොපල්ලා, එක් ගාලක සියලු ගවයන් එක්රැස් කරයි. නැවත එක එකා බැහැර කරන්නේ පිළිවෙළින් ආවහු දැක, මේ එම

ගවයාය. උභ්‍ය අල්ලා ගනිව් යයි, උභ්‍ය අල්ලා ගන්ට සලස්වයි. එපරිද්දෙන්ම සුවසේ ග්‍රහණය සඳහා සියලුම මේ වේදනාවන් රැස්කළෝය. මෙසේ රැස්කරන ලද මේවා දක්වා, යමක් සුවයක්ම නොවේද? දුකක් නොවේද? සොම්නසක් නොවේද? දොම්නසක් නොවේද? මේ නොදුක් නොසුව වේදනාව යයි මෝ ගැනීමට හැකිවන්නීද? තවද නොදුක් නොසුව වෙතො විමුක්තියෙහි ප්‍රත්‍යය දැක්වීම සඳහාද මෙය කියන ලද්දේයයි දතයුත්තේය. සුවදුක් ප්‍රභාණාදිය එයට ප්‍රත්‍යය වන්නේය. දෙසු පරිදි ඇවැත්නි, නොදුක්-නොසුව චිත්ත විමුක්තියගේ සම්ප්‍රාප්තිය සඳහා කරුණු සතරෙක් ප්‍රත්‍යය වේ. ඇවැත්නි, මේ සාසනයෙහි හික්‍ෂුව, සුවයෙහිද ප්‍රභාණයෙන් -පෙ-වතුර්ථ ධ්‍යානයට සමවැදී වාසය කරයි. ඇවැත්නි, මේ සිව් ප්‍රත්‍යයන් නොදුක්-නොසුව චිත්ත විමුක්තියගේ සම්ප්‍රාප්තිය සඳහා පවතී. යම්සේ අන් තන්හි ප්‍රතිණ වූද, සක්කාය දෘෂ්ටි ආදීහු, තෘතීය මාර්ගයාගේ ගුණ කර්තෘ සඳහාම මෙම ධ්‍යානයට මෙය මෙහි කියන ලද්දේ යයි යුක්තය. තේතු නැසීමෙන් හෝ මෙහි රාගද්වේෂාදීන්ගේ ඉතා දුර බව දක්වන්නටද මෙය කියන ලද්දේයයි යුක්තය. මේවාහි, සුවය සොම්නසට ප්‍රත්‍යය වේ. සොම්නස රාගයටද, දුක දොම්නසටද, දොම්නස ද්වේෂයටද සුව ආදියෙහි නැසීමෙන් ප්‍රත්‍යය සහිත රාග ද්වේශයන් නැසිය යන්න ඉතා දුර වෙති. (එය නොයෙදේ) අදුකඛමසුඛං යනු දුක් අභාවයෙන් නොදුක්, සුව අභාවයෙන් නොසුව, මෙයින් මෙහි දුක්, සුව ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, තෙවන වේදනාවක් වූ, නොදුක් නොසුව අභාව මාත්‍රයක් දක්වයි. එම තෙවන වේදනාව නම් නොදුක් නොසුවයි. උපේක්‍ෂාවයයිද කියනු ලැබේ. එය ඉටු අනිටු විපර්යාස වේදනා අනුභව කිරීම් ලක්‍ෂණකොට ඇත්තිය. උපෙක්‍ෂා සති පාරිසුද්ධිං යනු උපේක්‍ෂාවෙන් හටගත් පිරිසිදු සිතියයි. මෙම ධ්‍යානයෙහි සිතිය ඉතා පිරිසිදුය. ඒ සිතියෙහි යම් පිරිසිදු බවක් වේද, එය උපේක්‍ෂාවෙන් කරන ලද්දකි. අනෙකකින් නොවේ. එහෙයින් එය 'උපේක්‍ෂා සති පාරිසුද්ධි' යයි කියනු ලැබේ. මෙහි යම් උපේක්‍ෂාවෙන් හා සිතියෙන් පරිශුද්ධතාවය වේද? ඕ අර්ථ වශයෙන් තත්‍ර මධ්‍යස්ථතාවයයි දතයුත්තිය. හුදෙක් මෙහි ඉන් සිතිය පමණක් පිරිසිදු වූයේ නොවේ. තවද ඒ හා යෙදුණු සියලු ධර්මයෝ ඇතුළත් වූවාහු වෙති. සිතිය මාතෘකාකොට දේශනාව වදාරන ලදී. එහි කිසිසේත් මෙම උපේක්‍ෂාව, යටද ධ්‍යානත්‍රයෙක්හි විද්‍යමාන වේ. යම්සේ වනාහි දහවල් සූර්යාලෝකය ඉක්මවා සෞම්‍ය භාවයෙන්ද, තමාට උපකාරත්වයෙන්ද, සමාන පැවතුම් ඇති රාත්‍රියක් නොලැබ, දහවල් විද්‍යමාන වන්නාවූද, වන්දරේබා අපරිශුද්ධ වූයේ, ඉතා අපිරිසිදු වූයේ වෙයි. එසේම මෙම තත්‍ර මධ්‍යස්ථතා උපේක්‍ෂාවද

සඳරේබා මෙන්, විතර්කාදී විරුද්ධ ධර්ම තෙද මැඩපවත්වා, සමාන පැවතුම් ඇති, උපේක්ෂා වේදනා නමැති රාත්‍රියගේ නොලැබීමෙන්, විද්‍යමාන වූද, ප්‍රථමධ්‍යානාදී හේදයන් අපිරිසිදු වෙයි. ඒ අපරිශුද්ධත්වයෙන්, දහවල් අපිරිසිදු සඳරේබා ප්‍රභාව මෙන්, ඒ හා සමග හටගත්, සිහි ආදීහුද අපිරිසිදුම වෙති. එහෙයින් ඔවුනතර එකක් හෝ උපේක්ෂා සහි පාරිශුද්ධ යයි නොකියන ලදී. මෙහි වනාහි විතර්කාදී විරුද්ධ තෙද මැඩපැවැත්වීමක් නොමැති හෙයින් සමාන පැවතුම් ඇති උපේක්ෂා වේදනා නමැති රාත්‍රියගේ ලැබීමෙන්, මේ තත්‍රමධ්‍යස්තූපේක්ෂාව සඳරේබා මෙන් ඉතා පිරිසිදුය. එම තත්‍ර මධ්‍යස්තූපේක්ෂාවගේ පරිශුද්ධත්වය නිසා, පිරිසිදු වන්දරේබා ප්‍රභාව මෙන් ඒහා සමග හටගත් සහි ආදීහු පිරිසිදු වෙත්. ඉතා පිරිසිදු වෙත්. එහෙයින් මෙය උපේක්ෂා සහි පාරිශුද්ධියයි යු.සේයි. චතුරංග යනු ගණන් අනුපිළිවෙළින් සතරවැන්නයි. සතරවැනිව හටගත්තේනුයිද චතුර්ථ නම් වේ. මේ සිව්දැහැන් පූර්වභාගයෙහිද, මාර්ගක්ෂණයෙහිද නානාවිධය. පූර්වභාගයෙහි සමවත් වශයෙන් වෙනස්ය. මාර්ග ක්ෂණයෙහි නොයෙක් මාර්ග වශයෙනි. එක් අයෙකුට ප්‍රථම මාර්ගය ප්‍රථමධ්‍යානික වෙයි. දෙවන මාර්ගාදීහුද, ප්‍රථම ධ්‍යානික හෝ ද්විතීයාදී ධ්‍යානාදීන්හි එක්තරා ධ්‍යානිකයෝ හෝ වෙති. එක් අයෙකුට ප්‍රථම මාර්ගය, ද්විතීයාදී ධ්‍යානයන්හි එක්තරා ධ්‍යානිකයෙක් වේ. ද්විතීය මාර්ගාදීහුද ද්විතීය ධ්‍යානාදීන්හි එක්තරා ධ්‍යානිකයෝ හෝ ප්‍රථම ධ්‍යානිකයෝ හෝ වෙති.

මෙසේ සතර මාර්ගයෝම, ධ්‍යාන වශයෙන් සමාන වූවාහු හෝ අසමාන වූවාහු හෝ ඇතැම්හු සමාන වූවාහු වෙති. මෙම විශේෂය පාදකධ්‍යාන නියමයෙන් වෙයි. ප්‍රථමභාන ලාභියාට වනාහි ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නැගිට විදර්ශනා කරන්නහුට උපන් මාර්ගය ප්‍රථමධ්‍යානික වේ. මෙහි මාර්ගාංග බොධ්‍යංග සම්පූර්ණ වූවාහුම වෙති. ද්විතීය ධ්‍යානයෙන් නැගිට විදර්ශනා කරන්නහුට උපන් මාර්ගය ද්විතීය ධ්‍යානික වෙයි. මෙහි මාර්ගාංග වනාහි සතක් වෙයි. තෘතීය ධ්‍යානයෙන් නැගිට විදර්ශනා කරන්නහුට උපන්නේ තෘතීය ධ්‍යානිකයි. මෙහි මාර්ගාංග සතෙකි. බොධ්‍යංග සයෙක් වෙයි. චතුර්ථ ධ්‍යානයෙන් නැගිට නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනය මෙම ක්‍රමයයි. ආරූප්‍යයෙහි චතුෂ්ක, පඤ්චක ධ්‍යාන උපදී. එය වනාහි ලෝකෝත්තරය. ලෝකික නොවේයයි යු.සේයි. මෙහි කෙසේද යත්, මෙහිද, ප්‍රථම ධ්‍යානාදීන් අතරෙහි, යමකින් නැගිට සෝවාන් මාර්ගය ලැබ, අරූප සමවත් වඩා, යමක් අරූප තලයෙහි උපන්නේද, එම ධ්‍යානිකවම ඔහුට එහි ත්‍රිවිධ මාර්ග උපදී. මෙසේ පාදක ධ්‍යානයම

නියම කරයි. සමහර තෙරහු වනාහි විදර්ශනාවට අරමුණු වූ ස්කන්ධ නියම කෙරෙත් යයි කියති. සමහරු පුද්ගලධ්‍යාසය නියම කෙරෙත් යයි කියති. සමහරු වුට්ඨානගාමීනී විදර්ශනාව නියම කෙරෙයි යයි කියති. ඒ මෙහි අනුපිළිවෙළ කථාවයි. විදර්ශනා නියමයෙන්, ශුෂ්ක විදර්ශකයාට උපන් මාර්ගයද සමවත් ලාභීහුට, ධ්‍යාන පාදක නොකොට උපන් මාර්ගයද ප්‍රථමධ්‍යානය පාදකකොට විසිරුණු සංස්කාර සම්මර්ශනය කොට උපදවන ලද මාර්ගයද ප්‍රථම ධ්‍යානිකම වේ. සියල්ලෙහිම සත්බොධ්‍යංග, අෂ්ට මාර්ගාංග - පඤ්ච ධ්‍යානාංග වෙයි. ඔවුන්ගේ පූර්වභාග විදර්ශනාව, සොමිනස් සහගතවද, උපේක්‍ෂා සහගතවද වී, ධ්‍යානයෙන් නැගිටුනා කල්හි සංස්කාරාපේක්‍ෂා භාවයට, පත් වූවාහු සොමිනස් සහගත වූවාහුම වෙති. පඤ්චක ක්‍රමයෙහි, ද්විතීය, තෘතීය, චතුර්ථ ධ්‍යානයන් පාදක කොට උපදවන ලද, මාර්ගයන්හි පිළිවෙළින්ම ධ්‍යානය, චතුරංගික, ත්‍රිවංගික, ද්වංගික වෙයි. සියල්ලෙහිම වනාහි සත් මාර්ගාංගයෝ වෙති. සතරවැන්නෙහි බොධ්‍යංග සයකි. මෙම විශේෂය පාදක ධ්‍යාන නියමයෙන්ද, විදර්ශනා නියමයෙන්ද වෙයි. ඒවාහිද පූර්වභාග විදර්ශනාව සොමිනස් සහගතවද, උපේක්‍ෂා සහගතවද වේ. වුට්ඨානගාමීනී විදර්ශනාව සොමිනස් සහගත වේ. පඤ්චම ධ්‍යානය පාදකකොට උපදවන ලද මාර්ගයෙහි වනාහි, උපේක්‍ෂා විතෙතකාග්‍රතා වශයෙන් ධ්‍යානාංග ද්වයයක්ද, බොධ්‍යංග මාර්ගාංග සයක් හා සතක් වේ. මෙම විශේෂය උභය නියම වශයෙන් වේ. මෙම ක්‍රමයෙහි පූර්වභාග විදර්ශනාව සොමිනස් සහගත හෝ උපේක්‍ෂා සහගත හෝ වුට්ඨානගාමීනී උපේක්‍ෂා සහගතව හෝ වේ. අරුප ධ්‍යානයන් පාදකකොට උපදවන ලද මාර්ගයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙහි වනාහි චතුෂ්ක ක්‍රමයෙහි අවිතර්ක අවිචාර මාත්‍ර වූ ද්විතීය ධ්‍යානයෙහි අභාවයෙන් එය ඉවත්කොට සෙස්සන්ගේ වශයෙන් යෙදිය යුතුය. මෙසේ පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට යම්කිසි සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කොට උපදවන ලද මාර්ගයට ආසන්න පෙදෙසෙහි නැගිටුනා ලද සමවත තමා හා සදාශභාවය කරයි. තලගොයාගේ වර්ණය භූමියෙහි වර්ණය මෙනි. දෙවන තෙරුන්ගේ කීමෙහි වනාහි, යම් යම් සමවතකින් නැගිට, යම් යම් සමවත් ධර්මයන් මෙනෙහිකොට, උපදවන ලද මාර්ගය, ඒ ඒ සමවත සමාන වූයේම වේ. එහිද විදර්ශනා නියමය කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. තෙවන තෙරුන්ගේ කීමෙහි, තමාගේ අදහසට ගැළපෙන අයුරින් යම් යම් ධ්‍යානයක් පාදකකොට, යම් යම් ධ්‍යාන ධර්මයන් මෙනෙහිකොට මාර්ගය නිපදවන ලද්දේද? ඒ ඒ ධ්‍යානය හා සමාන වූයේම වේ. පාදක ධ්‍යානය වනාහි, සම්මර්ශනය කරන ලද

ධ්‍යානය හෝ හැර, අදහස් මාත්‍රයෙන්ම එය ඉටු නොවේ. මෙහිදී විදර්ශනා නියමය කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දැක්විය.

අයං චූළචනි සමමා සමාධි යනු මේ සිවු ධ්‍යානයන්හි ඒකාග්‍රතාවයක් වේද, මෙය පූර්වභාගයෙහිදී ලෝකික වන අතර පසුභාගයෙහි ලෝකෝත්තර සමයක් සමාධිය නමැයි කියනු ලැබේ. මෙසේ ලෝකික ලෝකෝත්තර වශයෙන් දම්සෙනෙවි සැරියුත් තෙරණුවෝ මාර්ග සත්‍යය දේශනා කළහ. එහි ලෝකික මාර්ගයෙහි සියලුම මාර්ගාංග සුදුසු පරිදි සිවු ආරම්භණයන්හි එක්තරා අරමුණු වෙති. ලෝකෝත්තර මාර්ගයෙහි වනාහි සිවුසස් ප්‍රතිවේධය සඳහා පැවති ආර්ය ශ්‍රාවකයාගේ නිර්වාණාරම්භය වූ අවිද්‍යාව ආදී අප්‍රකට කෙලෙස් සම්පූර්ණයෙන් නසන්නා වූ, ප්‍රඥා වක්‍ෂ්‍ය සමයග් දෘෂ්ටියයි. එසේම දෘෂ්ටි සම්පන්න වූවහුගේ ඒවා යෙදුණු, තෙවැදෑරුම් මිථ්‍යා සංකල්ප නසන සිත නිර්වාණ පදයට නංවන හෙයින් සමයක් සංකල්පයි. එසේ බලන්නහුට, සිතන්නහුට, ඒ හා සම්ප්‍රයුක්තවම, වතුර්විධ වාග් දුශ්චරිත සමූලඝාතනය කරන හෙයින් මිථ්‍යා වචනයෙන් වෙන්වීම සමයග් වාචායි. එසේ වෙන් වන්නහුට, ඒවා සම්ප්‍රයුක්ත වූයේම ත්‍රිවිධ මිථ්‍යා කර්මාන්ත සමූලඝාතනය කරන, මිථ්‍යා කර්මාන්තයෙන වැළකීම සමයක් කර්මාන්තයි. එම වාග් කර්මාන්තයන්ගේම පාරිශුද්ධත්වයට හේතු වූ, ඒ හා යෙදුණා වූම, නැතිගුණ පෙන්වීම් ආදී, මිථ්‍යා ආර්ථය නසන කටයුතුවලින් වැළැක්ම සමයග් ආර්ථය වන්නේය. එම සමයග් වාචා, සමයග් කර්මාන්ත, ආර්ථ සංඛ්‍යාත සීල භූමියෙහි පිහිටියහුට එයට අනුරූපී වූ, ඒ හා යෙදුණා වූ කුසිතකම විනාශ කරන නූපත් අකුසල් හා නූපත් කුසලයන්ගේ නොඉපදීම හා ප්‍රභාණය උපදවා ගැනීම හා පිහිටුවා ගැනීම යනාදිය සිදුකරන්නා වූ චීර්යාරම්භය සමයග් ව්‍යායාමයයි මෙසේ උත්සාහ කරන්නහුට, ඒ හා යෙදුණා වූම, වැරදි සිහිය සොලවා ඉවත්කරන, කායාදීන්හි, කායානූපස්සනාදිය සිදුකරන්නා වූ, සිතෙහි නුමුළා බව සමයග් සතියයි මෙසේ උතුම් සිහියෙන් මනාව පිළියෙල කරන ලද, චිත්තාරක්‍ෂා සහිත වූයේ ඒ හා යෙදුණා වූම මිථ්‍යා සමාධිය විනාශ කරන සිතෙහි එකඟ බව සමයග් සමාධියයි.

ලෝකික මාර්ගයෙන් දුක්ඛ නිරෝධගාමිනී ප්‍රතිපදාව යැයි යන සංඛ්‍යාවට ගිය මෙය ලෝකෝත්තර ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයයි ඒ මේ මාර්ගය වනාහි, විද්‍යාවෙන් සමයග් දෘෂ්ටි, සමයග් සංකල්පයන්ගේද, වරණයෙන් ඉතිරි සියලු ධර්මයන්ගේද වශයෙන් ඇතුළත් කළ හෙයින්ද,

විද්‍යාවද, වරණයද, එසේම ඒ ද්වයයට විදර්ශනා ඥාණයෙන්ද, අනෙක් ඒවාට සමථයානයෙන්ද වනසේ, ඇතුළත් කළ හෙයින්, සමථයද, විදර්ශනාවද, යන එම ද්වයයට ප්‍රඥා ස්කන්ධයෙන්ද ඉන් අනතුරු ත්‍රයයට සීලස්කන්ධයෙන්ද, සෙසු ත්‍රයයට සමාධි ස්කන්ධයෙන්ද වනසේ සංග්‍රහ කරන ලදී. අධිප්‍රඥා, අධිසීල, අධිචිත්ත ශික්ෂාවන්හිද සංග්‍රහ කරන ලද හෙයින් ස්කන්ධත්‍රයයද, ශික්ෂාත්‍රයයද වෙයි.

යමෙකින් යුක්ත වූ ආර්ය ශ්‍රාවකයා, දැක්මට සමත් ඇස්වලින්ද ගමනට සමත් පාදයන්ගෙන්ද යුක්ත වූයේ, මගියෙකු මෙන්, විද්‍යා වරණ සම්පන්නව, විදර්ශනා යානයෙන්, කාමසුඛල්ලිකානුයෝගයද, සමථ යානයෙන්, ආත්ම කීලමථානුයෝගයද යන අන්තර්ද්වය හැරදමා මධ්‍යම ප්‍රතිපදාවට පිළිපත්තේ, ප්‍රඥා ස්කන්ධයෙන් මෝහ ස්කන්ධයද, සීල ස්කන්ධයෙන් ද්වේෂ ස්කන්ධයද, සමාධි ස්කන්ධයෙන් ලෝභ ස්කන්ධයද, පළන්නේ, අධිප්‍රඥා ශික්ෂාවෙන් ප්‍රඥා සම්පත්තියද, අධිසීල ශික්ෂාවෙන් සීල සම්පත්තියද, අධිචිත්ත ශික්ෂාවෙන් සමාධි සම්පත්තියද යන ත්‍රිවිධ සම්පත්තින් ලබා අමෘත නිර්වාණය සාක්ෂාත් කරයි. මූල, මැද, අවසානය යහපත් සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මරත්නය විසිතුරු නිවැරදි ක්‍රම සංඛ්‍යාත ආර්ය භූමියට බැසගත්තේ චේමය.

මාර්ග සත්‍ය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සිවු සස්ති දුක්ඛ සත්‍යය පීඩාකිරීම් ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. සමුදය සත්‍යය හටගැනීම් ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. නිරෝධ සත්‍යය සන්තිසිද්ධි ලක්ෂණකොට ඇත්තේය. මාර්ග සත්‍යය පමුණුවන ලක්ෂණ ඇත්තේය. පැවැත්ම-පැවැත්වීම, නැවැත්ම, නැවැත්වීම යන ලක්ෂණ පිළිවෙළින් වේ. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්, තෘෂ්ණා, ප්‍රත්‍යයෙන් හටනොගත්, දර්ශන යන ලක්ෂණද වේ. කවර හෙයින් අඩු-වැඩි නොවූ ආර්ය සත්‍යය සතරක්ම වූයේද යත්, අනෙකක හටගැනීමක් නොවන හෙයින්ද, ඉවත් කළයුතු අන්‍යයකිනි අභාවය හෙයින්ද වේ. මේවායින් අන්‍ය, අධිකයක් හෝ මේවායෙහි ඉවත් කළයුතු එකක් හෝ නොලැබේ. දෙසු පරිදි, මහණෙනි, මෙලොව ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් හෝ ශ්‍රමණ භවත් ගෞතමයන් විසින් දෙයන ලද එය දුක්ඛාර්ය සත්‍යය නොවේ. දුක්ඛාර්ය සත්‍යය

අනෙකකිසි කීමට එන්නේද? (ඉදිරිපත් වන්නේද?) මම එම ආර්ය සත්‍යය අත්හැර වෙනත් දුක්ඛාර්ය සත්‍යයක් පණවන්නෙමි යි යන එම කරුණ විද්‍යමාන නොවෙයි ආදියයි. දෙසු පරිදි:- මහණෙනි, යම්කිසි ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් මෙසේ කියන්නේය. ශ්‍රමණ ගෞතමයන් විසින් දේශනා කරන ලද, එය ප්‍රථම දුක්ඛාර්ය සත්‍යය නොවේ. මම ඒ ප්‍රථම දුක්ඛාර්ය සත්‍යය ප්‍රතික්‍ෂේප කොට, අන්‍ය ප්‍රථම දුක්ඛාර්ය සත්‍යයක් පණවන්නෙමි යි යන එම කරුණ විද්‍යමාන නොවේ ආදියයි. තවද, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ පැවැත්ම දේශනා කරන්නේ හේතු සහිතව දේශනා කළ සේක. නැවැත්මද උපාය සහිතවය. මෙසේ පැවැත්ම, නැවැත්ම යන එම ද්වයයෙහි හේතූන්ගේ වශයෙන් එය උතුම්කොට සතරක්ම දෙසුහ. එසේම, දතයුතු, ප්‍රභාණය කළයුතු, අවබෝධ කටයුතු, වැඩිය යුතු වශයෙන්ද, තෘෂ්ණාවට හේතු, තෘෂ්ණාව, තෘෂ්ණා නිරෝධය, තෘෂ්ණා නිරෝධ උපාය වශයෙන්ද, තෘෂ්ණාව, තෘෂ්ණාවෙහි තදින් ඇල්ම, තෘෂ්ණා විනාශය, තෘෂ්ණා විනාශ උපායයන්ගේ වශයෙන්ද, සතරෙක්ම දෙසන ලද්දේමය.

මෙහිද, දළ බැවින්ද, සියලු සත්ත්වයින්ට සාධාරණ හෙයින්ද අවබෝධය පහසුවන හෙයින්ද, දුක්ඛ සත්‍යය පළමුවද, එම දුකෙහිම හේතු දැක්වීම සඳහා ඉන් අනතුරුව සමුදය සත්‍යයද හේතු නැවැත්මෙන් එල නැවැත්ම වේයයි අවබෝධ කරවීමට ඉන්පසු නිරෝධ සත්‍යයද, එය අවබෝධ කිරීමේ ක්‍රමෝපාය දැක්වීම සඳහා අවසානයෙහි මාර්ග සත්‍යයද දෙසන ලදී.

භව සුව රස විඳීමෙහි තදින් ඇලුණු සත්ත්වයින්ට, බිය ඇතිකරලීම සඳහා පළමුව දුකද, එය ස්වයං සිද්ධව නොඑයි. ඊස්වර නිර්මාණාදියකින්ද නොවෙයි. මෙකරුණෙන් වේයයි අවබෝධ කරවීමට ඉන් අනතුරුව සමුදයද, එම හේතු සහිත දුකින් මැඩුණු හෙයින් බියෙන් ඇලුණු මනසින් යුත්, දුකින් නික්මීම සොයන්නාවුනට, දුකින් නිදහස්වීම දැක්වීමෙන්, සැනසිල්ල ඇතිකරලීම සඳහා නිරෝධයද, ඉන් නිරෝධයට පැමිණීම සඳහා නිරෝධයට පමුණුවන මාර්ගයයි දේශනා කළේය. මේ ඒවායෙහි ක්‍රමයයි. ඒවාහි දුක්ඛ සත්‍යය බරක් මෙන් දතයුතුය. සමුදය සත්‍යය බර අල්ලාගැනීම මෙනි. නිරෝධ සත්‍යය බර අත්හැර දමන්නාක් වැනිය. බර අත්හැර දමන උපාය මාර්ගය මෙනි මාර්ග සත්‍යය. දුක්ඛ සත්‍යය රෝගයක් මෙනි. සමුදය සත්‍යය රෝග නිදානයක් මෙනි. නිරෝධ සත්‍යය රෝග සන්සිඳීමක් මෙනි. මාර්ග සත්‍යය බෙහෙදක් මෙනි. දුක්ඛ

සත්‍යය දුර්භික්‍ෂයක් මෙනි. සමුදය සත්‍යය නොමනා වැස්සක් මෙනි. නිරෝධ සත්‍යය සශ්‍රීකයක් මෙනි. මාර්ග සත්‍යය මහා වර්ෂාපතනයක් මෙනි. තවද, සතුරා සතුරුකම, සතුරා නැසීම, සතුරා නසන උපාය මාර්ගයන් වශයෙන්ද, විෂ රුක, රුක්මුල, මුල් සිඳීම, මුල් සිඳිනා උපාය මාර්ගයන් වශයෙන්ද, බිය, බියෙහි හේතුව, නිර්භයතාවය, එයට පැමිණීමේ උපාය මාර්ගය වශයෙන්ද මෙතෙර, සැඩිදිය පහර, පරතෙර, එතෙරට පමුණුවන උත්සාහයන් වශයෙන්දැයි මේවා යොදා උපමා වශයෙන් දකයුත්තාහ.

මෙහි සියලුම සත්‍යයෝ පරමාර්ථ වශයෙන් විඳින, කරන, නිවුණු, ගමන්කරන පුද්ගලයෙකුගේ අභාවයෙන් ශුන්‍යයයි දකයුත්තාහ. එහෙයින් මෙය කියනු ලැබේ.

දුකකමෙවහි න කොවි දුකබිතො - කාරකො න කිරියාව විජ්ජති
අඤ්චි නිබ්බුති න නිබ්බුතො පුමා - මගගමඤ්චි ගමකො න විජ්ජති'ති

දුකක් පමණක් ඇත. දුකට පත්වූවෙක් නැත. කරන්නෙක් නැත. ක්‍රියාවක් පමණක් ඇත. නිවීමක් ඇත. නිවුණු පුද්ගලයෙක් නැත. මාර්ගයක් ඇත. ගමන් කරන්නෙක් නැත. තවද,

ධ්‍රැවසුභ සුඛතත සුඤ්ඤං - පුරිමදවය මතත සුඤ්ඤ මමන පදං
ධ්‍රැව සුඛ අතතරහිතො - මගෙගා ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු

ප්‍රථම ද්වයය ස්ථිර, ශුභ, සුව, ආත්ම ශුන්‍යයි නිවණ ආත්ම ශුන්‍යයි. මාර්ගය ස්ථිර, සුව, ආත්ම රහිතයි. ඒවාහි ශුන්‍යතාවය මෙසේයි.

නිරෝධය ස්ථිර, ශුභ-සුව යන ත්‍රයයෙක් ශුන්‍යයි. නිරෝධයද, සෙසු ත්‍රයයද එල ශුන්‍යයි. මෙහි දුකෙහි හේතු හටගැනීමෙහි අභාව හෙයින් මාර්ගයෙහිද නිරෝධයෙහිද අභාවය වේ. ප්‍රකෘතිවාදීන්ගේ ප්‍රකෘතිය මෙන් එලයෙන් අන්තර්ගතය විනාශ නොවේ. එලය හේතුවෙන් ශුන්‍යය වනවිට දුකක, සමුදය, නිරෝධ, මාර්ගයන්ගේ එක්තැන් වීම නොවේ. හේතුඑලය හේතුවට සම නොවේය යන්න හේතුඑල සමවය වාදීන්ගේ අනුකද්වයාදිය මෙනි.

තයමිධ නිරෝධ සුඤ්ඤං - නයෙන තෙනාපි නිබ්බුති සුඤ්ඤා
සුඤ්ඤා ඵලනෙ හෙතු - ඵලමපි තං හෙතුනා සුඤ්ඤ'නති

ඒ මෙහි නිරෝධය ත්‍රයයකින් ශුන්‍යයි. එහෙයින් නිවණ ශුන්‍යයි. හේතුව ඵලයෙන් ශුන්‍යයි. ඵලයද හේතුවෙන් ශුන්‍යයි. මේ සියලුම සත්‍යයෝ අසත්‍ය නොවන හෙයින්ද, ආත්ම ශුන්‍යය හෙයින්ද, අවබෝධය දුෂ්කර හෙයින්ද ඔවුනොවුන් සමානාග. දෙසු පරිදි; ආනන්දය, ඔබ කුමක් කියා සිතන්නෙහිද? යමෙක් දුරසිටම යතුරු කඩොල්ලකින් හියක් නොවැරදීම එකක් හැර එකක් විදින්නේය. යමෙක් කැබලි සියයකට කඩන ලද අස් කෙන්දක් කොණින් කොණ නැවත එකතු කරන්නේද, ඉන් කවරක් වනාහි අතිශය දුෂ්කරද? සිදුවීම ඉතා දුෂ්කර වන්නේද? යමෙක් සියක් කඩකට කඩන ලද අස්කෙන්දක් කොනින් කොන අවබෝධ කරන්නේද, ස්වාමීනි, එයම අතිශය දුෂ්කරද, සිදුවීම ඉතා දුෂ්කරද වන්නේය. එකල්හි ආනන්දය, යමෙක් මෙය දුකයයි යථා ස්වරූපයෙන් අවබෝධ කෙරෙත්ද -පෙ- මේ දුක් නිරෝධයට පමුණුවන ප්‍රතිපදාවයයි තත්වාකාරයෙන් අවබෝධ කෙරෙත්ද? ඔවුහු අවබෝධයට අති දුෂ්කර වුවක් අවබෝධ කරති. විසභාගයන් ලකුණු සහිතව වෙන් කිරීමෙන්ද, ප්‍රථම ද්වය ගැඹුරු බැවින්ද, ලෞකික බැවින්ද, ආසුව සහිත බැවින්ද, අවබෝධ කිරීම් වශයෙන් බැසගැන්මෙහි සමාන වූවාහු වෙති. ඵල හේතු හේදයෙන් හා විශේෂයෙන් දතයුතු වශයෙන්ද ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කළයුතු වශයෙන්ද විසම වූවාහු වෙති. පශ්චිම ද්වයය ලෝකෝත්තර බැවින්ද, ආශ්‍රව රහිත බැවින්ද, ගැඹුරු බැවින්, අවබෝධය දුෂ්කර හෙයින්ද, සමාන වූවාහු වෙති. අරමුණ හා අරමුණු වන දෙය වශයෙන්ද, ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කළයුතු හා වැඩියුතු වශයෙන්ද විසභාග වූවාහු වෙති. ප්‍රථම තෘතිය ද්වයය ඵල පෙත්වීම හෙයින් සමාන වූවාහු වෙති. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්, නොගත් වශයෙන් විසභාග වූවාහු වෙති. දෙවන සිව්වන ද්වයය හේතු පෙත්වන හෙයින් සමාන වූවාහු වෙති. ඒකාන්ත කුසල් අකුසල් වශයෙන් විසභාග වූවාහු වෙති. ප්‍රථම හා සිව්වන ද්වයය සංඛත වශයෙන් සමාන වූවාහු වෙති. ලෞකික ලෝකෝත්තර වශයෙන් විසභාග වූවාහු වෙති. දෙවන, තෙවන ද්වයය ශෛක්‍ෂ්‍ය නොවූ අශෛක්‍ෂ්‍ය නුවූ භාවයෙන් සමාන වූවාහු වෙති. අරමුණු සහිත හා අරමුණු රහිත භාවයෙන් විසභාග වූවාහු වෙති.

ඉති එවං පකාරෙහි - නයෙහිව විවකඛණො

විජ්ඤාඤා අරිය සම්මානං - සභාග විසභාගනනති

මෙසේ මේ ආකාරයන්ගෙන්, ක්‍රමයන්ගෙන් නුවණැත්තේ ආර්ය සත්‍යයන්ගේ සමාන අසමානකම් මනාව දැනගන්නේය.

මෙහි සියලුම දූඛය පවත්නා ස්වභාවය වශයෙන් එක් ආකාරයකි. නාමරූප වශයෙන් දෙයාකාරය. කාම, රූප, අරූප, උත්පත්ති භව හේද වශයෙන් තෙවැදෑරුම්ය. සිවු ආහාර හේදයෙන් සතරාකාරය. පංච උපාදානස්කන්ධ හේදයෙන් පස්වැදෑරුම්ය. සමුදයද පවත්වන්නා වූ ස්වභාව වශයෙන් එක්වැදෑරුම්ය. දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත, අසම්ප්‍රයුක්ත වශයෙන් දෙයාකාරය. කාම, භව, චිත්ත තෘෂ්ණා හේදයෙන් තෙවැදෑරුම්ය. චතුර් මාර්ග ප්‍රභේදයෙන් සිවු වැදෑරුම්ය. රූපාදීන්හි සතුටුවීම් වශයෙන් පස් වැදෑරුම්ය. ඡටි තෘෂ්ණා කාය හේදයෙන් සවැදෑරුම්ය. නිරෝධයද ප්‍රත්‍යයෙන් හටනොගත් ධාතුන්ගේ ස්වභාවයෙන් එක් වැදෑරුම්ය. ආකාර වශයෙන් සලපාදිසෙස, අනුපාදිසෙස වශයෙන් දෙවැදෑරුම්ය. භවත්‍රය සන්සිදුවන හෙයින් තෙවැදෑරුම්ය. සිවු මගින් අවබෝධ කළයුතු හෙයින් සිව් වැදෑරුම්ය. පස් අඛිනන්දනයන් සංසිදුවන හෙයින් පස්වැදෑරුම්ය. ඡටි තෘෂ්ණා කායයන් කෂය හේදයෙන් ඡටි වැදෑරුම්ය. මාර්ගයද වැඩිය යුතු වශයෙන් එක් වැදෑරුම්ය. සමථ විදර්ශනා වශයෙන්ද දර්ශන-භාවනා හේද වශයෙන්ද දෙවැදෑරුම්ය. ස්කන්ධත්‍රය හේදයෙන් තෙවැදෑරුම්ය.

දෙසූ පරිදි, ඇවැත්නි විශාඛය, ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයෙන් ස්කන්ධත්‍රය සංග්‍රහ නොකරන ලදී. ඇවැත්නි, විශාඛය ස්කන්ධත්‍රයකින් ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගය සංග්‍රහ කරන ලදී. ඇවැත්නි, විශාඛය යම් සමයක් වචනයක් වන්නීද, යම් සමයක් කර්මාන්තයක් වේද, යම් සමයක් ආජීවයක් වේද, මේ ධර්ම සීල ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. යම් සමයක් ව්‍යායාමයක් වේද, යම් සමයක් සතියක් වන්නීද, යම් සමයක් සමාධියක් වේද, මේ ධර්ම සමාධි ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. යම් සමයක් දෘෂ්ටියක් වන්නීද, යම් සමයක් සංකල්පයක් වේද, මේ ධර්ම ප්‍රඥා ස්කන්ධයෙහි සංග්‍රහ කරන ලදී. සෝවාත් මාර්ගාදි වශයෙන් සතරාකාරය. තවද, මේ සියලුම සත්‍යයෝ, අසත්‍ය නුවූ හෙයින්ද, විශිෂ්ට ඥානයෙන් දතයුතු හෙයින්ද එක් වැදෑරුම්ය. ලෞකික ලෝකෝත්තර වශයෙන්ද, සංඛ්‍ය, අසංඛ්‍ය වශයෙන්ද දෙවැදෑරුම්ය. දර්ශන භාවනාවන්ගෙන්, ප්‍රභාණය කළයුතු වශයෙන්ද, ප්‍රභාණය නොකළයුතු වශයෙන්ද, ප්‍රභාණය නොකළ යුතු, ප්‍රභාණය නොකළ යුතු නොවන වශයෙන් තෙවැදෑරුම්ය. විශේෂ ඥාණයෙන් දතයුතු, ප්‍රභාණය කළයුතු, ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු, වැඩිය යුතු වශයෙන් සිවු වැදෑරුම්ය.

එවං අරිය සචාතං - දුබ්බොධාතං බුධො විධිං
අනෙක හෙදතො ජඤ්ඤා - හිතායව සුඛායවාහි

මෙසේ ආර්ය සත්‍යයන්ගේ අවබෝධයට දුෂ්කර ක්‍රම තමාගේත්, අන්‍යයාගේත් හිතසුව සඳහා නැණැත්තේ දැනගන්නේය.

චතුරාර්ය සත්‍යය ප්‍රකීර්ණක වර්ණනාව නිමි.

දැන් දම්සෙනෙවි සැරියුත් මහරහතන් වහන්සේ, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලද ක්‍රමයෙන්ම අන්තයෙහි සත්‍යය වතුෂ්කය නිර්දේශකොට එය 'ඤාතධේයන ඤාණං' ආදී සත්‍ය වතුෂ්කය වශයෙන් ශාතමයෙ ඤාණය නිගමනය කොට දක්වයි. මෙසේ සොතාවධානෙ පඤ්ඤා සුභමයෙ ඤාණං යයි පෙර කියන ලද සියල්ල නිගමනය කොට දක්වයි.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී, ප්‍රතිසමිඳිදා මාර්ග අටුවා කථායෙහි
ශ්‍රැතමයෙ ඤාත නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සීලමය ඤාණ නිර්දේශයෙහි: පඤ්ච යනු ගණන් පිරිසිඳීමයි. සීලානි යනු ධර්මයන් වෙන්කොට දැක්වීමයි. පරියනත පාරිසුද්ධි සීලං යනු පංචකයක් ස්වරූප වශයෙන් දැක්වීමයි. පරියනත පාරිසුද්ධි ආදීන්හි, යම්සේ නිලවර්ණය යෙදීමෙන් වස්ත්‍රයද, මෙයට නිල ඇත්තේනුයි: නිලයයි කියනු ලැබේ. මෙසේ ගණන් වශයෙන්, කෙළවරක් පිරිසිඳීමක් එයට ඇත්තේනුයි - පරියනතයි. උපසපත් සීලයට පත් අනුපසපත් සීලයාගේ අවසාන යහපත් ස්වභාවය බැවින්, කෙළවරක් අවසානයක් එයට ඇත්තේනුයි පරියනතයි. 'සපරියනතයි' කිවයුතු කල්හි 'සකාර ලෝපය කරන ලද්දේයයි දතයුතුය. එය 'දකාසයා පච්ඡනති' යන මෙහි උකාර ලෝපය මෙනි. පිරිසිදු බව පාරිසුද්ධියි. පිරිසිඳීම, පාරිශුද්ධියද එයමනුයි.

පරියනත පාරිසුද්ධියි. පරියනත පාරිසුද්ධි සංඛ්‍යාත සීලය පරියනත පාරිසුද්ධි සීලයයි කියන ලද්දට විරුද්ධ ස්වභාවයෙන් පිරිසිඳීමක් නැත්තේනුයි අපරියනතයි. එයට පිරිසිඳීමක් නැත්තේනුයි අපරියනතයි. සමාදානයෙහි පටන්, භේදයට නොපැමිණවුයේ, භේදයක් වූයේද, කරන ලද පිළියම් ඇත්තාහු, විතෙතාත්පාද මාත්‍ර වූද, මලින් තොර වූ බැවින්, පිරිසිදු දැරඟ මිණක් මෙන්, මනාව පිරියම් කරන ලද රත්බඳුනක් මෙන්ද පිරිසිදු බැවින් ආර්ය මාර්ගයට ආසන්න කාරණ වූ අඩු නොවූ අර්ථයෙන් පරිපුණ්ණා නම් වේ. දෘෂ්ටිය ප්‍රතිණ හෙයින් දෘෂ්ටි අල්වා ගැනීමෙන් අල්ලා නොගත් හෙයින් අපරාමධ්‍ය නම් වේ. මේ ඔබගේ සීලයෙහි දොසැයි කිසි වූදිත්තයෙකු විසින් ස්පර්ශ කරන්ට නොහැකි වන හෙයින් හෝ අපරාමධ්‍යයි. අර්හත් ලක්ෂණයෙහි සියලු දහ සන්සිඳීම් අර්ථයෙන් පටිපාසසද්ධියි.

අනුපසම්පනනානං යනු සේස රහිත සමාදන්වීම් වශයෙන් සීල සම්පත්තියෙහි බොහෝ සේ යුක්ත වූයේනුයි උපසම්පනනය - උපසම්පනන නුවූයේ අනුපසම්පනනය ඒ උපසම්පන්න නුවුවත්ගේ පරියනත සිකඛාපදානං යනු මෙහි හික්මිය යුතු අර්ථයෙන් ශික්‍ෂායි. කොටස් අර්ථයෙන් පදයි. හික්මිය යුතු කොට්ඨාසයන්ය යන අර්ථයි. තවද, ශීලයෙහි පිහිටියහු විසින්, මත්තෙහි පැමිණිය යුතු හෙයින් සියලු කුසල්දම් ශික්‍ෂාවෝය. සීලයෝ ඒ ශික්‍ෂාවන්ගේ පිහිටීම් අර්ථයෙන්, පද වූවාහුයයි ශික්‍ෂාවන්ගේ පද හෙයින් ශික්‍ෂාපද වේ. පර්යන්ත ශික්‍ෂාපද මොවුන්ටනුයි පර්යන්ත ශික්‍ෂාපදයි. ඒ පර්යන්ත ශික්‍ෂාපදයන්ගේ එහිද පර්යන්ත ද්වයයකි. ශික්‍ෂාපද පර්යන්තය, කාල පර්යන්තය වශයෙනි. ශික්‍ෂාපද පර්යන්තය කවරේද යත්, උපාසක උපාසිකාවන්ගේ සමාදන් වීම් වශයෙන් යම්සේ, එක, දෙක, තුන, හතර, පහ, අට, දහය හෝ ශික්‍ෂාපද වෙති. උපසම්පදාව සදහා හික්මෙනු ලබන සාමණේර, සාමණේරීන්ට ශික්‍ෂාපද දසයකි. මේ ශික්‍ෂාපද පර්යන්ත නම් වේ. කාල පර්යන්තය කවරේද? උපාසක උපාසිකාවෝ දන් දෙනු ලබන්නාහු දන් වළඳවන කාලය පර්යන්ත කොට සිල් සමාදන් වෙති. වෙහෙරට ගියාහු එහි ගතකරන කාලය පර්යන්ත කොට සිල් සමාදන් වෙති. එක-දෙක-තුන හෝ ඊට වැඩියෙන් හෝ ෫ දවල් නියමකොට සිල් සමාදන් වෙති. මේ කාල පර්යන්ත නම් වේ. මේ පර්යන්ත ද්වයෙහි ශික්‍ෂාපද පර්යන්තකොට සමාදන් වූ සීලය ඉක්මවීමෙහි හෝ මරණයෙහි සන්සිඳේ. කාල පර්යන්ත කොට සමාදන් වන ලද්ද, ඒ ඒ කාලානික්‍රමණයෙන් සන්සිඳේ. අපරියනත සිකඛාපදානං යනු,

නවකෝටි සහසසානි - අසීතිං සත කෝටියො
පඤ්ඤාසනා සත සහසසානි - ඡතතිංසව පුනාපරෙ

එතෙ සංවර චිනයා - සමබුද්ධෙන පකාසිතා
පෙය්‍යාල මුඛෙන නිද්දිට්ඨා - සිකඛා චිනය සංවරෙ'ති

නවකෙළ දහස්, එකසිය අසූකෝටි
පනස් ලක්‍ෂ සතිසක්,

බුදුරදුන් විසින් ප්‍රකාශිත, ඒ සංවර චිනය, පෙය්‍යාල ක්‍රමයෙන්
දක්වන ලද්දාහු, සංවර චිනයෙහි ශික්‍ෂාවෝ වෙති.

මෙසේ ගණන් වශයෙන් පර්යන්ත වුවද, ශික්‍ෂා පදයන්ගේ සේස
රහිත සමාදන් වීම් භාව වශයෙන්, ලාභ, යස, ඤාති ශරීරායව, ජීවිත
හේතු වශයෙන් නුදුටු පර්යන්ත භාව වශයෙන්ද මත්තෙහි රැකිය යුතු
සීලයන්හි, පිරිසිදුම් නොවීම් වශයෙන් ඒවාට පර්යන්තයක් නැත්තේනුයි
අපරියන්ත වේ.

අපරියන්ත සිකඛාපදයන් ඒවාමනුයි අපරියන්ත ශික්‍ෂාපදයි. ඒ
අපරියන්ත ශික්‍ෂාපදයන්ගේ; බුද්ධ පර්යන්ත ශික්‍ෂාපදයන්ගේ හෝ යන
අර්ථයි.

පුටුප්පන කලාණකානං යනාදීන්හි පැතිර සිටි කෙලෙස් ආදීන්ගේ,
ඉපදවීම් ආදී කරුණුවලින් පාර්ශ්පන නම් වේ. පාර්ශ්පනයන්ට ඇතුළත්
හෙයින්ද මෙම ජනයා පුටුයයි කියනු ලැබේ. කියන ලද පාර්ශ්පන
ලක්‍ෂණ නොඉක්මවීමෙහිදී ආදිවව බන්ධු බුදුරජුන් විසින්, එක් අතට
පාර්ශ්පනයෙක්ද එක් කලාණ පාර්ශ්පනයෙක්ද වශයෙන් පාර්ශ්පනයෝ
දෙදෙනෙක් දේශනා කරන ලදහ.

පුටුනං ජනනාදිහි - කාරණෙහි පුටුප්පනො
පුටුප්පනනෙතාගධතතා - පුටුවායං ජනො ඉති

දුවෙ පුටුප්පනා චුතතා - බුද්ධනාදිවව බන්ධුනා
අනො පුටුප්පනො එකො - කලාණෙකො පුටුප්පනො'ති

කියන ලද පෘථග්ජනද්වයෙහි, යහපත් පුද්ගලයන් හා ආශ්‍රයෙන්, අන්ධ පෘථග්ජන භාවය ඉක්මවා, යහපත් පෘථග්ජන භාවයෙහි සිටියා වූ පෘථග්ජන කල්‍යාණයන්ගේ; කල්‍යාණ පෘථග්ජනයන්ගේ යයි යුක්තයි. පෘථග්ජනයන් අතරෙහි යහපත් පෘථග්ජන කල්‍යාණකයන්ගේ, කුසලධර්ම මූහතානං යනු මෙහි කුසල් ශබ්දය, ආරොග්‍යයෙහි, නිරවද්‍යයෙහි, දක්‍ෂතාවෙහි සැපවිපාක ආදියෙහි පෙනේ. මේ වනාහි උදාහරණයි. කෙසේද හවත් ගෞතමයනි, යහපත්ද? කෙසේද හවත් ගෞතමයනි, නිරෝගිද? ආදී තත්හි ආරොග්‍යයෙහි පෙනේ. ස්වාමීනි කවරනම් කාය සමාවාරයෙක් යහපත්ද? මහරජ, යම් කාය සමාවාරයෙක් නිවැරදිද? එය යහපත්ය. ස්වාමීනි නැවතද භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කුසල්දමිහි දම් දෙසත්. එය අතිශ්‍රේෂ්ඨය. මේ ආදීන්හි නිරවද්‍යයෙහි යෙදේ. නුඹ රථයෙහි අග පසගයන්ගේ දක්‍ෂයෙකි. නෘත්‍ය ගීතයන්හි දක්ෂයෙකි. මනා දක්‍ෂතාවයෙහි හික්මුණාහු ආදීන්හි දක්‍ෂතාවයෙහි යෙදේ. මහණෙනි, කුසල් ධර්මයන්ගේ සමාදන් වීමේ හේතුවෙන්, කුසල කර්මයාගේ කළ බැවින්, රැස්කළ බැවින්, ආදීන්හි සැප විපාකයෙහි යෙදේ. එය මෙහි, ආරොග්‍යයෙහිද, නිරවද්‍යයෙහිද, සැප විපාකයෙහිද වැටේ. මෙහි වචනාර්ථය වනාහි පිළිකුල් පාපධර්මයන් සොලවයි. චලනය කරයි. කම්පා කරයි. විනාශ කෙරෙයි. කුසල් නම් වේ. පිළිකුල් ආකාරයෙන් හොවිනි. පවතින්නුයි කුසයි. ඒ කුසයන් කපති. සිඳින්නුයි කුසල් නම් වේ. පිළිකුල් ද්‍රව්‍යයන් සියුම් කරන හෙයින්ද තුනී කරන හෙයින්ද ඥාණය කුස නම් වේ. එම කුස නමැති ඥාණයෙන් කැපිය යුතු හෙයින්ද, ගතයුතු හෙයින්ද පැවැත්විය යුතු හෙයින්ද කුසල් නම් වේ. යම්සේ වනාහි කුසතණ දෙපැත්තෙන් අල්ලාගත් කල්හි අත් පෙදෙස කපත්ද? එසේ මේවාද උපන් නූපන් භාවයෙන් ද්විපාර්ශ්ව ගතවූයේ කෙලෙස් සහිත පක්‍ෂය කපති. එහෙයින් කුසතණ මෙන් කපන්නුයි කුසල නම් වේ. තවද ආරෝග්‍යාර්ථයෙන්ද නිරවද්‍යාර්ථයෙන්ද, දක්‍ෂතා හටගැනීම අර්ථයෙන් හෝ කුසල්ය. මෙහි වනාහි විදර්ශනා කුසලයම අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් සෙස්සන් හැර එයම දැක්වීම සඳහා 'කුසල ධර්මයෙහි යැයි ඒකවචන කරන ලදැයි දකුණුකුඩ. විදර්ශනා කුසල ධර්මයෙහි පසුබට නොවීම වශයෙන්ද, මනාව කිරීම වශයෙන්ද යෙදෙනවුන්ගේ යන අර්ථයි. සෙකඛ පරියනෙත පරිපූරකාරීතං යන මෙහි ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂාවන්හි හටගත්තේනුයි සෙකඛායි. සජ්ත ශෛක්‍ෂයන්ගේ මේවානුයි සෙකඛායි. තෙමේම හික්මේනුයි සෙකඛායි. සෝවාන් මාර්ග, ඵල, සකෘදාගාමී මාර්ග, ඵල, අනාගාමී මාර්ග, ඵල, අරහත් මාර්ගය ධර්මය, ඒ ශෛක්‍ෂ ධර්ම, කෙළවරෙහි,

අවසානයෙහි මොහුටය, ඒ ශෛක්‍ෂ ධර්ම කෙළවර, අවසානය මොහුටනුයි ශෛක්‍ෂ පරියන්තයි. ඒ ශෛක්‍ෂ පරියන්ත ධර්මයෙහි යැයි සම්බන්ධයි. පරිපූරණය, පරිපූරණත්වය කෙරෙන්නුයි පරිපූරකාරිනොයි. පරිපූරකාරිවීම, පරිපූරකාරිත්වය මොවුන්ට ඇත්තේනුයි = පරිපූර කාරිනො නම් වේ. සෝවාන් මාර්ගයට පූර්වභාගයෙහි වූ, ශෛක්‍ෂ පරියන්ත, ප්‍රතිපදා ධර්මයෙහි, විදර්ශනා සම්පූර්ණ කීමෙහි නියැලී පරිපූරකයින්ගේ කායෙව ජීවිතෙව අනපෙක්‍ෂානං යන මෙහි කායෙ යනු ශරීරයෙහි, ශරීරය වනාහි අපද්‍රව්‍ය රැස්කරන හෙයින්ද, පිළිකුල් කෙස් ආදීන්ගේද, වක්‍ර රෝගාදී සියගණන් රෝගයන්ගේද හටගන්නා ස්ථානය වූ හෙයින් කායයැයි යු.සේයි. ජීවිතෙ යනු ජීවිතිඤ්ඤයෙහි, එය වනාහි එයින් ජීවත්වෙන්නුයි ජීවිතයයි යු.සේයි. මොවුන්ට අපේක්‍ෂාවක් නැත්තේනුයි අනපෙක්‍ෂායයි. ඇල්මක් නොමැතිය යන අර්ථයි. ඒ ශරීරයෙහිද ජීවිතයෙහිද අපේක්‍ෂා රහිත ඔවුන්ගේ, දැන් ඔවුන්ගේ ඒවාහි අපේක්‍ෂා රහිත භාවයට කරුණු දක්වන්නේ, පරිවචනක ජීවිතං යන්න වදාළේය. බුදුරදුන්ට හෝ ආචාර්යයන් වහන්සේට හෝ සියදිවි පරිත්‍යාගයෙන්ම, ඔවුහු ක්ලාන්ත වන කල්හි හෝ සිරුර නැසෙන කල්හි හෝ ජීවිතයෙහි බලාපොරොත්තු රහිත වෙති. සත්‍යතාං සෙක්කතාං යනු හික්මෙන්නුයි සෙක්ක යයි ලබන ලද නම් ඇති, සෝවාන් මාර්ගස්ථාදී සප්ත අර්ථය පුද්ගලයන්ගේ, තථාගත සාවකානං තථාගත ශ්‍රාවකයින්ගේ, අටවැදෑරුම් ආර්ය පුද්ගලයෝ ශ්‍රවණාන්තයෙහි අර්ථ ජාතියෙහි උපන් බැවින්, භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ දේශනයෙන්, අනුසාසනා ලද හෙයින්, නොසෙල්වෙන ප්‍රසාද යෝගයෙන් සකස්ව අසන්නුයි ශ්‍රාවකයෝ වෙති. ඔවුනතරෙහි අර්හත් ඵලස්ථයින්ම විශේෂයෙන් දක්වන්නේ බිණාසවානං යනාදිය වදාළහ. අර්හත් මාර්ග ඥාණයෙන් සියලු ආශ්‍රවයන්ගේ ක්‍ෂය කිරීමෙනැයි යන අර්ථයි. පවෙචක බුද්ධානං යනු ඒ ඒ කරුණු හේතුකොට හුදෙකලාව, ගුරුවරයෙකු නොමැතිව සිව්සස් අවබෝධ කරන ලද්දේනුයි පවෙචක බුද්ධයි. එවැනි පසේබුදුවරුන්ගේ, තථාගතානං යනු මෙහි කරුණු අටෙකින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ තථාගත නම් වේ. එසේ පැමිණියේනුයි= තථාගතයි. එසේ ගියේනුයි තථාගතයි. සත්‍ය ලක්‍ෂණයට පැමිණියේනුයි තථාගතයි. සත්‍ය ධර්මයන් යථා පරිදි අවබෝධ කළේනුයි = තථාගතයි. සත්‍යය පෙන්වන ලද හෙයින් තථාගතයි. එසේ කියන හෙයින් තථාගතයි. එසේ කරණ හෙයින් තථාගතයි. මැඩපැවැත්වීම් අර්ථයෙන් තථාගතයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එසේ පැමිණි හෙයින් කෙසේ තථාගත වූද? යම්සේ පූර්ව සම්‍යක් සම්බුදුවරු සියලු ලෝවාසීන්ගේ හිතසුව පිණිස උද්යෝග ප්‍රාප්තව

පැමිණියාහුද? මින් කුමක් කියන ලද්දේ වේද? යම් ප්‍රාර්ථනාවකින් පූර්ව බුදුවරු පැමිණියාහුද? ඒ ආකාරයෙන්ම අපගේ බුදුරදහුද පැමිණියෝය. නොහොත් යම්සේ පූර්ව බුදුවරු දාන, සීල, නෛෂ්කම්‍ය, ප්‍රඥා, වීර්ය, ඤානනි, සත්‍ය, අධිෂ්ඨාන, මෛත්‍රී-උපේක්‍ෂා සංඛ්‍යාත, දස පාරමී, දස උපපාරමී, දස පරමාර්ථ පාරමී යන සමකිස් පෙරුම් පුරා, ශරීරාවයව පරිත්‍යාගය, ඇස්, ධනය, රාජ්‍යය, අඹුදරු, ජීවිත යන මේ පඤ්ච මහා පරිත්‍යාගයන් පරිත්‍යාගකොට, පූර්වයෝග, පූර්වවර්යා ධර්මය කියාදීම, ඤාතාර්ථ වර්යාදීන් (ඤාති හිතසුව කාර්යයන්) සම්පූර්ණකොට බුද්ධි වර්යායෙන් කෙළපත්ව පැමිණියාහුද? අපගේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේද එසේ පැමිණියෝය. යම්සේ පෙර භාග්‍යවතුන් වහන්සේලා සතර සතිපට්ඨාන‍යන්, සතර සමයක් ප්‍රධාන‍යන්, සතර සෘද්ධිපාද‍යන්, පඤ්ච ඉන්ද්‍රිය‍යන්, පඤ්ච බල‍යන්, සප්ත බොජ්‍යධර්ම‍යන්, ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ග‍ය, වඩා, වර්ධනයකොට පැමිණියාහුය. එසේම අපගේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේද පැමිණියේනුයි තථාගත නම් වේ.

යථෙව දීපංකර බුද්ධ ආදයො
සබ්බඤ්ඤ භාවං මුත්තයො ඉධාගතා
තථා අයං සකා මුනීසි ආගතො
තථාගතො වුචති තෙන චක්ඛුමා'ති

යම්සේ දීපංකර බුද්ධාදී, මුනිවරු මෙහි සර්වඥභාවයට පැමිණියාහුද, එසේම මේ සාකා මුනීන්ද්‍රයන් වහන්සේද පැමිණියෝය. ප්‍රඥා වක්‍රසිත් යුත් උතුමාණෝ එහෙයින් තථාගතයයි කියනු ලැබෙත්.

එසේ ගියේනුයි කෙසේ තථාගත වේද? යම්සේ උපන් සැණින් පූර්ව භාග්‍යවත්හු ගියාහුද? කවරනම් අයුරකින් ඔවුහු ගියාහුද? ඔවුන් විසින් උපන් සැණින් සමපාද‍යන් පෘථුවියෙහි පිහිටුවා, උතුරුදිසාහිමුව, සත් පියවරක් එකිනෙක ඔසවා තබමින් ගියාහුය. දෙසු පරිදි: ආනන්ද‍ය, උපන් සැණින් බෝසත් තෙමේ, පෘථුවියෙහි සමව පා පිහිටුවා, උතුරු දිසාහිමුව සත්පියවරක් එකිනෙක ඔසවා තබමින් යයි. සුදුකුඩ දරනු ලබන්නේ, හාත්පස සියලු දිසාවන් බලයි. ශ්‍රේෂ්ඨ වචනයක්ද ප්‍රකාශ කරයි. මම ලෝකයට අග්‍රවේමි. මම ලෝකයට ජ්‍යෙෂ්ඨ වෙමි. මම ලෝකයට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමි. මෙය මාගේ අන්තිම උපකයි. දැන් පුනර්භවයක් නැත. නොයෙක් විශේෂ අධිගම‍යන්ට පූර්ව නිමිති භාවයෙන් එතුමාගේ

එම ගමන සත්‍යය විය. බොරු නොවිය. එතුමා යම් කරුණක් නිසා උපන් සැණින් සමපාවලින් පෘථුවියෙහි පිහිටියේද, මෙය එතුමාගේ සිව් සෘද්ධිපාද ලාභයෙහි පෙරනිමිත්තයි. එතුමාගේ උතුරු දිසාවට අභිමුඛව ගමන්කිරීම සියලු ලෝකෝත්තර තත්වයන්ට පත්වීමේ පෙරනිමිත්තයි. සත්පියවරක් එකිනෙක ඔසවා තැබීම සජ්ජ බොජ්ඣංගරත්න ප්‍රතිලාභයෙහි පෙරනිමිත්තයි. රන් දඬුවලින් සෙමෙර සලත්. මෙහි කියන ලද සෙමෙර එසවීම වනාහි සියලු නිර්ථකයන් මැඩපැවැත්වීමෙහි පෙරනිමිත්තයි. සේසත් දැරීම, අර්හත්ඵල සංඛ්‍යාත, උතුම් විමුක්තිය වූ, නිර්මල ශ්වේත ඡත්‍රයාගේ ප්‍රතිලාභයට පෙරනිමිත්තයි. භාත්පස සියලු දිසාවන් බැලීම, සර්වඥතාඥාන අනාවරණ ඥාන ප්‍රතිලාභයෙහි පෙරනිමිත්තයි.

ශ්‍රේෂ්ඨ වචන කථාකිරීම වනාහි, කිසිවෙකු විසින් හෝ නොපවත්වන ලද, ශ්‍රේෂ්ඨ දම්සක් පැවතුම් දෙස්මෙහි පෙරනිමිත්තයි. මේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේද එසේ ගියෝය. එතුමාගේ මෙම ගමනද සත්‍ය විය. නිබොරු විය. එම විසේසාධිගමයන්ගේ පෙරනිමිති භාවයෙන් ඉහත කරුණු සිදුවිය. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කිහු :-

මුහුත්තජාතොව ගවමපති යථා
සමෙහි පාදෙහි ථුසි වසුන්ධරං.
සො වික්කම් සත්ත පදානි ගොතමො
සෙනඤ්ච ඡත්තං අනුධාරයුං මරු

උපන් සැණින් වෘෂභයා යම්සේද? එසේ සම පාවලින් පෘථුවිය ස්පර්ශ කළේය. ඒ ගෞතම බෝසත්හු පියවර සතක් ගමන් කළහ. දෙව්වරු සුදු කුඩ දැරූහ.

ගතභාන සො සත්ත පදානි ගොතමො
දිසා විලොකෙසි සමා සමන්තතො
අට්ඨංගුපෙතං ගිර මබ්බුදිරසී
සිහො යථා පබ්බත මුදධ නිට්ඨිතො'ති

ඒ ගෞතම බෝසත්හු සත්පියවරක් ගොස්, භාත්පස සියලු දිසාවන් සමච බැලූහ. අෂ්ඨාංගයකින් යුත් ශබ්ද සහිතව පර්වත මුදුනෙහි සිටි සිංහයෙකු මෙන් හඬ නගා කීවේය.

මෙසේ, එසේ ගියේනුයි තථාගතයි. නොහොත් පළමු බුදුවරු යම්සේද, මේ බුදුරදහුද එසේමය. තෙතජක්‍රමයෙන් කාමච්ඡන්දයද, - පෙ- ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නිවරණයන්ද, -පෙ- අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය සංඥාවගේද, -පෙ- අර්හත් මාර්ගයෙන් සියලු කෙලෙසුන්ද දුරුකොට ගියෝය. මෙසේද එසේ ගියේනුයි තථාගතයි.

කෙසේ සත්‍ය ලක්‍ෂණයට පැමිණියේනුයි තථාගත නම් වේද? පෘථුවි ධාතුවෙහි කර්කශභාව ලක්‍ෂණය සත්‍යය. නිබොරුය. ආපෝ ධාතුවෙහි වැගිරෙන ලක්‍ෂණය, තේජෝ ධාතුවෙහි උෂ්ණත්ව ලක්‍ෂණය, වායෝ ධාතුවෙහි පිම්බවිම් ලක්‍ෂණය, ආකාස ධාතුවෙහි ස්පර්ශ නොකළ හැකි ලක්‍ෂණය, විඤ්ඤාණ ධාතුවෙහි දැනගැනීම් ලක්‍ෂණය, රූපයාගේ වෙනස්වීම් ලක්‍ෂණය, වේදනාවගේ විඳීම් ලක්‍ෂණය, සඤ්ඤාවගේ හැඳිනීම් ලක්‍ෂණය, සංස්කාරයන්ගේ රැස්කිරීම් ලක්‍ෂණය, විඤ්ඤාණයාගේ දැනගැනීම් ලක්‍ෂණය, විතර්කයාගේ අරමුණට නංවන ලක්‍ෂණයද, විචාරයාගේ පිරිමදින ලක්‍ෂණයද, ප්‍රීතියගේ පැතිරීම් ලක්‍ෂණයද, සුවයෙහි මිහිරි ලක්‍ෂණයද, විතෙතකාග්‍රතාවෙහි නොවිසුරුණු ලක්‍ෂණයද, ස්පර්ශයාගේ ඒ ස්පර්ශ කිරීමේ ලක්‍ෂණයද, සද්ධිඤ්ජයාගේ ස්ථිර ලක්‍ෂණයද, වීර්ය ඉඤ්ජියාගේ උත්සාහවත් වීමේ ලක්‍ෂණයද, සතිඤ්ජියාගේ වැටහෙන ලක්‍ෂණයද, සමාධිඤ්ජියාගේ නොවිසිරෙන ලක්‍ෂණයද, ප්‍රඥා ඉඤ්ජියාගේ විශේෂයෙන් දැනගන්නා ලක්‍ෂණයද ශ්‍රද්ධා බලයාගේ අශ්‍රද්ධාවන් භාවයෙහි කම්පානොවන ලක්‍ෂණයද, වීර්ය බලයාගේ කුසිතකමෙහිද, සති බලයාගේ සිහි මුළාවෙහිද, සමාධි බලයාගේ නොසන්සුන්කමෙහිද, ප්‍රඥා බලයෙහි අවිද්‍යාවගේ කම්පානොවන ලක්‍ෂණයද, සති සමෙබ්බාජකංගයාගේ විමසීම් ලක්‍ෂණයද, වීර්ය සමෙබ්බාජකංගයාගේ උත්සාහවීම් ලක්‍ෂණයද, ප්‍රීති සමෙබ්බාජකංගයාගේ සන්සිඳීම් ලක්‍ෂණයද, සමාධි සමෙබ්බාජකංගයාගේ වංචල නොවීම් ලක්‍ෂණයද, උපෙක්‍ෂා සමෙබ්බාජකංගයාගේ නුවණින් සලකා බැලීම් ලක්‍ෂණයද, සමයක් දෘෂ්ටියගේ දර්ශන ලක්‍ෂණයද, සමයක් සංකල්පයාගේ අරමුණට නංවන ලක්‍ෂණයද, සමයක් වචනයෙහි අල්ලා ගැනීම් ලක්‍ෂණයද, සමයක් කර්මාන්තයෙහි හටගැනීම් ලක්‍ෂණයද, සමයක් ආජීවයාගේ පිරිසිදුකිරීම් ලක්‍ෂණයද, සමයක් ව්‍යායාමයාගේ උත්සාහවත් වීම් ලක්‍ෂණයද, සමයක් සතියෙහි වැටහෙන ලක්‍ෂණයද, සමයක් සමාධියගේ නොවිසිරුණ ලක්‍ෂණයද අවිද්‍යාවගේ නොදැනීම් ලක්‍ෂණයද, සංස්කාරයන්ගේ (කුසලාකුසල කර්මයන්ගේ) වේතනා ලක්‍ෂණයද, විඤ්ඤාණයාගේ දැනගැනීම් ලක්‍ෂණයද, නාමයාගේ නැමෙන ලක්‍ෂණයද,

රූපයාගේ වෙනස්වීම් ලක්‍ෂණයද, සළායතනයාගේ උත්පත්ති ස්ථාන ලක්‍ෂණයද ස්පර්ශයාගේ ස්පර්ශකිරීම් ලක්‍ෂණයද, වේදනාවගේ විචිම් ලක්‍ෂණයද, තෘෂ්ණාවගේ හේතු ලක්‍ෂණයද, උපාදානයාගේ තදින් අල්ලා ගැනීම් ලක්‍ෂණයද, භවයාගේ රැස්කරන ලක්‍ෂණයද, ජාතියගේ උපදවන ලක්‍ෂණයද, ජරාවගේ දිරන ලක්‍ෂණයද, මරණයාගේ චුතවීම් ලක්‍ෂණයද, ධාතුන්ගේ ශුන්‍යතා ලක්‍ෂණයද, ආයතනයන්ගේ හටගැනීම් ලක්‍ෂණයද, සතිපට්ඨානයන්ගේ වැටහෙන ලක්‍ෂණයද, සමාස් ප්‍රධානයන්ගේ බලවත් උත්සාහ කිරීම් ලක්‍ෂණයද සෘද්ධිපාදයන්ගේ සමෘද්ධිවීම් ලක්‍ෂණයද, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ ප්‍රධානත්ව ලක්‍ෂණයද, බලයන්ගේ කම්පා නොවන ලක්‍ෂණයද, බොජ්ඣංගයන්ගේ නික්මයාම් ලක්‍ෂණයද, මාර්ගයාගේ හේතු ලක්‍ෂණයද, සත්‍යයන්ගේ සත්‍යය ලක්‍ෂණයද, සමථයාගේ වංචල නොවීම් ලක්‍ෂණයද විදර්ශනාවගේ නුවණින් බැලීම් ලක්‍ෂණයද, සමථ විදර්ශනාවන්ගේ ඒකරස ලක්‍ෂණයද, යුගතද්වයන්ගේ නොඉක්මවීම් ලක්‍ෂණයද, සීල විසුද්ධියෙහි සංවර ලක්‍ෂණයද, චිත්ත විසුද්ධියෙහි නොකැළඹුණ ලක්‍ෂණයද දිට්ඨි විශුද්ධියෙහි දර්ශන ලක්‍ෂණයද, ක්‍ෂය ඥාණයාගේ විනාශකිරීම් ලක්‍ෂණයද, අනුත්පාද ඥාණයාගේ සන්සිද්ධි ලක්‍ෂණයද, ඡන්දයාගේ මුල්වීම් ලක්‍ෂණයද, මනසිකාරයාගේ හටගැනීම් ලක්‍ෂණයද, ස්පර්ශයාගේ සම්බන්ධවීම් ලක්‍ෂණයද, වේදනාවගේ එක්තැන්වීම් ලක්‍ෂණයද, සමාධියගේ ප්‍රමුඛ ලක්‍ෂණයද සිතියෙහි ආධිපත්‍ය ලක්‍ෂණයද, ප්‍රඥාවගේ උසස් පැතිරීම් ලක්‍ෂණයද, විමුක්තියෙහි සාර ලක්‍ෂණයද, අමතොගධ නිර්වාණයාගේ කෙළවරවීම් ලක්‍ෂණයද, සත්‍යය, නිබොරුය. ඒ සත්‍ය ලක්‍ෂණය ඥාණ ස්වභාවයෙන් පැමිණියේය. නොවැරදී පැමිණියේය. අනුප්‍රාප්ත වූයේනුයි තර්ථාගතයි. මෙසේ සත්‍යය ලක්‍ෂණයට පැමිණියේනුයි තර්ථාගතයි.

කෙසේ සත්‍ය ධර්මයන් තත්වු පරිදි මනාව අවබෝධ කරන ලද්දේනුයි තර්ථාගත වේද? සත්‍ය ධර්මයෝ නම් සිව් අර්සස්ය. දෙසු පරිදි මහණෙනි, මේ කරුණු සතරෙක් සත්‍යය, නිබොරුය. අන් ආකාරයකින් නොවන්නේය. කවර සතරෙක්ද? මහණෙනි, මේ දුක්ඛය යන යමක් වේද, එය සත්‍යය. නිබොරුය. අන් ආකාරයකින් නොවේයයි විස්තරයයි. ඒවා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අවබෝධ කරගත්තානුයි සත්‍යයන්ගේ මනා අවබෝධය ලත් හෙයින් තර්ථාගතයි. මෙහි ගත ශබ්දය මනාව අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙහිය. තවද, ජරා මරණයාගේ ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්, හටගත් අර්ථය සත්‍යය. නිබොරුය. අන්‍ය ආකාරයකින් නොවන්නේය. -පෙ- සංස්කාරයන්ගේ

අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් හටගත් අර්ථය සත්‍යය, නිබොරුය. අන්‍ය ආකාරයකින් නොවන්නේය. එසේම අවිද්‍යාවගේ සංස්කාරයන්ට ප්‍රත්‍යාර්ථය, සත්‍යය, නිබොරුය. අන්‍ය ආකාරයකින් නොවන්නේය. උපත ජරා මරණයට ප්‍රත්‍යයාර්ථය. සත්‍යය, නිබොරුය. අන්‍ය ආකාරයකින් නොවන්නේය. ඒ සියල්ල භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අවබෝධ කළ සේක. එහෙයින්ද සත්‍යයන්ගේ මනා අවබෝධය ලත් හෙයින් තථාගතයි. මෙසේ සත්‍ය ධර්මයන් තත්වු පරිදි මනාව අවබෝධ කරන ලද්දේනුයි තථාගතයි. කෙසේ සත්‍යය දක්නා ලද හෙයින් තථාගත වේද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, දෙවියන් සහිත, දෙවි මිනිසුන් සහිත, අප්‍රමාණ ලෝකධාතුන්හි, අප්‍රමාණ සත්ත්වයින්ගේ, චක්‍ෂු ද්වාරයන්හි හමුවට එන යම් රූපඅරමුණක් නම් ඇත්ද? එය සර්වප්‍රකාරයෙන් දැකියි. දකියි. මෙසේ දන්නේ, දක්නේ, එමගින් එහි ඉටු, අනිටු ආදී වශයෙන් හෝ දිට්ඨ, සුත, මුත, විඤ්ඤායන්හි ලැබෙන පද වශයෙන් හෝ එම රූපායතනය කවරේද? සතරමහා භූතයන්ගේ, උපාදාය රූපයන්ගේ, සනිදර්ශන, සප්පට්ඨ වශයෙන්, නිල්, කහ, ආදී බබලන වර්ණ වශයෙන් යම් රූපයක් වේදැයි ආදී ක්‍රමයෙන් නොයෙක් නාමයන්ගෙන්, තෙළෙස් වාරයන්ගෙන්, දෙපණස් ක්‍රමයන්ගෙන් බෙදනු ලබන්නේ සත්‍යයම වේ. අසත්‍යයක් නැත. සෝතද්වාරාදීන්හි අභිමුඛයට එනු ලබන ශබ්දයන්හි මෙම ක්‍රමයමැයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලදී.

මහණෙනි, දෙවියන් සහිත, දෙවි මිනිසුන් සහිත දුටු, ඇසූ, ඇස, කණ හැර අනෙක් ඉඳුරන්ගෙන් විදිනා, මනසින් දත්, පත්, සෙවුණා ලද, හැසිරුණු යමක් වේද? මම ඒ සියල්ල දනිමි. මම එය මනාව දන්නෙමි. එය තථාගතයන් වහන්සේට ප්‍රකටය. එය තථාගතයන් වහන්සේට වැටහිණි. මෙසේ සත්‍යය දක්නා ලද හෙයින් තථාගතයි. එහි සත්‍යය දක්නා අර්ථයෙහි තථාගතයයි පද සම්බන්ධය දතයුතුය.

කෙසේ සත්‍යය කියන ලද හෙයින් තථාගත වේද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, යම් රැයක බෝමැඩ අපරාජිත පර්යංකයෙහි වැඩසිටි සේක්, සිවුමරුන්ගේ මස්තකය මැඩ, අනිශ්‍රේෂ්ට සමයක් සම්බුද්ධත්වය මනාව අවබෝධ කළ සේක්ද, යම් රැයක සල්ලුක් ද්වය අතර අනුපාදිසේස පරිනිර්වාණ ධාතුවෙන් පිරිනිවන් පෑසේක්ද, මේ අතර පත්සාළිස් වර්ෂ ප්‍රමාණ කාලයෙහි ප්‍රථම බෝධියෙහිද, මධ්‍යම බෝධියෙහිද, පස්විම බෝධියෙහිද, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දෙසන ලද යම් සූත්‍ර, ගෙය්‍ය -පෙ- වේදල්ලයක් වේද, ඒ සියල්ල අර්ථ වශයෙන්ද, ව්‍යංජන වශයෙන්ද,

නිරවද්‍යය. නිදොස්ය. උෟණාධික රහිතය. සර්වාකාරයෙන් සම්පූර්ණය. රාග මදය මද රහිත කරයි. ද්වේෂ, මෝහ මද මද රහිත කරයි. අස්කෙන්දක් තරම් වූද පැකිලීමක් නැත. ඒ සියල්ල එක් මුද්‍රාවකින් මුද්‍රා තැබුවා මෙනි. එක් නැළියකින් මිණුවා මෙනි. එක් තරාදියකින් සමබරව කිරන ලද්දක් මෙන් සත්‍යයම වේ. දෙසු පරිදි : චූන්දය යම් රාත්‍රියක තථාගතයන් වහන්සේ ශ්‍රේෂ්ඨ සමයක් සම්බුද්ධත්වය අවබෝධ කරත්ද, යම් රාත්‍රියක අනුපද්ශේෂ නිර්වාණ ධාතුවෙන් පිරිනිවන් පාන සේක්ද, ඒ අතරෙහි යමක් කියන සේක්ද, කථා කරන සේක්ද, ඒ සියල්ල සත්‍යයම වේ. අන් අයුරකින් නොවේ. එහෙයින් තථාගතයා කියනු ලැබේ. මෙහි ගත ශබ්දය ශබ්දාර්ථයෙහි යෙදේ. මෙසේ සත්‍යය කියන ලද හෙයින් තථාගතයි. තවද, කීම ආගදයි. කීම යන අර්ථයි. සත්‍යය වෙනස් නොවූ කීම මොහුටනුයි දකාරයට තකාරය කොට තථාගතයැයි මෙසේ මෙම අර්ථයෙහි පද සිද්ධිය දතයුත්තාහ.

එසේ කරන ලද හෙයින් කෙසේ තථාගත වේද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ වචනය ශරීරයට අනුලෝම වේ. ශරීරයද වචනයට අනුලෝම වේ. එහෙයින් යම්සේ දෙසත්ද, එසේ කරත්. යම්සේ කරත්ද එසේ දෙසන්නේද වෙති. මෙසේ වන්නා වූ එතුමන්ට වචනයන් සිරුරත් යම්සේ සමාන වන්නේද? එසේ වූයේය. පැවැත්තේය යන අර්ථයි. සිරුර යම්සේද දෙස්මද එසේමය. එසේ වූහ. පැවැත්තාහුය යන අර්ථයි. එහෙයින්ම දෙසන ලදී. මහණෙනි, තථාගතයන් වහන්සේ යම්සේ දෙසත්ද, එසේ කරත්. යම්සේ කරත්ද, එසේ දෙසත්. මෙසේ යම්සේ දෙසත්ද, එසේ කරත්. යම්සේ කරත්ද, එසේ දෙසත්. එහෙයින් තථාගතයැයි කියනු ලැබේ. මෙසේ, එසේ කරන ලද හෙයින් තථාගතයි.

මැඩපැවැත්වීම් අර්ථයෙන් කෙසේ තථාගත වේද? මත්තෙහි භවාග්‍රය තෙක්ද යටින් අවිච්ඡිත තෙක්ද සීමාකොට සරසින් අප්‍රමාණ ලෝකධාතුන්හි සියලු සත්ත්වයින්, සීලයෙන්, සමාධියෙන්, ප්‍රඥාවෙන්, විමුක්තිකයෙන්, විමුක්ති ඤාණ දර්ශනයෙන් මැඩපවත්වයි. එතුමන්ට එහිලා මිණීමක් හෝ ප්‍රමාණයක් නොමැත. අතුලයය, අප්‍රමේයයය. අනුත්තරය. රාජාධිරාජය. දේවාතිදේවය. ශක්‍රාතිශක්‍රය. බ්‍රහ්මාති බ්‍රහ්මය. එහෙයින් දෙසන ලදී. මහණෙනි, දෙවියන් සහිත දෙවි මිනිසුන් සහිත ලෝකයෙහි තථාගතයන් වහන්සේ මැඩපවත්වති. අන්‍යයා විසින් මැඩපැවැත්විය නොහැක. ඒකාන්තයෙන් සියල්ල දක්නේය. අන්‍යයා තම වසඟයෙහි

පවත්වයි. එහෙයින් තථාගත යැයි කියනු ලැබේ. එහි මෙසේ පද සිද්ධිය දතයුත්තානුය. බෙහෙතක් මෙන් වූයේනුයි අගදොයි. එය කිමෙක්ද? දේශනා විලාසයද පිනෙන් පිරුණු බවයි.

එහෙයින් මෙතුමාණෝ මහානුභාව සම්පන්න වෛද්‍යවරයෙක්, දිව්‍යමය බෙහෙදකින් සර්පයන් මඬනා සේ සියලු මිථ්‍යා මතධාරී දෙවියන් සහිත ලෝකයා මැඩපවත්වති. මෙසේ මුළු ලෝකයා මැඩපැවැත්වීමෙහි, සත්‍යය වූ, අවිපරිත වූ දේශනා විලාසමය වූද, පුණ්‍යමය වූද, බෙහෙත් මොහුට ඇත්තේනුයි දකාරයට තකාර කොට තථාගතයයි දතයුත්තේය. මෙසේ මැඩපැවැත්වීම් අර්ථයෙන් තථාගතයි. තවද සත්‍යය කරා ගමන් කළේනුයි තථාගතයි. සත්‍යයට පැමිණුනෙයිද තථාගතයි. ගතො යනු අවබෝධ කළේය. ඉක්ම ගියේය. පැමිණියේය. පිළිපත්තේය යන අර්ථයි. එහි මුළු ලොව තීරණ පරිඥාවෙන් සත්‍යයට ගියේය. අවබෝධ කළේනුයි තථාගතයි. ලෝක සමුදය ප්‍රභාණ පරිඥාවෙන් සත්‍යයට ගියේය. ඉක්ම ගියේනුයි තථාගතයි. ලෝක නිරෝධය සාක්‍ෂාත් කිරීමෙන් සත්‍යයට ගියේය. පැමිණියේනුයි තථාගතයි. ලෝකනිරෝධගාමිනී ප්‍රතිපදා සත්‍යයට ගියේය. පිළිපත්තේනුයි තථාගතයි. එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් යමක් වදාරන ලද්දේද? මහණෙනි, තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ලෝකය මනාසේ අවබෝධ කරන ලදී. තථාගතයන් වහන්සේ ලෝකයෙන් වෙන්වූ සේක. මහණෙනි, තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ලෝක සමුදය අවබෝධ කරන ලදී. තථාගතයන් වහන්සේගේ ලෝක සමුදය ප්‍රහීණය. මහණෙනි, තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ලෝක නිරෝධය අවබෝධ කරන ලදී. තථාගතයන් වහන්සේ විසින් ලෝකනිරෝධ ගාමිනී ප්‍රතිපදාව අවබෝධ කරන ලදී. ලෝක නිරෝධගාමිනී ප්‍රතිපදාව තථාගතයන් වහන්සේට භාවිතය. මහණෙනි, දෙවියන් සහිත ලෝකයාගේ මනසින් යම් හැසිරීමක් වේද, ඒ සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේ විසින් අවබෝධ කරන ලදී. එහෙයින් තථාගතයයි කියනු ලැබේ. එයට මෙසේද අර්ථය දූතයුතුය. මෙයද තථාගතයන් වහන්සේගේ තථාගතභාවය දැක්වීමෙහි මුඛ මාත්‍රයක්මය. සර්වාකාරයෙන් වනාහි තථාගතයන් වහන්සේම තථාගතයන් වහන්සේගේ තථාගතභාවය වර්ණනා කරන්නේය. යම්හෙයකින් වනාහි සියලු බුදුවරු තථාගත ගුණයෙන්ද සමසමය. එහෙයින් සියල්ලන්ගේ වශයෙන් තථාගතානංයැයි කීහ.

අරහතතානං යනු කෙලෙසුන් කෙරෙන් දුරුවූ හෙයින් ද කෙලෙස්

සතුරන් හා අරයන් නැසූ හෙයින්ද, ප්‍රත්‍යයාදීන්ට සුදුසු හෙයින්ද, පච්ඡිකිරීමෙහි රහසක් නොමැති හෙයින්ද, තථාගතයන් වහන්සේ අරහංය. එතුමාණෝ සියලු ක්ලේශයන්ගෙන් දුරස්ථය. දුර ළඟ දෙකෙහිම සිටිනු මාර්ගයෙන් අනුසහිත කෙලෙසුන්ගේ ප්‍රභාණය කළහෙයින් අරහං නම් වෙති.

සො තතො ආරකා නාම - යසස යෙනා සමංගිතා
අසමංගිව දොසෙහි - නාථො තෙනා රහං මතො

යමෙකු යමකින් යුක්ත නුවුයේද? එහෙයින් ඔහු දුරු වූයේ නම් වේ. දෝෂයන්ගෙන් යුක්ත නොවූයේද? එහෙයින් නාථයන් වහන්සේ අරහං යයි දන්නා ලදහ.

ඔවුහුද මේ කෙලෙස් අර මාර්ගයෙන් නසන ලද්දේනුයිද, සතුරන් නසන ලද්දේනුයිද අරහං නම් වේ.

යසමා රාගාදි සංඛාතා - සබ්බෙපි අරයො හතා
පඤ්ඤා සතොන් නාථොන් - තසමාපි අරහං මතො

ප්‍රඥා නමැති ආයුධයෙන්, නාථයන් වහන්සේ විසින් යම්හෙයකින් රාගාදි සංඛාත, සියලු අර නසන ලද්දේද එහෙයින් අරහං යයි දන්නා ලදී.

යම් ඒ අවිද්‍යා හව තෘෂ්ණාමය නැබ සහිත, පුණ්‍යාදි අභිසංඛාරයන්ගේ හටගත් අර සහිත, ජරා මරණ නමැති රෝද පට්ටම් සහිත, කෙලෙසුන්ගෙන් හටගන්නා වූම රෝද සම්බන්ධ කරන අලවංගුවෙන් විද, ත්‍රිභව නමැති රථයෙහි යොදන ලද, කෙළවරක් නොමැති කාලයක පටන් පැවති සංසාර චක්‍රය එතුමාට බෝමැඩදී මේ විර්යපාදයන්ගෙන්, සීල නමැති පෘථුවියෙහි පිහිටා, ශුද්ධා භස්තයෙන්, කර්මක්‍ෂය කර ඥාන නමැති පොරොව ගෙන සියලු අර නසන ලද්දේනුයි අරයන්ගේ විනාශය කළ හෙයින්ද අරහං නම් වේ.

අරා සංසාර චක්කසස - හතා ඤාණාසිතා යතො
ලොකනාථොන් තෙනෙස - අරහනති පවුච්චති

ලෝකනාථයන් විසින් නුවණ නමැති අසිපතින් සංසාර චක්‍රයෙහි අර යම්හෙයකින් නසන ලද්දාහුද? එහෙයින් එතුමා අරහ යයි කියනු ලැබේ.

අග්‍ර දක්ෂිණාර්ථ බැවින්ද, විවරාදි ප්‍රත්‍ය ඇතුළු පූජා විශේෂයන්ද ලැබීමට සුදුසු වේ. එහෙයින්ම, තථාගතයන් වහන්සේ උපන් කල්හි, යම්කිසි මහේශාකාර දෙව් මිනිස්සු වෙන්ද? ඔවුහු අන් තන්හි පූජා නොකෙරෙත්. එසේම සහම්පති මහබ්‍රූ මහමෙර පමණ රන්දමකින් තථාගතයන් වහන්සේ පූජා කළේය. අනෙකුත් දෙව්වරුද මිනිස්සුද, බිම්සර, කොසොල් ආදී රජවරුද ශක්ති ප්‍රමාණයෙන් පූජා කළහ. පිරිනිවියා වූද, බුදුරදුන් උදෙසා සය අනුකෝටියක් ධනය වියදම්කොට අසෝක මහරජු, සමස්ත ජම්බුද්වීපයෙහි අසූහාර දහසක් විහාර පිහිටවීය. අනෙක් අයගේ පූජා විශේෂ ගැන කියනුම කවරේද? ප්‍රත්‍යයාදීන්ට සුදුසු හෙයින්ද අරහං නම් වේ.

පූජා විසෙසං සහ පච්චයෙහි - යසමා අයං අරහති ලොකනාථො
අත්ථානුරූපං අරහනති ලොකෙ - තසමා ජිනො අරහති නාමමෙතං

ප්‍රත්‍යයන් සහිත පූජා විශේෂයන්ට, යම්හෙයකින් මේ ලෝකනාථයන් වහන්සේ සුදුසුද? අර්ථානුරූපව ලෝකයෙහි පූජාවන්ට සුදුසු වෙති. එහෙයින් ජිනේන්ද්‍රයන් වහන්සේ ඒ නාමයට සුදුසුය.

යම්සේ ලොචු, කිසි පණ්ඩිතමානි අඥානයෝ, කීර්තිභානි බියෙන් රහසින් පව් කෙරෙති. මෙතුමාණෝ එසේ කිසිදිනෙක නොකෙරෙතියි, පව්කම්හි රහස් නොමැති හෙයින්ද අරහං නම් වේ.

යසමා නත්ථි රහොනාම - පාප කමෙමසු තාදිනො
රහාභාවෙන තෙනෙස - අරහං ඉති විසසුනො

යම් හෙයකින් තාදි ගුණ යුත් බුදුරදුන්ට පව්කම්හි රහසක් නම් නැත්ද? රහස් අභාවයෙන් එතුමාණෝ අරහං යයි ප්‍රකටය. හැම අයුරකින්ම මෙසේයි.

ආරක්ෂා හතතාව - කිලෝමීටර් සොමුනි
 හත සංසාර වක්කාරො - පව්වයාදින වාරහො
 න රහො කරොති පාපාති - අරහං තෙන වුවවති

ඒ මුනිඤ්ඤාණන් වහන්සේ, කෙලෙස් සතුරන්ගෙන් දුරවූ හෙයින්ද, කෙලෙස් සතුරන් නැසූ හෙයින්ද, සංසාර චක්‍රයාගේ අර සිදලූ හෙයින්ද, ප්‍රත්‍යයාදිත්ව සුදුසුය. රහසින්වත් පව් නොකරයි. එහෙයින් අරහං යයි කියනු ලැබේ.

යම්භෙයකින් වනාහි සියලු බුදුවරු අර්හත් ගුණයෙන්ද සමානය. එනිසා සියල්ලන්ගේ වශයෙන් අරහත්තානං යයි කීහ.

සම්මා සම්බුද්ධානං යනු මනාව තෙමීම සියලු ධර්මයන්ගේ අවබෝධත්වයට පත්හෙයින් සම්මා සම්බුද්ධයි. එසේම එතුමාණෝ සියලු ධර්මයන් මනාව අවබෝධ කළහ. විශිෂ්ට සේ දතයුතු ධර්මයන් විශිෂ්ට සේ අවබෝධ කළහ. විශේෂයෙන් දතයුතු ධර්මයන්, විශේෂයෙන් දැනගැනීම් වශයෙන්ද, ප්‍රභාණය කළයුතු ධර්මයන් ප්‍රභාණය කළයුතු වශයෙන්ද, ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු ධර්මයන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු වශයෙන්ද, වැඩිය යුතු ධර්මයන් වැඩිය යුතු වශයෙන්ද ක්‍රියාත්මක භාවයෙහි පිහිටියහ. එහෙයින් කීහ.

අභිඤ්ඤායං අභිඤ්ඤාතං - භාවෙනබ්බඤ්ච භාවිතං
 පහාතබ්බං පහිණං මෙ - තසමා බුද්ධෙසම් බ්‍රාහ්මණා'ති

විශිෂ්ට සේ දතයුතු ධර්මයන් විශිෂ්ට සේ දත්තෙමි. වැඩිය යුතු ධර්මයන්ද වඩන ලද්දේ වෙමි. මා විසින් ප්‍රභාණය කළයුතු දෑ ප්‍රභාණය කළෙමි. බ්‍රාහ්මණය, එහෙයින් මම බුද්ධ වෙමි.

නොහොත්, ඇස දුක්ඛ සත්‍යයයි. එයට මුල්වූ කරුණ වශයෙන්, උපද්වන ලද, පූර්ව තෘෂ්ණාව සමුදය සත්‍යයයි. ද්වයයෙහිම නොපැවැත්ම නිරෝධ සත්‍යයයි. නිරෝධය අවබෝධ කරන්නා වූ ප්‍රතිපදාව මාර්ග සත්‍යයයි. මෙසේ එකිනෙක පද උදුරා දැක්වීමෙන්ද, සියලු ධර්මයන් මනාව තෙමීම අවබෝධ කරන ලදී. ශ්‍රෝත, සාණ, ජීවිතා, කාය, මනාදිත්හිද ඒ ක්‍රමයමැයි. ඒ ක්‍රමයෙන්ම රූපාදී ඡේද්‍යතනයන්, වක්‍ෂුර්

විඤ්ඤාණාදී ඡට්ඨිඤ්ඤාණ කායයන්ද, වක්ඛු සමඵසසාදී ඡට් ස්පර්ශයන්ද, වක්ඛු සමඵසසයෙන් හටගත් ඡට් වේදනාවන්ද, රූප සංඥාදී ඡට් සංඥාවන්ද, රූප සංවේතනාදී ඡට් වේතනාවන්ද, රූප තෘෂ්ණාදී ඡට් තෘෂ්ණා කායයන්ද, රූප විතර්කාදී ඡට් විතර්කයන්ද, රූප විචාරාදී ඡට් විචාරයන්ද, රූප ස්කන්ධාදී පංච ස්කන්ධයන්ද, දස කසිණයන්ද, දස අනුස්සතින්ද, අමුසොහොනෙහි හැරදමන ලද, ඉදිමුණු මෘත ශරීර සංඥාදී වශයෙන් වූ දස සංඥාවන්ද, කේශාදී ද්වතනිංසාකාරයන්ද, ද්වාදසායනනයන්ද, අටළොස් ධාතුන්ද, කාමහවාදී නව භවයන්ද, ප්‍රථමාදී සතර ධ්‍යානයන්ද, මෙත්‍රී භාවනාදී සතර අප්‍රමාණයන්ද, සතර අරූප සමාපත්තීන්ද, ප්‍රතිලෝම වශයෙන් ජරා මරණාදීන්ද, අනුලෝම වශයෙන් අවිද්‍යාදී ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද අංගයන්ද යෙදිය යුත්තාහ. මේ එහි එක් පද යෙදුමකි. ජරා මරණ දුක්ඛ සත්‍යයයි. ජාතිය (ඉපැත්ම) සමුදය සත්‍යයයි. දෙකින්ම නිදහස්වීම නිරෝධ සත්‍යයයි. නිරෝධය දැනගන්නා වූ ප්‍රතිපදාව මාර්ග සත්‍යයයි. මෙසේ එකිනෙක පද උද්‍යර දැක්වීමෙන් සියලු ධර්මයන් මනාව තෙමීම අවබෝධ කළේය. මනාව අවබෝධ කළේය. ප්‍රතිවේධ කළේය. යම් ඒ කිසි අවබෝධ කළයුත්තක් ඇත්ද, ඒ සියල්ල මනාව අවබෝධ කළ හෙයින්ද, රහත්ඵල ඥාණ වශයෙන් මනාව අවබෝධ කළ සේක. එහි බෙදා දැක්වීම මත්තෙහි ප්‍රකට වන්නේය. යම්භෙයකින් වනාහි සියලු බුදුවරු, සමයක් සම්බුද්ධ ගුණයෙන් සමාන වූවානුද, එහෙයින් සියල්ලන්ගේ වශයෙන් සමමා සම්බුද්ධානං යන්න වදාළහ.

දැන් පර්යන්ත පාරිශුද්ධි, අපර්යන්ත පාරිශුද්ධි යන සීලද්වයෙහි එක් එක් සීලය පස් අයුරකින් බිඳ දැක්වීමට 'අතී සීලං පරියනතං, අතී සීලං අපරියනතං' යනාදිය දෙසූහ. අනෙක් ත්‍රිවිධ සීලයන්හි එබඳු හේදයක් නැත. එහි ලාභ පරියනතං යනු ලාභයෙන් අවසන්කොට ඇති හේදයක් එයටනුයි = ලාභපරිනතංයි. සෙස්සෙහිද එසේමය. යසො යන මෙහි පිරිවරයි. ඉධ යනු මෙලොවෙහි, එකවේවා යනු එකෙක්. ලාභහෙතු යනු ලාභයම හේතුවනුයි - ලාභහේතුයි. එහෙයින් ලාභ හේතුවෙන් යයි යුසේයි. හේතු අර්ථයෙහි පංචමී වචනයි. ලාභ ප්‍රත්‍යයෙන්, ලාභ කාරණයෙනැයි ඊටම පර්යාය වචනයි. හේතුවම නිසා එම ඵලය එයින් ප්‍රත්‍යයද වේ. එලෝත්පත්තිය කරවයිනුයිද, හේතුවයයිද කියනු ලැබේ. යථා සමාදීනතං යනු යම් යම් ශික්‍ෂාපදයක් සමාදන්ව ගන්නා ලද්දේද? විනිකකමති යනු ශික්‍ෂාපද ඉක්මවයි. එවරූපානි යනු මෙවන් ස්වභාවයන්ගෙන් කියන ලද ආකාරයන්ගෙන් යන අදහසයි. සීලානි යනු ගෘහස්ථ සීල හෝ ප්‍රවෘජිත

සීල හෝ වේවා, යම් සීලයන්ගේ මූල හෝ කෙළවරෙහි එකක් බිඳුණේ වේද, ඒවා කෙළවර සිදුණු වස්ත්‍රයක් මෙන් බණ්ඩානි නම් වේ. යම් සීලයන්ගේ මධ්‍යයෙහි එකක් බිඳුණේ වේද, එය මධ්‍යය විනිවිද ගිය සඵලක් මෙන් ඡේද්‍යානියි. යම් සීලයන්ගේ පිළිවෙළින් ද්වයයක් හෝ ත්‍රයයක් බිඳුණේ වේද, පිටෙහි හෝ කුසෙහි හෝ හටගත් දික් වටකුරු සටහන්වලින්ද, කලු, රතු ආදී සමාන නොවූ වර්ණයෙන්ද යුත්, ශරීර වර්ණ ඇති ගවදෙනක් මෙන් සබලයි. (පුල්ලි සහිතයි.) යම් සීලයන්ගේ, අතරතුර එකිනෙක බිඳුණේ වේද ඒවා අතරතුර විසභාග බිත්දුවලින් විසිතුරු ගවදෙනක මෙන් වූයේනුයි කම්මාසානියි. අවිසේසයෙන් සත්වැදෑරුම් මෙමුත්‍රන සංයෝගයෙන්ද, ක්‍රෝධය, චෛරය ආදී පාපධර්මයන්ගෙන් පලුදු වී ඇති හෙයින් කැවුණාහු, සිදුරු වූවාහු, පුල්ලි සහිත වූවාහු, මිශ්‍රපැහැ වූවාහු වෙති. ඒවාම තෘෂ්ණා දාසත්වයෙන් මුදා, දාස බවින් නිදහස් බව නොකරන හෙයින් නභුජ්සයානියි. බුද්ධාදී නුවණැත්තන් විසින් ප්‍රශංසා නොකරන ලද හෙයින් න විඤ්ඤාපසත්තානියි.

තෘෂ්ණා දෘෂ්ටින් විසින් ස්පර්ශ කරන ලද හෙයින්, කිසිවෙකු විසින්, මෙය ඔබගේ සීලයෙහි දොසැයි ස්පර්ශ කරන්ට හැකිවන හෙයින් පරාමට්ඨානියි. උපචාර සමාධිය, අර්පණා සමාධිය හෝ නොහොත් මාර්ග සමාධියට, එල සමාධියට නොපවතිත්නුයි අසමාධි සංවතනනිකානියි. න සමාධිසංවතනනිකානියිද පාඨයි. සමහරු වනාහි, කුසලධර්මයන්ගේ නොපිහිටීම වූ හෙයින්, බණ්ඩානි, ඡේද්‍යානි, සබලානි, කම්මාසානි යයි වර්ණනා කරන හෙයින්, මෙසේ තෘෂ්ණා දාසත්වයට ගියහෙයින්, න භුජ්සයයයිද, නුවණැත්තන් විසින් ප්‍රශංසා නොකරන ලද හෙයින් න විඤ්ඤාපසත්තානියයිද, තෘෂ්ණාවෙන් අල්ලාගත් බැවින් පරාමට්ඨයයිද, පසුතැවිල්ලට හේතු වූ බැවින් න සමාධි සංවතනනිකා යයිද මෙසේ අර්ථ වර්ණනා කරත්. න අවිප්පටිසාරවත්තූකානි යනු පසුතැවිල්ල ගෙන එන හෙයින් නොපසුතැවිල්ලට ආධාර නොවෙත් යන අර්ථයි. න පාමුස්සවත්තූකානි යනු නොපසුතැවිල්ලෙන් හටගත් දුර්වල ප්‍රීතිය බැවින් ප්‍රමෝදයට හේතු නොවූවාහු එය නොඑලවන හෙයින්. මෙසේ සෙස්සෙහිද කළයුත්තාහ. න පීති වත්තූකානි යනු දුර්වල ප්‍රීතියෙන් හටගත්තේ බලවත් ප්‍රීතියට හේතු නොවූවාහු. න පසසදධි වත්තූකාර බලවත් ප්‍රීතියෙන් හටගත් හෙයින් කය හා සිතෙහි සන්සුන් බවට හේතු නොවූවාහු. නසුබවත්තූකානි සන්සිදීමෙන් හටගත් කායික වෙතසික සුවයට හේතු නොවූවාහු, න සමාධි වත්තූකානි සුවයෙන් හටගත් සමාධියට

හේතු නොවූවාහු, න යථාභූත ඥාණ දසසන වසුකානි සමාධියට ආසන්න කාරණය වූ යථාභූත ඥාණ දර්ශනයට හේතු නොවූවාහු, න එකතන නිබ්බිදාය යනාදීන්හි 'න කාරයම ගෙනවුත් 'න විරාගාය' යන ආදී ක්‍රමයෙන් සෙසු පදයන්හිද යෙදිය යුතුය. න විරාගාය ආදියෙහි න කාර සහිතවම පාඨයි. එහි එකතන නිබ්බිදාය යනු ඒකාන්තයෙන් සසර වෘත්තයෙහි කළකිරීම සඳහා නොපවතිත් යනු සම්බන්ධයි. මෙසේ සෙස්සෙහිද යෙදිය යුතුය. විරාගාය යනු සසරෙහි නොඇලීම සඳහා. නිරෝධාය යනු සංසාර වෘත්තයාගේ නැවැත්ම සඳහා, උපසමාය යනු නැවැත්ම ලද්දහුගේ නැවත නොඉපදීම් වශයෙන් සංසාර වෘත්තයාගේ සංසිදීම සඳහා. අභිඤ්ඤාය යනු සංසාර වෘත්තයාගේ තත්වය මනාව දැනගැනීම සඳහා. සමෙබ්බාය කෙලෙස් නිද්‍රා පහකිරීමෙන් වෘත්තයෙන් පිබිදීම සඳහා.

නිබ්බාණාය යනු අමා නිවන සඳහා, යථා සමාදිනනං සික්ඛාපදං විනික්ඛමාය යනු යම් ආකාරයකින් සමාදන් වූ ශික්ෂාපදයාගේ ඉක්මවීම සඳහා, (විභක්ති පෙරළීම් වශයෙන් මෙහි ද්විතියා විභක්තිය යොදන ලදී.) විතමපි න උප්පාදෙති යනු විතෙතාත්පාද ශුද්ධියෙන් සීලයාගේ අති විශුද්ධතාවය දැක්වීම සඳහා කියන ලදී. සිතක් ඉපදීම් මාත්‍රයෙන් වනාහි සීලය නොබිඳේ. කිංසො විනික්ඛමිසසති යනු කුමක් සඳහා ඉක්මවීම කරන්නේද? ඉක්මවීම නොකරන්නේය යන අර්ථයි. අබණ්ඩානි ආදිය යට කියන ලද්දට විරුද්ධ වශයෙන් දතයුත්තාහුය. න බණ්ඩානි යනුද පාඨයි. එකතන නිබ්බිදාය යනාදීන්හි ඒකාන්තයෙන් සසර වෘත්තයෙහි කළකිරීම සඳහාය ආදී ක්‍රමයෙන් යෙදිය යුතුය. මෙහි වනාහි නිබ්බිදා යනු විදර්ශනාවයි. විරාගාය යනු මාර්ගයයි. නිරෝධාය උපසමාය යනු නිර්වාණයයි. අභිඤ්ඤාය සමෙබ්බාය යනු මාර්ගයයි. නිබ්බාණාය යනු නිර්වාණයමය. එක් ස්ථානයක විදර්ශනාවද, දෙනැතක මාර්ගයද, තෙතැතක නිර්වාණයද කියන ලදැයි මෙසේ විස්තර කළාව දතයුත්තාහුය. පිළිවෙළින් ටෙ සියල්ල මාර්ගයට සමානාර්ථ, නිර්ව.ණයට සමානාර්ථ ඇති වචන වෙයි.

දැන් පරියන්ත, අපරියන්ත වශයෙන් විද්‍යමාන ප්‍රභේද දක්වා, නැවත ධර්ම, ජාති, ප්‍රත්‍යය, සම්ප්‍රයුක්ත වශයෙන් සීලයාගේ ප්‍රභේද දක්වන්නට කිං සීලං ආදිය දෙසුන. එහි එයින් හටගනිනුයි සමුට්ඨානයි. එය ප්‍රත්‍යයට නමකි. කවර හටගැනීමක් වන්නේදැයි, කිං සමුට්ඨානංයි. කෙතෙක්

ධර්මයන්ගේ එක්තැන් කිරීම, එක්තැන්වීම වන්නේදැයි. කතිමම සමොධානංයි වෙනනා සීලං ප්‍රාණසාතාදියෙන් වෙන් වන්නහුට හෝ වත්පිළිවෙන් පුරන්තහුට ඇතිවන චේතනායි. වෙනසිකං සීලං යනු ප්‍රාණසාතාදියෙන් වෙන්වන්නහුට හටගන්නා විරති වෛතසිකයයි. තවද, චේතනා සීලය නම් ප්‍රාණසාතාදීන් අත්හරින්නහුට හටගන්නා සජ්ත කර්මපථ චේතනාවෝය. වෛතසික සීලය නම්, අභිධ්‍යාව දුරුකොට, පහවූ අභිධ්‍යාවෙන් යුත් සිතින් වාසය කෙරේ යයි ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද අනභිධ්‍යා, අව්‍යාපාද, සමයග් දෘෂ්ටි ආදී ධර්මයෝය. සංවරො සීලං යනු මෙහි පස්වැදෑරුම් සංවරය දනගුණය. ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවරය, සති සංවරය, ඤාණ සංවරය, ඤානති සංවරය, විරිය සංවරය යනු ඒවාය. එහි, 'මේ ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවරයෙන් යුක්ත වූයේ, මනාව යුක්ත වූයේ වෙයි, යන මෙය ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවරයයි, චක්‍ෂුඉන්ද්‍රිය රකියි. චක්‍ෂුන්ද්‍රියයෙහි සංවරයට පැමිණේ යන මෙය සති සංවරයයි.

යානි සොතානි ලොකසම්භං (අජිනාතිභගවා) සතිතෙසං නිවාරණං සොතානං සංවරං බුදුම් - පඤ්ඤායෙනෙ පිටියරෙ'නි

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අජිතයැයි ඔහු අමතා, ලෝකයෙහි යම්කිසි කෙලෙස් ශ්‍රෝතස් වෙන්ද, ඒවාහි වැළැක්ම සිතියයි. කෙලෙස් ශ්‍රෝතසුන්ගේ සංවරය වදාරමි. ඒවා ප්‍රඥාවෙන් වසනු ලැබේ. මේ ඤාණ සංවරයයි. ප්‍රත්‍යය පරිභෝජනයද මෙහිම ඇතුළත් බවට යේ. යම් ඒ සිතයාගේ, උෂ්ණයාගේ ගතිය ඉවසන්නේ වෙයි ආදී ක්‍රමයෙන් දක්වා ඇති මෙය ඤානති සංවරය නම් වේ. යම් මේ උපන් කාම විතර්කය නොඉවසයි ආදී ක්‍රමයෙන් එන ලද්දේ, මෙය විරිය සංවරය නම් වේ. ආජිව පාරිශුද්ධියද මෙහිම ඇතුළත් බවට යේ. මෙසේ මේ පස්වැදෑරුම් වූ සංවරය, පවට බිය, කුල පුතුන්ගේ සම්ප්‍රාප්ත වස්තුවෙන් වැළකීම ආදී ඒ සියල්ලම, සංවර සීලයයි දනගුණය. අවිතිකකමොසීලං යනු සමාදන් වූ සීලයාගේ කායික වාවසික නොඉක්මවීමයි. මෙය කිංසීලං යන ප්‍රශ්නයට විසඳුමයි.

කති සීලානි යන ප්‍රශ්නයට විසඳුමෙහි, කුසල සීලං, අකුසල සීලං අව්‍යාකත සීලං යයි ත්‍රයයෙකි. මෙහි, ලෝකයෙහි ඒ ඒ සත්ත්වයින්ගේ ප්‍රකෘතිය සීලයයි කියනු ලැබේ. යමක් සඳහා මොහු සුවසිලි අයෙකි. මොහු දුක්සිලි අයෙකි. මොහු කළහසිලි අයෙකි. මොහු සැරසෙන සිලි අයෙකි කියන්නද? එහෙයින් ඒ ක්‍රමයෙන් අර්ථ උද්‍යා දැක්වීමෙන් අකුසල

සීලයද සීලයයි යු.සේයි. එය වනාහි සුත්වාන සංවරෙ පඤ්ඤා යන වචනයෙන් මෙහි අදහස් කරන ලද සීලය නොවේ. යම්හෙයකින් චේතනාදී හේද වූ, සීලයට ඒ හා සමග යුත් සිත සමුට්ඨානය වේද, එහෙයින් කුසල් සිත හා හටගත්තේ කුසල සීලයයි ආදිය වදාළහ.

සංවර සමොධානං සීලං යනු, සංවරය හා එකට යෙදුණු ස්කන්ධ ඒවා සංවරයෙන් එක්වූවාහු, මිශ්‍රවූවාහුනුයි සංවර සමොධානයයි යු.සේයි. මෙසේ නොඉක්මවීම් එක්තැන් කිරීමේ සීලයද දතයුතුය. තථාභාවෙ ජාතා චේතනා සමොධානං සීලං යනු සංවර ස්වභාවයෙහි, නොඉක්මවීම් ස්වභාවයෙහි හටගත් චේතනා හා එකට යෙදුණු ස්කන්ධයෝය. මේ ක්‍රයයෙහිම ඒ හා එකට යෙදුණු ධර්ම අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් චේතනා එක්තැන් කිරීමෙන් චෛතසිකයන්ද සංග්‍රහ කරන හෙයින්, චෛතසික එක්තැන් කිරීමේ සීලය වෙන්ව විස්තර කරන ලදැයි දතයුතුය. යට චේතනාදී ධර්ම සීලයයි කියන ලද්දීය. හුදෙක් ඒවා පමණක්ම සීලය නොවේ. ඒ හා යෙදුණු ධර්මයෝද, සීලයමයැයි දැක්වීම සඳහා මේ ත්‍රිකය කියන ලදැයි දතයුතුය.

දැන් චේතනා, චෛතසික සංවර ඉක්මවායාම් වෙති. වෙන්ව නොවේ. එහෙයින් සංවර අව්‍යතික්‍රමයෙන්ම අර්හත්ඵල මාර්ගය දක්වා සාධාරණ ක්‍රමයෙන් යොදන්නේ, පාණාතිපාතං සංවරට්ඨන සීලං අවිනිකමට්ඨන සීලං ආදිය වදාළහ. ප්‍රාණසාතාදියෙන් වැළකීම් ආදිය තමාගේ විරුද්ධතා සංවර කරති. නොඉක්මවීම් නොකරත්. එහෙයින්, සංවරණයෙන්ද, නොඉක්මවීමෙන්ද, සංවරාර්ථයෙන් සීලයි. නොඉක්මවීම් අර්ථයෙන්ද සීලය නම් වෙති. එහි පාණාතිපාතං සංවරට්ඨන යනු ප්‍රාණසාතයාගේ වැසීම අර්ථයෙන් සීලයි. එය කිමෙක්ද? ප්‍රාණසාතයාගේ වැළකීම. ඕ එය සංවර කරන්නීමය. එය නොඉක්මවයි නුයි අවිනිකමට්ඨන සීලං නම් වේ. මෙපරිද්දෙන්ම අදිනනාදානා වෙරමණි ආදීහු, අනභිධ්‍යා, අව්‍යාපාද, සමයග් දෘෂ්ටිහුද යෙදිය යුත්තහ. පාණාතිපාතං ආදීන්හි වනාහි, දස අකුසල කර්මපට්ඨන්හි ප්‍රාණිහුගේ නැසීම පාණාතිපාතොයි. ප්‍රාණය නැසීම, ප්‍රාණසාතයයි යු.සේයි. පාණො යන මෙහි ව්‍යවහාර වශයෙන් සත්ත්වයාය. පරමාර්ථ වශයෙන් ජීවිතේන්ද්‍රියයි. ඒ ප්‍රාණයෙහි ප්‍රාණියෙක්ය යන හැඟීමෙන්, ජීවිතේන්ද්‍රිය සිද්දමන උපක්‍රමයෙන් උපදවන ලද, කාය වාග් දේවාරයන්ගේ එක්තරා දේවාරයකින් පැවැත්තා වූ වධක චේතනාව පාණාතිපාතයයි. එය ගුණධර්ම

විරහිත තිරිසන්ගත ප්‍රාණීන් අතරෙහි, කුඩා ප්‍රාණීන් කෙරෙහි අල්ප සාවද්‍යයි. විශාල ශරීරයන්හි මහා සාවද්‍යයි. කුමක් හෙයින්ද යත්? ප්‍රයෝග මහත් බැවිනි. ප්‍රයෝග සමවූ කල්හිද, වස්තු මහත්තත්වය (සත්ත්වයාගේ විශාල බව) අනුව මහාසාවද්‍ය වේ. ගුණවත් මනුෂ්‍යාදීන් අතරෙහි මහා සාවද්‍යයි. අල්ප ගුණවත් ප්‍රාණීන් කෙරෙහි අල්පසාවද්‍යයි. මහා ගුණවතුන් කෙරෙහි මහා සාවද්‍යයි. මිනිස් ගුණයන්හි සමභාවය ඇතිකල්හි, කෙලෙසුන්ගේද උපක්‍රමයන්ගේද මෘදු බැවින් අල්ප සාවද්‍යයි. තිව්‍රතායෙන් මහා සාවද්‍යයයි දතයුතුය. ඊට කරුණු පහක් ඒකරාශී විය යුතුය. ප්‍රාණියෙක් වීම, ප්‍රාණියෙක්ය යන හැඟීම, නැසීමේ සිත, උපක්‍රමය, ඉන් මරණයට පත්වීම යන පංචකයයි.

නුදුන් දැයකගේ ගැන්ම = අදිනනාදානයයි. අන්‍යයාගේ දෑ ගෙනයාම, සොරකම, වෙහර කර්මයයි යු.සේයි. එහි අදිනනං යනු අන්‍යයා අයිති කොටගත්, යම්තැනක අනිකාගේ කැමැත්ත පරිදි කිරීමට පැමිණෙනුයේ, දඬුවම් නොලැබිය යුතු වන්නේ, දොස් පරොස් නොලැබිය යුතු වන්නේද වේ. ඒ අන් සතු දැයෙහි, අන් සතුයයි යන හැඟීමෙන්, එය ගැන්මේ උපක්‍රමයෙන් හටගත් කායවාග් ද්වාරයන්ගේ එක්තරා ද්වාරයක පැවැත්තා වූ සොර චේතනාව අදින්නාදානයයි. එය පහත් පරසන්නකයෙහි අල්ප සාවද්‍යයි. උසස්හි මහා සාවද්‍යයි. (ද්‍රව්‍ය) කුමක් හෙයින්ද යත්, වස්තු ප්‍රණීතතාව මතය. වස්තු සමකල්හි (සොර භාණ්ඩ) ගුණ අධික වූවන්ගේ සන්නකයෙහි වස්තුවෙහි මහා සාවද්‍යයි. ඒ ඒ ගුණාධික පුද්ගලයන්ගේ වශයෙන් ගෙන එයට පහත් ගුණැත්තාගේ සන්නකයෙහි වස්තුවෙහි අල්ප සාවද්‍යයි. ඊට කරුණු පහක් ඒකරාශී විය යුතුය. අන් සතුවීම, අන් සතුයයි හැඟීම, සොර සිත උපක්‍රමය, ඉන් ගෙනයාම යන පංචකයයි.

කාමෙසු යනු මෙමුඛ හැසිරීම්හි, මිච්ඡාවාරො යනු ඒකාන්ත නිශ්චිත-පහත් හැසිරීම, ලක්ෂණ වශයෙන් වනාහි මෙමුඛයෙහි යෙදීමේ අදහසින්, කාය ද්වාරයෙහි පැවති නොයා යුතු ස්ථාන ඉක්මවීමේ චේතනාව කාමෙසු මිච්ඡාවාරයි. එහි නොයා යුතු ස්ථාන නම්, පුරුෂයින්ට, මවිරක්නී, පියරක්නී, මවිපිය රක්නී, සොයුරු රක්නී, සොයුරි රක්නී, ඤාති රක්නී, ගොත්‍ර රක්නී, ධර්ම රක්නී, ආරක්ෂා සහිතව රක්නී, දඬුවම් නියමයෙන් රක්නී යන මවිරක්නා යන දසයද, ධනකකිතා, ඡන්දවාසිනී, භොගවාසිනී, පටවාසිනී, ඔදපතනකිනී, ඔහනවුමබ්බා, දාසිවහරියා, කම්මකාරිව හරියා, ඔජාහටා, මුහුත්තිකා යන දසයදැයි ස්ත්‍රීහු විස්සකි. ස්ත්‍රීන් අතරෙහි

වනාහි සාරකඛා, සපරිදණ්ඩා ද්වයද, ධනක්කිතාදී දසයද ඇතුළුව දොළොස් ස්ත්‍රීන් අන්‍ය පුරුෂයන් වෙත යාම, මෙය නොයා යුතු ස්ථාන නම් වේ. ඒ මිථ්‍යාවාරය වනාහි සීලාදී ගුණ රහිත නොයායුතු ස්ථානයන්හි අල්පසාවද්‍යයි. සීලාදී ගුණ යුත් අය කෙරෙහි, මහා සාවද්‍යයි. ඊට කරුණු සතරක් ඒකරාශී විය යුතුය. නොයායුතු වස්තුව, එහි සෙවුනා සිත, සෙවුනා ප්‍රයෝගය, මාර්ගයෙන් මාර්ගය පිළිපැදීම, ඉවසීමය යන සතරයි. (පහයි?)

මුසා යනු මුළා කිරීම පෙරටුකොට ඇති අර්ථය බිඳි වාක් ප්‍රයෝගය වන්නේය. කාය ප්‍රයෝගය හෝ වෙයි. මුළා කිරීම් අදහසින් අන්‍යයා මුළාකරන කාය වාග් ප්‍රයෝගයන්ගෙන් හටගත්වනු ලබන චේතනාව මුසාවාදය වන්නේය. අන් ක්‍රමයක්, මුසා යනු නොවූ විරූ අසත්‍ය වස්තුවකි. වාදෝ යනු එය සිදුවූ දෙයක් වශයෙන් සත්‍යයක් වශයෙන් හැඟවීමයි. ලක්ෂණ වශයෙන් වනාහි අසත්‍ය වස්තුවක් සත්‍යය වශයෙන් අන්‍යයාට හඟවනු කැමැත්තහුගේ එසේ හැඟවීමෙහි හටගත් චේතනාව මුසාවාදයයි. එය යමෙකුගේ අර්ථ භානිකරයිද? ඔහුගේ අල්පතායෙන් අල්ප සාවද්‍යයි. මහත් බැවින් මහා සාවද්‍යයි. තවද ගෘහස්ථයන්ගේ තම සන්තකයෙහි පවත්නා දෑ නොදෙනු කැමැත්තේ නැතයයි ආදී ක්‍රමයෙන් පැවැත්තේ අල්ප සාවද්‍යයි. සාක්ෂියක් වශයෙන් වී, ධන විනාශය සඳහා කියන ලද්දේ මහා සාවද්‍යයි. ප්‍රවාච්ඡනයන්ට ස්වල්ප වූද, තලතෙල් හෝ ගිතෙල් ලැබ සිතාසෙන අදහසින්, අද ගමෙහි තෙල් නදියක් ගලා යයි කියා හඟිමිසි සිදුවූවක් කථාකරන ලෙසින් පැවැත්තේ අල්ප සාවද්‍යයි. නොදිටියේම දිටිමිසි ආදී ක්‍රමයෙන් කියන්නවුන්ට මහා සාවද්‍යයි. එයට කරුණු සතරෙක් ඒකරාශී විය යුතුය. අසත්‍ය වස්තුව, මුළා කිරීමේ සිත, ඉන් හටගත් උත්සාහය, ඒ අර්ථය දැනගැනීම වේ.

යම් වචනයකින් යමෙකුට ඒ වචනය කියයිද? ඔහුගේ හෘදයෙහි තමාට ප්‍රියභාවයද, අන්‍යයාට ශූන්‍යතාවය කරයිද, එය පිසුනාවාමයි. යම් වචනයකින් තමාද, අන්‍යයාද කර්කශ කරයිද, යම් වචනයක් තමාද කර්කශ වත් කර්කශ සුවය හෘදය සුවය හෝ නොවන්නේද මේ ඵරුසාවාමයි. යමකින් නිෂ්ඵල කථා, නිරර්ථක දෑ දොඩවයිද එය සමඵප්පලාප වේ. ඒවාට මුල්වූ චේතනා පිසුනාවාමාදී නාමයම ලබයි. එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. එහි කිලිටි සිත් ඇත්තහුට, අන්‍යයාගේ බිඳීම සඳහා හෝ තමාගේ අන්‍යයාට ප්‍රියවීමේ කැමැත්තෙන් හෝ කැරෙන, කාය වාග් ප්‍රයෝගයන්ගෙන් හටගත් චේතනාව පිසුනාවාමයි. එය

යමෙකුගේ බිඳීම කරන්නේද ඔහුගේ අල්ප ගුණතායෙන් අල්ප සාවද්‍ය වන්නේය. මහ ගුණත්වයෙන් මහා සාවද්‍ය වන්නේය. ඊට කරුණු සතරෙක් ඒකරාශී විය යුතුය. බිඳවිය යුතු අන්‍යයා, මෙසේ මොවුහු වෙන් වන්නාහුයයි හේද පෙරටුකොට හෝ, මෙසේ මම ප්‍රිය වන්නෙමියි, විශ්වාසවන්තයෙක් වෙමියි හෝ ප්‍රියයෙකු වීමේ කැමැත්ත තිබීම, ඉන් හටගත් උත්සාහය ඔහුගේ ඒ අර්ථය දැනගැනීම වේ. අන්‍යයා නොබිඳුණු කල්හි කර්මපථ හේදයක් නැත. බිඳුණු කල්හිම වේ. අන්‍යයාගේ මර්මස්ථාන තුවාල කිරීම සේ, ඉතා නපුරු වූ, කාය වාග් ප්‍රයෝගවලින් හටගත්වන ලද ඒකාන්ත කර්මයක වේතනා ඵරුස වචනයයි. ප්‍රයෝගය මර්ම වෙන්ක වූයේ නමුත්, සිතෙහි මෘදු බැවින් ඵරුස වචන නොවේ. මවිපියවරු කිසිකලෙක කුඩා පුත්‍රයින්ට මෙසේද කියති. සොරු ඔහු කඩ කඩ කෙරෙන්නායි, එහෙත් ඔවුන්ගේ මතුයෙහි මහනෙල් මල් පෙත්තක් හෝ වැටීම නොකැමති වෙති. ආචාර්ය උපාධ්‍යායවරුද, කිසිකලෙක සිය අනෙකවාසිකයින්ට, කිමෙක්ද මේ විලිබිය නොමැති ඔවුන් එළවා දමවූයයි මෙසේ කියති. එසේ වුවත් ඔවුන්ගේ ධ්‍යාන සමාධි සමාපත්තීන්ගේ ලාභය කැමති වෙති. සිතෙහි මොළොක්භාවය යම්සේ වේද, ඒ අනුව එය ඵරුස වචනයක් නොවේ. මෙසේ වදන් මොළොක් භාවයෙන් වූ වදන් ඵරුස නොවන්නේද නොවේ. මරවනු කැමැත්තහුට මොහු සුවසේ සයනය කරවවු යන්න ඵරුස නොවූ වචනයක් නොවේ. සිතෙහි ඵරුස බැවින් එය ඵරුස වචනයක්ම වන්නේය. එය යමෙකු සඳහා පැවැත්තේද, ඔහුගේ අල්ප ගුණතායෙන්, අල්ප සාවද්‍යයද, මහා ගුණතායෙන් මහා සාවද්‍යද වන්නේය. එයට කාරණත්‍රයයක් ඒකරාශී විය යුතු වන්නේය. අක්‍රෝෂ කළයුතු අන්‍යයා, කිපුණු සිත, අක්‍රෝෂ කිරීම යන්නයි.

අනර්ථ හඟවන, කායවාග් ප්‍රයෝගවලින් හටගත්වන ලද, අකුසල වේතනා සමථප්පලාපොයි. එය සේවන මන්දතායෙන් අල්පසාවද්‍යයි. සේවන මහත්වයෙන් මහා සාවද්‍යයි. ඊට කරුණු දෙකක් ඒකරාශී විය යුතුය. භාරත යුද්ධ, සීතාවත් පැහැරගෙන යාම් වැනි නිරර්ථක කථා පෙරටුකොට ඇති බව, එබඳු ආකාර කථා කියමනද වේ. අන්‍යයා එම කථාව ගණන් නොගන්නාවිට කර්මපථ හේදයක් නැත. අන්‍යයා විසින් සමථප්පලාපය ගණන් ගත්කල්හි කර්මපථය වේ.

දැඩි ලෙස ආශා කෙරෙනුයි, අභිෂක්‍යයි. අත්සතු භාණ්ඩ අභිමුඛ වී ඒවාට නැඹුරු බවක් පවත්වයි යන අර්ථයි. මෙය මාහට වන්නේ ඉතා

මැනවැයි මෙසේ අන් භාණ්ඩයන්හි දැඩි ලෝහ කිරීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. නුදුන් දැ ගැනීම මෙන් අල්ප සාවද්‍යද වේ. එය කරුණු දෙකක් ඒකරාශී විය යුතු වන්නේය. අන්සතු භාණ්ඩයක් වීම, තමාට පවරා ගැනීම අන්සතු භාණ්ඩ වස්තුවෙහි ලෝහය හටගත්තේද, මෙය මා හට වන්නේ ඉතා මැනවැයි යම්තාක් කලක් තමාට අයත් කරගැනීමට නොසිතාද එතෙක් කර්මපථ හේදය නොවෙයි.

හිතසුව බාධා කෙරේනුයි බ්‍යාපාදොයි. එය අන්‍යයාගේ විනාශය සඳහා සිත් දූෂ්‍යවීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. එරුස වචනය මෙන් අල්ප සාවද්‍යද මහා සාවද්‍යද වේ. ඊට කරුණු දෙකක් ඒකරාශී විය යුතුය. අන් සත්ත්වයෙකු වීම, එම සත්ත්වයාගේ විනාශකිරීම් සිත, අන්සතු ජීව වස්තුවක, ක්‍රෝධය උපන්නේ වී නමුදු, යම්තාක්, මේ තෙමේ නැසියන්නේ, විනාශවී යන්නේ මැනවැයි ඔහුගේ විනාශය නොසිතාද, එතෙක් කර්මපථ හේදය නොවේ.

සිදු වූ පරිදි, ග්‍රහණ අභාවයෙන් වරදවා දකිනුයි මිච්ඡාදිට්ඨියි. එය දුන් දැති විපාක නැතැයි ආදී ක්‍රමයෙන් වූ විපර්යාස දර්ශන ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. සමඵප්පුලාප මෙන් අල්ප සාවද්‍ය, මහා සාවද්‍ය වේ. තවද, අනියතය අල්පසාවද්‍යයි, නියතය මහා සාවද්‍යයි. එය කරුණු දෙකක් ඒකරාශී වියයුතු වේ. වස්තුවෙහි ගත් ආකාර විපර්යාසයද, යම්සේ දෘෂ්ටි ගනීද? ඔහුගේ වැටහීම අනුව එය එසේ නොවීමෙන්ද යන ද්වයයයි.

එහි නාස්තික, අහේතුක, අක්‍රිය දෘෂ්ටිත්ගෙන්ම කර්මපථ හේදය වේ. අනෙක් දෘෂ්ටිත්ගෙන් නොවේ.

මෙම දස අකුසල කර්මපථයන්ගේ, ධර්ම, කොට්ඨාස, අරමුණු, වේදනා, මූල යන පස් අයුරකින් විනිශ්චය දතයුතුය. එහි ධම්මතො යනු මොවුන් අතරෙහි සතක් පිළිවෙළින් චේතනා ධර්මයෝම වෙති. අභිධ්‍යාදී ක්‍රයය චේතනා සම්ප්‍රසක්තය කොට්ඨාස වශයෙන් යනු පිළිවෙළින් සතක් හා මිථ්‍යාදෘෂ්ටියද යන මෙම අට කර්මපථම වෙයි. මූලයෝ නොවෙති. අභිධ්‍යා ව්‍යාපාද කර්මපථ මෙන්ම මූලද වෙති. අභිධ්‍යාව මූලත්වයට පත්ව, ලෝහය අකුසල මූලය වෙයි. ව්‍යාපාදය ද්වේශ අකුසල මූලය වේ. ආරම්භ වශයෙන් වනාහි, ප්‍රාණඝාතය ජීවිතිඤ්ඤායාරම්භ වශයෙන්ද සංස්කාරාරම්භ වශයෙන්ද වේ. අදින්තාදානය, සත්ත්වාරම්භ භෝ සංස්කාරාරම්භ වේ. මිථ්‍යාවාරය ස්පර්ශ වශයෙන් සංස්කාරාරම්භ

වේ. ඇතැමෙක් සත්ත්වාරම්මණයැයි යෙති. මුසාවාදය සත්ත්වාරම්මණ හෝ සංස්කාරාරම්මණ වේ. එසේම කේළාමී හා ඵරුස වචන සත්ත්වාරම්මණ වේ. සමඵප්පලාපය, දිට්ඨි, සුත, මුත, විඤ්ඤාන වශයෙන් සත්ත්වාරම්මණ හෝ සංස්කාරාරම්මණ වේ. එසේම අභිධ්‍යා, ව්‍යාපාද සත්ත්වාරම්මණ වේ. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය ත්‍රේතභූමික ධර්ම වශයෙන් සංස්කාරාරම්මණම වේ.

වේදනා වශයෙන් වනාහි, ප්‍රාණසාත්‍යය, දුක්චේදනා වෙයි. කිසිසේත්, රජවරු සොරෙකු දැක, සිනාසෙනුයේම, 'කොල යවු. ඔහු මරව යයි කියති. ඒවාහි නිශ්චය කරන චේතනාව වනාහි දුක හා සම්ප්‍රයුක්තවම වේ. අදින්නාදානය ත්‍රිචේදනායි. එය වනාහි අත් භාණ්ඩයක් දැක තුටුපහටුව ගනු ලබන කල්හි සුව වේදනාව වේ. බියෙන් බියට පත්ව ගනු ලබන කල්හි දුක් වේදනායි. එසේම විපාක ගලායාම ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරන්නහුට ග්‍රහණ කාලයෙහිද මධ්‍යස්ථ භාවයෙහි සිටියහුට, ගනු ලබන කල්හිද උපේක්‍ෂා වේදනාව වේ. මිථ්‍යාවාරය සුව, මධ්‍යස්ථ වශයෙන් ද්විචේදනයි. නිශ්චය කරන සිතෙහි මධ්‍යස්ථ වේදනාව නොවේ. මුසාවාදය, අදින්නාදානයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ත්‍රිචේදනයි. එසේම පිසුනාවාලා, ඵරුසාවාලා දුක්චේදනයි. සමඵප්පලාපය ත්‍රිචේදනයි. සීතාහරණ, භාරත යුද්ධාදිය කියන කල්හි, අන්‍යයා සාධුකාර දෙන කල්හි, වස්ත්‍රාදිය ඔසවා තුටුවන කල්හි එය සුව වේදනාව වේ. පළමුව කුලිය දුන් අයෙකු පසුව අවුත්, මුලසිට කියවයි කී කල්හි, සේස රහිතව, අනුසන්ධි සහිතව විස්තර කියන්නෙමිද? නොකියන්නෙමිදැයි දොම්නසට පත්වුවහුගේ කියන කල්හි දුක් වේදනා වෙයි. මධ්‍යස්ථයාගේ කියන කල්හි උපේක්‍ෂා වේදනාව වේ. අභිධ්‍යාව සුව, මධ්‍යස්ථ වශයෙන් ද්විචේදනයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටියද එසේය. ව්‍යාපාදය දුක්චේදනායි.

මූල වශයෙන් වනාහි, ප්‍රාණසාත්‍යය, ද්වේෂ, මෝහ වශයෙන් ද්විමූලක වෙයි. අදින්නාදානය, ද්වේෂ මෝහ වශයෙන් හෝ ලෝභ, මෝහ වශයෙන් හෝ වෙයි. මිථ්‍යාවාරය, ලෝභ මෝහ වශයෙන්, මුසාවාදය ද්වේෂ මෝහ වශයෙන් හෝ ලෝභ, මෝහ වශයෙන් හෝ වෙයි. පිසුනාවාලා, සමඵප්පලාපද එසේය. ඵරුස වචන ද්වේෂ, මෝහ වශයෙනි. අභිධ්‍යාව මෝහ වශයෙන් එක් මූලකි. ව්‍යාපාදයද එසේය. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය ලෝභ මෝහ වශයෙන් ද්විමූලය.

අකුසල කර්මපථ කථා නිමි.

ප්‍රාණසාතාදීන්ගෙන් වෙන්වීම් සංඛ්‍යාත අනභිධ්‍යා, අව්‍යාපාද, සමාග් දෘෂ්ටි ආදී මේ දහය කුසල කර්මපථ නම් වේ. මෙය කරුණකොට ප්‍රාණසාතාදියෙන් වැළකෙයි. ඉවත්වේ. වැළකීම් මාත්‍රයම මෙයනුයි විරතියි. ප්‍රාණසාතාදියෙන් වැළකෙන්නනුගේ කුසල් සිත හා යෙදුණු යම් විරතියක් වන්නේද, එය ප්‍රභේද වශයෙන් තෙවදැරුම් වන්නේය. සම්ප්‍රාප්ති විරති, සමාදාන විරති, සමුවෙණ්ද විරති යනුවෙනි. එහි ශික්‍ෂාපද සමාදන් නුඩුයේම තමාගේ ජාතිය, වයස, බහුශ්‍රැත භාවය, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂාකොට (සිහිකොට) අපට මෙබඳු පවක් කරන්ට නුසුදුසුයයි පැමිණි වස්තුව නොඉක්මවන්නාවුන්ට උපදිනු ලබන විරතිය සම්ප්‍රාප්ත විරතිය නම් වන්නේය. සමාදන් වූ ශික්‍ෂාපදයන්ගේ වශයෙන් සලකා ශික්‍ෂාපද සමාදානය අතිශ්‍රේෂ්ඨත්වයෙන් ගෙන තමාගේ ජීවිතයද, පරිත්‍යාගකොට, සිල වස්තුව නොඉක්මවන්නාවුන්ට උපදිනු ලබන විරතිය සමාදාන විරති නම් වේ. ආර්ය මාර්ගය හා සම්ප්‍රයුක්ත විරතිය වනාහි සමුවෙණ්ද (මුළුමනින්ම නැසූ) විරතිය නම් වේ. ආර්ය මාර්ගෝත්පත්තියේ සිට ආර්ය පුද්ගලයින්ට ප්‍රාණයක් නසන්නෙමිසි ආදි සිතක් පවා නොඋපදියි.

අකුසල කර්මපථයන්ට මෙන් මේ කුසල කර්මපථයන්ටද ධර්ම, කොට්ඨාස, ආරම්මණ, වේදනා, මූල වශයෙන් පස් අයුරකින් විසඳීම දහයුතුය. එහි ධර්ම වශයෙන් යනු, මොවුන් අතරෙහි පිළිවෙළින් සත් වේතනාද විරතීද යෙදේ. අන්තයෙහි ත්‍රයය වේතනා සම්ප්‍රයුක්තවමය. කොට්ඨාශ වශයෙන් යනු, පිළිවෙළින් කර්මපථමය. මූලයෝ නොවෙති. අන්තයෙහි ත්‍රය කර්මපථ මෙන්ම මූලයෝද වෙති. අනභිධ්‍යාව මූලප්‍රාප්තව අලෝභ කුසලමූලය වේ. අව්‍යාපාදය අද්වේෂ කුසලමූලය වේ. සමාග් දෘෂ්ටිය අමෝභ කුසලමූලය වේ. ආරම්මණතො යනු, ප්‍රාණසාතාදීන්ගේ අරමුණුම මේවාට අරමුණු වෙයි. ඉක්මවිය යුතු හෙයින්ම වෙරමණි නම් වේ. යම්සේ වනාහි නිර්වාණාරම්මණ ආර්ය මාර්ගය කෙලෙස් දුරුකෙරේද?

මෙසේ ජීවිතිඤ්ඤාදී අරමුණු තොර කර්මපථ ප්‍රාණසාතාදී දුසිල්තාවයන් දුරුකෙරේ. වේදනා වශයෙන් යනු, සියල්ල සුව වේදනා හෝ මධ්‍යස්ථ වේදනා වේ. කුසල් බවට පත් දුක් වේදනාවක් නම් නැත. මුල් වශයෙන් යනු, පිළිවෙළින් සතක් ඥාණ සම්ප්‍රයුක්ත සිතින්, වෙන්වන්නනුට අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝභ වශයෙන් ත්‍රෙමූලික වෙති. ඥාණ විප්‍රයුක්ත සිතින්, වෙන්වන්නනුට අද්වේෂ, අමෝභ වශයෙන් ද්විමූලයකි. අනභිධ්‍යාව ඥාණ සම්ප්‍රයුක්ත සිතින් වෙන්වන්නනුට අද්වේෂ,

අමෝහ වශයෙන් ද්විමූලයි. ඤාණ විප්‍රසූක්ත සිතින් චෙන්චන්තනුට අද්වේෂ වශයෙන් එක් මූලයකි. අලෝභය තමා විසින්ම තමාට මූලය නොවේ. අව්‍යාපාදයෙහිද මෙම ක්‍රමයමැයි. සමග් දෘෂ්ටිය අලෝභ, අද්වේෂ වශයෙන් ද්විමූලිකයි.

කුසල කර්මපථ කථා නිමි.

මෙසේ දසකුසල කර්මපථ වශයෙන් සීලය දක්වා, දැන් නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදී, අර්හත් මාර්ගය කෙළවරකොට ඇති සත්තිස් ධර්මයන්ගේ වශයෙන් දක්වන්ට, නෙකධමෙමන කාමච්ඡදං සංවරධෙය්‍යන සීලං අවිභිකකමධෙය්‍යන සීලං යනාදිය වදාළහ. එහි නෛෂ්ක්‍රම්‍යයෙන් කාමච්ඡදය යටපත් කෙරේද? නොඉක්මවයිද? එහෙයින් 'නෙකධමමං සීලං' යයි අදහසයි. ප්‍රථමා අර්ථයෙහි කරුණ වචනයයි. නෛෂ්ක්‍රම්‍යය යන අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. පෙළෙහි වනාහි, නෛෂ්ක්‍රම්‍ය, අව්‍යාපාදයන් දක්වා යට කියන ලද ක්‍රම අනුව, සෙස්ස හතුවවා කෙළවර අර්හත් මාර්ගයම දක්වන ලද්දේය.

මෙසේ සංවර, අව්‍යතික්‍රම වශයෙන් සීලය දක්වා දැන් ඒවාහිම ප්‍රභේද ද්වයක් දැක්වීම සඳහා, පඤ්ච සීලානි පාණ්ඩිපාතසස පහාණං සීලං ආදිය වදාළහ. මෙහිද, ප්‍රාණඝාතයාගේ ප්‍රහාණ සීලය, ප්‍රාණඝාතයාගේ චෙන්චිම් සීලය, ප්‍රාණඝාතයට ප්‍රතිපක්‍ෂ චේතනා සීලය, ප්‍රාණඝාතයාගේ සංවර සීලය, ප්‍රාණඝාතයාගේ අව්‍යතික්‍රම සීලයැයි යෙදීම් කළයුත්තේය. කියන ලද ආකාර ප්‍රාණඝාතාදීන්ගේ නොඉපදවීම් මාත්‍රයට වඩා ප්‍රහාණයයි කිවයුතු කිසිවක් නම් නැත. ඒ ඒ ප්‍රහාණය ඒ ඒ කුසල ධර්මයාගේ පිහිටීම් අර්ථයෙන් විමසා බැලීම වෙයි.

විසිරුණු ස්වභාවය නොකිරීමෙන් එක්තැන් කිරීම වේ. එහෙයින් පෙර කියන ලද්දා වූම - විමසා බැලීම්, එක්තැන් කිරීම් සංඛ්‍යාත සංවරයට පැමිණවීම් අර්ථයෙන් සීලයයි යු.සේයි. ඉතිරි සිව්ධර්ම ඒ ඒ දැයින් චෙන්චිම් වශයෙන්ද, ඒ ඒ අංගයාගේ සංවර වශයෙන්ද, ඒ ඒ ද්වය හා සම්ප්‍රසූක්ත චේතනා වශයෙන්ද, ඒ ඒ දෑ අව්‍යතික්‍රමණය කරන්නනුව,

අව්‍යතික්‍රම වශයෙන්ද, සිතෙහි පවත්නා ස්වභාවය සඳහා යු.සේයි. නොහොත් ප්‍රභාණයද, ස්වභාවයෙන් ඇත්තේමය. කෙසේ මෙයින් ප්‍රාණසාතාදී ප්‍රතිපක්‍ෂ ධර්ම ප්‍රභාණය වේද? ඊට ප්‍රතිපක්‍ෂ ධර්ම අත්හරිනුයි ප්‍රභාණයි. ඒ කීමෙක්ද? සියලු කුසල ස්කන්ධයෝය. අනෙක් ආචාර්යවරු, තෙත්කුමරාදීන්හිද, වෙරමණී සීලං යන වචන මාත්‍රය ගෙන, සියලු කුසලයන්හි ස්ථිර වශයෙන්ම වැළකීම් ස්වභාවය වූ විරතියක් නම් ඇතැයිද කියති. මෙහි එසේ නොවේ. මේ ප්‍රභාණාදී පස් පදයන්ගෙන් වෙසෙසා, පරියන්ත අපරියන්ත සීලද්වයෙහි අපරියන්ත සීලයම යු.සේයි. එහෙයින්ම මෙබඳු වූ සීලයෝම, චිත්තයාගේ නොවිපිළිසර සඳහා පවතින්. -පෙ-ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කළයුතුය. ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කරන්නේ තික්මේයයි යු.සේයි. එහි අවිප්පටිසාරාය සංවත්තනනි යනු සංවරය විපිළිසර නොවීම සඳහාය. ආනන්දය, කුසල වූ සීලයෝ නොවිපිළිසර සඳහාය. නොවිපිළිසර ආනිසංස කොට ඇත්තේය යන වචනයෙන් නොවිපිළිසර සඳහා පවතී. නොවිපිළිසර ප්‍රමෝදය සඳහාය. නුවණින් මෙනෙහි කරන්නහුට ප්‍රමෝදය හටගනී යන වචනයෙන් පාමජ්ජාය සංවත්තනනි 'ප්‍රමෝදය ප්‍රීතිය සඳහාය'. 'ප්‍රමුදිත වූවහුට ප්‍රීතිය හටගනී' යන වචනයෙන් ප්‍රීතිය සඳහා පවතී. 'ප්‍රීතිය සංසිද්ධිම සඳහාය.' 'ප්‍රීතිමත් වූවහුගේ කය සංසිද්දේ' යන වචනයෙන් පසසද්ධියා සංවත්තනන සන්සිද්ධිම සුවය සඳහාය. සන්සිදුණු කය ඇත්තේ සුව විදිසි යන වචනයෙන් වෛතසික සුවය සොම්නසැයි කියනු ලැබේ.

ආසෙවනාය යනු බොහෝ සේ සෙවුණේ ආසේවනයයි. කවරකගේ සෙවුණේත්? අනතුරු සොම්නස් වචනයෙන් සුවය ගැන කියන ලද හෙයින්, සුව සිද්ධ, සුවපත් වූවහුගේ සිත තැන්පත් වේයයි යන වචනයෙන්, ඒ සුවයෙන් සමාධිය සිද්ධ වේ. මෙසේ සිද්ධ වූ සමාධියගේ සෙවුණේත්, ආසෙවනාය සංවත්තනනි ඒ සමාධියගේ සේවනය සඳහා පවතී. ප්‍රගුණ බලවත් භාවය සඳහා පවතී යන අර්ථයි. භාවනාය යනු ඒ සමාධියගේම අභිවෘද්ධිය සඳහා. බහුලිකමාය යනු ඒ සමාධියගේම නැවත නැවත ක්‍රියා කිරීමෙන් (සමවැදීමෙන්) විපිළිසර නොවීම ආදිය පැවැත්මෙහි මුල් කරුණ වී සමාධියට ශ්‍රද්ධා ඉන්ද්‍රිය ආදී අලංකාර සාධනයෙන් කරුණු ඉටුවීම අලංකාරාය සංවත්තනනියි. විපිළිසර නොවීම ආදී සමාධි රාශියගේ සාධනයෙන් උපකරණ වශයෙන් පවතිනුයි පරිකාරාය සංවත්තනනියි. යම් ඒ පැවිද්දා විසින් ජීවිත පරිෂ්කාර රැස්කළ යුත්තේය. ආදීන්හි මෙන් මෙහි පරිෂ්කාර ශබ්දය උපකරණ අර්ථයෙහි යෙදේ. චීරය වක්‍ර සහිත, ධ්‍යාන අලවංගු සහිත, සුදු පරිෂ්කාර සහිත රථය යන ආදීන්හි වනාහි

අලංකාරාර්ථයෙහි යෙදේ. සත් නගර පරිෂ්කාරයන්ගෙන් මනාව වටකරන ලද්දේ වෙයි. ආදීන්හි පිරිවර අර්ථයයි. මෙහි වනාහි අලංකාර හා පරිවාරයන්ගේ වෙන්ව ආ හෙයින් රාශාර්ථයෙහි යයි යු.සේයි. රාශාර්ථයද, ප්‍රත්‍යාර්ථයදැයි යන මූලකාරණා භාවයෙන්ම සමාධිය හා එකට යෙදුණු, ස්පර්ශාදී ධර්ම නමැති සම්පත් සාධනය කරන හෙයින් පිරිවර සඳහා පවතී. පරිවාරය සංවත්තනනි සමාධියගේද, විදර්ශනාවගේද, ආසන්න කාරණ භාවයට පැමිණවීමෙන්ද, වසිභාවයට පැමිණවීමෙන්ද, පිරිපුන් බව සිදුකරන හෙයින් පාරිසුරියා සංවත්තනනි නම් වේ.

මෙසේ සීල මූලාධාරයෙන් සර්වාකාර පරිපූර්ණ වූ සමාධිය පෙන්වා, දැන් බැබළුණු සිහින් තත්වාකාරයෙන් දනියි. දකියි. තත්වාකාරයෙන් දන්නේ, දක්නේ, කලකිරෙයි. කලකිරුණේ නොඇලේ. නොඇලුණේ මිදේයයි යන වචනයෙන් සීලය මූලික සමාධිය ආසන්න කාරණය වූ, යථාභූත ඥාණ දර්ශනාදිය දක්වන්නේ එකනත නිබ්බිදාය ආදිය වදාළහ. නිර්වේදයගේ දැක්වීම කළ කල්හි, එහි ආසන්න කාරණය වූ යථාභූත ඥාණ දර්ශනය දක්වන ලද්දීම වන්නේය. එය සිදුනොවූ කල්හි නිර්වේදය සිදුනොවේ. ඒවා වනාහි කියන ලද තත්තිමය. යථාභූත ඥාණ දර්ශනය වනාහි මෙහි ප්‍රත්‍යය සහිත නාමරූප විමසීමයි. මෙසේ අමාන මහා නිර්වාණය කෙළවරකොට ඇති, සීලයාගේ ප්‍රයෝජන පෙන්වා, දැන් ඒ සීලයාගේ අධිසීල ශික්ෂාභාවයද, එය මූලික වූ, අධිචිත්ත, අධිප්‍රඥා ශික්ෂාවන් දක්වනු කැමැත්තේ එවරූපානං සීලානං සංවර පාරිශුද්ධි අධිසීලං යනාදිය වදාළහ. එහි සංවරයම පාරිශුද්ධිය වූයේ සංවර පාරිසුද්ධියි. එබඳු අපරියන්ත වූ නිර්වාණ නිශ්ශ්‍රිත වූ සීලයන්ගේ සංවර පාරිශුද්ධිය නිවන නිශ්ශ්‍රිත හෙයින් සෙසු සීලයන්ට අධික සීලයනුයි අධිසීලයැයි යු.සේයි. සංවර පාරිසුද්ධියා ධීතං චිත්තං යනු එබඳු සීල සංවර පාරිශුද්ධියෙහි පිහිටි සිත මනාව නොවිච්ඡිසරාදීන් ගෙන එන හෙයින් වික්ෂිප්ත භාවයට නොයයි. සමාධියෙහි පිහිටයි යන අර්ථයි. අවික්ෂෙපයම පාරිශුද්ධිය වූයේ අවිකෙබප පාරිසුද්ධියි. එය සියලු කෙලෙස් මල විරහිත තියුණු අවබෝධයෙන් යුත් සමාධියයි. සෙසු සමාධීන්ට වඩා අධික බැවින් අධිචිත්ත යැයි යු.සේයි. මෙහි චිත්ත ශීර්ෂයෙන් සමාධිය දක්වන ලදී. සංවර පාරිශුද්ධියමනාව දකිනුයි පිරිසිදුයි. සීල සංවරය ඥාන පරිඤ්ඤා-තීරණ පරිඤ්ඤා වශයෙන් මනාව දකියි. එපරිද්දෙන්ම අවික්ෂෙප පාරිශුද්ධි සංඛ්‍යාත පිරිසිදු බවින් යුතු සමාධිය මනාව දකියි. මෙසේ දක්නා දර්ශන සංඛ්‍යාත පාරිශුද්ධිය දසසන පාරිසුද්ධි වන්නේය. එයම සෙසු ප්‍රඥාවන්ට වඩා අධික බැවින්

අධිපඤ්ඤා යැයි යු.සේයි. යො තත්ථ යනු එහි යම් සංවර අවික්ෂේප දර්ශනයන්හි. සංවරට්ඨො යනු සංවර භාවයයි. එපරිද්දෙන්ම අවික්ෂේපාර්ථ, දර්ශනාර්ථ දතයුතුය. අධි සීලයම ශික්ෂාව වූයේනුයි. අධිසීල සිකධායි මෙසේ අනෙක් ඒවාද දතයුතුය.

මෙසේ ත්‍රිවිධ ශික්ෂා දක්වා, දැන් ඒවාහි සම්පූර්ණ කරන ක්‍රමය දක්වන්ට, ඉමා තිසෙසා සිකධායො ආවජ්ජනෙනා සිකධනීති ආදිය වදාළහ. එහි අර්ථය වෙන වෙනම සම්පූර්ණ කරන්ට, ආවර්ජනය කරන්නේද හික්මෙනම් ආවර්ජනය කොට මෙයනම් ශික්ෂාව යැයි දැනගන්නේද හික්මෙනම් දැන නැවත නැවත දක්වන්නේද, හික්මේ නම්. දැක දුටු පරිදි ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කරන්නේද හික්මේ නම්. ප්‍රත්‍යවේක්ෂාකොට සිත ස්ථිරකොට පිහිටුවන්නේද හික්මේ නම්. ඒ ඒ ශික්ෂා සම්ප්‍රයුක්ත ශ්‍රද්ධා චීරිය, සති, සමාධි, ප්‍රඥාවන්ගෙන් තම තම කාර්යය කරනුයේද හික්මේ නම්. විශිෂ්ට සේ දතයුතු දෑ, දැනගන්නා කල්හිද ඒ ඒ කෘත්‍යයන් කරනුයේ ත්‍රිවිධ ශික්ෂා හික්මේ නම් වේ. නැවත, පඤ්ච සීලානි ආදිය කියන ලද අර්ථමය. අරහත්ත මග්ගෙන සබ්බ කිලෙසානං ආදීන්හි රහතුන්ට මනාව විපිළිසර ආදිය නොමැති හෙයින් ආසේවනාදිය වැඩිමෙන්ද ඒ පද යෙදේමය. එකතන නිබ්බිදාය ආදිය වනාහි සතිපට්ඨාන සමායක් ප්‍රධානයන් මෙන් මාර්ගක්ෂණයෙහිම යෙදිය යුතුය. සංවර පාරිසුද්ධිං සමමා පසසති අවිකේධප පාරිසුද්ධිං සමමා පසසති මෙම වචන ද්වයය වනාහි එල සමාපත්තිය සඳහා විදර්ශනා වශයෙන් යෙදිය යුතුය. දෙවන වචනය වනාහි නිරෝධ සමාපත්තිය සඳහා විදර්ශනා වශයෙන්ම යෙදේ. අවජ්ජනෙනා සිකධනී ආදී වචන පංචකයෙහි රහතුන්ට හික්මිය යුත්තක් නොමැති කල්හිද, අශෛක්ෂ සීලස්කන්ධාදී ස්වභාවයෙන් හික්මෙයයි යු.සේයි. සද්ධාය අධිමුච්චනෙනා සිකධනී ආදීන්හි මාර්ගක්ෂණයම සඳහා කියන ලද්දේය. අනෙකුත් උපචාර අර්පණා විදර්ශනා මාර්ග වශයෙන් කියන ලද වචනයන් සුදුසු පරිදි යෙදිය යුත්තාහ.

සීලමය ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සමාධි භාවනාමය ඤාණ නිර්දේශයෙහි, මූලදී පළමුව එක එක පටන් දහය තෙක් සමාධි ප්‍රභේදය දක්වන්නේ එකො සමාධි ආදිය වදාළහ. එහි විතතසස එකගතා යනු නොයෙක් අරමුණුවල විකේෂ අභාවයෙන් එක් අරමුණක් අග්‍ර උතුම් වන්නේනුයි එකගෙගායි. ඒකාග්‍රතාවයාගේ ස්වභාවය ඒකගතායි. එම ඒකාග්‍රතාව සිතෙහිය. සත්ත්වයෙකුගේ නොවේයයි දැක්වීම සදහා විතතසස යයි යු.සේයි. ද්විකයෙහි ලොකියො යනු විනාශවන, බිඳවැටෙන අර්ථයෙන් සසර වෘත්තය ලෝකයයි කියනු ලැබේ. එහි ඇතුළත් භාවයෙන් ලෝකයෙහි නියුතු වූයේනුයි ලොකියො නම් වේ. ලොකුතරො යනු එතෙර වූයේනුයි උතතරොයි. ලෝකයෙහි ඇතුළත් නුවූ ස්වභාවයෙන් ලෝකයෙන් එතෙර වූයේනුයි ලොකුතතරොයි, ත්‍රිකයෙහි: විතර්ක සහිත වූයේම විචාර සහිත වූයේම හේනුයි සවිතකක සවිචාරොයි. අවිතර්ක අවිචාරද මෙසේමය. විතර්ක විචාරයන්හි විචාර මාත්‍රයම, මත්තෙහි, එම ප්‍රමාණයම එයටනුයි විචාර මතෙතායි. විචාරයෙන් මත්තෙහි විතර්කය සමග එක්වීමට නොයේ යන අර්ථයි. අවිතර්කයද, විචාර මාත්‍රයද එයමනුයි අවිතකක විචාරමතෙතායි. ත්‍රයයෙහිම වෙන්කොටද කියවති. චතුෂ්ක, පඤ්චකද කියන ලද අර්ථයමය.

ෂට්කයෙහි, නැවත නැවත උපදනා හෙයින් සිහියම අනුස්සතියි. පැවැත්විය යුතු ස්ථානයෙහිම, පවත්වන හෙයින් ශ්‍රද්ධා ප්‍රවෘත්තීන් සුදුසු වූ සිහියනුයි අනුස්සතියි. බුදුරජන් අරඹයා උපන් අනුස්සතිය බුද්ධානුසසතියි. අර්හත් ආදී බුදුගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. ඒ බුද්ධානුස්සතියගේ වශයෙන් චිත්තයාගේ ඒකාග්‍රතාවයම උදාවව සංඛ්‍යාත විකේෂපයට ප්‍රතිපක්ෂභාවයෙන් විකේෂ නොවේනුයි අවිකේඛපොයි. ධර්මය අරඹයා උපන් අනුස්සතිය ධම්මානුසසතියි. ස්වාකඛාත ආදී දහම්ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. සංඝයා අරඹයා උපන් අනුස්සතිය සංඝානුසසතියි. සුපටිපන්න ආදී සඟගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. සීලය අරඹයා උපන් අනුස්සතිය සීලානුසසතියි. තමාගේ කඩනොවීමාදී සිල්ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි.

තෘගය අරඹයා උපන් අනුස්සතිය වාගානුසසතියි. තමාගේ හළ තෘගාදි තෘග ගුණ අරඹයා උපන් සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. දේවතාවුන් අරඹයා උපන් අනුස්සතිය දේවතානුසසතියි. දේවතාවුන්

සාක්ෂි ස්ථානයෙහි තබා තමාගේ ශ්‍රද්ධා ආදී ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි.

සප්තකයෙහි සමාධි කුසලතා යනු එක්වැදෑරුම් ආදී හේදයෙන් නොයෙක් හේද ඇති, සමාධියෙහි, මෙය මේ ආකාර සමාධියකි. මෙය මේ ආකාර සමාධියකැයි දක්‍ෂභාවයයි. සමාධිය පිරිසිදු දක්නා ප්‍රඥාවට එය විශේෂ නාමයකි. සමාධිය උපදවන පිළිවෙළෙහිද දක්‍ෂභාවය සමාධි කුසලතායි. සමාධිසස සමාපත්ති කුසලතා යනු උපදවන ලද සමාධියට සමවැදීමේ දක්‍ෂතාවයයි. මෙයින් සමවැදීමේ වසිභාවය යු.සේයි. සමාධිසස ධීති කුසලතා යනු සමවත් සමාධියගේ, නොකඩවා පැවැත්වීම් වශයෙන් කැමැති පරිදි තැබීමෙහි දක්‍ෂභාවයයි. එයින් අධිෂ්ඨාන වසිභාවය යු.සේයි. නොහොත් නිමිති ග්‍රහණයෙන්ම නැවත ඒ ආකාරයත් සම්පාදනය කරන කල්හි, අර්පණා මාත්‍රයම ඉටුවෙයි. කලක් නොපවත්නේය. කලක් පැවැතීම වනාහි සමාධියට උවදුරු වන ධර්මයන්ගේ මනාව සෝධනය කරන ලද හෙයින් වේ. යම් භික්ෂුවක් කාමයන්හි ආදීනව ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කිරීම් ආදියෙන් කාමච්ඡදය මනාව යටපත් කිරීම නොකොට, කාය සන්සිදීම වශයෙන් කයෙහි දැඩිබව මනාව නොසන්සිදුවා, ආරම්භ ධාතු මනසිකාරාදී වශයෙන් ථීන මිද්ධය මනාව දුරුනොකොට සමථ නිමිති මෙනෙහි කිරීම් ආදී වශයෙන්, නොසන්සුන්කම හා කුකුස මනාව සමුලඝාතනය නොකොට, අනෙකුත් සමාධියට උවදුරු ධර්මයන් මනාව ශුද්ධනොකොට ධ්‍යානයට සමවදීද? හෙතෙම පිරිසිදු නොකළ වාසස්ථානයට පැමිණි බඹරෙකු මෙන්ද, අපිරිසිදු උයනකට පිවිසි රජෙකු මෙන්ද, වහාම නික්මෙයි. යමෙක් වනාහි සමාධියට උවදුරුදායක ධර්මයන් මනාව ශෝධනයකොට ධ්‍යානයට සමවදීද? හෙතෙම මනාව ශුද්ධ කරන ලද, වාසස්ථානයකට පිවිසි බඹරෙකු මෙන්ද, සුපිරිසිදු උයනකට පිවිසි රජෙකු මෙන්ද, මුළු දිවා කාලයම සමාපත්තිය තුළම වෙයි. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කිහු :-

කාමෙසු ඡදං පටිසං විනොදයෙ
උදධවච ථීනං විවිකිච්ඡ පඤ්චමං.

විවෙක පාමොඡ්ඡ කරෙන වෙනසා
රාජාව සුද්ධනන ගතො තහිං රමේති

කාමයන්හි කැමැත්තද, ක්‍රෝධයද, නොසන්සුන් බවද, සිතෙහි ගිලන් බවද, පස්වන සැකයද දුරුකරන්නේය. විවේකය හා ප්‍රමෝදය

ගෙන එන සිතින් යුක්තව පිරිසිදු ස්ථානයකට ගිය රජෙකු මෙන් එහි ඇලනේනේය.

එහෙයින්, ධ්‍යානයෙහි විරස්ථිතිය කැමැත්තනු විසින්, උවදුරු ධර්මයන්, ශුද්ධකොට ධ්‍යානයට සමවැදිය යුතුයයි කියන ලද හෙයින්, ඒ ක්‍රම සම්පාදනය කොට සමාධියගේ විරස්ථිතිකරණයෙහි දක්‍ෂ බවයැයි යු.සේයි. සමාධිසස වුට්ඨාන කුසලතා යනු නොකඩවා පැවැත්වීම් වශයෙන් කැමති පරිදි පැවති සමාධියගේ, පිරිසිදින ලද කාලයට අනුව නැගිටීමෙන් සමාධියගේ නැගිටීමෙහි දක්‍ෂභාවයයි. 'යසමාහි ධම්මං පුරිසො චිත්ඤ්ඤා, යනාදීන්හි මෙන්, පංචමී අර්ථයෙහි ෂ්ඡධී වචනය කරන ලදැයි දතයුතුය. මෙයින් නැගිටීමේ වසිභාවය යු.සේයි.

සමාධිසස කලලතා කුසලතා යනු නොගිලන් බව, නිරෝගි බව කලලතායි. ගිලනා 'අකලලකො,යි යු.සේයි. චිතයෙහිද කියන ලදී. 'ස්වාමීනි, මම ගිලනෙක් නොවෙමි. අනංගන සුත්‍ර, වත් සුත්‍රාදීන්හි කියන ලද, ධ්‍යාන ප්‍රතිලාභයට විරුද්ධ, පාපී ආශාවලින් පිරුණු කෙලෙසුන්ගේ අභාවයෙන්ද, අභිධ්‍යාදී විතේනාපක්ඛේයයන්ගේ පහව යාමෙන්ද, සමාධියගේ නොගිලන් බව හටගත්වන දක්‍ෂතාවය සමාධියගේ නොගිලන් දක්‍ෂතාවයයි. කෙලෙස් ගිලන්බව රහිත බව යයි යු.සේයි. නොහොත් කලලතා යනු කර්මණ්‍යභාවයයි. කලල වචනයාගේ කර්මණ්‍යභාවයට අයත් බැවිනි. 'යා චිත්තසස අකලලතා අකම්මඤ්ඤාතායි යු.සේයි. කලලචිත්තං මුද්‍රචිත්තං විනීවරණ චිත්තං යන මෙහි කලල ශබ්දය කර්මණ්‍ය අර්ථයෙහිය. එහෙයින් කසිණ අනුලෝම වශයෙන්, කසිණ ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, කසිණ අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, ධ්‍යාන අනුලෝම වශයෙන්, ධ්‍යාන ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, ධ්‍යාන අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් ධ්‍යාන උගුලුවා දැමීමෙන්, කසිණ උගුලුවා දැමීමෙන්, ධ්‍යාන කසිණ උගුලුවා දැමීමෙන්, අංග ඉක්මවා යාමෙන්, අරමුණු ඉක්මවා යාමෙන් අංග අරමුණු ඉක්මවා යාමෙන්, අංග විභාග කිරීමෙන් අරමුණු විභාග කිරීමෙන් අංග හා අරමුණු විභාග කිරීමෙන් යන කුදුස් ආකාරයන් වන මෙයින් සහ පසළොස් ආකාරයන්ගෙන් සිත දමනයෙන් සමාධියගේ කර්මණ්‍යභාව කරණයෙහි දක්‍ෂභාවයයි යු.සේයි.

සමාධිසස ගොවර කුසලතා යනු සමාධියට ගෝවර වූ (අරමුණු වූ) කසිණාදී අරමුණුවල ඒ ඒ ධ්‍යානයට සමවදිනු කැමැත්තෙන් කැමති පරිදි

ආවර්ජන කිරීම් වශයෙන් ඒ අරමුණුවල දක්‍ෂභාවයයි. මෙයින් කසිණාවර්ජන වශයෙන් ආවර්ජන වසීභාවය යු.සේයි. නොහොත් ඒ ඒ දිසාභාගයන්හි කසිණ පැතිරවීම් වශයෙන් මෙසේ ස්පර්ශ කරන ලද කසිණයාගේ කල් පැවතීම් වශයෙන් සමාධියගේ ගොදුරුවල දක්‍ෂභාවයයි. සමාධිසස අභිනිහාර කුසලතා යනු එකතුවෙන් යට යට සමාධි මතු මතු සමාධි භාවයන් සම්පයට ගෙන ඒමෙන්, ඉදිරියට ගෙනඒමෙහි ඉදිරියට නැමීමෙහි දක්‍ෂභාවයයි. වසීප්‍රාප්ත උපචාර ධ්‍යානය වනාහි, ප්‍රථම ධ්‍යානය සඳහාද, විදර්ශනාව සඳහාද ඉදිරියට ගෙනයයි.

මෙසේ ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්, ද්විතීය ධ්‍යානයන් සඳහාද, විදර්ශනාව සඳහාද වේ. චතුර්ථ ධ්‍යානය අරූප සමාපත්ති සඳහාද, අභිඤ්ඤාව සඳහාද විදර්ශනාව සඳහාද වේ. ආකාසානඤ්චායතනාදීහු, විඤ්ඤාණඤ්චා යතනාදීන් සඳහාද, විදර්ශනාව සඳහාද ඉදිරියට ගෙන එති. මෙසේ සමාධියගේ ඒ ඒ ඉදිරියට ගෙනයාම් කුසලතාවක් වේද? එම කුසලතාව නම් ප්‍රඥාවයි. ඕ සමාධි නම් නොවන්නීය. එහෙයින් ඒ සමාධිය අධිපතිත්වයෙන් වූ, විශේෂ දැනීම් වශයෙන් සන්වැදෑරුම් සමාධිය යු.සේයි. සමහර ආචාර්යවරු සමාධි කුසලතා යනු යම් මනසිකාරයකින් සිත වික්ෂිප්ත නොවේද? එහි දක්‍ෂතාවයැයි යෙහි. සමාපත්ති කුසලතා යනු යම් මනසිකාරයකින් සමවදින්නහුට ධ්‍යානාංග පහළවේද? එහි දක්‍ෂතාවයයි. ධීති කුසලතා යම් මනසිකාරයකින් ඇතුළට වැදුණු සමාධිය නොවිසරේද, එහි දක්‍ෂතාවයි. චුට්‍යාන කුසලතා යනු ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි නිවරණයන්ගෙන් නැගිටීම දනියි. ත්‍රිවිධ ධ්‍යානයන්හි අංගයන්ගෙන් නැගිටීම දනියි. අරූප සමාපත්තින්හි අරමුණුවලින් නැගිටීම දනියි. අධිමාත්‍ර විෂයයන්හි විසිරීම් නැගිටීම් දනියි. අවසන් කාලයෙහි, අවසන් කළයුතු කාලයෙහිද, තම කැමැත්තෙන් නැගිටීම දනියි. කලලකුසලතා යනු සිතෙහි පහසුබවද, පුද්ගල පහසු බවද, සමාධියට කර්මණ්‍ය වේයයි දනී. ගොචර කුසලතා යනු අරමුණෙහි පිරිසිදීම කරන්ට, දිසාවන්හි පැතිරීම් කරන්ට, වඩන්ට දනී. අභිනිහාර කුසලතා යනු ඒ ඒ තත්ති මනාව මෙනෙහි කිරීමෙන් සිත ඉදිරියට ගෙන ඒ. ඉදිරියට නමයි. උපචාරයෙහි වසීප්‍රාප්ත කල්හි ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි ඉදිරියට ගෙන එයි. මෙසේ මතු මතු ධ්‍යාන අභිඤ්ඤාවන්හිද, අරූප සමාපත්තින්හිද, විදර්ශනා සුවය ඉදිරියට ගෙන එයි. මෙසේ ඒ ඒ තත්ති අභිනිහාර කුසලතාවයි මෙසේ ඒ පදයන්ගේ අර්ථ වර්ණනා කරති. අෂ්ටකය කියන ලද අර්ථයමය.

නවකයෙහි : රූපාවචරො යනු කවර ධර්ම රූපාවචරද යටින් බ්‍රහ්ම පාරිසද්දය කෙළවරකොට, මන්තෙහි අකනිටා ඇතුළත්කොට යන ක්‍රමයෙන් කියන ලද, රූපාවචර ධර්මයන්හි ඇතුළත් කොටස්ය. එහි මේ වචනාර්ථයි. රූපස්කන්ධ සංඛ්‍යාත රූපය මෙහි හැසිරෙයි. කාමලෝකය නොවේනුයි රූපාවචරයි. රූපස්කන්ධයද රූපයයි යු.සේයි. 'රූපකඛ්ඤා රූපං' ආදීන්හි මෙනි. එය වනාහි, බ්‍රහ්ම පාරිසද්ද, බ්‍රහ්ම පුරෝහිත, මහා බ්‍රහ්ම, පරිත්තාහ අප්පමාණාහ ආහසසර, පරිත්තසුභ, අප්පමාණ සුභ, සුභකිණ්ණ, අසඤ්ඤසත්ත, වෙහපඵල, අවිහ, අතප්ප, සුදසස, සුදසසි, අකනිට්ඨ වශයෙන් සොළොස් ආකාර ප්‍රදේශයි. එය රූපාවචර සංඛ්‍යාත ප්‍රදේශයි. මතු පදය ලොථ්කොට රූපයයි කියයි. එම රූපයෙහි හැසිරේනුයි රූපාවචරයි. රූප හවය හෝ වෙයි. රූපය එහි හැසිරේනුයි රූපාවචරයි. කිසිසේත් ඒ සමාධිය කාමහවයෙහිද හැසිරෙයි. යම්සේ වනාහි යුද්ධයෙහි හැසිරෙන හෙයින් සංගාමාවචරයයි ලද නම් ඇති හස්තියා නගරයෙහි හැසිරෙනුයේද සංගාමාවචරයැයි කියයිද? ගොඩ හැසිරෙන, දියෙහි හැසිරෙන ප්‍රාණීහු, ගොඩනුඩු, ජලනුඩු ස්ථානයන්හි සිටියාහු නමුත් ගොඩ හැසිරෙන, දියෙහි හැසිරෙන යයි කියන්නද? එසේම මෙය අන් තන්හි හැසිරෙන්නේද, රූපාවචරයයි කියන ලද්දේය. තවද රූප හට සංඛ්‍යාත රූපයෙහි ප්‍රතිසන්ධිය හසුරුවයිනුයි රූපාවචරයි. හිනො යනු ලාමකයි. ලාමක උතුම් යන ස්වභාවයන්ගේ මධ්‍යයෙහි වූයේ මජ්ඣිමානුසංගිය යනුද පායයි. එම අර්ථයමය. ප්‍රධාන භාවයට පමුණුවන ලද්දේ පණිනොයි. උතුම්ය යන අර්ථයි. ඔවුහු වනාහි රැස්කිරීම් වශයෙන් දතයුත්තාහ. යමෙකුට වනාහි රැස්කරන අවස්ථාවෙහි, ඡන්ද්‍රය හෝ චීර්යය හෝ චිත්තය හෝ විමංසාව හෝ හීන වේද? එය හීන නම් වේ. යමෙකුට ඒ ධර්ම මධ්‍යමද, ඒ මධ්‍යමයි. යමෙකුට ප්‍රණීතද ඒ ප්‍රණීතයි. උපදවන ලද මාත්‍රයම හීනය. අතිශයින් මනාව නොවඩනා ලද්දේ මධ්‍යමයි. අතිශයින් මනාව වඩනා ලද්දේ වසිප්‍රාප්ත වූයේ ප්‍රණීතයි. අරූපාවචරො රූපාවචරයෙහි කියන ලද ක්‍රම අනුසාරයෙන්ද දතයුතුය. සුඤ්ඤතො සමාධි යන ආදීන්හි සියලු සංස්කාර, අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයැයි පිළිවෙළින් විදර්ශනා කරන්නහුට අනත්තානුපස්සනාවෙන් මාර්ගයෙන් නැගිටීම හටගත් කල්හි ඒ විදර්ශනා තොමෝ ආත්ම වීරහිත සංස්කාරයන්හි ශුන්‍ය වශයෙන් පවත්නා ලද්දීද? එහෙයින් ශුන්‍යතා නාමය වෙයි. එයින් සිද්ධ ආර්යමාර්ග සමාධිය සුඤ්ඤතො සමාධි නම් වේ. ශුන්‍යතා වශයෙන් පවත්වන ලද සමාධිය යයි අර්ථයි. විදර්ශනාව පැවති ආකාරයෙන්ම එය පවතී. අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් මාර්ගයෙන් නැගිටීම හටගත් කල්හි යම් හෙයකින්

ඒ විදර්ශනාව නිත්‍ය නිමිත්තට විරුද්ධ වශයෙන් පැවතීද? එහෙයින් අනිමිත්තා නම් වන්නේය. ඉන් සිද්ධ ආර්ය මාර්ග සමාධිය අනිමිත්තො සමාධි නම් වේ. නිත්‍ය නිමිත්තෙන් විරහිත සමාධිය යන අර්ථයි. විදර්ශනාවෙහි පැවැති ආකාරයෙන්ම එය පවතියි. දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් මාර්ගයෙන් නැගිටීම හටගත් කල්හි යම්හෙයකින් ඒ විදර්ශනා ප්‍රාර්ථනා ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් පැවැත්තීද? ප්‍රාර්ථනාවන්හි (ආශාවන්හි) නොපිහිටි නම් වන්නේය. එයින් සිද්ධ ආර්ය මාර්ග සමාධිය. අප්‍රණිතිනො සමාධි නම් වේ. ප්‍රාර්ථනා විරහිත සමාධියයි අර්ථයි. විදර්ශනාවෙහි පැවැති ආකාරයෙන්ම එය පවතී. එබඳු වූම එල සමාධිත්‍රයද, එම සමාධිත්‍රයෙහිම ඇතුළත් කරන ලදැයි දනගුණ්‍යාහ. ලෝකෝත්තර සමාධි වනාහි ප්‍රණීත බැවින් හිතතාදී හේදයක් උදුරා නොදැක්විය.

දසකයෙහි, උදුම්මානක සඤ්ඤාවසෙන යනු ජීවිතය විනාශවීමෙන් මත්තෙහි, වායුවෙන් පිරුණු මයිනහමක් මෙන් අනුක්‍රමයෙන් හටගත් ඉදිමුණු ස්වභාවයෙන් ඉදිමුණු හෙයින් උදුම්මානංයි. ඉදිමුණේම උදුම්මානකංයි. පිළිකුල් බැවින් හෝ පිළිකුල් ඉදිමීමනුයි උදුම්මානකංයි. එබඳු වූ මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. මනාව බිඳීගිය වර්ණය විනිලයයි කියයි. විනිලයම විනිලකංයි. මස් බහුල ස්ථානයන්හි රත් වර්ණයාගේද, සැරව රැස්වූ ස්ථානයන්හි ශ්වේත වර්ණයාගේද බොහෝ සෙයින් නිල් තන්හි, නිල් සාටකයක් පෙරවූවා වැනි නිල්වත් මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. බිඳීගිය ස්ථානයන්හි ගලායන සැරව විප්‍රබං නම් වේ. විප්‍රබංයම විප්‍රබංකංයි. පිළිකුල් හෙයින් පිළිකුල් සැරවනුයි විප්‍රබංකංයි. එබඳු වූ මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. දෙකට කැපීමෙන් අත්හළ සිරුර (යුද්ධාදියෙහිදී) විච්ඡද්දයයි කියනු ලැබේ. විච්ඡද්දයම විච්ඡද්දකංයි. පිළිකුල් හෙයින් පිළිකුල් කැපුම් තුවාල සහිතනුයි විච්ඡද්දකංයි. මැදින් කපා දැමූ මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. එහෙත් මෙහෙන් විවිධාකාරයෙන් බලු හිවලුන් විසින් කන ලද්දේනුයි විකබාසිතංයි. විබාසිතං කිවයුතු වුවත් විකබාසිතංයි යු.සේයි.

තැනින් තැන කාදමන ලද්දේම විකබාසිතකංයි පිළිකුල් හෙයින් පිළිකුල් තැනින් තැන කඩා කන ලද්දේනුයි විකබාසිතකංයි. එබඳු වූ මළ(මිනී) සිරුරට එය නාමයකි. තැනින් තැන විසිරෙන ලද්දේ විකබිත්තංයි. විසිරෙන ලද්දේම විකබිත්තකංයි. පිළිකුල් බැවින් හෝ පිළිකුල්, තැනින් තැන දමන ලද්ද විකබිත්තකංයි. අත්, පා, හිස ආදී ශරීරාවයව තැනින්

තැන විසුරුවා දමන ලද, මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. පහරදී (කුවාලකොට) පළමු පරිද්දෙන්ම විසුරුවන ලද්දේනුයි හත විකඩ්භතකයි. අඟපසඟ කපුටුපාද ආකාර ආයුධයකින් කුවාලකොට කියන ලද අයුරින් විසුරුවන ලද මළ(මිනී) සිරුරට මෙය විශේෂ නාමයකි. ලේ විසුරුවයි. විසුරුවා දමයි. ඔබ්බෙන්ම වැගිරේනුයි ලොහිතකයි. වැගිරුණු ලේ තැවරුණු මළ(මිනී) සිරුරට එය විශේෂ නාමයකි. කෘමීහු පුලවා යයි කියති. පණුවන් විසුරුවයිනුයි පුලවකයි. කෘමීන්ගෙන් පිරුණු මළ(මිනී) සිරුරට මෙය විශේෂ නාමයකි. අස්ථිහු නුයි අට්ඨකංයි. පිළිකුල් හෙයින් හෝ පිළිකුල් අස්ථිහුනුයි අට්ඨකංයි. ඇටසැකිල්ලටද එක ඇටයකටද එය විශේෂ නාමයකි. මේ උද්ධමානකාදීන් ඇසිරිකොට උපන් නිමිතින්ටද, නිමිති ආශ්‍රයෙන් හටගත් ධ්‍යානයන්ටද එම නාමයෝම වෙති. මෙම උද්ධමානක නිමිත්තෙහි ප්‍රතික්කුලාකාර ග්‍රාහක අර්පණා වශයෙන් උපන් සංඥාව උද්ධමානක සංඥාවයි. ඒ උද්ධමානක සංඥාවගේ වශයෙන් උද්ධමානක සංඥා වසෙන සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

පඤ්ච පඤ්ඤාස සමාධි යනු ඒකකාදි වශයෙන් කියන ලද පස් පනස් සමාධිහුය. මෙසේ ඒකකාදි වශයෙන් සමාධි ප්‍රභේද දක්වා, අනෙක් ක්‍රමයෙකින්ද සමාධිය දක්වනු කැමැත්තේ, 'අපිව' යනුවෙන් අනෙක් ක්‍රමයක ආරම්භය දක්වා, පඤ්චවිසති ආදිය වදාළහ. එහි සමාධිසස සමාධිට්ඨා යනු සමාධියගේ සමාධි භාවයෙහි ස්වභාවයයි. යම් ස්වභාවයන්ගෙන් ඒ සමාධිය වේද? ඒවා එහි සිටියාහු නම් වේ. පරිග්‍රහවේදන සමාධි යනු ශ්‍රද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන්ගෙන් අල්ලාගත් බැවින් එහෙයින් අල්ලාගත් ස්වභාවයෙන් සමාධියයි එම ඉන්ද්‍රියයෝම ඔවුනොවුන්ට පිරිවර වෙති. භාවනාවගේ සම්පූර්ණත්වය සදහා සම්පූර්ණ වූවාහුද වෙති. එහෙයින්, පරිවාරවේදන පරිපූරවේදන සමාධි නම් වේ. එම සමාධීන්ගේම වශයෙන් එක අරමුණක් අපේක්ෂාකොට, ඒකාග්‍රාර්ථයෙන්, නොයෙක් අරමුණුවල විකේෂ අභාවය අපේක්ෂාකොට අවිකේෂාර්ථයෙන්, ලෝකෝත්තර තත්වයටම මහත් චිරය බලයෙන් අල්ලා ගැනීමෙන් පැමිණිය යුතු හෙයින්, ලෝකෝත්තර මාර්ගයාගේම පිරිහීම් වශයෙන් විසාරදත්වයේ අභාවය හෙයින් යට ගන්නා ලද, අල්ලා ගැනීම්, නොවිසිරීම් අර්ථ මෙහි නොගන්නා ලදැයි දනගුත්තාහ.

කෙලෙස් කාලවර්ණයාගේ අභාවයෙන් අනාවිලවේදන සමාධියි. කම්පා නොවන හෙයින් අනිඤ්ජනවේදන සමාධියි. තාවකාලික යටපත්

කිරීම් වශයෙන් හෝ සම්පූර්ණයෙන් විනාශ කිරීම් වශයෙන් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු බැවින්ද, අරමුණෙහි නොමිදුණු බැවින්ද, විමුක්තවෙයින සමාධි නම් වේ. එකතනුපට්ඨාන වසෙන විතතසස ධීනතතා සමාධි යෝගයෙන්ම එක අරමුණෙහි වහා එකෙණෙහි සිටීම් වශයෙන් විත්තයාගේ අරමුණෙහි නිශ්චල භාවයෙන් පිහිටි හෙයින්. අෂ්ට යුගලයන්හි, සොයයි. නොසොයයි. ගනියි. නොගනියි. පිළිපදියි. නොපිළිපදියි යන මෙම ත්‍රිවිධ යුගලයන් අර්පණා විටීයෙන් පූර්ව භාගයෙහි උපචාරයාගේ මෘදු, මධ්‍යම, අධිමාත්‍රතා වශයෙන් යු.සේයි. ක්‍රියායනි, ක්‍රියාපෙති යන මෙය අර්පණා විටීයෙහි උපචාර වශයෙන් දතයුතුය. සොයන ලද හෙයින්, නොසොයන ලද හෙයින්, දැවූ හෙයින්, නොදවන ලද හෙයින් යන මේ සිව් යුගලයන් අර්පණා වශයෙන් යු.සේයි. එහි සමං එසතිති සමාධි ආදීන්හි සමං යනු අර්පණායි. එය විරුද්ධ ධර්මයන් සමනය කරයි. නසයිනුයි සමායි. විරුද්ධ විෂමතා අභාවයෙන් හටගත්තේනුයි සමා නම් වේ. එය සමව සොයයි. අදහස් වශයෙන් සොයයි. ඉති ශබ්දය කාරණාර්ථයෙහි යෙදේ. සමව සොයයි. එහෙයින් සමාධිය යන අර්ථයි. විසමං නෙසති ඒ ඒ ධ්‍යාන විරුද්ධ යයි කියනු ලබන විසමය නොසොයයි. පූර්වභාග සමාධිය මුලදී හටගත් හෙයින් මෘදු වූයේ වෙයි. සමව සොයයි. විසමව නොසොයයි නම් වේ. මධ්‍යම ප්‍රමාණයෙන් හටගත්තේනුයි සමං ආදියනං විසමං තාදියති නම් වේ. අධිමාත්‍ර වූ අර්පණා විටීයට ආසන්න වූ හෙයින් සමං පටිපජ්ජති විසමං නපටිපජ්ජති නම් වේ. සමං ක්‍රියායනි යනු භාව නපුංසක වචනයයි. සමව ධ්‍යාන වඩයි. සම ආකාරයෙන් ධ්‍යාන වඩයි යන අර්ථයි. අර්පණා විටීයෙහි වනාහි, සමාධියට විරුද්ධ ධර්මයන් පහවීමෙන් ශාන්ත හෙයින් ශාන්ත අර්පණාවට අනුකූල භාවයෙන්ද සිටි හෙයින් සම ආකාරයෙන් පවත්වයි. ධ්‍යාන කරයි. බබලයි යන අර්ථයි. ඒ මණ්ඩල මාලයෙහි පහන් දැල්වෙයි. මුළු රාත්‍රියෙහි තෙල් පහන දැල්වේ. මෙහි තෙල් පහන දැල්වෙන්නේය ආදීන්හි මෙනි. 'සමංජායතියිද' පාඨයි. සම ආකාරයෙන් උපදියයි අර්ථයි. ක්‍රියායනි, ක්‍රියාපෙති යුගලක් බැවින් පළමු පාඨයම වඩා සුන්දරය. ක්‍රියාපෙති යනු දවයි යන අර්ථයි. එය වනාහි සමාධියට විරුද්ධ ධර්මයන් ඉතා දුරකරන හෙයින් දවයි නම් වේ. ඒසන අනෙසනයන්හිදී වනාහි අර්පණාවගේ මස්තකප්‍රාප්තිය වූ හෙයින් එසිතතතා නෙසිතතතා ආදීන්හි අර්පණා සමාධියද යු.සේයි. සමං ක්‍රියාතතතා යනු සමව බැබළුණු හෙයින්, සමව හටගත් හෙයින් යයිද පාඨයි. මෙසේ මේ අට යුගලයන්ගේ වශයෙන් සොළසක්ද, පළමු නවයදැයි යන මේ පස්විස්ස සමාධියට සමාධි ස්ථායි වේ. සමවූයේද,

හිතවත් වූයේද, සුවපත් වූයේද, සමාධිය යැයි යන මෙය වනාහි පස්විසි ආකාරයකින් සමාධියට පත්වූවහුට සමාධියගේ අර්ථසිද්ධිය සඳහා යු.සේයි. එහි සමෝ යනු සම ශබ්දයාගේ සංශබ්දයාගේ යන අර්ථයි. එය වනාහි විරුද්ධ ධර්මයන්ගේ කැළඹීම් විසමතාවන් විරහිත හෙයින් සමාධියට පත්වූයේය යන්න ආදී ශබ්දයාගේ අර්ථයි. අරමුණෙහි එල්ලුණේ නිශ්චල භාවකරුණයෙන් පිහිට වූයේයයි අදහසයි. දෙයාකාරයෙන් සමව එල්ලුණේනුයි සමාධිය යු.සේයි. සුඛෝ යනු ශාන්ත අර්ථයෙන් සුවයයි. 'යායං භනෙන අදුක්ඛමසුඛා වෙදනා සනතසමිං එසා පණිතෙ සුඛෙ චුතතා භගවතාතිව, උපෙක්ඛා පන සනතතතා සුඛ මිච්චෙව භාසිතා'ති කියන ලද හෙයින් ශාන්ත අර්ථයෙන්ද සුව ශබ්දයෙන්ද, උපේක්ෂා සහගත සමාධියද ගන්නා ලද්දේ වෙයි. අනියමෙන් සියලු සමාධිහු මෙහි කියති. ඒ සුව ශබ්දයෙන් එල්ලුණු භාවයාගේ කරුණ යු.සේයි. යම් හෙයකින් ශාන්තද, එහෙයින් එක් අරමුණක එල්ලුණේ යයි අදහසයි දතයුතුය.

සමාධි භාවනාමය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ධම්මට්ඨිති ඤාණ නිර්දේශයෙහි, අවිජ්ජා සංඛාරානං උපපාදට්ඨිති ආදීන්හි එය කරුණකොට සංස්කාර සිටිනුයි බිහියි. එය කවරක් වන්නේද? අවිද්‍යාවයි. එය ඉපිදවීමට, නිපදවීමට ස්ථිතියට කරුණු වූයේනුයි උත්පාද ස්ථිතියි. උපන්නවුන්ගේ පැවැත්මෙහිද හේතු වූයේ නුයි = පවත්නට්ඨිතියි. කිසිසේත් ජනක ප්‍රත්‍යයට, උපදවන උපදවන ඝණයම කාත්‍යයෙහි බලය වේ. ඉන් හටගත්තවුන්ගේම පැවැත්ම හෙයින් ස්වකීය ඝණයෙහි ප්‍රවෘත්තියෙහිද කරුණ නම් වේ. නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන්ද, පැවැත්වෙන කාරණයයැයිද අර්ථයි. පවත්නං යනු මෙය නපුංසක වචනයි. එහෙයින් පවත්නං, යනුද පවතති යනුද එක් අර්ථයි. පවතති ශබ්දය ප්‍රකට හෙයින් එය සමග යොදා අර්ථය කියේය. භාවාර්ථයෙහිද, ධීති ශබ්දයාගේ සිද්ධවන හෙයින් මෙහි භාවාර්ථයෙහි ධීති ශබ්දය යොදන ලදී. ධීති ශබ්දය කාරණයෙහි යැයි දැක්වීම සඳහා නිමිත්තට්ඨි යයි යු.සේයි. නිමිති වූ ස්ථිතියයි අර්ථයි. කරුණු වූයේයයි යු.සේයි. හුදෙක් නිමිති මාත්‍රයම නොවේ. තවද සංස්කාර ඉපිදවීමෙහි උත්සාහ වන්නාක් මෙන් වී රැස් කරයි. උත්සාහ කරයි යයි ප්‍රත්‍යය සමතාවය දක්වන්නේ ආයුහනට්ඨිති

යයි වදාළහ. රැස්කිරීම් ස්වභාවය වූ ස්ථිතියයි අර්ථයි. අවිද්‍යාව සංස්කාරයන් උපදවනු ලබන්නේ, උත්පාදයෙහි මනාව යොදවයි නමැ. ගටයි යන අර්ථයි. සංස්කාරයන් පවත්වනු ලබන්නේ පැවැත්මෙහි පළිබෝධ කරයි නමැ. බදියයි අර්ථයි. එහෙයින් සංකෘතියට සම්බන්ධයක් පළිබෝධයක් යයි යුක්තයි. එක්වීම් ස්වභාවය වූ ස්ථිතිය. බාධා ස්වභාවය වූ ස්ථිතිය යන අර්ථයි. අවිද්‍යාව සංස්කාරයන් උපදවනු ලබන්නේ ඉපැත්මෙහිද, පැවැත්මෙහිද මුල් කාරණාර්ථයෙන් සමුදය නමැ. සමුදය වූ ස්ථිතිය සමුදයටයීනිය මුල් කාරණය වූ ස්ථිතියයි යන අර්ථයි. අවිද්‍යාවම සංස්කාරයන්ගේ ඉපැත්මෙහි ජනක ප්‍රත්‍යය බැවින් පැවැත්මෙහි උපකාර වන හෙයින් හෙතෙමයි පවසයි යයි යුක්තයි. හේතුවූ ස්ථිතිය, ප්‍රත්‍යය වූ ස්ථිතියයි අර්ථයි. ජනක ප්‍රත්‍යය වනාහි හේතු වූයේනුයි උපස්ථම්භක ප්‍රත්‍යයයි කියති. සෙස්සෙහිද මෙසේ යෙදිය යුතුය.

හවො ජාතියා ජාති ජරාමරණසස යන මෙහි වනාහි උත්පාද ස්ථිතිය, සංකෘතියටයීනිය, හේතුස්ථිතිය යන ඉපැත්ම වශයෙන් යොදන ලද පද, ජාති, ජරා, මරණවත් ස්කන්ධයන්ගේ වශයෙන් පර්යායෙන් යුක්තයි.

සමහරු වනාහි උත්පාදයෙන් ස්ථිතියනුයි > උත්පාදස්ථිතිය යැයි මේ ආදී ක්‍රමයෙන් මෙහි අර්ථ වර්ණනා කරති. අවිජ්ජා පච්චයො යනු අවිද්‍යාවට සංස්කාරයන්ගේ ප්‍රත්‍යයභාවය අපේක්ෂාකොට යුක්තයි. අවිද්‍යාවද ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් හෙයින් එහිද, ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණ දැක්වීම සඳහා 'එම ධර්මද්වයයම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්තානුයැයි අවබෝධය ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙහි ප්‍රඥාවයැයි යුක්තයි. සෙස්සෙහිද මෙසේ යෙදිය යුතුය. ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරාමරණ ප්‍රත්‍යය සමුත්පන්නයැයි ඒ අයුරින් යුක්තයි.

අනිත්මපි අද්ධානං යනු ඉක්මනියා වූද කාලයයි. අනාගතමපි අද්ධානං යනු අසමප්‍රාප්ත කාලයයි. දෙයාකාරයෙන්ම අත්‍යන්ත සංයෝගාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයයි.

නවාකාර වාරයට අනතුරුව, එම නවාකාරයන්, විභාය හේතු, පටිච්ච-පච්චය යන පදයන්හිම යොදා 'අවිජ්ජා හේතු, සංඛාරා හේතු සමුපපන්නා' යනාදී වාරත්‍ය නිර්දේශිත නවාකාර වාරයෙහි ජනක, උපස්ථම්භක වශයෙන් ප්‍රත්‍යය යුක්තයි. මෙහි වනාහි හේතු වාරයාගේද,

ප්‍රත්‍යය වාරයාගේද, වෙන්ව ආ හෙයින් හෙතු යනු ජනක ප්‍රත්‍යයතාවයි. පව්වයෝ යනු උපස්ථම්භක ප්‍රත්‍යයතාව දකයුතුය. තනි තනිවූද, අවිද්‍යාදී ප්‍රත්‍යයාගේ දෙඅයුරින් හටගන්නා හෙයින් පටිවච වාරයෙහි, අවිජජා පටිවච යනු තම උත්පාදයෙහි සංස්කාරයන්ට අවිද්‍යාපේක්ෂා හෙයින් සංස්කාරයන්ගෙන් අවිද්‍යාව ප්‍රතිමුඛව යායුතුයි. ගමන් කළයුතුයිනුයි පටිවච නමැ. එයින් අවිද්‍යාවගේ සංස්කාර ඉපදවීමෙහි සමර්ථතාව යු.සේයි. සංඛාරා පටිවච සමුප්පන්නා යනු සංස්කාර අවිද්‍යාව හේතුකොට එයට අභිමුඛව පවත්නා හෙයින් ප්‍රතිමුඛහැර සමච උපන්නාහ. මෙසේ සෙස්සෙහිද ලිංගානුරූපයෙන් යෙදිය යුතුය. අවිජජා පටිවච යනු උත්සාහවත් වීම් වශයෙන් හෝ පාඨයි. මෙහි අර්ථය වනාහි අවිද්‍යාව තම ප්‍රත්‍යයන් නිසා පැවැත්තාහයි පාඨ ශේෂ වශයෙන් යෙදිය යුතුය. මෙසේ සෙසු සතරෙහිද, ඒ දොළොස් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදාංගයන්ට ප්‍රත්‍යය වීම් වශයෙන්ම ධර්මස්ථිති ඤාණය නිර්දේශ කළයුතු හෙයින් අවිද්‍යාදී එකොළොස් අංගයන්ගේ වශයෙන් ධර්මස්ථිති ඤාණය නිර්දේශය.

ජරාමරණය වනාහි අන්තයෙහි සිටි හෙයින් ඒ වශයෙන් විස්තර කරන ලදී. ජරාමරණයටද, සෝක, පරිදේව, දුක්, දොම්නස්, උපායාසයන්ගේ ප්‍රත්‍යතාව හෙයින්, ජරාමරණ ඒවාට ප්‍රත්‍යය කොට පරික්ෂා කරන්නනුට ඒ ජරාමරණයාගේ වශයෙන් ධර්මස්ථිති ඤාණය යෙදේමය.

දැන් ඒ දොළොස් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද අංගයන් විසි ආකාර වශයෙන් බෙදා, සිව්සංකෂෙප, ත්‍රියර්ධ, ත්‍රිසන්ධින් දක්වා ධර්මස්ථිති ඤාණය විස්තර කරනු කැමැත්තේ, පුරිම කමම භවසමිං යනාදිය වදාළහ. එහි පුරිම කමම භවසමිං යනු පෙර කර්මභවයෙහි, අතීත ජාතියෙහිදී කර්මභවයන් කරනු ලබන කල්හි යන අර්ථයි. මොහො අවිජජා යනු දුක්ඛාදීන් විදීමෙහිදී එකල්හි යම් මෝහයක් වේද? යමෙකින් මුළා වූයේ කර්ම කෙරේද? එය අවිද්‍යා වන්නේය. ආයුහනා සංඛාරා යනු ඒ කර්ම කරන්නනුගේ පළමු චේතනාවෝයි. යම්සේ දනක් දෙන්නෙමියි සිතක් උපදවා මසක්ද, වසරක්ද, දානෝපකරණ පිළියෙල කරන්නනුට උපන් පළමු චේතනාවෝයි. ප්‍රතිග්‍රාහකයින්ගේ, හස්තයෙහි දක්ෂිණාව පිහිටුවන කල්හි වන චේතනාව භවයයි කියනු ලැබේ. ඒකාවර්ජනයන්හි හෝ ෂට් ජවනයන්හි චේතනාව ආයුහන සංස්කාර නමැ. සත්වන ජවන චේතනාව භවයයි. යම්කිසි චේතනා භවයක් වන්නිද? ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත රැස්කිරීම් සංස්කාර නමැ. නිකනති තණහා යනු යම් කර්මයක් කරන්නනුට ඒ

එලයට අදාළ උත්පත්ති භවයෙහි, ආශා කිරීමක් ප්‍රාර්ථනා කිරීමක් වන්නේද, එය තෘෂ්ණා නමැ. උපගමනං උපාදානං යනු කර්මභවයට ප්‍රත්‍යය වූ, මෙනම් කර්මය කළ කල්හි කාමයෝ සම්පූර්ණ වෙති. මෙය කොට අසවල් නම් තැන කාමයන් සේවනය කරන්නෙමිසි හෝ ආත්මය සිදුණේ හෝ මනාව සිදුණේ හෝ වේයයි, සුවපත් වූයේ පහවූ දාහ ඇත්තේ යයි හෝ, සීල හා වුත සුවසේ සම්පූර්ණ කෙරෙයි හෝ පැවති එළඹීම, දෘඪ ග්‍රහණය මෙය උපාදාන නමැ. වේතනා භවොති රැස්කිරීම් අවසානයෙහි කියන ලද, වේතනාව භව නමැ. පූර්මකමම භවසමීං යනු අතීත ජාතියෙහිදී කර්ම භවයන් කරනු ලබන කල්හි පැවැත්තා වූ, ඉධ පටිසන්ධියා පච්චයා යනු වර්තමාන ප්‍රතිසන්ධියට හේතුව වූ, ඉධ පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං යනු වර්තමාන භවයාගේ භව අතර ගැළපීම් වශයෙන් උපන් හෙයින් ප්‍රතිසන්ධි යයි කියයි. ඒ විඤ්ඤාණයයි. ඔක්කනති නාමරූපං යනු ගර්භයෙහි පිටතින් පැමිණ පිටිසෙන්නාක් මෙන් රූපාරූප ධර්මයන්ගේ පිහිටීමක් වේද? මෙම නාමරූපයයි. පසාදො ආයතනං යනු, යම් ප්‍රසන්න භාවයක් වේද, මෙය ආයතනයයි. ජාති ග්‍රහණයෙන් ඒකවචනයෙන් කරන ලදී. මෙයින් ඇස් ආදී ආයතන පංචකය යු.සේයි. මහණෙනි, මේ සිත ඉතාමත් බබලන සුළුය. එය වනාහි පිටතින් පැමිණෙන අපද්‍රව්‍යයන්ගෙන් කිළිටි වී ඇත යන මෙහි භවංග සිත අදහස් කරන ලද්දේයයි යන වචනයෙන් මෙහිද මනායතනයාගේ විපාක ස්වභාව හෙයින් ඒ කෙලෙස් කාලුෂ්‍යයාගේ අභාවයෙන්, ප්‍රසන්න හෙයින් ප්‍රසාද වචනයෙන් මනායතනය යු.සේයි. ඵ්ථෙධා එසෙසා යනු යම් අරමුණක් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ, ස්පර්ශ කරමින් හටගත්තේ වේද, මේ ස්පර්ශය නමැ. වෙදයිනං වෙදනා යනු යම් ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයෙන් හෝ ෂට් ආයතන ප්‍රත්‍යයෙන් හෝ ස්පර්ශය සමග උපන් විපාක විදීමයි. මේ වෙදනා නමැ. ඉධූපපනති භවසමීං පුරෙ කතස්ස කමමස්ස පච්චයා යනු වර්තමාන විපාක භවයෙහි අතීත ජාතියෙහි කළ කර්මයාගේ ප්‍රත්‍යයෙන් පවත්නාහුයයි අර්ථයි. ඉධ පරිපක්කතතා ආයතනානං වර්තමාන භවයෙහි ආයතනයන් මුහුකුරා ගිය බැවින් කර්ම කරන කල්හි වන මෝහාදීන් දක්වන ලදී. ආයතිං පටිසන්ධියා යනු අනාගත ප්‍රතිසන්ධිය සඳහා ආයතිං පටිසන්ධි විඤ්ඤාණං යනාදිය කියන ලද අර්ථයමය.

දොළොස් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයන්ගෙන් මේ විසි ආකාරයෝ කෙසේ ගන්නා ලද්දේ වෙත්ද? අවිද්‍යා සංස්කාර යන මේ අතීත හේතු ද්වයය ස්වරූප වශයෙන් කියන ලදී. යම් හෙයකින් වනාහි අඥානයා ආශාවෙන්

පිහිත වූයේ දෘඪව අල්ලා ගනී. ඒ දෘඪ අල්ලා ගැනීම් හේතුවෙන් භවය වේ. එහෙයින් ඒ ද්වයය ගත් කල්හි තෘෂ්ණා, උපාදාන භවද ගන්නා ලද්දේම වෙත්. ප්‍රත්‍යක්ෂයෙන් විඤ්ඤාණයෙහි නාමරූප සමායතන, එසස, වේදනා, ස්වරූප වශයෙන් කියන ලද්දේමය.

භවය ගත්කල්හි, එයට පූර්වභාග වූ, ඒ හා යෙදුණු සංස්කාර ගන්නා ලද්දේම වෙයි. තෘෂ්ණා උපාදාන ග්‍රහණයෙන් ඒ හා සම්ප්‍රයුක්තයෝ ගන්නා ලද්දේම වෙති. යමක් කරණකොට මූලා වූයේ ක්‍රියාවක් කෙරේද, එයි. අවිද්‍යාවෙන්ම ගන්නා ලද්දේය. අනාගතයෙහි ජරා මරණ යන ද්වය ස්වරූප වශයෙන් කියන ලදී. ජරාමරණ ග්‍රහණයෙන්ම විඤ්ඤාණාදී පස් අනාගත ඵල ගන්නා ලද්දේම වෙයි. ඒ ජාති ජරා මරණයන්හිම යයි මෙසේ දොළොස් අංගයන්ගෙන් විසි ආකාර ගන්නා ලද්දේම වෙති.

අතීත හෙතෙවො පඤ්ච - ඉදානි ඵල පඤ්චකං

ඉදානි හෙතෙවො පඤ්ච - ආයතිං ඵල පඤ්චකං නති

අතීත හේතු පංචකයකි. දැන් විපාක පංචකයකි. වර්තමානයේ හේතු පංචකයකි. මත්තෙහි විපාක පංචකයකි.

ගාථාවෙන්ද මෙම අර්ථයම යු.සේයි. ඉතිමෙති ඉතිමෙ මෙසේ මොවුහු යනුද පායයි.

චතුසංබේදය යනු සිව්පාසියි. අතීතයෙහි පංච හේතුධර්ම එක් හේතු සංකෂේපයකි. වර්තමානයෙහි පංච විපාක ධර්ම එක් විපාක සංකෂේපයකි. වර්තමානයෙහි පංච හේතුධර්ම එක් හේතු සංකෂේපයකි. අනාගතයෙහි පංච විපාක ධර්ම එක් විපාක සංකෂේපයකි. තයො අද්දෙධ යනු කාලත්‍රයෙහි ප්‍රථම පංචකය අතීත කාල වශයෙනි. දෙවන, තෙවන පංචකයන් වර්තමාන කාල වශයෙනි. සිව්වන පංචකය අනාගත කාල වශයෙන් දතයුත්තේය. තිසන්ධි සන්ධිත්‍රයක් වන්නේනුයි තිසන්ධියි. ඒ ත්‍රිසන්ධිය. අතීත හේතු වර්තමාන ඵලයන් අතර එක් හේතුඵල සන්ධියකි. වර්තමාන ඵල හා අනාගත හේතු අතර එක් ඵලහේතු සන්ධියකි. ප්‍රතිත්‍යා සමුත්පාද පෙළෙහි ආවා වූ ස්වරූප වශයෙන් අවිද්‍යා සංස්කාර එක් සංකෂේපයකි. විඤ්ඤාණ නාමරූප, ෂඩායතන, ස්පර්ශ, වේදනා දෙවැන්නය. තෘෂ්ණා, උපාදාන භව තෙවැන්නයි. ජරාමරණ සිව්වැන්නයි. අවිද්‍යා,

සංස්කාර අංගද්වය, අතීතකාලිකයි. හව අවසන්කොට ඇති විඤ්ඤාණාදී අට වර්තමානකාලිකය. ජාති, ජරා මරණ යන ද්වය අනාගත කාලිකයි. සංස්කාර විඤ්ඤාණයන් අතර එක් හේතුඵල සන්ධියකි. වේදනා තෘෂ්ණා අතර එක් ඵල හේතු සන්ධියකි. හවජාතීන් අතර ඒ හේතුඵල සන්ධියකි.

විසති යා ආකාරෙහි යනු කොටස් විස්සකින්, සිව් රාශි, තෙකල්, ත්‍රිසන්ධි වශයෙන් ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය විසි ආකාරයකින් දැනිය යුතු සම්බන්ධයි. ජානාති ඇසූ ආකාරයෙන් භාවනා අරඹන නුවණින් දැනිය. පසසති යනු දකුණේම, ඇසින් දුටු මෙන් අත්තල නෙල්ලිගෙඩියක් මෙන්, ස්පර්ශකොට ඥාණයෙන්ම දකියි. අඤ්ඤාති යනු, දුටු ආකාරයන්ම සෙවුණේ නුවණින්ම දැනිය. මෙහි මරියාදාර්ථය ආකාරයෙහිය. පටිවිජ්ඣති යනු භාවනා සම්පූර්ණත්වයෙහි නිෂ්ඨාවට පමුණුවන්නේ නුවණින්ම අවබෝධ කරයි. වැටහෙන කරුණ වශයෙන් දැනිය. ආසන්න කරුණ වශයෙන් අවබෝධ කරයි. එහි පටිච්ච සමුප්පාදො යනු ප්‍රත්‍යය ධර්මයන් දකයුත්තාහ. පටිච්ච සමුප්පන්න ධම්මා යනු ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් හටගත් ධර්මයි. මෙය කෙසේ දකයුත්තේද යත්, බුදුරදුන්ගේ වදනින්, බුදුරදුන් විසින්, ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාද, ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පන්න ධර්ම දේශනා සූත්‍රයෙහි, මහණෙනි, ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය කවරේද? මහණෙනි, ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණයන්ගේ හටගැන්ම තථාගතයන් වහන්සේලාගේ උපන් කල්හිද, තථාගතයන් වහන්සේලාගේ නූපන් කල්හිද, මේ හේතුවෙන්, මෙය හටගනී යනු ස්ථිරව පිහිටි ස්වභාවයකි. ධර්ම ස්වභාවයයි. ස්වභාව ධර්ම නියමයයි. එය තථාගතයන් වහන්සේ මනාව අවබෝධ කරති. අවබෝධ කරත්. මනාසේ අවබෝධ කොට, අවබෝධ කොට, කියති. දෙසති. පනවති. පිහිටුවති. විවරණය කරති. බෙදති. නොගැඹුරු කරති. බලවූ යයි වදාරති. මහණෙනි, ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරාමරණ වේ. මහණෙනි, හව ප්‍රත්‍යයෙන් ජාතිය වේ -පෙ- මහණෙනි, අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේ. තථාගතයන් වහන්සේලාගේ උපන් කල්හිද, -පෙ- නොගැඹුරු කරති. බලවූ යයි වදාළහ. මහණෙනි, අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේ. මහණෙනි, මෙසේ වනාහි යම් ඒ මේ හේතුවෙන් මෙය හටගනී යනුවෙන් යමක් වේද? එය සත්‍යතායෙන් යුක්තය. අසත්‍යතායෙන් තොරය. අන් අයුරකින් නොවන්නේය. මහණෙනි, මෙය ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදයැයි කියනු ලැබේ. මෙසේ ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය දේශනා කරන්නා වූ බුදුරදුන් විසින් සත්‍යතාදී සමාන වචනයන්ගෙන් ප්‍රත්‍යය ධර්මයෝම ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදයයි යු.සේයි. එහෙයින් ජරාමරණාදීන්ගේ ප්‍රත්‍යය ලක්ෂණය ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදයයි. දුක්

ලුහුබදින රසයි. වැරදි මාර්ගය වැටහෙන කරුණයි. මෙයද ප්‍රත්‍යය සහිත හෙයින්, තමාගේ විශේෂ ප්‍රත්‍යය ආසන්න කරුණයි. උපපාදාවා, අනුපපාදාවා යනු ඉපැත්මෙහි, නොඉපැත්මෙහි, තථාගතයන් වහන්සේලාගේ උපන් කල්හිද, නූපන් කල්හිද යන අර්ථයි. ධීතාව සාධාතු යනු ඒ ප්‍රත්‍යය ස්වභාවය පිහිටියේම කිසිකලෙකන් ජාතිය ජරාමරණයට ප්‍රත්‍යය නොවේයයි යන්න නොවේ යන අර්ථයි. ධම්මට්ඨිතතා, ධම්ම නියාමතා, ඉදප්පව්වයනා යනාදීන් ජාති ප්‍රත්‍යමය. ඉපැත්මේ හේතුවෙන්, ජරාමරණ සංඛ්‍යාත ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්ම ඊට අයත් ස්වභාවයෙන් සිටී. ජාති ප්‍රත්‍යය ජරා මරණ ධර්ම නියම කරයි. එහෙයින් ජාතිය (ඉපැත්ම) ධම්මට්ඨිතතා, ධම්මනියාමතා යැයි කියනු ලබයි. ඉපැත්ම ම මෙම ජරා මරණයට ප්‍රත්‍යය වේනුයි ඉදප්පව්වයොයි. ඉදප්පව්වයම ඉදප්පව්වයනායි 'තං' යනු ඒ ප්‍රත්‍යයයි. 'අභිසම්මුඡ්ඡාධි' යනු නුවණින් මනාව අවබෝධ කරයි. 'අභිසමෙති' යනු නුවණින් අවබෝධයට පැමිණේ යනුයි. 'ආවිකඛත' යනු කියයි. 'දෙසෙන' යනු දක්වයි. 'පඤ්ඤාපෙති' යනු දන්වයි. 'පඨංපෙන' යනු නැණ මුවෙහි තබයි. 'විවරති' යනු විවරණය කොට දක්වයි. 'විභජති' යනු බෙදීම් වශයෙන් දක්වයි. 'උත්තානි කරොති' යනු ප්‍රකට කරයි. 'ඉති බො' යනු මෙසේ වනාහි 'යා තත්තා' යනු යම් ඒවා අතරෙහි ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණයයි ආදීන්හි ඒ මේ ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් අඩුවැඩි නොවූයේම ඒ ඒ ස්වභාවයාගේ හටගැනීම වන හෙයින් සත්‍යතායෙන් යුක්තයි. ප්‍රත්‍යයන් එකට එක්වූ කල්හි, මොහොතක් හෝ ඉන් උපද්වන ධර්මයන්ගේ හටනොගැනීමක් නොවන හෙයින් නිබොරුය. අන් ධර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් අන් ධර්ම නොඋද්‍යාන හෙයින් අන්‍යාකාරයක් නොවේ. කියන ලද අයුරින් ඒ ජරා මරණාදීන්ට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් හෝ ප්‍රත්‍යය සමූහ වශයෙන් හෝ 'ඉදප්පව්වයනායි' යු.සේයි. ඒ මේ වචනාර්ථයි. මොවුන්ගේ ප්‍රත්‍යය 'ඉදප්පව්වයා' ඉදප්පව්වයම - ඉදප්පව්වයනායි. ඉදප්පව්වයන්ගේ සමූහය ඉදප්පව්වයනායි. මෙහි ලක්‍ෂණ ශබ්ද ශාස්ත්‍රයෙන් දතයුතුය.

ධර්මස්ථිති ඥාන නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සමමසන ඥාණ නිර්දේශයෙහි, යංකිඤ්චි යනු සේස රහිතව ගැනීම. රූප යනු අතීතය ඇල්මේ නියමයයි. මෙසේ දෙපදයෙන්ම රූපයාගේ අනවශේෂයෙන් තෘෂ්ණා ග්‍රහණය දක්වයි. නැවත එහි අතීතාදී වශයෙන් බෙදීම අරඹයි. එය වනාහි කිසිවක් අතීතය කිසිවක් අනාගතය යැයි හේදයකි. වේදනාදීන්හි එම ක්‍රමයමැයි. පළමුව එහි රූපය, අද්ධ, සන්තති, සමය, ඝෂණ වශයෙන් අතීතය සතරාකාරයි. අනාගත වර්තමානයද එසේය. එහි කාල වශයෙන්, එක් රූපයකට එක් භවයෙක්හි ප්‍රතිසන්ධි පූර්වයෙහි අතීතයි. චුතියෙන් මත්තෙහි අනාගතයි. ද්වයන්තර වර්තමානයයි. නොකඩවා පැවතීම වශයෙන් සමාන එක් සෘතුවක් තුළ හටගැනීම එක් අභරකින් හටගැනීම පූර්වාපර භාවයෙන් පවත්නේ වර්තමානයයි. ඉන් පෙර අසමාන සෘතු ආභාරයෙන් හටගත්තේ අතීතයි. පසුව වන්නේ අනාගතයි. විතතජරූප එක් විටීයක, එක් ජවනයක, එක් සමවතක හටගත්තේ වර්තමානයයි. ඉන් පෙර වූයේ අතීතයි. පසුව හටගත්තේ අනාගතයි. කර්මජ රූපවල නොකඩවා පැවතීම වශයෙන් වෙන් වෙන් අතීතාදී හේද නැත. එම සෘතු, ආභාර විත්ත සමුට්ඨානයන්ට, උපකාර කිරීම් වශයෙන් එහි අතීතාදී භාවයන් දතයුතුය. කාල වශයෙන්, එක් මොහොතක්, පෙරවරු, පස්වරු, රැඳවල් ආදී කාලයන්හි සිත් පරම්පරා වශයෙන් පවත්නා ඒ ඒ කාලය වර්තමානය නමැ. ඉන් පෙර අතීතයි. පසු හටගැනීම් අනාගතයි. ඝෂණ වශයෙන් උත්පාදාදී ඝෂණත්‍රයට ඇතුළත් වූයේ වර්තමානයයි. ඉන් පූර්වයෙහි අනාගතයි. පසුව වූයේ අතීතයි. තවද, ඉක්මගිය හේතු ප්‍රත්‍යය කෘත්‍යය අතීතයි. නිමියා වූ හේතුකෘත්‍යයද, නොනිමි ප්‍රත්‍යය කෘත්‍යයද වර්තමානයයි. අසම්ප්‍රාප්ත දෙකිස් අනාගතයි. ස්වකෘත්‍යඝෂණයෙහි හෝ වර්තමානයයි. ඉන් පෙර අනාගතයි. පසු අතීතයි. මෙහිද, ඝෂණ ආදී කථා වෙනස් නොකළ හැකිය. සෙස්ස වෙනස් කළ හැකිය. අජකධනතං යනු පංච ස්කන්ධයන්හි ස්වකීය ශරීරය අදහස් කරන ලදී. එහෙයින් තමාගේ සන්තානයෙහි පවත්නා වෙන්වූ පෞද්ගලික රූප අජකධනයයි දතයුතුය. ඉන් පිටත වූ, ඉන්ද්‍රිය බද්ධ වූ හෝ ඉන්ද්‍රිය බද්ධ නුවූ හෝ රූපය බහිද්ධා නමැ. ඕළාරිකං යනු ඇස්, කන්, නාසය, දිව, ශරීරය, රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශ සංඛ්‍යාත වූ පෘථුච්ඡි ගිනි, වායු යන දොළොස් ආකාර රූප ගැටීම් වශයෙන් ගතයුතු හෙයින් ඕළාරික නමැ.

සෙසු ජලය, ස්ත්‍රීන්ද්‍රිය, පුරුෂේන්ද්‍රිය, ජීවිතේන්ද්‍රිය, හෘදය වස්තුව, ඕජාව, ආකාශ වස්තුව, කාය, වර්, විඤ්ඤාප්ති, රූපයාගේ ලිහිල් බව, මෘදු බව, කර්මණ්‍යතාව, උපවය, සන්තති, ජරතා, අනිත්‍යතාදී සොළොස්

ආකාර රූප ගැටීම් වශයෙන් නොගතයුතු හෙයින් සුබ්බමං නමැ. හීනංවා පඤ්ඤාංවා යන මෙහි උසස් පහත් බව, වෙනස් කළහැකි හා වෙනස් කළ නොහැකි අයුරින් දතයුතුය. අකනිධංයන්ගේ රූපයට වඩා සුදර්ශියේ රූප හීනය. එයම සුදර්ශියේ අනුව බලනවිට ප්‍රණීනය. මෙසේ නිරය දක්වා සත්ත්වයින්ගේ රූපයන් වෙනස් කළහැකි අයුරින් හීන ප්‍රණීනතා දතයුත්තාහ. වෙනස් නොකළ හැකි අයුරින් බලනවිට යම්තැනක අකුසල විපාක උපදීද, එය හීනය. යම්තැනක කුසල්විපාක උපදීද, එය ප්‍රණීනය. යං දුරෙ සතතිකෙ යන මෙහි යමක් සියුම්ද එයම අවබෝධය දුෂ්කර ස්වභාව හෙයින් දුරෙතමැ. යමක් දැඩිද එයම අවබෝධ කරගැනීම පහසු හෙයින් සතතිකෙ නමැ. සබ්බං රූපං අනිවචනො වච්ඤාපෙනි. එකං සමමසනං දුක්ඛතො වච්ඤාපෙනි එකං සමමසනං අනතතතො වච්ඤාපෙනි එකං සමමසනං යන මෙහි මේ හික්ෂුට යම්කිසි රූපයක් යැයි මෙසේ අනියම්න් දක්වන ලද රූපය, අතීත ත්‍රිකයෙන්ද, සිව් ආධ්‍යාත්මිකාදි, ද්වයයෙන්ද යන එකොළොස් අවකාශයන්ගෙන් පිරිසිදු, සියලු රූප අනිත්‍ය වශයෙන් විභාග කරයි. අනිත්‍යයැයි මෙනෙහි කරයි. කෙසේද? වෙනත් කියන ලද පරිද්දෙන්, කියන ලද්දේමය. අතීත, අනාගත, වර්තමාන රූප ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. එහෙයින් ඒ යම් අතීත රූපයක් වූයේද එය යම්භෙයකින් අතීතයෙහිදීම ඝෂය වූයේද? මේ හවයට නොපැමිණියේය. ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. යම් අනාගත රූපයක් අනතුරු හවයෙහි උපදින්නේද, එයද එහිම ඝෂය වන්නේය. ඉන් මත්තෙහි හවයකට නොයන්නේය. ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. වර්තමාන රූපය එය මෙහිම ඝෂය වෙයි. මෙයින් ඉදිරියට නොයයි. ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. යම් අධ්‍යාත්මික රූපයක් වේද? එයද අධ්‍යාත්මයෙහිම ඝෂය වෙයි. පිටත නොයේ යයි ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. යම් පිටත දළ, සියුම්, හීන, ප්‍රණීත, දුර, ළඟ රූප වෙත්ද, එයද එහිම ඝෂය වේ. දුරබවට නොයයි. ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයයි මෙනෙහි කරයි. මේ සියල්ල ඝෂය අර්ථයෙන් අනිත්‍යයි. ඒ ආකාරයාගේ වශයෙන් එක් සම්මර්ශනයකි. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි එකොළොස් ආකාර වේ. ඒ සියල්ලම බිය ගෙනදෙන අර්ථයෙන් දුක්ඛයයි මෙනෙහි කරයි. බිය අර්ථයෙන් යනු බිය සහිත භාවයෙනි. යමක් අනිත්‍යද එය බිය එළවයි. සීභෝපම සූත්‍රයෙහි දෙවියන්ට මෙනි. මෙසේ මෙයද බිය ගෙනදෙන අර්ථයෙන් දුක්ඛය ඒ වශයෙන් එක් මෙනෙහි කිරීමකි. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි එකොළොස් ආකාර වේ. දුක්ඛ යම්සේද සියල්ලම මෙසේයි. එය අසාර අර්ථයෙන් අනාත්මයැයි මෙනෙහි කරයි. අසාරකාර්ථයෙන් යනු: ආත්ම, වසන්තා, කරන්තා, විදින්නා ස්වයං වයි

යන මෙසේ පරිකල්පනය කරන ලද, ආත්ම සාරයාගේ අභාවයෙන් යමක් අනිත්‍යයද? දුකද? එය ආත්ම වශයෙන්ද අනිත්‍යයි. උදය-ව්‍යය, පීඩා හෝ වළක්වනට නොහැකිවේද? එහි කාරකාදී බවක් කොයින්ද? එහෙයින් දෙසුහ. මහණෙනි, මෙම රූපය ආත්මය වන්නේද? එසේනම් මෙම රූපය ආබාධ සඳහා නොපවතින්නේය ආදිය. මෙසේ මෙය අනාත්ම, නිසරු අර්ථයෙන්දැයි යන එය වශයෙන් එක් මෙනෙහි කිරීමකි. ප්‍රභේද වශයෙන් වනාහි එකොළොස් ආකාර වේ. වේදනාදිත්තිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙසේ එක් එක් ස්කන්ධයෙහි එකොළහ, එකොළහ බැගින් කොට පංච ස්කන්ධයන්හි පස් පනස් මෙනෙහි කිරීම් වෙයි. අනිත්‍ය වශයෙන් පනස්පහයි, දුක් වශයෙන් පනස් පහයි, අනාත්ම වශයෙන් පනස් පහකැයි ත්‍රිවිධ නුවණින් බැලීම් වශයෙන් සියල්ල එකසිය හැටපහක් මෙනෙහි කිරීම් වෙයි.

සමහරු වනාහි, සියලු රූපය, සියලු වේදනාව, සියලු සංඥා, සියලු සංස්කාර, සියලු විඤ්ඤාණයයි යන පදයද බහා එක් එක් ස්කන්ධයෙහි දොළහ බැගින් කොට අංග පසෙහි හැටක් කරයි. අනුපස්සනා වශයෙන් එක්සිය අසූවක් සම්මසනයයි කියති.

මෙහි අනිතාදී බේදීම් වනාහි, නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන්ද, ඤාණ ආදී වශයෙන්ද වේදනාවගේ අතිත, අනාගත වර්තමාන භාවය දතයුතුය. එහි, සනතති වශයෙන්, එක්වීම්, එක් ජවන, එක් සමවත් ඇතුළත් වූ ඒකාකාර විෂය එකට යෙදීම් අනුව පැවැත්තේ වර්තමානයයි. ඉන් පෙර අතීතයි. පසුව වූයේ අනාගතයි. ඤාණාදී වශයෙන් ඤාණත්‍රයට ඇතුළත් වූ, පූර්වාන්තයට හා අපරාන්තයට මධ්‍යගත වූ තම කෘත්‍යයන්ද කරනු ලබමින් වන වේදනාව වර්තමානයයි. ඉන්පෙර අතීතයි. පසුව වූයේ අනාගතයි. අධ්‍යාත්ම-බහිද්ධා හේදය. තමා අයත් අධ්‍යාත්ම වශයෙන්ම දතයුතුය. දළ සියුම් භාවය අකුසල වේදනායි. දළ කුසල අව්‍යාකෘත සියුම් වේදනායි ආදී ක්‍රමයෙන් විභංගයෙහි කියන ලද හෙයින්, ජාති ස්වභාව, පුද්ගල ලෝකික, ලෝකෝත්තර වශයෙන් දතයුතුය. ජාති වශයෙන් අකුසල වේදනාවෝ, යාවද්‍ය ක්‍රියා හේතු වශයෙන්ද, කෙලෙස් තැවීම් භාවයෙන්ද, නොසන්සුන් පැවැත්මයයි කුසල් වේදනාවන්ගේ දළ බවයි. උත්සාහවත්ව, උත්සාහ සහිතව, විපාක සහිතව, කෙලෙස් තැවීම් බැවින්, සාවද්‍ය බැවින්, විපාක අව්‍යාකෘත බැවින් දළය. විපාක සහිත බැවින් කෙලෙස් තැවීම් බැවින්ද, ව්‍යාපාද සහිත බැවින්ද වැරදි සහිත බැවින්ද,

ක්‍රියා අවශ්‍යාකෘත බැවින් දළය. කුසල් අවශ්‍යාකෘත වනාහි කියන ලද්දට වෙනස් අයුරින් අකුසල වේදනාවගේ සියුම් බව වේ. කුසල් අකුසල් වේදනා ද්වයයම උත්සාහවත්ව උත්සාහ සහිතව, විපාක සහිතවද, සුදුසු පරිදි දෙයාකාරයෙන්ම වේ. අවශ්‍යාකෘතයෙහි දළ බව කියන ලද්දට විපරිත ආකාරයෙන් ඉදින් දළ වූයේද දෙවදැරුම් අවශ්‍යාකෘතයන්හි සියුම්ය. මෙසේ ජාති වශයෙන් දළ සියුම් බව දතයුත්තාහ.

ස්වභාව වශයෙන් දුක් වේදනාව, ආස්වාද රහිත හෙයින්, පැතිරීම් සහිත හෙයින්, කැළඹීම් කරණ හෙයින්, තැතිගන්නා ස්වභාව හෙයින්, මැඩපවත්වන හෙයින්ද අනෙක් ද්වයයෙහිලා දළය. අනෙක් ද්වයය මිහිරි හෙයින්ද, ශාන්ත හෙයින්ද ප්‍රණීත හෙයින්ද, ප්‍රිය හෙයින්ද, මධ්‍යස්ථ හෙයින් ද සුදුසු පරිදි දුක්වේදනාවෙන් සියුම්ය. සුව, දුක් ද්වය, පැතිරීම් සහිත හෙයින්ද තැතිගැනීම් ස්වභාවයෙන්ද, කැළඹීම් කරන හෙයින්ද, ප්‍රකට හෙයින්ද උපේක්ෂා වේදනාවෙන් දළය. එය කියන ලද්දට විපරිත වශයෙන් වන කල්හි ඒ ද්වයයෙන් සියුම්වන්නය. මෙසේ ස්වභාව වශයෙන් දළ සියුම් බව දතයුත්තාහ. පුද්ගල වශයෙන් සමවත් සම නොවන්නනුගේ වේදනාව නොයෙක් අරමුණුවල වික්ෂිප්ත ස්වභාවයෙන් සමවන්නනුගේ වේදනාවෙන් දළය. වෙනස් අයුරින් අනෙක් ඒවා සියුම්ය. මෙසේ පුද්ගල වශයෙන් දළ සියුම් බව දතයුත්තාහ.

ලෝකික ලෝකෝත්තර වශයෙන් ආශ්‍රව සහිත වේදනා ලෝකිකය. එය ආශ්‍රව උත්පත්ති හේතු වශයෙන්ද, කෙලෙස් සැඩපහරවලින් යුක්ත හෙයින්ද, කාමයෝගාදියෙන් යුක්ත හෙයින්ද, කෙලෙස් බැම්වලින් යුක්ත හෙයින්ද නිවන්මග අවුරන හෙයින්ද තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි ආදියෙන් දැඩිව අල්ලාගන්නා හෙයින්ද, කෙලෙස් සහිත හෙයින්ද, පෘථග්ජන සාධාරණ හෙයින්ද, ආශ්‍රව සහිත හෙයින්ද දළය. ආශ්‍රවයන්ට විපර්යාසයෙන් ගත්කල අනාශ්‍රව සියුම්ය. මෙසේ ලෝකික ලෝකෝත්තර වශයෙන් දළ-සියුම් බව දතයුත්තාහ.

එහි ජාති ආදී වශයෙන් බිදීම පවත්වාගත යුතුය. අකුසල විපාක කාය විඤ්ඤාණ සම්ප්‍රසුක්ත වේදනාව ජාති වශයෙන් අවශ්‍යාකෘත හෙයින් සියුම් වූයේද, ස්වභාව ආදී වශයෙන් දළ වෙයි. එය වදාරන ලදී. අබ්‍යාකතා වේදනා සුබ්බමා, දුක්ඛා, වේදනා ඔළාරිකා, සමාපනනසස වේදනා සුබ්බමා, අසමාපනනසස වේදනා ඔළාරිකා, අනාසවා වේදනා සුබ්බමා සාසවා

වේදනා ඔළාරිකා යනුවෙන් දුක්වේදනා යම් සේද, සුව ආදිහුද මෙසේය. ඒවාද ජාති වශයෙන් දළය. ස්වභාවාදී වශයෙන් සියුම් වෙයි. යම්සේ ජාති ආදී වශයෙන් හේදයක් නොවේද? එසේ වේදනාවන්ගේ දළ සියුම් බව දතයුත්තාහ. ඒ කෙසේද යත්? අව්‍යාකෘත ජාති වශයෙන් කුසල් අකුසල්හි සියුම්ය. එහි අව්‍යාකෘත කවරේද? දුක කුමක්ද? සුව කුමක්ද? සමවැදුනහුට යනු කුමක්ද? සම නොවැදුනහුට යනු කුමක්ද? ආශ්‍රව සහිත යනු කුමක්ද? ආශ්‍රව රහිත යනු කුමක්ද? මෙසේ ස්වභාව ආදී හේද ස්පර්ශ නොකළ යුතුය. හැමතැන එම ක්‍රමයයි. තවද, ඒ ඒ වේදනා ආකාරය දැඩිසේ ගෙන වේදනාවගේ දළ සියුම් බව දතයුත්තාහ යන වචනයෙන් අකුසල්හිද, ලෝභසහගතයන්හි, ද්වේෂ සහගත වේදනා ගින්නක් මෙන් ආශ්‍රිතයන් දවන හෙයින් සියුම්ය. ලෝභ සහගතයෝ සියුම්ය. නියත ද්වේෂ සහගත දළය. අනියත සියුම්ය. කල්පස්ථායී නියතයෝද දළය. අනෙක් ඒවා සියුම්ය. කල්පස්ථායීන් අතරද අසංස්කාරික දළය. අනෙක් ඒවා සියුම්ය. ලෝභසහගතයන් අතර මිථ්‍යාදෘෂ්ටි හා සම්ප්‍රයුක්ත වූයේ දළය. අනෙක් ඒවා සියුම්ය. එහිද නියත කල්පස්ථායී අසංස්කාරික දළය. අනෙක්වා සියුම්ය. අවිසේසයෙන් බොහෝ විපාක ඇති අකුසල් දළය. අල්ප විපාක වූයේ සියුම්ය කුසල්හි අල්ප විපාක දළය. බොහෝ විපාක සියුම්ය. තවද, කාමාවචර කුසල් දළය. රූපාවචර සියුම්ය. අරූපාවචර එයින්ද, ලෝකෝත්තර එයින්ද සියුම්ය.

දානමය කාමාවචර දළය. සීලමය සියුම්ය. සීලමයද දළය. භාවනාමය එයින් සියුම්ය. භාවනාමය අතරින්ද ද්විභේතුක දළය. ත්‍රිභේතුක සියුම්ය. ත්‍රිභේතුකයන්හිද, සසංකාරික දළය. අසංස්කාරික සියුම්ය. රූපාවචර ප්‍රථමධ්‍යානික දළය. -පෙ- පංචමධ්‍යානික සියුම්ය. අරූපාවචරයන්හිද, ආකාසානඤ්චායතන සම්ප්‍රයුක්තවය දළය. -පෙ- නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සම්ප්‍රයුක්ත වූයේ සියුම්ය. ලෝකෝත්තරයන්හිද සෝවාන් මාර්ගය හා සම්ප්‍රයුක්ත වූයේ දළය. අර්හත්මාර්ගය හා සම්ප්‍රයුක්ත වූයේ සියුම්ය. ඒ ඒ භූමි, විපාක, ක්‍රියා, වේදනා, සුව, දුක් ආදියෙහිද සමචතට සමනොවන් ආදියෙහිද, ආශ්‍රව සහිතාදී වශයෙන්ද කියන ලද වේදනාවන්හිද ඒ ක්‍රමයමැයි. අවකාශ වශයෙන්ද නිරයෙහි දුක් දළය. කිරිසන් යෝනියෙහි සියුම්ය. -පෙ- පරනිර්මිත වසවර්තීන්හි සියුම්ය. දුක යම්සේද, මෙසේ සුවයද හැමතැන සුදුසු පරිදි යෙදිය යුත්තාහ. වස්තු වශයෙන්ද, හිත වස්තුක යම්කිසි වේදනාවක් වේද එය දළය. ප්‍රණීත වස්තුක වූයේ සියුම්ය. හිත ප්‍රණීත

හේදයෙහි යම් දළතාවක් වේද ඕ හිනයි. යම් සියුම් භාවයක් වේද, ඒ ප්‍රණීතයයි දතයුත්තාහ. දුරසන්නික පදයන්හි අකුසල් වේදනා, කුසල අව්‍යාකෘත වේදනාවන්ගෙන් දුරය. අකුසල් වේදනා අකුසල් වේදනා සම්පයෙහි යැයි ආදී ක්‍රමයෙන් විභංගයෙහි බෙදා දැක්වුවාහ. අකුසල් වේදනා විසභාග වශයෙන්ද, මිශ්‍ර නොවීම් වශයෙන්ද, අසමානතාවයෙන්ද කුසල ව්‍යාකෘතයන්ගෙන් දුරය. කුසලාව්‍යාකෘතයන්ගේ අකුසල දුරය. සියලු වාරයන්හි ඒ ක්‍රමයමැයි. අකුසල් වේදනා සමානාකාර වශයෙන්ද, මිශ්‍රවීම් වශයෙන්ද, සමානතාවයෙන්ද අකුසලයන්ගේ සම්පයෙහිය. මේ වේදනාවගේ අනිතාදී භාවයෙහි විස්තර කථා මුඛයයි.

ඒ ඒ වේදනා සම්ප්‍රයුක්තයන්ගේ සංඥාදීන්හිද එපරිද්දෙන්ම දතයුතුය. මෙහි යම් ඒ වේදනාදීන්හි වක්‍ර -පෙ- ජරාමරණ පෙය්‍යාලයෙන් සංක්‍ෂිප්ත කරන ලද ධර්මයන්හි, ලෝකෝත්තර ධර්ම ආවාහුද? ඒවා සම්මර්ශනයට නොඑළඹී හෙයින් මෙම අධිකාරයෙහි නොගතයුත්තාහ. ඒවා වනාහි හුදෙක් ඒ ඒ පදයෙන් සංග්‍රහ කරන ලද, ධර්ම දර්ශන වශයෙන්ද අභිකේශ්‍යා නිර්දේශයෙහි ආ ක්‍රමයෙන්ද කියන ලද්දේය. ජාති ජරා මරණ වශයෙන් වෙන්ව සම්මර්ශන නොමැති කල්හිද ජාති ජරා මරණ වන්නයන් කෙරෙහිම සම්මර්ශනය කළ කල්හි ඒවාද සම්මර්ශනය කළාහු වෙන්යයි යන ආකාරයෙන් ඒවාහි සම්මර්ශනය යු.සේයි.

‘අනිත්‍යානාගත පච්චුප්පනනං අනිච්චතො වච්ඤ්චති’ ආදී ක්‍රමයෙන් අනිත්‍යත්වයාගේ වශයෙන් සම්මර්ශනය කියන ලද හෙයින් අධ්‍යාත්මාදී හේද, ස්පර්ශ නොකොට, අනිත්‍යත්වයාගේම වශයෙන් පිරිසිදීම අනිත්‍යාදී වශයෙන් සම්මර්ශනය කළයුතුමය. යමක් අනිත්‍යයද, එය නියම වශයෙන්ම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ආදී හේද වේ. එහෙයින් එහි දැක්වීම සඳහා නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන් මනසිකාර ප්‍රවෘත්තිය දැක්වීම සඳහා, රූපං අනිත්‍යානාගත පච්චුප්පනනං අනිච්චං සංඛතං ආදිය වදාළහ. එය හටගෙන විනාශයට පත්වන අර්ථයෙන් අනිච්චං අනිත්‍යයයි කළ කල්හි ආදී අත්තවත් භාවයෙන්ද අනිත්‍යයයි. ප්‍රත්‍යයන් එකතුව කළ හෙයින් සංඛතංයි. ප්‍රත්‍යයන් හේතුකොට, ඇසිරිකොට සමච හා සමග උපත් හෙයින් පටිච්ච සමුප්පනනංයි මෙයින් ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් කරන ලද්දේ වී නමුත්, ප්‍රත්‍යයන්ගේ අනුත්සාහවත් භාවය දක්වයි. බයධම්මං ගෙවියන ස්වභාව ඇති, ගෙවියන ප්‍රකෘති ඇති. වයධම්මං යනු නැසෙනසුලු මෙය හිඟභාවයට පත්වීමෙන් වන ක්‍ෂය වීමක් නොවේ. හුදෙක් ඉවත්වයාම්

ස්වභාවයකි. බොහෝ ඇති කල්හි මඳභාවයට පත්වීමද ලෝකයෙහි ඤය යැයි යෙකි.

විරාග ධම්ම. යනු මෙය කිසිසේත් ගමන් කිරීම් වශයෙන් වන නැසීමක් නොවේ. හුදෙක් ස්වභාව ඉක්මවන ස්වභාවයයි. නොඇල්ම නම් පිළිකුල් කිරීම හෝ ඉක්මවීම යයි යු.සේයි. නිරෝධ ධම්ම. යනු මෙය පවත්නා ස්වභාව ඉක්මවීමෙන් ආපසු හැරී එන ස්වභාවයක් නොවේ. හුදෙක් පුනරාවර්තන නොවන නිරෝධයෙන් නිරුද්ධවන ස්වභාව යනුයි. පළමු පළමු පදයෙහි අර්ථ විවරණ වශයෙන් පසු පසු පද යු.සේයි. නොහොත් එක් භවයකට ඇතුළත් වූ රූපයාගේ විනාශවීම් වශයෙන් ඤය ධර්මයි. එක් නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන් ඇතුළත් රූපයන්ගේ විනාශවීම් වශයෙන් නැසීම් ස්වභාවයයි. රූපයෙහි මොහොතක් පාසාවන විනාශවීම් වශයෙන් විරාගධර්මයි. ක්‍රයයෙහිම නැවත නැවත නොඉපැත්ම වශයෙන් නිරෝධ ධර්මයයි යෙදිය යුතුය. ජරාමරණං අනිවචං යනාදීන්හි ජරාමරණ අනිත්‍ය නොවේ. අනිත්‍ය ස්වභාව ඇති ස්කන්ධයන්ගේ ජරාමරණ ස්වභාවය හෙයින් අනිත්‍ය නමැයි විය. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. අන්තර් පෙය්‍යාලයෙහි ජාතියගේද, අනිත්‍යාදීතාවයන්හිඑම ක්‍රමයමැයි. ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණයැයි ආදීන්හි විදර්ශනා වශයෙන් යු.සේයි. හුදෙක් ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයාගේ එක් එක් අංග වශයෙන් හකුළුවා විභාගකිරීම සමමසන ඤාණ නමැයි පිළිවෙළින් යු.සේයි. එය කලාප සමමසන ඤාණය නොවේය. එය ධම්මට්ඨිති ඤාණයම වේ. අසති ජාතියා යනු වචනයේ ලිංග විපර්යාස කරන ලදී. නොමැති කල්හි ජාතියෙහි, අසති සංඛාරෙසු යනු වචන විපර්යාසය කරන ලදී. සංස්කාරයන් නොමැති කල්හියැයි යු.සේයි. භව ප්‍රත්‍යයෙන් ජාතිය වේ. භවය නොමැති කල්හි උපත නැත. ආදී ක්‍රමයෙන් යෙදිය යුතුය.

සමමර්ශන ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දැන් අනතුරුව, කියන ලද, සමමසන ඤාණයාගේ නොයෙක් ක්‍රමයෙන්, භාවනා ස්ථිර කිරීමෙහි පරතෙරට ගොස් සිටියහු විසින්, අනිත්‍යාදී වශයෙන් දුටු සංස්කාරයන්, උදයව්‍යය වශයෙන් පිරිසිදු අනිත්‍යාදී වශයෙන් විදර්ශනා කිරීම සඳහා කියන ලද උදයව්‍යයානු පස්සනා ඤාණ නිර්දේශයෙහි ජාතං, රූපං යනාදීන්හි, නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන්

තම තමා අයත් ප්‍රත්‍යයෙන් උපන් රූපය, තසස ඒ හටගත් රූපයෙහි, නිබ්බතති ලක්ඛණං යනු ජාතිය, ඉපැත්ම, අලුත් ආකාරය, උදයොති හටගැනීමයි. විපරිණාම ලක්ඛණං යනු, වෙනස්වීම් ලක්‍ෂණයයි. ක්‍ෂයවීම, බිඳීම වය නමැ. අනුපසංයනා යනු නැවත නැවත නුවණින් මෙනෙහි කිරීම උදයව්‍යයානුපසංයනා ඥාණයයි යන අර්ථයි. වේදනාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. ජාති, ජරා, මරණවත් අයටම, උදයව්‍යයාගේ පරිග්‍රහණය කළයුතු හෙයින් ජාති, ජරා, මරණයන්ගේ උදව්‍යය නොවන හෙයින්, ජාති, ජරා, මරණ ස්පර්ශ නොකොට, හටගත් ඇස හටගත් භවයැයි පෙය්‍යාල කරන ලදී. හෙතෙම මෙසේ පංච ස්කන්ධයන්ගේ උදයව්‍යය දක්නේ මෙසේ දැනියි. මේ ස්කන්ධයන්ගේ උපතින් පෙර නූපන්නා වූ රාශියක් හෝ රාශිභූත වීමක් නැත. උපදිනු ලබන්නේද, රාශි වශයෙන් හෝ රාශිභූත වීම් වශයෙන් පැමිණීමක් නම් නැත. නිරුද්ධ වනුයේද, දිසා අනුදිසා ගමන් කිරීමක් නම් නැත. නිරුද්ධ වූවන්ගේද, එක්තැනක, රාශි වශයෙන්, රාශිභූත වීම් වශයෙන් තැන්පත්වීම් වශයෙන් පැතිරයාමක් නම් නැත. යම්සේ වනාහි විණාව වාදනය කරනු ලබන්නේ උපන් ශබ්දයාගේ හටගැනීමට පෙර තැන්පත්වීමක් නොමැත්තේද, උපදිනු ලබන්නේ තැන්පත්ව පැවතීමකින් නොපැමිණියේද, නිරුද්ධවනු ලබන්නේ දිසා අනුදිසා ගමනක් නොමැත්තේද? නිරුද්ධවූයේ කොතැනක හෝ එක්තැන් වීමක් තැන්ද? තවද, විණාවද, උපවිණාවද, පුරුෂයාගේද, ඉන් හටගත් උත්සාහය නිසා, කලින් නොපැවත හටගනියි. හටගෙන ඉවත්වේ. මෙසේ සියලුම රූපී අරූපී ධර්ම කලින් නොපැවත හටගනිති. හටගෙන ඉවත්ව යෙති යි දකියි.

මෙසේ සංක්‍ෂේපයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනය දක්වා දැන් විස්තර වශයෙන් දක්වන්නට, පංච ස්කන්ධයන්ගේ හටගැන්ම බලන්නේ කෙතෙක් ලක්‍ෂණ දකිද ආදී රාශි වශයෙන් ගණන විචාරා 'පංච ස්කන්ධයන්ගේ හටගැන්ම බලන්නේ, පස්විසි ලක්‍ෂණයන් දකී' යයි ආදී රාශි වශයෙන් ගණන විසඳ, නැවත රූපස්කන්ධයාගේ හටගැන්ම බලන්නේ කෙතෙක් ලක්‍ෂණ දකිද? ආදී විභාග වශයෙන් ගණන විචාරා 'රූපස්කන්ධයාගේ හටගැන්ම බලන්නේ පංච ලක්‍ෂණයන් දකියයි' ආදී විභාගයෙන් ගණන විසඳ නැවත, රූපස්කන්ධයාගේ හටගැන්ම බලන්නේ කවර පංච ලක්‍ෂණයන් දකිදැයි ආදී ලක්‍ෂණ විභාග විචාරා විසඳුම් කරන ලදී. එහි, අවිජ්ජා සමුදයා රූප සමුදයො යනු පූර්වකර්ම භවයෙහි මෝහය අවිද්‍යාවයි, කියන ලද අයුරින්, අවිද්‍යාව ඇති කල්හි මෙම භවයෙහි

රූපයෙහි ඉපැන්ම වේයයි අර්ථයි. පච්චය සමුදයට්ඨන යනු ප්‍රත්‍යයාගේ හටගත් භාවයෙනැයි අර්ථයි. අවිද්‍යා, තෘෂ්ණා, කර්ම යන මේවා මෙහි ප්‍රතිසන්ධියට හේතු වූ අතීත ප්‍රත්‍යයෝය. මේ ත්‍රය ගත්කල්හි, සංස්කාර, උපාදාන ගන්නා ලද්දේම වෙයි.

ආහාර සමුදයා යනු, පැවැත්මට ප්‍රත්‍යය වන කබලිංකාරාහාරයාගේ බලවත් බැවින් එයම ගන්නා ලද්දේය. එය ගත් කල්හි, පැවැත්මට හේතුකුත වූ, සෘතු, චිත්තාදීහුද ගන්නා ලද්දෝම වෙති. නිබ්බතති ලක්ඛණං යනු කාල, නොකඩවා පැවැත්ම, ඤාණ වශයෙන් රූපයාගේ ඉපැන්ම, ඉපැන්මම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලක්‍ෂණ බැවින් ලක්‍ෂණ යයි යු.සේයි. පඤ්ච ලක්ඛණානි අවිද්‍යා, තෘෂ්ණා, කර්ම, ආහාර ඉපැන්ම යන මෙම පඤ්ච ලක්‍ෂණයෝය. අවිද්‍යාදීහු, රූපයාගේ හටගැන්ම ලකුණු කරත්. එයින්ම ලක්ඛණානියි. හටගැන්ම වනාහි සංඛත ලක්‍ෂණමය. එයද ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්තේ යයි සලකුණු කෙරේනුයේ එයින්ම > ලක්‍ෂණ නමැ. අවිජ්ජානිරොධා රූප නිරොධො අනාගත භවයට ප්‍රත්‍යය වූ, මේ භවයෙහි අවිද්‍යාව, අර්හත් මාර්ග ඥාණයෙන් නිරුද්ධ කළ කල්හි ප්‍රත්‍යයන්හි අභාවයෙන් අනාගත රූපයාගේ නොඉපැන්ම වේ. නිරුද්ධ වේයයි අර්ථයි. පච්චය නිරොධට්ඨන යනු ප්‍රත්‍යයාගේ නිරුද්ධභාවයෙනැයි අර්ථයි. මෙහි නිරෝධය වනාහි, අනාගත ප්‍රතිසන්ධිතට ප්‍රත්‍යය වූ, මෙහි අවිද්‍යා, තෘෂ්ණා, කර්මයන්ගේම නිරෝධයයි. ආහාර නිරොධා රූපනිරොධො යනු පැවැත්මට හේතු වූ කබලිංකාරාහාරයාගේ අභාවයෙන් ඉන් හටගන්නා රූපයන්ගේ අභාවය වේ. විපරිණාම ලක්ඛණං යනු කාල, නොකඩවා පැවැත්ම ඤාණ වශයෙන් රූපයාගේ භංගයයි. භංගයම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලක්‍ෂණ ඇති හෙයින් ලක්ඛණයැයි යු.සේයි. පඤ්ච ලක්ඛණානිකි අවිද්‍යා, තෘෂ්ණා, කර්ම, ආහාරයන්ගේ අභාව නිරෝධයෙන් සතරෙක්ද, එක් විපරිණාමයෙක්දැයි පඤ්චකයකි. වේදනා ස්කන්ධාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මේ විශේෂයයි. අරූප ස්කන්ධයන්ට උදය-ව්‍යය දර්ශනය, කාල නොකඩවා පැවැත්ම වශයෙනි. ඤාණ වශයෙන් නොවේ. ස්පර්ශය, වේදනා, සංඥා, සංස්කාර ස්කන්ධයන්ට ප්‍රවෘත්ති ප්‍රත්‍යය වේ. එය නිරෝධයෙන් ඒවාහි නිරෝධය වේ. නාමරූප විඤ්ඤාණස්කන්ධයට ප්‍රවෘත්ති වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. එය නිරෝධයෙන් එහි නිරෝධය වේ. සමහරු කීහු. සිව්ආකාර ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයෙහි අතීතාදී බෙදීම් අනාමර්ශනය නොකොටම සියල්ලට සමාන වශයෙන් අවිද්‍යාදීන්ගෙන් උදාවේයයි උපන්නා බව පමණක් ගනියි. ඉපැන්ම නොගනියි. අවිද්‍යා නිරෝධයෙන් නිරුද්ධ වේයයි

නූපදින භාවය පමණක් ගනියි. භංගය නොවේ. ක්ෂණ වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයෙහි වර්තමාන ඉපැන්ම හා විනාශය ගනී.

විදර්ශනා වඩන, විදර්ශකයා විසින් පළමුව ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදයව්‍යය මෙතෙහිකොට, විදර්ශනා කාලයෙහි අවිද්‍යාදී සිව් ධර්මයන් විසඳ, උදයව්‍යය වත් වූයේම, ස්කන්ධයන් ගෙන, ඒවාහි උදයව්‍යය බලයි. මෙසේද ඒ විදර්ශකයාට, මෙසේ රූපාදීන්ගේ උදය මෙසේය. ව්‍යය මෙසේය. මෙසේ රූපාදීහු හටගනිත්. මෙසේ විනාශවෙතියි, ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, ලක්ෂණ වශයෙන්ද විස්තර වශයෙන් උදයව්‍යය දක්නේ, මේ ධර්ම කලින් නොමැති වූයේ හටගති, හටගෙන විනාශ වෙතියි ඤාණය ඉතා ප්‍රකටතර වෙයි. සත්‍යය ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාද ක්‍රම ලක්ෂණ හේද ප්‍රකට වෙති. යම්සේ වනාහි තෙතෙම අවිද්‍යාදීන්ගේ හටගැනීමෙන්, ස්කන්ධයන්ගේ හටගැනීම, අවිද්‍යාදීන්ගේ නිරෝධයෙන් ස්කන්ධයන්ගේ නිරෝධය දකියි. මේ ඔහුගේ ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයයි. යම් ඒ උපත් ලක්ෂණ, වෙනස්වීම් ලක්ෂණ නුවණින් දක්නේ ස්කන්ධයන්ගේ හටගැනීම් විනාශ දකියි. මේ ඔහුගේ ක්ෂණ වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයයි. හටගන්නා ක්ෂණයෙහිම උපත් ලක්ෂණයද, භංගක්ෂණයෙහිම වෙනස්වීම් ලක්ෂණයද වේ. මෙසේ මොහුට ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, ක්ෂණ වශයෙන්ද, දෙයාකාරයකින් උදයව්‍යය බලන්නහුට, ප්‍රත්‍යය වශයෙන් හටගැනීම් දර්ශනයෙන් සමූදය ප්‍රකට වේ. හටගැනීම් අවබෝධ වන හෙයින්. ක්ෂණ වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් දුක්ඛ සත්‍යය ප්‍රකට වේ. ජාති දුක අවබෝධ වන හෙයින්. ප්‍රත්‍යය වශයෙන් විනාශය දර්ශනයෙන් නිරෝධ සත්‍යය ප්‍රකට වේ. ප්‍රත්‍යය නොඉපදීමෙන්, ප්‍රත්‍යයවත් භාවයාගේ නොඉපදීම අවබෝධවන හෙයින්. ක්ෂය වශයෙන් විනාශ දර්ශනයෙන් දුක්ඛ සත්‍යයම ප්‍රකට වේ. මරණ දුක අවබෝධ වන හෙයින්. ඔහුට යම් උදයව්‍යය දර්ශනයක් වේද, මේ මාර්ගය ලෞකිකයැයි, එහිදී මූලාව විනාශවන හෙයින්, මාර්ග සත්‍යයි ප්‍රකට වේ. ප්‍රත්‍යය වශයෙන් මොහුට උදය දර්ශනයෙන් මෙය ඇති කල්හි මෙය වේයයි අවබෝධ වන හෙයින් අනුලොම ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය ප්‍රකට වේ. ප්‍රත්‍යය වශයෙන් විනාශය දර්ශනයෙන් මෙය නිරෝධයෙන් මෙය නිරුද්ධ වේයයි අවබෝධ වන හෙයින් ප්‍රතිලෝම ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය ප්‍රකට වේ. ක්ෂණ වශයෙන් වනාහි උදයව්‍යය දර්ශනයෙන් ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පත්ත ධර්ම ප්‍රකට වේ. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලක්ෂණ අවබෝධ වන හෙයින්. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්තාහුම, උදයව්‍යයවත් වූයේ ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පත්ත වෙතියි, ප්‍රත්‍යය වශයෙන් මොහුට

උදය දර්ශනයෙන් ඒකත්වය ප්‍රකටවෙයි. හේතුඵල සම්බන්ධතාව මත සන්තානායාගේ නොසිඳීම අවබෝධ වන හෙයිනි. එකල්හි ඉතාමත් යහපත් අන්දමින් උචේජද දෘෂ්ටිය දුරුකරයි. අලුත් අලුත් රූපයන්ගේ ඉපැත්ම අවබෝධ වන හෙයිනි, ඤාණ වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් නානත්වය ප්‍රකට වෙයි. එකල්හි ඉතාමත් යහපත් අයුරින් ශාශ්වත දෘෂ්ටිය දුරුකරයි. රූපාදී ධර්මයන්ගේ තම වසඟයෙහි නොපවත්නා බව අවබෝධ වන හෙයිනි, ප්‍රත්‍යය වශයෙන් මොහුට උදයව්‍යය දර්ශනයෙන් අව්‍යාපාරනය ප්‍රකට වෙයි. එකල්හි ඉතාමත් යහපත් අයුරින් ආත්ම දෘෂ්ටිය දුරුකරයි. ප්‍රත්‍යයානුරූපව ඵලයාගේ ඉපැත්ම අවබෝධ වන හෙයිනි ප්‍රත්‍යයෙන් වන උදය දර්ශනයෙන් එවං ධර්මතා නය ප්‍රකට වෙයි. එකල්හි මනාව අක්‍රිය දෘෂ්ටිය දුරුකරයි. ධර්මයන්ගේ, අජීවතාවය, ප්‍රත්‍යය පිළිබඳ පැවැත්ම අවබෝධ වන හෙයිනි මොහුට ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් අනාත්ම ලක්‍ෂණය ප්‍රකට වෙයි. හටගෙන පසුව වන අභාවය අවබෝධ වන හෙයිනිද පූර්වාත්ත අපරාත්ත නුවණින් විමසා අවබෝධ වන හෙයිනිද ඤාණ වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයෙන් අනිත්‍ය ලක්‍ෂණය ප්‍රකට වෙයි. උදයව්‍යයන්ගේ පෙළීම අවබෝධ වන හෙයිනි දුක්ඛ ලක්‍ෂණයද ප්‍රකට වෙයි. උදයව්‍යය පිරිසිඳීම අවබෝධ වන හෙයිනි ස්වභාව ලක්‍ෂණයද ප්‍රකට වෙයි. උදයඤාණයෙහි ව්‍යයාගේද, ව්‍යයඤාණයෙහි උදයයාගේද අභාවය අවබෝධ වන හෙයිනි සංඛත ලක්‍ෂණයාගේ ස්වභාව ලක්‍ෂණයෙහි තාවකාලිකත්වයද ප්‍රකට වෙයි. මෙසේ ඔහුට ප්‍රකට වූ, සත්‍යය ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාද නය ලක්‍ෂණ හේදයාගේ මෙනම් වූ, මෙම ධර්ම පෙර නූපත් විරූ වූයේ, උපදී. උපන්නාහු නිරුද්ධ වෙතියි, නිත්‍ය නවතාවයෙන්ම වී සංස්කාර වැටහේ. හුදෙක් නිත්‍ය නව්‍යතා වූවාහුම නොවෙති. සුර්යෝද්ගමනයෙහිදී පිණිබිඳුවක් මෙන්ද, දිය බුබුළක් මෙන්ද, දියෙහි කෝටුවකින් ඇඳි ඉරක් මෙන්ද, ඉඳිකටු තුඩෙහි අඬ ඇටයක් මෙන්ද, විද්‍යුත්පාදයක් මෙන්ද, ස්වල්පස්ථායී ලෙස වැටහේ. මායාවක් මෙන්ද, මිරිඟුවක් මෙන්ද, සිහිනයක් මෙන්ද ගිනි වළල්ලක් මෙන්ද, ගාන්ධර්ව නගරයක් මෙන්ද, පෙණපිඩක් මෙන්ද කෙසෙල්කඳක් ආදිය මෙන්ද, අසාරය, නිස්සාරය යයි කියා වැටහේ.

මෙතෙකින් ඉන් ව්‍යය ධර්මයම උපදියි. උපන්නේද ව්‍යයට එළඹේ යයි මේ ආකාරයෙන් සමපණස් ලක්‍ෂණයන් අවබෝධකොට සිටියේ උදයව්‍යයානුපස්සනා නමැ. ප්‍රථම තරුණ විදර්ශනා ඥාණය අවබෝධ කළේ වේ. යමකගේ අධිගමයෙන් ආරබ්ධ විදර්ශකයෙකැයි යන සංඛ්‍යාවට

යේද? එබඳු තත්වයට පත්වූයේ වේ. මෙම ඥාණයෙහි සිටියහුට ආලෝක ආදී දස විදර්ශනා උපක්ලේශයෝ උපදිති. යම් උපක්ලේශයන්ගේ ඉපැත්මෙන් අදක්ෂ යෝගාවචරයා ඒවාහි මාර්ගඥාන සංඥාව ඇතිවී නොමගම මාර්ගයයි ගනියි. උපක්ලේශ අවුලෙන් අවුලට පත්වූයේ වෙයි. දක්ෂ යෝගාවචරයා ඒවාහි විදර්ශනාව එළවනුයේ, උපක්ලේශ අවුල නිරවුල්කොට, ඒ ධර්මයෝ මාර්ගය නොවෙත්.ය. උපක්ලේශයන්ගෙන් මිදුණා වූ, විටී පිළිපත් විදර්ශනා ඥාණය මාර්ගයැයි මාර්ගයද අමාර්ගයද දැන සිටි ඥාණය මාර්ගාමාර්ග ඥාණ දර්ශන විසුද්ධිය නමැ. මෙනෙකින් ඔහු විසින් චතුරාර්ය සත්‍යය වෙන්කරන ලද්දේ වෙයි. කෙසේද? නාමරූප පිළිබඳ විමසීම ඇතිකල්හි, ප්‍රත්‍යය විමසීම හටගන්නා හෙයිනි. ධර්මස්ථිති ඥාණ වචනයෙන්ම කියන ලද, දෘෂ්ටි විසුද්ධි සංඛ්‍යාත නාමරූප ව්‍යවස්ථානයෙන් දුක්ඛ සත්‍යයාගේ ව්‍යවස්ථානය කරන ලද්දේ වේ. කංඛාවිතරණ විසුද්ධි සංඛ්‍යාත ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙන් සමුදය සත්‍යයාගේ ව්‍යවස්ථානයද උදයව්‍යයානුපස්සනාවෙන්, ක්ෂණ වශයෙන් උදයව්‍යය දර්ශනයෙන් දුක්ඛ සත්‍යයාගේ ව්‍යවස්ථානය කරන ලදී. ප්‍රත්‍යය වශයෙන් උදය දර්ශනයෙන් සමුදය සත්‍යයාගේ ව්‍යවස්ථානය කරන ලද්දේ වේ.

උදයව්‍යය ඥාන නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

උදයව්‍යයානුපස්සනාවෙහි සිටි ඒ යෝගාවචර තෙමේ, මාර්ගා මාර්ගව්‍යවස්ථාපනයෙන් කෙලෙසුන්ගෙන් මුක්ත, විටී පිළිපත්, උදයව්‍යයානුපස්සනා ඥාණය මාර්ගයයි දැන, තිලකුණු සලකා බැලීමෙන් එම මාර්ගයාගේම මනාව පැහැදිලි කිරීම සඳහා නැවත උදයව්‍යයානු පස්සනාව අරඹා, උදයව්‍යයෙන් පිරිසිඳ දත් සංස්කාරයන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් විදර්ශනා කරයි. මෙසේ ඔහුට ඒ ඥාණය තීක්ෂණව උසුලයි. සංස්කාර සැහැල්ලුව වැටහෙයි. ඥාණය තීක්ෂණව උසුලන කල්හි සංස්කාරයන් සැහැල්ලුව වැටහෙන කල්හි, උත්පාදය ඉක්මවා භංගයෙහිම සිහිය පිහිටයි. නිවනෙහි තදින් ඇලුණු බැවින් උදය අත්හැර භංගයෙහිම සිහිය ගෙනැවිත් තබයි. මෙතැන්හි භංගානුපස්සනා ඥාණය උපදියි. දැන් ඒ ඥාණ නිර්දේශයෙහි, රූපාරම්මණතා විතතං උපපජ්ඣතා භිජජති යනු රූපාරම්මණ සිත ඉපිද බිඳෙයි. නොහොත්, රූපාරම්මණ භාවයෙහි

සිත ඉපිද බිඳේයයි අර්ථයි. තං ආරම්භං පටිසංඛා යනු ඒ රූපාරම්භණය නුවණින් දැන, ක්‍ෂය ව්‍යය වශයෙන් දැක යන අර්ථයි. තස්ස චිත්තං භංගං අනුපස්සති යනු යම් සිතකින් ඒ රූපාරම්භණය ක්‍ෂය, ව්‍යය වශයෙන් දුටු ඒ සිතෙහි භංගය අනෙක් සිතකින් නුවණින් දකී යන අර්ථයි. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කීහු:- 'දත් දෑද, ඥාණයද යන ද්වයය නුවණින් බලයි.

චිත්තං යනු මෙහි ඥාණ සම්ප්‍රයුක්ත සිත අදහස් කරන ලදී. අනුපස්සති යනු නැවත නැවත බලයි. නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන් නැවත නැවත බලයි යන අර්ථයි. එහෙයින් කීහු: අනුපස්සති යනු කෙසේ අනුපස්සනා කෙරේද? අනිත්‍ය වශයෙන් අනුව බලයි. භංගය නම් අනිත්‍යතාවගේ අන්තිම කෙළවරයි. එහෙයින් ඒ භංගානුපස්සනා යෝගාවචර තෙමේ රූපයන්ට ඇතුළත් සියල්ල අනිත්‍ය වශයෙන් නැවත නැවත බලයි. නිත්‍ය වශයෙන් නොබලයි. ඉක්බිති අනිත්‍යයාගේ දුක්ඛතාව බැවින්ද, දුක්ඛයාගේ අනාත්මතාව බැවින්ද, එයම දුක් වශයෙන් නැවත නැවත බලයි. සුව වශයෙන් නොබලයි. අනාත්ම වශයෙන් නැවත නැවත බලයි. ආත්ම වශයෙන් නොබලයි. යමක් අනිත්‍යද දුක්ඛ අනාත්මද එයට සතුටු නොවිය යුතුය. යමක් සතුටු නොවිය යුතුද? එහි නොඇලිය යුතුය. එහෙයින් ඒ භංගානුපස්සනා අනුසාරයෙන් අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයැයි රූපයන්ට අයත් දෑ කෙරෙහි කළකිරේ. සතුටු නොවේ. නොඇලේ. ඇල්ම නොකරයි. හෙතෙම මෙසේ නොඇලෙන්නේ, පළමුව ලෞකික ඥාණයෙන්ම ඇල්ම නිරුද්ධ කරයි. හට නොගත්වයි. හටගැනීම නොකරයි යන අර්ථයි.

හෙතෙම මෙසේ නොඇලුණේ රූපයන්ට අයත් දෑ, දුටු පරිදි, එසේම නොදිවියෙහිද, ඥාණ පිළිවෙළ අනුව නිරුද්ධ කරයි. හට නොගත්වයි. නිරෝධ වශයෙන්ම මෙනෙහි කරයි. එහි නිරෝධයම දකියි. හටගැනීම නොවේ යන අර්ථයි. හෙතෙම මෙසේ පිළිපන්නේ අත්හරියි. නොගනියි. කුමක් කියන ලද්දේද යත්? මේ තෙමේ අනිත්‍යාදී අනුපස්සනාවෙන් ස්කන්ධ, අභිසංඛාරයන් සහිත, කෙලෙසුන්, තදංග වශයෙන් අත්හැර දමන හෙයින්, ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දෑහි, දොස් දර්ශනයෙන්ද, ඊට විපරීත නිර්වාණයෙහි, ඊට නිම්නතාවයෙන් පරිත්‍යාග වශයෙන් අත්හැරීම යයිද, ඇතුළට වැදීම් වශයෙන් අත්හැරීම යයිද යු.සේයි. එහෙයින් එයින් යුක්ත භික්ෂුව කියන ලද ක්‍රමයෙන් කෙලෙසුන්ද අත්හැර දමයි. නිර්වාණයෙහිද ඇතුළට වදියි. ඉපදීම් වශයෙන් කෙලෙස්

නොගනියි. දොස් රහිත බව දැක්වීම් වශයෙන් සංඛතාරම්මණද නොවේ. එහෙයින් අත්හරියි. නොගනියි යයි යුක්තයි.

දැන් ඔහුට එම ඥාණයන්ගෙන්, යම් ධර්මයන්ගේ ප්‍රභාණය වේද, එය දක්වන්ට 'අනිවචනො අනුපසසනෙනා නිවච සඤ්ඤං පජනති, ආදිය වදාරන ලදී. එහි නැදී යනු ප්‍රීතිසහගත තෘෂ්ණාවයි. රාගං යනු සෙසු තෘෂ්ණාවයි. සමුදයං යනු රාගයෙහි ඉපැත්මයි. නොහොත් රූපගතයාගේ පහළවීමයි. ආදානං යනු ඉපදීම් වශයෙන් කෙලෙසුන්ගේ අල්ලා ගැනීමයි.

වෙදනාරම්මණතා ආදිය මෙහිද, යටද කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුත්තාහ. ගාථාවන්හි වනාහි වස්තු සංකමනා යනු රූපාදී එකිනෙකෙහි භංගය දැක, නැවත යම් සිතකින් භංගය දිට්ඨ එම චිත්තයාගේද, භංගය දැකීම් වශයෙන් පූර්ව වස්තුවෙන් අන්‍ය වස්තුවකට සංක්‍රමණයයි.

පඤ්ඤායව විවට්ඨනා යනු උදය හැර ව්‍යයයෙහි පිහිටා සිටීමයි. ආවර්ජනා බලඤ්ඤාව යනු රූපාදී එකිනෙකෙහි භංගය දැක, නැවත භංගය අරමුණු චිත්තයාගේ භංගය දර්ශනය සඳහා අනතුරුවම ආවර්ජන සම්ප්‍රදායවයි. පටිසංඛාවිපසසනා යනු ඒ අරමුණු තොමෝ භංගය නුවණින් සලකා බලන අනුපසසනා නම් වන්නීය. ආරම්මණ අනුයෙත උභො එක වචනථානා යනු ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන් දුටු අරමුණෙහි පිළිවෙළ අනුගමනයෙන්, මෙය යම්සේද, අතීතයෙහිද සංස්කාරයන්ට අයත් දෑ බිඳී ගියේය. අනාගතයෙහිද බිඳී යන්නේය. මෙසේ ද්වයයම එක් ස්වභාවයෙන්ම ව්‍යවස්ථාපනය කෙරේයයි අර්ථයි.

පෞරාණිකයන් විසින් කියන ලද්දාහුමය.

සංවිජ්ජමානමහි විසුද්ධ දසසනො
නදන්ධං නෙති අතීත නාගතෙ
සබ්බෙපි සංඛාර ගතාපලොකිනො
උසසාව බිඤ්ඤා සුරියෙව උග්ගතෙ'ති

සුපිරිසිදු දැක්මක් විද්‍යමාන කල්හි, අතීත අනාගත සංස්කාරයන් ඒ අනුව ගෙනයයි. හිරු උදාවූ කල්හි පිණිබිඳ මෙන්, සංස්කාරයන්ට ඇතුළත් වූ සියල්ලම විනාශයට පත්වන සුළඟ.

නිරොධෙ අධිමුක්තතා යනු මේ ද්වයයෙහි හංග වශයෙන් ඒකත්වයෙන් පිරිසිදු දැන, එම හංග සංඛ්‍යාත නිරෝධයෙහිම ඇලුණු බව, එය ගරුකොට සැලකීම, එහි නැඹුරු බව, එහි ප්‍රවණතාවය, එහි නම්‍යතාවය යන අර්ථයි. වය ලක්‍ෂණ විපසසනා යනු එම ව්‍යය ලක්‍ෂණ විදර්ශනා නමැයි යු.සේයි. ආරම්භණඤ්ච පටිසංඛා යනු පළමු රූපාදි අරමුණ දැන හංගඤ්ච අනුපසසති යනු ඒ අරමුණෙහි හංගය දැක එයට අරමුණු වූ විත්තයාගේ හංගය නැවත නැවත බලයි. සුඤ්ඤතොව උපට්ඨානං මෙසේ හංගයන් නැවත නැවත බලන්නා වූ ඔහුට සංස්කාරයෝම බිඳෙති. ඒවාහි භේදය මරණයයි. අන් කිසිවෙක් නොමැත්තේ යයි ශුන්‍යතා වශයෙන්ම වැටහීම සිදුවෙයි. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කීහු.

බන්ධා නිරුජ්ඣානති නවත්වී අඤ්ඤා
බන්ධානං හෙදො මරණනති වුවවති
තෙසං බයං පසසති අපපමතෙනා
මණිංව විජ්ඣං වජිරෙන යොනිසොති

ස්කන්ධයෝ නිරුද්ධ වෙති. අන් කිසිවක් නැත. ස්කන්ධයන්ගේ භේදය මරණය යැයි කියනු ලැබේ. අප්‍රමාදී පුද්ගලයා, ඒවාහි ක්‍ෂයය, දියමන්තියෙන් මැණිකක් විදින්නාක් මෙන් නුවණින් දකියි.

අධිපඤ්ඤා විපසසනා යනු යම් අරමුණු නුවණින් සැලකීමක් වේද? යම් හංගය අනුව බැලීමක් වේද? යම් ශුන්‍යතා වශයෙන් වැටහීමක් වේද? මෙය අධිප්‍රඥා විදර්ශනාවයැයි යු.සේයි. කුසලො තීසු අනුපසසනාසු යනු අනිත්‍යානුපස්සනාදී ත්‍රයයෙහි දක්‍ෂ හික්‍ෂුචි. වතසෙසාව විපසසනාසු යනු නිබ්බිදාදී සිව් විදර්ශනාවන්හි. තයො උපට්ඨානෙ කුසලතා යනු ක්‍ෂය, ව්‍යය, ශුන්‍යය යන මේ ත්‍රිවිධ වැටහීමිහි දක්‍ෂතායෙන්, නානාදිට්ඨිසු තකමපති යනු ශාශ්වත දෘෂ්ටි ආදී නානාප්‍රකාර දෘෂ්ටීන්හි කම්පා නොවේ. හෙතෙම මෙසේ කම්පා නොවන්නේ නිරුද්ධ නොවූයේම නිරුද්ධ වූයේ යයිද, නොබිඳුණේම බිඳේයයි, පැවති මනසිකාරය, දුර්වල බදුනක් බිඳෙන්නාක් මෙන්ද, විසුරුවනු ලබන සියුම් දුහුවිල්ලක් මෙන්ද, තලඇට බෙදනු ලබන්නාක් මෙන්ද, සියලු සංස්කාරයන්ගේ ඉපැත්මෙහි හා ස්ථිතියෙහි පැවති නිමිති අත්හැර බිඳීමට දකියි. හෙතෙම යම්සේ ඡාම ඇස් ඇති පුරුෂයෙක්, පොකුණුතෙරක හෝ නදිතෙරක සිටියේ විශාල

බිත්දු ඇති වැස්ස වසින කල්හි, දිය මතුයෙහි මහත් මහත් දිය බුබුළු ඉපිද ඉපිද වහ වහා බිඳෙනු ලබන්නේ දකින්නේද? එපරිද්දෙන්ම සියලු සංස්කාර බිඳෙති යි දකියි. මෙබඳු වූ යෝගාවචරයා සඳහා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලදහ.

යනා බුබුලකං පසෙස - යථා පසෙස මරීචිකං

එවං ලොකං අවෙකබ්බතං - මවුරාජා න පසසති

යම්සේ දියබුබුළක් දක්නේද? යම්සේ මිරිඟුවක් දක්නේද, මෙසේ ලොව දක්නේ, මෘත්‍යුරාජයා නොදකී. මෙසේ ඔහුට සියලු සංස්කාර බිඳෙති, බිඳෙති යි නිතර දක්නා කල්හි, අෂ්ටානිසංස පිරිවරකොට ඇති, භංගානුපසස්සනා ඤාණය බලප්‍රාප්ත වේ. එහි මේ අට අනුසස්ත්‍රය. භව දෘෂ්ටි ප්‍රභාණය ජීවිත ආශාව අත්හැරීම, නැමකල්හි යහපත් ක්‍රියාවන්හි යෙදී, මනාව යෙදී සිටීම, පිරිසිදු දිවිපැවැත්ම, භවයන්හි උදෙසාග ප්‍රභාණය පහවූ බය ඇතිවීම, ඉවසීම හා සුවච බව ලැබීම, නොඇල්ම හා ඇල්ම ඉවසන බව යනාදියයි.

ඉමානි අධ්‍යායාණ මුත්තමානි

දිසවා තතිං සමමසති පුනපුනං

ආදිත්ත වෙලසසිරසුපමො මුනී

භංගානුපසසි අමතසස පතනියා'ති

මේ උතුම් අටගුණ දැක, එහි නැවත නැවතත් සම්මර්ශනය කරයි. ඇදිවත, සිරස ගිනිගන්නහු මෙන් උපමිත හික්කුව නිවනට පැමිණීම සඳහා භංගය අනුව බලයි.

භංගානුපසස්සනා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ආදීනව ඤාණ නිර්දේශයෙහි උප්පාදො යනු පූර්ව කර්ම ප්‍රත්‍යයෙන් මෙලොව ඉපැත්මයි. පවත්නං යනු උපන්නත්‍රයේ සුදුසු පරිදි පැවැත්මයි. නිමිත්තං යනු සියලු සංස්කාර නිමිතියි. ආයුහනා යනු මත්තෙහි ප්‍රතිසන්ධියට හේතුහු වූ කර්මයයි. පටිසන්ධි යනු මතු උපතයි. ගති යනු

යම් ස්වභාවයකින් ඒ ප්‍රතිසන්ධි කොමෝ වන්නීද? නිබ්බතනි යනු ස්කන්ධයන්ගේ හටගැන්මයි. උපපතති යනු සමවන්නහුගේ හෝ පැමිණියහුගේයයි මෙසේ කියන ලද විපාක ප්‍රවෘත්තිය වන්නීය. ජාති යනු ජරාදීන්ට ප්‍රත්‍යය වූම හව ප්‍රත්‍යයෙන් වූ ජාතියයි. අවිශේෂයෙන් ගත් කල ඒ ඒ තත්ති උපදින සත්ත්වයින්ගේ යම් යම් ස්කන්ධ පහළ වේද? ඒවාහි ප්‍රථම පහළවීම ජාතියි. ජරා යනු කැඩුණු බවයයි පිළිගත් එක් හවයකට අයත් ස්කන්ධ පරම්පරාවේ පැවැත්මෙහි වන පැරණි බවයි. සොකො යනු ඥාති ව්‍යසනාදීන්ගෙන් පෙළුණහුගේ වන සිත් තැවීමයි. පරිදෙවො යනු ඥාති ව්‍යසනාදීන්ගෙන් පෙළුණහුගේ වාග් ප්‍රලාපයි. උපායාසො යනු විශාල කරදරය. ඥාති ව්‍යසනාදීන්ගෙන් පෙළුණහුගේ සිතේ දුකින් අතිශයින් වර්ධනය වූ, අධිමාත්‍ර ද්වේෂයමය. මෙහි උත්පාදාදී පංචකයම ආදිනව ඥාණයට වස්තු වශයෙන් කියන ලද්දිය. සෙස්ස ඒවාට සමාන වචන ලෙසිනි. නිබ්බතනි ජාති යන මේ ද්වයය ඉපැන්මට ප්‍රතිසන්ධියට යෙදෙන සමාන වචනයයි. ගති උපපතති යන මෙම ද්වයය පැවැත්මට, ජරාදීන්ට හේතුවන්නේය. එහෙයින් වදාළහ.

උපපාදඤ්ච පචතතඤ්ච - නිමිත්තං දුක්ඛතති පසසති

ආයුහනං පටිසන්ධිං - ඥාණං ආදිනවෙ ඉද්'නති ව

ඉපැන්මද, පැවැත්මද යන කරුණු දුක්ඛයයි දකියි. රැස්කිරීම, ප්‍රතිසන්ධිය යන මෙය ආදිනව ඥාණයයි.

ආදිනවයෙහි ඥාණය ස්ථාන පහකදී හටගනී. සියලු පදයන්හි භයනති මෙම වචනයෙහි භයං+ඉති යනුවෙන් පදවෙන්දිය - භයං යනු පීඩා යෝගයෙන් භය සහිත බැවින් භයයි. ඉති යනු භය හටගන්නා කරුණු දැක්වීමයි. අනුප්පාදො බෙමනති සනතිපදෙ ඥාණං යන ආදිය වනාහි ආදිනව ඥාණයට විරුද්ධ ඥාණ දැක්වීම සඳහා කියන ලදී. භය වශයෙන් වැටහීමෙන් හෝ ආදිනව දැක තැනිගත් හෘදය ඇත්තවුන්ට, නිර්භය, ක්ෂෙම ආදිනව රහිත තත්වයන්ද තිබේයයි. ආශ්වාස ඇතිකරලීම පිණිස එය යු.සේයි. යම් කරුණක උත්පාදාදීහු භය වශයෙන් මනාව වැටහුණාහු වෙත්ද? ඒ සඳහා ඊට විරුද්ධ ප්‍රවණතා සහිත සිතක් වේ. එහෙයින් බිය වශයෙන් වැටහීම සිදුවූ ආදිනව ඥාණයාගේ අනුසස් දැක්වීම සඳහා මෙය යු.සේයි. අනුප්පාදො අප්පචතති මෙයින් නිර්වාණය දක්වයි. සනතිපදෙ යනු ශාන්ති කොටසෙහි, නිර්වාණයෙහි යන අර්ථයි.

ශ්‍රවණය කිරීම් වශයෙන්ම සනතිපදං යන නාම මාත්‍රය ගෙන උපන් ඥාණයද සනතිපදෙ, ඥාණයයි යු.සේයි. උපපාදො භයං අනුපපාදො බෙමං ආදිය විරුද්ධ ධර්මයන්ට විරුද්ධවීම් වශයෙන් ද්වයය කෙටිකොට, උපදිනු ලබන ඥාණය ගෙන යු.සේයි. මෙහිද යමක් බිය ගෙන දේද, එය නියම වශයෙන්ම දුකකි. යමක් දුකද, එය සසරට අහරක්, ලොවට අහරක්, කෙලෙසුන්ට අහරක් යන තත්වයන්ගෙන් නොමිදුණ බැවින් සාම්පමය. යමක් සාම්පද එය සංස්කාර මාත්‍රයක්මය. එහෙයින් උපත දුකයයි බිය වශයෙන් වැටහෙන ප්‍රඥාව ආදීනවයෙහි ඥාණයයි යු.සේයි. මෙසේ ඇතිකල්හිද බිය, දුක්, සාම්ප, සංස්කාර ආකාරයන්දැයි යන ආකාරයන්ගේ වෙනස් භාවයෙන් පැවතීම් වශයෙන්ද මෙහි වෙනස්බව දතයුතුය.

‘උපපාදො භයං, දුකබං, සාම්පං සංඛාරා’ ආදියෙහි ඉපැත්ම ආදී ආකාර අපේක්ෂා නොකොට, ‘නෙතං බො සරණං බෙමං නෙතං සරණ මුත්තමං’ ආදීන්හි මෙන් තමාගේ ආකාරය අපේක්ෂාවෙන්ම කියන ලදී. ‘සංඛාරා’ යන්නෙහි ඒකත්වයක් අපේක්ෂා නොකොට ‘අපච්චයා ධම්මා අසංඛතා ධම්මා’ ආදීන්හි මෙන් බහුවචන කරන ලදී. උත්පාදාදීන්ගේ හෝ සංස්කාරාදීන්ගේ එක් කොටසක් බැවින් උත්තරෙ පඤ්චාලා ආදීන්හි මෙන් එක් දේශයක් වුවත්, බොහෝ දෙනෙකුන්ගේ ලෙසින් ගෙන බහුවචන කරන ලදැයි දතයුතුය. බෙමං, සුඛං නිරාමිසං නිබ්බාණං යනු නිර්වාණයම කියන ලද ආකාරයන්ට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් සිව් අයුරකින් යු.සේයි. දස ඥාණේ පජානාති යනු ආදීනව ඥාණය දැනගන්නේ, උත්පාදාදී පඤ්ච වස්තූන්ද, අනුත්පාදාදී පඤ්ච වස්තුවදැයි යන දස ඥාණයන් දැනගනියි. ප්‍රතිවේධ කරයි. සාක්ෂාත් කරයි. දවිනනං ඥාණානං කුසලතා යනු ආදීනව ඥාණයෙහිද, සනතිපද ඥාණයෙහිද යන මේ ද්විඥාණයන්ගේ දක්ෂතාවයෙන්, නානා දිට්ඨිසු න කම්පති යනු විපරීත ක්‍රමයන්ගෙන් ලබන ඉහාත්ම භාව නිර්වාණාදී වශයෙන් පැවැති දෘෂ්ඨීන්හි කම්පා නොවෙයි.

ආදීනව ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සංස්කාරුපේක්ෂා ඥාණ නිර්දේශයෙහි:- උපපාදාදී යනු කියන ලද අර්ථයමය. දුක්ඛං, භයං, සාමිසං, සංඛාරා යනු උත්පාදාදියෙන් මිදීමට හේතු වූ වචනයෝය. මෙසේද ලක්ෂණ වශයෙන් සංස්කාරුපේක්ෂාව දක්වා දැන් අර්ථ වශයෙන් දක්වන්ට උපපදො සංඛාරා, තෙ සංඛාරෙ අජක්ඛුපෙකඛනී සංඛාරුපෙකඛා' ආදිය වදාළහ. එහි සංඛාරෙ අජක්ඛුපෙකඛනී යනු ආරබ්ධ විදර්ශකයාට විදර්ශනා ඥාණයෙන් ලක්ෂණත්‍රයයාගේ ස්වභාවය දුටු හෙයින් ස්වභාව සෙවීමෙහි පහවූ උත්සාහ ඇත්තහුට, ත්‍රිවිධ භවයන් ගිනිගත්තාක් මෙන් දක්නේ, සංස්කාර ග්‍රහණයෙහි මධ්‍යස්ථ වූවහුට, ඒ විදර්ශනා ඥාණය, ඒ සංස්කාරයන් බලයි, ග්‍රහණයෙන් අත්හැර දමන ලද්දේ වී බලයි. අවලෝකනය කෙරෙයිනුයි සංස්කාරුපේක්ෂා නමැයි අර්ථයි. යම්සේ ලෝකයෙහි විශේෂයෙන් දිනන්නේ අධිජයනියිද, ආහාර වර්ජිතව වසන්නේ උපවාස කෙරේයයි කියනු ලැබේ. නැවත සංස්කාරයන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් මනාකොට බලා, ග්‍රහණ මධ්‍යස්ථ භාවයෙහි පිහිටියේ, සංස්කාරුපේක්ෂාවද අනිත්‍යාදී වශයෙන් මනාකොට බලා, ඒ සංස්කාරුපේක්ෂාවගේද අනිත්‍යාදී වශයෙන් මනාකොට බලා, ඒ සංස්කාරුපේක්ෂාවගේද ග්‍රහණයෙහි මධ්‍යස්ථාකාරයෙන් පිහිටි සංස්කාරුපේක්ෂාවගේ ස්වභාවයෙන් 'යෙව සංඛාරා, යාව උපෙකඛානී' ආදිය යු.සේයි. දැන් සංස්කාරුපේක්ෂාවට සිත එළවීම හේද දක්වන්ට කොපමණ ආකාරයන්ගෙන්දැයි ආදිය වදාළහ. එහි සංඛාරුපෙකඛායා යනු සත්‍යමි වචනයයි. විතතස්ස අභිනිහාරො යනු සංස්කාරුපේක්ෂාලාභීහුගේ එයින් අන්‍ය වූ චිත්තයාගේ සංස්කාරුපේක්ෂාහිමුඛකොට බොහෝ සේ ගෙනයාම, මෙහි 'අභි' ශබ්දය අභිමුඛයෙහි යන අර්ථයි. 'නි' ශබ්දය බොහෝ සේ යන අර්ථයි. විමසන ලද විචාරීම් කවර ආකාරයන්ගෙන්දැයි යතහොත්, අට ආකාරයකින් විසඳ දෙවන විමසීම විසඳුමෙන්ම ඒ අට ආකාරයන් දක්වනු කැමැත්තේ, ඒවා නොදක්වාම, පෘථග්ජනයාට කවර ආකාරයන්ගෙන්දැයි ආදිය විමසීම කළේය. පුටුප්පනස්ස යන මෙහි වනාහි

දූවෙ පුටුප්පනා වුතතා - බුද්ධෙ තාදිව ඛණ්ඩනා

අනෙධා පුටුප්පනො එකො - කල්‍යාණෙකො පුටුප්පනො

ආදිව ඛණ්ඩ වූ, බුදුරදුන් විසින් පෘථග්ජනයින් දෙදෙනෙක් වදාරන ලදහ. එකෙක් අනු පෘථග්ජනයයි. එකෙක් කල්‍යාණ පෘථග්ජනයයි. එහි යමෙකුට ස්කන්ධ, ධාතු, ආයතනාදීන්හි, ඉගෙනීම, විමසීම, ශ්‍රවණ, ධාරණ,

ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂානාදීන් නොමැතිද? මේ අන්ධ පෘථග්ජනයි. යමෙකුට ඒවා තිබේද? හෙතෙම කල‍්‍යාණ පෘථග්ජනයි. ඒ දෙදෙනාම වනාහි :-

පුපුනං ජනනාදිනි - කාරණෙහි පුපුජ්ජනෝ
පුපුජ්ජනනෙතාගධතතා - පුපුචායං ජනෝ ඉති

පැතිරුණු බොහෝ කෙලෙස් උපදවන ආදී කරුණුවලින් පෘථග්ජන නමැ. පෘථග්ජනයිත්ට අයත් හෙයින්ද, මේ ජන තෙමේ පුපු නමැ.

හෙතෙම බොහෝ නානාප්‍රකාර ක්ලේශාදීන්ගේ ඉපදවීම් ආදී කරුණුවලින් පෘථග්ජන නමැ. දෙසු පරිදි; බොහෝ කෙලෙස් උපදවන්නුයි පෘථග්ජනයි. පහ නොකළ බොහෝ සක්කාය දෘෂ්ටි ඇත්තේනුයි, පෘථග්ජනයි. බොහෝ ශාස්තෘවරුන්ගේ මුහුණු බලන්නේනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ සියලු ගතිවලින් නැගී නොසිටියේනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් අභිසංස්කාරයන් රැස් කෙරෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් දියපහරවලින් පාවී යෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් සත්තාපයන්ගෙන් තැවෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් දාහයන්ගෙන් දැවෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ පඤ්ච කාම ගුණයන්හි ඇලී, ගිජුවී, ගැලී, මුර්ච්ඡාවට පත්ව, එහි බැස, ඇලී, තදින් ඇලී, කරදරයට පත්වූවානුය යන අර්ථයෙන් පෘථග්ජනයි. බොහෝ පඤ්ච නිවරණයන්ගෙන් ඇමිණුනාහු, වටකරන ලද්දාහු බාධාකරන ලද්දාහු වසන ලද්දාහු වැසුනාහු යටිකුරු කළාහුනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ සංඛ්‍යාතික්‍රාන්ත, ආර්ය ධර්මයන්හි ඉවතට හරවාගත් මුහුණු සහිත වූයේ පහත් හැසිරීම්වලින් යුත් ජනයන්ට ඇතුළත් වූ හෙයින්ද පෘථග්ජනයි. බොහෝසෙයින් මේ තෙමේ වෙන්වූයේමයැයි යන සංඛ්‍යාවට ගියේය. සීල ශ්‍රැත ආදී ගුණයුත් ආර්ය ජනයාගෙන් වෙන්වූයේනුයි පෘථග්ජනයි. ඔවුනතර කල‍්‍යාණ පෘථග්ජනයා මෙහි අදහස් කරන ලදී. අනෙකාට භාවනාවෙන්ම අභාවය දක්වයි. සෙබසස මෙහි සථිත ශෛක්‍ෂ්‍යයෝය. සෝවාන් මාර්ග, ඵල, සකෘදාගාමී මාර්ග ඵල, අනාගාමී මාර්ග, ඵල අර්හත් මාර්ගස්ථ වශයෙනි ඔවුහු ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂා හික්මෙන්නුයි ශෛක්‍ෂ්‍යයි. ඔවුන් අතරෙහි සෝවාන්, සකෘදාගාමී, අනාගාමී ඵලයෙහි පිහිටි තිදෙන මෙහි අදහස්කරන ලදී. මාර්ගස්ථයින්ගේ සංස්කාරපේක්‍ෂාව සඳහා සිත ඉදිරියට ගෙන ඒම නොමැති හෙයින්. විතරාගසස යනු මෙහි මුළුමනින් නැසීම් ප්‍රත්‍යාණයෙන් පහවූ ඇල්ම ඇත්තේනුයි විතරාග නමැ. රහතුන්ට එය විශේෂ නාමයකි.

තෙපදයන්හිම ජාති ග්‍රහණයෙන් ඒකවචන කරන ලදී. සංඛාරාලේඛනං අභිනන්දනී යනු ඒ උපේක්ෂා විහරණයෙහි පහසු විහරණ සංඥාව ලැබ, පහසු විහරණ ඇල්මෙහි සංස්කාර උපේක්ෂා අභිමුඛව සතුටුවෙහි. ප්‍රීති සහිත තෘෂ්ණාව උපදවයි යන අර්ථයි. විපසසති යනු සෝවාන් මාර්ග ප්‍රතිලාභය සඳහා අනිත්‍යාදී වශයෙන් විවිධාකාරයෙන් බලයි. ශෛක්‍ෂ්‍යයා මතු මාර්ග සඳහා විතරාහි වූයේ ඉහාත්ම සුව විහරණය සඳහා විදර්ශනා කරයි. පටිසංඛාය යනු අනිත්‍යාදී වශයෙන්ම මනාව පරීක්ෂාකොට, සෝවාන් ආදී ආර්යයෝ තම තමන්ගේ ඵල සමවතට සමවදින්නාහු, උදයව්‍යය ඥාණාදී නව විදර්ශනා ඥාණයන්ගෙන් විදර්ශනාකොට සමවදින්නට නොහැකි වෙති. එහෙයින් අනිත්‍යාදී වශයෙන්ම මනාව පරීක්ෂාකොට ඵල සමවතට සමවදියයි කියන ලදී. ඵල සමවතෙහි පැවැත්ම දැක්වීම සඳහා මේ ඒවා පිළිබඳ ප්‍රශ්න කරමයයි. ඵල සමවත කවරක් වන්නේද? කවරහු එයට සමවදින්නද? කවරහු සමනොවදින්නද? කවර හෙයින් සමවදින්නද? කෙසේ එම සමවැදීම වන්නේ වේද? සිටීම කෙසේද? නැගිටීම කෙසේ වේද? ඵලයට අනතුරු කිමෙක්ද? ඵලයට අනතුරු කවර දැයක්ද?

එහි ඵල සමවත කවරක් වන්නේද? ආර්ය ඵල නිරෝධයෙහි වන ධ්‍යානයයි. කවරහු එයට සමවදින්නද? කවරහු සම නොවදින්නද? සියලු පෘථග්ජනයෝ සම නොවදිති. කුමක් හෙයින්ද යත්? අවබෝධ නොකළ හෙයින්.

සියලුම ආර්යයෝ සමවදිති. කුමක් හෙයින්ද? අවබෝධ කළ හෙයින්. උපරිමයෙහි සිටියහු යට සමවන්නි සමනොවදිති. පුද්ගලාන්තර භාවෝපගමනයෙන් සන්සිඳුණු හෙයින්. යට සමවන්නි අය මතු සමවන්නි සම නොවදිති. අවබෝධ නොකළ හෙයින්. තම තමාගේම ඵලයෙහි සමවදිති. මේ මෙහි නිශ්චයයි.

සමහරු සෝවාන් සකෘදාගාමීහු සම නොවදිති. මතු ද්වයෙහිම සමවදිතිය කියති. මේ එයට හේතුවයි. ඔවුහු සමාධියෙහි පරිපූර්ණත්වයට පත්වූවෝ වෙති. එය පෘථග්ජනයාටද, තමා ලත් ලෞකික සමාධියෙහි සමවැදීමෙහි දොසක් නැත. මෙහි හේතු අහේතු සිතීමෙහි ඵලය කිමෙක්ද? මෙහිම පෙළෙහි නොවේද? කවර දස සංස්කාරෝපේක්ෂාවන් විදර්ශනා වශයෙන් උපදින්නද? කවර දස ගෝත්‍රභූධර්ම විදර්ශනා වශයෙන් උපදින්නද? මේ ප්‍රශ්නයන්ගේ විසඳුමෙහි සෝවාන් ඵලසමාපන්නිය සඳහා, සකෘදාගාමී

එල සමාපත්තිය සඳහා යයි වෙන් වෙන්ව කියන ලද්දේ නොවේද? එහෙයින් සියලුම ආර්යයෝ තම තමාගේ එලයට සමවදිනියි මෙහි නිෂ්ඨාවට යායුතුය. කවර හෙයින් සමවදිනද? ඉහාත්ම සුඛ විභරණය සඳහායි. යම්සේ රජවරු රජසුවය, දේවතාවෝ දිව්‍ය සුවය අනුභව කෙරෙත්ද, මෙසේ ආර්යයෝ ලොවුතුරු සුවය අනුභව කරන්නෙමුයි, කාල පරිච්ඡේදයක් කොට, කැමති, කැමති කෙණෙහි එලසමවතට සමවදිනි. කෙසේ මෙයට සමවැදීම වන්නේ වේද? සිටීම කෙසේද? නැගිටීම කෙසේද? දෙයාකාරයකින් මෙයට සමවැදීම වන්නේය. නිර්වාණයෙන් අන්‍ය වූ අරමුණු මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ද, නිර්වාණයෙහි මෙනෙහි කිරීමෙන්ද යන දෙයාකාරයෙනි. දෙසු පරිදි ඇවැත්නි, නිමිති රහිත චිත්ත විමුක්තියට සමවැදීම සඳහා කරුණු දෙකක් හේතුවේ. සියලු නිමිතීන්ගේ මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ද, නිමිති රහිත ධාතුවගේ මෙනෙහි කිරීමෙන්ද වේ. මෙය වනාහි මෙහි සමවදින ක්‍රමයයි. එලසමවත් කැමති ආර්ය ශ්‍රාවකයා විසින්, රහසිගතව, හුදෙකලා වී උදයව්‍යය ආදී වශයෙන් සංස්කාර විදර්ශනා කටයුතුය. පැවැත්ම අනුපිළිවෙළින් විදර්ශනා කරන ඔහුට, සංස්කාර අරමුණුකොට ගෝත්‍රභූ ඤාණයට අනතුරුව එලසමවත් වශයෙන් නිරෝධයෙහි සිත පමුණුවයි. මෙහි එලසමවත් නිමිතතාවයෙන් ශෛක්‍ෂයාටද එලයම උපදියි. මාර්ගය නොවේ. යම් කෙනෙක් කියති. සෝවාන් වූයේ එල සමවතට සමවදින්නෙමියි විදර්ශනා පිහිටුවා සකෘදාගාමී වෙති. සකෘදාගාමී වූයේද අනාගාමී වේ. ඔවුන්ට කිවයුතුය. මෙසේ ඇතිකල්හි අනාගාමී වූයේ අර්හත් වන්නේය. රහත්වූයේ පසේ බුදුවන්නේය. පසේබුදුවූයේම බුද්ධ වන්නේය කියා එහෙයින් ඒ සියල්ල පෙළ වශයෙන්ම කිසිවක් ප්‍රතික්‍ෂේප නොකරන ලද්දේයයි නොගත යුතුය. මෙයම ගතයුතුය. ශෛක්‍ෂයාටද එලයම උපදී. මාර්ගය නොවේ. ඉදින් ප්‍රථමධ්‍යානිකයා මෙයින් මාර්ගය අවබෝධ කරන ලද්දේ වේද, එලය ප්‍රථම ධ්‍යානිකවම ඉපදීම වන්නේය. ඉදින් ද්විතියාදී එක්තරා ධ්‍යානිකයෙක් ද්විතියාදී එක්තරා ධ්‍යානිකයෙක්ම වන්නේය. මෙසේ ධ්‍යානයගේ සමවැදීම වන්නේය. ඇවැත්නි, නිමිති රහිත චිත්ත විමුක්තියෙහි ස්ථිතිය සඳහා ප්‍රත්‍යය ත්‍රයයකි. සියලු නිමිතීන්හි මෙනෙහි නොකිරීමද, නිමිති රහිත ධාතුවෙහි මෙනෙහි කිරීමද, පූර්වයෙහි රැස්කිරීමද, යන වචනයෙන් ධ්‍යානයාගේ ත්‍රයාකාරයකින් සිටීම වන්නේය. එහි පුබ්බව අභිසංඛාරෝ යනු සමවතින් පූර්වකාල පරිච්ඡේදයයි, අසවල් නම් කාලයෙහි නැගිටින්නෙමි. පිරිසිඳි හෙයින් යම්තාක් එම ධ්‍යානයාගේ කාලය නොපැමිණේද? එතෙක් සිටීම වන්නේය. මෙසේ එහි සිටීම වේ.

ඇවැත්නි, නිමිති රහිත චිත්ත විමුක්තියෙන් නැගිටීම සඳහා කරුණු දෙකක් හේතු වේ. සියලු නිමිතීන්ගේ මෙනෙහි කිරීමද, නිමිති රහිත ධාතුවගේ මෙනෙහි නොකිරීම යයි යන වචනයෙන් එම ධ්‍යානයාගේ දෙයාකාරයකින් නැගිටීම වන්නේය. එහි සබ්බනිමිත්තානං යනු රූප, වේදනා, සංඝාත, සංස්කාර, විඤ්ඤාණ යන නිමිතීන්ගේ, ඒකාන්තයෙන් මේ සියල්ල එකට මෙනෙහි නොකරයි. සියල්ල එකට එකතුකිරීම වශයෙන් එය කියන ලදී. යමක් භවංගයට අරමුණු වේද, එය මෙනෙහි කරන්නේ එල සමාපත්තියෙන් නැගිටීම වේයයි මෙසේ එම ධ්‍යානයාගේ නැගිටීම දතයුතුය.

එලයට අනතුරු කිමෙක්ද? කවර එලයක් අනතුරුවද? එලයට එලයම අනතුරුව වේ. භවංගය හෝ වේ. එලය මාර්ගයට අනතුරුව තිබේ. එලයට අනතුරුවද තිබේ. ගොත්‍රභූ අනතුරුවද තිබේ. නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනය අනතුරුව තිබේ. එහි මාර්ග විටීය මාර්ගානන්තරය. ප්‍රථම ප්‍රථම එලයන්ට පසු පසු එල අනන්තරය එල සමාපත්තීන්හි ප්‍රථම, ප්‍රථම ගෝත්‍රභූ අනන්තරය. ගෝත්‍රභූ යනු මෙහි අනුලෝමය දතයුතුය. පට්ඨානයෙහි කියන ලදී. රහතුන් වහන්සේට අනුලෝමය එල සමාපත්තියෙහි අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ශෛක්ෂයන්ට අනුලෝමය එල සමාපත්තියෙහි අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. යම් එලයකින් නිරෝධයෙන් නැගිටීම වේද? එය නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා යතනයට අනන්තරවය. එහි මාර්ග විටීයෙහි උපන් එලය හැර සෙසු සියල්ල එල සමාපත්ති වශයෙන් පවත්නේ නමැ. මෙසේ එය මාර්ග විටීයෙහි හෝ එල සමාපත්තියෙහි ඉපදීම වශයෙන්,

පටිප්පසසද්ධි දරං - අමතාරම්මණං සුභං

වනතලොකාමිසං සනතං - සාමඤ්ඤාඑල මුත්තම'නති

සන්සිදුණු දාහ ඇත්තේ, සුභ අමාතාරම්මණයෙන් යුක්ත වූයේ, වැමැරු ලෝකික පස්කම් සැප ඇත්තේ ශාන්ත සෝවාන් එලාදිය උතුම්ය.

මේ මෙහි එල සමාපත්ති කථාවයි.

තද්දුප්පෙකඛිචා යනු ඒ සංස්කාරුප්පේක්ෂාව අනෙක් එවැනිම විදර්ශනා ඥාණයකින් වෙසෙසින් උපේක්ෂාකොට, සුඤ්ඤාන විහාරෙනවා

යන ආදීන්හි ඵලසම්චත හැර විදර්ශනා විහාරයෙන්ම වසනු කැමැති රහතුන් වහන්සේට, ආත්මය වශයෙන් තදින් ගැනීම හය වශයෙන් දැක ශූන්‍යතාවයෙහි ඇලුණු සිතැත්තේ, සංස්කාරාදේශ්‍යාවගේ ව්‍යය දක්නේ විදර්ශනාත්‍රය අනුව වාසය කරනුයේ ශූන්‍යතා විහාර නමැ. සංස්කාර නිමිත්ත හය වශයෙන් දැක අනිමිත්තයෙහි අධිකව ඇලුණු සිතැත්තේ, සංස්කාරාදේශ්‍යාවගේ ව්‍යය දක්නේ විදර්ශනාත්‍රය අනුව වාසය කරන්නේ අප්‍රණිති විහාර නමැ. එසේම අන්‍යයන් විසින්ද කියන ලදී. තදින් ඇලීම හය වශයෙන් බලනුයේ ශූන්‍යතාවෙහි ඇලුණු සිතැත්තේ එහි ස්පර්ශ කරමින් ව්‍යය දකී. එය ශූන්‍යතා විහාර නමැ. නිමිත්ත හය වශයෙන් බලනුයේ අනිමිත්තයෙහි ඇලුණු සිතැත්තේ, ස්පර්ශ කරමින් ව්‍යය දකී. එය අනිමිත්ත විහාර නමැ.

ප්‍රණිධිය හය වශයෙන් බලනුයේ අප්‍රණිතිතයෙහි තදින් ඇලුණේ ස්පර්ශ කරමින් ව්‍යය දකියි. එය අප්‍රණිති විහාර නමැ. ෂඩංගාදේශ්‍යාව හටගැනීමෙන් පිළිකුල් දැති පිළිකුල් නොවන සංඥාදී විහරණ හටගැනීම වන හෙයින්ද, රහතුන්වහන්සේටම හැම අතින් සිත සිය වසයෙහි පවතියි. එහෙයින් මේ විදර්ශනා විහරණය රහතුන් වහන්සේටම සිද්ධ වේයයි යු.සේයි. විතරාගො සංඛාරාදේශ්‍යාව. විපසසති යන මෙහි තෙවැදෑරුම්ය. එය තෙවැදෑරුම් වූයේ තදින් අල්වා ගැනීමිවලට නොපැමිණ තනි විදර්ශනාව යැයි දතයුත්තාහ. මෙසේ ඇතිකල්හි පූර්වාපර විශේෂ වේ.

දැන් දෙතුන් පුද්ගලයන්ගේ වශයෙන්, සංස්කාරාදේශ්‍යාවගේ ඒකත්ව, නානත්ව භේදය දක්වනු කැමැත්තේ, 'කථං පුට්ඨස්ථාසසව සෙකඛසසව' යනාදිය වදාළහ. එහි විතතසස අභිනිහාරො එකතතං හොති යනු තනි වේ. ස්වාර්ථයෙහි භාව වචනයි දතයුතුයි. යම්සේ ඉදපපවචයම - ඉදපපවචයතතයි කියන ලදද, එසේම තනිවූයේම ඒකත්වයයි. අභිනිහාරො යනු ෂ්ඡ්ඨි අර්ථයෙහි ප්‍රථමා විභක්තියි. අභිනිහාරයාගේ යන අර්ථයි. සො දෙසො සම්මජ්ඣිකා ආදීන්හි මෙන් විභක්ති විපර්යාසය කරන ලදැයි දතයුතුය. විතතං කිලිසසති යනු විදර්ශනා ඇලීම් සංඛ්‍යාත ලෝභ ක්ලේශයෙන් සිත කිලිටි වේ. තැවේ. පෙළයි යන අර්ථයි. භාවනාය පරිපජ්ඣා හොති යනු ලද විදර්ශනා භාවනාවගේ නැසීම වේ. පටිවේධසස අනන්තරායොහොති යනු විදර්ශනා භාවනාවෙන් ලැබිය යුතු සත්‍ය ප්‍රතිවේධයාගේ ප්‍රතිලාභයට අනතුරක් වේ. ආයතීං පටිසන්ධියා පච්චයො හොති යනු සංස්කාරාදේශ්‍යා සම්ප්‍රසුක්ත කර්මයාගේ බලවත් බැවින්

එයින් සුගති ප්‍රතිසන්ධිය දෙනු ලබන කල්හි, සතුටුවීම් සංඛ්‍යාත, ලෝභ කෙලෙස් අනාගත කාමාවචර සුගති ප්‍රතිසන්ධියට ප්‍රත්‍යය වේ. යම්හෙයකින් කෙලෙස් ආධාරයෙන් කර්මය, විපාක උපදවයිද, එහෙයින් කර්මය ජනක (භටගන්වන) ප්‍රත්‍යය වේ. කෙලෙස් ආධාරක ප්‍රත්‍යයෝ වෙති. ශෛක්‍ෂයාට වනාහි, උත්තරී පටිවේධසස යනු සකෘදාගාමී මාර්ගාදී වශයෙන් ප්‍රත්‍යය ප්‍රතිවේධයාගේ, ආයතීං පටිසන්ධියා පවචයෝ හොති යනු ශෛක්‍ෂයන් අතර, සෝවාන්, සකෘදාගාමීන්ට හා අවබෝධ නොකළ ධ්‍යාන ඇතියවුන්ට, සංස්කාරුප්පේක්ෂා කර්මයෙන් දෙනු ලබන, කාමාවචර සුගති ප්‍රතිසන්ධියෙහි සතුටුවන ප්‍රමාණ, කෙලෙස් ප්‍රත්‍යය වේ.

ධ්‍යානලාභීන් අතර, අනාගාමීහුට බ්‍රහ්මලෝකයෙහිම ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ අනුලෝම, ගෝත්‍රභූ චලිත් පතිසන්ධිය දෙනු ලබන කල්හි මෙම කෙලෙස්ම ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුය. අනිවචනෝ යනු තිබී නැතිවන අර්ථයෙන්, නිත්‍ය නොවන හෙයින්ද, ආදි අන්තවත් භාවයෙන්ද, අනිත්‍ය වශයෙන්, දුක්ඛතෝ යනු නිතර පෙළන අර්ථයෙන් ඉපැත්ම, විනාශය දෙකින් පෙළන හෙයින්ද, දුක්ඛ හේතුවන බැවින්ද, දුක් වශයෙන්, අනතතතෝ යනු සිය වසඟයෙහි නොපවත්නා හෙයින්ද, ප්‍රත්‍යයන්ට අයිති ස්වභාව හෙයින්ද, ස්වාමී, නිවාසී, කාරක, වේදක අභාවයෙන් අනාත්ම වශයෙන්, අනුපසසනට්ඨන යනු නැවත නැවත අනිත්‍යාදී වශයෙන් බලන අර්ථයෙන්, අභිනිභාරෝ නානතතං හොති යනු ඉදිරියට එළැවීම නොයෙක් ආකාර වේ. ඉදිරියට එළැවීමෙහි වෙනස් භාවය යයි දතයුතුය. කුසලා නිරෝගාර්ථයෙන්ද, නිරවද්‍යාර්ථයෙන්ද, කුශලතාව භටගත් අර්ථයෙන්ද වේ. අබ්‍යාකතා යනු කුසල් අකුසල් වශයෙන් ප්‍රකාශ නොකළ, කිඤ්චිකාලෙ සුවිදිතා යනු, විදර්ශනා කාලයෙහි මනාව දත්, කිඤ්චිකාලෙ නසුවිදිතා සතුටුවන කල්හි මනාව නොදත්, අවචනතං සුවිදිතා යනු සතුටුවීම ප්‍රභිණ හෙයින් ඒකාන්තයෙන් මනාව දත්, විදිතට්ඨන ව අවිදිතට්ඨනව යන මෙහි පෘථග්ජන ශෛක්‍ෂයන්ට මනාව දත් අර්ථයද, විතරාගීහුට අත්‍යන්තයෙන් මනාව දත් අර්ථයද, විදිතාර්ථම වේ. දෙදෙනාටම මනාව නොදත් අර්ථය අවිදිතාර්ථයමය. අනිත්‍යතතා යනු විදර්ශනා කරුණයෙහි සම්පූර්ණ නොවූ හෙයින් ප්‍රණීත නොවන ස්වභාවයෙන් (අතෘප්තභාවයෙන්) ඊට විපරීතයෙන් තෘප්ත භාවයෙන්, තිණණං සංඥෙඤාජනානං පහාණාය යනු සකකාය දිට්ඨි, විචිකිච්ඡා, සීලබ්ධිත පරාමාසයන්ගේ ප්‍රහාණය සදහා පශ්චිමභවික බෝසත්වරු මෙහිම සංග්‍රහයට ඇතුළත් වෙති. සොතාපතති මගං පටිලාභන්‍යාය යනු සමාස

නොකොට කියවති. සමාසකොට පාඨය වඩා සුන්දරය. සෙකෙබා තිණණං සංයොජනානං පහිණත්තා යනු සෝවාන්, සකෘදාගාමී, අනාගාමීන්ගේ සමාන භාවයෙන් යු.සේයි. සකෘදාගාමී, අනාගාමීන්ටද ඒවා ප්‍රහිණ වූවාහුමය. උත්තරිපටිලාභඥාය යනු මතු මත්තෙහි මාර්ග ලැබීම් සඳහා දිට්ඨ ධම්ම සුඛ විහරණාය යනු ඉහාත්මයෙහිම ප්‍රත්‍යක්ෂ ආත්මභාවයෙහි යම් සුඛ විහරණයක් ඇත්ද? ඒ සඳහා විහාර සමාපත්තටෙට්ඨන යනු ශෛක්ෂයාගේ ඵල සම්චන් අර්ථයෙන් විතරාගිහුට විදර්ශනා විහාරඵල සමාපත්ති අර්ථයන්ද,

දැන් සංස්කාරාරෝපේක්ෂාවන්ගේ ගණන් පිරිසිදු දක්වන්ට කෙතෙක් සංස්කාරෝපේක්ෂාවෝදැයි ආදිය වදාළහ. එහි සමථවසෙන යනු සමාධි වශයෙනි, මෙයම පාඨයයි. නීවරණ පටිසංඛා යනු පඤ්ච නිවරණයන් ප්‍රභාණය කළයුතු භාවයෙන් පරිග්‍රහණය කොට, සනතිට්ඨතා නිවරණයන්ගේ ප්‍රභාණාභිමුඛ වූ හෙයින් ඒවාහි ප්‍රභාණයෙහි අනුත්සාහවත් බවට පැමිණීමෙන් මධ්‍යස්ථතාවයෙන් සිටිනා ප්‍රඥාව. සංඛාරූපෙකබාසු යනු නිවරණ ප්‍රභාණයෙහි උත්සාහ කිරීමෙන් නිවරණ සංඛ්‍යාත සංස්කාරයන්හි මධ්‍යස්ථතාවන්හි, විතර්ක විචාරාදීන්හිද ඒ ක්‍රමයමැයි. සමථයෙහි සංස්කාරාරෝපේක්ෂාව නම් අර්පණා විටීයට ආසන්න පූර්වභාගයෙහි බලවත්භාවයට පත් භාවනාමය ඥාණයයි. 'සොතාපත්ති මග්ග පටිලාභඥාය, ආදීන්හි සිව්මග වාරයන්හි සුඤ්ඤත, අනිමිත්ත අප්පණිහිත මාර්ගයන්ගේ එක්තරා මාර්ගයක් ලබයි. සොතාපත්ති ඵල සමාපත්තඥාය, ආදීන්හි සිව්ඵල වාරයන්හි, වනාහි අප්පණිහිත ඵල සමාපත්තිය සඳහාද, අනිමිත්ත විහාර සමාපත්තිය සඳහාද වේ. අනෙක් ද්විඵල සමාපත්තීන්ගේ කරුණු වෙන්ව කියන ලද හෙයින්. අනිත්‍යානුපස්සනාව නැගී සිටීම් වශයෙන් අප්පණිහිත මාර්ගඵල සමාපත්තිහුය. අනත්තානුපසසනාව නැගී සිටීම් වශයෙන් ශුන්‍යතා මාර්ගඵල සමාපත්තිහුයයි සූත්‍රාන්ත ක්‍රමයෙන් දනගුත්තේය. මෙහිද සිව්මග වාරයන්හි උප්පාදං ආදී මුල්පද පහක්ද, ගති ආදි දස සමානාර්ථ පදයන්දැයි යන පසළොස් පදයන් කියන ලද්දේනුයි ඡට් ඵල සමාපත්ති වාරයන්හි මුල්පදයන්ම පහක් කියන ලදී. එය කුමක් හෙයින්ද යත්? සංස්කාරෝපේක්ෂාවගේ තීක්ෂණ භාවය ඇතිකල්හි, කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙහි සමත් මාර්ගයාගේ හටගැන්ම වන හෙයින්, එහි අති තීක්ෂණභාවය දැක්වීම සඳහා සමානාර්ථ පදයන්ගෙන් දැඩිකොට මුල්පද කියන ලදී. ඵලයාගේ නිරුක්තසාහ භාවයෙන්, ශාන්ත ස්වභාව හෙයින්ද, මාර්ගයට

අයත් බැවින්ද, මද වූද සංස්කාරෝපේක්ෂාව ඵලයට ප්‍රත්‍යය වේයයි දැක්වීම සඳහා මුල්පදයන්ම කියන ලදැයි දතයුත්තාහ.

දැන් ජාති වශයෙන් විචාරා, ලැබීම් වශයෙන් විසඳන්ට කෙතෙක් සංස්කාරාලේඛනාවන් කුසල්දැයි ආදිය වදාළහ. එහි පණණරස සංඛාරාලේඛනා යනු සමථ වශයෙන් අටක්ද, සිව් මාර්ගයන්ගේ ත්‍රිවිධ ඵලයන්ගේ වශයෙන් සතක්දැයි පහළොවකි. සමථ වශයෙන් වන අටවැදෑරුම් සංස්කාරෝපේක්ෂාවන් රහතුන්ට නිවරණ නුවණින් සැලකීමක් නොමැති හෙයින්, විතර්ක විචාරාදීන්ගේ ප්‍රභාණ උත්සාහය හැර සුවයෙන් ප්‍රභාණය කරන හෙයින්, සංස්කාරෝපේක්ෂා නාමයට නුසුදුසු යයි කොට ඒවාහි අව්‍යාකෘතතාවය නොකියන ලදැයි දතයුත්තාහ. ඵලසමවතට සමවදින රහතන් වහන්සේ විසින් සංස්කාරෝපේක්ෂාව හැර සමවදින්ට නොහැක්කේනුයි ත්‍රිවිධ සංස්කාරෝපේක්ෂා අව්‍යාකෘත යයි කියන ලදී. අප්‍රණිතිත, සුඤ්ඤත, අනිමිතත වශයෙන් රහතුන්ට ත්‍රිවිධ සංස්කාරෝපේක්ෂායි.

දැන් සංස්කාරෝපේක්ෂාවන්ගේ වර්ණනා කිරීම් වශයෙන් කියන ලද ත්‍රිවිධ ගාථාවන්හි, පටිසංඛාසනනිට්ඨනා පඤ්ඤා යනු සංස්කාරෝපේක්ෂාවයි. අට්ඨ විතතසස ගොවරා යනු සමථ වශයෙන් කියන ලද අට සංස්කාරෝපේක්ෂායි. සමාධියට විෂය වූ භූමීන්ය යන අර්ථයි. 'විතතං පඤ්ඤාඤුවහාවයං' යන ආදීන්හි මෙන් විත්ත ශීර්ෂයෙන් සමාධිය දක්වන ලදී. 'ගොවරෙ හික්ඛවෙ වරථ සකෙ පෙතතිකෙ විසයෙ' ආදීන්හි මෙන් ගෝවර ශබ්දයෙන් විෂයය දක්වයි. යමකට යමක් අයත් වේද? එයට එය විෂයයයි යු.සේයි. පුට්ඨජනසස දෙව යනු සමථ වශයෙන් හා විදර්ශනා වශයෙන්, තයො සෙක්ඛසස යනු සමථ, විදර්ශනා, සමාපත්ති වශයෙන්, තයොව විතරාගසස යනු අප්‍රණිතිත, සුඤ්ඤත, අනිමිතත ඵල සමාපත්ති වශයෙන්, 'තිසෙසා' යනුවෙන් කිවයුතු කල්හි 'තයො' යයි ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. තයො සංඛාරාලේඛනා ධම්මා යයි යෙදිය යුතුය. යෙහි විතතං විවට්ඨනි යම් සංස්කාරෝපේක්ෂා ධර්මයන්හි, විතර්ක විචාරාදීන්ගේ උත්පාදාදීන්හි සිත ඉවත්ව යේද, විතරාගීනුටද, සංස්කාරෝපේක්ෂා හටගැන්මෙහිදී, සංස්කාරයන්ගෙන්, සිත ඉවත්ව නිර්වාණයට පතී යයි යු.සේයි.

අට්ඨ සමාධිසස පච්චයා යනු: සමථ වශයෙන් කියන ලද, සංස්කාරෝපේක්ෂා අට, අර්පණාවන් සම්ප්‍රාප්ත කරවන හෙයින් අර්පණා

සමාධියට ප්‍රත්‍යය වේ. දස ඤාණසස ගොවරා යනු විදර්ශනා වශයෙන් කියන ලද දසමාර්ග ඤාණයාගේද එළ ඤාණයාගේද භූමිහු, තිණණං විමොක්ඛානං පච්චයා යනු සුඤ්ඤත, අනිමිත්ත අප්‍රණිහිත විමෝක්‍ෂයන්ට උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යයවීම, නානාදිධ්මිසු නක්ඛමපති යනු භංගය නොහැරම සංස්කාරයන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් විදර්ශනා කරනුයේ ශාශ්වත දෘෂ්ටි ආදී නානාප්‍රකාර දෘෂ්ටීන්හි කම්පා නොවෙයි.

සංස්කාරෝපේක්‍ෂා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ගෝත්‍රභූ ඤාණ නිර්දේශයෙහි, අභිභූය්‍ය යනු මැඩපවත්වයි. ඉක්මවයි. බිහිද්ධා සංඛාර නිමිත්තං යනු ස්වකීය සන්තානයෙහි පවත්නා අකුසල ස්කන්ධයෙන් පිටත වූ සංස්කාර නිමිත්ත. ලෞකික සංස්කාර වනාහි, කෙලෙසුන්ට නිමිති බැවින්ද, නිමිති ආකාරයෙන් වැටහෙන හෙයින් නිමිත්ත යයි කියති. අභිභූය්‍යතීති ගොත්‍රභූ යනු පෘථග්ජන ගෝත්‍රය මැඩපවත්වන හෙයින් ගෝත්‍රභාවය යු.සේයි. පක්ඛන්ද්‍රතීති ගොත්‍රභූ යනු ආර්ය ගෝත්‍රය වඩන හෙයින්ද, ගෝත්‍රභාවය යු.සේයි. අභිභූයිත්වා, පක්ඛන්ද්‍රතීති ගොත්‍රභූ යනු අර්ථද්වය කෙටිකොට යු.සේයි.

වුට්ඨාතීති ගොත්‍රභූ පෙරළේ යන ශීර්ෂ පාඨයෙහි නැගිටීම් පෙරළීම් පදානු රූපයෙන් පෘථග්ජන ගෝත්‍රය මැඩපවත්වන අර්ථයම යු.සේයි. සමථ වශයෙන් කියන ලද ගෝත්‍රභූන්ගේ වනාහි, නිවරණාදී ගෝත්‍රයන් මැඩපවත්වන හෙයින්ද, ගෝත්‍රභූ යනු සෝවාන්ඵල සමාපත්ති සදහායයි ආදීන්හි ඡටි සමාපත්ති වාරයන්හි උත්පාදාදී ගෝත්‍රයන් මැඩපවත්වන හෙයින් ගෝත්‍රභූයි, සකෘදාගාමී මාර්ග ප්‍රතිලාභය සදහා යයි ආදී මාර්ග වාරයන්හි සෝවාන් ආදී ගෝත්‍රයන් මැඩපවත්වන හෙයින් ගෝත්‍රභූයයි අර්ථය දතයුතුය. මෙහි ගෝත්‍රාර්ථයෙහි ඛිජාර්ථය වැටේ. ප්‍රකරණයෙහි යු.සේයි. නිර්වාණය සියලු උවදුරුවලින් ආරක්‍ෂාවී ඇති හෙයින් ගෝත්‍රයයි කියනු ලැබේ. එය පිළිපදිනුයිද ගෝත්‍රභූයි. උවදුරුවලින් ආරක්‍ෂා වී ඇති හෙයින් අට සමවත්ද ගෝත්‍රයි. ඒ ගෝත්‍රයට පිළිපදී (බයි) නුයි ගෝත්‍රභූයි යු.සේයි. සතර මාර්ගයන්හිම ගෝත්‍රභූ නිවන අරමුණුකොට ඇත. සිව්ඵල සමාපත්තීන්ගේ ගෝත්‍රභූ, සංස්කාරාරම්භණ

වූයේ, එල සමාපත්ති ප්‍රවණතාව බැවින් යයි කියති. විසුද්ධි මාර්ගයෙහි කියන ලද්දේමය. එහි පැවති අනුපූර්ව විදර්ශනාව, සංස්කාරාරම්භ ගෝත්‍රභූ ඥාණයන්ට අනතුරුව එලසමාපත්ති වශයෙන් නිරෝධයෙහි සිත පමුණුවයි. එහෙයින්ම මෙහි මාර්ග වාරයන්හි සොළොස්වෙනි කොටගත්, පිටත සංස්කාර නිමිති පදයෙහි සමාපත්ති වාරයන්හි සයවෙනි කොට ග්‍රහණය කරන ලදැයි දතයුතුය. අනෙක් අයුරින් මුල්පද ග්‍රහණයෙන් ගතයුතු වන්නේය.

අනෙකුත් අය, නිර්වාණයෙහි, යම් ප්‍රථම සිතා බැලීමක්, ප්‍රථම එක්තැන් කිරීමක් වේද? මෙය ගෝත්‍රභූයයි කියනු ලැබෙයි කියති. එය එලය සඳහා නොයෙදේ. 'පණණරස ගොත්‍රභූධම්මා කුසලා' යන මෙහි රහතත් වහන්සේට මැඩපැවැත්විය යුතු නිවරණ නොමැති හෙයින් පහසුවෙන්ම විතර්ක විචාරාදීන්ගේ ප්‍රභාණය කළයුතු හෙයින්ද මැඩපැවැත්වීම් අර්ථයෙන් ගෝත්‍රභූ නාමය සුදුසු නොවෙත්යයි කොට ගෝත්‍රභූන්ට අව්‍යාකෘතතාවක් නොකියන ලදැයි යු.සේයි. එලසමවතට සමවදින රහතත් වහන්සේ විසින් සංස්කාරයන් මැඩ නොපවත්වා සමවදිනට නොහැකිවේනුයි ගෝත්‍රභූ ධර්මත්‍රය අව්‍යාකෘතයයි යු.සේයි. සමහරු මෙහි නොදක්වන ලද ආර්ය මාර්ගයන්ගේ වශයෙන් අෂ්ට සමාපත්ති තියුණු අවබෝධය සහිත යයි කියති. එහෙයින් අටසමවත් ගෝත්‍රභූ කුසල් වේ යයි කියති. සංස්කාරෝපේක්ෂායෙහිද එසේමය. සාමිසං වා යනාදීන්හි වට්ටාමිස, ලොකාමිස, කිලෙසාමිසයන් අතර, කෙලෙසුන්ට ආහාර වශයෙන් සාමිසයි. තෘෂ්ණා සහිත බැවිනි. එය කිමෙක්ද? අටවැදෑරුම් සමට ගෝත්‍රභූ ඥාණයයි. වට්ටාමිසං යනු ත්‍රෛභූමික වෘත්තයමය ලොකාමිසං යනු පස්කම් ගුණයෝය. කිලෙසාමිසං යනු කෙලෙස්මය. නිරාමිසං යනු දසවැදෑරුම් ගෝත්‍රභූ ඥාණයයි. තෘෂ්ණා නොමැති හෙයිනි. ආර්යයෝ ගෝත්‍රභූහි තෘෂ්ණා නොකරති. පොත්වල 'සාමිසංවෙ' යයි ලියති. එය සුන්දරතර නොවේ. එපරිද්දෙන්ම පණිහිත, අප්පණිහිත, සඤ්ඤාතත, විසඤ්ඤාතත, වුට්ඨිත, අවුට්ඨිත දතයුතුය. තෘෂ්ණා ප්‍රාර්ථනායෙහි පණිහිතං පිහිටියේ යයි අර්ථයි. එහි අභාවයෙහි අප්‍රණිහිතංය තෘෂ්ණා සංයෝගයෙන්ම යුක්ත වූයේ සඤ්ඤාතතංය, එහි අභාවයෙන් විසඤ්ඤාතතංය.

වුට්ඨිතං යනු විදර්ශනා ගෝත්‍රභූ ඥාණයමය, එය තෘෂ්ණාව සිදින හෙයින් වුට්ඨිත නමැ, එහි අභාවය අවුට්ඨිත නමැ. පිටත නැගී සිටුනා

හෙයින් හෝ වුවකි. එලගේතුහුදි, නිර්වාණධර්මය වශයෙන් නිර්වාණාභිමුඛ වූ හෙයින්, පිටත සංස්කාර නිමිත්තෙන් නැගිටියේ නමැයි දතයුතුය. යට මැඩපැවැත්වීම් වශයෙන් නැගී සිටුනා, එයට පාරාමිමුඛ වූ හෙයින් මැඩපවත්වයි. නැගී සිටියි. පරාමිමුඛ වේයයි දතයුතුය. කිණිණි විමොක්ඛානං පච්චයා යනු ත්‍රිවිධ ලෝකෝත්තර විමෝක්ඛයන්ගේ, සමථ ගෝත්‍රභූ ද්වයට, පකති උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වෙති. විදර්ශනා ගෝත්‍රභූ ද්වයට අනන්තර, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වෙති. විදර්ශනා ගෝත්‍රභූ ද්වයට අනන්තර, උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වෙති. පඤ්ඤා යසස පරිචිතා යනු යමෙකුට පූර්වභාග ප්‍රඥාව පුරුදු කරන ලද්දේ, මනාව පුරුදු කරන ලද්දේ වේද? කුසලො විවට්ඨෙ වුට්ඨානෙති නුමුලා වීම් වශයෙන්ම විවිට්ඨ සංඛ්‍යාත ගෝත්‍රභූ ඤාණයෙහි කුසලතා ඇත්තේ, දක්ෂ වූයේ, පූර්වභාග ඤාණයෙන් හෝ නිපුණවූයේ. නානා දිට්ඨිසු න කම්පති යනු මුළුමනින් නැසීමෙන් ප්‍රතිණ වූ නානාප්‍රකාර දෘෂ්ටිත්ති කම්පා නොවේ.

ගෝත්‍රභූ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

මාර්ග ඤාණ නිර්දේශයෙහි, මිච්ඡා දිට්ඨියා වුට්ඨාති යනු දෘෂ්ටි අනුසය ප්‍රභාණයෙන් මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් තෙසැටක් හේද වූ මිච්ඡා දෘෂ්ටියෙන් නැගිටියි. තදනුවතතක කිලෙසෙහි යනු මිච්ඡාදෘෂ්ටිය හා එකට යෙදීම් වශයෙන්ද, මිච්ඡා දෘෂ්ටිය ඇසිරී කිරීමෙන්ද, උපදිනු ලබන, මිච්ඡා දෘෂ්ටියට අනුව පවත්නා වූ නොයෙක් ආකාර කෙලෙසුන්ගෙන්, ඉන් එහා පැවති කෙලෙස් ප්‍රභාණය යු.සේයි. එකට පැවතීම දෙයාකාරය. හටගැන්මෙන් එකට පැවැත්ම හා ප්‍රභාණයෙන් එකට පැවැත්මයි. ඒ මිච්ඡාදෘෂ්ටිය සමග එක් සිතක හෝ එක් පුද්ගලයෙකු කෙරෙහි හෝ ප්‍රභාණය තෙක් සිටියානුද, එය ඒ හා සිටියානු වෙති. මිච්ඡා දෘෂ්ටිය ප්‍රතිණ වන කල්හි, මිච්ඡා දෘෂ්ටිය හා යෙදුණු අසංඛාරික දෙසිත්ති ඒ දෘෂ්ටිය හා හටගත්, ලෝභ, මෝහ, උද්ධව, අහිරික, අනොත්තප්ප යන මේ කෙලෙස්ද, සංඛාරික දෙසිත්ති, ඒ දෘෂ්ටිය හා එකට හටගත්, ලෝභ, මෝහ, චීන, උද්ධව, අහිරික, අනොත්තප්ප යන මේ කෙලෙස් හටගැන්මෙන් එකට පැවතීම් වශයෙන් ප්‍රතිණ වෙති. දෘෂ්ටි කෙලෙසුන්ම ප්‍රතිණ වන කල්හි, ඒ සමග එක් පුද්ගලයෙකු කෙරෙහි පිහිටි අපාය ගමනීය ලෝභ, ද්වේෂ, මෝහ, මාන, විචිකිච්ඡා, චීන, උද්ධව, අහිරික, අනොත්තප්ප යන මේ කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙන් එකට පැවතීම් වශයෙන්

ප්‍රතිණ වෙති. බන්ධනි යනු ඒ අනුව පවත්නා ස්කන්ධයන්ගෙන්, ඒ දෘෂ්ටිය අනුව පවත්නා සහජෙකඨා හා ප්‍රභාණෙකඨායන්හිද, සිව් අරූප ස්කන්ධයන්හි හා ඒ හා හටගත් රූපයන්හිද, පංචස්කන්ධයන්හිද, මිථ්‍යා දෘෂ්ටි ආදී කෙලෙස් ප්‍රත්‍යයෙන් අනාගතයෙහි ඉපදිය යුතු විපාක ස්කන්ධයන්ගෙන්, බිහිද්ධාව සබ්බන්තිතෙතනි යනු කියන ලද ආකාර කෙලෙස් ස්කන්ධයන්ගෙන්, පිටත වූ සියලු සංස්කාර නිමිතිවලින්, මිවණ සංකප්පා වූවකි යනු සෝවාන් මාර්ගයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු, සිව් දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්තයන්හි හා විචිකිචිතා සහගත සිතද යන පඤ්ච චිත්තයන්හිද, අපායගමනීය සෙසු අකුසල චිත්තයන්හිද වූ මිථ්‍යා සංකල්පයෙන් නැගිටියි. මිවණ වාචය වූවකි යනු මුසාවාදයෙන්ද, අපායගමනීය, පිසුන, එරූස, සමඵප්පලාපයන්ගෙන්ද නැගිටියි. මිවණ කම්මනතා වූවකි යනු ප්‍රාණසාත, අදින්නාදාන, මිවණවාරයන්ගෙන් නැගිටියි. මිවණජීවා වූවකි යනු නැතිගුණ පෙන්වීම, වාටුබස් කීම, ශුභාභූත නිමිති කීම, අන් ගුන සුණුවිසුණු කිරීම, ලාභයෙන් ලාභය සෙවීම හා ආජීව තේතු වූ සත්වදැරුම් කාය වාග් කර්මයන්ගෙන් නැගිටියි. මිථ්‍යා ව්‍යායාම, මිථ්‍යා සති, මිථ්‍යා සමාධීන්ගෙන් නැගිටීම මිථ්‍යා සංකල්ප වූවකිනැගෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම දතයුතුය. මිථ්‍යා සති යනු සිතියට විරුද්ධාකාරයෙන් උපදිනු ලබන අකුසල විතෙතාත්පාද මාත්‍රයමය. මතු මාර්ගත්‍රයයෙහි දර්ශනාර්ථයෙන් සමමා දිට්ඨි යනාදී අට මාර්ගාංගයන්, ප්‍රථමධ්‍යානිකයෝ ප්‍රථම ධ්‍යානයෙහිදී යම්සේ ලබන්ද, එසේම ලබති. එහි ප්‍රථම මාර්ගයෙහි සමග් දෘෂ්ටිය, මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය දුරුකෙරෙනුයි සමග් දෘෂ්ටියි. සමග් සංකල්පාදිහුද, මිථ්‍යා සංකල්පාදින්ගේ දුරුකිරීමේ අර්ථයෙන්ම දතයුත්තාහ. මෙසේ ඇතිකල්හි, ප්‍රථම මාර්ගයෙන්ම දෙසැටක් දෘෂ්ටිගතයන්ගේ ප්‍රතීණ වූ හෙයින්, මතු මාර්ගත්‍රයයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු දෘෂ්ටියක් නම් නැත. එහි 'සමමා දිට්ඨි' යන නම කෙසේ වේද? යම්සේ වීෂ ඇතියේ හෝ නොමැතියේ හෝ වේවා, බෙහෙත බෙහෙතමයැයි කියනු ලැබේ. මෙසේ මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය ඇතියේ හෝ වේවා, නොමැතියේ හෝ වේවා මෙය සමග් දෘෂ්ටියම නමැ. ඉදින් එය නාම මාත්‍රයක්ම වේද? මතු මාර්ගත්‍රයයෙහි වනාහි සමග් දෘෂ්ටියෙහි කෘත්‍යය අභාවයට පැමිණේ. මාර්ගාංග සම්පූර්ණ නොකෙරේ. එහෙයින් සමග් දෘෂ්ටිය තම කෘත්‍යයන් කළයුතුය. මාර්ගාංග සම්පූර්ණ කළයුත්තාහුය. මෙහි තම කෘත්‍යයන් සමග් දෘෂ්ටි ලැබෙන අයුරින් දැක්විය යුත්තාහ. මතු මාර්ගත්‍රයයෙන් නැසිය යුතු එක් මානයක් ඇත. එය දෘෂ්ටි ස්ථානයෙහි සිටී. ඕ ඒ මානය දුරුකරන්නීනුයි සමග් දෘෂ්ටියි. සෝවාන් මාර්ගයෙහිදී

සමග් දෘෂ්ටිය මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය දුරුකරයි. සෝවාන් වූවනුට, සකෘදාගාමි මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු මානයක් ඇත. ඒ මානය දුරුකෙරේනුයි සමග් දෘෂ්ටිය. එහිම සත් අකුසල් සිත් සමග එකට හටගත් සංකල්පයක් ඇත. ඒ සිත් සමග වාචාංග සෙලවීමක් ඇත. ශරීරාංග සෙලවීමක් ඇත. ප්‍රත්‍ය පරිභෝගය ඇත. සහජාත ව්‍යායාමය ඇත. සිහි නැති ස්වභාවය ඇත. එකට හටගත් සිතෙහි එකඟබව ඇත. ඒවා මිථ්‍යා සංකල්පාදීහු නමැ. සකෘදාගාමි මාර්ගයෙහි සමග් සංකල්පාදීහු, ඒවාහි ප්‍රභාණයෙන් සමග් සංකල්පාදීන් බවට පත්වේයයි දතයුත්තාහ. මෙසේ සකෘදාගාමි මාර්ගයෙහි අෂ්ටාංගයෝ ස්වකෘත්‍යකාරී වෙති. සකෘදාගාමීහුට අනාගාමි මාර්ගයෙන් නැසියයුතු මානය ඇත. එය දෘෂ්ටි ස්ථානයෙහි සිටියි. එහි සත් චිත්තයන් සමග එකට හටගත් සංකල්පාදීහු ඇත. ඒවාහි ප්‍රභාණයෙන් අනාගාමි මාර්ගයෙහි අෂ්ටාංගයන්ගේ තම කෘත්‍ය කරන ලදැයි දතයුත්තාහ. අනාගාමීහුට අර්හත් මාර්ග වධ්‍ය මානය ඇත. එය දෘෂ්ටි ස්ථානයෙහි සිටී. යම් ඒ පස්වැදැරුම් අකුසල චිත්තයන් වන්නේද, ඒවා සමග හටගත් සංකල්පාදීහු ඇත. ඒවාහි ප්‍රභාණයෙන් අර්හත් මාර්ගයෙහි අෂ්ටාංගයන්ගේ ස්වකීය කෘත්‍ය කරන ලදැයි දතයුත්තාහ. ඔළාරිකා යනු කාය වාක් ද්වාරයන්හි ව්‍යතික්‍රමණයට ප්‍රත්‍යය භාවයෙන් ස්පුල වූ හෙයින් කාමරාග සංකෘදාජනා යනු මෛත්‍රිනරාග සංඛ්‍යාත සංයෝජනයෙන් එය කාමයන්හි එක්කොට බදිනුයි සංකෘදාජනයයි යු.සේයි. පටිස සංකෘදාජනා යනු ව්‍යාපාද සංයෝජනයයි. එය අරමුණෙහි හැපේනුයි පටිසයයි යු.සේයි. ඒවාම ශක්තිමත් භාවයට පත් අර්ථයෙන් සන්තානයෙහි අත්තොහාර පවත්නා හෙයින් අනුසයයි. අණු සහගතා යනු ඉතා කුඩා, සියුම් වූ යන අර්ථයි. මෙහි සහගත ශබ්දය එබැවිහි යන අර්ථයි. සකෘදාගාමීහුගේ කාමරාග ව්‍යාපාද, නිරායාසයෙන් හටගැනීමෙන් නැගී සිටීම මද හෙයින්ද යන දෙකරුණින් සියුම් වූවාහුය. ඔහුට අඥාන පෘථග්ජනයාට මෙන් නිතර කෙලෙස් නූපදී. සමහර අවස්ථාවන්හි උපදී. උපදිනුයේද, අඥාන පෘථග්ජනයාට මෙන්, මඩින, පතුරුවන-වසන අන්ධ කරන ස්වභාවයෙන් නූපදී. දෙමගින් ප්‍රගීණ හෙයින්, මන්දමන්දව සියුම් ආකාර වී උපදී. ව්‍යතික්‍රමණයට පමුණුවන්ට සමත් නොවේ. මෙසේ තුනී වූයේ අනාගාමි මාර්ගයෙන් ප්‍රගීණ වේ. රූපරාගා යනු, රූපහවයෙහි ඇලීමයි. අරූපරාගා යනු, අරූප හවයන්හි ඇලීමයි. මානා උඩඟුවීම් ලක්‍ෂණයයි. උද්ධව යනු නොසන්සුන් ලක්‍ෂණයයි. අවිජ්ජාය යනු, අන්ධ ලක්‍ෂණයයි. හවරාගානුසයා යනු රූපරාග අරූපරාග වශයෙන් හවයන් පිළිබඳව අප්‍රකටව පවත්නා ආශාව.

දැන් මාර්ග ඥාණ සංවර්ණනාව කරනුයේ, අජාතංකාපෙති ආදිය වදාළහ. එහිදී, අජාතං කාපෙති ජාතෙන කාතං තෙන පවුච්චති යනු: තම සන්තානයෙහි පහළ වූ ලෝකෝත්තර ධ්‍යානයෙන් ඒවා යුක්ත වූ පුද්ගල තෙමේ, නූපන්නා වූම ඒ ඒ කෙලෙස් දවයි. දහනය කරයි. සිද්ධ දමයි. ඒ කාරණයෙන් එය ලෝකෝත්තර ධ්‍යානයයි කියනු ලැබේ යයි අර්ථයි. ක්‍රමය විමොක්ඛ කුසලතා යනු ඒ ආර්යමාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත වූ විතර්කාදී ධ්‍යානයෙහිදී, විමෝක්ඛ සංඛ්‍යාත ආර්ය මාර්ගයෙහිදී, නුමුලාවිම්භයෙන් කුසල බව හේතුකොටගෙන, ප්‍රථම මාර්ගයෙන්ම ප්‍රතීණ වූ නොයෙක් දෘෂ්ටිකෝණ කම්පා නොවේ. ධ්‍යානය නම් දෙවදැරුම්ය. ආරම්භණ උපනිධ්‍යානය, ලක්ෂණ උපනිධ්‍යානය වශයෙනි. ලෝකික ප්‍රථමධ්‍යානාදිය කසිණාදී අරමුණු නැවත නැවත සිතන අර්ථයෙන් ධ්‍යාන නමැ. විදර්ශනාව සංස්කාරයන්ගේ ස්වභාව සමාන ලක්ෂණ නැවත නැවත සිතන අර්ථයෙන් ධ්‍යාන නමැ. ලෝකෝත්තරය, නිර්වාණයෙහි සත්‍යය ලක්ෂණ නැවත නැවත සිතන අර්ථයෙන් ධ්‍යාන නමැ. මෙහි වනාහි ගොත්‍රභූ හා සාධාරණ වූ ලක්ෂණ, නැවත නැවත සිතීම අර්ථය ස්පර්ශ නොකොට, සාධාරණ නොවූ අයුරින් කෙලෙස් දවන අර්ථයෙන් ධ්‍යානයයි යු.සේයි. මෙහි විමොක්ඛාර්ථය වනාහි නිර්වාණාරම්භණයෙහි මනාව ස්ථිර ලෙස පිහිටන අර්ථයි. කෙලෙසුන්ගෙන් මනාව මිඳෙන අර්ථයි. සමානිත්‍වය යථාවේ විපසසති යනු අර්පණා, උපචාර, ක්ෂණික, සමාධිත් අතර එක්තරා සමාධියකින් පළමුව සිත එක්කැන්කොට පසුව සුදුසු පරිදි විදර්ශනා කරයි. මෙහි 'ව' ශබ්දය එක් කිරීම අර්ථයි. විදර්ශනාව එක් කරයි. විපසසමානෝ තථාවේ සමාදහෙති යනු මේ විදර්ශනා නම් රූක්ෂ වූයේ, ආස්වාද රහිතය. සමථය නම් සිනිඳු වූයේ ආස්වාද සහිතය. එහෙයින් විදර්ශනා කරනුයේ, එසෙයින්ම විත්ත සමාධානයද කරන්නේය. විදර්ශනා කරනුයේ නැවත සමාධියට ප්‍රවිශ්ටව විත්ත සමාධානය යම්සේ කරන්නේද, එසේම විදර්ශනාවද කරයි යන අර්ථයි. ගාථා බන්ධනයට අනුව වෙකාරය කරන ලදී. අර්ථය වකාරාර්ථය මය. විපසසනාව සමථෝ තදා අහු යනු සමථ විදර්ශනාවන්ගේ එකට බැඳී පවත්නා ස්වභාවය ඇතිකල්හි ආර්ය මාර්ගය පහළවීම වේ. අර්ථය මාර්ගය ඉපදවීමට සමත් හෙයින්, යම්කලෙක එම ක්‍රම එකට යෙදීම වේද, එකල්හි විදර්ශනාවද, සමථයද වන්නාහුය. සමථ විදර්ශනා වූවාහු නම් වෙතියි අර්ථයි. සමථ විදර්ශනා ආර්ය මාර්ගානුමුඛ කාලයෙහිදී, මාර්ගක්ෂණයෙහිදී, සමානභාගා යුගනදධා වත්තරෙ යනු සමාන වූ, සමවූ භාගයක්, කොටසක් ඒවාටනුයි සමානභාග නම් වේ. වියදණෙහි එකට බඳිනා ලද්දේ මෙන් වූයේනුයි යුගනදධායි.

ඔවුනොවුන් නොඉක්මවන අර්ථයෙන් සම් වීර්යය, සම්බල යන අර්ථයි. මෙහි විස්තරය යුගනද්ධ කථායෙහි ප්‍රකට වන්නේය.

දුක්ඛා සංඛාරා සුඛො නිරොධොති දසසනං දුභතො වුට්ඨිතා පඤ්ඤා එසෙසති අමතංපදං යනු සංස්කාර දුක්ඛය. නිරෝධ සංඛාරාන නිවන සුවයයි පිළිපත්නනුට ඉන්වන නිර්වාණ දර්ශන සංඛාරාන ආර්ය මාර්ග ඤාණය, දෙකින් නැගී සිටුනා ලද ප්‍රඥාව නමැ. එම ප්‍රඥා තොමෝ අමාන පද නිර්වාණය අරමුණු ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරයි. ලබයි යන අර්ථයි. නිර්වාණය වනාහි නොතැවෙන අර්ථයෙන් අමානය හා සමානනුයි අමතංයි. මළ, මැරුණු, විනාශය මෙයට නොමැත්තේනුයි අමතංයි. පූර්වභාගයෙහි පටන් මහත් උත්සාහයෙන් මහත් ප්‍රතිපදාවෙන් පිළිපදී. පිළිපදීනුයි පදයයි යු.සේයි. විමොක්ඛ වර්යං ජානාති විමෝක්ඛ ප්‍රවෘත්තිය මුළු නොවීම් වශයෙන්, දැනගනී. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා වශයෙන් දැනගනී. දෙඅයුරින් නැගී සිටුනා විමෝක්ඛය, දෙඅයුරින් නැගී සිටුනා සිව් විමෝක්ඛයත්, දෙඅයුරින් නැගීටීම්වලට අනුලෝම සිව් විමෝක්ඛයත් දෙඅයුරින් නැගී සිටුනා සන්සිද්ධි සිව් විමෝක්ඛයන්දැයි, මතු විමෝක්ඛ කථායෙහිම පැමිණි විමෝක්ඛ වර්යා දතයුත්තාහ. එහි විස්තර එහිම ආර්යය. නානතෙත එකතත කොවිදො යනු ඒ විමෝක්ඛයන්ගේ නානත්වයෙහිද, ඒකත්වයෙහිද, දක්‍ෂ්ණාව දෙඅයුරින් නැගී සිටුනා විමෝක්ඛ වශයෙන් ඒවාහි ඒකත්වයද, චතුරාර්ය සත්‍ය මාර්ග වශයෙන් නානත්වයද, එක් එක් ආර්ය මාර්ගයෙහි නැවත නැවත බලන හේදයෙන් නානත්වයද, ආර්ය මාර්ග භාවයෙන් ඒකත්වයද දතයුතුය. දවිනනං ඤාණානං කුසලතා යනු දර්ශන සංඛාරාන වූද, භාවනා සංඛාරාන වූද, මේ ඤාණ ද්වයාගේ නිපුණතායෙන්; දසසනං යනු සෝවාන් මාර්ගයයි. එය පළමුවෙන් නිර්වාණය දක්නා හෙයින් දසසන යයි යු.සේයි. ගෝත්‍රතු ප්‍රථමයෙන්ම නිර්වාණය දකියි. යම්සේ වනාහි කිසියම් කළයුතු දැයක් සඳහා පැමිණි පුරුෂයා දුරින් ඇතුළුට නැගී, රථයෙහි සරණ, රජු, දිවියේ නමුත්, නුඹ රජ දිවිදැයි විමසන ලද්දේ, දැක කළයුතු කෘතිය නොකළ හෙයින් නොදකිමි කියේය. එපරිද්දෙන්ම නිර්වාණය දැක කළයුතු කෙලෙස් ප්‍රභාණයාගේ අභාවය හෙයින් දර්ශනය නොවේයයි කියනු ලැබේ. එම ඤාණය මාර්ගයාගේ ආවර්ජන ස්ථානයෙහි සිටියි. භාවනා යනු සෙසු මාර්ගතුයයි. එය ප්‍රථම මාර්ගයෙන් දුටුවා වූම ධර්මයෝ භාවනා වශයෙන් උපදිති. නොදුටුවීරු කිසිවක් නොදකියි. එහෙයින් භාවනායයි යු.සේයි. යට භාවනා මාර්ගයාගේ නොනිම් හෙයින් ද්වි ඤාණයන්ගේ යයි නොකියා,

සෝවාන්, සකෘදාගාමී, අනාගාමී මාර්ගලාභීන් සඳහා ධ්‍යාන විමෝක්‍ෂයන්හි දක්‍ෂතාවයයි යු.සේයි. අර්හත් මාර්ගලාභීන් භාවනා මාර්ගයාගේ නිමි හෙයින්, ද්විඥාණයන්ගේ දක්‍ෂතාවයයි. යු.සේයි.

මාර්ගඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

එළඥාණ නිර්දේශයෙහි, තං පයොග පටිපපසදධනතා යනු ආධ්‍යාත්මික හා පිටත නැගිසිටිම් ප්‍රයෝගයාගේ සන්සිදුණු හෙයින්. මාර්ගය ස්වකීය ක්‍ෂණයෙහි කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙන් දෙඅයුරින් නැගිටිම් කරයි නමැ. එළ ක්‍ෂණයෙහි ක්ලේශයන්ගේ ප්‍රතීණ බැවින්, මාර්ගයාගේ දෙඅයුරින් නැගිටිම් ප්‍රයෝග සංසිදවූ හෙයින් සන්සිදුණේ නම් වේ. උපපජ්ඣි යනු මාර්ගයට අනතුරුව වරක් හෝ දෙවරක් උපදියි. එළසමවත් කල්හි බොහෝවරක්ද, නිරෝධයෙන් නැගිටින්නහුට, දෙවරක් උපදී. ඒ සියල්ලම ප්‍රයෝග සන්සිදුණු හෙයින් උපදී. මගගසෙසතං එලං යනු එළය අපේක්‍ෂාකොට නපුංසක වචනය කරන ලදී. සකෘදාගාමී මාර්ගක්‍ෂණයන්හිදීද, එක් එක් මාර්ගාංග වශයෙන්ම නැගිටිම් යෙදීම දකුණත්තාහ.

එළ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

විමුක්ති ඥාණ නිර්දේශයෙහි, සක්කාය දිට්ඨි යනු විද්‍යමානාර්ථයෙන් පවතින, ස්කන්ධ පංචකයයි කියනු ලබන ශරීරයෙහි දෘෂ්ටියනුයි සක්කාය දිට්ඨියි. විචිකිච්ඡා යනු පහවූ පිළියම් ඇත්තේනුයිද, ස්වභාවය හෝ සොයන්නේ එයින් වෙහෙසේ ක්ලාන්ත වේනුයි විචිකිච්ඡායි. සීලබ්බත පරාමාසො යනු සීලයෙන් පිරිසිදු වෙයි. චුතයෙන් පිරිසිදු වෙයි. සීල චුතයෙන් පිරිසිදු වේයයි තදින් පිහිටුවාගත් ඇල්ම, එය ස්වභාවය ඉක්මවා ඔබ්බෙහි ස්පර්ශ කෙරේනුයි පරාමාසයි. ද්වයයෙහි සමානතාව වූයේද, දෘෂ්ටි භාවයෙහි, තර්කයද අන්‍යෝපදේශද හැර ප්‍රකෘතියෙන්ම සක්කාය දෘෂ්ටි ග්‍රහණයෙන්, ප්‍රකෘති ස්වභාව වූ, විසිවැදෑරුම් සක්කාය දෘෂ්ටියෙහි ප්‍රභාණයෙන්ම සියලු දෘෂ්ටි ප්‍රභාණ දැක්වීම සඳහා සක්කාය

දෘෂ්ටිය යු.සේයි. සිලබ්බත පරාමාසය වනාහි සුද්ධ ප්‍රතිපදාවට ඇතුල් වෙන්නෙමුයි, පිළිපත්වන්නේ ප්‍රතිපදාවන්ගේ මිථ්‍යාභාවය දැක්වීම සඳහා වෙන්ව යු.සේයි.

ත්‍රයයෙහිම අනුසය ප්‍රභාණයෙන්ම ප්‍රභාණය දක්වන්නට, දිට්‍යානුසයෝ විවිකිවජානුසයෝ'යි යු.සේයි. කෙලෙස් බැවින් වෙන්ව නොගන්නා ලදී. උපකකිලෙසා යනු අපවිත්‍ර කරත්, තවත් බාධා කරන්නුයි කිලෙසායි. ශක්තිමත් වූ අර්ථයෙන් බොහෝ කෙලෙස්නුයි උපකකිලෙසයි. සමමා සමුච්ඡිනනා භොනති යනු සමුවෙජද ප්‍රභාණයෙන්, අනුත්පාද නිරෝධයෙන් මනාව විනාශ කරන ලද්දාහු වෙති. සපරිපුට්‍යානෙහි යනු සිත භාත්පසින් වෙළන ලද්දාහු නැගී සිටිති. උපදිත්තිය පරිපුට්‍යානානියි. නිතර පවත්නා කෙලෙසුන්ට මෙය විශේෂ නාමයකි. වෙළීම් සහිත වූයේ සපරිපුට්‍යානානියි. ඒ සපරිපුට්‍යානයන්ගෙන්, අනුසහගතව පැවති කෙලෙසුන්ගෙන් සිත මිදුණේ වේයයි, ඒවාහි ඉපැත්ම අයෝග්‍ය හෙයින් නොකඩවා පැවතීම් වශයෙන් පවතිනු ලබන සිත ඉන් මිදුණේ නම් වේ. එයම මනාව මිදුණු හෙයින් සුවිමුක්තංයි තං විමුක්ති ඤාතරොධෙන යනු ඒ විමුක්තියගේ දැනීම් අර්ථයෙන්

විමුක්තිඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඤාණ නිර්දේශයෙහි, මාර්ගක්‍ෂණයෙහිම, හේතු අර්ථයෙන් පළමුව මාර්ගාංගයන් වෙන් වෙන්ව කියා, නැවත මාර්ගාංග වූද, මාර්ගාංග නුවූද ධර්මයන්, අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් බෝධියැයි ලද නම් ඇති ආර්යයාගේ අංගභාවයෙන් බොජ්‍යාංග මාර්ගාංගමය. ප්‍රීති, පසසද්ධි, උපෙක්‍ෂා, සමෙබ්බාජ්‍යංග මාර්ගාංග නොවූවාහුය. නැවත බල වශයෙන්ද, ඉන්ද්‍රිය වශයෙන්ද, වෙනම දක්වන ලද, ශ්‍රද්ධාවම අමාර්ගාංග වූවාහුය. නැවත මාර්ගක්‍ෂණයෙහි හටගත්තා වූම ධර්මයන් රාශි වශයෙන්, දක්වන්නේ 'ආධිපතෙය්‍යරොධෙන' ආදිය වදාළහ. එහි උපට්ඨානරොධෙන සතිපට්ඨානා යනු තනි නිර්වාණාරම්මණ වූවාහු, කාය, වේදනා, චිත්ත, ධර්මයන්හි, සුභ, සුඛ නිත්‍ය ආත්ම සංඥා ප්‍රභාණ කෘත්‍ය සාධක වශයෙන් සිටි සතිපට්ඨාන නමැ. නිර්වාණාරම්මණ එකක්ම වූ චිරියය උපන්නා වූද, නූපන්නා වූද අකුසලයන්ගේ, ප්‍රභාණ, නූපදීම් කෘත්‍යයාගේද, නූපන්නා වූ හෝ උපන්නා වූ කුසලයන්ගේ උත්පාද,

ස්ථිති කෘත්‍යයාගේ සිදුකිරීම් වශයෙන් සිව් සමාසක් ප්‍රධන් නමැ. තථ්‍යවේදන සච්ඡා යනු දුක්ඛාවාදීන්හි බොරු නොවීම් අර්ථයෙන් සිව් අරිසස් ඒවාම මෙහි ප්‍රතිවේදාර්ථයෙන්, ඒ මාර්ග-ඵල ලක්ෂණයෙහි ප්‍රතිලාභ ප්‍රතිවේද වශයෙන් පැමිණි, නිවනට බැසගත් නිර්වාණයයි වෙන්ව කියන ලද නිර්වාණයද, සෙසු ධර්ම ප්‍රතිලාභාර්ථයෙන් ඒ මාර්ග ඵල ලක්ෂණයෙහි ප්‍රතිලාභ ප්‍රතිවේද වශයෙන් පැමිණියාහු සත්‍යාර්ථයෙන් සත්‍යය. තදා සමුදාගතා යන වචනයෙන් මාර්ගඵල අවසානයෙහි, ඒකාන්තයෙන් සිව්සස් ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කෙරේයයි, මෙහි නිෂ්ඨාවට යායුතුය.

‘කළයුක්ත කරන ලදී. මතු ආත්මභාවය සඳහා අන් කිසිවක් නැතැයි දනී යන වචනයෙන්, මා විසින් දුක සම්පූර්ණයෙන් දැනගන්නා ලද්දේය. මාගේ දුක හටගැන්ම ප්‍රීතිය. මා විසින් දුක් නිරෝධය අවබෝධ කරන ලද්දේය. මාර්ගයද මා විසින් වඩන ලද්දේයයි ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ කියන ලද්දේම වේ. එසේ ප්‍රත්‍යවේක්ෂණය යෙදේ. මෙහි සමුදය යනු ඒ ඒ මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු දැයම දතයුතුය. මෙහි කියන ලද සමුදය ප්‍රත්‍යවේක්ෂා වශයෙන්ම අට්ඨකථාවන්හි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්ෂණය, මාර්ගඵල නිර්වාණ ප්‍රත්‍යවේක්ෂණයයි දෙවදැරුමය. මෙහි ස්වරූපයෙන්ම ගෙනඑන ලදැයි යු.සේයි. හුදෙක් දුක් ප්‍රත්‍යවේක්ෂාවම නොකියන ලදී. කිසිසේත් නොකියන ලදී. තවද, වාක්‍ය හටගැනීමෙන්ද, යුක්ති යෙදෙන හෙයින්ද ගතයුතුමය. සත්‍යය ප්‍රතිවේදාර්ථයෙහි පිළිපත්නහුට, සත්‍යය ප්‍රතිවේදය නිමිකල්හි, තමා කළකිස ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කිරීම යෙදේමය. අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් සමථයයි ආදී මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත වූම සමථ විදර්ශනා ධර්මයන් ඒක රසාර්ථයෙන්ද, නොඉක්මවීම් අර්ථයෙන්ද දක්වන්ට යුක්තයි. සංවරධේයන සීල විසුද්ධි යනු සමාග් වාචා, සමාග් කර්මාන්ත, සමාග් ආජීවයන්මය. අවිකේඛපථේයන චිත්ත විසුද්ධි යනු සමාග් සමාධියමය. දසසනට්ඨන දිට්ඨි විසුද්ධි යනු සමාග් දෘෂ්ටියමය. විමුක්තථේයන යනු මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීම් අර්ථයෙන්, නිර්වාණාරම්භණයෙහි ස්ථිර ලෙස පිහිටීම් අර්ථයෙන්, විමොක්ඛා යනු කෙලෙසුන් මනාසේ නැසීම් වශයෙන් මිදුණු ආර්ය මාර්ගයමය. පච්චේධට්ඨන විජජා යනු සත්‍යය ප්‍රතිවේදාර්ථයෙන් විද්‍යාවයි. සමාග් දෘෂ්ටියමය. පරිවචාගට්ඨන විමුක්ති යනු මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන්ගේ දුරලීම් අර්ථයෙන්, ඉන් මිදෙන හෙයින් විමුක්තියි. ආර්ය මාර්ගයමය.

සමුච්ඡේදවෙය්න ඛයෙ ඤාණං යනු කෙලෙස් විනාශ කරන අර්ථයෙන් කෙලෙස් ඝෛය කරන ආර්ය මාර්ග ඤාණයයි. සමයග් දෘෂ්ටියමය. ඡන්දාදීහු යට කියන ලද අයුරින්ම දතයුත්තාහ. හුදෙක් මෙහි මාර්ගඝෛයයෙහිම මාර්ගයාගේ මූල, මැද, අග ආකාරයෙන් දක්වන ලදහ. විමුක්ති යන මෙහි මාර්ග විමුක්තියමය. සත්‍යාර්ථයෙන් සත්‍යයි. මෙහි නිර්වාණය ගන්නා ලද්දේම වේ. මෙහි අවසන් බව දැක්වීම සඳහා නැවත කියන ලදැයි දතයුතුය. එල ලඝණයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙහි චිත්තානි, හෙතවෙය්න මග්ගො යනු එල මාර්ග භාවයෙන්ම, සමමප්පධානානි යනු මාර්ග ඝෛයයෙහි, සිව්කිස් සාධක විර්ය කෘත්‍ය එලයෙහි, උපදනා ඝෛයයෙහි සිද්ධ හෙයින් යයි යු.සේයි. අන් ආකාරයකින් එල ලඝණයෙහි සමයක් ප්‍රධානයෝ නොලබත්මය. මාර්ග ඝෛයයෙහි සත්තිස් බෝධිපක්ක ධර්මයන් උදුරා දක්වන තෙරුන් විසින් යු.සේයි. එල ලඝණයෙහි සතර සමයක් ප්‍රධානයන් හැර සෙසු තෙතිස් ධර්ම ලබ්ධියි එපරිද්දෙන්ම ප්‍රතිවේධ කෘත්‍යාදිය සිදුවීම් වශයෙන්, සත්‍යාදීන්ද සුදුසු පරිදි දතයුත්තාහ. විමොක්ඛො යනු එල විමෝඝයයි. විමුක්ති යනු එල විමුක්තියයි. සත්සිද්ධිම අර්ථයෙන් අනුත්පාදයෙහි ඤාණය කියන ලද අර්ථයමය. වුට්ඨතිඤා යනු අතරෙහි නැගිටීම් අභාවයෙන් එල වශයෙන් යු.සේයි. ඉම ධම්මා තදා සමුදාගතා යනු මේ කියන ලද ධර්මයන් මාර්ගඝෛයෙහිද එල ඝෛයයෙහිද, හටගත්තාහු යයි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කෙරේ.

ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

වස්තු නානත්ව ඤාණ නිර්දේශයෙහි, වකඛුං අජඤ්ඤානං වච්ඡෙදනි යනු අධ්‍යාත්ම වූ ඇස පිරිසිදු දනී. යම්සේ හෙතෙම පිරිසිදු දනීද? එසේ කියනු කැමැත්තේ, 'කථං වකඛුං අජඤ්ඤානං වච්ඡෙදනි'යි විචාරා නැවත ඇස අවිද්‍යාවෙන් හටගත්තේ යැයි නිශ්චය කරයි ආදියෙන් නිශ්චය කරන ආකාරය දැක්වීය. එහි අවිද්‍යා, තෘෂ්ණා, අනිත්‍ය උපස්ථම්භක හේතුවයි. කර්මය අනිත්‍ය උපදවන හේතුවයි. ආහාරය වර්තමාන උපස්ථම්භක හේතුවයි. එයින් ඇසට උපස්ථම්භක වූ සෘතු චිත්තයන් ගන්නා ලද්දේම වෙති. වතුනතං මහාභුතානං උපාදාය යනු ද්විතියාර්ථයෙහි ෂ්ඡ්ඨයි. සතර මහා භුතයන් දැඩිසේ ගෙන පවතින් යන අර්ථයි. එයින් ප්‍රසාද වක්‍ෂුභාවය දක්වන ලද්දේ වේ. සසම්භාර භාවය ප්‍රතික්‍ෂෙප කරන ලදී. උප්පන්නං යනු

කාල, නොකඩවා පැවතීමේ ඝෛර්වයෙන් උපන්, සමුදාගතං යනු හේතුවෙන් හටගත්, මෙතෙකින් විදර්ශනා පූර්වභාග වක්‍ර ව්‍යවස්ථානය දක්වන ලදී. අනුභාව සමභූතං ආදීන්හි අනිත්‍යානු පස්සනාවෙන් ඇස, හටගැනීමෙන් පෙර අවිද්‍යමානත්වයෙන් නොවී හටගනී. ව්‍යයයෙන් මත්තෙහි අභාව හෙයින්, තිබී නොවන්නේය. අනතවනතතො අන්තය මෙයට ඇත්තේනුයි - අනතවායී. අන්තවත් වූයේම අනතවනෙතායී. සතිමනෙතා, ගතිමනෙතා, ධිතිමනෙතා ආදිය මෙකී. ඒ අන්තවත් භාවයෙන්, අවසානය විද්‍යමාන හෙයින් අද්ධවං යනු සියලු අවස්ථාවන් බිඳවැටෙන හෙයින් ස්ථිරභාවය නොමැති හෙයින් ස්ථිර නොවේ. අසසසතං යනු නිත්‍ය නොවේ. විපරිණාමධම්මං යනු ජරායෙන්ද, මරණයෙන්ද යන දෙයාකාරයෙන් වෙනස්වීම ස්වභාවකොට ඇත. 'වකඤ්ඤා අනිවංගං, වකඤ්ඤා අනිවංගතො' ආදිය කියන ලද අර්ථයි. මනො යන්නෙන් හවංග මනස අදහස් කරන ලද හෙයින්, අවිජජා සමභූතො ආදිය යෝග්‍යයි. ආහාර සමභූතො යන මෙහි එකට යෙදුණු ස්පර්ශාහාර, මනො සංඝෙවනතාහාර වශයෙන් දකුණුය. උපපනෙතා යනු කාල හා සන්තති වශයෙන්.

වස්ථුනානක ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

ගෝවර නානක ඥාණ නිර්දේශයෙහි, රූපෙ බහිද්ධා වච්ඡෙති යනු අධ්‍යාත්මයෙන් පිටත වූ රූපායතන ධර්මයන් නිශ්චය කෙරේ යන අර්ථයි. අවිජජා සමභූතා යන ආදිය ආත්මභාවයට ඇතුළත් කර්මජ රූපය බැවින් යයි යු.සේයි. ආහාරයද, කර්මජ රූපයට උපස්ථම්භක ප්‍රත්‍යය වේ. ශබ්දය, සෘතු, චිත්ත සමුට්ඨාන හෙයින් අවිද්‍යාවෙන් හටගත් ආදී චතුෂ්කය නොකියන ලදී. ස්පර්ශයන්ගේ ස්වයං මහාභූත හෙයින් චතුනතං මහාභූතානං උපාදායයි නො යු.සේයි. ධම්මා යන මෙහි හවංග සිත හා යෙදුන ක්‍රීඩිධ අරූප ස්කන්ධයන්ද, ධර්මායතනයට ඇතුළත් සියුම් රූපද කර්මයෙන් හටගත් සියලුම රූපයන්ද, තවද යම් යම් රූප යම් යම් හේතුවකින් හටගනින්නද, ඒ ඒ රූප ඒ ඒ හේතුවෙන් යයි දකුණත්තාන. අනෙක් අතට, ස්වකීය සන්තානයට ඇතුළත් වූ රූපාදී සියලු ධර්මයන් ඇතුළත් නොකරන්නාහුය. අනිත්‍යය බද්ධ රූපාදීහුද විදර්ශනාවටම ඇතුළත් වූවාහුය. එහෙයින් ඒවාහි කර්මයෙන් හටගත් (යන) පදයෙහි ඇතුළත්ය. ඒවාද සියලු සත්ත්වයින්ට සාධාරණ කර්මප්‍රත්‍ය සෘතු

සමුට්ඨානයි. අනෙක් ඉන්ද්‍රියබද්ධ නුච්ඡ රූපාදීහු විදර්ශනාවට ඇතුළත් නුච්ඡවාහුයයි කියති. එය

සබ්බෙ සංඛාරා අනිවච්ඡාති - යදා පඤ්ඤාය පසසති
අථ නිබ්බින්නී දුකෙඛ - එසමග්ගො විසුද්ධියා

සියලු සංස්කාර අනිත්‍යයෝයි, යම්කලෙක නුවණින් දකීද, එකල්හි දුකෙහි කලකිරේ. එය විසුද්ධියෙහි මාර්ගයයි (නිවණෙහි මගයි) යනාදිය පෙළට විරුද්ධ වේ. විසුද්ධි මාර්ගයෙහි කියන ලදී. මෙ සස්තෙහි ඇතමෙක් මුලදීම අධ්‍යාත්ම සංස්කාරයන්හි ප්‍රවිෂ්ටව විදර්ශනා කරයි. පිරිසිදු අධ්‍යාත්ම දර්ශන මාත්‍රයෙන්ම මාර්ග වුට්ඨානය නොවේද? පිටතද බැලිය යුතුමය. එහෙයින් තමාගේ යයි සිතා නොගත් අන්‍යයාගේ සංස්කාරයන් කෙරෙහිද, අනිත්‍ය, දුක්, අනාත්ම වශයෙන් විදර්ශනා කරයි. එහෙයින් අන්‍යයාගේ වක්‍රරාදීන්ගේ නිශ්චය, ඉන්ද්‍රියබද්ධ නුච්ඡ රූපාදීන්හි නිශ්චයද කැමතිවිය යුතුමය. (කළයුතුමය) එහෙයින් ත්‍රේභූමික සංස්කාරයන්හි විදර්ශනාවට නොඑළඹෙන්නක් නම් නැත.

ගෝචර නානත්ථ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

වර්යා නානත්ථ ඤාණ නිර්දේශයෙහි, විඤ්ඤාණවර්යා ආදීන්හි අරමුණෙහි හැසිරෙනුයි වර්යායි. විඤ්ඤාණයම වර්යා වූයේනුයි විඤ්ඤාණ වර්යායි. නොදැන්මෙන් හැසිරීම, නොදැන්මෙන් හැසිරෙයි හෝ දත් දැහි හැසිරීම හෝ අඤානයන්ගේ හැසිරීම හෝ අඤ්ඤාණවර්යායි. ඤාණයම වර්යාව වූයේ ඤාණවර්යායි. ඤාණයෙන් හෝ හැසිරෙයි. දත් දැහි හෝ හැසිරේ. ඤාණයාගේ හැසිරීම නුයි ඤාණ වර්යායි. දසසන්ඨාය යනු රූප දර්ශනය සදහා පැවති. ආවජ්ජන කිරියා බ්‍යාකකා යනු භවංග චිත්ත පරම්පරාවෙන් ඉවත්කොට, රූපාරම්මණයෙහි, සිත් පරම්පරාව ආවර්ජනා කෙරෙයි නමයිනුයි ආවජ්ජනංයි. විපාක අභාවයෙන් කිරීම් මාත්‍ර යනුයි කිරියායි. කුසල් අකුසල් වශයෙන් ප්‍රකාශ නොකළේනුයි අබ්‍යාකතයි.

දසසන්ඨො යනු එයින් දකිති. තෙමේ හෝ දකියි. දර්ශන මාත්‍රයම හෝ එයනුයි දසසන්තංයි. දර්ශනයම අර්ථය දසසන්ඨොයි. වක්කු විඤ්ඤාණං

යනු කුසල විපාක හෝ අකුසල විපාක. දිට්ඨතතා යනු නොදක්නා ලද්දෙහි ප්‍රතිග්‍රහණයෙහි අභාවය හෙයින් වක්‍රජර් විඤ්ඤාණයෙන් රූපාරම්මණයෙහි දිටි බැවින්. අභිනිරෝපනා විපාක මනොධාතු යනු දිටි අරමුණෙහිම නගීනුයි > අභිනිරෝපනායි. ද්වි විපාක සමපට්ඨජන මනෝධාතුවයි. අභිනිරෝපිතතතා යනු රූපාරම්මණයෙහි නැගි හෙයින් විපාක මනො විඤ්ඤාණ ධාතු යනු ද්වි විපාක සන්තීරණ මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවයි. සෝතද්වාරාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. සන්තීරණාන්තරව වොත්පන නොකියන ලද්දේද අටුවා ඇදුරන් විසින් කියන ලද හෙයින් ලැබෙහියි ගතයුතුය. විජානනපටාය යනු ධර්මාරම්මණයෙහිද, රූපාදී ආරම්මණයාගේ දැනගැනීම සඳහා. ආවජජන කිරියා බ්‍යාකතා යනු මනෝද්වාරාවරජන සිතයි. විජානනසෝ යනු ඉන් අනතුරුව ජවන වශයෙන් ආරම්මණයාගේ දැනගන්නා වූම අර්ථයයි. අනෙකක් නොවේ. මත්තෙහි අකුසල ජවනයන්ගේද, විදර්ශනා මාර්ගඵල ජවනයන්ගේද, චෙන්ව කියන ලද හෙයින් සෙසු ජවනයෝ මෙහි ගතයුතු වන්නාහුය.

‘කුසලෙහි කමෙමහි විපප්‍රයතතා වරතීති විඤ්ඤාණ වරියා’ ආදී වචනයෙන් හසිතෝත්පාද චිත්ත ජවනයම ගතයුතුය. ඡට් ද්වාරයන්හි අහේතුක චිත්තයන් කියන ලද හෙයින් ආවරජන ද්වයද, දෙපස් විඤ්ඤාණයන්ද, සමපට්ඨජන ද්වයයද, සන්තීරණත්‍රයද, එක් හසිතෝත්පාද සිතද යන අටළොස් අහේතුක සිත්ම විඤ්ඤාණවරියා යැයි දතයුත්තාහ. දැන් අරමුණ දැනගැනීම මාත්‍රාර්ථයෙන් විඤ්ඤාණ වරියායැයි නිරාගා වරතී ආදිය වදාළහ. විඤ්ඤාණය වනාහි, රාගාදීන්ගේ එක්වීමෙහිද, ශ්‍රද්ධාදීන්ගේ එක්වීමෙහිද පැතිර මැඩීමට පමුණුවයි. ඒවා නැතිකල්හි ස්වකීය අවස්ථායෙහිම සිටී. එහෙයින් නිරාගාදී වචනයෙන් ඒ කියන ලද විඤ්ඤාණයන්ගේ විඤ්ඤාණ කෘත්‍ය මාත්‍රය දක්වයි. එයට රාගය නැත්තේ යයි නිරාගායි. එය වනාහි ඇලීම් වශයෙන් රාගොයි. අනෙක්වාහි දුෂ්‍යවීම් වශයෙන් දොසොයි. මූළාවීම් වශයෙන් මොහොයි හැඟීම් වශයෙන් මානොයි. විපර්යාස වූ දර්ශන වශයෙන් දිට්ඨියි. උඩට එසවූ, නොසන්සුන් බව උද්ධමමයි. අත්නොහැර පවතින්නුයි අනුසයායි. නිරනුසයායි කිවයුතු කල්හි නානුසයායි යු.සේයි. අර්ථය එකමය. මෙහි නැගී සිටීමට පත්වූවන්ගේම අභාවය දතයුතුය.

විඤ්ඤාණවරියාව ප්‍රතීණ වූ අනුසයන්ගේම වශයෙන් නොකියන ලදී. යම් නිරාගාදීහු කාම, රාග සහිතාදියෙන් චෙන් වූයේම නම් වේයයි,

පිළිවෙළ අන්තරය දක්වන්නට 'රාග විපපයුතතා' ආදිය වදාළහ. නැවත අන්තරයන්ගෙන්ද වෙන්වීම් ස්වභාවය දක්වන්නට 'කුසලෙහි කමෙමහි' ආදිය වදාළහ. කුසලයන්ම රාගාදී දෝෂයන් නොමැති හෙයින් අනවජ්ජානියි. පිරිසිදු බව හටගත්වන හිරි ඔත්තප්පයන්ගෙන් යුක්ත බැවින් සුක්කානියි. පැවැත්ම සුව හෙයින්, සුව හටගැනීම, ඉපැත්ම මේවාටනුයි සුබුද්ධයානියි. සුවවිපාක හෙයින් හෝ සුව හටගැනීම වර්ධනය මේවාටනුයි සුබුද්ධයානියි. කියන ලද්දට විරුද්ධාකාරයෙන් අකුසලයන් යෙදිය යුත්තාහ. විඤ්ඤානෙ වරහි යනු විඤ්ඤාණයෙන් අවබෝධ කරනු ලබන අරමුණ විඤ්ඤාන නමැ. ඒ අවබෝධ කළ අරමුණෙහි, කුමක් කියන ලද්දේ වේද? නිල් වර්ණ යෙදීමෙන් නිල් වස්ත්‍රය මෙන්, විඤ්ඤාණ යෝගයෙන් අවබෝධ කරන ලද්දේ විඤ්ඤාණ නමැ. ඒ අවබෝධයෙහි හැසිරෙන්නුයි විඤ්ඤාණ වරියායි යු.සේයි. විඤ්ඤාණසස ඵවරූපා වරියාහොති යනු කියන ලද ආකාර ඇති විඤ්ඤාණයට කියන ලද ආකාර වරියා වේයයි අර්ථයි. 'විඤ්ඤාණයාග්' වරියායයි' ව්‍යවහාර වශයෙන් කියනු ලැබේ. විඤ්ඤාණයෙන් වෙන්වූ වරියා නැත. පකති පරිසුද්ධමිදං චිත්තං නිකකිලෙසට්ඨන යනු මේ කියන ලද ආකාර ඇති සිත රාගාදී කෙලෙස් අභාවයෙන් ප්‍රකෘතියෙන්ම පිරිසිදුය. එහෙයින් දැනගන්නා මාත්‍රයම වරියාව යැයි විඤ්ඤාණ වරියායි යු.සේයි. නිකකිලෙසට්ඨන යනු ද පාඨයි.

අඤ්ඤාණ වරියාය මනාපිකෙසු යනු සිතෙහි පැමිණෙති. පහදිති. සිත හෝ පමුණුවති. වඩන්නුයි මනාපානියි. එම මනාප දැහි; ඒවා ප්‍රිය වූයේ හෝ වේවා අප්‍රිය වූයේ හෝ වේවා ග්‍රහණ වශයෙන් මනාප වූවාහු වෙති. කැමති දැහි පමණක් රාගයද, අකමැති දැහි පමණක් ද්වේෂයද උපදිනුයේ නොවේ. රාගසස ජවනඝාය යනු නොකඩවා පැවතීම වශයෙන් රාගයාගේ ජවනය සඳහා පැවැති. ආවජජන කිරියාබ්‍යාකතා යනු වඤ්ඤ ද්වාරයෙහි නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීමෙන් හටගත්, ආවර්ජන ක්‍රියා අව්‍යාකෘත මනෝධාතුයි. රාගසස ජවනා යනු බොහෝසෙයින් සත්වරක් රාගයෙහි පැවැත්ම, නැවත නැවත පැවති රාගයම අඤාන වරියාව යයිද, නොදැනීමෙන් වන රාගයෙහි වරියාව යැයිද යු.සේයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. කදුහයෙන අසමපෙකකනසමීං වත්ථුසමීං යනු රාග ද්වේෂ වශයෙන් සලකා බැලීම් විරහිත රූපාරම්මණ සංඛ්‍යාත වස්තුවෙහි, මොහසස ජවනඝාය, විචිකිච්ඡා, උද්ධව වශයෙන් මෝහයෙහි ජවනය සඳහා, අඤ්ඤාණ වරියා යනු නුනුවණෙහිම වරියාවයි. අනෙකක් නොවේ. විනිබ්‍රධසස යනාදිය මානාදීන්ගේ ස්වභාව හඟවන වචනයෝය. එහි

චිතිබන්ධසස යනු ඉහළ නැගීම් වශයෙන් බැඳී සිටි මානසාගේ; පරාමට්ඨාය යනු රූපයාගේ අනිත්‍යභාවාදිය ඉක්මවා මත්තෙහි නිත්‍ය භාවාදිය ස්පර්ශකොට ගන්නා ලද්දෙහි, විකේශපගතසස යනු රූපාරම්මණයෙහි විකේශපභාවයට ගියාවූ. අනිට්ඨංගතාය සනිටුහන් නොකිරීම් ස්වභාවයට පත් - ථාමගතසස යනු එලප්පාජ්න. ධම්මෙසු රූපාදීන්හි හෝ ධර්මාරම්මණ වූ ධර්මයන්හි, රාගාදීහු නොදැනීමෙන් වෙන්ද? එහෙයින් රාගාදී සම්ප්‍රයෝගයෙන් නොදැනීම විශේෂයෙන් දක්වන්නේ, 'සරාගා වරති' ආදිය වදාළහ. එහි සරාගා වරති යනු මෝහ, මාන, දෘෂ්ටි අනුසයන්ගේද, අවිද්‍යානුස ජවන වශයෙන් වර්යා දතයුත්තාහ. සදොසා වරති යනු මෝහ, අවිද්‍යානුසය ජවන වශයෙන්, සමොහා වරති යනු රාග, ද්වේෂ, මාන, දෘෂ්ටි, උද්ධව්ව, විචිකිච්ඡා, අනුසය වශයෙන් සමානා වරති යනු රාග, මෝහ, කාම රාග, භවරාග, අවිද්‍යානුසය ජවන වශයෙන් සද්ධි වරති යනු රාග, මෝහ, කාමරාග, අවිද්‍යානුසය ජවන වශයෙන් ස උද්ධව්වා සවිචිකිච්ඡා වරති යනු මෝහ, අවිද්‍යානු සය ජවන වශයෙන්, සානුසයා වරති යනු මෙහිද කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම එක් එක් අනුසය මුල්කොට, එම සිතෙහි ලැබෙන සෙසු අනුසය වශයෙන්, අනුසයතාව යෙදිය යුත්තාහ. සරාගාදී සම්පයුතතා ආදිය සරාගාදී බවට සමානාර්ථයි. එයම වර්යා සම්ප්‍රයෝග වශයෙන්, රාගාදීන් සමග පවතීනුයි සරාගා ආදී නම් ලබයි. රාගාදීන් හා සමච එක්ව ඉපැත්ම, එක්ව නිරෝධය එක් වස්තුව, එක්ව අරමුණු ගැනීම් ආදී ආකාරයන්ගෙන් යුක්ත වූවාහු රාග සම්පයුතතානි ආදි නාමයන් ලබයි. එයම යම් කුසල් ක්‍රියාවන්ගෙන් වෙන්ව, අකුසල් කර්මයන් හා එක්වීද? එහෙයින්ද අඥාන වර්යාව යැයි දක්වන්ට, 'කුසලෙහි කමෙමහි' ආදිය වදාළහ. එහි අඤ්ඤාතෙ යනු මෝහයෙහි අඥාන ලක්ෂණ හෙයින්, යථා ස්වභාවයෙන් නොදත් අරමුණුවල, සෙස්ස කියන ලද අර්ථයමය.

ඤාත වර්යාවෙහි, විවට්ඨානුපස්සනාදීන්ට, අනන්තර ප්‍රත්‍යය වූ ආවර්ජන ක්‍රියා අව්‍යාකෘත නැත. ඒ සඳහා ආවර්ජන ක්‍රියා අව්‍යාකෘත නොකියා විවට්ඨානුපස්සනාදීන්ම කියන ලදී. අනුලෝම ඥාණය සඳහාම ආවර්ජන වේ. ඉන්පසු විවට්ඨානුපස්සනා මාර්ගඵලයි. එල සමාපත්ති යන මෙහි මාර්ගානන්තරව හටගත් හෝ, කාලාන්තරව හටගත් හෝ යන ද්වයයම අදහස් කරන ලදහ. නිරාගාවරති ආදීන්හි රාගාදීන්ට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් නිරාගාදිතාව දතයුත්තාහ. විඤ්ඤාණ වර්යායෙහි, රාගාදීන්ගේ අභාවමාත්‍ර අර්ථයෙන්, ඤාතෙ යනු යථා ස්වභාවයෙන් දත්,

ඤාත, අඤාඤාත, විඤාඤාත ආදී ත්‍රිවිධ වර්යාවන්හි ඔවුනොවුන්ගේ සම්මිශ්‍රණය දක්වයි. විඤාඤාණ කෘත්‍ය මාත්‍ර වශයෙන් අහේතුක විතෙතාත්පාද, විඤාඤාණ වර්යාව අඤාත කෘත්‍යවත් වූයේ, දොළොස් අකුසල විතෙතාත්පාදයන්ගේ වශයෙන්ම, අඤාත වර්යා, විශේෂයෙන්ද, ඤාණ කෘත්‍යකාරී විදර්ශනා මාර්ගඵලයන්ගේ වශයෙන් ඤාණ වර්යාවද, මෙසේ මෙහි ඔවුනොවුන් සම්මිශ්‍ර විදර්ශනාව හැර, සහේතුක කාමාවචර ක්‍රියා කුසල්ද, සහේතුකා කාමාවචර විපාකද, රූපාවචර කුසල අව්‍යාකෘතද, ත්‍රිවිධ වර්යාවන්ගෙන් විනිර්මුක්ත යැයි දතයුත්තාහ. නිර්වාණාරම්මණ, විචට්ටානුපස්සනාවෙන් ඤාණ වර්යාව දක්වන ලද හෙයින් නිර්වාණ මාර්ගඵල ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ වූ, ශෛක්ෂ අශෛක්ෂයන්ගේ ප්‍රත්‍යවේක්ෂා ඤාණ ඤාණ වර්යායෙහි සංග්‍රහ කරන ලදැයි දතයුත්තාහ. ඒවාද, විශේෂයෙන් ඤාණ කෘත්‍යකාරකමය.

වර්යා නානත්ථ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

භූමි නානත්ථ නිර්දේශයෙහි, භූමියෝ යනු, කොටස, බෙදීම යන අර්ථයි. කාමාවචරා යනු මෙහි කාමය, ක්ලේශකාමය, වස්තුකාම යයි දෙවදැරුම්ය. ක්ලේශ කාමය, ඡන්දරාගයයි. වස්තුකාමය ත්‍රේභූමික වෘත්තයයි. ක්ලේශකාමය කැමැත්තේනුයි කාමයි. වස්තුකාමය ආශා කරයි නුයි කාමයි. ඒ දෙවදැරුම් කාමය පැවැතීම වශයෙන් යම් පෙදෙසක හැසිරේද, එම ප්‍රදේශය කාමයි. මෙහි හැසිරේනුයි කාමාවචරයි. එම ප්‍රදේශය, සතර අපාය, මිනිස් ලොව, සද්වි ලෝකයන්ගේ වශයෙන් එකොළොස් වැදැරුම්ය. යම් පෙදෙසක ආයුධ සහිත මිනිස්සු හැසිරෙත්ද, අනෙකුත් දෙපා සිවුපාවුන්ගේ හැසිරීම් විද්‍යමාන කල්හි, සලකුණු කළ හෙයින් ඔවුන්ට ආයුධ සහිතයෝ යැයි කියනු ලැබේ. මෙසේ අනෙකුත්, රූපාවචරාදීන් එහි හැසිරෙන්නේ නමුදු එය කාමාවචර වශයෙන් සලකුණු කළ හෙයින් මේ ප්‍රදේශය කාමාවචරම යයි කියනු ලැබේ. ඒ මෙය රූපභවය යම්සේ රූපං වේද? මෙසේ මතු පදය ලොජ්කොට කාමයයිම යුක්තයි. ඒ හා බැඳුණු එක් එක් ධර්මය මෙම එකොළොස් ආකාර ප්‍රදේශ සංඛ්‍යාත කාමයෙහි හැසිරේනුයි කාමාවචරයි. කිසිසේත්, මෙහි සමහර ධර්ම රූපාරූප භවයන්හිද හැසිරෙත්, යම්සේ වනාහි යුදයෙහි හැසිරෙන සෙයින් සංගාමාවචරයැයි ලද නම් ඇති හස්තියා, නගරයෙහි සරන කල්හිද සංගාමාවචරමයයි කියනු ලැබේ. ගොඩදිය සරන ප්‍රාණිනු

නොගොඩ, නොජලයෙහි සිටියාහුද, ගොඩසර, දියසරයයිම කියනු ලබන්. මෙසේ ඒවා අත් තැන සරන්නාහුද කාමාවචරයයිම දතයුත්තාහ. අරමුණු කිරීම් වශයෙන් හෝ ඒ කියන ලද ආකාර ධර්මයන්හි කාමය සරානුයි කාමාවචරයි. එම කාමය රූපාවචර අරූපාවචර ධර්මයන්හිද සරයි. යම්සේ වනාහි කියයිනුයි වච්ඡයි. පොළොවෙහි සයනය කෙරේනුයි මහිසොයි කී කල්හි, යම් පමණ පොළොවෙහි නිදන්ද? ඒ සියල්ලට මහිස යන ඒ නාමය නොකියති. මෙම කරුණද එසේයයි දතයුතුය. මෙහි ඒ සියලු ධර්මයන් ඒකරාසී කොට කියන ලද, භූමි ශබ්දය අපේක්ෂාකොට කාමාවචරායි ස්ත්රීලිංග වචනය කරන ලදී. රූපාවචර ආදීන්හි රූපභවය රූපයයි, එම රූපයෙහි හැසිරෙන්නුයි රූපාවචරයි. අරූපභවය අරූපයි. එම අරූපයෙහි හැසිරෙන්නුයි අරූපාවචරායි. ත්‍රෛභූමික වෘත්තයෙහි අත්තර්ගත වූවාහු, ඇතුළත් වූවාහුනුයි පරියාපන්නයි. එහි ඇතුළත් නුමුයේනුයි අපරියාපන්නයි.

කාමාවචරාදී භූමි නිර්දේශයන්හි, හෙට්ඨනො යනු යට කොටසින්, අවිච්චිරයං යනු ගිනිදැල්වල හෝ සත්ත්වයින්ගේ හෝ වේදනාවන්ගේ හෝ රැළ අතර සිදුරක් මෙහි නැතැයි අවිච්චියි. සුච සංඛ්‍යාත අය මෙහි නැතැයි නිරයයි. ඇල්මක් නැත යන අර්ථයෙන්ද නිරයයි. පරියනං කතා යනු ඒ අවිච්චි සංඛ්‍යාත නිරය කෙළවරකොට, උපරිතො යනු මතු කොටසින්, පරනිමිතික වසවතනි දෙවෙ යනු අන්‍යයා විසින් නිර්මිත කාමවස්තූන් තම වසගයෙහි පවත්වන හෙයින් මෙසේ ලද ව්‍යවහාර ඇති දෙව්වරුන්, අනෙකා කර්තෘ යනු ඇතුළට දමා; යංචතසම් අනතරෙ යනු යම් ඒ අවකාශයෙහි, එසාවචරා යනු මෙයින් ඒ අතරෙහි, කිසිවිටෙක, කිසිතැනක හටගන්නා හෙයින් අන් තන්හිද හැසිරෙත්. එහෙයින් ඒවාහි ඇතුළත් නොකිරීම සඳහා හැසිරේයයි යු.සේයි. එයින් ඒ අතරෙහි යමක් දැඩිව හැසිරේද? සැම තැන, සැමදා හටගන්නා හෙයින් යට කොටසෙහි හැසිරෙත්. අවිච්චි නිරයෙහි යට භූත-උපාදාය රූපයන්ගේ ප්‍රවෘත්ති භාවයෙන් ඒවාහි සංග්‍රහය කරන ලද්දේ වේ. ඒවාහි ගැලී හැසිරෙති, යට කොටසෙහි හැසිරෙන්නුයි අවචරයි. එසා පරියාපන්නා යනු මෙයින් ඒවා මෙහි හැසිරෙන්නාහු අන් තන්හිද හැසිරෙත්, එහි ඇතුළත් වූවාහු නොවෙති. එහෙයින් ඒවාහි අන් තන්හිද, හැසිරෙන්නවුන්ගේ පරිග්‍රහණය කරන ලද්දේ වේ.

දැන්, මෙහි ඇතුළත් ඒ ධර්මරාශිය ශූන්‍යතා ප්‍රත්‍යය භාවයෙන්ද, ස්වභාව වශයෙන්ද දක්වන්නේ, ස්කන්ධ, ධාතු ආයතන ආදිය වදාළහ.

බ්‍රහ්මලොකං යනු ප්‍රථමධ්‍යාන භූමි සංඛ්‍යාත වූ බ්‍රහ්මස්ථානයයි. අකණ්ඩෙය් යනු කණිටු නොවූයේ උතුම් අර්ථයෙන්, සමාපනනසස යනු සමවතට සමවත්තනුගේ, එයින් කුසල ධ්‍යානය යු.සේයි. උපපනනසස යනු විපාක වශයෙන් බලලොව උපත්තනුගේ, එයින් විපාක ධ්‍යානය යු.සේයි. දිට්ඨධම්ම සුඛ විහාරිසස යනු ඉහත්මයෙහිම, ප්‍රත්‍යක්ෂ ආත්ම භාවයෙහි සුව විහරණය දිට්ඨධම්ම සුඛ විහරණයයි. එය මොහුට ඇත්තේනුයි දිට්ඨධම්ම සුඛ විහාරියි. (රහත්හුගේ) ඒ දිට්ඨධම්ම සුඛ විහාරීගේ, එයින් ක්‍රියාධ්‍යානය යු.සේයි. වෙනසිකා යනු සිතෙහි වූයේ වෛතසිකයි. සිත හා එක්ව යෙදුණේය යන අර්ථයි. ආකාසානඤ්චායනනුපගෙ යනු ආකාසානඤ්චා යතන සංඛ්‍යාත භාවයට එළඹී, දෙවන පදයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මග්ගා යනු සිව් ආර්ය මාර්ගයන්ය. මග්ග ඵලානි යනු සිව් ආර්යමාර්ග ඵලයන්, අසංඛාත ධාතු යනු ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් නොකළ නිර්වාණ ධාතුව;

අපරාපි වතසෙසා භූමියො යනු එකිනෙකෙහි වතුෂ්ක වශයෙන් දතයුත්තාන. වතකාරො සතිපට්ඨානා යනු කායානුපසසනා, වේදනානුපසසනා, චිත්තානුපසසනා, ධම්මානුපසසනා යන සතර සතිපට්ඨානයයි. එහි අර්ථය, පිහිටානුයි පට්ඨානයයි. වැටහේ. එහි බැසගෙන ඇතුල්වී පවතියයි යන අර්ථයි. සිහියම පිහිටීම සතිපට්ඨානයයි. නොහොත් සිහිකිරීම් අර්ථයෙන් සිහියද, වැටහෙන අර්ථයෙන් පට්ඨානයයි. සිහියද එය පිහිටුවීමද සතිපට්ඨාන නම් වන්නේය. අරමුණු කිරීම් වශයෙන් එම සතීහු බොහෝ වෙන්නුයි සතිපට්ඨානයයි. වතකාරො සම්මප්පධානා යනු නූපත් අකුසලයන්ගේ නොඉපැත්ම සදහා වන සමයක් ප්‍රධානය උපත් අකුසලයන්ගේ ප්‍රහාණය සදහා වන සමයක් ප්‍රධානය නූපත් කුසලයන්ගේ ඉපැත්ම සදහා වන සමයක් ප්‍රධානය උපත් කුසලයන්ගේ ස්ථිති සදහා වන සමයක් ප්‍රධානය යන සතරයි. මෙය කරණකොට ගෙන, බලවත් සේ, උත්සාහ කෙරෙත්, ව්‍යායාම කෙරෙත්නුයි පධානංයි. එය චිර්යයට නාමයකි. සමයක් ප්‍රධාන යනු, විපර්යාස නොවූ උත්සාහය, හේතුසහිත උත්සාහය, අභිවෘද්ධිදායක උත්සාහය, ඤාණාන්විත උත්සාහය යනාදියයි. එකක්ම වූ චිර්යය, කෘත්‍ය වශයෙන් සතරාකාර කොට සමයක් ප්‍රධාන යැයි යු.සේයි. වතකාරො ඉද්ධිපාදා යනු ඡන්ද, චිත්ත, චිර්යය, විමංස යන සතරයි. එහි අර්ථ කියන ලද්දේමය. වතකාරි ක්‍රියානාති යනු චිත්තක, විචාර, ප්‍රීති, සුව, විතෙතකාග්‍රතා වශයෙන් පංචාංගික ප්‍රථමධ්‍යානයයි. ප්‍රීති, සුව, විතෙතකාග්‍රතා වශයෙන් ත්‍රයංගික ද්විතීය ධ්‍යානයයි. සුව, විතෙතකාග්‍රතා වශයෙන් ද්වයංගික

තෘතිය ධ්‍යානයයි. උපේක්‍ෂා, විතෙකකාග්‍රතා වශයෙන් ද්වයංගික චතුර්ථ ධ්‍යානයයි. මෙම අංග අරමුණ නැවත නැවත සිතීම අර්ථයෙන් ධ්‍යානයයි යු.සේයි. වතසෙසා අප්‍රමාදඤායො යනු මෙවැනි, කරුණා, මෘදුබව, උපේක්‍ෂා යන සතර පැතිරීම ප්‍රමාණානිකාන්ත වශයෙන් අප්‍රමාදඤායොයි.

ඒවා අරමුණු කිරීම් වශයෙන් ප්‍රමාණානිකාන්ත සත්ත්වයින් කෙරෙහි පතුරුවති. එක් සත්ත්වයෙකු කෙරෙහි හෝ සේස රහිතව පැතිරීම් වශයෙන් පතුරුවති යන අර්ථයෙන්ද, පැතිරීමෙහි අප්‍රමාණතා වශයෙන් අප්‍රමාදඤායොයි කියනු ලබති. වතසෙසා අරුප සමාපත්තියො යනු ආකාසානඤායායතන, විඤ්ඤාණඤායායතන, ආකිඤ්චඤායායතන, තෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායායතන යන සතරයි. සිව්පිළිසිඟියා කියන ලද අර්ථයමය.

වතසෙසා පටිපදා යනු දුක් ප්‍රතිපදාව ඉක්මන් නොවූ අභිඥායි. දුක් ප්‍රතිපදාව වහා අභිඥායි. සුව ප්‍රතිපදාව ඉක්මන් නොවූ අභිඥායි. සුව ප්‍රතිපදාව වහා අභිඥායි කියන ලද සිව් ප්‍රතිපදාවෝය. වතතාරි ආරම්භණානි යනු ස්වල්ප වූ ස්වල්පාරම්මිණය, ස්වල්ප වූ අප්‍රමාණාරම්මිණය, අප්‍රමාණ වූ ස්වල්පාරම්මිණය, අප්‍රමාණ වූ අප්‍රමාණාරම්මිණය යන සිව් අරමුණු, කසිණාදී අරමුණු නිශ්චය නොකළ යුතු හෙයින්, අරමුණුවල අරමුණුවත් ධ්‍යාන යු.සේයි. වතතාරො අරියවංසා යනු බුදු, පසේබුදු, තථාගත ශ්‍රාවකයෝ ආර්යයයි කියනු ලැබෙත්. ඒ ආර්යයන්ගේ වංශය, පෙළ, පරම්පරාවනුයි, අරියවංශයි. ඒවා කවරහුද? විචර, පිණ්ඩපාත, සේනාසනයන්හි ලද පමණින් සතුටුවීම භාවනාවෙහි ඇලීම යන මේ සතරයි. ගිලානප්‍රත්‍යය සන්තෝෂය, පිණ්ඩපාත සන්තෝෂයෙහිම ගැබ්වේ. යමෙක් පිණ්ඩපාතයෙහි සතුටුවූයේ වේද? හෙතෙම කෙසේ ගිලාන ප්‍රත්‍යයෙහි සතුටු නොවන්නේ වන්නේද? වතතාරි සංගහ වත්තූනි යනු ජනසංග්‍රහකාරක කරුණු සතරකි. දානය, ප්‍රිය වූ කිවයුතු දෑ, අර්ථවරියාව, සමානාත්මතාව යන මෙම සතරයි. දානං යනු සුදුසු පරිදි දීම, පෙය්‍යවජ්ජං යනු සුදුසු පරිදි ප්‍රියවචන කථාකිරීම, අර්ථවරියා යනු ඒ ඒ තත්ති කළයුත්තෙහි කිරීම් වශයෙන්ද කළයුතු නොකළයුතු දෑහි අනුසාසනා වශයෙන් අභිවෘද්ධිදායක කටයුතුවල යෙදවීම, සමානතතතා යනු මැනීම සමග වූයේ සමානයි. ප්‍රමාණ සහිත වූයේ ගණන් ගැනීම සහිත වූයේ යන අර්ථයි. අන්‍යයාට, තෙමේ සමාන වූයේ එයින් සමානතතයි, සමානාත්මයාගේ ස්වභාවය සමානතතතායි. මෙතෙම මට වඩා පහත්ය.

මෙතෙම මාහා සමානය. මෙතෙම මට වඩා උසස්යයි ගණන් ගෙන ඊට සුදුසු අයුරින් හැසිරීම කිරීමයි අර්ථයි. සමාන සුවදුක්තාවය සමානාත්මතාවයැයි කියති. වහනාරි වකකානි යන මෙහි වක්‍රය නම්, දැව වක්‍රය, රතනවක්‍රය, ධර්මවක්‍රය, ඉරියාපථ වක්‍රය, සම්පන්නි වක්‍රයයි පස්වැදෑරුම්ය. එහි 'දේවයන් වහන්ස, යම් ආකාර වූ මෙම වක්‍රය සයමස් තෙදිනකින් නිමවිය - මෙය දැව වක්‍රයයි' වක්‍රය පවත්වමින් පවුණුවයි මේ රත්නවක්‍රයයි. 'මා විසින් පවත්වන ලද වක්‍රය', මෙය ධර්ම වක්‍රයයි. 'සිව් වක්‍ර නවද්වාර' මෙය ඉරියව් වක්‍රයයි, යම් කරුණුවලින් යුත් දෙව් මිනිසුන්ට සිව්වක්‍ර පවතිද, මහණෙනි, මේ එම වක්‍ර සතරයි. කවර සතරෙක්ද? සුදුසු දෙසෙහි විසීම, සත්පුරුෂයින්ගේ ආශ්‍රය, තම ආත්මය මනාකොට පිහිටුවා ගැනීම, පෙර කළ පින් ඇති බව, මෙය සම්පන්න වක්‍රයයි. මෙහිදී එයම අදහස් කරන ලදී. එහි පතිරූප දෙස වාස යනු යම්තැනක සිව් පිරිස දක්නට ලැබෙන්නද? එබඳු සුදුසු දෙසෙහි විසීමයි. සත්පුරුෂ ආශ්‍රය යනු, බුද්ධාදී සත්පුරුෂයින්ගේ ආශ්‍රය, සේවනය, භජනය, අත්‍ය සම්මා පණ්ඩි යනු තමාගේ ආත්මය මනාව පිහිටුවීම, ඉදින් පෙර අශුද්ධාදීන්ගෙන් යුක්ත වූයේ වේද? ඒවා අත්හැර ශුද්ධාදීන්හි පිහිටුවීමයි. පුබ්බව කතපුඤ්ඤතා යනු - පෙර රැස්කරන ලද කුසල් ඇති බව, මෙහි මෙයම ප්‍රමාණවත්ය. යම් හෙයකින් ඤාණ සම්ප්‍රයුක්ත සිතෙන් කුසල කර්මයක් කරන ලද්දේ වේද? එම කුසලයම ඒ පුරුෂයා සුදුසු දේසයට එළවයි. සත්පුරුෂයන් භජනය කරවයි. එම පුද්ගලයාම තමා මනාව තබයි. වහනාරි ධම්මපදානි යනු සිව්දම් කොටස්, කවර සතරෙක්ද? අනභිජ්ඣා, අව්‍යාපාද, සම්මා සති, සම්මා සමාධි යන සතරයි. අනභිජ්ඣා ධර්ම පදයනම් අලෝභය හෝ අනභිජ්ඣා වශයෙන් අවබෝධ කළ ධ්‍යාන, විදර්ශනා මාර්ගඵල නිර්වාණය හෝ; අව්‍යාපාද ධර්මපදය නම් කෝපනෝච්චිම හෝ මෛත්‍රී ශීර්ෂයෙන් අවබෝධ කළ, ධ්‍යානාදිය හෝ; සම්මා සති ධර්මපදය නම්; මනාව පිහිටි සිහිය හෝ සති ශීර්ෂයෙන් අවබෝධ කළ ධ්‍යානාදිය හෝ; සම්මා සමාධි ධර්මපදය නම්; අපමච්චන් හෝ අපමච්චන් ශීර්ෂයෙන් අවබෝධ කළ ධ්‍යානාදිය හෝ දස අසුභ වශයෙන් අවබෝධ කළ ධ්‍යානාදිය අනභිජ්ඣා ධර්මපදයයි, සිව්බල විහරණ වශයෙන් අවබෝධ කළාහු අව්‍යාපාද ධර්මපදයි. දස අනුස්සති, ආහාරයෙහි පටිකකුල සංඥා වශයෙන් අවබෝධ කළාහු සම්මා සති ධර්මපදයි. දස කසිණ අනාපානාදී වශයෙන් අවබෝධය, සම්මා සති ධර්මපදයි. ඉමා වතසෙසා භූමියො යනු එක එක වතුෂ්ක වශයෙන්ම යෙදිය යුතුය.

භූමි නානත්ථ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ධර්ම නානක් නිර්දේශයෙහි, කම්මපටේ යනු කර්මද ඒවාම අපාගමනට මාර්ගනුයි කර්මපටයි. ඒ කර්මපටයන්, දස කුසල කර්මපටනම්; ප්‍රාණසාත, අදින්නාදාන, කාමයන්හි වරදවා හැසිරීම යන ක්‍රයයෙන් වෙන්වීම කාය සුවර්තයි. මුසාවාදයෙන්, කේලාම් කීමෙන්, ඵරුසවචනයෙන්, හිස්වචන කථා කිරීමෙන් වැළැක්ම යන සතර වාග් සුවර්තයි. අනභිධ්‍යා, අව්‍යාපාද, සමාසක් දෘෂ්ටි යන ක්‍රයය මනෝ සුවර්තයි.

දස අකුසල කර්මපට නම්: ප්‍රාණසාත, අදින්නාදාන, කාමයන්හි වරදවා හැසිරීම යන ක්‍රයය කාය දුශ්චරිතයි. මුසාවාද, කේලාම්, ඵරුසවචන, හිස්වචන කථාකිරීම යන සතර වාග් දුශ්චරිතයි. අභිධ්‍යා, ව්‍යාපාද, මිථ්‍යාදෘෂ්ටි යන ක්‍රයය මනෝ දුශ්චරිතයි. කුසල් අකුසල්හි ප්‍රතිසන්ධිතක වූයේම කර්මපටයයි යු.සේයි. ඉතිරි ප්‍රතිසන්ධි ඇතිකරලීමෙහි ඒකාන්තයෙන් ප්‍රබලතාවක් නොමැතියේ කර්මපටයයි නොකියන ලදී. දළ කුසල් අකුසල් ග්‍රහණයෙන්ම සෙසු කුසල් අකුසල් ගන්නා ලදැයි දතයුත්තාහ. රූපං යනු භූත-උපාදාය හේදයෙන් අටවිසි වැදෑරුම් රූප වේ. විපාකං යනු කාමාවචර කුසලවිපාක සොළොසද, අකුසල විපාක සතද වශයෙන් තෙවිසි වැදෑරුම් විපාක වේ. කිරියං ත්‍රිවිධ අහේතුක ක්‍රියාවන්ද අටවැදෑරුම් සහේතුක ක්‍රියාවන්ගේද වශයෙන් එකොළොස් වැදෑරුම් ක්‍රියා විපාක අභාවයෙන් ක්‍රියා මාත්‍රයමනුයි ක්‍රියායි. මෙපමණෙකින් කාමාවචරම රූප අව්‍යාකෘත, විපාක අව්‍යාකෘත වශයෙන් යු.සේයි. ඉධ්මංසු මෙලොව සිටියහුගේ, බොහෝසෙයින් මිනිස් ලොව, ධ්‍යාන භාවනා, සාධනයෙන් මිනිස්ලෝ වශයෙන් යු.සේයි. ධ්‍යාන වනාහි සමහරවිට දිව්‍යලෝකයන්හිද ලැබෙත්. රූපී බඹලොවෙහිද, එහි උපදින, යට උපදින, මතු මත්තෙහි ඉපදීම් වශයෙන් ලැබෙත්. අරූපාවචරයන්හි සුද්ධාවාසයෙන් යට උත්පත්ති නැත. රූපාවචර, අරූපාවචරයන්හි, දියුණු නොකළ ධ්‍යාන සහිත වූවාහු යට උපදිනු ලබන්නාහු කාමාවචර සුගතියෙහිම උපදිති. දුගතියෙහි නූපදිති. තත්‍රූපපනතසස යනු විපාක වශයෙන් බඹලොව උපන්නහුගේ ප්‍රතිසන්ධි-භවංග, වුති වශයෙන් පවත්නා සතර විපාක ධ්‍යානයන් රූපාවචර, අරූපාවචර ධ්‍යාන සමචන්ති ක්‍රියා අව්‍යාකෘත නොකියන ලදී. කිසිසේත් නොකියන ලදී. තවද, කුසලයන් හා සමාන පැවතුම් හෙයින් කුසලයන් කී කල්හි කියන ලද්දේම චේතසයි දතයුත්තාහ. පට්ඨානයෙහි, කුසලා කුසලයන් නිරුද්ධ කල්හි විපාකය තදාරම්මණතාවයෙන් උපදී. කුසල් ජවත් ග්‍රහණයෙන්ම ක්‍රියා ජවනය සංගාහිතයි. මෙහිද එසේයයි දතයුතුය. සාමඤ්ඤඵලානි යනු සතර මාර්ගඵල, ඉන් ලෝකෝත්තර විපාක අව්‍යාකෘත

යු.සේයි. නිබ්බාණං යනු නිර්වාණා ව්‍යාකෘතයයි. පාමුජ්ජ මූලකා යනු ප්‍රමෝද්‍යය. මුල්වූයේ ආරම්භය වූයේ, ඒවාටනුයි ප්‍රමෝද්‍ය මූලිකයි. ප්‍රමෝද්‍ය ආදිකොට ඇත්තේය යන අර්ථයි. ප්‍රමෝද්‍යයෙන් එක්රැස් වූයේම වෙති. අනිවචනො මනසිකරොනො පාමුජ්ජං ඡායති මෙහි නුවණින් මෙනෙහි කරන්නා හටම ප්‍රමෝද්‍ය හටගනී. නුනුවණින් මෙනෙහි කරන්නාට නොවේ. නුනුවණින් මෙනෙහි කරන්නාහට කුසල් ඉපැත්මක් කැලම නැත. විදර්ශනා ගැන කියනුම කවරේද? කුමක් හෙයින් ස්වරූපයෙන් කියන ලද්ද යත්? ප්‍රමෝද්‍යයාගේ බලවත්භාවය දැක්වීම සඳහායි. ප්‍රමෝද්‍ය නොමැති කල්හි, විවේකස්ථානයන්හි පිහිටි සෙනසුන්හිද, අධිකුසල් දම්හිද නොඇල්ම කළකිරීම උපදී. මෙසේ ඇතිකල්හි, භාවනා මාර්ගයෙන් පිටපනී. ප්‍රමෝද්‍ය ඇතිකල්හි නොඇල්ම නොමැති හෙයින් භාවනාව පරිපූර්ණත්වයට යේ. නුවණින් මෙනෙහි කිරීම මූලික භාවයෙන් ගත්කල්හි භාවනාවට බොහෝ උපකාරවත් බව දක්වන්නට මතු නවකය කියයි.

යනො යනො සම්මසති - බන්ධානං උදයබ්බයං
ලහති පීතිපාමොජ්ජං - අමතං තං විජානතං

යම්කලෙක පටන් ස්කන්ධයන්ගේ උදය-ව්‍යය සම්මර්ශනය කෙරේද? ඉන් නිවන් අවබෝධ කරන ජීවි ප්‍රමෝද්‍යය ලබයි යන වචනයෙන් විදර්ශකයාට විදර්ශනා ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රමෝද්‍යය උපදියි. මෙහි කලාප සම්මර්ශන ප්‍රත්‍යයෙන් වන ප්‍රමෝද්‍යය ගතයුතුය. ප්‍රමුදිතයාගේ ස්වභාවය ප්‍රමෝද්‍යයයි. දුර්වල ජීවිය, ආදි කර්මාර්ථයෙහි 'ප' කාරය දතයුතුය. පමුදිතස්ස යනු ඒ ප්‍රමෝද්‍යයෙන් ප්‍රමුදිත වූවහුට, සතුටු වූවහුට, පමොදිතස්ස යයිද පාඨයි. අර්ථය එයමය. පීති යනු බලවත් ජීවියයි. පීති මනස යනු ජීවි යුත් සිත් ඇත්තහුගේ, යුත්ත ශබ්දයාගේ ලෝපය දතයුතුය. අශ්වර්ථය යම්සේද එසේය. කායො යනු නාමකයයි. රූප කය සමග හෝ, පසසමහති යනු සන්සුන්දාහ ඇත්තේ වේ. පසසදා කායො යනු ද්විවිධ සන්සිද්ධි යෝගයෙන් නිවුණු සිරුරැතියේ. සුඛං වෙදෙති යනු වෛතසික සුව විඳියි. කායික සුවය සමග හෝ. සුඛිනො යනු සුව යුක්තහුගේ, චිත්තං සමාධියති යනු සිත සමව පවත්වයි. එකඟ වේ. සමාහිතෙ විතෙත යන වැඩිමෙහි වැඩිම ලක්ෂණාර්ථයෙහි සත්‍යමිසි. චිත්ත සමාධි භාවයෙන් තත්වාකාර දැනීම ලක්ෂ්‍ය කරයි. (දක්වයි). යථාභූතං ඡානාති යනු උදයව්‍යය ඤාණාදී වශයෙන් සංස්කාරයන්ගේ යථා ස්වභාවය

දනී. පසසති යනු එයම ඇසින් දුටුවාසේ, පහළකොට ප්‍රඥා වක්‍රයකින් දකියි. නිබ්බිදනි යනු නව වැදෑරුම් විදර්ශනා ඥාණ යෝගයෙන් සංස්කාරයන්හි කළකිරේ. නිබ්බිදං විරජ්ජනි යනු ඒ විදර්ශනාව මස්තකප්‍රාප්ත කරනුයේ, මාර්ග ඥාණ යෝගයෙන් සංස්කාරයන්හි නොඇලුණේ වේ. විරාගා විමුච්චනි යනු විරාග සංඛ්‍යාත මාර්ග හේතුඵල විමුක්තියෙන් නිවාණයෙහි අධිමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙයි.

සමහර පොත්වල මෙම කරුණෙහිදී, තැන්පත් සිතින් මෙය දුකයයි තත්වාකාරයෙන් දනී ආදී සත්‍ය නය ලියන ලදී. එයද සමහර පොත්වල, මෙය දුකයයි නුවණින් මෙනෙහි කරයි, ආදී ක්‍රමයෙන් ලියන ලදී. වාර ද්වයෙහිම අක්‍ෂරයෙහිම වෙනසයි. අර්ථ වශයෙන් නැත. නිබ්බිදං විරජ්ජනි යනු මාර්ග ඥාණයාගේ වශයෙන් කියන ලද හෙයින්, මාර්ග ඥාණයෙහි සිද්ධ වූ සිව්වසස් අවබෝධ කෘත්‍යය සිදුවූයේම වේ. එහෙයින් සිව්වසස් නයින් කියන ලද වාරයද, මෙම වාරයෙන් අර්ථ වශයෙන් ඉතිරි වූයේමය.

දැන් අනිවච්චනො ආදීන්හි අරමුණ ගැන විශේෂයක් නොදක්වා කියන ලද හෙයින්, අරමුණ විශේෂයෙන් දක්වන්නේ, රූපය අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරයි ආදිය වදාළහ.

යොනිසො මනසිකාර මූලකා යනු නුවණින් මෙනෙහි කිරීම මුල් වූයේ, ආධාර වූයේ ඒවාටනුයි - යොනිසො මනසිකාර මූලකායි. නුවණින් මෙනෙහි කිරීම අත්හැර ප්‍රමෝද්‍යාදී නවය නොවෙත්, සමාහිතෙන විතෙතන හේතුහු වූ සිතින්, යථාභූතං පජානාති යනු ප්‍රඥාවෙන් දැනගනී. මෙය දුකයයි නුවණින් මෙනෙහි කරයි යයි කියනු ලබන කල්හි අනුසූච වශයෙන් පූර්වභාග සත්‍යානුබෝධයද සංග්‍රහ වේ. යොනිසො මනසිකාර යනු නිසි අයුරින් මෙනෙහි කිරීමයි. ධාතු නානත්තං පටිච්ච උප්පජ්ජති එසස නානත්තං යනු වක්‍රරාදී ධාතු නානාප්‍රකාර බව හේතුවෙන්, වක්‍ර ස්පර්ශාදී නානාප්‍රකාර බව හටගනී යන අර්ථයි. ස්පර්ශ නානාප්‍රකාර බව හේතුවෙන් යනු වක්‍ර ස්පර්ශාදී නානාප්‍රකාර බව හේතුවෙන් යන අර්ථයි. වේදනා නානත්තං යනු වක්‍ර ස්පර්ශයෙන් හටගත් වේදනාවන්ගේ නානාප්‍රකාර බවයි. සඤ්ඤා නානත්තං යනු කාම සංඥාදී නානාප්‍රකාර බවයි. සංකප්ප නානත්තං යනු කාම සංකල්පාදී නානාප්‍රකාර බවයි. ඡන්ද නානත්තං යනු සංකල්ප නානාප්‍රකාර භාවයෙන්, රූපයෙහි කැමැත්ත ශබ්දයෙහි කැමැත්ත යයි මෙසේ කැමැත්තෙහි නානාප්‍රකාර භාවය උපදී.

පරිළාභ නානතතං යනු ඡන්ද නානත්වයෙන් වන රූප දාහයයි. ශබ්ද දාහයදැයි මෙසේ දාහ නානත්වය උපදී. පරියෙසනා නානතතං යනුදාහ නානත්වයෙන් රූප සෙවීම ආදී නානත්වය උපදී. ලාභ නානතතං යනු සෙවීම නානාප්‍රකාර භාවයෙන් රූප ප්‍රතිලාභ ආදී නානාප්‍රකාර බව උපදී.

ධර්ම නානත්ව ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ඤාණ පඤ්චක නිර්දේශයෙහි, ඒ පස්වැදෑරුම් ඤාණයන්ගේ අනුපිළිවෙළ සම්බන්ධය යෙදෙන හෙයින් එකටම විමසීමි, විසඳුම් කරන ලදහ. අභිඤ්ඤාතා භෝගනි යනු ධර්ම, ස්වභාව, ලක්ෂණ, දැනීම වශයෙන් මනාව දන්නේ වෙති. ඤාත පරිඥා වශයෙන් ස්වභාව වශයෙන් දැනගත් හෙයින් දත්තානු නම් වෙති. යම් ඤාණයකින් ඒ ධර්ම දැනගත්තානු වෙත්ද? එය ඤාතාර්ථයෙන් ඤාණයයි දැනගැනීම අර්ථයෙන් ප්‍රඥායි සම්බන්ධයි. මෙම ක්‍රමයෙන් සෙසු ඤාණයන්ද යෙදිය යුත්තාහ. පරිඤ්ඤාතා භෝගනි යනු සමාන ලක්ෂණ වශයෙන්, හාත්පසින් දැනගත්තානු, තීරණය කළානු වෙති. තීරණ පරිඥා වශයෙන්, අනිත්‍යාදී වශයෙන් මනාව පරීක්ෂා කරනලද්දයේ සමාප්ත කරන ලද්දානු වෙති. පභිණා භෝගනි යනු අනිත්‍යානු පස්සනාදී ඤාණයෙන් නිත්‍ය සංඥාදීනු භංගානුපස්සනාවෙහි පටන් ප්‍රගීණ වෙති. පරිච්චිකතා භෝගනි යනු ප්‍රභාණ වශයෙන් අත්හැර දමන ලද්දානු වෙති. භාවිතා භෝගනි යනු වඩන ලද්දානු, මනාකොට වඩන ලද්දානු වෙති. එකරසා භෝගනි යනු ස්වකෘත්‍ය සාධනයෙහි ප්‍රතිපක්ෂතා ප්‍රභාණයෙන් එක් කෘත්‍ය වෙති. විරුද්ධ වශයෙන් හෝ විමුක්ති වශයෙන්, විමුක්ති රසයෙන් එක්රස වෙති. සවර්ණතා භෝගනි යනු ප්‍රතිලාභ වශයෙන් එලධර්මද, ප්‍රතිවේධ වශයෙන් නිර්වාණ ධර්මයද ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන ලද්දානු වෙති. එසසිතා භෝගනි යනු ප්‍රතිලාභ ස්පර්ශයෙන්ද, ප්‍රතිවේධ ස්පර්ශයෙන්ද ස්පර්ශ කරන ලද්දානු අනුභව කරන ලද්දානු වෙති. මේ පඤ්ච ඤාණයන් යට ශ්‍රැතමය ඤාණ වශයෙන් යු.සේයි. මෙහි ස්වකෘත්‍ය වශයෙනි.

පඤ්චක ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණ නිර්දේශයෙහි, ධර්මයන් නොකී කල්හි, එහි කෘත්‍යය කියන්නට නොහැක. එහෙයින් දක්වන ලද පිළිවෙල නොගෙන, පළමුව ධර්ම විස්තර කළාහුය අර්ථ යු.සේයි. සද්ධිඤ්ඤා ධර්මයෙහි ආදීන්හි ධර්ම ශබ්දයෙහි ඇතුළත් ධර්මයන් කියා, නානාතන ශබ්දයෙහි අර්ථ දක්වන්නේ 'අඤ්ඤා සද්ධිඤ්ඤා ධර්මයයි' ආදිය වදාළහ. අන් ධර්මයැයි කී කල්හි ධර්මයන්ගේ නානාප්‍රකාර බව දක්වන ලද්දේ වේ. පටිච්ඡිදා අභිමුඛ භාවයෙන් දන්නා ලද්දාහු, ප්‍රකට වූවාහු නම් වෙති. ඉන් ප්‍රතිසම්භිදා පදයෙහි අර්ථ යු.සේයි. අධිමොක්ඛධො අපො ආදීන්හි ඒ ශ්‍රද්ධාදීන්ගේ ස්ථිර ලෙස පිහිටීම ආදී කෘත්‍යයන් අර්ථ නමැයි දක්වයි. සඤ්ඤායනු අන්‍යයාට හඟවනු කැමැත්තහුගේ අන්‍යයාට පෙන්වන්නට, පරසස යන වචනය අසන්නහුටද ලැබීමය. බ්‍යඤ්ජන නිරුක්තාතිලාපා යනු නාම ව්‍යංජනය, නාම නිරුක්තිය, නාම වචනය; නාමය වනාහි අර්ථය ප්‍රකාශ කෙරේනුයි ව්‍යංජනයයි. හේතුවකින් හටගත් දෑ රැස්කෙරෙත්. මහණෙනි, එහෙයින් සංස්කාර යැයි කියති. මෙසේ වෙන්කොට හේතු සහිතව කියනු ලබන හෙයින් නිරුක්තියි. එයින් අර්ථය කියැවේනුයි අභිලාප නම් වේ. ඒ නාමයද සිව් ආකාරයහ. සාමඤ්ඤානාම, ගුණ නාම, සාදන ලද නාම, ඕපපාතික නාම වශයෙනි. එහි ප්‍රථම කල්පිකයින් අතරෙහි මහජනයා විසින් සම්මතකොට පිහිටුවාගත් හෙයින් මහා සම්මත යැයි වූ රජුගේ නාමය සමානවිජ්ජායෙන් කළ හෙයින් සාමඤ්ඤ නාමයි. යමක් සදහා කියන ලද්දේද? වාසෙධාය, මහජනයා විසින් සම්මත හෙයින් මහා සම්මත යැයිම ප්‍රථම අක්ෂර බන්ධනය විය.

ධර්මකට්ඨක, පංසුකුලික, විනයධර, ත්‍රිපිටකධර, සැදැහැවතා සත්පුරුෂයා ආදී මෙබඳු ගුණ වශයෙන් ආවා වූ නාමයන් ගුණනාමයි. භගවා, අරහං, සම්මා සම්බුද්ධ ආදී වූ තථාගතයන් වහන්සේගේ නොයෙක් සියගණන් නාම, ගුණ නාමයෝමය. එහෙයින් යු.සේයි. මහර්මීන් වහන්සේට ගුණ සහිත නාමයෝ අසංබෙය්‍යහ.

අසංබෙය්‍යානි නාමානි - සගුණෙන මහෙසිනො

ගුණෙහි නාමං උදෙධාය - අපි නාම සහසසතො'ති

ගුණයන් ඇතුළත්කොට, නාමයන් උදුරා දක්වන්නේ නම් එය දහසකින් වත් නිමකළ නොහැකිය.

උපන් කුමරුට නම් ගන්වන දිනයෙහි, දක්ෂිණාර්භාසයන්ට සත්කාර කොට, සම්පයෙහි සිටි ඥාතීහු, කල්පනාකොට, විශේෂයෙන් කල්පනාකොට, මෙතෙම අසවලා නමැයි නම් කරත්. මෙය සාදන ලද නාමයයි. යම් පළමු ප්‍රඥප්තිය පසු ප්‍රඥප්තියට වැටේද? පළමු ව්‍යවහාරය පසු ව්‍යවහාරයට වැටේද? ඒ කවරේද යත්? පළමු කල්පයෙහිද වන්ද්‍රයා වන්ද්‍රයාමය, දැනුණු වන්ද්‍රයාමය. අතීතයෙහි සූර්යයා, සමුද්‍රය, පෘථුවිය, පර්වතය පර්වතයම නම් වේ. දැනුණු පර්වතයමය. මෙය ඕපාපාතික නාමයයි. මේ සිව්වැදෑරුම් නාමය එක් නාමයම වේ. එය ලෝක සංකේත සිද්ධ වූවකි. පරමාර්ථ වශයෙන් අවිද්‍යාමානයි. අනෙක් අය, නාමය නම් අර්ථය බබළවන ශබ්දයයි කියති. එලබොජ්ඣංග මාර්ගාංගයන්ගේ අර්ථ කියන ලද ක්‍රම අනුසාරයෙන්ම දතයුතුය.

ප්‍රතිසම්බන්ධා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ඥාණත්‍රය නිර්දේශයෙහි, නිමිතතං යනු සංස්කාර නිමිත්තයි. අනිමිතෙන යනු සංස්කාර නිමිත්තට ප්‍රතිපක්ෂ නිර්වාණයෙහි. අධිමුත්තතතා යනු එහි නිමිතතාවයෙන් සිතෙහි හළභාවය. ඵ්‍රස්ස ඵ්‍රස්ස වයං පසසති යනු සංස්කාර නිමිත්ත ඥාණයෙන් ස්පර්ශකොට, එහි භංගය විදර්ශනා ඥාණයෙන්ම බලයි. එයින් භංගානුපස්සනාව සිද්ධය. එය අනිත්‍යානුපස්සනාව සිදුකරයි. අනිත්‍යයාගේ දුක් බැවිනි. එය දුක්ඛානුපස්සනාවයි. දුඛයාගේ අනාත්ම බැවින් එය අනාත්මානුපස්සනාව යැයි මෙසේ මෙහි ත්‍රිවිධ අනුපස්සනා යු.සේයි. අනිමිතෙනා විහාරො යනු නිමිත්ත භය වශයෙන් දුටු හෙයින් ඒ විදර්ශනාත්‍රය විහාරය අනිමිත්ත විහාරය නම් වේ. පණ්ඩිං යනු තෘෂ්ණාවයි. අප්පණිනිතෙ යනු තෘෂ්ණා ප්‍රතිපක්ෂ නිර්වාණයෙහි. අභිනිවේසං යනු ආත්මාභිනිවේශය. සුඤ්ඤතෙ යනු ආත්ම විරහිත නිර්වාණයෙහි, සුඤ්ඤතො යනු ශුන්‍යතා වශයෙන් පවත්නා ශුන්‍යයමය. අජක්ඛුපෙකඛිංසවා යනු විපාක ප්‍රවෘත්තිය සංස්කාරෝපේක්ෂාවෙන් මධ්‍යස්ථව බලා, සුගති සංඛ්‍යාත විපාක ප්‍රවෘත්තියෙහි සතුටුවන්නා වූ සත්ත්වයෝ, මේ ඵල සමචතට සමවදිනු කැමැත්තාහු, ඒ පැවති සියලු සංස්කාරගතයන්, අනිත්‍යාදී වශයෙන් බලා මධ්‍යස්ථ වෙත්මය. මෙසේ දුටුකල්හි ඵලසමචතට සමවදිනට හැකිවේ. අන් අයුරකින් නොහැකි වේ. ආවජ්ජවා යනු ආවර්ජනයෙන් ආවර්ජනය කොට, සමාපජ්ජති යනු ඵලසමචතට පිළිපදී. (සමවදී) අනිමිතතා සමාපතති

යනු නිමිත්ත භය වශයෙන් දැක සමවත් හෙයින් අනිමිත්ත සමාපත්ති නම් වේ. අනිමිත්ත විහාර සමාපතති යනු විදර්ශනා විහාර වශයෙන්ද එල සමාපතති වශයෙන්ද යන ඒ දෙයාකාරයෙන් වෙති.

දැන් සංස්කාර නිමිත්තම බෙදා දක්වන්නේ, රූප නිමිත්තං ආදිය වදාළහ. ජරා මරණ ග්‍රහණයෙහි කිවයුත්ත පෙර කියන ලද්දේමය. අනෙක් අනිමිත්ත විහාරයයි ආදීන්හි කියූ අයුරින්ම නිගමනයකොට දක්වයි. සංකෂෙපයෙන් විහාරටෙඨ ඥාණය නම් එල සමාපතතියෙහි පූර්වභාගයෙහි වූ, සංස්කාරෝපේක්ෂා ඥාණයෙහි පැවති විදර්ශනා විහාර නානත්ව ඥාණයයි. සමාපතාභාර්ථයෙහි ඥාණය නම් එලසමාපත්ති නානත්වයෙහි ඥාණයයි. විහාර සමාපතාභාර්ථයෙහි ඥාණයනම් ඒ ද්වයයෙහි නානත්වයෙහි ඥාණයයි. විදර්ශනා විහාරයෙන් කල්යවනු කැමැත්තේ විදර්ශනා විහාරයම පවත්වයි. එලසමවත් විහාරයෙන්ම කල්යවනු කැමැත්තේ විදර්ශනා පිළිවෙළින් උත්සාහවත් වී එලසමවත් විහාරයම පවත්වයි. ඒ දෙඅයුරින්ම කල්යවනු කැමැත්තේ ඒ දෙකම පවත්වයි. මෙසේ පුද්ගල අධිප්‍රාය වශයෙන් ත්‍රිවිධව හටගනී. මෙහි කිවයුතු සෙස්ස සංස්කාරෝපේක්ෂා ඥාණ වර්ණනාවෙහි කියන ලද්දේමය.

ඥානත්‍රය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ආනන්තරික සමාධි ඥාණ නිර්දේශයෙහි, නෙකධම්ම වසෙන යන ආදීන්හි නෛෂ්ක්‍රමය, අව්‍යාපාද, ආලෝක සංඥා, අවික්ෂෙප ධර්ම ව්‍යවස්ථාපන ඥාණය, ප්‍රමෝද්‍යාදීන් ඇතුළත්ය. ශුෂ්ක විදර්ශකයාට උපචාර ධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්ත ඒ ඒ කල්ලේශයට විරුද්ධ සත්වැදැරුම් ධර්ම එක් සිතක් සමග සම්ප්‍රයුක්ත වූයේමය. විතතසස එකගතා අවිකෙධපො යනු එකගතාවගේ ස්වභාවය ඒකාග්‍රතාවයි. එය කරණකොට නානා ආරම්භණයන්හි වික්ෂෙප නොවේනුයි අවික්ෂෙපයි. සිතෙහි ඒකාග්‍රතා සංඛ්‍යාත අවික්ෂෙපයයි අර්ථයි. සමාධි යනු එක් අරමුණෙක්හි සමව ඒ කරණකොට සිත පිහිටුවයිනුයි සමාධි නම් වේයයි අර්ථයි. තසස සමාධිසස වසෙන යනු උපචාර සමාධියෙන්ද සමාහිත සිතැත්තනුට යථා ස්වභාවයෙන් අවබෝධ වන හෙයින් කියන ලද ආකාරවත් සමාධියගේ වශයෙන්, උපපජ්ජති ඥාණං යනු මාර්ග ඥාණය ක්‍රමානුකූලව උපදී. ධීයනති මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් ක්ෂය වෙති. ඉති යනු කියන ලද

ආකාර ඇති අර්ථයෙහි නිගමනයයි. පටිසම්භූතානන්ද යනු පූර්වභාගයෙහි සමාධිය වේ. පටිසම්භූතානන්ද යනු පසුකල්හි මාර්ගක්ෂණයෙහි ක්ෂණය වේ.

කාමාසවෝ යනු පඤ්චකාම ගුණයන්ට අයත් ඇල්මයි. භවාසවෝ යනු රූප අරූප භවයන්හි කැමැත්ත හා ඇල්මයි. ධ්‍යානයෙහි තෘෂ්ණාවද වේ. ශාස්ත්‍රික දෘෂ්ටිය සමග හටගත් ඇල්මද, භව වශයෙන් ප්‍රාර්ථනාවද වේ. දිට්ඨාසවෝ යනු දෙසැටක් මිථ්‍යා දෘෂ්ටිහු අවිජ්ජාසවෝ යනු දුකබැඳි අටතන්හි නොදැන්මයි. සත්තමී වචනයෙන් අවසර විවාරීම්කොට, සෝවාන් මාර්ගයෙන් ආදී ක්‍රමයෙන් ආශ්‍රව ක්ෂය කරන මාර්ගයෙන් ආශ්‍රවක්ෂය දක්වා, 'එත්ත' යන්නෙන් අවකාශ විසඳුම කරන ලදී. මාර්ගක්ෂණයෙහි යැයි යු.සේයි. අනවසේසෝ යනු එයට ඉතිරියක් නැත්තේනුයි අනවසේසයි. අපායගමනියෝ යනු නිරය, තිරිසන්යෝනිය, ප්‍රේතවිෂය, අසුරකාය යන සතර සුව සංඛ්‍යාත අයයෙන් පහවූ හෙයින් අපායයි. යමෙකුට එය විද්‍යාමාන වේද? එම පුද්ගලයා අපායට පමුණුවෙයිනුයි. අපාය ගමනිය නම් වේ. ආශ්‍රවක්ෂය කපාවෙහි යු.සේයි.

අවිකේධපවසෙන යනු පවත්නා සමාධියට උපනිශ්‍රය වූ සමාධි වශයෙන්, පටිසම්භූත වසෙන ආදීන්හි දස කසිණයන් තදාරම්මණික අර්ථණා සමාධි වශයෙන් යු.සේයි. බුද්ධානුස්මිති ආදීන්ද මරණානුස්මිති, උපසමානුස්මිතිද උපචාර ධ්‍යාන වශයෙන් යු.සේයි. දස අසුභ ප්‍රථමධ්‍යාන වශයෙන් යු.සේයි. බුදුන් අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම බුද්ධානුස්මිතියි. ඉතිපි සො භගවා අරභං ආදී බුදුගුණ අරමුණුකොටගත් සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. ඒ බුද්ධානුස්මිතියගේ වශයෙන්, එසේම ධර්මය අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම ධර්මානුස්මිතියි. ස්වාකධාරො භගවතා ධර්මො යන ආදී දහම් ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. සංඝයා අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම සංඝානුස්මිතියි. සුපටිපන්නො භගවතො සාවක සංඝො යනාදී සඟ ගුණ අරමුණු කොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. සීලය අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම සීලානුස්මිතියි. තමාගේ අධර්මයාදී සිල්ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. ත්‍යාගය අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම වාගානුස්මිතියි. තමාගේ අත්හළ ත්‍යාගාදී ත්‍යාග ගුණ අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. දේවතාවුන් අරභයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම දේවතානුස්මිතියි.

දේවතාවුන් සාක්ෂි ස්ථානයෙහි තබා තමාගේ ශ්‍රද්ධාදී ගුණයන් අරමුණු කොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස අරඬයා උපන් සිහිය ආනාපාන සතියි. ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිමිති අරමුණුකොට පැවති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. මරණය අරඬයා උපන් සිහිය මරණ සතියි. එක් හවයකට ඇතුළත් ජීවිතේන්ද්‍රිය සිද්ධිමි සංඛ්‍යාත මරණය අරමුණුකොට පැවති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. පිළිකුල් කේශාදී, පිළිකුල් දැහි හටගන්නා හෙයින්ද, හටගන්නා ස්ථාන යනුයිද, කාය යයි යන සංඛ්‍යාවට ගිය ශරීරයෙහි ඇතුළත් පවත්නා, එබඳු වූ ශරීරය අනුව ගිය සිහියනුයි කායගතා සතියි. කායගත සතියයි කිවයුතු කල්හි හුස්ව නොකොට කායගතා සති යයි යු.සේයි. එසේම මෙහිද කායගතා සති වශයෙන් යයි යු.සේයි. කෙස් ආදී, ශරීර කොටස්හි පිළිකුල් නිමිති අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. සන්සිද්ධිම අරඬයා උපන් නැවත නැවත සිහිකිරීම උපසමානුසංඛිය. සියලු දුක් සන්සිද්ධිම අරමුණුකොට ඇති සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. දස අසුභ යට කියන ලද අර්ථයමය.

දීර්ඝ ආශ්වාස වශයෙනැයි ආදිය අර්පණා උපචාර සමාධි හේදය දක්වන්ට යු.සේයි. දීඝං අසසාසවසෙන යනු දීර්ඝයයි කියන ලද ආශ්වාස වශයෙන්, දීඝංවා අසසසනෙනා, දීඝං අසසසාමිති පජානාති යයි යු.සේයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සබ්බකාය පටිසංවෙදී යනු සියලු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කය විදින්නේ, පසසමභයං කායසංඛාරං යනු දළ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස සංඛ්‍යාත කාය සංස්කාර සන්සිදුවන්නේ, ව්‍යපසමනය කරන්නේ, දීර්ඝ, හුස්ව, සබ්බකාය පටිසංවෙදී, පසසමභයං කාය සංඛාරං යන මෙම වතුෂ්කයෙන්ම අර්පණා සමාධි යු.සේයි. පීති පටිසංවෙදී යනු ප්‍රීතිය ප්‍රකට කරන්නේ, චිත්ත සංඛාර පටිසංවෙදි යනු සංඥා, වේදනා සංඛ්‍යාත චිත්ත සංස්කාර ප්‍රකට කරන්නේද, අභිප්පමොදයං චිත්තං සිත සතුටු කරන්නේ, සමාදහං චිත්තං යනු අරමුණෙහි සිත සමච තබන්නේ, විමොචයං චිත්තං යනු සිත නිවරණයන්ගෙන් මුදවන්නේ; පීති පටිසංවෙදී, සුඛ පටිසංවෙදී, චිත්ත සංඛාර පටිසංවෙදී, පසසමභයං චිත්ත සංඛාරං යන වතුෂ්කයද, චිත්ත පටිසංවෙදී, අභිප්පමොදයං චිත්තං සමාදහං චිත්තං, විමොචයං චිත්තං යන වතුෂ්කයද, අර්පණා සමාධි වශයෙන්ද, විදර්ශනා සම්ප්‍රසුක්ත සමාධි වශයෙන්ද යු.සේයි. අනිච්චානුපසංසි යනු අනිත්‍යානුපස්සනා වශයෙන් විරාගානුපසංසි යනු කලකිරීම් අනුව බැලීම් වශයෙන්, නිරොධානුපසංසි යනු භංගය අනුව බැලීම් වශයෙන්, එය

තදංග වශයෙන් ස්කන්ධ අභිසංඛාරයන් සමග කෙලෙස් අත්හරියි. සංඛත දොස් දර්ශනයෙන්ද, එය විපරීත නිර්වාණයෙහි එහි නිමිත්තතාවයෙන් පනියි. මෙම චතුෂ්කය විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සමාධි වශයෙන්ම යු.සේයි. මෙහි ආශ්වාස වශයෙන් ප්‍රශ්වාස වශයෙන්යැයි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ප්‍රවෘත්ති (පැවතීම්) මාත්‍රය ගෙන යු.සේයි. එය අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නොවේ. මෙහි විස්තර කථාව ආනාපාන කථාවෙහි ප්‍රකට වන්නේය.

ආනන්තරික සමාධි ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

අරණ විහාර ඤාණ නිර්දේශයෙහි, අනිත්‍යානුපස්සනාදීන් කියන ලද අර්ථමය. සුඤ්ඤතො විහාරො යනු අනතතානුපස්සනාවෙන් නැගිටියහුගේ ශුන්‍යතාකාරයෙන්ම පැවැති අර්හත් ඵල සමාපත්තියයි, අනිමිතො විහාරො යනු අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් නැගිටියහුගේ අනිමිත්තාකාරයෙන් පැවැති අර්හත් ඵල සමාපත්තියයි. අප්පණිහිතො විහාරො යනු දුක්ඛානුපසසනාවෙන් නැගිටියහුගේ අප්‍රණිහිතාකාරයෙන් පැවති අර්හත්ඵල සමාපත්තියයි. සුඤ්ඤතෙ අධිමුත්තතා ශුන්‍යතා ඵල සමාපත්තියෙහි, පූර්වභාග ප්‍රඥා වශයෙන් ඇලුණු බව, සෙසු ද්වයෙහි එම ක්‍රමයමැයි.

පට්ඨංකධානං යනාදීන්හි අර්හත්ඵල සමචතට සමචදිත්‍ර කැමැත්තහුගේ විදර්ශනාවට අරමුණු වූ ධ්‍යාන සමාපත්තීහු යු.සේයි. සියලු කෙලෙසුන් ප්‍රතීණ හෙයින් රහතන් වහන්සේගේම, විදර්ශනා ඵල සමචත, ප්‍රණීතාධිමුක්ති ධ්‍යාන සමචත් අරණ විහාරයයි යු.සේයි. ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් යුක්ත වූයේ ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් නිවරණයන් ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. රහතන් වහන්සේට නිවරණ නොමැති හෙයින්ද, නිවරණයන්ට විරුද්ධ හෙයින්ද, ප්‍රථම ධ්‍යානයෙහිදී නිවරණ ඉවත් කෙරේනුයි යු.සේයි. විදර්ශනා ඵලසමචත්, ප්‍රණීතාධිමුක්ති වශයෙන් තෙවැදෑරුම් අරණ විහාර ඤාණය කෙටියෙන් පෙන්වාදී, කුමක් හෙයින් කධාන සමාපත්තීහුම අරණ විහාර වශයෙන් විස්තර කරන ලද්දාහුද යත්? උදෙසිම් වශයෙන්මය. ඒ තෙවැදෑරුම් අරණ විහාරයන්ගේ සිද්ධියට බලපෑ ඵල සමාපත්ති විදර්ශනාවට භූමි වූ, ධ්‍යාන සමාපත්තීන්ගේ අරණ විහාරතාව නොකී කල්හි කරුණ සම්පූර්ණ නොවේ. සම්පූර්ණ

නොවුවක්ම සම්පූර්ණ කරන්ට ප්‍රථමධ්‍යානය අරණ විහාරයයි ආදිය යු.සේයි. ඒවාහි අරණ විහාරතාව උදෙසීම් වශයෙන් සිදුනොවුයේද, ඒවාහි යොදන ලද ආකාරයෙන්ම අනිත්‍යානුපස්සතාව නිත්‍ය සංඥාව ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. දුක්ඛානුපස්සතාව සුව සංඥාව ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අත්තනානුපස්සතාව ආත්ම සංඥාව ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. ශුන්‍යතා විහාරය අශුන්‍යතාවය ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අනිමිත්ත විහාරය නිමිත්ත ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අප්‍රණිහිත විහාරය ප්‍රණිධිය ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. ශුන්‍යතාධිමුක්තිතාව අශුන්‍යතාධිමුක්තිය ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අනිමිත්තාධිමුක්තිය නිමිත්තාධිමුක්තිය ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අප්‍රණිහිතාධිමුක්තිය ප්‍රණිතාධිමුක්තිය ඉවත් කෙරේනුයි අරණ විහාරයි. අරණ විහාරයයි යෙදිය යුතුය.

අරණ විහාර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

නිරෝධ සමාපත්ති ඥාණ නිර්දේශයෙහි, සමථ බලං යනු කාමච්ඡන්දාදී විරුද්ධ ධර්මයන් සමනය කෙරේනුයි සමථයි. එයම කම්පා නොවන අර්ථයෙන් බලයයි. අනාගාමී රහතුන්ටම සමාධියට ප්‍රතිපක්‍ෂ කාමච්ඡන්දයාගේ ප්‍රභාණයෙන් සමාධියෙහි සම්පූර්ණ භාවයට පත්හෙයින් ඔවුන්ගේම සමාධිය බලප්‍රාප්තයයි නිශ්චිතකොට සමථ බලය යැයි යු.සේයි. අන්‍යයන්ට නොවේ. සමාධි බලය යැයිද පාඨයි. විපසසනා බලං යනු අනිත්‍යාදී වශයෙන් විවිධ ආකාරයන්ගෙන් ධර්මයන් බලයිනුයි විදර්ශනාවම කම්පා නොවන අර්ථයෙන් බලයයි. ඒ දෙයාකාරයෙන්ම බලප්‍රාප්ත විදර්ශනා ඥානය. එහි සමථ බලය පිළිවෙළින් සිත් සතත් සන්සිදුවීම සඳහායි. නිරෝධයෙහිද සම්පාදනය සඳහායි. විදර්ශනා බලය පැවති කල්හි ආදීනව දැක්ම සඳහාද, නිරෝධයෙහි අනුසස් දැකීම සඳහාද වේ. නිවරණ නිමිත්තාර්ථයෙහි සත්‍යමියි. නිවරණ නිමිතිකොට නිවරණ ප්‍රත්‍යය කොටයැයි අර්ථයි. කරණාර්ථයෙහි හෝ සත්‍යමියි. නිවරණයන් කරණකොට යන අර්ථයි. න කම්පනි යනු ධ්‍යාන යුක්ත පුද්ගලයා නොහොත්, ධ්‍යානයයි ධ්‍යානාංගයන් අදහස් කළ හෙයින්, ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් ඒ හා සම්ප්‍රසුක්ත සමාධිය නිවරණයන්ගෙන් කම්පා නොවේ. මෙහි මෙයම යෙදීම ලෙස ගතයුතුය.

උදධවෙව යනු, නොසන්සුන් සහගත විතෙතාත්පාදයෙහිද නොසන්සුන්කමෙහිද, උදධවං යනු එසවූ බවයි. එය නොසන්සුන් ලක්ෂණයි. උදධව සහගත කිලෙසෙව යනු නොසන්සුන්කම සමග එකට යෙදුණු, ඒකෝත්පාදාදී භාවයන්හි ඇතුළත් වූ, නොසන්සුන්කම සමග එකට යෙදුණු මෝහ, අහිරික, අනොත්තප්ප ආදී ක්ලේශයන්, බන්ධව යනු නොසන්සුන්කම සමග එකට යෙදුණු සිව් ස්කන්ධයන්හි, න කම්පනි නවලනි නවෙධනි යන අන්‍යෝන්‍ය සමාන වචනයන්ය. නොසන්සුන්කමෙහි කම්පා නොවෙයි. නොසන්සුන්කම සමග එකට යෙදුණු ක්ලේශයන්හි නොසැලේ. නොසන්සුන්කම සමග එකට යෙදුණු ස්කන්ධයන්හි කම්පා නොවේයයි යෙදිය යුතුය. විදර්ශනා බලය සප්ත අනුපස්සනාවන්ගේ වශයෙන් කියන ලද හෙයින් ඒවාහිම වශයෙන් විදර්ශනා බලය සම්පූර්ණ වේයයි යු.සේයි. අවිජ්ජායව යනු දොළොස් වැදෑරුම් අකුසල විතෙතාත්පාදයන්හි අවිද්‍යාවගේ, අවිජ්ජා සහගත කිලෙසෙව යනු සුදුසු පරිදි, අවිද්‍යාව හා එකට යෙදුණු ලෝභ, ද්වේෂ, මෝහ, මාන, දෘෂ්ටි, විචිකිච්ඡා, ථීනමිද්ධ, උද්ධව, අහිරික අනොත්තප්ප යන කෙලෙස් වේ. වචිසංඛාරා යනු චිත්තරික විචාරයෝය. ඇවැත්නි, විශාඛය, කලින් කල්පනාකොට, සිතාබලා පසුව වචන බිඳියි. එහෙයින් චිත්තරික විචාර වචි සංඛාර වෙතියි යන වචනයෙන්, වචන රැස්කරත්. උපදවත්තූයි වචි සංඛාරයි. කායසංඛාරා යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස; ඇවැත්නි විශාඛය ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කායිකය. ඒ ධර්ම කය හා බැඳී පවතී. එහෙයින් ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කාය සංස්කාරයයි යන වචනයෙන් කයින් රැස්කරනු ලැබෙත්තූයි කාය සංස්කාරයි. සඤ්ඤා වෙදයිත නිරෝධං යනු සංඥාවගේද වේදනාවගේද නිරෝධයයි. චිත්ත සංඛාරා යනු සංඥාවද, වේදනාවද, ඇවැත්නි විශාඛය සංඥාව චෛතසිකයකි. එම ධර්ම සිත හා බැඳී පවතී. එහෙයින් සංඥාවද, වේදනාවද චිත්ත සංස්කාරය යන වචනයෙන් සිතෙන් රැස්කෙරේනූයි චිත්ත සංඛාරයි.

ඤාණ වර්යාවන්හි, අනුපස්සනා වශයෙන් හෝ විච්චානුපස්සනා ග්‍රහණයෙන් හෝ එයට මුල්වූ වර්යා කථායෙහි කියන ලද, සෙසු අනුපස්සනාවෝද ගන්නා ලද්දෝ වෙත්යයි දතයුතුය. සොළසහි ඤාණවර්යාහි යනු උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන්, අනාගාමීත්වට වනාහි අර්හත්, මාර්ග, එල හැර පූර්ණබල සහිත බැවින්, තුදුස් අයුරෙකින් වේ. නවහි සමාධි වර්යාහි යන මෙහි ප්‍රථමධ්‍යානාදී අටක්ද, ප්‍රථමධ්‍යානාදීගේ ප්‍රතිලාභය සඳහා හැමතැන උපචාර ධ්‍යාන වශයෙන් එකක්දැයි සමාධි

වර්යා නවයකි. බල වර්යාවන්ගේ කවර නානත්වයක්ද? සමථ බලයෙහිද, නෛෂ්ක්‍රමය වශයෙන් යන ආදී සත් අයුරකින් උපචාර සමාධි යු.සේයි. පෙය්‍යාල විස්තර වශයෙන් ප්‍රථමධ්‍යාන වශයෙන් යනාදී සමසැත්තෑ වාරයන්ගෙන් සුදුසු පරිදි අර්පණා උපචාර සමාධිය යු.සේයි. සමාධි වර්යායෙහිද, ප්‍රථමධ්‍යානය යන ආදී අට ක්‍රමයන්ගෙන් අර්පණා සමාධිය යු.සේයි.

පඨමජ්ඣානං පටිලාභකායා යනාදී අට ක්‍රමයන්ගෙන් උපචාර සමාධිය කියන ලදැයි දෙඅයුරකින්ම අර්පණා උපචාර සමාධියම යු.සේයි. මෙසේ ඇතිකල්හිද, කම්පානොවන අර්ථයෙන් බලතාවන් වසී භාවාර්ථයෙන් වර්යායයි දතයුත්තාහ. විදර්ශනා බලයෙහි වනාහි සප්ත අනුපස්සනාවන්ම විදර්ශනා බලය යැයි යු.සේයි. ඥාණ වර්යායෙහි සප්ත අනුපස්සනා යු.සේයි. විච්චිතානුපස්සනාදී නවයද විශේෂකොට යු.සේයි. මේ ඒවාහි නානත්වයයි. සප්ත අනුපස්සනා කම්පා නොවන අර්ථයෙන් බලයැයිද, වසී භාවාර්ථයෙන් වර්යායැයිද දතයුත්තාහ.

වසීභාවතා පඤ්ඤා යන මෙහි කියන ලද වසීහු විසදීමට වසී යනු පඤ්චවසී යැයි ස්ත්‍රී ලිඟු වහරෙන් යු.සේයි. එයම වසීයැයි යු.සේයි. නැවත පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනාවෙන් ඒ වසීහු විසදන්නේ ආචර්ජන වසී යන ආදිය වදාළහ. ආචර්ජනයෙහි වසිය ආචර්ජන වසියයි. එය මොහුට ඇත්තේනුයි ආචර්ජන වසීයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. පඨමජ්ඣානං යතීව්ඡකං යනු ගමෙහි හෝ අරණ්‍යයෙහි හෝ යම් යම් පෙදෙසක කැමැති වේද? ඒ ඒ තන්හි ආචර්ජනා කරයි. යදිව්ඡකං යනු සීත කාලයෙහි හෝ උෂ්ණ කාලයෙහි හෝ යම් යම් කාලයෙක්හි කැමැති වේද, එකල්හි ආචර්ජනා කරයි. නොහොත් කසිණාරම්මණ හෝ සෙසු අරමුණු වූ හෝ යම් යම් ප්‍රථමධ්‍යානයක් යම්තැනක කැමැති වෙත්ද? ඒ ඒ තන්හි ආචර්ජනා කරයි. එක් එක් කසිණාරම්මණ ධ්‍යානයාගේ වසීතාවයන්ගේ වශයෙන් කියන ලද හෙයින් ප්‍රථම යෝජනාවම වඩා යහපත්ය. යාවතීව්ඡකං යනු අසුරු සණක් පමණ හෝ සත්දිනක් පමණ වූ යම්තාක් කාලයක් කැමැති වේද? එපමණ කාලයක් ආචර්ජනය කරයි. ආවජ්ජනය යනු මනෝද්වාරාවර්ජනයෙන්, දැඩියාවත්තං සිය වසයෙහි නොපවත්නා බව හෝ අලස බව, සමාපජ්ජනි යනු පිළිපදී, පමුණුවයි යන අර්ථයි. අධිධ්‍යානි යනු සමවත තුළ අධික කොට සිටී. වූට්ඨානවසියං පඨමජ්ඣානං යනු පංචමාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයයි. ප්‍රථම ධ්‍යානයෙන් යයි අර්ථයි.

පව්වවෙකඛ්ඨි යනු ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ ජවනයන්ගෙන් නැවති බලයි. මේ මෙහි පාළු වර්ණනාවයි. මේ වනාහි අර්ථ ප්‍රකාශනයයි. ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නැගිටූ විතර්කය ආවර්ජන කරන කල්හි, භවංගය සිදු, පැවැති ආවර්ජනයට අනතුරුව විතර්කාරම්මණ වූම සතරක් හෝ පහක් ජවන ද්‍රවයි. ඉන්පසු භවංග ද්වයයකි. ඉක්බිති නැවත විචාරාරම්මණ ආවර්ජනය කියන ලද අයුරින්ම ජවන වේයයි, මෙසේ පඤ්ච ධ්‍යානාංගයන්හි, යම් කලෙක නිතර සිත යවන්ට හැකි වේද? ඉක්බිති මොහුට ආවර්ජන වසී සිද්ධවූයේම වේ. මේ මස්තකප්‍රාප්ත වසිය භාග්‍යවතුන් වහන්සේට යමක ප්‍රාතිහාර්යයෙහි ලැබේ. එයට අධික සීඝ්‍රතර ආවර්ජන වසියක් නම් නැත. අන්‍යයන්ට වනාහි අතරතුර භවංග වාරයන්හි ගණනක් නැත. මහමුගලන් තෙරුන්ට, නන්දොපනන්ද දමනයෙහි මෙන් සීඝ්‍රව සමවත් සමවැදීමෙහි සමර්ථතාව සමවැදීමෙහි වසිය නමැ. අසුරු පමණ හෝ දස අසුරු පමණ හෝ ක්‍ෂණයක් සමවන තබන්ට (සමවැද සිටීමට) හැකි දක්‍ෂතාව අධිෂ්ඨාන වසී නමැ. එසේම එයටද වඩා ඉක්මන්ව නැගිටීමේ සමර්ථතාව වූධ්‍යාන වසී නමැ. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ වසිය ආවර්ජන වසියෙහිම යු.සේයි. ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ ජවනයන්ම එහි ආවර්ජනාන්තරව යයි. මෙසේ ආවර්ජන වසිය සිද්ධ වූ කල්හි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ වසිය සිද්ධ වේ. අධිෂ්ඨාන වසියගේ සිද්ධ වූ කල්හි නැගිටීමේ වසිය සිද්ධ වේ. මෙසේ ඇතිකල්හිද, මේ මස්තකප්‍රාප්ත වසිය වනාහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේට යමක ප්‍රාතිහාර්යයෙහිම ලැබෙයි කී හෙයින්, ප්‍රාතිහාර්ය කාලයෙහි, ධ්‍යානාංග ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණයන්ගේ අභාවයෙන් නානාවිධ වර්ණ නිර්මාණ වශයෙන් නොයෙක් ආකාර කසිණ වශයෙන් ඉටුවන හෙයින් ඒ ඒ කසිණාරම්මණ ධ්‍යානයට සමවදිනු කැමැත්තහුට කැමති පරිදි සැහැල්ලුවෙන් එම කසිණයෙහි, කියන ලද අයුරින් ආවර්ජන පැවැත්වීමෙහි දක්‍ෂතාව ආවර්ජන වසියයි. එම ආවර්ජන විටියෙහිම ඒ ඒ ධ්‍යානයාගේ අර්ථණා සමර්ථතාව, සමවැදීමේ සමර්ථතාව සමවැදීමේ වසියයි. මෙසේ කියනු ලබන කල්හි යුක්තියටද විරුද්ධ නොවේ. වසී පිළිවෙළද ක්‍රමානුකූලවම යෙදේ. මෙම ධ්‍යානාංග ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය මස්තකප්‍රාප්ත වූයේම පස් ජවනයයි කියන ලද හෙයින් කියන ලද ක්‍රමයෙන්, සත් ජවනයන් ද්‍රවනකල්හි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ වසියම වේ. මෙසේ ඇතිකල්හි ප්‍රථමධ්‍යානය ආවර්ජන කෙරෙයි වචනය නොයෙදෙන්නේද? යම්සේ කසිණයෙහි පැවති ධ්‍යානය, ආසන්න කාරණ වශයෙන් ගෙන, කසිණයයි කියන ලද්දේද? එසේම ධ්‍යාන හේතු වූ කසිණය, බුදුවරුන්ගේ උපත සැපතකි ආදීන්හි මෙන් සම්පඵලය වශයෙන් ගෙන ධ්‍යානයයි කියන ලදී. යම්සේ

පිරිසිදු කල්හි සිට නැගිටියහුට නින්දෙන් නැගිටියහුගේ නැවත නින්දට බස්නා මෙන්, නැවත ධ්‍යානයට බැසීම ඇතිකල්හිද අධිට්ඨාන වසියම නමැ. පිරිසිදු පරිද්දෙන් නැගිටියහුට වනාහි නැගිටීමෙහි අධිෂ්ඨානය ඇතිකල්හිද වුට්ඨානවසී නම් වේ. මේ එහි විශේෂයයි.

නිරෝධ සමාපත්තියෙහි පැහැදිලි කිරීම පිණිස මේ ප්‍රශ්න කිරීමයි. නිරෝධ සමාපත්තිය කවරක් වන්නීද? කවරහු එයට සමවදින්නද? කවරහු සමනොවදින්නද? කවර තත්ති සමවදින්නද? කවර හෙයින් සමවදින්නද? කෙසේ මෙහි සමවැදීම වන්නේද? සිටීම කෙසේද? නැගිටීම කෙසේද? නැගිටියහුට කවර ප්‍රවණතා සිතක් වේද? මළහුගේද සමවන්නහුගේද වෙනස කවරේද? නිරෝධ සමාපත්තිය සංඛත, අසංඛත, ලොකික, ලෝකෝත්තර, නිෂ්පන්න, අනිෂ්පන්න අතර කුමක්ද? එහි, නිරෝධ සමාපත්තිය කවරක් වන්නීද? අනුපිළිවෙළින් නිරුද්ධ කිරීම් වශයෙන් චිත්ත වෛතසික ධර්මයන්ගේ යම් නොපැවැත්මක් වන්නීද? එයයි. කවරහු එයට සමවදින්නද? කවරහු සමනොවදින්නද? සියලු පෘථග්ජනයෝද, සෝවාන්, සකාදාගාමීහුද, ශුෂ්ක විදර්ශකයෝද, අනාගාමී හා රහත්හුද සමනොවදිත්. අෂ්ට සමාපත්තිලාභී අනාගාමීහුද ක්ෂීණාශ්‍රවයෝද සමවදිති. කවර තත්ති සමවදින්නද? අනුපිළිවෙළින් සමවත් යෙදෙන හෙයින්. චතුර්වංකාර භවයෙහි ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්ගේ උපතක්ම නැත. එහෙයින් එහි සමවදින්නට නොහකිය. කවර හෙයින් සමවදින්නද? සංස්කාරයන්හි පැවතීම් බිඳීම්හි කළකිරී ඉහාත්මයෙහිම අවිත්තකව නිරෝධයට නිර්වාණයට පැමිණ සුවසේ වාසය කරන්නෙමුයි සමවදිති. කෙසේ මෙහි සමවැදීම වන්නේද? සමථ විදර්ශනා වශයෙන්, උදෙසාගවත්ව කරන ලද පූර්වකෘත්‍යය ඇත්තේ, නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය නිරුද්ධ කරනුයේ මෙසේ මෙහි සමවැදීම වන්නේය. යමෙක් සමථ වශයෙන්ම උදෙසාගවත් වේද? හෙතෙම නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤා සමාපත්තියට පැමිණ සිටියි. යමෙක් විදර්ශනා වශයෙන්ම උදෙසාගවත් වේද? හෙතෙම එල සමාපත්තියට පැමිණ සිටියි. යමෙක් වනාහි දෙපරිද්දෙන්ම උදෙසාගවත් වේද? නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනය නිරුද්ධ කෙරේද? හෙතෙම එයට සමවදී. මෙහි මේ සංකෂ්පයයි. මේ විස්තරයයි. මෙ සස්තෙහි නිරෝධයට සමවදිනු කැමැති හික්කුළු කරන ලද බත්කිස ඇත්තේ, මනාව දොව්න ලද අත්පා ඇත්තේ, විවේකී අවකාශයෙකැ මනාව පනවන ලද අස්තෙක පර්යංකය බැඳ, කය සෘජුව පිහිටුවා ඉදිරියෙහි සිහිය එළවා හිඳගනී. හෙතෙම ප්‍රථමධ්‍යානයට සමවැද, නැගිට, එහි සංස්කාරයන්, අනිත්‍ය වශයෙන් දුක් වශයෙන්,

අනාත්ම වශයෙන් විදර්ශනා කරයි. මේ විදර්ශනාව තෙවැන්නට වන්නේය. සංස්කාරයන් පරීක්ෂා කරන විදර්ශනාව, එල සමාපත්ති විදර්ශනාව, නිරෝධ සමාපත්ති විදර්ශනාව වශයෙනි. එහි සංස්කාර පරීක්ෂා කරන විදර්ශනාව මන්දව හෝ තීක්ෂණව මාර්ගයට ආසන්න කාරණය වේ. එලසමාපත්ති විදර්ශනාව, මාර්ග භාවනාව සමානව තීක්ෂණව යෝග්‍ය වේ. නිරෝධ සමාපත්ති විදර්ශනාව වනාහි අතිමන්ද නොවූයේ, අති තීක්ෂණ නොවූයේ යෝග්‍ය වේ. එහෙයින් ඒ අතිමන්ද නොවූ, අති තීක්ෂණ නොවූ විදර්ශනාවෙන් එම සංස්කාරයන් විදර්ශනා කරයි. ඉක්බිති ද්විතීය ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට එහි සංස්කාරයන් එසේම විදර්ශනා කරයි. ඉක්බිති තෘතීය ධ්‍යානයට -පෙ- ඉක්බිති විඤ්ඤානඤ්චායතනයට සමවැද, නැගිට එහි සංස්කාරයන් එසේම විදර්ශනා කරයි. එසේම ආකිඤ්චඤ්ඤායතනයට සමවැද නැගිට සිව්වැන්නට පූර්වකෘත්‍යය කරයි. නානාබද්ධ අවිකෝපනය, සංඝපටිමානනය, සත්‍යපකකාසනය, අද්ධාන පරිවේෂ්ඨය යන සතරයි.

එහි නානාබද්ධ අවිකෝපන යනු මේ හික්ෂුව සමග යමක් ඒකාබද්ධ නොවේද? වෙන්ව බද්ධව පැවැති, පාසිවුරු හෝ ඇඳ පුටු හෝ නිවාස ගෘහ හෝ අනෙක් යම්කිසි පිරිකර වර්ගයක් වේද? යම්සේ එය විනාශ නොවේද? ගිනි, දිය, වායු, සොර, මීයන් ආදීන්ගේ වශයෙන් විනාශ නොවේද? එසේ අධිෂ්ඨාන කළයුතුයි. එහි මේ පිළිවෙළයි. මේ මේ දැ මෙම සත්දින ඇතුළත ගින්නෙන් නොදැවේවා. ජලයෙන් පාවී නොයේවා. සුළඟින් විනාශ නොවේවා. සොරු ගෙන නොයක්වා. මීයෝ විසින් කඩා නොකත්වායි මෙසේ අධිෂ්ඨාන කළකල්හි ඒ සත්දින ඇතුළත ඊට කිසි උවදුරක් නොවේ. අධිෂ්ඨාන නොකළ කල්හි ගිනි ආදියෙන් තස්නේය. මේ නානාබද්ධ අවිකෝපන නමැ. හඳුනා පොරෝනා හෝ හුනස්න හෝ යන ඒකාබද්ධ යමක් වේද? එහි වෙන්ව අධිෂ්ඨාන කෘත්‍යයක් අවශ්‍ය නැත. සමවතම එය රකියි. සංඝ පටිමානනං යනු හික්ෂු සංඝයාගේ බලාපොරොත්තුව බැලීම, යම්තාක් ඒ හික්ෂුව පැමිණේද? ඒ තාක් සංඝ කර්මයාගේ නොකිරීම යයි අර්ථයි. මෙහිද බලාපොරොත්තුව මොහුට පූර්වකෘත්‍යය නොවේ. බලාපොරොත්තුව පිළිබඳ ආවර්ජනා කිරීම වනාහි පූර්ව කෘත්‍යයයි. එහෙයින් මෙසේ ආවර්ජනා කළයුතුයි. ඉදින් මම සත්දිනක් නිරෝධයට සමවැද හුන් කල්හි, සංඝයා අපලෝකන කර්මාදී කිසියම් කර්මයක් කරනු කැමැත්තේ වේද? යම්තාක් කිසියම් හික්ෂුවක් අවුත් මා නොකැඳවාද? එකෙණෙහිම නැගිටින්නෙමි යි මෙසේ කොට

සමවැදුණු තැනැත්තේ වනාහි එසමයෙහි නැගිටින්නේමය. යමෙක් වනාහි මෙසේ නොකෙරේද? සංඝයාද රැස්ව ඔහු නොදක්නේ අසවල් හිඤ්ච කොහිදැයි විමසා නිරෝධයට සමවන්නේයයි කී කල්හි කිසියම් හිඤ්චක් යවයි. යව, ඔහු සංඝයාගේ වචනයෙන් කැඳවවයි කියා. එකල්හි ඔහුට ඒ හිඤ්ච ශ්‍රවණ සීමාවෙහි සිට, ඇවැත්නි ඔබ සංඝයා බලාපොරොත්තු වෙයයි කී කල්හිම නැගිටීම වේ. මෙසේ සංඝයාගේ අණනම් බරය. (බරපතලය). එහෙයින් එය ආවර්ජනය කොට යම්සේ තෙමීම නැගිටීද? එසේ සමවැදිය යුතුය. සත්‍යුපකෙකාසනං යනු මෙහිද ශාස්තෘන් වහන්සේගේ කැඳවීම ආවර්ජනා කිරීමම මොහුගේ පූර්වකෘත්‍යයයි. එහෙයින් එයද මෙසේ ආවර්ජනා කළයුතුය. ඉදින් මා සත්දිනක් නිරෝධයට සමවැද හුන් කල්හි ශාස්තෘන් වහන්සේ බැසගත් (හටගත්) වස්තුවෙක ශික්ෂාපදයක් හෝ පණවත්ද? එබඳු වූ අර්ථෝත්පත්තියකදී ධර්මයක් දෙසයිද? යම්තාක් කිසිවෙක් අවුත් මා නොකැඳවයිද? එකෙණෙහිම නැගිටින්නෙමි යි මෙසේ කොට හුන්කල්හි එසමයෙහි නැගිටින්නේමය. යමෙක් වනාහි මෙසේ නොකරයිද? ශාස්තෘන් වහන්සේද, සංඝයාද රැස්වූ කල්හි ඔහු නොදක්නේ, අසවල් හිඤ්ච කොහිදැයි විචාරා, නිරෝධයට සමවන්නේ යැයි කී කල්හි, කිසියම් හිඤ්චක් යවයි, යව, ඔහු මාගේ වචනයෙන් කැඳවවයි කියා, ඉක්බිති ඔහුට ඒ හිඤ්ච විසින් ශ්‍රවණ සීමාවෙහි සිට, ශාස්තෘන් වහන්සේ ආයුෂ්මතුන් ආමන්ත්‍රණය කෙරෙන්නේයයි කී කල්හිම නැගිටීම වේ. මෙසේ ශාස්තෘ කැඳවීම බරය. (බරපතලය) එහෙයින් එය ආවර්ජනය කොට යම්සේ තෙමීම නැගිටීද එසේ සමවැදිය යුතුය. අද්ධාන පරිවෙෂදො යනු ජීවිත කාලයාගේ පිරිසිදීම, මෙම හිඤ්ච විසින් ජීවන කාල පිරිසිදීමෙහි දක්ෂතාවයෙන් පිරිපුන් අයෙකු ලෙසින් ක්‍රියා කළ යුතුය. තමාගේ ආයු සංස්කාර සත්දිනක් පවතින්නේද? නොපවතින්නේදැයි ආවර්ජනා කොට සමවැදිය යුතුය. ඉදින් සත්දිනක් ඇතුළත නිරුද්ධ වන ආයු සංස්කාරයන් අනාවර්ජනය නොකොටම සමවදීද? ඔහුට නිරෝධ සමාපත්තිය මරණය වළක්වන්ට නොහැකි වේ. නිරෝධාන්තරයෙහි මරණයෙහි සිදුවීමක් නොමැති හෙයින්, අතරතුරදීම සමවතින් නැගිටියි. එහෙයින් එය ආවර්ජනය කොටම සමවැදිය යුතුය. සෙස්සෙහි ආවර්ජනා නොකිරීමද සුදුසුය. මෙය ආවර්ජනා කළ යුතුමය. හෙතෙම මෙසේ ආකිඤ්චඤ්ඤා නාසඤ්ඤායතනයට සම වදී. එකල්හි එකක්, දෙකක් විත්තවාර ඉක්මවා අවිත්තක වේ. නිරෝධය ස්පර්ශ කරයි. මොහුට කුමක් හෙයින් ද්වි විත්තයන්ගේ මත්තෙහි සිතේ නොපවතින්නේද? නිරෝධයාගේ ප්‍රයෝගතාවය

හෙයිනි. මෙය වනාහි මේ හික්කුට සමථ-විදර්ශනා ද්වි ධර්මයන් යුගනද්ධ කොට, අට සමවත් ආරෝහණය අනුපූර්ව නිරෝධයෙහි ප්‍රයෝගයයි. නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතන සමාපත්තියෙහි ප්‍රයෝගය නොවේ. නිරෝධයෙහි ප්‍රයෝගය බැවින් ද්වි චිත්තයන්ගේ මතු පැවැත්ම නොවන්නේය.

කථං යානං යනු මෙසේ සමවත් මොහුට, කාල පරිච්ඡේද වශයෙන්ද, අන්තරායුක්‍ෂයද, සංසප්පිමානනයද, ශාස්තෘ කැඳවීමද, අභාවයෙන් සිටීම වේ. කථං වුට්ඨානං යනු අනාගාමීහුට අනාගාමී ඵල සමාපත්තියෙන්ද රහත්හුට අරහත් ඵල සමාපත්තියෙන්දැයි මෙසේ දෙඅයුරින් නැගිටීම වේ. නැගිටියහුගේ සිත කවර ප්‍රවණතාවයක වේද? නිර්වාණ නිමිතව පවතී. එය කියන ලද්දේමය. ඇවැත්නි විශාඛය, සංඥාවේදයිත, නිරෝධ සමාපත්තියෙන් නැගිටියා වූ, හික්කුටගේ සිත විවේක නිමිතතා, විවේක තමුතා, විවේක ප්‍රවණතා වූයේ වේ. මළහුගේද සමවන්තහුගේද වෙනස කවරේද? මෙම අර්ථයද සූත්‍රයේ යු.සේයි. දෙසු පරිදි, ඇවැත්නි යම් මේ මළ, කාලක්‍රියා කළ අයෙක් වේද, ඔහුගේ කාය සංස්කාර නිරුද්ධ වී සන්සිඳිණ වාක් සංස්කාර චිත්ත සංස්කාර නිරුද්ධ වී සන්සිඳින ආයුෂ්‍ය ක්‍ෂය විය. උෂ්ණය සන්සිඳිණ. ඉන්ද්‍රියයෝ බිඳී ගියාහුය. යම් මේ හික්කුට සංඥාවේදයිත නිරෝධයට සමවන්නේ වේද? ඔහුගේද කාය සංස්කාර නිරුද්ධ වී සන්සිඳිණ. වාක් සංස්කාර, චිත්ත සංස්කාර නිරුද්ධ වී සන්සිඳිණ. ආයුෂ්‍ය ක්‍ෂය නොවීය. උෂ්ණය නොසන්සිඳිණ. ඉන්ද්‍රියයෝ නොබිඳුණාහුය. කිමෙක්ද, නිරෝධ සමාපත්තිය සංඛතද ආදී විමසීමෙහි වනාහි සංඛතයැයි හෝ අසංඛතයැයි හෝ ලෝකිකයැයි හෝ ලෝකෝත්තරයැයි හෝ නොකිව යුත්තාහ. කුමක් හෙයින්ද? ස්වභාවයෙන් නොමැති හෙයිනි. සමවන්තහුගේ වශයෙන් සමවන්තාහු නම් වේ. එහෙයින් නිෂ්පන්තයයි කියනට සුදුසුයි. අනිෂ්පන්තයයි නොවේ.

ඉති සනතං සමාපත්ති අයං අරිය සෙවිතා
දිට්ඨොව ධමෙම නිබ්බාණමිති - සංඛ මුපාගතාති

මෙම ආර්යයන් විසින් සේවනය කරන ලද, මෙසේ යාන්ත වූ සමාපත්තිය ඉතාත්මයෙහි නිර්වාණය යන සංඛ්‍යාවට එළඹියේය.

නිරෝධ සමාපත්ති ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

පරිනිර්වාණ ඥාණ නිර්දේශයෙහි ඉධ යනු මෙ සස්තෙනි සමපජානො යනු සාර්ථක, සන්ප්‍රාය, ගොවර, අසමෙමාහ යන සිව් විමසන ඥාණයන්ගෙන් යුත්, පවතනං යනු හැමතැන සුදුසු පරිද්දෙන් නැගී සිටීම් වශයෙන් පැවැත්මද, අනුසය වශයෙන් පැවැත්මද, පරියාදියති යනු; උපචාර අර්පණා වශයෙන් කියන ලද, විෂ්කම්භන වශයෙන්, විදර්ශනා වශයෙන් කියන ලද, තදංග වශයෙන් මාර්ග වශයෙන් කියන ලද, කෙලෙසුන් විනාශ කිරීම් වශයෙන් ඝෂය කරයි. නොපැවැත්ම කරයි. පෙය්‍යාල මුඛයෙන් ද්විතියාදී ධ්‍යාන සමාපත්ති විදර්ශනා මාර්ග සංකෂ්ප කරන ලද්දාහ. එය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරන්නහුට පැවැති ඥාණය පරිනිර්වාණයෙහි ඥාණ නමැ. එහෙයින් විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද පරිනිර්වාණයැයි කියන ලද්දේම වේ. ඒවායින් කෙලෙස් පරිනිර්වාණය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණය යු.සේයි. නොහොත් 'පන' යනාදීන්ගෙන් ස්කන්ධ පරිනිර්වාණය, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණය නිර්දේශ කරන්නේය. අනුපාදිසෙසාය නිබ්බාණාධාතුයා යනු නිර්වාණ ධාතුව දෙවදැරුම්ය. සඋපාදිසෙස - අනුපාදිසෙස වශයෙනි. එහි මම, මගේ යයි තදින් ගනු ලැබෙනුයිද, බොහෝ සේ ගනු ලැබෙනුයිද උපාදියි. එය ස්කන්ධ පංචකයට විශේෂ නාමයකි. තදින්ගැනීමම සේස වූයේ ඉතිරි වූයේනුයි උපාදිසේසයි. උපාදිසේසයන් සමග පවතීනුයි සඋපාදිසෙසයි. උපාදිශේෂයන් සහිත දෑ පළමුව කියන ලදී. මේ අනුපාදිශේෂයෝය. ඒ අනුපාදිශේෂ නිර්වාණ ධාතුවෙන්, වකඛුපවතති යනු ඇසෙහි පැවැත්ම, ඇසෙහි පැවැතීම, පරියාදියති යනු ඝෂය කරනු ලැබේ. මර්දනය කරනු ලැබේ. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

පරිනිර්වාණ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සමසීසධ්‍ය ඥාණ නිර්දේශයෙහි, පඤ්චකඛන්ධා යනාදීන්හි දසරාශින්ගෙන් සියලු ධර්ම සංග්‍රහය දතයුත්තේය. එක එක වශයෙන්, ආයතන ධාතු රාශීන්ගෙන් තොර, සෙසු අපරාශීන්හි වෙන් වෙන්ව සියලු ධර්ම සංග්‍රහ නොවේ. ලෝකෝත්තර ධර්ම හේතු නැසීමෙන් නැසිය යුත්තාහු නොවෙති. එහෙයින් සර්ව ධර්ම ශබ්දයෙන්, සංග්‍රහ කරන ලද ලෝකෝත්තර ධර්ම මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් යෙදෙන හෙයින් මෙහි නොගතයුත්තාහ. සමමා සමුච්ඡේදාදි සුදු පරිදි විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද, ප්‍රභාණ වශයෙන් මැඩගෙන මතුපිම් වශයෙන්ද අප්‍රකටව

පවත්නා වශයෙන්ද, නිරුද්ධ කරනුයේ මනාව සිද්ධි. මෙසේ පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනාවෙන් මනාව නැසීම විස්තර කරන ලදී. නිරෝධෙති යනු අනුත්පාද නිරෝධයෙන් නිරුද්ධ කරයි. මෙයින් නැසීම් අර්ථය යු.සේයි. න උපධ්‍යාති යනු මෙසේ නිරුද්ධ කළ ඒ ඒ ධර්ම නැවත නොසිටියි. නූපදි යන අර්ථය. මෙයින් නිරෝධාර්ථය යු.සේයි. මෙසේ නූපදින ධර්මයන්ගේ වශයෙන් නූපදින ස්වභාවය විස්තර කරන ලදී. සමං යනු කාමච්ඡන්දාදීන්ගේ සමනය කළ හෙයින් සමයි. ඒවා වනාහි තෛශ්ක්‍රම්‍යාදීන්ගේ වශයෙන් සතකි. රූප අරූප ධ්‍යානයන්ගේ වශයෙන් අටකි. මහා විදර්ශනා වශයෙන් අටළොසකි. ආර්ය මාර්ග සතරදැයි තිස්භතක් වෙති.

තෙළෙස් ශීර්ෂ ශීර්ෂ වූ සියල්ලෙහි සංග්‍රහ වශයෙන් යු.සේයි. මෙහි වනාහි ශ්‍රද්ධාදී අටශීර්ෂයෝම යෙදෙති. රහතුන්ට තෘෂ්ණාදී පඤ්ච ශීර්ෂයෝ නොමැත. පළිබොධ සීසං බාධාවීම පළිබෝධයයි නිර්වාණමාර්ග ආවරණයයි අර්ථය. සීසං යනු ප්‍රධාන, අධිකය යන අර්ථය. බාධාවීම ශීර්ෂයි. ඒ හා එකට යෙදුණු සියලු බාධාවන්හිම ශීර්ෂයනුයි පළිබොධ සීසයි. සෙස්සෙතිද එම ක්‍රමයමැයි. විශේෂයෙන් වනාහි බන්ධනං යනු බැඳීමයි. උණණතිකාම වශයෙන් සංසාරයෙහි බැඳීමයි. පරාමාසො යනු තදින් අල්වා ගැනීමයි. විකෙබ්බො යනු විපුරුණු බව. කිලෙසො යනු කිලිටිවීමයි. අධිමොකෙබ්බා යනු ස්ථිර ලෙස පිහිටීම. පගගහො උත්සාහය උපධ්‍යානං නොඉල්පීමයි. අවිකෙබ්බො යනු නොවිපුරුණු බවයි. දසසනං යථා ස්වභාව අවබෝධයයි. පවතනං යනු තෘෂ්ණාදීන් විසින් ගන්නා ලද ස්කන්ධයන්හි පැවැති; ගොචරො යනු අරමුණයි. මේ ද්වාසාකාර වාරයන්හි ප්‍රධානාර්ථය සීසාර්ථය. විමොකෙබ්බා යන විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද, පටිපාසසද්ධි, නිසසරණ යන පඤ්ච විමුක්තින්හි නිසසරණ, විමුක්ති සංඛ්‍යාත නිර්වාණයයි. සංඛාර සීසං යනු සියලු ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් හටගත් සංස්කාරයන්ගේ ශීර්ෂය, කෙළවර, අවසානය යන අර්ථය. ඉන් අනුපාදිසේස පරිනිර්වාණය යු.සේයි. සංස්කාර අභාවමාත්‍ර වශයෙන් හෝ ස්කන්ධ පරිනිර්වාණයම යු.සේයි. තෛශ්ක්‍රම්‍යාදී වූ සමයද ශ්‍රද්ධාදී වූ ශීර්ෂයද යන සමශීර්ෂයක් මොහුට ඇත්තේනුයි සමසීයි. නොහොත්, තෙළෙස් ශීර්ෂයන්ගේ තෘෂ්ණාදී පඤ්ච ශීර්ෂයන් සමුදය සත්‍යයයි. ශ්‍රද්ධාදී පඤ්චකය මාර්ග සත්‍යයයි. ප්‍රවෘත්ත ශීර්ෂයද ජිවිතිඤ්ඤා දුක්ඛ සත්‍යයයි. ගොචර ශීර්ෂයද, සංස්කාර ශීර්ෂයද, නිරෝධ සත්‍යයද යන මේ සිව් ආර්ය සත්‍යයන්ගේ එක් රෝගයක හෝ එක් ඉරියව්වක හෝ එක් සමාන

ජීවිතේන්ද්‍රියක හෝ අවබෝධයද, අනුපදිසේස පරිනිර්වාණයද, යමෙකුට වෙයිද? හෙතෙම පෙර කියන ලද 'සමයන්තේද මේ ශීර්ෂයන්තේද අස්තිකයෙන් සමසීසී යයි කියනු ලැබේ.

සමසීසබ්ධ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සලෙඳබඩ ඥාණ නිර්දේශයෙහි, රාගො පුත්‍ර රාගය වෙන්වූයේ ලෝකෝත්තර ධර්මයන් සමග මිශ්‍රනොවූ යන අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. රාගො යනු ඇලීම් අර්ථයෙන්; දොසො යනු දූෂාවීම් අර්ථයෙන්; මොහො යනු මුළාවීම් අර්ථයෙන්; රාගය ඇලීම් ලක්‍ෂණයි. ද්වේශය දූෂාවීම් ලක්‍ෂණයි. මෝහය මුළාවීම් ලක්‍ෂණයි යන ශීර්ෂ ක්ලේශත්‍රය කියා, දැන් ප්‍රභේද වශයෙන් දක්වන්නේ කොධො ආදිය වදාළහ. එහි කිපීම් ලක්‍ෂණය කොධොයි. මෙහි සථන වස්තුක වශයෙන් අදහස් කරන ලදී. වෛර බැඳීම් ලක්‍ෂණය උපනානොයි. දෘඪභාවයට පත් ක්‍රෝධයමය. අන් ගුණ මැකීම් ලක්‍ෂණය මකෙබායි. අන්ගුණ අන්තර්මයී යන අර්ථයි. යුගග්‍රාහී ලක්‍ෂණය පලාසොයි. යුගග්‍රාහ වශයෙන් අන්ගුණ දැක්මයයි යන අර්ථයි. අන් සම්පත් විනාශකරන ලක්‍ෂණය ඉසසායි. අන්සම්පත් නොඉවසන ලක්‍ෂණයයි යන අර්ථයි. තම සම්පත් සඟවන ලක්‍ෂණය මච්ඡරියායි. මාගේ සම්පත් අන්‍යයාට නොවේවා යන අර්ථයි. තමා කළ පව් වැසීම් ලක්‍ෂණය මායායි. වැසීම් අර්ථයෙන් මායාවක් මෙනැයි අර්ථයි. තමාගේ අවිද්‍යමාන ගුණ ප්‍රකාශන ලක්‍ෂණය සායේයායි. කපටිභාවය යන අර්ථයි. චිත්තයාගේ ඉදිමුණු බව ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේ ඵමෙහායි. ඉහළ නැගීම් ලක්‍ෂණය මානොයි. අභිශයින් ඉහළ නැගීම් ලක්‍ෂණය අභිමානොයි. මත්බව ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේ මදොයි. පස්කම් ගුණයන්හි සිත මුර්ජා වීම ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේ පමාදොයි.

මෙසේ වෙන් වෙන් කෙලෙස් වශයෙන්, අසම්මිශ්‍රකම් දක්වා කියන ලද හා නොකියන ලද කෙලෙස්ද, අන්‍ය කෙලෙස්ද, සියල්ල එකට සංග්‍රහ කිරීම් වශයෙන් දක්වනට, 'සබ්බකිලෙසා' ආදිය වදාළහ. එහි මෙලෝ පරලෝහිදී සත්ත්වයින් කිලිටි කරත්. තවත් බාධාකරන්නුයි ක්ලේශ නමැ. අකුසල කර්මපථ සංගෘහිතවද අසංගෘහිතවද වේ. නොමනා සේ වූ, හෝ වරිත, දුෂ්ට වූ වරිතනුයි දුශ්චරිතයි. ජීවා වනාහි, කාය, වච්, මනෝ දුශ්චරිත වශයෙන් තෙවදැරුමිය. විපාක රැස් කෙරෙන්නුයි අභිසංඛාරයි.

ඒවාද, පුඤ්ඤාභි සංස්කාර, අපුඤ්ඤාභි සංස්කාර, ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාර යැයි තෙයාකාරය. විපාක වශයෙන් භවයට යෙත්තුයි භව ගාමිනොයි. භවගාමී වූ කර්ම භවගාමී කර්මයි. මෙයින් රැස්කිරීම් භාවය ඇතිකල්හිද, විදිම් රහිත කර්මයෝ ප්‍රතික්ෂෙප කරන ලද්දාහු වෙති. මේ දුච්චරිතා - කම්මා යන විසේස ලිංග විපර්යාස කරන ලදී. නානතෙතකතතං යන මෙහි උදෙසයෙනි, එකතත ශබ්දයාගේ අභාවයෙනිද, නානත්ව ඒකත්වයන්ගේ ඔවුනොවුන් අපේක්ෂා කළ හෙයින්ද, ඒකත්වයද නිර්දේශ කරනු කැමැත්තේ නානතෙතකතතයයි උදෙසය කරන ලදී. නානත්ව සලෙඛයෙහි ඒකත්වය දැක්වූ කල්හි සලෙඛ ඤාණය පහසුවෙන් පෙන්වයි. නානතතං යනු අස්ථිර බැවින්ද, සැලෙන බැවින්ද නොයෙක් ආකාර ස්වභාවයයි. එකතතං යනු ස්ථිර බැවින්ද, නොසැලෙන බැවින්ද ඒකාකාරී ස්වභාවයයි. වරණතෙජෝ යනු හැසිරෙත්. එයින් නොගිය දිශාවට, නිර්වාණයට යෙත්තුයි වරණංයි. එය කිමෙක්ද, සීලයයි. එයම විරුද්ධතාවයන් තවන අර්ථයෙන් තේජෝයි. ගුණතෙජෝ යනු සීලයෙන් ලද පිහිට ඇති සමාධි තේජසයි. පඤ්ඤාතෙජෝ යනු සමාධියෙන් ලද පිහිට ඇති විදර්ශනා තේජසයි. පුඤ්ඤාතෙජෝ යනු විදර්ශනාවෙන් ලද පිහිටැති ආර්ය මාර්ග කුසල තේජසයි. ධම්මතෙජෝ යනු සිව් තෙදසුන්ට පිහිට වූ බුදුවදන් තේජසයි. වරණ තෙජෙන තෙජ්ජතතා යනු සීලතෙදින් තියුණු කළ හෙයින් දුස්සීලය තෙජං යනු දුස්සීලභාව සංඛ්‍යාත තේජසයි. එයද සිත් පරම්පරාව තවන හෙයින් තේජස නමැ.

පරියාදියති යනු ක්ෂය කරයි. අගුණ තෙජං යනු සමාධියට ප්‍රතිපක්ෂ වික්ෂෙප තේජසයි. දුපපඤ්ඤ තෙජං යනු විදර්ශනා ඤාණයට ප්‍රතිපක්ෂ මෝහ තේජසයි. අපුඤ්ඤාතෙජං යනු ඒ ඒ මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙන් කෙලෙසුන්ට සහාය වූ අකුසල කර්මතේජසයි. හුදෙක් එය අකුසලයම ක්ෂය කරන්නේ නොවේ. 'මහණෙනි, කෘෂ්ණ නොවූ, ශුක්ල නොවූ කර්මයක් ඇත. කෘෂ්ණ(කලු) නොවූ, ශුක්ල(සුදු) නොවූ එම කර්මය කර්මක්ෂය සඳහා පවතී' යන වචනයෙන් කුසල කර්මයද ක්ෂය කරයි. පුණ්‍යතේජසට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් අපුණ්‍ය තේජසම යු.සේයි. අධම්මං තෙජං යනු නොයෙක් තීර්ථකයින්ගේ ආගමී වචන තේජසයි. මෙම ඤාණයාගේ උදෙසීම් වර්ණනායෙහි කියන ලද, දෙවන අර්ථ විකල්පයෙහි රාගාදී එකුන්විසි වෙන්වූ දුසිත් තේජස් වෙයි. අභිසංඛාරා භවගාමී කම්මා යනු, මෙහි අපුණ්‍යාභි සංස්කාර අකුසල කර්මයද, අපුණ්‍ය තේජසයෝද වෙති. ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාරයන්ද, ලෞකික කුසල

කර්මයන්ද, පුණ්‍ය තේජසින්ම ක්‍ෂය කළයුතු හෙයින් අපුණ්‍යතේජ පාක්ෂිකවම වෙයි. කාමච්ඡන්දාදී පසළොස් නානත්වයන් අගුණ තේජස් වේ. නිත්‍ය සංඥාදී අටළොස් නානත්ව දුශ්ප්‍රාඥ තේජස් වේ. සිව්මගින් නැසියයුතු සිව් නානත්ව අපුණ්‍ය තේජස් වේ. සෝවාන් මාර්ගයෙන් නැසියයුතු නානත්වයෙන් අධර්ම තේජස සංග්‍රහ කටයුතුයි. නිර්දේශයෙහි, සලෙඛ ප්‍රතිපක්‍ෂ අසලෙඛයේ සලෙඛය දක්වනු කැමැත්තෙන් අසලෙඛ පූර්වක සලෙඛය දක්වන ලදී. නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදී සත්තිස් ඒකත්ව ධර්මයෝම විරුද්ධ වූවන් හින්කොට පෙනිගසා ලියන හෙයින් සලෙඛ යයි යු.සේයි. ඒ නෛෂ්ක්‍රම්‍යාදී වූ සත්තිස් ප්‍රභේද සලෙඛයෙහි ඥාණය සලෙඛටෙයි ඥාණයයි.

සලෙකට්ඨ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

විරියාරම්භ ඥාණ නිර්දේශයෙහි, අනුප්‍යන්‍යනානං යනු එක් ආත්ම භාවයක, එක් අරමුණක හෝ නූපන්නා වූ, අනවරාග්‍ර සසරෙහි නූපන්නා වූ අකුසල නම් නැත. කුසල් වනාහි ඇත. පාපකානං යනු ලාමක වූ, අකුසලානං ධම්මානං යන අදක්‍ෂතායෙන් හටගත් ධර්මයන්ගේ; අනුප්‍යාදාය යනු නොඉපදවීම සඳහා, උප්‍යන්‍යනානං යනු මෙ අත්බැවිහි නිපත්; පහානාය යනු දුර්ලිභ පිණිස, අනුප්‍යන්‍යනානං කුසලානං ධම්මානං යනු මෙ අත්බැවිහි, නොනිපත් විරු, දක්‍ෂතායෙන් හටගත් ධර්මයන්හි, ධීනියා යනු පැවතීම සඳහා අසමෙමාසාය යනු විනාශනොවීම සඳහා, භියොභාවාය යනු නැවත නැවත වීම (අභිවෘද්ධිය) සඳහා, වෙපුලලාය යනු මහත්භාවය සඳහා, භාවනාය යනු අභිවෘද්ධිය සඳහා, පාරිපූරියා සම්පූර්ණත්වය සඳහා.

දැන් අකුසලයන්හි කාමච්ඡන්දයද, කුසලයන්හි නෛෂ්ක්‍රම්‍යයද, විසේසකොට දක්වන්ට, අනුප්‍යන්‍යනානං කාමච්ඡන්දය ආදිය වදාළහ. එහි කාමච්ඡන්දො යනු සමාධි ප්‍රතිපක්‍ෂ කාමරාගයයි නෙකඛම්මං ප්‍රථම ධ්‍යාන සමාධිය. ප්‍රථම ධ්‍යානය හෝ, සියලුම කුසල්දම් හෝ නෛෂ්ක්‍රම්‍යයයි.

සියලු කෙලෙසුන්ගේ, සියලු කෙලෙස් ප්‍රතිපක්‍ෂ, අරහත් මාර්ගයාගේද, වශයෙන් යොදා දක්වන්ට අනුප්‍යන්‍යනානං සබ්බ කිලෙසානං ආදිය වදාළහ. එහි උප්‍යන්‍යනානං අරහත් මග්ගසස ධීනියා ආදීන්හි

උත්පාද ක්ෂණයෙහි උපන්නා වූ අර්භත් මාර්ගයාගේද, ස්ථිතික්ෂණ, භංග ක්ෂණ වශයෙන්, ස්ථිතිය යැයි ආදී යෙදුම් දතයුත්තාහ. විභංග අධ්‍යයනයෙහිද, යම් පැවැත්මක් වන්නිද, එය ස්ථිති නමැයි යු.සේයි. සමහරු වනාහි අර්භත් මාර්ගයෙහි පූර්වභාග මාර්ගය දතයුතුයැයි කියති.

විරියාරම්භ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

අර්ථ සන්ධිගත ඥාණ නිර්දේශයෙහි, පඤ්චකඛණ්ඩායන ආදිය කියන ලද අර්ථයමය. පකාසෙති ප්‍රකට කරයි. අසන්නන්ගේ නැණැසින් දැක්ම සැපයේයයි අර්ථයි. නානාධර්මා ලෝකික ලෝකෝත්තර සියලු ධර්ම යු.සේයි. කුමක් හෙයින් ප්‍රකාශන නිර්දේශයෙහි ලෝකික ඒවාම කියන ලද්දේ නොවේද? අනිත්‍යාදී වශයෙන් ප්‍රකාශනය අරඹන ලද හෙයින්. ලෝකෝත්තරයන් අසම්මුඛණ යුක්ත හෙයින්, ලෝකෝත්තරයන් නොකියන ලදී. නා නා ධර්ම නිර්දේශයෙන් හා අර්ථ සංදර්ශන නිර්දේශයෙන්ද, ඒවා සංගෘහිත හෙයින්, යම්සේ ඒවා ප්‍රකාශ කළ යුතුද, එසේ ප්‍රකාශනය.

පජ්ඣනෙතා යනු අසන්නා දුරුකරවනුයේ යන අර්ථයි. සන්ධිසෙසති යනු අසන්නන්ට මනාව දක්වයි. සමහරු වනාහි කාමච්ඡදයාගේ ප්‍රතිණ හෙයින් තෙතේක්‍රමාර්ථය මනාව පෙන්වත් ආදී ක්‍රමයෙන් කියවති. ඒවාහි සෘජුවම ශ්‍රෝත්‍රැන්ගේ දොස් ප්‍රභාණයන්ද ගුණ ප්‍රතිලාභයන්ද කළ කල්හි දේශනා ඥානය මස්තකප්‍රාප්ත වේයයි දැක්වීම සඳහා මේ ක්‍රමය කියන ලදැයි දතයුතුය.

අර්ථ සංදර්ශන ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දර්ශන විසුද්ධි ඥාණ නිර්දේශයෙහි, සබ්බ ධර්මා එකසංගහිතා යනු සියලු සංඛත අසංඛත ධර්මයෝ එක් සංඛ්‍යායෙන් සංග්‍රහ කරන ලද්දාහ. පිරිසිදින ලද්දාහ. තථ්‍යවේදන යනු විද්‍යමානාර්ථයෙන්, තම තමාගේ ස්වභාව වශයෙන් විද්‍යමානාර්ථයෙනැයි අර්ථයි. අනත්තවේදන කරන්නා, විදින්නා යන සංඛ්‍යාත වූ ආත්ම රහිතාර්ථයෙන්, සච්චවේදන යනු සත්‍යාර්ථයෙන්, තමාගේ ස්වභාවය දැන ආත්මීය වශයෙන් ව්‍යවස්ථාපන අභාවයෙන් යන අර්ථයි. පච්චෙධවේදන යනු ස්වභාව වශයෙන්

ඥාණයෙන් ප්‍රතිවේධ කළයුතු අර්ථයෙන්, මෙහි ලෝකෝත්තර ඥාණයෙන්, මූළානොවීම් වශයෙන්, අරමුණු වශයෙන් ප්‍රතිවේධය දතයුතුය. අභිජානනාධේය යනු ලෝකික ඥාණයෙන්, අරමුණු වශයෙන්ද, ලෝකෝත්තර ඥාණයෙන් මූළානොවීම් වශයෙන්ද, අරමුණු වශයෙන්ද, ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ ස්වභාව වශයෙන් විශේෂයෙන් දැනීම් අර්ථයෙන්, 'මහණෙනි, සියල්ල විශිෂ්ට සේ දතයුතුය' යනාදියෙහි යු.සේයි. පරිජානනාධේය යනු කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ලෝකික ලෝකෝත්තර ඥාණයන්ගෙන් ස්වභාව වශයෙන් විශිෂ්ට ලෙස දත් ධර්මයන්ගේ, අනිත්‍යාදී වශයෙන්ද සසරින් නිදහස්වීම් වශයෙන්ද, පිරිසිදු දතයුතු අර්ථයෙන්, 'මහණෙනි, සියල්ල විශේෂයෙන් දතයුතුය' යනාදියෙහි යු.සේයි. ධම්මධේය යනු ස්වභාව දැරීම් ආදී ධර්මාර්ථයෙන්, ධාතව්‍යය යනු ජීව රහිතාදී ධාතුවර්ථයෙන්, ඥාතව්‍යය ලෝකික ලෝකෝත්තර ඥාණයන්ගෙන් දැනගත්ව හැකිවන්නේය යන අර්ථයෙන්, යම්සේ දක්නට හැකිවන්නේය යනාදී අර්ථයෙන් දිට්ඨං, සුතං, මුතං විඤ්ඤාතං රූපං යයි යු.සේයි. මෙසේ මෙහිද දැනගත්ව හැකිවන්නේය යන අර්ථය ඥාතාර්ථයයි දතයුතුය.

සමජීකිරියධේය යනු අරමුණු වශයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කළයුතු අර්ථයෙන්, චූළනධේය යනු ප්‍රත්‍යවේක්ෂා කරන ලද අරමුණු වශයෙන් නැවත නැවත ස්පර්ශ කිරීම් අර්ථයෙන්, අභිසම්මයධේය යනු ලෝකික ඥාණයෙන් විශේෂයෙන් අවබෝධ කළයුතු අර්ථයෙන්, කිසිසේත් වතුස්සත්‍යයාගේ අවිපරිත භාවයෙහි පැවැති ප්‍රඥාව සත්‍ය විවර්ත ඥාණයයි. අභිඥා ප්‍රඥාව ඥාතාර්ථයෙහි ඥාණයයි. සාක්ෂාත් කිරීමේ ප්‍රඥාව ස්පර්ශකිරීම් අර්ථයෙහි ඥාණය යයි එකිනෙකම වූ ඥාණ යු.සේයි. අටුවායෙහිද,

සමවායෙ ඛණේ කාලෙ - සමුහෙ හෙතු දිට්ඨිසු

පටිලාභෙ පහානෙව - පටිවේධෙව දිසසති

ධස්වීමෙහි, ක්ෂණයෙහි, කාලයෙහි, සමූහයෙහි, හේතුවෙහි දෘෂ්ටිත්ති - ප්‍රතිලාභයෙහි, ප්‍රහාණයෙහි, ප්‍රතිවේධයෙහිද පෙනේ. ගාථා වර්ණනාවෙහි අභිසම්මය ශබ්දයාගේ ප්‍රතිවේධාර්ථය යු.සේයි. මෙහි වනාහි කියන ලද අර්ථයෙන් ඒවාහි නානත්වය දතයුතුයි. අධ්‍යක්ථායෙහිම ලෝකික ඥාණ වශයෙන් ඒ ධර්මාභිසම්මය යු.සේයි. කාමච්ඡන්ද්‍රානානතතං වික්ෂෙප ස්වභාව හෙයින්, නානාරම්මණ හෙයින් නොයෙක් ආකාර ස්වභාවයැයි අර්ථයි.

මෙසේ සියලු කෙලෙස් දතයුත්තාහ. නෙකබම්මං එකතතං විතෙතකාග්‍රතා ස්වභාව හෙයින්, නානාරම්මණ වික්ෂෙප අභාව හෙයින්ද, එක් ස්වභාවය යැයි අර්ථයි. මෙසේ සියලු කුසල් දතයුත්තාහ. මෙහි පෙය්‍යාලයෙන් සංක්ෂෙප කරන ලද, ව්‍යාපාදාදී අකුසලයන්ගේ කියන ලද ආකාර අර්ථයෙන් නානාත්වය දතයුතුය. විතර්ක විචාරාදීන්ගේ වතාහි යට යට ඒවාට මත්තෙහි දළ අර්ථයෙන් නානාත්වය දතයුතුය. ඒක සංගෘහිත නානත්ව ඒකත්වයන්ගේ ප්‍රතිචේදය මාර්ග ඤාණයෙහි සත්‍යය ප්‍රතිචේදයෙන් සිදුවෙයි. එහෙයින් ප්‍රතිචේදයෙහි පදය උදුරා දක්වා සත්‍යාවබෝධය දැක්විය. පරිඤ්ඤා පටිවේධං පටිවිජ්ඣාධිකි යනු විශේෂයෙන් දතයුතු අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සත්‍යාවබෝධ කාලයෙහි මාර්ගඥානයට එකෙණෙහිම පරිඤ්ඤා, ප්‍රභාන, සාක්ෂාත් ක්‍රියා, භාවනා යන සිව් කෘත්‍යයෝ වෙති. යම්සේ නැව් පෙර පසු නොවී එකෙණෙහිම, මෙතෙර අත්හරියි. දිය ප්‍රෝතස සිඳියි. භාණ්ඩ උසුලයි. පරතෙරට පැමිණේ යන සිව් කෘත්‍යයන් කරයි. එපරිද්දෙන්ම මාර්ගඥානය පෙර පසු නොවී එකෙණෙහි සිව්සස් අවබෝධ කරයි. දුක විශේෂ දැනීම අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. සමුදය ප්‍රභාණ අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. මාර්ගය භාවනා අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි. නිරෝධය සාක්ෂාත් කිරීම අවබෝධයෙන් අවබෝධ කරයි යයි යු.සේයි. නිරෝධය අරමුණුකොට කෘත්‍ය වශයෙන්, චතුරාර්ය සත්‍යයන් අවබෝධ කරයි. දකියි. ප්‍රතිචේද කරයි. යම්සේ මෙතෙර අත්හරීද, මෙසේ මාර්ග ඥානය දුක මනාව දැනගනී. යම්සේ ප්‍රෝතස සිඳීද? මෙසේ සමුදය අත්හරියි. යම්සේ භාණ්ඩ උසුලයිද? මෙසේ සහජාත ප්‍රත්‍යයායෙන් මාර්ගය වඩයි. යම්සේ පරතෙරට පැමිණේද? මෙසේ පරතෙර වූ නිරෝධය සාක්ෂාත් කරයි. මෙසේ උපමා සංසන්දනය දතයුතුය.

දසසනං විසුජ්ඣාධිකි යනු ඒ ඒ මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු කෙලෙස් අදුර ප්‍රභාණයෙන් ඤාණ දර්ශනය විසුද්ධභාවයට පැමිණේ. දසසනං විසුද්ධං යනු ඒ ඒ ඵලයාගේ උත්පාද ඤාණයෙහි ඒ ඒ මාර්ග ඤාණයාගේ කෘත්‍ය සිද්ධිප්‍රාප්තියෙන් ඤාණ දර්ශනය විසුද්ධභාවයට පත්වූයේ වේ. සියලු ධර්මයන්ගේ ඒක සංගෘහිත හෙයින් නානත්ව, ඒකත්ව ප්‍රතිචේද ප්‍රඥාවෙන් මාර්ගඵල ඤාණයන්ගෙන් සිදුවන හෙයින් අත්තයෙහි මාර්ගඵල ඤාණයන් යු.සේයි.

දර්ශන විශුද්ධි ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ඤාන්ති ඥාණ භාත්පසින් බැසගන්නා වූ ඥාණ නිර්දේශයන්හි, රූපං අනිවචනො විදිතං යනු අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් අනිත්‍යයයි දන්නා ලද්දේ, රූපං දුක්ඛතො විදිතං යනු දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් දුක්ඛයයි දන්නා ලද්දේ, රූපං අනත්තතො විදිතං යනු අනාත්මානුපස්සනාවෙන් අනාත්මයයි දන්නා ලද්දේ, යං යං විදිතං තං තං ඛම්හි යනු යම් යම් රූපයක් අනිත්‍යාදී වශයෙන් දන්නා ලද්දේද, ඒ ඒ රූපය අනිත්‍යාදී වශයෙන් ඉවසයි. රූචි වේ. රූපය අනිත්‍ය වශයෙන් දන්නා ලද්දේ, යම් යම් දැයක් දන්නා ලද්දේද? ඒ ඒ දෑ ඉවසයි යයි වෙන් වෙන්කොට සමහර පොත්වල ලියන ලදී. වේදනා, සංඥා, සංස්කාර, අනිත්‍ය වශයෙන් දන්නා ලද්දේයයි ලිංග වචන, පෙරළා යෙදිය යුත්තාහ. ඵ්‍රසනි යනු විදර්ශනා ඥාණ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරයි. පැතිරේ. පරියොගහනි යනු විදර්ශනා ඥාණයෙන් පිවිසේ. පරියොගාහනිදිද පාඨයි.

ඤාන්ති ඥාණ පරියොගාහන ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

ප්‍රදේශ විහාර ඥාණ නිර්දේශයෙහි, යම් ආකාරයකින් මාතෘකාවෙහි උදෙසන ලද, ප්‍රදේශය ප්‍රත්‍යවේඤ්ඤා කටයුතුද? එය දක්වන්නේ 'මිථ්‍යා දෘෂ්ටි ප්‍රත්‍යයෙන්ද විදිම' යැයි ආදිය වදාළහ. එහි - මිථ්‍යාදිට්ඨි පච්චයා යනු දෘෂ්ටි සම්ප්‍රසුක්ත වේදනාවද වටී. දෘෂ්ටිය උපනිශ්‍රයකොට උපන් කුසල් අකුසල් වේදනාද විපාක වේදනාද, එහි මිථ්‍යා දෘෂ්ටි සම්ප්‍රසුක්ත අකුසලම වේ. දෘෂ්ටිය උපනිශ්‍රයකොට කුසල්ද අකුසල්ද උපදී. මිථ්‍යාදෘෂ්ටිකයෝ දෘෂ්ටිය උපනිශ්‍රයකොට කාලපක්‍ෂ, ශුක්ල පක්‍ෂ දිනයන්හි කැදබන් ආදිය දෙති. අන්ධ, කුෂ්ට ආදීන්ට වැටුප් පිහිටුවති. සිව්මංසල්හි විශ්‍රාමශාලා කරති. පොකුණු භාරති. පුෂ්පාරාම ඵලාරාම රෝපණය කරති. ගංගා දුර්ගම ස්ථානයන්හි ඒදඬු අතුරති. විසම ස්ථාන සම කරති. මෙසේ ඔවුන්ට කුසල වේදනා උපදී. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය නිසා සමයක් දෘෂ්ටිකයින්ට අකුණු කරති. පරිභව කරති. වධබන්ධනාදිය කරති. ප්‍රාණීන් මරා දේවතාවුන්ට එළවති. මෙසේ ඔවුන්ට අකුසල් වේදනා උපදී. භවන්තරගත වූවන්ට විපාක වේදනා වෙයි. ඒ මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය සමග හටගත් වේදනාවට සහජාත, අඤ්ඤාඤා, නිසසය, සම්ප්‍රසුක්ත, අත්ථි, අවිගත ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් ප්‍රත්‍යය වෙයි. සමනන්තර නිරුද්ධ මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය වර්තමාන මිථ්‍යා දෘෂ්ටි සම්ප්‍රසුක්ත වේදනාවට, අනන්තර, සමනන්තර උපනිශ්‍රය, ආසේවන, තත්ථි, විගත යන ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් ප්‍රත්‍යය වෙයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය ගරුකොට

සතුටුවන්නහුගේ ලෝභ සහගත වේදනාවට, ආරම්මණ අධිපති, ආරම්මණ උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් ප්‍රත්‍යය වෙයි. සියලු අකුසලයන්හි, මිථ්‍යා දෘෂ්ටි ආරම්මණ මාත්‍රය කරන්නහුට, සියලු අකුසල් වේදනාවෙහි, මිථ්‍යාදෘෂ්ටිය, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරමින්, විදර්ශනා කරන්නහුට, කුසලාච්ඡාදන වේදනා වශයෙන් ආරම්මණ ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මිථ්‍යාදෘෂ්ටි හේතුවෙන් උපදින්නා වූ කුසලාකුසල වේදනාවන්ට භවන්තර විපාක වේදනාවන්ට උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

මිඛ්ඤ්ඨයී වූපසම පච්චයා යනු මිථ්‍යාදෘෂ්ටි සන්සිද්ධිම නම් සමයක් දෘෂ්ටියයි. සමයේ දෘෂ්ටි ප්‍රත්‍යයෙන් යම් විදීමක් කියන ලද්දේද? එයම මිථ්‍යාදෘෂ්ටි සන්සිද්ධිම ප්‍රත්‍යයයි දතයුතුය. සමහරු වනාහි මිථ්‍යා දෘෂ්ටි සන්සිද්ධිම නම් විදර්ශනා ඝෂණයෙහි සෝවාන් ඵලඝෂණයෙහි යයි කියති. සමථා දිට්ඨි පච්චයාපි වෙදයිතං යනු මෙහිද සමයේ දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත වේදනාවද සුදුසුය. සමයක් දෘෂ්ටිය උපනිශ්‍රයකොට උපන් කුසලාකුසල වේදනාවද, විපාක වේදනාවද වේ. එහි සමයේ දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත වූවාහු කුසල්ම වේ. සමයේ දෘෂ්ටිය උපනිශ්‍රයකොට, බුද්ධපුරා, පහන් පුරා, මල් රෝපණ, මහා ධර්මශ්‍රවණ, නොපිහිටි දිසාභාගයන්හි චෛත්‍යයන් පිහිටුවීම යන මේ ආදී පින් කරත්. මෙසේ ඔවුන්ට කුසල වේදනා උපදී. සමයේ දෘෂ්ටියම නිසා මිථ්‍යාදෘෂ්ටිකයින්ට අක්‍රොශ කරති. පරිභව කරති. තමා උසස්කොට සලකති. අනුන් පහත්කොට සලකති. මෙසේ ඔවුන්ට අකුසල් වේදනා උපදියි. විපාක වේදනා භවන්තරගත වූවන්ටම වෙයි. එම සමයේ දෘෂ්ටිය සමග හටගත්, සමනත්තර නිරුද්ධ වූ, වර්තමාන වේදනාවට, මිථ්‍යාදෘෂ්ටියෙහි කියන ලද ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් ප්‍රත්‍යය වන්නේය. ලෝකික සමයේ දෘෂ්ටිය ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ සම්ප්‍රයුක්ත, විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත, නිකන්ති සම්ප්‍රයුක්ත වේදනාවට ආරම්මණ ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මිථ්‍යා දෘෂ්ටියට කියන ලද අයුරින්ම උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මාර්ගඵල සමයේ දෘෂ්ටි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ සම්ප්‍රයුක්ත වේදනාවට, ආරම්මණ, ආරම්මණාධිපති ආරම්මණ උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ.

සමථාදිට්ඨි වූපසම පච්චයාපි වෙදයිතං යනු සමයේ දෘෂ්ටි සන්සිද්ධිම නම් මිථ්‍යා දෘෂ්ටියයි. එහෙයින් ඒ මිථ්‍යාදෘෂ්ටි ප්‍රත්‍යයෙන් විදීමක් කියන ලද්දේද? එයම සමයේ දෘෂ්ටි සන්සිද්ධිම ප්‍රත්‍යය යැයි දතයුතුය. මිඛ්ඤ්ඨ සංකපප පච්චයා මිඛ්ඤ්ඨ සංකපප වූපසම පච්චයා යන ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. යමකට, යමකට සන්සිද්ධිම ප්‍රත්‍යයැයි කියනු ලැබේද? එයට

ප්‍රතිපක්‍ෂ ධර්ම ප්‍රත්‍යයවම ඒ ඒ විඳිම අදහස් කරන ලදී. මිථ්‍යා ඥාණාදීන්හි වනාහි මිථ්‍යා ඥාණ නම් පාපක්‍රියාවන්හි ක්‍රමෝපාය සිතීමයි නොහොත් මිථ්‍යා ඥාණය මිථ්‍යා ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා ඥාණයයි. සමමා ඥාණං යනු විදර්ශනා සමයේ දෘෂ්ටියද, ලෝකෝත්තර සමයේ දෘෂ්ටියද හැර සෙසු කුසලා ව්‍යාකෘත ඥාණයයි. මිථ්‍යා විමුක්ති නම් පාප විමුක්තියයි. නොහොත් අනිසි විමුක්තිය. අනිර්‍යානික විමුක්තියයි. නොමිදුණේම වූයේ මිදුණු සංඥාවන් වූයේ, සමමා විමුක්ති නම් කල්‍යාණාධිමුත්තිකායෙන් යුත් ඵල විමුක්තියයි. සමයේ දෘෂ්ටි ආදීහු යට කියන ලද අර්ථමය.

ඡන්දපච්චයාපි යනාදීන්හි ඡන්දය නම් ලෝභයයි. ඡන්ද ප්‍රත්‍යයෙන් අටවැදෑරුම් ලෝභ සහගත සිත හා සම්ප්‍රසූක්ත වේදනා දතයුත්තාහ. ඡන්දය සන්සිඳිම් ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රථමධ්‍යාන වේදනාවවේ. විතර්ක ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රථමධ්‍යාන වේදනාවද, විතර්ක සන්සිඳිම් ප්‍රත්‍යයෙන් ද්විතීය ධ්‍යාන වේදනාවද, ප්‍රථමධ්‍යානය හැර සෙසු ඡටි සමාපත්ති වේදනා සංඥා ප්‍රත්‍යයෙන් වේ. සංඥා සන්සිඳිම් ප්‍රත්‍යයෙන් නෙවසංඥා නාසංඥායතන වේදනාව වේ. ඡන්දොව අවුපසනෙනා හොති ආදීන්හි ඡන්ද, විතර්ක සංඥා නොසන්සිදුණේ වෙතියි අර්ථයි. තප්පච්චයා යනු ඡන්ද, විතර්ක සංඥාවන්ගේ නොසන්සුන් භාවයම ප්‍රත්‍යය වූයේ = තප්පච්චයොයි. එහෙයින් ඒ ප්‍රත්‍යයෙන්, ඡන්ද විතර්ක සංඥා නොසන්සිඳිම් හේතුවෙන් වේදනාවන් වෙතියි අර්ථයි. ඒ අෂ්ට ලෝභ සහගත සිත හා යෙදුණු වේදනා වන්නේය. ඉදින් ඡන්දය සන්සිදුණේ විතර්ක සංඥා නොසන්සිදුණාහු වෙති. ඒ හේතුවෙන් යයි යනු ඒ ඡන්දයාගේ සන්සිඳිම විතර්ක සංඥාවන්ගේ නොසන්සිඳිමම ප්‍රත්‍යය වූයේ තප්පච්චයොයි. එහෙයින් ඒ ප්‍රත්‍යයෙන්, එම ප්‍රථමධ්‍යාන වේදනාව වන්නේය. ඉදින් ඡන්ද විතර්ක සන්සිදුණාහු, සංඥාව නොසන්සිදුණාහු වෙත්ද? ඒ ප්‍රත්‍යයෙන් යයි යනු ඒ ඡන්ද විතර්කයන්ගේ සන්සිඳිම සංඥාවගේ නොසන්සිඳිමම ප්‍රත්‍යය වූයේ තප්පච්චයොයි. එහෙයින් ඒ හේතුවෙන් (ඒ කරුණෙන්) එම ද්විතීය ධ්‍යාන වේදනාව වන්නේය. ඉදින් ඡන්ද විතර්ක සංඥා සන්සිදුණාහුද, ඒ ප්‍රත්‍යයෙනැයි ඒ ඡන්ද විතර්ක සංඥාවන්ගේ සන්සිඳිමම ප්‍රත්‍යය වූයේ තප්පච්චයොයි. එහෙයින් ඒ හේතුවෙන් එම නෙවසංඥානාසංඥායතන වේදනාව වන්නේය.

සමහරු වනාහි, ඡන්දය නම් අර්පණාවට පැමිණෙන්නෙමයි පූර්වභාග ධර්මවෂ්ඨයයි කියති. අර්පණාප්‍රාප්ත වූවහුට ඒ ඡන්දය

සන්සිඳුණේ වේ. ප්‍රථමධ්‍යානයෙහිදී විතර්කය වෙයි. ද්විතීය ධ්‍යානයට පත්වූවහුගේ විතර්කය සන්සිඳුණේ වෙයි. සත් සමාපත්තීන්හි සංඥාව වෙයි (තිබේ) නෙවසංඥා නාසංඥායතනයට සමවන්තහුගේද, නිරෝධයට සමවන්තහුගේද සංඥා සන්සිඳුණාහු වේයයි මෙසේ වර්ණනා කරති. මෙහි වනාහි නිරෝධ සමාපත්තිය නොයෙදේ. අප්පත්තසස පනතියා යනු අර්හත් ඵලයට පැමිණීම සඳහා, අභි ආසවං යනු චිරියය ඇත. ආසාවනති යනුද පායයි. කසම්මපි යානෙ අනුපපතෙන යනු ඒ චිරියාරම්භයාගේ වශයෙන් අර්හත් ඵල කාරණයෙහි, ආර්ය මාර්ගයෙහි පැමිණි, තප්පවයාපි වෙදයිතං යනු අර්හත්වයාගේ ස්ථිති ප්‍රත්‍යයෙන් විදීම. එයින් සිව්මග සහජාතව නිපත් ලෝකෝත්තර වේදනාවන් ගන්නා ලදී. සමහරු වනාහි ගලා ඒනුයි ප්‍රතිපත්තිය යැයිද එතන්හිම පැමිණියේ යැයිද, එම භූමිප්‍රාප්ත වීම යැයිද වර්ණනා කරති.

ප්‍රදේශ විහාර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

විවට්ඨ ඥාණ චක්‍ර නිර්දේශයෙහි, නෙකඛම්මාධිපචතතා පඤ්ඤා යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍ය අධික කොට, නෛෂ්ක්‍රම්‍ය අධික භාවයෙන් පවත්නා ප්‍රඥාව. කාමච්ඡන්දනො සඤ්ඤාය විවට්ඨති යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍යාධිපතිව කළ ප්‍රඥා සම්ප්‍රයුක්ත සංඥාවට හේතු වූ කරුණු වූ කාමච්ඡන්දයෙන් පෙරළේ. පරාර්චර්තනය වේ. පරාමිමුඛ වේයයි අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කාමච්ඡන්දො නානතතං යනු කාමච්ඡන්දය ශාන්ත පැවතුම් නොමැති හෙයින්, ඒකස්වභාව නොවේ. නෙකඛම්මං එකතතං යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍ය ශාන්ත පැවතුම් ස්වභාව හෙයින් ඒකස්වභාවයැ. නෙකඛමෙමකතං වෙතයතො යනු කාමච්ඡන්දයෙහි ආදීනව දර්ශනයෙන් නෛෂ්ක්‍රම්‍ය පවත්වන කල්හි කාමච්ඡන්දනො විතතං විවට්ඨති යනු දිට්ඨි ආදීනව හෙයින් කාමච්ඡන්දයෙන්, නෛෂ්ක්‍රම්‍ය ක්‍ෂණයෙහි සිත පෙරළේ. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කාමච්ඡන්දං පජනතො යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍යය පැවැති ක්‍ෂණයෙහි කාමච්ඡන්දය විෂ්කම්භන ප්‍රභාණයෙන් දුරු කරනුයේ, නෙකඛම්ම වසෙන විතතං අධිධානි යනු ලද නෛෂ්ක්‍රම්‍යයාගේ වශයෙන් ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත

සිත අධිකව සිටී. අධික කරමින් සිටියි. පවත්වයි යන අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

වක්‍රමු සුඤ්ඤාං අනෙවන වා යනු අඥාන ජනයා විසින් පරිකල්පිත, කාරක, වේදක සංඛ්‍යාත ආත්මයෙහි අභාවය හෙයින් වක්‍රමු ආත්මයෙන් ශුන්‍යයි. යමක් යම්තැනක නොවේද? එහෙයින් එය ශුන්‍ය නම් වේ. අතනනියෙනවා යනු තමාගේ ස්වභාවයෙන්ම තමා සතු කිසියම් දැයක අභාවයෙන් තම සන්තකයෙන්ද ශුන්‍යය. ලෝකයාගේ ආත්මය කියා හෝ ආත්මනිය යයි යන දෙයාකාරයෙන් ග්‍රහණය නොයෙදෙන හෙයින්, ඒ දෙවදැරුම් ග්‍රහණ වැළක්වීම සඳහා ආත්ම අභාවයද, ආත්මනිය අභාවයද යුක්තයි. නිවෙවන වා යනු භංගය ඉක්මවා සිටියහුට කිසිවක් නොමැති හෙයින් නිත්‍යතායෙන් ශුන්‍යයි. ධූවෙනවා යනු ප්‍රවෘත්ති ක්‍ෂණයෙහිද, තිර කිසිදැයක අභාවය හෙයින් සැමදා පවත්නා බවින් ශුන්‍යයි. අවිපරිණාම ධමමනවා යනු ජරා භංග නොපෙරළෙනු ලබන ස්වභාව සහිත කිසිදැයක අභාවය හෙයින් නොවෙනස්වන ස්වභාවයෙන්ද ශුන්‍යයි. නොහොත් නිත්‍ය භාවයෙන්ද, තිර භාවයෙන්ද ශාශ්වත භාවයෙන්ද, නොවෙනස්වන ස්වභාවයෙන්ද ශුන්‍යයයි අර්ථයි. වා ශබ්දය එක්කිරීම් අර්ථයෙහිය.

යථාභූතං ජානතො පසසතො යනු මෙසේ මේ අනාත්මතාවයි. නැවත නැවත බැලීම් ඥාණයෙන් යථා ස්වභාවයෙන් දැනගන්නහුට, ඇසින් විසමව බලන්නහුට, වක්‍රමුනිවේසනො ඥාණං විවට්ඨති යනු වක්‍රමු ආත්මයයි හෝ ආත්මයට අයත්යයි හෝ පවත්නා දෘෂ්ටිය තදින් ගන්නා ස්වභාවයෙන්, තදංග ප්‍රභාණ වශයෙන් ඥාණය පෙරළේ. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

නෙකධමමන කාමච්ඡදං වොසසස්සති යනු නෛෂ්ක්‍රම්‍යලාභී පුද්ගලයා නෛෂ්ක්‍රම්‍යයෙන් එයට ප්‍රතිපක්‍ෂ කාමච්ඡදය අත්හරියි. වොසසගෙහ පඤ්ඤා යනු කාමච්ඡදයෙහි අත්හැරීම් ස්වභාවය වූ නෛෂ්ක්‍රම්‍යයෙහි ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රඥාවයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

පිළිනාර්ථාදීහු යට කියන ලද අර්ථයමය. පරිජානනෙනා විවට්ඨති යනු පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනාවයි. මාර්ගයුක්ත පුද්ගලයා දුකෙහි සිටි ආකාර අර්ථය කෘත්‍යය වශයෙන් විශේෂයෙන් දන්නේ දෙයාකාරයෙන්

නැගිටිම් වශයෙන් පෙරළේ. ඥාණ පෙරළීමෙන්ද ඥාණයුක්තත්ව පෙරළේ යයි යු.සේයි. තථවෙය් පඤ්ඤා යනු එම පුද්ගලයාගේම සත්‍යාර්ථයෙහි පෙරළීම් ප්‍රඥාවයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

දැන් මාර්ගක්‍ෂණයෙහිම කෘත්‍ය වශයෙන්, ආකාර නානත්ව වශයෙන් ඡට් පෙරළීම් ඥාණයන් දක්වන්ට සඤ්ඤා විවටට යැයි ආදී මාතෘකා තබා එය අර්ථ වශයෙන් මනාව බෙදන්නේ හඳුනන්නේ පෙරළේ යයි ආදිය වදාළහ. එහි සඤ්ජානනෙතා විවටටිති = සඤ්ඤාවිවට්ටො යම් හෙයකින් යෝගියා පූර්වභාග නෛෂ්ක්‍රමාදිය ප්‍රධානත්වයෙන් හඳුනන්නේ පසුව නෛෂ්ක්‍රමා සම්ප්‍රයුක්ත ඥාණයෙන් කාමච්ඡන්දාදීන්ගෙන් පෙරළේ. එහෙයින් ඒ ඥාණය සංඥා විවටට නමැයි අර්ථයි. වේදනනෙතා විවටටිති = වේදනාවිවට්ටො යම් හෙයකින් යෝගියා නෛෂ්ක්‍රමායෙහි ඒකත්‍වදීන් සිතන්නේ ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ඥාණයෙන් කාමච්ඡන්දාදීන්ගෙන් පෙරළේ. එහෙයින් ඒ ඥාණය වේදනා විවටටනමැයි අර්ථයි. විජානනෙතා විවටටිති = විතන විවට්ටො යනු යම්හෙයකින් යෝගියා නෛෂ්ක්‍රමාදී වශයෙන් සිතෙහි අධිෂ්ඨානයෙන් මනාව දන්නේ ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ඥාණයෙන් පෙරළේ. එහෙයින් ඒ ඥාණය විත්ත විවටට නමැයි අර්ථයි.

ඥාණං කරොනෙතා විවටටිති = ඥාණවිවට්ටො යෝගියා සචෑදෑරුම් ආධ්‍යාත්මිකායතන අනාත්මානුපස්සනා ඥාණයෙන් ශුන්‍යතාකාරයෙන් තමා දැනුවත් කරන්නේ, එම ඥාණයෙන්ම දෘෂ්ටි වශයෙන් තදින් එල්බ ගැනීමෙන් පරාවර්තනය කෙරේ. එහෙයින් එම ඥාණය ඥාන විවර්ත නමැයි අර්ථයි. වොසසජනෙතා විවටටිති විමොක්ඛ විවට්ටො යනු යෝගියා නෛෂ්ක්‍රමාදීන්ගෙන් කාමච්ඡන්දාදීන් අත්හරින්නේ ඒ හා යෙදුණු ඥාණයෙන් කාමච්ඡන්දායෙන් පෙරළේ. එහෙයින් එම ඥාණය විමොක්ඛ විවටට නමැයි අර්ථයි. තථවෙය් විවටටිති සචච්චවට්ටො යනු යෝගියා සිව්ආකාර සත්‍යාර්ථයෙහි දෙඅයුරින් නැගිටිම් වශයෙන් පෙරළේ. එහෙයින් මාර්ග ඥානය සත්‍ය විවර්ත නමැයි අර්ථයි. මාර්ග ඥාණයම විත්තාර්ථයෙහි දෙඅයුරින් නැගිටිම් භාවයෙන් පෙරළේනුයි සත්‍ය විවර්තයි අර්ථයි. යම්තැනක සංඥා විවර්ත යැයි ආදී සත්‍ය විවර්ත ඥාණ නිර්දේශයෙහි කියන ලද හෙයින් සත්‍ය විවර්ත ඥාණ ක්‍ෂණයම සඳහා කියන ලදැයි දතයුතුය. මාර්ග ඥාණයෙහිම සියල්ල යෙදෙයි. කෙසේද? ඥාණ විවර්තයෙහි ඥාණය හැර සෙස්සෙහි ආර්ය මාර්ගය ස්වරූපයෙන්ම ආයේය. විදර්ශනා කර්මය

මාර්ගයෙන්ම සිදුවන හෙයින් විදර්ශනා කෘත්‍ය සිද්ධි වශයෙන් ඥාණ විවර්ත ඥාණයද මාර්ගක්‍ෂණයෙහි යෙදේ. මාර්ග ඥාණයෙන්ම හෝ වක්‍රස්‍ර ගුණයයි ආදී කෘත්‍ය වශයෙන් අවබෝධ කරන ලද්දේම වේයයි මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ඒ ඥාණය කියන්නට සුදුසුමය. මෙහි අර්ථ යෝජනාව වනාහි, යම්තැනක මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි සංඥා විවර්තය වේද, එහි විත්ත විවර්තයයි. යම් මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි විත්ත විවර්තය වේද, එහි සංඥා විවර්තයයි. මේ ආදී ක්‍රමයෙන් සියලු ගැළපීම්හි යෙදීම කළයුත්තාහ. නොහොත් සංඥා විවර්ත, වේතෝවිවර්ත, විමෝක්‍ෂ විවර්තයන් සිව් ආර්ය මාර්ගයන්ගේ වශයෙන් ආ හෙයින්, සත්‍ය විවර්තය දැක්වූයේම වේ. ඥාණ විවර්තයම, සත්‍ය විවර්තයෙන්ම ආ හෙයින්, සත්‍ය විවර්තය දැක්වූයේම වේ. ඥාණ විවර්තයම, සත්‍ය විවර්තයෙන්ම කෘත්‍ය වශයෙන් සිද්ධ වේ. සංඥා, වෙතො, විත්ත, විමොක්‍ඛ, විවර්තයන්හිද එසේමය. පෙය්‍යාලයෙහි විස්තර කරනු ලබන, අනත්තානුපස්සනා අධිපති හෙයින්, සංඥා තදින් ගැනීමෙන් සංඥාවෙන් පරාවර්තනය වේනුයි ප්‍රඥාධිපති හෙයින්, සංඥා විවර්ත ඥාණයයිද, දඩ්ව එල්බ ගැනීමෙහි නානත්වය, අනත්තානුපස්සනාවෙන් ඒකත්වයට පත්වේ. අනත්තානුපස්සනාවෙන් ඒකත්වය සිතන කල්හි, දැඩ්ව එල්බ ගැනීමෙන් සිත පෙරළේයැයි නානත්වයෙහි ප්‍රඥාව වෙතො විවර්තයෙහි ඥාණයයිද, දැඩ්ව අල්ලාගැනීම දුරුකරන කල්හි අනත්තානුපස්සනා වශයෙන් සිත ස්ථිර ලෙස පිහිටුවයිනුයි අධිෂ්ඨානයෙහි ප්‍රඥාව විත්ත විවර්තයෙහි ඥාණයැයිද, අනත්තානුපස්සනාවෙන් දැඩ්ව ගැන්ම අත්හරිනුයි අත්හැරීමෙහි ප්‍රඥාව විමෝක්‍ෂ විවර්තයෙහි ඥාණයැයිද, පාඨ සභාවයෙන් ඥාණ විවර්තයෙහි ඥාණයද ඒවාහි එන ලද්දේම වේ. ඥාණ විවර්තයෙහිම අනුතතානුපස්සනාවෙන් නැගිට ආර්ය මාර්ගය ලදහුගේ සිත වශයෙන් වක්‍රස්‍ර, ආත්මයෙන් හෝ ආත්මනිය වශයෙන් හෝ ශුන්‍යය යන ආදිය යෙදෙන හෙයින්, සත්‍ය විවර්තය ලැබේ. එහෙයින් එක් එක් විවර්තයෙහි, සෙසු පස් පස් විවර්ත ලැබේ. එහෙයින් මෙසේ යම්තැනක සංඥා විවර්තයද, එහි වෙතෝ විවර්තයදැයි ආදී සංසන්දනයන් කියන ලදැයි දතයුතුය.

විවර්ධ ඥාණ ඡක්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ඉද්ධිධ ඥාණ නිර්දේශයෙහි, ඉධ හිකු යනු මෙසස්තෙහි හික්‍රුව; ඡජ සමාධි පධාන සංඛාර සමනනාගතං යනු මෙහි ඡජ හේතුක වූ

සමාධිය, ඡන්ද අධික වූ හෝ සමාධිය ඡන්ද සමාධියි, කරනු කැමැත්තෙහි ඡන්දය අධිපතිකොට ලද සමාධියට එය විශේෂ නාමයකි. ප්‍රධාන වූ සංස්කාර = ප්‍රධාන සංස්කාරයි. සිව්කිස් සිදුකරන සමයක් ප්‍රධානයට එය විශේෂ නාමයකි. සිව්කිස් සිදුකිරීම් වශයෙන් බහුවචන කරන ලදී. සමනනාගතං යනු ඡන්ද සමාධියෙන්ද, ප්‍රධාන සංස්කාරයන්ගෙන්ද යුක්ත වූයේ; ඉද්ධිපාදං යනු සම්පූර්ණවීම් ආකාරයන් හෝ සමාද්ධිවීම් අර්ථයෙන් සත්ත්වයෝ එයින් සමාද්ධියට පත්වෙති. සමාද්ධි වූවාහු, වාද්ධියට පත්වූවාහු, උසස් තත්ත්වයට පත්වූවාහු වෙන්නුයි මේ ක්‍රමයෙන් හෝ සෘද්ධිය යයි සංඛ්‍යාවට ගියා වූ උපචාර ධ්‍යානාදී, කුසල චිත්ත සම්ප්‍රයුක්ත, ඡන්ද, සමාධි ප්‍රධාන සංස්කාරයන්ට අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන් පාද වූ සෙසු චිත්ත වෛතසික රාශිය යැයි අර්ථයි. ඉද්ධිපාද විභංගයෙහි සුත්‍රාන්ත බෙදීමෙහි යු.සේයි. 'ඉද්ධිපාද යනු එසේ වූ වේදනා ස්කන්ධය -පෙ- විඤ්ඤාණ ස්කන්ධයයි, අභිධර්ම බෙදීමෙහි, ඉද්ධිපාද යනු එසේ වූ, ස්පර්ශ වේදනා -පෙ- උත්සාහය, අවික්ෂෙප යැයිද යු.සේයි. එහෙයින් සෙසු චිත්ත වෛතසික රාශිය යනු මෙහි ඡන්ද, සමාධි ප්‍රධාන සංස්කාරයන්හි එකඑක සෘද්ධිය කොට පසුව දෙක දෙක කොට සෙසු වචන සකස් කරන ලදැයි දතයුතුය. මෙසේ සතර ස්කන්ධයන්හි සියලුම ස්පර්ශාදී ධර්ම සංග්‍රහ කරන ලද්දාහු වෙති. මේ ක්‍රමයෙන් සෙස්සෙහිද අර්ථ දතයුතුය. යම්සේ වනාහි ඡන්දය අධිපතිකොට ලත් සමාධිය ඡන්ද සමාධි යයි කියන ලද්දේද? මෙසේ වීර්ය, චිත්ත, විමංසාව අධිපතිකොට ලත් සමාධිය විමංසා සමාධිය යයි යු.සේයි. මෙසේ එක් එක් සෘද්ධිපාදයෙහි ඡන්ද, වීර්ය, චිත්ත, විමංසාදී ධර්මත්‍රය සෘද්ධිද, සෘද්ධිපාදද වෙති. සෙසු සම්ප්‍රයුක්ත සිව් ස්කන්ධ සෘද්ධිපාදයෝමය. යම්හෙයකින් මේ ත්‍රයයක්, ත්‍රයයක් බැගින් වූ ධර්මයෝ ඒවා එකට යෙදුණු සිව් ස්කන්ධයෝ සමගම සමාද්ධි වෙත්ද? ඒවායින් තොරව සමාද්ධි නොවෙත්ද? එහෙයින් ඒ ක්‍රමයෙන් සියලුම සිව් ස්කන්ධයෝ සමාද්ධි වන අර්ථයෙන් සෘද්ධි නම් වෙති. පිහිටන අර්ථයෙන් පාද නමැයි දතයුතුය. වීර්ය සමාධි පධාන සංඛාර සමනනාගතං යන මෙහි වීර්යං යනුද පධාන සංඛාර යනුද එකක්මය. කවර දෙඅයුරකින් කියන ලද්ද යත්? වීර්යයෙහි ප්‍රධාන බව දැක්වීම් වශයෙන් මෙහි පළමුව වීර්යග්‍රහණය කරන ලදී. එහිම සිව්කිස් සාධකත්වය දැක්වීම සඳහා පධාන සංඛාර වචනය කරන ලදී. (යොදන ලදී) මෙසේ දෙඅයුරකින් කියන ලද හෙයින් මෙසේ මෙහිද ධර්මත්‍රය බැගින් යයි යු.සේයි. සමහරු වනාහි විභංගයෙහි, 'ඉද්ධි යනු යම් ඒ ඒ ධර්මයන්ගේ ඉටුවීම සමාද්ධිය සමාද්ධිවීම, සමාද්ධිමත් වීම යැයි කියන

ලද හෙයින් සෘද්ධිය නම් අනිෂ්පත්තය. සෘද්ධියාපාද නම් නිෂ්පත්තයයි කියති. මෙහි වනාහි සෘද්ධියද, සෘද්ධිපාදද නිෂ්පත්තය. ලක්ෂණ මඬනා ලද්දේයයි සනිටුහන් කරන ලදී. සෘද්ධි, සමෘද්ධි ආදීන්ගෙන් සමෘද්ධ වන ආකාරයෙන් ධර්මයම කියන ලදැයි දතයුතුය.

භාවෙහි යනු සේවනය කරයි. සුත්‍රාන්ත බෙදීමෙහි මෙන් මෙහිද සෘද්ධිපාද භාවනා ලෝකිකමය. සෘද්ධිවිධ සම්පාදනය කරනු කැමැති තැනැත්තේ, ලෝකික සෘද්ධිපාද වඩන්නේ පෘථුවි කසිණාදී අට කසිණයන්හි ලබන ලද වසිප්‍රාප්ත අෂ්ට සමාපත්තිලාභියා, කසිණානුලෝම වශයෙන්, කසිණ ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, කසිණානුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, ධ්‍යානානුලෝම වශයෙන්, ධ්‍යාන ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, ධ්‍යානානුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන්, ධ්‍යානුක්කතනික වශයෙන්, කසිණුක්කතනික වශයෙන්, ධ්‍යාන කසිණුක්කතනික වශයෙන් අංග සංකතනික වශයෙන්, ආරම්භණ සංකතනික වශයෙන්, අංගාරම්භණ සංකතනික වශයෙන්, අංග ව්‍යවස්ථාන වශයෙන්, ආරම්භණ ව්‍යවස්ථාන වශයෙන්දැයි යන මේ තුදුස් ආකාරයන්ගෙන් සිත දමනයකොට ඡන්දශීර්ෂ, විරියශීර්ෂ, චිත්ත ශීර්ෂ, විමංසා ශීර්ෂ වශයෙන් නැවත නැවත ධ්‍යානයට සමවදියි. අංගාරම්භණ ව්‍යවස්ථානයද සමහරු කැමැති වෙති. පූර්ව හේතු සම්පත්තය විසින් කසිණයන්හි, වතුර්ථ ධ්‍යාන මාත්‍රයෙහි, පළපුරුදු වසීනායෙන් යුතු අයෙකු ලෙසින් ක්‍රියාකිරීම සුදුසුයයි ඒ ඒ සෘද්ධිපාද සමාධිය වඩන්නේ, නූපත් පාපී අකුසලයන්ගේ නොඉපැත්ම සඳහා යයි ආදී සිව්ආකාර විරියය අධිෂ්ඨාන කරයි. එහිද භානි, වෘද්ධි දැන විරිය සමතාව අධිෂ්ඨාන කරයි. හෙතෙම මෙසේ සිව් සෘද්ධිපාදයන්හි සිත මනාව වඩා සෘද්ධිවිධ සම්පාදනය කරයි. සො ඉමෙසු වතුසු ඉද්ධිපාදෙසු ආදීන්හි සො යනු ඒ වඩනා ලද සිව් සෘද්ධිපාදැති හික්කුව; වතුසු ඉද්ධිපාදෙසු චිත්තං පරිභාවෙහි යනු නැවත නැවත ඡන්දාදීන්හි එක එක අධිපතිකොට ධ්‍යාන සමවැදීම වශයෙන් ඒවාහි සිත මනාව වඩයි නමැ. ඡන්දාදී වශයෙන් ගත්ට සලස්වයි යන අර්ථයි. පරිදමෙහි යනු මෘදුකරයි. අකම්ප්‍ය කරයි. පුරිමය පශ්චිමයට කාරණ වචනයයි. මනාව වඩනා ලද සිත මනාව දමනය කරන ලද්දේ වේ. මුදුං කරොති එසේ දැමුණු සිත වසිප්‍රාප්ත කරයි. තම වසයෙහි පවත්නා සිත මෘදුයයි යු.සේයි. කම්මනියං යනු කර්මක්ෂම, කර්මයොග්‍ය කරය. මෘදු සිත මනාව ඔපමට්ටම් කළ රත්රන් මෙනි. කර්මණ්‍ය වේ. මෙහි වනාහි සෘද්ධිවිධ කර්මක්ෂම භාවයයි. සො යනු මනාකොට වඩනා ලද සිත් ඇති හික්කුව; කායමපි විතෙත සමොදහනි යන ආදී සෘද්ධි කරන

කල්හි සුව ඵලවන අයුරින් චිත්තවාරයාගේ ඉටුවීම සඳහා යෝග විධාන දක්වන්නට යු.සේයි. එහි කායමපි විතෙක සමොදහනි යනු තමාගේ මව්පියන් නිසා හටගත් ශරීරයද පාදක ධ්‍යාන සිතෙහි මනාසේ ඇතුල් කරයි. ප්‍රවේශ කරයි. ආරෝපණය කරයි. කය සිත අනුව ක්‍රියාකාරී තත්වයට පත්කරයි යන අර්ථයි. මෙසේ කිරීම අදාශ්‍යමාන කයින් වන ගමනට උපකාර පිණිස පවතී. චිත්තමපි කායෙ සමොදහනි යනු පාදකධ්‍යාන සිත තමාගේ කර්ෂ කායයෙහි මනාසේ ඇතුල් කරයි. ප්‍රවේශ කරයි. ආරෝපණය කරයි. සිත කායානුගතික කරයි යන අර්ථයි. මෙසේ කිරීම දාශ්‍යමාන ශරීරයෙන් ගමනට උපකාර පිණිස පවතී. සමාදහනි, යනුද පාඨයි, පිහිටුවයි යන අර්ථයි. කායවසෙන චිත්තං පරිණාමෙති යනු කර්ෂ කාය ගෙන පාදක ධ්‍යානයෙහි සිත ආරෝපණය කරයි. චිත්තානුගතික කරයි. මෙය කය සිතෙහි ප්‍රවේශ කිරීමට පර්යාය වචනයකි. අධිධ්‍යානි යනු මෙසේ වේවායි අධිෂ්ඨාන කරයි. ආරෝපණයෙහි අර්ථ විවරණය සඳහා පරිණාමය කියන ලදී. පරිණාමයෙහි අර්ථ විවරණය සඳහා අධිෂ්ඨානය කියන ලදී. සමොදහනි යනු මුල්පදයයි. පරිණාමෙති, අධිධ්‍යානි යනු එහි අර්ථ විස්තර කරන පදයි. එහෙයින් ඒ දෙපදයන්ගේම වශයෙන්, පරිණාමෙත්වා, අධිධ්‍යානිත්වා, සමොදහිත්වා යන වචන යු.සේයි.

සුඛ සඤ්ඤාඤ්ච ලහු සඤ්ඤාඤ්ච කායෙ ඔක්කමිත්වා විහරති යනු වතුර්ථ ධ්‍යානයෙන් හටගත් සුව සංඥාවද, සැහැල්ලු සංඥාවද සමවැදීම වශයෙන් කර්ෂකයෙහි ඇතුල්වී, ප්‍රවේශ වී වාසය කරයි. ඒ සංඥාවෙන් ඇතුල්වූ සිරුරැති මොහුගේ කර්ෂකායයද පුළුන්පිඩක් මෙන් සැහැල්ලු වෙයි. සො යනු ඒ කරන ලද යෝග විධාන ඇති හික්කුළුව, තථා භාවිතෙන විතෙතන මෙසේ වූයේය යන ලක්ෂණයෙහි කර්ෂ විහත්ති ඒකවචනයයි. හේතු අර්ථයෙහිද යෙදේ. එසේ වඩන ලද සිත හේතුවීමෙන්, පරිසුද්ධන උපෙක්ෂා සති පාරිශුද්ධතාවයෙන් පිරිසිදු වූ, පිරිසිදු හෙයින්ම පරියොදානෙන ප්‍රභාස්වරයැයි අර්ථයි. ඉද්ධිවිධ ඥාණාය යනු සෘද්ධි කොටසෙහි, සෘද්ධි කල්පනාවෙහි ඥාණය සඳහා, චිත්තං අභිනිහරති යනු ඒ හික්කුළුව කියන ලද ආකාර වශයෙන් එහි සිත අභිඥාපාදක වූ කල්හි සෘද්ධිවිධ ඥාණාධිගමය සඳහා පරිකර්ම සිත යොමුකරයි. කසිණ අරමුණින් ඉවත්කොට සෘද්ධිවිධ අභිමුඛව යවයි. අභිනිනනාමෙති අවබෝධ කටයුතු සෘද්ධි නමුත්තාවට, සෘද්ධි ප්‍රවණතාවට යොමුකරයි. සො යනු මෙසේ කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති හික්කුළුව; අනෙකවිහිතං යනු නානාවිධ හා නානාප්‍රකාර, ඉද්ධිවිධ යනු සෘද්ධි කොට්ඨාසය, සෘද්ධි විකල්පය හෝ,

පව්වනුහොති යනු විදිසි. ස්පර්ශ කරයි. සාක්ෂාත් කරයි. පැමිණේ යන අර්ථයි.

දැන් මෙහි නොයෙක් ආකාර බව දක්වන්නේ 'එකොපි හුක්වා' ආදිය වදාළහ. එකොපි හුක්වා යනු සෘජුකරණයෙන් පූර්වයෙහි ප්‍රකෘතියෙන් එකෙක්ව බහුධාහොති යනු බොහෝදෙනෙකු සම්පයෙහි සක්මන් කරනු කැමැත්තේ හෝ සජ්ඣායනා කරනු කැමැත්තේ හෝ ප්‍රශ්නයක් හෝ විචාරනු කැමැත්තේ වී, සියයක්ද, දහසක්ද වේ. කෙසේ වනාහි මෙය මෙසේ වේද? සෘජුකරණයෙන්, භූමි, පාද, පද යන මුල්වූ ධර්මයන් සම්පාදනය කොට, අභිඥාපාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට, ඉදින් සියයක් කැමතිද? සියයක් වෙමි. සියයක් වෙමිසි පරිකර්ම කොට නැවත පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට අධිෂ්ඨාන කරයි. අධිෂ්ඨාන සිත සමගම සියයක් වේ. සහස්‍රාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. ඉදින් මෙසේ නොසිදුවේද නැවත පරිකර්මකොට, දෙවනුවද සමවැද නැගිට අධිෂ්ඨාන කළයුතුයි. සංයුත් අවුච්චාවෙහි වරක් දෙවරක් සමවදින්නට සුදුසුයයි යු.සේයි. එහි පාදක ධ්‍යාන සිත නිමිත්තාරම්මණයි. පරිකර්ම සිත සියක් අරමුණු හෝ දහසක් අරමුණු වේ. ඒවා වනාහි වර්ණනා වශයෙන්මය ප්‍රඥප්ති වශයෙන් නොවේ.

අධිෂ්ඨාන විත්තයද එසේම සියක් අරමුණු හෝ දහස් අරමුණු වෙයි. එය ප්‍රථම අර්පණා සිත මෙන් ගොනුභූ අනතුරුව රූපාවචර චතුර්ථ ධ්‍යානිකව එක්වරක්ම උපදියි. එහි බොහෝ නිර්මිතයෝ වෙත්ද, ඒවා අනියමින් නිර්මිත කළ හෙයින් සෘජුකරණ සමගම වෙයි. සිටීම හිදගැනීම ආදීන්හිද, කථාකරන තෘෂ්ණිභාවයන්හිද, සෘජුකරණ යම් යම් දැයක් කරයිද, ඒ ඒ දැයම කරයි. ඉදින් නොයෙක් වර්ණ කරනු කැමැත්තේ වේද, සමහරු ප්‍රථම වයසෙහි, සමහරු මධ්‍යම වයසෙහි, සමහරු පශ්චිම වයසෙහි එසේම දික් කෙස්, අර්ධයක් මුඩුකළ, මුඩුකළ, මිශ්‍රකෙස්, අඩක් රත් සිවුරු, පඩුවන් සිවුරු, හඬනගා දම් දෙසන, හඬනගා ප්‍රශ්න විචාරන ප්‍රශ්න විසඳන, පඩුපොවන, පඩු තම්බන (පිසින) සිවුරු මහන, සේදීම ආදිය කරනවුන් නිර්මිත කරයි. අන්‍ය වූද, නානාප්‍රකාර දෑ කරනු කැමැත්තේ වේද, එයින් පාදකධ්‍යානයෙන් නැගිට, මෙතෙක් නික්මුණු ප්‍රථම වයසෙහි වෙත්වා'යි ආදී ක්‍රමයෙන් පරිකර්ම කොට නැවත සමවැදි නැගිට අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අධිෂ්ඨාන සිත සමගම කැමති වූ ආකාරයම වෙති. බොහෝ වී එකෙක් වේ ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මේ වෙනසයි.

මේ හික්කුච විසින් මෙසේ බහුත්වය නිර්මිතකොට, නැවත එකෙක්ව සක්මන් කරන්නෙමි. ප්‍රශ්න විසඳන්නෙමිසි සිතා, මෙම විහාරය අල්ප හික්කුකය. ඉදින් කිසිවෙක් එන්නාහුද? මේ එක සමාන හික්කුහු මෙපමණ කොයින්ද? ඒකාන්තයෙන් මෙය තෙරුන්ගේ ආනුභාවය යැයි මා දැනගන්නාහුයයි අල්පේච්ඡතාවයෙන් අතරදී එකෙක් වෙමිසි කැමැති වන්නහු විසින් පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට එකෙක් වෙමිසි පරිකර්ම කොට නැවත සමවැද නැගිට එකෙක් වෙමිසි අධිෂ්ඨාන කළ යුතුය. අධිෂ්ඨාන සිත සමගම එකෙක් වේ. මෙසේ නොකරන්නහු විසින්, පිරිසිදින ලද කාලය අනුව තෙමේම එකෙක් වේ.

ආවිභාවං යනු ප්‍රකටභාවය කෙරේයයි අර්ථයි. තිරොභාවං යනු වැසුණු බව කෙරේයයි අර්ථයි. ප්‍රකටභාවයට පැමිණේ. වැසුණු භාවයට පැමිණේයයි පළමු අයුරින්ම සම්බන්ධයයි. ඒ මේ සෘද්ධිමතා, ප්‍රකට භාවය කරනු කැමැත්තේ, අන්ධකාරය හෝ ආලෝකය කරයි. වැසුණු දැයක් හෝ ප්‍රකට කරයි. අඛිමුවට හමුනොවූ දැයක අඛිමුව කරයි. කෙසේද? මෙනෙමේ වැසුණු ඉතා දුර සිටියහු හෝ යම්සේ දර්ශනය වේද? එසේ තමා හෝ අන්‍යයා හෝ පෙනෙන ලෙස කරනු කැමැත්තේ, පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට, මේ අන්ධකාර ස්ථානය ආලෝකවත් වේවායි හෝ, මේ වැසුණු දෑ විවෘත වේවායි හෝ මේ අඛිමුවට හමුනොවූ දෑ හමුවට වේවායි හෝ ආවර්ජනය කොට පරිකර්මකොට කියන ලද අයුරින්ම අධිෂ්ඨාන කරයි. අදිටන් කළ කෙණෙහිම අධිෂ්ඨාන කළ පරිද්දෙන්ම වේ. අන්‍යයා දුර සිටියාහුද දකිත්. තෙමේ හෝ දකිනු කැමති අන්‍යයා දකිසි. මුවහවීම කරනු කැමැත්තේ ආලෝකය, අන්ධකාරය කරයි. නොවැසුණු දෑ වැසීම් තත්වයටද අඛිමුව පත් දෑ අනඛිමුව බවටද පත්කරයි. කෙසේද? මෙනෙමේ යම්සේ නොවැසුණෝ සම්පයෙහි සිටියහුද නොපෙනේද? මෙසේ තමා හෝ අන්‍යයා හෝ කරනු කැමැත්තේ පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට මේ ආලෝකස්ථානය අන්ධකාර වේවායිද, මේ නොවැසුණු දෑ වැසුණු බවට පත්වේවායිද, මේ අඛිමුව දෑ අනඛිමුව වේවායි හෝ ආවර්ජනා කොට පරිකර්මකොට කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අධිෂ්ඨාන කරයි. අධිෂ්ඨානය සමගම අධිෂ්ඨිත අයුරින්ම වෙයි. අන්‍යයා සම්පයෙහි සිටියේ වී නමුත් නොදකිත්. තෙමේද නොදකිනු කැමැත්තේ නොදකී. තවද, සියලු ප්‍රකට ප්‍රාතිහාර්යය ආවිභාව නමැ. අප්‍රකට ප්‍රාතිහාර්යය තිරොභාව නමැ. එහි ප්‍රකට ප්‍රාතිහාර්යයෙහි සෘද්ධියද, සෘද්ධිමතාද පෙනේ. එය යමක මහා ප්‍රාතිහාර්යයෙන් දැක්විය යුතුය.

අප්‍රකට ප්‍රාතිහාර්යයෙහි සෘද්ධියම පෙනේ. සෘද්ධිමතා නොපෙනේ. එය මහත සූත්‍රයෙන්ද බ්‍රහ්ම නිමන්තණික සූත්‍රයෙන්ද දැක්විය යුතුය.

තිරොකුඩ්ඩං යනු බිත්ති පිටත, බිත්තියෙහි අනෙක් කොටසයයි යු.සේයි. වැසුණු ප්‍රාකාර, වැසුණු පර්වතයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. කුඩ්ඩි යනු ගෘහ බිත්ති, පාකාරො යනු ගෘහ විහාර ග්‍රාමාදීන්හි වටකළ තාප්පය, පබ්බතො යනු පාංශු පර්වත හෝ ගල් පර්වත හෝ, අසප්පමානො යනු නොතැවරී. සෙය්‍යථාපි ආකාසෙ යනු අහසෙහි මෙන්, මෙසේ ගමන් කරනු කැමැත්තහු විසින් ආකාස කසිණයට සමවැදී නැගිට, බිත්තිය හෝ ප්‍රාකාරය හෝ පර්වතය හෝ ආවර්ජනා කොට, කළ පිරියම් ඇත්තහු විසින් අහස වේවායි අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අහසම වෙයි. යට බසිනු කැමැත්තහුට හෝ ඉහළ නගිනු කැමැත්තහුට සිදුරක් හටගනී. විනිවිද යනු කැමැත්තහුට සිදුරක් වේ. හෙතෙම එහි නොගැටෙමින් යයි. ඉදින් මේ අධිෂ්ඨාන කොට යන්නා වූ භික්ෂුවට අතරත පර්වතයක් හෝ වෘක්ෂයක් පැනනගීද? කීමෙක්ද? නැවත සමවැද අධිෂ්ඨාන කළයුතුද? වරදක් නැත. නැවත සමවැද අධිෂ්ඨානය වනාහි උපාධ්‍යයාගේ සම්පයෙහි පිහිට ලබාගැනීම හා සමාන වේ. මේ භික්ෂුව විසින් ආකාසය වේවායි අධිෂ්ඨාන කළ හෙයින් ආකාසය වේමය. පළමු අධිෂ්ඨාන බලයෙන්ම මොහුට අතරතුර අන්‍ය පර්වතයක් හෝ වෘක්ෂයක් සෘතුමය වශයෙන් පැන නගින්නේය යන එය කිසිසේත් සිදුනොවන්නේය. අනෙක් සෘද්ධිමතෙකු විසින් කරන ලද නිර්මිතය ප්‍රථම නිර්මාණයට වඩා බලවත් වේ. අනෙක් තැනැත්තා විසින් එයට ඉහළින් හෝ පහළින් යායුතුය. පඨවියාපි උමමුජ්ජ නිමුජ්ජං යනු මෙහි උමමුජ්ජං යනු දිය මතුපිට නැගිට සිටීමයි. නිමමුජ්ජං යනු දියෙහි කිම්ඳීමයි. දියෙහි මතුපිට සිටීමද, දියෙහි කිම්ඳී සිටීමද, උමමුජ්ජනිමුජ්ජයි. මෙසේ කරනු කැමැත්තහු විසින් ආපො කසිණයට සමවැදී නැගිට මෙතෙක් තන්හි පෘථුවිය ජලය බවට පත්වේවායි පිරිසිඳ පරිකර්මකොට කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අධිෂ්ඨානය සමග පිරිසිඳින ලද පරිදි, එම ස්ථානයෙහි පෘථුවිය ජලයම වේ. හෙතෙම එහි ජලයෙහි මෙන් දිය මතුපිට නැගී සිටීම, දියෙහි කිම්ඳීම කරයි. දිය මතුපිට සිටීම-කිම්ඳීම පමණක්ම නොවේ. දියනෑම, මුහුණ සේදීම, භාණ්ඩ සේදීම ආදීන්හි, යම් යම් දැයක් කැමැති වේද? ඒ ඒ දෑ කරයි. හුදෙක් දිය පමණක්ම කරන්නේ නොවේ. ගිතෙල්, තලතෙල්, මීපැණි, උක්පැණි ආදීන්හි යම් යම් දැයක් කැමැති වේද, මේ මේ දෑ මෙතෙක් වේවායි ආවර්ජනාකොට, පරිකර්මකොට, අධිෂ්ඨාන කරන්නහුට අධිෂ්ඨාන කළ

පරිදිම වේ. ඉන් ගෙන භාජන ගත කරන්නුහට ගිතෙල්, ගිතෙල්මය, තෙල් ආදිය තෙල් ආදීහුමය. ජලය, ජලයමය. හෙතෙම එහි තෙමෙනු කැමැත්තේම තෙමෙයි නොතෙමෙනු කැමැත්තේ නොතෙමෙයි. ඔහුටම ඒ පාච්චිය ජලය වන්නීය. සෙසු ජනයාට පාච්චියමය. එහි මිනිස්සු පා ගමනින්ද යෙහි. යානාවන්ගෙන්ද යෙහි. කෘෂිකර්මාන්තාදියද කරත්මය. ඉදින් ඔවුන්ටද ජලය වේවායි කැමැති වේද, වේමය. පිරිසිදි කාලය ඉක්මවීමෙන්, යම් ප්‍රකෘතියෙන් කළ, වැව් ආදීන්හි ජලයක් වූයේද? එය හැර සෙසු පිරිසිදි ස්ථානය පාච්චියම වේ.

උදකෙසි අභිජප්මානෙ ගවජනි යන මෙහි යම් දිය ඉක්මවා ගිලියාමක් වේද, එය බිඳෙනු ලබන්නේ යයි යු.සේයි. විපරිතය. නොබිඳෙනු ලබන්නයි. මෙසේ ගමන් කරනු කැමැත්තහු විසින් පාච්චි කසිණයට සමවැදී, නැගිට මෙතෙක් තන්හි ජලය පාච්චිය වේවායි පිරිසිදු, පරිකර්ම කොට කියන ලද අයුරින්ම අධිෂ්ඨාන කටයුතුය. අධිෂ්ඨානය සමග පිරිසිදි ස්ථානයෙහි ජලය පාච්චියම වේ. හෙතෙම එහි පාච්චියෙහි යම්සේද එසේ ගමන් කරයි. හුදෙක් ගමන් කිරීම පමණක් නොවේ. යම් යම් ඉරියව්වක් කැමැති වේද, ඒ ඒ දැ කරයි. හුදෙක් පාච්චියම පමණක් කරන්නේ නොවේ. මාණිකා, ස්වර්ණ, පර්වත වාක්‍යාදීන්හි යම් යම් දැයක් කැමැති වේද? ඒ ඒ දැ කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ආවර්ජනය කොට, අධිෂ්ඨාන කරයි. අධිෂ්ඨාන කළ පරිද්දෙන්ම එය සිදුවෙයි. ඔහුටම ඒ ජලය පාච්චිය වේ. සෙසු ජනයාට ජලයමය. මත්ස්යයෝ, කැස්බැවෝ, දියකාවෝ රිසිසේ හැසිරෙත්. ඉදින් මෙතෙමේ අන් මිනිසුන්ටද, එය පාච්චිය කරන්ට කැමැති වේද? එසේ ඔහුට එය කළහැකිය. පිරිසිදි කාල ඉක්මීමෙන් ජලය බවටම පත්වේ.

ආකාසෙපි පලංකෙන කමති යනු අහසෙහි භාත්පස කලවාබද්ධ ආසනයෙන් යයි පකඨිසකුණො පියාපත් වලින් යුත් පක්‍ෂියා, අසම්පූර්ණ පියාපත් හෝ කපා දැමූ පියාපත් සහිත පක්‍ෂියෙක් නොවේ. එවැනි පක්‍ෂීන්ට අහසෙහි යන්ට නොහැක. මෙසේ අහස්හි ගමන් කරනු කැමැත්තහු විසින් පඨවි කසිණයට සමවැදී නැගිට, ඉදින් හුන්නේම ගමන්කරන්ට කැමැති වේද? පර්යංක ප්‍රමාණ ස්ථානය පිරිසිදු, පරිකර්ම කොට, කියන ලද, ආකාරයෙන්ම අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. ඉදින් වැදහෙන්නේ ගමන් කරනු කැමැත්තේ වේද, ඇඳක ප්‍රමාණයද, ඉදින් පා ගමනින් යනු කැමැත්තේ වේද, මාර්ග ප්‍රමාණයදැයි මෙසේ සුදුසු පරිදි ස්ථානය පිරිසිදු,

කියන ලද ආකාරයෙන්ම පෘථුවිය වේවායි අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අධිෂ්ඨානය සමගම පෘථුවිය වේ. අහසෙහි අහසින් ගමන් කරන හික්කුට දිව්‍ය චක්‍රාර්ථයක විය යුතුය. කුමක් හෙයින්ද, අතරතුර සෘතු සමුදායන පර්වත වෘක්කාදීහු වෙති. නාගයෝ හා ගුරුලෝ ඊර්ෂ්‍යා කරමින් බාධක මවති. ඒවාහි දැකීම සඳහා ඒවා දැක කුමක් කළයුතුද? පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට ආකාසය වේවායි පරිකර්මකොට අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. තවද, සුදුසු අවකාශයෙහි බැසීම සඳහාද, මොහු විසින් දිව්‍ය චක්‍රාර්ථයක ලෙසින් ක්‍රියාකරන අයෙකු විය යුතුය. මොහු වනාහි ඉදින් ස්නාන තොටුපළෙක හෝ ගම්දොරක හෝ යන අනවකාස ස්ථානයෙහි බසිද? මහජනයාට ප්‍රකට වේ. එහෙයින් දිවැසින් බලා අනවකාස ස්ථාන අත්හැර සුදුසු ස්ථානයෙහි බසියි.

ඉමෙහි වැදීම සූරියෙ එවං මහිදධිකෙ එවං මහානුභාවෙ යන මෙහි වන්ද සූරියයන්ගේ, දෙසාළිස් දහසක් යොදුන් මතුයෙහි හැසිරීමෙන් මහර්ධිතාවයද, තෙදිවයන්හි ඒකක්‍ෂණයෙහි ආලෝක කරණයෙන් මහානුභාවයද දතයුත්තානුය. මෙසේ පෘථුවි මතුයෙහි හැසිරීම, ආලෝකය පැතිරවීම ආදියෙන් මහර්ධික වූ එම මහර්ධිකත්වයෙන් මහානුභාවයෙහි පිහිටි; පරාමසති යනු හාත්පසින් ගනියි. එක් කොටසක් හෝ ස්පර්ශ කරයි. පරිමජ්ජනි යනු හාත්පසින් කැඩපත් තලයක් මෙන් පිරිමදියි. මොහුගේ මෙම සෘද්ධිය අභිඥාපාදක ධ්‍යාන වශයෙන් ඉටුවේ. මෙහි කසිණ සමාපත්ති නියමයක් නැත. මෙතෙම ගොස් ස්පර්ශ කරන්ට කැමැති වේද? ගොස් ස්පර්ශ කරයි. ඉදින් මෙහිම හිඳගෙන හෝ වැදහෙව ස්පර්ශ කරන්ට කැමැති වේද, අත්පසෙහි වේවායි අධිෂ්ඨාන කරයි. අධිෂ්ඨාන බලයෙන් නැට්ටෙන් ගිලිහුණු තල්ගෙඩියක් මෙන් අවුත් අත්පසෙහි සිටියේ හෝ ස්පර්ශ කරයි. අත හෝ දීර්ඝකොට ස්පර්ශ කරයි.

අත වර්ධනය කරන්නහුට කීමෙක්ද, උපාදින්නකය වැඩේද? අනුපාදින්නකය වැඩේද? උපාදින්නකය ඇසිරිකොට අනුපාදින්නකය වැඩේ. (දීර්ඝ වේ.) හෙතෙම මෙසේ කොට හුදෙක් සඳහිරු පරාමර්ශනය මතුනොව, ඉදින් කැමැත්තේ නම් පාපුවරුවක් කොට පාදයන් තබයි. පුටුවක් කොට හිඳගනියි. ඇඳක් කොට නිදයි. හේත්තුවන ලැල්ලක්කොට හේත්තු වේ. එක් අයෙකු මෙසේ කරද්දී, තවෙකෙක්ද එසේම කරයි. විවිධ හික්කුහු දසදහසක් මෙසේ කරන කල්හිද ඔවුන්ටද එකිනෙකාට එසේම සිද්ධ වේ. වන්ද සූරියයන්ගේ ගම්නද ආලෝක කරණයද එසේම

වේ. යම්සේ භාජන දිය පිරවූ බඳුන් දසදහසක් ඇතිකල්හි සියලු බඳුන්හි වන්දු මණ්ඩලය දක්නා ලැබෙන්නේද? වන්දුයාගේ ගමනද, ආලෝක කරණයද, ප්‍රකෘති තත්වයෙන්ම වේ. එම ප්‍රාතිහාර්යයද එබඳුමය. යාවබුහම ලොකාපි කායෙන වසං වතෙනති යනු බ්‍රහ්මලෝකය සීමාකොට මේ අන්තරයෙහි නොයෙක් ආකාර අභිඥා කරනුයේ තමාගේ ශරීරයෙහි වසඟතාව, ඵෙශ්වර්යය පවත්වයි. මෙහි විස්තර වනාහි සෘද්ධි කථායෙහි ප්‍රකට වන්නේය.

ඉද්ධිවිධ ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ශ්‍රෝතවාතූ විඉද්ධි ඤාණ නිර්දේශයෙහි, 'දුරෙපි සදදානං' ආදී දිව්‍ය ශ්‍රෝතස නිපදවනු කැමැති ආදිකර්මික හික්කුවට ක්‍රම දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. එහි දුරෙපි, සදදානං සදද නිමිතතං යනු දුර ශබ්දයන්ගේ අන්තරයෙහි ශබ්දය, ශබ්දයම නිමිති කරණ වශයෙන් ශබ්ද නිමිත්තයි. දුරයැයි කියන ලද නමුත්, ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතසට හමුවන ස්ථානයෙහිම ඔළාරිකානං යනු දැඩිවූ, සුබ්‍රමානං සියුම් වූ, සණ්ඨ සණ්ඨානං යනු සියුම් වූවගෙන්ද, සියුම් වූ, අතිශය සියුම් වූ යන අර්ථයි. එයින් ඉතා සියුම් ශබ්ද යු.සේයි. මෙම ඤාණය උපදවනු කැමැති ආදි කර්මික ධ්‍යායකයා විසින් අභිඥාපාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට, පරිකර්ම සමාධි සිතින් ප්‍රථමකොට, ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතූ පථයෙහි ගැටෙන දුර, දළ, අරණ්‍යයෙහි සිංහාදීන්ගේ ශබ්දය ආවර්ජනා කළයුතුය. විහාරයෙහි ගෙඩි ශබ්දය, බෙර ශබ්දය, සංඛ ශබ්දය, සියලු ශක්තියෙන්ද, සජ්ඣායනා කරන්නා වූ සාමණේර තරුණ හික්කුන්ගේ සජ්ඣායනා ශබ්දයද ප්‍රකෘති කථා කථා කරන්නවුන්ගේ, ස්වාමීනි කීමෙක්ද? ඇවැත්නි කීමෙක්ද? ආදී ශබ්දය, පක්ඛි ශබ්දය, වායු ශබ්දය, පියවර තබන ශබ්දය අතිශයින් රත්කළ ජලයෙහි විච්චි යන ශබ්දය, අවිවෙහි වියළි යන තල්පත් ශබ්දය, කුහුඹුවන්, හින්තන් ආදීන්ගේ ශබ්දය දැයි මෙසේ සියලු දළ ශබ්දයේ පටන් ක්‍රමක්‍රමයෙන් සියුම් සියුම් ශබ්ද ආවර්ජනය කළයුත්තාහ. මෙසේ කරන්නහු විසින්, නැගෙනහිර දිශාවෙහි සිට දසදිශාවන්හි ක්‍රමයෙන් එක් එක් දිශාවෙහි ශබ්ද නිමිත්ත කියන ලද අයුරින් මෙනෙහි කළ යුතුය. මෙනෙහි කරන්නහු විසින්, යම් ශබ්ද, ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතසට ඇසේද? ඒවාහි ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතාවධානයකොට මනෝද්වාරික සිතින් මෙනෙහි කළයුතුය. ඔහුට ඒ ශබ්ද ප්‍රකෘති සිතටද ප්‍රකට වෙයි. පරිකර්ම සමාධි සිතට අතිශයින් ප්‍රකට වෙයි. ඔහුට මෙසේ

ශබ්ද නිමිත්ත මෙනෙහි කරන කල්හි, දැන් දිව්‍ය ශ්‍රෝතධාතූව උපදින්නේ යයි ඒ ශබ්දයන්හි එක්තරා ශබ්දයක් අරමුණුකොට, මනෝද්වාරාවර්ජනය උපදී. එය නිරුද්ධ කල්හිසතරක් හෝ පහක් දුවයි. යම් ප්‍රථම තුනක් හෝ සතරක්, පරිකර්ම, උපවාර, අනුලෝම ගොත්‍රභූ නමැති කාමාවචරයන්ද, සිව්වෙනුව, පස්වෙනුව, රූපාවචර චතුර්ථධ්‍යානික අර්පණා චිත්තය වේ. එහි යම් ඒ අර්පණා සිත සමග උපන් ඥාණයක් වේද? එය දිව්‍යශ්‍රෝත ධාතුවයි. එය ශක්තිමත් කරන්නහු විසින් ඒ අතරෙහි ශබ්දයක් ශ්‍රවණය කරමිනි එකඟුල් මාත්‍රයක් පිරිසිදු වැඩිය යුත්තේය. ඉන්පසු, දැගුල්, සිව්ගුල්, අටගුල්, වියන, රියන, ඇතුල්ගැබ, ප්‍රධාන ප්‍රාසාදය, පිරුවන, සංඝාරාමය, ගොදුරුගම, ජනපද ආදී වශයෙන්, චක්‍රවාටය කෙළවර දක්වාද, ඉන් බහුතර වශයෙන්ද පිරිසිදු, පිරිසිදු වැඩිය යුතුය. මෙසේ අවබෝධ කළ අභිඥා ඇති මෙනෙමේ පාදකධ්‍යානාරම්භණයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද ආකාස අභ්‍යන්තරගත ශබ්දයෙහි, පාදකධ්‍යානයට, සම නොවැදද අභිඥා ඥාණයෙන් ශ්‍රවණය කෙරේමය. මෙසේ ශ්‍රවණය කරන්නේද, බ්‍රහ්ම ලෝකය දක්වා සක් - බෙර - කුඩාබෙර (ගැටබෙර) ආදී ශබ්දයන්ගෙන් එකම කෝලාහලයක් වේ. වෙන් වෙන්ව ව්‍යවස්ථාපනය කරනු කැමැත්ත ඇතිකල්හි, මේ සක්භඩය. මේ බෙර ශබ්දය යැයි ව්‍යවස්ථාපනය කරන්ට හැකිවේමය. අභිඥා ඥාණයෙන් ශ්‍රවණය කළ ප්‍රයෝජනවත් ශබ්දයෙහි අර්ථය පසුව කාමාවචර සිතින් දැනගනී. දිව්‍ය ශ්‍රෝතය ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතවත් චූළිභූමි උපදී. බිහිරාට නූපදී. පසුව ප්‍රකෘති ශ්‍රෝතය නටුයේ වී නමුත් දිව්‍ය ශ්‍රෝතය නොනස්නේයයි කියති. සො දිබ්බාය සොත ධාතුයා යන මෙහි දිව්‍ය සමාන හෙයින් දිබ්බංගියි. දෙව්වරුන්ට සුවරිත කර්මයෙන් උපන් හෙයින්, පින් සෙම් රුධිරාදියෙන් පළිබෝධ රහිත හෙයින් කෙලෙසුන් කෙරෙන් මුක්ත හෙයින් දුර පිහිටියා වූද අරමුණු පිළිගැනීමට සමත් දිව්‍ය ප්‍රසාද ශ්‍රෝත ධාතුව වේ. මෙයද මෙම භික්ෂුවගේ වීර්යභාවනා බලයෙන් නිපන් හෙයින් ඥාණ ශ්‍රෝතධාතූව එබඳුම යයි දිව්‍ය සමාන හෙයින් දිබ්බංගියි. තවද, දිව්‍ය විහරණ වශයෙන් ලද හෙයින්ද, තමාද දිව්‍ය විහරණ සනතිශ්‍රිත හෙයින්ද දිබ්බංගියි. ශ්‍රවණාර්ථයෙන්ද, ජීවරහිතාර්ථයෙන්ද ශ්‍රෝත ධාතූයි. ශ්‍රෝතධාතූ කෘත්‍යකරණයෙන්ද, ශ්‍රෝතධාතූ මෙනැයි ශ්‍රෝතධාතූයි. ඒ දිව්‍ය ශ්‍රෝත ධාතූයෙන්, විසුඛාය පිරිසිදු භාවයෙන්, උපක්ලේශ රහිත භාවයෙන්, අතිකකතන මානුසකාය යනු මිනිස් සීමා ඉක්මවා, ශබ්ද ශ්‍රවණයෙන්, මානුෂ්‍යයික මාංශ ශ්‍රෝතධාතූව ඉක්මවා, ඉකුත්කොට පැවැති, උභෝ සදේද සුණාහි ද්වි ශබ්දයන් අසයි. කවර ද්වයයක්ද යත්? දිබ්බව මානුසෙව දෙව්වරුන්ගේද, මනුෂ්‍යයින්ගේද ශබ්දයැයි යු.සේයි. එයින්

ප්‍රදේශය සම්පූර්ණයෙන් ගැනීම දතයුතුය. යෙ දුරේ සනතිකෙව යනු යම් ශබ්ද දුර පිටසක්වළයන්හිද, යම් සම්පයෙහි, තම දේහාශ්‍රිත ප්‍රාණී ශබ්දද, ඒවා ශ්‍රවණය කෙරෙයයි යු.සේයි. එයින් ප්‍රදේශ රහිතව සම්පූර්ණයෙන් ගැනීම දතයුතුය.

ශ්‍රෝතධාතු විශුද්ධි ඥාණ නිර්දේශ වර්ණානව නිමි.

වේතොපරියඤාණ නිර්දේශයෙහි, සො එවං පජානාති යනු දැන් කිවයුතු විධානය පෙන්වයි. ඉදං රූපං සොමනසසිඤ්ඤිය සමුට්ඨිතං ආදිය ආදිකර්මික ධර්මයන්හි විසින් පිළිපැදිය යුතු විධානයයි. කෙසේද? එම ඥාණය උපදවනු කැමැති, ධර්මාලාභියා විසින් ප්‍රථමයෙන් දිව්‍ය චක්‍ෂු ඥාණය උපදවාගත යුතුය. එය දිව්‍ය චක්‍ෂු ඥාණ වශයෙන් සිද්ධ වේ. එය එයට පරිකර්මයි. එහෙයින් ඒ හික්මුව විසින් ආලෝකය වඩා දිවැසින් අන්‍යයාගේ හෘදය රූපය ඇසිරීමකොට පවත්නා ලෝභිත වර්ණය දැක දැක සිත සෙවිය යුතුය. එම ලෝභිතය සෝමනස්ස සහගත කුසල් සිත පවත්නා කල්හි ඉදුණු නුගඵල වර්ණ රක්ත වර්ණ වේ. සෝමනස්ස සහගත අකුසල් සිත පවත්නා කල්හි එයම කැළඹුණේ වෙයි. දෝමනස්ස සහගත අකුසල් සිත් පවත්නා කල්හි, දඹපලවන් කැළැඹුණු කාල වර්ණ වේ. උපේක්‍ෂා සහගත කුසල් සිත් පවත්නා කල්හි තලතෙල් වර්ණ වූයේ ප්‍රසන්න වේ. අකුසල උපේක්‍ෂා සහගත සිත් පවත්නා කල්හි එයම කැළැඹුණේ වෙයි. එහෙයින් එය කරණකොට, මෙම රූපය සෝමනස්ස ඉන්ද්‍රියයෙන් හටගත්තේය. මෙම රූපය දෝමනස්ස ඉන්ද්‍රියයෙන් හටගත්තේය. මෙම රූපය උපේක්‍ෂා ඉන්ද්‍රියයෙන් හටගත්තේ යයි අන්‍යයාගේ හෘද ලෝභිත වර්ණය දැක සිත සොයන්නාහු විසින් වේතොපරියඤාණය ශක්තිමත් කළයුතුය. මෙසේ ශක්තිමත් වූ කල්හි, එහි අනුක්‍රමයෙන් සියලුම කාමාවචරාදි භේදවූ සිත හෘදය රූප දර්ශනයෙන් තොරව සිතින් සිත සංක්‍රමණය වන්නේ දැනගනී. අටුවාවෙහි කියන ලදී. අරූපතලයෙහි අන්‍යයාගේ සිත දැනගනු කැමැති තැනැත්තේ කවරෙකුගේ හෘදය රූපය දකීද? කවරෙකුගේ බලයිද? යම්කිසිතැනක සිත ආවර්ජනා කරන්නේ සොළොස් ආකාර සිත දැනගනී යන මෙය කිසි සෘද්ධිමතෙකුට විෂය නොවේ. නොකරන ලද බැඳී පැවතීම වශයෙන් මෙම කථාවය. පරසතනානං තමා හැර සෙසු සත්ත්වයින්ගේ, පරපුගලානං මෙයද මෙයින් එකසමානාර්ථයි, විනේයජනයන්ගේ වශයෙන්ද, දේශනා විලාස වශයෙන්ද, ව්‍යජනාක්‍ෂරයෙන් නානත්වය කරන ලදී.

වෙනසා වෙනො පරිච්ච පජානාති තමාගේ සිතින් ඔවුන්ගේ සිත පිරිසිදු රාග සතිතාදී භාවයෙන්, ආදී නානාප්‍රකාර වශයෙන් දැනගනී. සරාගංවා ආදීන්හි වා ශබ්දය එක්කිරීම් අර්ථයෙනිය. එහි අටවැදෑරුම් ලෝභසහගත සිත සරාගී සිත නමැ. ද්වි දොම්නස් සිත් ද්වි විචිකිච්ඡා, උද්ධච්ච සිත්ද යන මේ සිව් සිත් මෙම ද්විකයෙහි සංග්‍රහයට නොයෙත්. සමහර තෙරවරු ඒවාද විතරාග පදයෙන් සංග්‍රහ කරත්. ද්විවිධ දොම්නස් සහගත සිත් සදොස සිත් නමැ. සියලුම වාතුර්භූමික කුසලාව්‍යාකෘත විතදොස නමැ. සෙසු දස අකුසල සිත් මෙම ද්විකයෙහි සංග්‍රහයට නොයෙත්. සමහර තෙරවරු ඒවාද විතදෝස පදයෙන් සංග්‍රහ කරත්. සමොහං විතමොහං යන මෙහි මෝහය ඒකභේතුක වශයෙන් විචිකිච්ඡා උද්ධච්ච සහගත ද්වයයම සමොහංයි මෝහය වනාහි සියලු අකුසල්හි හටගන්නා හෙයින් දොළොස් ආකාර අකුසල් සිත් සමොහයි දතයුතුය. සෙසු කුසලා ව්‍යාකෘතයන් විතමොහංයි. ථිතමිද්ධානුගත වූයේ සංඛිතංයි. උද්ධච්චානුගත වූයේ විකඛිතංයි. රූපාවචර අරූපාවචර මහගතංයි. සෙස්ස අමහගතංයි. සියලු ත්‍රෛභූමික චිත්තයන් සඋතතරංයි ලෝකෝත්තරය අනුතතරංයි. උපචාර, අර්පණාප්‍රාප්ත වූයේ සමාහිතංයි. ඒ දෙඅයුරට නොපත් වූයේ අසමාහිතංයි තදංග, විකඛමහන සමුච්ඡේද, පටිප්පස්සද්ධි, නිස්සරණ, විමුක්තිප්‍රාප්ත වූයේ විමුක්තංයි ඒ පස්වැදෑරුම් විමුක්ති නොපත්වූයේ අවිමුක්තංයි දතයුතුයි. මෙසේ, වෙනොපරියඤාණ ලාභී හික්ෂුච සොළොස්ප්‍රභේද වූ සිත් දනියි. පෘථග්ජනයෝ ආර්යයන්ගේ මාර්ගඵල සිත් නොදනිත්. යට ආර්යයෝද, මතු අයගේ මාර්ගඵල සිත් නොදනිති. මත්තෙහි වූවෝ යට අයගේ සිත් දනිත්.

වෙනොපරිය ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

පූර්වෙනිවාසානුස්මෘති ඥාණ නිර්දේශයෙහි එවං පජානාති ආදී සිව් සෘද්ධිපාදයන්හි, මනාකොට වඩන ලද සිත් ඇති පූර්වෙනිවාසානුස්මෘති ඥාණය උපදවනු කැමැත්තහුට එය උපදවාගැනීමේ පිළිවෙළ දැක්වීම සදහා කියන ලදී. පිළිවෙළින් ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය දැක, විඤ්ඤාණ, නාමරූප, ෂඩායතන, ස්පර්ශ, වේදනා සංඛ්‍යාත වර්තමාන ඵල සංකෂෙපය දකියි. තසසා යනු එයට ප්‍රත්‍යය වූ පූර්වභවයෙහි කර්ම ක්ලේශ සංඛ්‍යාත භේතු සංකෂෙපය දකියි. එයට ප්‍රත්‍යය වූ තෘතීය භවයෙහි භේතු සංකෂෙපය දකියි. එයට ප්‍රත්‍යය වූ පූර්වභවයෙහිම ඵල සංකෂෙපය දකියි. එයට

ප්‍රත්‍යය වූ තෘතීය භවයෙහි හේතු සංක්‍ෂේපය දකියි. මෙසේ ප්‍රතිත්‍යාසමුත්පාද දර්ශනයෙන් ජාති පරම්පරාව දකියි. මෙසේ පූර්වේ නිවාසානුස්මෘති ඤාණයට ප්‍රතිත්‍යාසමුත්පාද මනසිකාරය බොහෝ උපකාරවත් වේ. එහි 'මෙය ඇතිකල්හි මෙය වෙයි. මෙය ඉපදීමෙන් මෙය උපදී යන මෙය ප්‍රතිත්‍යාසමුත්පාද නිර්දේශයෙහි උදෙසිම් වචනයයි. ඒවාහි එක්තරා වචනයකින්ම අර්ථය සිද්ධ කල්හි දෙයාකාර වචනයක් කුමක් සඳහාද යත්? අර්ථ නානත්‍යය යෙදෙන හෙයිනි. කෙසේද? ඉමසම්. සති යනු මේ ප්‍රත්‍යය ඇතිකල්හි, විද්‍යමාන කල්හි, මෙය සියලු ප්‍රත්‍යයන්ට සාධාරණ වචනයයි. ඉදං හොති යනු මේ ප්‍රත්‍යයෝත්පන්නය වේ. මෙය සියලු ප්‍රත්‍යයෝත්පන්නයන්ට සාධාරණ වචනයයි. මේ සියලු වචනයන්ගෙන් අහේතුකවාදය ප්‍රතික්‍ෂේපිත වූයේ වෙයි. යම් ධර්මයෝ ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් හටගත්තාහු වෙත්ද? ප්‍රත්‍යය නොමැතිව නොවෙත්ද? ඒවා අහේතුක නම් වෙති. ඉමසස්සපාදා යනු මේ ප්‍රත්‍යයාගේ උත්පාදය හේතුකොටගෙන, මේ සියලු ප්‍රත්‍යයන්ගේ උත්පාදවත් බව දැක්වීමේ වචනයයි. ඉදං උපපජ්ජති යනු මේ ප්‍රත්‍යයෝත්පන්නය උපදී. මෙය සියලු ප්‍රත්‍යයෝත්පන්නයන්ගේ, එයින් උපදනා බව දක්වන වචනයයි. මෙම සියලු වචනයන්ගෙන් ශාශ්වත අහේතුකවාදය ප්‍රතික්‍ෂේප කරන ලද්දේ වෙයි. යම් උපදවන ස්වභාව ධර්ම කෙනෙක් වෙත්ද, ඒවා අනිත්‍යයහ. එහෙයින් සහේතුකත්වය ඇතිකල්හිද, එම ධර්ම අනිත්‍ය හේතුකය. ලෝකයෙහි නිත්‍ය සම්මත ප්‍රකෘති පුරුෂාදී හේතුක කිසිවක් නැතැයි යු.සේයි. යදිදං යනු නිර්දේශ කළයුතු අර්ථ පෙන්වීමයි. අවිජජා පච්චයා සංඛාරා යන මෙහි යමක් හේතූයෙන් ඵලයක් හටගනීද, එය ප්‍රත්‍යයයි. පටිච්ච යනු නුවණින් නොසලකා යන අර්ථයි.

එහි යනු උපදියි මෙන්ම පවතී යන අර්ථයි. තවද උපකාරාර්ථය ප්‍රත්‍යයාර්ථයද වේ. අවිද්‍යාවද ඕ ප්‍රත්‍යයම වූයේනුයි අවිජජා පච්චයොයි. එහෙයින් අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාරයෝ හටගනිත් යයි යෙදීමයි. මෙසේ සමභවනති ශබ්දයට සෙසු පදයන්හිද යෙදීම් කළයුතුය. සෝකාදීන්හිද සෝක කිරීම, සොකොයි. විලාප කීම පරිදෙවොයි. දුකට පත්වේනුයි - දුකංයි. උත්පාද ස්ථිති වශයෙන් දෙයාකාරයෙන් සාරයිනුයිද දුකංයි. නොසතුටු සිතෙහි ස්වභාවය - දොමනසංයි. මහත් වෙහෙස උපායාසොයි. සමභවනති යනු උපදිති. එවං යනු නිර්දේශිත ක්‍රම පෙන්වීමයි. එයින් අවිද්‍යාදී වූම කාරණයන්ගෙන් යයිද ඊශ්වර නිර්මාණාදීන්ගෙන් නොවේ යයිද දක්වයි. එතස්ස යනු ඒ කියන ලද්දෙහි, කෙවලස්ස අසම්මිශ්‍ර

හෝ සියල්ලෙහි යන අර්ථයි. දුක්ඛකඛන්ධසස යනු දුක් සමූහයාගේ, සුව, ශුභ ආදීන්ගේ හෝ සත්ත්වයාගේ හෝ නොවෙයි. සමුදයො යනු ඉපැන්ම, හොති යනු හටගනියි.

එහි අවිද්‍යාව කවරක් වන්නේද? දුකෙහි නොදැනීම, දුක් හටගැන්මෙහි නොදැනීම, දුක් නිරුද්ධ කිරීමෙහි නොදැනීම, දුක් නිරෝධයට පමුණුවන ප්‍රතිපදාවෙහි නොදැනීම, පූර්වාන්තයෙහි නොදැනීම, අපරාන්තයෙහි නොදැනීම, පූර්වාපරන්තාපරයන්තයෙහි නොදැනීම, මෙය හේතුකොට හටගන්නා වූ ධර්මයන්හි නොදැනීම, සංස්කාරයෝ කවරහුද? පුණ්‍යාභිසංස්කාර, අපුණ්‍යාභිසංස්කාර, ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාර, කාය සංස්කාර, වාක් සංස්කාර, චිත්ත සංස්කාර, අටවැදෑරුම් කාමාවචර කුසල් චේතනා, පස්වැදෑරුම් රූපාවචර කුසල් චේතනා, පුණ්‍යාභිසංස්කාරයි. දොළොස් අකුසල් චේතනා, අපුණ්‍යාභි සංස්කාරයි. සිව් අරූපාවචර කුසල් චේතනා ආනෙඤ්ජාභිසංස්කාරයි.

කාය සංඤ්චිතනා කාය සංස්කාරයි. වාග් සංඤ්චිතනා වච්ඡි සංඛාරයි. මනෝ සංඤ්චිතනා චිත්ත සංඛාරයි. මෙම සංස්කාර අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් චේත්සයි, එය කෙසේ දැනගත යුතුදැයි ප්‍රශ්නයක් මතුවන්නේය. අවිද්‍යාවගේ වීම ඇතිකල්හි වන හෙයිනි. යමෙකුට දුක්ඛාදීන්හි අවිද්‍යා සංඛ්‍යාත නොදැනීම අප්‍රගීණ වූයේ වේද? හෙතෙම පළමුව දුක්ඛයෙහි පූර්වාන්තාදීන්හි නොදැනීමෙන් සසර දුක් සුව සංඥාවෙන් ගෙන එයටම හේතු වූ තෙවදෑරුම් සංස්කාරයන් අරඹයි. දුක්ඛ සමුදයෙහි නොදැනීමෙන්, දුක්ඛ හේතුභූත වූ, තෘෂ්ණා පරිෂ්කාර සංඛ්‍යාත සංස්කාරයන් සුවහේතු වශයෙන් හඟිමින් රැස්කිරීම අරඹයි. නිරෝධයෙහිද, මාර්ගයෙහිද නොදැනීමෙන්, දුකෙහි නිරෝධයට හේතුනොවන්නා වූද, ස්වභාව විශේෂයන්හි, දුක්ඛ නිරෝධසංඥාව, දුක්ඛ නිරෝධයට මාර්ග නොවූ, යාගහෝම, අමරා වික්‍ෂේපිත හා තපො ව්‍රතාදීන්හි නිරෝධ මාර්ග සංඥාව, දුක්ඛ නිරෝධය ප්‍රාර්ථනා කරමින් යාගහෝම, අමරා වික්‍ෂේපිත හා තපො ව්‍රතාදී ආකාරයෙන් තෙවදෑරුම් සංස්කාරයන් අරඹයි.

තවද හෙතෙම ඒ සිව්සස්ති, අප්‍රගීණ අවිද්‍යාතායෙන් විශේෂයෙන් ජාති, ජරා, රෝග මරණාදී නොයෙක් ආදීනවයන්ගෙන් ගැවසීගත් පුණ්‍යඵල සංඛ්‍යාත, දුක්, දුක් වශයෙන් නොදන්නේ එම දුක් ලබාගැනීම සඳහා කාය, වාග්, චිත්ත සංස්කාරහේතු වූ පුණ්‍යාභිසංස්කාර අරඹයි. දිව්‍යථසරා

කැමැත්තේ මාරක ප්‍රපාතයට ඇදවැටී නැසෙන්නාක් මෙනි. සුවයැයි සම්මත වූයේද ඒ පුණ්‍ය ඵලයාගේ අත්තයෙහි මහත් දාහ හටගත්වන, විපරිණාම දුක්ඛතාවද, අල්පාශ්වාදතාවද, නොදක්නේම, එයට හේතුවන කියන ලද ආකාරම වූ පුණ්‍යාභිසංස්කාර අරඹයි. මිථ්‍යා ආලේප කරන ලද ආයුධය ලොවින් මිබිඳු ගිජුවුවෙකු මෙන්ද, පහත්සිළු මතුයෙහි පතිත වන පළඟැටියාද මෙනි. කාමසේවනාදීන්හි විපාක සහිත ආදීනව නොදක්නේ සුව සංඥාවෙන්ද, කෙලෙසුන්ගෙන් මැඩුණු හෙයින්ද, ද්වාරත්‍රයෙහි පැවැති අපුණ්‍යාභිසංස්කාර අරඹයි. අශූචි සමග ක්‍රීඩා කරන ළදරුවෙකු මෙන්ද, මැරෙනු කැමැත්තහුගේ විෂ කෑම මෙන්ද වේ. අරූප විපාකයන්හිද, සංස්කාර විපරිණාම දුක්ඛතාව, අවබෝධ නොකරනුයේ, ශාශ්වතාදී චිත්ත විපර්යාසයෙන්, චිත්ත සංස්කාර වූ අනෙකැසාභි සංස්කාර අරඹයි. පියාව නගරාහිමුව මාර්ගයෙහි ගමන්කරන දිසා මුළාවුවෙකු මෙනි. මෙසේ අවිද්‍යාවගේම හටගැනීමෙන් සංස්කාරයන්ගේ හටගැනීම වේ. හටනොගැනීමෙන් නොවේ. එහෙයින් එය දැනගත යුතුය. මේ සංස්කාර අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් වෙයි. මෙහි කීහ. ඒ අවිද්‍යාව සංස්කාරයන්ට ප්‍රත්‍යය වේයයි යන්න පළමුව ගනිමු. කිමෙක්ද මේ තනිවූම අවිද්‍යාව සංස්කාරයන්ට ප්‍රත්‍යය වේද? නොහොත් අන්‍යවූද, ප්‍රත්‍ය ඇත්ද? කිමෙක්ද මෙහි පළමුව තනිවූයේම ඒක කාරණ වාදයට පැමිණේද, වෙනත් දෑද තිබේද? 'අවිජ්‍යා පච්චයා සංඛාරායි' ඒක කාරණ නිර්දේශය නූපද්ද? නූපදී. කුමක් හෙයින්ද යත්,

එකං න එකතො ඉධ නානෙක මනෙකතොපි නො එකං
ඵලමත්ථි අත්ථිපන එක හෙතුවඵල දීපනෙ අත්ථො

මෙලොව එක් හේතුවකින් එක් ඵලයක් නැත. නොයෙක් ඵලද නැත. නොයෙක් හේතූන්ගෙන්ද එක් ඵලයෙක් නැත. අවිද්‍යා හේතුවෙන් සංස්කාර යනාදී වශයෙන් එක් එක් හේතු, එක් එක් ඵලයන් දැක්වීමෙහි ප්‍රයෝජනයක්ද ඇත.

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කිසිතැනෙක ප්‍රධානත්වයෙන්ද, කිසිතැනෙක ප්‍රකට භාවයෙන්ද, කිසිතැනෙක අසාධාරණත්වයෙන්ද, දේශනා විලාස වශයෙන්ද, හික්මවිය යුතු අයට සුදුසු අයුරින්ද, එකම හේතුවක් හා ඵලයක් දක්වයි. එහෙයින් මෙහි මේ අවිද්‍යාව, අනෙකුත් සංස්කාර කාරණ වූ වස්තු, ආරම්භණ ආදී සහජාත ධර්මයන් විද්‍යමාන කල්හිද, තෘෂ්ණාදීන් සංස්කාර හේතූන් වශයෙන් හේතුවේයයි ප්‍රධානත්වයෙන්ද, ප්‍රකට

භාවයෙන්ද, අසාධාරණත්වයෙන්ද සංස්කාරයන්ගේ හේතුභාවයෙන් දක්වන ලද්දේයැයි දතයුත්තාහ. මෙයින්ම එක් එක් හේතුඑල දැක්වීමෙහි අත්හැරීම් වචනයෙන්, හැමතැන එක් එක් හේතුඑල දැක්වීමෙහි ප්‍රයෝජන දතයුතුය. මෙහි කිහු, මෙසේ ඇතිකල්හිද, ඒකාන්ත අනිෂ්ට එල සහිත සාවද්‍ය අවිද්‍යායෙන් කෙසේ පුණ්‍ය ආනෙඤ්ජාහිසංස්කාර ප්‍රත්‍යයතාවය යෙදේද? කොහොඹ බීජයෙන් උක් හට නොගනී. කෙසේ නොයෙදෙන්නේද? ලෝකයෙහි වනාහි, විරුද්ධ අවිරුද්ධතාවන්ද, එසේම සමාන අසමානතාවන්ද, යනාදිය ධර්මයන්ගේ ප්‍රත්‍යයෙන් සිද්ධ වේ. ඒවා විපාකයන්ම නොවේ.

විරුද්ධවා විරුද්ධවා - සදිසාසදිසොතථා
ධම්මානං පච්චයො සිද්ධො - විපාකා එව තෙව න

මෙසේ මෙම අවිද්‍යාව විපාක වශයෙන් ඒකාන්ත අනිෂ්ට එල වූවාහු ස්වභාව වශයෙන්ද, සාවද්‍ය වූවාහු, ඒ සියලු පුණ්‍යාහිසංස්කාරාදීන්ට සුදුසු පරිදි, පිහිටීම, කෘත්‍යය, ස්වභාවය, විරුද්ධ, අවිරුද්ධ ප්‍රත්‍යය වශයෙන් සමාන වූවාහු, සමාන ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද, ප්‍රත්‍යය වේයැයි දතයුත්තාහ. තවද

චුතුපපාතෙ සංසාරෙ - සංඛාරානඤ්ච ලක්ඛණේ
යො පටිච්ච සමුප්පන්න - ධම්මසුච විමුක්ඛාති

සසරෙහි වුනි උත්පත්තීන්හිද, සංස්කාරයන්ගේ ලක්ෂණයෙහිද ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්හිද, යම් පුභුලෙක් මුළු වේද?

අහිසංඛරොති සො එතෙ - සංඛාරෙ තිව්ධෙ යතො
අවිජ්ජා පච්චයො තෙසං - තිව්ධානං අයං තතො

යම්භෙයකින් හෙතෙම එම ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන් රැස්කෙරේද, එහෙයින් මෙතෙමේ ඒ ත්‍රිවිධ සංස්කාරයන් අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් රැස් කෙරේ.

යථාපි නාම ජච්චන්ධො - නරො අපරිණායකො
එකදා යාති මග්ගෙන - උම්මග්ගෙනාපි එකදා

යම්සේ නම් මගපෙන්වන්නෙකු නොමැති, ජාත්‍යන්ධ මිනිසා එක්කලෙක නිසි මාර්ගයෙන්, එක්කලෙක වැරදි මාර්ගයෙන් යයිද?

සංසාරෙ සංසරං බාලො - තථා අපරිණායකො
කරොති එකදා පුඤ්ඤං - අපුඤ්ඤමපිච එකදා

එසේම මගපෙන්වන්නෙකු නොමැති, සසර සැරිසරන අඤානයා එක්කලෙක පින් හා එක්කලෙක පාපයන්ද කරයි.

යදා ච ඤාතා සො ධම්මං - සච්චානි අභිසමෙසසති
තදා අවිජ්ජපසමා - උපසනෙනා වරිසසතිති

යම්කලෙක හෙතෙම ධර්මය දැන සත්‍යයන් අවබෝධ කරන්නේද? එකල්හි අවිද්‍යා සන්සිදීමෙන් උපශාන්තව හැසිරෙන්නේය.

සංඛාර පච්චයා විඤ්ඤාණං යනු ඔව් විඤ්ඤාණ කායයන්, චක්‍ෂු, ශ්‍රෝත්‍ර, ඝාණ, ජීවිහා, කාය, මනෝ යන විඤ්ඤාණයන්ය. එහි චක්‍ෂු විඤ්ඤාණය කුසල විපාක, අකුසල විපාක වශයෙන් දෙවදැරුම්ය. ශ්‍රෝත්‍ර, ඝාණ, ජීවිහා, කාය විඤ්ඤාණයන්ද එසේය. මනෝ විඤ්ඤාණය විපාක මනෝධාතු ද්වයයද, අනේතුක මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුත්‍රයයද, සහේතුක කාමාවචර විපාක සිත් අටද, පඤ්චරූපාවචරයන්ද, සිව් අරූපාවචරයන්දැයි දෙවිසිවදැරුම්ය. මෙසේ සියලු ලෝකික විඤ්ඤාණ දෙතිසකි. මේ කියන ලද ආකාර ඇති විඤ්ඤාණය සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් වේයයි කෙසේ දැනගත යුතුද? රැස් කරන ලද, කර්ම නොමැති කල්හි විපාක නොමැති හෙයින්. එය විපාකයකි. රැස්කරන ලද කර්ම නොමැති කල්හි විපාකයද නූපදී. ඉදින් උපදින්නේද, සියල්ලන්ට සියලු විපාක උපදින්නේය. එය නූපදියයි දතයුතුය. සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් මෙම විඤ්ඤාණය වේයයි දතයුතුය. මෙම සියල්ලම ප්‍රචාත්ති, ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් දෙයාකාරයෙන් පවතියි. එහි දෙපස් විඤ්ඤාණයන්ද, මනෝධාතු ද්වයයද, සොම්නස් සහගත අනේතුක මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතුවදැයි යන මේ තෙළෙස, පඤ්චචෝකාර භවයෙහි ප්‍රචාත්තියෙහිම පවතී. සෙසු එකුත්විස්ස ත්‍රිවිධ භවයන්හි සුදුසු පරිදි ප්‍රචාත්තියෙහිද, ප්‍රතිසන්ධියෙහිද පවතී.

ලදධපපච්චයමිතිධම්ම - මත්තමෙතං භවනතරමුපෙති
නාස්ස තතො සංකතති - න තතො හෙතුං විනාහොති

ලබන ලද ප්‍රත්‍යයයි යන ඒ ධර්මමාත්‍රය හචාන්තරයට එළැඹේ. එයින් ඉක්මවා යාමක් නොවන්නේය. එම හේතුවෙන් තොරව කිසිවක් නොවන්නේය.

මෙසේ ඒ ලබන ලද ප්‍රත්‍යය ඇති, රූපාරූප ධර්ම මාත්‍රය උපදිනු ලබන්නේ හචාන්තරයට එළැඹේයැයි යු.සේයි. සත්ත්වයෙක් නොවේ. ජීවයක් නොවේ. එහිදී අතීත හවයෙන් මෙහි සංක්‍රාන්තියක් නොමැත. එහෙයින් හේතුවෙන් තොරව මෙහි පහළවීමක් නොමැත. මෙහි පළමු වචනයෙන් චුතියද, පශ්චිම වචනයෙන් හචාන්තරාදීන්හි පිළිසිදගන්නා හෙයින් ප්‍රතිසන්ධියයි යු.සේයි මෙහි කිහි.

මෙසේ සංක්‍රමණයෙන් තොරව පහළවීම් ඇතිකල්හි මෙම මිනිසන් බැවිහි, යම් ස්කන්ධයෝ වෙත්ද, ඒවා නිරුද්ධ වූයේ එලයට ප්‍රත්‍යය වූ, කර්මයෙහි එහි නොයන හෙයින්ද, අනෙකෙකුට අනෙකෙකුගෙන් එම එලය වන්නේද, පරිභෝග කරන්නෙකු නොමැති කල්හි, කවරෙකුට එම එලය වන්නේද, එහෙයින් එම නියමය යහපත් නොවේ. එහි මෙය යු.සේයි.

සත්තානෙ යං එලං එතං - නාඤ්ඤාසස නව අඤ්ඤානො
බීජානං අභිසංඛාරො - එතසසත්ථසස සාධකො
එලසසුප්පතතියා එව - සිද්ධා භුඤ්ජක සම්මුති
එලුප්පාදෙන රුක්ඛසස - යථා එලති සම්මුති'ති

පරපුරෙන් පැවතෙන යම් එලයෙක් ඇත්ද? එය අනෙකෙකුට නොවේ. අනෙකෙකුගෙන්ද නොවේ. බීජයන්ගේ මනා සංස්කරණය එම අර්ථයට සාධකයකි. යම්සේ වෘක්ෂයෙහි එල හටගැනීමෙන් එල දරයි යන සම්මුතිය වේද, එසේම එලයෙහි හටගැනීමෙන් පරිභෝග සම්මුතිය සිදුවේ.

මෙසේ ඇතිකල්හිද එම සංස්කාර, විද්‍යමාන වූයේ හෝ අවිද්‍යමාන වූයේ එලයට ප්‍රත්‍යය වන්නේය. ඉදින් විද්‍යමාන වූවාහු ප්‍රවෘත්ති ක්ෂණයෙහිම ඒවාහි විපාක විය යුතුය. තවද අවිද්‍යමාන වූවාහු ප්‍රවෘත්තියෙන් පූර්වයෙහිද පසුවද නිත්‍ය එල ගෙනඑනු ලබන්නෙය් යමෙක් කියන්නේද, ඔහුට මෙසේ කිවයුතුය.

කතන්තා පච්චයා එතෙ - නච නිච්චං ඵලාවහං
පාටිභොගාදිකං තත්ථ - වෙදිතබ්බං නිදසසනං

ඒවා ප්‍රත්‍යයෙන් කළහෙයින් නිතර එල නොඑළවයි. එහි යෙදීම අරුප වී ණය ගැනීම මෙනැයි නිදර්ශන වශයෙන් දතයුතුය.

විඤ්ඤාණ පච්චයා නාමරූපං යන මෙහි වේදනා, සංඥා, සංස්කාර ස්කන්ධ නාමයි. සතරමහා භූතද සතර මහාභූතයන්ට උපාදාය වූ රූපද, රූපයි. ස්ත්‍රීපුරුෂභාව නොමැති ගැබ්හි සයනය කරන්නවුන්ගේද බිජුවටින් හටගන්නවුන්ගේද, ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි, වස්තු දසකය කාය දසකය යන විසිරූපයෝද, ක්‍රීඩිධ අරූපස්කන්ධදැයි යන එම තෙවිසි ධර්ම, විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් වන නාමරූපයයි දතයුත්තාහ. ස්ත්‍රීපුරුෂභාව සහිතවුන්ට භාවදසකය ප්‍රක්ෂෙපනය කොට තෙතිසකි. ඕපපාතිකයින් අතර, බ්‍රහ්මකායිකාදීන්ගේ ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි වක්‍ර, ශ්‍රෝතාදී වස්තු දසකයන්ද, ජීවිතින්ද්‍රිය නවකයද යන එකුත්සාළිස් රූපයෝද, තෙවදැරුම් අරූප ස්කන්ධද යන එම දෙසාළිස් ධර්ම විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් වන නාමරූප වේ. කාම භවයෙහි, සෙසු ඕපපාතිකයින්ටද, සංසේදජයන්ටද ස්ත්‍රීපුරුෂ භාව සහිත පරිපූර්ණායතනයන්ගේ, ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි වක්‍ර, සෝත, සාණ, ජීවිතා - කායවත්‍රු භාව දසකයන්ද, තෙවදැරුම් අරූප ස්කන්ධද යන එම තෙසැත්තෑ ධර්ම විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් වන නාමරූප නම් වේ. මේ උපරිමයෙනි. අවමයෙන් වනාහි ඒ ඒ දශක විකල්පවත් ඒ ඒ වශයෙන් අඩුකොට අඩුකොට ප්‍රතිසන්ධියෙහි විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් නාමරූප ගණන් ගැනීම දතයුත්තාහ. ආරූපයින්ට ක්‍රීඩිධ අරූපස්කන්ධද අසඤ්ඤිත්ව රූප වශයෙන් ජීවිතේන්ද්‍රිය නවකයම වේය. මේ ප්‍රතිසන්ධියෙහි ක්‍රමයැයි. එහි ප්‍රශ්නයක් වෙයි. ප්‍රතිසන්ධි නාමරූපය විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් වේය යන එය කෙසේ දැනගත යුතුද කියා. සූත්‍රයාගේ වශයෙන්ද, යුක්ති වශයෙන්ද වේ. සූත්‍රයෙහි, ධර්ම සිත අනුව පෙරළේ. ආදී ක්‍රමයෙන් විවිධාකාරයෙන් වේදනාදීන්ගේ විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යතාව සිද්ධය. යුක්ති වශයෙන් වනාහි,

චිත්තජෙනහි රූපෙන - ඉධ දිට්ඨොන සිජ්ඣති
අදිට්ඨසසාපි රූපසස - විඤ්ඤාණං පච්චයො ඉති

මෙහි චිත්තජ රූපයෙන් දැකීම සිදුවේ. නොදක්නා ලද්දා වූද රූපයට විඤ්ඤාණය ප්‍රත්‍යය වේ.

නාමරූප පච්චයා සළායතනං යනු නාමය කියන ලද්දේමය. මෙහි වනාහි රූපය නියම වශයෙන්, සතරමහා භූතයන්ද, ඡට්ඨ වස්තූන්ද, ජීවිතේන්ද්‍රියයද වශයෙන් එකොළොස් වැදෑරුම්ය. සළායතන, වක්‍ර ශ්‍රෝත, ඝාණ, ජීවිතා, කාය, මන යන සයයි. එහි ප්‍රශ්නයක් මතුවන්නේය. නාමරූප සළායතනයට කෙසේ ප්‍රත්‍යය වේද යන එය කෙසේ දැනගත යුතුද? නාමරූපයන් ඇතිකල්හි වන හෙයිනි. ඒ ඒ නාමයෙහිද, රූපයෙහිද ඇතිකල්හි ඒ ඒ ආයතන වෙයි. (හටගනියි) අන්‍යාකාරයකින් නොවේ.

ජළෙව එසසා සංඛෙපා - වකඬු සමඵසස ආදයො
විඤ්ඤාණමිව ඛතතිංස - විත්ථාරෙන භවනති තෙ

සළායතන පච්චයා එසෙසා යනු වක්‍රස්පර්ශ ආදීහු සංකෂ්ප වශයෙන් සයෙක්මය. විස්තර වශයෙන් විඤ්ඤාණාදී වශයෙන් ඒවා දෙතිසකි.

ද්වාරතො වෙදනා චූතතා - වකඬු සමඵසසජාදිකා
ජළෙවතා පභෙදෙන - ඉධ ඛතතිංස වෙදනා

එසස පච්චයා වෙදනා යනු වක්‍රස්පර්ශාදියෙන් හටගත් වේදනා ද්වාර වශයෙන් කියන ලද්දාහු සයෙක්මය. මෙහි ප්‍රභේද වශයෙන් වේදනා දෙතිසකි.

රූප තණහාදී භෙදෙන - ඡ තණහා ඉධ දීපිතා
එකෙකා තිව්ඨා තත්ථ - පචතතා කාරතො මතා

වෙදනා පච්චයා තණහා යනු රූප තෘෂ්ණාදී භේදයෙන්, ඡට්ඨ තෘෂ්ණා මෙහි දක්වන ලදී. එහි පැවැති, ආකාර වශයෙන් එක එක ත්‍රිවිධ යයි දන්නා ලදී.

දුක්ඛී සුඛං පත්ථයති - සුඛිහියොපි ඉවජති
උපෙක්ඛා පන සනතතතා - සුඛ මිච්චෙව භාසිතා

දුක්ඛ පත්ථයේ සුච පතයි. සුචපත් වූයේ වැඩිපුර කැමැති වේ. උපේක්‍ෂාව වනාහි ශාන්ත හෙයින් සුවයැයිම කියා වදාරණ ලදී.

තණ්භාය පව්වයා තසමා - හොනනි තිසෙසාපි වේදනා

වේදනා පව්වයා තණ්භා - ඉති චුත්තා මහෙසිනා

එහෙයින් තෙවදැරුම් වූ වේදනාවේ තෘෂ්ණාවට ප්‍රත්‍ය වෙන්. මෙසේ මහර්ෂීන් වහන්සේ වේදනා ප්‍රත්‍යයෙන් තෘෂ්ණාව වේයයි වදාළ සේක.

තණ්භා පව්වයා උපාදානං යනු සිව් උපාදානයෙන්, කාම, දිට්ඨි, සීලබ්බත, අත්තවාද යන සතරයි. උපාදාන පව්වයා හවො යනු මෙහි කර්මභවය අදහස් කරන ලදී. උත්පත්ති භවය පද ඉදිරිමි වශයෙනි. භව පව්වයා ජාති යනු කර්මභව ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රතිසන්ධි ස්කන්ධයන්ගේ පහළ විමයි. එහි ප්‍රශ්නයක් වන්නේය. භවය ජාතියට ප්‍රත්‍යය වේය යන එය කෙසේ දැනගත යුතුද? බාහිර ප්‍රත්‍යය සමතාවෙහිද, හීන ප්‍රණීතතාදී විශේෂ දර්ශනයෙන්ද වේ. බාහිරයන්ගේ වශයෙන් වනාහි, පිය-මව්, ශුක්‍ර-ශ්‍රෝණිත ආභාරාදී ප්‍රත්‍යයන්ගේ සමතාවයෙහිද, සත්ත්වයින්ගේ යුගල වශයෙන් වූ, හීන ප්‍රණීතතාදී විශේෂතා පෙනේ. එයද, සැමදා සැමදෙනාටම නොවන හෙයින් අහේතුක නොවේ. ඉන් උපදින සත්ත්වයින්ගේ අධ්‍යාත්ම සත්තානයෙහි අන්‍ය කරුණක අභාව හෙයින් කර්මභවයෙන් අන්‍ය හේතුකත්වයක් නොවේ. කර්මභව හේතුකමය. සත්ත්වයින්ගේ හීන ප්‍රණීතතාදී විශේෂයට කර්මයම හේතුවේ. එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, සත්ත්වයින් කෙරෙහි යම් මේ හීන ප්‍රණීතතාවයක් වේද, එය කර්මය බෙදයි.

ජාති පව්වයා ජරාමරණං යන ආදීන්හි ඉපැත්ම නොමැති කල්හි, ජරාමරණද, සෝකාදී ධර්මයෝ නොවෙත්ද? ඉපැත්ම ඇතිකල්හි, ජරාමරණයන්ද, ජරාමරණ සංඛ්‍යාත දුක්ඛ ධර්මයෙන් පෙළුණා වූ, අඥානයාට ජරාමරණ හා සම්බන්ධ වූ ඒ ඒ දුක්ඛ ස්වභාවයෙන් පෙළුණුට ඒ හා සම්බන්ධ නු වූ සෝකාදී ධර්ම වෙයි. එහෙයින් මේ ඉපැත්ම ජරා මරණයටද, ශෝකාදීන්ටද ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුත්තා. සො තථා භාවිතෙන විතෙතන යනාදීන්හි පුබ්බනිවාසානුසසති ඤාණාය යන එම ඤාණයෙහි අවබෝධය, ප්‍රාප්තිය සඳහායි යු.සේයි. අනෙක විහිතං යනු නානාවිධ, නානාප්‍රකාර, නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන්, පවත්වන ලද්දේය. වර්ණනා කරන ලද්දේය යනාර්ථයි. පුබ්බනිවාසං යනු ආසන්න අතීතභවය මුල්කොට ඒ ඒ තන්හි විසූ සිත් පරම්පරාව, අනුසසරති යනු ස්කන්ධ

පිළිවෙළ වශයෙන්, චුති ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් හෝ අනුව ගොස් සිහිකරයි. මේ පූර්වෙනිවාසය ඡටි ජනකෙනෙක් සිහිකරති. තීර්ථකයින්, ප්‍රකෘති ශ්‍රාවකයින්, මහා ශ්‍රාවකයින් අග්‍ර ශ්‍රාවකයින්, පසේ බුදුවරුන්, බුදුවරුන් වශයෙනි. එහි තීර්ථකයෝ සතළිස් කල්පයක් සිහිකරති. ඉන් මත්තෙහි නොමැත. කුමක් හෙයින්ද යත්? දුර්වල ප්‍රාඥතාව නිසයි. ඔවුන්ට වනාහි නාමරූප පිරිසිදු දැනීම් විරහිත හෙයින් දුර්වල ප්‍රඥාව වේ. ප්‍රකෘති ශ්‍රාවකයෝද, බලවත් ප්‍රඥාව හෙයින් කල්ප සියයක්ද, කල්ප දහසක් සිහි කරත්මය. අසුමහා ශ්‍රාවකයෝ සියක් දහසක් කල්ප සිහිකරති. දැගසච්චෝ ඒකාසංඛ්‍ය කල්ප සතසහස්‍රයක් සිහිකරති. පසේබුදුවරු දෙයාසංඛ්‍ය ශතසහස්‍රයක් කල්ප සිහිකරති. ඔවුන්ගේ ප්‍රාර්ථනාව මෙපමණය. බුදුවරුන්ට වනාහි පිරිසිදුමක් නම් නැත. තීර්ථකයෝ ස්කන්ධ පිළිවෙළම සිහිකරති. පිළිවෙළ අත්හැර චුතිප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් සිහිකරන්නට නොහැකි වෙති. යම්සේ අන්ධයෝ සැරයටිය අත්නොහැරම යෙත්ද? මෙසේ ඔවුහු ස්කන්ධයන්ගේ පිළිවෙළ අත්නොහැරම සිහිකරති. ප්‍රකෘති ශ්‍රාවකයෝ කඳපිළිවෙළ අනුවද සිහිකරති. චුති ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන්ද එකින් එකට යති. අසුමහ සච්චෝද එසේය. දැගසච්චන්ට කඳපිළිවෙළ කිසක් නැත. එක් අත්බවෙකැ චුතිය දැක ප්‍රතිසන්ධිය දකිති. නැවැත අනෙකක චුතිය දැක ප්‍රතිසන්ධිය දැයි මෙසේ චුති ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් එකින් එකට සංක්‍රමණය වන්නාහුය. පසේබුදුවරුද එසේමය. බුදුවරුන්ට වනාහි කඳපිළිවෙළ කිසක් නැත. චුති ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් සංක්‍රමණ කිසක් නැත. එතුමන්ලාට වනාහි, නොයෙක් කල්පකෝටි අතර යට හෝ මතු හෝ යම් යම් තැනක් කැමති වෙත්ද? ඒ ඒ තැන් ප්‍රකටම වේ. එහෙයින් නොයෙක් කල්ප කෝටි හකුළුවා යම් යම් තැනක් කැමැති වෙත්ද, ඒ ඒ තත්විම (සිංහයෙකු පැන එක්වර සතෙක් අල්ලාගන්නාක් මෙන්) සිංහ බැසගැන්ම වශයෙන් බැසගෙන යති. යන්නාහුද ඔවුන්ගේ ඥාණය අතරතුර ජාතීන්හි නොගැටෙමින් කැමැති කැමැති ස්ථානයම ගනියි. මේ පෙරවිසූ කඳ පිළිවෙළ සිහිකරන සදෙනා අතර, තීර්ථකයින්ගේ පූර්වෙනිවාස දර්ශනය කණාමැදිරි ආලෝකය සමානව වැටහේ. ප්‍රකෘති ශ්‍රාවකයින්ගේ ප්‍රදීපාලෝක සමානය. මහා ශ්‍රාවකයින්ගේ පන්දම් ආලෝකය සමානය. අග්‍ර ශ්‍රාවකයින්ගේ පහන් තාරකා ආලෝකය සමානය. පසේබුදුවරුන්ගේ වන්ද්‍රාලෝක සමානය. බුදුවරුන්ගේ, සහසු රශ්මීන් ප්‍රතිමණ්ඩිත සරදාකාශ සූර්යමණ්ඩල සමානව වැටහේ. තීර්ථකයින්ගේ පෙර විසූ කඳ පිළිවෙළ සරණය අන්ධයින්ගේ සැරයටි කොන ගෙන යන ගමන මෙනි. ප්‍රකෘති ශ්‍රාවකයින්ගේ සැරයටි ආධාරයෙන් පාලමකින් ගමන මෙනි. මහා

ශ්‍රාවකයින්ගේ කකුලේ කෙණ්ඩා ආධාරයෙන් පාලමකින් ගමන මෙනි, අග්‍ර ශ්‍රාවකයින්ගේ ගැලින් පාලමකින් ගමන මෙනි. පසේ බුදුවරුන්ගේ අභිපාරෙහි ගමන මෙනි. බුදුවරුන්ගේ මහ ගැල් මාර්ගයෙහි ගමන මෙන් වේ. මෙම කරුණෙහිලා ශ්‍රාවකයින්ගේ පූර්වෙනිවාසානුස්මරණය අදහස් කරන ලදී.

එහෙයින් මෙසේ සිහිකරනු කැමති ආදිකර්මික භික්ෂුව විසින් දිවා භෝජනයෙන් පසුව, පිණ්ඩපාතයෙන් වැළකුණේ, රහසිගතව, හුදකලා වූයේ, පිළිවෙළින් සිව් ධ්‍යානයන්ට සමවැදී, අභිඥාපාදක චතුර්ථ ධ්‍යානයෙන් නැගිට, කියන ලද අයුරින් ප්‍රතීත්‍ය සමුත්පාදය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කොට, සියලු පසු හිඳීම් සිහිකළ යුත්තාහ. ඉක්බිති අසුන් පැනවීම සෙනසුනට පිවිසීම, පාත්‍රාසිවුරු තැන්පත් කිරීම, අනුභව කළ කාලය, ගමෙහි සිට එන කාලය, ගමෙහි පිඬු පිණිස හැසිරුණු කාලය, ගමට පිඬු පිණිස පිවිසි කාලය, විහාරයෙන් නික්මුණු කාලය, වෛත්‍යය, බෝධිය වන්දනා කළ කාලය, පාත්‍රය ධෝවනය කළ කාලය, පාත්‍ර ප්‍රතිග්‍රහණය කළ කාලය, පාත්‍ර ප්‍රතිග්‍රහණ කාලයේ සිට මුවදෙවු කාලය තෙක් කළකිස ප්‍රත්‍යක්ෂ කාලයෙහි කළ කෘත්‍යයයි. මධ්‍යම යාමයෙහි, ප්‍රථම යාමයෙහි කළ කෘත්‍යයයි මෙසේ ප්‍රතිලෝම ක්‍රමයෙන් සියලු දිවා රාත්‍රී කළ කිස ආවර්ජනා කළ යුතුය. මෙතෙක් දෑ ප්‍රකෘති විත්තයටද ප්‍රකට වේ. පරිකර්ම සමාධි සිතට වනාහි අතිශයින්ම ප්‍රකට වේ. ඉදින් මෙහි කිසිවක් ප්‍රකට නොවේද? නැවත පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට ආවර්ජනා කළයුතුය. මෙතෙකින් දල්වන ලද පහතෙහි එළිය මෙන් ප්‍රකට වේ. මෙසේ ප්‍රතිලෝම ක්‍රමයෙන්ම දෙවන දිනයෙහිද, තෙවන, සිව්වන, පංචම දිනයන්හිද, දස දිනයෙක්හිද, අඩමසෙහිද, මාසයෙහිද, වර්ෂයෙක්හිද කළ කෘත්‍යය ආවර්ජනා කළයුතුය. එම ක්‍රමයෙන් දසවස්, විසිවස් ආදී වශයෙන්, මේ භවයෙහි තමාගේ ප්‍රතිසන්ධිය තෙක් ආවර්ජනා කටයුතුය. එතෙක් ආවර්ජනා කරන්නනු විසින් පූර්වභවයෙහි චුතික්ෂණයෙහි පැවැති නාමරූප ආවර්ජනා කළයුතුය. නැණැවත් භික්ෂුව ප්‍රථමවාරයෙන්ම ප්‍රතිසන්ධිය උග්‍රථවා, චුතික්ෂණයෙහි පැවැති නාමරූප අරමුණු කරන්ට දක්ෂ වේ. පූර්ව භවයෙහි නාමරූප අසේසය, නිරුද්ධය. මෙහි අනෙකක් උපන්නේය. එහෙයින් එතැන සම්බාධකය. දැඩි අඳුරක් මෙන් වේ. දුෂ්ප්‍රාඥයා විසින් දැකීම ඉතා දුෂ්කරය. එසේද වුවත්, ප්‍රතිසන්ධිය උග්‍රථවා, චුතික්ෂණයෙහි නාමරූප අරමුණු කරන්ට මම සමර්ථ නොවෙමි යි චීරයය අත්හැරීම නොකටයුතුය. එම පාදකධ්‍යානයටම නැවත නැවත සමවැදී නැගිට එම

ස්ථානය ආවර්ජනා කළයුතුය. මෙසේ කරන්නහු විසින් නැගිට එම ස්ථානය ආවර්ජනා කළයුතුය. මෙසේ කරන්නහු විසින් යම්සේ නම් ශක්තිමත් පුරුෂයෙකු, ගෘහමුද්‍රානෙහි කැණීමඬලක් සඳහා, විශාල වෘක්‍ෂයක් සිඳිනුයේ, අතුපතර සිඳි පමණින්ම පොරෝ තලයෙහි, මුවහත නට කල්හි, විශාල වෘක්‍ෂය සිඳිනට නොහැකිවූයේ නමුත්, විරියය අත්හැරීම නොකොටම ලෝකුරුහලට ගොස්, තීක්‍ෂ්ණව පොරොව කරවාගෙන නැවත අවුත් සිඳින්නේය. නැවත මුවහත නටකල්හි, නැවත එසේම කරවා සිඳින්නේය. හෙතෙම මෙසේ සිඳින්නේ, සිඳින ලද්දෙහි නැවත සිඳිය යුත්තක් නොමැති හෙයින්, නොසිඳින ලද කොටස්හිද සිඳීම කරන හෙයින් නොබෝ කලෙකින්ම මහරුක වැටෙන්නේය. එපරිද්දෙන්ම ප්‍රථමධ්‍යානයෙන් නැගිට පෙර ආවර්ජනයන් ආවර්ජනය නොකොට ප්‍රතිසන්ධියම ආවර්ජනා කරනුයේ, නොබෝ කලකින්ම ඒ ප්‍රතිසන්ධිය උගුලුවා, චුතික්‍ෂණයෙහි නාමරූප අරමුණු කරන්නේය. එහි අවසන් හිඳගැනීමෙහි පටන් ප්‍රතිසන්ධිය තෙක් අරමුණුකොට පැවැති ඥාණය පූර්වෙතිවාස ඥාණය නම් නොවේ. එය පරිකර්ම සමාධි ඥාණය නම් වේ. සමහරු අතීතංස ඥාණයයිද යෙහි. ඒ අතීතංස ඥාණය රූපාවචර හෙයින් රූපාවචර සඳහා කීම නොයෙදේ. යම්කලෙකින් මෙම හික්‍ෂුට්ට ප්‍රතිසන්ධිය ඉක්මවා චුතික්‍ෂණයෙහි පැවති නාමරූප අරමුණුකොට මනෝද්වාරාවර්ජනයක් ඉපිද පෙර කියන ලද ආකාරයෙන් අර්පණා සිත උපදී. එකල්හි ඔහුට ඒ සිත හා සම්ප්‍රයුක්ත ඥාණය එම ඥාණය හා සම්ප්‍රයුක්ත සිතියෙන් පූර්වයෙහි වාසය සිහිකරයි.

එහි සෙයාර්ථං යනු අරඹන ලද ආකාර දර්ශනාර්ථයෙහි නිපාතයි. එයින්ම මේ පූර්වෙතිවාසය අරඹන ලදී. එහි ආකාර ප්‍රභේදය දක්වන්නේ 'එකමපි ජාතිං' ආදිය වදාළහ. එහි එකමපි ජාතිං යනු එකම ප්‍රතිසන්ධි මූලික වූහි අවසාන කොට ඇති එක් භවයකට ඇතුළත් ස්කන්ධ පරම්පරාවයි. දෙවපි ජාතියො යනාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. අනෙකෙපි සංවට්ඨ කප්පෙති ආදීන්හි වනාහි පිරිහෙනු ලබන කල්පය සංවට්ඨ කල්පයි. එකල්හි සියල්ලන් බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි රැස්වන හෙයින්, වැඩෙනු ලබන කල්පය විවට්ඨ කල්පයි. එකල්හි බ්‍රහ්මලෝකයෙන් සත්ත්වයින්ගේ පෙරැළීම වන හෙයින්. එහි විනාශයෙන්, විනාශයෙහි පිහිටීම එය මූලිකව ගන්නා ලද්දේ වේ. හටගැනීමෙන්ද, හටගැනීම පිහිටීම එය මූලිකව ගන්නා ලද්දේ වේ. මෙසේ ඇතිකල්හි, මහණෙනි මේ අසංඛ්‍ය කල්ප සතරෙකි. කවර සතරෙක්ද? මහණෙනි, යම්කලෙක කල්පය විනාශවේද?

එය සංඛ්‍යා වශයෙන් ගැනීම පහසු නොවේ. මහණෙනි, යම්කලෙක කල්පය නැසුණේ පවතීද? -පෙ- මහණෙනි, යම්කලෙක කල්පය හටගනීද, මහණෙනි යම්කලෙක කල්පය හටගැනුණේ පවතීද? එය සංඛ්‍යා වශයෙන් ගැනීම පහසු නොවේ යයි කියන ලද සිව් අසංඛ්‍යයන් අල්ලා ගත්තාහු වෙති. එහි විනාශත්‍රයයකි. ගිනි, දිය, වායු, විනාශ වශයෙනි. විනාශ සීමාත්‍රයයකි. ආභස්සර, සුභතිණ්‍ය, වෙහපඵල වශයෙනි. යම්කලෙක කල්පය ගින්නෙන් නැසේද? ආභස්සරයෙන් යට ගින්නෙන් දැවේ. යම්කලෙක වායුවෙන් විනාශ වේද, වෙහපඵලයෙන් යට වාතයෙන් විනාශ වී යයි. විස්තර වශයෙන් වනාහි හැමකල්හිම එක් බුද්ධ ක්‍ෂේත්‍රයක් විනාශ වන්නේය. බුද්ධක්‍ෂේත්‍රය නම් තෙවදැරුම් වේ. ජාති ක්‍ෂේත්‍රය, ආණා ක්‍ෂේත්‍රය, විෂය ක්‍ෂේත්‍රය වශයෙනි. එහි ජාති ක්‍ෂේත්‍රය දසදහසක් සක්වල කෙළවරකොට ඇත්තේය. තථාගතයන් වහන්සේගේ ප්‍රතිසන්ධි ග්‍රහණාදීන්හිදී කම්පාවේද, එම කොට්ඨාසයයි. ආණා ක්‍ෂේත්‍රය නම්, යම්තැනක රතන සූත්‍රය, කදපිරිත, ධජගග පිරිත, ආවානාටිය පිරිත, මෝර පිරිත යන මේ පිරිත්හි ආනුභාවය පවතීද, එබඳු වූ කෝටි ලක්‍ෂයක් සක්වළ සීමාකොට ඇති ප්‍රදේශයයි. විෂය ක්‍ෂේත්‍රය අනන්තයි. අපරිමාණයි. යම්තාක් කැමැති වන්නේදැයි කියන ලද්දේද? යම්තැනෙක්හි තථාගතයන් වහන්සේ යම් යම් ප්‍රමාණයක් කැමැති වෙත්ද, ඒ ඒ දෑ දැනගනිත්. මෙසේ ඒ ත්‍රිවිධ බුද්ධ ක්‍ෂේත්‍රයන්හි එක් ආණා ක්‍ෂේත්‍රයක් විනාශ වන්නේය. එය විනාශවන කල්හි ජාති ක්‍ෂේත්‍රයද නටුයේම වේ. විනාශ වනුයේද, එකටම විනාශ වන්නේය. පිහිටනුයේද, එකටම පිහිටයි.

මෙසේ එහි විනාශයද, නැවත පිහිටීමද දතයුතුය. යම්කලෙක කල්පය ගින්නෙන් නසීද, මුලදීම කල්ප විනාශ මහා මේඝයක් පැන නගී. කෝටි ශත සහස්‍ර වක්‍රවාටයන්හි එක් මහවැස්සක් වසී. මිනිස්සු සතුටට පත්වූවාහු සියලු බිජු පිටතට ගෙනවුත් වසුරති. ශස්‍ය ගවයින් කන පමණට හටගත් කල්හි කොටළු හඬක් හඬනාවමින් එක් බිංදු මාත්‍රයක්වත් වැසී නොවසයි. එදා සිඳුණු වැස්ස සිඳුණේම වේ. වැස්සෙන් ජීවත්වන සත්ත්වයෝ, පුණ්‍යඵලයෙන් ජීවත්වන දේවතාවෝ ක්‍රමයෙන් බඹලොව උපදිත්. මෙසේ දීර්ඝකාලයක් ගතවූ කල්හි ඒ ඒ තන්හි ජලය ක්‍ෂයට යේ. නැවත ක්‍රමයෙන් මත්ස්‍ය, කැසුබුටෝද කඵරියකොට බඹලොව උපදිති. තේරයික සත්ත්වයෝද බඹලොව උපදිති. එහි තේරයිකයෝ සත්වන සූර්ය පහළවීමෙහිදී විනාශ වන්නාහුයයි ඇතැමෙක් කියති. ධ්‍යාන නොමැතිව බඹලොව ඉපදීමක් නොමැත. ඔවුන් අතරද, දුර්භික්‍ෂයෙන්

පිහිත වූ සමහරු ධ්‍යානාධිගමයට නුසුදුස්සෝය. ඔවුහු කෙසේ එහි උපදිත්ද? දිව්‍ය ලෝකයෙහිදී ලද ධ්‍යාන වශයෙනි.

එකල්හි, වර්ෂ ලක්ෂයක්හුගේ ඇවෑමෙන් කල්ප විනාශය වන්නේයයි ලොකව්‍යුහ නමැති, කාමාවචර දේවතාවෝ මුදාහළ කෙස්වැටි, විසිරුණු කෙස් ඇත්තාහු හඬන මුහුණු ඇත්තාහු අත්වලින් කදුළු පිසිනු ලබන්නාහු රතු වස්ත්‍ර අඳින ලද්දාහු ඉතාම විරූප වෙස් දරනු ලබන්නෝ වී, මිනිස් වාස ප්‍රදේශයෙහි සරන්නාහු, පින්වත්නි, පින්වත්නි, මෙයින් වර්ෂ ශත සහස්‍රයකගේ ඇවෑමෙන් කල්ප විනාශය වන්නේය. මේ ලෝකය විනාශ වන්නේය. මහා සමුද්‍රයද විසලී යන්නේය. මේ මහා පෘථුවියද, මහාමේරු පර්වත රාජයාද දැවී යන්නේය. විනාශ වන්නේය. බ්‍රහ්මලෝකය දක්වා ලෝකය විනාශ වන්නේය. පින්වත්නි, මෙත්‍රිය වඩවු. පින්වත්නි, කරුණාව, මෘදුබව, උපේක්ෂාව වඩවු. මවට උපස්ථාන කරවු. පියාට උපස්ථාන කරවු. කුලදෙටුවන් පුදන්නෝ වෙටුයයි මෙසේ සැලකරනි. ඔවුන්ගේ වචන අසා, මනුෂ්‍යයෝද, භූමයස්ථ දෙව්වරුද බොහෝ සංවේගප්‍රාප්ත වූවාහු, ඔවුනොවුන් කෙරෙහි මෘදු සිත් ඇත්තෝ වී මෙමත්‍රී ආදී පින්කොට දෙව්ලොව උපදිති. එහි දිව්‍යභෝජන අනුභවකොට වායෝ කසිණයෙහි පිරියම්කොට ධ්‍යාන ලබති. එයින් අන්‍ය වූවෝ වනාහි අපරාපර්යවේදනීය කර්මයෙන් දෙව්ලොව උපදිති. අපරාපර්ය වේදනීය කර්ම රහිත වූයේ වනාහි සසර සැරිසරන සත්ත්වයෙක් නම් නැත. ඔවුහුද එහි එසේම ධ්‍යාන ලබති. මෙසේ දෙව්ලොව ලද ධ්‍යාන වශයෙන් සියල්ලෝම බලිලොව උපදිති.

වර්ෂාවෙහි සිදීමෙන් මත්තෙහි, දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන් දෙවන සූර්යයා පහළවේ. එය පහළවූ කල්හි, දිවාරාත්‍රී භේදයක් නොපෙනේ. එක් හිරුමඬලක් උදාවෙයි. එක් හිරුමඬලක් අස්තයට යේ. ලෝකය නොසිඳුණු සූර්ය සන්නාපයෙන්ම යුතු වූයේ වේ. යම්සේ නම් ප්‍රකෘති සූර්යයාගේ සූර්යදේව පුත්‍රයෙක් වේද, එසේ කල්ප විනාශක සූර්යයාගේ නැත. එහි ප්‍රකෘති සූර්යයා පවත්නා කල්හි අහසෙහි වලාකුළුද, දුම්පිළුද හැසිරෙයි. කල්ප විනාශක සූර්යයා පවත්නා කල්හි, පහවූ දුම්, වලාකුළු ඇත්තේ, කැඩපත් මඬලක් මෙන් අහස නිර්මල වේ. පඤ්ච මහා ගංගාවන් හැර සෙසු කුඩා නදීන්හි දිය වියැලී යයි. ඉන් දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන්, යමකගේ පහළවීමෙන් මහා නදීහු, වියැලී යෙත්ද? එබඳු වූ තෙවන සූර්යයා පහළ වේ. යමකගේ පහළවීමෙන් හිමවතැ මහා නදීන්හි

ප්‍රභව වූ, සීහපාතන, හංසපාතන, කණ්ණමුණ්ඩක, රථකාර, අන්‍යෝන්‍යත්ත, ඡද්දන්ත, කුණාල යන මේ සත්මහා විල් වියැලේද? යමකගේ පහළවීමෙන් පිළිවෙළින් මහා සමුද්‍රයෙහි ඇඟිලි පුරුකක් තෙමීමට ප්‍රමාණවත් වූ දිය නොපිහිටාද එබඳු තත්වයක් උදාකරන පස්වන සූර්යයා එයින්ද දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන් පහළ වේ. යමකගේ පහළවීමෙන්, හාත්පසින් මඬනා ලද, තෙත් ගතියෙන් යුත් දුමෙන් සමස්ත චක්‍රවාටය එකම දුමාරයක් බවට පත්වේද, මේ සක්වළ යම්සේද, කෝටි ශතසහස්‍ර චක්‍රවාටයන්ද එබඳු තත්වයට පත්කරන, සවන සූර්යයාද දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන් පහළවේ. යමක පහළවීමෙන් කෝටි ශතසහස්‍ර චක්‍රවාටයන් සමග මුළු සක්වළ එකම ගිනිජාලයක් බවට පත්වේද, යොදුන් සියගණන් ප්‍රභේද වූ, මහාමේරු පර්වතාදියද, කැඩී බිඳී ආකාශයෙහිම අතුරුදන් වෙයි. ඒ අග්නිජාලය නැගී වාතුර්මහාරාජකය ගනී. එහි රත්, රිදී, මැණික් විමානයන් දවා තව්නිසා භවනය ගනී. එම ක්‍රමයෙන්ම ප්‍රථමධාතන භූමිය දක්වා ගනියි. එහි බ්‍රහ්ම ලෝකත්‍රය දවා, ආභස්සරයෙහි ගැටී සිටියි. එය යම්තාක් අණුමාත්‍ර වූ හෝ සංස්කාර ගතයක් වේද, එතෙක් නොනිමෙයි. සියලු සංස්කාර ඤයවීමෙන්, ගිතෙල්, තලතෙල් දවන ගිනිසිළු මෙන්, අළුද ශේෂ නොකොට නිවේ. යට ආකාසය හා මතු ආකාසය තනි මහ ගතදුරක් බවට පත්වේ. එබඳු වූ තත්වයක් ඇතිකරන සත්වන සූර්යයාද දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන් පහළ වේ.

එකල්හි දීර්ඝ කාලයක්හුගේ ඇවෑමෙන්, මහාමේසයක් පැන නැගී පළමුව සියුම් සියුම් වැසි වසී. පිළිවෙළින් මානෙල් දඬු, සැරයටි, මොහොල්, තල්කදන් ආදී ප්‍රමාණ ධාරාවන්ගෙන් වැසි වසින්තේ කෝටි ශතසහස්‍ර චක්‍රවාටයන්හි සියලු දැව්ගිය තැන් පුරවා අතුරුදන් වේ. ඒ ජලස්කන්ධය යටින්ද සරසින්ද වාතය හටගෙන, රවුම් හැඩයට නෙළුම් කොළයක දියබිඳක් මෙන් ඝන කරයි. ඒ සා මහත් දිය රාශියක් කෙසේ ඝන කෙරේද, යත් මනාව සිදුරු හටගැනීමෙනි. ඊට තැනින් තැන සිදුරු දෙයි. එය මෙසේ වාතයෙන් පිඩුකරනු ලබන්නේ ඝන කරනු ලබන්නේ ඤය කරනු ලබන්නේ ක්‍රමයෙන් යටට බසී. පහළට බට ජලයෙහි, බ්‍රහ්මලෝක ස්ථානයෙහි, බ්‍රහ්මලෝකයද මත්තෙහි කාමාවචර දේව ලෝකස්ථානයෙහි සිව් සිව් දිව්‍යලෝකද පහළ වේ. පළමු පෘථුවි ස්ථානයට බටකල්හි බලවත් වායු උපදී. එම වායු එය වැසූ දොරැකි පෙරහන්කඩක රැඳී දිය මෙන් නිරුක්සාහිව මිරිකයි. මිහිරිදිය ඤයට යනුයේ මතුයෙහි රස පෘථුවිය හටගත්වයි. එය පැහැපත් වර්ණයෙන් යුක්ත වූවා, සුවඳ රස යුක්ත වූවා,

දියරහිත ක්ෂීර පායාසයෙහි මතු පටලය මෙනි. එකල්හි ආභස්සර බඹලොවැ වඩාත් පළමුව උපන් සත්ත්වයෝ ආයුක්‍යයෙන් හෝ පුණ්‍යක්‍යයෙන් ඉන් වුතවැ මෙහි උපදිති. ඔවුහු තම සිරුරින් ආලෝකය විහිදුවන, අභස්හි සරන්නාහු වෙති. ඔවුහු අගඤ්ඤ සූත්‍රයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් ඒ රස පෘථුවිය රස විද තෘෂ්ණාවෙන් මැවුණාහු කොටස් කඩා වෙන්කොට පරිභෝග කරන්ට උත්සාහ කරති. එකල්හි ඔවුන්ගේ ස්වයං ආලෝකය අතුරුදන් වෙයි. අන්ධකාරය වෙයි. ඔවුහු අන්ධකාරය දැක බියවෙති. ඉක්බිති ඔවුන්ගේ බියනසා, සුරභාවය හටගන්වන්නාහු, පිරිපුන් පණස් යොදුන් සූර්ය මණ්ඩලය පහළ වේ. ඔවුහු එය දැක ආලෝකය ලැබුයෙමුයි තුටුපහටු වී බියට පත් අපගේ බිය නසා සුරභාවය උපදවමින් හටගත්තේය. එහෙයින් දක්‍ෂයෙක් වේවායි සූර්ය (සූර්ය) යයිම එයට නාමය කරති. එකල්හි සූර්යයා දිවාකාලයෙහි ආලෝකය කොට අස්ථංගන කල්හි, යම්කිසි ආලෝකයක් ලැබුයෙමු එයද අපට නටුයේ යයි නැවත බිය වෙති. ඉදින් අන්‍ය ආලෝකයක් ලබන්නෙමු නම් ඒකාන්තයෙන් ඉතා යහපතක් වන්නේයයි ඔවුන්ට මෙබඳු සිතක් වෙයි. ඔවුන්ගේ සිත දැන මෙන් එකුත් පණස් යොදුන් වන්ද මණ්ඩලය පහළ වෙයි. ඔවුහු එය දැක ඉතා අධිකව තුටුපහටු වී, අපගේ කැමැත්ත දැන මෙන් හටගත්තේය. එහෙයින් වෘද වේවායි වෘද යනුවෙන්ම එයට නම් කරති.

මෙසේ, සඳ හිරු පහළවූ කල්හි, නක්‍ෂත්‍ර තාරකාදීහු පහළවෙති. එතැන් පටන් දිවාරාත්‍රී ප්‍රකට වේ. අනුක්‍රමයෙන් මාස, අඩමස්, සෘතු, සංවත්සරාදීහු වෙති. වන්ද සූර්යයන්ගේ පහළවූ දිනයෙහිම, මහමෙර, චක්‍රවාට හිමවත් පර්වත පහළවෙයි. ඒවා වනාහි පෙර පසු නොවී මැදින් මස පුරපසළොස්වක දිනයෙහිම පහළ වෙයි. කෙසේද? යම්සේ නම් තණහාල් බත් පිසින කල්හි එක පහරින්ම බුබුළු හටගනින්ද, එසේම ඇතැම් ප්‍රදේශ ස්ථූප ස්ථූප ආකාර වෙයි. ඇතැම් පෙදෙස් නිම්න, නිම්නවද ඇතැම් පෙදෙස් සම සමවද වෙයි. එපරිද්දෙන්ම ස්ථූප, ස්ථූප වත් තත්හි පර්වත (ගල් හා පස්කඳු) වෙයි. නිම්න නිම්න ස්ථානයන්හි සමුද්‍රද, සමසම ස්ථානයෙහි දිවයිනද වෙයි. එකල්හි ඒ රස පෘථුවිය අනුභව කරන සත්ත්වයින්ගේ ඇතැමෙක් ක්‍රමයෙන් වර්ණවත් වූවාහු, ඇතැමෙක් දුර්වර්ණ වූවාහු වෙති. එහි වර්ණවත් අය දුර්වර්ණයින් පහත්කොට සලකති. ඔවුන්ගේ ඒ අධික මාන හේතුවෙන් ඒ රස පෘථුවිය අතුරුදන් වේ. බිම්මල් පහළ වේ. එකල්හි ඔවුන්ට එම ක්‍රමයෙන්ම එයද අතුරුදන් වේ. පසුව බදාලතා නම් වැල් වර්ගයක් පහළ වේ. ඒ ක්‍රමයෙන් එයද අතුරුදන් වේ. කෘෂිකාර්මික

කටයුතු විරහිතව කුඩා පොතු නැති, පිරිසිදු සුවඳවත්, සහල් ඇට නමැති එල සහිත වූ ස්වයංජාත හැල් සහල් පහළ වේ. එතැන් සිට ඔවුන්ට භාජන හටගනී. ඔවුහු ඇල්සහල් භාජනයෙහි දමා ගල් තුනක් මතුපිට තබති. ස්වයං සිද්ධ ගිනිදැල්සිළු පැන නැගී එය පිසයි. ඒ බත දැසමත් මල් හා සමාන වූයේ වේ. එයට දිය රහිත හා දියර සහිත ව්‍යජනයෙන් අවශ්‍යතාවක් නොමැත. යම් යම් රසයක් අනුභව කරනු කැමැත්තේ වේද, ඒ ඒ රසයම වේ. ඔවුන්ට ඒ දළ ආහාර අනුභව කරන කල්හි, එතැන් පටන් මළමුතු හටගනී. එකල්හි ඔවුන්ට ඒවාහි නික්මීම සඳහා වුණ මුඛ පළාගෙන මතු වේ. පුරුෂයාට පුරුෂභාවයද ස්ත්‍රියට ස්ත්‍රී භාවයද පහළ වේ. එහි මෙවැන්නක් වේ. ස්ත්‍රිය පුරුෂයාද, පුරුෂයා ස්ත්‍රියද බොහෝ වේලාවක් නැවත නැවත සිහිපත් කරයි. ඔවුන්ට බොහෝ වේලාවක් සිහිපත් කිරීමේ හේතුවෙන් කාමදාහය උපදී. එහෙයින් මෙඋප්පන ධර්ම සේවනය කරති. ඔවුහු අසද්ධර්ම සේවනය හේතුවෙන් නුවණැත්තන් විසින් ගර්භා කරනු ලබන්නේ, වෙහෙස කරනු ලබන්නේ, එම අසත්ධර්මය වැසීමේ හේතුවෙන් ගෘහයන් තනති. ඔවුහු ගෘහයන්හි වාසය කරන්නාහු ක්‍රමයෙන් එක්තරා අලස ස්වභාවයෙන් යුතු පුද්ගලයෙකුගේ, දිටි දේ අනුව යන ස්වභාවයට පත්වන්නාහු රැස්කිරීම් කරති. එතැන්පටන් කුඩු හා වී පොතු (දහයියා) හාල්ඇටය හාත්පසින් වෙළාගනියි. ගොයම් කැපු තන්හි නැවත නොවැඩේ. ඔවුහු රැස්වී පිත්වත්ති, ඒකාන්තයෙන් සත්ත්වයින් කෙරෙහි පාපී ධර්මයෝ පහළ වූවාහුය. අපි පෙර මනෝමය වූයෙමුයි ශෝකාතුර වචන කියතියි අගඟඤාඤ සූත්‍රයෙහි කියන ලද අයුරින් විස්තර කළයුතුය. එයින් සීමාව තබති. ඉක්බිති එක්තරා සත්ත්වයෙක් අන්‍යයෙකුගේ කොටසක් නුදුන්නේ ගනියි. ඔහුට දෙවරක් බැණවැදී, තෙවනවර අත්ල, ගල්කැට, දඬු ආදියෙන් පහර දෙති. ඔවුහු මෙසේ අදින්නාදාන, ගර්භා, මුසාවාද, දඬුගැනීම් ආදිය උපන් කල්හි රැස්වී සිතති.

අපගේ යම් කෙනෙක් මනාව දොස් නැගිය යුතු තැනැත්තාට දොස් නගන්නේය. ගර්භා කළයුතු තැනැත්තාට ගර්භා කරන්නේය. පිටුවහල් කළයුතු තැනැත්තා පිටුවහල් කරන්නේය. අප ඔහුට සහල්වලින් භාගයක් දෙන්නෙමු. ඒ සඳහා අප එක් පුද්ගලයෙකු සම්මත කරන්නේ නම් ඉතා යෙහෙකි. මෙසේ කරන ලද සතිටුහන්හි පුද්ගලයින් අතර, මෙම කල්පයෙහි පළමුව මෙම භාග්‍යාවතුන් වහන්සේම, බෝසත් වූයේ, එසමයෙහි එම පුද්ගලයින් අතර, මනනදන රූපවත් වූයේ අතිශය දැකුම්කළු

වූයේ අතිශය මහේශාඛ්‍ය වූයේ, බුද්ධිමත් වූයේ, නිග්‍රහ, ප්‍රග්‍රහ (පහත්කොට සැලකීම, උසස්කොට සැලකීම) කරන්ට දක්‍ෂයෙකි. ඔවුහු ඔහු කරා එළඹ, අයැද සම්මත කළහ. හෙතෙම ඒ මහජනයා විසින් සම්මත කෙළේනුයි මහා සම්මත යැයිද, ක්ෂේත්‍රයන්ට අධිපති හෙයින් ක්ෂත්‍රිය යැයිද, දැහැමින් සෛමත් අන්‍යයා සිත් අලවා ක්‍රියා කෙරේනුයි රාජා යයි යන තෙවදැරුම් නාමයන්ගෙන් ප්‍රකට විය. ලෝකයෙහි යම් ආශ්චර්යවත් කරුණක් වේද, බෝසත්හුම එහි මුල් පුරුෂයා වෙති. මෙසේ බෝසතුන් මුල්කොට ක්ෂත්‍රිය මණ්ඩලය පිහිටිකල්හි පිළිවෙළින් බ්‍රාහ්මණාදී වර්ණයෝද (කුල) පිහිටියාහුය. එහි කල්ප විනාසක මහා මේඝයෙහි සිට පෘථුවි ජාලයෙහි පැටලිල්ල සිඳීම දක්වා වූ මෙම එක් අසංඛ්‍යෙය සංවට්ට යයි කියනු ලැබේ.

කල්ප විනාශක පෘථුවි ජාලයෙහි පැටලිල්ල සිඳීමෙහි සිට කෝටි ශතසහස්‍ර සක්වළ පුරවන්තා වූ සම්පත් මහාමේඝයකි. මෙම දෙවන අසංඛ්‍යෙය සංවට්ටටයායි යයි කියනු ලැබේ. සම්පත් මහාමේඝයේ සිට සඳහිරු පහළවීම දක්වා වන මෙම තෙවන අසංඛ්‍යෙය විවට්ටයයි යුසේයි. සඳ හිරු පහළවීමෙන් නැවත කල්ප විනාශක මහාමේඝය දක්වා කාලය විවට්ටයායි යු.සේයි. මෙම සිව් අසංඛ්‍යෙය එක් මහා කල්පයක් වේ. මෙසේ පළමුව ගින්නෙන් විනාශයද, පිහිටීමද දතයුතුය.

යම්කලෙක වනාහි කල්පය ජලයෙන් නසීද, පළමුව කල්ප විනාශක මහාමේඝය පැනනැගී යැයි පෙර කියන ලද අයුරින්ම විස්තර කළ යුතුය. මේ විශේෂයයි. යම්සේ එහි ද්විතීය සූර්යයාද, මෙසේ මෙහි කල්ප විනාශක ක්ෂාරෝදක (අඵහුනුමිශ්‍ර) මහාමේඝය පැනනැගී. එය මුලදී සියුම් සියුම්ව වැසිවටනේ, කෙමෙන් මහා දහරාවන්ගෙන් කෝටි ශතසහස්‍ර සක්වළ පුරවන්නේ වැසි වසී. ක්ෂාරෝදකයෙන් ස්පර්ශ කළ කළ පෘථුවි පර්වතාදීහු දියවී යති. දිය භාත්පස වාතයෙන් දරනු ලැබේ. පෘථුවියෙහි සිට ද්විතීය ධ්‍රැවන භූමිය දක්වා දිය අල්ලා ගනී. එහි ක්‍රීඩිධ බ්‍රහ්මලෝක දියාරුකොට සුභකිණ්ණයෙහි ගැටී නවතියි. එය යම්තාක් අණුමානුවද සංස්කාරයන්ට අයත් යමක් ඇත්ද? එතෙක් නොසන්සිඳෙයි. දිය හා එක්වූ සියලු සංස්කාරගතයන් මැඩපවත්වා වහා සන්සිඳේ. අතුරුදන් වේ. යට අහස හා මතු අහස එකට එක්වූයේ මහඤ්ඤාකාර වූයේ යයි සියල්ල කියන ලද ආකාරමය. හුදෙක් මෙහි වනාහි ආභස්සර බඹලොව මුල්කොට ලෝකය පහළ වේ. සුභකිණ්ණයෙන්ම වූකව ආභස්සර

ස්ථානාදීන්හි සත්ත්වයෝ උපදිති. එහි කල්ප විනාශක මහාමේඝයෙන් කල්ප විනාශක ක්ෂාරෝදක සිඳීම තෙක් මේ එක් අසංඛෙය්‍යයකි. ජල සිඳීමෙහි පටන් සම්පත් මහාමේඝය දක්වා මේ දෙවන අසංඛෙය්‍යයයි. සම්පත් මහාමේඝයෙහි පටන් -පෙ- මේ සිව් අසංඛෙය්‍යය එක් මහා කල්පයක් වේ. මෙසේ දියෙන් විනාශයද, නැවත හටගැනීමද දකුණුය.

යම්කලෙකැ කල්පය වායුවෙන් විනාශ වන්නේද? මුලදීම කල්ප විනාශක මහාමේඝය හටගෙන යනාදී පෙර කියන ලද ආකාරයෙන්ම විස්තර කළයුතුය. මේ වනාහි විශේෂයයි. එහි දෙවන සූර්යයා යම්සේද, එසේ මෙහි කල්ප විනාශය සඳහා වාතය හටගනී. එය පළමුව දඩ්වූ ධූලි හටගත්වයි. ඉක්බිති සියුම් ධූලි, සියුම් වැලි, දළ වැලි, කැටගල්, ගල් ආදීන්ද යන කුටාගාර ප්‍රමාණ දක්වා ගල්ද, විසමස්ථානයන්හි පිහිටි මහා වෘක්ෂයන්ද උගුලුවයි. ඒවා පෘථුවියෙන් අහසට නැංගාහු නැවත නොවැටෙති. එහිම සුණුවිසුණු වී අභාවයට යෙති. නැවත අනුක්‍රමයෙන් යට මහා පෘථුවියෙහි වාතය හටගෙන පෘථුවිය පෙරළා, උඩු යටිකුරු කොට අහසෙහි විසිකරයි. යොදුන් සියයක්, පන්සියයක් ප්‍රමාණ වූද, පෘථුවි කොටස් බිඳී වායු වේගයෙන්, ඔසවන ලද්දාහු, ආකාශයෙහිම සුණු විසුණු වී අභාවයට යෙති. චක්‍රවාට පර්වතයද, මහාමේරු පර්වතය, වාතයෙන් ඔසවා අහසෙහි විසිකරයි. ඒවා ඔවුනොවුන් නැසී සුණුවිසුණු වී විනාශ වෙයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම භූමයස්ථ විමානයන්ද, අහසෙහි පිහිටි විමානයන්ද, විනාශ කරනුයේ, ඡටි කාමාවචර දිව්‍ය ලෝක විනාශකොට, කෝටි ශතසහස්‍ර චක්‍රවාටයන්ද විනාශ කරයි. එහි චක්‍රවාටයන්, චක්‍රවාටයන් සමගද, හිමාල පර්වත, හිමාල පර්වත සමගද, මහමෙර මහමෙර සමගද ගැටුණාහු සුණුවිසුණු වී විනාශ වේ. පෘථුවියෙහි සිට තෘතීය භූමිය දක්වා වාතය ස්පර්ශ කරයි. එහි ත්‍රිවිධ බඹලෝ විනාශකොට වේහපථලයෙහි ගැටී සිටියි. මෙසේ සියලු සංස්කාරගතයන් විනාශකොට තෙමේද නැසෙන්නේය. යට ආකාශය සමග මතු ආකාශය එක් මහා අන්ධකාරයක් බවට පත්වේ. සියල්ල කියන ලද්ද හා සමානය. මෙහි වනාහි සුභකිණ්‍හ බඹලොව මුල්කොට ලෝකය පහළවේ. වේහපථලයෙන් වුව විසුභකිණ්‍හ ස්ථානාදීන්හි සත්ත්වයෝ උපදිති. එහි කල්ප විනාශක මහාමේඝයෙහි පටන් කල්ප විනාශක වාතයෙහි සිඳීම දක්වා වූ, මෙය එක් අසංඛෙය්‍යයකි. වාතයෙහි සිඳීමෙහි පටන්, සම්පත් මහාමේඝය දක්වා වූ මෙය දෙවන අසංඛෙය්‍යයයි. -පෙ- මේ සිව් අසංඛෙය්‍යය එක් මහා කල්පයක් වේ. මෙසේ වාතයෙන් වන විනාශයද, නැවත හටගැනීමද දකුණුය. කවර

කරුණක් නිසා මෙසේ ලෝකය විනාශ වන්නේද? අකුසල් මුල් හේතුකොට අකුසල් මුල් උත්සන්න වූ කල්හි මෙසේ විනාශ වන්නේය. එයද වනාහි රාගය අතිශයින් උත්සන්න වූ කල්හි ගින්නෙන් විනාශ වන්නේය. ද්වේශය අතිශයින් උත්සන්න වූ කල්හි ජලයෙන් විනාශ වන්නේය. සමහරු වනාහි ද්වේශය අතිශයින් උත්සන්න වූ කල්හි ගින්නෙන්ද, රාගයෙන් ජලයෙන්දැයි කියති. මෝහය අතිශයින් උත්සන්න වූ කල්හි වාතයෙන් විනාශ වන්නේය. මෙසේ විනාශ වනුයේද, නිරන්තරයෙන්ම සත්වරක් ගින්නෙන් විනාශ වන්නේය. අටවන වාරයෙහි ජලයෙන්ද, නැවත සත්වරක් ගින්නෙන්ද, අටවන වාරයෙහි ජලයෙන්දැයි මෙසේ අටවන අටවන වාරයෙහි විනාශ වනුයේ සත්වරක් ජලයෙන් නැසී නැවත සත්වරක් ගින්නෙන් නැසෙන්නේය. මෙපමණෙකින් තෙසැට කප්පු ඉක්ම ගියාහු වෙති. මේ අතරත දියෙන් තස්නා වාරය පැමිණියේද, වළකා ලද අවකාශ ඇති වාතය, පරිපූර්ණ සිව්සැට කල්පායුෂ්ක සුභකිණ්භය විනාශ කරනුයේ ලොව තසයි. පූර්ව නිවාසයන්, සිහි කරන්නා වූද, කල්ප සිහිකරන්නා වූද හික්කු ව ඒ කල්පයන්හි නොයෙක් විනාශවන කල්පයන්ද, නොයෙක් හටගන්නා කල්පයන්ද, නොයෙක් විනාශවන, හටගන්නා කල්පයන්ද සිහිකරයි. සංවට්ඨ කප්පෙ විවට්ඨ කප්පෙ යනු කල්පයෙහි අඩක් ගෙන යූ.සේයි. සංවට්ඨ විවට්ඨ කප්පෙ යනු සියලු කල්පය ගෙන යූ.සේයි. කෙසේ සිහිකෙරේද යත්? අමුත්‍රාසිං ආදී ක්‍රමයෙනි. එහි අමුත්‍රාසිං යනු අසවල් තස්නා කල්පයෙහි මම අසවල් භවයෙහි හෝ යෝනියෙහි හෝ උත්පත්ති ස්ථානයෙහි හෝ විඤ්ඤාණස්ථිතියෙහි හෝ සත්තවාසයෙහි හෝ සත්ත්ව නිකායෙහි හෝ වූයෙමි. එවං නාමො යනු තිස්ස හෝ ඵ්‍රස්ස යන නම්වලින්, එවං ගොතෙනා යනු කවචායන හෝ කාශ්‍යප හෝ මේ මොහුගේ අතීත භවයෙහි තමාගේ නාමගොත්‍ර සිහිකිරීම් වශයෙන් යූ.සේයි. ඉදින් එකල්හි තමාගේ වර්ණ සම්පත්තිය හෝ රූක්‍ෂ, ප්‍රණීත ජීවිත ස්වභාවය හෝ සුවදුක් බහුලතාව හෝ අල්පායුෂ්ක, දීර්ඝායුෂ්ක භාවය හෝ සිහිකරනු කැමැත්තේ වේද, එයද සිහිකෙරේමය. එහෙයින් වදාළහ. 'එවං වණ්ණො -පෙ- එවමායුපරියාපනෙනායි, එහි එවං වණ්ණො යනු සුදු හෝ කළු හෝ, එවමාහාරො යනු ඇල්හාල් බත් හෝ තම ආසන්නයෙහි වට, පල බුදින හෝ, එවං සුඛ දුක්ඛ පටිසංවේදී; අනෙක ප්‍රකාරයෙන් කායික වෛතසික, කෙලෙස් සහිත, කෙලෙස් රහිතාදී ප්‍රභේද වූ සුවදුක් විඳිනුයේ, එවමායුපරියාපනෙනා මෙසේ වර්ෂ සියයක් ප්‍රමාණ වූ ආයුෂ ඇතුළත් වූයේ හෝ, කල්ප අසූහතර ලක්‍ෂයක් ආයුෂ ඇතුළත් වූයේ යයි හෝ, සො තතො වුතො අමුත්‍ර උදපාදිං ඒ මම එම භවයෙන්

යෝනියෙන්, එම උපතින්, විඤ්ඤාණ ස්ථිතියෙන්, සත්ව වාසයෙන්, සත්ත්ව කොටසින් වුතවුයේ, අසවල් නම් භවයෙහි, යෝනියෙහි, උපතෙහි, විඤ්ඤාණස්ථිතියෙහි, සත්ව වාසයෙහි, සත්ත්ව කොටසෙහි හෝ උපන්නෙමි. තත්‍රාපාසිං යනු නැවත එම භවයෙහිද, යෝනියෙහිද, උපතෙහිද, විඤ්ඤාණ ස්ථිතියෙහිද, සත්ත්ව වාසයෙහිද සත්ත්ව කොටසෙහි නැවත වූයෙමි. එවන්තාමො ආදිය කියන ලද ආකාරයමය.

තවද, අමුත්‍රාසිං යන මෙය අනුපිළිවෙළින් ආරෝහණයෙහි කැමැති යම් ප්‍රමාණයක් සිහිකිරීමයි. 'සො තතො වුතො' යනු ආපසු හැරුණහුගේ ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයයි. එහෙයින් 'ඉධුපපනෙනා' යනු මෙයින් උපතෙහි අනන්තරවම මොහුගේ උත්පත්ති ස්ථානය දැක්වීම සඳහා 'අමුත්‍ර උදපාදිං' යන මෙය කියන ලදැයි දතයුතුය. 'තත්‍රාපාසිං' මේ ආදිය වනාහි මොහුගේ එහි මෙම උපතින් අනන්තරව වූ උත්පත්ති ස්ථානයෙහි නාමගොත්‍රාදීන්ගේ සිහිකිරීම් දැක්වීම් සඳහා යු.සේයි. 'සො තතො වුතො ඉධුපපනෙනා' ඒ මම ඒ අනන්තර උත්පත්ති ස්ථානයෙන් වුතවුයේ, මෙහි අසවල් නම්, ක්‍ෂත්‍රිය කුලයෙහි හෝ බ්‍රාහ්මණ කුලයෙහි හෝ උපන්නෙමි යන අර්ථයි.

ඉති යනු මෙසේ; සාකාරං සඋද්දෙසං යනු නාම, ගොත්‍ර වශයෙන්, සඋද්දෙසයි. වර්ණාදී වශයෙන් සාකාරයි. නාමගොත්‍ර වශයෙන් වනාහි සත්ත්වයා, තිස්ස, ඵ්‍රස්ස, කස්සප යැයි නියම කරනු ලැබේ. වර්ණාදී වශයෙන් වනාහි, කථය, සුදුස යන විවිධත්වයක් ප්‍රකට වේ. එහෙයින් නාමගොත්‍ර උද්දෙසයයි, අනෙක්වා ආකාරයන්ය.

සුර්වෙනිවාසානුස්මාති ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දිව්‍ය වක්‍ෂ ඤාණ නිර්දේශයෙහි, ආලෝක සඤ්ඤාං මනසිකරොති යනු දිවාකල්හි හෝ රැයෙහි හෝ සුර්යාලෝක චන්ද්‍රාලෝක, මැණික් ආලෝක මෙනෙහි කරයි. මෙසේ මෙනෙහි කරන්නේම, ආලෝකයැයි යන සංඥාව සිත්හි පවත්වන හෙයින් ආලෝක සංඥාව මෙනෙහි කෙරේයයි යු.සේයි. දිවා සඤ්ඤාං අධිවයාති යනු මෙසේ ආලෝක සංඥාව මෙනෙහි කොට දිවා කල්යැයි සංඥාව පිහිටුවයි. යථා දිවා තථා රතනිං යම්සේ දහවලෙහි ආලෝකය දක්නා ලද්දේද? එසේම රැයෙහිද මෙනෙහි කරයි. යථා රතනිං තථා දිවාති යනු යම්සේ රැයෙහි ආලෝකය දක්නා

ලද්දේද? එසේම දහවලෙහිද මෙනෙහි කරයි. ඉති විවටෙන වෙනසා යනු නොවැසුණු සිතින්, අපරියො නදෙධන යනු භාත්පසින් නොවසන ලද, සප්පභාසං චිත්තං භාවෙති යනු ආලෝකවත් සිත දියුණු කරයි. එයින් දිව්‍ය වක්‍රසථ පරිකර්ම වූ, ආලෝකය අරමුණුකොට ඇති සිත කියන ලදී. ආලෝක කසිණාරම්මණය වතුර්ථ ධ්‍යානයම සදහා යු.සේයි. මෙසේ වඩනා ඔහුට පහවූ අත්ධකාරාවරණයෙන් යුත් ආලෝකවත් සිතක් වෙයි. එහෙයින් දිව්‍ය වක්‍රසථ උපදවනු කැමති ආදිකර්මික කුලපුත්‍රයා විසින්, මේ පෙළෙහි අනුසාරයෙන්, කසිණාරම්මණ අභිඥාපාදක ධ්‍යානය සර්වාකාරයෙන් අභිනිභාරක්‍ෂම කොට තේජෝ කසිණ, ඕදාත කසිණ, ආලෝක කසිණ යන මේ තෙවදැරුම් කසිණයන්හි එක්තරා එකක් ආසන්න කළයුතුය. උපචාර ධ්‍යානය අරමුණුකොට වඩා තැබිය යුතුය. එහි අර්පණා නොඉපදවිය යුතුය යන අදහසයි. ඉදින් උපදවයිද පාදක ධ්‍යානයට නිශ්‍රය වේ. පරිකර්ම නිශ්‍රය නොවේ. මෙම ත්‍රයයෙහි ආලෝක කසිණයම ශ්‍රේෂ්ඨතරය. එයට අනුලෝම වශයෙන් අනෙක් කසිණ ද්වයයම යු.සේයි. එහෙයින් ආලෝක කසිණය අනෙක් කසිණයන්ගෙන් එකක් අරමුණුකොට සිව්දැහැන් උපදවා නැවත උපචාර භූමියෙහිම සිට කසිණය වැඩිය යුතුය. වඩන වඩන ලද තැන ඇතුළතම රූපගතයන් දැකිය යුතුය. රූපගතයන් බලන්නා වූ ඔහුට, ඒ උත්සාහවත් පරිකර්ම සිතින්, ආලෝක පැතිරවීම නොකරන කල්හි, පරිකර්ම වාරය ඉක්ම යයි. ඉක්බිති ආලෝකය අතුරුදන් වේ. එය අතුරුදන් කල්හි රූපගතයන්ද නොපෙනේ. ඉක්බිති මොහු විසින් නැවත නැවත පාදක ධ්‍යානයටම පිවිස ඉන් නැගිට ආලෝකය පැතිරවිය යුත්තේය. මෙසේ අනුක්‍රමයෙන් ආලෝකය ශක්තිමත් වූයේ වේ. මෙහි ආලෝකය වේවායි යම්තාක් තැන් පිරිසිද්දී, එහි ආලෝකය පවතීමය. මුළු දවස පුරාම හිඳ, බලනකල්හි රූප දැක්ම වේ. එහි යම්කලෙකි ඒ හික්‍රවගේ මාංශ වක්‍රසථ හමුනොවන, කුස ඇතුළත වූ, හෘදයවස්තු ආශ්‍රිත, යට පෘථුවිතලය ආශ්‍රිත, බිත්ති හරහා වූද, පර්වත ප්‍රාකාර ගත වූද පිටසක්වළ ගතවූද, යන මෙම රූප මාංශ වක්‍රසෙත්, දක්නා මෙන් වේ. එකල්හි දිව්‍ය වක්‍රසථ උපන්නේ වේ. එයම මෙහි රූප දර්ශන සමර්ථය. පූර්වභාග චිත්තයෝ නොවෙත්.

එහි මේ දිව්‍ය වක්‍රසථගේ උත්පත්ති ක්‍රමයයි. එය කියන ලද ආකාරයෙන්, රූපාරම්මණ කොට, මනෝද්වාරා වර්ජනය, ඉපිද නිරුද්ධ වූ කල්හි, එම රූපයම අරමුණුකොට සතරක් හෝ පහක් ජවන උපදිනියි පෙර කියන ලද අයුරින්ම දකයුතුය. මෙම ඥාණය සත්ත්වයින්ගේ

චුතුපපාතයෙහි ඥාණය යයිද, දිව්‍ය චක්‍ෂුර් ඥාණය යයිද යු.සේයි. එය පෘථග්ජනයාට උච්ඡුරු සහිත වේ. හෙතෙම වනාහි යම් යම්තැනක ආලෝක වේවායි අධිෂ්ඨාන කරයිද, ඒ ඒ පෘථුවි සමුද්‍ර, පර්වත විනිවිදද ඒකාලෝක වේ. ඉක්බිති මොහුට එහි භයානක යක්‍ෂ රාක්‍ෂසාදී රූප දක්නා කල්හි භය උපදියි. එයින් විත්ත විකේෂ්පයට පත්ව ධ්‍යාන අත්හැර යන්නෙකු වෙයි. එහෙයින් රූප දර්ශනයෙහි අප්‍රමාද ක්‍රියා කරන්නෙකු ලෙසින් විය යුතුය.

සත්තානං චුතුපපාත ඥාණාය යනු සත්ත්වයින්ගේ චුතියෙහිද, උපතෙහිද වන ඥාණය සඳහා, යම් ඥාණයකින් සත්ත්වයින්ගේ චුතියද, උත්පත්තියද දැනගනීද, ඒ සඳහා දිව්‍ය චක්‍ෂු ඥාණය සඳහා යයි යු.සේයි. දිබ්බඛ්‍ය වකඩුනා යනු කියන ලද අර්ථයමය. විසුද්ධන යනු චුති උත්පත්ති දර්ශනය දෘෂ්ටි විසුද්ධියට හේතුවන හෙයින් පිරිසිදුය. යමෙක් වනාහි චුති මාත්‍රයම දකීද? උපත නොදකීද? හෙතෙම උච්ඡේද දෘෂ්ටිය ගනියි. යමෙක් උපතම දකීද, චුතිය නොදකීද හෙතෙම නව සත්ත්ව පහළවීම් දෘෂ්ටිය ගනී. යමෙක් වනාහි ඒ ද්වයයම දකීද, හෙතෙම දෙවදැරුම් වූම දෘෂ්ටිගතයන් ඉක්මවයි. එහෙයින් මොහුට එම දර්ශනය දෘෂ්ටි විශුද්ධියට හේතුවෙයි. එම ද්වයයම බුදුපුත්තු දකිති.

චුති, උත්පත්ති දර්ශනයෙන් දෘෂ්ටි විශුද්ධි හේතු බැවින් විශුද්ධයයි. එහෙයින් කියන ලදී. මිනිස් සීමාව ඉක්මවා රූප දර්ශනයෙන් මනුෂ්‍යත්වය ඉක්මවාගිය, මනුෂ්‍යත්වය හෝ මාංශ වක්‍රස ඉක්මවූ හෙයින් අතිකානන මාත්‍රසකංයි එම විශුද්ධ වූ මනුෂ්‍යත්වය ඉක්මවා ගිය දිව්‍ය වක්‍රසින් සතෙක පසසති යනු මනුෂ්‍යයින්ගේ මාංශ වක්‍රසෙන් මෙන් අවලෝකනය කරයි. වචමානෙ උපපජ්ජමානෙ යන මෙහි චුති ක්‍ෂණයන් හෝ උත්පත්ති ක්‍ෂණයන් දිවැසින් දක්නට නොහැක. දැන් චුතවත්තානුයි යම් ආසන්න චුතිකයෝ වෙත්ද, දැන් චුතවත්තානුද, ඔවුහු වචමානයෝය. ගත් ප්‍රතිසන්ධි ඇති, යම් කෙනෙක්, දැන් උපතනාහු වෙත්ද, ඔවුහු උපදිනු ලබන්නාහු යයි අදහස් කරන ලදහ. මෙබඳු වූ චුතවත්තා වූද, උපදිනු ලබන්නා වූද, අය දකියයි දක්වයි. හිතෙ යනු මෝහයාගේ විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් පහත් ගණයෙහි වූ, ජාති කුල භෝගාදීන්ගේ වශයෙන් නින්දා, ගර්හා, අවමන්, අවඥා ලැබූ, පණිතෙ යනු අමෝහයාගේ විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් එයට විපරිත වූ, සුවණ්ණෙ යනු අදෙවශයාගේ විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් මනෝඥ වූ, සිත් අලවන මනාප වර්ණයෙන් යුත්,

දුබ්බණ්ණ යනු ද්වේශයෙහි විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් අමනෝඥ වූ, සිත් නොඅලවන අමනාප වර්ණයෙන් යුත්, නොමනා රුවැති, විරූපයෙහි යන අර්ථයි. සුගතෙ සැපැති බවට පත්, අලෝභ විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් ආඨාස වූ, මහා ධනවත් වූ, දුගතෙ යනු සැප නොමැති බවට පත්, ලෝභ විපාකය හා යෙදුණු හෙයින් දිළිඳු අල්ප ආහාරපානයෙන් යුත්, යථාකම්මුපගෙ යනු යම් යම් කර්මයක් කරන ලද්දේද, ඒ ඒ කර්මයෙන් අදාළ විපාකයට එළැඹුණු, එහි ප්‍රථම 'වචමානෙ' ආදියෙන් දිව්‍ය චක්‍ර සකි යු.සේයි. මෙම පදයෙන් යථා කම්මුපගඥාණ කෘත්‍යය යුසේයි. එම ඥාණයාගේද මේ උත්පත්ති ක්‍රමයයි. මේ ශාසනයෙහි හික්‍ෂුච යට නිරය අබ්බිවකොට ආලෝකය වඩා මහදුක් අනුභව කරන තේරුයික සත්ත්වයන් බලයි. එය දැකීම දිව්‍ය චක්‍ර කෘත්‍යමය. හෙතෙම මෙසේ මෙනෙහි කරයි. මෙම සත්ත්වයෝ කිනම් කර්මයක්කොට ඒ දුක් අනුභව කෙරෙත්ද කියා, ඉක්බිති මෙනම් කර්මයක් කොටයැයි ඒ කර්මය අරමුණුකොට ඔහුට ඥාණය උපදියි. එසේම මත්තෙහි දෙවිලොව අබ්බිවකොට ආලෝකය වඩා, නන්දන, මිස්සක, ඵාරුසක යන වනාදීන්හි මහා සම්පත් අනුභව කරන සත්ත්වයින් බලයි. එම දර්ශනයද දිව්‍ය චක්‍ර කෘත්‍යමය. කිනම් කර්මයක්කොට, මෙම සත්ත්වයෝ ඒ සම්පත් අනුභව කෙරෙත්දැයි හෙතෙම මෙසේ මෙනෙහි කරයි. ඉක්බිති මෙනම් කර්මයක් කොටයැයි, ඒ කර්මය අරමුණුකොට ඔහුට ඥාණය උපදී. මෙය යථා කම්මුපග ඥාණ නමැ. මෙයට වෙනම පරිකර්මයක් නම් නැත. මෙයට යම්සේද අනාගතංස ඥාණයටද මෙසේමය. මේවා දිව්‍ය චක්‍රස පාදක කොටමය, දිව්‍ය චක්‍රස සමගම සිද්ධ වෙයි.

ඉමෙ වත භොනෙනා යනාදීන්හි ඉමෙ යනු දිවැසින් දුටුවන් දැක්වීමේ වචනයයි. වත යනු අනුලෝම වචනාර්ථයෙහි නිපාතයි. භොනෙනා යනු පින්වත්හු, නපුරු ආකාරයෙන් වූ හැසිරීම, දුෂ්ට වූ හැසිරීම, කෙලෙස් කරණකොට කුණු වූයේනුයි දුශ්චරිතයි. ශරීරයෙන් වන නරක හැසිරීම, කයෙන් උපන් නරක හැසිරීමනුයි කාය දුශ්චරිතයි. අනෙක්වාහිද එම ක්‍රමයමැයි. සමන්තාගතා යනු යුක්ත වූවාහු, අරියානං උපපාදකා යනු බුදු පසේබුදු ආර්ය ශ්‍රාවකයින්ටද, යටත් පිරිසෙයින් ගිහි සෝවාන් වූවහුටද, අවැඩ කැමැත්තේ වී, පාරාජිකා පත්තියෙන් හෝ ගුණ නැසීමෙන් හෝ, දොස් කියන්නාහු, ජාති ආදිය ගටා අපහාස කරන්නාහු, ගර්හා කරන්නාහුයයි යු.සේයි. එහි මොවුන්ට ශ්‍රමණ ධර්මයක් නැත. ඔවුහු අශ්‍රමණයෝයැයි කියන්නේ පාරාජිකා ඇවතින් දොස් කියයි

නමැ. මොවුන්ට ධ්‍යානයක් හෝ කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීමක් හෝ මාර්ගයක් හෝ ඵලයක් හෝ නැත යනාදිය කියන්නේ ගුණ නැසීමෙන් දොස් කියයි යයි දතයුතුය. එයද දැන හෝ නොදැන දොස් කියන්නේද? දෙඅයුරින්ම ආර්යෝපවාදයම වේ. ස්වර්ග, මාර්ග ආවරණ කරන, ආනන්තරිය කර්මය සමාන බැඳැරුම් කර්මයකි. එහෙත් පිළියම් කළහැකිද වෙයි. යමෙක් ආර්ය පුද්ගලයෙකුට දොස් කියයිද? ඔහු ගොස් ඉදින් තමා වඩා වැඩිමහල්ලෙක් වේද, උකකුටිකව හිඳ මම ආයුෂ්මතුන්ට මේ මේ දෑ කීවෙමි. එයට මට සමාවනු මැනවැයි ඤානා කරවා ගතයුතුය. ඉදින් තමා නවකයෙක් වේද, වැද උකකුටිකවැ හිඳ, ඇදිලි බැඳ ස්වාමීනි, මම ඔබතුමන්ට මේ මේ දෑ කීවෙමි. මට එයට සමාවනු මැනවැයි ඤානා කරවාගත යුතුය. ඉදින් පිට ප්‍රදේශයකට පිටත්ව ගියේ වේද, තෙමේ හෝ ගොස් එකට වසන අයෙකු හෝ යවා ඤානා කරවාගත යුතුය. ඉදින් යන්ට හෝ යවන්ට හෝ නොහැකි වේද, ඒ විහාරයෙහි යම් පමණ හිඤ්ඤා වෙසෙත්ද? ඔවුන්ගේ සමීපයට ගොස් ඉදින් බාල වූ අය වෙත්ද, උකකුටිකව හිඳ, ඉදින් වැඩිමහලු අය වෙත්ද, වැඩිමහල්ලන්ට කියන ලද ආකාරයෙන්ම පිළිපැද, (ක්‍රියාකොට) ස්වාමීනි මම අසවල් නමැති ආයුෂ්මතුන්ට මේ මේ දෑ කීමි. ඒ ආයුෂ්මත්හු මට කමා කරනු මැනවැයි කියා ඤානා කරවාගත යුත්තේය. හමුව ඤානා නොකරනුයේද එයම කළයුතුය. ඉදින් හුදෙකලාව හැසිරෙන හිඤ්ඤාවක් වේද, ඔහුන් වාසස්ථානයක් හෝ ගිය තැනක් නොපැනේද, එක් නුවණැති හිඤ්ඤාවක් සමීපයට ගොස් ස්වාමීනි, මම අසවල් නම් ආයුෂ්මතුන්ට මේ මේ දෑ කීමි. මට එය සිහිකරන කල්හි විපිළිසර වෙයි. කුමක් කරමිදැයි කිවයුතුය. ඔබ ඒ ගැන නොසිතව, තෙරහු ඔබ කමා කරයි. සිත සන්සිදුවා ගනුව යයි හෙතෙම කියයි. ඔහු විසින්ද, ආර්යයන් වහන්සේගේ ගිය දිසාහිමුව ආදිලි බැඳ කමා කරනු මැනවැයි කිවයුතුය. ඉදින් හෙතෙම පිරිනිවිසේ වේද, පිරිනිවි ඇඳ පැවැති ස්ථානයට ගොස්, අමුසොහොන දක්වාද ගොස් ඤානා කරවාගත යුතුය. මෙසේ කළ කල්හි ස්වර්ගාවරණය නොවේ. මාර්ගාවරණය නොවේ. ප්‍රකෘති තත්වයම වේ. මිච්ඡා දිට්ඨිකා යනු විපරිත දර්ශනයෙන් යුත්, මිච්ඡාදිට්ඨි කම්ම සමාදානා යනු මිථ්‍යාදෘෂ්ටි වශයෙන් සමාදන්වන ලද නානාකාර කර්ම, යම් මිථ්‍යා දෘෂ්ටි මූලක කාය කර්මාදීන්හි අනෙක් අය සමාදන් කරවති. මෙහිද වඩි දුශ්චරිත ග්‍රහණයෙන්ම ආර්යෝපවාදයද, මනෝ දුශ්චරිත ග්‍රහණයෙන්ද, මිථ්‍යා දෘෂ්ටියගේ සංග්‍රහය කරන ලද හෙයින්ද මේ ද්වයයෙහි නැවත දැක්වීම, මහා සාවද්‍ය බව දැක්වීම සඳහා යයි දතයුතුය. ආර්යෝපවාදය ආනන්තරිය සමාන මහා

සාවද්‍යමය. එය කියන ලද්දේමය. සාරිපුත්‍රය, යම්සේ නම්, සීල, සමාධි, ප්‍රඥා සම්පන්න භික්‍ෂුව මෙම ආත්මයෙහිදීම රහත් බව ලබාගත්තේද, සාරිපුත්‍රය, මේ කරුණ එසේයයි වදාරමි. එම වචනය, එම සිත නොහැර, එම දෘෂ්ටිය දුරුනොකොට මියැදේද? ගෙනඑන ලද බරක් බිම තබන්නේ යම්සේද, එසේ නිරයගාමී වන්නේය. මිථ්‍යාදෘෂ්ටියට වඩා මහා සාවද්‍යතර අත් කිසිවක් නම් නැත. දෙසු පරිදි, මහණෙනි මේ මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය යම්බඳුද, මහණෙනි මම යම් මෙබඳු මහා සාවද්‍යතර අත් එකදු ධර්මයක් හෝ නොදකින්නෙමි. මහණෙනි, වැරදි ක්‍රියා මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය මූලික කොට හටගනී.

කායසස හෙදා යනු තෘෂ්ණා දෘෂ්ටින් විසින් ගන්නා ලද පංච ස්කන්ධයන්ගේ අත්හැරීමෙන්, ජරං මරණා යනු ඉන් අනතුරු ස්කන්ධය එහි ප්‍රකටව පහළවන කෙණෙහි කායසස හෙදා යනු ජීවිතින්ද්‍රියයාගේ සිද්ධැවීමෙන්, පරමමරණා යනු චුති සිතින් මත්තෙහි, අපායං යන මේ ආදී සියල්ල නිරයට පර්යාය වේ. නිරය වනාහි ස්වර්ග මෝක්‍ෂයන්ට හේතුභූත වූ, පුණ්‍යසම්මත වෘද්ධියෙන් පහවූ හෙයින්, සුව වෘද්ධියෙහි අභාවය හෙයින් අපාය නමැ. දුක්ඛයාගේ ස්වභාවය පිළිසරණනුයි දුග්ගතියි. ද්වේශ බහුලතායෙන් දුෂ්ට කර්මයෙන් හටගත් හෙයින් දුග්ගතියි. අයහපත් ක්‍රියාකාරීත්ව එහි නපුරු අයුරින් වැටෙන්නුයි විනිපාතයි. සම්පූර්ණයෙන් බිඳෙනු ලබන අංග ප්‍රත්‍යංග ඇත්තේනුයිද, විනාශයට පත්වන්නාහු මෙහි වැටෙන්නුයි විනිපාතයි. මෙහි ආස්වාදයයැයි හඳුන්වා දුන් වෘද්ධිය නැත්තේනුයි නිරයයි. නොහොත් අපාය ග්‍රහණයෙන් තිරිසන්යෝනිය දක්වයි. තිරිසන් යෝනිය සුගතියෙන් පහවූ හෙයින් අපායයි. මහේශාඛ්‍ය නාගරාජාදීන්ගේ සම්භවය වන හෙයින් දුගතියක් නොවේ. ප්‍රේත විෂය දුගතියට ඇතුළත්ය. එය අපායද දුගතියද වේ. යහපත් ස්වභාවයෙන් පහවූ හෙයින්ද දුක්ඛ හේතුවූ හෙයින්ද වේ. විනිපාතය දුක්ඛ නොවැටෙන හෙයින් අසුරයන් හා සම නොවේ. විනිපාත ග්‍රහණයෙන් අසුර සමූහය ගැනේ. එය කියන ලද අර්ථයෙන් අපායද, දුගතියද සියලු ශරීරයන් සහිතව විනාශකරන හෙයින් විනිපාතයැයි යු.සේයි. නිරය ග්‍රහණයෙන් අවිච්ඡාදී නොයෙක් ආකාර නිරයන්මය.

උපපන්නා යනු එළැඹියාහුය. එහි ඉපදුණාහුයයි අර්ථයි; කියන ලද්දට විපර්යාසයෙන් ශුක්ල පක්‍ෂය දතයුතුය. මේ විශේෂයයි. එහි සුගති ග්‍රහණයෙන් මනුෂ්‍ය ගතියද සංග්‍රහ වේ. දේව ග්‍රහණයෙන් දිව්‍ය ගතියමය.

එහි යහපත් ගතියනුයි සුගතියි. රූපාදී විෂයයන්හි මනාව අග්‍ර වූයේනුයි සගගයි. ඒ සියල්ලම කැඩී බිඳී යන අර්ථයෙන් ලෝකය නමැ. මේ වචනාර්ථයි. මෙසේ දිව්‍යමය වක්‍රසෙන් යනාදී සියල්ල නිගමන වචනයයි. මෙසේ වක්‍රසින් දකියිනුයි මේ මෙහි සංකෂ්ටපාර්ථයි.

දිව්‍ය වක්‍ර ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

මෙ පස් නැණතර, සෘද්ධිවිධ ඥාණය, පරිත්ත මහගගන, අතීත, අනාගත, ප්‍රත්‍යුත්පන්න, ආධ්‍යාත්මික, බාහිර අරමුණු වශයෙන් සත් අරමුණුවල පවතියි. ශ්‍රෝත්‍රධාතු විශුද්ධි ඥාණය, පරිත්ත, ප්‍රත්‍යුත්පන්න, ආධ්‍යාත්මික, බාහිර අරමුණු වශයෙන් සතර අරමුණුවල පවතියි. චේතොපරියඤාණය, පරිත්ත, මහග්ගන, අප්‍රමාණ, මාර්ග, අතීත, අනාගත, වර්තමාන, බහිද්ධාරම්මණ වශයෙන් අෂ්ටාරම්මණයන්හි පවතියි. පූර්වේනිවාසානුස්මිති ඥාණය, පරිත්ත, මහගගන අප්‍රමාණ, මාර්ග, අතීත, ආධ්‍යාත්මික බහිද්ධාරම්මණ වශයෙන් අෂ්ටාරම්මණයන්හි පවතියි. දිව්‍ය වක්‍ර ඥාණය, පරිත්ත, ප්‍රත්‍යුත්පන්න, ආධ්‍යාත්මික, බහිද්ධාරම්මණ වශයෙන් චතුරාරම්මණයන්හි පවතියි, යථා කමමුපගඤාණය, පරිත්ත, මහගගන, අතීත, ආධ්‍යාත්මික, බහිද්ධාරම්මණ වශයෙන් පංචාරම්මණයන්හි පවතියි. අනාගතංස ඥාණය, පරිත්ත, මහග්ගන, අප්‍රමාණ, මාර්ග, අනාගත, ආධ්‍යාත්මික, බාහිර, නවතනබ්බාරම්මණ වශයෙන් අෂ්ටාරම්මණයන්හි පවතියි.

පඤ්චඥාණ ප්‍රකීර්ණකය නිමි.

ආශ්‍රවක්‍ෂය ඥාණ නිර්දේශයෙහි, අනඤ්ඤාතඤ්ඤසසාමිතින්‍යාදීන් කියන ලද අර්ථමය. කතිඨානානි ගවජනි යනු එකිනෙකෙහි උත්පත්ති ස්ථාන නියම කිරීම සඳහා විමසීමයි. එකං ඨානං ගවජනි එක් ස්ථානයෙක්හි උපදියයි යු.සේයි. උත්පත්ති අවකාශ ස්ථානයෙහි සිටිනුයේ මෙහිනුයි ඨානයයි යු.සේයි. ඡධානානි යනු ඡටි මාර්ග ඵලක්‍ෂණයෙහි, ඉන්‍ද්‍රියයන්ගේ අනඤ්ඤාතඤ්ඤසසා මිතින්‍යාදී ක්‍රයයෙහි, එකින් එකම අධික වේයයි දැක්වීම සඳහා 'සද්ධින්‍යං අධිමොකධි පරිවාරං හොති' ආදිය යු.සේයි.

යම්සේ 'සද්ධිත්‍රියං ධම්මො අධිමොක්ඛධෙය්‍යා අරො' යන ආදීන්හි අධිමෝක්ෂාදිත්‍ර සද්ධිත්‍රියාදීන්ට කෘත්‍ය වශයෙන් යු.සේයි. මෙසේ මෙහිද අධිමෝක්ෂය පිරිවර වේයයි සද්ධිත්‍රිය අධිමෝක්ෂාර්ථයෙන් පිරිවර වේයයි යු.සේයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. පරිවාරං යනුවෙන් ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. පඤ්ඤාත්‍රියං යනු අනඤ්ඤාතඤ්ඤසසාමිති ඉත්‍රියයමය. දැනගැනීම් ස්වභාවය දැක්වීම සඳහා වෙන්කොට යු.සේයි. අභිධර්මයෙහිද ප්‍රඥාවගේ කෘත්‍ය විශේෂ දැක්වීම සඳහා, මාර්ගක්ෂණයෙහිද, එලක්ෂණයෙහිද, එකම ප්‍රඥාව අටවැදෑරුම්කොට බෙදන ලදී.

අභිසංඤන පරිවාරං යනු ස්නාන චූර්ණයන්ට දිය මෙන් චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ තෙත් කිරීමෙන් පිරිවර වේ. මෙය සොමිතස හා යෙදුණු මාර්ග වශයෙන් යු.සේයි. උපේක්ෂා සම්ප්‍රයුක්ත මාර්ගයෙහි වනාහි සොමිතස් ඉත්‍රියස්ථානයෙහි උපේක්ෂා ඉත්‍රිය දතයුතුය. එය වනාහි සම්ප්‍රයුක්තයන්ට අතිශය අභිවෘද්ධියට පැමිණවීමේ පරිවාරයයි නොගත යුතුය. පවත්න සන්නතාධිපතෙය්‍ය පරිවාරං යනු පවත්නා නොකඩවා පැවැත්ම පවත්න සන්නතියි. වර්තමාන චිත්ත පරම්පරාව යයි අර්ථයි. ප්‍රධාන භාවය = ආධිපතෙය්‍යයි. පවත්නා නොකඩවා පැවැත්මෙහි අධිපතිත්වය පවත්න සන්නතාධිපතෙය්‍ය නමැ. වර්තමාන ජීවිතේත්‍රියයාගේ මතු පැවැත්මෙහි ප්‍රත්‍යය වන හෙයින් පූර්වාපර වශයෙන් පවත්නා සන්නතියෙහි අධිපතිභාවයෙන් අනඤ්ඤාතඤ්ඤසසාමිතිත්‍රියට පිරිවර වේ.

සොනාපතති මග්ගකඛණේ ජානා ධම්මා යනාදී සියලු මාර්ග මාර්ග සම්ප්‍රයුක්තයන්ගේ ගුණකථනය සඳහා යු.සේයි. එහි මග්ගකඛණේ ජානා යනු මාර්ග සමග හටගත්තාහුමය. අන්‍යයෝ නොවෙති. මාර්ග සමග හටගත්තා වූද, රූපය කුසල් ආදී නාමය නොලබයි. එහෙයින් එය ඉවත් කරනුයේ ධ්වංසො විතත සමුට්ඨානාංරූපං ආදිය වදාළහ. ඒ සියලුම ධර්මයෝ පිළිකුල් දැහි සෙලවීම් ආදී අර්ථයන්ගෙන් කුසලායි (කුසල්ය). ඒවා අරමුණුකොට පවත්නාහු ඔවුන්ට ආශ්‍රවයෝ නැත්තේනුයි අනාසවායි. සසර වෘත්තයෙහි මුල සිඳින්නාහු නිර්වාණය අරමුණුකොට සසර වෘත්තයෙන් ගෙන යෙත්තායි නිය්‍යාණිකායි. කුසල්, අකුසල් සංඛ්‍යාත රැස්කිරීමෙන් පහවූ හෙයින් රැස්කළ දෙය විසුරුවීම් සංඛ්‍යාත නිර්වාණය අරමුණුකොට පවත්නා හෙයින් රැස්කළ දෙය විසුරුවීමට යෙත්තායි අපවයගාමිනොයි පැවැත්ම සිද්ධිදලමින්, විනාශ කරමින් යෙත්තායි

අපවයගාමිනොයි ලෝකයෙහි අන්තර්ගත නොවන ස්වභාවයෙන් ලෝකයෙන් එතෙර වූවාහු, එගොඩ වූවාහුනුයි ලොකුතතරායි. නිර්වාණය අරමුණුකොට ඇත්තේ ඔවුන්ටනුයි නිබ්බාණාරම්මණායි. ඉමානි අටඨිඤ්ඤානි යනු පෙර මුලදී කියන ලද පරිවාර ස්වභාවයාගේද ඒවා සමග එක්ව යෙදීම් ආදී ස්වභාවයාගේද මුලදී කියන ලද ආකාරයන්ද දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. එහි අටඨිඤ්ඤානි යන පෙර කියන ලද ආකාරයෙන් පඤ්ඤාදි සමග අටකි. සහජාත පරිවාරා යන අටෙහි එකිනෙක සමග අනෙක් අනෙක් සහ එකට හටගෙන එයට සහජාත වශයෙන් පරිවාර වෙයි. එසේම අනෙකක් අනෙකකට, අනෙකක් අනෙකකටදැයි මෙසේ ඔවුහු අනෙකානාව පරිවාර වෙති. එසේම, නිශ්‍රය, පරිවාර, සම්ප්‍රයුක්ත පරිවාරද වෙති. සහගතා යනු එයින් අනඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතිඤ්ඤා සමග ඒකෝත්පාදාදී ස්වභාවයට ගියාහු, සහජාතා යනු එය සමගම හටගත්තාහු, සංසට්ඨා යනු එය සමගම එකට මිශ්‍රවූවාහු, සමපයුතතා යනු එය සමගම සමව ඒකෝත්පාදාදී ආකාරයන්ගෙන් යුක්ත වූවාහු, තෙ වා යනු එම අෂ්ට ඉඤ්ඤා ධර්මයන්ම, තසසා යනු අඤ්ඤාතඤ්ඤාසසාමිතිඤ්ඤා, ආකාරා යනු පිරිවර කොටස්, එලකඛණේ ජාතා ධම්මා සබ්බෙව අබ්‍යාකතා භොතනි යනු රූපයාගේ අව්‍යාකෘතභාවය හෙයින්, චිත්ත සමුට්ඨාන රූපය සමග මාර්ගයාගේම කුසලතාවය තෙර්යාණිකත්වය, සිද්ධි බිද දැමීම් ස්වභාවය කියන ලදී. එලක්ෂණයෙහි, කුසලයැයිද, තෙර්යාණිකයැයිද, සිද්ධි බිද දැමීම් ස්වභාවය යැයිද නොකියන ලදී. ඉති ආදී කියන ලද ආකාර නිගමනයයි, එහි, අට්ඨකානි යනු අට මාර්ග ඵලයන්හි, එකිනෙකට අෂ්ටකයාගේ වශයෙන් අට ඉඤ්ඤා අෂ්ටකයෝය. චතුසට්ඨි භොතනි යනු සිව්සැට ආකාර වෙති. ආසවා යනු යටකියන ලද අර්ථය. මෙහි අර්හත් මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු ආශ්‍රවයන් නොකියා සෙසු මාර්ගත්‍රයෙන් නැසිය යුතු ආශ්‍රවයන්ගේ කීම, ආශ්‍රවක්‍ෂය කර වචන සමාන ප්‍රමාණයෙන් කියන ලදැයි දතයුතුය. අර්හත් මාර්ග ඤාණයම, ආශ්‍රවයන් ශේෂ නොකොට, ආශ්‍රවයන් ක්‍ෂය කරන හෙයින් ක්‍ෂයෙහි ඤාණයයි කියනු ලැබේ. එහෙයින්ම රහත්හුම ක්‍ෂිණාශ්‍රවයයි කියනු ලැබෙත්.

ආශ්‍රවක්‍ෂය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සත්‍යඤාණ චතුෂ්ක ද්වය නිර්දේශයෙහි, දුක්ඛසස ඵළනට්ඨා යන ආදිය කියන ලද අර්ථය. මගග සමංගිසස ඤාණං දුක්ඛෙපෙතං ඤාණං යන ආදිය අනතුරු චතුෂ්කයෙහි මෙන් තනිව අවබෝධ කිරීම

වශයෙන් යු.සේයි. සත්‍ය ඥාණය ලෝකික-ලෝකෝත්තර වශයෙන් දෙවදැරුමය. ලෝකිකය, අනුබෝධ ඥාණය, ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ ඥාණයයි දෙවදැරුමය. ආදි කර්මිකයාට අනුබෝධ ඥාණය අනුසුව (ඇසීම) වශයෙන් නිරෝධයෙහිද, මාර්ගයෙහිද පවතී. දුකෙහිද, සමුදයෙහිද අරමුණු කිරීම් වශයෙන් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ ඥාණය පවතී. අවබෝධ කරන ලද සිව් සස්ති අරමුණු කිරීම් වශයෙන්, ලෝකෝත්තර ප්‍රතිවේධ ඥාණය, නිරෝධය අරමුණු කිරීම් වශයෙන් කෘත්‍යය වශයෙන් සිව්සස් අවබෝධ කරයි. දෙසු පරිදි, 'මහණෙනි, යමෙක් දුක දකීද? හෙතෙම දුක්ඛ සමුදයද, දුක්ඛ නිරෝධයද, දුක්ඛනිරෝධගාමිණී ප්‍රතිපදාවද දකී' යයි සියල්ල කිවයුතුයි. මෙහිද මෙම වාරයෙන් මෙයම යු.සේයි. එය වනාහි ලෝකෝත්තර වූයේම 'දුකෙක ඥාණං' ආදී නාමයන් ලබයි යයි දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. මෙහි වනාහි ලෝකික ඥාණයම අදහස් කරන ලදී. එහෙයින්ම 'තපං කතමං දුකෙක ඥාණං' ආදිය වදාළහ. එහි දුක්ඛං ආරබ්භ යනු දුක්ඛ සත්‍යයෙහි එල්බී, අරමුණු කොටයැයි අර්ථයි. පඤ්ඤා යන ආදීන්හි ඒ ඒ අර්ථයාගේ ප්‍රකට කිරීම් සංඛ්‍යාත වූ පැනවීම් අර්ථයෙන් පඤ්ඤායි. ඒ අනිත්‍යාදී ප්‍රකාරයෙන් ධර්මයන් දතියයි පඤ්ඤායි. මෙය මෙයට ස්වභාව පදයයි. දැනගන්නා ආකාරය පජානනායි. අනිත්‍යාදීන් සොයයිනුයි විවයොයි. පවිචයො යනු උපසර්ගයෙන් පදය වඩන ලදී. නොයෙක් ආකාරයෙන් සොයානුයි යන අර්ථයි. සිව්සස් දම් සොයානුයි ධම්ම විවයොයි අනිත්‍යාදීන්ගේ ස්වභාව ලක්‍ෂණ මනාව සලකා බැලීම සලකකණායි. එයම උපසර්ග නානත්වයෙන්, උපලකකණා, පච්චපලකකණායි යු.සේයි. ඒ ඒ අනිත්‍යාදී ධර්මයන් හේතුවෙන් හටගන්නා බොහෝ ලක්‍ෂණ උප ලක්‍ෂණයයි අර්ථයි. පණ්ඩිත භාවය පණ්ඩිවචං දක්‍ෂභාවය කොසලලංයි. නිපුණභාවය - නෙපුඤ්ඤංයි. අනිත්‍යාදීන්ගේ පැහැදිලි කිරීම් වශයෙන් වෙභව්‍යායි, අනිත්‍යාදීන්ගේ සිතීම වශයෙන් චිත්තායි. යමෙකුට එය හටගනීද, එය අනිත්‍යාදී වශයෙන් චින්තනය කරවයිනුයි චිත්තායි. අනිත්‍යාදීන් මනාව පරීක්‍ෂා කෙරේනුයි උප පරික්ඛායි. භූරි යනු පෘථුවියයි. මෙයද සියුම් අර්ථයෙන්ද, පැතිරීම් අර්ථයෙන්ද, පෘථුවිය මෙන් වූයේනුයි භූරියි. නොහොත් ප්‍රඥාවම සිදුවූ අර්ථයෙහි සිත් අලවානුයි භූරියයි යු.සේයි. පර්වතයන්හි හෙණක් මෙන් කෙලෙස් සංසිද්ධයි. පීඩා කෙරේනුයි මෙධායි. වහා ශිල්ප ශාස්ත්‍ර ග්‍රහණධාරණ අර්ථයෙන් හෝ මෙධායි. යමෙකුට එය උපදීද? සත්ත්ව හිත ප්‍රතිපත්තියෙහි යෙදුණේ, ඒ හා යෙදුණු ධර්මයන්හිද ස්වභාව ලක්‍ෂණ ප්‍රතිවේධයෙහි මෝරවයිනුයි පරිණායිකායි, ධර්මයන්හි අනිත්‍යාදී වශයෙන් විවිධාකාරව බලානුයි

විපසසනායි. මනා ආකාරයන්ගෙන් අනිත්‍යාදීන් දනීනුයි සමපජානොයි. එහි ස්වභාවය සමපජඤ්ඤායි. නොමං පිළිපත් සෙසන්ධව අසු නිසි මං පිළිපත්තනු, කරන කෙට්ටක්හු ලෙසින්, නොමං දුවන කුළු සිත මං එළාවීමට විදිනුයේ නුයි, කෙට්ට මෙනායි පනොදොයි. දැකුම් ලකුණැ ඉදරැ කැරේනුයි ඉන්ද්‍රියයයි. ප්‍රඥා සංඛ්‍යාත ඉන්ද්‍රිය පඤ්ඤාන්ද්‍රියයයි. කුමක් යුසේයි? මෙය පුරුෂයාගේ ඉන්ද්‍රිය පුරිෂේන්ද්‍රිය මෙන් නොව ප්‍රඥාවගේ ඉන්ද්‍රිය ප්‍රඥේන්ද්‍රියයි. තවද ප්‍රඥාවම ප්‍රඥේන්ද්‍රිය යයි යු.සේයි. අවිද්‍යාවෙන් නොසැල්ලේනුයි පඤ්ඤාබලයයි. කෙලෙස් සිදලන අර්ථයෙන් ප්‍රඥාවම අවියක් වූයේනුයි පඤ්ඤාසත්ථයයි. ඉතා උස්ව නැගී අර්ථයෙන් ප්‍රඥාවම ප්‍රාසාදයක් වූයේනුයි පඤ්ඤාපාසාදොයි. ආලෝකවත් කරන අර්ථයෙන් ප්‍රඥාවම ආලෝකයක් වූයේනුයි පඤ්ඤා ආලොකොයි. බැබළීම් අර්ථයෙන් ප්‍රඥාවම බැබළේනුයි දීප්තිමත්ව බබලන අර්ථයෙන් ප්‍රඥාවම දීප්තිමත්ව බැබළේනුයි පඤ්ඤා පජ්ජානොයි. එක් පර්යංකයක හුන් නැණවතාට දස දහසක් ලෝදා ඒකාලෝක, ඒකෝභාෂ, එකප්‍රදේශන වේ. එහෙයින් එය යු.සේයි. යම් ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශනා කරන ලද මෙම තෙපදයන් අතර එක් පදයකින්ද එකම අර්ථය ගෙනදේ. 'මහණෙනි, මේ ආලෝක සතරෙකි. කවර සතරෙක්ද යත්? වන්ද්‍රාලෝකය, සූර්යාලෝකය, ශ්‍රේෂ්ඨාලෝකය, ප්‍රඥාලෝකය යන සතරයි. මහණෙනි, මේ සිව් ආලෝකය. මහණෙනි මේ සිව් ආලෝකයන් අතර, යම් ඒ ප්‍රඥාලෝකයක් වේද, එයම ශ්‍රේෂ්ඨය. එසේම මහණෙනි, මේ බැබළීම් සතරෙකි. මහණෙනි, මේ දීප්තිමත් බැබළීම් සතරෙකි සත්ත්වයින්ගේ අදහස් වශයෙන් සූත්‍ර දේශනා කරන ලදහ. එයට අනුරූපව මෙහිද තෙරුන් විසින් දේශනා කරන ලදහ. අර්ථය නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන් බෙදනු ලබන්නේ මනාව බෙදන ලද්දේ වෙයි. අනෙක් ආකාරයකින් අනෙකක් අනෙක් ආකාරයකින් අනෙකක් අවබෝධ කරයි. ඇල්ම කරන, ඇල්ම දෙන, ඇල්ම හටගන්වන, සිතුවම් කළ, දුලබ පහළවීම්, අසමාන, උසස් සත්ත්වයින් පරිභෝග කළ යනාදී අර්ථයෙන්ද, ප්‍රඥාව රත්තයක් වූයේනුයි > පඤ්ඤාරතනංයි. එයින් සත්ත්වයෝ මුළා නොවෙත්. තෙමේ හෝ අරමුණෙහි මුළා නොවේනුයි අමොහොයි. ධම්මවිචය පදය කියන ලද අර්ථමය. එය කවරහෙයින් නැවත කියන ලද්දේද යත්? අමෝහයාගේ මෝහයට ප්‍රතිපක්‍ෂ බව දැක්වීම සඳහා. එහෙයින් එය මෙසේ දක්වයි. යම් මේ අමෝහයක් වේද, හුදෙක් එය මෝහයෙන් අන්‍ය ස්වභාවයක් පමණෙක්ම නොවේ. මෝහයට ප්‍රතිපක්‍ෂ ධර්මවිචය සංඛ්‍යාත අමෝහය මෙහි අදහස් කරන ලදී. සමමා දිට්ඨි යනු තෛර්යාණික කුසල්

දෘෂ්ටියයි. එහි දුක්ඛ සමුදයෙහි ඥාණය කවරෙක්ද ? එහි දුක්ඛ නිරෝධයෙහි ඥාණය කවරෙක්ද? එහි දුක් නිරෝධයට පමුණුවන ප්‍රතිපදා ඥාණය කවරෙක්දැයි විමසුම් වචන සංකෂ්ප වශයෙන් යු.සේයි.

සත්‍ය ඥාණ වතුෂ්ක ද්වය නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සුද්ධික ප්‍රතිසම්භිදා නිර්දේශයෙහි, මෙම ඥාණයන්ගේ ප්‍රභේද නොමැති හෙයින්ම, යට මෙන් ප්‍රභේද නොදක්වාම 'අර්ථයන්හි ඥාණ අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදා'යයි ආදිය යු.සේයි. ප්‍රඥා ප්‍රභේද නොමැති කල්හිද, තමා විසින් අවබෝධ කරන ලද සිව්සස් දම් මාත්‍ර වශයෙන් වෙනස් බව යෙදෙන හෙයින් 'අර්ථ නානත්වයෙහි ප්‍රඥාව අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයයි' ආදිය යු.සේයි. නානතෙත යනු අර්ථාදීන්ගේ විවිධාකාර භාවයෙහි, වච්ඡානෙ යනු අර්ථාදීන්ගේ නිශ්චය කිරීමෙහි, සලලකඛණෙ යනු අර්ථාදීන් මනාව දැක්මෙහි, උපලකඛණෙ යනු අර්ථාදීන්හි වැඩිමනත් දැක්මෙහි, පභෙදෙ යනු අර්ථාදීන්හි නොයෙක් හේදයන්හි, පභාවනෙ යනු අර්ථාදීන්හි ප්‍රකට කිරීමෙන් හටගැන්වීමෙහි, ජොතනෙ යනු අර්ථාදීන්ගේ දැක්වීමෙහි, විරොචනෙ යනු අර්ථාදීන්ගේ විවිධාකාරයෙන් දැක්වීමෙහි, පකාසනෙ යනු අර්ථාදීන්ගේ බැබළවීමෙහි නානතෙතයයි මුල්පදය කොට සියල් සාධාරණ වශයෙන් යු.සේයි. වච්ඡානෙ යනු සෝවාන් වූවනුගේ වශයෙන්, සලලකඛණෙ, උපලකඛණෙ යනු සක්‍යදාගාමීහුගේ වශයෙන්, 'පභෙදෙ පභාවනෙ' අනාගාමීහුගේ වශයෙන්, 'ජොතනෙ විරොචනෙ පකාසනෙ' යනු අර්හත්හුගේ වශයෙන් කියන ලදැයි මෙසේද මෙහි යෙදීම් කළයුත්තාහ.

සුද්ධික ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතක ඥාණ නිර්දේශයෙහි, තථාගතසස යන වචන උදෙසීමෙහි, ස්වරූපයෙන් අවිද්‍යමාන වූද, ශ්‍රාවකයින්ගෙන් අසාධාරණ ඡටි ඥාණයන්යැයි කියන ලද හෙයින්, තථාගතයන් වහන්සේටමැයි කියන ලද්දේම වේ. එහෙයින් උද්දේශයෙහි අර්ථ වශයෙන්, සිද්ධ වූ, තථාගත වචන නිර්දේශයෙහි ග්‍රහණය කරන ලදී. සතෙත පසසති යනු රූපාදීන්හි කැමැත්ත හා ඇල්මෙන් ඇලුණු බැවින්, ඇලී සිටී හෙයින්

සත්ත්වයෝය. එම සත්ත්වයින් ඉන්ද්‍රිය පරො පරියත්ත ඥාණ වක්‍රයින් බලයි. අප්පරජකෙඛ යන ප්‍රඥාමය ඇසෙහි ස්වල්ප වූ රාගාදී රජස් ඔවුන්ටනුයි අල්ප රජස්කයි. එම අල්ප රජස්කයින්, මහා රජකෙඛ යනු ප්‍රඥාමය ඇසෙහි මහත් වූ රාගාදී රජස් ඔවුන්ටනුයි මහාරජස්කයි. මහත් වූ රාගාදී කෙලෙස් ඔවුන්ටනුයි හෝ මහා රජස්කයි. තිකඛ්ඤ්‍යෙ මුතින්ඤ්‍යෙ යනු තික්‍රණ ඉද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන් ඔවුන්ටනුයි තිකඛ්ඤ්‍යයි. මාද්‍ර වූ ඉද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන් ඔවුන්ටනුයි මුද්ඤ්‍යයි. සවාකාරෙ දවාකාරෙ යනු සොදුරු ඉද්ධාදී, ආකාර, කොටස් ඔවුන්ටනුයි ස්වාකාරයි.

පිළිකුල් ගර්භා කරන ලද, ඉද්ධාදී ආකාර කොටස් ඔවුන්ටනුයි ද්වාකාරයි. සුවිඤ්ඤාපයෙ, දුට්ඨිකාපයෙ යනු යමකෙනෙක් කියන ලද කරුණ, නිසිපරිදි විමසා වටහා ගනිත්ද? ඉතා පහසුවෙන් අවබෝධ කරවීමට හැකිවෙත්ද? ඔවුහු සුවිඤ්ඤාපයයි. ඉන් විපරිතය දුට්ඨිකාපයයි. අප්පෙකවෙව පරලොක වජ්ජභය දසසාවිනො යනු ඇතැම්හු පරලොවදී, රාගාදී දොස්ද භය වශයෙන් දක්නාහු, මෙම පද විස්තරයෙහි, ලෝකය පිළිබඳවම කියන ලද හෙයින් ස්කන්ධාදී ලෝකයෙහිද, රාගාදී දෝෂයන්හි, දැඩිව භය දක්නා සුදුසුයි හෝ පරලොක භය දසසාවිනොයි. ඒ පරලොව දොස්හි බියදක්නා සුදුසුයේ යයි මෙසේ අර්ථගත යුතුය. අප්පෙකවෙව න පරලොක වජ්ජ භය දසසාවිනො යනු ඉන් විපරිතයයි ලෝක යනු කැඩී බිඳී යන අර්ථයෙනි. වජ්ජං යනු දුරුකළයුතු අර්ථයෙනි. මෙනෙකින් උදෙසයෙහි නිර්දේශය කරන ලද්දේ වේ.

නැවත නිර්දේශයෙහි, ප්‍රතිනිර්දේශය කරනුයේ 'අප්පරජකෙඛ මහා රජකෙඛ' ආදිය වදාළහ. එහි ත්‍රිවිධ රත්නයන්හි විශ්වාස කිරීම් සංඛ්‍යාත ඉද්ධාව මොහුට ඇත්තේනුයි සද්දෙයි. ඒ ඉද්ධා සම්පන්න පුද්ගලයා අභ්‍යන්තර නමැති දුහුච්ඡලයේද, අභ්‍යන්තර මූලික සෙසු අකුසල දුහුච්ඡලයේද, අල්ප බැවින් අප්පරජකෙඛයි. ඔහුට ඉද්ධාව නැත්තේනුයි අසසද්දෙයි. හෙතෙම කියන ලද ආකාර ඇති කෙලෙස් දුහුච්ඡලෙන් මහත් බැවින් මහා රජකෙඛයි. මොහු විසින් චිරයය අරඹන ලද්දේනුයි ආරද්ධවිරියොයි. හෙතෙම කුසිතකම නමැති දුහුච්ඡලයේද, කුසිතකම මූලිකකොට ඇති සෙසු අකුසල දුහුච්ඡලයේද අල්ප බැවින් අප්පරජකෙඛයි. දුර්වල චිරයවත් බැවින්, පිළිකුල් ආකාරයෙන් ගිලාබසිනුයි කුසිදයි. කුසිදම කුසිතොයි. හෙතෙම කියන ලද ආකාර ඇති දුහුච්ඡලයේ මහත් බවින් මහරජකෙඛයි. අරමුණට එළැඹ සිටි සිහිය මොහුටනුයි උපට්ඨිත සතියි. ඔහු සිහිමුළාව

නමැති දුහුවිල්ලගේද, සිහිමුලාව මූලික සෙසු අකුසල් දුහුවිල්ලගේද, අල්පතාව බැවින් අපාරජකේබායි. මුළා වූ නට සිතිය මොහුටනුයි මුට්ඨසසතියි. හෙතෙම කියන ලද ආකාර ඇති දුහුවිල්ලගේ මහත් බැවින් මහා රජකේබායි අර්පණා සමාධියෙන් හෝ උපචාර සමාධියෙන් අරමුණෙහි සමව, මනාව, එළවන ලද්දේ සිටියේනුයි සමාහිතොයි.

එය නොසන්සුන්කම නමැති දුහුවිල්ලගේද, නොසන්සුන්කම මූලික සෙසු අකුසල් දුහුවිල්ලගේද අල්ප බැවින් අපාරජකේබායි. තැන්පත් නුවුයේ අසමාහිතොයි. එය කියන ලද ආකාර ඇති දුහුවිල්ලගේ මහත් බැවින් මහාරජකේබායි. හටගැනීම හා විනාශය දක්නා නුවණ මොහුට ඇත්තේනුයි පඤ්ඤාවායි. එය මෝහ නමැති දුහුවිල්ලගේද, මෝහමූලික සෙසු අකුසල් දුහුවිල්ලගේද අල්ප බැවින් අපාරජකේබායි. මෝහයෙන් මුළාවූ හෙයින් දුෂ්ට ප්‍රඥාව මොහුටනුයි දුප්පඤ්ඤායි. එය කියන ලද ආකාර ඇති දුහුවිල්ලගේ මහත් බැවින් මහාරජකේබායි.

සද්ධො පුග්ගලො තිකඛිනියො යනු බහුලව උපදිනු ලබන බලවත් ශ්‍රද්ධාවෙන් ශ්‍රද්ධාවත් වූයේ, එම ශ්‍රද්ධා ඉන්ද්‍රියයෙන්ම තීක්ෂණ ඉන්ද්‍රිය ඇතියේ. අසසද්ධො පුග්ගලො මුදිනියො යනු බහුලව උපදිනු ලබන අශ්‍රද්ධාවෙන් අශ්‍රද්ධාවත් වූයේ අතරින්පතර උපදිනු ලබන දුර්වල සද්ධිනියෙන් මුදිනියොයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

සද්ධො පුග්ගලො සවාකාරො යනු එම ශ්‍රද්ධාවගේම බබළන ආකාරයයි. අසසද්ධො පුග්ගලො දවාකාරො යනු එම අශ්‍රද්ධාවෙන්ම විරූපාකාරයයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සුචිඤ්ඤාපයො යනු පහසුවෙන් අවබෝධ කරවන්ට හැකිවන්නේය. දුචිඤ්ඤාපයො යනු දුකසේ අවබෝධ කරවන්ට හැකිවන්නේය යනුයි. පරලොක වර්ජ භය දසසාවී යන මෙහි නුවණැත්තනුගේම ශ්‍රද්ධාදීහු සුපිරිසිදු වෙති. එහෙයින් සුපිරිසිදු ශ්‍රද්ධාදියෙන් සමන්විත, ඒවා යෙදුණු සුපිරිසිදු ශ්‍රද්ධාදියෙන්, සමන්විත වූයේද, ඒ හේතුවෙන් හටගත් ප්‍රඥාවෙන් පරලොව දොස් භය වශයෙන් දක්නේ වේ. එහෙයින්ම ශ්‍රද්ධාදී සතර, පරලෝ දොස් භය වශයෙන් දක්නේ යයි යු.සේයි.

දැන් 'පරලොක භය දසසාවී' යන මෙහි කියන ලද, ලෝකයද, දොස්ද දක්වන්ට, 'ලොකො' යන ආදිය වදාළහ. එහි ස්කන්ධයෝම

කැඩී බිඳී යන අර්ථයෙන් ලෝක යනුයි බන්ධලොකොයි. සෙසු ද්වයයෙහිම එම ක්‍රමයමැයි.

විපතති හව ලොකො යනු අපාය ලෝකයයි. එය වනාහි අනිවුල්ල හෙයින් විරූපී ලාභයනුයි විපතතියි. වේනුයි හවයයි. විපතම හවයනුයි විපතති හවයි. විපතතිහවයම ලෝකයනුයි විපතති හව ලොකො, විපතති සම්භව ලොකො යනු අපායට එළැඹෙන කර්මයයි. එය වනාහි එයින් එළය හටගනීනුයි සම්භවයි. විපතෙහි හටගැන්ම විපතති සම්භවයි. විපතති හටගැන්මම ලෝකයනුයි විපතති සම්භව ලොකො, සම්පතති හව ලොකො යනු සුගති ලෝකයයි. එය යහපත් එලඳෙන හෙයින්, ලාභයනුයි සම්පතතියි වේනුයි හවයි. සම්පතතියම හවයනුයි සම්පතති හවයි. සම්පතති හවයම ලෝකයනුයි සම්පතති හව ලොකො, සම්පතති සම්භව ලොකො යනු සුගතියට එළැඹෙන කර්මයයි. එය වනාහි ඉන් එළය හටගනීනුයි සම්භවයි. සැපතෙහි හටගැන්ම සම්පතති සම්භවයි. සම්පතති සම්භවයම ලෝකයනුයි සම්පතති සම්භව ලොකො, එකො ලොකො යනාදිය යට කියන ලද අර්ථමය. වජ්ජං යනු අසවලා යැයි අනිර්දේශ්වහෙයින් නපුංසක වචනය කරන ලදී.

කිලෙසා යනු රාගාදීහුය. දුච්චරිතා යනු ප්‍රාණසාතාදීහුය. අභිසංඛාරා යනු පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදීහුය. හවගාමි කම්මා යනු තමාට විපාකදීම් වශයෙන් හවයට යෙන්නුයි හවගාමිනො; අභිසංස්කාරයන්හිද විපාක හටගන්වන්නා වූම කර්ම යු.සේයි. ඉති යනු කියන ලද ආකාර දැක්වීමයි. ඉමසමිං ච ලොකෙ ඉමසමිං ච වජ්ජෙ යනු කියන ලද ආකාර ඇති ලෝකයෙහි ද, වද්‍යයෙහිද, තිබ්බාභය සඤ්ඤා බලවත් භය සංඥාව, තිබ්බා පර ශබ්දයෙහි අර්ථය යු.සේයි. 'භය සඤ්ඤා' යනු භය ශබ්දයෙහි ලෝක වද්‍ය ද්වයයද භය හේතු හෙයින් භයද, බිය හෙයින් බියවූයේ බියවෙමිසි සංඥාව භය සංඥායි. පච්චුප්පට්ඨිතා හොති ඒ ඒ කරුණ හේතුකොට එළඹ සිටියාහු වේ. සෙය්‍යථාපි උකඛිතතාසිකෙ වධකෙ යනු යම්සේ නම් පහරදෙත්ට ඔසවන ලද කඩුව සහිත පසම්තුරා කෙරෙහි තියුණු බිය හැඟීම එළඹ සිටියාහු වේද? එපරිද්දෙන් ලෝකයෙහිද වද්‍යයෙහිද තියුණු බිය හැඟීම එළඹ සිටියාහු වේ. ඉමෙහි පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි යනු අල්ප රජස්ක පංචකාදීන්හි, දස පඤ්චකයන් වශයෙන්, එකිනෙකෙහි පහක් පහක් බැගින් වූ ආකාර වශයෙන් 'පණස් ආකාරයන්ගෙන්' ඉමානි පඤ්චානුයානි යනු සඬිනුය ආදී පඤ්චානුයයන්, ජානානි යනු තථාගතයන්

වහන්සේ ප්‍රඥාවෙන් දැනගනිති. පසසති යනු දිවැසින් දිවියේ මෙන් කරයි. අඤ්ඤාති යනු සියලු ආකාරයන්ගෙන් වැළඳගෙන දැනිය. පටිච්ඡෙදාති එක් කොටසක් හෝ ඉතිරි නොකොට නිරවශේෂ දර්ශන වශයෙන් ප්‍රඥාවෙන් පළයි යන අර්ථයි.

ඉන්ද්‍රිය පරාවරතා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ආසයානුසය ඥාණ නිර්දේශයෙහි, ඉධ තථාගතො යන ආදී පංචාකාරයෙන් තබන ලද නිර්දේශයයි. එහි ආසයානුසය කියන ලද අර්ථමය. වර්තං පෙර කරන ලද කුසලාකුසල කර්ම, අධිමුතති යනු කුසල්, අකුසල් හැමතන්හි සිත්හි ඇල්ම අත්හැරීම, හඬබා හඬබෙ යනු සුදුසු නුසුදුසු, ආර්ය ජාතියෙහි හටගනිත්, උපදින්නුයි හඬබායි. සමීප වර්තමාන, වර්තමාන වචනයි. වත්තාහුය උපදින්නාහුයයි හඬබායි. උපකාර වූයේ යයි යන අර්ථයි. ආර්ය මාර්ග ප්‍රතිවේධයට සුදුසු, උපනිශ්‍රය සමීපන්න යම්කෙනෙක් වෙත්ද? ඔවුහු හඬබ නම් වෙති. කියන ලද්දට ප්‍රතිපක්ෂ වූයේ අහඬබයි. 'කතමොව සත්තානං ආසයො' යනාදී නිර්දේශයෙහි ප්‍රතිනිර්දේශය. එහි සසසතො යනු ලෝකය නිත්‍යයයි යන අර්ථයි. මෙහි සිරුරුම නැසේ. ආත්මය වනාහි මෙහිද අත් තන්හිද ඔහුම යැයි හඟිත්. අසසසතො යනු ආත්මය අනිත්‍යයි. ශරීරය සමගම නස්නේ යයි හඟිත්. අනතවා යනු අල්ප කසිණයෙහි ධ්‍යාන උපදවා ඒ පරිත්ත කසිණය අරමුණු කොටගත් කසිණ සිත කෙළවර සහිත ආත්මයැයි හඟිත්. අනතතවා යනු අප්‍රමාණ කසිණයෙහි ධ්‍යාන උපදවා, ඒ අප්‍රමාණ කසිණාරම්මණ සිත කෙළවර රහිත ආත්මයයි හඟිත්. තංජීවං තංසරීරං යනු ජීවයද ශරීරයද එයමය. ජීවය යනු ආත්මයයි ලිංග විපර්යාසයෙන් නපුංසක වචනයෙන් කරන ලදී. සරීරං යනු රාශාර්ථයෙන් ස්කන්ධ පංචකයයි. අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරං යනු ජීවය අනෙකකි. ස්කන්ධ පංචකය අනෙකකි. හොති තථාගතො පරමමරණා යනු ස්කන්ධ මෙහිම විනාශ වේ. සත්ත්වයා මරණින් මතු විද්‍යමාන වේ. විනාශ නොවේ. තථාගත යනු සත්ත්වයාට විශේෂ නාමයකැයි සමහරු කියති. සමහරු වනාහි තථාගත යනු රහත්හු යැයි කියති. මේවා නොවේයයි එක් පක්ෂයක දොස් දැක මෙසේ ගනිත්. නහොති තථාගතො පරමමරණා යනු ස්කන්ධයෝද මෙහිම නසිත්. සත්ත්වයාද මරණින් මතු නොවේ.

සිදෙන්නේය. විනාශ වන්නේය. මෙම 'හොඳි' යන පක්ෂයෙහි දොස් දැක මෙසේ ගනිත්. හොඳිව නහොඳිව මේ එක් එක් පක්ෂයක් දැඩිව ගැනීමෙහි දොස් දැක දෙපාර්ශ්වයම ගනිත්. නෙව හොඳි න නහොඳි යනු මොවුහු දෙපාර්ශ්වයෙහි දැඩිව ගැනීමෙහි, දෙපාර්ශ්ව දොස් පැමිණීම දැක චූයේද නොචූයේද වේ. නොවන්නේද නොවේ. වන්නේද නොවේ යයි අමරා විකෂෙප පක්ෂය ගනිත්. මේ මෙහි අටුවා ක්‍රමයයි.

සසසනො ලොකොතිව යන ආදියෙහි දස ආකාරයන්ගෙන් දෘෂ්ටි ප්‍රභේදයම යු.සේයි. එහි සසසනො ලොකො යනු ස්කන්ධ පංචකය ලෝකයැයි ගෙන මේ ලෝකය නිත්‍යය, තිරය, සර්වකාලිකයැයි ගන්නනුට ශාශ්වතයි ග්‍රහණාකාරයෙන් පවත්නා දෘෂ්ටියයි. අසසසනො යනු එම ලෝකයම නැසෙන්නේය. විනාශ වන්නේ යයි ගන්නනුට විනාශය ග්‍රහණාකාරයෙන් පවත්නා දෘෂ්ටියයි. අනතවා යනු පරිත්ත කසිණලාභියා, කුල්ල පමණ නැළිය පමණ කසිණයෙහි සමවැදුණුනුට, සමවන තුළ පවත්නා ලද, රූපාරූප ධර්මයන් ලෝකය යැයිද, කසිණ පරිච්ඡේදදාන්තයෙන් අන්තයැයි ගන්නනුට, ලෝකය අන්තවත්තයැයි ග්‍රහණාකාරයෙන් පවත්නා දෘෂ්ටියයි. එය ශාශ්වත දෘෂ්ටියද, උච්ඡේද දෘෂ්ටියද මේ එම කසිණයෙහි සමවැදුණු පැතිරුණු කසිණ ලාභිනුට, සමවන තුළ පැවැති රූපාරූප ධර්මයන් ලෝකයැයිද, කසිණ පරිච්ඡේදාන්තයෙන්ද, අන්තයක් නැතැයි ගන්නනුට ලෝකය අනන්තයැයි ග්‍රහණාකාරයෙන් පැවැති දෘෂ්ටියයි එය ශාශ්වත දෘෂ්ටියද, උච්ඡේද දෘෂ්ටියද වේ. තං ජිවංතං සරිරං යනු බිඳෙන ස්වභාවැති ශරීරයටම ජීවය යැයි ගත් හෙයින් ශරීරය විනාශවන කල්හි, ජීවයද විනාශ වේයැයි නැසීම් ග්‍රහණාකාරයෙන් පැවැති දෘෂ්ටියයි. දෙවන පදයෙහි, ශරීරයෙන් අන්‍ය ජීවයාගේ ග්‍රහණය කළ හෙයින්, ශරීරය විනාශවන කල්හිද ජීවය විනාශ නොවන්නේ යැයි සාශ්වත ග්‍රහණාකාරයෙන් පැවැති දෘෂ්ටියයි. හොඳි තථාගතො යනු ආදීන්හි සත්ත්වයා තථාගත නම්. ඔහු මරණින් මතු වේයයි ගන්නා කල්හි ප්‍රථම ශාශ්වත දෘෂ්ටියයි. නොවේයයි ගන්නා කල්හි දෙවන උච්ඡේද දෘෂ්ටියයි. වෙයි, නොවෙයි ආකාරයෙන් ගන්නා කල්හි තෙවන ඒකව ආශ්වත දෘෂ්ටියයි නොම වේ. නොවන්නේද නොවේයයි ගන්නා කල්හි සිව්වන විකෂෙප දෘෂ්ටියයි.

ඉති යනු කියන ලද ආකාර ඇති දෘෂ්ටි හේතු දැක්වීමයි. හව දිට්ඨි සනතිසසිතා වා සත්තා හොනති විහව දිට්ඨි සනතිසසිතාවා යනු හවය

ශාශ්වතයි යු.සේයි. ශාශ්වත වශයෙන් උපදිනු ලබන දෘෂ්ටිය හව දෘෂ්ටියයි. හව යනුද, දෘෂ්ටි යනුද යු.සේයි. උච්ඡේදය විභවයයි යු.සේයි. උච්ඡේද වශයෙන් උපදිනු ලබන දෘෂ්ටිය විභව දෘෂ්ටියි. විභවයැයිද දෘෂ්ටියැයිද යු.සේයි කියන ලද ආකාර ඇති දසවැදෑරුම් දෘෂ්ටිය, හව දෘෂ්ටියැයිද, විභව දෘෂ්ටියැයිද දෙයාකාරවම වේ. ඒ ද්වයය එකිනෙක ආශ්‍රිත වූවානු, ආශ්‍රිත නොවූවානු, එකට ඇලුණානු වෙති.

එතෙවා පන උභෝ අනෙක අනුපගමම යන මෙහි 'අග්නිතොවා උදකතොවා මිටුභෙදාවා' යන ආදීන්හි මෙන් 'වා' ශබ්දය එක් කිරීම් අර්ථයෙහිය. ඒවා කියන ලද ආකාර ඇති ශාශ්වත උච්ඡේද වශයෙන්, පක්‍ෂ ද්වයයෙහි නොඑළඹී, නොඇලී, අත්හැර යන අර්ථයි. අනුලෝමික ක්ෂාන්ති යනු විකල්පාර්ථයෙහි හෝ යෙත්. ඉදපපවචයනා පටිච්ච සමුපපනෙනසු මේ ජරාමරණාදීන්ට ප්‍රත්‍යය වූයේ, ඉදපපවචයායි. ඉදපපවචයම > ඉදපපවචයනායි. ඉදපපවචයන්ගේ සමූහය හෝ ඉදපපවචයනායි. මෙහි ලක්‍ෂණය ශබ්ද ශාස්ත්‍රයෙන් පර්යේෂණ කළයුතුයි. ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයන් නිසා සමග මනාව උපන්නානු පටිච්ච සමුපපනෙනයි. ඒ ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්හි ඒ ඉදපපවචයනාවයෙහි. අනුලෝමිකාති බන්ධි යනු ඥාණයයි. ඥාණය වනාහි ඉවසන හෙයින් බන්ධියි. පටිලද්ධාභෝති යනු සත්ත්වයින් විසින් අවබෝධ කරන ලද්දානු වෙති. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්මයන්ට, ප්‍රත්‍යය සාමාන්‍ය අයත් බැවින් ඉදපපවචයනා ක්ෂාන්තියෙන් උච්ඡේදත්වයට නොපැමිණීම වේ. ප්‍රත්‍යයන් අනුව උසස් දැක්මෙන්, එලයන් අනුව උසස් දර්ශනයක් වන හෙයින්. ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්හි ක්ෂාන්තියෙන් ශාශ්වතත්වයට නොඑළඹීම වේ. ප්‍රත්‍යය සාමග්‍රියෙහිදී අලුත් අලුත් ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් හටගන්නා වූ ධර්මයන්ගේ ඉපැත්ම දක්නා හෙයින්. මෙසේ මේ අත්තද්වයට නොපැමිණ, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්ම දැක්මෙන් උච්ඡේදය නොවේ. ශාශ්වත නොවේයැයි පවත්නා මනා දර්ශනය අනුලෝම ක්ෂාන්තිය යැයි දකයුත්තාහ. මෙසේ එම දෘෂ්ටි ද්වයට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ සමාග් දෘෂ්ටිය යු.සේයි. යථාභූතං වා ඥාණං යනු, තත් වූ පරිදි, ස්වභාව පරිදි, දකයුතු දෑ එහි පැවැති ඥාණයද, විෂය ව්‍යවහාරයෙන් යථාභූත ඥාණයයි යු.සේයි. එය වනාහි සංස්කාරෝපේක්‍ෂා කෙළවර කොටැති විවසුන් නැණ මෙහි අදහස් කරන ලදී. යට වනාහි යථාභූත ඥාණ දර්ශනයැයි හයතුපට්ඨාන ඥාණය යු.සේයි. තත්වූ පරිද්දෙන් දන්නා නුවණ සත්ත්වයින් විසින් ලබන ලද්දේ වේයයි සම්බන්ධයයි.

දැන් 'සසසනො ලොකො' ආදීන්හි මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය වඩන ලදී. 'එතෙවා පන, ආදීන්හි සමාග් දෘෂ්ටිය වඩනා ලද සත්ත්ව සන්තානය ගෙනහැර දක්වා 'කාමං සෙවනතඤ්ඤාඤා' ආදී සෙසු අකුසලයන්ගෙන්ද, සෙසු කුසලයන්ගෙන්ද වඩන ලද සත්ත්ව සන්තානය දක්වයි. එහි කාමය සේවනය කරන්නා වූම පුද්ගලයා තථාගතයන් වහන්සේ දැනිය යුතු කළයුත්තාහ. සෙවනතං යනු නිතර හැසිරීම් වශයෙන් සෙවුනා. පෙර සේවනය කිරීම් වශයෙන් කෙලෙස් කාම බර මොහුට නුසි කාමගරුකොයි. එසේම කාමය විත්ත සන්තානයෙහි වන්නේනුයි කාමාසයොයි. සිතෙහි පැතිරීම් වශයෙන්ම, කාමයෙහි අධික ලෙස ඇලුණේ, ලග්න වූයේනුයි කාමාධිමුතෙතොයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. නෛෂ්ක්‍රමාදීහු කියන ලද අර්ථමය. කාමාදි ත්‍රයයෙන් සෙසු අකුසල්ද, නෛෂ්ක්‍රමාදී ත්‍රයයෙන් සෙසු කුසල්ද ගන්නා ලද්දේ හෝ වෙතියි දතයුත්තාහ. මෙම සත්ත්වයින්ගේ ආසය යැයි තෙඅයුරින් කියන ලද සන්තානයම දක්වයි. මේ වනාහි මෙහි අටුවා ක්‍රමයයි. 'ඉති භවදිට්ඨි සන්තිසසිතාවා' යනු ශාශ්වත දෘෂ්ටිය හෝ ආශ්‍රිතය. ශාශ්වත දෘෂ්ටිය වනාහි භව දෘෂ්ටිය යැයි යු.සේයි. උච්ඡේද දෘෂ්ටියද විභව දෘෂ්ටිය යැයි කියන ලදී. සියලු දෘෂ්ටීන් ශාශ්වත, උච්ඡේද යන දෘෂ්ටීන්හි ඇතුළත්කොට ඇති හෙයින්, මේ සියලුම දෘෂ්ටිගතික සත්ත්වයෝ මේ දෘෂ්ටි ද්වයෙහි ආශ්‍රිත වූවාහු (ඇතුළත් වූවාහු) වෙති. එය කියන ලද්දේමය. කවචානය බොහෝසෙයින් ලෝකය ද්වයයක් ආශ්‍රිත වූයේ වේ. එය ඇත්තේමය. එය නැත්තේමය යන ද්වයයයි. මෙහි වනාහි අස්තිත්වය යනු ශාශ්වතයි. නාස්තිත්වය යනු උච්ඡේදයයි. මේ වෘත්ත නිශ්‍රිතයින්ගේ සිතෙහි පවත්නා ආකාරයයි. දැන් නිර්වාණ නිශ්‍රිත වූ ශුද්ධ සත්ත්වයින්ගේ සිතේ පවත්නා ආකාරය දක්වන්නට, 'එතෙවා පන උභො අනෙත අනුපගමම ආදිය වදාරන ලදී. එහි එතෙවා පන යනු ඒවාම, උභො අනෙත යනු සාශ්වත උච්ඡේද සංඛ්‍යාත ද්වයාන්තයෙහි, අනුපගමම යනු නොඇලී, ඉද්දාමය යනා පටිච්ච සම්ප්‍රසාරනෙකු ධර්මෙකු යනු ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්හි මෙය ප්‍රත්‍යාවීමෙන්, අනුලොමිකා බන්ධන යනු විදර්ශනා ඥාණයයි. යථාභූත ඥාණං යනු මාර්ග ඥාණයයි. මෙය යු.සේයි. යම් ඒ ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදයෙහිද, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්හිද යන එම ශාශ්වත-උච්ඡේද ද්වයාන්තයට නොඑළඹ විදර්ශනා ලදහ. ඉන් මත්තෙහි යම් මාර්ග ඥාණයක් වේද, මේ සත්ත්වයින්ගේ ආසයයි. මෙය සංසාර වෘත්ත නිශ්‍රිත වූ සියලුම සත්ත්වයින්ගේ ආසයයි. මෙය වාසය කරන ස්ථානය යැයි ඇදුරන්ගේ සමාන අර්ථ කථනයයි.

පරලොවක් නැතැයි කියන්නෝ වනාහි කීහු. මාර්ගය නම් වාසය නසමින් යයි. නුඹ මාර්ගය වාසය යැයි කියන්නෙහිද? ඔහුට කිවයුතුය. නුඹ ආර්ය වාසය කියන්නෙක් වෙහිද? නොවෙහිද? ඉදින් නොවෙමියි කියයිද? නුඹ අභාණකතායෙන් (කටපාඩම) නොදන්නෙහියයි කිවයුතුය. ඉදින් භාණකයෙක් වෙමියි කියයිද? සූත්‍රය ගෙනඑවියි කිවයුතුය. ඉදින් ගෙන එයිද? එසේනම් එය යහපති. ඉදින් ගෙන නොඑයිද? තෙමේ ගෙන ආ යුතුය. මහණෙනි, යම් ඒ ආර්යයෝ වාසය කළාහුද? වාසය කරන්ද? වාසය කරන්නාහුද? එබඳු වූ මේ දස ආර්ය වාස කෙනෙක් වෙති. එම සූත්‍රය මාර්ගයෙහි වාසභාවය දක්වයි. එහෙයින් එය මනාව කියන ලද්දේ වේ. මෙය වනාහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සත්ත්වයින්ගේ ආසය දන්නේ, මෙම දෘෂ්ටිගතයන්ගේද, මෙම විදර්ශනා ඥාණ මාර්ග ඥාණයන්ගේ නොපවත්නා ඝෂණයන්ද දැනීමය. එහෙයින්ම කාමය සෙවුණාහුම දැනියයි ආදිය යු.සේයි.

අනුසය නිර්දේශයෙහි අනුසය යනු කවරාර්ථයකින් අනුසය වේද? අනුසයනාර්ථයෙහි එම අනුසයනාර්ථය කිනම් වේද? අප්‍රතිණාර්ථයයි. ඒවා අප්‍රතිණාර්ථයෙන් ඒ ඒ සන්තානයෙහි අත්තොහාර පවතින් නමැ. එහෙයින් අනුසය යැයි කියති. අනුසෙනති යනු අනුරූප කරුණක් ලැබ උපදිත් යයි අර්ථයි. එසේද වුවත් ප්‍රශ්නයක් වන්නේය. අනුසයනාර්ථය නම් අප්‍රතිණාකාරයයි. එයද උපදියයි කියන්ට නොයෙදේ. (කීම නුසුදුසුයි.) එහි මේ ප්‍රතිවචනයයි. අප්‍රතිණාකාරය නොවේ. අනුසය යනු අප්‍රතිණාර්ථයෙන් බලවත් භාවයට පත් ක්ලේශය යු.සේයි. එය සිත හා එකට යෙදුණේ අරමුණු සහිත වූයේ, ප්‍රත්‍යය සහිතාර්ථයෙන් සහේතුක ඒකාන්ත අකුසල් වූයේ, අතීත වූයේද අනාගත වූයේද වර්තමාන වූයේද වේ. එහෙයින් උපදියයි කීම ගැලපේ. එහි මේ ප්‍රමාණයයි. පළමුව මෙහිම අභිසමය කථා වන්නේ කෙලෙස් දුරුකෙරෙයයි විමසුම්කොට, අනුසයයන්ගේ වර්තමාන භාවය ඇතිහෙයින්, ශක්තිමත් වූයේ අනුසය දුරුකරයි යයි යු.සේයි. ධම්මසංගණියෙහි, මෝහයාගේ පද බෙදුමෙහි, අවිද්‍යානුසය, අවිද්‍යාව මැඩගෙන නැගිසිටින, අවිද්‍යාවෙහි ඇලුණු මෝහය අකුසල මූලයයි. මේ එසමයෙහි මෝහය වේයයි අකුසල් සිත සමග මෝහයෙහි උපන් බැව් යු.සේයි. කථා වස්තුවෙහි අනුසය අව්‍යාකෘතය, අනුසය අහේතුකය. අනුසය සිතෙන් වෙන්වූවාහු යැයි සියලු වාද ප්‍රතික්‍ෂේප කරන ලදහ. අනුසය යමකයෙහි සත්වාරයන් අතර, එක්තරා උපදින වාරයෙකිනි යමෙකුට කාමරාගානුසය උපදීද? ඔහුට ප්‍රතිඝානුසය උපදියයි

ආදිය යු.සේයි. එහෙයින් අනුසෙනනි යනු යෝග්‍ය කරුණක් ලැබ උපදිත් යයි යමක් කියන ලද්ද, එය මෙම පෙළෙහි ප්‍රමාණයෙන් යෝග්‍යයැයි දතයුතුය. යම් සිත හා එක්ව යෙදුණ අරමුණ යයි ආදිය කියන ලද්ද? එයද මනාව කියන ලද්දේමය. එම අනුසය නම් මනාව නිපත් සිත හා එකට යෙදුණු අකුසල ධර්මය යැයි මෙහි නිෂ්ඨාවට යායුතුය.

කාමරාගානුසයො යනාදීන්හි කාමරාගයද, එය ප්‍රතීණ නොවූ අර්ථයෙන් අනුසයනුයි, කාමරාගානුසයයි. සෙසු පදයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. කාමරාගානුසය මෙහි ලෝභ සහගත චිත්තයන්හි සහජාත වශයෙන්ද, ආරම්භණ වශයෙන්ද, අමනාප සෙසු කාමාවචර ධර්මයන්හි ආරම්භණ වශයෙන්ම උපදිනු ලබන ලෝභයයි. පටිසානුසයො යනු දොමීනස් සහගත චිත්තයන්හි සහජාත වශයෙන්ද, ආරම්භණ වශයෙන්ද, මනාප වූ සෙසු කාමාවචර ධර්මයන්හි ආරම්භණ වශයෙන් උපදිනු ලබන ද්වේශයයි. මානානුසයො යනු දෘෂ්ටිගත විප්‍රයුක්ත ලෝභ සහගත චිත්තයන්හි සහජාත වශයෙන්ද, ආරම්භණ වශයෙන්ද, දුක් වේදනා අත්හළ සෙසු කාමාවචර ධර්මයන්හිද, රූපාවචර, අරූපාවචර ධර්මයන්හිද, ආරම්භණ වශයෙන්ම උපදිනු ලබන මානයයි. දිට්ඨානුසයො යනු සිව් දෘෂ්ටිය හා එක්ව යෙදුණු සිත්හි, විචිකිච්ඡානුසයො යනු විචිකිච්ඡාව සමග යෙදුණු සිත්හි, අවිජ්ජානුසයො දොළොස් අකුසල් සිත්වල සහජාත වශයෙන් හා ආරම්භණ වශයෙන්, දෘෂ්ටි, විචිකිච්ඡා මෝහ යන ත්‍රයයම සෙසු ත්‍රෛභූමික ධර්මයන්හි (ලෝකයන්හි) අරමුණු වශයෙන්ම උපදින්නාහුය. භවරාගානුසය සිව් දෘෂ්ටිගත විප්‍රයුක්ත සිත්වල උපදිනු ලබන්නේද සහජාත වශයෙන් නොකියන ලදී. රූපාවචර අරූපාවචර ධර්මයන්හි උපදිනු ලබන ලෝභය අරමුණු වශයෙන්ම යු.සේයි.

දැන් කියන ලද පරිදි අනුසයයන්ගේ අනුසයනස්ථාන දක්වන්නේ 'යං ලොකෙ' යන ආදිය වදාළහ. එහි 'යං ලොකෙ පියරූපං' යනු මෙලොව යම් ප්‍රිය ජාතියට අයත් ප්‍රිය ස්වභාවයට අයත් සාකරූපං යනු සිසිල් ජාතියට අයත්. ආස්වාදය ආසන්න කරුණ වූ ඉටු අරමුණ. එසේ සහනානං කාමරාගානුසයො අනුසෙති යනු එම මනෝඥ අරමුණෙහි සත්ත්වයින්ගේ අප්‍රතිණාර්ථයෙන් කාමරාගානුසය අත්නොහැර පවතී. 'පියරූපං සාකරූපං' යනු මෙහි කාමාවචර ධර්මයම අදහස් කරන ලදී. යම්සේ නම් දියෙහි ගිලුණුනුට, යටද, මත්තෙහිද, හාත්පසද ජලයම වේද? එපරිද්දෙන්ම මනෝඥාරම්භණයෙහි රාග ඉපදීම නම් පුරුද්ද මනාව පුරුදුකළ බැවින්

වෙයි. අමනෝඥ අරමුණෙහි කෝපය ඉපදීමද එසේමය. ඉති ඉමෙසු දවසු ධර්මෙසු යනු මෙසේ මෙම ඉටුඅනිටු අරමුණු ස්වභාවයන්හි, අවිජ්ජානුපතිතා යනු කාමරාග කෝප සම්ප්‍රයුක්තව අරමුණු කිරීම් වශයෙන් අවිද්‍යාව මත්තෙහි වැටුණාහු අනුව ගියාහු වෙති. විනාශකොට යනුද පාඨයි. තදෙකකොට එම අවිද්‍යාව සමග එකට හටගෙන සිටීම් වශයෙන් එක්ව සිටියේ. මානෝව දිට්ඨිව විවික්ච්ඡාව යනු නවවැදැරුම් මානය, දෙසැට ආකාර දෘෂ්ටිය, අපට වස්තූක විවික්ච්ඡාව තදෙකට මානය, තදෙකට දිට්ඨිය, තදෙකට විවික්ච්ඡා යයි යනු යෙදීමය. දට්ඨබ්බා දැකිය යුතුය. අවබෝධ කළයුතුය. ත්‍රයය එකතුකොට බහුවචන කරන ලදී.

මෙහි භවරාගානුසය වනාහි කාමරාගානුසයෙන්ම සංග්‍රහ කරන ලදැයි දතයුතුය.

වර්ත නිර්දේශයෙහි, තෙළෙස් වේතනා පුඤ්ඤාහිසංඛාරොයි. දොළොස් අපුඤ්ඤාහිසංඛාරොයි, සිව් ආනෙඤ්ජාහි සංඛාරොයි එහි කාමාවචරය පරිත්ත භූමකොයි අනෙක්වා මහා භූමකොයි, එම ත්‍රයයෙහි යම්කිසි අල්ප විපාක භූමියක් වේද? එය පරිත්ත භූමකොයි මහා විපාක ඇත්තේ මහා භූමකොයි දතයුතුය.

අධිමුතති නිර්දේශයෙහි, සනති යනු විද්‍යමාන වෙති. හිතාධිමුතතිතා යනු ලාමක අදහස්, පණිතාධිමුතතිකතා යනු යහපත් අදහස්, සෙවනති යනු ආශ්‍රය කරත්. ඇලෙන්. හජනති යනු එළැඹෙත්. පයිරුපාසනති යනු නැවත නැවත එළැඹෙත්. ඉදින් ආචාර්ය උපාධ්‍යායයෝ සිල්වත්හු නොවෙත්ද? අනෙකවැසික හා සද්ධිවිහාරිකයෝ සිල්වත්හු වෙත්ද? ඔවුහු තමාගේ ආචාර්ය උපාධ්‍යායයන් වෙතද නොඑළැඹෙත්. තමා හා සමාන ගැළපෙන හිඤ්ඤත් වෙතම එළැඹෙති. ඉදින් ආචාර්ය උපාධ්‍යාදීහු යෝග්‍ය අය වෙත්ද? අනෙක් හිඤ්ඤා අයෝග්‍ය අය වෙත්ද? ඔවුහු ආචාර්ය උපාධ්‍යාදීන් වෙත නොඑළැඹෙති. තමා හා සම ලාමක අදහස් ඇතියවුන් වෙතම එළැඹෙති. මෙවැනි එළැඹීම් හුදෙක් දැන් පමණක් නොව අතීතානාගතයන්හිද වීම් හා වියහැකි බැව් දක්වන්ට අතීතමපි අද්ධානං ආදිය වදාළහ.

එහි අතීතමපි අද්ධානං යනු අතීත කාලයෙහි, අත්‍යන්ත සංයෝගාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයයි. සෙස්ස නොගැඹුරු අර්ථමය. මෙය

දුසිලන්ට දුසිල් සේවනයමය. සුසිලන්ට සුසිල් සේවනයමය. දුෂ්ප්‍රාඥයින්ට, දුෂ්ප්‍රාඥසේවනයමය. ප්‍රඥාවන්තයින්ට ප්‍රඥාවන්ත සේවනයමයැයි කවරෙක් නියම කෙරේද, අදහස් ස්වභාවය නියම කරයි.

භව්‍යාභව්‍ය නිර්දේශයෙහි, හැරදැරූමිය යුතු දෑ පළමුව නිර්දේශකොට ගතයුතු දෑ පසුව නිර්දේශ කරන්නට, උද්දේශයාගේ උපිළිවෙළින් පළමුව අභව්‍යතා නිර්දේශ කරන ලදහ. උද්දේශයෙහි වනාහි ද්වන්ද සමාසයෙහි අවිචිතසසව මඤ්ඤාසස යන පදයෙහි පූර්වනිපාත ලක්ෂණ වශයෙන් 'භබ්බ ඉබ්බය' පෙරටුයෙහි යොදන ලදී.

කම්මාවරණෙන යනු පස්වැදෑරුම් ආනන්තරිය කර්මයෙන්, සමන්තාගතා යනු යුක්තවූවාහු, කිලෙසාවරණෙන යනු නියත මිථ්‍යා දෘෂ්ටියෙන් මෙම ද්වයය ස්වර්ග මාර්ගයන්ට ආවරණ හෙයින් ආවරණයෝය. හික්ෂුණි දූෂකාදී කර්මයෝද, කර්මාවරණයෙහිම සංග්‍රහ කරන ලදහ. විපාකාවරණෙන යනු අහේතුක ප්‍රතිසන්ධියෙන්, ද්විභේතුකයින්ටද ආර්යමාර්ග ප්‍රතිවේධයක් නොමැත. එහෙයින් ද්විභේතුක ප්‍රතිසන්ධි විපාකාවරණමයැයි දතයුත්තාහ. අසසදධා යනු බුද්ධාදී උතුමන් කෙරෙහි ශ්‍රද්ධා රහිත භාවයයි. අච්ඡන්දකා යනු කුසල් කරනු කැමැත්තෙහි ඇල්ම රහිත භාවයයි. උතුරුකුරු දිවයින් වැසි මනුෂ්‍යයෝ අච්ඡන්දක ස්ථානයට පිවිසියාහුය. දුප්පඤ්ඤා යනු භවංග ප්‍රඥාවෙන් පිරිහුණා වූ භවංග ප්‍රඥාවගේ පරිපූර්ණත්වයට පත්වූයේ වී නමුදු, යමෙකුගේ භවංගය ලෝකෝත්තර මාර්ග ඵලයන්ට පාදක නොවේද? එයද දුෂ්ප්‍රාඥම නමැ. අභබ්බා නියාමං ඔක්කමිතුං කුසලෙසු ධම්මෙසු සම්මතතං යනු කුසල්දම්හි නිවැරදි ස්වභාවානුකූල නියමිත පිළිවෙළ සංඛ්‍යාත ආර්ය මාර්ගයට අවතීර්ණ වීමට නුසුදුසුය. ආර්ය මාර්ගය යහපත් ස්වභාවය බැවින් සම්මතතංය. එයම අනන්තරව ඵල දානයෙහි තෙමීම හෝ අවල භාවයෙන් නියම කරන්නට, අවතීර්ණ වන්නට පිවිසෙන්නට නුසුදුසුයි. න කම්මා වරණෙන ආදිය කියන ලද්දට, වෙනස් ආකාරයෙන් දතයුත්තාහ.

ආසයානුසය ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

යමක ප්‍රාතිහාර්ය ඤාණ නිර්දේශයෙහි, අසාධාරණං සාවකෙහි යනු සෙසු ශ්‍රාවක අසාධාරණ ඤාණ නිර්දේශයෙහි අන්‍ය වචනයන්ගෙන්

අවකාශ අභාව හෙයින් නොයු.සේයි. මෙහි වනාහි අන්‍ය වචන අභාව හෙයින් යු.සේයි. උපරිමකායනො යනු ශරීරයෙහි නාභියෙන් මතුයෙහි, අග්නිකඛ්‍යොධො පවත්නාහි යනු තේජෝ කසිණ අරමුණු කොට, පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට, මතු ශරීරයෙන් ගිනිදැල් නැගී සිටිවායි ආවර්ජනය කොට පරිකර්මකොට අභිඥා ඥාණයෙන් මතු කයින් ගිනිදැල් නැගී සිටිවායි අධිෂ්ඨාන කළ කල්හි අධිෂ්ඨානය සමග මතු කයින් ගිනිදැල් නැගී සිටියි. ඕ වනාහි රාශ්‍යර්ථයෙන් බන්ධයැයි යු.සේයි. හෙට්ඨිම කායනො යනු නාභියෙන් යට ශරීරයෙන්, උදකධාරා පවත්නාහි යනු ආපො කසිණාරම්මණ පාදක ධ්‍යානයට සමවැද නැගිට යමකයෙන් දියදහරා නැගී සිටිවායි, ආවර්ජනය කොට, පරිකර්ම කොට අභිඥා ඥාණයෙන් යට කයෙන් දියදහරා නැගී සිටිවායි අධිෂ්ඨාන කළ කල්හි, අධිෂ්ඨානය සමගම යට කයෙන් දියදහරා නැගී සිටියි. ද්විපාර්ශ්වයෙන්ම නොසිඳීම් වශයෙන්ම පවතියයි යු.සේයි.. අධිෂ්ඨානයෙහිද, ආවර්ජනයෙහිද, අතරත හවංග චිත්තද්වයයක් පවතී. එහෙයින්ම යුගලව ගිනිකඳ හා දියදහරා පවතින්. අතරක් නොපෙනේ. අන්‍යයන්ට වනාහි හවංග පිරිසිඳීමක් නැත.

පුරුෂ්මකායනො යනු ඉදිරිපසින්, පවර්ෂ්ම කායනො යනු පසුපසින්, දකුණ අකඛ්‍යො වාම අකඛ්‍යො යන ආදිය සමාස පාඨයමය. අනෙකක් නොවේ. දකුණු නාස්පුඩුවෙන්, වම්නාසා පුඩුවෙන් යයි පාඨය සුන්දරය. හුස්ව කොටද කියවති. අංසකුටනො යනු මෙහි ඉහළ නැගී අර්ථයෙන් කුළක් මෙනැගී කුටොයි. උරහිසම කුළක් වූයේ අංසකුටයි. අංගුලංගුලෙහ එකෙකි ඇඟිල්ලෙන්, අංකුලනතරිකාහි යනු ඇඟිලි අතරින් එකෙක ලොමනො අග්නිකඛ්‍යොධො පවත්නාහි එකෙක ලොමනො උදකධාරා පවත්නාහි යනු දෙඅයුරින්ම ආමෙණ්ඩිත වචනයෙන් සියලු ලෝමයන්ගේ භාත්පසින් ගැනීම කළ හෙයින්, එක එක ලෝමයෙන්ම ගිනිකඳ, දියදහර යුගල යුගලව පවත්වනියි යු.සේයි. ලෝම (රෝම) කුපයෙන්, ලෝමකුපයෙන් දියදහර පවත්වයි යන මෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සමහර පුස්තකයන්හි එක් එක් ලෝම (රෝම)යෙන් ගිනිකඳ පවත්වයි. ලෝමකුපයෙන් ලෝමකුපයෙන් දියදහර පවත්වයි. ලෝම කුපයෙන්, ලෝමකුපයෙන් ගිනිකඳ පවත්වයි. එක් එක් ලෝමයෙන් දියදහර පවත්වයි යයි ලියන ලදී. එයද යෙදේමය. ප්‍රාතිහාර්යයාගේ ඉතා සියුම් බව දක්වන හෙයින් ප්‍රථම පාඨයම වඩා සුන්දරය.

දැන් ඡන්දනං වණණානං යනු යට, මතුකයෙන් යැයි ආදී නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන් ශරීරාවයව යු.සේයි. ඒ ශරීරාවයව සම්බන්ධව පවත්වයි යන වචන සම්බන්ධයෙන් යමක ප්‍රාතිහාර්යාධිකාරයෙන්ද, ඡට් වර්ණයන්ගේ, ශරීරාවයව වූ, රශ්මීන් යුග්මවැ පවතින්නැයි යු.සේයි. ඡෂ්ඨී වචන සම්බන්ධයෙන්ද, ඒකාන්තයෙන් රශ්මිහුයැයි පාඨශේෂ කැමැති විය යුතුය. නිලානං යනු නිල්වත් උම්මා පුෂ්ප වර්ණයන්ගේ, පීතකානං යනු කිණිහිරි පුෂ්ප වර්ණයන්ගේ, ලොහිතකානං යනු උදුගොච්ච වර්ණයන්ගේ, ඔදානානං යනු ඔසධි නමැති තාරක වර්ණයන්ගේ මඤ්ජිමානං යනු මද රත් වර්ණයන්ගේ, පහසසරානං යනු ඉතා බබළන ප්‍රකෘතික වර්ණයන්ගේ, ප්‍රභාස්වර වර්ණය වෙන්ව අවිද්‍යමාන වූයේද, කියන ලද පංච වර්ණයන්හි, යම් යම් ආලෝක බබළනුයේද, ඒ ඒ ආලෝක ප්‍රභාස්වර නමැ. එසේමැයි. යමක මහා ප්‍රාතිහාර්ය කරන්නා වූ, තරාගතයන් වහන්සේට, යමක මහා ප්‍රාතිහාර්ය බලයෙන්ම, කෙහෙ, රැවුල්, අක්ඛි ආදී නිල් ස්ථානයන්ගෙන් නිල් රශ්මිහු නික්මෙහි. අහස්තලය අඳුන් සුණු විසුරුවන ලද්දක් මෙන්ද, නිල්පැහැති උම්මා පුෂ්ප හා නිලුපුල් පෙතිවලින් වැසුණාක් මෙන්ද, සෙලවී වැටෙන මැණික් තල් නවුවක් මෙන්ද, විසුරුවන ලද මොණර ඇස් පිලෙන් තැනූ වස්ත්‍රයක් මෙන්ද වේ. වර්මයෙන්ද, අක්ඛිත්තේද කහපැහැති ස්ථානයන්ගෙන් කහ රශ්මිහු නික්මෙහි. දිසා ප්‍රදේශ රත්රස විසුරුවන්නාක් මෙන් රත් වස්ත්‍ර දිගහරින ලද්දාක් මෙන්ද කොකුම් වූර්ණ කිණිහිරි මලින් ගැවැසී ගත්තාක් මෙන්ද බබළති. මස් ලේ හා අක්ඛිත්ති රත් ස්ථානයන්ගෙන් ලෝහිත(රත්) රශ්මිහු නික්මෙහි. යමකගේ වශයෙන් දිසා ප්‍රදේශ රත්සිරියල් වූර්ණයෙන් වර්ණගැන්වූ ආකාරයෙන්, මනාව ඉදුණු, දියකළ ලාකඩ රස ඉසින්නාක් මෙන්, රත් කම්බිලියකින් වටකළාක් මෙන්ද, දෑසමත් එරබදු වද යන මල්වලින් ගැවැසී ගත්තාක් මෙන්ද, බබළති. අස්ථීන්ගෙන්ද, දත්තයන්ගෙන්ද, තේත්‍රයන්හි ශ්වේතස්ථානයන්ගෙන් ශ්වේත රශ්මිහු නික්මෙහි. යමකගේ වශයෙන් දිසා ප්‍රදේශ රිදී පර්වත මුදුන්වලින් ඉසිනු ලබන ක්ෂීරධාරා ගැවැසී ගත්තාක් මෙන්ද, දිගහරින ලද රිදී තහඩු වියනක් මෙන්ද, පතිතවන රිදී තල් නැටි මෙන්ද, කොඳ, සුදු මානෙල්, නික, සමන්, දෑසමත් ආදී පුෂ්පයන්ගෙන් ගැවැසී ගත්තාක් මෙන්ද බබළති. අත්ල, පතුල ආදී මද රත් ස්ථානයන්ගෙන් මදටිය පැහැති රශ්මිහු නික්මෙහි. යමකගේ වශයෙන් දිසා ප්‍රදේශ පඬු දැලකින් වටකළාක් මෙන්ද, රතු කටුකරඬු විසිරවූවා මෙන්ද බබළති. සියුම් රෝම නිය ආදී ප්‍රභාස්වර ස්ථානයන්ගෙන් ප්‍රභාශ්වර රශ්මිහු නික්මෙහි. යමකගේ වශයෙන් දිසා ප්‍රදේශ දවහත් තරු රාශියකින්

පිරුණාක් මෙන්ද විදුලි පටලයකින් පිරුණාක් මෙන්ද බබළති. හගවා වංකමති ආදීන්ගෙන්, බුදුරදුන්ගේද, නිර්මිතයන්ගේද, විවිධ ඉරියව් පැවැත්වීම යමක මහා ප්‍රාතිහාර්යයෙන්ම වේයයි දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. එම නිර්මිතයන්ගේ ඉරියව් යුගලව පවතී. ඉදින් නිර්මිතයෝ බොහෝ ප්‍රමාණ වෙත්ද? 'නිර්මිතයා ආදි වශයෙන් කවර හෙයින් ඒකවචන කරන ලද්දේද යත්?' නිර්මිතයන්හිද එකිනෙකාගේ විවිධ ඉරියව්භාවය දැක්වීම සඳහායි.

බහුවචනයෙන් කී කල්හි සියලුම නිර්මිතයෝ එක්වර එකිනෙක ඉරියව් පවත්වන්නාහු වෙති. ඒකවචනයෙන් කී කල්හි නිර්මිතයින් වෙන වෙනම නොයෙක් ඉරියව් පවත්වන්නෙකු මෙන් හැගේ. (සිවුරු පඬු පොවනවිට සියල්ලෝම සිවුරු පඬු පොවති. එක් අයෙක් පඬු පොවයි. එක් අයෙක් සක්මන් කරයි. එක් අයෙක් බවුන් වඩයි ආදී වශයෙනි) එහෙයින් ඒකවචන නිර්දේශය කරන ලදී. චූලපත්ථක තෙරද විවිධ ඉරියව්වලින් යුත් හික්කුන් දහසක් මැවීය. කීමෙන්ද බුදුරජ, යමක මහා ප්‍රාතිහාර්යයෙහිදී බහු නිර්මිතයන් නොකරන්නේද? කරන්නේමය. චූලපත්ථක තෙරුන් හැර අනෙක් ශ්‍රාවකයින් එක් ආවර්ජනයෙන්, විවිධ ඉරියව් සමන්විතයින්ගේද විවිධ රූපයන්ගේද නිර්මාණය සිදුනොවේ. නියම නොකොට නිර්මිත කරන ලද්දාහු සෘද්ධිමතා සමාන වූවාහුම වෙති. සිටිම් හිදිම්, කථාකිරීම්, තෘෂ්ණිම්භූතාදියෙහි සෘද්ධිමතා යම් යම් දැයක් කරයිද, නිර්මිතයද ඒ ඒ දැයම කරයි. විසදාශකරණයද, විවිධ ක්‍රියා කරණයද මෙතෙක් මේ ආකාර වෙත්වා. මෙතෙක් මෙනම් දෑ කරත්වායි වෙන් වෙන්ව ආවර්ජනාකොට අදිටන් කිරීමෙන් ඉටුවේ. තථාගතයන් වහන්සේට වනාහි ඒකාවර්ජන අධිෂ්ඨානයෙන්ම නානාප්‍රකාර නිර්මාණ සිදුවේ. එපරිද්දෙන්ම ගිනිකඳ, දියදහර නිමැවුමෙහිද, විවිධ වර්ණ නිමැවුමෙහිද සිදුවේයයි දතයුතුය.

එහි හගවා වංකමති යනු ආකාශයෙහි හෝ පෘථුවියෙහි සක්මන් කරයි. නිමිතො යනු සෘද්ධියෙන් මවන ලද බුදුරුව. තිට්ඨතිවා යන ආදියද ආකාශයෙහි හෝ පෘථුවියෙහි, කපෙපති යනු කරයි. හගවා තිට්ඨති ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

යමක ප්‍රාතිහාර්ය ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

මහා කරුණා ඥාණ නිර්දේශයෙනි, බහුකෙනි ආකාරෙනි යනු දැන් කියනු ලබන එකුත් අනු ආකාරයන්ගෙන්, පසසනතානං යනු නැණැසින්ද, බුදුඇසින්ද බලනවුන්ට, ඔකකමති බසියි, පිච්ඡෙයියි. ආදිතෙතා යනු දුක් ස්වභාව වශයෙන්, පීඩා යෙදීමෙන් තැවීම අර්ථයෙන් ඇවිළිණි. 'යමක් අනිත්‍යයද, එය දුකයැයි කියන ලද හෙයින්, සියලු සංඛතයාගේම දුක් ස්වභාව වශයෙන් පීඩිත වූ හෙයින් දුකටද, කරුණාවටද මුල්වූ හෙයින් පළමුව දුක් ස්වභාව වශයෙන් ඇවිළීමේ යයි කියන ලදැයි දතයුතුය. රාගාදීන්ගෙන් ඇවිළුණු ස්වභාවය මත්තෙහි කියයි.

නොහොත්, ආදිතෙතා යනු රාගාදීන්ගෙන්ම ඇවිළීමේය. මත්තෙහි එයට අත්කිසි නිවීමක් නැතැයි අන්තය බැලීම වශයෙන් නැවත කියන ලදැයි දතයුතුය. ලොක සනනිවාසො යනු පංචස්කන්ධය විනාශවීම් අර්ථයෙන් ලෝක නමැ. තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි වශයෙන් මෙහි සත්ත්වයෝ වෙසෙත්තූයි සනනිවාසයි. ලෝකයද සත්ත්වයාසයද එයමනූයි ලොකසනනිවාසොයි. දුක්විදින ස්කන්ධ පරම්පරාව දැඩිසේ ගෙන සත්ත්ව ව්‍යවහාරය යෙදෙන හෙයින් ලෝක සනනිවාස යෝගයෙන් සත්ත්ව සමූහයද ලෝක සනනිවාසොයි. එයද ස්කන්ධ සහිතවමය. උයුත්තො යනු නොයෙක් කෘත්‍යයන්හි නිතර උත්සාහවත් වන හෙයින් කළ යෝග ඇත්තේ කළ උත්සාහ ඇත්තේ, නිතර කෘත්‍යයන්හි මනාව යෙදුණේයයි යනු කඳු මුදුන්හි සරන ගංගා මෙන් වංචල වූ ගමනින් මරණයට යන්ට අරඹන ලදී. කුමමගහ පටිපනෙනා යනු පිළිකුල් මීට්‍යා මාර්ගයට පිළිපත්තේ, මත්තෙහි වනාහි විපට් පටිපනෙනායි නොයෙක් පදයන්ගෙන් වෙසෙසා යූ.සේයි.

උපනීයති යනු දිරිම වශයෙන් මරණයට පමුණුවයි. ගෙනයයි දිරිම වනාහි ආයුෂයාගේ හැකිළීමයයි යූ.සේයි. අද්ධුවො යනු ස්ථිර නොවේ. හැමකල්හි එක් ආකාරයකින් නොවේ. යම්හෙයකින් ස්ථිර නොවේද? එහෙයින් පමුණුවයි යන එය ප්‍රථම වචනයට හේතුවචනයයි. එයින් කරුණු සහිත ජරා දුක යූ.සේයි. එම ජරා දුක දැක, ජරාවෙන් දිරායාම් රහිත නැණවත්හු පැවිදිවෙති. අතාණො යනු රකින්නට, ආරක්ෂා කරන්නට සමර්ථතායෙන් රහිත වූයේ අනාරක්ෂකයයි යූ.සේයි.

අනභිසසරො යනු මනාව සිහිකොට, ඉදිරියට ගොස්, ප්‍රකාශ කිරීමෙන්, සැනසවීමට අපොහොසත් වූයේ, සත්‍යයකයෙක් නොමැතිකමින්

යන අර්ථයි. රැකවරණයක් නොමැතියේද එහෙයින් අතාණ යනු පළමු වචනයට එය හේතු වචනයකි. එයින් කරුණු සහිතව ප්‍රිය විප්‍රයෝග දුක යු.සේයි. එම ප්‍රිය විප්‍රයෝග දුක දැක ඥාති ව්‍යසන රහිතවද නැණැතියෝ පැවිදි වෙති. අසසකො යනු තම සතු කිසි ද්‍රව්‍යොපකරණයක් රහිත වූයේ, සබ්බං පහාය ගමනීයං යනු තම සතු භාණ්ඩයැයි සැලකූ සියල්ල හැර ලොවින් යායුතුය. යම්හෙයකින් සියල්ල හැර යායුතුද එහෙයින් අසසකො යන එය පළමු වචනයට අදාළ වේ. (න+සක = අසසක) එයින් හේතු සහිත මරණ දුක යු.සේයි. එය දැක භෝග ව්‍යසන රහිතවද, නැණැතියෝ පැවිදි වෙති. අනෙක් අර්ථයෙක්හි, මාණවකය, සත්ත්වයෝ කර්මය ස්වකීය කොට ඇත්තාහුයයි යු.සේයි. මෙහිද රට්ඨපාල සූත්‍රයෙහිද ස්වකීය නුටු ලෝකයැයි යු.සේයි. එය කෙසේ යෙදේද යත්? හැරයාම සඳහා අස්සකයැයි යු.සේයි. කර්මය නොහැර යා යුතුය. එහෙයින් කර්මය ස්වකීයයැයි යු.සේ. රට්ඨපාල සූත්‍රයෙහිද එය එසේම යු.සේයි. 'නුඹ කම් වූ පරිද්දෙන් යන්නෙහි?

උභතො යනු සම්පූර්ණත්වය රහිත, අතිතො යනු වඩ වඩා ප්‍රාර්ථනා කිරීමෙහිද තෘප්තියට පත්නුටුයේ, මෙය උභතතාවයට හේතු වචනයයි. තණ්හාදාසො යනු තෘෂ්ණාවගේ වසගයෙහි පවත්නා හෙයින් තෘෂ්ණාවට දාස වූයේ. මෙය අතෘප්තිමත් භාවයට හේතු වචනයයි. එයින් කැමැතිවීම් රෝගය පෙන්වීමෙන් හේතුසහිත ව්‍යාධි දුක යු.සේයි. එම ව්‍යාධි දුක දැක ව්‍යාධි ව්‍යසන රහිතවද නැණැතියෝ පැවිදි වෙති. අතායනො යනු පුත්‍රාදීන්ගෙන්ද, ආරක්‍ෂාව නොමැති හෙයින් අතායනයි, අනාරක්‍ෂිතයි. ක්‍ෂෙම නොලැබිය හැකිය යන අර්ථයි. අලෙණො යනු ඇලෙන්ට, ඇසුරුකරන්ට නුසුදුසු වූයේ ඇලුණුවන්ටද ආරක්‍ෂා කටයුතු නොකරන හෙයින්ද අසරණො යන නිශ්‍රිතයන්ගේ භය ඉවතට ගෙන නොයනුයේ, භය විනාශ නොකරනුයේ අසරණීභූතො උපතට පෙර තමාගේ අභාවයෙන්ම අසරණ වූයේ, උපත හා සම කාලයෙහිම අසරණ වූයේ යයි අර්ථයි.

උදධතො යනු සියලු අකුසලයන්හි උද්ධව්වයාගේ උපදින හෙයින් සත්ත්ව සත්තානයෙහිද, අකුසල් ඉපදීම් බහුල හෙයින් අකුසලයන් සමග යුත් ලෝකයා ඒ නොසන්සුන්කමින් නොසන්සුන් වූයේ, අවුපසනෙතා යනු නොසන්සුන් ලක්‍ෂණයට උද්ධව්වයාගේම යෝග්‍යයෙන් නොසන්සුන් වූයේ බියට පත් මුවෙකු සම වූයේ, 'උපනීයති ලොකො' ආදී සතරෙහිද,

උදධනො ලොකො යන පංචස්ථානයන්හි ලොකො යයි සඳහන් විය. සෙස්සෙහි ලොක සනනිවාසයැයි සඳහන් විය. දෙඅයුරින්ම සඳහන් වූයේ ලෝකයමය. සසලො යනු පීඩාජනනය කරන හෙයින්ද, ඇතුළත විදින හෙයින්ද, ඉවත් කරලීම දුෂ්කර හෙයින්ද 'සලල' යැයි සංඛ්‍යාවට ගියා වූ සල්ලයන් සමග පවත්නා හෙයින්, විදො මුව ආදීන් සමහරවිට අන්‍යයන් විසින් විදින ලද්දාහු වෙති. මෙම ලෝකය වනාහි නිතර තමාම විදින ලදී. පුද්ගලෙහි යනු රාග, ද්වේෂ, මෝහ, මාන, දෘෂ්ටි, ක්ලේශ, දුෂ්චරිත යයි කියන ලද සත් සල්ලයන්ගෙන්, තසස යනු ඒ ලෝක සන්නිවාසයාගේ, සලලානං උද්ධතා යනු සත්ත්ව සන්නානයෙන් ඒ සල්ලයන් උදුරන පුද්ගලයා, අඤ්ඤාත්මයා යනු මා හැර, භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ යම් ශ්‍රාවකයෝ හුල් උදුරන්ද, ඔවුන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ වචනයෙන්ම උදුරන හෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ උදුරති නම්. අවිජ්ජාකාරාවරණො යනු අවිද්‍යාවම ස්වභාවික දර්ශනය ආවරණය කිරීමෙන් අන්ධයෙකු මෙන් කෙරේනුයි අවිජ්ජාකාරොයි. එයම ස්වභාවික ගම්‍ය වැළැක්වීමෙන් එය ආවරණය කෙරේනුයි අවිද්‍යාන්ධකාර ආවරණයි. කිලෙස පඤ්ජර පකඛිතෙතා යනු කෙලෙසුන්ම කුසල් ගම්‍ය අවහිර කරන අර්ථයෙන් කුඩුවක් වූයේනුයි කෙලෙස් පඤ්ජරයි. අවිද්‍යා ප්‍රභව වූ කෙලෙස් කුඩුවෙහි බහාලන ලද්දේ, හෙළන ලද්දේ, ආලෝකාං දසෙසතා යනු ප්‍රඥාලෝකය දක්වන සුලු වූයේ. ප්‍රඥාලෝකයාගේ ස්වභාවය දක්වනසුලු වූයේ යයි අර්ථයි. අවිජ්ජාගතො යනු අවිද්‍යාවට ගියේ පිවිසියේ, හුදෙක් අවිද්‍යාවගේ ආවරණ මාත්‍රයම පමණෙක් නොවේ. තවද ග්‍රහණ වශයෙන් අවිද්‍යා කෝෂයෙහි ඇතුළට පිවිසියේයයි ප්‍රථම සඳහනට වඩා විශේෂයයි. අණ්ඩභූතො යනු බිජුවටක්වැ උපන්නේ යම්සේ වනාහි බිත්තරයෙහි උපන්නා වූ ඇතැම් සත්ත්වයෝ අණ්ඩභූතායි කියන්ද? එසේ මෙම ලෝකය අවිද්‍යා අණ්ඩකෝෂයෙහි උපන් හෙයින් අණ්ඩභූතයයි යු.සේයි. පරියොනදො යනු ඒ අවිද්‍යා අණ්ඩකෝෂයෙන් හාත්පසින් ඔතන ලද්දේ, බඳනා ලද්දේ වෙළන ලද්දේ වේ.

තනතාකුලක ජාතො යනු නූලක් අවුල් වුණාක් මෙන්, යම්සේ නම්, නොමනාව බහා තැබූ, මීයන් විසින් කපන ලද ජෛෂ්කාර්මිකයන්ගේ හුවට ඒ ඒ තන්හි ආකුල වේද? මේ අග කොටසය. මේ මුල කොටසයැයි, අගින් අග මුලින් මුල සම කරන්ට දුෂ්කර වේද? එපරිද්දෙන්ම සත්ත්වයෝ ප්‍රත්‍යයාකාරයන්හිද, පැකිළුණාහු ආකුල ව්‍යාකුල වෙත්ද? ප්‍රත්‍යයාකාරයන් සෘජු කරන්ට නොහැකි වෙති. එහි නූල එක් එක් පුද්ගලයාට, වෙන් වෙන්

වූ පුරිස ක්‍රියාකාරිත්වයෙහි පිහිටා ප්‍රත්‍යයාකාර ඥාණය සෘජු කරන්ට හැකිවන්නේද? බෝධිසත්ත්ව දෙදෙනෙක් හැර අන් සත්ත්වයෙක් තමාගේ ශක්තියෙන් ප්‍රත්‍යයාකාර ඥාණය සෘජු කරන්ට සමර්ථයෙක් නම් නැත. යම්සේ නම් ආකූල වූ තත්තුව කැඳ දමා, බුරුසුවෙන් පහරනුයේ ඒ ඒ තත්ති අවුල් වූයේ ගැට බැඳුණේ වෙයි. එසේ මෙම ලෝකය ප්‍රත්‍යයන්හි පැකිළි ප්‍රත්‍යයෙහි සිත සෘජු කරන්ට නොහැකි වන්නාහු, දෙසැට දෘෂ්ටිගත වශයෙන් අවුල් වූයේ, ගැට බැඳුණේ වේ. යම් ආකාර දෘෂ්ටි නිශ්‍රිත ඒ සියල්ලෝම දෘෂ්ටි සෘජු කරන්ට නොහැක්කාහුමය. ගුලාගුණධිකජානෝ යනු ගුලාගුණධිකයක් මෙන් වූයේ; පේෂකාර කැඳහුය < ගුලා ගුණධික යැයි කියූ ලැබේ.

ගුලා නමැති පක්ෂීහු වර්ගයක් වෙති. එම පක්ෂියාගේ කැඳැල්ල යයිද ඇතැමෙක් කියති.

එම ද්වයයම ආකූලය. අගින් අග, මුලෙන් මුල සමකරන්ට දුෂ්කර යැයි පළමු ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුතුය. මුඤ්ජබ්බඛජභූතෝ යනු මුඤ්ජ තෘණ හා බ්බඛජ තෘණ මෙන් වූයේ, මුඤ්ජතෘණ බ්බඛජ තෘණ මෙන් හට ගත්තේය. යම්සේ වනාහි එම තෘණ කොටා (තළා) කළ රැහැණ දිරු කල්හි කිසියම් තැනෙක්හි වැටුණේ ගෙන, එම තෘණවල මෙය අගය, මෙය මුලයැයි අගින් අග, මුලින් මුල සමකරන්ට දුෂ්කරය. එයද තම පුරුෂ වීර්යය යොදා සෘජු කරන්ට හැකිවන්නේය.

බෝධිසත්ත්ව දෙදෙනෙකු හැර අන් සත්ත්වයෙක් තමාගේ ශක්තියෙන් ප්‍රත්‍යයාකාර ඥාණය සෘජු කරන්ට සමර්ථ වූයේ නම් නොවේ. මෙසේ මේ ලෝකයා ප්‍රත්‍යයාකාර ඥාණය සෘජු කරන්ට, නොහැකි වනුයේ දෙසැට දෘෂ්ටිගත වශයෙන්ම ගැට හටගත්තේ වී, සැපයෙන් පහවූ, දුකට හේතු වූ, විවසව පතිත වන සංසාරය නොඉක්මවයි. එහි අපායෝ යනු නිරය, තිරිසන් යෝනිය, ප්‍රේත විෂය, අසුරකාය යන සතරයි. සියළුම තිවෘතක සංඛ්‍යාත සුව දායකත්වයගේ අභාවය හෙයින් අපාය යැයි යු.සේයි. එසේම දුක්ඛයාගේ ස්වභාව හෙයින් දුගඟකිසි. සුව ශරීරයෙන් විවසව පතිත වන හෙයින් විනිපාතෝ; අනෙකක් වනාහි,

බන්ධනඤ්ච පටිපාටි - ධාතු ආයතනනානිව

අබ්බොවජ්ජනං වත්තමානා - සංසාරොති පටුවවති

ස්කන්ධ, ධාතු, ආයතනයන්ගේ පිළිවෙළ නොසිඳී පැවැත්ම සංසාරයැයි කියනු ලැබේ. ඒ සියල්ලම ඉකුත් නොකරයි. නොඉක්මවයි. තවද, චුතිසෙන් ප්‍රතිසන්ධියද ප්‍රතිසන්ධියෙන් චුතියදැයි මෙසේ නැවත නැවත චුති ප්‍රතිසන්ධිත්ගනු ලබන්නේ, ත්‍රිවිධ භවයන්හි සිව් යෝනීන්හි, පඤ්ච ගතින්හි, සප්ත විඤ්ඤාණස්ථිතීන්හි, නව සත්තාවාසයන්හි, මහා සමුද්‍රයෙහි ඇතුල් කළ නැවක් මෙන්, යන්ත්‍රයෙහි යොදවන ලද ගොණෙකු මෙන්ද පරිභ්‍රමණය වේමැයි. අවිජජා විසදොස සලලිතෙනා යනු අවිද්‍යාවම අකුසල් ඉපැත්මෙන් කුසල් ජීවිත නසන හෙයින් විසනුයි අවිජජා විසංයි. එය චිත්ත සන්තානය දූෂණය කරන හෙයින් අවිජජා විසදොසොයි. ඉන් යටපත් වූ හා නැගී සිටුනා දුශ්චරිත ස්වභාවයෙන් බොහෝ තැවරුණේ, ආලේප කරන ලද්දේනුයි අවිජජා විසදොස සලලිතෙනායි. කිලෙස කලලී භූතො අවිද්‍යාදී මූලික කෙලෙස් ගිලාබැසීම් අර්ථයෙන් කලල, මඩනුයි කිලෙස කලලංයි. එය මොහුට ඇත්තේනුයි කිලෙස කලලියි. මෙසේ වූයේ. රාගදොස මොහ ජටා ජටිතො යනු ලෝභ, කෝප, අවිද්‍යා සංඛ්‍යාත - රාග, ද්වේෂ මෝහ යන මෙබඳු රූපාදී අරමුණුවල, යට මතු වශයෙන් නැවත නැවත උපත්තා හෙයින් එකට එකතුකොට මැසීම් (ගැටගැසීම්) අර්ථයෙන් උණපඳුරු ආදී, සාධාජාල සංඛ්‍යාත ගෙතුම මෙනැයි ජටායි. ඒ රාග, ද්වේෂ, මෝහ ආදී ගෙතුමෙන් ගෙතුණේ (අවුලෙන් අවුලට පත්වූයේ) යම්සේ නම් උණපඳුරු ආදීන් සමග උණපඳුරු ආදීන් මෙන් මෙසේ ඒ අවුලෙන් මේ ලෝකය (ලෝවැසියා) ගැට ගැසුණේය. වෙළුණේය. මසන ලද්දේයයි අර්ථයි. ජටං විජටෙනා යනු මෙසේ මේ ත්‍රෙලෝක ධාතුව, ගැට ගසා සිටි ගැටය ලිහනුයේ, මනාව සිඳලනුයේ, මනාව ප්‍රදාලනය කරනුයේ තණහා සංඝාට පටිමුකෙකා යනු තෘෂ්ණාවම නොසිඳී පවත්නා හෙයින් එක්කොට බැඳීම් අර්ථයෙන් සංඝාටනුයි තෘෂ්ණා සංඝාටයි. ඒ තෘෂ්ණා බන්ධනයෙහි බැඳුණේ මනාව පිවිසියේ, ඇතුළත් වූයේනුයි තණහා සංඝාට පටිමුකෙකා, තණහාජාලෙන ඔත්ටො යනු තෘෂ්ණාවම පෙර කියන ලද ආකාරයෙන්, එකට එකතුකොට මැසීම් අර්ථයෙන් ජාලයනුයි තෘෂ්ණා ජාලයයි. ඒ තෘෂ්ණා ජාලයෙන් මඩනා ලද්දේ හාත්පසින් වසන ලද්දේ මනාව වෙළෙන ලද්දේ වේ. තණහා සොතෙන වුසහති යනු තෘෂ්ණාවම සංසාරයෙහි ඇදගෙන යන අර්ථයෙන් ස්‍රෝතය නුයි තෘෂ්ණා ස්‍රෝතයි. ඒ තෘෂ්ණා ස්‍රෝතයෙන් පාවියයි. ඇදගෙන යනු ලැබේ. තණහා සංයෝජනෙන සඤ්ඤාතෙනා යනු තෘෂ්ණාව ලෝකයා සංසාර වෘත්තයෙහි එකට යොදන හෙයින්, බන්ධනය කරන හෙයින් තෘෂ්ණා සංයෝජනයි. එම තෘෂ්ණා සංයෝජනයෙන් යුක්ත වූයේ බද්ධ

වූයේ, තණහානුසයෙන අනුසටො යනු තෘෂ්ණාවම අප්‍රකටව පැවතීම අර්ථයෙන් අනුසය නුයි තෘෂ්ණානුසයොයි. ඒ තෘෂ්ණා අනුසයෙන් විසුරුවන ලද්දේ, අනුව ගියේ, ශක්තිමත් වූයේ, තණහා සනතාපෙන, සනතපාති යනු තෘෂ්ණාවම ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහිද එලකාලයෙහිද, ලෝකයා තවයි නුයි සනතාපොයි. ඒ තෘෂ්ණා සන්තාපයෙන් තවයි තවනු ලැබේ. තණහා පරිළාභෙන පරිධයාති යනු තෘෂ්ණාවම බලවත් වූයේ ප්‍රවෘත්ති කාලයෙහිද, එල කාලයෙහිද භාත්පසින් දවන අර්ථයෙන් මහා දාහයනුයි තණහා පරිළාභොයි. ඒ තෘෂ්ණා දාහයෙන් මනාව දවයි. භාත්පසින් දවයි. දෘෂ්ටි සංසාධාදීහුද මෙම ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුත්තාහ.

අනුගතො යනු ඇතුළට වැදුණේ අනුසටො යනු ලුහුබදිනුයේ, අභිභූතො යනු පීඩාවට පත්වූයේ. අබහාහතො යනු මනාසේ පහරදුන්, අබිමුව, බොහෝසේ පහරදෙන ලදුයේ, දුකෙක පතිධංගිතො යනු දුකෙහි පිහිටි ස්කන්ධ පංචකයෙහි සුවයැයි විපර්යාසයෙන් ගත් දෘෂ්ටියෙහි පිහිටියේ ඇතුළට බැස සිටියේ, තණහාය උඩධිතො යනු තෘෂ්ණාවෙන් උඩින් පැන යන ලද්දේ (පියඹා ගියේ) ඇස වනාහි තෘෂ්ණා රැහැණින් අවුණා රූපය නමැති නාගදත්තයෙහි පියඹා ගියේ, ශ්‍රෝතාදීන් තෘෂ්ණා රැහැණින් අවුණා ශබ්දාදී නාගදත්තයන්හි පියඹා ගියාහු, එයින් යුක්ත ලෝකයාද පියඹා ගියේ නමැ. ජරා පාකාර පරිකබ්භෙනා යනු නොඉක්මවීම් අර්ථයෙන් ප්‍රාකාරයක් සමාන වූ ජරාවෙන් පිරිවරන ලද්දේ, මව්වපාසෙන පරිකබ්භෙනා යනු, මිදීම දුෂ්කරාර්ථයෙන් මළපුඩුවක් බඳු වූ මරණයෙන් බඳනා ලද්දේ, මහා බන්ධන බද්ධොති යනු දැඩි බැවින්ද, සිද්ධ දුෂ්කර හෙයින්ද, මහත් වූ බන්ධනයන්ගෙන් බද්ධ වූ, රාග බන්ධනෙන යනු රාගයම බද්ධි. සංසාරයෙන් සෙලවෙත්ට නොදෙයිනුයි රාග බන්ධනයයි, ඒ රාග බන්ධනයෙන් සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කිලෙස බන්ධනෙන යනු දක්වන ලද ඒවායින් සෙසු ක්ලේශ බන්ධනයෙන්, දුච්චරිත බන්ධනෙන යනු ත්‍රිවිධ දුශ්චරිත බන්ධනයෙන්, සුවරිතය වනාහි බන්ධන මෝක්ෂයට හේතු වුවකද බන්ධන මෝක්ෂ වුවකද ඇත. එහෙයින් එය නොගත යුතුය. බන්ධනං මොචෙනා යනු එම බන්ධනය මුදවන, බන්ධනයෙන් ඔහු මුදවයි යන අර්ථයි. මහා සමබාධ පටිපනෙනා යනු කුසල් හැසිරීම් පීඩනයෙන් මහා සමබාධ සංඛ්‍යාත වූ, රාග, ද්වේෂ, මෝහ, මාන, දෘෂ්ටි ආදී කෙලෙස් දුශ්චරිත සමූහයට පිළිපත්තේ, ඔකාසං දසෙසනා යනු ලොකික ලෝකෝත්තර සමාධි ප්‍රඥා

ප්‍රතිලාභ සඳහා අවකාශ දක්වනුයේ, මහා පළිබෝධෙන පළිබුද්දො යනු මහා වැළැක්මෙන් වටකරන ලද්දේ, මහාලේපයෙන් ආලේප කරන ලද්දේ, පළිබෝධ යනු රාගාදී සත්වැදෑරුම් වූයේමය. තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි පළිබෝධයැයි ඇතැමෙක් දක්වති. පළිබෝධං ජෙනා යනු ඒ පළිබෝධය සිදුණා වූ, මහා පපාතෙ යනු පඤ්චගතික වූ ප්‍රපාතයෙහි, ජාති ජරා මරණ ප්‍රපාතයෙහි හෝ ඒ සියල්ල එතෙරවීම දුෂ්කර අර්ථයෙන් ප්‍රපාත නමැ. පපාතා උද්ධතා යනු ඒ ප්‍රපාතයෙන් උදුරනු ලැබුවාහු, මහා කනතාර පටිපනෙනා යනු ජාති, ජරා, මරණ, සෝක, පරිදේව, දුක්, දොම්නස්, උපායාස නමැති කාන්තාරයට පිළිපත්තේ, ඒ සියල්ලම ඉක්මවා යාම දුෂ්කර අර්ථයෙන් කාන්තාර නමැ. එම කාන්තාර එතෙර කරවන්නා වූ තං කනතාරං තාරෙතා කනතාර තාරෙතායිද පාඨයි. මහා සංසාර පටිපනෙනා යනු නොසිඳි පවත්නා ස්කන්ධ සන්තානයට පිළිපත්. සංසාර මොවෙනා යනු සසරින් මුදවන්නා වූ, සංසාරා මොවෙනායිද පාඨයි.

මහා විදුගෙහ යනු සංසාර නමැති දුර්ගමස්ථානයෙහි, සසරම ගමන් කිරීමට දුෂ්කර හෙයින් දුර්ගයැයි කියනු ලැබේ. සමපරිවත්තති යනු බොහෝසෙයන් නැවති නැවති හැසිරෙයි. එහිම කැරැකෙයි. මහා පලිපෙ යනු මහත් වූ කාම මධ ගොහොරුවෙහි, කාමය වනාහි කිඳබසින අර්ථයෙන් පලිප නමැ. පළිපනෙනා යනු ඇළුණේ, මහා පලිප පළිපනෙනායිද පාඨයි.

අබහාහකො යනු සියලු උපද්‍රවයන්ගෙන් මධනා ලද්දේ, රාගගිනා යනු රාගාදීහුම මනාකොට දවන අර්ථයෙන් අගගයි. එම රාග ගින්නෙන්, සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. උනනිකකො යනු ඔසවා ගෙනයන ලද්දේ, ජාතියෙන් ඔසවා ජරා ආදී උපද්‍රවයට ගෙනයන ලදැයි අර්ථයි. මෙහි 'ක' කාරය අනුකම්පා අර්ථයෙහි දතයුතුය.

හඤ්ඤති නිව්ව මතාණො යනු ආරක්ෂකයෙකු රහිතව නිතර පෙළේ. පතන දණෙඩා යනු රාජාදීන්ගෙන් ලද අණ ඇතියේ, තකකරො යන සොරහු. වජ්ජ බන්ධන බද්දො යනු රාගාදී දොස් බන්ධනයන්ගෙන් බද්ධ වූයේ, ආසාන පව්වුපට්ඨකො යනු මරණ ස්වභාවය නමැති දම්ගෙඩිය පිහිටි තැනට එළඹ සිටියේ, කිසියම් මුදවන්නෙක්, කොච් බන්ධනා මොවෙනායිද පාඨයි. අනාපො යනු ඔහුට පිහිටවන ස්වාමියෙක් නැත. තෙමේ හෝ තමාම පිහිටවූයේ, ස්වාමී වූයේ නොවේනුයි අනාපයි.

අසරණයයි යනුද අර්ථයි. පරම කාපඤ්ඤපභවෙනා යනු ජරාදීන්ගේ ප්‍රතිබාහනයෙහි නොපොහොනා හෙයින් අතිශය දිළිඳු බවට පත්වූයේ, නායෙනා යනු රකින්නහු. තායිතා යන පාඨය වඩා යෝග්‍යයි.

දුක්ඛාතිතුණේණා යනු ජාති දුක්ඛාදී නොයෙක් දුක්ඛයන්ගෙන් මඬනා ලද්දේ, අතිශයින් පීඩාවූයේ, අතිශයින් කම්පිත වූයේ වේ. විරරතන පිළිනො යනු දුක්ඛයන්ගෙන්ම ඉතා දීර්ඝ කාලයක් පීඩිත වූයේ, ගැටුණේ වේ. ගධිතො යනු බලවත් ඇල්මෙන් ගිජුවූයේ අතිධ්‍යා කාය ග්‍රන්ථයෙන් හෝ වෙළුනලදුයේ, නිව්වං පිපාසිතො යනු පානය කරන්ට, බුදින්ට කැමැත්ත පිපාසායි. තෘෂ්ණා පිපාසායෙන් නිරතුරු පිපාසිත වූයේ, අර්‍යො යනු දර්ශනාර්ථයෙන් වක්‍රයයි සංඛ්‍යාවට ගිය ප්‍රඥාවෙහි අභාවයෙන් කණවූ, ප්‍රඥාව වනාහි ධර්ම ස්වභාව දකියි. අවකඛුකො යනු එම අර්ථතාව පසුව ජනිත වූවක් නොව, ප්‍රකෘතියෙන්ම අවිද්‍යමාන වක්‍රකයායි එයම අර්ථතාව විශේෂයෙන් දක්වයි. හත නෙතෙනා යනු ගෙන යන අර්ථයෙන් තේත්‍රයයි සංඛ්‍යාවට ගිය ප්‍රඥාවගේ අභාවයෙන්ම නට නෙතැත්තහු, සම විසම දර්ශනය කරනුයේ ආත්මභාවය ගෙනයයි නුයි නෙත්‍රයයි යු.සේයි.

ප්‍රඥාවෙන් සුගතියටද, අගතියටද ගෙනයයි. නටනෙන් ඇත්තාවූම, මොහුගේ ගෙනයාමෙහි අභාවය දක්වන්නේ අපරිණායකො යි දෙසුහ. අවිද්‍යමාන නෙතැත්තහුයැයි අර්ථයි. ඔහුට අන්‍ය වූද, නෙත්‍ර විද්‍යමාන නොවේයයි යු.සේයි. විපථ පක්ඛනෙනා විපරීත වූ, විසම වූ හෝ මාර්ගය විපථයි. එම විපරීත මාර්ගය ඇතුළට වැදුණේ, පිවිසියේ, පිළිපත්තේනුයි විපථ පක්ඛනෙනායි. මීට්‍යා මාර්ග සංඛ්‍යාත මීට්‍යා දෘෂ්ටියට පිළිපත්තේ යයි අර්ථයි. අඤ්ඤාපරදෙධා යනු මාර්ගයෙහි, සෘජු මාර්ගයෙහි මධ්‍යම ප්‍රතිපදාවෙහි වැරැදි ලෙස කළේය. වැරැද්දේය. අරියපථං ආනෙනා යනු ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයට ගෙනඑනු ලබන්නා වූ එළවනු ලබන්නා වූ මහොස පක්ඛනෙනා යනු යමෙකුට එය විද්‍යමාන වේද? ඔහු සසර වෘත්තයෙහි ඇතුළට දමයි. ගිලාබස්වයිනුයි ඔසායි. ප්‍රකෘති ඕසයට වඩා මහත් වූ ඕසයනුයි මහොසායි. ඒවා කාමොස, භවොස, දිට්ඨිඕස, අවිජ්ජා ඕස යයි සතරාකාරයි. ඒ මහෝසයන්හි ඇතුළට වැදුණේ පිවිසියේනුයි මහොස පක්ඛනෙනායි. සංසාර සංඛ්‍යාත වූ මහෝසයෙහි හෝ ඇතුළට වැදුණේ වේ.

දැන් එකින් එක මත්තෙහි වැඩිවන ක්‍රමයයි. එහි ද්විතී දිට්ඨිගතෙහි යනු ශාස්වත උචෙත්සද දෘෂ්ටිත්තෙන්, එහි දෘෂ්ටියම දෘෂ්ටිගතයි. අසුචි සමග මුත්‍ර සමග යුක්ත වූයේ යයි යන ආදීන්හි මෙනි. යායුතු දැයක් නොමැති හෙයින්ද එය දෘෂ්ටියගේම ගමන් මාත්‍රයමනුයිද දෘෂ්ටිගතයි. දෘෂ්ටිත්ති ඇතුළත් වූ මෙම දර්ශනය දෙසැටක් දෘෂ්ටිත්ති ඇතුළත් වූ හෙයින්ද දෘෂ්ටිගතයි. දෙසැටක්, තෙසැටක් දෘෂ්ටිත්‍රද ශාස්වත දෘෂ්ටි-උච්චේද දෘෂ්ටි යැයි දෘෂ්ටිත්‍ර ද්වයයක්ම වෙති. එහෙයින් සංකෂ්ප වශයෙන් සියලු දෘෂ්ටිත්‍ර ඇතුළත් කරනුයේ ද්වි දෘෂ්ටි ගතයන්හි යැයි යු.සේයි. පරිශුච්ඡිකො යනු භාත්පසින් මැඩගෙන මතුච්ඡිකට පත්වූයේ නිතර පැවැත්මට පත්වූයේ, ඉපැත්මට නොදීමෙන් කුසල් වාරයෙහි ග්‍රහණයට පත්වූයේ යයි අර්ථයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලදී. මහණෙනි, දෙවැදැරුම් දෘෂ්ටිගතයන්ගෙන් භාත්පසින් මැඩගෙන සිටියා වූ, දිව්‍ය මනුෂ්‍යයන් අතර ඇතැමෙක් පසුබසිති. ඇතැමෙක් අතිධාවනය කෙරෙති. වක්‍රමත්ත්‍රම මනාසේ දකිත් ආදිය.

හිති දුච්චරිතෙහි යනු ත්‍රිවිධ කාය දුශ්චරිතයෙන්, සිව් වැදැරුම් වාග් දුශ්චරිතයෙන්ද, ත්‍රිවිධ මනෝ දුශ්චරිතයෙන්ද වශයෙනි. විපට්ඨපනෙනා යනු නොමනා අයුරින් පිළිපත්තේ, වැරැදි අයුරින් පිළිපත්තේ යයි අර්ථයි.

යොගෙහි යුතෙනා යනු වෘත්තයෙහි යොදවන්නුයි යොගායි. විපත්ති අර්ථයෙන් හෝ යෝගායි. එම යෝගයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ පෙළන ලද්දේ, චතුර්‍යෝග යොජ්‍නො යනු කාම, භව, දිට්ඨි අවිජ්ජා යන මෙම සිව් යෝගයන්ගෙන්, ගැලෙහි යෙදුවාක් මෙන් සංසාර වෘත්තයෙහි යොදන ලද්දේ, පංචකාම ගුණයෙන් යුත් රාගය කාමයෝගයි. රූපාරූප භවයන්හි කැමැත්ත හා ඇල්මද, ධ්‍යාන තෘෂ්ණාවද ශාස්වත දෘෂ්ටිය සමග හටගත් රාගයද භව වශයෙන් ප්‍රාර්ථනාවද, භවයෝගයයි. දෙසැටක් දෘෂ්ටිත්‍ර දෘෂ්ටි යෝගයයි. බුද්ධාදී අටකන්හි නොදැන්ම අවිද්‍යා යෝගයයි. එම සතරමා බලවත් වූයේ ඕසැයැයිද ඒවා දුර්වල වූවාහු යෝග නමැ.

චතුර්ති ගණෙති යනු යමෙකුට එය විද්‍යමාන වෙත්ද? ඔහු චුතිප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් සසර වෘත්තයෙහි වෙළෙයි. ගළපයි නුයි ග්‍රන්ථයි. ඒවා, අභිධ්‍යා, ව්‍යාභාද, සීලබ්බත පරාමාස, ඉදං සච්චාභිතිවෙස (මෙයම සත්‍යය. අනෙක් සියල්ලම බොරුය) වශයෙන් සිව්ආකාරය. දැඩි ලෙස

ආශා කෙරේ. තෙමේ හෝ දැඩි ලෙස ආශා කෙරේ. දැඩි ලෙස ආශා කිරීම් මාත්‍රයම එයමනුයි අභිධ්‍යා නම් වන්නේය. ලෝභයමය. නාමකය වෙළෙයි. වූති ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් සසර වෘත්තයෙහි ගළපයිනුයි කාය ග්‍රන්ථයි. කෝපයට පත්වේ. එයින් සිත කුණුවූ ස්වභාවයට පත්වේ. කෝපයට පත් කෙරෙනුයි හෝ සංවරසීලි පැවතුම්, රූප සම්පත්ති හිතසුව ආදිය නොමගට පෙරළෙනුයිද ව්‍යාපාදයි. මෙයින් බාහිර ශ්‍රමණ බ්‍රාහ්මණයින්ගේ සීලයෙන් ශුද්ධිය වේ. ව්‍රතයෙන් ශුද්ධිය වේ. සීල ව්‍රතයෙන් ශුද්ධිය වේයයි අල්ලාගැනීම සීලබ්බත පරාමාසයයි. සර්වඥ භාෂිතයද ප්‍රතික්ෂෙප කොට ලෝක ශාශ්වතය මෙයම සත්‍යය. අත් සියල්ල හිස්යැයි ආදී ආකාරයෙන් තදින් ඇලී පවතිනුයි ඉදං සච්චාහිතිවෙසයි. ඒ සිව් වෙළුම්වලින් වෙළෙන ලද්දේ බඳනා ලද්දේ යයි අර්ථයි.

වතුහි උපාදානෙහිති යනු බොහෝ සේ ගනිත්. දැඩිව ගනිත්නුයි උපාදානයි. ඒවා කාම, දිට්ඨි, සීලබ්බත, අත්තවාද උපාදාන යැයි සිව් ප්‍රභේදයි. වස්තු සංඛ්‍යාත වූ කාමය තදින් අල්ලා ගනිනුයි කාමුපදානයි. කාමයද උපාදානයද එයම වූයේ නුයි කාමුපදානයි. දෘෂ්ටියද උපාදානයද එයමනුයි දෘෂ්ටි උපාදාන නම් වේ. ආත්මයද ලෝකයද ශාශ්වත යැයි ආදිත්ති ප්‍රථම දෘෂ්ටිය මතු දෘෂ්ටිය තදින් ගනියි. සීල හා ව්‍රතය තදින් ගනිනුයි සීලබ්බතපදානයි. ගවසීල, ගවව්‍රත ආදීන්ගෙන් මෙසේ විශුද්ධිය වේයයි තදින් එල්බ සිටීම තෙමීම තදින් ගනිනුයි උපාදානයෝයි. එය කරුණකොට කථා කෙරෙනුයි වාදයි. එයින් තදින් ගනිනුයි උපාදානයි. කුමක් කියයි හෝ තදින් ගනියි නම් වේද? ආත්මවාදයයි ආත්මවාද මාත්‍රයම හෝ එය කරුණකොට ආත්මයයි තදින් ගැනීම හෝ ආත්මවාද උපාදානයයි. මෙම දෘෂ්ටිද්වයය හැර සියලුම දෘෂ්ටිහු දෘෂ්ටි උපාදානයි. එම සිව් උපාදානයන්ගෙන් තදින් ගනිත්නුයි බොහෝකොට ගනිත්නුයි උපාදානයි. උපාදිසති යනුද පාඨයි. ලෝකයා තදින් ගැනීමවලින් ඒ ඒ අරමුණ තදින් ගනී යන අර්ථයි.

පඤ්චගිති සමාරුළෙහා යනු යහපත් අයහපත් කරුණුවලින් පමුණුවයි එළැඹෙනුයි ගනියි. අවකාශ සහිත ස්කන්ධ නිරය, තිරිසන්යෝනිය, ප්‍රේත විෂය, මිනිස් ලොව, දෙවිලොව යන මෙම පඤ්ච ගතිහු බැසගැනීම් භාවයෙන් බොහෝකොට නැගී සිටියේ; පඤ්ච කාම ගුණෙහි යනු රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශ සංඛ්‍යාත වූ වස්තු කාම කොටස්වලින්, රජ්ජනි නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම් හේතුවෙන් රාගය

ඉපදීමෙන් ඒ හා සමග ඇලෙනු ලැබේ. තදින් ඇලීම් බව කෙරෙයයි අර්ථයි. පඤ්චහි නිවරණෙහි යනු සිත වළක්වති. භාත්පසින් වෙළාගතිත්තුයි නිවරණයි. කාමච්ඡන්ද, ව්‍යාපාද, ථිතමිද්ධ, උද්ධච්ච කුක්කුච්ච, විවික්චිජා සංඛ්‍යාත පංච නිවරණයන්ගෙන්; ඔස්සුවො යනු මතුයෙහි මඬනා ලද්දේ වසන ලද්දේ

ජහි විවාද මූලෙහි, යනු විවාදයට මුල්වූ කරුණු සයකින්, දෙසූ පරිදි, මහණෙනි මේ විවාදමූල සයකි. කවර සයෙක්ද යත්? මහණෙනි, මෙ සස්තෙනහි හික්ෂුච ක්‍රෝධ කරනුයේ, වෛර කරනුයේ වේද? මහණෙනි, යම් ආකාර වූ එම හික්ෂුච ක්‍රෝධ කරනුයේ වෛර කරනුයේ වේද? හෙතෙම ශාස්තෘන් වහන්සේ කෙරෙහිද, ධර්මයෙහිද, සංඝයා කෙරෙහිද ගෞරව රහිත වූයේ අකීකරු වූයේ, ශික්ෂාවෙහිද පරිපූර්ණත්වයට පත් නුවූයේ වෙසේ. මහණෙනි, යම් ඒ හික්ෂුචක් ශාස්තෘන් වහන්සේ කෙරෙහි, ධර්මය කෙරෙහි, සංඝයා කෙරෙහිද ගෞරව රහිත වූයේ අකීකරු වූයේ ශික්ෂාවෙහිද පරිපූර්ණත්වයට පත් නුවූයේ වෙසේද? හෙතෙම සංඝයා කෙරෙහි විවාද ජනනය කරයි. එම විවාදය බොහෝ ජනයාට අහිත පිණිස, බොහෝ ජනයාට නොසුව පිණිස, බොහෝ ජනයාට අනර්ථ පිණිස දෙව් මිනිසුන්ට අහිත පිණිස දුක් පිණිස පවතී. මහණෙනි, නුඹලා මෙබඳු වූ විවාද මූලයක් ආධ්‍යාත්මිකව හෝ බාහිරව දකින්නාහුද? මහණෙනි, නුඹලා එහිදී, එම පාපී වූ විවාද මූලයාගේම ප්‍රභාණය සඳහා උත්සාහ කෙරෙත්වා. මහණෙනි, නුඹලා මෙබඳු වූ විවාද මූලයක් ආධ්‍යාත්මිකව හෝ බාහිරව නොදක්නාහුද? මහණෙනි, නුඹලා එහිදී එම පාපී විවාද මූලයාගේ මතු නොවැගිරීම සඳහා පිළිපදිනු යෙහෙකි. මෙසේ එම පාපී විවාද මූලයෙහි ප්‍රභාණය වේ. මෙසේ එම පාපී විවාද මූලයාගේ මත්තෙහි නොවැගිරීම වේ.

නැවතද මහණෙනි, හික්ෂුච අත් ගුණ මැකීම් ස්වභාව ඇත්තේද අන්‍යයන්ගේ දොස් කියනුයේ, මායාකාරී වූයේ පවිටු අදහස් ඇත්තේ වේද, මිථ්‍යාදෘෂ්ටික වූයේ තම දෘෂ්ටියම ස්පර්ශ කර සිටින්නේ වේද, අත්නොහැර අල්ලාගන්නා කුම්භිලග්‍රාහී වේද? තම දෘෂ්ටිය අත්හැරීම දුෂ්කරද? මහණෙනි, යම් ඒ හික්ෂුචක් තම දෘෂ්ටියම ස්පර්ශ කර සිටීද? අත්නොහැර අල්ලාගන්නා ස්වභාවය වේද? තම දෘෂ්ටිය අත්හැරීම දුෂ්කර වේද, හෙතෙම බුදුරදුන් කෙරෙහිද -පෙ- මත්තෙහි

එහි 'කොටනෝ' යනු කිපීම් ලක්‍ෂණයෙන් යුත් ක්‍රෝධයෙන් යුක්ත වූයේ, 'උපනාහී' යනු වෛරය අත්නොහරින ලක්‍ෂණයෙන් යුත් වෛරයෙන් යුක්ත වූයේ, 'අහිතාය දුක්ඛාය දෙවමනුසසානං' යනු හික්‍ෂුන් දෙනමකගේ විවාදය කෙසේ දෙව් මිනිසුන්ට අහිත පිණිස දුක් පිණිස පවතීද? කොසම්බකඛ්ඛකයෙහි මෙන් හික්‍ෂුන් දෙනමක් විවාදයට පත් කළහි, එම විහාරයෙහි ඔවුන්ගේ අනවැස්සෝ විවාද කරති. ඔවුන්ගේ අවවාද ගන්නා වූ හික්‍ෂුණි සංඝයාද විවාද කරයි. ඉන්පසු ඔවුන්ගේ උපස්ථායකයෝ විවාද කරති. ඉක්බිති මිනිසුන්ගේ ආරක්‍ෂක දේවතාවෝ දෙකොටස් වෙති. ධර්මවාදීන්ගේ ආරක්‍ෂක දේවතාවෝ ධර්මවාදීන්ගේ වෙති. අධර්මවාදීන්ගේ අධර්මවාදීන්ගේ වෙති. ඉක්බිති ආරක්ෂක දේවතාවන්ගේ මිත්‍ර වූ භූමාස්ථ දේවතාවෝ බිඳෙති. මෙසේ පරම්පරාවෙන් බ්‍රහ්මලෝකය තෙක් ආර්ය ශ්‍රාවකයින් හැර සියලු දෙව් මිනිස්සු දෙකොටස් වෙති. ධර්මවාදීන්ගෙන් බලනවිට අධර්මවාදීහුම බහුතරයක් වෙති. ඉන් යමක් බොහෝ දෙනෙකු විසින් ගන්නා ලද්දේද? එය සත්‍යයයි ගෙන ධර්මය අප්භූර බොහෝ දෙනෙක් අධර්මය ගනිති. ඔවුහු අධර්මය පෙරටුකොට වසන්නාහු අපායයන්හි උපදිති. මෙසේ හික්‍ෂුන් දෙදෙනෙකුගේ විවාදය දෙව් මිනිසුන්ට අහිත පිණිස දුක් පිණිස වේ. ආධ්‍යාත්මිකව හෝ යනු ඔබගේ අභ්‍යන්තර පිරිස සමග බාහිර හෝ යනු අන්‍යයාගේ පිරිස සමග 'මකකි' යනු අන්‍යයන්ගේ ගුණ මැකීම් ලක්‍ෂණ වූ මකකියෙන් යුක්ත වූයේ, 'පලාසී' යනු තරගකාරී ලක්‍ෂණයෙන් යුත් අන් දොස් කියන්නා 'ඉසසුකි' යනු අනුන්ගේ ලාභ සත්කාර නොඉවසීම් ලක්‍ෂණයෙන් යුත් ඊර්ෂ්‍යාවෙන් යුක්ත වූයේ, මච්ඡරී යනු ආවාස මාත්ස්‍රියාදී පස්වැදෑරුම් මාත්ස්‍රියයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ. 'සයො' යනු කපටිවූයේ, 'මායාවී' යනු කළ පථි වසනසුලු වූයේ, 'පාපිවෙණ' යනු තමා ළඟ නොමැති ගුණවත් භාවයන් වෙනුවෙන් ජනතාවගේ පුදසත්කාර අපේක්‍ෂා කරන දුසිල් තැනැත්තෙක්. 'මිච්ඡා දිට්ඨි' යනු නාස්තිකවාද, අහේතුකවාද, කර්මඵල නැතැයි යන වාද, 'සන්ධිධිපරාමාසි' යන තම දෘෂ්ටියම නිවැරදියයි පරාමර්ශනය කිරීම, 'ආධ්‍යානගාහී, දෘඪග්‍රාහිත්වය, කුමහිලග්‍රාහිත්වය 'දුප්පටි නිසසග්ගි' යනු ගත් දෑ අත්හැර දැමීමට නොහැකි වේ.

බුද්දක වස්තු විභංගයෙහි වනාහි, එහි විවාදමූල සය කවරහුද? ක්‍රෝධය, ගුණමකු බව, ඊර්ෂ්‍යාව, කපටිකම, පාපිච්ඡතාව, තම දෘෂ්ටියෙහි පිහිටීම යන මේවා ඡට් විවාද මූලයැයි ප්‍රධාන වශයෙන් එකිනෙකවම ධර්ම කියන ලද්දේය.

ජනි තණහාකායෙහි යනු රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශ ධර්මයයි කියන ලද ඡටි තෘෂ්ණාවන්ගෙන්, එක් එක් ආකාර වූම තෘෂ්ණාව විවිධ විෂය බැවින්, එක් එක් විෂයයෙහි නැවත නැවත උපදනා හෙයින් නානාවිධ වෙති. එහෙයින් සමුහාර්ථයෙන් කාය ශබ්දය සමග යොදා තෘෂ්ණා කාය යැයි යු.සේයි. තෘෂ්ණා කාය යැයි කියන ලද්දේද, තෘෂ්ණාවමය. රජජනි යනු තෙමේ අරමුණෙහි ඇලෙයි. මනාව ඇලුණේ වේ.

ජනි දිට්ඨිගතෙහි යනු සබ්බාසව සූත්‍රයෙහි කියන ලද ආකාරයන් අනුව, එහි කියන ලද්දේමය. 'මෙසේ ඔහුට නුනුවණින් මෙනෙහි කරන කල්හි, ඡටි දෘෂ්ටිත්ති එක්තරා දෘෂ්ටියක් උපදී. මට ආත්මයක් ඇතැයි ඔහුට සත්‍ය වශයෙන් ඇදහිය යුතු ලෙසින් දෘෂ්ටිය උපදී. මට ආත්මයක් නැතැයි ඔහුට සත්‍ය වශයෙන් ඇදහිය යුතු ලෙසින් දෘෂ්ටිය උපදී. ආත්මය විසින් ආත්මය හඳුනාගනිමි යි ඔහුට සත්‍ය වශයෙන්, ඇදහිය යුතු ලෙසින් දෘෂ්ටිය උපදී. ආත්මය නොවූයේම ආත්මය හඳුනා ගනිමි යි ඔහුට, සත්‍යය වශයෙන් ඇදහිය යුතු ලෙසින් දෘෂ්ටිය උපදී. තවද ඔහුට මෙසේ දෘෂ්ටිය වේ. ඒ ඒ තත්ති යහපත් හා පාපී කර්මයන්ගේ විපාක විදීද, එබඳු වූ මාගේ යම් ආත්මයක් වේද? එය කියන්නාද විදින්නාද වේ. ඒ මාගේ ආත්මය වනාහි නිත්‍යය. ස්ථිරය. ශාශ්වතය. නොවෙනස්වන සුඵය. ශාශ්වතයන් හා සමච්ච වෙනස් නොවී සිටින්නේය.

එහි 'මට ආත්මයක් ඇතැයි' යනු හැමකල්හි තමාගේ (ආත්මයෙහි) අස්ථිත්වය ගනී. එය ශාශ්වත දෘෂ්ටියයි. සත්‍ය වශයෙන් තීර වශයෙන් යනු සත්‍ය වශයෙන් හා ස්ථිර වශයෙන්, මෙය සත්‍යයයි මනාව දැඩිභාවයෙන් යයි යු.සේයි. 'මට ආත්මයක් නැත යනු උච්ඡේද දෘෂ්ටිය සහිත සත්ත්වයාගේ ඒ ඒ විභව ග්‍රහණ වශයෙනි. තවද පූර්වයන්ද තෙකල්හිම විද්‍යමානයයි ග්‍රහණය කරන හෙයින් ශාශ්වත දෘෂ්ටියයි. චර්තමානය පමණක් ඇතැයි ගනු ලබනුයේ උච්ඡේද දෘෂ්ටියයි. පශ්චිමයන්ද අතීත, අනාගතයන්හි නැතයයි ග්‍රහණය කරන හෙයින් පුදපූජා අඵලාලි වීමෙන් අභාවයට යෙති. එහි ප්‍රතිඵල නැතැයි ගත් දෘෂ්ටිගතිකයින්ගේ මෙන් උච්ඡේද දෘෂ්ටියි. අතීතයෙහිම නැතැයි ගනු ලබන්නී හේතුවක් නොමැතිව හටගත්තේය යන, දෘෂ්ටිකයාගේ මෙන් ශාශ්වත දෘෂ්ටියයි.

‘අත්තනාව අත්තනානං සඤ්ජානාමි’ යනු සංඥා ස්කන්ධ ශීර්ෂයෙන් ස්කන්ධයන් ආත්මයයි ගෙන, සංඥාවගෙන් අවශේෂ ස්කන්ධයන් දැනගන්නා හෙයින් මේ ආත්මයෙන් මේ ආත්මය දැනගනිමියි වේ.

‘අත්තනාව අත්තනානං’ යනු සංඥා ස්කන්ධයම ආත්මයයි ගෙන අනෙක් සතර ස්කන්ධයන්ම අනාත්මයැයි ගෙන සංඥාවෙන් ඒවා හඳුනා ගන්නා කල්හි මෙසේ සිතක් වේ. ‘අත්තනාව අත්තනානං’ යනු සංඥා ස්කන්ධය අනාත්මයැයි ගෙන, අනෙක් සතර ස්කන්ධයන් ආත්මයැයි ගෙන එම හැඟීමෙන් ඒවා හඳුනානවිට මෙසේ සිතක් වේ. සියල්ලම ශාශ්වත උච්ඡේද දෘෂ්ටිහුමය.

‘වදොවෙදෙයො’ යනාදීහු වනාහි ශාශ්වත දෘෂ්ටියෙහිම තදින් සිත පිහිටුවා ගැනීමයි. එහි කියානුයි වදො නමැ. වාග් කර්මයෙහි කාරකයයි යු.සේයි. විදිනුයි වෙදෙයා නමැ. දනියි අනුභව කරයි යයි යු.සේයි. කුමක් විදිද? ඒ ඒ තත්ති යහපත් හා පාපී කර්මයන්ගේ විපාක මනාව විදියි. ‘තත්ත තත්ත’ යනු. ඒ ඒ යෝනි-ගති-ධීති-නිවාස, නිකාය හෝ ආරම්මණයන්හි, ‘නිවෙවා’ යනු උත්පාද ව්‍යය රහිත, ‘ධුවො’ යනු ස්ථිර, සාර වූ, ‘සසසතො’ යනු සර්වකාලික ‘අවිපරිණාම ධමමා’ යනු තමාගේ ප්‍රකෘති ස්වඛාවය අත්තොහරිත ස්වභාවය අතියේ, කටුස්සා මෙන් විවිධාකාරත්වයට නොපැමිණේ. ‘සසසති සමං’ සඳු හිරු, සමුද්‍ර, මහා පෘථුවිය, පර්වත ලෝක ව්‍යවහාරයෙන් සසසති යයි කියති. එම සසසතිත් සමග සම වූයේ සසසති සමංයි. යම්තාක් කල් සස්සතිහු පවතින්ද ඒතාක් එසේම සිටියයි ගන්නා කල්හි මෙබඳු දෘෂ්ටි වේ.

බුද්දක වස්තු විභංගයෙහි, වනාහි ඒ ඒ තත්ති බොහෝ කාලයක් යහපත් හා පාපී කර්මයන්ගේ විපාක අනුභව කරයි. හෙතෙම නූපන්නේය (හට නොගත්තේය) එහෙයින් නුච්ඡේය. හෙතෙම නූපන්නේය. (හට නොගත්තේය) එහෙයින් නොවන්නේය. නිත්‍යය, සැමදා පවත්නේය, ශාශ්වතය, වෙනස් නොවන ස්වභාව ඇත්තේ යයි මොහුට සත්‍ය වශයෙන්, තිර වශයෙන් දෘෂ්ටි උපදියයි ඡටි දෘෂ්ටීන් මෙසේ වෙසෙසා යු.සේයි. එහි ‘ත සොජාතො නාහොසි’ යනු එම ආත්මය හට නොගන්නා ස්වභාවයෙන් හට නොගත්තේ නමැ. සදාකල්හි විද්‍යමාන වේමයැයි අර්ථයි. එහෙයින්ම අතිතයෙහි නුච්ඡේය. අනාගතයෙහි නොවන්නේය. යමෙක් වනාහි හටගත්තේද (උපන්නේද) ඔහු ච්ඡේය. යමෙක් හටගත්තේද? (උපදින්නේද)

ඔහු වන්නේ යයි යු.සේයි. නොහොත් 'නසො ජාතො නාහොසි' යනු හෙතෙම හැමකල්හි විද්‍යමාන හෙයින් අතීතයෙහිද, ඒකාන්තයෙන් නුමුයේය. අනාගතයෙහිද ඒකාන්තයෙන් නොවන්නේය. අනුසය කියන ලද අර්ථය.

සතතභි සංඤ්ඤාපනෙහි යනු සූත්‍ර නිපාතයෙහි කියන ලද ආකාරයන්ගෙන්, එහි කියන ලද්දේමය. මහණෙනි, මේ සංයෝජන සත්දෙනෙකි. කවර සත්දෙනෙක්ද යත්? අනුතය, පටිස, දෘෂ්ටි, විචිකිච්ඡා, මාන, භවරාග, අවිද්‍යා යන සතයි. මහණෙනි, මේවා වනාහි සත් සංයෝජනයෝය. එහි අනුතය සංයෝජන යනු කාමරාග සංයෝජනයයි. ඒ සියල්ලම ඛණ්ඩාර්ථයෙන් සංයෝජනයෝය.

සතතභි මානෙහි යනු බුද්දක වස්තු විභංගයෙහි කියන ලද ආකාරයන්ගෙන්, එහි කියන ලද්දේමය. මානය, අභිමානය, මානාතිමානය, ඔමානය, අධිමානය, අස්මිමානය, මිච්ඡාමානය යන සතයි. එහි 'මානෝ' යනු මම ශ්‍රේෂ්ඨයෙක් වෙමිසි පුද්ගලයෙකු නොසලකා ජාති ආදී වස්තු වශයෙන්ම උසස් හැඟීමයි. 'අභිමානෝ' යනු ජාති ආදීන්ගෙන් මා හා සමානයෙක් නැතැයි අන්‍යයා ඉක්මවා උසස් හැඟීමයි. 'මානාති මානෝ' යනු පෙර මෙනෙමේ මා හා සමානය. දැන් මම ශ්‍රේෂ්ඨයෙක් වෙමි. මෙනෙමේ ඉතා පහත් යයි උපන් මානයයි. 'ඔමානෝ යනු ජාති ආදීන්ගෙන් තමා පහත් තත්වයේ කොට පවත්නා මානයයි. මම හීනයෙක් වෙමිසි මානයමය. (මැනීමය) 'අධිමානෝ' යනු සිව් සස්දම් අවබෝධ නොකළේම අවබෝධ කළෙමිසි මානයයි. මෙම අධිමානය සුපිරිසිදු ශීලයෙන් යුත්, කර්මස්ථානයෙහි අප්‍රමාද වූ, නාමරූප පිරිසිදු දැන ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙන් ඉක්මවූ සැක ඇති, ත්‍රිලක්‍ෂණ ආරෝපණය කොට සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරන්නා වූ, ආරබ්ධ විදර්ශක පෘථග්ජනයාට උපදිසි. අන්‍යයන්ට නූපදිසි. 'අස්මිමානෝ' යනු රූපාදී ස්කන්ධයන්හි මම වෙමිසි මානයයි. රූපය මම වෙමිසි ආදී වශයෙන් උපන් මානය යු.සේයි. 'මිච්ඡාමානෝ' යනු පාපී කර්මාන්තායතනාදියෙන් උපන් මානය, ලෝක ධර්මයයි කියන ලද අර්ථය.

සංපරිවතතභි යනු ලෝක ස්වභාවයන්ට අදාළ වූ ලාභාදී චතුෂ්කයෙහි අනුකූලතා වශයෙන්ද, අලාභාදී චතුෂ්කයෙහි විරුද්ධතා වශයෙන් බොහෝ නවතියි. ප්‍රකෘති ස්වභාවය අත්හරි යන අර්ථයි. මිච්ඡත

කියන ලද අර්ථය. නියතානෝ යනු ගියේ, පැනගියේ මඬනා ලද්දේ යන අර්ථයි.

අටයිති පුරිස දොසෙහි යනු අෂ්ටක නිපාතයෙහි උපමා සහිතවද, බුද්දක වස්තු විභංගයෙහි උපමා තොරව කියන ලද අයුරින්, එහි කියන ලදී. අෂ්ට පුරිස දෝෂයෝ කවරහුද? මෙසස්තෙහි හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන්නේ සිහි නොකරමි. සිහිනොකරමිසි සිහිනැතිකමින්ම අවුල් බේරයි. මේ පළමු පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. එම හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන්නේ වෝදකයාටම ආපසු පතුරුවයි. (යොමුකරයි.) බාල අඥාන අව්‍යක්ත නුඹගේ කියමනෙන් කවර ඵලයෙක්ද? නුඹ නම් මා විසින් කිවයුතු යයි (වෝදනා කළයුතුයයි) හඟින්නෙමි. මේ දෙවන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන්නේ, වෝදකයාටම ප්‍රත්‍යාරෝපණය කරයි. නුඹද මෙනම් ඇවැතකට පැමිණියේ වෙහිය. නුඹ පළමුව ප්‍රතිකර්ම කරව යනුවෙන් කියයිද? මේ තෙවන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. එම හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන්නේ අනෙකකින් අනෙකක් වශයෙන් හසුනොවී කපාකරයි. (ලිස්සා යයි) කතාව වෙනතකට යොමුකරයි. කෝපයද ද්වේෂයද අහේතුකත්වයද (නොසතුට පළකරයි) ප්‍රකට කරයි. මේ සිව්වන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන කල්හි සඟමැද අත් විසුරුවමින් කපාකරයි. මේ පස්වන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන කල්හි, සංඝයා නොගෙන, වෝදකයා නොගෙන (නොසලකා හැර) කැමැති අතක් බලා ඉවත්ව යයි. මේ සවන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හිච්ඡුව, හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන කල්හි, මම ඇවැතට පැමිණියේ නොවෙමි. මම ඇවැතට නොපැමිණියේද නොවෙමිසි හෙතෙම තුෂ්ණිමිභූත වූයේ සංඝයා වෙහෙසයි. මේ සත්වන පුරිස දෝෂයයි. නැවතද හික්කුහු හික්කුවකට ඇවැතින් වෝදනා කරති. ඒ හික්කුව හික්කුන් විසින් ඇවැතින් වෝදනා කරනු ලබන කල්හි මෙසේ කියයි. කීමෙක්ද ආයුෂ්මත්ති, නුඹලා ඉතා තදින් මා ගැන ව්‍යාවෘත වන්නේ

ඇයි? දැන් මම ශික්ෂා ප්‍රතික්ෂේපකොට ගිහියෙකු බවට පරිවර්තනය වන්නෙමිනි හෙතෙම ශික්ෂා ප්‍රතික්ෂේප කොට ගිහියෙකු බවට පරිවර්තනය වී මෙසේ කියයි. ඇවැත්නි, නුඹලා දැන් වනාහි සතුටුවනු මැනැවැයි. මේ අටවන පුරිස දෝෂයයි. මේ පුරිස දෝෂ අටය.

එහි 'පුරිස දොසා' යනු පුරුෂයින්ගේ දොස්, ඒවා වනාහි පුරිස සන්නාතය දූෂණය කෙරෙන්නුයි = දොසායි 'න සරාමි' යනු මාම එම කර්මයෙහි කළ ස්ථානයක් සිහි නොකරමි. නොසලකමිනි මෙසේ නොමැති බැවින් ඉවත් කරයි. මුදයි. 'වොදකං යෙව පටිපථරති' ප්‍රතිවිරුද්ධව එය පතුරුවයි. ප්‍රතිවිරුද්ධතායෙන් සිටියි 'කිනනුබො තුයහං' අඥාන අව්‍යක්ත නුඹගේ කීමනම් කීමෙක්ද? එබඳු වූ ඔබ වෝදනා වස්තුව නොදනී. ඇවැත නොදනී. වෝදනාව නොදන්නෙහියි දක්වයි. මෙසේ කිසිත් නොදන්නා ඔබනම් වෝදකයෙකුගේ තත්වයේ සිට, කිවයුතු අයෙක් ලෙස හඟින්නෙහිදැයි ඔහු වසාගෙන පැනිරෙයි. 'පච්චාරොපෙනි, නුඹද එවැනි වරදකට පත්වූයේ නොවෙහිදැයි ආදිය කියමින් ඔහු කෙරෙහිම එය ආරෝපණය කරයි. 'පටිකරොහි' යනු දේශනාගාමී ඇවැත් දෙසව, නැගිසිටිය හැකි ඇවැත්වලින් නැගී සිටුව. ඉක්බිති පිරිසිදු භාවයෙහි පිහිටියේ, අත්‍යයෙකුට වෝදනා කරන්නේ යයි දක්වයි. 'අකෙඤ්ඤානඤ්ඤං පටිවරති' යනු අනෙක් කරුණකින් හෝ වචනයකින් හෝ අනෙක් කරුණක් හෝ වචනයක් වසයි. ඇවැතට පැමිණියෙහියැයි කියන ලද්දේ කවරෙක් පැමිණියේද? කුමක් පැමිණියේද? කුමක් කෙරෙහි පැමිණියේද? කෙසේ පැමිණියේද? කවරක්ත්‍ර කියනුද? කුමක් කියනුදැයි කියයි. මෙබඳු වූ කිසිවක් නුඹ දිට්ඨැයි (කණ ළංකරයි) 'බහිදධා කරං අපනාමෙති' යනු මෙනම් ඇවතකට පැමිණියෙහිදැයි විමසන ලද්දේ, පැලලුප් නුවරට ගියෙමිනි කියා නැවත නුඹගේ පැලලුප් නුවර යාමක් ගැන අපි නොවිමසුවෙමු ඇවැත විමසුවෙමුයි කී කල්හි ඉක්බිති රජගහ නුවරට ගියෙමිනි කී කල්හි රාජගහට හෝ බ්‍රාහ්මණගහට යව. ඇවතකට පැමිණියෙහිද? එහි මට උගැරුමක් ලදැයි ආදිය කියමින් කරාව පිටත විසුරුවයි. 'කොපං' යනු කිපිම් ස්වභාවයයි. 'දොසං' යනු දූෂ්ට ස්වභාවයයි. ඒ ද්වයය ක්‍රෝධයටම නාමයෝ වෙත්. 'පාතුකරොති' දක්වයි. ප්‍රකාශ කරයි. 'බාහාවිකෙඛපකං හණති' අත් විසුරුව විසුරුවා ලජ්ජා නැති වදන් කියයි. 'අනාදියතා' යනු ගෞරවයෙන් නොගෙන අවමන්කොට, නොසැලකිලිමත් වී යන අර්ථයි. 'විහෙසෙති' වෙහෙසයි. බාධාකරයි. 'අතිබාළහං' ඉතා දැඩි, ප්‍රමාණය ඉක්මවා, 'මයි බ්‍යාවටා' මා කෙරෙහි උත්සාහවත්ව,

'හිතායාවතතිත්වා' හිතවූ හිතිභාවය සඳහා පෙරැළී, හිතියෙකු වී යන අර්ථයි. 'අතතමනා භොට' සතුටුසිත් ඇත්තෝ වූවු. මවිසිත් ලැබිය යුත්තක් ලබවූ. මා වුසු ස්ථානයෙහි වාසය කරවූ. මවිසිත් ඔබලාට පහසු විහරණ කරන ලදැයි අදහසින් කියයි. දුසසති යනු දුෂ්ට වේ.

නවති ආසාත වත්තූනි යනු සත්ත්වයින් කෙරෙහි උත්පත්ති වශයෙන්ම දෙසන ලදී. දෙසුපරිදි, මහණෙනි, මේ නව ආසාත වස්තුහු වෙති. කවර නවයෙක්ද? මට අනර්ථ පිණිස හැසිරිණියි ක්‍රෝධය බඳියි. මට අනර්ථ පිණිස හැසිරෙයයි ක්‍රෝධ බඳියි. මට අනර්ථ පිණිස හැසිරෙන්නේ යයි ක්‍රෝධය බඳියි. මාගේ ප්‍රියමනාපයාගේ අනර්ථය පිණිස හැසිරිණි. අනර්ථය පිණිස හැසිරේ. අනර්ථය පිණිස හැසිරෙන්නේ යයි ක්‍රෝධය බඳියි. මාගේ අප්‍රිය අමනාපයාගේ අර්ථය පිණිස හැසිරිණි. අර්ථය පිණිස හැසිරේ. අර්ථය පිණිස හැසිරෙන්නේ යයි ක්‍රෝධය බඳියි. මහණෙනි, මේ නවය වනාහි ක්‍රෝධ වස්තුහුය.

එහි 'ආසාත වත්තූනි' ක්‍රෝධ කාරණය. මෙහි ආසාත යනු කෝපයයි. එයම මතු මතු කෝපයට වස්තු බැවින් ආසාත වස්තු නමැ. 'ආසාතං බන්ධනි' යනු ක්‍රෝධය බඳියි. කරයි. උපදවයි. මාගේ අභිවෘද්ධිය පිණිස නොහැසිරිණි. නොහැසිරේ. නොහැසිරෙන්නේය. මාගේ ප්‍රියමනාපයාගේ අභිවෘද්ධිය පිණිස නොහැසිරිණි. නොහැසිරෙයි. නොහැසිරෙන්නේය. මාගේ අප්‍රිය අමනාපයාගේ අනර්ථය සඳහා නොහැසිරිණි. නොහැසිරේ. නොහැසිරෙන්නේයයි නිර්දේශයෙහි කියන ලද අන්‍ය වූද, නව ආසාත වස්තුහු මේවා සමගම සංග්‍රහ කරන ලද්දාහුය. ආසාතිතො යනු ගටනා ලද්දේ.

නවවිධමානෙහි යනු නවවිධ මාන කවරහුද? ශ්‍රේෂ්ඨයාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමියි මානය, ශ්‍රේෂ්ඨයාට සමානවෙමියි මානය ශ්‍රේෂ්ඨයාට පහත්වෙමියි මානය, සමානයාට ශ්‍රේෂ්ඨවෙමියි මානය සමානයාට සමාන වෙමියි මානය සමානයාට පහත්වෙමියි මානය පහත් තැනැත්තාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමියි මානය පහත් තැනැත්තාට සමාන වෙමියි මානය පහත් තැනැත්තාට පහත් වෙමියි මානය මේවා නවවිධ මානයෝය. මෙහි වනාහි ශ්‍රේෂ්ඨයාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමියි මානය රජවරුන්ටද, ප්‍රචුර්කයින්ටද උපදී. රජු වනාහි රටින් හෝ ධනයෙන් හෝ වාහනයන්ගෙන් හෝ මාහා සමකවරෙක් ඇත්දැයි එම මානය කරයි. ප්‍රචුර්කයාද සීල ධූතංගාදීන්ගෙන් මා හා සම

කවරෙක් ඇත්දැයි එම මානය කරයි. ශ්‍රේෂ්ඨයාට සමානවෙමිසි යන මානයද, ඔවුන්ටම උපදී. රජු වනාහි රටින් හෝ ධනයෙන් හෝ වාහනයන්ගෙන් අන් රජවරුන් සමග මාගේ වෙනස්වීමක්දැයි එම මානය කරයි. ප්‍රචුර්භයාද සීල ධුතංගාදියෙන් අනෙක් හික්කුන් සමග මාගේ කවර වෙනස්වීමක්දැයි එම මානය කරයි. ශ්‍රේෂ්ඨයාට පහත්වෙමිසි යන මානයද ඔවුන්ටම උපදී. යම් රජෙකුගේ රට හෝ ධනය හෝ වාහනාදිය අභියස සමෘද්ධිමත් වූවාහු නොවෙති. එබඳු වූ මානට රජුයයි ව්‍යවහාර සුව මාත්‍රයක්මය. මම කවර රජෙක්දැයි එම මානය කරයි. ප්‍රචුර්භයාද අල්ප ලාභසත්කාර ඇතියේ මම ධර්මකථිකයෙකි. බහුශ්‍රැතයෙකි. මහතෙර කෙනෙකැයි කථා මාත්‍රයක්මය. මම කවරනම් ධර්මකථිකයෙක්ද? මම කවරනම් බහුශ්‍රැතයෙක්ද? මම කවරනම් මහතෙර කෙනෙක්ද? එබඳු තත්වයක් ඇති යමෙකුට ලැබෙන ලාභසත්කාර මට නැතැයි එම මානය කරයි. සමානයාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමිසි යන මානාදීහු අමතරාදීන්ට උපදිති. අමාත්‍යයා වනාහි රටවල් ඇත්තෙක් හෝ හෝග යානවාහනාදීන්ගෙන් පරිපූර්ණයෙකි. මා සමාන අන් රාජපුරුෂයෙක් ඇත්දැයි හෝ මගේ අත්‍යයන් සමග සසඳ බැලීමෙහිදී කවර වෙනස්කමක්ද? මට ඇත්තේ අමාත්‍යයාය යන නාමමාත්‍රය පමණෙකි. කෑම ඇදීම මාත්‍ර වූවක්ද මට නැත. මම කවරනම් අමාත්‍යයෙක් දැයි එම මානය කරයි. හීනයාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමිසි යන මානාදීහු මෙහෙකරු ආදීන්ට උපදිති. මවගෙන් හෝ පියාගෙන් ප්‍රවේණි වශයෙන් වූ දාසයා මා හා සමාන අන් කවරනම් දාසයෙක් ඇත්ද? අත්‍යයෝ ජීවත්වීමට නොහකි වන්නාහු කුස් හේතුවෙන් දාසනම් වූහ. මම වනාහි ප්‍රවේණියෙන් පැමිණි හෙයින් ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමිසි ප්‍රවේණියෙන් ආ ස්වභාවයෙන් මව්පිය උභය පාරිශුද්ධ දාසත්වයෙන් අසවල් නම් දාසයා සමග මාගේ කවරනම් වෙනස්කමක්දැයි මව්කුසින් බිහිවීම් වශයෙන්ම මම දාසත්වයට එළැඹියෙමි. මව්පිය කෙළවරින් මට දාසස්ථානයක් නම් නැත. මම කවරනම් දාසයෙක්දැයි හෝ එම මානය කරයි. දාසයා යම්සේද, මෙසේ කසලසෝධ, සැඩොල් ආදීහුද එම මානය කෙරෙත්මය. මෙහිද ශ්‍රේෂ්ඨයාට ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමිසි උපන් මානයම තත්වූ පරිදි වූ මානයයි. අනෙක් ද්වයය තත්වූ පරිදි නොවන මානයෝය. එසේම සමානයාට සමානවෙමිසි, හීනයාට හීනවෙමිසි උපන් මානයම තත්වූ පරිදි වන මානයයි. අනෙක් ද්වයය අයථා මානය. තත්වූ පරිදි නොවන මානයෝය. එහි තත්වූ පරිදි වන මානයෝ අර්භත් මාර්ගයෙන් නැසිය යුත්තාහ. තත්වූ පරිදි නොවන මානයෝ සෝවාන් මාර්ගයෙන් නැසිය යුත්තාහ.

තණහාමුලකා කියන ලද්දේමය. රජජනී හුදෙක් රාගයෙන්ම නොඇලේ. තවද තෘෂ්ණාමූලික සෙවීමිද, හටගන්නා හෙයින්, තෘෂ්ණා මූලික සියලු ධර්මයන්ගෙන් ඇලේ. යෙදේ. බැදේ යයි අදහසයි.

දසහි කිලෙස වත්තනි යනු කවර දස ක්ලේශ වස්තුහුද? ලෝභය, ද්වේෂය, මෝහය, මානස, දෘෂ්ටිය, විචිකිච්ඡාව, ථීනය, උද්ධච්චය, අහිරිකය, අනොත්තප්පය යන මේවා දස ක්ලේශ වස්තුය. එහි කෙලෙස්ම ක්ලේශ වස්තුය. මෙහි වාසය කරත්, ක්ෂීණාශ්‍රව නුමු සත්ත්වයෝ ලෝභාදීන්හි පිහිටි හෙයින් වස්තුහුය. ඉකලෙස්ම ඒවා වූයේ, එය පිහිටන්නා වූ සත්ත්වයින්ට වස්තූන් වූයේම නුයිද, ක්ලේශ වස්තුය. මෙහි අනන්තර ප්‍රත්‍යයාදී භාවයෙන් උපදිනු ලබන්නා වූද කෙලෙස් වසන්නාහුම නමැ. එහෙයින් කෙලෙසුන්ට වස්තු වූයේනුයිද කෙලෙස් වස්තුය. ඇලෙන්. ඉන් තෙමේම හෝ ඇලෙයි. ඇලීම් මාත්‍රයම හෝ එයනුයි ලෝභයි. දූෂ්‍ය වෙත්. ඉන් තෙමේ හෝ දූෂ්‍ය වේ. දූෂ්‍යවීම් මාත්‍රයම හෝ එයනුයි දෝෂයි. මුළාවෙන්. තෙමේ හෝ ඉන් මුළාවේ. මුළාවීම් මාත්‍රයම හෝ එයනුයි මෝහයි. හඬිනුයි මානයි. දෘෂ්ටි ආදීහු කියන ලද අර්ථමය. ලජ්‍යා නොවේනුයි අහිරිකයි. එහි ස්වභාවය අහිරිකයි. පවට බිය නොවේනුයි අනොත්තාපියි. එහි ස්වභාවය අනොත්තප්පයි. එහි අහිරිකය කාය දුශ්චරිතාදීන්හි පිළිකුල් නොවීම් ලක්ෂණයි. අනොත්තප්පය ඒවාහිම නොඇලීම් ලක්ෂණයි. කිලිසසනි යනු තවයි. ප්‍රකට කරයි. දසහි ආඝාත වත්තනි යනු පෙර කියන ලද නවයෙන්ද, 'අටධානෙ වා පනාසානො ජායති' කියන ලද්දෙන් දැයි යන දහයෙන්, අනත්තං මෙ අවරිති ආදීන්හි විකල්පනයක් නොකොටද, කණු, කටු ආදියෙහි හැපීමෙන් අස්ථානයෙහි ක්‍රෝධය උපදී.

දසහි අකුසල කම්මපටෙහි යනු දස අකුසල කර්මපථ කවරහුද? ප්‍රාණඝාතය, අදින්නාදානය, කාමයන්හි මිථ්‍යාවාරය, මුසාවාදය, කේළාම් කීම, ඵරුසවචන-හිස්වචන-අභිධ්‍යාව-ව්‍යාපාදය-මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය යන මෙම දහය අකුසල කර්මපථ නම් වේ. සමන්තාගතො යුක්ත වූයේ.

දසහි සංකෘද්ධාජනෙහි යනු කවර දස සංයෝජනද? කාමරාග, ප්‍රතිස, මාන, දෘෂ්ටි, විචිකිච්ඡා, සීලබ්බත පරාමාස, හවරාග, ථීර්ෂ්‍යා, මච්ඡරිය, අවිද්‍යා - මේවා දස සංයෝජනා නමැ. මිච්ඡත්ත කියන ලද්දීමය.

දස වස්තුකාය මිවණදිට්ඨියා යනු කවර දසවස්තුක මිථ්‍යාදෘෂ්ටියක්ද? නැව් දිනනා, නැව්ගිව්‍යා, නැව්ග්‍රහණ, නැව් සුකට දුකකටානං කම්මානං ඵලං විපාකො. නැව් අයංලොකො. නැව් පරො ලොකො. නැව්මාතා. නැව්පිතා. නැව් සතතා, ඔපපාතිකා. නැව් ලොකෙ සමණ බ්‍රාහ්මණ සම්මග්ගතා සමමා පටිපනනා යෙ ඉමඤ්ච ලොකං පරඤ්ච ලොකං සයං අභිඤ්ඤා සචේතකවා පච්චෙදෙති. මේ දසවස්තුක මිථ්‍යා දෘෂ්ටියයි.

එහි 'දසවස්තුකා' වස්තූන් දහයක් එයටනුයි දසවස්තුකායි. නැව් දිනනා යනු දුන් දෙයනම් ඇත. කිසිවෙකුට කිසිවක් දෙන්නට හැකි බව දනියි. දුන් දැනි ඵලය නැතැයි ගනී. 'නැව් ගිව්‍යා' යනු මහායාගය ගිව්‍යං යැයි යු.සේයි. එය යාග කරන්නට හැකියයි දනියි. යාගයාගේ ඵලය විපාකය නැතැයි ගනියි. 'ග්‍රහණං' යනු පූජා පඬුරු යැවීම ආදී මංගල ක්‍රියාය. එය කරන්නට හැකි බව දනී. එහි ඵලය විපාකය නැතැයි ගනියි. 'සුකට දුකකටානං' යන මෙහි දසකුසල කර්මපථ යහපත් කර්ම නමැ. දස අකුසල කර්මපථ අයහපත් කර්ම නමැ. ඒවාහි අස්තිත්වය දනී. ඵලය විපාකය නැතැයි ගනී. 'නැව් අයං ලොකො' යනු පරලොව්හි සිටියනුට මෙලොව නැතැයි ගනී. 'නැව් පරොලොකො' යනු මෙලොව සිටියනුට පරලොව නැතැයි ගනී. 'නැව් මාතා නැව් පිතා' යනු මව්පියවරුන්ගේ අස්තිත්වය දනී. ඔවුන් කෙරෙහි ආහාරපානාදී ප්‍රත්‍යයන්ගේ ඇප උපස්ථාන කිරීමෙහි කිසි ඵල විපාකයක් නැතැයි ගනී. 'නැව් සතතා ඔපපාතිකා' යනු චුක්චන හා උපදනා සත්ත්වයෝ නැතැයි ගනී. 'සම්මග්ගතා සමමා පටිපනනා' යනු අනුලෝම ප්‍රතිපදාවට පිළිපත් ධාර්මික මහණ බමුණෝ ලොව නැතැයි ගනී.

යෙ ඉමඤ්ච ලොකං -පෙ- පච්චෙදෙතති යනු මෙලොව පරලොව තමා විසින්ම අති විශිෂ්ට ඤාණයෙන් දැන, අන්‍යයාට දැන්වීමෙහි සමත් සර්වඥ බුදුවරයෙක් නැතැයි දෘෂ්ටි ගනී.

අනතග්‍රාහිකාය දිට්ඨියා යනු ලෝකය ශාශ්වතය යන ආදී වූ එක් එක් අන්ත කොටස් ගනීනුයි අනතග්‍රාහිකායි. නොහොත් අන්තයෙහි ග්‍රහණය අනතග්‍රාහයි. අනතග්‍රාහය එයට ඇත්තේනුයි අනතග්‍රාහිකායි. ඒ අනතග්‍රාහිකාවෙන් එය වනාහි යු.සේයි.

අට්ඨ සත තණහා පපඤ්ච සතෙහි යනු එක්කිය අටක් තෘෂ්ණා,

සසරෙහි ප්‍රමාද කරයි. බොහෝ කලක් වාසය කරවයිනුයි පපඤ්චයි. තෘෂ්ණාවම ප්‍රපංචය වූයේ තණ්හා පපංචයි. අරමුණු හේතයෙන් නැවත නැවත ඉපදීම් වශයෙන්ද, තෘෂ්ණාවන්ගේ, බොහෝ බැවින් බහුවචන කොට, තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයන්ගේ සියය තෘෂ්ණා ප්‍රපංච සියයයි. එම තෘෂ්ණා ප්‍රපංච සියයෙන් යැයි කිවයුතු කල්හි වචන විපර්යාස වශයෙන් තෘෂ්ණා ප්‍රපංච සිය ගණනකින්යැයි බහුවචන නිර්දේශය කරන ලදී. අධ්‍යක්ෂකයන් සංඛ්‍යාත්මකව තෘෂ්ණා ප්‍රපංච සියයෙන් යයි අර්ථය දතයුතුය. අට ගණන් නොගතයුතු සේ සලකා සියයම ගන්නා ලදැයි දතයුතුය. බුද්දක වස්තු විභංගයෙහි තෘෂ්ණා ප්‍රපංච යැයි ආයේය. දෙසු පරිදි, ආධ්‍යාත්මිකව දැඩියේ ගෙන තෘෂ්ණා ප්‍රපංච අටළොසකි. බාහිරව දැඩිව ගෙන තෘෂ්ණා ප්‍රපංච අටළොසකි. එය එකට මනාව සම්බන්ධකොට මනාව සංකෂෙප කොට සතිස් තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයෝ වෙති. මෙසේ අතිත සතිස් තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයෝය. අනාගත සතිස් තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයෝය. වර්තමාන සතිස් තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයෝය. එය එකට මනාව සම්බන්ධකොට මනාව සංකෂෙප කොට එක්සිය අටක් තෘෂ්ණා ප්‍රපංච වේ. මෙහි තෘෂ්ණා ප්‍රපංචයන්ම තෘෂ්ණා විවර්තයැයි යු.සේයි. තෘෂ්ණා හැසිරීම, තෘෂ්ණා පැවැත්ම යයි අර්ථයි. අජක්ඛන්තිකසස උපාදාය යනු අධ්‍යාත්මික ස්කන්ධ පංචකය තෘෂ්ණාවෙන් දැඩියේ ගෙන මෙය වනාහි ද්විතියාර්ථයෙහි ෂ්ඡධී වචනයයි. මෙහි විස්තරය වනාහි එම නිර්දේශයෙහි කියන ලද අයුරින්ම දතයුතුයි. මේ වනාහි වෙනත් ක්‍රමයෙකි. රූපාරම්මණ වූම කාම තෘෂ්ණා, භව තෘෂ්ණා, විභව තෘෂ්ණා යැයි තෘෂ්ණාවෝ ත්‍රිවිධ වෙති. එසේම ශබ්දාදී අරමුණුදැයි ෂ්ඛාරම්මණයන්හි අටළොස් තෘෂ්ණාවෝ වෙති. ආධ්‍යාත්මිකාරම්මණ අටළොසෙකි. බාහිරාරම්මණ අටළොසෙකැයි සතිසක් වෙති. ඒවාම අතිතාරම්මණ සතිසෙක. අනාගතාරම්මණ සතිසෙක. වර්තමානාරම්මණ සතිසෙකැයි එක්සිය අටක් තෘෂ්ණා විවර්ත වේ. පපඤ්චිතො යනු අරමුණෙහි හෝ සසරෙහි ප්‍රමාද වූයේ, බොහෝ කල් වසන්නේ වේ.

දවාසට්ඨියා දිට්ඨිගතෙහි යනු කවර දෙසැටක් දෘෂ්ටිගතයෝද? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින්, බ්‍රහ්මජාල විස්තර දේශනාවෙහි වදාරන ලද, ශාශ්වතවාද සතරෙකැ. ඒකාන්ත ශාශ්වත වාද සතරෙකැ. අත්‍යන්තරික සතරෙකැ. අමරා විකෂෙපිත සතරෙකැ. අධිවච සමුප්පන්නික දෙකෙකැ. සඤ්ඤීවාද සොළසෙකැ, අසංඤීවාද අටෙකැ. තෙවසඤ්ඤීනාසඤ්ඤීවාද අටෙකැ. උච්ඡේදවාද සතෙකැ. දිට්ඨධම්ම

නිබ්බානවාද පසෙකැයි මෙම දෙසැටක් වූ දෘෂ්ටිගතයෝ බ්‍රහ්මජාල විස්තර දේශනාවෙහි බුදුරජුන් විසින් වදාරන ලදහ. මෙහි විස්තරය වනාහි බ්‍රහ්මජාල සූත්‍රයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුයි.

අහඤ්චමහි තිණේණා යනු මමද සිව් සැඩපහර සහිත සංසාර නමැති මහා සමුද්‍රය තරණය කළේ අමහි වෙමි. මුතෙතා යනු රාගාදී බන්ධනයන්ගෙන් මදුණේ, දනෙතා යනු මෘදු වූයේ නොවෙවුලනුයේ, සනෙතා යනු සිසිල් වූයේ, අසසඤ්චා යනු නිර්වාණ දර්ශනයෙහි ලද ආස්වාස ඇතියේ, පරිනිබ්බුතො යනු කෙලෙස් පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිව්වේ, පහොමි යනු සමර්ථවෙමි. බො යනු ඒකංශාර්ථයෙහි නිපාතයි. පරෙව පරිනිබ්බාපෙනුං යන මෙහි පරෙව ශබ්දය, අන්‍යයාද එතෙර කරන්ට ආදීන්හි යෙදිය යුත්තේය.

මහා කරුණා ඤාණ නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

සබ්බඤ්ඤා ඤාණ නිර්දේශයෙහි, කතමං තථාගතසස සබ්බඤ්ඤා ඤාණං යයි විචාරා ඒ හා සම ස්වභාව හෙයින් ඒ සමගම අනාවරණ ඤාණය දක්වන ලදී. අනාවරණ ඤාණය ස්වභාව වශයෙන් වෙන්ව නැත. එකම ඤාණය ආකාර හේදයෙන් දෙයාකාරයෙන් යු.සේයි. ශ්‍රද්ධා ඉන්ද්‍රිය, ශ්‍රද්ධාබල ආදීන් මෙනි. සර්වඥතා ඤාණයම, එයට ආවරණයක් නැත්තේනුයිද, කිසි ස්වභාවයකින් හෝ පුද්ගලයෙකු විසින් හෝ ආවරණ කරන්ට නොහැකි හෙයින් අනාවරණයයි යු.සේයි. සියලු ධර්මයන්ගේ ආවර්ජන ප්‍රතිබද්ධ හෙයින්. අන්‍යයෝ වනාහි ආවර්ජනා කොටද නොදනිති. සමහරු කිහු. සියල්ල අරමුණු කළහැකි හෙයින් සර්වඥතා ඥානය මනො විඤ්ඤාණය මෙනි. එම ඤාණයම උසස් දියමන්තියක් මෙන් විෂයයන්හි නොගැටෙන හෙයින් අනාවරණ ඤාණයයි. සර්වඥතා ඥානය අනුපූර්ව සර්වඥතාව ප්‍රතික්ෂිප්තය. අනාවරණ ඤාණය සකිං සබ්බඤ්ඤතාව ප්‍රතික්ෂිප්තය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සර්වඥතා ඥාන ප්‍රතිලාභයෙන් සර්වඥයයි යු.සේයි. අනුපූර්ව සර්වඥ නොවේ. අනාවරණ ඤාණ ලාභයෙන්ම සර්වඥයැයි යු.සේයි. සකිං සර්වඥ නොවේ.

සබ්බං සංඛත මසංඛතං අනවසෙසං ජානාති යන මෙහි සබ්බං ජාති වශයෙන් සියලු ධර්මයන්ගේ ශේෂ රහිත ගැනීමයි. අනවසෙසං

යනු එක් එක් ධර්මයාගේ සියලු ආකාර වශයෙන් ශේෂ රහිතව ගැනීමයි. සංඛත මසංඛතං යනු සංඛත යන්නෙහි දෙයාකාර ප්‍රභේද දැක්වීමයි. ප්‍රත්‍යයන් එක්ව කරන ලද සංඛතය. ස්කන්ධ පංචකය එක් ප්‍රභේදයකි. එසේ සංඛත තත්වයට පත්වූවුයේ අසංඛතයයි. නිර්වාණයයි. සංඛතය අනිත්‍ය දුක්ඛ අනාත්මතාදී ආකාරයන්ගෙන් ශේෂ රහිතව දනියි. අසංඛතය සුඤ්ඤත අනිමිත්ත අප්‍රණිහිතාදී ආකාරයන්ගෙන් ශේෂ රහිතව දනියි. ඒ සංඛතයට හා අසංඛතයට ශේෂයක් නැත්තේනුයි අනවශේෂයි. සංඛතය හා අසංඛතය නොයෙක් ප්‍රභේද වූද, ප්‍රඥප්තිය ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් නොකළ හෙයින් අසංඛත පක්‍ෂය හඳුනා කරයි. සර්වඥතාඥාණය වනාහි සියලු ප්‍රඥප්තීන් නොයෙක් භේද වශයෙන් දනියි. නොහොත් සබ්බං යනු සියලු ධර්මයන්ගේ ග්‍රහණයයි. අනවසෙසං යනු ශේෂ රහිතව ගැනීමයි. තත්ථ ආවරණං තත්ථීති යනු එහි එම ශේෂ රහිත සංඛතා සංඛතයන්හි ඇලීම් නැති හෙයින් සර්වඥතා ඥානයට ආවරණ නැත්තේනුයි එම සර්වඥතා ඥානයම අනාවරණ ඥාණ නමැයි අර්ථයි. දැන් නොයෙක් විෂය භේද වශයෙන් දක්වන්නට, අනිතං යනාදිය වදාළහ. එහි අනිත, අනාගත, වර්තමාන යන කාලභේද වශයෙන් දක්වන ලදී. චක්ඛුඤ්ඤව වරූපාව ආදිය වස්තු අරමුණු භේදයෙන්, එතං සබ්බං යනු ඒ චක්ඛු රූපාදීන්ගේ ශේෂරහිතව ගැනීමයි. සෙස්සෙහිද මෙසේය. යාවතා යනු ශේෂරහිතව ගැනීමයි. අනිවට්ඨං යන ආදිය සමාන ස්වභාව ලක්ෂණ භේදයෙන් දක්වන ලදී. අනිවට්ඨං යනු අනිත්‍යාකාරයයි. ප්‍රථමාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයි. ඒ ආකාරයන්හි එම ක්‍රමයමැයි. රූපසස යනු ස්කන්ධ භේදයෙන් දක්වන ලදී. චක්ඛුසස -පෙ- ජරා මරණසස යනු යට කියන ලද පෙය්‍යාලයෙන් යෙදිය යුතුය.

අභිඤ්ඤාය යනු යට කියන ලද ඥාණයෙන්ම. අභිඤ්ඤාට්ඨං යනු දැනගන්නා ස්වභාවය. ඒ ආකාරයන්හි එම ක්‍රමයමැයි. ඛණ්ඩානං ඛණ්ඩට්ඨං ආදිය යට කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. කුසලෙ ධම්මෙ යන ආදිය කුසලක්‍රීක වශයෙන් භේදයයි. කාමාවචර ධම්මෙ යන ආදිය සිව් භූමි වශයෙනි. දෙ අයුරින්ම සබ්බ ජානාති යන මෙහි බහුවචන පාඨය වඩා යහපත්ය. ඒකවචන ප්‍රොතයෙහි වැටුණු හෙයින් පොත්වල ඒකවචනයෙන් ලියන ලදී.

දුක්ඛසස යන ආදිය තුදුස් බුද්ධ ඥාණයන්ගේ විෂය භේදයයි.

ඉන්ද්‍රිය පරොපරියතෙන ඤාණං යනාදී සිව් ඤාණයන් කියා, සර්වඥතා ඥානය කවර හෙයින් නොකියන ලද්දේද යත්? කියනු ලබන කල්හි, සර්වඥතා ඥානත්වයෙහි විෂය හේදවන හෙයින්, සර්වඥතා ඥානය කියන කල්හි එම ඤාණය නොකිව යුතු වෙයි. සර්වඥතා ඤාණය වනාහි සර්වඥතා ඤාණයටම විෂය වේ.

නැවත කාලාකාරාම සූත්‍රාදීන්හි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම සර්වඥතා ඤාණ භූමි දක්වන්නේ 'යාවතා සද්දෙවකසස ලොකසස' යනාදිය දෙසූහ. එහි දෙවියන් සහිත වූයේ සද්දෙවකසසයි මාරයා සමග වූයේ සමාරකසසයි. බ්‍රහ්මයා සමග වූයේ සබ්‍රහ්මකසසයි. සමණ බ්‍රාහ්මණයන් සහිත ලෝකයාගේ, දෙව් මිනිසුන් සහිත වූයේ සද්දෙව මනුසසාය යි. ප්‍රජාවගේ, ප්‍රජාවට අයත් බැවින් පජා යනු සත්ත්ව ලෝකයට එය සමාන වචනයකි. එහි සද්දෙවක වචනයෙන් පඤ්ච කාමාවචර දේව සමූහයයි. සමාරක වචනයෙන් ෂට් කාමාවචර දේව සමූහයයි. සබ්‍රහ්මක වචනයෙන් බ්‍රහ්ම කායිකාදී බ්‍රහ්ම ගහණයයි. සසසමණ බ්‍රාහ්මණී වචනයෙන් සාසනයට විරුද්ධ, පසම්බුරු ශ්‍රමණ බ්‍රාහ්මණ සමූහයයි. සංසිද්ධි පාපයන් ඇති, යටපත් කළ පාපයන් ඇති ශ්‍රමණ බ්‍රාහ්මණ සමූහයාද ගැනේ. ප්‍රජා වචනයෙන් සත්ත්ව ලෝක සමූහයයි. සද්දෙව මනුසස වචනයෙන් සම්මුති දෙව්වරුද, සෙසු මිනිස් සමූහයාද වේ. මෙසේ මෙහි තෙපදයන්ගෙන් අවකාශ ලෝකයද, දෙපදයකින් ප්‍රජා වශයෙන් සත්ත්ව ලෝකය ගන්නා ලදී.

අනෙක් ක්‍රමයක්, සද්දෙවක ග්‍රහණයෙන් අරුපාවචර ලෝකය ගන්නා ලදී. සමාරක ග්‍රහණයෙන් ෂට් කාමාවචර දේව ලෝකද, සබ්‍රහ්මක ග්‍රහණයෙන් රුපාවචර බ්‍රහ්ම ලෝකයද, සසසමණ බ්‍රාහ්මණාදී ග්‍රහණයෙන් සිව් පිරිස් වශයෙන් සම්මුති දෙවියන් වශයෙන් හෝ මිනිස්ලොව සහිත සෙසු සත්ත්ව ලෝකය හෝ ගැනේ.

තවද මෙහි සද්දෙවක වචනයෙන් උත්කාෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන් සියලු ලෝකයාගේ දැකීම් ආදිය දන්නා බැව් ඔප්පු කරයි. ඉන් සමහරුන්ට මෙසේ සිතක් වන්නේය. මාරදිව්‍ය පුත්‍රයා මහානුභාවය. ෂට් කාමාවචර ලෝකයන්ට ඵෙශ්වරියයි. ලෝකය සිය වසයෙහි පවත්වයි. කිමෙක්ද, ඔහුගේද දැකීම් ආදිය දනිද? ඔවුන්ගේ විමති‍ය දුරුකරන්නේ මාරයා සහිතයයි දෙසූහ. යම් කෙනෙකුන්ට මෙබඳු අදහසක් විය හැකිය. බ්‍රහ්මයා මහානුභාවය. එක් ඇඟිල්ලකින් එක් සක්වළු දහසෙක ආලෝකය පතුරයි.

ඉතා උතුම් ධර්මාන සමාපත්ති සුවයද විදියි. කිමෙක්ද, ඔහුගේද දැකීම් ආදිය දැනිද? ඔවුන්ගේ විමති ය දුරුකරන්නේ (සබ්බමකසස) බ්‍රහ්මයා සහිතයැයි වදාළහ. ඉක්බිති යමෙකුන්ට මෙබඳු අදහසක් විය හැකිය. බොහෝ මහණ බමුණෝ සාසනයට සතුරෝ වෙති. කිමෙක්ද ඔවුන්ගේද දැකීම් ආදිය දැනිද? ඔවුන්ගේ විමති ය දුරුකරන්නේ ශ්‍රමණ බ්‍රාහ්මණයන් සහිත ප්‍රජාවයයි වදාළහ. මෙසේ උත්කෘෂ්ටයන්ගේ දැකීම් ආදිය දන්නා බැව් ප්‍රකාශකොට නැවත සම්මුති දෙව්වරුන්ද සෙසු මිනිසුන්ද ගෙන, උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේද වශයෙන් සෙසු සත්ත්ව ලෝකයාගේ දැකීම් ආදිය දන්නා බැව් ප්‍රකාශ කරයි. මේ මෙහි අනුසන්ධි ක්‍රමයයි. පෞරාණිකයෝ කීහු. සද්දෙවක සස යනු දෙවියන් සහිත ලෝකයා විසින්, සමාරකසස යනු මරුන් සහිත වූ සෙසු ලෝකයා විසින් සබ්බමකසස යනු බහුත් සහිත සෙසු ලෝකයා විසින්, මෙසේ සියලුම ත්‍රිභවයන්ට ඇතුළත් සත්ත්වයින් ත්‍රිවිධාකාරයන්ගෙන් තෙපදයන්හි බහා දෙයාකාරයන්ගෙන් ග්‍රහණයට සසම්මණ බ්‍රාහ්මණියා පජාය සද්දෙව මනුසසාය යනාදිය යු.සේයි. මේ පස්වැදෑරුම් පදයන්ගෙන් ඒ ඒ ආකාරයෙන් ත්‍රේතාතුක ලෝකය හාත්පසින් ගන්නා ලද්දේ වේ.

දිට්ඨං යනු රූපායතනයයි. සුතං යනු ශබ්දායතනයයි. මුතං යනු වෙත පැමිණ ගතයුතු හෙයින්, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශයෝය. විඤ්ඤානං යනු සුවදුක් ආදී ධර්මාරම්භණයි. පතනං යනු සොයා හෝ නොසොයා පැමිණෙන ලද, පරියෙසිතං යන පැමිණි හෝ නොපැමිණි සොයන ලද, අනුච්චරිතං මනසා මනසින් විමසන ලද, (හැසිරෙන ලද) සබ්බං ජානාති මෙයින් එය දක්වයි. මේ සද්දෙවක ලෝකයෙහි යම් පමණ අප්‍රමාණ ලෝකධාතුන්හි නිල්, කහ ආදී රූපාරම්භණයක් වසුද්ධාරයෙහි හමුවට ඒද? මෙම සත්ත්වයා මෙම ඤාණයෙහි මෙනම් රූපාරම්භණයක් දැක සුන්දර මනසක් හෝ අසුන්දර මනසක් හෝ මධ්‍යස්ථ හෝ වූයේයයි ඒ සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේගේ සර්වඥතා ඥාණය දැනී. එසේම මේ සද්දෙවක ලෝකයෙහි යම්පමණ අප්‍රමාණ ලෝකධාතුන්හි බේර ශබ්දය ආදී ශබ්දාරම්භණයක් ශ්‍රෝතවාරයෙහි හමුවට එයිද? මුලෙහි ගද, පොත්තෙහි ගද ආදී (සුගද-දුගද) ගන්ධාරම්භණයක් ස්‍රාණද්ධාරයෙහි හමුවට එයිද? මුලෙහි රස, කඳෙහි රසයැයි රසාරම්භණයක් ජීවිතා ද්ධාරයෙහි හමුවට එයිද? කර්කශ, මොළොක් ආදී පෘථුර්ව් ධාතු, තේජෝ ධාතු, වායෝ ධාතු ආදී හේද වූ ස්පර්ශාරම්භණය කාය ද්ධාරයෙහි හමුවට එයිද? මෙම සත්ත්වයා මෙම ඤාණයෙහි මෙනම් ස්පර්ශාරම්භණය

ස්පර්ශකොට සුන්දර මනසක් හෝ අසුන්දර මනසක් හෝ මධ්‍යස්ථ හෝ වූයේ යයි සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේගේ සර්වඥතා ඥාණ දැනිනි. එසේම මේ සදේවක ලෝකයෙහි, යම් පමණ අප්‍රමාණ ලෝකධාතුන්හි සුවදුක් ආදී හේද වූ ධර්මාරම්භණයක් මනෝද්වාරයෙහි හමුවට එයිද මෙම සත්ත්වයා මෙම ඤාණයෙහි මෙනම් ස්පර්ශාරම්භණය ස්පර්ශකොට සුන්දර මනසක් හෝ අසුන්දර මනසක් හෝ මධ්‍යස්ථ හෝ වූයේයයි සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේගේ සර්වඥතා ඥාණය දැනිනි. එසේම මේ සදේවක ලෝකයෙහි, යම් පමණ අප්‍රමාණ ලෝක ධාතුන්හි සුවදුක් ආදී හේද වූ ධර්මාරම්භණයක් මනෝද්වාරයෙහි හමුවට එයිද? මේ සත්ත්වයා මෙම ඤාණයෙහි මෙනම් ධර්මාරම්භණයක් දැන, සුන්දර මනසක් හෝ අසුන්දර මනසක් හෝ මධ්‍යස්ථ හෝ වූයේ යයි සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේගේ සර්වඥතා ඥාණය දැනිනි.

මෙයට මහජනයාගේ සොයා නොපැමිණියේද ඇත. සොයා පැමිණියේද ඇත. නොසොයා නොපැමිණියේද ඇත. නොසොයා පැමිණියේද ඇත. සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේගේ සර්වඥතා ඥානයෙන් නොපැමිණියේ නම් නැතැයි වෙනත් ක්‍රමයකින් සර්වඥභාවය දැක්වීම සඳහා 'න තසස්' යන ගාථාව වදාළහ.

එහි න තසස් අදිට්ඨමිධංථි කිඤ්ච යනු ඒ තථාගතයන් වහන්සේට මෙහි මෙම ත්‍රෛලෝක ධාතුයෙහි මෙම චන්මනැ පැනැසින් නුදුටු ස්වල්පමාත්‍ර වූද කිසිවක් නොමැත. විද්‍යමාන නොවේ. අර්ථ යන මෙය වර්තමානකාලික ආබ්‍යාත පදයයි. මින් වර්තමාන කාලයට අයත් සියලු ධර්මයන්ගේ දත්තව දක්වයි. ගාථා බන්ධන පහසුව සඳහා 'ද' කාරය එක්කරන ලදී. අපො අවිඤ්ඤාතං යනු මෙහි 'අපො' යනු වචන ගැන්මෙහි නිපාතයි. අවිඤ්ඤාතං යනු අතීතකාලික නොදත් කිසි ධර්ම සමූහයක් නාහොසි යනු පාඨ ශේෂයයි. අව්‍යය වූ අත්ථි ශබ්දයාගේ ග්‍රහණයෙහි පාඨශේෂය නොමැතිවද යෙදේමය. මින් අතීතකාලික සියලු ධර්මයෙහි දත්තව දක්වයි. අජානි තබ්බං යනු අනාගතකාලික නොදතයුතු ධර්ම සමූහයක් නම් නොවන්නේය. නොමැති හෝ වෙයි. මෙයින් අනාගතකාලික සියලු ධර්මයාගේ දත්තව දක්වයි. මෙහි අකාරය දැනුම් ක්‍රියා විශේෂණ මාත්‍රයක්මය. සබ්බං අභිඤ්ඤායි යදන්ථි නෙය්‍යං යනු මෙහි යම් ත්‍රෛකාලික හෝ කාලවිමුක්ත හෝ දතයුතු - දැනගත යුතු කිසි ධර්ම සමූහයක් ඇත්ද? ඒ සියල්ල තථාගතයන් වහන්සේ මනාව

දැනගත් සේක. සර්වඥතා ඥානයෙන් දැනගත් සේක. ප්‍රතිවේධ කළ සේක. මෙහි අර්ථ ශබ්දයෙන් ත්‍රෛකාලිකද කාලවිමුක්තද ග්‍රහණය කළේය. අර්ථ ශබ්දය ඝෂය නුවුයේම යයි දතයුතුයි. තථාගතො තෙන සමනත වකඬු යනු කාල වශයෙන්ද, අවකාශ වශයෙන්ද, (සීමා) ශේෂ රහිතව, භාත්පස සර්වාකාරයෙන් පවත්නා නැණැස වූයේනුයි සමනත වකඬුයි. ඒ කියන ලද කාරණයෙන් තථාගතයන් වහන්සේ ඒ සමනත වකඬුයි. සියල්ල දත් සේකැයි යු.සේයි.

මෙම ගාථාවෙහි පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනාවෙන් සර්වඥතා ඥානය සිද්ධය. නැවත බුද්ධ ඥාණයන්ට විෂය වශයෙන් සර්වඥතා ඥානය දක්වනු කැමැත්තේ, සමනත වකඬුකි, කෙනටෙය්න සමනත වකඬු යන ආදිය දෙසුහ. එහි ගාථාවෙහි සමන්ත වකඬුයයි කියන ලද පදයෙහි යම් ඒ සමනත වක්‍රවක් වේද? එය කවරාර්ථයෙන් සමන්ත වක්‍රවද යන අර්ථයි. එහි අර්ථය වනාහි යාවතා දුක්ඛසස දුක්ඛටෙය්‍යා ආදීන්හි කියන ලද්දේම වේ. සර්වඥතා ඥානය වනාහි සමන්ත වක්‍රවයි. දෙසු පරිදි, සමන්ත වක්‍රවයයි සර්වඥතා ඥානය කියනු ලැබේ. එහි සර්වඥතා ඥානාර්ථය කී කල්හි සමන්ත වක්‍රව අර්ථය කියන ලද්දේම වේ. බුදුන්ගේම ඥාණ නුයි බුද්ධ ඥාණානියි. දුක්ඛ ඥාණාදීනිපි දුක්ඛ ඥාණාදීහුද සර්වප්‍රකාරයෙන්ම භාග්‍යවත් බුදුරජාණන් වහන්සේටම පවතිත්. අනෙක් අයට එක් කොටස් මාත්‍රයක් වශයෙන්ම (ඉතා සුළුවෙන්) පවතිත්. සාවක සාධාරණානි යනු එක් කොටසක් වශයෙන් ඇත. ඒ සඳහා යු.සේයි. සබ්බො ඥානො යනු සියල්ල ඥාණයෙන් දත්තේය. අඤ්ඤානො දුක්ඛටෙය්‍යා නත්ථි යනු කියන ලද අර්ථයම වැළැක්මෙන් පැහැදිලි කරයි. සබ්බො දිට්ඨො යනු හුදෙක් දැනගත් පමණම නොවේ. තව, ඇසින් දුටුවාක් මෙන් කරන ලදී. සබ්බො විදිතො යනු හුදෙක් දිට්ඨි මාත්‍රයම නොවේ. තවද එය ප්‍රකටය. සබ්බො සච්ඡිකතො යනු හුදෙක් දත්තේම පමණක් නොවේ. වැලිත් එහි නුවණ ප්‍රතිලාභ වශයෙන් ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කරන ලදී. සබ්බො එසසිතො යනු හුදෙක් සාක්‍ෂාත් කරන ලද්දේම නොවේ. වැලිත් කැමැති පරිද්දෙන් නැවත නැවත නිතර හැසිරීම් වශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ වේ.

නොහොත් ඥානො ස්වභාව ලක්‍ෂණ වශයෙන් දතුයේ, දිට්ඨො ස්වභාව ලක්‍ෂණ වශයෙන් දිට්ඨියේ, විදිතො රස වශයෙන් විදිනා ලදුයේ, සච්ඡිකතො වැටහීම් වශයෙන් සාක්‍ෂාත් කරන ලදුයේ, එසසිතො ආසන්න

කරුණ වශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ නොහොත්, ඥාණෝත්පාද වශයෙන් දන්නා ලද්දේ, වක්‍රත් පාද වශයෙන් දන්නා ලද්දේ, ප්‍රඥාත්පාද වශයෙන් දන්නා ලද්දේ, විද්‍යාත්පාද වශයෙන් සාක්‍ෂාත් කරන ලද්දේ, ආලෝකෝත්පාද වශයෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේ, යාවතා දුක්ඛසස දුක්ඛධෙයා සබ්බා දිධෙයා, අදිධෙයා දුක්ඛධෙයා නන්ධී දුක්ඛධෙයාගේ යම්පමණ දුක්ඛාර්ථයක් වේද, ඒ සියල්ල දුටුයේය. නොදිටි දුක්ඛාර්ථයක් නැතැයි ආදී ක්‍රමයෙන්ද, යාවතා සදෙවකසස ලොකසස -පෙ- අනුවචරිතං මනසා සබ්බං ඥාතං අඤ්ඤාතං නන්ධී යනාදී ක්‍රමයෙන් යම්පමණ දෙවියන් සහිත ලෝකයා විසින් -පෙ- සිතින් හැසිරිණිද? ඒ සියල්ල දකුයේය. නොදත් දැයක් නැත්තේයයි ආදී ක්‍රමයෙන් විස්තරය දතයුත්තේය.

ප්‍රථමයෙන් කියන ලද ගාථාවෙහි නිගමන වශයෙන් නැවත යු.සේයි. එම නිගමනය කළකල්හි ඥාණ නිගමනයද කරන ලද්දේම වේ.

සර්වඥතා ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසමහිදා මාර්ග අර්ථ කථාවෙහි
ඥාණ කථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් ඥාණ කථා අනන්තරව ප්‍රකාශිත දෘෂ්ටිකථායෙහි අනුපූර්ව අනු වර්ණනාව පැමිණියේය. මේ දෘෂ්ටි කථාවය. ඥාණකථාවෙන් කරන ලද ඥාණ පුරුදු ඇති, අවබෝධ කළ සමයග් දෘෂ්ටියෙන් මිථ්‍යා දෘෂ්ටි නමැති මල, පිරිසිදු කිරීම පහසු වේ. සමයග් දෘෂ්ටියද මනාව පිරිසිදු වේයයි ඥාණ කථා, අනන්තරව කියන ලදී. එහි කා දිවයි ආදිය විවාරීමයි. දිවයිනි අභිනිවෙස පරාමාසො දිවයි යනාදී වූ විමසන ලද විමසුමෙහි විසඳුමයි. කථා අභිනිවෙස පරාමාසො දිවයි යන ආදී වශයෙන් විසඳන ලද විසඳුමෙහි විස්තර නිර්දේශයයි. සබ්බාව නා දිවයිසො අසසාද දිවයිසො යනාදී වූ දෘෂ්ටි සංසන්දනයයි මෙසේ මේ සිව් පරිච්ඡේදයයි. එහි විමසුම් පරිච්ඡේදයෙහි කා දිවයි යනු ධර්ම විමසීම, ස්වභාව විමසීමයි. කති දිවයිධ්‍යානානි යනු හේතු විමසීම, ප්‍රත්‍යය විමසීම දෘෂ්ටිත්තං කෙතෙක්

කාරණාදැයි අර්ථයි. කති දිට්ඨි පරිපූර්ණතානි යනු හැසිරීම් විමසුම්ය. දෘෂ්ටිත්‍රම හැසිරීම් වශයෙන්, සිත හාත්පසින් වෙළුමින් නැගිටින්නුයි දෘෂ්ටි පරිපූර්ණතානි නම් වෙති. කති දිට්ඨියෝ යනු දෘෂ්ටීන්ගේ සංඛ්‍යා විමසීම, ගණන විමසීම. කති දිට්ඨාභිනිවෙසා යනු වස්තු ප්‍රභේද වශයෙන්ද, අරමුණු විවිධත්වය වශයෙන්ද දෘෂ්ටි ප්‍රභේද විමසුමයි. දෘෂ්ටිත්‍රම ඒ ඒ වස්තුවෙහි ඒ ඒ අරමුණෙහි තදින් පිහිටති. ස්පර්ශ කෙරෙන්නුයි දෘෂ්ටි පරාමාසයැයි කියති. කතමෝ දිට්ඨිට්ඨාන සමුග්‍යතො යනු දෘෂ්ටීන්ගේ ප්‍රතිපක්‍ෂ විමසුම, ප්‍රභාණ උපාය විමසුම, ස්කන්ධාදීහු දෘෂ්ටි හේතුකොට හටගනිත්. දෘෂ්ටි නැසීමෙන් එම ස්කන්ධයන්ගේ හටගැනීමට හේතු නොවෙති. එම හේතුද නැසුවාහු නම් වෙති. එහෙයින් දෘෂ්ටි කරුණු මනාව බොහෝ සේ එයින් නසන්නුයි දිට්ඨිට්ඨාන සමුද්‍යතයයි යු.සේයි.

දැන් ඒ ෂට් විමසීමහි කා දිට්ඨි යනාදී ෂට් විසඳුම්ය. එහි කාදිට්ඨි යනු විසදිය යුතු විසඳුම්ය. අභිනිවෙස පරාමාසෝ දිට්ඨි යනු විසඳුමයි. එය අනිත්‍යාදී වස්තුවෙහි නිත්‍යාදී වශයෙන් ඇලුම් කරයි. පිහිටුවයි. දැඩිව ගනිනුයි අභිනිවෙසෝයි. අනිත්‍යාදී ආකාරය ඉක්මවා නිත්‍යයයි ආදී වශයෙන් පවත්නා මත්තෙහි (වැඩිපුර) ස්පර්ශ කරයි. ගනිනුයි පරාමාසෝයි නොහොත් නිත්‍යයයි ආදී වශයෙන් මත්තෙහි උතුම් සත්‍යයයි ස්පර්ශ කරයි. ගනිනුයි පරාමාසෝයි. තදින් ඇලුම් කිරීමද ස්පර්ශයද එය මනුයි. අභිනිවෙස පරාමාසෝයි. මේ ආකාර වූ දෘෂ්ටිය යනු කෘත්‍යය වශයෙන් දෘෂ්ටි ස්වභාවය විසඳයි. නිෂ්ඝ්‍රහණ තුන්සියයයි. වචන විපර්යාසය කරන ලදී. කතමෝ දිට්ඨිට්ඨාන සමුග්‍යතෝයි විමසීම නොඋදුරාම සොකාපත්ති මගො දිට්ඨිට්ඨාන සමුග්‍යතෝයි විසඳුම කරන ලදී.

දැන් කෙසේ අභිනිවෙස පරාමාසෝ යනාදී විස්තර නිර්දේශය වේද? එහි රූපං යනු ද්විතියා වචනයයි. රූපය අභිනිවෙස පරාමාසයයි සම්බන්ධයි. මෙහි රූපං යනු රූප උපාදානස්කන්ධයද කසිණ රූපයද, එය මාගේයයි ගැනීම අභිනිවෙස පරාමාස දෘෂ්ටියයි. එය මම වෙමියි යනුවෙන් ගැනීම අභිනිවෙස පරාමාස දෘෂ්ටියයි. එය මාගේ ආත්මයයි ගැනීම අභිනිවෙස පරාමාස දෘෂ්ටියයි. වෙන වෙනම යෙදිය යුතුය. එතං යනු සමාන වචනයයි. එහෙයින්ම එම වේදනාව මාගේය. එම සංස්කාරයන් මාගේ යයි නපුංසක වචන හා ඒකවචන කරන ලදී. එසෝ යයි කිවයුත්ත අපේක්‍ෂාකොට පුල්ලිංග ඒකවචන කරන ලදී. එතංමම යනු තෘෂ්ණා හැඟීම මූලික දෘෂ්ටියයි. එසෝ හමසම් යනු මාන හැඟීම් මූලික දෘෂ්ටියයි.

එසො මෙ අතතා යනු දෘෂ්ටි හැඟීමමය. සමහරු වනාහි 'එතං මම' යනු මගේ යන කල්පනයයි. 'එසො හමසමි' මම යන කල්පනයයි. 'එසො මෙ අතතා', මමය මාගේය යන කල්පිතයෙන් යුක්ත ආත්මයයි තදින් ගැනීමයි කියති. එසේම පිළිවෙළින් තෘෂ්ණාමූලික සිත පිහිටුවීම, මානය දැඩිව ගැනීම, තෘෂ්ණාමූලික ඇලීම සංස්කාරයන්හි මානයෙන් දැඩිව ගත් ආත්මය යන ඇල්ම, සංස්කාරයන්ගේ දුක්ඛ ලක්ෂණ දර්ශනයද, සංස්කාරයන්ගේ අනිත්‍ය ලක්ෂණ දර්ශනයද, ලක්ෂණ දැක්මට හේතු වූ ආත්මාභිනිවේසශයද, දුකෙහි හා අසුභයෙහි, සුව ශුභයැයි විපර්යාස ග්‍රහණයෙහිද, අනිත්‍යයෙහි නිත්‍යයයි විපර්යාස ග්‍රහණයෙහිද යන චතුර්විධ විපර්යාස ග්‍රහණයෙහි ආත්මාභිනිවේසයද, පූර්වේ නිවාස ඤාණයාගේ ආකාර කල්පනයද, දිව්‍ය වක්කුර් ඤාණයාගේ අනාගත ප්‍රතිලාභ කල්පනයද, පූර්වාත්තාපරාත්ත හා මෙයින් මෙය හට ගත්තේය යන ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පත්ත ධර්මයන්හි විතර්ක මූලික ආත්මාභි නිවේසයද? තෘෂ්ණාවෙන් අතීතයට පමුණුවයි. තෘෂ්ණාවෙන් අනාගතය අපේක්ෂා කරයි. තෘෂ්ණාවෙන් වර්තමානයෙහි ගැළෙයි නුයි ආත්මාභි නිවේසයයි.

පූර්වාත්තයෙහි නොදැනීමිහෙතුක දෘෂ්ටිය, අපරාත්තයෙහි නොදැනීමි හේතුක දෘෂ්ටිය පූර්වාත්තාපරාත්තයන්හි, මෙයින් මෙය හටගත්තේය යන ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පත්ත ධර්මයන්හි නොදැනීමි හේතුක වූ අත්තයෙහි අභිනිවේසයදැයි එම ත්‍රිවිධ වචනයන්ගේ අර්ථ වර්ණනා කරති.

මෙහි දෘෂ්ටිහු වනාහි පළමුව පංචස්කන්ධ වස්තූකය ඉක්බිති, ඡට් ආධ්‍යාත්මික හා බාහිරායතනයන්ද, විඤ්ඤාණ කාය, ස්පර්ශ කාය, වේදනා කාය, සංඥා කාය, චේතනා කාය, තෘෂ්ණා කාය, විතර්ක, විචාර, ධාතු කසිණ, දෙතිස් ආකාර වස්තූක දෘෂ්ටිහු යු.සේයි. දෙතිස් ආකාර කුණපයන්හි වෙන්ව ඇල්ම නොයෙදේ. මුළු ශරීරයෙහිම ඇලුම් කිරීම් වශයෙන්ම වෙන්ව කරන ඇලුම් කිරීම් මෙන් කරන ලදැයි දතයුතුය.

ඉක්බිති ද්වාදසායතන, අටළොස් ධාතු, එකුත්විසි ඉන්ද්‍රිය වශයෙන් යෙදීම් කරන ලදී. ත්‍රිවිධ ඒකාත්ත ලෝකෝත්තර ඉන්ද්‍රිය නොයොදන ලදී. ලෝකෝත්තර වස්තූක දෘෂ්ටිහු නොවෙත්. හැමතනහිම ලෞකික ලෝකෝත්තර මිශ්‍ර ධර්මයන්හි ලෝකෝත්තර හැර ලෞකිකයන්ම ගතයුතුය. ඉන්ද්‍රිය බද්ධ නුවූ රූපයද නොගත යුතුමය.

ඉක්බිති ත්‍රේධාතුක වශයෙන්ද, නව වැදෑරුම් වශයෙන්ද ධ්‍යාන බ්‍රහ්ම විහාර සමචන් වශයෙන්ද, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදාංග වශයෙන්ද යෙදීම් කරන ලදී. ජාතිජරා මරණයන්ගේ වෙන්ව ග්‍රහණයෙහි යෙදෙන ක්‍රමය කියන ලද ක්‍රමයමය. එම සියලු ජරා මරණ අන්ත අන්ත කොට ඇති, රූපාදිහු එක්සිය අනුඅටක් පද වෙයි.

දෘෂ්ටි කාරණයන්හි බන්ධාපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු විසි ආකාර සක්කාය දෘෂ්ටියට පංචස්කන්ධයන්ම හේතුවන හෙයින්, 'මහණෙනි, යම්කිසි ශ්‍රමණයෝ හෝ බ්‍රාහ්මණයෝ ආත්මය බලන්නාහු බලන්නාහුය. ඒ සියල්ලෝම පංච උපාදානස්කන්ධයන්හි හෝ ඒවා අතරින් එකකම බලන්නාහුය' යයි දෙසූ හෙයින් පංච උපාදානස්කන්ධ දෘෂ්ටීන්ට හේතුවේ. අවිජ්ජාපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු අවිද්‍යාවෙන්, අධිකෘතයින්ට දෘෂ්ටි උපදනා හෙයින්, ස්වාමීනි සමයක් සම්බුද්ධත්වයට පත් නුවුවත් කෙරහි, සම්මා සම්බුද්ධ යැයි යම් ඒ දෘෂ්ටියක් වේද, ස්වාමීනි මේ දෘෂ්ටිය කුමක් නිසා පෙනේද? කච්චායනය, යම් මේ අවිද්‍යා ධාතුක වේද, එම ධාතුව මහත්ය. කච්චායනය, හීනධාතුව නිසා, හීන සංඥා, හීන දෘෂ්ටි උපදියයි යන වචනයෙන් අවිද්‍යාව දෘෂ්ටීන්ට හේතුවේ. එසෙසාපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු එම ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ වූවහුට දෘෂ්ටි උපදනා හෙයින්, මහණෙනි යම් ඒ මහණ බමුණෝ පූර්වාන්ත කල්පිත වූවාහු, පූර්වාන්තය අරඹයා නොයෙක් ආකාර ඒ හා යෙදුණු පද ප්‍රකාශ කරති. එයද ස්පර්ශය හේතුවෙනි යන වචනයෙන්ද, ස්පර්ශය දෘෂ්ටීන්ට හේතුවේ. සඤ්ඤාපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු ආකාර මාත්‍ර ග්‍රහණයෙන් සංඥාවගේ අයථා ස්වභාව ග්‍රහණ හේතුව බැවින්, යම් ඒ තෙසැටක් බාහිර ශ්‍රමණ ප්‍රවාද නිශ්‍රිත වූ, මහාප්‍රාඥ වූයේ සංඥාකෂර, සංඥා නිශ්‍රිත බැසගැනීම් දුරුකොට කාමෝස අඳුරට බරවේ යන වචනයෙන්ද, ප්‍රපංච සංඛ්‍යාතයෝ සංඥ නිදානයහයි, වචනයෙන්ද සංඥාව දෘෂ්ටීන්ට හේතුවේ. විතකෙකාපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු ආකාර සිතා බැලීමෙන්ද දෘෂ්ටි උපදනා හෙයින්;

නභෙව සච්චානි බහුනි නානා
අඤ්ඤානු සඤ්ඤාය සච්චානි ලොකෙ
තකකඤ්ච දිට්ඨි සු පකපපයිත්වා
සච්චං මුසානි ද්වය ධම්මමානු'ති

සංඥායෙන් තොර, බොහෝ නානාවිධ සත්‍යයෝ නොවේමය. දෘෂ්ටීන්හි තර්කය උපකල්පනය කොට සත්‍යය, මුසාවය යන දෙකරුණ

කිහු, යන වචනයෙන් විතර්කය දෘෂ්ටිත්තං හේතුයි. අයොනිසො මනසිකාරොපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම අකුසලයන්ට අසාධාරණ හේතුවන බැවින් එහිම, නුනුවණින් මෙනෙහි කරන්නහුට ඡට් දෘෂ්ටිත්තං අතර, එක්තරා දෘෂ්ටියක් උපදියයි, වචනයෙන්ද, නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීම දෘෂ්ටිත්තං හේතුයි. පාපමිත්තොපි දිට්ඨිට්ඨානං යනු පවිටු මිතුරාගේ දෘෂ්ටියට අනුව පැවැත්මට පැමිණීමෙන් දෘෂ්ටි උපදනා හෙයින් 'මහණෙනි, යම් මේ පාපමිත්තතාවයක් (සේවනයක්) වේද? මහණෙනි, බාහිර කරුණක් සේ සලකා මහත් අනර්ථය සඳහා පවත්නා එබඳු වූ අත් එකද කරුණක්වත් මම නොදකින්නෙමි යි යන වචනයෙන්ද පවිටු මිතුරා දෘෂ්ටිත්තං හේතුයි. පරතොපි සොසො දිට්ඨිට්ඨානං යනු නොමනාව දෙසන ලද ධර්ම ශ්‍රවණයෙන්ද දෘෂ්ටි උපදනා හෙයින් මහණෙනි, මිථ්‍යා දෘෂ්ටියගේ ඉපැත්ම සඳහා හේතු දෙකකි. ප්‍රත්‍යය දෙකකි. අත්‍යයාගෙන් ශ්‍රවණය කිරීමද, නුනුවණින් මෙනෙහි කිරීමද යන වචනයෙන්ද, අත්‍යයාගෙන් ශ්‍රවණය මිථ්‍යාදෘෂ්ටික වූයේ මිථ්‍යා දෘෂ්ටිය හා එකට යෙදුනේ දෘෂ්ටිත්තං හේතුයි.

දැන් දිට්ඨිට්ඨානං යන පදයට අර්ථ විවරණය කරනුයේ ඛණ්ඩා හේතු ඛණ්ඩා පච්චයො යන ආදිය වදාළහ. ස්කන්ධයෝම දෘෂ්ටිත්තං උපපාදාය ඉපැත්ම සඳහා ජනක හේතුවමද, උපස්ථම්භක ප්‍රත්‍යය යයිද අර්ථයි. සමුට්ඨානට්ඨනං යනු එය කරණකොට හටගනිත්. උපදිත්තුයි සමුට්ඨානංයි. කරුණයැයි අර්ථයි. ඒ හටගැනීම් අර්ථයෙන් දෘෂ්ටි හේතු භාවයෙනැයි අර්ථයි.

දැන් කෘත්‍ය භේදයෙන් දෘෂ්ටි භේදය දක්වනුයේ කතමානි අට්ඨාරස දිට්ඨි පරිශුට්ඨානානි යනාදිය දෙසුහ. එහි යාදිට්ඨි යනු දැන් කියනු ලබන අටළොස් පදයන්ගේ සාධාරණ මූලපදයයි. යම් දෘෂ්ටියක් වේද, එයම දෘෂ්ටිගතයි. යම් දෘෂ්ටියක් වේද, එයම දෘෂ්ටි ග්‍රහණයැයි සියල්ලෙහි සම්බන්ධය කළයුතුය. අයථා දර්ශනාර්ථයෙන් දිට්ඨියි එම දෘෂ්ටිත්තිම ගිය දර්ශනයයි. දෙසැටක් දෘෂ්ටිත්ති ඇතුළත් වූයේනුයි දිට්ඨිගතංයි. යටද අර්ථය කියන ලද්දේමය. දෙඅත්තයන්ට ඒකාත්තයෙන් ගිය හෙයින්ද දිට්ඨිගතංයි. එම දෘෂ්ටියම ඉක්මවීම දුෂ්කරාර්ථයෙන් දිට්ඨිගතනංයි. තෘණ ගහණය, වන ගහණය, පර්වත ගහණයන් මෙනි. සැක සහිත, බිය සහිත අර්ථයෙන් දිට්ඨි කතතාරංයි. චෝර කාන්තාරය, වාළ (නපුරු සතුන් සහිත) කාන්තාරය, නිරුද්ධ කාන්තාරය, දුර්වික්ෂ කාන්තාරය මෙනි.

ධම්මසංගණියෙහි, දිට්ඨි කතනාරොයී ස්වකීය ලිංගයෙන්ම ආර්යේය. සමාග් දෘෂ්ටියගේ විනිවිද යන අර්ථයෙන් ප්‍රතිලෝම අර්ථයෙන් දිට්ඨි විසූකංයි. මිථ්‍යා දර්ශනය උපදිනු ලබන්නේ, සමාග් දර්ශනය විනිවිද යයිද, විරුද්ධ වූයේද වේ. ධම්මසංගණියෙහි දිට්ඨි විසූකායිකං යයි ආර්යේය. කිසිකලෙකැ ශාශ්වතයාගේද, කිසිකලෙකැ උච්ඡේදයාගේද ග්‍රහණය හෙයින් දෘෂ්ටියගේ විරූප වූ වලතය නුයි දිට්ඨි විපථ්‍යදිතංයි. දෘෂ්ටිගතිකයා වනාහි එක් අරමුණෙක්හි පිහිටීමට නොහැකි වේ. කිසිකලෙකැ ශාශ්වතය සිහිකරයි. කිසිකලෙකැ උච්ඡේදය සිහිකරයි. දෘෂ්ටියම අනර්ථයෙහි යොදවයි නුයි දිට්ඨි සංයෝජනංයි. දෘෂ්ටියම ඇතුළත විදින අර්ථයෙන් ඉවත්කිරීම දුෂ්කර අර්ථයෙන්ද, දැඩි සම්බාධ යනුයි. දිට්ඨි සම්බාධොයි. දෘෂ්ටියම මෝක්ෂය ආවරණ කරන අර්ථයෙන් පරිබෝධ යනුයි දිට්ඨි පළිබොධොයි දෘෂ්ටියම ඉන් මිදීම දුෂ්කර අර්ථයෙන් බන්ධනයනුයි දිට්ඨි බන්ධනංයි. දෘෂ්ටියම එසවීම දුෂ්කර අර්ථයෙන් ප්‍රපාතයක් වැනිනුයි දිට්ඨි පපාතොයි. දෘෂ්ටියම බලවත් භාවයට පත් අර්ථයෙන් අප්‍රකටව පවතිනුයි දිට්ඨානුසයොයි දෘෂ්ටියම තෙමේ මනාව තවයිනුයි දිට්ඨි සන්තාපොයි දෘෂ්ටියම තෙමේ දවයිනුයි දිට්ඨි පරිළාහොයි. දෘෂ්ටියම කෙලෙස් කය ගැටගසානුයි දිට්ඨි ගණොයි දෘෂ්ටියම බොහෝ සේ ගනිනුයි දිට්ඨ්‍යපාදානංයි දෘෂ්ටියම සත්‍යයයි ආදී වශයෙන් ඇල්ලුනුයි දිට්ඨාහිනිවෙසොයි. දෘෂ්ටියම මෙය ශ්‍රේෂ්ඨයයි ස්පර්ශ කෙරේ. තදින් ස්පර්ශ කෙරෙනුයි දිට්ඨි පරාමාසොයි.

දැන් රාශි වශයෙන් සොළොස් දෘෂ්ටීන් උදෙසානුයේ කතමා සොළස දිට්ඨියො යනාදිය වදාළහ. එහි සුව සොම්නස් සංඛ්‍යාත ආස්වාදයෙහි දෘෂ්ටිය අසසාද දිට්ඨියි. ආත්මානුගත දෘෂ්ටිය අතනානු දිට්ඨියි. නැතයයි පවත්නා හෙයින් විපරීත දෘෂ්ටිය මිඛ්‍යා දිට්ඨියි. කයෙහි දෘෂ්ටිය ඇතිකල්හි, හෝ කාය දෘෂ්ටිය මෙහි කය යනු ස්කන්ධ පංචකයයි. ස්කන්ධ පංචක සංඛ්‍යාත සක්කාය වස්තුවෙහි පිහිටීම එයටනුයි සක්කාය වස්ථුකායි. ශාශ්වතයැයි පැවැති දෘෂ්ටිය සසසත දිට්ඨියි විනාශයැයි පැවැති දෘෂ්ටිය උච්ඡේද දිට්ඨියි. ශාශ්වතාදී අන්තය ගනිනුයි අනතගගාහිකායි. අතීත සංඛ්‍යාත පූර්වාත්තය අනුව ගිය දෘෂ්ටිය පුබ්බතනානු දිට්ඨියි. අනාගත සංඛ්‍යාත අපරාත්තය අනුව ගිය දෘෂ්ටිය අපරතනානු දිට්ඨියි අනර්ථයෙහි මනාව යොදවයි නුයි සංයෝජනිකායි මම යන හැඟීම් වශයෙන් මමයැයි උපත් මාතයෙන්, දෘෂ්ටියෙහි මූල ස්වභාවයෙන්, මනාව බද්ධව ගැටී උපදවන ලද දෘෂ්ටිය අහනති මාන විනිබ්බා දිට්ඨියි. මාගේ යන හැඟීම්

වශයෙන් මාගේ යයි උපන් මානයෙන් මනාව බද්ධ වූ දෘෂ්ටිය මමනති මාන විනිබ්බා දිට්ඨියි. ආත්මය ගැන කීම අතතවාදයි. ඒ හා මනාව සංයුක්ත වූ, බද්ධ වූ දෘෂ්ටිය අතතවාද පටිසඤ්ඤානතා දිට්ඨියි ආත්මය ලෝකය යැයි කීම, කථනය ලෝකවාදයයි. ඒ හා සමග යෙදුණු දෘෂ්ටිය ලෝකවාද පටිසඤ්ඤානතා දිට්ඨියි. ශාශ්වතය භවයැයි කියනු ලැබේ. ශාශ්වත වශයෙන් උපදනා දෘෂ්ටිය භව දිට්ඨියි විනාශය විභවය යැයි කියනු ලැබේ. විනාශවීම් වශයෙන් උපදනා දෘෂ්ටිය විභව දිට්ඨියි.

දැන් තුන්සියයක් දෘෂ්ටාහිනිවේසයන් නිර්දේශ කරනු කැමැත්තේ කතමේ තිණි සතං දිට්ඨාහි නිවේසං යයි විචාරා, ඒවා නොවිසඳම, වෙන් වෙන් අභිනිවේස විසඳුමෙන්ම ඒවා විසඳනු කැමැත්තේ, අසසාද දිට්ඨියා කතිභාකාරෙහි අභිනිවේසො හොති යැයි ආදී ක්‍රමයෙන්, සොළොස් දෘෂ්ටීන්ගේ අභිනිවේසාකාර ග්‍රහණය නොවිචාරා, නැවත අසසාද දිට්ඨියා පංචතිංසාය ආකාරෙහි අභිනිවේසො හොති යැයි ඒ සොළොස් දෘෂ්ටීන්ගේ අභිනිවේසාකාර ග්‍රහණය විසඳ, නැවත එම ගණන් විසඳන්නේ අසසාද දිට්ඨියා කතමෙහි පඤ්චතිංසාය ආකාරෙහි අභිනිවේසො හොති යැයි ඒ සොළොස් දෘෂ්ටීන්ගේ අභිනිවේසාකාර ග්‍රහණය විසඳ, නැවත එම ගණන් විසඳන්නේ අසසාද දිට්ඨියා කතමෙහි පඤ්චතිංසාය ආකාරෙහි අභිනිවේසො හොති යනාදිය වදාළහ.

එහි රූපං පටිච්ච යනු රූපස්කන්ධ හේතූයෙන්, උපපජ්ජති සුඛං සොමනසසං යනු මාගේ මේ ශරීරය මේ ආකාරයැයි රූපසම්පත්තිය හේතූයෙන් ලෞකික දැ හා සම්බන්ධ වූ, රාග සම්ප්‍රයුක්ත සුව සොම්නස උපදී. යට කියන ලද අර්ථයෙන් සුවයද, සොම්නසද, එයම රූපසස අසසාදොයි රූප නිශ්‍රිත ආස්වාදයයි. එම සුවය තෘෂ්ණා වශයෙන් ආස්වාදනය කෙරේ. පරිභෝග කෙරේනුයි = ආස්වාදයයි. අභිනිවේස පරාමාසො දිට්ඨි යනු එම ආස්වාදය ශාශ්වතයැයි හෝ විනාශ වන්නේ යැයි හෝ ශාශ්වත හෝ විනාශවන්නා වූ ආත්මය සුවපත් කෙරේනුයි හෝ අභිනිවේස පරාමාසය වේ. එහෙයින් යම් දෘෂ්ටියක් වේද, යම් ආස්වාදයක් වේද, ආස්වාදයෙහි දෘෂ්ටි භාවයෙහිද අභාවයෙහිද, ආස්වාදයෙන් තොරව එම දෘෂ්ටිය නොවේ යයි කොට ද්වයයම එක්කරන ලදී. අසසාද දිට්ඨි යනු ආස්වාදයෙහි පවත්නා දෘෂ්ටිය යැයි යු.සේයි.

දැන් නොයෙක් සූත්‍රයන් සමග සංසන්දනය කොට මිථ්‍යා දෘෂ්ටියද,

මිථ්‍යා දෘෂ්ටිත්වයද ගර්භා කරනු කැමැතිගේ අසසාද දිවයි මිවණ දිවයි ආදිය වදාළහ. එහි දිවයි විපතකි යනු සමාක් දෘෂ්ටිය විනාශ කරන මිථ්‍යා දෘෂ්ටි සංඛ්‍යාත දෘෂ්ටියෙහි විපතයි. දිවයි විපතෙතා යනු පෙරළුනු, නට සමාක් දෘෂ්ටිය වන්නේනුයි දිවයි විපතෙතායි. පෙරළුණු දෘෂ්ටිය යැයි යු.සේයි. මිථ්‍යා දෘෂ්ටියෙහි හෝ පෙරළුණේ, නවුයේනුයිද දිවයි විපත්තයි. නසෙවිතබ්බො යනු එළැඹීම වශයෙන්, නහජිතබ්බො යනු සිතින්, නපයිරුපාසිතබ්බො යනු එළඹ හිඳීමෙන්. තං කිසස හෙතු එම සේවනාදීන් කවර කරුණෙකින් නොකටයුතුදැයි එහි කරුණු විමසීමයි. දිවයිහිසස පාපිකානි යනු කරුණු විසඳීමයි. මෙම පුද්ගලයාගේ දෘෂ්ටිය පවිටුද? එහෙයින් ඔහු සෙවුණාදිය නොකටයුතුදැයි අර්ථයි. දිවයියා රාගො යනු මාගේ දෘෂ්ටිය යහපත්දැයි දෘෂ්ටිය අරඛයා උපදනා ඇල්මයි. දිවයිරාග රතෙතා යනු එම දෘෂ්ටි රාගය නමැති සායමින් රතු වූයේ රතු වස්ත්‍රයක් මෙනි. න මහපඵලං යනු විපාක ඵලයෙන් න මහානිසංසං යනු විපාක ඵලයෙන්, පුරිස පුගලසස යනු පුරිස සංඛ්‍යාත වූ පුද්ගලයාගේ, ලොකික ව්‍යවහාරයෙන් ශරීරය පුරියැයි යු.සේයි. එම ශරීරයෙහි සයනය කරයි. පවතිනුයි පුරිස නමැ. නිරය පුං යැයි යු.සේයි. එම නිරයට ගිලිහේ යෙයිනුයි පුද්ගලයි. බොහෝසෙයින් සත්ත්වයෝ සුගතියෙන් වුතව දුගතියෙහිම උපදිති. තං කිසස හෙතු එය මහත්ඵල නොවේ. කවර කරුණෙකින් වේද? දිවයි හිසස පාපිකා යනු මෙම පුද්ගලයාගේ දෘෂ්ටිය පාපීද? එහෙයින් මහත්ඵල නොවේයයි අර්ථයි. දෙව ව ගතියො යනු පඤ්ච ගතීන්හි දෙගතියක්ම, විද්‍යමාන දෘෂ්ටියෙන් නිරයොයි. දියුණුවට පත්වනු ලබන දෘෂ්ටියෙන් තිරවණානයොනියි යඤ්චව කාය කමමං යනු තම ස්වභාවය දැරීම, ප්‍රතිපදාවන්හි යෙදීම, වැදීම, එළඹ සිටීම, ඇදිලි බැදීම ආදී කාය කර්මයි. යඤ්ච වචී කමමං යනු තම ආගම පුහුණු කරන පාඩම් කීම් දේශනා සමාදන් කරවීම් ආදී වාග්කර්මයි. යඤ්ච මනොකමමං යනු මෙලොව චිත්තාවන් හා ප්‍රතිසංයුක්ත වූද, පරලොව චිත්තාවන් හා ප්‍රතිසංයුක්ත වූද, කළ නොකළ චිත්තාවන් හා ප්‍රතිසංයුක්ත වූද, තෘණ, කාෂ්ඨ, ධාන්‍ය බීජයන්හි සත්ත්වයෙක් යන දෘෂ්ටියද, දීම් මනාව දීම්, ප්‍රතිග්‍රහණ, පරිභෝගයන්හිද වූ කාය, වාග්, මනො කර්මයි. යථාදිවයි යනු යම් මේ දෘෂ්ටියක් වේද, එයට අනුරූපව, සමතතං යනු පරිපූර්ණ, සමාදිනනං යනු ගන්නා ලද,

අවුවායෙහි වනාහි යු.සේයි. යම් ඒ දෘෂ්ටියක් වේද, එය දෘෂ්ටියට අනුව සිටි කායකර්මය දෘෂ්ටිය අනුව එකට හටගත් කායකර්මය, දෘෂ්ටියට

අනුලෝම කාය කර්මය යයි තෙවදැරුම් වේ. එහි ප්‍රාණය නසන්නහුට, නුදුන් දැය ගන්නහුට, මිථ්‍යා කාමයෙහි හැසිරෙන්නහුට, ඒ හේතුවෙන් පාපයෙක් නැත. පවෙහි පැමිණීමෙක් නැතැයි යම් මෙබඳු වූ දෘෂ්ටිකයෙකුට ඇතිකල්හි, ප්‍රාණඝාත, අදින්නාදාන, මිථ්‍යාවාර සංඛ්‍යාත කායකර්මයන්හි යෙදේ. මෙය දෘෂ්ටිය අනුව සිටි කායකර්මය නම්. ප්‍රාණය නසන්නහුට, නුදුන් දැ ගන්නහුට, මිථ්‍යා කාමයෙහි හැසිරෙන්නහුට, ඒ හේතුවෙන් පාපයෙක් නැත. පවෙහි පැමිණීමෙක් නැතැයි යම් මෙබඳු දෘෂ්ටියෙන්, මේ දර්ශනයෙන් සමග හටගත් කායකර්මයක් වේද? මෙය දෘෂ්ටිය හා එකට හටගත් කායකර්මය නම්. එයම සම්පූර්ණයෙන් සමාදන් වූයේ ගන්නා ලද්දේ ස්පර්ශ කරන ලද්දේ දෘෂ්ටි අනුලෝමික කායකර්මය නම්. වාක් කර්ම මනෝ කර්මයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙහි වනාහි අසත්‍යය තෙපලන්නහුට, කේළාම් තෙපලන්නහුට, කර්කශ වචන තෙපලන්නහුට, හිස් ප්‍රලාප දොඩවන්නහුට අභිධ්‍යාවෙහි ගැලුනා වූ, ක්‍රෝධ සිතැති මිථ්‍යා දෘෂ්ටිකත්වයෙහි පැවතීම වූයේ නමුදු, ඒ හේතුවෙන් පාපයෙක් නැත. පාපයෙහි පැමිණීමෙක් නැතැයි යෙදීමේ කළයුත්තාහ. ආකාර, දැරීම, පුරුදු කිරීම් ආදී ලෝක සිතිවිලි ආදී වශයෙන් කියන ලද ක්‍රමය වඩා සුන්දරයි.

වේතනාදීන්හි, දෘෂ්ටිය සමග හටගත් වේතනාව වේතනා නම්. දෘෂ්ටිය සමග හටගත් ප්‍රාර්ථනාව පක්‍යනා නම්. වේතනා ප්‍රාර්ථනාවන්ගේ වශයෙන් සිතෙහි තැබීම පණිඬි නම. ඒ වේතනාදීන් හා සම්ප්‍රසක්ත ස්පර්ශාදී සංස්කාරස්කන්ධයන්ට ඇතුළත් ධර්ම සංඛාරා නම්. අනිට්ඨාය ආදීන්ගෙන් දුකඛයම යු.සේයි. දුක වනාහි සුව කැමැති සත්ත්වයින් විසින් නොසොයන ලද හෙයින් අනිට්ඨායයි. අප්‍රිය බැවින් අකනතංයි. චිත්තයාගේ අනභිවෘද්ධිය හෙයින්ද, සිතෙහි නොදැගලීම හෙයින්ද අමනාපංයි. මත්තෙහි අයහපත්භාවය සඳහා පැවැත්තේ අහිතංයි. පීඩා ගෙනදෙන හෙයින් දුකඛංයි. තං කිසස හෙතු යනු එය මෙසේ පැවැත්ම කවර කරුණෙකින් වේදැයි අර්ථයි.

දැන් මෙයට කාරණයයි. දිට්ඨි හිසස පාපිකා යනු යම්හෙයකින් එම පුද්ගලයාගේ දෘෂ්ටිය පාපී ලාමකද? එහෙයින් මෙසේ පවතියයි අර්ථයි. අලලාය පඨවියං නිකඛිතං යනු ජලයෙන් තෙත්වූ භූමියෙහි රෝපණය කරන ලද පඨවිරසං ආපොරසං ඒ ඒ තත්ති පෘථුවියෙහිද, ජලයෙහිද සමෘද්ධත්වය, බීජ නික්මීජ්ඣ හැම පෘථුවි ස්ථානයක හා හැම

ජල ස්ථානයක බිජු එල නොගනී. යම් ප්‍රදේශයක් එම බිජු ස්පර්ශ කරයිද? එම ප්‍රදේශයම බිජු එල ගත්වයි. එහෙයින් බිජු පෝෂණයට ප්‍රත්‍යය වූම එම ප්‍රදේශය පෘථුවි රසය, ජල රසයයි දතයුතුය. රස ශබ්දයෙහි සම්පත්ති යන අර්ථයද වේ. දෙසු පරිදි, 'කෘත්‍ය සම්පත්ති අර්ථයෙන් රසය නමැයි කියනු ලැබේ. ලෝකයෙහිද, සුරස ගන්ධර්වයායි කී කල්හි මනා ගුණ යුත් ගාන්ධර්වයායි අර්ථය හැගේ. උපාදියකි යනු ගනී. එම ප්‍රදේශය වනාහි ප්‍රත්‍යය වේ. එම ප්‍රත්‍යය ලබන්නා වූ බිජු එය ගනී නමැ. සබ්බං තං යනු ඒ සියලු රසජාතය. තිත්තකතතාය යනු, එම පෘථුවි රසයද, ජල රසයද තිත්ත රස නොවූයේ නමුදු, තිත්ත බිජුය හේතුවෙන්, කොහොඹ රුක් ආදීන්ගේද, ඒවාහි එලයන්ගේද තිත්තභාවය පවත්වයි. කටුකතතාය යනු මෙය පළමු පදයටම පර්යාය වචනයකි.

වණණ ගන්ධ රසුපෙතො - අමබායං අනුවා පුරෙ
තමෙව සුඡං ලභමානො - කෙනමෙබ්බ කටුකපඵලො'ති

'පෙර මේ අඹ වර්ණ, ගන්ධ, රසයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ විය. එම සුඡාවම ලබනුයේ, කවර හෙයින් අඹ කටුක එල විණිද? ආ තත්ති මෙන්, මෙහිද, තිත්තම, අප්‍රියාර්ථයෙන් කටුකැයි දතයුතුය. අසාතතතාය යනු අමිහිරි භාවය සදහා, අසාදුකතාය යනුද පාඨයි. අමිහිරි භාවය යයි අර්ථයි. සාදු යනු මිහිරියි. බිජු හිසස යනු කොසොඹ ආදී බිජුවටෙහි, එවමෙවං යනු මෙසේ, මෙසේ, යම්හෙයකින් සුව වේදනාව උතුම් ආස්වාදයද? එහෙයින් මිථ්‍යා දෘෂ්ටියෙහි දුක් වේදනා වශයෙන් ආදීනව දක්වන ලදී.

නැවත අටළොස් හේදයෙන් දෘෂ්ටියෙහි ආදීනව දක්වන්නට අසසාද දිට්ඨි මිච්ඡා දිට්ඨිය ආදිය වදාළහ. එය කියන ලද අර්ථමය.

ඉමෙහි අටධාරසහි ආකාරෙහි පරිශුච්ඡිත චිත්තසස සංයොගො යනු දෘෂ්ටියෙන්ම සංසාරයෙහි බන්ධනය දක්වයි. යම්හෙයකින් වනාහි දෘෂ්ටිභූත වූද, අදෘෂ්ටි භූත වූද සංයෝජන ඇත. එහෙයින් ඒ ප්‍රභේද දක්වනුයේ, අත්ති සංයෝජනාවෙව ආදිය වදාළහ. එහි යම්හෙයකින් කාමරාග සංයෝජනයටම අනුනය සංයෝජනයයි ආ ස්ථානද ඇත. එහෙයින් අනුනය සංයෝජනං යයි යු.සේයි.

කාමරාග භාවයට, නොපත්ව පැවැති ලෝභය සඳහා මෙසේ යු.සේයි. සෙසු ස්කන්ධ ආයතන මුල්කොට ඇති වාරයන්හි මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දතයුතුය. වේදනා කෙළවරකොට ඇති ආස්වාදයාගේ වේදනා අවසන්කොටම දේශනය කරන ලදී. සංඥාදිහු නොගන්නා ලදහ.

ඉමෙහි පඤ්චකිංසාය ආකාරෙහි යනු ආධ්‍යාත්මිකාදී පංචස්කන්ධයන්ද, පස්වැදෑරුම් ෂට්කයන්ද යන මේ තිස්පස් වස්තූන් නිශ්‍රයකොට, උපන් ආස්වාද අරමුණ වශයෙන් තිස්පස් ආකාරයන්ගෙන්

ආස්වාද දෘෂ්ටි වර්ණනාව නිමි.

ආත්මානු දෘෂ්ටියෙහි අසසුතවා පුටුප්පනො යනු ඇදහීම්, අධිගම අභාවයෙන් අශ්‍රැතවතා යැයි දතයුතුය. යමෙකුට වනාහි ස්කන්ධ, ධාතු ආයතන, සත්‍ය, ප්‍රත්‍යයාකාර, සතිපට්ඨානාදීන්හි, ඉගෙනීම් විචාරීම් විනිශ්චය විරහිත හෙයින්, ආත්මානු දෘෂ්ටිය ප්‍රතිෂේධකාරිත්වය නොපැමිණේ. ප්‍රතිපත්තියෙන් අවබෝධ කොටගත යුතු දෑ අවබෝධ නොකළ හෙයින් අධිගමයද නොමැත. හෙතෙම ආගම අධිගම අභාවයෙන් අශ්‍රැතවතා යැයි දතයුතුය. සුඛං යනු, බුදුවදන් ඉගෙනීමද, ශ්‍රැත ඵලය හෙයින්, හේතු ව්‍යවහාර වශයෙන් අධිගමයද, එම ශ්‍රැතය ඔහුට ඇත්තේනුයි ශ්‍රැතවාසී. ශ්‍රැතයක් නොමැතිසේ අශ්‍රැතවාසී.

පුටුනං ජනනාදීහි - කාරණෙහි පුටුප්පනො

පුටුප්පන නෙතා ගධතතා - පුටුවායං ජනො ඉති

ඒ මෙය බොහෝ පැතිර සිටි දැති ඉපදවීම් ආදී කාරණයන්ගෙන් පෘථග්ජනයි. පෘථග්ජනයන්ට ඇතුළත් හෙයින් මේ ජනයා පුටුනම් වේ.

හෙතෙම වනාහි බොහෝ නානාප්‍රකාර කෙලෙසුන්ගේ ඉපදවීම් ආදී කාරණයන්ගෙන් පෘථග්ජනයි. දෙසු පරිදි, බොහෝ කෙලෙස් උපදවන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ පහනොකරන ලද සත්කාය දෘෂ්ටිකනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ ශාස්තෘන්ගේ මුහුණු බලන්නේනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් උත්පත්තින්ගෙන් නොනැගිටියේනුයි පෘථග්ජනයි.

බොහෝ නොයෙක් අභිසංස්කාරයන් රැස් කෙරෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් ඕසයන්ගෙන් පාවී යන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ නොයෙක් සන්නාපයන්ගෙන් තැවෙන්නුයි පෘථග්ජනයි.

බොහෝ නොයෙක් දාහයන්ගෙන් දැවෙන්නුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ පඤ්චකාම ගුණයන්හි ගැලුණාහු, මුර්ඡා වූවාහු, බැසගත්තාහු, ඇලුණේ, ඇලී සිටියේ, කිළිටි වූයේනුයි පෘථග්ජනයි. බොහෝ පඤ්ච නිවරණයන්ගෙන්, අමුණන ලද්දේ, වසන ලද්දේ, බාධාකරන ලද්දේ, ඡාදිත වූයේ, යටිකුරු කරන ලද්දේ නුයි පුපුරන්නයි. බොහෝ වූ ගණන් කළ නොහැකි තරම් ඉක්මුණු ආර්ය ධර්මයන් පරම්මුඛ වූ, නිව ධර්මයන්හි හැසිරීම්වලට ඇතුළත් වූ හෙයින්ද පෘථග්ජනයි. සීල ශ්‍රාත ආදී ගුණයුත් ආර්යජනයන් සමග සම්බන්ධ නුවූයේ, මෙතෙම බොහෝසෙයින් වෙන් වූයේම යැයි යන සංඛ්‍යාවට ගිය හෙයින්ද පෘථග්ජනයි. මෙසේ එම 'අසසුතවා පුපුරන්නෝ' යන දෙපදයෙන් යම් ඒ

දුවෙ පුපුරන්නා වුතතා - බුද්ධනාදිව ඛණ්ඩනා

අනෙධා පුපුරන්නොඑකො - කල්‍යාණෙකො පුපුරන්නො

ආදිවඛණ්ඩු බුදුරජුන් විසින් පෘථග්ජනයෝ දෙදෙනෙක් දේශනා කරන ලදහ. එක් අයෙක් අන්ධ පෘථග්ජනයාය. අනෙකා කල්‍යාණ පෘථග්ජනයායි යු.සේයි.

අරියානං අදසසාවි යනාදීන්හි, කෙලෙසුන්ගෙන් දුර හෙයින්ද, අක්‍රමවත් දැති ක්‍රියා නොපවත්වන හෙයින්ද, වර්ධනයෙහි ක්‍රියා පවත්වන හෙයින්ද, සදේවක ලෝකයා විසින් කෙලෙස් තොරතාවයෙන් සලකනු ලබන හෙයින් බුදු පසේබුදු ශ්‍රාවකයෝ යු.සේයි.

බුදුවරුම හෝ මෙහි ආර්යයෝය. දෙසු පරිදි, මහණෙනි, දෙවියන් සහිත ලෝකයෙහි -පෙ- තථාගතයන් වහන්සේ ආර්යයැයි කියනු ලැබේ. සප්පරිසං යන මෙහි පසේ බුදුවරු තථාගත ශ්‍රාවකයෝ සත්පුරුෂ යැයි දතයුත්තාහ. ඔවුහු වනාහි ලෝකෝත්තර ගුණ යෝගයෙන් යහපත් පුරුෂයෝ නුයි සත්පුරුෂයෝය. එම දෙයාකාරයෙන් කියන ලද සියලුම බුදුවරුද ආර්යයෝද, සත්පුරුෂයෝද, පසේබුදුවරුද, බුද්ධ ශ්‍රාවකයෝද වෙති. දෙසු පරිදි,

යොවෙ කතඤ්ඤා කතවෙදි ධීරො
කල්‍යාණ මිත්තො දළහහතිව හොති
දුබ්බසස සකකචච කරොති කිවචං
තථාවිධං සප්පුරිසං වදනති

යමෙක් ඒකාන්තයෙන්, කළගුණ දත්, කළ උපකාරය දත් ප්‍රඥාවෙන් යුත්, දැඩි හක්තිය ඇති කළගුණ මිතුරෙක් වේද, දුප්පතාගේ අවශ්‍ය කාර්යයන් සකස්ව කෙරේද? එබඳු ආකාර ඇත්තේ සත්පුරුෂයා යැයි කියති.

මෙහි වනාහි 'කතඤ්ඤාකතවෙදි ධීරො' පසේ බුදුරද යු.සේ. කල්‍යාණ මිත්තො දළහ හති යනු බුද්ධශ්‍රාවක තෙමේ, දුබ්බසස සකකචච කරොති කිවචං යනු සම්මා සම්බුදුරජාණන් වහන්සේයි.

යමෙක් ඒ ආර්යයන්ගේ නොදක්නා සුලුවූයේ, දර්ශනයෙහිද යහපත් ප්‍රතිචාරයක් නොදක්වයිද? හෙතෙම අරියානං අදසසාව්චී යයි දතයුතුය. එයද වක්‍රසිත් නොදැක්ම, නුවණින් නොදැක්ම යැයි දෙයාකාරය. ඒවා අතර නුවණින් නොදැක්ම මෙහි අදහස් කරන ලදී. මසැසින් හෝ දිවැසින් හෝ ආර්යයෝ දිවියේද නොදිවියේම වෙති. ඔවුන්ගේ ඇස්වලට වර්ණය පමණක් ග්‍රහණය වන හෙයින්, ආර්යභාවය ගෝචර නොවන හෙයින්. බලු සිවල් ආදීහුද වක්‍රසිත් ආර්යයන් දකිති. එම සත්තු ආර්ය දර්ශකයෝ නොවෙති. එහෙයින් වක්‍රසිත් දැක්ම දර්ශනයක් නොවේ. නුවණින් දැක්මම දර්ශනයයි. දෙසු පරිදි, වක්කලිය, නුඹට මේ කුණුකය දැක්මෙන් කවර ප්‍රයෝජනයක්ද? වක්කලිය, යමෙක් වනාහි ධර්මය දකීද? හෙතෙම මා දකියි. එහෙයින් මසැසින් දක්නා ලද්දේද? නුවණින් ආර්යයන් විසින් දක්නා ලද අනිත්‍යාදි ලක්‍ෂණ නොදක්නේ, ආර්යයන් විසින් අවබෝධ කරන ලද ධර්මය අවබෝධ නොකරන්නේ, ආර්යභාවය හටගත්වන ධර්මයන්ද ආර්යභාවයද නොදුටු හෙයින් අරියානං අදසසාව්චී දතයුතුය. අරියධම්මසස අකොච්චො යනු සතිපට්ඨානාදී හේද වූ ආර්ය ධර්මයන්හි අදක්‍ෂ වූයේ, අරියධම්ම අවිනිතො යන මෙහි වනාහි,

දුට්ඨො විනයො නාම - එකමෙකන් පඤ්චධා
අභාවතො තසස අයං - අවිනිතොති වුවචති

විනය දෙයාකාරය. එම දෙවදැරුම් විනය නැවත එකින් එක පස්වැදැරුම්ය. එහි අභාවයෙන් මෙනෙමේ අවිනිතයැයි යු.සේයි.

මෙය වනාහි, සංවර විනය, ප්‍රභාණ විනය යැයි විනය දෙවදැරුමිය. මෙහි දෙවදැරුම් විනයෙහි එක් එක් විනය පස් ආකාරයකට බිඳේ. සංවර විනයද, සීල සංවරය, සති සංවරය, ඤාණ සංවරය, ක්‍ෂාන්ති සංවරය, චීරය සංවරයැයි පස්වදැරුමිය.

පභාණ විනයද, තදංග, විකඛමහන, සමුච්ඡේද, පටිපපසසදධි, නිසසරණ යයි පස්වදැරුමිය. එහි 'මේ ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ සංවරයෙන් යුක්ත වූයේ, මනාව යුක්ත වූයේ යන මෙය සීල සංවරයයි. වක්‍ෂු ඉන්ද්‍රිය රකියි. වක්‍ෂුන්ද්‍රියෙහි සංවරයට පැමිණේ. මේ සති සංවරයයි.

යානි සොතානි ලොකසමිං (අජිතානි භගවා) සති තෙසං නිවාරණං සොතානං සංවරං බ්‍රූමි - පඤ්ඤායෙන පිටියරෙ'ති

බුදුරදුන් අජිතයැයි ඔහු අමතා, මෙසේ වදාළේය. ලෝකයෙහි යම් ශ්‍රෝතස්ත්‍ර කෙනෙක් වෙත්ද? සිහිය ඒවාහි නොමග යාම්, වැලැක්මේ ආධාරකයයි. ශ්‍රෝතූන්ගේ සංවරය වදාරමි. ප්‍රඥායේ ඒවා වසා දමනු ලැබේ.

මේ ඤාණ සංවරයයි. සීතයාගේ උෂ්ණයාගේ ස්වභාවය (සීත උෂ්ණ) ඉවසන්නේ වේ. මේ ක්‍ෂාන්ති සංවරයයි. උපන් කාම විතර්කය නොඉවසයි. මේ චීරය සංවරයයි. මෙම සියලුම සංවරය තම තමාට හැකි පරිදි, සංවර විය යුතු හෙයින්ද, හික්මවිය යුතු හෙයින්ද, කාය දුශ්චරිතාදීන්ගේ හික්මීම කරන හෙයින්ද, සංවරයි. හික්මවන හෙයින් විනය යයි යු.සේයි. මෙසේ සංවර විනය පස් ආකාරයකට බිඳේයයි දතයුතුය.

එසේම මේ නාමරූප පිරිසිදුම් ආදී විදර්ශනා ඤාණයන්හි ප්‍රතිපක්‍ෂ භාවයෙන්, අදුරට ප්‍රදීපාලෝකය මෙන් ඒ ඒ විදර්ශනා ඤාණයෙන් ඒ ඒ අංගයාගේ ප්‍රභාණය වේ. ඒ කෙසේද යත් නාමරූප පිරිසිදු දැනීමෙන් සක්කාය දෘෂ්ටියෙහිද ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙන් අහේතු විෂම හේතු දෘෂ්ටීන්ගේද, කංඛාවිතරණයෙන් සැක සහිත භාවයාගේද කලාප සම්මර්ශනයෙන් මම මාගේ යන ග්‍රාහයාගේද, මාර්ගාමාර්ග පිරිසිදු දැනීමෙන් නොමගෙහි මාර්ග සංඥාවගේද, උදය දර්ශනයෙන් උච්ඡේද දෘෂ්ටියගේද, ව්‍යය දර්ශනයෙන් ශාශ්වත දෘෂ්ටියගේද, භය දර්ශනයෙන්

බියවිය යුත්තෙහි පවත්නා අභය සංඥාවගේද, ආදීනව දර්ශනයෙන් ආස්වාද සංඥාවගේද, නිර්වේදානුපස්සනාවෙන්, ඇලීම් සංඥාවගේද, මුඤ්චිතුකමයතා ඤාණයෙන් අමුඤ්චිතු කමයතාවගේද, උපේක්ෂා ඤාණයෙන් අනුපේක්ෂාවගේද, අනුලොම ඤාණයෙන් ධර්ම සවිතියෙහිද, නිර්වාණයෙහිද ප්‍රතිලෝම භාව භාවයාගේද ගෝත්‍රභූ ඤාණයෙන් සංස්කාර නිමිති ග්‍රාහයාගේ ප්‍රභාණයද වේ. එය තදංග ප්‍රභාණ නමැ.

යම් ඒ උපචාර අර්පණා භේද සමාධියගේ ප්‍රවෘත්තිභාවය වළක්වන හෙයින්, විලෙහි දිය මතුපිට සෙවෙල, කළය දියට දැමූ විට වේගයෙන් ඉවත් වන්නාක් මෙන් තාවකාලිකව ඒ ඒ නිවරණාදීන්ගේ ප්‍රභාණයක් වේද, මෙය විෂ්කම්භන ප්‍රභාණ නමැ. යම් ආකාර සිව් ආර්ය මාර්ගයන්ගේ වඩනා ලද හෙයින්, ඒ ඒ මාර්ගවත් වූ, තම සත්තානයෙහි 'දෘෂ්ටිගතයන්ගේ ප්‍රභාණය' සදහායි ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද සමුදය පාක්ෂික වූ කෙලෙස් සමූහයාගේ අත්‍යන්ත නොපැවැත්වීම් භාවයෙන් ප්‍රභාණයයි. මේ සමුච්ඡේද ප්‍රභාණ නාමැ එලක්ෂණයෙහි කෙලෙසුන්ගේ සංසුන් භාවයට පත්වීම මෙය පටිපපසසදධි ප්‍රභාණ නමැ. සියලු සංඛ්‍යයන් ඉවත්කරන හෙයින්, සියලු සංඛ්‍යයන්ගේ ප්‍රතිණ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයක් වේද? මෙය නිස්සරණ ප්‍රභාණයයි.

මෙම සියලුම ප්‍රභාණයන් අත්හැරීම් අර්ථයෙන් ප්‍රභාණයි. හික්මවීම් අර්ථයෙන් විනයයි. එහෙයින් ප්‍රභාණ විනය යැයි යු.සේයි. ඒ ඒ ප්‍රභාණයට ඇතුළත් වූයේ හෝ ඒ ඒ දැති හික්මවීම හටගන්නා හෙයින්ද ප්‍රභාණ විනයයැයි යු.සේයි. මෙසේ ප්‍රභාණ විනයද පස් ආකාරයකට බිඳේයයි දතයුතුය.

මෙසේ මේ සංකේෂ වශයෙන් දෙවදැරුම් වූද, ප්‍රභේද වශයෙන්, දසවදැරුම් වූ, හික්මීම බිඳුණු සංවර හෙයින්ද ප්‍රභාතව්‍යයාගේ අප්‍රතිණ හෙයින්ද, අශ්‍රැතවත් පෘථග්ජනයාට නැත. එහි අභාවය හෙයින් මෙනෙමේ අවිනිතයැයි යු.සේයි. සපපුරිසානං අදසසාවි සපපුරිස ධම්මසස අකොවිදො සපපුරිස ධම්මෙ අවිනිතො යන මෙහි එය අර්ථ වශයෙන් සත්පුරුෂ ධර්මයන්ට නොනැමුණු යනුයි. දෙසු පරිදි, යමෙක්ම එම ආර්යයෝද, ඔවුහුම එම සත්පුරුෂයෝය. යමෙක්ම එම සත්පුරුෂයෝද ඔවුහුම එම ආර්යයෝය. යමෙක්ම එම සත්පුරුෂයෝද ඔවුහුම එම ආර්යයෝය. යමෙක්ම එම ආර්යයන්ගේ ධර්මයද, එයම ඒ ආර්යයන්ගේ ධර්මයයි.

යමක්ම ඒ ආර්ය චිත්තයද, එයම ඒ සත්පුරුෂ චිත්තයයි. යමක්ම ඒ සප්පුරිස චිත්තයද, එයම ඒ ආර්ය චිත්තයයි. ආර්යයන් කෙරෙහි, සත්පුරුෂයන් කෙරෙහි හෝ ආර්ය ධර්මයෙහි හෝ සත්පුරුෂ ධර්මයෙහි හෝ, ආර්ය චිත්තයෙහි හෝ සත්පුරුෂ චිත්තයෙහි හෝ ඒ ඒ ඒකාර්ථයෙහි සම තත්වයෙහි සමභාගයෙහි, එයින් හටගත්තේ හෝ එයම වූයේ යන අර්ථයි. කවර හෙයින් වනාහි තෙරහු, අතනානුදිට්ඨියා කතමෙහි විසතියා ආකාරෙහි අභිනිවෙසො හොතියි විචාරා එය නොවිසදම, 'ඉධ අසසුතවා පුප්පජනො'යි මෙසේ පෘථග්ජනයා නිර්දේශ කළේද යත්? පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනයෙන් එම අර්ථය ප්‍රකට කරන්ට ප්‍රථමයෙන් පෘථග්ජනයා නිර්දේශ කළේ යයි දතයුතුය. මෙසේ පෘථග්ජනයා නිර්දේශකොට දැන් අභිනිවෙස උද්දේශය දක්වන්නේ, 'රූපං අතතතො සමනුපසසති' ආදිය දෙසූහ.

එහි, රූපං අතතතො සමනුපසසති යනු රූපස්කන්ධයද කසිණ රූපයද, ආත්මයැයි මිථ්‍යා දෘෂ්ටි දැක්මෙන් දකියි. නිර්දේශයෙහි වනාහි රූපස්කන්ධයෙහි සිත පිහිටුවීම, පංචස්කන්ධයන්ට ඇතුළත් හෙයින් ප්‍රකටයයි එය නොකියා, කසිණ රූපයම රූපයයි සමාන වශයෙන් යු.සේයි. රූපවනතංවා අතතානං යනු අරූපය ආත්මයැයි ගෙන එම ආත්මයෙහි රූපය දකී. රූපසසංවා අතතානං යනු අරූපය ආත්මයැයි ගෙන එම ආත්මයෙහි රූපය දකී. රූපසසංවා අතතානං අරූපයම ආත්මයයි ගෙන එම ආත්මය රූපයෙහි දකී. එහි රූපං අතතතො සමනුපසසති යනු ශුද්ධ රූපයම ආත්මයැයි කියන ලදී. රූපං වනතං වා අතතානං අතතනිවාරූපං, රූපසමීං වා අතතානං වෙදනං අතතතො සමනුපසසති, සඤ්ඤං, සංඛාරෙ, විඤ්ඤාණං අතතතො සමනුපසසති යන මේ සත් තත්ති අරූපය ආත්මයැයි කියන ලදී. වෙදනාවනතං වා අතතානං, අතතනිවා වෙදනං වෙදනායවා අතතානං යනු මෙසේ සිව් ස්කන්ධයන්හි ත්‍රයයක් ත්‍රයයක් වශයෙන්, දොළොස් තත්ති රූපාරූප මිශ්‍රක ආත්මය කියන ලද්දේය. එම විසි දෘෂ්ටිහුම මාර්ගාවරණයි. ස්වර්ගාවරණ නොවේ. සෝවාන් මාර්ගයෙන් නැසිය යුතුය.

දැන් එය නිර්දේශ කරනුයේ, කථං රූපං ආදිය දෙසූහ. එහි පඨවි කසිණං යනු පෘථුවි මණ්ඩලයයි. එය ආශ්‍රයෙන් උපදවන ලද, ප්‍රතිභාග නිමිත්තයයි කියනු ලබන, සම්පූර්ණ පැතිරීම් වශයෙන් පෘථුවි කසිණය මමයයි තමා සදහාම ගනියි. අතතං යනු තෙමේ, අද්වයං යනු එකම. තෙලපදීපසස තෙල් සහිත පහතෙහි. ක්‍රියාකො යනු දැල්වෙන කල්හි

යා අවටි සො වණෙණා යන ආදී දැල්ල අත්හැර, වර්ණයෙහි අභාවය යු.සේයි. යාව දිවයි යඤ්ච වත්තූ එම ද්වය එකතුකොට රූප වස්තුක ආත්මානු දෘෂ්ටිය යු.සේයි.

ආපොකසිණාදීන්, ජල ආදීන් ආධාරකොට උපදවන ලද කසිණ නිමිතිමය. පිරිසිදි ආකාස කසිණය වනාහි රූපධ්‍යානයට අරමුණු වනුයේද, ආකාස කසිණයයි කියනු ලබන කල්හි, අරූප ධ්‍යානාරම්මණයෙන් කසිණය උගුලුවාගත් ආකාසයෙන් සංකීර්ණ වේයයි නොගත්තේ යයි දතයුතුය. රූපාවචර කොටස බැවින් විඤ්ඤාණ කසිණය නොගත යුතුමය. ඉඬෙ කවෙවා වෙදනං - සඤ්ඤං - සංඛාරං - විඤ්ඤාණං අතතතො සමනුපසසති යනු සතර ස්කන්ධයන්හි සතුවුවී එකට ගැනීම වශයෙන් යු.සේයි. එය වනාහි චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ වෙන් වෙන්ව ගැන්මෙහි අසමත් හෙයින් සියල්ල එකක් වශයෙන් ගෙන ආත්මයයි ගනී. ඉමිනා රූපෙන රූපවා යන මෙහි ශරීර රූපයද, කසිණ රූපයද ලැබේ. ඡායා සමපනෙනා යනු ඡායාවෙන් යුත්, තමෙනං යන මෙහි එන ශබ්දය නිපාත මාත්‍රයයි. එය යනු අර්ථයි. ඡායාවා යනු විද්‍යමාන ඡායාවන් වූයේ, රූපය ආත්මයැයි නොගත්තේ නමුදු, රූපය අත්තොහැර දෘෂ්ටිය උපත් හෙයින් රූපවස්තුක යැයි යු.සේයි.

අතතනි රූපං සමනුපසසති යනු ශරීර රූපයාගේද කසිණ රූපයාගේද, සිත නිශ්‍රිත හෙයින් එම අරූප සමුදාමය ආත්මයෙහි ඒ රූපය දකී. අයංගජෙධා යනු ආඝ්‍රාණය කළයුත්ත කීහ. ඉමසමිං පුපෙඵ යනු මල් නිශ්‍රිත සුවදට මෙසේ කීහ. රූපසමිං අතතානං සමනුපසසති යනු යම්තැනක රූපය යයිද එහි සිත යයි. එහෙයින් රූප නිශ්‍රිත සිත ගෙන එම අරූප සමුද්‍රය ආත්මයකොට එම රූපය දකී. දළහෙයින් රූපයාගේ දළ දහරාව කරඬුවකැයි කීහ.

ඉඬෙකවෙවා වකුසුමඵසසජං වෙදනං යනාදීන්හි වෙන් වෙන්ව දෘෂ්ටි ග්‍රහණයෙහි අවශ්‍යතාවක් නොමැති කල්හිද, වේදනායයි එක් ග්‍රහණයෙන් ගත් කල්හි සියලු වේදනාවන්, ඇතුළත්ව ඇති හෙයින් වෙන් වෙන්ව ගන්නා ලද්දේම වෙන් යයි වෙන් වෙන්ව යෙදීම් කරන ලදැයි දතයුත්තාහ. එය වනාහි විදීම වශයෙන් වේදනාවගේ දළ හෙයින් වේදනාවම ආත්මයැයි ගනියි. සඤ්ඤං, සංඛාරෙ විඤ්ඤානං රූපං අතතතො සමනුපසසති යනු සංඤාදී අරූපධර්මයන්ද, රූපයද එකක් සේ

සලකා මනාව බලයි. පෘථග්ජනයා උමතු වූවකු ලෙසින් යම් යම් ආකාරයකින් වැටහෙයිද ඒ ඒ අයුරින් ගනී. වකුඳු සමඵසසජං සඤ්ඤං ආදීන්හි, හැදිනීම් වශයෙන් සංඥාව ප්‍රකට හෙයින් සංඥාව ආත්මයැයි ගනියි. සෙස්ස වේදනාවෙහි කියන ලද අයුරින් දතයුතුය.

වකුඳු සමඵසසජං වේතනං ආදීන්හි සංස්කාර ස්කන්ධයන්ට ඇතුළත් ධර්මයන්හි, වේතනාවගේ ප්‍රධානත්වය ප්‍රකට හෙයින්ද වේතනාවම නිර්දේශ කරන ලදී. ඒ සමග අනෙක්වාද නිර්දේශ කරන ලද්දේම වෙයි. එය වනාහි වෛතසික භාව වශයෙන් ප්‍රකට හෙයින් වේතනාව ආත්මයැයි ගනී. සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයමැයි. වකුඳු විඤ්ඤාණං ආදීන්හි දැනගැනීම් වශයෙන් සිතෙහි ප්‍රකටතාව හෙයින් සිත ආත්මයැයි ගනී. මෙහි සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයමැයි.

ආත්මානුදෘෂ්ටිය නිමි.

මිච්ඡාදිට්ඨි

මිච්ඡා දෘෂ්ටිය යට කියන ලද අර්ථමය. මේ වනාහි වෙනත් ක්‍රමයකි. නඤ්ඤිතනං යන්නෙන් උච්ඡේද දෘෂ්ටි හෙයින් දානයන්හි විපාක ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. නඤ්ඤි යිට්ඨං යන මෙහි 'යිට්ඨං' යනු කුඩා යාගයයි. හුතං යනු මහා යාගයයි. ද්වයයෙහිම විපාක ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. නඤ්ඤි සුකට දුකකවානං කම්මානං එලං විපාකො යනු දීමෙහි විපාක ප්‍රතික්ෂෙප කළ බැවින් සීලාදි පුණ්‍ය කර්මයන්ගේද ප්‍රාණඝාතාදි පාප කර්මයන්ගේද විපාක ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. නඤ්ඤි අයං ලොකො යනු පෙර කරන ලද කර්මයෙන් මෙලොව ඉපැත්මක් නැත. නඤ්ඤි පරො ලොකො යනු මෙලොව කරන ලද කර්මයෙන් පරලොවක් නොලැබේ. නඤ්ඤිමානා නඤ්ඤිපිතා යනු මව්පියවරුන් කෙරෙහි කරන ලද යහපත් අයහපත් කර්මයන්හි විපාක ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. නඤ්ඤි සහතා ඔපපාතිකා යනු කර්මභේතුක උත්පත්තිය ප්‍රතික්ෂෙප කරයි. නඤ්ඤි ලොකෙ සම්මානං බ්‍රාහ්මණා -පෙ- පවෙදෙනාහි මෙලෝ පරලෝ දක්නට සමත් අභිඥා ප්‍රතිලාභය සඳහා වන ප්‍රතිපදාව ප්‍රතික්ෂෙප කරයි.

මෙහි පෙළෙහි, නඤ්ඤිතනනි වඤ්ඤා යනු දුන් දැයෙහි විපාක නැතැයි කියන දානයයි. එම දෘෂ්ටියට හේතුව යැයි අර්ථයි. එවං වාදො මිච්ඡා යනු මෙසේ දුන් දැනි විපාක නැතැයි කීමයි වචනයයි. වැරදි විපරිත්තාවයයි.

සකකාය දිට්ඨි යනු ආත්ම දෘෂ්ටියමය. අන් තන්හි පැමිණි ක්‍රමයට අනුව වචන දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. ස්වකාය වස්තුක ශාශ්වත දෘෂ්ටිය යැයි කම්මධාරය සමාසයි. රූපවනතං වං අතනානං ආදී පසළොස් වචනයන්ගේ අන්තයෙහි මනාසේ බලයි යන්න සම්බන්ධ කළ යුතුය. පාඨය වෙනත් අයුරෙකින් නොගැළපේ. මෙසේ රූපවත් වූ ආත්මය මනාසේ බලයි යනුවෙන් එකක්ම ගෙනහැර දක්වා සෙසු කුසුස සංක්‍ෂිප්ත කරන ලදී.

ස්වකාය වස්තුක උච්ඡේද දෘෂ්ටියෙහි 'රූපය ආත්ම වශයෙන් මනාසේ බලයි. එකක්ම ගෙනහැර දක්වා සෙසු සතර සංක්‍ෂිප්ත කරන ලදී.'

අන්තර්ග්‍රාහික දෘෂ්ටියෙහි ප්‍රථම වාරයෙහි ආකාර විමසීමයි. දෙවැන්නෙහි ආකාර ග්‍රහණයයි. තෙවැන්නෙහි ආකාර විසඳුමයි. එහි ලොකො යනු ආත්මයයි. නො අනෙකා යනු ඔවුනොවුන්ට ප්‍රතිපක්‍ෂවූ ශාශ්වත උච්ඡේද අන්තයන්හි ශාශ්වත ග්‍රහණයෙහි ශාශ්වතාන්තයද, අශාශ්වත ග්‍රහණයෙහි උච්ඡේදාන්තයද වේ. පරිත්තං ඔකාසං යනු කුල්ලක් පමණ හෝ නැඟිලියක් පමණ, නිලකතො එරති යනු නිල්යැයි අරමුණු කරයි. අයං ලොකො යන ආත්මය සඳහා යු.සේයි. පරිවට්ඨමො යනු හාත්පස සීමාව, අනතසංඤ්ඤා අන්තයෙක් ඇත්තේයැයි හැඟීම කෙළවරක් මෙයට ඇත්තේනුයි අන්තයැයි ගතයුතුය. යංඑරති යනු යම් කසිණ රූපයක් පැතිරේද? තං වඤ්ඤා වෙව ලොකොව යනු එම කසිණරූප ආරම්භණයද, ආලෝකාර්ථයෙන් ලෝකය වේ. යෙන එරති යනු යම් සිතකින් පැතිරේද? සො අනතා වෙව ලොකොව යනු ආත්මය අපේක්‍ෂා කොට පුංලිංග කරන ලදී. ඒ සිත ආත්මයද ආලෝකාර්ථයෙන් ලෝකයදැයි යු.සේයි.

අනතවා යනු අන්තයයි. ඔහාසකතො එරති යනු ආලෝක කසිණ වශයෙන්, තේජෝ කසිණ වශයෙන්, ශ්වේත කසිණ වශයෙන් හෝ ආලෝකය පතුරුවයි. නිල් ආදී පංචකය ප්‍රභාශ්වර කසිණයන්ගේ

වශයෙන්ගත් හෙයින්, පෘථුවි, ආපො, වායො, කසිණ වශයෙන් ආත්මාහිනිවේසයක් නොවේයයි ගතයුතුය.

විපුලං ඔකාසං යනු ගෝයම් මැඩිම සඳහා සාදාගත් බිම (කමත) තරම් ආදී වශයෙන් විශාලස්ථානයක් නොවේ. අනන්තවා යනු බුද්ධ අනන්තවත් භාවයයි. අපරියනෙතා යනු බුද්ධ අපරියන්තතාවයි. අනන්තසඤ්ඤී යනු අනන්ත සංඥාවයි. තංජීවං යනු එය ජීවයයි. ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. ජීව යනුද ආත්මයමය. රූපාදී පංචකයම වෘත්තාකාර අර්ථයෙන් ශරීරයයි. ජීවං න සරීරං යනු ආත්ම සංඛ්‍යාත ජීවය රූප සංඛ්‍යාත ශරීරය නොවේ. වේදනාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

තථාගතො යනු සත්ත්වයායි. රහත්භූයායි ඇතැමෙක් කියති. පරමමරණා යනු මරණින් මත්තෙහි, පරලෙච්ඛිය යන අර්ථයි. රූපං ඉධෙව මරණ ධම්මං යනු තමාට ප්‍රකට ස්කන්ධ ශීර්ෂයෙන් පංචස්කන්ධ ග්‍රහණයයි. එය මෙලෙච්ඛිම නස්නා ස්වභාවයැයි අර්ථයි. සෙසු ස්කන්ධයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. කායසසභෙදා යනු ස්කන්ධ පංචක සංඛ්‍යාත වූ ශරීරයාගේ බිඳීමෙන් මත්තෙහි මෙම වචනයෙන් මරණින් මත්තෙහි යැයි යන එම උද්දේශයාගේ අර්ථය යු.සේයි. ප්‍රීති ආදීන්හි වේයැයි මුල්පදයයි. සතරෙහිම අපි ශබ්දය එක්කිරීම් අර්ථයෙහිය. තිට්ඨති යනු ශාශ්වත බැවින් සිටී. චුත නොවේයයි අර්ථයි. (හොති) වේ. පදයට අර්ථ විශේෂණ සඳහා (තිට්ඨති) සිටී යන පදය යු.සේයි. උපපජ්ජති බිඳුට හා ගර්භාෂ උපතට පිවිසීම වශයෙන් පැමිණේ නමැ. නිබ්බතතී යනු සංසේදජ, ඕපපාතික උපතට පිවිසීම වශයෙන් උපදී නමැයි අර්ථය යෙදීම් දතයුතුය.

උච්ඡජ්ජති යනු නොසිඳී පැවැත්ම නොමැතිවීම් වශයෙන්, විනසසති යනු විනාශවීම් වශයෙන්, න හොති පරමමරණා යන පළමු පදයන්ගේ අර්ථ විවරණයයි. චුතියෙන් මත්තෙහි විද්‍යමාන නොවේ යයි අර්ථයි.

හොතිව න ව හොති යනු ඒකාන්ත ශාශ්වතිකයින්ගේ දෘෂ්ටියයි. එක් ක්‍රමයකින් වෙයි. එක් ක්‍රමයකින් නොවේයයි අර්ථයි. ජීව ස්වභාවයෙන් වෙයි. පූර්ව ජීවයෙහි අභාවයෙහි නොවේයයි යු.සේයි.

නෙව හොති න නහොති යනු අමරා වික්‍ෂෙපයින්ගේ (ආද්‍ය මෙන් ලිස්සා පැන යනවුන්ගේ) දෘෂ්ටියයි. විය හැකිද නොවිය හැකිද වේ.

නොවිය හැකිද වියහැකිද වේ යන අර්ථයි. දෝෂාරෝපණ බියද, මුසාවාද බියද, අඥාන බැවින්ද, මෝහයෙන් මුළාවූ බැවින්ද, පෙර කියන ලද ක්‍රමයෙහි ප්‍රතික්ෂේප මාත්‍රයක් කරයි. ඉමෙහි පඤ්ඤාසාය ආකාරෙහි යනු කියන ලද ආකාර ඇති දස පඤ්චකයන්ගේ වශයෙන්, පණස් ආකාරයන්ගෙන් යනුයි.

අන්තර්ග්‍රාහික දෘෂ්ටිය නිමි

පූර්වාන්තාපරන්ත දෘෂ්ටීන්හි ශාශ්වතය කියන්නුයි ශාශ්වතවාදයි. සසසතවාදායි. නොහොත් මෙය කරණ කොටගෙන කියන්නුයි වාදොයි. එය දෘෂ්ටි සහගතයට විශේෂ නාමයකි. ශාශ්වතයැයි කීමද, ශාශ්වත යෝගයෙන් ශාශ්වතයි. ශාශ්වත වාදය ඔවුන්ටනුයි ශාශ්වත වාදයයි. එසේම ඇතැම් කොටසක් ශාශ්වතයැයි කීම ඒකවච්ඡා ශාශ්වතයි. එය ඔවුන්ගේ ඇත්තේනුයි එකවච්ඡා සසසතිකායි. එසේම කෙළවරක් ඇත්තේ හෝ කෙළවරක් නැත්තේ, කෙළවරක් ඇත්තේද, කෙළවරක් නැත්තේද? කෙළවරක් නොමැත්තේ කෙළවරක් ඇත්තේ නොවේයයි පැවැති වාදය. අනනානන්තයි එය ඔවුන්ට ඇත්තේනුයි අනනානන්තකායි නොමැරේනුයි අමරායි. ඒ කවරෙක්ද? මෙසේද මාහට, අප හට ආදී ක්‍රමයෙන් කෙළවර රහිත දෘෂ්ටිගතිකයාගේ දෘෂ්ටියද වචනයද, විවිධ වූ අවුල - වික්ෂේපයයි. නොමැරෙන දෘෂ්ටියෙන් හෝ වචනයෙන් වන අවුල අමරා වික්ෂේපයයි. එය ඔවුන්ට ඇත්තේනුයි අමරා විකේතපිකායි. වෙනත් ක්‍රමයක් අමරා නමැති මතසා ජාතියකි. එම මතසායා දිය මතුපිටට ඒම හා කිමිදීම් වශයෙන් දූවනු ලබන්නේ අල්ලාගන්ට නොහැකි වේ. එපරිද්දෙන්ම මෙම වාදයද ඔබ්බෙන්ම දූවයි. ග්‍රහණයට නොඑළඹෙනුයි අමරා වික්ෂේපයි. එය ඔවුන්ට ඇත්තේනුයි අමරා වික්ෂේපිකායි.

අධිවච්ඡා සමුපපනෙනා යනු අහේතුකව, ආත්මයද ලෝකයද, හටගත්තේය යන දර්ශනයයි. එය ඔවුන්ට ඇත්තේනුයි අධිවච්ඡා සමුපපනනිකායි සංඥාව කියන්නුයි සඤ්ඤිවාදායි අසංඥිභාවය කියන්නුයි අසඤ්ඤිවාදයි. නේවසඤ්ඤිනාසඤ්ඤි භාවය කියන්නුයි නේවසඤ්ඤි නාසඤ්ඤිවාදායි. නොහොත් සංඥායයි පැවැති වාදය සඤ්ඤිවාදයයි. එය යම් කෙනෙකුන්ට ඇත්ද? ඔවුහු සංඥිවාදීහුය. අසඤ්ඤිවාදී, නේවසඤ්ඤි,

නාසඤ්ඤාවාදීහුද එසේමය. විනාශය කියන්නුයි උචේෂදවාදායි දිව්‍යධමෙමා යනු ප්‍රත්‍යක්‍ෂ ධර්මයයි. ඒ ඒ තන්හි ලද ආත්ම භාවයට එය විශේෂ නාමයකි. ඉහතත්මයෙහි නිර්වාණය දිව්‍යධර්ම නිර්වාණයයි. මෙ අත්බැව්හි දුක් සංසිද්ධි යැයි අර්ථයි. එය කියන්නුයි දිව්‍යධමම නිබ්බානවාදායි. මෙහි මෙය විස්තර කරනු ලබන කල්හි අටුවා සහිත සමස්ත බ්‍රහ්මජාල සූත්‍රයම කිවයුතු වේ. මෙසේ ඇතිකල්හි ඉතාමත් ප්‍රමාද වේයයි විස්තර නොකරන ලදී. එය කැමතියවුන් විසින් එය අපේක්‍ෂාකොට (සොයා) ගතයුතුය.

සංයෝජනික දෘෂ්ටි, සර්ව දෘෂ්ටි සාධාරණ වෙත්ද? එනිසා සියලු දෘෂ්ටි සංයෝජන හෙයින්, හැම දෘෂ්ටි සාධාරණයයි අර්ථය නිර්දේශ කරන ලදී. එය යට කියන ලද දෘෂ්ටි මැඩගෙන නැගී සිටින්නේමය.

මාතය හා බැඳී පවත්නා දෘෂ්ටීන්හි, වක්‍ර බුද්ධි අහනති අභිනිවේස පරාමාසො යන මැනීමේ පූර්ව ඇලීම් ස්පර්ශ කිරීමයි. දෘෂ්ටිය මාන සම්ප්‍රයුක්ත නොවේ. එහෙයින්ම මාන විනිබ්‍රාහ්මය යු.සේයි. මාතය හා බැඳී, මානමූලිකයයි අර්ථයි. වක්‍ර බුද්ධි අහනති අභිනිවේස පරාමාසො යන මෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙහි වනාහි මමා යයි කිවයුතු කල්හි මමං යයි අනුනාසික ආගමය දතයුතුය.

අහනති මාන විනිබ්‍රාහ්මය යනු රූපාදීන්ද, ආධ්‍යාත්මිකවමය. කසිණ රූපයෙන් තොර බාහිරයක් මමයයි නොගනී. මමනති මාන විනිබ්‍රාහ්මය බාහිරයන්ද ලැබෙත්. බාහිරයන්ද මගේ යයි ගනියි. දුක්වේදනා අනිෂ්ට හෙයින් මානවස්තු නොවේද? ඔට් වේදනාවන්ද එහි මූලප්‍රත්‍යය වූ ඔට් ස්පර්ශද නොගන්නා ලදී. සංඥාදීහු මෙහි සිද්ධලන ලද හෙයින් නොගන්නා ලදැයි දතයුතුය. අත්තවාද පටිසඤ්ඤාතතා දිව්‍ය යනු ආත්මානු දෘෂ්ටියමය. ආත්මයැයි වාදයෙන් යුක්තවූ හෙයින් නැවැතැ මෙසේ යු.සේයි.

අතනාව ලොකොව යනු එයම ආත්මයය. බැලීම් අර්ථයෙන් ලෝකයැයි අර්ථයි. සසසතො යනු ශාශ්වත වාදයන්ගේ දෘෂ්ටියයි. අසසසතො යනු උච්ඡේද වාදයන්ගේ සසසතොව අසසසතොව යනු ඇතැම් ශාශ්වතිකයන්ගේ, නෙව සසසතො නාසසසතො යනු අමරා විකේෂිකයන්ගේ, අතනවා යනු ස්වල්ප කසිණ ලාභීන්ගේද, තාර්කිකයින්ගේද, නිසංශ්ඨ, ආර්ථිකයන්ගේද, නොහොත් උච්ඡේදවාදීහු,

සත්ත්වයා උපතින් පූර්වාන්තවත්ය. මරණයෙන් අපරාන්තවත් යැයි කියති. අධිච්ච සමුපපනනිකයෝ සත්ත්වයා උපතින් පූර්වාන්තවත් යැයි කියති.

අනන්තවා යනු අප්‍රමාණ කසිණලාභීන්ගේ, ශාශ්වතවාදීහු වනාහි පූර්වාන්තයක් හෝ අපරාන්තයක් නොමැත. එහෙයින් අනන්තවත්යැයි කියති. අධිච්ච සමුපපනනිකයෝ අපරාන්තයෙන් අනන්තවත් යැයි කියති.

අනන්තවා අනන්තවාච යනු උඛයට නොවඩා සරස්ව වඩනා ලද කසිණයන්ගේ, නෙව අනන්තවා නානන්තවා යනු එය අමරා විකෂෙපිකයන්ගේ

භව විභව දෘෂ්ටීන්ගේ, කියන ලද ආකාර ඇති දෘෂ්ටියෙන් වෙන්ව, අභිනිවෙස නොමැති හෙයින් වෙන්ව නිර්දේශ නොකොට කියන ලද දෘෂ්ටීන්ගේම වශයෙන් පසුබට වීම, අතිධාවනය යන එක් එක් ආකාර නිර්දේශ කරනට විමසුම් නොකොට, ඔලීයනාභිවෙසො භවදිට්ඨි අතිධාවනාභිනිවෙසො විභවදිට්ඨි වදාළහ. එහි භව නිරෝධය සඳහා ධර්මයන් දෙසනකල්හි සිත පැන නොයයි යයි යු.සේයි. පසුබට වීම් ඇල්ම ශාශ්වත සංඥාවෙන් නිර්වාණයෙන් හැකිළෙන ඇල්මයයි අර්ථයි. ඇතැමෙක් භවයෙන්ම පීඩාවට පත්වන්නාහු, පිළිකුල් කරන්නාහු පුගුල්සා කරන්නාහු විභවයට සතුටුවෙත්යයි යු.සේයි. අතිධාවන ඇල්ම උච්ඡේද සංඥාවෙන් නිරෝධගාමිණී ප්‍රතිපදා ඉක්මවන ඇල්මයයි අර්ථයි.

දැන් භව විභව දෘෂ්ටීන්, සියලු දෘෂ්ටීන්හි යොදා දක්වනට අසසාද දිට්ඨියායි ආදිය වදාළහ. එහි යම්භෙයකින් ආස්වාද දෘෂ්ටිකයෝ ශාශ්වත හෝ උච්ඡේදය හෝ භේතුයෙන් කාමයන්හි දොසක් නැතැයි ගනිත්ද? එහෙයින් තිස්පස් ආකාර වූද අසසාද දිට්ඨියො සියා භවදිට්ඨියො සියා විභව දිට්ඨියො සියායි යු.සේයි. එහි යම්භෙයකින් එක් එක්වූද දෘෂ්ටිහු ශාශ්වත ග්‍රාහ වශයෙන් භව දෘෂ්ටිහු වන්නාහුද? උච්ඡේද ග්‍රාහ වශයෙන් විභව දෘෂ්ටිහු වන්නාහුයයි අර්ථයි.

ආත්මානු දෘෂ්ටියෙහි, රූපං අනන්තො සමනුපසසති වේදනං සඤ්ඤං සංඛාරෙ විඤ්ඤාණං අනන්තො සමනුපසසති යන රූපාදී පංචකයෙහි ආත්ම වශයෙන් නොදත් (නොගත්) හෙයින් ඒවා සිද්ධිය කල්හි ආත්මය සිද්ධියේ යැයි ග්‍රහණය හෙයින් විභව දෘෂ්ටියැයි යු.සේයි.

සෙසු පසළොස් ස්ථානයන්හි රූපාදී වශයෙන් ආත්මයෙන් අන්‍ය හෙයින් ඒවා සිද්ධිය කල්හිද, ආත්මය ශාශ්වතයැයි ග්‍රහණය හෙයින් පණණරස හවදිටයියෙයි යු.සේයි.

මිථ්‍යා දෘෂ්ටියෙහි සබ්බාව කා විභව දිට්ඨියෝ යනු උච්ඡේද වශයෙන් පැවැති හෙයින්, අතතවා අනතතවා ආදී දෘෂ්ටීන්හි, පරිතතාරම්මණ, අප්‍රමාණාරම්මණ ධ්‍යානලාභී වූ දිව්‍ය චක්‍ෂුසයෝ, රූපධාතුයෙන් චූතව, සත්ත්වයින් අන්තන්හි උපතවුන් දැක, හව දෘෂ්ටිය නොදැක විභව දෘෂ්ටිය ගනිති. එහෙයින් එහි, සියා හව දිට්ඨියෝ සියා විභව දිට්ඨියෙයි යු.සේයි. හොතිව න ච හොති යන මෙහි හොතිව යනු හව දෘෂ්ටියයි. නව හොතිව යනු විභව දෘෂ්ටියයි. නෙව හොති න නහොති යන මෙහි නෙව හොති යනු විභව දෘෂ්ටියයි. න න හොති යනු හව දෘෂ්ටියයි. එහෙයින් එහි 'සියා'යි යු.සේයි.

පූර්වාන්තානු දෘෂ්ටියෙහි එකවච ශාශ්වතිකයෝ ශාශ්වතයද, පනවති. අශාශ්වතයද පනවති. එහෙයින් එය හව දෘෂ්ටියද විභව දෘෂ්ටියද වේ. සිව් අනතානතතිකයෝ අනතානත වූ ආත්මය පනවති. එහෙයින් එය ආත්මානුදෘෂ්ටිය හා සමානය. හව දෘෂ්ටියද විභව දෘෂ්ටියද වේ. සිව් අමරා වික්‍ෂෙපිකයෝ හව දෘෂ්ටිය හෝ විභව දෘෂ්ටිය ආශ්‍රිතව වචන වික්‍ෂෙපයට පැමිණෙති. සෙස්ස හව දෘෂ්ටිහුමය. එහෙයින් ඒවා ඔවුන් සඳහා වන්නේ යයි යු.සේයි. අපරන්තානු දෘෂ්ටියෙහි සප්ත උච්ඡේදවාද විභව දෘෂ්ටිහුය. සෙස්ස හවදෘෂ්ටිහුය. එහෙයින් ඒවා ඔවුන් සඳහා වන්නේ යයි යු.සේයි. සංකෘත්‍යාපනිත දෘෂ්ටියෙහි සියලු දෘෂ්ටීන්ගේ වශයෙන් වන්නේ යයි යු.සේයි. මමයැයි මාන විනිබන්ධ දෘෂ්ටියෙහි වක්‍ෂුරාදීන්හි මමයැයි ගත් හෙයින් ඒවාහි නැස්මෙහි ආත්මය විනාශ වේයැයි සබ්බාව කා විභව දිට්ඨියෙයි යු.සේයි.

ආත්මානුදෘෂ්ටියෙහි මෙන්, මගේයැයි මානය හා බැඳී දෘෂ්ටියෙහි වක්‍ෂුරාදියෙන් ආත්මය අනෙකක් බැවින් ඒවාහි විනාශයෙහිද ආත්මය විනාශ නොවන්නේ යැයි ඒ සියල්ලම හව දෘෂ්ටිය යැයි යු.සේයි. ලෝක ප්‍රතිසංයුක්ත දෘෂ්ටියෙහි 'සසසතො අතතාව ලොකොව' ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද හෙයින් හව විභව දෘෂ්ටි ප්‍රකටමය. මෙතෙකින් ආස්වාද දෘෂ්ටි ආදිකොට ඇති, විභව දෘෂ්ටි කෙළවර කොට ඇති, තුන්සිය සොළොසක් දෘෂ්ටානිතිවෙස නිර්දේශිත වෙයි. ආත්මානු දෘෂ්ටියද, සක්කාය දෘෂ්ටියද,

ආත්මවාද ප්‍රතිසංයුක්ත දෘෂ්ටියද අර්ථ වශයෙන් එකමය. සමානාර්ථ වශයෙන් ත්‍රිවිධව යු.සේයි. සංයෝජනික දෘෂ්ටි අවස්ථා හේදයෙන් සියල්ලම දෘෂ්ටිහු වෙති.

දැන් සබ්බාව තා දිට්ඨියො අසසාද දිට්ඨියො යනාදී අන් ක්‍රමයකින් සුදුසු පරිදි දෘෂ්ටි සංසන්දනයයි. එහි සබ්බාව තා දිට්ඨියො යනු කියන ලද පරිද්දෙන්, සියලු දෘෂ්ටිහු දෘෂ්ටි රාගයෙන් රත්වූ හෙයින්ද, තෘෂ්ණා ආස්වාද නිශ්‍රිත හෙයින්ද අසසාද දිට්ඨියොයි. ආත්ම ඇල්ම අනුගත හෙයින්ද, අනතානු දිට්ඨියොයි විපර්යාස වූ දර්ශනය හෙයින්ද මිච්ඡාදිට්ඨියොයි. ස්කන්ධ වස්තුක හෙයින් සකකාය දිට්ඨියොයි. එක් එක් අන්තයාගේ ග්‍රහණය කළ හෙයින් අනතගගාහිකා දිට්ඨියොයි. අනර්ථයෙහි යොදවන හෙයින් සංයෝජනිකා දිට්ඨියොයි. ආත්මවාදයෙන් යුක්ත හෙයින් අනතවාද පටිසංයුතතා දිට්ඨියොයි. මෙම සත් දෘෂ්ටිහු සියලු දෘෂ්ටීන්හි සංගෘහිතයි. සෙසු නව දෘෂ්ටිහු සියලු දෘෂ්ටීන්හි සංගෘහිත නොවේ.

දැන් විස්තර වශයෙන් කියන ලද, සියලු දෘෂ්ටිහු ද්වි දෘෂ්ටීන්හිම හකුළුවා, සත්ත්වයින්ගේ දෘෂ්ටි ද්වයයෙහි නිශ්‍රය දක්වනුයේ, භවඤ්ච දිට්ඨිං යන ගාථාව වදාළහ. සියලුම එම දෘෂ්ටිහු භව දෘෂ්ටිහු හෝ විභව දෘෂ්ටිහු වෙති. භවඤ්ච දිට්ඨිං විභවඤ්ච දිට්ඨිං යන මෙහි ව ශබ්දය දෘෂ්ටියම එක්කරයි. නිශ්‍රය නොවේ. එක් අයෙක් භව විභව දෘෂ්ටි ද්වයය නිශ්‍රය නොකරයි. දෙසු පරිදි, මෙසේ සත්ත්වයෝ භව දෘෂ්ටි ආශ්‍රිත වූවාහු හෝ වෙති. විභව දෘෂ්ටි ආශ්‍රිත වූවාහු හෝ වෙති. තකකිකා යනු තර්කයෙන් කියත්තූයි තාර්කිකයෝය. ඔවුහු වනාහි දෘෂ්ටි ගතිකයෝය. ස්වභාව අවබෝධ ප්‍රඥාවගේ අභාවයෙන්, හුදෙක් තර්කයෙන් කරුණු දැක්වීම කෙරෙහි පවතිත්. යම් ධ්‍යානලාභිහුද, අභිඥාලාභිහුද දෘෂ්ටි ගතිකි. ඔවුහුද තර්කකොට ග්‍රහණය කරන හෙයින් තාර්කිකයෝමය. නිසසිතාසෙ යනු නිශ්‍රයකර යන අර්ථයි. එකම පදයයි. 'සෙ' යනු නිපාත මාත්‍රය හෝ. තෙසං නිරෝධමහි න හත්ථි ඤාණං යනු දෘෂ්ටි නිශ්‍රයට එය හේතුවන්නයි. යම් හෙයකින් ඔවුන්ට සක්කාය දෘෂ්ටි නිරෝධයෙහිද, නිර්වාණයෙහිද ඤාණයක් නැත්ද? එසේවන්නේ එම දෘෂ්ටි ද්වයය නිශ්‍රිත බැවින් යයි අර්ථයි. නහි අත්ථි ඤාණං යන්නෙහි හි කාරය කරුණු පෙන්වීමේ නිපාතයයි. යත්ථායං ලොකො විපරිත සඤ්ඤී යනු නිරෝධ සුවයෙහි මේ දෙවියන් සහිත ලෝකයා සුවයයි විපරිත හැඟීම් ඇත්තේ වේද? එම නිරෝධයෙහි ඤාණයක් නැත යයි සම්බන්ධයයි. දුක්ඛයයි විපරිත හැඟීමිතාවයට මේ සූත්‍රය කරුණු දක්වයි.

රූපා සඳා රසා ගන්ධා - එසසා ධම්මාව කෙවලා
ඉඨා කන්තා මනාපාව - යාවන්තීති වුවවති

රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්පර්ශ හා ධර්මයන්හි, මනෝඥ සිත්
අලවන මනාපතාවන් යම් පමණ ඇතැයි කියයිද?

සදෙවකසස ලොකසස - එතෙ තෙ සුඛ සම්මතා
යත් වෙනෙ නිරුජ්ඣනති - තං තෙසං දුක්ඛ සම්මතං

ඒවා, එම දෙවියන් සහිත ලෝකයා සුවයැයි සම්මත කර ගත්තාහු
වෙති. ඒවා යම්තැනක නිරුද්ධ වෙත්ද, එය ඔවුන්ට දුක්ඛයැයි සම්මතය.

සුඛං තං දුක්ඛමරියෙහි - සකකාය යසසුපරොධනං
පවචනීකමිදං හොති - සබ්බ ලොකෙන පසසනං

යම් සුව දුක්ඛි වැළැක්ම ආර්යයන් විසින් කළහැකිද මෙය සියලු
ලෝකයා විසින් දක්නා වූ ප්‍රත්‍යනීත තාවයකි.

යං පරෙ සුඛතො ආහු - තදරියා ආහු දුක්ඛතො
යං පරෙ දුක්ඛතො ආහු - තදරියා සුඛතොපිව

අන්‍යයා යමක් සුව වශයෙන් කීවාහුද? ආර්යයෝ එය දුක් වශයෙන්
කීවාහුය. අන්‍යයා යමක් දුක් වශයෙන් කීවාහුද ආර්යයෝ එය සුව
වශයෙන් කීවාහුය.

පසසධම්ම දුරාජානං - සමමුළුනත් අවිදුසු
නිවුතානං තමොහොති - අනධිකාරො අපසසනං

අවබෝධයට දුෂ්කර ධර්මය බලව. අඥානයා අර්ථයෙහි මුළාවේ.
අන්ධකාරයෙහි බලන ප්‍රතිවෘත්ත වූවන්ට අඳුරම වේ.

සතඤ්ච ඒවටංහොති - ආලෝකො පසසනා මිධ
සන්තිකෙ න විජානනති - මගා ධම්මසස කොවිදා

මෙහි ආලෝකය දක්නා මෙන් සන්පූරුෂයාට විවෘතය. ළඟ ඇසුරෙන් නොදනිත්. ධර්මයෙහි දක්ෂ වූවෝ නුවණ විහිදුවා බැලිය යුත්තාහුය.

භවරාග පරෙතෙහි - භවසොනානුසාරිහි

මාරධෙය්‍යාහිපනෙනහි - නායං ධම්මො සුසම්බුධො

භව ආලයෙන් පීඩිත වූ, භවය නමැති දිය පහරට අනුව යන්නා වූ, ක්ලේශමාරයා විසින් යටපත් කරනු ලැබුවහු විසින් මෙම ධර්මය අවබෝධ කිරීම දුෂ්කරය.

කොනු අඤ්ඤානු අරියෙහි - පදං සම්බුද්ධ මරහති

යං පදං සම්ම දඤ්ඤාය - පරිනිබ්බතති අනාසවා'ති

යම්බඳු වූ නිර්වාණ ශාන්තිපදය මනාව දැන, ආශ්‍රව රහිත වූවාහු පිරිනිවෙත්ද? එබඳු වූ සම්බුද්ධ පදවියට ආර්යයන්ගෙන් තොර කවරෙක් නම් සුදුසු වේද?

දැන් සියලු දෘෂ්ටිකෝණ සංකෂ්පය දෘෂ්ටි ද්වයයක් බවද, දෘෂ්ටි සහමුලින් උගුලුවා දැමීමද, සමාග් දෘෂ්ටියද සූත්‍රයෙන් දක්වනු කැමැත්තේ, ද්විති හික්කවෙ යයි සූත්‍රය ගෙනහැර දැක්විය. එහි දෙවා යයි බ්‍රහ්මයින්ද කියති. ඔලියනති යනු හැකිලෙති. අතිධාවනති යනු ඉක්මවා යෙති. වක්කුමනෙතා යන ප්‍රඥාවන්තයෝ, ව ශබ්දය අතිරේක අර්ථයි. භවාරාමා යනු භවයෙහි ඇල්ම, ඇලීම් කරුණ ඔවුන්ටනුයි භවාරාමායි. භවරතා යනු භවයෙහි විශේෂයෙන් ඇල්මයි. භව සමුද්දිතා යනු භවයෙන් සතුටුවීමයි. දෙසියමානෙ යනු තථාගතයන් වහන්සේ හෝ තථාගත ශ්‍රාවකයෙකු විසින් දෙසනු ලබන කල්හි, න පක්කඤ්ඤා යනු ධර්මදේශනයට හෝ භව නිරෝධයට නොපිවිසේ. නපපසීදති යනු එහි ප්‍රසාදයට නොපැමිණේ. න සංකිට්ඨති යනු එහි නොපිහිටයි. නාධිමුච්චති යනු එහි සන භාවයට නොපැමිණේ. මෙනෙකින් ශාස්වත දෘෂ්ටිය යු.සේයි.

අට්ඨයමානාය යනු දුකට පමුණුවනු ලබනුයේ, හරායමානා යනු ලජ්ජාවට පමුණුවනු ලබනුයේ, ඡ්ගුච්ඡමානා යනු පිළිකුලට පමුණුවනු ලබනුයේ, විභවං අභිනන්දනා යනු උච්ඡේද හේතුවෙන් සතුටුවෙති.

උච්ඡේදය ප්‍රාර්ථනා කෙරෙත් යනු අර්ථයි. තිර යනු අනුශ්‍රවණාර්ථයෙහි නිපාතයි. හොති යනු ආලපන මාත්‍රයයි. සනතං යනු නිවුණේය යන අර්ථයි. පණිතං යනු දුක් අභාවයෙන් ප්‍රණීතයි. ප්‍රධාන භාවයට ගෙන ගියේනුයිද පණිතංයි. යාථාවං යනු යථා ස්වභාවය මෙනෙකින් උච්ඡේද දෘෂ්ටිය යු.සේයි.

ඉධ යනු මෙසස්තෙහි, භූතං යනු හේතූයෙන් හටගත් ස්කන්ධ පංචක සංඛ්‍යාත වූ දුකය. භූතතො පසසති යනු මෙම භූතය දුකයැයි දකියි. නිබ්බිදාය යනු විදර්ශනාව සඳහා විරාගාය යනු ආර්ය මාර්ගය සඳහා. නිරොධාය යනු නිර්වාණය සඳහා පටිපනෙනා හොති යනු ඊට අනුරූප වූ ප්‍රතිපදාවට පිළිපත්තේ වේ. එවං පසසනති යනු මේ ආකාරයෙන් පූර්වභාග ලෞකික ඥාණයෙන්ද, ප්‍රතිවේධ කාලයෙහි ලෝකෝත්තර ඥාණයෙන්ද දකිත්. මෙනෙකින් සමාග් දෘෂ්ටිය යු.සේයි.

දැන් ගාථා ද්වයයකින් ඒ සමාග් දෘෂ්ටියෙහි අනුසස් දක්වයි. එහි යොභුතං භූතතො දිසවා යනු දුක විශේෂ දැනීමි අවබෝධයෙන් අවබෝධ කොටයැයි අර්ථයි. භූතසසව අනිකකමං යනු නිරෝධය සාක්ෂාත් කිරීමි අවබෝධයෙන් අවබෝධ කොට යැයි අර්ථයි. යථා භූතෙධිමුච්චති යනු මාර්ග භාවනා අවබෝධ වශයෙන්, යථා ස්වභාව නිරෝධයෙහි එය ශාන්තය. එය ප්‍රණීතයැයි ස්ථිර ලෙස සිතාගනියි. භව තණහා පරිකබ්‍යා යනු සමුදයෙහි ප්‍රභාණයෙන් යැයි අර්ථයි. සත්‍යයන්ගේ නොමැති කල්හිද, නොයෙක් අවබෝධයන් දැකයයි, පූර්වකාලික චචනය සමග පූර්වභාග ප්‍රතිපදාවගේ ව්‍යවහාර වශයෙන් යු.සේයි.

පූර්වයෙහි දැක පසුව නොඇලේ. සිව්සස් අවබෝධ කරන සමයට සමාන කාලයම වේ. සමාන කාලයෙහිද, පූර්වකාලික පදය වෙන් යනු නිදොස්ය. සවෙ යනු ඒකාන්තයෙන් ඒ රහතුන් වහන්සේ, භූත පරිඤ්ඤාතො යනු දුක විශේෂයෙන් දැන. චිත තණෙහා යනු පහවූ තෘෂ්ණා ඇතිසේ. භවාභවෙ යනු කුඩා වූද, මහත් වූද භවයන් වෘද්ධි අර්ථයෙහිද අකාරයාගේ යෙදීමෙන් අභවො යනු මහාභවයයි. එහි කුඩා මහත් බව ආකාරය ගෙන දතයුතුය. නොහොත් භවෙ යනු ශාශ්වතයෙහි, අභවෙ යනු උච්ඡේදයෙහි, ඒ දෙක්හිම දෘෂ්ටි රාග අභාවයෙන් පහවූ තෘෂ්ණා ඇතිසේ, භූතසස විභවා යනු සංසාර වෘත්ත දුක්ඛයාගේ මුළුමනින් සිදීමෙහි, නාගච්ඡති පුනඛ්‍යවං යනු රහතුන්ගේ පරිනිර්වාණය යු.සේයි.

තයෝ පුග්ගලා යන ආදිය මිථ්‍යා දෘෂ්ටිකත්වයට ගර්භා කිරීම සඳහාත්, සමාසක් දෘෂ්ටිකත්වයට ප්‍රශංසා කිරීම සඳහාත් යු.සේයි. එහි විරූපභාවයට ඇතුළත් වූ, ගිය දෘෂ්ටිය ඔවුන්ටනුයි විපතනදිට්ඨියි සුන්දර භාවයට ඇතුළත්ව ගිය දෘෂ්ටිය ඔවුන්ටනුයි සමපතන දිට්ඨියි තිත්ථියෝ යනු දෘෂ්ටිය තිත්ථියයි යු.සේයි. එම දෘෂ්ටියෙහි පිළිපත් හෙයින් යහපත් දෘෂ්ටියක් යමෙකුට ඇත්තේනුයි හෝ තිත්ථියෝයි. මෙ සස්තෙන් පිටත ප්‍රච්ඡාදවට පැමිණියේ, තිත්ථිය සාවකෝ ඔවුන්ගේ දෘෂ්ටිය අනුව පැවැත්මට පැමිණි ගෘහස්ථයා

යොව මිච්ඡාදිට්ඨිකෝ යනු එම ද්විස්ථභාවයට නොපැමිණ යම්කිසි දෘෂ්ටියකින් මිථ්‍යා දෘෂ්ටික වූයේ.

තථාගතෝ යනු සමාසක් සම්බුදුරජුන් පසේ බුදුන්ද එහිම සංග්‍රහ කරන ලදී. තථාගත සාවකෝ යනු මාර්ගයට හා ඵලයට පත්වූ තැනැත්තේ, යොව සමමා දිට්ඨිකෝ යනු එම ද්වයයෙන් මිදුණු ලෝකික සමාසක් දෘෂ්ටියෙන් යුක්ත සමාග් දෘෂ්ටිකයා.

ගාථාවන්හි කොධනෝ යනු යමෙක් නිතර කෝපයට පත්වේද ඔහුය. උපනාහි යනු එම කෝපයම දියුණුකොට වෛර බඳනා සුලු වූයේ, පාපමකඛි යනු ලාමක වූ අන්ගුණ මැකීම, මායාවි යනු කළ පච්ච සත සුලු බැව්, වසලෝ යනු පහත් ඉපදීම් ඇති, විසුද්ධා යනු ඤාණ දර්ශන විශුද්ධියෙන් පිරිසිදු වූ, සුද්ධතං ගතෝ යනු මාර්ගඵල සංඛ්‍යාත පිරිසිදුබවට ගියේ, මෙධාවි යනු ප්‍රඥාවත් වූයේ. මෙම ගයෙන් ලෝකෝත්තර සමාග් දෘෂ්ටියෙන් යුක්ත වූවහුම ප්‍රශංසිතයි.

විරූපභාවයට ගිය දෘෂ්ටිය, සුන්දරභාවයට ගිය දෘෂ්ටිය යැයි පුද්ගල ව්‍යවහාරය අත්හැර ධර්මයම ගර්භන්තේ ප්‍රශංසා කරන්නේ යැයි වදාළහ. එතං මම යනු තෘෂ්ණා හැඟීම් වශයෙන් වන දෘෂ්ටියි. එසො හමසම් යනු මැණිම් හැඟීම මූලික දෘෂ්ටියයි. එසො මෙ අත්තා යනු දෘෂ්ටි හැඟීමමය.

එතං මමනති කාදිට්ඨි යන ආදීන්හි ත්‍රිවිධ විරූප භාවයට ගිය දෘෂ්ටීන්ගේ විභාගයද, ගණනද කාල සංග්‍රහයද විචාරා විසඳුම කරන ලදී. එහි කා දිට්ඨි යනු නොයෙක් දෘෂ්ටීන්හි කවර දෘෂ්ටියදැයි අර්ථයි. කතමනතානුගහතිතා යනු පූර්වාත්ත අපරාත්ත සංඛ්‍යාත කාලද්වයයෙහි

කවර අනුග්‍රහිතැයිද අනුබද්ධ යැයිද අර්ථයි. යම්හෙයකින් එය මගේයැයි පරාමර්ශනය කරනුයේ, එය මාගේ වූයේය මෙසේ මාගේ වූයේය. මෙතෙක් මාගේ වූයේයයි අතින් වස්තුව සාක්ෂ්‍යකොට දක්වා ස්පර්ශ කරයි. එහෙයින් පුබ්බන්තාදිට්ඨි වෙයි. පුබ්බන්තානුගහිතාව පුර්වාන්තානුග්‍රහිතව ඒ දෘෂ්ටිහු වෙති. යම්හෙයකින් එය වෙමිසි පරාමර්ශනය කරනුයේ මම මේ සීලයෙන් හෝ ව්‍රතයෙන් හෝ තපසින් හෝ ඒ මම වෙමි. පිරිසිදු වන්නෙමිසි අනාගත ඵලය අපේක්ෂාවෙන් ස්පර්ශ කරයි. එහෙයින් අපරන්තානු දෘෂ්ටිය වේ. අපරන්තානුගහිතාව අපරාන්තානුග්‍රහිතව ඒ දෘෂ්ටිහු වෙති. යම්හෙයකින් එය මාගේ ආත්මය යැයි ස්පර්ශ කරනුයේ අතීතානාගනය තෘෂ්ණාදීන් විසින් ගන්නා ලද, නොකඩවා පැවැත්ම සලකා ඒ මාගේ ආත්මය යැයි ස්පර්ශ කරයි. සක්කාය දෘෂ්ටි වශයෙන් ස්පර්ශ කරයි. එහෙයින් සක්කාය දෘෂ්ටිය වේ. පුබ්බන්තාපරන්තානුගහිතාව පුර්වාන්ත අපරාන්ත අනුග්‍රහිතව ඒ දෘෂ්ටිහු වෙති. යම්හෙයකින් වනාහි දෙසැට දෘෂ්ටිහු සක්කාය දෘෂ්ටි ප්‍රමුඛවම වෙන්ද? සක්කාය දෘෂ්ටිය සහමුලින් ඉදිරිමෙන්ම දෙසැට දෘෂ්ටිහු සහමුලින් ඉදිරිමට යෙති. එහෙයින් සක්කාය දිට්ඨි පමුබෙන දවාසට්ඨි දිට්ඨිගතානිසි යු.සේයි. සක්කාය දෘෂ්ටි ප්‍රමුඛ සක්කාය දෘෂ්ටි ද්වාරයෙන් දෙසැට දෘෂ්ටිගතිකයෝ වෙත්යයි අර්ථයි. සක්කාය දිට්ඨි පමුබානි යන පාඨය වඩා සුන්දරය. සක්කාය දෘෂ්ටි ප්‍රමුඛ ආදිය ඔවුන්ටනුයි සක්කාය දිට්ඨි පමුබානිසි. ඒ ඒ දෙසැට දෘෂ්ටිගතයෝ.

කා දිට්ඨි යන විමසුමිහි, විසිවස්තුක ආත්මානු දෘෂ්ටිය, විසිවස්තුක සක්කාය දෘෂ්ටිය යැයි විසඳුමයි. කති දිට්ඨියො යන විමසුමිහි සක්කාය දෘෂ්ටි ප්‍රමුඛ, දෙසැටක් දෘෂ්ටිගතයන් යැයි විසඳුමයි. එම සක්කාය දෘෂ්ටිය එය මාගේ ආත්මයැයි වචන සමාන්තාවයෙන් ආත්මානු දෘෂ්ටිය යැයි යු.සේයි. එය කී කල්හි ආත්මවාද ප්‍රතිසංයුක්ත දෘෂ්ටියද කියන ලද්දේම වේ.

'යෙ කෙවි හිකධවෙ' ආදී සූත්‍ර ගෙනහැර දැක්වීම සුන්දර දෘෂ්ටි යුත් පුද්ගලයා සම්බන්ධයෙන්, සුන්දර දෘෂ්ටි යුත් පුද්ගලයාගේ බෙදීම දැක්වීම සඳහා කරන ලදී. එහි නිට්ඨංගතා යනු මාර්ග ඤාණ වශයෙන් සමාක් සම්බුද්ධ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ නිශ්චයට ගියානුය. විමතිසක් නැත්තේයයි අර්ථයි. නිට්ඨංගතා යන පාඨය සමාස පදයක් වේ. අර්ථය වනාහි එයමය.

දිට්ඨි සම්පන්නා යනු දෘෂ්ටියෙන් සුන්දරභාවයට ගියාහු ඉධනිට්ඨා යනු මෙම කාමධාතුයෙන් පිරිනිවීමයි.

ඉධ විභාස නිට්ඨා යනු මෙම කාමභවය අත්හැර සුද්ධාවාස බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි පිරිනිවීමයි. සත්තකඛතතුපරමස්ස යනු සත්වරක් උපරිම වූයේ, සත්වරක් උපරිම භව උපත්, ආත්මභාව ග්‍රහණය වන්නේය. ඉන් මත්තෙහි අටවන භවය නොගනීනුයි සත්තකඛතතු පරමෝයි. ඒ සත්වරක් උපරිම සෝවාන් වූවහුට, කොලං කොලස්ස යනු කුලයෙන් කුලයට යේනුයි කොලං කොලෝයි. සෝවාන්ඵල සාක්‍ෂාත් කිරීමෙහි සිට පහත් කුලයෙහි උපතක් නම් නැත. මහා භෝග කුලයන්හිම උපදියයි අර්ථයි. ඒ කොලං කොල සෝවාන් වූවහුට ඒකබ්බිස්ස යනු ස්කන්ධ බ්බිජ නමැයි කියන ලදී. යම් සෝවාන් වූවහුට එකම ස්කන්ධ බ්බියක්, එක් ආත්මභාව ග්‍රහණයක් ඇත්ද? භෙතෙම ඒකබ්බිජ නමැ. එම ඒකබ්බිජ සෝවාන් වූවහුට, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් ගන්නා ලද නම් වශයෙන්ම ඒවා ඔවුන්ගේ නාමයෝය. මෙපමණ ස්ථානයට ගියේ සත්තකඛතතු පරම නම් වේ. මෙපමණ කොලංකොලය. මෙපමණ ඒකබ්බිජයයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් ඔවුන්ට නාමයන් ගන්නා ලදී. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වනාහි මෙතෙමේ මෙපමණ තැන් යන්නේය. මෙතෙමේ මෙපමණ තැන් යන්නේයැයි දැන ඔවුන්ට ඒ ඒ නම් ගත් සේක. මෘදු ප්‍රඥා ඇති සෝවාන් වූවහු සත් භවයෙකිහි උපදින්නේ සත්තකඛතතු පරම නමැ. මධ්‍යම ප්‍රාඥයා මත්තෙහි ඡට්ඨ භවයක් උපදින්නේ කොලං කොල නමැ. තීක්‍ෂණ ප්‍රාඥයා එක් භවයක් උපදින්නේ ඒකබ්බිජ නමැ. එය වනාහි ඔවුන්ගේ මෘදු, මධ්‍යම, තීක්‍ෂණ ප්‍රාඥතාවය පූර්වභේතු නියමයෙනි. මෙම ත්‍රිවිධ සෝවාන්හු කාමභව වශයෙන් යු.සේයි. රූප අරූප භවයන්හි බොහෝ වශයෙන් ප්‍රතිසන්ධි ගනිති.

සකදාගාමිස්ස යනු ප්‍රතිසන්ධි වශයෙන් එක්වරක් කාම භවයට පැමිණේනුයි සකදාගාමියි. ඒ සකදාගාමීහුට දිට්ඨව ධම්මෙ අරහා යනු මෙම ආත්ම භවයෙහිම අර්හත්වයට පත්වන අරහං යනුද පාඨයි. ඉධ නිට්ඨා යනු කාමභවයෙහි හැසිරෙන්නවුන්ම සදහා යු.සේයි. රූප අරූප භවයන්හි උපන්නා වූ ආර්යයෝ වනාහි කාම භවයෙහි නූපදිති. එහිම පිරිනිවෙත්.

අනතරා පරිනිබ්බායිස්ස යනු ආයුෂ මධ්‍යයෙහි අතරතුරම ක්ලේශ

පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිවෙන හෙයින් අන්තරා පරිනිබ්බායී නමැ. එය වනාහි උපත හා සමනන්තරව පිරිනිවෙයි. ආයුෂ මධ්‍යයට නොපැමිණ පිරිනිවෙයි. ආයුෂ මධ්‍යයට පැමිණ පිරිනිවෙයි යයි තෙවදැරුම් වෙයි. එහි අන්තරා පරිනිබ්බායීසස යනු අනාගාමීහුය. උපහවව පරිනිබ්බායීසස යනු ආයුෂ මධ්‍යය ඉක්මවා කාලක්‍රියාවට එළඹෙන්නා වූ ක්ලේශ පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිවන්නානා අනාගාමීහුට, අසංඛාර පරිනිබ්බායීසස යනු අසංස්කාරයෙන් අප්‍රයෝගයෙන් අධිමාත්‍ර යෝගයක් නොකොටම ක්ලේශ පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිවෙන ස්වභාව ඇති අනාගාමීහුට, සසංඛාර පරිනිබ්බායීසස යනු උත්සාහයෙන් දුකින්, කරදරයෙන්, අධිමාත්‍ර යෝග කරන ලද්දේම ක්ලේශ පරිනිර්වාණයෙන් පිරිනිවෙන ස්වභාව වූ අනාගාමීහුට, උද්ධං සොතසස අකනිට්ඨගාමීනො යනු ඉහළට ගෙන යන ස්වභාවයෙන් තෘෂ්ණා ප්‍රෝතස්, වෘත්ත ප්‍රෝතස් මත්තෙහි වන්නේනුයි උද්ධංසොතයි. ඉහළට ගොස් ලැබිය යුතු හෙයින් මාර්ග ප්‍රෝතස මත්තෙහි වන්නේනුයි උද්ධංසොතයි. අකනිට්ඨගාමී අනාගාමීහුට මේ අනගමී සිව් අයුරුයි. යමෙක් අවිභයෙහි පටන් සිව්බලලෝ පිරිසිදුකොට අකනිට්ඨයට ගොස්, පිරිනිවේද මේ උද්ධං ප්‍රෝත අකනිට්ඨගාමී නමැ. යමෙක් යට තෙඹමලෝ පිරිසිදුකොට, සුදසසී බ්‍රහ්ම ලෝකයෙහි සිට පිරිනිවේද? මේ උද්ධං ප්‍රෝතයි. අකනිට්ඨගාමී නම් නොවේ. යමෙක් මෙයින් කෙළින්ම අකනිට්ඨයටම ගොස් පිරිනිවේද, මේ උද්ධංප්‍රෝත නොවේ. අකනිට්ඨගාමී නමැ. යමෙක් යට සිව් බ්‍රහ්ම ලෝකයන්හි ඒ ඒ තන්හිම පිරිනිවේද? මේ උද්ධංප්‍රෝත නොවේ. අකනිට්ඨගාමීද නොවේ නමැ. මෙම පඤ්ච අනාගාමීහු සුද්ධාවාසය අරඹයා යු.සේයි. අනාගාමීහු වනාහි රූප රාග අරූප රාගයන්ගේ අප්‍රතීණ හෙයින් කැමැති වන්නාහු නම් සෙසු රූපාරූප භවයන්හිද උපදිති. සුද්ධාවාසයෙහි උපන්නා වූ වනාහි අත් තන්හි නූපදිති. අවෙච්චප සන්නා යනු ආර්යමාර්ග වශයෙන් දැන, අවබෝධ කොට, අවල ප්‍රසාදයෙන් ප්‍රසන්න වූවාහු, සොතාපන්නා යනු ආර්යමාර්ග ප්‍රෝතසට පැමිණියාහු මෙයින් සියලුම ආර්ය ඵලස්ථ පුද්ගලයෝ ගන්නා ලද්දාහුය.

සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථ කථායෙහි
දෘෂ්ටිකථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් දෘෂ්ටි කථානන්තරව කියන ලද, ආනාපාන සති කථාවෙහි පෙර සඳහන් නොකළ විරු අර්ථ වර්ණනාව පැමිණියේය. මෙම ආනාපාන සති කථාව, දෘෂ්ටි කථාවෙන් මනාව දන් දෘෂ්ටි ආදීනවයන්ගේ, මිථ්‍යා දෘෂ්ටි මල, මනා සෝධනයෙන් සුවිසුද්ධ සිතැත්තනුට යථා ස්වභාව අවබෝධයෙන් සමාධි භාවනාව පහසු වේ. සියලු සර්වඥ බෝධිසත්ත්වයින්ට, බෝධි මූලයෙහිදී සියලු සමාධි භාවනාවන් අතර, මෙම භාවනා සමාධියෙන්ම සමාධිගත සිතැත්තේ, තත්වාකාරාවබෝධය වන හෙයින්, මෙම සමාධි භාවනාවම ප්‍රධානයැයි දෘෂ්ටිකථානන්තරව කියන ලදී. එහි, සොළස වක්‍රකං ආනාපාන සති සමාධිං භාවයනො සමධිකානි දෙව ඤාණ සතානි උපපජ්ජන්ති යනු ඤාණයන්හි ප්‍රමාණය උදෙසීමයි. අට්ඨ පරිපතො ඤාණානි යන ආදිය ඤාණ ප්‍රමාණ නිර්දේශයයි. කතමානි අට්ඨ පරිපතො ඤාණානි ආදියද ඉමානි එකවිසති විමුක්ති සුබො ඤාණානි ආදිය කෙළවරකොට ඇති සියලු ඤාණයන්ගේ විස්තර නිර්දේශයයි. කෙළවරෙහි සොළස වක්‍රකං ආනාපාන සති සමාධිං භාවයනො යන ආදිය නිගමනයැයි මෙසේ පළමුව පෙළෙහි නියමකොට දැක්වීම දතයුතුය.

එහි ප්‍රමාණ උදෙසීම ගණන් වාරයෙහි, පළමුව සොළස වක්‍රකං යන්නෙහි, දීර්ඝ, හුස්ව, සබ්බකාය පටිසංවෙදී පසසම්භයං කායසංඛාරං යනු කායානුපස්සනා චතුෂ්කයයි. ප්‍රීති පටිසංවෙදී, සුඛ පටිසංවෙදී, චිත්ත සංඛාර පටිසංවෙදී පසසම්භයං චිත්ත සංඛාරං යනුවෙන් වේදනානුපස්සනා චතුෂ්කයයි. චිත්ත පටිසංවෙදී, අභිප්පමොදයං චිත්තං සමාදහං චිත්තං විමොචයං චිත්තං යනු චිත්තානුපස්සනා චතුෂ්කයයි. අනිව්‍යානුපසසී, විරාගානුපසසී, නිරෝධානුපසසී, පටිනිසංගානුපසසී යනු ධම්මානුපසසනා චතුෂ්කයයි යන මේ සිව් චතුෂ්කයන්ගේ වශයෙන් සොළොස් වස්තූන් ආධාරය අරමුණු මෙයටනුයි සොළොස් වස්තූකයි. ඒ සොළොස් වස්තූකය මෙහි සමාස වශයෙන් විභක්ති ලෝපය කරන ලදී. ආන යනු අභ්‍යන්තරයට පිවිසෙන වාතයයි. අපාන යනු පිටත නික්මෙන වාතයයි. සමහරු වනාහි වෙනස් ක්‍රමයෙන් කියති. අපානං යනු ආශ්වාසයෙන් පහවූයේ අපානයැයි කියති. නිර්දේශයෙහි වනාහි, නකාරයෙහි, දීර්ඝත්වය අධ්‍යුපේක්ෂණය කොට ආනයැයි යු.සේයි.

එම ආනාපානයෙහි සිහිය ආනාපාන සතියි. ආස්වාස පරිග්‍රාහික සිහියට එය විශේෂ නාමයකි. ආනාපාන සිහියෙන් යුත් සමාධිය, ආනාපාන

සතියෙහි හෝ සමාධිය ආනාපාන සති සමාධියි. භාවයනො යනු තියුණු අවබෝධයෙන් වඩන්නනුට, සමධිකානී යනු අධිකය සමග පවතින්නුයි සමධිකානියි අතිරේක සහිතයැයි අර්ථයි. මෙහි මකාරය පදසන්ධිකාරකයි.

සමහරු සමධික යැයි කියති. මෙසේ ඇති කල්හි ඤාණ දෙසියයක්ම අධික කොටයැයි කීමට පත්වේ. එය නොයෙදේ. මෙම ඤාණ දෙසිය විස්සක්ම වේ.

පරිපෞඤ්ඤා ඤාණානි යනු උච්චුරු අරමුණුකොට පැවැති ඤාණ උපක්ලේශ උපකාරයෙහි ඤාණද එසේය. වොදානෙ ඤාණානි යනු පිරිසිදු කෙරේ. එයින් සිත පිරිසිදු වේයයි = වොදානංයි. එය කීමෙක්ද? ඤාණයයි. වොදාන ඤාණානියි කිවයුතු කල්හි, 'සුතමයෙ ඤාණං' ආදීන්හි මෙන් 'වොදානෙ ඤාණානි'යි යු.සේයි. සිහියෙන් මනා නුවණින් කෙරෙනුයි සනොකාරියි. ඒ සනොකාරිසස ඤාණානි, නිබ්බිදා ඤාණානි නිර්වේදයට හේතු වූ ඤාණ. නිබ්බිදානුලොම ඤාණානි යනු නිර්වේදයට අනුකූල ඤාණ, නිබ්බිදානුලොමී ඤාණයයිද පාඨයි. නිර්විදානුලෝමය ඔවුන්ට ඇත්තේනුයි නිබ්බිදානුලොමියි අර්ථයි. නිබ්බිදා පටිපසසඤ්ඤා ඤාණානි යනු නිර්වේදයාගේ සංසිදීමෙහි ඤාණ. විමුක්ති සුබෙ ඤාණානි යනු විමුක්ති සුවය හා සම්ප්‍රයුක්ත ඤාණ.

කතමානි අට්ඨ යනාදීන්හි උච්චුරු, උපකාරයන්ගේ ප්‍රතිපක්‍ෂ, විපක්‍ෂ යුගල හෙයින් එම ඤාණයෝ එකටම නිර්දේශ කරන ලදහ. කාමවිෂ්ඤා නෙකබ්බාදීනි යට කියන ලද අර්ථමය. උපකාරං යනු ලිංග විපර්යාස වශයෙන් නපුංසක වචනය කරන ලදී. සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මා යනු දක්වන ලද්දෙන් ශේෂ යම්කිසි අකුසල් ධර්මකෙනෙක් වෙන්ද ඒවා, සියලුම නිර්වේදභාවී කුසල්දම්ද එසේමය. කුසලා ධම්මා උච්චුරු, උපකාරය යන එය එයම අපේක්‍ෂාකොට ඒකවචන කරන ලදී. මෙහිද උච්චුරු ඤාණද, උපකාර ඤාණද විචාරා, ඒවාහි ආරම්භණයන්ම විසඳ, ඒවායින්ම ඒවා විසඳන ලද්දේ වෙන්යැයි, තදාරම්භණයන් නිගමනයකොට දැක්වීය. උපකම්මෙසෙ ඤාණාදීන් හිද එම ක්‍රමයමැයි.

ගණන් වාර වර්ණනාව නිමි.

සොළසහි ආකාරෙහි යනු ඥාණයන්ට පක්ෂ වශයෙන් කියන ලද සොළොස් ඥාණ කොට්ඨාසයන්ගෙන්, උදුච්ඡං චිත්තං සමුදුච්ඡං යනු උපචාර භූමියෙහි සිටි සිත, උසස් සිතය, මනාව උසස් සිතය, මතු මත්තෙහි කරන ලද පුරුදු ඇති, මනාව මතුමත්තෙහි කරන ලද පුරුදු ඇත්තේය යන අර්ථයි. උදුච්ඡං චිත්තං සමුදුච්ඡංයිද පාඨයි. මතු අභිවෘද්ධිය සඳහා දිනන ලදී. මතු අභිවෘද්ධිකාරක ඥාණයන්ගෙන් දිනන ලද්දේනුයි උදුච්ඡංයි. සමුදුච්ඡං යනු සමච මතු අභිවෘද්ධිය සඳහා මතු අභිවෘද්ධිකාරක ඥාණයන්ගෙන් දිනන ලදී. සම යනු මෙහි විසමභාව ප්‍රතික්ෂෙපයයි. මෙම පාඨයෙහි, 'උ, දු' යයි උපසර්ග ද්වය, ද්වය වෙති. 'උදාච්ඡං චිත්තං සමුදුච්ඡං'යිද පාඨයි. මෙහිද දිනනලද අර්ථයමය. 'උදා' යන මෙය නිපාත මාත්‍රයක්මයැයිද කියති. විණොපමාර්ථ කථායෙහි, තර්ජන, සුතර්ජන යැයි යු.සේයි එය මෙහි නොයෙදේ.

එකතෙන සනතිට්ඨති යනු උපචාර භූමියෙහි නානාරම්මණ වික්ෂෙප අභාවයෙන් ඒකත්වයෙහි පිහිටයි. නියතාණාවරණට්ඨන නිවරණාති මෙහි නොඇල්මද, සියලු අකුසලයන් ආවරණ අර්ථයෙන් නිවරණයැයි යු.සේයි. නියතාණාවරණට්ඨන නිර්යාණයන්ගේ පැමිණෙන මාර්ගය වැසීම් අර්ථයෙන් නියතාණාවරණට්ඨන යනුද පාඨයි. නිර්යාණයන්ගේ ප්‍රතික්ෂෙපන අර්ථයෙන් යැයි අර්ථයි. නෙකබ්බමං අරියානං නියතාණං යනු මාර්ග ස්ථානය ආර්යයන්ගේ නියතාණ සංඛ්‍යාත ආර්ය මාර්ගයට හේතු හෙයින්, එලය සමීප හේතු වශයෙන් ආර්යයන්ගේ නිර්යාණයි. එයට හේතුභූත වූ මාර්ග ක්ෂණයෙහි ආර්යයෝ ගෙනයනු ලබත්. නික්මෙති. සමහරු වනාහි 'නියතාණං' යනු මාර්ගයයි කියති. මෙහි සමීප හේතු වශයෙන් අදහස් කරන ලද හෙයින් මාර්ගක්ෂණයෙහිද, ආලෝක සංඥාවගේද, සියලු කුසල ධර්මයන්ගේද අභාව හෙයින් එය නොයෙදේ. නිවුණු හෙයින්ද, වැසුණු හෙයින්ද, නොදනී යයි පුද්ගල වශයෙන් යු.සේයි.

විසුද්ධචිත්තසස යනු උපචාර භූමියෙහිම බණික සමොධානා යනු චිත්තක්ෂණයක්, චිත්තක්ෂණයක් පාසා, උපදනා හෙයින් ක්ෂණය ඒවාට ඇත්තේනුයි බණිකායි. උපක්ලේශයි. ක්ෂණිකයන්ගේ සම්බන්ධය, එක්වීම, බැඳීම ක්ෂණික සමෝධානයි. එහෙයින් ක්ෂණික සමොධාන, උපදිනු ලබන උපක්ලේශ ක්ෂණික නොසිඳී පැවතීම් වශයෙන්, ක්ෂණික පරම්පරා වශයෙන් උපදිති. එක් චිත්තක්ෂණ වශයෙන් නොවේයයි යු.සේයි.

සොළොස් ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

ප්‍රථම ඡටිකයෙහි, අසසාසාදි මජ්ඣ පරියොසානං යනු අභ්‍යන්තරයට පිවිසෙන වාතයෙහි, නාසිකාග්‍රය හෝ මුව නිමිත්ත (ආදිය) මූලයි. හෘදය මධ්‍යයයි. නැබ කෙළවරයි. මූල, මැද, අග සිතිය අනුව යන එම යෝගියාට නානඤ්ඤා අනුගමන හේතුවෙන් අධ්‍යාත්ම සිත විකෂේපයට යයි. ඒ අධ්‍යාත්ම විකෂේපගත සිත එකාග්‍රතාවයෙහි නොපිහිටන හෙයින් සමාධියට උච්ඡරෙකි. පසසාසාදි මජ්ඣ පරියොසානං යනු පිටත නික්මෙන වාතයෙහි නැබ මූලයි. හෘදය මධ්‍යයයි නාසිකාග්‍රය මුව නිමිත්ත හෝ පිටත ආකාශය හෝ කෙළවරයි. මෙහි යෙදුම කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුත්තාහ. අසසාස පටිකංඛනා නිකනති තණ්හා වර්යා යනු මෙම කමටහන නාසිකා වාතයට ඇතුළත් වූවෙකැයි සලකා දළ දළ ආශ්වාසයෙහි ප්‍රාර්ථනා සංඛ්‍යාත කැමැත්තෙහිම තෘෂ්ණාව පවතී. තෘෂ්ණාවගේ පැවැත්ම ඇතිකල්හි ඒකාග්‍රතාවයෙහි නොපිහිටන හෙයින් සමාධියට උච්ඡරෙකැ.

පසසාස පටිකංඛනා නිකනති යනු නැවැතැ ආශ්වාස පූර්වක ප්‍රශ්වාසයෙහි ප්‍රාර්ථනා සංඛ්‍යාත ඇල්මයි. සෙස්ස කියන ලද අයුරින් යෙදිය යුතුය.

අසසාසෙනාහිතුනසස යනු ඉතා දීර්ඝ හෝ ඉතා හුස්වව ආශ්වාස කරන්නනුට, ආශ්වාස මූලක, කායචිත්ත වෙහෙස ස්වභාව හෙයින්, ඒ ආශ්වාසයෙන් විදින ලද පෙළුණුගේ, පසසාස පටිලාභෙ මුව්ඡනා යනු ආශ්වාසයෙහි පිහිත වූයේම ප්‍රශ්වාසයෙහි ආස්වාද සංඥී වූයේ, ප්‍රශ්වාසය ප්‍රාර්ථනා කරනුයේ ප්‍රශ්වාස ප්‍රතිලාභයෙහි ඇලීමය. ප්‍රශ්වාස මූලකයෙහිද එම ක්‍රමයයි.

කියන ලද අර්ථයෙහිම, අනුවර්ණනා අර්ථ කියන ලද ගාථා බන්ධනයන්හි, අනුගව්ඡනා යනු අනුව යන්නා වූ, සති යනු අධ්‍යාත්ම, බාහිර විකෂේපයට හේතුවූ සිතිය, මෙය කරුණ කොටගෙන සිත විකෂේප වේනුයි විකේඛපොයි. එය කවරෙක්ද? ආශ්වාසයයි. අධ්‍යාත්මයෙහි විකෂේපය අධ්‍යාත්ම විකෂේපයයි. එහි කැමැතිවීම අජ්ඣතන විකේඛපාකංඛනා යනු නොමනා මෙනෙහි කිරීම් වශයෙන් අධ්‍යාත්ම විකෂේපක ආශ්වාසයාගේ කැමැතිවීම යයි යු.සේයි. එම ක්‍රමයෙන්ම පිටත විකෂේප ප්‍රාර්ථනා දතයුත්තාහ. යෙහි යනු යම් උපක්ලේශයන්ගෙන්, විකේඛපමානසස යනු විකෂේප වන්නනුට විකෂේපය පමුණුවනු ලබන්නේ,

නොව විතතං විමුවච්ඡි යනු සිත ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ආරම්භණයන්හිද නොඇලේ. විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන්ද නොමිදේ. සිතද නොමිදේ. අන්‍ය කෙලෙසුන්ගේ ප්‍රාප්තියද වේ යයි සම්බන්ධයයි. විමොක්ඛං අප්පජානනතා යනු එය හෝ අන්‍ය හෝ ආරම්භණාධිමුක්ති විමොක්ඛයද, විරුද්ධ විමුක්ති විමෝක්ඛයද මෙසේ නොදන්නාහු, පරපත්තියා යනු අන්‍ය ප්‍රත්‍ය, අන්‍ය ඇදහීම්වලට සුදුසු වෙති. ආත්මප්‍රත්‍යක්ෂ ඤාණයක් නැත්තේනුයි පරපච්චකායී කිවයුතු කල්හි පරපත්තියායි යු.සේයි. අර්ථය එයමය.

දෙවන ඡට්ඨකයෙහි, නිමිත්තං යනු ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාසයන්ගේ ස්පර්ශවන ස්ථානයයි. ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස වනාහි දීර්ඝ නාසිකයාට නාස්ප්‍රට ගැටෙමින් පවතී. හුස්ම නාසිකයාට උඩුනොලයි. යම්භෙයකින් වනාහි මෙම යෝගියා එම නිමිත්තම ආවර්ජනා කෙරේද? ඔහුට නිමිත්තම ආවර්ජනා කරන කල්හි ආශ්වාසයෙහි සිත වංචල වේ. නොපිහිටයි යන අර්ථයි. ඔහුට එහි සිත නොපිහිටි කල්හි සමාධියෙහි අභාවය හෙයින් එම කම්පනය සමාධියට උඩදුරුය. ඉදින් ආශ්වාසයම ආවර්ජනා කෙරේද? ඔහුගේ සිත අභ්‍යන්තර ප්‍රවේශ වශයෙන් වික්ෂෙපය එළවයි. නිමිත්තෙහි නොපිහිටයි. එහෙයින් නිමිත්තෙහි කම්පා වේ. මෙම ක්‍රමයෙන් සෙස්සෙහිද යෙදීම් කළයුතුය. ගාථාවන්හි විකඛිපපතෙ යනු වික්ෂෙපයට පත්වේ. වික්ෂෙපයට පැමිණේ යන අර්ථයි.

තෙවන ඡට්ඨකයෙහි, අභිකානුධාවනං විතතං යනු ස්පර්ශ කරන ස්ථානය ඉක්මවා ගිය ආශ්වාස හෝ ප්‍රශ්වාස අනුව යන සිත විකෙඛපානුපතිතං යනු වික්ෂෙපය අනුව ගිය හෝ වික්ෂෙපයට තෙමේ අනුව පතිත වූයේ, අනුව ගියේ, අනාගත පටිකංඛනං විතතං යනු ස්පර්ශ ස්ථානයට නොපත් ආශ්වාස හෝ ප්‍රශ්වාස හෝ බලාපොරොත්තු වන, අපේක්ෂිත සිතයි. විකම්පිතං යනු එහි නොපිහිටීමෙන්ම වික්ෂෙපයෙන් කම්පිත වූ ලීනං යනු ඉතා ලිහිල් වීර්යාදියෙන් හැකිඑණු. කොසජජානු පතිතං යනු කුසිතභාවයට පත්. අතිපහගතිතං යනු ඉතා තදින් අරඹන ලද වීර්යාදීන්ගෙන් ඔසවන ලද, උද්ධවානුපතිතං යනු වික්ෂෙපය අනුව ගිය, අභිතතං යනු ආශ්වාද වස්තූන්හි බොහෝ සේ නැමුණු එකට ඇලුණු, අපතනං යනු නිරශ්වාද වස්තූන්හි තෘෂ්ණාව බැහැර කිරීම ඉන් ඉවත් වූයේ, පහකළ තෘෂ්ණා ඇත්තේ ඇල්මෙන් පහවූයේ යයි යන අර්ථයි.

රාගානුපතිතං යන මෙහි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිමිත්ත මෙනෙහි කරන කල්හි උපන් ප්‍රීති සුවයෙහි හෝ පෙර සිත්හසුණු, කථාකළ, ක්‍රීඩා කළ වස්තූන්හි හෝ ඇල්ම මත්තෙහි වැටේ. බ්‍යාපාදානුපතිතං යන මෙහි නිරශ්වාදගත චිත්තයාගේ මනසිකාරයෙහි, උපන් දොම්නස් වශයෙන් හෝ පෙර පුරුදු කරන ලද, ක්‍රෝධ වස්තූන්හි හෝ ව්‍යාපාදය මත්තෙහි වැටේ.

ගාථාවන්හි න සමාධියති යනු සමාහිත නොවේ. අධි චිත්තං යනු චිත්ත ශීර්ෂයෙන් නිර්දේශිත අධික සමාධියයි.

මෙනෙකිත් ඡටිකත්‍රයයකින් අටළොස් උපක්ලේශයන් නිර්දේශකොට, දැන් ඒ උපක්ලේශයන්ගේ සමාධියට බලපාන උවදුරුභාවය සිදුවීමෙන් වන ආදීනව දක්වන්නේ නැවත, අසසාසාදි මජ්ඣ පර්යොසානං ආදිය වදාළහ. එහි කායොපි චිත්තමපි සාරදධාව භොනති යනු විකෂෙපයෙන් හටගත් රූපයන්ගේ වශයෙන්, රූපකායයද, විකෂෙප නොකඩවා පැවැතීම් වශයෙන් සිතද මහත් කැළැඹීමෙන් කැළැඹුනාහු වීඩා සහිත වූවාහුද වෙති. ඉන් මද ස්වභාවයෙන් ඉඤ්ජනා, කම්පිතා කම්පිත වූවාහු සැලුණාහු ඉන් මද ස්වභාවයෙන් එන්ද්‍රිතා වලිතා සෙලවුණාහු, වලනය වූවාහු වෙති. බලවත්, මධ්‍යම, මන්ද වශයෙන් කැළැඹීම වේමය. කැළැඹීමෙන් නොවන්ට නොහැකියයි යු.සේයි. චිත්තං විකම්පිතතා යනු සිතෙහි කම්පිත වූ බැවින්,

ගාථාවන්හි, පරිපුණ්ණං අභාවිතා යනු යම්සේ සම්පූර්ණ වේද, එසේ නොවඩනා ලද්දේ, ඉඤ්ජනො යනු කම්පා වූයේ, එන්ද්‍රිතො යනු මද කම්පනය, යට නිවරණයන් අන්තර් බැවින් ඉමෙහිව පන නිවරණෙහි යනු අත්‍යන්ත සම්ප නිදර්ශන වචනය කරන ලදී. මෙහි වනාහි නිගමනයෙහි නිවරණයන්ගේ අන්තර් සහිත බැවිනි. තෙහිව පන නිවරණෙහි යනු පරාමිමුඛ (අභිමුඛ නොවන) නිදර්ශන වචනය කරන ලදී.

උපක්ලේශ ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

වොදානෙ ඤාණානි යනු විසුද්ධ ඤාණයි. තං විවජ්ජයිතා යනු පෙර කියන ලද, අතීතය දුනුබඳනා, විකෂෙපය අනුව ගිය යම් සිතෙක් වේද, එය අත්හැර යයි සම්බන්ධ කළ යුතුය. එකටයානෙ සමාදහනි යනු ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස ස්පර්ශ කරන ස්ථානයෙහි සමච ගනියි. පිහිටුවයි. තතෙථව අධිමොවෙති යනු එක් ස්ථානයකැයි කියන ලද, ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාසයන්ගේ ස්පර්ශ කරන ස්ථානයෙහිම නිශ්චය කරයි. සනිටුහන් කරයි. පගගණිතා යනු ධම්ම විචය, ප්‍රීති, සමෙබ්බාජ්ඣංග භාවනාවෙන් දැඩිසේ උත්සාහකොට, විනිගගණිතා යනු පසසදධි, සමාධි, උපේක්ෂා සමෙබ්බාධ්‍යංග භාවනාවෙන් මනාව නිග්‍රහකොට, සතින්ද්‍රිය, විරියෙන්ද්‍රිය යන්ගෙන් ප්‍රග්‍රහණයකොට, සතින්ද්‍රිය සමාධින්ද්‍රියයන්ගෙන් මනාව නිග්‍රහකොටැ යයිද කියති. සමපජානො හුතා යනු අසුභ භාවනාදීන්ගෙන් නැවත. සමපජානො හුතා මෙත්‍රී භාවනාදීන්ගෙන්, යම් රාගයෙන් පෙළීමක් වේද, යම් ව්‍යාපාදයෙන් පෙළීමක් වේද, එය දුරලයි යයි සම්බන්ධයයි. එම සිත මෙවැනි යයි නුවණින් දන්නේ, එයට ප්‍රතිපක්ෂ රාගය දුරලයි. ව්‍යාපාදය දුරලයි හෝ අර්ථයි. පරිසුද්ධං යනු උපක්ලේශ රහිත පරියොදානං යනු ප්‍රභාශ්වර, එකතතගතංභොති යනු ඒ ඒ විශේෂයට පැමිණියේ, ඒ ඒ ඒකත්වයට ගියේ වේ. කතමෙ තෙ එකතතා යනු මෙහි යෙදෙන්නා වූ ද, ඒකත්වයෙහි එක්කොට විචාරයි. දානුපසසගගුපට්ඨා නෙකතතං යනු දාන වස්තු සංඛ්‍යාත දානයෙහි එළඹ සිටි පරිත්‍යාගය දානුපසසගගායි. ඒ දාන වස්තු පරිත්‍යාග චේතනාව, එහි එළැඹ සිටි සිතිය ආරම්භ කරණ වශයෙන් හෝ එළැඹ සිටීම දානුපසසගගු පට්ඨානංයි. එහිම එකඟතාව එයින් හෝ වන එකඟතාව ඒකාග්‍රභාවය දානුපසසගගුපට්ඨානෙකතතංයි දාන පරිත්‍යාගයෙහි එළැඹ සිටි භාවයයි යන්න වඩා සුන්දරය. එයම අර්ථයයි. එයින් ශ්‍රද්ධාව උද්ගා දැක්වීම් වශයෙන් ත්‍යාගානුස්මාති සමාධිය යු.සේයි. ශ්‍රද්ධාව උද්ගා දැක්වීම් වශයෙන් කියන ලද්දේ නමුත්, මෙය අනෙක් ක්‍රියාවට ඒකත්වයාගේ වශයෙන් උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වේ. එහෙයින් මෙහි නිර්දේශ්ටයැයි කියති.

විශාඛා මහා උපාසිකාවද කීවාය. ස්වාමීනි, නොයෙක් දිසාවන්හි වස් විසූ, මෙසස්තෙහි හික්කුහු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ දැක්මට සැවතට පැමිණෙන්නාහ. ඔවුහු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වෙත එළැඹූ, ස්වාමීනි, මෙතම් හික්කුච කළුරිය කළේය. ඔහුගේ උපදනා තැන කවරේද? මරණින් මතුයෙහි කවරෙක් වේදැයි විචාරන්නාහ. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එම හික්කුච සෝවාන් ඵලයෙහි හෝ සකාදාගාමී ඵලයෙහි හෝ අනාගාමී

එලයෙහි හෝ අර්හත්වයෙහි යැයි ප්‍රකාශ කරන්නාහ. මම එම හික්‍ෂුන් වෙත එළැඹූ, ස්වාමීනි, එම ආර්යයන් වහන්සේලා සැවැතට පැමිණි විරුදැයි විමසන්නෙමි. ඉදින් ඔවුහු, එම හික්‍ෂුහු සැවැතට පැමිණි විරුයයි මට කියත්ද? ඒකාන්තයෙන් එම ආර්යයන් වහන්සේලා විසින්, වැසි සළු ආගන්තුක බත්, ගම්මක බත්, ගිලන් බත්, ගිලානෝපස්ථාන බත්, ගිලන් බෙහෙත්, නිත්‍ය කැඳ, පරිභෝජනය කරන ලදැයි මෙහි නිෂ්ඨාවට යන්නෙමි. එසේ වූ මට එය සිහිකරන කල්හි ප්‍රමුදිතතාවය හටගන්නේය. ප්‍රමුදිතතාවයෙන් ප්‍රීතිය හටගන්නේය. සතුටු සිතැත්තේ කය සන්සුන් වන්නේය. සන්සුන් කය ඇත්තේ සුව විඳින්නෙමි. සුව විඳිනු ලබන්නී සිත සමාධිගත වන්නීය. එය මාගේ ඉන්ද්‍රිය භාවනාවද බල භාවනාවද, බොජ්ඣංග භාවනාවද වන්නේය.

නොහොත් - ඒකත්වයන්හි, ප්‍රථමය උපචාර සමාධි වශයෙන්ද දෙවැන්න අර්පණා සමාධි වශයෙන්ද, තෙවැන්න විදර්ශනා වශයෙන්ද, සිව්වැන්න මාර්ගඵල වශයෙන්දැයි දතයුතුය. සමථයෙහි නිමිත්ත සමථ නිමිත්තයයි. ව්‍යයය, භංගයම ස්වභාවය වූයේ වය ලක්කණයයි. නිරෝධය නිර්වාණයයි. සෙස්ස එම ත්‍රයයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුතුය.

වාගාධිමුක්තානං යනු ත්‍යාගයෙහි (දානයෙහි) අධික ලෙස යෙදුණුවුන්ට, අධිචිත්තං යනු විදර්ශනාපාදක සමාධියයි. විපසසකානං යනු භංගානුපස්සනායෙහි පටන් ක්‍රීඩිත අනුපස්සනාවන්ගෙන් සංස්කාරයන් විදර්ශනා කරනුවුන්ට, අරියපුග්ගලානං යනු අෂ්ට ආර්ය පුද්ගලයන්ට ද්විතියාදී ක්‍රීඩිත ඒකත්වයෝ ආනාපාන සති වශයෙන්ද, සෙසු කර්මස්ථාන වශයෙන්ද යෙදෙත්. චතුහි ධානෙහි යනු සිව් කාරණයන්ගෙන්,

සමාධි විදර්ශනා මාර්ගඵලයන්ගේ වශයෙන් ඒකත්වයට ගිය සිත ප්‍රතිපදා විශුද්ධියට පිවිසියේද වෙයි. උපේක්‍ෂායෙන් වඩනා ලද්දේත් ඥාණයෙන්ද විශෝධිත වූයේ යයි යනු උද්දේශපදයි. ප්‍රථම ධ්‍යානයාගේ මූල කවරේදැයි ආදිය ඒවාහි උද්දේශ පදයන්ගේ විස්තර කරනු කැමැති විමසුම් පූර්වංගම නිර්දේශපදයි.

එහි පටිපදා විසුද්ධි පක්කනං යනු ප්‍රතිපදාවම නිවරණ මල පිරිසිදු කරන හෙයින් විසුද්ධියි. එම ප්‍රතිපදා විශුද්ධියට පිවිසියේ ප්‍රවිශ්ට වූයේ, උපෙක්කානුමුඛිතං යනු තත්‍ර මධ්‍යස්ථ උපෙක්‍ෂායෙන් වර්ධනය කරන

0ලද, වඩන ලද, ඥාණෙන සම්පහංසිතං යනු පිරිසිදු කරන ඥාණයෙන්, සතුටුකළ, පිරිසිදු කළ මනාව පිරිසිදු කළ, පටිපදා විසුද්ධි නම් අඩංගු දේ සහිත උපචාරයයි. උපෙක්ඛානුමුඛනා නම් අර්පණයයි. සම්පහංසනා නම් ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණම යැයි ඇතැමෙක් වර්ණනා කරති. යම්හෙයකින් වනාහි, එකතතගතං විතතං පටිපදා විසුද්ධි පක්ඛනනඤ්චව හොති යයි ආදිය කියන ලදද, එහෙයින් අර්පණාව තුළම පැමිණීමේ වශයෙන් ප්‍රතිපදා විශුද්ධියයි. තත්‍ර මධ්‍යස්ථ උපේක්ෂාවගේ කෘත්‍යය වශයෙන් උපේක්ෂාවගේ වැඩීමයි. ධර්මයන්ගේ නොඉක්මවන ආදි ස්වභාව සාධනයෙන්, පිරිසිදු කරන ඥාණයාගේ කෘත්‍ය නිෂ්පත්ති වශයෙන් සතුටුකිරීම දතයුතුය. කෙසේද? යම්වරෙකැ අර්පණාව උපද්දි? එකල්හි එම ධ්‍යානයට උවදුරු ඇතිකරන යම් නිවරණ සංඛ්‍යාත කෙලෙස් සමූහයක් වේද, ඉන් සිත පිරිසිදු කෙරේ. පිරිසිදු වූ හෙයින්, ආවරණ විරහිතව, මධ්‍යම සමථ නිමිත්තට පිළිපදී. මජ්ඣිමං සමථ නිමිත්තං යනු සමථ පවත්නා අර්පණා සමාධියමය. ඉන් අනතුරුව පළමු සිත එක් සන්තතියෙක පරිණාම ක්‍රමයෙන් එබඳු ආකාරයට එළඹෙනු ලබන්නේ මධ්‍යම සමථ නිමිත්තට පිළිපදී නමැ. (පටිපජ්ජති නාම) මෙසේ පිළිපත් හෙයින් එබඳු භාවයට පැමිණීමෙන් එහි පිටිසියේ නමැ (පක්ඛන්දුති නාම)

මෙසේ පළමුව පළමු සිතෙහි විද්‍යමානාකාරයෙන් නිපදවනු ලැබූ, ප්‍රථම ධ්‍යානයෙහි, උත්පාදක්ෂණයෙහිම පැමිණීමේ වශයෙන් ප්‍රතිපදා විශුද්ධිය දතයුත්තාහ. මෙසේ පිරිසිදු වූ ඔහුට නැවත පිරිසිදු කළයුත්තක් නොමැති හෙයින් විසෝධනයෙහි උත්සාහ නොකරනුයේ පිරිසිදු සිත අජක්ඛපෙක්ඛති මධ්‍යස්ථ වේ නමැ. සංසිද්ධි භාවයට පැමිණීමෙන්, සංසිද්ධිභාවයට පිළිපත්නහුට නැවත නිශ්චල කිරීමෙහි උත්සාහ නොකරනුයේ, සංසිද්ධිමට පිළිපන්නේ මධ්‍යස්ථ වේ නමැ. සංසිද්ධිමට පිළිපත් භාවයෙන්ම ඔහුට කෙලෙස් සංසර්ගය අත්හැර ඒකත්වයෙන් එළැඹූ සිටියහුට නැවත ඒකත්වයෙන් එළැඹූ සිටීමෙහි උත්සාහ නොකෙරෙනුයේ ඒකත්වයෙන් එළැඹූ සිටීමෙහි මධ්‍යස්ථවේ නමැ. එකතතූපට්ඨානං අජක්ඛපෙක්ඛති මෙසේ තත්‍ර මධ්‍යස්ථතා උපේක්ෂායෙන් කෘත්‍යය වශයෙන් උපේක්ෂාවගේ වැඩීම දතයුත්තාහ.

මෙසේ උපේක්ෂාව මනාව වැඩුණු කල්හි, එහි හටගත් සමාධි ප්‍රඥා සංඛ්‍යාත යුගනන්ධ ධර්ම ඔවුනොවුන් නොඉක්ම වන්නාහු වී පවත්නාහුය. යම් ඒ ශ්‍රද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයෝ නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින්

විමුක්ති රසයෙන් එක්රස වී පවත්නාහුය. යමක් මේ ද්වයයට ඇතුළත් වූයේද, ඒවා නොඉක්මවන ඒකරස භාවයන්ට සුදුසු වූ චිරයය උසුලයිද ඒ ක්‍ෂණයෙහි යම් ආසේවනයක් වේද? ඒ සියලුම ආකාරයන් යම්හෙයකින් ඥාණයෙන් කිලුටෙහි හා පරිශුද්ධතාවෙහි ඒ ඒ ආදීනව දැක, ඒ ඒ ආකාරයෙන් සතුටුකළ හෙයින්ද, පිරිසිදු කළ හෙයින්ද විශේෂයෙන් පිරිසිදු කළ හෙයින්ද, නිෂ්පන්නයහ. එහෙයින් ධර්මයන්ගේ නොඉක්මවන ආදි ස්වභාව සිද්ධියෙන් පිරිසිදු කළයුතු ඥාණයෙහි කෘත්‍ය නිෂ්පත්ති වශයෙන් සතුටුවීම දතයුතුයැයි යු.සේයි.

එහි උපේක්‍ෂා වශයෙන් ඥාණය ප්‍රකට වෙයි. දෙසු පරිදි එසේ උත්සාහවත් කළ සිත උපේක්‍ෂා වශයෙන් මනාව මධ්‍යස්ථ වේ. ප්‍රඥා වශයෙන් ප්‍රඥෙත්‍රිය උපේක්‍ෂා වශයෙන්ද අධිමාත්‍ර වෙයි. නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීම් වශයෙන් සිත මිදෙයි. ප්‍රඥා වශයෙන් ප්‍රඥෙත්‍රිය අධිමාත්‍ර වෙයි. මිදුණු හෙයින් එම ධර්ම එක්රසාර්ථයෙන් වැඩිමෙන් එක්රස වේ. එහෙයින් ඥාණකෘත්‍යය වූ සමපහංසනා පරියොසාන යැයි යු.සේයි.

එවං තිව්‍යතගතං ආදිය එම චිත්තයටම ස්තුති වචනයයි. එහි එවං තිව්‍යතගතං යනු මෙසේ කියන ලද ආකාරයෙන් නුවණින් පිරිසිදු කිරීම් වශයෙන් ත්‍රිවිධ භාවයට ගිය, විතකක සමපනතං යනු කෙලෙස් කැළැඹීම් විරහිත හෙයින් විතර්කයෙන් සුන්දර භාවයෙන් යුක්ත වූ, සුන්දර භාවයට ගිය, විතකසස අධිවයාන සමපනතං යනු එම අරමුණෙහිම චිත්තයාගේ නිරතුරු පැවැතීම් සංඛ්‍යාත වූ අධිෂ්ඨානයෙන් යුක්ත වූ නොඅඩු, අධිෂ්ඨාන වසිය පරිද්දෙන්, ධ්‍යාන පැවැත්මෙහි අධිෂ්ඨානයයි එසේම මෙහිද, චිත්තයාගේ අධිෂ්ඨානයැයි විතෙකාග්‍රතාවද යෙදේ. එහෙයින් එකම අරමුණෙහි සිත අධිෂ්ඨාන කරයි. මෙහි විකේෂ ප නොවේනුයි සමාධි සමපනතං යයි වෙන්ව කියන ලද හෙයින් කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ගතයුතුය.

නොහොත් සමාධියටම ධ්‍යානාංග සංග්‍රහ කරන ලද හෙයින්, විතකසස අධිවයාන සමපනතං යනු ධ්‍යානාංග පංචක වශයෙන් යු.සේයි. සමාධි සමපනතං යනු ඉත්‍රිය සංගෘහිත හෙයින් ඉත්‍රිය පංචක වශයෙන් යු.සේයි. ද්විතිය ධ්‍යානාදීන්හි නොලබන ප්‍රමාණ පදයන් හැර, ලැබෙන ප්‍රමාණ වශයෙන් පීති සමපනතං යන ආදිය යු.සේයි.

අනිවච්ඡාපසසනාදී අටළොස් මහා විදර්ශනාවන්හි විතර්කාදීහු පරිපූර්ණමය. ඒවා කාමාවචර හෙයින් ඒවාහි අර්පණායෙහි අභාව හෙයින්, ප්‍රතිපදා විසුද්ධි ආදීහු ඤාණික සමාධි වශයෙන් යෙදිය යුතුය. සිව් මාර්ගයන්හි ප්‍රථම ධ්‍යානික වශයෙන් විතර්කාදීන්ගේ ලැබීම වන හෙයින්, ලැබීම් ප්‍රමාණ වශයෙන්ම විතර්කාදීහු සම්පූර්ණයයි කියන ලදී. මාර්ගයන්හි විතර්කාදීහු ද්විතීය ධ්‍යානිකාදීන්හි මෙන් පිරිහෙත්.

මෙතෙකින් තෙළෙස් වොදාන ඥාණයෝ විස්තර වශයෙන් නිර්දේශ කරන ලද්දාහු වෙති. කෙසේද? එක් ස්ථානයෙක්හි තැත්පත් කිරීමෙන් එහිම ස්ථිර ලෙස පිහිටීම් වශයෙන් කුසිතකම දුරුකිරීමෙන් නොසන්සුන්කම දුරුකිරීමෙන්, රාගය දුරුකිරීමෙන්, ව්‍යාපාදය දුරුකිරීමෙන් ඒවා සම්ප්‍රයුක්ත ඡටි ඥාණයන්ද, සිව් ඒකත්තයන්හි සම්ප්‍රයුක්ත සිව් ඥාණයන්ද, ප්‍රතිපදා විසුද්ධිය උපේක්‍ෂානු බුද්ධතා සම්ප්‍රභංසනය හා සම්ප්‍රයුක්ත ත්‍රිවිධ ඥාණයන්දැයි මෙසේ තෙළෙස් ඥාණ නිර්දේශය.

මෙසේ ඇතිකල්හිද, ආනාපාන සති සමාධි භාවනා වශයෙන් ඒවාහි නිෂ්පත්තිය දක්වනු කැමැතියේ එම ඥාණයන් නිගමනය නොකොටම, නිමිත්තං අසසාස පසසාසා යනාදී ක්‍රමයෙන් චෝදනා පූර්වංගම ආනාපාන සති සමාධි භාවනා ක්‍රමය ඉදිරිපත් කොට, කෙළවර එම ඥාණයන් නිගමනය කොට දැක්විය. එහි නිමිත්තං යනු කියන ලද්දේමය. අනාරම්භණාමෙක චිත්තසස යනු එක් සිතකට අරමුණු නොවූ, මෙහි මකාරය පද සන්ධි කරයි. අනාරම්භණං එක චිත්තසස යනුද පාඨයි. එක් සිතකට අරමුණු නොවෙත් යයි අර්ථයි. තයොධමෙම යනු නිමිති ආදී ධර්මත්‍රය භාවනා යනු ආනාපාන සති සමාධි භාවනාවයි.

කථං යනු ප්‍රථමයෙන් කියන ලද චෝදනා ගාථාවෙහි අනතුරුව කියන ලද, පිළිතුරු ගාථාවෙන් අර්ථය කියාදෙනු කැමැති විමැසීමයි. නවිමෙ යනු මේවා නොවේ. නවිමෙ යනුද පාඨයි. එයම පදවෙස්දයි. කෙසේ නොදන්නා ලද්දේ වේද? කෙසේ සිත වික්‍ෂෙපයට නොයේද? මෙසේ 'කථං' ශබ්දය සෙසු පසෙහිම යෙදිය යුතුය. පධානං පඤ්ඤායනී යනු ආනාපාන සති සමාධි භාවනාරම්භක වීර්යය දක්නා ලැබේ. වීර්යය එය කරණකොට බලවත් සේ උත්සාහ කෙරෙනුයි පධානං යි යු.සේයි.

පයොගඤ්ඤා සාධෙති යනු නිවරණ යටපත් කරන ධ්‍යානයද යෝගියා

නිෂ්පාදනය කරයි. ධ්‍යානය වනාහි නිවරණ යටපත් කිරීම පිණිස මනාකොට යෙදේනුයි, ප්‍රයෝගයැයි යු.සේයි. විසෙසමධිගඬ්හි සංයෝජන ප්‍රභාණකර මාර්ගයද ලබයි. මාර්ගය වනාහි සමථ විදර්ශනාවන්ගේ අනුසස් බැවින් විශේෂයැයි යු.සේයි. විශේෂයාගේ ප්‍රමුඛතාව බැවින් වකාරයෙන් එක්කිරීම නොකරන ලදී.

දැන් එම විමසන ලද අර්ථය උපමාවකින්, ඔප්පු කරනුයේ, සෙය්‍යරාපි රුකෙබා යනාදිය වදාළහ. එහි අර්ථය යම්සේ නම් කියතෙන් පැළීම (ඉරීම) සඳහා වෑයෙන් සැස වෘක්‍ෂය පළන (ඉරන) කල්හි නිශ්චලබව සඳහා සමෙ සම භූමි ප්‍රදේශයක ක්‍රියාවට සුදුසුකොට තබන ලද්දේ වේද? කකවෙන යනු අන් කියතෙන්, ආගතෙ යනු වෘක්‍ෂය ස්පර්ශ කොට තමාගේ සමීප කොටසට පැමිණිකල්හි, ගතෙ යනු වෘක්‍ෂය ස්පර්ශකොට අන් කොටසට ගිය කල්හි, වා ශබ්දය එක්කිරීම් අර්ථයි. න අවිදිතා භොතනි යනු වෘක්‍ෂය කියත් දත්වලින් ස්පර්ශ කරන පුරුෂයා විසින් බලනු ලබන ස්ථානයට නොපත්ව ඒවාහි පැමිණිම්-යාම් නොවන හෙයින් සියලුම කියත් දත් දතුයේම වේ. පධානං යනු වෘක්‍ෂය සිඳීමේ ක්‍රියාවයි. විසෙසමධිගඬ්හි යන වචනය උපමාවෙහි නැත. උපනිබ්‍ධතා නිමිත්තං යනු ළංකොට බැඳීමෙන්, සිහියට නිමිති වූ, හේතු වූ, නාසිකාග්‍රහය හෝ මුව නිමිත්ත හෝ, එයින් අරමුණෙහි සිත ළංකොට බඳිනුයි උපනිබ්‍ධතා නමැ, සිහියයි. නාසිකගෙහවා යනු හුස්ම නාසිකයාගේ උඩතොලෙහි, උඩතොලෙහි සිහිය පිහිටුවා ගැනීම මුඛයෙහි සිහිය පිහිටුවා ගැනීම යැයිද, මුව නිමිත්ත යැයිද යු.සේයි.

ආගතෙ යනු ස්පර්ශ කළ ස්ථානයෙන් අභ්‍යන්තරයට පැමිණි, ගතෙ යනු ස්පර්ශ කළ ස්ථානයෙන් පිටත ගිය, න අවිදිතාභොතනි යනු ස්පර්ශ කරන ස්ථානයට නොපැමිණ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ පැමිණිම් පිටවීම් නොමැති හෙයින්, එම සියල්ල ප්‍රකටවම වේ. කමමනියං භොති යනු යම් වීර්යයකින් කයද, සිතද, කර්මණ්‍ය වේද, භාවනා කර්මක්‍ෂම වේද, භාවනා කර්මයට යෝග්‍ය වේද? ඉදං මේ වීර්යය, පධානං ප්‍රධාන නමැයි එලයෙන් හේතුව යු.සේයි.

උපකකිලෙසා පහියනති යනු විෂ්කම්භන වශයෙන් නිවරණ ප්‍රතිණ වෙයි. විතකකා වූපසමමනති යනු නොයෙක් අරමුණුවල සරනා, ස්ථීරව නොපිහිටි විතර්ක සංසිදීමට යේ. යම් ධ්‍යානයකින් උපක්ලේශ ප්‍රතිණ

වෙන්ද, විතර්ක සංසිද්ධන්ද, අයං පයොගො යනු ප්‍රයෝගය අපේක්ෂාකොට පුංලිඟු නිර්දේශය කරන ලදී. සංයෝජනා පහියනහි යනු ඒ ඒ මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු සංයෝජන මුළුමනින් නැසීම් ප්‍රභාණයෙන් ප්‍රතිණ වෙති. අනුසයා බන්ධනි භොනනි යනු ප්‍රතිණ වූවන්ගේ නැවත ඉපැත්ම නොවන ස්වභාව හෙයින් පහවූ උත්පාදාත්තයද, ව්‍යයාත්තයද ඒවාටනුයි බන්ධනායි. පූර්වයෙහි නොනැසුණාහු නැසුණාහු වෙන්නුයි විනාශය අත්තකොට වෙන්. විනාශ වන්නාහුයයි අර්ථයි. සංයෝජන ප්‍රභාණය අනුසය ප්‍රභාණයෙන් වෙයි. අන් අයුරෙකින් නොවේයැයි දැක්වීම සඳහා අනුසය ප්‍රභාණය වදාළහ. යම් මාර්ගයකින් සංයෝජන ප්‍රතිණ වේද? අනුසය විනාශ වේද? අයං විසෙසො මෙය විශේෂයයි අර්ථයි.

සිව්වන චතුෂ්කයෙහි ආර්ය මාර්ගයාගේද, නිර්දේශ කරන ලද හෙයින් මෙහි ආර්ය මාර්ගය යු.සේයි. එක් සිතකට අරමුණු ද්වයයක නොවන බව නොකියන ලද්දේද, එය එසේම සිද්ධවන හෙයින්, එය නොවිසඳන ලද්දේම, එවං ඉමෙ තයො ධම්මා එකච්ඡතස්ස ආරම්භා න භොනති යයි නිගමනය කරන ලදී.

දැන් භාවනා අභිවෘද්ධිය සිදුකරන්නා වූ, යෝගාවචරයාට ස්තූති කරනුයේ, ආනාපාන සතියස්ස යන ගාථාව වදාරා, එහි නිර්දේශය වදාළහ. එහි ආනාපාන සතීහු, යථා බුද්ධෙත දෙසිතා යම්සේ බුදුරදුන් විසින් දේශිතද? එසේ, පරිපුණ්ණා සුභාවිතා අනුපුබ්බං පරිචිතා මනාව වධනා ලද්දාහු සම්පූර්ණ වූවාහු, පිළිවෙළින් පුරුදු කරන ලද්දාහු යමෙකුට ඇත්ද, විද්‍යමාන වෙන්ද, සොඉමං ලොකං පභාසෙති හෙතෙම මෙලොව ආලෝකමත් කරයි. කුමක් මෙන්ද? අබ්භාමුත්තොව වඤ්චා යනු යම්සේ වලාකුළුවලින් මිදුණු වන්ද්‍රයා මෙම අවකාශ ලෝකය බබළවයි. එසේම එම යෝගාවචරයා, මෙම ස්කන්ධාදී ලෝකය බබළවයි යයි ගාථාවෙහි සම්බන්ධයයි. 'අබ්භාමුත්තොව වඤ්චා' යන පදයට නිර්දේශයෙහි මිදුම් ආදියද කියන ලද හෙයින්, මෙහි ආදි ශබ්දය ලොප් කරන ලදැයි දතයුතුය. ගාථා නිර්දේශයෙහි නො අසසාසො නො පසසාසො යනු එම අර්ථයම වැළැක්වීම් වශයෙන් විශේෂකොට යු.සේයි. උපට්ඨානං සති යනු මුළු නොවීම් ස්වභාවයෙන් එම ආශ්වාසයට එළැඹූ සිව් සිතිය නමැයි අර්ථයි. පසසාසං එසේමය. මෙතෙකින් ආනාපානයන්හි සිතිය ආනාපානසති යැයි අර්ථය යු.සේයි.

දැන් සිහි වශයෙන්ම 'යමෙකුට' යැයි කියන ලද පුද්ගලයා නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, සො අසසසති තසසුපට්ඨානි යො පසසසති තසසුපට්ඨානි යි යු.සේයි. යමෙක් ආශ්වාස කෙරේද, ඔහුගේ සිහිය ආශ්වාසයට එළැඹූ සිටී. යමෙක් ප්‍රශ්වාස කෙරේද, ඔහුගේ සිහිය ප්‍රශ්වාසයට එළැඹූ සිටියයි අර්ථයි. පරිපුණ්ණා යන ධ්‍යාන විදර්ශනා මාර්ග පරම්පරාවෙන් අර්හත් මාර්ගෝත්පත්තියෙන් සම්පූර්ණ, ඒවාම ධ්‍යාන, විදර්ශනා, මාර්ග ධර්මයන් සඳහා, පරිග්‍රහණාර්ථයෙන් යැයි ආදිය කීහ. එම ධර්ම මෙම යෝගියා විසින් අල්ලාගනු ලබන හෙයින් පරිග්‍රහයි. ඒ පරිග්‍රහවේදය පරිග්‍රාහාර්ථයෙන් සම්පූර්ණ වූ. එහි සියලුම චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ අනෙත්‍යාත්‍ය පිරිවර හෙයින් පරිවාරවේදය පරිපුණ්ණායි. භාවනාව සම්පූර්ණත්වයට පත්වීම් වශයෙන් පරිපූරවේදය පරිපුණ්ණායි ව්‍යාප්ත භාවනා යනාදීන්හි මනාකොට වඩනා ලදැයි කියන ලද පදයට අර්ථ වශයෙන් යු.සේයි. සිව් භාවනා යට කියන ලද්දේමය. යානි කතා යනු අසුන් බඳින ලද යානයක් ලෙසින් කරන ලද. වත්තුකතා අනුට්ඨිතා යනු එළැඹූ සිටී. පරිචිතා යනු භාත්පසින් පුරුදු කළ, මනාව රැස්කළ, සුසමාරද්ධා යනු මනාව අරඹන ලද, මනාව කරන ලද, යථා යථා ආකංඛනී යනු, යම් යම් ධ්‍යානයන්හි යම් යම් විදර්ශනාවන්හි ඉදින් කැමැති වේද, තථා තථා යනු ඒ ඒ ධ්‍යානයන්හි, ඒ ඒ විදර්ශනාවන්හි, වසිපපතෙතා යනු වසිභාවයට බහුල භාවයට, පැමිණියේ, බලපපතෙතා යනු සමථ විදර්ශනා බලයට පත්වූයේ, වෙසාරජජපපතෙතා යනු විශාරද භාවයට ප්‍රකට භාවයට පත්වූයේ, තෙ ධම්මා යනු සමථ විදර්ශනා ධර්ම, ආවර්ජන පටිබද්ධා යනු ආවර්ජනයන්ට අයත්, ආවර්ජනා කළ සැණෙකින්ම ඔහුගේ සන්තානය ඥාණය සමග එක්වීමට යේ යන අර්ථයි. ආකංඛන පටිබද්ධා යනු කැමැත්තට අයත්, කැමැති වූ සැණින්ම කියන ලද ආකාරයෙන් එක්වීමට යේ යන අර්ථයි. මෙහි මනසිකාරය වනාහි ආවර්ජන සිතෙහි හටගැත්මයි. කැමැත්තෙහි පර්යාය වචන වශයෙන් අර්ථ විවරණ සඳහා යු.සේයි. තෙන වුවහි යානිකතානි යනු මෙසේ කළ හෙයින්ම ඒවා අසුන් යෙදූ යානයක් හා සමාන කරන ලද්දේ වෙත්යයි යු.සේයි.

යසම්. යසම්. වත්ථුසම්. යනු සොළොස් වස්තූන් අතරෙහි එකිනෙකෙහි, සවාධිට්ඨිතං යනු මනාව පිහිටියේ, සුපට්ඨිතා යනු මනාව එළැඹියේ, සිහිය හා සිත සම්ප්‍රයුක්තව එකට තම තමාගේ කෘත්‍යයන් කරන හෙයින් අනුලෝම ප්‍රතිලෝම වශයෙන් යොදා එම ද්වි ධර්මයෝ

දක්වන ලදහ. තෙන වුවවති වසුකතා මෙසේ වූ හෙයින්ම කරන ලද පිහිට වේයයි යු.සේයි.

යෙන යෙන විතතං අභිනිහරති යනු පෙර පැවැත්මෙන් ඉවත්කොට යම් යම් භාවනා විශේෂයන්හි සිත එළවයි. තෙන තෙන සති අනුපරිවතතති යනු ඒ ඒ භාවනා විශේෂයන්හි සිතිය අනුකූල වී පෙර පැවැත්මෙන් නැවැතී පැවැතේ. යෙන තෙන යන මෙහි 'යෙන භගවා තෙනුපසංකම්' ආදීන් මෙන් සතතම් අර්ථය දතයුතුය. තෙන වුවවති අනුට්ඨිතා යනු මෙසේ කිරීමෙන්ම ඒ ඒ භාවනාව අනුව ගොස් සිටියාහු වෙත්යයි යු.සේයි. ආනාපාන සතියෙහි සිතිය ප්‍රධාන හෙයින් වසුකතා, අනුට්ඨිත පදයන්හි, සිතිය සමග යෙදීම් කරන ලදැයි දතයුත්තාහ. යම්හෙයකින් සම්පූර්ණ වූයේම මනාව වඩනා ලද්දාහු වෙත්ද, වඩන ලද්දාහු ලද ආසේවන නම් වෙති. එහෙයින් 'පරිපුණ්ණායි' පදයෙහි කියන ලද අර්ථත්‍රය පරිචිතා යන පදයෙහිද යු.සේයි. සිව්වන විශේෂාර්ථයද යු.සේයි.

එහි, සතියා පරිගහණහනෙතා යනු, සම්ප්‍රයුක්ත, පූර්වභාග ස්මෘතියෙන් පරිග්‍රහණය කළයුතු දෑ පරිග්‍රහණය කරන යෝගී තෙමේ, ජිනාති පාපකෙ අකුසලෙ ධමම යනු මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් ලාමක අකුසල ධර්මයන් දිනයි. මැඩපවත්වයි. මෙයද පුද්ගලාධිෂ්ඨාන ධර්මදේශනායි. ධර්මයන් දිනන කල්හි ඒ හා යුක්ත පුද්ගලයාද දිනයි නමැ. එම ධර්ම ස්මෘතිය නොහැර, තමාගේ ප්‍රචාර්ති ක්‍ෂණයෙහි දිනන්ට අරඹන ලද්දාහුයයි කියති. යම්සේ නම් අනුභව කරන්ට අරඹන ලද්දේ, අනුභව කළේයයි කියයිද, එසේය. මෙහි ලක්‍ෂණය ශබ්ද ශාස්ත්‍රයෙන් දතයුතුය. මෙසේ ඇති කල්හිද 'පරිජිතායි' කිවයුතු කල්හි 'ජ' කාරයට 'ච' කාරය කොට පරිචිතායි යු.සේයි. යම්සේ යහපත් කථාව වන්නේනුයි සුගතොයි. අර්ථ විකල්පයෙහි 'ද' කාරයට 'ත' කාරය නිරුක්ති ලක්‍ෂණයෙන් කරන ලදී. මෙහිද මෙසේ දතයුතුය. මෙම අර්ථ විකල්පයෙහි පරිචිතා යන පදය කර්තෘකාරකය. ප්‍රථම ත්‍රයය කර්මකාරකය. වතතාරො සුසමාරදධා යනු සුසමාරඛිධයෝ (මොනොවට කරන ලද්දාහු) සතර දෙනෙකි යු.සේයි. අත් ශබ්දයාගේ ලෝපය දතයුතුය. සුසමාරදධා යන පදයෙහි අර්ථයද මෙහි මොනොවට කරන ලද්දාහුයයි දතයුතුය. මනා සම තත්ත්වයෙන් අරඹන ලද ධර්ම හෝ, අර්ථ සතරෙකැ හේදයෙන්ද, ධර්ම හේදයෙන්ද සතරකැයි යු.සේයි. යම්හෙයකින් වනාහි මනාව වඩනා ලද්දේම මනාව අරඹන ලද්දාහු වෙත්ද, අනෙක්වා නොවෙත්ද, එහෙයින්

භාවනාර්ථත්‍වය මෙහිද යු.සේයි. ආසේවනාර්ථයද ත්‍රයයක්වුණේ කිකල්හි යු.සේයි. එහෙයින් එය ප්‍රකාශ නොකොට, ඊට විරුද්ධ වූවන්ගේ නැසීම් අර්ථය යු.සේයි. විරුද්ධ ධර්මයන් නැසීමෙන් ආරම්භය හා කෙළවර පෙනේ. එහෙයින් මොනොවට අරඹන ලද්දහුගේ අභිමතාර්ථයන් මුදුන් පත්වූයේ යයි අර්ථය යු.සේයි. එහි තප්පවචනිකානං යනු ඒ ධ්‍යාන, විදර්ශනා මාර්ගයන්ට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, කිලෙසානං යනු කාමවිජ්‍ජාදීන්ද, නිත්‍ය සංඥාදීන් හා සම්ප්‍රයුක්ත සක්කාය දෘෂ්ටි ආදීන්ද, සුසම්‍රහතතා යනු විෂ්කම්භන තදංග, සමුච්ඡේද වශයෙන් මනාව නසන ලද හෙයින්ද, නසන ලද හෙයින්ද, සමහර පොත්වල සුසම්‍රග්‍යාතතායිද ලියති. එය නොමැතවි.

නැවත එම පදයෙහිම අනෙක් අර්ථ විකල්පයක් දක්වනුයේ, සුසමං ආදිය වදාළහ. එහි, තප්ප ජාතා යනු එම මස්තකප්‍රාප්ත භාවනා විශේෂයෙහි හටගත්තාහු, අනවස්ථා යනු කෙලෙසුන් අරමුණු භාවයට නොඑළඹීමෙන් කෙලෙස් දොස් විරහිත, කුසලා යනු ඉපදීම් වශයෙන් කුසල් වූ.

බොධිපක්ඛියා යනු අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් බෝධියයි ලද නම් ඇති, ආර්ය පක්‍ෂයෙහි වූ හෙයින් බෝධි පාක්‍ෂික, පක්‍ෂයෙහි වූ හෙයින් යනු උපකාරක භාවයෙහි සිටි හෙයිනි. ඒවා වනාහි, සතර සතිපට්ඨාන, සතර සමාක් ප්‍රධාන, සතර සෘද්ධිපාද, පඤ්චව්‍යුය, පඤ්චබල, සප්ත බොජ්ඣංග, ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ග යනාදී සත්තිස් ධර්ම.

ඉදං සමං යනු මාර්ගක්‍ෂණයෙහි උපන් යම් බෝධිපාක්‍ෂික ධර්ම කෙනෙක් වෙත්ද, මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් කෙලෙස් සමනය කරයි. විනාශ කෙරෙයිනුයි සම නමැ. නිරොධො නිබ්බාණං යනු දුක් නිරුද්ධ කළ හෙයින් නිරෝධයි. වාන සංඛ්‍යාත තෘෂ්ණාවගේ අභාව හෙයින් නිර්වාණයි. ඉදං සුසමං යනු මෙම නිර්වාණය සියලු ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් විසමයන්ගෙන් පහවූ හෙයින් මනාව සම වූ හෙයින් සුසම නමැ. ඥානං යනු බෝධිපාක්‍ෂික සංඛ්‍යාත සමය නුමුළාවීම් වශයෙන් නුවණින් දන්නා ලද්දේ, නිර්වාණ සංඛ්‍යාත සුසමය අරමුණු වශයෙන් නුවණින් දන්නා ලද්දේ, එම ද්වයයම එලෙසින්ම නැණැසින්ද දිට්‍ඨේ, දිට්ඨං යි. විදිතං යනු එම ද්වයයම සත්තානසෙහි උත්පාදනයෙන්ද, අරමුණු කිරීමෙන්ද ලබන ලද්දේ, දැනගත්තාක් මෙන් ප්‍රඥාවෙන් සාක්‍ෂාත් කරන ලද්දේ

ස්පර්ශ කරන ලද්දේ, සච්ඡිකතං එසසිතඤ්ච අසලලීනං අසමමුට්ඨා, අසාරදෙධා, එකගං යනු පළමු පළමු පදයෙහි අර්ථ ප්‍රකාශනයයි. එහි ආරද්ධං යනු පිහිටුවන ලදී. අසලලීනං යනු නොහැකිඑණේ, උපට්ඨිතා යනු එළඹූ සිටියානු. අසමමුට්ඨා යනු නොනැසුණානු, පසසදෙධා යනු නිවුණේ, අසාරදෙධා යනු දාහ රහිත වූයේ, සමාහිතං යනු සමච තබන ලද්දේ, එකගං යන නොවිසුරුණු.

වනනාරො සුසමාරද්ධා යන ආදිය සියලු සුසමාරද්ධ වචනයන්ගේ මූලාර්ථයයි. අනි සමං යන ආදිය සුසම වචනයාගේ වශයෙනි. ඤාතං ආදිය ආරද්ධ වචනයෙහි විකල්පතාව බැවිනි. එහි මේ පදාර්ථ සංසන්දනයයි සමද සුසමද ධර්ම සමසුසමායි කිවයුතු කල්හි, එක් කොටසක්, එක් ස්වරූපයෙන් හුස්වකොට සුසමා යනුවෙන්ම යු.සේයි. යම්සේ වනාහි නාමඤ්ච රූපඤ්ච නාමරූපං ලෙසිනි. මෙය සමය, මෙය සුසමයැයි අනෙකක් අපේක්ෂා නොකොට නපුංසක වචනය කරන ලදී. යම්හෙයකින් වනාහි දත් දෑද, සිදුවූයේ යයි කියයිද, සිදුවූ දේද අරඹන ලද්දේද අර්ථ වශයෙන් එකය. දැනගත්, සාක්ෂාත් කළ, ස්පර්ශ කරන ලද්දානු දත් යන වචනයට පර්යායයෝය. එහෙයින් දත් යනු අරඹන ලද අර්ථයම යු.සේයි. ආරද්ධං හොති විරියං අසලලීනං යන මෙය වනාහි ආරද්ධ වචනයෙහි සෘජු අර්ථයමය. උපට්ඨිතා සති යනාදිය වනාහි සම්ප්‍රයුක්ත විරියයෙහි උපකාර ස්වභාවය දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. ආරද්ධ වචනයෙහි අර්ථ දැක්වීම සඳහා නොවේ. ප්‍රථම අර්ථයෙන් 'සුට්ඨු සමාරද්ධා' මනාව අරඹන ලද්දානු, මෙම අර්ථයෙන් මනා සම තත්ත්වයෙන් අරඹන ලද්දේනුයි මනාකොට අරඹන ලද්දේනුයි එක් අක්ෂරයක් ශේෂ කළ කල්හි සුසමාරද්ධායි කියති. (සුසමා ආරද්ධා සුසමාරද්ධා) මෙම අර්ථය පරිග්‍රහණය කොට, එහෙයින් සුසමාරද්ධ යයි කියනු ලැබේ යයි යු.සේයි.

අනුපුබ්බත යනු (ක්‍රමය පරිදි) අනුපිළිවෙළින් යන අර්ථයි. පූර්ව පූර්වයට අනුවයැයි යු.සේයි. දීඝං අසසාසවසෙන යනු දීර්ඝයයි කියන ලද ආශ්වාස වශයෙන්, පුරිමා පුරිමා යනු පළමු පළමු සිතිය, එයින් පුබ්බං යන පදයට අර්ථ යු.සේයි. පච්ඡමා, පච්ඡමා යනු සිතියමය. එයින් අනු යන පදයට අර්ථ යු.සේයි. පුරිමා, පුරිමා, පච්ඡමා පච්ඡමා යන ද්වයයෙන් පළමු පළමු සිතියෙන් ප්‍රගුණතාවද පසුව පසුව පුන පුනා සිතියෙහි ප්‍රගුණතාවයිද අර්ථය යු.සේයි. මතුයෙහි සොළොස් වස්තූන් විස්තරකොට කියන හෙයින් සංකෂ්ප කොට පටිනිසසග්ගානුපසංගි යයි අවසානයම

දක්වන ලදී. භාවනාවෙහි මස්තකප්‍රාප්තියෙන් සියලුම ආනාපානසතීහු නැවත නැවත කැමැති පරිද්දෙන් පවත්වන හෙයින් ප්‍රගුණ කරන ලද්දාහු වෙති. එහෙයින් ඔවුනොවුන් පුරුදු කරන ලද්දාහු මෙන්ම, පුන පුනා පුරුදු කරන ලද්දාහු චේත්සයි යු.සේයි. යථා යනු යථා ස්වභාවාර්ථයෙන්, අතතදමථපො යනු අර්හත් මාර්ගකෂණයෙහි තමාගේ ආත්මාර්ථකාමිත්වයෙන් තොරවූයේ, සමථයෝ යනු සිසිල් භාවාර්ථය, පරිනිබ්බානෙයෝ යනු කෙලෙස් පිරිනිවීමෙන් අභිඤ්ඤාපො යනු සියලු ධර්මයන් විශිෂ්ට ඥානයෙන් අවබෝධ කිරීම් වශයෙන්, පරිඤ්ඤාපො යනු මාර්ග ඥාණ කෘත්‍ය වශයෙන්, සව්‍යාභිසම්පයො යනු සිව්සස් එක්වර ප්‍රතිවේධ දර්ශන වශයෙන්, නිරොධෙ පතිට්ඨා පකට්ඨා යනු අරමුණු කිරීම් වශයෙන්, බුද්ධො යන පදයෙහි, අභාවයෙහිද, 'බුද්ධෙන' යන පදයෙන් යම් බුදුවරයෙක් වේද, ඔහු නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ බුද්ධො යයි යු.සේයි.

සසම්භු යනු උපදේශයන්ගෙන් තොරව තෙමීම අවබෝධ කළේ.

අනාවරියකො යනු සසම්භු පදයෙහි අර්ථ විවරණයයි. යමෙක් වනාහි ගුරුවරයෙකු නොමැතිව සත්‍යයන් අවබෝධ කෙරේද, හෙතෙම සසම්භු නමැ. පුබ්බ අනන්‍යසසුතෙසු යන ආදිය ගුරුවරයෙකු නොමැති භාවයෙහි අර්ථ ප්‍රකාශනයයි. අනන්‍යසසුතෙසු යනු ගුරුවරයෙකුගෙන් ශ්‍රවණය නොකළ - සාමං යනු තෙමීම, අභි සම්බුජ්ඣයි යනු වහා මනාව ප්‍රතිවේධ කළේය. තත්ථව සබ්බඤ්ඤානං පාපුණී යනු එම සත්‍යයන්හිදු සර්වඥත්වයට පැමිණියේය. යම්සේ වනාහි සත්‍යයන් ප්‍රතිවේධ කරන්නාහු සර්වඥාවරු වෙත්ද? එසේ සත්‍යයන් ප්‍රතිවේධ කළ හෙයින් මෙසේ යු.සේයි. සර්වඥතාවට පැමිණියේ යයිද පාඨයි. බලෙසුව වසීභාවං යනු දස තථාගත බලයන්හි ඵෙශ්වර්යය භාවයට පැමිණියේය. යමෙක් මෙම දස තථාගත බලයන්ගෙන් යුක්තද හෙතෙම බුද්ධයයි යු.සේයි. එහි සියලු ධර්මයන්හි නොගැටුණු ඥාණ නිමිත්තෙන්, අනුත්තර විමෝක්‍ෂය අවබෝධ කරගැනීම පිණිස වඩනා ලද ස්කන්ධ සන්තානය නිමිතිකොට නියම කරන ලද, සර්වඥතාවට ආසන්න කාරණය වූ සත්‍යයන් අවබෝධය සඳහා නියම කරන ලද සත්ත්ව විශේෂය බුද්ධයයි.

මෙතෙකින් අර්ථ වශයෙන් බුද්ධ යන්නෙහි අර්ථය පැහැදිලි කිරීම කරන ලද්දේ වේ.

දැන් අක්‍ෂර වශයෙන් පැහැදිලි කරනුයේ, බුද්ධාති කෙනටෙයන බුද්ධා යනාදිය වදාළහ. එහි යම්සේ ලෝකයෙහි අවබෝධ කරන්නවුන්, අවබෝධ කළ තැනැත්තේ යයි යු.සේයි. මෙසේ බුද්ධාති සම්මතාති = බුද්ධා සත්‍යයන් අවබෝධ කළේනුයි බුද්ධයි. යම්සේ කොළ වියලවන වාතය කොළ වියලවනාදිය කියන්නද? එසේම බොධෙතාපජායාති බුද්ධා, සබ්බඤ්ඤාතාය බුද්ධා යනු සියලු ධර්ම අවබෝධයට හැකි බුද්ධියෙන් යුක්ත හෙයින් බුද්ධයයි යු.සේයි. සබ්බ දසසාවිතාය බුද්ධා යනු සියලු ධර්මයන් තැනැත්තන් දිටි හෙයින් බුද්ධයයි යු.සේයි. අනඤ්ඤ නෙය්‍යතාය බුද්ධා යනු අත්‍යයන් ලවා විසින් අවබෝධ කරවන හෙයින්ද, තෙමීම අවබෝධ කළ හෙයින් බුද්ධයයි යු.සේයි. විසම්මතාය බුද්ධා යනු නොයෙක් ගුණ පුබුදු කරවන හෙයින් තෙමීමලක් මෙන් පුබුදු කරවන අර්ථයෙන්, බිණාසව සංඛාතෙන බුද්ධා යනු ඡටි ක්‍රමයන්ගෙන් සිත හකුළුවන ස්වභාවයන් ප්‍රභාණයෙන් නිද්‍රාව ඝෂය කිරීමෙන් පුබුද්ධ පුරුෂයෙකු මෙන් සියලු කෙලෙස් නිද්‍රා ඝෂය කිරීමෙන් බුද්ධයයි යු.සේයි. සංඛා සංඛතං යනු අර්ථයෙන් ඒක ස්වභාව හෙයින්, සංඛාතෙන යන වචනයට කොටසින් යයි අර්ථයි. නිරූපලෙප සංඛාතෙන යනු තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි ආලේප අභාවයෙන්, ඉතා සියුම් වූද, කෙලෙසුන් සහිත සියලු කෙලෙසුන් ප්‍රතිණ හෙයින්, ඒකාන්ත වචනයෙන් වෙසෙසා, එකතන විතරාගො ආදිය යු.සේයි. එකතන නිකකිලෙසො යනු රාග, ද්වේෂ, මෝහ ඇතුළු සෙසු සියලු කෙලෙසුන්ගෙන් නිකෙලෙස් වූයේ, එකායන මග්ගං ගතොති බුද්ධා යනු ගම්නාර්ථ ධාතුන්ගේ අවබෝධනාර්ථයද, අවබෝධනාර්ථ වූද ධාතුහු ගම්නාර්ථ වෙති. එහෙයින් ඒකායන මාර්ගයට ගිය හෙයින් බුද්ධයැයි යු.සේයි. මෙහි ඒකායන මාර්ගය වනාහි,

මග්ගො, පඤ්ඤා පඤ්ඤා පඤ්ඤා අඤ්ඤා වට්ඨමායනං
නාමා උතතර සෙතුව - කුලොව හිසි සංකමො

මාර්ගය, පඤ්ඤා, පඤ්ඤා, පඤ්ඤා, අඤ්ඤා, වට්ඨම, අයන, නැව, එතෙරවීම, ඒදණ්ඩ, පහුර, බිස්ස, සංක්‍රමණය යන මාර්ගයට ඇතුළත් බොහෝ නාමයන් අතර, අයන නාමයෙන් යු.සේයි. එහෙයින් එක් මාර්ගයක් වූ මාර්ගයයි. දෙමගක් නොවූයේ ය යන අර්ථයි. නොහොත් හුදෙකලාවෙන් පිළිපැදිය යුතු මාර්ගයනුයි ඒකායන මාර්ගයයි. 'එකෙන' යනු ගණ සංගණිකාරාමනාව අත්හැර විවේක සිතින්, අධිතබ්බා යනු පිළිපැදිය යුත්තේය. එය කරණකොටගෙන ගමන් කෙරේනුයි අයනයි. සංසාරයෙන්

නිවනට යෙත් යයි අර්ථයි. ශ්‍රේෂ්ඨයින්ගේ ගමන ඒකායනයි. එකෙ යනු ශ්‍රේෂ්ඨ වූයේ, සියලු සත්ත්වයින්ට ශ්‍රේෂ්ඨ වූයේ සමඟේ සම්බුදුරදිය. එහෙයින් ඒකායන මගෙහි යනු සමඟේ සම්බුදුරජාණන් වහන්සේලාගේ ගමන්කරන ස්වභාව වූ මාර්ගයයි යු.සේයි. යේනුයි අයනයි. යයි පවතියයි අර්ථයි. එකෙක්හිම ගමන් කරන මාර්ගයනුයි ඒකායන මගෙහියි, එකම බුදුසස්තෙහි පවත්නා වූ මාර්ගයයි අන් අයුරෙකින් නොවේ යයි අර්ථයි.

තවද එකක් ගෙන යේනුයි ඒකායනොයි. පූර්ව භාගයෙහි නොයෙක් ආකාර භාවනා ක්‍රම අනුව පැවැත්තේ වී නමුත් පසුකල්හි එක නිර්වාණයටම යේයයි යු.සේයි. එහෙයින් ඒකායන මගෙහි යනු එක් නිර්වාණ ගමන් මාර්ගයයි අර්ථයි.

එකො අනුතතරං සමමා සමෙබ්බං අභිසමබුද්ධොති බුද්ධො යනු අන්‍යයන්ගෙන් අවබෝධ කළ හෙයින් බුද්ධ නොවේ. කිමෙක්ද? තෙමේම වෙනත් ශ්‍රේෂ්ඨයෙකු නොමැති සමාක් සම්බෝධිය අවබෝධ කළ හෙයින් බුද්ධයැයි යු.සේයි. අබුද්ධ විභතතතා බුද්ධ පටිලාභා බුද්ධො යනු බුද්ධි බුද්ධ, බොධ යන මේවා පර්යාය වචනයෝය. එහි යම්සේ නිල් රතු ආදී විශේෂතා යෙදීමෙන් නිල් වස්ත්‍රය, රතු වස්ත්‍රය යැයි කියයිද, මෙසේ බුද්ධි විශේෂතා යෝගයෙන් බුද්ධයයි හැඟවීමට යු.සේයි.

ඉන් මත්තෙහි, බුද්ධොති නෙතං නාමං යන ආදියෙහි මේ අර්ථානුගත ප්‍රඥප්තියකැයි හැඟවීමට යු.සේයි. එහි මිත්තා යනු සභායකයෝයි. අමච්චා යනු පෝෂණය කටයුතු අය, ඥාති යනු පියපස ඥාතීහු, සාලොතිතා යනු මව්පස ඥාතීහු, සමණා යනු පැවිද්දට එළැඹි අය, බ්‍රාහ්මණා යනු සංසිදවූ පාපයන් ඇති, ඛහා තැබූ පාපයන් ඇති බ්‍රාහ්මණයෝය. දෙවතා යනු ගක්‍ර, බ්‍රහ්මාදීහු, විමොක්ඛනිකං යනු අර්හත් මාර්ගය විමෝක්ෂයයි. අර්හත් ඵලය විමෝක්ෂයාගේ අන්තයයි. එම විමොක්ෂාන්තයෙහි වූයේ විමොක්ෂාන්තික නමැ. සර්වඥභාවය වනාහි අර්හත් මාර්ගයෙන් සිද්ධ වෙයි. අර්හත්ඵල උදාචීමෙන් සිද්ධ වේ. එහෙයින් සර්වඥභාවය විමොක්ෂාන්තයෙහි වීම වේ. එහෙයින් කියන ලදී. විමොක්ඛනිකමෙතං බුද්ධානං භගවත්තානනි බොධියා මූලෙ සහ සබ්බඤ්ඤාන ඥාණසස පටිලාභා යනු මහ බෝරුක් මූල, කියන ලද ක්ෂණයෙහි සර්වඥතා ඥානයෙහි ප්‍රතිලාභය සමග, සවෂ්ඨා පඤ්ඤානි යනු අර්හත්ඵල සාක්ෂාත් කිරීමෙන්, සියලු ධර්ම සාක්ෂාත් කිරීමෙන් හෝ

හටගන්නා වූ ප්‍රඥප්තිය, යදිදං බුද්ධො යනු යම් මේ බුද්ධයයි ප්‍රඥප්තිය. මේ අක්‍ෂර වශයෙන් බුද්ධ යන වචනය පැහැදිලි කිරීමයි.

යථා බුද්ධෙන දෙසිතා යන ගාථා පදයට මෙම පද බෙදීමෙහි කියන ලද අර්ථය හා මේ සැසඳීමයි. ආනාපාන සතිත්‍රු යම් අයුරෙකින් බුදුරදුන් විසින් දේශිතද? යම් ආකාරයකින් දේශිතද? යථා ශබ්දයෙන් සංගෘහිත, දස යථාර්ථයන්ද යම්සේ බුදුරදුන් විසින් දේශිතද, යම් ප්‍රකාරයකින් දේශිතද, ප්‍රකාරාර්ථයාගේද, යථා ශබ්දයාගේද, ස්වභාවාර්ථයාගේද, යථා ශබ්දයාගේද, ස්වරූපය ඒකාකාර වශයෙන් ඒකාකාර කොට, යම්සේ යයි යු.සේයි.

සොති ගහටෙධාවා හොති පබ්බජිතොවායි කියන ලද හෙයින් මුල් පදයෙහිද, යම් ගෘහස්ථයෙකුට හෝ ප්‍රවෘජිතයෙකුට යයි යු.සේයි. ලෝකාර්ථය කියන ලද්දේම වේ. පහාසෙති යනු තම ඤාණයෙහි ප්‍රකට භාවය කෙරෙහියි අර්ථයි. අභිසම්බුද්ධත්තා යනු, ශ්‍රාවක පාරමී ඤාණයෙන්ද, අවබෝධ කළ බැවින්, ඔහාසෙති යනු කාමාවචර වූ ලෝකය භාසෙති යනු රූපාවචර වූ ලෝකය. පහාසෙති යනු අරූපාවචර වූ ලෝකය, අරියඤාණං යනු අර්හත් මාර්ග ඤාණය, මහිකාමුත්තො මිදුමෙන් මුක්ත, මහිකා යැයි මිදුම යු.සේයි.

මහියා මුත්තොයිද පාඨයි. ධූමරජා මුත්තො යනු දුම්වලින්ද දුහුවිල්ලෙන්ද මිදුණු, රාහුගහණා විප්පමුත්තො යනු රාහුගෙන් වන්ද්‍රයාට වූ ආසන්න උපක්ලේශය බැවින් උපසර්ග ද්වයයකින් වෙසෙසා යු.සේයි. භාසතෙ යනු බැබළීම සහිත යන අර්ථයෙන්, තපතෙ යන බැබළීම සහිතාර්ථයෙන්, විරොචතෙ යනු බැබළීම අර්ථයෙන්, එවමෙවං යනු මෙසේ මෙසේ, යම්හෙයකින් වනාහි වන්ද්‍රයාද තෙමේ බබළනුයේ, වඩාත් බබළනුයේ, මනාව බබළනුයේ මෙම අවකාශ ලෝකය බබළවයි. භික්‍ෂුවද, ප්‍රඥාවෙන් බබළනුයේ, වඩාත් බබළනුයේ, මනාව බබළනුයේ, මෙම ස්කන්ධාදී ලෝකය බබළවයි. එහෙයින් දෙනන්හිම කියයි යයි නොකියා කියනු ලැබේ යයි යනුවෙන්ම යු.සේයි. මෙසේ කී කල්හි හේතු අර්ථය යු.සේයි. ඉතා ප්‍රකට ආලෝකයක් සහිත සූර්ය උපමාව නොගෙන කුමක් හෙයින් වන්ද්‍රාපමාව ගන්නා ලද්දේද යත්? සියලු කෙලෙස් දාහයන් සන්සිඳීමෙන් සන්සුන් භික්‍ෂුවට සන්සුන් ගුණයෙන් යුත්, වන්ද්‍රාපමාව සුදුසුයැයි ගන්නා ලදැයි දතයුතුය. මෙසේ ආනාපාන සති භාවනා

සිද්ධිය, සිදුකරන යෝගාවචරයාට ප්‍රශංසාකොට, ඉමානි තෙරස වොදානෙ ඥාණානිසි එම ඥාණයන් විනිශ්චයකොට දැක්විය.

ව්‍යවදාන ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සතොකාරි ඥාණ නිර්දේශ මාතෘකාවෙහි, ඉධ හික්ඛු යනු මෙ සස්තෙහි හික්ඛු, මෙහි මෙ ඉධ ශබ්දය වනාහි, සියලු ආකාර, ආනාපාන සති සමාධිය උපදවන පුද්ගලයාට, ආශ්‍රිත වූ සාසනය විදහා දැක්වීම, අන් සසුන්හි එසේවීම ප්‍රතික්ෂෙපයද වේ යු.සේයි. මහණෙනි, මෙ සස්තෙහිම ශ්‍රමණයා වේ. අන් ශ්‍රමණයන්ගේ අන්‍ය මතයන් ශුන්‍යයි. අරඤ්ඤගතොවා, රුක්ඛ මූලගතොවා, සුඤ්ඤාගාරගතොවා යන මෙය ආනාපාන සති සමාධි භාවනාවට අනුරූප සෙනසුන් පරිග්‍රහණය දැක්වීමයි. මේ හික්ඛුවගේ බොහෝ කලක් රූපාදී අරමුණුවල විසුරුවන ලද සිත ආනාපාන සති සමාධියට නැගීමට නොකැමැති වේ. කුළු ගොණෙකු යොදන ලද රියක් මෙන් නොමගම දුවයි. එහෙයින් යම්සේ නම් කුළු දෙනගේ සියලු කිරි බී වැඩුණු කුළුවස්සා දමනය කරනු කැමැත්තේ දෙනගෙන් ඉවත්කොට, එක්පසෙක විශාල ටැඹක් වළලා (සිටුවා) එහි යොතින් බඳින්නේය. ඉක්බිති ඒ වස්සා, ඔබ්බෙනාබ දඟලා පැනයාමට නොහැකි වනුයේ එම ටැඹෙහිම ළංව හිඳින්නේ, ළංව වැද හෝතේ වන්නේය. එපරිද්දෙන් දීර්ඝ කාලයක් රූපාදී අරමුණු රස පානය කර වැඩුණු දුෂ්ට සිත දමනය කරනු කැමැති මෙම හික්ඛුව විසින්, රූපාදී අරමුණුවලින් ඉවත්කොට අරණයකට හෝ, රුක් මූලකට හෝ ශුන්‍යාගාරයකට හෝ පිටිස එහි ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස නමැති ටැඹෙහි සිහිය නමැති යොතින් බැඳිය යුතුය. මෙසේ ඔහුගේ එම සිත ඔබ්බෙනාබ දඟලාද, පෙර පුරුදු අරමුණු නොලබනුයේ, සිහිය නමැති යොත සිඳි, පැනයන්ට නොහැකි වනුයේ, එයම අරමුණුකොට උපචාර, අර්පණා වශයෙන් ළංව හිඳින්නේද, ළංව වැදහෝතේද වේ. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කීහු,

යථා එමෙහ නිබ්බේධයා - වච්ඡං දමමං නරො ඉධ
බ්බේධයෙවං සකං විතතං - සතියාරම්මණෙ දළතං

මෙලොව, කුළු වසූ දමනය කරන මිනිසා, යම්සේ ස්තම්භයෙහි

(කුච්ච වස්සා) බඳින්නේද, එසේම යෝගාවචරයා සිය සිත සිතියෙන් අරමුණෙහි දැඩිව බඳින්නේය.

මෙසේ ඔහුට එම සෙනස්ත භාවනාවට යෝග්‍ය වේ. නොහොත් කර්මස්ථාන ප්‍රභේදයන්හි මුද්‍රන වූ (ප්‍රමුඛ වූ) සියලු බුදු, පසේබුදු, බුද්ධ ශ්‍රාවකයින්ගේ ධ්‍යාන මාර්ගඵලාදී, විශේෂයන්ගේ අධිගමයටද, ඉහාත්ම සුව විහරණයටද, ආසන්න කාරණය වූ, ආනාපාන සති කර්මස්ථානය ස්ත්‍රී, පුරුෂ, ඇත්, අස් ආදී ශබ්දයන් ගැවසීමත් ග්‍රාමාන්තය අත්තොහර වඩන්ට පහසු නොවේ. ශබ්දය ධ්‍යානයට කටුවක් හෙයින්. ග්‍රාමය නොවන, ආරණ්‍යයක වෙසෙන යෝගාවචරයා විසින් මෙම කර්මස්ථානය පරිග්‍රහණය කොට, ආනාපාන චතුර්ථ ධ්‍යානය, නිපදවා එයම පාදකකොට, සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කොට අග්‍රඵලය වූ අර්හත්වයට පැමිණෙන්නට පහසුය. එහෙයින් එයට අනුරූප සෙනසුනක් පෙන්වන්නා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අරඤ්ඤගතොවා යන ආදිය වදාළහ. තෙරහු එසේම වදාළහ. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වාස්තු විද්‍යාචාර්යයෙක් බඳුය. යම්සේ වාස්තු විද්‍යාචාර්ය තෙමේ, නගරබිම බලා, මනාව පරීක්ෂාකොට, මෙහි නුවර නිර්මාණය කරවූ යයි හෙතෙම උපදෙස් දෙයි. ඉතා යහපත් අයුරින් නුවර නිමිකල්හි රජ කුලයෙන් මහා සත්කාර ලබයි. එපරිද්දෙන්ම යෝගාවචරයාට සුදුසු සෙනසුනක් මනාව පරීක්ෂාකොට, මෙහි කර්මස්ථානයෙහි යෙදිය යුතුයයි පෙන්වයි. ඉක්බිති එහි කමටහනෙහි යෙදෙන්නා වූ යෝගියා විසින්, ක්‍රමයෙන් අර්හත්වයට පත්කල්හි, ඒකාන්තයෙන් ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සමයක් සම්බුද්ධයායි, මහත් සත්කාර ලබති.

මේ භික්ෂුව දිවියෙකු හා සමානැයිද කියයි. යම්සේ වනාහි මහා දිවිරජෙකු, අරණ්‍යයෙහි, තෘණ, වන, පර්වත බහුලව පවත්නා ස්ථාන ඇසුරුකොට සැඟවී, කුච්චොණුන්, ගෝනුන්, උෟරු ආදී මෘගයින් ගනීද? එපරිද්දෙන්ම අරණ්‍යාදීන්හි කර්මස්ථානයෙහි යෙදෙන්නා වූ මෙම භික්ෂුව, පිළිවෙළින්, සෝවාන්, සකෘදාගාමී අනාගාමී, අර්හත් මාර්ගයන් හා ඵලයන්ද ගනිනුයි දතයුතුය. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කීහු.

යථාපි දිපිකො නාම - නිලිසිඛා ගණහති මිගෙ
තථෙවායං බුද්ධපුතො - යුත්තයොගො විපසසකො
අරඤ්ඤං පටිසිඛාන - ගණහති ඵල මුත්තමං

යම්සේ නම් දිවියා සැඟවී මෘගයින් අල්ලා ගනීද? එසේම මේ භාවනා යෝගයන්හි යෙදුනා වූ, විදර්ශක බුද්ධ පුත්‍රයා අරණ්‍යයට පිවිස උතුම් ඵලය (ආර්යමාර්ග ඵල) ගනී. එහෙයින් මොහුගේ, පරාක්‍රම ජවයට යෝග්‍ය භූමිය වූ, අරණ්‍ය සේනාසනය දක්වන සේක්, අරඤ්ඤාගතොවා යන ආදිය වදාළහ. එහි අරඤ්ඤාගතො යනු මත්තෙහි කියන ලක්ෂණ ඇති යම්කිසි විවේක සුව ඇති අරණ්‍යයට ගියේ, රුක්කම්මලගතො යනු වෘක්ෂයක් සමීපයට ගියේ, සුඤ්ඤාගාර ගතො යනු ජනශූන්‍ය විවේකී අවකාශයට ගියේ, මෙහිද, අරණ්‍යයද, රුක්මුලද හැර, සෙසු සත්වදැරුම් සෙනසුනට ගියේද, ශූන්‍යාගාරගත යැයි කියන්ට සුදුසුයි. සෙනසුන් නව වැදැරුම්ය. දෙසු පරිදි, හෙතෙම අරණ්‍යය. රුක්මුල පර්වතය කඳුර, ගල්ලෙන, සොහොන, වනාශ්‍රමය, (අභ්‍යවකාශය) එළිමහන, පිදුරු බිස්ස යන විවේකී සෙනසුන ඇසුරු කරයි. මෙසේ මොහුට සෘතු ත්‍රයයට අනුකූල වූද ධාතු වර්යාවන්ට අනුකූල වූද, ආනාපාන සති භාවනාවට යෝග්‍ය සෙනසුන පෙන්වා, නොහැකිඑණු, නොසන්සුන් නුවූ, ශාන්ත ඉරියව්ව පෙන්වනුයේ නිසිදැනි හිඳියයි වදාළහ. ඉක්බිති මොහුට හිඳිමෙහි දැඩිබව, ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාසයන්ගේ පැවැත්මෙහි හැකියාව අරමුණු පරිග්‍රහණ උපායද දක්වනුයේ 'පලලංකං ආභුජිත්වා' යනාදිය වදාළහ.

එහි පලලංකං යනු භාත්පසින් කලවා බද්ධ ආසනයයි. ආභුජිත්වා යනු බැඳ, උජුං කායං පණ්ඩාය යනු මතු සිරුර සෘජුව තබා, අටළොස් පිටකටු අගින් අග එකට සිටින සේ පිළියෙල කොට, මෙසේ හුන්නහුට සම්මස් නහර නොනැමේ. ඉක්බිති ඔහුට යම් ඒවාහි නැමීම් හේතුවෙන් ක්ෂණයක් ක්ෂණයක් පාසා වේදනා උපදින්නේද, ඒවා නූපදී. ඒවා නොඉපදෙන කල්හි සිත එකඟ වේ. කමටහන නොවැටෙයි. අභිවෘද්ධියට, වැඩිදියුණුවට එළැඹේ. පරිමුඛං සතිං. උපට්ඨපෙත්වා යනු කර්මස්ථානාහිමුඛව සිතිය තබා, සො සතොව අසසසති සතො පසසසති යනු එම හික්ෂුව මෙසේ හිඳ, මෙසේ සිතිය මනාව පිහිටුවා, එම සිතිය අත්තොහරන්නේ, සිතියෙන්ම ආශ්වාස කරයි. සිතියෙන්ම ප්‍රශ්වාස කරයි. සිතියෙන් ක්‍රියාකාරී වේයයි යු.සේයි.

දැන් යම් ආකාරයන්ගෙන් සිතියෙන් ක්‍රියාකාරී වේද, ඒ ආකාරයෙන් දක්වන්ට, දීඝංවා අසසසනෙතා ආදිය වදාළහ. එහි දීඝං අසසසනෙතා යනු දීර්ඝව ආශ්වාස පවත්වනුයේ, රසසං හ්‍රස්වද එසේය. ඒවා යම් දීර්ඝ හ්‍රස්වතා වේද? එය කාල වශයෙන් දැනගන්නාහ. කිසිකලෙකු මනුෂ්‍යයෝ

හස්ති, සර්ප ආදීන් මෙන් කාල වශයෙන් දීර්ඝව ආශ්වාස කරන්නාහුද, ප්‍රශ්වාස කරන්නාහුද වෙති. කිසිකලෙකැ සුනඛ, සාවුන් මෙන් හුස්වව ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කරති. අනෙක් ආකාරයෙන් කැඩී පොඩිවී ගිය ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස දීර්ඝ හුස්ව නම් නොවේ. එහෙයින් ඒවා දීර්ඝ කාලයක් පිවිසෙන්නාහුද, නික්මෙන්නාහුද, දීර්ඝය. කෙටි කාලයක් පිවිසෙන්නාහුද, නික්මෙන්නාහුද හුස්වයයි දතයුත්තාහ. එහි මේ හික්ෂුච මතු කියනු ලබන නවාකාරයන්ගෙන් දීර්ඝව ආශ්වාස කරනුයේද, ප්‍රශ්වාස කරනුයේද, දීඝං අසසසාමි පසසසාමිති පජානාති. එසේම රසසං යන්නද යෙදිය යුතුය. මෙසේ දැනගනුයේද,

දීර්ඝ, හුස්ව, ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස දැයි යන සතර ආකාරයක් එබඳු වූ හික්ෂුචගේ නාසිකාග්‍රයෙහිම පවතී.

ඔහුට නව ආකාරයන් අතර, එක් ආකාරයකින් කායානුපස්සනා සතිපට්ඨාන භාවනාව සම්පූර්ණ වේයයි දතයුත්තාහ. සබ්බකාය පටිසංවේදී අසසසිසාමිති සික්ඛති, සබ්බකාය පටිසංවේදී පසසසිසාමිති සික්ඛති යන සියලු ආශ්වාස, කායයාගේ මූල, මැද, කෙළවර දැනුවත් කරනුයේ, ප්‍රකට කරනුයේ ආශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මෙයි. සියලු ප්‍රශ්වාස කායයාගේ මූල, මැද, කෙළවර දැනුවත් කරනුයේ, ප්‍රකට කරනුයේ, ඤාණ සම්ප්‍රසුක්ත සිතින් ආශ්වාසද, ප්‍රශ්වාසද කරයි. එහෙයින් ආශ්වාස කරන්නෙමි. ප්‍රශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මෙයි යයි යු.සේයි. ඇතැම් හික්ෂුචකට වනාහි, සුණු විසුණු වී, පැතිරී ගිය ආශ්වාස කායයෙහිද ප්‍රශ්වාස කායයෙහි හෝ මූල ප්‍රකට වේ. මධ්‍යය හා කෙළවර ප්‍රකට නොවේ. ඔහුට මුල් අවස්ථාවම පරිග්‍රහණය කරන්ට හැකිවෙයි. මධ්‍ය හා අවසානයෙහි ක්ලාන්ත වේ. ඇතැම්කුට මධ්‍යය ප්‍රකට වේ. මූල හා අග ප්‍රකට නොවේ. ඔහුට මධ්‍යයම පරිග්‍රහණය කරන්ට හැකිවේ. මූල හා කෙළවරෙහි ක්ලාන්ත වේ. ඇතැම්කුට කෙළවර ප්‍රකට වේ. මූල හා මැද ප්‍රකට නොවේ. ඔහුට අවසානයම පරිග්‍රහණය කරන්ට හැකිවේ. මූල හා මැද ක්ලාන්ත වේ. ඇතැම්කුට සියල්ලම ප්‍රකට වේ. ඔහුට සියල්ලම පරිග්‍රහණය කරන්ට හැකිවේ. කිසිතැනෙක ක්ලාන්ත නොවේ. එබඳු අයෙකු මෙන් විය යුතුයයි දක්වනුයේ, සබ්බකාය පටිසංවේදී යනාදිය වදාළහ.

එහි සික්ඛති යනු උත්සාහ කෙරේ. ව්‍යායාම කෙරේ. යම් ආකාර එබඳු සංවරයක් වේද, මෙහි මේ අධිශීල ශික්ෂාවයි. යම් ආකාර එබඳු සමාධියක් වේද, මේ අධිචිත්ත ශික්ෂාවයි. යම් ආකාර එබඳු ප්‍රඥාවක්

වන්නීද? මේ අධිප්‍රඥා ශික්‍ෂාව වන්නීය. මේ ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂාවෝ, එම අරමුණෙහි, ඒ සිතියෙන්, ඒ මනසිකාරයෙන් හික්මෙයි. සේවනය කරයි. වඩයි. බහුල කෙරේනුයි මෙසේ මෙහි අර්ථය දතයුතුය. එහි පළමු ක්‍රමයෙන් හුදෙක් ආශ්වාස කළයුතුය. ප්‍රශ්වාස කළයුතුමය අන් කිසිවක් නොකටයුතුය. මෙතැන් පටන් ඥාණෝත්පාදනාදීන්හි යෙදීම් කළයුතුය. එහෙයින් එහි ආශ්වාස කෙරෙමිසි දැනිය. ප්‍රශ්වාස කෙරෙමිසි දැනිය යයි වර්තමාන කාල වශයෙන් පෙළෙහි කියා මෙතැන් පටන් කළයුතු ඥාණෝත්පාදනාදී ආකාරයාගේ දැක්වීම සඳහා, 'සබ්බකාය පටිසංවේදී අසසයිසසාමි' යන ආදී ක්‍රමයෙන් අනාගත කාල වශයෙන් පෙළෙහි නංවන ලදැයි දතයුත්තාහ.

පසසමභයං කාය සංඛාරං -පෙ- සිකබ්බි යනු දළ ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස සංඛ්‍යාත කාය සංස්කාර සංසිද්ධවනුයේ, යටපත් කරනුයේ, නිරුද්ධ කරනුයේ, ව්‍යපශමනය කරනුයේ ආශ්වාස කරන්නෙමි. ප්‍රශ්වාස කරන්නෙමිසි හික්මෙයි. මෙසේ එහි දළ, සියුම් බවද සංසිද්ධද දතයුත්තාහ. මේ හික්‍ෂුවගේ පෙර පරිග්‍රහණය නොකළ කල්හි, කය ද සිත ද දාහ සහිත දළ වෙති. කාය චිත්තයන්ගේ දළ බව නොසන්සුන් කල්හි ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාසද දළ වේ. බලවත්ව පවතී. නැහැය ප්‍රමාණවත් නොවේ. මුඛයෙන් ආශ්වාස කරනුයේද ප්‍රශ්වාස කරනුයේද (කරමින්ද) සිටියි. යම්කලෙක වනාහි ඔහුගේ කයද, සිතද පරිග්‍රහිත වේද එකල්හි ඒවා ශාන්ත වූවාහු සන්සිද්ධතාහු වෙති. ඒවා සන්සුන් කල්හි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස සියුම්ව පවතී. ඇත්ද නැත්දැයි සෙවිය යුතු ආකාරයට පැමිණියාහු වෙති. යම්සේ වනාහි, ධාවනයකොට, කන්දකින් බැස, මහ බරක් හිසින් බිම තබා සිටි පුරුෂයාට දළ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වේද, නැහැය නොපොහොනේ වේද, මුඛයෙන් ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කරනුයේ සිටියි. යම්කලෙක මෙනෙමේ ඒ පරිග්‍රමය දුරුකොට, ස්නානය කොට, දිය බී, තෙත් වස්ත්‍රයක් පපුව මත තබා සිසිල් සෙවනක වැදහොත්තේ වේද, එකල්හි ඔහුගේ ඒ ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාස සියුම් වේ, ඇත්ද, නැත්දැයි සෙවිය යුතු ආකාරයට පැමිණියාහු වෙති. එපරිද්දෙන්ම මෙම හික්‍ෂුවගේ අපරිග්‍රහිත කාලයෙහි යැයි විස්තර කළයුතුය. එසේම ඔහුට පෙර පරිග්‍රහණය නොකළ කාලයෙහි දළ දළ කාය, සංස්කාර සංසිද්ධවමිසි, සිතාබැලීම්, එක්තැන් කිරීම් පිළිබඳ මෙනෙහි කිරීමක් නැත. පරිග්‍රහණය කළ කල්හි (අල්ලාගත්) ඇත. එහෙයින් ඔහු පරිග්‍රහණය නොකළ කාලයට වඩා පරිග්‍රහණය කළ කල්හි කාය සංස්කාර සියුම් වේ. එහෙයින් පෞරාණිකයෝ කීහු:-

සාරදෙධ කායෙ විතොව - අධිමනනං පවත්නති
 අසාරද්ධමහි කායමහි - සුබ්බමං සමපවත්නති

දාහ සහිත කයෙහිද සිතෙහිද අධිමාත්‍රව පවතී. දාහ රහිත කයෙහි සියුම්ව පවතී.

පරිග්‍රහණයෙහිද දළය. ප්‍රථම ධ්‍යානොපචාරයෙහි සියුම්ය. එහිද දළය. ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි සියුම්ය. ප්‍රථමධ්‍යානයෙහිද ද්විතීය ධ්‍යාන උපචාරයෙහි දළය. ද්විතීය ධ්‍යානයෙහි සියුම්ය. ද්විතීයධ්‍යානයෙහිද, තෘතීය ධ්‍යාන උපචාරයෙහිද දළය. තෘතීය ධ්‍යානයෙහි සියුම්ය. තෘතීය ධ්‍යානයෙහිද චතුර්ථ ධ්‍යාන උපචාරයෙහිද දළය. චතුර්ථ ධ්‍යානයෙහි අති සියුම්ය. නො පැවැත්මටම පැමිණේ. මෙය දීඝභාණක, සංයුක්ත භාණකයින්ගේ මතයයි. මජ්ඣිම භාණකයෝ වනාහි, ප්‍රථමධ්‍යානයෙහි දළය. ද්විතීයධ්‍යාන උපචාරයෙහි සියුම්යයි. මෙසේ යට යට ධ්‍යානයෙන් මතු මතු ධ්‍යාන උපචාරයන්හි අති සියුම් බව කැමැති වෙති. සියල්ලන්ගේම මතයෙන් වනාහි පරිග්‍රහණය නොකළ කල්හි පැවැති කාය සංස්කාර පරිග්‍රහණය කළ කල්හි යටපත් වෙයි. පරිග්‍රහණය කළ කල්හි පැවැති කාය සංස්කාර ප්‍රථම ධ්‍යානොපචාරයෙහි -පෙ- චතුර්ථ ධ්‍යානොපචාරයෙහි පැවැති කාය සංස්කාර චතුර්ථ ධ්‍යානයෙහි දී යටපත් වෙයි. මෙය සමථ ක්‍රමයයි.

විදර්ශනාව පරිග්‍රහණය නොකළ කල්හි, පැවැති කාය සංස්කාර දළය. මහාභූත පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළ උපාදාරූප පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. සියලු රූප පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. අරූප පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. රූප අරූප පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. ප්‍රත්‍යය සහිත නාමරූප දර්ශනයෙහි සියුම්ය. එයද දළය. ලක්ෂණාරම්භණික විදර්ශනාවෙහි සියුම්ය. එයද දුර්වල විදර්ශනාවෙහි දළය. බලවත් විදර්ශනාවෙහි සියුම්ය. එහි පෙර කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම පළමු පළමු අංගයන්ට පසු පසු අංගයන්ගෙන් සංසිද්ධ දතයුත්තාහ. මෙසේ මෙහි දළ සියුම් බවද, සංසිද්ධ දතයුත්තාහ. මේ මෙහි කායානුපස්සනා වශයෙන් කියන ලද ප්‍රථම චතුෂ්කයෙහි අනුපිළිවෙළ පද වර්ණනාවයි.

මෙහි මෙම චතුෂ්කය ආදී කර්මිකයාගේ කර්මස්ථාන වශයෙන්

යු.සේයි. අනෙක් ත්‍රිවිධ චතුෂ්කයන් ධ්‍යානප්‍රාප්තයාගේ, වේදනා, චිත්ත ධර්මානුපස්සනා වශයෙනි. එහෙයින් මෙම කර්මස්ථානය වඩා ආනාපාන චතුර්ථ ධ්‍යානය ආසන්න කාරණයකොට විදර්ශනාවෙන් සිව්පිළිසිඹියා සමග අර්හත්වයට පැමිණෙනු කැමති ආදිකර්මික කුලපුත්‍රයා විසින් විශුද්ධි මාර්ගයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් සිල් පිරිසිදු කිරීම් ආදී සියලු කෘත්‍යයන් කොට සප්තාංග සමන්විත ගුරුවරයාගේ සමීපයෙහි පංචසන්ධික කර්මස්ථානය උගත යුතුය. එහි මෙම පඤ්ච සන්ධිත්‍රය. උගත, පරිපූර්ණ, උපට්ඨාන, අප්පණා, ලක්ඛණං යනුයි.

එහි 'උගත' නම් කර්මස්ථානයෙහි ඉගෙනීමයි. 'පරිපූර්ණ' නම් කර්මස්ථානය පිළිබඳව විමැසීමයි. 'උපට්ඨාන' නම්, කර්මස්ථානය පිළිබඳ වැටහීමයි. 'අප්පණා' නම් කර්මස්ථානයට පැමිණීම, 'ලක්ඛණ' නම් කර්මස්ථානයෙහි ලක්ෂණයි. මෙම කර්මස්ථානය මෙවන් ලක්ෂණයැයි කර්මස්ථාන ස්වභාවය සලකා බැලීම යැයි යු.සේයි.

මෙසේ පංචසන්ධික කර්මස්ථානය ඉගෙන ගනුයේ තමාද වෙහෙස නොවෙයි. ගුරුවරයාද වෙහෙස නොවේ. මෙසේ මදක් කියවා, බොහෝ කලක් සජ්ඣායනා කොට, මෙසේ පඤ්චසන්ධික කර්මස්ථානය ගුරුවරයාගේ සමීපයෙහි හෝ අන් තැනක හෝ උගෙන, අටළොස් දොෂ යුක්ත විහාරයන් දුරුකොට කරුණු පසෙකින් යුත්, සෙනසුනෙහි වසමින් විනාශ කරන ලද කුඩා පළිබෝධ ඇත්තේ, කරන ලද බත්කිස ඇත්තේ බත් මත දුරුකොට සුවසේ හිඳ, රත්නත්‍රය ගුණ සිහි කිරීමෙන් සිත මනාව සතුටුකොට, ගුරුවරයාගෙන් උගත්, එක් පදයක් හෝ නොපිරිහෙළනුයේ මෙම ආනාපාන සති කර්මස්ථානය මෙනෙහි කළයුතුය. එහි මේ මෙනෙහි කිරීම් ක්‍රමයයි.

ගණනා අනුබ්‍රතියා - ඵ්‍රසනා ධ්‍යනා සලලක්ඛණා

විච්චනා පාරිසුද්ධි - තෙසඤ්ච පටිපසසනාති

එහි ගණන යනු, ගණන් කිරීමය. අනුබ්‍රතියා යනු අනුගමනයයි. ඵ්‍රසනා යනු ස්පර්ශ කළ ස්ථානයයි. ධ්‍යනා යනු අප්පණාවයි. සලලක්ඛණා යනු විදර්ශනාවයි. විච්චනා යනු මාර්ගයයි. පාරිසුද්ධි යනු ඵලයයි. තෙසඤ්ච පටිපසසනා යනු ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණයයි.

එහි මේ ආදිකර්මික කුලපුත්‍රයා විසින් ප්‍රථමයෙන් ගණන් කිරීමෙන් මෙම කර්මස්ථානය මෙනෙහි කළයුතුය. ගණන් කරන්නහු විසින් පහකින් යට නොතැබිය යුතුය. දසයකින් මත්තෙහි ගෙන නොයා යුතුය. අතරතුර කැඩීමක් නොදැක්විය යුතුය. පහකින් යට තබන කල්හි බාධක සහිත අවකාශයෙහි චිත්තෝත්පාද දගලයි. බාධා සහිත ගාලෙහි අවහිර වූ ගව සමූහයා මෙන්, දසයකින් මත්තෙහි ගෙනයන්නහුට ගණන් නිශ්‍රිත චිත්තෝත්පාද වෙයි. අතර කැඩීගිය බැව් දකින්නට මාගේ කර්මස්ථානය මස්තකප්‍රාප්ත වූයේද, නොවූයේදැයි සිත කම්පනයට පත්වේ. එහෙයින් එම දෝෂයන් දුරුකොට ගණන් කළයුතුය. ගණන් කරන්නහු විසින්ද පළමුව මඤ්ඣාමි ගණන් කිරීමෙන් ධාන්‍ය මණ්ඩන ගණන් කිරීමෙන් ගණන් කළයුතුය. ධාන්‍ය මනින්නා නැළිය පුරවා එකයයි කියා භාජනයකට දමයි. නැවත පුරවනුයේ කිසි කසල ද්‍රව්‍යයක් දැක ඉවත දමන්නේ, එකයි, එකයි යනුවෙන් කියයි. දෙක, දෙක ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. එපරිද්දෙන් මොහු විසින්ද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්හි යමක් වැටහේද, එය ගෙන එකයි, එකයි ආදිකොට, දහය දහය දක්වා පවත්නා වූ පවත්නා වූම ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන් සලකා ගණන් කළ යුතුය. ඔහුට මෙසේ ගණන් කරන කල්හි නික්මෙන්නා වූද, පිටිසෙන්නා වූද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ප්‍රකට වෙයි. ඉක්බිති මොහු විසින් එම මත්දගාමි ගණන් කිරීමද, ධාන්‍ය මනින ගණන් කිරීමද අත්හැර සීඝ්‍ර ගණන් කිරීමෙන්, ගොපල්ලාගේ ගණන් කිරීමෙන් ගණන් කළ යුතුය. දක්ෂ ගොපල්ලා කැටගල් උකුලෙන් ගෙන රැන හා කෝටුව අතැතිව උදෑසන ගාලට ගොස්, ගවයින්ගේ පිටට පහරදී, බාධක ස්තම්භය, මත හිඳගත්තේ, දොරකඩට පැමිණි ගවයා, එක, දෙකයයි කැටගල් දමමින් ගණන් කරයි. තුන්යම් රාත්‍රියක් පීඩා සහිත අවකාශයෙහි, දුකින් විසූ ගවසමූහයා නික්මෙනුයේ, ඔවුනොවුන් ගැටෙමින් වේගයෙන්, වේගයෙන්, රාශි රාශිව නික්මෙයි. ඔහු වේගයෙන් තුන, හතර, පහ, දහය යයි ගණන් කෙරේමය. මෙසේ එම යෝගියාටද පළමු ක්‍රමයෙන් ගණන් කරන කල්හි ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස ප්‍රකටව සීඝ්‍ර සීඝ්‍රව නැවත නැවත එහා මෙහා යෙයි. ඉක්බිති ඔහු විසින් නැවත නැවත එහාමෙහා යෙත්යැයි දැන, ඇතුළතද, පිටතද ගණන් නොගෙන, දොරකඩට පැමිණි පැමිණි ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාසයෙන්ම ගෙන, එක, දෙක-තුනහතර-පහ-එක-දෙක-තුන-හතර-පහ-සය -පෙ- සත, අට, නවය, දහය යැයි සීඝ්‍ර සීඝ්‍රව ගණන් කළයුතුමය. ගණන් කිරීම පිළිබඳව වූ කමටහනෙහි ගණන් කිරීමේ බලයෙන්ම සිත එකඟ වේ. හබල ආධාරයෙන් සැඩ දියපහරෙහි නැව නතරකර තැබීම මෙනි. මෙසේ ඔහුට සීඝ්‍ර සීඝ්‍රව ගණන් කරන කල්හි

කමටහන නිරතුරු පවත්නාක් මෙන්ව වැටහේ. ඉක්බිති නිරතුරු පවතියැයි දැන ඇතුළතද පිටතද වාතය, පරිග්‍රහණය නොකොට, පළමු ක්‍රමයෙන්ම වේගයෙන් ගණන් කළයුතුය. ඇතුළත පිවිසෙන වාතය සමග, සිත ප්‍රවේශ කරන කල්හි, අභ්‍යන්තරය වාතයෙන් මඬනා ලද කල්හි, මේදය පිරුණාක් මෙන් වේ. පිටත නික්මෙන වාතය සමග සිත බැහැරවන හෙයින්, පිටත බොහෝ අරමුණුවල සිත විකේෂ්ප වේ. ස්පර්ශිත අවකාශයෙහි සිත පිහිටුවා වඩන්නනුටම භාවනාව සම්පූර්ණ වේ. එහෙයින් කියන ලදී. 'ඇතුළතද, පිටතද වාතය පරිග්‍රහණය නොකොට පළමු ක්‍රමයෙන්ම වේගයෙන් ගණන් කළයුතුය. කොපමණ කාලයක් එය ගණන් කළයුතුද? ගණන් කිරීමකින් තොරව ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ආරම්භණයන්හි සිත පිහිටාද එතෙක් කල් කළයුතුය. පිටත පැතිරීගිය විතර්ක සිදු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ආරම්භණයන්හි සිතිය පිහිටුවීම සඳහාම ගණන් කිරීම කළයුතුය.

මෙසේ ගණන් කිරීමෙන් මෙනෙහිකොට, අනුබ්‍රැහ්මන (පසුපස යැමි) වශයෙන් මෙනෙහි කළයුතුය. අනුබ්‍රැහ්මන නම් ගණන හකුළුවා සිතියෙන් නිරතුරු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස අනුගමනයයි. එය මුල, මැද, අග අනුගමනය වශයෙන් නොවේ. එහි මුල, මැද, අග අනුගමනයෙහි ආදීනව යට කියන ලදී. එහෙයින් අනුබන්ධන වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නනු විසින්, එක්වරම මුල, මැද, අග වශයෙන් මෙනෙහි කළයුතුය. තව, ස්පර්ශ කිරීම් වශයෙන්ද පිහිටුවීම් වශයෙන්ද මෙනෙහි කළ යුතුය. ගණන් අනුගමන වශයෙන් මෙන්ම, ස්පර්ශ කිරීම්, පිහිටුවීම් වශයෙන් වෙන්ව මෙනෙහි කිරීමක් නැත. ස්පර්ශ කළ කළ තන්හිම ගණන් කරනුයේ, ස්පර්ශ කිරීමෙන් මෙනෙහි කරයි. එහිම ගණන හකුළුවා ඒවා සිතියෙන් අනුගමනය කරනුයේ, අර්පණා වශයෙන්ද, සිත පිහිටුවනුයේ අනුගමනයෙන්ද, ස්පර්ශයෙන්ද, පිහිටුවීමෙන්ද මෙනෙහි කෙරේ යයි යු.සේයි. ඒ මෙම අර්ථය අර්ථකථාවන්හි කියන ලද කොරාගේද, දොරටුපාලයාගේද උපමාවෙන් මෙහිම පෙළෙහි කියන ලද කියත් උපමාවෙන්ද දතයුතුය.

ඒ මෙහි කොරාගේ උපමාවයි. යම්සේ නම් දෝලාවෙහි ක්‍රීඩා කරන්නා වූ, මව හා පුතු දෝලාවෙහි බහා, එහිම දෝලාස්තම්භ මුල සිටියේ, ක්‍රමයෙන් එන්නා වූද, යන්නා වූද, දෝලා ප්‍රවරුවෙහි දෙකෙළවරද, මධ්‍යයද දකීද? දෙකෙළවරද මධ්‍යයද දර්ශනය සඳහා ව්‍යාවාත නොවේද? එපරිද්දෙන්ම භික්ෂුවද සිතිය ලෙසින් මනාව බඳනා ලද ටැඹ මුල සිට ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස දෝලාවට දමා එහිම නිමිත්තෙහි සිතියෙන් හිඳිනුයේ,

ක්‍රමයෙන් එන්නා වූද, යන්නා වූද, ස්පර්ශ ස්ථානයන්හි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ මූල, මැද, අග සිතියෙන් අනුව යන්නේ එහිම සිත තබා බලයි. ඒවා දැකීම සඳහා ව්‍යාවෘත නොවේ. මේ කොරාගේ උපමාවයි.

මෙය වනාහි දොරටුපාලයාගේ උපමාවයි. යම්සේ වනාහි දොරටුපාලයා, නගරයෙහි ඇතුළෙහි හා පිටත මිනිසුන් දැක නුඹ කවරෙක්ද? කොහි සිට පැමිණියෙහිද? කවර තැනකට හෝ යන්නෙහිද? නුඹගේ හස්තයෙහි කීමෙක්දැයි නොවිමසයි. ඔහුට ඒවා පවරා නැත. දොරකඩට පැමිණි පැමිණියහුම පිළිබඳ විමසයි. එපරිද්දෙන්ම මෙම භික්ෂුවට ඇතුළට පිවිසි වාතයන්ද, පිටත නික්මෙන වාතයන්ද පිළිබඳ අවශ්‍යතා නොවේ. දොරකඩට පැමිණි පැමිණි වාතයන් පිළිබඳ සෙවීම පමණක් ඔහුට අයත්ය. මේ දොරටුපාල උපමාවයි.

කියතෙහි උපමාව වනාහි, 'නිමිත්තං අසසාය පසසාති' ආදී ක්‍රමයෙන් යු.සේයි. මෙහි වනාහි එහි පැමිණි නොපැමිණි වශයෙන් මෙනෙහි නොකිරීම් මාත්‍රයම ප්‍රයෝජනයැයි දතයුතුය. මෙම මෙනෙහි කරන කල්හි සමහරෙකුට නිමිත්තද උපදී. සෙසු ධ්‍යානාංගයන්ගෙන් යුක්ත වූ, අර්පණා සංඛ්‍යාත සිත පිහිටුවීම සම්පූර්ණ වේ. සමහරෙකුට ගණන් වශයෙන්ම, මෙනෙහි කරනකාලයෙහි පටන් යම්සේ දාහ සහිත දැඩි ස්වභාව ශරීර ඇතියහුගේ ඇඳෙහි හෝ පුටුවෙහි හෝ හිඳගන්නා කල්හි, ඇඳ පුටු පහන් වේ. (ගිලාබසී) නාද කරයි. ඇතිරිල්ල රැලි ගන්වයි. දාහ රහිත ලිහිල් ස්වභාවයෙන් යුත් ශරීර ඇතියහුගේ හිඳගන්නා කල්හි ඇඳ පුටු පහන් නොවේ. නාද නොකරයි. ඇතිරිල්ල රැලි නොගන්වයි. ඇඳ පුටු කපුපුළුන් පිරවූවාක් මෙන් වෙයි. කුමක් හෙයින්ද යත්, දාහ රහිත ලිහිල් ස්වභාව සහිත ශරීරය සැහැල්ලු වෙයි. එපරිද්දෙන්ම ගණන් කිරීම් වශයෙන් මෙනෙහි කිරීමට ආරම්භ කළ කාලයෙහි පටන් අනුක්‍රමයෙන් දළ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිරුද්ධ කිරීම් වහයෙන් ශරීරයෙහි විඩාව (තද ස්වභාවය) සන්සුන් කල්හි ශරීරයද, සිතද සැහැල්ලු වේ. ශරීරය අහසට පනින්නාක් වැනි ස්වභාවයකට පැමිණියාක් මෙන් වෙයි. ඔහුගේ දළ ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාසයන් නිරුද්ධ කල්හි, සියුම් ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිමිති අරමුණුකොට සිත පවතියි. එයද නිරුද්ධ කල්හි එකින් එක අභියස සියුම් ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාස නිමිති අරමුණුකොට පවතීමය. ඒ මෙම අර්ථය මතු කියනු ලබන ලෝභ තලියෙහි උපමාවෙන් දත යුතුය. අනෙක් කර්මස්ථාන මතු මත්තෙහි ප්‍රකට වෙයි. මෙය එසේ නොවේ. මෙය වනාහි මතු

මත්තෙහි වඩන වඩනා කල්හි සියුම් භාවයට යයි. වැටහීමද නොඑළඹේ. එය මෙසේ නොවැටහෙන කල්හි, ඒ හික්කු ව විසින් දැන් මාගේ කර්මස්ථානය නැසුණිදැයි, ගුරුවරයාගෙන් විමසන්නෙමි යි ඒ හික්කු ව විසින් හුනස්නෙන් නැගිට නොයා යුතුය. ඉරියව් කඩකොට යන කල්හි කර්මස්ථානය අලුත් අලුත්ම වේ. හුන් අයුරින්ම කොටස් වශයෙන් ගෙනහැර බැලිය යුතුය.

ඒ මෙහි ගෙන එන ක්‍රමයයි. ඒ හික්කු ව විසින් කර්මස්ථානයෙහි නොවැටහෙන බව දැන මෙසේ සිතා බැලිය යුතුය. මෙම ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාස කොන්දන්හි ඇත්ද? කොතැන්හි නැත්ද, කවරෙකුට හෝ ඇත්ද? කවරෙකුට හෝ නැත්ද යනුවෙන් ඉක්බිති මෙසේ සිතා බලන කල්හි මෙම ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාස මචිකුස තුල නැත. දියෙහි කිමිදුණුවන්ට නැත. හදිසි කම්පනාදියෙන් විසාඥී වූවන්ට, මළවුන්ට, චතුර්ථ ධ්‍යානයට සමවන්නවුන්ට, රූපාරූප භවයන්ගෙන් යුක්ත වූවන්ට, නිරෝධ සමවතට සමවන්නවුන්ට යයි දැන මෙසේ තමාම තමාට නුවණැතිය. නුඹ මචිකුස ගත නොවූයේ නොවේද? දියෙහි කිමිදුණේ නොවූයේය. නොමළේය. චතුර්ථ ධ්‍යානයට නොසම වනුයේය. රූපාරූප භවයන් සමග යුක්ත නොවූයේය. නිරෝධ සමවතට නොසමවැදුණේය. නුඹට ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස ඇත්තේමය. නුවණ මද හෙයින් අල්ලාගන්ට නොහැකි වූයේයයි ආපසු චෝදනා කළයුතුය. ඉක්බිති මොහු විසින් ප්‍රකෘති ස්පර්ශ වශයෙන් සිත පිහිටුවා මෙනෙහි කිරීම පැවැත්විය යුතුයි. මේවා දීර්ඝ නාසිකයාගේ නාස්ප්‍රච්ඡි ගැටෙමින් පවතී. හුස්ම නාසිකයාගේ උඩුතොලය. එහෙයින් මොහු විසින් මෙනම් ස්ථාන ගැටෙයි යි නිමිත්ත තැබිය යුතුය. මෙම කරුණම සැලකිල්ලට ගෙන භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලදී. මහණෙනි, මම මුළාවූ සිහි ඇති, මනා නුවණින් තොරවූවනුට ආනාපාන සති භාවනාව නොවදාරමි. කෙසේ වෙතත්, යම්කිසි කමටහනක් වේද, එය සිහි ඇති මනා නුවණැත්තනුට සමෘද්ධ වේ. මෙයින් අන්‍ය කමටහනක් මෙනෙහි කරන්නනුට ප්‍රකට වේ. මෙම ආනාපාන සති කර්මස්ථානය බරය. මෙම බර භාවනාව බුදු, පසේබුදු, බුද්ධපුත්‍ර මහා පුරිසයන්ගේම මනසිකාරයට භූමි වූයේය. අන්‍යයන්ට නොවේ. යම් යම් අයුරකින් මෙනෙහි කරයිද? ඒ ඒ අයුරින් ශාන්තද සියුම්ද වේ. එහෙයින් මෙහි බලවත් විදින කල්හි ඉදිකටුවද, සියුම්ව කැමැති විය යුතුය. ඉදිකටු සිදුරද, එයට වඩා ඉතා සියුම්ය. එපරිද්දෙන්ම මට්ටම් සිතිඳු වස්ත්‍රයක් බඳු මෙම කමටහනෙහි භාවනා කාලයෙහි, ඉදිකටු හා සමාන සිතියද,

ඉඳිකටු සිදුර හා සමාන ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රඥාවද, බලවත්ව කැමැති විය යුතුය. එම සිහිය හා ප්‍රඥාවන්ගෙන් යුක්ත වූ හික්‍ෂුච විසින්, එම ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස ප්‍රකෘතියෙන් ස්පර්ශ කළ ස්ථානය හැර අන් තන්හි නොසෙවිය යුතුය. යම්සේ වනාහි ගොවියා, කෙන, සීසා, ගොණුන් මුදා ගොදුරු මුවකොට, සෙවනෙහි හුන්නේ විවේක ගන්නේය. ඉක්බිති, ඔහුගේ එම ගොන්නු වේගයෙන් පිටිසෙන්නාහුය. යමෙක් දක්‍ෂ ගොවියෙක් වේද? හෙතෙම නැවත ඔවුන් අල්ලාගෙන කටයුතුවල යොදවනු කැමැතියේ, ගොණුන්ගේ පියසටහන් අනුව වනයෙහි නොඇවිදියි. ඉක්බිති රැහැනද කෙට්ටද ගෙන ඍජුවම උන්ගේ පැන් බොන තොටුපොළට ගොස් හිඳි හෝ වැදහෝනේ හෝ වෙයි. ඉක්බිති ඒ ගොණුන් දිවාකාලය කැලයෙහි හැසිර, පැන් බොන තොටට බැස, දිය නා දියබි එගොඩ වී සිටියවුන් දැක, රැහැනෙන් බැද කෙට්ටෙන් විඳිමින් ගෙනවුත් නගුලෙහි යොදා නැවත කර්මාන්ත කරයි. එපරිද්දෙන්ම එම හික්‍ෂුච විසින් එම ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස ප්‍රකෘතියෙන් ස්පර්ශ කළ තන්හිම සෙවිය යුතුය. අන්තන්හි නොසෙවිය යුතුය. සිහිය නමැති රැහැනද, ප්‍රඥාව නමැති කෙට්ටද ගෙන ප්‍රකෘතියෙන් ස්පර්ශ කළ ස්ථානයෙහි සිත තබා මනසිකාරය පැවැත්විය යුතුය. මෙසේ මෙනෙහි කරන්නා වූ ඔහුට නොබෝ කලෙකින්ම පැන් බොන තොටෙහි ගොණුන් මෙන් එම ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වැටහෙයි. ඉක්බිති ඔහු විසින් සිහිය නමැති යොතින් බැද, එම ස්ථානයෙහිම යොදා ප්‍රඥා නමැති කෙට්ටෙන් විඳින්නහු විසින් නැවත නැවත කමටහනෙහි යෙදිය යුතුය. මෙසේ යෙදෙන්නා වූ ඔහුට නොබෝ කලෙකින්ම නිමිත්ත වැටහේ. එය වනාහි සියල්ලන්ටම එක සමාන නොවේ. තවද සමහරෙකුට සුවපහස් උපදවමින් කපු පුළුන් (කපු පුළුන්වලින්) හටගත් වායු දහරාවක් මෙන්ද, වැටහේයයි ඇතැමෙක් කීහු. මේ වනාහි අටුවාවන්හි විනිශ්චය යයි. මෙය වනාහි සමහරෙකුට තාරකා රුවක් මෙන්ද, මැණික් බෝලයක් මෙන්ද, මුතු බෝලයක් මෙන්ද, සමහරෙකුට කර්කශ ස්පර්ශ හටගෙන කපුඇට මෙන්ද, දැව අරටු ඉඳිකටුවක් මෙන්ද, සමහරෙකුට හවඬියෙහි නූලක් මෙන්ද, මල්දමක් මෙන්ද, දුම් සිළුවක් මෙන්ද, සමහරෙකුට පළල් වූ මකුළු හූයක් මෙන්ද, වලාපටලයක් මෙන්ද, නෙළුම්මලක් මෙන්ද, රියසකක් මෙන්ද, සඳමඬලක් මෙන්ද, හිරුමඬලක් මෙන්ද වැටහේ. එයද වනාහි, බොහෝ හික්‍ෂුන් රැස්ව, සුත්‍රාන්ත ගණ සථිකධායනා කොට හුන්කල්හි එක් හික්‍ෂුවක් විසින්, ඔබට කවරාකාරයක්ව, මෙම සූත්‍රය වැටහේදැයි කීකල්හි, එක් අයෙක්, මට මහා කන්දකින් හටගෙන ගලා බස්නා නදියක් මෙනැයි කීය. අනෙකෙක්

මට එක් වන ජේළියක් මෙනැයිද, අනෙකෙක් මට සිහිල් සෙවනැති මනා අනුපතරින් යුත්, එලබර හරිත වර්ණ එක් රුකක් මෙන්යයි කිය. ඔවුන්ට එම එකම සූත්‍රය සංඥා නානාප්‍රකාර භාවයෙන්, වෙනස් ආකාරයෙන් වැටහේ. එය සංඥාවෙන් ජනිතය. සංඥා නිදානය. සංඥා ප්‍රභවයැ. එහෙයින් සංඥා නානත්වයෙන්, නොයෙක් ආකාරයෙන් වැටහේයයි දතයුතුය. මෙසේ නිමිති වැටහුණු කල්හි ඒ හික්ෂු ව විසින් ගුරුවරයාගේ සම්පයට ගොස්, 'ස්වාමීනි, මට මෙබඳු වූවක් (මෙබඳු ආකාරයක්) නම් වැටහේයයි දැනුම්දිය යුතුය. ගුරුවරයා විසින් ඇවැත්නි, මෙය නිමිත්තය. සත්පුරුෂය, කමටහන නැවත නැවත මෙනෙහි කරවයි කිවයුතුය. ඉක්බිති මොහු විසින් නිමිත්තෙහි සිත තබාගත යුතුය. මෙසේ මොහුට මෙනැන් පටන් මෙය යථතා වශයෙන් භාවනාව වේ. පුරාණයන් විසින් යු.සේයි.

නිමිතෙත යථයං චිතතං - නානාකාරං විභාවයං

ධීරො අසසාස පසසාසෙ - සකං චිතතං නිබ්බන්ධි

නිමිත්තෙහි සිත තබනුයේ, නොයෙක් ආකාරයන් ප්‍රකට කරමින් ප්‍රාඥයා ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්හි තම සිත බදී.

මෙසේ ඔහුට නිමිත්ත වැටහීමෙහි පටන් නිවරණයෝ විෂ්කම්භනය කරන ලද්දාහුම, කෙලෙස්හු සන්සුන් වූවාහුම වෙති. සිත උපචාර සමාධියෙන් සමාධිගත වූයේමය. ඉක්බිති මොහු විසින් එම නිමිත්ත වර්ණ වශයෙන් මෙනෙහි නොකටයුතුය. ලක්ෂණ වශයෙන් ප්‍රත්‍යවේක්ෂා නොකටයුතුය. තවද වනාහි ක්ෂත්‍රිය මහේෂිකාවගේ සක්විති ගැබක් මෙන්ද, ගොවියෙකු විසින් ඇල් සහල්, යව ගබඩාවක් මෙන්ද, ආවාස ආදී සප්ත අසත්ප්‍රායයන් දුරුකොට, එම සප්ත සත්ප්‍රායයන් සෙවුණහු විසින් මනාව රැකිය යුතුය. ඉක්බිති එය මෙසේ රැක නැවත නැවත මෙනෙහි කිරීම් වශයෙන් වෘද්ධියට, අභිවෘද්ධියට පමුණුවා, දස වැදෑරුම් අර්ථණා කොශලයන් සම්පාදනය කළයුතුය. චිරයය සමතාවය යෙදිය යුතුය. මෙසේ උත්සාහ කරන්නා වූ ඔහුට, විශුද්ධි මාර්ගයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්, එම නිමිත්තෙහි චතුර්ථ, පඤ්චමධ්‍යානයෝ උපදිති. මෙසේ උපන් චතුර්ථ, පඤ්චමධ්‍යානී හික්ෂු ව, සලලකඛණ විවට්ටන වශයෙන් කමටහන් වඩා පාරිශුද්ධත්වයට පත්වනු කැමැතියේ එම ධ්‍යානයම පස් ආකාරයකින්, වසීප්‍රාප්ත කොට, ප්‍රගුණකොට නාමරූප පිරිසිදු දැන, විදර්ශනා පිහිටුවයි. කෙසේද, හෙතෙම සමච්ඡිත්ත නැගිට ආශ්වාස-ප්‍රශ්වාසයන්ගේ හටගැන්මද, කර්ෂකයද (මවුපියන් නිසා හටගත් ශරීරයද) සිතද යන මේවා බලයි.

යම්සේනම් ලෝකුරුවාගේ මයිනහමින් පිඹින කල්හි, භස්ත්‍රාව (හම් පසුම්බිය) පුරුෂයාගේ ජනිත උත්සාහය හේතුකොට වාතය පිරි හැසිරේද? එපරිද්දෙන්ම කයද, සිතද ආශ්‍රයකොට ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස පවතී. ඉක්බිති ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ද කය, රූපයද, සිතද ඒවා එකට යෙදුණු ධර්මයන්ද, අරූපයයිද නිගමනය කරයි. මෙසේ නාමරූප නිශ්චය කොට, එයට හේතු සොයයි. සොයනුයේද, එය දැක ත්‍රෛකාලයන්හි, නාමරූපයාගේ පැවැත්ම අරඹයා සැක දුරුකරයි. දුරුකරන ලද සැක ඇතියේ, කලාප සම්මර්ශන වශයෙන් අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්මයැයි ත්‍රිලක්ෂණයට නංවා, හටගැනීම්, විනාශවීම් අනුව බැලීමෙන් උපන්, ආලෝකාදී දස විදර්ශනා උපක්ලේශයන් දුරුකොට, උපක්ලේශයන්ගෙන් තොර, උදයව්‍යයානුපස්සනා ඥාණය මාර්ගයයි නිශ්චයකොට, උදය හැර භංගානුපස්සනාවට පැමිණ නිරතුරු භංගානුපස්සනාවෙන් භය වශයෙන් වැටහුණු කල්හි, සියලු සංස්කාරයන්හි කලකිරෙනුයේ, නොඇලෙනුයේ, මිඳෙනුයේ, පිළිවෙළින් සිව් ආර්ය මාර්ගයන්ට පැමිණ අර්හත් ඵලයෙහි පිහිටා, එකුත්විසි ප්‍රභේද වූ, පුත්‍රාවේක්ෂණ ඥාණයෙහි කෙළවරට පැමිණියේ දෙවියන් සහිත ලෝකයාගේ අග්‍රදක්ෂිණාර්ථ බවට පත්වේ. මෙතෙකින් ඔහුගේ ගණන් කිරීම මුල්කොට විදර්ශනා කෙළවර කොට ඇති ආනාපාන සති සමාධි භාවනාව සමාප්ත වේ.

මේ සර්වාකාරයෙන් ප්‍රථම චතුෂ්ක වර්ණනාවයි.

අනෙක් ත්‍රිවිධ චතුෂ්කයන්හි, වෙන්ව කර්මස්ථාන භාවනා ක්‍රමයක් නම් නැත. එහෙයින් අනුපද වර්ණනා ක්‍රමයෙන්ම ඒවාහි මෙසේ අර්ථ දැක්වුණුය. පිති පටිසංවේදී යනු ප්‍රීතිය මනාව විඳිනු ලබන්නක් කරනුයේ, ප්‍රකට කරනුයේ ආශ්වාස කරන්නෙමි. ප්‍රශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මෙයි. එහි දෙයාකාරයකින් ප්‍රීතිය මනාව දැනගත්තේ වෙයි. අරමුණු වශයෙන්ද අසම්මෝහ වශයෙන් ද වේ. කෙසේ ආරම්භණ වශයෙන් ප්‍රීතිය මනාව දැනගත්තේ වේද, ප්‍රීති සහිත දෙදැහැන්හි සමවදියි. එහි සමවත් කෙණෙහි ධ්‍යාන ප්‍රතිලාභයෙන්, ඊට අදාළ අරමුණෙහි මනාව දැනගත් හෙයින් ආරම්භණ වශයෙන් ප්‍රීතිය මනාව දැනගත්තේ වේ. අසම්මෝහ වශයෙන් කෙසේද? ප්‍රීති සහිත දෙදැහැන්හි සමවැද නැගිට, ධ්‍යානය හා එකට යෙදුණු ප්‍රීතිය ක්‍ෂය ව්‍යය වශයෙන් විමසා බලයි. ඔහුට විවසුන් කෙණෙහි ලක්ෂණ අවබෝධයෙන් අසම්මෝහ වශයෙන් ප්‍රීතිය මනාව දැනගත්

වේ. එම ක්‍රමයෙන්ම සෙසු පදයන්ද අර්ථ වශයෙන් දතයුත්තාහ. මෙය වනාහි මෙහි විශේෂ මාත්‍රයයි. ත්‍රිවිධ ධ්‍යානයන්ගේ වශයෙන් සුඛ පටිසංවේදිකා සුවය මනාව දැනගත්තේ වෙයි. සිව් ධ්‍යානයන්ගේ වශයෙන් චිත්ත සංඛාරො පටිසංවේදිකො චිත්ත සංඛාර මනාව දැනගැනීම වෙයි. චිත්ත සංඛාරො යනු වේදනා සංඥා ස්කන්ධයෝය. පසසමහයං චිත්ත සංඛාරං යනු දළ දළ චිත්ත සංස්කාර සන්සිදුවනුයේ, නිරුද්ධ කරනුයේ යන අර්ථයි. එය විස්තර වශයෙන් කාය සංස්කාරයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් දතයුතුය. තවද, මෙහි ප්‍රීති පදයෙහි ප්‍රීති ශීර්ෂයෙන් වේදනාව යු.සේයි. සුඛ පදයෙහි ස්වරූපයෙන්ම වේදනාවය. චිත්ත සංස්කාර පද ද්වයෙහි සංඥාවද වේදනාවද වෛතසිකයි. එම ධර්ම සිත හා බැඳී චිත්ත චිත්ත සංස්කාරයයි කියනු ලබන හෙයින්, සංඥාව හා එකට යෙදුණු වේදනාව යැයි වේදනානුපස්සනා ක්‍රමයෙන් මෙම චතුෂ්කය වදාරන ලදැයි දතයුතුය.

තෙවන චතුෂ්කයෙහිද, සිව් ධ්‍යානයන්ගේ වසයෙන් චිත්ත පටිසංවේදිකාව දතයුත්තේය. අභිපපමොදයං චිත්තං යනු සිත සතුටු කරනුයේ, විශේෂයෙන් සතුටු කරනුයේ, ප්‍රීතිමත් කරනුයේ විශේෂයෙන් ප්‍රීතිමත් කරනුයේ, ආශ්වාස කරන්නෙමි. ප්‍රශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මෙයි. එහි දෙයාකාරයකින් අභිප්‍රමෝදය වේ. සමාධි වශයෙන්ද විදර්ශනා වශයෙන්ද වේ. සමාධි වශයෙන් කෙසේද? ප්‍රීති සහිත දෙදැහැන්හි සමවදියි. එය සමාපත්තිඝෂණයෙහි ඒවා යෙදුණු ප්‍රීතියෙන් සිත සතුටු කරයි. විශේෂයෙන් ප්‍රීතිමත් කරයි. විදර්ශනා වශයෙන් කෙසේද? ප්‍රීති සහිත දෙදැහැන්හි සමවැදී, නැගිට ධ්‍යානය හා එකට යෙදුණු ප්‍රීතිය ඝෂය, ව්‍යය වශයෙන් විමසා බලයි. මෙසේ විදර්ශනා ඝෂණයෙහි ධ්‍යානය හා එකට යෙදුණු ප්‍රීතිය අරමුණුකොට සිත සතුටු කරයි. විශේෂයෙන් ප්‍රීතිමත් කරයි. මෙසේ පිළිපැන්නේ, 'අභිපපමොදයං චිත්තං අසසසිසසාමි පසසසිසසාමිති සිකඛති' යයි යු.සේයි.

සමාදහං චිත්තං යනු ප්‍රථමධ්‍යානාදී වශයෙන් අරමුණෙහි සිත සමව අල්වාගනුයේ, සමව තබනුයේ, එම ධ්‍යානයන්ට සමවැද, නැගිට ධ්‍යානය හා එකට යෙදුණු සිත ඝෂය, ව්‍යය වශයෙන් මෙතෙහි කරන කල්හි, විදර්ශනා ඝෂණයෙහි ලඝෂණ අවබෝධයෙන් ඝෂණික සිතෙහි එකඟතාව උපදී. මෙසේ උපන්නා වූ, ඝෂණික සිතෙහි එකඟතාව වශයෙන්ද, අරමුණෙහි සිත සමව අල්ලාගනුයේ, සමව තබනුයේ, 'සමාදහං චිත්තං අසසසිසසාමි, පසසසිසසාමිති සිකඛති' යි යු.සේයි.

විමොචයං චිත්තං යනු ප්‍රථමධ්‍යානයෙන්, නිවරණයන්ගෙන් සිත මුදවනුයේ, මනාව මුදවනුයේ, ද්විතීය ධ්‍යානයෙන් චිත්තක විචාරයන්ගෙන්ද, තෘතීය ධ්‍යානයෙන් ප්‍රීතියගෙන්ද, චතුර්ථ ධ්‍යානයෙන් සුඛ, දුක්ඛයන්ගෙන්ද සිත මුදවනුයේ මනාව මුදවනුයේ, එම ධ්‍යානයන්ට සමවැද, නැගිට ධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්ත සිත ඤාය වාය වශයෙන් විමසා බලයි. හෙතෙම විදර්ශනාක්‍ෂණයෙහි, අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය සංඥාවෙන් සිත මුදවනුයේ, මනාව මුදවනුයේ, දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සුව සංඥාවගෙන්ද, අනාත්මානුපස්සනාවෙන්, ආත්ම සංඥාවගෙන්ද, නිර්විද්‍යානුපස්සනාවෙන් තෘෂ්ණාවගෙන්ද, විරාගානුපස්සනාවෙන් රාගයෙන්ද, නිරෝධානුපස්සනාවෙන්, හටගැන්මෙන්ද, සිත මුදවනුයේ මනාව මුදවනුයේ ආශ්වාස කරනුයේද, ප්‍රශ්වාස කරනුයේද වේ. එහෙයින් 'විමොචයං චිත්තං අසසසිසසාමි - පසසසිසසාමි සිකඛන' යැයි යු.සේයි. මෙසේ චිත්තානුපස්සනා වශයෙන් මෙම චතුෂ්කය වදාරන ලදැයි දතයුතුය.

සිව්වන චතුෂ්කයෙහි, අනිව්‍යානුපස්සි යන මෙහි පළමුව අනිත්‍යය දතයුතුය. අනිත්‍යතාව දතයුතුය. අනිත්‍යානුපස්සනාවද දතයුතුය. අනිත්‍ය අනුව බලන්නා දතයුතුය.

එහි අනිත්‍යය යනු පංචස්කන්ධයයි. කුමක් හෙයින්ද? හටගැන්ම, වෙනස්වීම්, විනාශය යන ස්වභාව හෙයින්. අනිවචනා යනු එම හටගැනීම් විනාශවීම්, වෙනස්වීම්හිම, කලක් පැවැත විනාශවීමයි. හටගත්තවුන්ගේ එම ආකාරයෙන්ම නොසිට ක්‍ෂණයක් පාසා විනාශයෙන් බිඳේයයි අර්ථයි. අනිව්‍යානුපස්සනා යනු එම අනිත්‍යතා වශයෙන් රූපාදීන්හි අනිත්‍යයයි නුවණින් විමසා බැලීමයි. අනිව්‍යානුපස්සි යනු එම නුවණින් විමසා බැලීමෙන් යුක්ත වූයේ. එහෙයින් මෙවන් ස්වභාවයෙන් යුක්ත වූයේ ආශ්වාස කරනුයේද, ප්‍රශ්වාස කරනුයේද මෙහි අනිව්‍යානුපස්සි අසසසිසසාමි පසසසිසසාමිති සිකඛනි යයි දතයුතුය.

විරාගානුපස්සි යන මෙහි විරාග ද්වයයකි. ඤාය විරාගය, අත්‍යන්ත විරාගයද වශයෙනි. එහි ඤාය විරාගය යනු සංස්කාරයන්ගේ ක්‍ෂණයක් පාසා වන බිඳීමයි. අත්‍යන්ත විරාගය යනු නිර්වාණයයි. විරාගානුපස්සනා එම ද්වයය නුවණින් දැකීම් වශයෙන් පැවැති විදර්ශනාවද, මාර්ගයද වේ. එම දෙවැදෑරුම් වූද, අනුපස්සනාවන්ගෙන් යුක්තව, ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කරනුයේද, විරාගානුපස්සි අසසසිසසාමි පසසසිසසාමිති සිකඛනි යයි දතයුතුය.

නිරෝධානුපසසී පදයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. පටිනිසසගගානුපසසී යන මෙහිද, අත්හැරීම් ද්වයයකි. පරිත්‍යාග වශයෙන් අත්හැරීමද පැනවැදීම් වශයෙන් අත්හැරීමද වේ. අත්හැරීමම නුවණින් බැලීම පටිනිසසගගානුපසස නායි. එය විදර්ශනා මාර්ගයට විශේෂ නාමයකි. විදර්ශනාව වනාහි තදංග වශයෙන් ස්කන්ධ අභිසංස්කාරයන් සහිත කෙලෙස් අත්හරයි. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දැනි දොස් දර්ශනයෙන්ද එයට විපරිත නිර්වාණයෙහි එයට නිමිත්තතාවයෙන් පැනවැදිණුයි පරිත්‍යාග අත්හැරීමද, පැනවැදීම් වශයෙන් වන අත්හැරීම යයි යු.සේයි. මාර්ගය සිදු දැමීම් වශයෙන් ස්කන්ධ අභිසංස්කාරයන් සහිත කෙලෙස් අත්හරයි. අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නිර්වාණයෙහි පැන වැදිණුයි. අත්හැරීම් පරිත්‍යාගද, පැනවැදීම් පරිත්‍යාගයයිද යු.සේයි. ද්වයයම පළමු පළමු ඥාණයන් අනුව, අනුව බලන හෙයින් අනුපස්සනායි යු.සේයි. ඒ දෙවදැරුම් වූම අත්හැරීම් නුවණින් බැලීමෙන් යුක්තව ආශ්වාස කරනුයේද ප්‍රශ්වාස කරනුයේද, පටිනිසසගගානුපසසී අසසිසසාමි පසසසිසසාමිති සිකඛති යයි දතයුතුය. මෙහිද අනිව්‍යානුපසසී යනු තරුණ විදර්ශනාවගේ වශයෙන් යු.සේයි. විරාගානුපසසී යනු තරුණ විදර්ශනාවගේ වශයෙන් යු.සේයි. විරාගානුපසසී යනු තරුණ විදර්ශනාවගේ වශයෙන් යු.සේයි. විරාගානුපසසී යනු එයට වඩා බලවත් අයුරින් සංස්කාරයන්හි නොඇල්මෙහි සමත් විදර්ශනා වශයෙනි. නිරෝධානුපසසී යනු එයට වඩා බලවත් අයුරින්, කෙලෙස් නිරුද්ධ කිරීමෙහි සමත්, විදර්ශනාවගේ වශයෙනි. පටිනිසසගගානුපසසී යනු මාර්ගයට ආසන්න වූ අති සියුම් විදර්ශනාවගේ වශයෙන් කියන ලදැයි දතයුතුය. යම්තැනක මාර්ගය ලදද? එය නොබිඳුණේමය. මෙසේ මේ චතුෂ්කය සුද්ධ විදර්ශනා වශයෙන් යු.සේයි. ප්‍රථමත්‍රය සමථ විදර්ශනා වශයෙනි.

ආනාපාන සති මාතෘකා වර්ණනාව නිමි.

දැන් ඉදිරිපත් කරන ලද, මාතෘකා පිළිවෙළින් බෙදා දැක්වීමට ඉඩාති ඉමිසසා දිට්ඨියා ආදිය අරඹන ලදී. එහි ඉමිසසා දිට්ඨියා යන ආදී දස පදයන්ගෙන් ශික්ෂාත්‍රය සංඛ්‍යාත සර්වඥ බුද්ධ සාසනයම කියන ලදී. එය භාග්‍යවත් බුදුරජුන් විසින් දක්නා ලද හෙයින් දිට්ඨියයි යු.සේයි. එයම ඉවසීම් වශයෙන් බනනිනි. කැමැතිවීම් වශයෙන් රූවිනි. ග්‍රහණ වශයෙන් ආදායොයි. ස්වභාව අර්ථයෙන් ධමමොයි. හික්මිය යුතු අර්ථයෙන්

විනයොයි. එම ද්වයය වශයෙන් ධම්ම විනයොයි. කියන ලද වශයෙන් පාවචනයි. ශ්‍රේෂ්ඨවර්යාර්ථයෙන් බ්‍රහ්මවරියංයි, අවචාද දීම් වශයෙන් සත්ථුසාසනංයි. එහෙයින් 'ඉම්සසා දිට්ඨියා' ආදීන්හි, මේ බුද්ධ දිට්ඨියා, මේ බුද්ධ ඛනකියා, මේ බුද්ධ රූපියා, මේ බුද්ධ ආදායෙ, මේ බුද්ධ ධම්මෙ මේ බුද්ධ විනයෙ, මේ බුද්ධ, ධම්ම විනයෙ මේ බුද්ධ පාවචනෙ, මේ බුද්ධ බ්‍රහ්මවරියෙ, මේ බුද්ධ සත්ථු සාසනෙ යයි අර්ථය දෙනුය. තවද මෙහි ශික්ෂාත්‍රය සංඛ්‍යාත බුදුරදුන් විසින් වදාළ සකල නවාංග ශාස්තෘ සාසනය බුදුරදුන් විසින් දිටි හෙයින්ද, සමයග් දෘෂ්ටි හේතුකත්වයෙන්ද සමයග් දෘෂ්ටි පූර්වාංගමත්වයෙන්ද දෘෂ්ටියි. බුදුරදුන්ගේ, ඉවසීමී වශයෙන් ක්ෂාන්තියි. රූපිවීමී වශයෙන් රූපියි. ග්‍රහණ වශයෙන් ආදායොයි. තමාගේ නියමයන් අනුව ක්‍රියා කරන්නා අපායෙහි නොහෙළමින් දරානු ධර්මයි. එහිම සකෙලෙස් පස හික්මවයිනුයි විනයයි. ධර්මයද, විනයද, එයමනුයි ධර්ම විනයයි. කුසල ධර්මයන්හි හෝ අකුසල ධර්මයන්ගේ එය හික්මීමනුයි ධර්ම විනයයි. එහෙයින්ම කියන ලදී. 'ගෝතමීය, නුඹ යම් ඒ ධර්මයන්හි මෙම ධර්මයෝ නොඇල්ම සඳහා පවතිත්. ඇල්ම සඳහා නොවෙත්යයි දන්තෙහිද? -පෙ- ගොතමීය, ඒකාන්තයෙන්, එය ධර්මයයිද එය විනය යයිද එය ශාස්තෘ ශාසනය යැයිද දරාගනුව. ධර්මයෙන්ම හික්මීමයි දණ්ඩණාදීන්ගෙන් නොවේනුයි ධර්ම විනයයි.

දණ්ඩනෙකෙ දමයනති - අංකුසෙහි කසාහිව

අදණ්ඩන අසපොන - නාගො දනෙතා මහෙසිනා

ඇතැම්හු, හෙණ්ඩුවලින්, කසවලින්, දණ්ඩෙන් දමනය කරති. දඩු රහිතව, ආයුධ රහිතව මහර්ෂීන් වහන්සේ ඇත් රජු දමනය කළ සේක. දැහැමින් කටයුතු කරනවුන්ට ඊර්ෂ්‍යාවෙහි කවර දැනීමෙක්ද? ධර්මයෙහි (හෝ) හික්මීම ධර්ම විනයයි. නිරවද්‍ය ධර්මාර්ථය සඳහා මෙම විනයයි, හව හෝගානිසංසාර්ථ සඳහා නොවේ. එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වදාළහ. මහණෙනි, මෙම බ්‍රහ්මවර්යාව ජනතාවට නැති ගුණ පෙන්වීම සඳහා පුරානු නොලැබේ යනු විස්තරයයි. පුණණ තෙරණුවෝද, ඇවැත්ති, තෘෂ්ණාදී වශයෙන් දැඩිසේ නොගෙන පරිනිර්වාණය සඳහා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කෙරෙහි බඹසර පුරානු ලැබෙයයි කීහ. විශුද්ධත්වයට හෝ ගෙනයේනුයි විනයයි. යහපත් පැවතුම් වශයෙන් හික්මේනුයි ධර්ම විනයයි. සාසාරික ස්වභාවයෙන්ද, සෝකාදී ස්වභාවයෙන්ද, ඉවත්කොට මෙය විශුද්ධ නිවනට ගෙනයයි. ධර්මයෙහි හෝ විනයයි. නිර්ථංකරයන්ගේ

නොවේයයිද ධර්ම විනයයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ධර්මයෙහිම පිහිටි සේක. මෙය එතුමන් වහන්සේගේම විනයයි. යම්හෙයකින් මාර්ගඵලාදී ධර්මයෝම අභිඤ්ඤායා, පරිඤ්ඤායා, පහාතබ්බ, භාවෙතබ්බ, සවජ්ඣානබ්බයන්ගෙන් යුක්තද, එහෙයින් එම ධර්මයන්හි විනයයි. සත්ත්වයින් කෙරෙහි හෝ ජීවයන් කෙරෙහි ඇතුළත් නොවේනුයි ධර්ම විනයයි. අර්ථ සහිත, අක්‍ෂර සහිත අන්‍යයින්ගේ කිම්මලට වඩා ප්‍රධාන වචනයනුයි පවචනයයි. පවචනයම පාවචනයයි. සියලු වර්යාවන් අතර, විශිෂ්ට වර්යා භාවයෙන් බ්‍රහ්මවර්යයි. දෙවි මිනිසුන්ට ශාස්තෘ වූ, භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සාසනයනුයි සත්‍යසාසනයයි. ශාස්තෘ වූවුන්ගේ සාසන යනුයි සත්‍යසාසනයයි. ආනන්දය, මා විසින් නුඹලාට යම් ධර්මයක්ද, විනයක්ද, දේශනා කරන ලද්දේද පනවන ලද්දේද, එය මාගේ ඇවැමෙන් ශාස්තෘ යයි සඳහන් අයුරින්, ධර්මයද, විනයද ශාස්තෘ නම් වේ. මෙසේ එම පදයන්ගේ අර්ථ දතයුතුය. යම්හෙයකින් වනාහි, මෙසස්නෙහිම සර්වාකාර සම්පූර්ණ ආනාපාන සති සමාධි උපදවන භික්‍ෂුහු විද්‍යමාන වෙත්ද, අන් තන්හි නොවෙත්ද? එහෙයින් ඒ ඒ න්හි ඉමිසසායිද, ඉමසමිසිද මෙම නියමය කරන ලදැයි දතයුතුය. මෙ ඉධ යන මාතෘකාවෙහි විස්තරාර්ථයයි.

පුටුප්පන කල්‍යාණකොවා යන ආදියෙන්, භික්‍ෂු ශබ්දයාගේ වචනාර්ථය, නොදක්වා, මෙහි අදහස් කරන ලද භික්‍ෂුවම දක්වන ලදී. හෙතෙම කෙලෙසුන්, නොසිඳුලු හෙයින්, පෘථග්ජන වූයේද සීලාදී ප්‍රතිපත්තිවලින් යුක්ත වූ හෙයින් යහපත් වූයේනුයි කල්‍යාණ පෘථග්ජනයයි. කල්‍යාණ පෘථග්ජනයාම පෘථග්ජන කල්‍යාණකයි. අධි සිල්හි හික්මේනුයි, සෙබොයි. සෝවාන් හෝ සකෘදාගාමී හෝ අනාගාමී හෝ අයයි. වෙනස් නොවන, සෙලවිය නොහැකි අර්හත් එල ධර්මය වන්නේනුයි අකුපපඨමොයයි, ඔහු වනාහි මෙම සමාධිය වඩයි.

අරණ්‍ය නිර්දේශයෙහි, විනය ක්‍රමයෙන්, ගමද, ගම්සීමාවද හැර සෙසු ප්‍රදේශය අරඤ්ඤං යයි දක්වයි. සෞත්‍රාන්තික ක්‍රමයෙන් ආරණ්‍යක භික්‍ෂුන් සඳහා, අරණ්‍ය සෙනසුන නම් දුනු පන්සියයක් පශ්චිමයෙහි යැයි දක්වයි. විනය සූත්‍රාන්ත යන ද්වයයම පර්යාය දේශනා නමැ. අභිධර්මය නිප්පරියාය (වෙනස් කළ නොහැකි) දේශනා නමැයි.

අභිධර්ම ක්‍රමයෙන් අරණ්‍යය දක්වන්ට නිකම්මයා බහි ඉන්ද්‍රිය ලාභී යුජ්‍යෙයි. නුවර දොරටුව අබියස සිටවූ ශක්තිමත් කණුවෙන් පිටත නික්මී යන අර්ථයි. නිකම්මයා බහි ඉන්ද්‍රිය ලාභීද පාඨයි. ඉන්ද්‍රිය ලාභී ඉක්මවා පිටතය යන අර්ථයි. මෙහි ඉන්ද්‍රිය ලාභී යනු ගමෙහි හෝ නගරයෙහි එළිපත්තයි.

වෘක්ෂමූල නිර්දේශයෙහි, වෘක්ෂමූල යනු ප්‍රකට හෙයින් එය නොකියාම, 'යත්', ආදිය වදාළහ. එහි යත් යනු යම් වෘක්ෂ මූලයෙක්හි, මෙහි වාඩිවෙයි හිඳගනියිනුයි ආසන්නයි. පඤ්ඤානං යනු තබන ලද, පිළියෙළ කළ, මඤ්ඤා යනු ආසන්නයෙහි ප්‍රභේද වචනයයි. ඇඳ හිඳගැනීමටද, අවකාශ ඇති හෙයින් මෙහි ආසන්නයන්හි ඇතුළත්කොට යු.ජ්‍යෙයි. එය වනාහි, සත්ත්වරූප සහිත විට්ටම හාරා ගිල්වන ලද පා ඇති ආසන්න බද්ධ දිග පුටු ආදී එක්තරා එකක්, පීඨං යනු එවැනි ආකාරයන්ගෙන්ම සාදන ලද්දක්, හිසි යනු බැටළු ලොම්න් කළ බිස්ස, රෙදි බිස්ස, කෙඳි බිස්ස, තෘණ බිස්ස, කොළ බිස්ස යන බිසි අතරින් එක්තරා එකක්, තට්ටිකා යනු තල්පත් ආදිය පිළිවෙළකට තබා කළ ආස්තරණය, වම්ම බණ්ඩා යනු හිඳගැනීමට සුදුසු යම්කිසි සම්මකඩක්, තිණ සන්දරාදයො යනු තෘණාදීන් එකට රාශිකොට තැනූ මෙට්ටය.

තස්ස යනු එම රුක්මූලෙහි, වංකමිති වා යනාදීන්ගෙන් රුක්මූලෙහි සිටි ඉරියව් පැවැත්මෙහි යෝග්‍යතාව කියන ලදී. යත් යන සියලු පදයන්ගෙන් රුක්මූලෙහි සන සෙවනැලි බවද, ජනයාගෙන් වෙන්වූ බවද යු.ජ්‍යෙයි.

කෙනවි යනු කිසියම් සමූහයකින්, එම සමූහය බිඳ යැයි විස්තර කරන්නේ, ගහටෙය්හි වා පබ්බජිතෙහිවායි වදාළහ. අනාකිණණං අනාකිරිණ වූයේ, බාධා රහිත වූයේ, යම් සෙනසුනක හාත්පස, ගව්වක්ද, අභියෝග්‍යනක්ද, පර්වත ගහණ, වන ගහණ, නදී ගහණ වේද, කිසිවෙකුට අවේලාවෙහි පැමිණෙන්නට නොහැකි වේද, මෙය සම්පයෙහි පිහිටියේද අනාකිරිණ නමැ. යමක් වනාහි අභියෝග්‍යනක් පමණ හෝ යෝග්‍යනක් පමණ වේද? මෙය දුරබැවින් අනාකිරිණ නමැ.

විහාරො යනු ගුරුළු පියාපත් වැනි වහලක් ඇති ගෘහයන් හැර සෙසු වාසස්ථාන, අභිඤ්ඤා යනු ගුරුළෙකු මෙන් නැමුණු ගෙය,

පාසාදො යනු මුදුන්කොත් දෙකක් ගෙන කරන ලද දීර්ඝ ප්‍රාසාදය, හම්මියං යනු මතු අභස් තලයෙහි පිහිටි සඳලුතල සහිත ප්‍රාසාදයමය, ගුහා යනු ගඩොල් ගුහාව, ගල්ගුහාව, දැවගුහාව, පස්ගුහාව යැයි මෙසේ බන්ධක අටුවායෙහි යු.සේයි. විභංගට්ඨ කථාවෙහි වනාහි විහාරො යනු භාත්පස වටේ යන්ට තිබෙන මාර්ගය ඇතුළතම රාත්‍රිස්ථාන දිවාස්ථානයන් පෙන්වා කළ සෙනසුනයි. ගුහා යනු යම්තැනක රැ දවල් ආලෝකය ලැබේද, එබඳු වූ බිම්ගෙවල්, පබ්බත ගුහා යනු මෙම ද්වයය විශේෂයෙන් යු.සේයි.

මාතෘකාවෙහි හැමකල් සාධාරණ ලක්ෂණ වශයෙන් නිසිදැන යැයි වර්තමාන වචනය කරන ලදී. මෙහි හුන්නහුට භාවනාරම්භය නිසි අයුරින් යෙදෙන හෙයින් හිඳගැනීම ඇරඹීම හා අවසානය දැක්වීම සඳහා නිසිතෙතායි අවසන් වීමේ වචනය යොදන ලදී. සෘජුව කය පිහිටුවා සිටින්නහුගේ කය සෘජු වෙයි. එහෙයින් අක්ෂරයෙහි සැලකිල්ලක් නොකොට, අදහස් කරන ලද දැයම දක්වන්නේ උජ්‍ජකො යනාදිය වදාළහ. එහි ධිතො සුපණ්හිතො යනු සෘජුව පිහිටුවන ලද හෙයින්, තබන ලද හෙයින්, සෘජුවී සිටියේ, ස්වයංසිද්ධ නොවෙයයි අර්ථයි.

පරිගහටෙට්ඨා යනු අල්ලාගැනීමයි. කුමක් අල්ලාගන්නා ලද්දේද? ගෙනයාමයි. කුමක් ගෙන යයිද? ආනාපාන සති සමාධියම අර්හත් මාර්ගය දක්වා ගෙනයයි. එහෙයින් නියතාණටෙට්ඨායි කිහි. මුඛ ශබ්දයාගේ ජ්‍යෙෂ්ඨතා අර්ථ වශයෙන් ගෙන සංසාරයෙන් නිවනට ගෙනයයි කියා යු.සේයි. උපට්ඨානටෙට්ඨා යනු ස්වභාවාර්ථයමය. මෙම සියලු පදයන්ගෙන් පරිගහිත නිර්යාණය සිහිකොට යැයි අර්ථය යු.සේයි.

සමහරු වනාහි පරිගහටෙට්ඨා යනු සිහියෙහි අල්ලාගැනීම් අර්ථයයි කියති. නියතාණටෙට්ඨා යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ පිවිසෙන නික්මෙන ද්වාරාර්ථයයි වර්ණනා කරති. අල්ලාගත් ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ ගෙනයාමෙහි සිහිය එළඹ සිටුවායයිද යු.සේයි. දවනතිංසාය ආකාරෙහි යනු ඒ ඒ අවස්ථාවන්හි කුමානුකූලව ලැබෙන සේස රහිත වැළඳගැනීම් වශයෙන් යු.සේයි. දීසං අසසාස වසෙන යනු මාතෘකාවෙහි දීර්ඝයයි කියන ලද ආශ්වාස වශයෙන්, සෙස්සෙහිද මෙසේය. එකගතං යනු එකගතාවයයි. අවිකෙබ්භං යනු අවිකෂෙපනය, ඒකාග්‍රතාවයම නානාරම්මණයන්හි සිතෙහි වංචල නොවන හෙයින් අවිකෂෙපයයි යු.සේයි.

පජානතො යනු මූළානොවිම් වශයෙන් දන්තනුට විදින්නනුට යැයි අර්ථයි. මා විසින් අවික්ෂෙපය ලැබී අරමුණු කිරීම් වශයෙන් දන්තනුට, කාය සතියා යනු ඒ එළැඹ සිටි සිතියෙන්, තෙන ඤාණෙන යනු එම අවික්ෂෙපය දන්නා වූ නුවණින්, සතො කාරිභොති මෙහි යම්හෙයින් ඤාණ සම්ප්‍රයුක්ත වූම සිතිය අදහස් කරන ලදද, දෙසු පරිදි ශ්‍රේෂ්ඨ සිති නුවණැති බැවින් යුක්ත වූයේ සිති ඇත්තේ වේ. එහෙයින් සතො යන වචනයෙන්ම ඤාණයද ගන්නා ලද්දේ වේ. අද්ධාන සංඛාතෙ යනු දීර්ඝයයි කියනු ලබන කාලයෙහි, දීර්ඝ මාර්ගය අද්ධාන යයි යු.සේයි. මෙම කාලයද දීර්ඝ හෙයින්, දීර්ඝ මාර්ගයක් මෙනැයි අද්ධානයයි යු.සේයි. ආශ්වාස කරයි. ප්‍රශ්වාස කරයි යයි ආශ්වාසයද, ප්‍රශ්වාසයද වෙන් වෙන්ව දැක්වූයේ වී නමුත් භාවනාවෙහි නිරතුරු පැවැත්ම දැක්වීම සඳහා අසසසති, පසසසතියි නැවත සමාසකොට යු.සේයි. ඡන්දො උපපජ්ජති යනු භාවනාවිවිධය සඳහා, අධික භාවය සඳහා කැමැත්ත හටගනී. සුබ්‍රමතරං යනු සංසිද්ධි ස්වභාවයෙන් යු.සේයි. පාමුජ්ජං උපපජ්ජති යනු භාවනාව සම්පූර්ණ වීමෙන් ප්‍රීතිය හටගනී. අසසාස පසසාසාපි විතතං විවතතති යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන් ඇසිරිකොට ප්‍රතිභාග නිමිත්ත උපද්ධතා කල්හි, ප්‍රකෘති ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගෙන් සිත නවතියි. උපෙකධා සණ්ඨාති යනු එම ප්‍රතිභාග නිමිත්තෙහි, උපචාර, අර්පණා සමාධි ප්‍රාප්තියෙන් නැවත එක්තැන් කිරීමෙහි, උත්සාහ නොමැති හෙයින්, තනුමධ්‍යස්ථ උපේක්ෂාව පිහිටයි නමැ. නවභාකාරෙහි යන මෙහි භාවනාරම්භයෙහි පටන් ඡන්දෝත්පාදයෙන් පෙර ආශ්වාස කෙරේ යයිද, ප්‍රශ්වාස කෙරේයයිද කියන ලද තෙයාකාරයන්ද ඡන්දෝත්පාදයෙහි පටන්, ප්‍රමොදෙතාත් පාදයෙන් පෙර තෙයාකාරයන්ද ප්‍රමොදෙතාත්පාදයෙහි පටන් තෙයාකාරයන්දැයි යන නවකාර.

කායො යනු සුණු විසුණු වූද, ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස සමුහාර්ථයෙන් කාය නමැ. ප්‍රකෘති ආශ්වාස, ප්‍රකෘති ප්‍රශ්වාස ඇසිරිකොට උපන් නිමිත්තද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නාමය ලබයි. උපට්ඨානං සති යනු ඒ අරමුණට එළැඹ සිටිනුයි සිතිය උපට්ඨාන නමැ. අනුපසසනා ඤාණං සමථ වශයෙන් කායානුපසසනා නිමිත්තද, විදර්ශනා වශයෙන් නාමකය හා රූපකය අනුව බලන ඤාණයයි අර්ථයි. කායො උපට්ඨානං යනු ඒ කය ඇසිරිකොට මෙහි සිතිය නවතියිනුයි උපට්ඨානං නමැ. නො සති යනු ඒ කය සිතිය නම් නොවේයයි අර්ථයි. කාය සතියා යනු දැන් කියන ලද සිතියෙන්, තෙන ඤාණෙන යනු දැන් කියන ලද ඤාණයෙන්, තං කායං අනුපසසති

යනු සමථ විදර්ශනා වශයෙන් කියන ලද පරිදි, කය අනුව ගොස්, ධ්‍යාන සම්ප්‍රයුක්ත ඥාණයෙන් හෝ විදර්ශනා ඥාණයෙන් හෝ බලයි.

මාත්‍යකාවෙහි, කායාදී පදයන්ගේ නොමැති කල්හිද, මේ චතුෂ්කයෙහි කායානුපස්සනා වශයෙන් කියන ලද හෙයින්, දැන් කිවයුතු කයෙහි කය අනුව බලන සතිපට්ඨාන භාවනාව යැයි වචනය සඳහා කාය පද නිර්දේශය කරන ලදී. කායෙ කායානුපස්සනා යනු බොහෝ ආකාර කයෙහි එම කයෙහි නුවණින් බැලීමයි. නොහොත් කයෙහි කය අනුව බැලීමයි. අනෙක් ධර්මයන්හි නුවණින් බැලීමක් නොවේය යි යු.සේයි. අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම අසුභ වූ කයෙහි, නිත්‍ය, සුව, ආත්ම, ශුභ අනුව බැලීමක් නොවේ. තවද, අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්ම, අශුභ වශයෙන් ශරීරයෙහිම නුවණින් බැලීමයි. නොහොත් කයෙහි මමයැයි හෝ මගේ යැයි හෝ ස්ත්‍රියකැයි හෝ පුරුෂයෙකුයැයි හෝ ගතයුතු කිසි අයුරකින් නොබලන හෙයින් එම කාය මාත්‍රයාගේම නුවණින් බැලීමයැයි යු.සේයි. මතුයෙහි වේදනාසු වේදනානුපස්සනා යන ආදී ත්‍රයයෙහිම එම ක්‍රමයමැයි. සිතියම යථා ස්වභාවයෙන් වැටහීම සතිපට්ඨානයයි. කය අනුව නුවණින් බැලීම හා සම්ප්‍රයුක්ත ස්මෘතියෙහි යථා ස්වභාවයෙන් වැටහීම කායානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. එහි අභිවෘද්ධිය කායානුපස්සනා සතිපට්ඨාන භාවනා, තං කායං යනු නාමරූප කායයන් නොදක්වන ලද්දේද කාය ශබ්දයෙන් එයද සංගෘහිත හෙයින් දක්වන ලද්දක් සේ සලකා යු.සේයි. අනිත්‍යානුපස්සනාදිහු නාමරූප කායයන්හිම ලැබෙත්. නිමිත්ත කායයන්හි නොවේ. අනුපස්සනාවද, භාවනාවද කියන ලද අර්ථමය. දීඝං අසසාස පසසාස වසෙන යනාදිය ආනාපාන සති භාවනාවෙහි අනුසස් දැක්වීමට යු.සේයි. එහිද සිතියෙහි පැතුරුණු බවද, ඥාණයෙහි පැතුරුණු බවද ආනිසංසයි. එහි විතතසස එකගගතං අවිකෙඛපං පජානතො යනු ලද ධ්‍යානයෙහි විදර්ශනා කාලයෙහි සිතෙහි එකඟතාව සඳහා යු.සේයි. විදිතාවේදනා යනු මාර්ගඵලාවබෝධයෙන් හටගැන්ම දැක්මෙන් වේදනාව ප්‍රකටව දන්නා ලද්දාහු, විදිතා උපට්ඨගතනි යනු ඤය, ව්‍යය, ශුන්‍ය වශයෙන් ප්‍රකටකොට දන්නා ලද්දාහු වැටහෙති. විදිතා අබ්‍යසං ගච්ඡන්ති යනු මාර්ගඵලාවබෝධයෙන්, ව්‍යය දැක්මෙන්, ප්‍රකටකොට දන්නා ලද්දාහු විනාශයට යෙති. බිඳෙත් යයි අර්ථයි. සඤ්ඤා විතකෙකසුපි එම ක්‍රමයමැයි. මෙම ත්‍රයය කී කල්හි සෙසු අරූප ධර්මයෝද යු.සේයි. මෙම ත්‍රයය කී කල්හි කවර හෙයින් අනෙක්වා කියන ලද්දේද යත්, අල්ලාගැනීම දුෂ්කර හෙයින්. වේදනාවන්හි වනාහි සුවදුක් ප්‍රකට

වේ. උපේක්ෂාව වනාහි සියුම්ය. අල්ලාගැනීම දුෂ්කර හෙයින් මනාව ප්‍රකට නොවේ. එයද මොහුට ප්‍රකට වේ. හැඟීම් ආකාර මාත්‍ර ග්‍රහණයක් හෙයින්, නිසි ආකාර ග්‍රහණයක් නොවේ. එයද ස්වභාව සමානතා ලක්ෂණ ග්‍රාහක විදර්ශනා ඥාණය හා සම්ප්‍රයුක්ත වූයේ අතිශයින් අප්‍රකටය. එයද මොහුට ප්‍රකට වේ. විතර්කයද ඥාණය හා සමාන හෙයින් ඥාණයෙන් වෙන්කොට ග්‍රහණය දුෂ්කරය. විතර්කය ඥාණය හා සමානය. දෙසු පරිදි, 'ඇවැත්නි, විශාඛය යම් සමයග් දෘෂ්ටියක් වේද, යම් සමයක් සංකල්පයක් වේද, මෙම ධර්ම ප්‍රඥාස්කන්ධයෙහි සංගෘහිතය. යොපි වසස විතකෙකා පාකටො හොති මෙසේ නොමනා අල්ලාගැනීම් කියන ලද සෙස්ස යු.සේයි. මෙම පදයන්ට නිර්දේශයෙහි, කථං විදිතො වෙදනා උපපජ්ජනනිසි විචාරා එය නොවිසඳුයේම, වේදනෝත්පාදයෙහි ප්‍රකට තත්වයන් විසඳුකල්හි, වේදනාවගේ ප්‍රකට භාවයන් විසඳන ලද්දේම වේයයි කථං වෙදනාය උපපාදො විදිතො හොති යැයි ආදිය වදාළහ. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

අවිජ්ජා සමුදයා - අවිජ්ජා නිරොධො ආදිය යට කියන ලද අර්ථමය. මෙම ක්‍රමයෙන්ම සංඥා-විතර්කද දනගුණය. විතර්ක වාරයෙහි වනාහි, එසස සමුදයා - එසස නිරොධායි සඳහන් නොකොට, එසස යන ස්ථානයෙහි, සඤ්ඤා සමුදයා සඤ්ඤා නිරොධායි යු.සේයි. එය කවර හෙයින්ද යත්? විතර්කයෙහි සංඥා මූලකප්‍රවය හෙයින්. සංඥා නානාප්‍රකාරතාව හේතුවෙන් සංකල්ප නානාප්‍රකාරභාවය හටගනී යයි යු.සේයි.

අනිවචනො මනසි කරොතො යන ආදීන්හිද, වේදනාව අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන්නහු විසින් යන ආදී ක්‍රමයෙන් ඒ ඒ වාරයන්හි ඒ ඒ ස්වභාවය යෙදිය යුතුය. යම්හෙයකින් වනාහි, විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත වේදනාව, විදර්ශනා කෘත්‍යකරණයෙහි, අසමත් හෙයින් විදර්ශනාව උපකාරක නොවේ. එහෙයින්ම බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන්හි ඇතුළත් නොකළහ. විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සංඥාවෙහි කෘත්‍යයම කෘත්‍යවත් භාවයෙන් තොරය. එහෙයින් එය විදර්ශනාවට ඒකාන්තයෙන් අනුපකාරකමය. විතර්කයෙන් තොර විදර්ශනා කෘත්‍යයක්ම නැත. විතර්ක සහායෙන්ම විදර්ශනාව සිය කෘත්‍යය කරයි. දෙසු පරිදි, ප්‍රඥාව තම ස්වභාවයෙන්, අනිත්‍යය, දුකය, අනාත්මයැයි අරමුණු නිශ්චය කරන්ට නොහැකි වෙයි. විතර්කය වනාහි තට්ථකොට, තට්ථකොට දෙන කල්හි

හැකිවේ. යම්සේ වනාහි රත්කරුවා කහවණුව, අත්ලෙහි තබා, හැමකොටස් බලනු කැමැති වූයේ නමුදු, ඇස්තලයෙන්ම පෙරළීමට නොහැකි වෙයි. ඇඟිලිපුරුක්වලින්, පෙරළ පෙරළා ඔබ්බෙනාබ බලන්නට හැකිවෙයි. එපරිද්දෙන්ම ප්‍රඥාව තමාගේ ස්වභාවයෙන් අනිත්‍යාදී වශයෙන් අරමුණ නිශ්චය කරන්නට නොහැකි වේ. අරමුණට නැවිම් ලක්‍ෂණයෙන් වනාහි, හැප්පිම් නැවත නැවත හැප්පිම් රසයෙන්, විතර්කයෙන් තවටු කරන්නාක් මෙන්ද, පෙරළන්නාක් මෙන්ද, ගෙන ගෙන දුන් දැයම නිශ්චය කරන්නට හැකිවෙයි. එහෙයින් වේදනා සංඥාවන්ගේ විදර්ශනාවට අනුපකාරවත් හෙයින්, ලක්‍ෂණ මාත්‍ර වශයෙන්ම, දක්වන්නට 'වේදනාය සඤ්ඤාය' යැයි ඒ ඒ තත්ති ඒකවචනයෙන් නිර්දේශ කරන ලදී. විදර්ශනාවෙහි හේද යම් පමණද, විතර්කයෙහිද හේද, එපමණකැයිම දක්වන්නට 'විතකකානං' යැයි ඒ ඒ තත්ති බහුවචනයෙන් නිර්දේශ කරන ලදැයි කියන්නට වටී. නැවත දීඝං අසසාස පසසාස වසෙන යනාදී ආනාපාන සති භාවනායෙහි සම්ප්‍රාප්තියද, භාවනා ඵලයද දක්වන්නට යු.සේයි.

එහි සමොධානෙහි යනු අරමුණෙහි තබයි. අරමුණෙහි පිහිටුවයි යන අර්ථයි. තැන්පත් කිරීමෙහි උත්සාහයක් නොමැති හෙයින්ද, භාවනා සම්පූර්ණත්වයෙන්ම, මනාසේ තැන්පත් කරයි නමැ. ගොවරං යන විදර්ශනා ලක්‍ෂණයෙහි, සංස්කාරාරම්භණවද, මාර්ග ලක්‍ෂණයෙහිද, ඵලලක්‍ෂණයෙහිද, නිර්වාණාරම්භණවද, සමත්ථං යනු සමවූම අර්ථය, සමවූවහුගේ අර්ථය නුයි සමත්ථයි. ඒ සමත්ථය සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මගගං සමොධානෙහි යනු මාර්ග ඵලලක්‍ෂණයෙහිම ගෝචර නිර්වාණයමය. අයං පුගගලො යනු ආනාපාන සති භාවනාවෙහි යෙදුණ යෝගාවචරයාය. ඉමසමිං ආරම්භණෙ යන මෙහි වනාහි කාය යන පදයෙන් සංගෘහිත නාමරූප සංඛ්‍යාත සංඛාරම්භණයන්හි, එම ක්‍රමයෙන්ම මගෙහි නිබ්බාරම්භණව, යං තසසා යනාදීන්ගෙන් අරමුණට ගෝචර වූ ශබ්දයන්ගේ ඒකාර්ථවත් බැව් යු.සේයි. තසස යනු එම පුද්ගලයාට, පජානාතිති පුගගලො පජානනා පඤ්ඤා යන පුද්ගලයා ප්‍රඥායෙන් දැනගනී යයි යු.සේයි. ආරම්භණසස උපට්ඨානං යනු විදර්ශනා ලක්‍ෂණයෙහි සංස්කාරාරම්භණයාගේද, මාර්ග ඵලලක්‍ෂණයෙහි නිර්වාණාරම්භණයාගේද එළැඹ සිටීම, සමං යන මෙහි කර්මාර්ථයෙහි ෂ්‍යයීයි. රාජ උපස්ථානය අයුරිති. අවිකෙධපො යනු සමාධියයි. අධිට්ඨානං යනු කියන ලද ආකාර සංස්කාරාරම්භණයද, නිර්වාණාරම්භණයද වේ. එය වනාහි මෙහි සිත අධිෂ්ඨාන කෙරෙයිනුයි අධිට්ඨානං නමැ. වොදානං යනු ඤාණයයි. එය

වනාහි එයින් සිත පිරිසිදු කරයි. මනාව පිරිසිදු කරයිනුයි වොදාන නමැ. හැකිඑණු පසට අයත් සමාධිය නොහැකිඑණු බවට පැමිණීමෙහි සමවූ හෙයින් සමංයි. නොසන්සුන් පසට අයත් ඤාණය, සන්සුන් බවට පැමිණීමෙහි සමවූ හෙයින් සමංයි. ඉන් විදර්ශනා මාර්ග ඵලක්‍ෂණයන්හි, සමට විදර්ශනාවන්ගේ, එකට වෙළී පවත්නා ස්වභාවය යු.සේයි. සිතිය වනාහි හැමතන්හි අවශ්‍යහෙයින් එම ද්වයයෙහි සමතායෙන් උපකාරී වූයේනුයිද සමංයි. අරමුණ සමාධියට කරුණු වන හෙයින් සමංයි. අනවජ්ජංගියා යනු විදර්ශනාවෙහි නිරවද්‍ය ස්වභාවයයි. නිකෙලසට්ඨා යනු මාර්ගයාගේ නිකෙලෙස් බවයි. 'නිකකිලෙසට්ඨා'යිද පාඨයි. වොදානට්ඨා යනු ඵලයෙහි පිරිසිදු බවයි. පරමට්ඨා යනු නිර්වාණයාගේ සියලු ධර්මයන්ට වඩා උසස් බවයි. පටිවිජ්ඣානී යනු, එම ස්වභාවය නුමුළා භාවයෙන් අවබෝධ කරයි. මෙහිද අරමුණෙහි එළැඹ සිටීමයැයි ආදීන්ගෙන් සම ප්‍රතිවේධය යු.සේයි. මෙහිද වොදානාර්ථය ප්‍රතිවේධයාගේ වශයෙන් කියන ලද හෙයින් එයින් සමාන ලක්‍ෂණ වූ, නිරවද්‍යාර්ථ, නිකෙලෙස් අර්ථ, පරමාර්ථ ලක්‍ෂණගෙන ඒම් වශයෙන් යු.සේයි. දෙසු පරිදි,

වුත්තමහි එකධමෙම - යෙ ධමමා එක ලක්ඛණා කෙවි

වුත්තා භවනහි සබ්බෙ - ඉති වුත්තො ලක්ඛණො භාරො'ති

කිසියම් සමාන ලක්‍ෂණ ඇති ධර්මයෝ වෙත්ද, එක් ධර්මයෙක්හි ස්වභාවය කී කල්හි සියල්ලම කියන ලද්දානු වෙති. මෙය ලක්‍ෂණභාරයැයි යු.සේයි.

මෙහි නිරවද්‍යාර්ථය, නික්ලේශාර්ථය අවික්‍ෂේප සංඛ්‍යාත 'සම'යෙහි අර්ථයැයි ප්‍රයෝජනය නුයි සමත්වයි, ව්‍යවදානාර්ථය විදර්ශනා මාර්ග ව්‍යවදානය සඳහා සමවූම අර්ථයනුයි සමත්වයි. ඵල ව්‍යවදානය සඳහා මාර්ග ව්‍යවදාන සංඛ්‍යාත සමයෙහි අර්ථයනුයි සමත්වයි. පරමාර්ථය වනාහි සමවූම අර්ථයනුයි හෝ නිර්වාණයෙහි යොදවන හෙයින් සියලු සමයයන්ගේ අර්ථයනුයි හෝ සමත්වයි. එය කියන ලද ආකාර ඇති, සමයද, සමත්ථයද, එක් කොටසක් සමානතායෙන් එකක් සේ සලකා, සමත්ඤ්ඤා පටිවිජ්ඣානී යයි යු.සේයි. ඉන්ද්‍රිය, බල, බොධ්‍යංග ධර්ම, විදර්ශනා මාර්ග ඵලක්‍ෂණයෙහිද ලැබේ. මාර්ගයද විසුද්ධිත්‍රයයද මාර්ග ඵලක්‍ෂණයෙහිමය. විමෝක්‍ෂයද, විද්‍යාවද ක්‍ෂය ඤාණයද මාර්ග

ක්ෂණයෙහිමය. විමුක්තියද, අනුත්පාදයෙහි ඥාණයද ඵලක්ෂණයෙහිමය. සෙසු විදර්ශනා ක්ෂණයෙහි ප්‍රීතිය ධර්මවාරයෙහිද, මෙම ධර්ම මෙම අරමුණෙහි එක්තැන් කරයිනුයි, නිර්වාණය හැර සෙස්ස සුදුසු පරිදි දතයුත්තහ. මෙය වනාහි බොහෝ වශයෙන් යු.සේයි. මෙහි නොකියන ලද අර්ථයට යු.සේයි. මෙහි එක එක වතුෂ්ක වශයෙන් නිර්වාණයන් දක්වන ලද්දේද, වතුෂ්කයන්ට ඇතුළත් වූ, එක එක කොටසෙහි නිර්වාණයට උපනිශ්‍රය හෙයින් එක් එක් කොටස් වශයෙන් නිර්වාණය දක්වන ලදී. එකිනෙකින් තොරව නිර්වාණය නොවේ.

දීර්ඝ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිර්දේශ වර්ණනා නිමි.

භ්‍රස්ව නිර්දේශයෙහි, ඉතහර සංඛාතෙ යනු ස්වල්ප සංඛ්‍යාත කාලයෙහි, මෙහි සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයෙන් දතයුතුය.

සබ්බකාය පටිසංවේදී නිර්දේශයෙහි, අරූප ධර්මයන්හි වේදනාව දළ හෙයින්, සුවසේ ග්‍රහණය සදහා, පළමුව, ඉටුනිටු අරමුණු දනවන වේදනාව යු.සේයි. ඉක්බිති, යමක් විදිසිද එය හඳුනායි යයි මෙසේ වේදනාවට විෂය වූ ආකාර ග්‍රාහක සංඥාවද, ඉක්බිති සංඥා වශයෙන් රැස්කළ චේතනාවද, ඉක්බිති ස්පර්ශ කරන ලද්දේ විදිසි. ස්පර්ශ කරන ලද්දේ හඳුනායි. ස්පර්ශ කරන ලද්දේ සිතයි යන වචන, ස්පර්ශයද, ඉක්බිති සියල්ලන්ට සාධාරණ ලක්ෂණ මනසිකාරයදැයි, චේතනාදීන්හි ඇතුළත් සංස්කාර ස්කන්ධය යු.සේයි. මෙසේ ස්කන්ධත්‍රයන්හි කී කල්හි එය හා ආශ්‍රිත විඤ්ඤාණ ස්කන්ධය කියන ලද්දේම වේ. නාමඤ්ච යනු කියන ලද ආකාර ඇති නාමයද, නාම කායොව යනු මෙම නාමයෙන්, නිර්වාණයාගේද, සංගෘහිත හෙයින්, ලෝකෝත්තරයන්ගේද, විදර්ශනාවට නොඑළඹුණු හෙයින් එය ඉවත් කරන්ට යු.සේයි.

නිර්වාණයාගේ රාශි විනිර්මුක්ත හෙයින් කාය යන වචනයෙන් නිර්වාණය ඉවත්කරන ලද්දේ වේ. යෙව වුවචනහි චිත්ත සංඛාරා යනු සංඥාවද, වේදනාවද චෛතසිකයෝය. එම ධර්ම සිත හා බැඳී ඇති හෙයින් චිත්ත සංඛාරයැයි මෙසේ කියනු ලබන කල්හිද, චිත්ත සංස්කාර මෙහි නාමකයෙන්ම සංගෘහිත යැයි යු.සේයි. මහාභූතා යනු විශාලව පහළවන හෙයින්ද මහාභූත යන සාමාන්‍යතාවයෙන්ද, මහත් පරිවාර

හෙයින්ද මහත් වෙනස්වීම්වලට භාජනය වන හෙයින්ද, මහත් වූ හෙයින්ද මහාභූතයි. ඒවා වනාහි පෘථුවි, ආපො, තෙජො, වායො යන සතරයි. චතුනනං මහාභූතානං උපාදාය රූපං යනු ද්විතියාර්ථයෙහි ෂ්ඡධීයි. සතරමහා භූතයන් දැඩිසේ ගෙන, ඇසුරුකොට, අත්තොහාර පැවැති රූපයයි යන අර්ථයි. එය වනාහි ඇස, කණ, නැහැය, දිව, ශරීරය, රූප, ශබ්ද, ගන්ධ, රස, ස්ත්රිත්විය, පුරිසේන්ද්‍රිය, ජීවිතේන්ද්‍රිය, භෘදය වස්තුව, ඕජාව, කාය විඤ්ජිති, චචි විඤ්ජිති, ආකාශ ධාතුව, රූපයෙහි ලිහිල් බව, මෘදු බව, කර්මණ්‍යතාවය, උපවය, සනතති ජරතා, අනිවචනා යයි සුවිසි අයුරුය. අසසාසො පසසාසො නියම ස්වභාවයෙන් යුක්ත වූයේම, ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන් ඇසිරිකොට, උපන් ප්‍රතිභාග නිමිත්තද, එම නාමයම ලබයි. 'පිටත රූපයන් දකී.' යනාදියෙහි මෙනි. නිමිත්තඤ්ච උපනිබ්බන්ධනා යනු සිහිය ළංකොට බැඳීමෙන් නිමිත්ත වූ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ ස්පර්ශ කළ ස්ථානය, යෙව වුවවනති කාය සංඛාරා යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නමැති එම කායිකය, කය හා බැඳී පවතිනුයි කාය සංස්කාරයැයි, මෙසේ කියනු ලබන්නා වූද, කාය සංස්කාර මෙහි රූප කායයෙන්ම සංගෘහිත යැයි යු.සේයි.

තෙ කායා පටිච්චිතා භොතති යනු ධ්‍යාන ක්‍ෂණයෙහි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස නිමිත්ත කාය වශයෙන්ද, විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි සෙසු රූපාරූප කායයන් අරමුණු වශයෙන්ද, ප්‍රකට කොට දන්නා ලද්දාහු වෙති. මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි නුමුළා භාවයෙන් ප්‍රකට කොට දන්නා ලද්දාහු වෙති.

ආශ්වාස, ප්‍රශ්වාස වශයෙන්, ලද ධ්‍යානී යෝගියාට උපන් විදර්ශනා මාර්ගය සඳහාද, දීර්ඝ ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වශයෙනැයි ආදිය යු.සේයි. ආවජ්ජතො පජානතො යනාදිය සීලකථායෙහි කියන ලද අර්ථමය. ඒවා කියන ලද ආකාර ඇති කයෙහි ඇතුළත්කොට, සබ්බකාය පටිසංවෙදී ආදිය යු.සේයි.

සබ්බකාය පටිසංවෙදී අසසාස පසසාසානං සංවරට්ඨන යනාදීන්හි, සබ්බකාය පටිසංවෙදී යයි කියන ලද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයෙන් උපදනා ධ්‍යාන, විදර්ශනා මාර්ගයන්හි සංවරයම සංවරාර්ථයෙන් සීල විසුද්ධියි. අවිකෂෙපයම අවිකෙඛපට්ඨන විතත විසුද්ධියි. ප්‍රඥාවම දසසනට්ඨා දිට්ඨි විසුද්ධියි, ධ්‍යාන විදර්ශනාවන්හි විරති නොමැති වූයේම, පාපී ස්වභාව අභාව මාත්‍රයම සංවර නමැයි දතයුතුය.

පසසමභයං යනාදීන්ගේ නිර්දේශයෙහි, කායිකා යනු රූපකයෙහි වූ, කාය පටිබද්ධා යනු කය හා බද්ධව, කය නිශ්‍රිතව, කය ඇති කල්හි වෙති. නොමැති කල්හි නොවෙති. එහෙයින්ම ඒවා කයින් රැස් කෙරෙන්නුයි කායසංඛාරායි. පසසමෙභනෙතා නිවනුයේ සන්සිද්ධවනුයේ, පසසමභන වචනයෙන් දළ වූවන්ගේ සන්සිද්ධවීම සිද්ධය. නිරොධෙනෙතා යනු දළ ස්වභාවයෙන් නොඉපැන්මෙන් නිරුද්ධ කරනුයේ, වූපසමෙනෙතා යනු දළ ස්වභාව වූම එක් පැවැත්මක පරිණාම ක්‍රමයෙන් ශාන්ත භාවයට ගෙන යනුයේ, සිකඛනි යනු ප්‍රාර්ථනා වශයෙන් ආශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මෙයයි සම්බන්ධයයි. ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂාවන්හි හික්මෙයයි අර්ථයි.

දැන් දළ සංසිද්ධි දක්වන්ට 'යථාරූපෙහි' යනාදිය වදාළහ. එහි යථාරූපෙහි යනු යම්බඳු වූ, ආනමනා යනු පසුපසට නැමීමක්, චිතමනා යනු දෙපසට නැමීම, සන්නමනා යනු සර්වාකාරයෙන් නමන්නහුගේ මනාව නැමීමයි. පණමනා යනු පෙරට නැමීමයි. ඉඤ්ජනා යනු කම්පනයයි. එතදනා යනු මද වලනයයි. පකම්පනා යනු බලවත් කම්පනයක් යම් ආකාර වූ කාය සංස්කාරයන්ගෙන්, කයෙහි පසුපසට නැමීම -පෙ- බලවත් කම්පනයක් වේද, එබඳු වූ කාය සංස්කාර සංසිද්ධවිතිද, කයෙහි යම් පෙරට නැමීමක් -පෙ- බලවත් කම්පනයක් වේද, එයද සංසිද්ධවිතියි සම්බන්ධ කළ යුතුය. කාය සංස්කාරයන් සන්සිද්ධුණු කල්හි, ශරීරයාගේ පෙරට නැමීම් ආදීහුද, සන්සිද්ධුණාහුම වෙන් යයි, යම් ආකාර වූ කාය සංස්කාරයන්ගෙන් කයෙහි පෙරට නැමීම් ආදිය නොවෙයිද, එබඳු වූ ශාන්ත සියුම් වූද, කාය සංස්කාර සංසිද්ධවත් යයිද, ශරීරයෙහි යම් පෙරට නැවීම් ආදිය නොවෙයිද, එබඳු වූ ශාන්ත, සියුම් වූද දැ සංසිද්ධවත් යයි සම්බන්ධය දනුයුතුය. සන්නං සුබ්‍රමං යන එය භාව තප්‍රංසක වචනයයි.

ඉති කිර යන මෙහි, ඉති යනු මෙසේ යන අර්ථයෙහි යෙදේ. 'කිර' යනු ඉදින් යන අර්ථයෙහිය. ඉදින් මෙසේ සියුම් වූද, ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන් සංසිද්ධවමින් ආශ්වාස කරන්නෙමි. ප්‍රශ්වාස කරන්නෙමියි හික්මේ යයි වෝදකයා විසින් වෝදනාව අරඹන ලද්දේ වේ. නොහොත් කිර යනු වෝදක වචනය හෙයින් නොපිළිගන්නා අර්ථයෙහි, පරොක්‍ෂාර්ථයෙහිද යෙදේමය. මෙසේ සියුම් වූද, සංසිද්ධවීම් හික්මෙයයි නොඅදහම්. අප්‍රත්‍යක්‍ෂයැයි යු.සේයි.

එවංසනෙත යනු මෙසේ සියුම් වූවන්ගේ සන්සිද්ධවීම ඇතිකල්හි,

වාතුපලඳිටියාව පභාවනා නහොති යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වාතයෙහි උපලබ්ධියෙහි, උපලඳි යනු විඤ්ඤාණයයි. ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස වාතය ලබන කල්හි, තදාරම්මණ භාවනා විඤ්ඤාණයාගේ ඉපදීම, උත්පාදනය නොවේ. එම අරමුණ කරණකොට භාවනාව නොවේ යයි අර්ථයි. අසසාස පසසාසනඤ්ච පභාවනා නහොති යනු භාවනාවෙහි සියුම් වූද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ නිරෝධය වන හෙයින් ඒවාහි උත්පාදනය, පැවැත්ම නොවේ යයි අර්ථයි. ආනාපාන සතියා ව පභාවනා නහොති යනු ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ගේ අභාවයෙන්ම තදාරම්මණ භාවනා විඤ්ඤාණ සම්ප්‍රසුක්ත සිතියගේද පැවැත්ම නොවේ. එහෙයින්ම ඒවා සම්ප්‍රසුක්ත ආනාපාන සති සමාධියගේ භාවනාව නොවේ. නව නං තං යන මෙහි ව නං යනු නිපාත මාත්‍රයයි. 'හික්ඛුචනං' යන ආදීන්හි මෙනි. ඒ කියන ලද ආකාර ඇති සමචතට නුවණැතියෝ සම නොවදිති. ඉන් නොනැගිටිති සම්බන්ධයි. චෝදනා පක්‍ෂයට ගෙනහැර දැක්වීම් වචනයෙහි, ඉතිකිර යනු එපරිද්දෙන්ම මෙහි එවකාරාර්ථයෙහි කිර ශබ්දය දතයුතුය.

එවං සනෙත යනු මෙසේ සන්සිද්ධිම් ඇතිකල්හි, යථාකථං විය යනු ඒ කියන ලද විධානය ලෙස, කෙසේ එය එසේ වේදැයි උපමාවෙන් විචාරයි.

දැන් සෙය්‍යථාපි යයි එම උපමාව දක්වයි. කංසෙ යනු ලෝභ බද්ධන්ති. නිමිතතං යනු ඒ ශබ්දයන්ගේ ආකාරයයි. නිමිතතං යනු ඡෂ්ඨ්‍යාර්ථයෙහි ද්විතියා ඒකචචනයයි. නිමිත්තගේ යන අර්ථයි. ශබ්ද නිමිත්තද යනු ශබ්දයෙන් අනෙකක් නොවූයේ, සුගහිතතතා යනු මනාව ගන්නා ලද හෙයින්, සුමනසිකතතතා යනු මනාව ආවර්ජනය කළ හෙයින්, සුපධාරිතතතා යනු මනාව සිතෙහි තබන ලද හෙයින්, සුබ්‍රම සඳු නිමිත්තා රමමණධාරිතතතා යනු එකල්හි සියුම් වූද ශබ්දයන්ගේ නිරුද්ධය වූ හෙයින් අනුග්‍රහ නොලද, ශබ්ද නිමිත්තෙහි, අරමුණු නොවන හෙයින් ඉතා සියුම් ශබ්ද නිමිත්ත අරමුණුකොට, ඉතා සියුම් ශබ්ද නිමිත්ත අරමුණු වූද සිත පවතියි. ඉතා සියුම් ශබ්ද නිමිත්ත අරමුණු භාවයෙන් ප්‍රීතිය හෝ යන අර්ථයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්පණාවෙහිද අර්ථය දතයුතුය. පසසමහයං යනාදීන්හි 'පසසමහයං කාය සංඛාරං' යයි කියන ලද ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කය යැයි හෝ 'පසසමහයං කාය සංඛාරං' යන මෙහි ආශ්වාස ප්‍රශ්වාස කය යැයි හෝ යෙදීම දතයුත්තාහ. භාවනා විශුද්ධියෙහි කාය සංස්කාරයන් සන්සිද්දෙන කල්හිද, දළ කාය සංස්කාර සන්සිද්ධවීමයි

යෝගියාගේ සිතාබැලීම ඇතිකළහි ඔහු විසින් සැලකිල්ලෙන් අතිශයින් සංසිද්ධයි. නොවැටහෙනුයේද සියුම්ව මනාව ගෙනඒම වෙයි. අධ්‍ය අනුපසසනෙ ඤාණානි යනු දීර්ඝ, හුස්ව, සබ්බකාය පටිසංවේදී, පසසම්භයං කායසංඛාරං යයි කියන ලද සතර වස්තූන්හි ආශ්වාස වශයෙන් සතරෙක්ද, ප්‍රශ්වාස වශයෙන් සතරෙක්දැයි අට අනුපසසනා ඤාණයෝ, අධ්‍යව උපට්ඨානානුසසති යො යනු දීර්ඝව ආශ්වාස වශයෙන් චිත්තයාගේ ඒකාග්‍රතාව, අවික්ෂෙපය දන්තනුට සිතිය එළැඹ සිටියේ වේයයි ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද සිව් වස්තූන්හි ආශ්වාස වශයේ සතරෙක්ද, ප්‍රශ්වාස වශයෙන් සතරෙක්දැයි යන අට අරමුණට එළැඹ සිටීම් අනුස්සතිහුය. අධ්‍ය චූපට්ඨානානුසසතියොයිද පාඨයි. චතතාරි සුත්තනතික වස්සුනි යනු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් ආනාපාන සති සූත්‍රාන්තයෙහි දේශනා කරන ලද හෙයින් ප්‍රථම චතුෂ්ක වශයෙන් සිව් සූත්‍රාන්තික වස්තූහුය.

ප්‍රථම චතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමිසේය.

දෙවන චතුෂ්කයෙහි, පීති පටිසංවේදී නිර්දේශයෙහි, උප්පජ්ජති පීති පාමුජ්ජං යන මෙහි පීති යනු මුල්වූ පදයයි. පාමුජ්ජං යනු එහි අර්ථ පදයයි. යා පීති පාමුජ්ජං යනාදීන්හි යම් ප්‍රීතියක්ද ප්‍රමෝදායක්දැයි මේ ආදී නම් ලබයි. එම ප්‍රීතිය යයි යු.සේයි. එහි පීති යනු ස්වභාව පදයයි. ප්‍රමුදිත භාවය පාමුජ්ජංයි. සතුවුවීම් ආකාරය ආමොදනායි. වඩාත් සතුවුවීම් ආකාරය පමොදනායි. යම්සේ වනාහි භෙසජ්ජයන්ගේ හෝ තෙතලයන්ගේ හෝ උණ්හෝදක සීතෝදකයන්ගේ එකට එක්කිරීම මිශ්‍රකිරීම යයි කියනු ලැබේද? මෙසේ මෙම ධර්මයන්ගේ එක්තැන් කිරීමෙන් මිශ්‍ර කිරීමයි. උපසර්ග වශයෙන් පදය වර්ධනය කොට ආමොදනා පමොදනායි යු.සේයි. සතුවු වේනුයි භාසොයි. මහන්සේ සතුවුවේනුයි පභාසොයි. තුටු පහටු වන ආකාරයට එය විශේෂ නාමයකි. විතති යනු ධනයයි. එය ධනයට නාමයකි. මෙය වනාහි සොම්නස් හේතු හෙයින් ධනය හා සමාන හෙයින් විතතියි. යම්සේ වනාහි ධනවතාට, ධනය හේතුවෙන් සතුව උපද්ද? එසේම ප්‍රීතිමත්හුට ප්‍රීති හේතුවෙන් සතුව උපදී. එහෙයින් විතතියයි යු.සේයි. සන්තුෂ්ට භාවය පිහිටි හෙයින් ප්‍රීතියට එය නාමයකි. ප්‍රීතිමත් පුද්ගලයා කාය චිත්තයන්ගේ නැගුණු හෙයින්, උස්ව නැගුණු හෙයින්, ඉතා ප්‍රීතිමත් වූයේයයි යු.සේයි. තමන් විසින් සිතන ස්වභාවය

අත්තමනතායි. නොඇලුණුහුගේ මනස, දුක ආසන්න කරුණ හෙයින් සිය මන නම් නොවේ. ඇලුණුහුගේ මනස සුව ආසන්න කරුණ හෙයින් සිය මන නම් වේ. මෙසේ සියමන භාවය අත්තමනතායි. සිය මන භාවය න අර්ථයි. එය වනාහි අන් කිසිවකට නොවේ. එම සිය මන භාවය වනාහි සිතෙහිම වූ චෛතසික ධර්මයකි. එහෙයින් අත්තමනතා විත්තසසයයි යු.සේයි. මෙහි සෙස්ස මතුයෙහිද, යටද කියන ලද ක්‍රමයෙන් යොදා දතයුතුය.

සුඛ පටිසංවෙදී නිර්දේශයෙහි, දෙව සුඛානි යයි සමථ විදර්ශනා භූමි දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. කායික සුවය වනාහි විදර්ශනාවගේ පිහිටන ස්ථානයයි. චෛතසික සුවය සමථයෙහිද, විදර්ශනාවගේද පිහිටන ස්ථානයයි. කායිකං යනු ප්‍රසාද කයයි. ඉන් තොරව නුපදනා හෙයින්, කයෙහි යෙදී සිටිනුයි කායිකංයි. චෛතසිකං අධිකව යෙදීම් වශයෙන් සිතෙහි යෙදී සිටිනුයි චෛතසිකයි. එහි කායික පදයෙන්, චෛතසික සුවය ප්‍රතික්‍ෂෙප කරයි. සුව පදයෙන් කායික දුක ප්‍රතික්‍ෂෙප කරයි. එසේම චෛතසික පදයෙන් කායික සුව ප්‍රතික්‍ෂෙප කරයි. සුව පදයෙන් චෛතසික දුක ප්‍රතික්‍ෂෙප කරයි. සාතං යනු මිහිරි, ඉතා මිහිරි, සුඛං යනු සුවයමය දුක නොවේ. කායසමථසසජං යනු ශරීර ස්පර්ශයෙන් හටගත්, සාතං සුඛං වෙදයිතං යනු මිහිරි වේදනාවක් වේද, අමිහිරි වේදනාවක් නොවේ. සුව වේදනාවකි. දුක් වේදනාවක් නොවේ. මතුයෙහි තෙපදයන් ස්ත්‍රීලිංග වශයෙන් යු.සේයි. මිහිරි වේදනාව, අමිහිරි වේදනාව නොවේ. සුව වේදනාව දුක් වේදනාව නොවේ යයි මෙහි වනාහි මෙයම අර්ථයි.

චෛතසික සුඛ නිර්දේශය, කියන ලද්දට විරුද්ධ ක්‍රමයෙන් යෙදිය යුතුය. තෙ සුඛා යයි ලිංග විපර්යාස කරන ලදී. එම සුවයන් යයි යු.සේයි. මෙහි සෙස්ස වතුෂ්කයෙහි යට ප්‍රථම වතුෂ්කයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. සිව් සූත්‍රාන්තික වස්තූන් ද්විතීය තෘතීය වතුෂ්ක වශයෙන් දතයුත්තාහ.

ද්විතීය වතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

තෘතීය වතුෂ්ක නිර්දේශයෙහි, විත්තං යනු මූලපදයයි. විඤ්ඤාණං යනු අර්ථපදයයි. යංවිත්තං ආදිය ප්‍රිතියෙහි කියන ලද අයුරින් යෙදිය යුතුය. එහි විත්තං යනු විසිතුරු බැවින් විත්තයි. අරමුණ මනිමින් දනිනුයි

මනෝධි මානසං යනු සිතමය. 'අනතලිකඛ වරොපාසො යවායං වරති මානසො' මෙහි වනාහි ඒහා යෙදුණු ධර්ම මානසයයි කියන ලදී.

කථංහි භගවා තුයහං - සාවකො සාසනෙ රතො
අපභත මානසො සෙබො - කාලං කසිරා ජනෙසුතා

භාග්‍යවතුන් වහන්ස, ඔබතුමන්ගේ සස්තෙහි ඇලුණා වූ ජන අභිවෘද්ධියෙහි ඇලුණා වූ, ශ්‍රේෂ්ඨ ශ්‍රාවක තෙමේ, නොපත් රහත් බැව් ඇති, ශෛක්‍ෂ්‍යයෙකු වූයේ, කෙසේ නම් කථරිය කරන්නේද? යන මෙහි අර්භත්වය මානසයයි යු.සේයි. මෙහි වනාහි මනසම මානසයි. අක්‍ෂර වශයෙන් එම පදය වඩන ලදී. හදයං යනු ඔබගේ සිත හෝ ඉවත්කර දමන්නෙමි. ඔබගේ හෘදය හෝ පළන්නෙමි යන මෙහි ළය හෘදය යැයි යු.සේයි. හෘදයෙන් හෘදය හෝ දැන සසියයි හඟිමි යන මෙහි සිතයි. 'වකකං හදයං' යන මෙහි හෘදය වස්තුවයි. මෙහි වනාහි සිතමය. අභ්‍යන්තරාර්ථයෙන් හෘදය යැයි යු.සේයි. එයම පරිශුද්ධාර්ථයෙන් පණ්ඩරොයි. භවංගය සඳහා එය යු.සේයි. දෙසු පරිදි: මහණෙනි, මෙම සිත ප්‍රභාස්වරය. එය වනාහි ආගන්තුක උපක්ලේශයන්ගෙන් කිලිටි විය.

ඉන් නික්මුණා වූ, කුසලයද, ගංගා නදියෙන් නික්මුණු ගංගා නදි ජලය මෙන්ද, ගෝදාවරී ගඟෙන් නික්මුණු ගෝදාවරී ජලය මෙන් සුදු පැහැයෙන් යුක්තමයැයි යු.සේයි. අරමුණු දැනගන්නා ලක්‍ෂණ ඇති සිත උපක්ලේශයන්ගෙන් කිලිටි නොවූයේ වේද, ස්වාභාවිකව පිරිසිදු වූයේම වේ. උපක්ලේශ යෙදීම් ඇතිකල්හි කිලිටි වූයේ නම් වේ. එහෙයින් පිරිසිදු යයි කියන්නට සුදුසුය. මනෝ මනාසතනං යනු මෙහි වනාහි මනෝ ග්‍රහණයෙන් මනසෙහිම ආයතනභාවය දැක්වීම සඳහායි. එහෙයින් එය මෙසේ දක්වයි. මෙය දේවායතනයක් මෙන් නොවේ. මනසෙහි විත්ත වෛතසික ධර්මයන් නමැති ආයයන් හටගැනීමට මුල්වන හෙයින් මනාසතනයි. තවද, මනසම ආයතන වූයේ මනාසතනයි. ආයනාර්ථ යට යු.සේයි. සිතානුයි මනයි, දනී යන අර්ථයි. අවුච්චාරිත්‍ර කීහු, නැළියෙන් මනින්නාක් මෙන්ද, විශාල තරාදියකින් දරන්නාක් මෙන්ද, අරමුණ දනිනුයි මනෝයි. එම මැනීම ලක්‍ෂණයෙහිම ප්‍රධානත්වය කෙරෙනුයි ඉන්ද්‍රියයි. මනසම ඉන්ද්‍රිය වූයේ මනින්ද්‍රියයි. දැනගනිනුයි වික්‍කාණංයයි. වික්‍කාණංයම ස්කන්ධ වූයේ වික්‍කාණංකඛණ්ඩොයි. වැඩිම වශයෙන් ස්කන්ධයයි යු.සේයි. රාශාර්ථයෙන් වූ වික්‍කාණංස්කන්ධයෙහි එක් කොටසක් ගත් කල්හි එක්

විඤ්ඤාණයයි. යම්සේ වාක්‍යයක එක් කොටසක් සිද්ධත්‍යේ, වාක්‍යය සිද්ධිය කියයිද, එපරිද්දෙන්ම විඤ්ඤාණස්කන්ධයෙහි එක් කොටසක් වූ එක් විඤ්ඤාණයක් වැඩිම වශයෙන් විඤ්ඤාණස්කන්ධයයි යු.සේයි. රාශාර්ථයම ස්කන්ධාර්ථය නොවේ. කොට්ඨාශාර්ථයද ස්කන්ධාර්ථය. එහෙයින් කොටස් අර්ථයෙන් විඤ්ඤාණ කොටසැයිද අර්ථයි. තජ්ජා මනො විඤ්ඤාණ ධාතු යනු ඒ ස්පර්ශාදීන් හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ට සුදුසු වූ මනො විඤ්ඤාණ ධාතුවයි. මෙම පදයෙහි වනාහි එකම සිත මිත්‍රම් අර්ථයෙන් මනයි. දැනගැනීම් අර්ථයෙන් විඤ්ඤාණයයි. ස්වභාවාර්ථයෙන්, ආත්මයෙන් තොර අර්ථයෙන් ධාතු යන නාමත්‍රයෙන් යු.සේයි. අභිප්‍රමාදො යනු අධික වූ සන්තුෂ්ටියයි.

සමාධි නිර්දේශයෙහි, නොසෙල්වෙන ස්වභාවයෙන් අරමුණෙහි සිටිනුයි ධීනියි. මත්තෙහි පද ද්වයය උපසර්ග වශයෙන් වඩනා ලදී. තවද, සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන් අරමුණෙහි කැටිකොට සිටිනුයි සණ්ඨිතියි. අරමුණට බැස, ඇතුළට පිවිස සිටිනුයි අවටඨිතියි. කුසල පක්‍ෂයෙහි වනාහි ශ්‍රද්ධා, සති, සමාධි, ප්‍රඥා යන සිව්ධර්ම අරමුණට බැස සිටී. එහෙයින්ම ශ්‍රද්ධාව විශ්වාස කළ යුතුයයි. (ඇදහිය යුතුයයි) යු.සේයි.

සිතිය නොඉල්ලේයයිද, සමාධිය පිහිටා සිටියයිද, ප්‍රඥාව භාත්පසින් බැසගතියයිද යු.සේයි. අකුසල පක්‍ෂයෙහි, තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි, අවිද්‍යා යන ධර්මත්‍රය අරමුණට බසී. එහෙයින්ම ඒවා සැඩපහරයයි යු.සේයි. උද්ධව ව්චිකිවජා වශයෙන් පැවැති විසිරීමට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූයේ නොවිසිරීමයි. නොවිසිරීමයයි අර්ථයි. උද්ධව, ව්චිකිවජා වශයෙන් යන්නා වූ සිත වික්ෂිප්ත වූයේ නමැ. මෙය වනාහි එසේ නොවේයයි අවිකේධපොයි. උද්ධව ව්චිකිවජා වශයෙන්ම සිත විසුරුණේ නම් වේ. ඔබ්බොබ් ගෙන යයි, මෙය වනාහි ඔබ්බොබ් නොවිසුරුණු මතසෙහි ස්වභාවයනුයි අවිසාහට මානසතායි සමථ යනු විතත, අධිකරණ, සබ්බ සංඛාර සමථ වශයෙන් තෙයාකාරයි. එහි අටසමවන්ති සිතෙහි එකඟතාවය විතත සමථ නමැ. එයට පැමිණ සිතෙහි චලනය, සිතෙහි දැඟලීම සම වේ. සන්සිද්දෙයි. එහෙයින් එය විතත සමථයැයි යු.සේයි. අභිමුඛයට පැමිණ කරනු ලබන විනය පරීක්ෂණ ආදී සත්වැදෑරුම් සමථය අධිකරණ සමථ නමැ. එයට පැමිණ ඒ ඒ අධිකරණයන් සමනය කරති. සන්සිදුවති. එහෙයින් එය අධිකරණ සමථයැයි යු.සේයි. සියලු සංස්කාර නිර්වාණයට පැමිණ සමනය කරයි. සන්සිදුවයි. එහෙයින් එය සියලු සංස්කාර සන්සිද්ධ

යැයි යු.සේයි. මෙම අර්ථයෙහි සිතෙහි සන්සිද්ධිම අදහස් කරන ලදී. සමාධි ලක්ෂණයෙහි ප්‍රධානාර්ථය කෙරෙහියි සමාධිඤ්ඤායං නමැ. නොසන්සුන්කමින් කම්පා නොවේනුයි සමාධිබලංයි. සමමා සමාධි තත්වු පරිදි සමාධිය. නිර්යාණික සමාධිය කුසල සමාධියයි තෙවදැරුමය.

රාගතො විමොචයං චිත්තං යනාදීන්හි දස කෙලෙස් වස්තූන්ගෙන් මිදීම යු.සේයි. මෙහි චිත්තයාගේ අරමුණු ගැන්මෙහි මඳ මඳ පසුබැස්ම ග්‍රහණයෙන්, වේදනාදී ස්කන්ධයාගේ අරමුණු ගැන්මෙහි මඳ මඳ පසුබැස්ම ගන්නා ලදී. චිත්ත වෛතසිකයන්ගේ නොසන්සුන්කම ග්‍රහණයෙන් කළ පව් අරමුණුකොට හෝ නොකළ පින් අරමුණුකොට පසුතැවීම් ලක්ෂණකොට, ඇති කුකුසද ග්‍රහණය කරන ලද්දේ වේයයි, අන්‍ය පාඨයන් සමග හැසිරෙන හෙයින්ද කෙලෙස් වස්තු හෙයින්ද, මිදීම් වචනයෙන්ම ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්හි නිවරණාදීන්ගෙන් මිදීමද, අනිත්‍යානුපස්සනාදීන්ගෙන්, නිත්‍ය සංඥාදීන්ගෙන්ද මිදීම යු.සේයි. කථං තං චිත්තං අනුපසසති යන මෙහි පෙය්‍යාලයෙහිද අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය සංඥාවගේද ප්‍රභාණය යු.සේයි.

සිව් සූත්‍රාන්තික වස්තූන් තෘතීය වතුෂ්ක වශයෙන් දතයුත්තාහ.

තෘතීය වතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සිව්වන වතුෂ්ක නිර්දේශයෙහි, අනිරිදිෂ්ටයෙහි නපුංසකයැයි වචනයෙන් අසවල් දෑ අනිරිදිෂ්ට හෙයින්, අනිත්‍යය යනු කුමක් අනිත්‍යදැයි නපුංසක වචනයෙන් විමසීම කරන ලදී. උප්පාද වයධෙයන යනු උත්පාද-ව්‍යය සංඛ්‍යාත අර්ථයෙන්, උත්පාද-ව්‍යය ස්වභාවයෙනැයි අර්ථයි. මෙහිද පංචස්කන්ධ ස්වභාව ලක්ෂණයයි. පංචස්කන්ධයන්ගේ හටගැන්ම හා විනාශය වෙනස්වීම ලක්ෂණයයි. එයින් පැවැත අභාවයෙන් අනිත්‍යයයි යු.සේයි. එහෙයින්ම අටුවායෙහි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලක්ෂණ වශයෙන් අනිත්‍යයැයි ඒවාහිම, හටගැන්ම ව්‍යය, වෙනස් ආකරයැයි පෙන්වා, අභාවය යැයි යු.සේයි. එයින් හටගෙන පැවත අභාවයට යන ආකාරය අනිත්‍ය ලක්ෂණයැයි යු.සේයි. පංචස්කන්ධයන්ගේ හටගැන්ම හා විනාශය දක්නේ මේ පණස් ලක්ෂණයැයි පෙය්‍යාල කොට යු.සේයි. ධම්මා යනු සංඥාස්කන්ධාදී කියන ලද ආකාර ධර්මමය.

රූපෙ ආදීනවං දිසවා යනු භංගානුපස්සනායෙහි පටන් මතුයෙහි කියනු ලබන අනිත්‍යාර්ථාදී, රූපස්කන්ධයෙහි ආදීනව දැක, රූප විරාගෙ යනු නිර්වාණයෙහි, නිවණට පැමිණ රූපයෙහි නොඇලේ. පුත්‍රරුත්පත්ති ස්වභාවයට නොපැමිණීමෙන් නිරුද්ධ වේ. එහෙයින් නිර්වාණය රූප විරාග යැයි යු.සේයි. ඡන්දජානොභොති යනු අනුසූච වශයෙන් උපන් ධර්මව්‍යන්යය වේ. සද්ධාධිමුක්තො යනු එම නිර්වාණයෙහිම ශුද්ධාවෙන්ද, අධික ලෙස ඇලුණේ, නිශ්චයට පැමිණියේ, චිත්තඤ්චස්ස සවාධිට්ඨිතං යනු මෙම යෝගියාගේ සිත ඤාය විරාග සංඛ්‍යාත රූප භංගයෙහි අරමුණු වශයෙන් අත්‍යන්ත විරාග සංඛ්‍යාත රූප විරාග නිර්වාණයෙහි අනුසූච වශයෙන් මනාව අධිෂ්ඨාන කරන ලද්දේ, මනාව පිහිටන ලද්දේ වේයයි සම්බන්ධ වශයෙන් දතයුතුය. රූපෙ විරාගානුපසසී යනු රූපයෙහි ඤාය විරාගය රූපයෙහි විරාගයැයි ප්‍රකෘති සත්‍යවේ වචනයෙන් යු.සේයි. රූපයෙහි අත්‍යන්ත විරාගය, රූපයෙහි විරාගය යැයි නිමිත්තාර්ථයෙහි සත්‍යවේ වචනයෙන් යු.සේයි. ඒ දෙවැදෑරුම් වූද, විරාගය අරමුණු විරාගානුපසසී යැයි යු.සේයි. වේදනාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. නිරෝධානුපසසී පද නිර්දේශයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කතිභාකාරෙහි යනාදිය වනාහි මෙහි විශේෂයයි. එහි අවිද්‍යාදී ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදාංගයන්ගේ ආදීනව නිරෝධ දර්ශනයෙන්ම, රූපාදීන්ගේද ආදීනව නිරෝධය දක්වන ලද්දේ වෙයි. ඒවාහිද ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදාංගයන් නොඉක්මවන හෙයින්. මෙයින්ම යන විශේෂ වචනයෙන් විරාගානු පස්සනාවෙන් නිරෝධානුපස්සනාවෙහි විශිෂ්ට භාවය යු.සේයි. එහි අනිවච්චෙය්‍ය යනු ඤාය අර්ථයෙන් හටගෙන පැවත අභාවයට යන අර්ථයෙන් හෝ, දුක්ඛචෙය්‍ය යනු භයාර්ථයෙන් පෙළීම් අර්ථයෙන් හෝ අනතතචෙය්‍ය යනු අසාරාර්ථයෙන්, තම වසඟයෙහි නොපවත්නා අර්ථයෙන් හෝ, සන්නාපචෙය්‍ය යනු කෙලෙස් තවන අර්ථයෙන් විපරිනාමචෙය්‍ය යනු ජරා භංග වශයෙන් වෙනස්වීම් අර්ථයෙන්,

නිදාන නිරොධෙන යනු මූල ප්‍රත්‍යය අභාවයෙන්, නිරුප්පාධික යනු නොවේ. සමුදය නිරොධෙන යනු ආසන්න ප්‍රත්‍යය අභාවයෙන්, මූලප්‍රත්‍යය වනාහි රෝගියාට අසත්ප්‍රාය බොජුනක් මෙන් නිදානයැයි යු.සේයි. ආසන්න ප්‍රත්‍යය වනාහි රෝගියාට වා, පිත්, සෙම් මෙන් සමුදය යැයි යු.සේයි. නිදානය වනාහි ඒකාන්තයෙන් එලය දේනුයි නිදානයි. සමුදය වනාහි මනාව පහළ වේ. එයින් එලය දේනුයි සමුදයොයි.

ජාති නිරෝධෙන යනු මූල ප්‍රත්‍යයාගේ හටගැනීම නොවීමෙන්, පහව නිරෝධෙන යනු ආසන්න ප්‍රත්‍යයාගේ හටගැනීම නොවීමෙන්, ඉපැත්මම වේ. එයින් දුක් හටගනීනුයි ප්‍රභවයැයි කියන්නට සුදුසුයි. හෙතු නිරෝධෙන යනු හටගැන්වීම් ප්‍රත්‍යය අභාවයෙන්, පවවය නිරෝධෙන උපස්තම්භක ප්‍රත්‍යය අභාවයෙන්, මූලප්‍රත්‍යයම වනාහි, ආසන්න ප්‍රත්‍යයද, ජනක ප්‍රත්‍යයද, උපස්තම්භක ප්‍රත්‍යයද වේමය. ඒවා අතර තීක්‍ෂණ විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි තදංග නිරෝධයද, මාර්ගක්‍ෂණයෙහි සමුච්ඡේද නිරෝධයද යු.සේයි. ඥාණුපභාදෙන යනු තීක්‍ෂණ විදර්ශනා ඥාණයාගේ හෝ මාර්ග ඥාණයාගේ ඉපිදවීමෙන්, නිරෝධුපටධානෙන යනු විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි ප්‍රත්‍යක්‍ෂ වශයෙන් ක්‍ෂය නිරෝධයාගේද, අනුසුව වශයෙන් නිරෝධ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයාගේ එළැඹ සිටීමෙන්, ඒවායින් විෂය හා විෂයාන්තර්ගත නියමයම කරන ලද්දේ වේ. තදංග සමුච්ඡේද නිරෝධය යු.සේයි.

පටිනිසසගානුපසසි පද නිර්දේශයෙහි, රූපං පරිවචනි යනු ආදීනව දර්ශනයෙන් නිරපේක්‍ෂාතායෙන් රූපස්කන්ධය අත්හරියි. පරිවචාග පටිනිසසගො යනු අත්හැරීම් අර්ථයෙන් පටිනිසසගග යැයි යු.සේයි. එයින් පටිනිසසගග පදයට අත්හැරීම් අර්ථය යු.සේයි. එහෙයින් කෙලෙසුන්ගේ දුරුකිරීම යයි අර්ථයි. මෙහිද වුට්ඨානගාමිනී විදර්ශනාව කෙලෙසුන් තදංග වශයෙන් අත්හරියි, මාර්ගය මුළුමනින් සිඳිම් වශයෙන්, රූප නිරෝධෙ නිබ්බාණෙ චිත්තං පක්කඤ්ඤා යනු වුට්ඨානගාමිනී විදර්ශනාව එහි ප්‍රවණතාවයෙන් ඇතුළට වදියි. මාර්ගය අරමුණු කිරීමෙන්, පක්කඤ්ඤා පටිනිසසගො යනු ඇතුළට වැදීම් අර්ථයෙන් පටිනිසසගගයයි යු.සේයි. සිත නිර්වාණයෙහි යොමුකරයි යන අර්ථයි. සිව් සුත්‍රාන්තික වස්තූන් වතුර්ථ වතුෂ්ක වශයෙන් දතයුත්තාහ. මෙම වතුෂ්කයෙහි ජරාමරණයන් පිළිබඳ කිවයුතු දෑ යට කියන ලද ආකාරයෙන්ම දතයුතුය. සතිපට්ඨානගාමිනිද, කයෙහි කය අනුව බැලීම, සිතෙහි සිත අනුව බැලීම යන කාය චිත්තයන්ගේ ඒකත්ව ව්‍යවහාර වශයෙන් ඒකවචන නිර්දේශය කරන ලදී. වේදනාවන්හි වේදනා අනුව බැලීම, ධර්මයන්හි ධර්මය අනුව බැලීම යැයි වේදනා, ධර්මයන්ගේ නානත්ව ව්‍යවහාර වශයෙන් බහුවචන නිර්දේශය කරන ලදැයි දතයුතුය.

සිව්වන වතුෂ්ක නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සකොකාරී ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දැන් ඔප් රාශීන්හි, උදෙසන ලද ඥාණයන්හි, සුවිසි සමාධි ඥාණ නිර්දේශයෙහි, පළමුව කායානුපස්සනා ආදී ත්‍රිවිධ චතුෂ්කයන්ගේ වශයෙන් දොළොස් වස්තූන්ගේ එකිනෙකෙහි ආශ්වාස වශයෙන් එකක්ද, ප්‍රශ්වාස වශයෙන් එකක්දැයි, සමාධිය ද්වයය, ද්වයය බැගින් සමාධීන්යැයි දොළොස් වස්තූන්හි සුවිසි සමාධිහු වෙති. ධ්‍යාන ඤාණයෙහි ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත සුවිසි සමාධි වශයෙන් ඥාණයෝ වෙති.

දෙසැත්තෑ විදර්ශනා ඥාණ නිර්දේශයෙහි, දීඝං අසසාසා යනු දීර්ඝයයි කියන ලද ආශ්වාසයෙන්, කුමක් කියන ලද්දේ වේද, දීර්ඝ ආශ්වාස හේතුවෙන් ධ්‍යාන ලැබ, සමාහිත සිතින්, විදර්ශනා ඤාණයෙහි අනිත්‍ය වශයෙන් අනුව බලන අර්ථයෙන් විදර්ශනායි යු.සේයි. මත්තෙහිද මෙම ක්‍රමයම වන්නේය. ඒ දොළොස් වස්තූන්ගේ එකිනෙකෙහි ආශ්වාස වශයෙන් ක්‍රයයක්ද, ප්‍රශ්වාස වශයෙන් ක්‍රයයක්දැයි ඔප් අනුපස්සනායැයි, දොළොස් වස්තූන්හි දෙසැත්තෑ අනුපස්සනා වෙති. එම දෙතැස්තෑ අනුපස්සනා දෙසැත්තෑ විදර්ශනා වශයෙන් වන ඥාණයෝය.

නිර්වේද ඥාණ නිර්දේශයෙහි, අනිවච්ඡානුපස්සි අසසං අනිත්‍යය අනුව බලමින් ආශ්වාස කරනුයේ, අනිත්‍යය අනුව බලන්නේ වී, පවතින්නේ යයි අර්ථයි. අසසංසතති යන මේ වචනය හේතු අර්ථයෙහි දතයුතුය. යථාභූතං ජානාති පස්සතීති නිබ්බිදා ඥාණං යනු කලාප සම්මර්ශනයෙහි පටන් භංගානුපස්සනාව දක්වා පැවැති විදර්ශනා ඥාණයෙන් සංස්කාරයන්ගේ තත්වාකාරය දනියි. ඇසින් දුටුවාක් මෙන්ම. එම නැණැසින්ම දකියි. එහෙයින් නිර්වේද ඥාණය යැයි අර්ථයි. සංස්කාරයන්හි නිර්වේද ඥාණය නමැයි යු.සේයි. මත්තෙහි භයතූපට්ඨානාදීන්ගේද, මුඤ්චිතු කම්‍යතා ඥාණාදීන්ගේද වෙන්ව දක්වා ඇති හෙයින් මෙහි කියන ලද ආකාර වූව විදර්ශනා ඥාණයන්, නිර්වේද ඥාණයෝයි දතයුත්තාහ.

නිර්වේද අනුලෝම ඥාණ නිර්දේශයෙහි, අනිවච්ඡානු පස්සි අසසං යනු අනිත්‍යය අනුව බලමින් ආශ්වාස කරන්නනුගේ, ඡෛත්‍යාර්ථයෙහි ප්‍රථමා ඒකවචනයයි. භයතූපට්ඨානෙ පඤ්ඤා යන වචනයෙන්ම භයතූපට්ඨාන, ආදීනවානුපස්සනා, නිබ්බිදානුපස්සනා ඥාණයන් යු.සේයි. මෙම ක්‍රයයම එක හා සමාන ලක්ෂණ හෙයින් මෙම ත්‍රිවිධ ඥාණයන් අනන්තරව කියන ලද නිර්වේද ඥාණයන්ට අනුකූලභාවයෙන් අනුලෝම වන හෙයින් නිර්වේදානුලෝම ඥාණයෝයි යු.සේයි.

නිර්වේද ප්‍රතිප්‍රශ්න ඥාණ නිර්දේශයෙහි, අනිවච්ඡානු පසස් අසසසං යනු අනතුරු කරුණ හා සමානය. පටිසංඛා සනතිට්ඨානා පඤ්ඤා යන වචනයෙන්ම, මුඤ්චිතු කම්මතා, පටිසංඛානුපසසනා සංස්කාරොපේක්ෂා ඥාණ යුග්ගේ ක්‍රියායම එක හා සමාන ලක්ෂණ හෙයින්, පටිසංඛා සනතිට්ඨානා යන වචනයෙන්ම, අනුලෝම ඥාණ, මාර්ග ඥාණයන්ද ගන්නා ලද්දාහුම වෙති. සංස්කාරොපේක්ෂා හා අනුලෝම යන ඥාණ නිර්වේදයෙහි මුද්‍රන් පත්හෙයින් නිර්වේද හටගැන්වීමෙහි උත්සාහ ප්‍රභාණයෙන් නිර්වේද ප්‍රතිප්‍රශ්න ඥාණ නම් වෙති. මාර්ග ඥාණය වනාහි නිර්වේද ප්‍රතිප්‍රශ්න අන්තයෙහි උපදනා හෙයින් නිර්වේද ප්‍රතිප්‍රශ්න ඥාණය නම් වේයයි මුඤ්චිතුකම්මතා ඥාණය නොගෙන, පටිසංඛා සනතිට්ඨානායයි අන්තයෙහි ඥාණද්වය ගැනීම මාර්ග ඥාණය සංග්‍රහය සඳහායි මුඤ්චිතු කම්මතායයි කී කල්හි අනුලෝම ඥාණය සංග්‍රහ වේ. මාර්ග ඥාණය නොවේ.

මාර්ග ඥාණය වනාහි මුඤ්චිතු කම්මතා නම් නොවේ. කෘත්‍ය සිද්ධියෙහි පිහිටා සිටින හෙයින් සනතිට්ඨානා නම් වේ. අටුවාවෙහිද ස්පර්ශ කිරීම යැයිද, පැමිණවීම යැයිද යුග්ගේය. මෙම මාර්ග ඥාණයද, නිර්වාණයට පමුණුවයි සලකා සනතිට්ඨානා නම් වේ. සනතිට්ඨානා යන වචනයෙන් මාර්ග ඥාණයද ඇතුළත් කෙරේ. නිර්වේදානුලෝම ඥාණයෝද අර්ථ වශයෙන් නිර්වේද ඥාණයෙහිම වෙන්යයි ඒවාද නිර්වේද ඥාණයන්හි සංග්‍රහකොට, නිර්වේද ප්‍රතිප්‍රශ්න ඥාණයෝ යයි නිර්වේද ග්‍රහණයෙහිම ඇතුළත් කරන ලදී. නිර්වේදානුලෝම ග්‍රිහණයෙහි නොවේ. මෙම ක්‍රියායම ඥාණජටක නිර්දේශයන්හි, සිව්වන ධර්මානුපස්සනා චතුෂ්කයාගේ වශයෙන් කියන ලද, සිව් වස්තූන්හි එකිනෙකෙහි ආශ්වාස වශයෙන් එකයයි ඥාණද්වයය බැගින්, සිව් වස්තූන්හි ඥාණ අටක් වෙයි.

විමුක්ති සුව නිර්දේශයෙහි, පහිණනතා යනු ප්‍රභාණය දක්වා එම ප්‍රභාණයෙහි මුළුමනින් සිද්දැමීම වශයෙන් ප්‍රභාණත්වය දක්වන්නේ මුළුමනින් සිද්දැමූ හෙයින්ද කිය. විමුක්ති සුඛ ඥාණං යනු එල විමුක්ති සුවය හා සම්ප්‍රසුක්ත ඥාණයද, එල විමුක්ති සුව අරමුණුකොට ඇති ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා ඥාණයද වේ. අනුසය වස්තුක ක්ලේශ ප්‍රභාණයෙන්, මැඩගෙන මතු ව දුශ්චරිත වස්තූන්හි ප්‍රභාණය වේයයි දැක්වීම සඳහා නැවත අනුසයයන්ගේ ප්‍රභාණය යුග්ගේය. එක්විසි එල ඥාණය සඳහා ප්‍රභාණ කෙලෙස් ගණනය අනුව ඥාණ ගණනය කරන ලද්දේ වේ. ප්‍රත්‍යාවේක්ෂණ

ඥාණය සඳහා ප්‍රතිණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ ගණනට අනුව, එල ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂ ගණන ලද්දේම වේ.

ඥාණ රාසි ඡටික නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථ කථායෙහි ආනාපාන සති කථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් ආනාපාන සති කථා අන්තර්ව, කියන ලද ඉන්ද්‍රිය කථායෙහි, පෙර සඳහන් නොකළ අර්ථයන්ගේ, අනුවර්ණනාව පැමිණියේය. මෙම ඉන්ද්‍රිය කථාව වනාහි ආනාපාන සති භාවනාවට උපකාරක වූ, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ, අභාවයෙහිදී, ආනාපාන සති භාවනාවෙහි අභාවය වන හෙයින්, එයට උපකාර වූ, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ පිරිසිදු කිරීම් ආදී ක්‍රම දැක්වීම සඳහා ආනාපාන සති කථාවට, අනතුරුව කියන ලදැයි එයද කිවයුතුය. ඉන්ද්‍රිය කථාව තමා විසින්, භාග්‍යවතුන් හමුයෙහි, අසන ලද, දැනගත් අදහස් සූත්‍රාන්තික දේශනාව පූර්වාංගම කොට, එහි අර්ථ ප්‍රකාශ කිරීම් වශයෙන්, කියනු කැමැති‍යේ, පළමුව එවං මෙ සුතං යනාදිය වදාළහ.

එහි එවං යනු නිපාත පදයයි. මෙ යනාදිය නාම පදයන්ය. විහරති යන මෙහි 'වි' යනු උපසර්ග පදයයි. 'හරති' යනු ආධ්‍යාත පදයයි සලකා මෙම ක්‍රමයෙන් පද බෙදීම දතයුතුය.

අර්ථ වශයෙන් වනාහි උපමා, උපදේශ, ගැරහිම්, ප්‍රශංසා කිරීම් ආදී ආකාර වචන සමූහයෙහි එවං ශබ්දය දක්නා ලැබේ. නිදර්ශනාර්ථයෙහිද, අවධාරණාර්ථයෙහිද යෙදේ. මෙහි වනාහි එවං ශබ්දය, ආකාරාර්ථයෙහිද, නිදර්ශනාර්ථයෙහිද, නැණැති ජනයා විසින් පනවන ලදී (නියමකොට). එසේම අවධාරණාර්ථයෙහිද යෙදේ. එහි ආකාරාර්ථයෙන් එවං ශබ්දයෙන් එම අර්ථය දක්වයි. නොයෙක් ක්‍රමවේදයන්හි දක්‍ෂ, නොයෙක් අදහස් හටගත්වන, අර්ථ හා අක්‍ෂර පරිපූර්ණව නොයෙක් ප්‍රාතිභාර්යයන්ගෙන් යුක්තව කරනු ලබන, සියලු සත්ත්වයින්ට තම තම භාෂානුරූපව, ප්‍රොකාතිමුඛයට පැමිණෙන, ප්‍රතිවේධ ගම්හීර, ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්මාර්ථ දේශනා වචනය සර්වාකාර පරිපූර්ණව අවබෝධ කරනට කවරෙක් සමර්ථද? සියලු ශක්තියෙන් ශ්‍රවණ

කාමයතාව උපදවාද, මා විසින් මෙසේ අසන ලදැයි යනු එක් ආකාරයකින් අසන ලද්දේ යනුයි.

නිදර්ශනාර්ථයෙන්, මම තෙමීම අවබෝධ කළේ නොවෙමි. මා විසින් මෙය සාක්ෂාත් නොකරන ලදීයයි තමා නිදහස් කරගනුයේ මා විසින් මෙය අසන ලදී. මා විසින් මෙසේ අසන ලදැයි දැන් කිවයුතු සමස්ත සූත්‍රය දක්වයි.

අවධාරණාර්ථයෙන්, සැරියුත් තෙරහු, 'මහණෙනි, මාගේ ශ්‍රාවක මහාප්‍රාඥ භික්ෂුන් අතර, යම් ඒ සැරියුත් තෙර වේද, ඔහුම අග්‍රය. මහණෙනි, යමෙක් තථාගතය වහන්සේ විසින්, පවත්වන ලද, ශ්‍රේෂ්ඨ ධර්මවක්‍රය මනාව අනුව පවත්වයිද, මහණෙනි, මෙම සැරියුත් තෙරණුවෝ යම්සේ එය කරන්ද? එබඳු වූ අන් එකද, පුද්ගලයෙකු හෝ මම නොදකින්නෙමි. මහණෙනි, සැරියුත් භික්ෂුව තථාගතයන් වහන්සේ විසින් පවත්වන ලද, උතුම් ධර්මවක්‍රය මනාව අනුව පවත්වයි යන මේ ආදී ක්‍රමයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් ප්‍රශංසා කරන ලද ආකාරයට අනුරූපව, තමාගේ ධාරණ බලය දක්වනුයේ සත්ත්වයින්ගේ අසනු කැමැත්ත උපදවයි. මා විසින් මෙසේ අසන ලදී. එයද වනාහි අර්ථ වශයෙන්, අක්ෂර වශයෙන්ද අඩුවැඩි නොවී එපරිද්දෙන්ම දැකිය යුතුය. අන් අයුරකින් නොවේ.

'මෙ' ශබ්දය, කරණ, සම්ප්‍රදාන, ෂෂ්ඨී අර්ථයන්හි පෙනේ. මෙහි වනාහි, මා විසින් අසන ලදී. මාගේ ඇසීමයයි යන අර්ථද්වයෙහි යෙදේ.

සුතං යන මෙම ශබ්දය උපසර්ග සහිතවද, උපසර්ග රහිතවද ප්‍රකට, ගමන, තෙත්, රැස්කළ, යෙදීම, කණින් ශබ්ද තේරුම් ගැනීම, ප්‍රෝතද්වාරානුසාරයෙන් දැනගැනීමිහිද පෙනේ. මෙහි වනාහි ප්‍රෝතද්වාරානුසාරයෙන් සලකා බලන ලද්දේ හෝ සලකා බැලීම යැයිද අර්ථය වන්නේය. 'මෙ' ශබ්දයෙහි මා විසින් යයි අර්ථය ඇතිකල්හි, මෙසේ මා විසින් අසන ලදී. ප්‍රෝතද්වාරානුසාරයෙන් මෙසේ සලකා බලන ලදී යයි යෝග්‍යයයි. මාගේ යැයි අර්ථය ඇතිකල්හි, මෙසේ මාගේ ඇසීම ප්‍රෝතද්වාරානුසාරයෙන් සලකා බලන ලද්දේ යැයි සුදුසුයි. තවද, එව මෙම සුතං යනු තමා විසින් උපදවන ලද බව නොපිළිගනුයේ ප්‍රථම ශ්‍රවණය විවර කරනුයේ, මා විසින් වතුර වෛශාරද්‍ය විශාරද, දශබලධාරී, ශ්‍රේෂ්ඨ

ස්ථානයෙහි සිට සිහනද නදන, සියලු සත්ත්වයින්ට උතුම්, ධර්මේශ්වර, ධර්මරාජ, ධර්මාධිපති, ධර්මදීප, ධර්ම සරණ, සද්ධර්මවර චක්‍රවර්ති සමාක් සම්බුද්ධ, ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ, හමුයෙහි මෙය මා විසින් පිළිගන්නා ලදී. මෙම අර්ථයෙහි හෝ ධර්මයෙහි හෝ පදයෙහි හෝ අක්‍ෂරයෙහි හෝ, සැකයක් හෝ විමතියක් හෝ නොකටයුත්තාහුය. මෙම ධර්මයෙහිදී අශ්‍රද්ධාවන් භාවය විනාශ කරයි. ශ්‍රද්ධා සම්පත උපදවයි. එහෙයින් එය යුසේයි.

විනාසයති අසසදධං - සදධං වඩෙස්සති සාසනෙ
එව මෙම සුතමිච්චෙවං - වදං ගොතම සාවකො

මෙසේ මා විසින් අසන ලදැයි යනුවෙන් මෙසේ කියන්නා වූ, ගොතම ශ්‍රාවක තෙමේ අශ්‍රද්ධාව විනාශ කරයි. ශ්‍රද්ධාව දියුණු කරයි.

එකං යනු ගණන පිරිසිදිම් නිර්දේශයයි. සමයං යනු පිරිසිදිම් නිර්දේශයයි. එකං සමයං යනු කාලය අතියමෙන් දැක්වීමයි.

සමවායෙ ඛණේ කාලෙ - සමුහෙ හෙතු දිට්ඨිසු
පටිලාහෙ පභාණෙව - පටිච්චෙධෙව දිස්සති

එහි සමය ශබ්දය, රැස්වීමෙහි, ක්‍ෂණයෙහි, කාලයෙහි, සමූහයෙහි, හේතුවෙහි, දෘෂ්ටිත්ති, ප්‍රතිලාභයෙහි, ප්‍රභාණයෙහි, ප්‍රතිචේදයෙහිද පෙනේ.

මෙහි වනාහි කාලය යන අර්ථයි. එයින් සංවත්සර, සෘතු, මාස, අඛණ්ඩ, දිවා රාත්‍රී, පූර්වාහ්න, මධ්‍යාහ්න, සවස්කාලය, ප්‍රථම, මධ්‍යම, පශ්චිමාදී යාමයන්, මුහුර්තාදී කාලප්‍රභේද වූ සමයයන් අතරෙහි එක් සමයයකැයි දක්වයි. එහි කිසිසේත් එම සංවත්සරාදී සමයයන්හි, යම් යම් සූත්‍රයක් යම් සංවත්සරයක, සෘතුවක, මාසයක, පක්‍ෂයක, රාත්‍රී කාලයෙහි, දිවා කාලයෙහි යයි දක්වන ලද්දේද, ඒ සියල්ල තෙරුන්ගේ ප්‍රඥායෙන් මනාව දන්නා ලදී. මනාව ව්‍යවස්ථාපිතය. යම්හෙයකින් වනාහි අසවල් සංවත්සරයෙහි, අසවල් සෘතුවෙහි, අසවල් මාසයෙහි, අසවල් පක්‍ෂයෙහි, අසවල් රාත්‍රී භාගයෙහි, අසවල් දිවා භාගයෙහි මා විසින් මෙසේ අසන ලදැයි, මෙසේ කී කල්හි සුවසේ ධාරණය කිරීමට හෝ, උදෙසීමට හෝ උදෙසවීමට හෝ නොහැකිය. බොහෝසේ කිවයුතුද

වේ. එහෙයින් එක් පදයකින්ම එම අර්ථය කැටිකොට 'එකං සමයං' යැයි වදාළහ.

යම් ආකර වූ මෙම, ගර්භාවක්‍රාන්තික සමය, ජාති සමය, සංවේග සමය, අභිනිෂ්ක්‍රමණ සමය, දුෂ්කර ක්‍රියා සමය, මාරවිජය සමය, බුද්ධත්වයට පත් සමය, ඉහාත්ම සුව විහරණ සමය, පිරිනිවන් සමය යැයි මේ ආදී භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ දෙවිමිනිසුන් අතර අතිශයින් බැබළුණු නොයෙක් කාල ප්‍රභේදයන්ම සමය නමැ. එම සමයයන් අතර දේශනා සමය සංඛ්‍යාත එක් සමයයෙකැයි දක්වයි. යම් මේ ඤාණ කරුණා කෘත්‍ය සමයයන්හි, කරුණා කෘත්‍යය සමයයි. ආත්මහිත පරහිත ප්‍රතිපත්ති සමයයන්හි, පරහිත ප්‍රතිපත්ති සමයයි. රැස්වූවන්ට කළයුතු ද්විකාර්ය සමයයන්හි, ධාර්මික කථා සමයයි. දේශනා ප්‍රතිපත්ති සමයයන්හි දේශනා සමයයි. එම සමයයන් අතර එක්තරා සමයක් සඳහා එක් සමයෙක්හි යැයි වදාළහ. යම් හෙයකින් වනාහි එක් සමයෙක්හි යැයි අත්‍යන්ත සංයෝගාර්ථය හටගනීද, යම් සමයෙක්හි භාග්‍යවතුන් විහන්සේ මෙය හෝ අන්‍ය හෝ සූත්‍රාන්තයක් දේශා කළසේක්ද, අත්‍යන්තයෙන්ම එසමය කරුණා විහරණයෙන් වාසය කළ සේක. එහෙයින් එම අර්ථය බැබළුවීම සඳහා මෙහි ද්විතියා වචන නිර්දේශය කරන ලදී. එහෙයින් එය යු.සේයි.

තං තං අත්ථමපෙකඛිත්වා - භූමෙමන තරණෙනව

අඤ්ඤත්ථ සමයො වුතෙනා - උපයොගෙන සො ඉධා ති

ඒ ඒ අර්ථ අපේක්‍ෂාකොට, සත්තමියෙන්, හෝ කරණයෙන්ද, අත්තන්හි සමය කියන ලදී. එය මෙහි ද්විතියාවෙන් දක්වයි.

පෞරාණිකයෝ වර්ණනා කරති. තසමිං සමයෙ හෝ තෙන සමයෙන හෝ තං සමයං හෝ යන එය කිමි මාත්‍ර හේදයකි. හැමතන්හිම සත්තමියටම අදාළ අර්ථයයි. එහෙයින් එකං සමයං යයි කී කල්හිද, එකසමිං සමයෙ එක් කලෙක්හි යැයි අර්ථය දතයුතුය.

හගවා යනු ලෝකයෙහි ගුරුන්ගෙන් ගුරු හගවා යැයි කියති. මෙතුමාණෝද, සියලු ගුණයන්ගෙන් විශිෂ්ට හෙයින්ද, සියලු සත්ත්වයින්ට ගුරුය. එහෙයින් හගවා යැයි දතයුතුය. පෞරාණිකයින් විසින්ද යු.සේයි.

භගවාති වචනං සෙට්ඨං - භගවාති වචන මුත්තමං
ගරුභාරව යුතෙතා සො - භගවා තෙන වුවවතීති

භගවා යන වචනය ශ්‍රේෂ්ඨය. භගවා යන වචනය උතුම්ය. එතුමාණෝ ගුරු ගෞරවයෙන් යුක්තය. එහෙයින් භගවායි යු.සේයි. තවද,

භාග්‍යවා භගවා යුතෙතා - භගෙහිව විභත්තවා
භත්තවා වත්තගමනො - භවෙසු භගවා තතො'ති

පිතූත්තේ, කෙලෙස් බිඳින ලද්දේද, වාසනාවෙන් යුක්ත වූයේ, සියලු ධර්මයන් මනාව බෙදා වෙන්කරන ලද්දේ,

භවයන්හි වැමැරූ ගමන් ඇත්තේ, එහෙයින් භගවා නම් වේ. මෙම ගාථාවගේ වශයෙන්ද, එම පදයෙහි විස්තර වශයෙන් අර්ථය දතයුතුය. එය විශුද්ධි මාර්ගයෙහි බුද්ධානුස්මාති නිර්දේශයෙහි යුසේයි. මෙතෙකින් මෙහි 'එවං' යන වචනයෙන් දේශනා සම්පත්තිය නිර්දේශ කරයි. 'මෙ සුතං' යනු ශ්‍රාවක සම්පත්තියයි. 'එකං සමයං' යනු කාල සම්පත්තියයි. 'භගවා' යනු දේශක සම්පත්තියයි.

සාවඤ්ඨියං යන මෙහිද, සවඤ්ඤා සෘෂ්ටිවරයාගේ නිවාසස්ථානය වූ නගරය සාවඤ්ඨිය. කාකඤ්ඤා, මාකඤ්ඤා යම්සේද, මෙසේ අක්‍ෂර චිත්තකයෝ කියති. අට්ඨකථාචාර්යයෝ වනාහි මෙසේ කියති. වෙළඳුම සඳහා භාණ්ඩ ගෙන යන පිරිස එක්වී, කවර භාණ්ඩ ඇත්දැයි විමසුකල්හි සියල්ල ඇත්තේ යයි යන වචනය ගෙන සාවඤ්ඨි නම් වේ. හැමකල්හි සියලු උපකරණ සැවැත්හි රැස්කරන ලදී. එහෙයින් සියල්ල යන වචනය ගෙන සාවඤ්ඨි යයි කියනු ලැබේ.

එම සැවතෙහි, සම්පාර්ථයෙහි සත්තම් වචනයයි. විහරති යනු අවිශේෂයෙන්, ඉරියව්, දිව්‍ය, බ්‍රහ්ම, ආර්ය විහරණයන්හි, එක්තරා විහරණයකින් යුක්ත බව දැක්වීමයි. මෙහි වනාහි සිටීම, ගමන් කිරීම, හිඳගැනීම, සයනය ආදී ප්‍රභේදගත ඉරියව්හි එක්තරා ඉරියව්වක එක්වීම දැක්වීමයි. එහෙයින් සිටියේද, ගමන් කරනුයේද, හිඳිනුයේද, සයනය කරනුයේද, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වාසය කරත් කියාම දතයුතුය. ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එක් ඉරියව් ප්‍රයෝගයක් අන් ඉරියව්වකින් මනාව

සිදු, බිදු නොවැටීම් මාත්‍රභාවයක් ගෙනයත්. පවත්වත්. එහෙයින් වාසය කරත් යයි යු.සේයි.

ජේතවනෙ යනු තමාගේ සතුරු ජනයා දිනයිනුයි ජේතොයි. රජුගේ තම සතුරු ජන ජයග්‍රහණයෙන් හටගත්තේනුයි ජේතොයි. යහපත කැමැත්තේ එයට මේ ආකාර නාමයම කරන ලදැයි ජේතොයි. වැඩේනුයි වන නම් වේ. තම සම්පතින් සත්ත්වයින්ගේ හක්තිය ඇති කරයි. ස්තේහය උපදවයි යන අර්ථයි. නොයෙක් ආකාර පුෂ්ප සුගන්ධයන්ගෙන් හටගත් සත්කුෂ්ටියෙන් මත් කොවුල් ආදී විහග නාදයන්ගෙන්ද, මදනල සලිත රුක් අතුරිකිලි හා කොළවලින් එවු මා පරිභෝග කරවු යයි ප්‍රාණීන්ට යාඥා කරන්නාක් මෙනැයි අර්ථයි. ජේතගේ වනය ජේතවනයයි. එම ජේත නමැති රාජ කුමාරයා විසින් රෝපණය කරන ලද්දේ සංවර්ධනය කරන ලද්දේ, පරිපාලනය කරන ලද්දේ, ඔහුම එහි ස්වාමියා වූයේය. එහෙයින් ජේතවනං යැයි යු.සේයි. එම ජේතවනයෙහි, වනය රෝපණය කරන ලද හා ස්වයංඡාතයයි දෙවදැරුමිය. මෙයද වේච්චනාදීන්ද රෝපිතය. අන්ධවන මහාවනාදීහු ස්වයංඡාතය.

අනාථපිණ්ඩකසස ආරාමෙ යනු මව්පියවරුන් විසින් කරන ලද නම් වශයෙන්, ඒ සුදත්ත නම් ගෘහපති තෙමේ, සියලු කැමති දැයින්, සමෘද්ධිමත් හෙයින්, පහවු මසුරුමල ඇතියේ, කරුණා ආදී ගුණයන්ගෙන් යුක්ත හෙයින්ද, සැමදා අනාථයින්ට බත් පිඩු දුන්නේය. එහෙයින් අනාථ පිණ්ඩක යයි යන සංඛ්‍යාවට ගියේය. මෙහි ප්‍රාණීහු සිත් අලවති. විශේෂයෙන් පැවිද්දෝනුයි ආරාමොයි.

එහි පුෂ්ප ඵලාදී සෝභායෙන්ද, නොදුරු, නොළං ආදී පස්වැදැරුම් සේනාසනාංග සම්පත්තියෙන්ද, ඒ ඒ තැන්වලින් අවුත් සිත් අලවත්. සතුටින් කල් යවත්. නොකලකිරි වාසය කෙරෙත් යයි අර්ථයි. කියන ලද ආකාර සැපතින් පිරි ඇති හෙයින්, ඒ ඒ තන්හි ගියේද, තම අභ්‍යන්තරයට ගෙනවුත් සිත් අලවයිනුයි ආරාමොයි. එය වනාහි අනාථ පිණ්ඩක ගෘහපතියා විසින්, අටළොස් කෝටියක් රත්කහවණු ඇතිරවීමෙන්, ජේත නම් රජකුමරුන්ගේ අතින් මිලට ගෙන රත් කහවණු අටළොස් කෝටියකින් සෙනසුන කරවා, රත් කහවණු අටළොස් කෝටියකින් මහා විහාරය නිමවා, මෙසේ රත් කහවණු සිව්පණස් කෝටියක් පරිත්‍යාගයෙන් බුද්ධ ප්‍රමුඛ හික්‍ෂු සංඝයාට භාරදෙන ලදී. එහෙයින් අනාථ පිණ්ඩකගේ ආරාම

යැයි යු.සේයි. එම අනාථ පිණ්ඩිකගේ ආරාමයෙහි, මෙහිද 'ජෙනවනෙ' යන වචනය පළමු හිමිකරු වර්ණනා කිරීමයි. 'අනාථ පිණ්ඩිකසස ආරාමෙ' පසු හිමිකරු වර්ණනා කිරීමයි. ඔවුන්ගේ වර්ණනා කිරීමෙන් කවර ප්‍රයෝජනයක්ද? පුණ්‍යකාමීන්ට (දෘෂ්ටානුගතියට) දුටු දේ අනුව යාමට පැමිණීම සඳහායි. එහි වනාහි, දොරටු, තාප්ප, ප්‍රාසාද තැනීමෙහිලා, භූමිය විකිණීමෙන් ලත් අටළොස් කෝටියක් රන් කහවණුද, නොයෙක් කෝටි ගණන් වටනා වාක්‍ෂද ජේතගේ පරිත්‍යාගයි. සිව්පණස් රන් කහවණු අනාථ පිණ්ඩිකගේය. මෙසේ ඔවුන්ගේ ගුණ වර්ණනා කිරීමෙන් මෙසේ පුණ්‍යකාමීහු පින් කරන්යැයි දක්වනුයේ, ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝ අනෙකුත් පුණ්‍යකාමීන්ද, ඔවුන්ගේ දෘෂ්ටානුගතියට පැමිණීමෙහි යොදවති. එහි පැනයක් වේ. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සැවැත්නුවර, දෙවිරම්හි අනාථ පිණ්ඩිකගේ අරමිහි වෙසෙහි යයි නොකිවයුතුය. තවද එහි වසති. සැවතෙහි යති නොකිව යුතුය. දෙනැතක එක් වේලාවක වසන්ට නොහැකිය. එය එසේ නොදැකිය යුතුය. සම්පාර්ථයෙහි සතහමියයි කියන ලද්දේ නොවේද? යම්සේ ගංගා යමුනා නදීන්ට සම්පයෙහි ගව රවු සරන්නාහු ගංගා නම් ගඟෙහි යමුනා නම් ගඟෙහි සරතියි කියන්ද? එපරිද්දෙන් මෙහිද යම් මේ සැවැතට සම්පයෙහි දෙවිරම්හි අනාථපිණ්ඩිකගේ ආරාමයයි. එහි වසනුයේ සැවැත්හි, දෙවිරම්හි අනාථපිණ්ඩිකගේ ආරාමයෙහි වාසය කරන් යයි යු.සේයි.

ගොදුරුගම දැක්වීම සඳහා සැවැත් යන වචනය වන්නේය. ප්‍රච්ඡිතයාට සුදුසු වාසස්ථාන දැක්වීම සඳහා සෙසු වචනයයි. එහි සැවත වර්ණනා කිරීමෙන්, ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝ භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ගෘහස්ථ අනුග්‍රහ කරණය දක්වයි. ජේතවනාදිය වර්ණනා කිරීමෙන් ප්‍රච්ඡිතයින්ට අනුග්‍රහ කරණයයි. පළමුවැන්නෙන් ප්‍රත්‍යය ග්‍රහණයෙන් ශරීරය තදින් විඩාවට පත්කිරීමේ යෙදීමේ දුර්ලිමයි. පශ්චිමයෙන්, වස්තුකාම ප්‍රත්‍යාණයෙන් කාමසුබල්ලිකානුයෝගය දුර්ලිමේ උපායයි. නොහොත් පළමුවැන්නෙන් ධර්මදේශනාවන්හි යෙදීමයි. පශ්චිමයෙන් විවේකයෙහි ඇලුණු බවයි. පළමුවැන්නෙන් කරුණාවෙහි එළැඹීමයි. පශ්චිමයෙන් ප්‍රඥාවෙහි ඉවත්වීමයි. පළමුවැන්නෙන් සත්ත්වයින්ට හිතසුව නිෂ්පාදනයෙහි ඇලුණු බවයි. පශ්චිමයෙන් අත්‍යයන්ට හිතසුව ඇති කරලීමෙහි නොතැවරීමයි. පළමුවැන්නෙන් ධාර්මික සුව අත්හැරීම හේතුව වූ පහසු විහරණයයි. පශ්චිමයෙන් ධ්‍යාන මාර්ග එලාදී උසස් මනුෂ්‍ය ධර්මයන්හි යෙදීමේ කරුණයි. පළමුවැන්නෙන්

මනුෂ්‍යයන්ට උපකාර බහුලතාවයි. පශ්චිමයෙන් දෙවියන්ට උපකාර බහුලතාවයි. පළමුවැන්නෙන් ලොව උපන්නනුට ලොවෙහි සංවර්ධිත ස්වභාවයයි. පශ්චිමයෙන් ලෝකයෙහි නොතැවරුණු ස්වභාවයයි. පළමුවැන්නෙන්, මහණෙහි ලෝකයෙහි උපදනා වූ එක් පුද්ගලයෙක් බොහෝ ජනයාට හිත පිණිස, බොහෝ ජනයාට සුව පිණිස, ලෝකානුකම්පාව පිණිස දෙවි මිනිසුන්ට වැඩ පිණිස, සුව පිණිස, උපදියි. කවර එක් පුද්ගලයෙක්ද? තරාගත අර්භත් සමයක් සම්බුදු රදාණෝය, යන වචනයෙන් යම් අර්ථයක් සඳහා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ උපන් සේක්ද, එම අර්ථය දැක්වීමය. පශ්චිමයෙන් යම්තැනෙක්හි උපන්නේද, එයට අනුරූප විභරණය දැක්වීමයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වනාහි පළමුව ලුම්බිණි-යෙහිද, දෙවනුව බෝමැඩෙහිදැයි ලෞකික ලෝකෝත්තර උත්පත්තියෙන් වනයෙහිම උපන්නේය. එහෙයින්, මෙතුමන් වහන්සේගේ වනයෙහිම විභරණයි දැක්වූයේ යයි මේ ආදී ක්‍රමයෙන් මෙහි අර්ථ යෙදීම දතයුත්තාහ.

තනු යනු දේශ, කාල දැක්වීමයි. එය වනාහි යම් සමයෙක්හි වෙසේද එම සමයෙහි, යම් කලෙක්හි දෙවිරමෙහි වෙසේද, එකල්හි දෙවිරම යැයි දක්වයි. කීමට සුදුසු දේශ, කාලයන් දක්වයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ නුසුදුසු දේශයෙහි හෝ කාලයෙහි හෝ ධර්මයි දේශනා නොකරත්. 'බාහිය එතෙක් නොකල්යයි' ආදිය මෙහි සාධකයි. බො යනු පද පූර්ණ මාත්‍රයෙහි හෝ එකක් වෙන්කොට දැක්වීමෙහි, පුරාණ සිද්ධියක් දැක්වීමෙහි නිපාතයි. හගවා යනු ලෝකගුරු භාවය දැක්වීමයි. හිකඬු යනු කථා ශ්‍රවණයෙහි යෙදුණු පුද්ගල වචනයයි. තවද මෙහි පිඬු සිගානුයි හික්කු නමැ. පිඬු සිගීම් වර්යාවට පැමිණියේනුයි හික්කු යයි ආදී ක්‍රමයෙන් වචනාර්ථය දතයුතුය. ආමනෙතසි යනු කථා කළේය. කීයේය. ආමන්ත්‍රණය කළේය. මෙහි මේ අර්ථයයි. අන් තන්හි වනාහි හැඟවීමෙහිද, කැඳවීමෙහිද හිකබවො යයි අමතන ආකාරය දැක්වීමයි. ඉන් ඒ හික්කුන්ගේ සිගත සිලිබව, සිගත ස්වභාවය, සිගීමෙහි යහපත් ක්‍රියාකාරිත්වය ආදී, ගුණයෝග සිද්ධි වචනයෙන්, උසස් පහත් ජන සෙවුනා පැවැත්ම ප්‍රකාශ කරනුයේ, උඩගු හා දිනභාවයට නිග්‍රහ කරයි. 'හිකබවො' යන මෙයින්ද, කරුණාව පැතිරුණ සෞම්‍ය හෘදය හා ඇස් හෙළීම් පූර්වාංගම වචනයෙන් ඔවුහු තම මුව අබිමුව කරනුයේ, එහෙයින්ම කියනු කැමැත්ත දක්වන වචනයෙන්, ඔවුන්ට අසනු කැමැත්ත හටගනියි. එහෙයින්ම ආමන්ත්‍රණාර්ථ වචනයෙන් මනා ශ්‍රවණ, මෙනෙහි කිරීම්හි ඔවුහු යොදවයි. සාසන සම්පත මනාව ශ්‍රවණ, මනසිකාර හා බැඳී පවත්නේය.

වෙනත් දෙව් මිනිසුන් විද්‍යාමාන කල්හි කවර හෙයින් හිඤ්ඤාත්ම ආමන්ත්‍රණය කළේද යත්, ජ්‍යෙෂ්ඨ, ශ්‍රේෂ්ඨ, ආසන්න හැමකල්හි තැන්පත් තාවයන් පිහිටන ස්වභාව හෙයිනි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්මදේශනාව සියලු පිරිසට සාධාරණය. පිරිසෙහිද, පළමුව උපන් හෙයින් ඔවුහු ජ්‍යෙෂ්ඨයෝය. අනගාරිකභාවය ආදිකොට ශාස්තෘ වර්යානුකූලව ක්‍රියා කරන හෙයින්ද, සමස්ත ශාසනයාගේ ප්‍රතිග්‍රාහකත්වය දරන හෙයින්ද ශ්‍රේෂ්ඨය. එහි හුන් කල්හි ශාස්තෘන් වහන්සේට සමීප හෙයින් ආසන්නය. ශාස්තෘන් වහන්සේගේ සමීපයෙහි හැසිරෙන හෙයින් හැමකල්හි තැන්පත් වූවාහු වෙති. ධර්මදේශනාවටද ඔවුහුම බඳුන් වෙති. අනුසාසික පරිදි ප්‍රතිපත්ති සම්පාදනය කරන හෙයිනි. එහි මෙම පැනය වන්නේය. කවර කරුණක් සඳහා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ධර්මය දේශනා කරන සේක් ප්‍රථමයෙන් හිඤ්ඤාත්ම ආමන්ත්‍රණය කළසේක්ද, ධර්මයම නොදෙසුද? සිහිය ඉපදවීම සඳහායි. පිරිසෙහි හිඤ්ඤා අනෙකක් සිතන්නාහුද, විසිරුණු සිත් ඇත්තාහුද, ධර්මය ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කරන්නාහුද, කම්පන මෙනෙහි කරන්නාහුද හුන්නාහු වෙති. ඔවුහු ආමන්ත්‍රණය නොකොට ධර්මය දෙසන කල්හි, මේ දේශනාව කුමක් නිදානකොටද, කුමක් ප්‍රත්‍යයකොටද, කවර අර්ථෝත්පත්තියක් මුල්කොට දෙසන ලදැයි සලකනට නොහැකි වනුයේ විකේෂ්පයට පැමිණෙන්නාහුය. වැරදි ලෙස තේරුම් ගන්නාහුය. එහෙයින් ඔවුන්ට සිහිය හටගැන්වීම සඳහා, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ප්‍රථමයෙන් ආමන්ත්‍රණය කොට පසුව ධර්මය දේශනා කරත්.

හදනෙක යනු එය ශාස්තෘන් වහන්සේට කරන ගෞරව වචනයකි. ප්‍රතිචචන දීම හෝ වෙයි. තවද මෙහි හිකඩවොයි වදාරන්නා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එම හිඤ්ඤාත්ම ආමන්ත්‍රණය කරත්. හදනෙක යයි කියන්නා වූ ඔවුහු පසු ආමන්ත්‍රණය කරත්. එසේම හිකඩවො යයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වදාරත්. හදනෙක යයි ප්‍රතිචචන දෙති.

තෙ හිකඩු යනු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ යම් කෙනෙකුන්ට ආමන්ත්‍රණය කරත්ද? ඔවුහු හගවතො පච්චසෙසසුං යනු භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ආමන්ත්‍රණයට උත්තර දුන්නාහ. අභිමුඛ වී ඇසුහ. මනාව පිළිගත්හ. පිළිගත්හ යන අර්ථයි. හගවා එතදවොව යනු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එම දැන් දෙසිය යුතු සියලු සූත්‍රය වදාළහ.

මෙතෙකින් ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරුන් විසින්, තෙළුම් මහතෙල්

මල්වලින් බබළන, පිරිසිදු, යහපත් රසදිය දහරින් යුත්, පොකුණෙක්හි සුවසේ බැසීම සඳහා, නිර්මල ගල් තලායෙක හිණීමගක්, සකසන්නාක් මෙන්ද, විසිරුණා වූ මුතුදැලක් සමාන වැලිවලින්, ගැවසීමත්, ශ්වේත භූමි භාගයෙක්හි පිහිටි තොටුපළක් මෙන්, මනාව බෙදන ලද බිත්තීන් සහිත විසිතුරු වේදිකාවකින් වටකරන ලද, තාරකා ගමන්මග, ස්පර්ශ කරනු කැමැත්තේ මෙන්, ඇඟ කිලිපොළා යන අහස උසට නංවන ලද, මහා ප්‍රාසාදයකට සුවසේ නැගීම සඳහා ඇන්දළමය සියුම් මෘදු පුවරුව රත්රන් වැලකින් ඔතා මාණික්‍යාලෝකයෙන්, හටගන්නා ආලෝකයෙන් බබළන හිණීමගක් මෙන්ද, රන්, රන්වළලු, පාවළලු ආදිය ගැටීමෙන් වන ශබ්ද සමමිශ්‍රිත, කථාකරන, සිතහසෙන, මධුර ස්වරයෙන් ගෘහවාසීන් සේවිත, උදාර ඵෙශ්වරය සම්පන්නිත්ගෙන්, ශෝභමාන වූ, මහා ගෘහයට සුවසේ පිවිසීම සඳහා, රන්රිදී, මැණික්, මුතු, පබළු ආදියෙන් බබළන ඉතා පිරිසිදු බැබළුම් සහිත මනාව පිහිටි විශාල දොර කවුළුවක (උලුවස්සක) මහාදොරක් මෙන්, අර්ථ ව්‍යංජන සම්පූර්ණ වූ, බුදුවරුන්ගේ දේශනා, ඥාණ ගම්භීරභාවය ප්‍රකාශ කරන්නා වූ, මෙම සූත්‍රයෙහි මනාව අර්ථග්‍රහණය සඳහා කාල, දේශ, දේශක, පිරිස, ප්‍රදේශ යන අංගයන්ගෙන් යුක්ත, යම්බඳු වූ නිදානය වදාරන ලද්දේද? එහි අර්ථ වර්ණනාව සමාජනයයි.

සූත්‍රාන්තයෙහි, පඤ්ච යනු ගණන් පිරිසිදීමයි. ඉමානි ඉන්ද්‍රියානි යනු පිරිසිදි ධර්ම (නිදර්ශනයයි) දැක්වීමයි. ඉන්ද්‍රියාර්ථය යට යු.සේයි. දැන් මේ සූත්‍රාන්තය ඉදිරිපත්කොට, මෙම සූත්‍රාන්තයෙහි කියන ලද, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ විශුද්ධි භාවනා නියමය වැඩිමද, සංසිද්ධිමද දක්වනු කැමැතියේ, 'ඉමානි පඤ්චන්ද්‍රියානි' යනාදිය වදාළහ. එහි විසුප්ඤ්ඤානි යනු විශුද්ධියට පැමිණෙත්. අසසද්ධෙ යනු ත්‍රිවිධ රත්නයෙහි ශ්‍රද්ධා විරහිත වූයේ, සද්ධෙ යනු ත්‍රිවිධ රත්නයන්හි ශ්‍රද්ධා සම්පන්න වූයේ. සෙවතො යනු සිතින් සෙවුනාහට, හජතො යනු එළැඹෙන්නහුට, පයිරුපාසතො යනු සකස්ව හිඳින්නහුට, පසාදනීයෙ සුතතනෙන යනු ප්‍රසාදජනක තුණුරුවන්හි ගුණ හා ඒකාබද්ධ සූත්‍රාන්තයන්, කුසිනෙ යනු පිළිකුල් ආකරයෙන් ගිලාබසීනුයි කුසිදායි. කුසිදාම කුසිතායි. එම කුසිතකම්හි, සමමපධානෙ යනු සිව් කිස් සිදුකරන විරය හා විරයය හා යෙදුණු සූත්‍රාන්තයන්හි, මුට්ඨසසති යනු නට සිහි ඇත්තවුන්, සතිපට්ඨානෙ සතිපට්ඨාන ප්‍රාර්ථනා ඇතිකරන සූත්‍රාන්තයන්, දුප්පඤ්ඤා යනු ප්‍රඥා රහිත, ප්‍රඥාවගේ අභාවයෙන් හෝ දුෂ්ට වූ ප්‍රඥාව ඔවුන්ටනුයි දුප්පඤ්ඤායි.

එම දුෂ්ප්‍රාඥතාවන්, ගම්භීර ඤාණවර්ගය යනු සිව්සස්, ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාද, ප්‍රතිසංයුක්ත සුත්‍රාන්තයන්, ඤාණකථා සමානවම හෝ සුත්‍රකතකතෙධ යනු සුත්‍රාන්ත කොට්ඨාශයන්හි, අසසදධියං යනාදීන්හි, අසසදධියං යනු අග්‍රද්ධාවන් භාවයයි. අග්‍රද්ධායෙහි ආදීනව දක්නාසුලු වූයේ, අග්‍රද්ධාව දුරලනුයේ ශ්‍රද්ධා ඉන්ද්‍රියයෙහි අනුසස් දක්නාසුලු වූයේ, ශ්‍රද්ධා ඉන්ද්‍රියය දියුණු කරනුයේ අග්‍රද්ධාව දුරලයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. කොසජජං යනු කුසිතභාවයයි. පමාදං යනු සිතියෙන් තොරව විසීම, උදධවචං යනු නොසන්සුන් බවයි. විකෂෙපයයි යන අර්ථයි. පභිණතතා යනු අර්පණා වශයෙන් ධ්‍යාන සම්පූර්ණ වීමෙන් ප්‍රතිණ හෙයින්, සුපපභිණතතා යනු වුට්ඨාන ගාමිණී වශයෙන් විදර්ශනාවගේ පරිපූර්ණත්වයෙන්, මනාව ප්‍රතිණ වූ හෙයින්, භාවිතං හොති සුභාවිතං කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුතුය. විදර්ශනාවට විපක්‍ෂ වශයෙන් ප්‍රතිණ හෙයින් මනාව ප්‍රතිණ වූයේයයි කියන්ට සුදුසුයි. එහෙයින්ම මනාව වඩන ලදී. ධ්‍යානයෙන් එසේ නොවේ. ප්‍රභාණය කළයුතු දැති ප්‍රභාණයෙන් භාවනාව සිද්ධ වූයේද, භාවනා සිද්ධියෙන්ම ප්‍රභාණය කළයුතු දැති ප්‍රභාණ සිද්ධිය වේ. එනිසා යමකයක් වශයෙන් නිර්දිෂ්ටය.

සන්සිද්ධි වාරයෙහි භාවිතාති වෙව හොනති සුභාවිතාති ව යනු වඩන ලද්දවුන්ගේම මනාකොට වැඩීම පටිපපසසදධානි ව සුපපටිපසසසදධානිව යනු සංසිද්ධවුන්හිම මනාකොට මනාකොට සංසිද්ධ යු.ජෙයි. එලක්‍ෂණයෙහි මාර්ග කෘත්‍යය නිපදවීම් වශයෙන් වඩන ලද ස්වභාවය සන්සිද්ධිතාවැයි දතයුත්තාහ. සමුච්ඡේද විසුද්ධියො යනු මාර්ග විශුද්ධිභ්‍රමය. පටිපපසසදධි විසුද්ධියො යනු එල විශුද්ධිභ්‍රය.

දැන් එසේ කියන ලද නියමයන්, ඉන්ද්‍රිය, කාරක පුද්ගල වශයෙන් යොදා, දක්වන්ට කතිනං පුග්ගලානං ආදිය වදාළහ. එහි සවණෙන බුද්ධො යනු සමාසක් සම්බුදුරුදුන් කෙරෙන් ධර්මකථා ශ්‍රවණයෙන් සිව්සස් අවබෝධ කරන ලද්දේ දැනගන්නා ලද්දේ හෝ යන අර්ථයි. මෙය වඩනා ලද ඉන්ද්‍රියභාවයට හේතුවවනයි. භාවනාවගේ අවබෝධ වීම් වශයෙන් මාර්ගය අවබෝධ කළහෙයින් එලක්‍ෂණයෙහි භාවිතින්ද්‍රිය නම් වෙයි. අටවැදෑරුම් ආර්යයෝ තථාගතයන් වහන්සේගේ ශ්‍රාවක හෙයින් විශේෂකොට අර්හත් එලස්ථයාම දක්වන්නාහු ඛිණාසවොයි වදාළහ.

හෙතෙමේම සියලු කෘත්‍යය සම්පූර්ණ වීමෙන් භාවිතින්ද්‍රිය යැයි

යු.සේයි. අනෙක් අයද ඒ ඒ මාර්ග කෘත්‍යය සම්පූර්ණවීම් ආකාරයෙන් භාවිතින්ද්‍රියයෝමය. එහෙයින්ම සිව් එලක්ෂණයන්හි පංචින්ද්‍රියයෝ වඩන ලද්දානුම වෙති. මනාකොට වඩන ලද්දානුයයි යු.සේයි. ඔවුන්ගේ මතු මාර්ග සඳහා ඉන්ද්‍රිය භාවනා ඇත්තේමය. එහෙයින් ඒවා අවිශේෂයෙන් භාවිතින්ද්‍රිය නොවේ. සයම්භූතධේයන යනු අනාවාර්යව, තෙමේම ආර්ය ජාතියෙහි වූ අර්ථයෙන් හටගත් අර්ථයෙන්, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ තෙමේම භාවනා ඉෂ්ටවීම් වශයෙන් එලක්ෂණයෙහි සයම්භූ නම් වේ. මෙසේ එලක්ෂණයෙහි තෙමේම හටගත් අර්ථයෙන් භාවිතින්ද්‍රියයි, අප්‍රමේයාධේයන යනු කෙළවරක් නොමැති ගුණ යෙදීමෙන් ප්‍රමාණ කරන්ට නොහැකි වන්නේය යන අර්ථයෙන්, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එලක්ෂණයෙහි භාවනා ඉෂ්ටවීමෙන්, අප්‍රමේයාධේයන, එහෙයින්ම භාවිතින්ද්‍රියයයි.

ප්‍රථම සූත්‍රාන්ත නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

නැවත අත් සූත්‍රාන්තයක් බහා ඉන්ද්‍රිය නියමය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, පඤ්චමානි හිකබ්බෙ යන ආදී සූත්‍රාන්තයේ දක්වයි. එහි යෙහි කෙටි යනු ශේෂ රහිත ගැනීමයි. හිකාරය පද පූරණ මාත්‍ර නිපාතයි. සමණවා බ්‍රාහ්මණා වා යනු ලෝක ව්‍යවහාර වශයෙන් යු.සේයි. සමුදයං යනු ප්‍රත්‍යයයි. අත්ථංගමං යනු හටගත් දැති අභාවයට යාම, නූපත් දැති නොඉපැත්ම හෝ, අසසාදං යනු අනුසස්, ආදීනවං යනු දොස්, නිසසරණං යනු නික්මයාමයි. යථාභූතං යනු තත්වාකාර, සමණේසු යනු සංසිදවූ පාපයන් ඇත්තවුන් කෙරෙහි, සමණ සමමතා යනු මවිසින් ශ්‍රමණයන් සමිමත නුවුවාහු, සමමතා යයි වර්තමාන කාල වශයෙන් කියනු ලබන කල්හි ශබ්ද ලක්ෂණ වශයෙන් මාගේ යයි මෙහි ෂෂ්ඨී වචනයම වෙයි. බ්‍රාහ්මණේසු යනු බහා තැබූ පාපයන් ඇත්තවුන් කෙරෙහි, සමාඤ්ඤාත්ථං ශ්‍රමණ භාවයාගේ අර්ථයයි. බ්‍රහ්මඤ්ඤාත්ථං යනු බ්‍රාහ්මණ භාවයෙහි අර්ථයයි. ද්වයෙන්ම අර්ථය එලයම යු.සේයි. නොහොත් සාමඤ්ඤාත්ථං යනු යට එලක්‍රියයයි. බ්‍රහ්මඤ්ඤාත්ථං යනු අර්ථය එලයයි. සාමඤ්ඤාත්ථං යනු ආර්ය මාර්ගයමය. දිට්ඨිව ධම්මෙ යනු වර්තමාන ආත්මභාවයෙහි, සයං අභිඤ්ඤා සවර්ණකවා යනු තමා විසින්ම අධික වූ ඤාණයෙන් ප්‍රත්‍යක්ෂ කොට, උපසම්පජ්ජ යනු පැමිණ හෝ නිපදවා හෝ.

සුත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි, පළමුව, ඉන්ද්‍රිය හටගැනීම් ආදීන්හි ප්‍රභේද සංඛ්‍යාව විචාරා නැවත ප්‍රභේද සංඛ්‍යාව විසඳන ලදී. එහි අසිති සත්‍යය නු එක්සිය අසුවකි. පණ්ඩිතයන් විසින් එක්සිය අසුවකැයි කියන ලද ආකාරයන්ගෙන් යෙදීමයි.

නැවත ප්‍රභේද සංඛ්‍යා විමැසීම් පූර්වාංගම සංඛ්‍යා නිර්දේශයෙහි, අධිමොක්ඛත්‍යාය යනු ස්ථිර ලෙස පිහිටීම සඳහා, විස්වාස කිරීම සඳහා, ආවර්ජනාය සමුදයො යනු මනෝද්වාරාවර්ජන විත්තයෙහි හටගැත්ම, සද්ධිත්‍රියසස පව්වයො යනු ශ්‍රද්ධෙධන්‍රියට ප්‍රත්‍යය වේ. ශ්‍රද්ධාව උපදවන්නෙමිසි පූර්වභාග ආවර්ජනය ශ්‍රද්ධෙන්‍රියට උපතිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ශ්‍රද්ධෙන්‍රිය ජවනයාගේ ආවර්ජනය ප්‍රථම ජවනයට අනන්තර ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ද්විතීය ජවනාදීන් උපතිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. අධිමොක්ඛවසෙන යනු ඡන්‍රය හා සම්ප්‍රයුක්ත සිතේ ස්ථිරත්වය වශයෙන්, ඡන්‍රසස සමුදයො යනු පූර්වභාග ආවර්ජන ප්‍රත්‍යයෙන් උපන්නා වූ අධිමොක්ඛ සම්ප්‍රයුක්ත අනුරූප නිසි ප්‍රමාණ වූ, ධර්මඡන්‍රයාගේ හටගැත්මයි. ඒ ශ්‍රද්ධෙන්‍රියයට සහජාත, අඤ්ඤමඤ්ඤ නිසසය සම්ප්‍රයුක්ත, අත්ථි, අවිගත වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. ඡන්‍රය අධිපති කල්හි අධිපති ප්‍රත්‍යයද වේ. එයම දෙවැන්නට අනන්තර සමනන්තර, අනනනරූප නිශ්‍රය, ආසෙවන, තත්ථි, විගත වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වේ. මෙම ක්‍රමයෙන්ම මනසිකාරයෙහිද යෙදීම් කළයුත්තාහ. හුදෙක් මෙහි මනසිකාරො යනු එය සිහිකරවීම් ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. අනුරූප නිසිප්‍රමාණ මෙනෙහි කිරීම, එයට අධිපති ප්‍රත්‍යයතාව නොවේ. මේවා හා යෙදුණු ද්වයෙහිම ග්‍රහණය බලවත් ප්‍රත්‍යය හෙයින්තැයි දතයුතුය. සද්ධිත්‍රියසස වසෙන යනු භාවනාහිවෘද්ධියෙන් ඉන්‍රියභාවයට පත් ශ්‍රද්ධා ඉන්‍රියයගේ වශයෙනි. එකතතූපට්ඨානං යනු එක් අරමුණෙක්හි නොසෙල්වෙන ස්වභාවයෙන් බොහෝකලක් සිටීම (පැවතීම) මතු මතු ශ්‍රද්ධා ඉන්‍රියයට ප්‍රත්‍යය වේ. ශ්‍රද්ධා ඉන්‍රියයෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම සෙසු ඉන්‍රියයන්ද දතයුත්තාහ.

මෙසේ එක් එක් ඉන්‍රියයට සිව් සිව් සමුදය යැයි පඤ්ච ඉන්‍රියයන්ට විසි සමුදයයෝ වෙත්. නැවත සිව් සමුදයන්ගේ එක් එක් සමුදයෙහි, පහක් පහක් බැගින්, ඉන්‍රියයන් යොදා විසි සමුදය කෙනෙක් යු.සේයි. ප්‍රථම විස්ස නානා මාර්ග වශයෙන් දතයුත්තාහ. ද්විතීය විස්ස එක් මාර්ගයක් වශයෙන් දතයුත්තේ යයි කියති. මෙසේ සතළිස් ආකාර වෙති. අස්තංගම වාරයද මෙම ක්‍රමයෙන් දතයුතුය. එම අස්තංගමය

ඉන්ද්‍රිය භාවනාවෙහි නොසෙදුණහුට, නොලත් දෑ ලැබීම් අස්තංගමයයි, ඉන්ද්‍රිය භාවනාවෙන් පිරිහුණහුට ලත් දෑ පිරිහීම් අස්තංගම යයි, එලප්‍රාප්තිකයාට සන්සිද්ධි අස්තංගමයයි, එකතන අනුපට්ඨානං යනු ඒකත්වයෙහි නොසිටීම,

ආස්වාද නිර්දේශයෙහි, අසසද්ධියසස අනුපට්ඨානං යනු අශ්‍රද්ධාවත් පුද්ගලයින් දුරුකරනුයේ, ශ්‍රද්ධාවත් පුද්ගලයන් සෙවුණේ, ප්‍රසාදනීය සුත්‍රාන්තයන් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂා කරන කල්හි, එහි නුවණින් මෙනෙහි කරනුයේ, බහුල වශයෙන් කරනුයේ, අශ්‍රද්ධාවගේ නොඑළඹ සිටීම වේ. අසසද්ධිය පරිමුඛසස අනුපට්ඨානං යන මෙහි අශ්‍රද්ධාවත් වුවහුට ශ්‍රද්ධා කථා පවත්නා කල්හි දුක් දොම්නස් උපදී. මේ අශ්‍රද්ධාවා සංඛ්‍යාත පරිදාහයයි. අධිමොක්‍ෂ වරියාය වෙසාරජ්‍යං යනු ශ්‍රද්ධා වස්තු වශයෙන් වසිප්‍රාප්ත භාවනායෙහි ශ්‍රද්ධාවගේ පැවැත්මෙහි නිපුණ වූ භාවයයි. සනෙතාව විහාරාධිගමො යනු සමථයෙහි හෝ විදර්ශනායෙහි ප්‍රතිලාභයයි. සුඛං සොමනස්සං යන මෙහි වෛතසික සුවපත්භාවය දැක්වීමට සොමනස්ස වචනයයි. ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයෙන් හටගත් ප්‍රණීත රූප ස්පර්ශිත කයෙහි කායික සුවයද ලැබේමය. සුවය හා සොමිතස ප්‍රධාන ආස්වාදයන් බැවින් මේ ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයාගේ ආස්වාදයැයි වෙසෙසා යුසේයි. මෙම ක්‍රමයෙන් සෙසු ඉන්ද්‍රියයන්ගේද යෙදීම් දතයුත්තේය.

ආදීනව නිර්දේශයෙහි, අනිවච්චෙධන යනු ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයාගේ අනිත්‍යාර්ථයෙන්, ඒ අනිත්‍යාර්ථය ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයාගේ ආදීනව යැයි යු.සේයි. අනෙක් ද්වයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. මේවාහි, හටගැත්ම, අස්තංගම, ආස්වාද, ආදීනව ලෝකික ඉන්ද්‍රියයන් මෙනැයි දතයුත්තේය.

නිසසරණ නිර්දේශයෙහි, අධිමොක්‍ෂචෙධන යන ආදීන්හි එකිනෙකෙහි ඉන්ද්‍රියයන් පහ, පහ බැගින්කොට, පඤ්ච ඉන්ද්‍රියයන්ගේ පස්විසි නිස්සරණයෝ මාර්ගඵල වශයෙන් විස්තර කරන ලදහ. එහි තතො පණීත තර සද්ධින්ද්‍රියසස පටිලාභා යන විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි පැවැති ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයට වඩා, මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ප්‍රණීතතර ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයාගේ ප්‍රතිලාභ වශයෙන්, පුරිමතර සද්ධින්ද්‍රියා නිසසටං භොති යනු එම මාර්ගක්‍ෂණයෙහි පැවැති ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රිය පළමු විදර්ශනාක්‍ෂණයෙහි ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රිය කෙරෙන් නික්මුණේ වේ. මෙම ක්‍රමයෙන්ම එලක්‍ෂණයෙහි ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයද, දෙනැන්හි සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝද යෙදිය යුත්තාහ. පුබ්බභාගෙ පඤ්චහි ඉන්ද්‍රියෙහි

යනු ප්‍රථම ධ්‍යානෝපවාරයෙහි පඤ්ච ඉන්ද්‍රියයන්ගෙන් ප්‍රථමධ්‍යනාදී අට සමවත් වශයෙන්, අට නිස්සරණයන්, අනිත්‍යානුපස්සනාදී, අටළොස් මහා විදර්ශනා වශයෙන් අටළොස් නිස්සරණයන් සෝතාපත්ති මාර්ගාදී වශයෙන් අට ලෝකෝත්තර නිස්සරණයන්, මෙසේ ධ්‍යාන, සමවත් මහා විදර්ශනා මාර්ග එල වශයෙන් නිස්සරණයක් වූ නිස්සරණ පළමු පළමු ඉක්මවීමෙන් යයි විස්තර කරන ලදී. නෙකඛමෙම පඤ්චන්ද්‍රියානි යනාදී සත්තිස් නිස්සරණයෝ ප්‍රතිපක්‍ෂ ප්‍රභාණ වශයෙන් ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් විස්තර කරන ලදහ. එහි නෛෂ්ක්‍රමයාදී සතෙහි, සිත් නිස්සරණ උපවාර භූමි වශයෙන් යු.සේයි. එල වනාහි ප්‍රතිපක්‍ෂ ප්‍රභාණයෙන් නොවන හෙයින් නොකියන ලදී. දිට්‍ඨංකඛයෝ යනු සෝවාත් මාර්ගය දක්වා දෘෂ්ටිය සමග එක් පුද්ගලයෙක් කෙරෙහි සිටියේ (පැවැතියේ) නුයේ දිට්‍ඨංකඛයායි. එම දෘෂ්ටිය හා සමග එක්වැ සිටි කෙලෙසුන් කෙරෙන්, ඔළාරිකෙහි යනු දළ කාමරාග ව්‍යාපාදයන්ගෙන්, අනුසහගතෙහි යනු සියුම් වූ කාමරාග ව්‍යාපාදයන්ගෙන්ම, සබ්බ කිලෙසෙහි යනු රූපරාගාදියෙන්, ඒවා ප්‍රතීණ වූ කල්හි සියලු කෙලෙස්හු ප්‍රතීණ වූවාහු වෙති. එහෙයින් සියලු කෙලෙසුන්ගෙන් යයි යු.සේයි. මෙහි නොකියන ලද පදයන්හි අර්ථ යු.සේයි. සබ්බෙ සඤ්ඤාව ඛිණාසවානං තස් තස් පඤ්චන්ද්‍රියානි යනු අධිමෝක්‍ෂාර්ථයෙන් යැයි ආදී පෙර කියන ලද ස්ථානයන්හි, ඒ ඒ ස්ථානයන්හි පංච ඉන්ද්‍රියයෝ, බුදු, පසේබුදු, බුද්ධග්‍රාවක, ක්‍ෂීණාශ්‍රවයින්ට සුදුසු පරිදි නික්මුණාහු වෙති. මෙම වාරයෙහි පළමු කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම සුදුසු පරිදි, ක්‍ෂීණාශ්‍රව වශයෙන් යු.සේයි.

කෙසේ වනාහි එම නිස්සරණ එක්සිය අසූවක් වේද යත්? කියනු ලැබේ. මාර්ගඑල වශයෙන් විසිපහකි. සමතික්‍රම වශයෙන් නිස්සරණකි. ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් නිස්සරණයක්දැයි ප්‍රථම වාරයෙහි කියන ලද අනුභයක් නිස්සරණයෝ වෙති. ඒවාම දෙවනවර ක්‍ෂීණාශ්‍රවයන්ගේ වශයෙන් දොළස ඉවත් කළ කල්හි, අසුභතරක් වෙයි. මෙසේ පළමු අනුභයද, මෙම අසුභතරද එක්වූ කල එක්සිය අසූවක් වෙයි. කවර දොළසෙක් ක්‍ෂීණාශ්‍රවයන්ගෙන් ඉවත් කළයුතුද? සමති ක්‍රමයෙන් යැයි කී කල්හි මාර්ගඑල වශයෙන් කියන ලද අට නිස්සරණයන්ද, ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් කියන ලද්දෙහි මාර්ග වශයෙන් කියන ලද සතරදැයි මෙම දොළොස ඉවත් කළයුතුය. අර්හත් එල වශයෙන් කියන ලද ඒවා කවර හෙයින් ඉවත් කළයුතුද යත්? සියල්ලට පළමුව කියන ලද පස්විසි නිස්සරණයන් මාර්ගඑල වශයෙන් ලැබෙන හෙයින්, අර්හත්එල වශයෙන් නිස්සරණයෝ කියන ලද්දාහුම

වෙති. යට යට එල සමවතට, මතු මතු එල සමාපත්තිලාභීහු සම නොවදිත්මයැයි යට යට එලයන් නොලබත්මය. මෙම ඉන්ද්‍රිය පසම කල් ඇතිවම ප්‍රතිපක්‍ෂයන් සංසිද්ධු හෙයින් ප්‍රතිපක්‍ෂ වශයෙන් නික්මුණාහුම වෙති.

ද්විතීය සූත්‍රාන්ත නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

නැවත අන් සූත්‍රයක් බහා, ඉන්ද්‍රිය නියමය, නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, 'පඤ්චිමානි හිකධිවෙ' යනාදිය වදාළහ. එහි සොනාපනති යංගෙසු යන මෙහි සොත් යනු ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයයි. එම ප්‍රෝතසට පැමිණීම බොහෝකොට පැමිණීම සෝතාපත්තියි. ප්‍රෝතසට පැමිණීමේ අංගනුයි, කොටස්නුයි. ප්‍රෝතාපත්ති අංගයෝය, ප්‍රෝතයට පැමිණීමේ ස්වභාවයෙහි පූර්වභාග ප්‍රතිලාභ අංගයෝය. සත්පුරුෂ සේවනය ප්‍රෝතාපත්ති අංගයකි. සද්ධර්ම ශ්‍රවණය ප්‍රෝතාපත්ති අංගයකි. නුවණින් මෙනෙහි කිරීම ප්‍රෝතාපත්ති අංගයකි. ධර්මානුධර්ම ප්‍රතිපත්තිය ප්‍රෝතාපත්ති අංගයකි. මෙම සතර ප්‍රෝතාපත්ති අංගය. සෙස්ස යට යු.සේයි. මෙයද මෙම ඉන්ද්‍රියයන්ගේ තම විෂයයෙහි ජ්‍යෙෂ්ඨකත්වභාවය දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. යම්සේ සිව් සිටු පුත්හු රජුද යැයි රාජපංචම යහළුවන් අතරෙහි නැකැත් ක්‍රීඩා කරන්නෙමුයි, විටියට බටකල්හි එක් සිටුපුත්‍රයෙකුගේ නිවසට ගියකල්හි අනෙක් සිව්දෙනා නිශ්ශබ්දව හිඳිත්. ගෙහිමියාම කැයුතු දෑ බුදිය යුතු දෑ දෙවු. මොවුන්ට, සුවඳ මල්මාලා ලංකාරාදිය දෙවු යයි ගෙයි විධාන කරයි. දෙවැන්නාගේ, තෙවැන්නාගේ, සිව්වැන්නාගේ ගෘහයට ගියකල්හි අනෙක් සිව්දෙනා නිශ්ශබ්දව හිඳිත්. ගෙහිමියාම මොවුන්ට කැයුතු දෑ, බිය යුතු දෑ දෙවු. මොවුන්ට සුවඳ මල්මාලාලංකාර දෙවු යයි ගෙයි විධාන කරයි. ඉක්බිති සියල්ලම රජුගේ ගෘහයට ගියකල්හි කිසිසේත් රජ හැමතැන එශ්වර්යාවත්වයෙන් යුක්ත වූයේ නමුදු මෙම අවස්ථාවෙහි තමාගේ ගෘහයෙහිම මොවුන්ට කැයුතු දෑ බිය යුතු දෑ දෙවු. මොවුන්ට සුවඳ මල් මාලාලංකාර දෙවු යයි විධාන කරයි. එපරිද්දෙන්ම ශ්‍රද්ධා පංචම ඉන්ද්‍රියයන්හි ඒවාහි සහයෝගයෙන්ම එක්ව විටියට බස්නාක් මෙන් එක් අරමුණෙක් උපදනා කල්හිද, යම්සේ පළමු ගෘහයෙහි අනෙක් සිව්දෙනා නිශ්ශබ්දව හිඳිත්ද, ගෙහිමියාම විධාන කරයිද, එපරිද්දෙන් ප්‍රෝතාපනත්‍යාංගයන්ට පත්ව තිර ලක්‍ෂණයෙන් යුත් ශ්‍රද්ධාන්ද්‍රියයම ජ්‍යෙෂ්ඨ වේ. පූර්වාංගම වේ. සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝ ඒ හා

අනුගත වෙති. යම්සේ දෙවැන්නාගේ ගෘහයෙහිදී, අනෙක් සතරදෙන නිශ්ශබ්දව හිඳිත්ද, ගෙහිමියාම විධාන කෙරේද, එපරිද්දෙන් සමාසක් ප්‍රධානයන්ට පත්ව දැඩිව අල්ලාගැනීම් ලක්‍ෂණැති විර්සෙය්‍යියයම ජ්‍යෙෂ්ඨ වේ. පූර්වාංගම වේ. සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝ ඒ හා අනුගත වෙති. යම්සේ තෙවැන්නාගේ ගෘහයෙහිදී අනෙක් සිව්දෙන නිශ්ශබ්දව හිඳිත්ද, ගෙහිමියාම විධාන කරයිද, මෙසේ සතිපට්ඨානයන්ට පත්ව එළැඹ සිටීම් ලක්‍ෂණ සතින්ද්‍රියයම ජ්‍යෙෂ්ඨ වේද, පූර්වාංගම වේද, සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝ ඒහා අනුගත වෙත්ද? යම්සේ සිව්වැන්නාගේ ගෘහයෙහිදී අනෙක් සිව්දෙන නිශ්ශබ්දව හිඳිත්ද? ගෙහිමියාම විධාන කෙරේද? එසේම ධ්‍යානයන්ට පත්ව නොවිසිරීම් ලක්‍ෂණ වූ සමාධිත්‍රියයම ජ්‍යෙෂ්ඨ වේ. පූර්වාංගම වේ. සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝ ඒ හා අනුගත වෙති. සියල්ලන්ට පසුව රජුගේ ගෘහයට ගිය කල්හි වනාහි යම්සේ අනෙක් සතරදෙන නිශ්ශබ්දව හිඳිත්ද? රජම විධාන කෙරේද? එපරිද්දෙන් චතුරාර්ය සත්‍යයන්ට පත්ව දැනගැනීම් ලක්‍ෂණ වූ ප්‍රඥෙත්‍රියයම ජ්‍යෙෂ්ඨ වෙයි. පූර්වාංගම වෙයි. සෙසු ඉන්ද්‍රියයෝ ඒ හා අනුගත වෙති.

සූත්‍රාන්තයෙහි, ප්‍රභේද, ගණන් විමසීම් පූර්වාංගමවම ප්‍රභේද ගණන් නිර්දේශයෙහි, සපපුරිස සංසෙවෙ යනු සෝභන පුරුෂයන්ගේ මනා සෙවුමෙහි අධිමොක්‍ෂාධිපතෙයාදෙවන යනු අධිමෝක්‍ෂ සංඛ්‍යාත සෙසු ඉන්ද්‍රියයන්හි අධිපති භාවාර්ථයෙන්, සෙසු ඉන්ද්‍රියයන්ගේ පූර්වාංගම අර්ථයෙනැයි අර්ථයි. සද්ධම්ම සවණෙ යනු සත්පුරුෂයන්ගේ ධර්මය සෝභන වූ ධර්මයනුයි සද්ධර්මයි. එම සද්ධර්මයාගේ ශ්‍රවණයෙහි, යෝනිසො මනසිකාරෙ යනු උපායෙන් මෙතෙහි කිරීමෙහි, ධම්මානුධම්ම පටිපතනියා යන මෙහි නවලොවුතුරු දහම් අනුව ගිය ධර්මය ධර්මානුධර්මයි. සීල, සමාධි, ප්‍රඥා සංඛ්‍යාත ධර්මානුධර්ම ප්‍රතිපත්තියෙහි පිළිපැදීම ධර්මානුධර්ම ප්‍රතිපත්තියයි. සමාසක් ප්‍රධානාදීන්හිද එම ක්‍රමයයි.

චර්යා චාරයෙහිද මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දතයුතුය. හුදෙක් ප්‍රථම චාරය ඉන්ද්‍රියයන්ගේ උපදවන කාල වශයෙන් යු.සේයි. චර්යාචාරය උපන්නවුන්ගේ ආසේවන කාල වශයෙන්, පරිපූර්ණත්වයට පත්වන කාල වශයෙන්ද යු.සේයි. චර්යා ප්‍රකෘති උස්සන්නතාව වනාහි අර්ථ වශයෙන් එකකි.

දැන් චර්යා සම්බන්ධයෙන්ම, චාර, විහාර, නිර්දේශ වශයෙන් අනෙක් ක්‍රමයකින් ඉන්ද්‍රිය නියමය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, චාරොව

විහාරොව ආදී වූ උදෙසීම උදෙසා එහි නිර්දේශය වදාළහ. එහි උද්දේසයෙහි පළමුව යම්සේ හැසිරෙන්නා වූ, වාසය කරන්නා වූ නැණවත් සබ්බසරුත් ගැඹුරුතන්හි ඒකාන්තයෙන් මේ ආයුෂ්මත් තෙමේ පැමිණියේය. පැමිණෙන්නේ යයි විශ්වාස කරන්නාහුය. එසේ ඉන්ද්‍රිය සම්පන්නත්‍රයේ හැසිරීමද, විහරණයද, නැණැති සබ්බසරුත් විසින් අවබෝධ කරන ලද්දේ, ප්‍රතිවේධ කරන ලද්දේ වේයයි උද්දේශයෙහි සම්බන්ධය දතයුත්තේය.

උද්දේශ, නිද්දේශයන්හි වර්යාව වාරයමය. වාරය වර්යාව වනාහි අර්ථ වශයෙන් එකය. එහෙයින් වාරො යන පදයට නිර්දේශයෙහි වර්යා යැයි යු.සේයි. ඉරියාපථ වර්යා යනු ඉරියව්වල හැසිරීම, පැවැත්ම යයි අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. ආයතන වර්යා යනු ආයතනයන්හි සිහියෙන් මනාව විමසන ඥාණවර්යාවයි. පතනි යනු එළයි. ඒවාට පැමිණෙන්නුයි පතනි යැයි යු.සේයි. සත්ත්වලෝකයාගේ ඉහාත්මයෙහි හා මරණින් මත්තෙහි අභිවාද්ධි ලොකත්‍රය නම් වේ. මේ විශේෂයයි.

දැන් ඒ වර්යාවන්හි භූමිය දක්වනුයේ වතුසු ඉරියාපථෙසු යනාදිය වදාළහ.

සතිපට්ඨානෙසු යනු ආරම්භණ සතිපට්ඨානයන්හි, සතිපට්ඨානයැයි කියනු ලබන කල්හි, සිහියෙන් අන්‍යයන් ව්‍යවහාර වශයෙන් අන්‍යයන් සේ කොට යුසේයි.

අරියසවෙවසු යනු පූර්වභාග ලෝකික සත්‍ය ඥාණයෙන් වෙන් වෙන්ව සත්‍යය පරිග්‍රහ වශයෙන් යුසේයි. අරියමගෙගසු සාමඤ්ඤ එලෙසු යනු ව්‍යවහාර වශයෙන්ම යුසේයි. පදෙසෙ යනු ලෝකාර්ථ වර්යායෙහි එක් දේශයෙකිහි, අවශේෂ දැයක් නොමැතිව ලෝකාර්ථ වර්යාව බුදුවරුම කරති.

නැවත එම වර්යාවන්ම කාරක, පුද්ගල වශයෙන් දක්වනුයේ පණ්ඩි සම්පන්නානං ආදිය වදාළහ. එහි ප්‍රණීධි සම්පන්න නම් ඉරියව්හි ශාන්ත බැවින් මනා ඉරියව් පැවැත්මෙහි යුක්ත, සෙලවිය නොහැකි ඉරියව්වලින් යුත් භික්ෂුභාවයට සුදුසු ශාන්ත ඉරියව්වලින් යුක්ත, ඉන්ද්‍රියෙසු ගුහනද්වාරානං යනු වක්ෂුරාදී ඡටි ඉන්ද්‍රියයන්හි, තම තමා අයත් විෂයයෙහි පැවැති එක් එක් ද්වාරය වශයෙන් රක්තා ලද ද්වාර ඔවුන්ටනුයි ගුහන

දවාරායි. ඒ රක්තා ලද ද්වාරයන්ගේ, ද්වාරං යනු මෙහි උපදනා ද්වාර වශයෙන් වක්‍රාරාදීහුමය. අපපමාද විහාරිනං යනු සීලාදීන්හි අප්‍රමාදීව වසනසුලු වූ, අධිවිතමනුයුක්තානං යනු සමාධියෙහි අනුයුක්තයනට, බුද්ධි සම්පන්නානං යනු නාමරූප විභාගකිරීම් ආදිකොට ගොනුහු දක්වා එතෙක් පැවැති ඥාණයෙන් යුක්ත වූවන්ට, සමමා පටිපන්නානං යනු සිව් මාර්ගක්‍ෂණයෙහි, අධිගත එලානං යනු සිව් ඵලක්‍ෂණයෙහි,

අධිමුච්චනෙතා යනු නිශ්චය කරනුයේ, සද්ධාය වර්තී යනු ශ්‍රද්ධා වශයෙන් පවතියි. විජානනෙතා යනු ඉන්ද්‍රිය සම්ප්‍රයුක්ත ජවන පූර්වාංගම, ආවර්ජන විඤ්ඤාණයෙන් අරමුණ දැනගනුයේ, විඤ්ඤාණවරියාය යනු ආවර්ජන විඤ්ඤාණ වරියා වශයෙන්, එවං පටිපන්නසස යනු ජවනය සහිතව ඉන්ද්‍රිය වරියායෙහි පිළිපත්නනුට, කුසලා ධම්මා ආයාපෙනති යනු සමථ විදර්ශනා වශයෙන් පැවැති කුසල්දම් අතිශයින් යැපෙත් - පවතිත් යනු අර්ථයි. ආයතන වරියාය යනු කුසල්දම්හි අතිශයින් ප්‍රයත්න වරියායෙන් උත්සාහවත් වරියායෙන්, පැවැත්වීම් වරියායෙන් යයි යු.සේයි. විසේසමධිගව්‍යති යනු විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද පටිපපසසද්ධි වශයෙන් අවබෝධ කරයි. දර්ශන වරියාදීහු කියන ලද අර්ථමය. සද්ධාය විහරති යන ආදීන්හි ශ්‍රද්ධාදියෙන් යුක්ත වූ ඉරියව් විහරණය දතයුතුය. අනුබුද්ධො යනු අනුමාන බුද්ධියෙන්, පටිවිද්ධො යනු ප්‍රත්‍යක්‍ෂ බුද්ධියෙන්, අධිමෝක්‍ෂාර්ථාදීන්හි, අනුමානයෙන් දන්නා ලද ප්‍රත්‍යක්‍ෂයෙන් දන්නා ලද දැනී වාරයද, විහාරයද අනුමානයෙන් දන්නා ලද්දේ වේ. ප්‍රත්‍යක්‍ෂයෙන් දන්නා ලද්දේ වෙයි. එහෙයින් අනුබෝධ, ප්‍රතිවේධයන්හිද නිශ්චය කිරීම් අර්ථාදීහු නිර්දේශ්වයන. එවං සද්ධාය වර්තනං යන ආදීන්හි එවං යනු කියන ලද ආකාරය නිර්දේශ කරනුයේ යථා ශබ්දයෙහි අර්ථය නිර්දේශ කරයි. විඤ්ඤාති ආදීන්හිද, යථා ස්වභාවයෙන් දනින්නුයි විඤ්ඤායි. දැනගත් ස්වභාවය පැහැදිලි කරත්. ප්‍රකට කෙරෙන්නුයි විභාවියි. පර්වතයෙහි හෙනක් මෙන් කෙලෙස් මැඩලයි. හිංසනයට පත්කෙරෙන්නුයි මෙධායි. වහා ග්‍රහණ, ධාරණ අර්ථයෙන්ද මෙධායි. ධාරණ ශක්තිය ඔවුන්ට ඇතියේනුයි මෙධාවියි. ඥාණ ස්වභාවයෙහි පවතිත්, යෙති. පවතින්නුයි පණ්ඩිතා, බුද්ධි සම්පත්තියෙන් යුක්ත වූ හෙයින් බුද්ධි සම්පන්නායි. ඔත්ම වරියාව සමග උතුම් ප්‍රතිපදාවෙහි හැසිරෙන්නුයි සබ්බමචාරිනොයි. අපලොකන කර්මාදී, සිව් වැදෑරුම් කර්ම එක්ව කිරීම් වශයෙන් එකං කමමංයි. සිව් වැදෑරුම් ප්‍රාතිමෝක්‍ෂ උදෙසීමද එසේය. සමාන ශික්‍ෂා ඔවුන්ටනුයි සමසික්කායි. සම ශික්‍ෂාවන්ගේ ස්වභාවය සමසික්කායි.

සමසිකධාතා යනුවෙන්ද කියවති. යම් කෙනෙකුන්ට එක් කර්මයක්, එක් උදෙසීමක් වේද, එය සමසිකධාතායි. ඔවුහු සබ්බත්ථවාරිහුයැයි යු.සේයි. ඝාතනානි යයි කිවයුතු කල්හි ඝාතනායි. ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. විමොක්ඛා තෙවදැරුම් හෝ අටවදැරුම් විමොක්ඛ, සමාධි යනු සවිතර්ක සවිචාර අවිතර්ක විචාරමාත්‍ර, අවිතර්ක අවිචාර යන තෙවදැරුම් සමාධිහුය. සමාපනතියෝ යනු සුඤ්ඤත-අනිමිතත-අප්‍රණීතිත යන ත්‍රයයි. අභිඤ්ඤායෝ යනු ඡටි අභිඤ්ඤාචෝය. එක් කොටසකි. භාගයකි. දෙවැන්නක් නැත්තේනුයි එකංසොයි. එක් කොටසකට අයත් අර්ථයෙහි කිම එකංසවචනායි. මෙසේ සෙස්සෙහිද යෙදීම් කළයුත්තාහ. විශේෂයෙන් වනාහි සමච භාත්පස බැසගනි පවත්වයිනුයි සංසයයි මෙහි සැකයක් නැත්තේනුයි නිසසංසයොයි. එක් කරුණෙක්හිම නොකැමැති වී, අනෙක් කරුණෙහිද සැක කෙරේනුයි කංඛායි. මෙහි සැකයෙක් නැත්තේනුයි නිකංඛොයි.

දෙවදැරුම් භාවය දෙවජ්ඣයි. මෙහි දෙවදැරුම් භාවයක් නැත්තේනුයි අදෙවජ්ඣයි. දෙයාකාරයකින් සෙලවේ. කම්පාවේනුයි දොළහකයි. මෙහි දෙයාකාරයක් නැත්තේනුයි අදොළහකොයි නියෝගයෙන්, නියමයෙන් කිම නියෝග වචනයි. නියෝගාග වචන. යනුවෙන්ද කියවති. නිදොස්, අවිරුද්ධ, සසරින් නිදහස දෙන අර්ථයෙහි වචනය අපණ්ණක වචනයි. අවභාපන වචන. යනු සනිටුහන් වචනයි. ඒ සියල්ල විචිකිච්ඡාවෙහි අභාවයාගේ පර්යායනාමයෝය. ප්‍රිය අර්ථයෙහි යෙදෙන හෙයින්

වචනය ප්‍රිය වූයේමනුයි පියවචනායි ගරුචචනාද එසේමය. ගෞරව සහිතව ගරුභාවයෙනැයි සගාරවංයි. ගරුකිරීම පටිසසයොයි, අන්‍යයා ගරුකොට ආශ්‍රයකිරීම, කීකරු භාවයෙන් පිහිට ලබාගැනීමයයි අර්ථයි. කීකරුභාවයෙන් යුක්තව ශ්‍රවණය කිරීම පටිසසවොයි. යටහත් පහත් පැවතුම් ස්වභාවයෙන් අන් වදන් ශ්‍රවණය යයි අර්ථයි. දෙයාකාරයෙන්ම අන්‍යයාගේ ජ්‍යෙෂ්ඨභාවයට එය නාමයකි. ගෞරව සහිතව පවතීනුයි සගාරවංයි. යටහත් පහත් පැවතුම් ස්වභාවයේ මනා ශ්‍රවණයෙන් යුක්තව හෝ පවතීනුයි සපපටිසසංයයි, සපපටිසසචං යැයි කිවයුතු කල්හි 'යකාචකාර' ලොප්කොට සපපටිසසංයයි යු.සේයි. අධික වූ, විශිෂ්ට වූ වචනය අධිවචනායි. ගෞරව සහිත වූයේද මනා ශ්‍රවණය සහිත වූයේද, සගාරව සපපටිසසංයයි. ගෞරව සහිත මනා ශ්‍රවණයට විශේෂ නාමය

සඟරව සපාටිසසධිවචනංයි දෙඅයුරින්ම පර්යාය වචන විකල්පනයන්ගේ වශයෙන් නැවත එකයයි යු.සේයි. පතෙතාවා පාපුණිසසතිවා යනු ධ්‍යානාදිභූමය.

තෘතීය සුත්‍රාන්ත නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

නැවත පළමු සූත්‍රයම බහා, වෙනත් ආකාරයකින් ඉන්ද්‍රියයන් නිර්දේශ කරයි. එහි කතිභාකාරෙහි කෙනටෙයන දට්ඨබ්බාති යන කවර ප්‍රමාණ ආකාරයන්ගෙන් දතයුත්තානුද, කවර අර්ථයෙන් දතයුත්තානුදැයි දතයුතු ආකාරයන්ද දතයුතු දෑද විමසයි. ඡති ආකාරෙහි කෙනටෙයන දට්ඨබ්බාති යනු ඡටි ආකාරයන්ගෙන් දතයුත්තාන. ඡටි ආකාර සංඛ්‍යාත ජ්‍යෙෂ්ඨ අර්ථයෙන් දතයුත්තාන. ආධිපතෙය්‍යටෙයන යනු අධිපති භාව අර්ථයෙන්, ආදිවිසොධනටෙයන යනු කුසල ධර්මයන්ට මුල්වූ සීලයෙහි, විසෝධනාර්ථයෙන්, අධිමත්තටෙයන යනු බලවත් අර්ථයෙන්, බලවත් භාවයෙහි අධික මාත්‍රාව, ප්‍රමාණය වන්නේනුයි අධිමත්තංයයි යු.සේයි. අධිධානටෙයන යනු පිහිටන අර්ථයෙන්, පරිසාදානටෙයන යනු ඤාය කිරීම් අර්ථයෙන්, පතිට්ඨාපකටෙයන යනු පිහිටවීම් අර්ථයෙන්,

අධිපතෙයාර්ථ නිර්දේශයෙනි, අසසද්ධියං පජහතො යනාදිය එකිනෙක ඉන්ද්‍රියයාගේ ප්‍රතිපක්‍ෂතා දුර්ලිඕ වචනය එකෙණෙනිම තම තමාගේ ප්‍රතිපක්‍ෂ දුර්ලිඕ කෘත්‍ය සාධනයෙනි අධිපතිභාවය සිදුකිරීම සඳහා යු.සේයි. සෙසු සිව් ඉන්ද්‍රියයන් ඒ හා සම්ප්‍රසක්තවම යු.සේයි. නානා ක්‍ෂණයන්හි හෝ එක් එක් ඉන්ද්‍රියය ප්‍රධානකොට එයට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, ඒ ඒ ඉන්ද්‍රියය ජ්‍යෙෂ්ඨ කොට සෙස්ස ඒ හා අනුගතකොට යු.සේයි. කාමව්‍යන්ධං පජහතො යන ආදිය වනාහි එක් ක්‍ෂණයක් වශයෙන්ම යු.සේයි.

ආදි විසොධනාර්ථ නිර්දේශයෙහි, අසසදධිය සංවරටෙය්න සීල විසුද්ධිය යනු අශුද්ධාවගේ වැළැක්වීම් අර්ථයෙන් විරහි අර්ථයෙන් සීලයෙහි මල පිරිසිදු කරන හෙයින් සීල විශුද්ධි නමැ. සද්ධිනියසස ආදි විසොධනා යනු ශුද්ධෙත්තියයාගේ උපතිශ්‍රය වශයෙන් මුල්වූ සීලය මනාව පිරිසිදු කිරීමයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම සෙසු කාමවඡ්ඤාදී සංවරණ මූලික ඉන්ද්‍රියය දතයන්නාහ.

අධිමාත්‍යාර්ථ නිර්දේශයෙහි, සද්ධිත්‍රියසස භාවනාය ඡන්දො උපපජ්ජති යනු ශ්‍රද්ධාවත් පුද්ගලයාට, ශ්‍රද්ධා ප්‍රතිසංයුක්ත ධර්මයක් අසා හෝ, ශ්‍රද්ධාත්‍රියය වැඩිදියුණු කිරීමෙහි ආස්වාදය දැක හෝ ශ්‍රද්ධාත්‍රියෙහි කුසල් වූ ධර්මවිඡ්ඡාදය හටගනී. පාමුණු උපපජ්ජති යනු ඡන්දය හටගත් බැවින් දුර්වල ප්‍රීතිය උපදී. පිති උපපජ්ජති යනු ප්‍රමුදිත හෙයින් බලවත් ප්‍රීතිය උපදී. පසසද්ධි උපපජ්ජති යනු ප්‍රීතියෙන් පිණාගිය හෙයින් කාය චිත්ත සංසිද්ධි උපදී. සුඛ උපපජ්ජති යනු කය හා සිත සන්සුන් හෙයින් චෛතසික සුවය උපදී. ඔභාසො උපපජ්ජති සුවයෙන් ආර්ද්‍ර හෙයින් ඤාණාලෝකය උපදී. සංවෙගො උපපජ්ජති යනු ඤාණාලෝකයෙන් දත් සංස්කාරාදිතව හෙයින් සංස්කාර පැවැත්මෙහි සංවේගය උපදී. සංවෙජේවා චිත්තං සමාදහති යනු සංවේගය උපදවා, එම සංවේගයෙන්ම සිත තැන්පත් කරයි. සාධුකං පගගණහාති යනු මැලිබව හා නොසන්සුන්කම අත්හැර මනාව උත්සාහවත් කරයි. සාධුකං අජසුපෙකකති යනු චීර්යය සමච පැවැති හෙයින් නැවත චීර්යය සමතාවයට ගෙනඒමෙහි උත්සාහ නොකරනුයේ තත්‍ර මධ්‍යස්ථපේක්ෂා වශයෙන් මනාව මධ්‍යස්ථ වේ නමැ. උපෙකධාවසෙන යනු සමච උසුලන ලක්ෂණයෙන් තත්‍ර මධ්‍යස්ථපේක්ෂා වශයෙන් නානතත කිලෙසෙහි යනු විදර්ශනාවට ප්‍රතිපක්ෂ වූ නොයෙක් ස්වභාවයන්ගෙන් යුත් කෙලෙසුන් කෙරෙන්, විමොක්ඛවසෙන යනු භංගානුපස්සනාවෙහි පටන් නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීම් වශයෙන්, විමුක්තතතා යනු නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීම් වශයෙන්, තෙ ධම්මා යනු ඡන්දාදී ධර්ම, ජිකරසාහොනති යනු විමුක්ති රසයෙන් එකාකාරී රස වේ. භාවනා වසෙන යනු එක් රස භාවනා වශයෙන්, තතො පණිත තරෙ විවට්ඨනති යනු එම කරුණින් විදර්ශනාරම්භණයෙන් වඩා ප්‍රණීත නිර්වාණාරම්භණයෙහි විවට්ඨානුපස්සනා සංඛ්‍යාත ගෝත්‍රභූ ඤාණයෙන් ඡන්දාදී ධර්ම නවති. සංස්කාරාරම්භණයෙන් ඉවත්ව නිර්වාණාරම්භණයෙහි පවතියයි අර්ථයි.

විවට්ඨනාවසෙන යනු මෙසේ ගෝත්‍රභූ ක්ෂණයෙහි සංස්කාරා රම්භණයෙන් පරාමිමුඛ වීම් වශයෙන්, විවට්ඨිතතා තතො වොසසජ්ජති යනු මාර්ග යුත් පුගුලා මාර්ගයාගේ උපදනා ක්ෂණයෙහිම කෙලෙසුන් කෙරෙන්ද, ඒ හා අනුව පවත්නා ස්කන්ධයන් කෙරෙන්ද යන දෙකින් නැගී සිටීම් වශයෙන්, පරාමිමුඛ වූ හෙයින්, එම කරුණින්ම කෙලෙසුන්ද ස්කන්ධයන්ද අත්හරියි. වොසසජ්ජිත තතා තතො නිරුජ්ජධති යනු මාර්ගයෙහි උත්පාදක්ෂණයෙහිම කෙලෙසුන්ද, ස්කන්ධයන්ද, අත්හළ හෙයින්, එම කරුණින්ම කෙලෙසේද, ස්කන්ධයෝද නූපදනා නිරෝධ

වශයෙන් නිරුද්ධ වෙති. වොසසජ්ජිතතනාති යනු අපේක්‍ෂායෙහි පැවතීම් වචනය කරන ලදී.

කෙලෙස් නිරෝධය ඇතිකළහි ස්කන්ධ නිරෝධයද යෙදෙන හෙයින්, ස්කන්ධ නිරෝධය යු.සේයි. නිරොධ වසෙන යනු කියන ලද ආකාර ඇති නිරෝධයාගේ වශයෙන් එම මාර්ගයාගේම උත්පාද ක්‍ෂණයෙහි, දෙයාකාර වොස්සජනයන් දක්වනු කැමැතියේ, නිරොධ වසෙන දෙව වොසසග්ග ආදිය වදාළහ. ද්වයම යට කියන ලද අර්ථය. අසසද්ධියසස පහාණය ඡන්දො උපපජ්ජති යන ආදීන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දනුයුතුය. චීරයෙහියදි මූලික වාරයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම අධිෂ්ඨානාර්ථ නිර්දේශයද විස්තර වශයෙන් දනුයුතුය. හුදෙක් මෙහි අධිෂ්ඨාන කෙරේ යනු විශේෂයයි. පිහිටයි යන අර්ථයි.

පරියාදානාර්ථ නිර්දේශයෙහි, පරියාදියති යනු ක්‍ෂය කරයි.

පතිට්ඨාපනාර්ථ නිර්දේශයෙහි, සදෙධා සද්ධිඤ්ඤා අධිමොකෙඛ පතිට්ඨාපෙති යනු ශ්‍රද්ධා සම්පන්න පුද්ගල තෙමේ, සියලු සංස්කාර, අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයැයි ස්ථිර ලෙස සිතා ගනුයේ, ශ්‍රද්ධාඤ්ඤා අධිමෝක්‍ෂයෙහි පිහිටුවයි. මෙම පුද්ගල විශේෂයෙන් ඉඤ්ඤා භාවනා විශේෂය නිර්දේශිතය.

සද්ධසස සද්ධිඤ්ඤා අධිමොකෙඛ පතිට්ඨාපෙති යනු එම ශ්‍රද්ධා සම්පන්න පුද්ගලයාගේ ශ්‍රද්ධාඤ්ඤා එම ශ්‍රද්ධායෙහිම එසේ ස්ථිර ලෙස පිහිටුවනුයේ අධිමෝක්‍ෂයෙහි පිහිටුවයි. මෙයින් ඉඤ්ඤා භාවනා විශේෂයෙන් පුද්ගල විශේෂය නිර්දේශිතය.

මෙසේ සිත ඔසවා තබනුයේ, ප්‍රග්‍රහණයෙහි පිහිටුවයි. සිතිය අරමුණට එළඹවනුයේ, එළඹවීමෙහි පිහිටුවයි. සිත මනාව තැන්පත් කරනුයේ අවිකෂෙපයෙහි පිහිටුවයි. අනිත්‍යය, දුක්ඛය, අනාත්මයැයි දක්නේ දර්ශනයෙහි පිහිටුවයි යයි සෙස්සෙහිද යෙදීම් දනුන්නාහ.

යොගාවචරො යනු සමථ යෝගයෙහිද, විදර්ශනා යෝගයෙහිද හැසිරෙන්නයි යෝගාවචරොයි, අවචරති යනු පිවිස හැසිරෙයි යනුයි.

වතුර්ථ සුත්‍රාන්ත නිර්දේශ වර්ණනාව නිමි.

දැන් සමාධිය වඩන්නනුගේද, විදර්ශනාව වඩන්නනුගේද ඉන්ද්‍රිය එක්තැන් කිරීම දක්වනු කැමැත්තේ, පළමුව වැටහීම් කුසලතා ප්‍රභේදය නිර්දේශ කරන්ට, 'පුටුප්පතො සමාධිං භාවෙනො' ආදිය වදාළහ. එහි, පුටුප්පතො සමාධිං භාවෙනො යනු නිර්වේදභාගි සමාධිය වඩනුයේ ශෛක්‍ෂ්‍යයාට හා විතරාගීනුව ලෝකෝත්තර වූද සමාධිය ලැබේ. ආවර්ජිතතා යනු කසිණ ආදී නිමිති ආවර්ජනය කළ හෙයින්, කසිණ ආදී පරිකර්මකොට එහි උපදවන ලද නිමිත්ත බැවින්ද යු.සේයි.

ආරම්භකපට්ඨාන කුසලො යනු එහි උපදවන ලද නිමිත්තවම එළඹ සිටීමෙහි දක්‍ෂ වෙයි. සමථ නිමිතකුපට්ඨාන කුසලො ඉතා තදින් පටන්ගත් විරියතාවයන්හිදී සිත නොසන්සුන් කල්හි, පසසදධි, සමාධි, උපෙක්‍ෂා සමෙධාධ්‍යංග වැඩිම් වශයෙන් සිත සන්සුන් කරවීම් නිමිත්තට එළඹ සිටීමෙහි දක්‍ෂ වේ. පහගත නිමිතකුපට්ඨාන කුසලො යනු ඉතා ලිහිල් විරියාදීන්ගෙන් සිත මැලිවූ කල්හි, ධම්මවිවය, ප්‍රීති, සමෙධාධ්‍යංග වැඩිම් වශයෙන් සිත දැඩිසේ උත්සාහවත් කිරීම් වශයෙන් නිමිත්තට එළඹීමෙහි දක්‍ෂ වේ. අවිකේශප්‍රපට්ඨාන කුසලො යනු නොසන්සුන් නුවූ, මැළි නුවූ සිත හා සම්ප්‍රයුක්ත සමාධියට එළඹීමෙහි දක්‍ෂ වේ. ඕභාසුපට්ඨාන කුසලො යනු ප්‍රඥා ප්‍රයෝග මන්දතාවයෙන් ආස්වාද රහිත සිතෙහි, අෂ්ට සංවේග වස්තූන් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයෙන් සිත සංවේගයට පත්කොට ඤාණාලෝකයට එළඹීමෙහි දක්‍ෂ වේ. අෂ්ට සංවේග වස්තූහු නම්: ජාති, ජරා, ව්‍යාධි, මරණ යන සතරද, පස්වන අපාය දුකද, අතීත සංසාර වෘත්තමූලික දුකද, අනාගත සංසාර වෘත්ත මූලික දුකද, වත්මනැ අහර සෙවීම් මූලික දුක යන මේවායි. සමපහංසනුපට්ඨාන කුසලො යනු සන්සුන් සුව තොලැබීමෙන් සිත ආස්වාද රහිත වූ කල්හි, බුද්ධ, ධර්ම, සංඝ ගුණ සිහිකිරීමෙන් සිත පහදවනුයේ, සතුටු කරවීමට එළඹීමෙහි දක්‍ෂ වේ. උපෙක්‍ෂා පට්ඨාන කුසලො යනු නොසන්සුන් ආදී දොස් විරහිත සිතෙහි, නිග්‍රහ, ප්‍රග්‍රහ ආදීන්හි යෙදීම් නොකිරීමෙන් උපේක්‍ෂාවට එළඹීමෙහි දක්‍ෂ වේ.

සෙකෙධා යනු ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂාවන්හි හික්මෙයි නුයි සෙකෙධායි. එකතකුපට්ඨාන කුසලො යනු සක්කාය දෘෂ්ටි ආදීන් ප්‍රතීණ හෙයින් තෛෂ්කම්‍යාදීන්ගේ ඒකත්වයට එළඹීමේ දක්‍ෂ වේ. විතරාගො යනු සර්වප්‍රකාරයෙන් ප්‍රතීණ වූ රාග හෙයින් ක්‍ෂීණාශ්‍රවයන් වහන්සේ.

ඤාණපට්ඨාන කුසලො යනු රහත් තෙමේ ධර්මයන්හි, පහවූ මෝහ හෙයින්, ඒ ඒ තන්හි නුමුළා ඤාණයට එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. විමුක්තපට්ඨාන කුසලො යනු අර්හත්ඵල විමුක්තියට එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. විමුක්ති යනු සියලු කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින් අර්හත් ඵල විමුක්තිය අදහස් කරන ලදී.

විදර්ශනා භාවනාවෙහි එළඹ සිටිමි නොඑළඹ සිටිමිහි, අනිවචනො ආදිය. නිවචනො යනාදියද සීල කථායෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම දතයුත්තාහ. පාඨ වශයෙන් වනාහි, රැස්කිරීමට නොඑළඹවීමෙහි කුසලතා වශයෙන්, විපරිණාමය එළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන්, අනිමිත්තයට එළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන් නිමිත්තට නොඑළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන්, අප්‍රණීතිතයට එළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන්, ප්‍රණීධියට නොඑළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන්, අභිනිවේසයට නොඑළඹීමෙහි කුසලතා වශයෙන් ඒවාහි ෂෂ්ඨී වචනයෙන් පද වෙන්කිරීම කළයුතුය. සෙස්සෙහි වනාහි පංචමී වචනයෙන් පාඨයි. සුඤ්ඤානපට්ඨාන කුසලො යන මෙහි වනාහි ශුන්‍යතායෙන් එළඹීමෙහි කුසලතාවයයි හෝ - ශුන්‍යතාවට එළඹීමෙහි කුසලතාවයයි පද ඡේද කළයුතුය. නිර්වේද විරාග, නිරෝධ, පටිනිසංගානුපස්සනා, අධි ප්‍රඥා ධර්ම විදර්ශනා, යථාභූත ඤාණ දර්ශන, පටිසංඛානුපස්සනා, විවච්චානුපස්සනා යන මෙම අට මහා විදර්ශනාව තමාගේ ස්වභාව විශේෂයෙන් විශේෂිතය. අරමුණු වශයෙන් නොවේ. මෙම අනිත්‍ය වශයෙන් එළඹීමෙහි කුසලතාව වේයයි ආදී වචන මෙන්, නිර්වේදයෙන් එළඹීමෙහි කුසලතාව වේයයි ආදී වචන නොගැළපේ. එහෙයින් මෙම අට නොයොදන ලදී.

ආදීනවානුපස්සනාව වනාහි, ශුන්‍යතාවෙහි එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. අභිනිවේසයෙහි එළඹීමෙහි දක්ෂ වේයයි මෙම යුගලක වචනයෙන්ම, අර්ථ වශයෙන්ද, ආදීනව වශයෙන්ද එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. ආලයාහි නිවේසයෙහි එළඹීමෙහි දක්ෂ වේයයි යොදන ලද්දේම වේයයි ස්වරූපයෙන් නොයොදන ලදී. මෙසේ පළමු අටද, මෙම ආදීනවානු පස්සනාවදැයි යන අටළොස් මහා විදර්ශනාවන්හි මෙම නවය නොයොදා, අනෙක් නවයම යොදන ලදැයි දතයුතුය.

ඤානපට්ඨාන කුසලො යනු ශෛක්‍ෂයා විදර්ශනෝප ක්ලේශයන්ගේ අභාවයෙන් විදර්ශනා භාවනාවෙහි ඤාණයට එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ.

සමාධි නිකන්තිය යෙදෙන හෙයින් ඥාණයට එළඹීමෙහි දක්‍ෂයැයි නොකියන ලදී. විසංඝෙඤාගුප්‍ථයාන කුසලො යන කාම යෝග විසංයෝගය, භවයෝග විසංයෝගය, දෘෂ්ටියෝග විසංයෝගය, අවිද්‍යා යෝග විසංයෝගයැයි සිව් අයුරෙකින් කියන ලද විසංයෝගයට එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. සංඝෙඤාගානුපට්ඨාන කුසලො යනු කාමයෝග, භව යෝග දෘෂ්ටි යෝග, අවිද්‍යා යෝග වශයෙන් සිව් අයුරින් කියන ලද සංයෝගයට නොඑළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. නිරොධුප්‍ථයාන කුසලො යනු 'නැවතද මහණෙනි, ක්‍ෂීණාශ්‍රව හික්‍ෂ්‍යවගේ සිත නිර්වාණ නිමිත වූයේ, නිර්වාණ ප්‍රවණතාවට පත්වූයේ නිර්වාණයට නැමුණේ, විවේකස්ථායී වූයේ, තෛෂ්ක්‍රමයෙහි විශේෂයෙන් ඇලුණේ සර්වප්‍රකාරයෙන් ආශ්‍රවයන් හටගන්නා ධර්මයන් විනාශ කරන ලද්දේ වේයයි කියන ලද, ක්‍ෂීණාශ්‍රව බල වශයෙන් නිර්වාණ නිමිත සිතැති හෙයින් ක්‍ෂීණාශ්‍රව තෙමීම නිරෝධ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයට එළඹීමෙහි දක්ෂ වේ. ආරම්භණුපට්ඨාන කුසල වසෙන යනාදීන්හි, කුසලං යනු ඥාණයයි. ඥාණයද කුසලයැයි කියයි. දක්ෂ පුද්ගල යෝගයෙන් කුසලයි. පණ්ඩිත පුද්ගල යෝගයෙන් පණ්ඩිත ධර්මයයි වේද, එසේම කෞශල්‍යතා වශයෙනැයි අර්ථයි.

චතුසට්ඨියා ආකාරෙහි යනාදිය ඥාණ කථායෙහි කියන ලද්දේද, ඉන්ද්‍රිය කථා සම්බන්ධයෙන් මෙහි ගෙනවුත් යු.සේයි. එය යට කියන ලද ආකාරයෙන්ම දතයුතුය.

නැවත සමන්ත චක්‍ෂු සම්බන්ධයෙන් ඉන්ද්‍රිය නියමය කියනු කැමැති‍යේ 'න තසස අදිට්ඨ මිධන්ථි කිඤ්චි' යනාදිය වදාළහ. එහි සමන්ත චක්‍ෂු යනු සර්වඥතාඥානයයි, පඤ්ඤාන්ද්‍රියසස වසෙන යනාදියෙන් පංචේන්ද්‍රියයන්ගේ නොවෙන්විම්තාව දක්වයි.

සඤ්ඤානෙතා පග්ගණහානි යනාදීන්ගෙන් එකිනෙක ඉන්ද්‍රියමූලික, පඤ්ච චතුෂ්කයන්හි පංච ඉන්ද්‍රියයන්ගේ නිමිත ප්‍රයෝග කාලයෙහි හෝ මාර්ගක්‍ෂණයෙහි හෝ ඒකරස භාවයද, අඤ්ඤාමඤ්ඤා ප්‍රත්‍යය භාවයද දක්වයි. සඤ්ඤිතතතා පග්ගහිතං යන ආදී එකිනෙක ඉන්ද්‍රියමූලික පඤ්ච චතුෂ්කයන්හි, පඤ්ච ඉන්ද්‍රියයන්ගේ උත්පත්ති කාලයෙහි හෝ එල කාලයෙහි හෝ ඒකරස භාවයද, අඤ්ඤාමඤ්ඤා ප්‍රත්‍යය භාවයද දක්වයි.

නැවත බුද්ධ චක්‍ෂු සම්බන්ධයෙන් ඉන්ද්‍රිය නියමය කියනු කැමැති‍යේ,

යං බුද්ධ චක්ඛු ආදිය වදාළහ. එහි බුද්ධ චක්ඛු යනු ඉන්ද්‍රිය පරොපරියත්ත ඥාණය හා ආසයානුසය ඥාණයයි. බුද්ධ ඥාණං යනු එම ඥාණ ද්වයයමය. සෙස්ස යට කියන ලද අර්ථය.

**සද්ධර්මප්‍රකාසනී ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථ කථායෙහි
ඉන්ද්‍රිය කථා වර්ණනාව නිමි.**

දැන් ඉන්ද්‍රිය කථාවට අනතුරුව කියන ලද, විමොක්ඛ කථායෙහි, පෙර නොවූ විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාව පැමිණියේය. මෙම විමොක්ඛ කථාව, ඉන්ද්‍රිය භාවනාවෙහි යෙදුණු චිමොක්ඛය හටගන්නා හෙයින්, ඉන්ද්‍රිය කථාවට අනතුරුව කියන ලදී. එයද කියන්නේ, භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ හමුයෙහි ශ්‍රවණය කරන ලද සූත්‍රාන්ත දේශනා පූර්වාංගම කොට වදාළේය. එහි සූත්‍රාන්තයෙහි, සුඤ්ඤතො විමොක්ඛො යන ආදීන්හි ශුන්‍යතාකාරයෙන් නිර්වාණය අරමුණුකොට, පැවැති ආර්ය මාර්ගය සුඤ්ඤත විමොක්ඛයයි. එය ශුන්‍යතා ධාතුවෙන් හටගත් හෙයින් ශුන්‍යතායි, කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින් විමොක්ඛයි, එම ක්‍රමයෙන්ම අනිමිතතා කාරයෙන් නිර්වාණය අරමුණු කොට පැවැත්තේ අනිමිතතායි. ආසාවන්හි නොපිහිටි ආකාරයෙන් නිර්වාණය අරමුණුකොට පැවැත්තේ අප්පණිහිතොයි දතයුතුය.

එකෙක් වනාහි මුලදීම අනිත්‍යය වශයෙන් සංස්කාරයන් මෙනෙහි කරයි. අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කිරීම් මාත්‍රයෙන්ම මාර්ගයෙහි නැගී සිටීම සිදුනොවේ. දුක් වශයෙන්ද, අනාත්ම වශයෙන්ද මෙනෙහි කළයුතුමය. එහෙයින් දුක් වශයෙන්ද, අනාත්ම වශයෙන්ද මෙනෙහි කරයි. මෙසේ පිළිපන්නා වූ ඔහුට අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන කාලයෙහි මග නැගුම වේ. මේ අනිත්‍ය වශයෙන් ඇතුළට වැදී, අනිත්‍ය වශයෙන් නැගිටියි නම්. ඉදින් මොහුට දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් විමසා බලනකල්හි, මාර්ග වුට්ඨාන්තය වේද, මෙනෙමේ අනිත්‍යය වශයෙන් ඇතුළට පිවිස අනාත්ම වශයෙන් නැගී සිටියි, නමැ. දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් ඇතුළට පිවිස නැගී සිටීමිහිද, එම ක්‍රමයමැයි. මෙහිද යම් අනිත්‍ය වශයෙන් ඇතුළට පිවිසීමක් වේද, දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් ඇතුළට පිවිසීමක් වේද, නැගී සිටුනා කල්හිද අනිත්‍යය නැගීසිටීම වේ. තිදෙනම අධිමෝක්ඛ බහුල වෙති. සද්ධෙය්‍යු ලබන්. අනිමිත්ත

විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙත්. ප්‍රථම මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ශ්‍රද්ධානුසාරීහු වෙති. සප්ත ස්ථානයන්හි ශ්‍රද්ධා විමුක්ත වෙති.

ඉදින් වනාහි දුක් වශයෙන් නැගී සිටීම වේද, තිදෙනම සන්සිඳීම බහුල වෙති. සමාධිඤ්ඤා ලබත්. අප්‍රණිහිත විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙත්. හැමතැන කායසාක්‍ෂිහු වෙති. මෙහි යමෙකුට අරූපධ්‍යාන පාදක වේද, හෙතෙම අග්‍රඵලයෙහි දෙකොටසින් මිදුණේ වේ. එකල්හි ඔවුන්ට අනාත්ම වශයෙන් නැගී සිටීම වේ. තිදෙනම නුවණ බහුල වූවාහු වෙති. ප්‍රඥෙඤ්ඤා ලබත්. ශුන්‍යතා විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙත්. ප්‍රථම මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි ධර්මානුසාරීහු වෙති. ෂට් ස්ථානයන්හි දෘෂ්ටිප්‍රාප්ත වූවාහු, අග්‍රඵලයෙහි ප්‍රඥාවිමුක්ත වූවාහු වෙති.

තවද මාර්ගය නම් කරුණු පංචකයකින් නම් ලබයි. එහි රස සහිත භාවයෙන්, ප්‍රත්‍යතීකතා වශයෙන්, ස්ව ගුණයෙන්, අරමුණු වශයෙන්, ආගමන වශයෙන්, ඉදින් සංස්කාරෝපෙක්‍ෂාව අනිත්‍යය වශයෙන් සංස්කාරයන් විමසා බලා නැගිටියද අනිමිත්ත විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙයි. ඉදින් දුක් වශයෙන් විමසා බලා නැගිටියද, අප්‍රණිහිත විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙයි. ඉදින් අනාත්ම වශයෙන් විමසා බලා නැගිටියද, ශුන්‍යතා විමෝක්‍ෂයෙන් මිදෙයි. මෙය රස සහිත භාවයෙන් නම්. (ඵල දායකත්වයෙන්). අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් සංස්කාරයන්ගේ ඝන වෙන්කොට, නිත්‍ය නිමිත්ත-සැමදා පවත්නා ශාස්වත නිමිති හැර පැමිණි හෙයින් අනිමිත්තයි.

දුක්ඛානුපස්සනාවෙන්, සුව සංඥාව හැර ප්‍රණිධි ප්‍රාර්ථනා වියලවා පැමිණි හෙයින් අප්‍රණිහිතයි, අනතමානුපස්සනාවෙන් ආත්ම, සත්ත්ව පුද්ගල සංඥා හැර සංස්කාරයන් ශුන්‍යය වශයෙන් දිටි හෙයින් ශුන්‍යතායි මෙය ප්‍රත්‍යතීක වශයෙන් යන නාමය ලබයි.

රාගාදීන්ගෙන් ශුන්‍ය හෙයින් ශුන්‍යය. රූප නිමිති ආදී රාග නිමිති ආදීන්ගේම හෝ අභාවයෙන් අනිමිත්තයි. රාග ප්‍රණිධි ආදීන්ගේ අභාවයෙන් අප්‍රණිහිතයි. මෙය ස්වගුණ වශයෙන් නාමය නම් වන්නේය.

හෙතෙම යම් ශුන්‍ය, අනිමිත්ත, අප්‍රණිහිත, නිර්වාණය අරමුණු කෙරෙහිද, ශුන්‍යත, අනිමිත්ත, අප්‍රණිහිතයැයි කියයි. මෙය අරමුණු වශයෙන් නාමය නම් වන්නේය.

ආගමන වශයෙන් වනාහි දෙවදෑරුම්ය. විදර්ශනාගමනයද, මාර්ගාගමනයද වශයෙනි. එහි මාර්ගයෙහි විදර්ශනාගමනය ලබයි. ඵලයෙහි මාර්ගාගමනයයි, අනන්තමානුපස්සනාව වනාහි ශුන්‍යතා නමැ. ශුන්‍යතා විදර්ශනයෙහි මාර්ගය ශුන්‍යතායි, ශුන්‍යතා මාර්ගයෙහි ඵලය ශුන්‍යතායි. අනිත්‍යානුපස්සනාව අනිමිත්ත නමැ. අනිමිත්තානුපස්සනාවෙහි මාර්ගය අනිමිත්තයි, මෙම නාමය වනාහි අභිධර්ම ක්‍රමයෙන් ලැබේ. සූත්‍රාන්ත ක්‍රමයෙන් නොලැබේ. එහි වනාහි ගෝත්‍රභූ ඤාණය අනිමිත්ත නිර්වාණය අරමුණුකොට අනිමිත්ත නාමිකව, තෙමේ පැමිණියයුතු තන්හි, සිට මාර්ගයට නාමය දේයයි කියති. එකරුණින් මාර්ගය අනිමිත්තයයි යු.සේ.යි. මාර්ගාගමනයෙන් ඵලය අනිමිත්තයයි යෙදේමය. දුක්ඛානුපස්සනාව සංස්කාරයන්හි ප්‍රණිධිය වියලවා පැමිණි හෙයින්, අප්‍රණිති නමැ. අප්‍රණිති විදර්ශනයෙහි මාර්ගය අප්‍රණිතිතයි, අප්‍රණිති මාර්ගයාගේ ඵලය අප්‍රණිතිත යයි මෙසේ විදර්ශනාව තමාගේ නාමය මාර්ගයට දෙයි. මාර්ගය ඵලයට යැයි මෙය ආගමන වශයෙන් නාමය නමැ. මෙසේ සංස්කාරෝපේක්ෂා විමෝක්ෂ විශේෂය නියම කරයි.

මෙසේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශිත ත්‍රිවිධ මහාවස්තුක විමෝක්ෂයන් උදෙසා, එය නිර්දේශ වශයෙන්ම අන්‍ය වූද, විමෝක්ෂයන් නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, අපිව අටය සටඨි විමොක්ඛො යනාදිය වදාළහ. එහි අපි ව යනු අන්‍ය ක්‍රමයක් දැක්වීමයි. කෙසේ ඒවා සැට අටක් වේද, ඒවා සැත්තැපහක් නොවේද? සත්‍යයි. නියමාකාරයෙන් සැත්තැපහක් යයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශිත ත්‍රිවිධ විමෝක්ෂයන් හැර අන්‍ය විමෝක්ෂයන් නිර්දේශ කරන කල්හි, මේවාට එය අවහිරවන හෙයින් මෙමි ත්‍රයය නොගිණිය යුතුය. අධ්‍යාත්ම විමෝක්ෂාදී විමෝක්ෂද, සත්‍යාකාර විස්තර වචනයෙන්ම ඇතුළත් හෙයින් නොගිණිය යුතුය. 'පණිහිතො විමොක්ඛො අපපණිහිතො විමොක්ඛො' යන මෙහි අප්‍රණිති විමෝක්ෂය පළමුව උදෙසීමෙන් ඒකනාමක හෙයින් නොගිණිය යුතුය. මෙසේ මෙම සත ඉවත්කළ කල්හි, සෙසු අටසැට විමෝක්ෂ වේ. මෙසේ ඇතිකල්හි ශුන්‍යතා විමෝක්ෂාදී ත්‍රයය නැවත කවර හෙයින් උදෙසන ලදද යත්? උදෙසීමෙන් ඇතුළත්කොට ඒවාහිද නිර්දේශ කිරීම සඳහායි. ආධ්‍යාත්ම නැගී සිටීම ආදී ත්‍රයය ප්‍රභේදයෙන් තොරව මූලරාශි වශයෙන් උදෙසන ලදී. ප්‍රණිති විමෝක්ෂ ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් නැවත අප්‍රණිති විමොක්ෂය උදෙසන ලදැයි දතයුතුය.

සතර ධ්‍යානයෝ අධ්‍යාත්මයෙහි නිවරණාදියෙන් නැගී සිටුනා හෙයින් අර්ථකතනවූ ධ්‍යානොයි. අනුලොමී චෙන්ත්‍රයි අනුලොමායි; අධ්‍යාත්ම වූ ධ්‍යානයන්ගේ සන්සිද්ධිම ඉවත්වීමෙන් අර්ථකතනවූ ධ්‍යාන පටිපාසකද්ධියි. රූපී යනු අධ්‍යාත්ම කේශාදීන්හි උපදවන ලද රූප ධ්‍යානය රූපයි. එම රූපය මොහුට ඇත්තේනුයි රූපීයි. රූපානි පසසති යනු පිටත නිල කසිණාදී රූපයන් ධ්‍යාන වක්‍රසිත් බලයි. මෙයින් අධ්‍යාත්ම බාහිර වස්තූක කසිණයන්හි ධ්‍යාන ප්‍රතිලාභය දක්වන ලදී. අර්ථකතනං අරූප සඤ්ඤා යනු අධ්‍යාත්ම රූපසංඥා නොවේ. තමාගේ කේශාදීන්හි නූපදවන ලද රූපාවචර ධ්‍යානයයි අර්ථයි. මෙයින් පිටත පරිකර්මකොට පිටතම ලබන ලද ධ්‍යානතාව දක්වන ලදී.

සුභතෙතව අධිමුතෙතා යනු ශුභයයි යනුවෙන්ම අරමුණෙහි ඇලුණේ. එහි කිසියෙක් අර්පණාව තුළ සුභයයි සිතාබැලීමක් නැත. යමෙක් වනාහි නොපිළිකුල් ආකාරයෙන් සන්ධාරම්මණය පතුරුවමින් වාසය කෙරේද, හෙතෙම ශුභයයි යනුවෙන්ම ඇලුණේ වේ. එහෙයින් මෙසේ උද්දෙසය කරන ලදී. අර්පණාවට පත් කෙණෙහිම විෂ්කම්භන විමුක්තිය යෙදෙන හෙයින්, සමය විමොක්ඛොයි. එයම ස්වකෘත්‍යය කිරීම් වශයෙන් අර්පණාප්‍රාප්ත සමයෙහිම නියුක්තයැයි සාමයිකොයි. සාමයිකොයි ද පාඨයි. කෝප කරන්ට බිදින්ට සක්‍යතායෙන් කුපෙපායි. ලෝකය නොඉක්මවන හෙයින්, ලෝකයෙහි නියුතු වූයේනුයි ලොකිකොයි. ලොකියො යනුද පාඨයි. ලෝකය තරණය කරයි එතෙර වූයේනුයි ලොකුතතරොයි. අරමුණු කිරීම් වශයෙන් හෝ සම්ප්‍රයෝග වශයෙන් හෝ මෙහි ආශ්‍රවයන් නැත්තේනුයි අනාසවොයි රූප සංඛ්‍යාත ආමිසය සහිත වූයේ සාමිසොයි. රූප අරූප ප්‍රභාණයෙන් නිරාමිසයෙන්ද අතිශය නිරාමිස වූයේ නිරාමිසා නිරාමිසතරොයි, පණිහිතො යනු තෘෂ්ණා වශයෙන් පිහිටුවන ලද්දේ, ප්‍රාර්ථනා කරන ලද්දේ, අරමුණු කිරීම් වශයෙන් සංයෝජනයන් සමග එකට සංයෝග හෙයින් සඤ්ඤාතෙතොයි. එකතන විමොක්ඛො යනු කෙලෙසුන්ගෙන් උස්ව නොවැටුණු හෙයින් එක් ස්වභාව වූ විමොක්ඛය, සඤ්ඤා විමොක්ඛො යනු විදර්ශනා ඤාණයම විපරිත සංඥාවන්ගෙන් නිදහස්වන හෙයින් සඤ්ඤා විමොක්ඛොයි. එම විදර්ශනා ඤාණයම මුළාවීමෙන් නිදහස්වීම් වශයෙන් ඤාණයම විමොක්ඛයනුයි ඤාණවිමොක්ඛොයි සිතිසියා විමොක්ඛො යනු විදර්ශනා ඤාණයම සිසිල් වන්නේ යැයි පැවැති විමොක්ඛය සිතිසියා විමොක්ඛයි. 'සිති සිතා විමොක්ඛොයිද' පාඨයි. සිසිල්භාවය (සන්සිද්ධිම) වඩනා ලද හෙයින් හටගත්

විමොක්ඛයැයිද එහි අර්ථ වර්ණනා කරති. ඤාන විමොක්ඛය යනු උපචාර අර්පණා භේද වූද, ලොකික ලෝකෝත්තර භේද වූද, ධ්‍යානයම විමෝක්ඛයි. අනුපාදා විතක්ඛය විමොක්ඛය යනු තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි වශයෙන් නොගෙන ග්‍රහණය නොකොට වන චිත්තයාගේ විමෝක්ඛයයි. සෙස්ස කියන ලද අයුරින්ම දතයුතුය.

විමෝක්ඛ උදෙස වර්ණනාව නිමි.

කතමො යනාදී, උදෙසීමෙහි, නිර්දේශයෙහි ඉති පටිසංචිකබ්බි යනු මෙසේ ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරයි. සුඤ්ඤමිදං යනු මෙම ස්කන්ධ පංචකය ශුන්‍යයි, කුමකින් ශුන්‍යයද? ආත්ම ආත්මීය වශයෙන් එහි අතෙතනවා යනු අඥාන ජනයා විසින් පරිකල්පිත ආත්ම අභාව හෙයින්ද ඉන් ආත්මයෙහිද ශුන්‍යතාවයි. අතනනියෙනවා එසේ පරිකල්පිත ආත්මයෙහි තමා සතු කිසිදැයක අවිද්‍යමානත්වයෙන් ශුන්‍ය වශයෙන් සැලකීම, ආත්මයෙහි අභාවයෙන්ම ආත්මානුගත දැති අභාවය තමාට අයත් නම් නිත්‍ය හෝ සුව හෝ වන්නේය. එම ද්වයයම නොමැත. ඉන් නිත්‍ය ප්‍රතිපක්ෂ වූ අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් සුව ප්‍රතිපක්ෂ දුක්ඛානුපස්සනාවද යු.සේයි. සුඤ්ඤමිදං අතෙතන වා යනු අනාත්මානුපස්සනාවම යු.සේයි. සො යනු මෙසේ ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්ගෙන් විදර්ශනා වඩන එම හික්‍ෂුව, අභිනිවේසං න කරොති යනු අනාත්මානුපස්සනා වශයෙන් සිත දියුණු කරන හෙයින් ආත්මාභිනිවේශය නොකරයි. නිමිත්තං න කරොති යනු අනිත්‍යානුපස්සනා වශයෙන් සිත දියුණු කරන හෙයින් නිත්‍ය නිමිත්ත නොකරයි. පණ්ඩිං න කරොති යනු දුක්ඛානුපස්සනා වශයෙන් සිත දියුණු කරන හෙයින් ආත්මීය වශයෙන් ප්‍රණිධි නොකරයි, මෙම ත්‍රිවිධ විමොක්ඛ ඒ ආකාරයෙන් විදර්ශනාක්‍ෂණයෙහි තදංග වශයෙන්ද ලබන්. අවිශේෂයෙන් වනාහි මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් මාර්ගක්‍ෂණයෙහිම සිදුවේ.

සිව් දැහැන් අධ්‍යාත්ම නිවරණයන්ගෙන් නැගී සිටුනා හෙයින් අජඤ්ඤා වුට්ඨානො විමොක්ඛොයි, සිව් අරූප සමවත් අරමුණුවලින් නැගී සිටුනා හෙයින් බහිද්ධා වුට්ඨානො විමොක්ඛොයි, අරමුණද වනාහි බාහිරායතනයන් මෙන්, මෙහි බහිද්ධා යයි යු.සේයි. මෙම ද්වයය විෂ්කම්භන

විමෝක්ෂයයි. දුභන්තො වුට්ඨානො යනු සමුච්ඡේද විමෝක්ෂයයි. නිවරණෙහි වුට්ඨානි යන ආදීන්ගෙන් අධ්‍යාත්ම නැගිටීම ස්වරූප වශයෙන් යු.සේයි.

රූප සංඝාතය යනාදීන්හි කසිණාදී අරමුණු සමතික්‍රමණය ප්‍රකට හෙයින් එය නොකියා සූත්‍රාන්තයන්හි කියන ලද රූප සංඥාදීන්ගේ සමතික්‍රමණය යු.සේයි.

සක්කාය දිට්ඨි විචිකිච්ඡා සීලබ්බත පරාමාසා යනු සමාස පදයයි. සක්කාය දෘෂ්ටියෙන්, විචිකිච්ඡායෙන්, සීලවුත පරාමාසයෙනැයි පද බෙදීමයි. මෙයම හෝ පාඨයි. චිතකෙකාව යනාදීන්ගෙන් ධ්‍යාන සමාපත්තීන්ගේ උපචාර භූමි යු.සේයි. අනිවච්ඡානුපසංඝාත යනාදීන්ගෙන් සිව් මාර්ගයන්ගේ පූර්වභාග විදර්ශනාව යු.සේයි. පටිලාභොව යනු පස්වැදෑරුම් වසී ප්‍රාප්තියෙන් ව්‍යාප්ත වූ, පැතිරුණු ලාභයනුයි පටිලාභොයි. වසීප්‍රාප්තියෙන් පසු සියලු ධ්‍යාන ප්‍රයෝගයන්ද සමාපත්ති ප්‍රයෝගයන්ද සන්සුන් වූයේ වේ. එහෙයින් පටිලාභො පටිප්පසසදධි විමොක්ඛො යයි යු.සේයි. විපාකය වනාහි ධ්‍යානයෙහිද, සමාපත්තියෙහිද සන්සිද්ධි සෘජුවම වේ. සමහරු වනාහි උපචාර ප්‍රයෝගයෙහි සන්සුන් හෙයින් ධ්‍යානයෙහිද සමවතෙහිද ප්‍රතිලාභය වේ යයි කියති. එහෙයින් ධ්‍යාන, සමාපත්ති ප්‍රතිලාභය පටිප්පසසදධි විමොක්ඛොයි කියති. අප්ඤ්ඤානං යනු තමා පිළිබඳ උසස් කෘත්‍යවත් භාවයෙන් පැවැති, පව්වතනං යනු තමා පිළිබඳ පැවති ද්වයයෙන්ම තමා අයත් අධ්‍යාත්මයම දක්වයි. නීල නිමිතනං යනු නිල්වූයේම නීල සංඝාතං පටිලභනි යනු එම නිල් නිමිත්තෙහි නිල්යැයි සංඥාව ලබයි. සුගග්ගිතං කරොති යනු පරිකර්ම භූමියෙහි මනාව ගන්නා ලද්දක් කරයි. සුපධාරිතං උපධාරෙති යනු උපචාර භූමියෙහි මනාව සලකා බලා, තවදුරටත් විමසයි. සවාච්ඡේතං අවඤ්ඤාපෙති යනු අර්පණා භූමියෙහි මනා නිශ්චයෙන් නිශ්චය කරයි, වචඤ්ඤාපෙතියිද පාඨයි. අධ්‍යාත්මයෙහි නීල පරිකර්මය කරනුයේ, කෙස්ති, පිතෙහි, ඇසෙහි කලු ඉංගිරියාවෙහි හෝ කරයි, බහිද්ධා නීලනිමිතෙත යනු නිල් මල්, නිල් වස්තුන්, නීල ධාතුන්හි එක්තරා නිල් කසිණයෙක්හි, චිතනං උපසංහරනි යනු සිත පමුණුවයි. පිතාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. ආසෙවනි යනු එම සංඥාවම මුල සිට සේවනය කරයි. භාවෙහි යනු වඩයි. බහුලිකරොති යනු නැවත නැවත කරයි. රූපං යනු නිල් නිමිති රූපයයි. රූපසංඝාතී යනු එම රූපයෙහි සංඥාව රූප සංඥාවයි. එය මොහුට ඇත්තේනුයි රූප සංඥායි. අධ්‍යාත්ම කත වර්ණ නිමිති ආදීන්හි, කත වර්ණ පිරිසම්

කරනුයේ මේදයෙහි හෝ සිවියෙහි හෝ අක්ෂීන්හි කහ වර්ණ ස්ථානයන්හි කරයි.

රත් පැහැයෙහි පිරියම් කරනුයේ, මාංසයෙහි හෝ ලෙයෙහි හෝ දිවෙහි හෝ අත් තලයන්හි පාද තලයන්හි හෝ අක්ෂීන්හි රත්පැහැ තන්හි කරයි. ශ්වේත පිරියම් කරනුයේ, අස්ථීන්හි හෝ දතෙහි, නියෙහි, අක්ෂීන්හි ශ්වේත ස්ථානයෙහි කරයි. අජ්ඣාතං අරූපං යනු අධ්‍යාත්ම රූප නිමිත්ත නැතැයි අර්ථයි.

මෙතනා සහගතෙන යනු ප්‍රථම, ද්විතීය, තෘතීය ධ්‍යාන වශයෙන් මෛත්‍රියයෙන් යුක්ත වීමෙන්, වෙනසා යනු සිතින්, එකං දිසං යනු තනි එක් දිසායෙක ඇතුළත් සත්ත්වයින්ට පැතිරීම් වශයෙන් යු.සේයි. එරික්කා යනු ස්පර්ශකොට, අරමුණුකොට, විහරති යනු බ්‍රහ්ම විහාරානුගත ඉරියව් විහරණය පවත්වයි. එසේ එයට අනතුරු දෙවන, තෙවන, සිව්වන යයි අර්ථයි. ඉති උදං යනු එම ක්‍රමයෙන්ම මතු දිසාවයැයි යු.සේයි. අධොතිරියං යනු යට දිසාවද, සරස් දිසාවද, එපරිද්දෙන්මය. එහිද, අධො යනු යට භාගය, තිරියං යනු අනුදිසාය. මෙසේ අශ්වයන් ධාවන පිට්ටනියක අශ්වයෙකු මෙන් මෛත්‍රී සහගත සිත හසුරුවයි. නැවත නැවත හසුරුවයි. මෙතෙකින් එක් එක් දිසාව පරිග්‍රහණය කොට සීමා වශයෙන් මෛත්‍රිය පැතිරවීම දක්වන ලදී. සබ්බධි යනාදීන්හි වනාහි සීමා රහිතව පැතිරවීම දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. එහි සබ්බධි යනු හැමතන්හි, සබ්බත්තතාය යනු සියලු හිත, මධ්‍යම, උත්කෘෂ්ට, මිත්‍ර, සතුරු, මධ්‍යස්ථ ආදී ප්‍රභේදයන්හි ආත්ම සමතායෙන් යුතුව ක්‍රියා කිරීමයි. මේ අත් සත්ත්වයෙකිසි විභාග නොකොට ආත්ම සමතායෙන් සලකයි යයි යු.සේයි. නොහොත් සබ්බත්තතාය යනු සම්පූර්ණ චිත්තයාගේ ස්වභාවයෙන් මදක් හෝ පිටත වික්ෂේප නොකරනුයේ යනුයි. සබ්බාවනතං යනු හැම සතුන් ඇති, සියලු සත්ත්වයින්ගෙන් යුක්තයි යන අර්ථයි. 'සබ්බවනතං'යිද පාඨයි. ලොකං යනු සත්ත්වලෝකයයි. විපුලෙන යනු මේ ආදී ක්‍රම දැක්වීමෙන් වනාහි මෙහි නැවත මෛත්‍රී සහගතව යැයි යු.සේයි. යම් හෙයකින් වනාහි මෙහි ප්‍රමාණ වශයෙන් පැතිරීම් වශයෙන් නැවත තථා ශබ්දය හෝ ඉති ශබ්දය නො යු.සේයි. එහෙයින් නැවත මෙතනා සහගතෙන වෙනසායි යු.සේයි. නිගමන වශයෙන් හෝ එය යු.සේයි. විපුලෙන යනු මෙහි පැතිරීම් වශයෙන් මහත්බව දතයුතුය. භූමි වශයෙන් වනාහි එය මහද්ගතය. එය වනාහි කෙලෙස් විෂ්කම්භනයට සමත් හෙයින්ද, මහත් ඵලතායෙන්ද,

දීර්ඝ පැතිරීම් වශයෙන්ද, මහත් භාවයට ගිය හෙයින්ද, මහත් වූ උළාර, ඡන්ද, විරය, චිත්ත ප්‍රඥාවන් හා ගියේනුයි පිළිපත්තේනුයි මහගහනං යි. ප්‍රගුණ වශයෙන් අප්‍රමාණ සත්ත්ව අරමුණු වශයෙන්ද, අප්‍රමාණං යි. ව්‍යාපාද නමැති සතුරන්ගේ ප්‍රහාණයෙන් අවෙරෙයි. දොම්නස් ප්‍රහාණයෙන් අඛ්‍යාපජ්‍යං යි. නිද්‍රස් යයිද යු.සේ යි. අප්‍රවිකතුලා හොනති යනු හික්කුවගේ සිතට අප්‍රතිකුලව වැටහේ. සෙස්සෙහිද කියන ලද අයුරින්ම කරුණා, මුදිතා, උපේක්ෂා වශයෙන් යෙදිය යුතුය. කරුණාවෙහි සිත වෙහෙස කරන සතුරාගේ ප්‍රහාණයෙන් අවෙරෙයි. මුදිතාවෙහි නොඇල්ම නමැති සතුරාගේ ප්‍රහාණයෙන් වේ. උපෙක්ඛා සහගතෙන යනු වතුරට ධ්‍රැවන වශයෙන් උපේක්ෂාවෙන් යුක්ත වූයේ, රාගය නමැති සතුරාගේ ප්‍රහාණයෙන් අවෙරී වේ. ලොකික දෑ හා සම්බන්ධ සොම්නස් ප්‍රහාණයෙන් අව්‍යාපාදයයි. සියලුම අකුසල් කෙලෙස් දාහ යෝගයෙන් ව්‍යාපාද සහිතවම වූයේය. මේ ඒවාහි විසේසයි.

සබ්බසො යනු සර්වාකාරයෙන් හෝ සියල්ලන්ගේ සේස රහිතව යැයි අර්ථයි. රූපසංඝාතං යනු සංඥා ශීර්ෂයෙන් කියන ලද රූපාවචර ධ්‍රැවනයෝද, ඒ හා පැවැති ආරම්භයෝද, 'රූපී රූපානි පසසති' ආදීන්හි රූපාවචර ධ්‍රැවනයද රූපයයි යු.සේ යි. 'බ්බිද්ධා රූපානි පසසති සුචණ්ණ දුබ්බණණානි' ආදීන්හි එහි අරමුණද ඇතුළත්ය. එහෙයින් මෙහි රූපයෙහි සංඥාව රූප සංඥායැයි මෙසේ සංඥා ශීර්ෂයෙන් කියන ලද රූපාවචර ධ්‍රැවනයට එය විශේෂ නාමයකි. රූපයෙහි සංඥාව වන්නේනුයි රූප සංඥායි. රූපය එයට නාමය යැයි යු.සේ යි.

මෙසේ පෘථුවි කසිණාදී හේද වූ තදාරම්භණයට එය විශේෂ නාමයකැයි දතයුතුය. සමචිකක්ඛා යනු නොඇලීමෙන්, නිරෝධයෙන්, කුමක් කියන ලද්දේ වේද, එම කුසල, විපාක, ක්‍රියා වශයෙන් පසළොස් ආකාර ධ්‍රැවන සංඛ්‍යාත රූප සංඥාවන්ගේ, එහිම පෘථුවි කසිණාදී වශයෙන් නව වැදෑරුම් අරමුණු සංඛ්‍යාත රූප සංඥාවන්ගේ, සර්වාකාරයෙන් ශේෂ රහිතව, නොඇල්මෙන්ද, නිරෝධයෙන්ද, විරාග හේතුවද, නිරෝධ හේතුවද දුරුකොට ආකාසානඤ්චායනයට එළඹ වාසය කරයි. සර්වාකාරයෙන් නොඉක්මවන ලද රූප සංඥාවෙන් එයට එළඹ වාසය කරන්නට නොහැකිය. එම සමාපත්තිහු අරමුණු ඉක්මවීමෙන් පැමිණිය යුත්තාහ. ප්‍රථම ධ්‍රැවනාදීන් මෙන් එක් අරමුණෙකිහිම නොවේ. අරමුණෙහි නොඇලුණුට සංඥා සමචික්‍රමණය නොවෙයි. එහෙයින් මෙය අරමුණු ඉක්මවීම් වශයෙන් යැයි අර්ථ වර්ණනා කරන ලදැයි දතයුත්තාහ.

පටිසසඤ්ඤානං අත්ථංගමා යනු චක්ඛුරාදී වස්තූන්ගේද රූපාදී ආරම්භණයන්ගේද, හැපීමෙන්, උපන් සංඥාව පටිස සංඥායි. රූප සංඥාදීන්ට එය විශේෂ නාමයකි. එම කුසල විපාක පංචකයද, අකුසල විපාක පංචකයද යන සර්වප්‍රකාරයෙන් දසවැදෑරුම් දසවැදෑරුම් වූ, ප්‍රතිස සංඥාවන්ගේ, විනාශ කිරීමෙන් ප්‍රභාණයෙන්, නොහටගැනීමෙන්, නොපැවැත්ම කොටයයි යු.සේයි. ඒකාන්තයෙන් එය ප්‍රථමධ්‍යානාදීන්ට සම්චන්තනුටද නොමැත. එසමයෙහි පංචද්වාර වශයෙන් සිත නොපවතී. මෙසේ ඇතිකල්හිද, අන් තන්හි ප්‍රතීණ වූ, සුවද්‍රක්ති, වතුර්ථ ධ්‍යානයෙහි මෙන්, සක්කාය දෘෂ්ටීන්ගේ තෙවන මාර්ගයෙහි මෙන්ද, මෙම ධ්‍යානයෙහි උත්සාහ ජනනය සඳහා මෙම ධ්‍යානයට ප්‍රශංසා වශයෙන් ඒවාට මෙහි කිම දහයුතුය. නොහොත් කිසියෙක් එය රූපාවචර ධ්‍යානයට සම්චන්තනුට නොමැත. එකල්හි ප්‍රතීණ නුවු හෙයින් නොමැත. රූප විරාගයෙන් රූපාවචර භාවනා නොපවතියි. ඒවාහි පැවැත්ම රූපයන්ට අයත්මය. මෙම භාවනාව රූප විරාගය සඳහා පවතී. එහෙයින් එය මෙහි ප්‍රතීණයැයි කියන්ට සුදුසුය. හුදෙක් කියන්ට පමණෙක් නොව, ඒකාන්තයෙන්ම මෙසේ දරන්ටද සුදුසුය. ඒවාහි මින් පෙර ප්‍රතීණ නොවූ හෙයින්ම ප්‍රථම ධ්‍යානයට සම්චන්තනුට ශබ්දය කටුවකැයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරණ ලදී. මෙහිද ප්‍රතීණ වූ හෙයින්ම අරූප සමාපත්තීන්ගේ කම්පා නොවන බවද ශාන්ත විමෝක්ඛතාවද යු.සේයි.

නානත සඤ්ඤානං අමනසිකාරා යනු නානාප්‍රකාර අරමුණුවල පවත්නා, සංඥාවන්ගේ, නානාප්‍රකාර සංඥාවන්ගේ එම රූප ශබ්දාදී හේද වූ, නානාප්‍රකාර නානා ස්වභාව අරමුණුවල පවතී. අෂ්ට කාමාවචර කුසල සංඥාවන්, දොළොස් අකුසල සංඥාවන්, එකොළොස් කාමාවචර කුසල විපාක සංඥා, අකුසල විපාක සංඥා ද්වයය, එකොළොස් කාමාවචර ක්‍රියා සංඥායයි මෙසේ සුසාළිස් සංඥා නානා ප්‍රකාරය, නානාස්වභාවයෙන් යුක්තය. ඔවුනොවුන් විසදාශයහ. එහෙයින් නානාප්‍රකාර සංඥායි යු.සේයි. එම නානාප්‍රකාර සංඥාවන්ගේ සර්වප්‍රකාරයෙන් මෙනෙහි නොකිරීමෙන් ආවර්ජන නොකිරීමෙනැයි සිත්ද නොඉපදවීමෙන්, යම් හෙයකින් ආවර්ජන නොකරයිද, විත්තයන්ද නොඉපදවාද, මෙනෙහි නොකෙරේද, ප්‍රත්‍යවේක්ෂා නොකෙරේද, එහෙයින් නැයි යු.සේයි. යම්හෙයකින් මෙහි ප්‍රථම රූපසංඥා ප්‍රතිස සංඥාවද, මෙම ධ්‍යානයෙන් උපන් භවයෙහිද විද්‍යමාන නොවේද? එම භවයෙහි මෙම ධ්‍යානයට එළඹ වාසය කරන කල්හි කියනුම කවරේද? එහෙයින් ඒවාහි සමතික්‍රමණයෙන්, අස්තංගමනයෙනැයි දෙයාකාරයෙන්ම

අභාවයම යු.සේයි. නානත්ව සංඥාවන්හි, අටවැදෑරුම් කුසල සංඥා, නව ක්‍රියා සංඥා, දස අකුසල සංඥා යන මෙම සත්විසි සංඥා මෙම ධ්‍යානයෙන් උපන් භවයෙහි විද්‍යමාන වේ. එහෙයින් ඒවාහි මෙනෙහි නොකිරීමෙනැයි දකියුතුය. එහිද මෙම ධ්‍යානයට එළඹ වසනුයේ ඒවා මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ම එළඹ වාසය කරයි. ඒවා මෙනෙහි කරනුයේ නොසමවන්නේ වේ. මෙහි සකෂපයෙන් රූප සංඥාවන්ගේ සමතික්‍රමණය යනු මෙයින් සියලු රූපාවචර ධර්මයන්ගේ ප්‍රභාණය යු.සේයි. පටිසසඤ්ඤානං අත්ථංගමා නානත්ත සඤ්ඤානං අමනසිකාරා යනු මෙයින් සියලු කාමාවචර චිත්ත වෛතසිකයන්ගේ ප්‍රභාණයද, මෙනෙහි නොකිරීමද යු.සේයි. අනනෙකා ආකාසො යන මෙහි ප්‍රඥප්ති මාත්‍රයක් බැවින් මෙහි උත්පාදයෙහි අන්තයක් හෝ වසයෙහි අන්තයක් නොපැහේනුයි අනන්තයි. අන්තයක් නොමැති පැතිරීම් වශයෙන්ද අනන්තයි. එම යෝගියා එක් කොටසක් වශයෙන් නොපතුරුවයි. සමස්ත ආකාශය වශයෙන් පතුරුවයි. ආකාසො යනු කසිණය උගුලුවාලූ අතස් ප්‍රදේශයයි. ආකාසානඤ්චායතනාදීන් කියන ලද අර්ථමය. උපසම්පජ්ජ විහරති යනු එයට පත්ව, නිපදවා, එයට සුදුසු ඉරියව්වෙන් වසයි. එයම සමච්ඡේදය යුතු හෙයින් සමාපත්තියි. ආකාසානඤ්චායතනං සමතික්‍රමණය යනු පෙර කියන ලද ආකාරයෙන් ධ්‍යානයද, අරමුණද ආකාසානඤ්චායතනයි. අරමුණද පෙර කියන ලද ආකාරයෙන්මය. ආකාසානඤ්චයද, එය ප්‍රථම අරූප ධ්‍යානයට අරමුණු හෙයින් දෙවියන්ගේ දේවායතනය මෙන් අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන් ආයතන යනුයි ආකාසානඤ්චායතනයි. එසේම ආකාසානඤ්චය වූ එය එම ධ්‍යානයාගේ හටගන්නා හේතු බැවින්, 'කාමිබෝජය අශ්වයින්ගේ උපන් තැනයි' ආදීන්හි මෙන් හටගන්නා දේශය යන අර්ථයෙන් ආයතනය වූයේනුයි ආකාසානඤ්චායතනයි. මෙසේ එම ධ්‍යානයද අරමුණද යන ද්වයයම නොපැවැත්වීම් තත්වයට පත් කරලීමෙන්ද, 'මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ද, ඉක්මවාම මෙම විඤ්ඤාණඤ්චායතනයට එළඹ වාසය කළයුතුය. එම ද්වයයම එකක් ලෙස සලකා 'ආකාසානඤ්චායතනය ඉක්මවා' යයි මෙසේ යු.සේයි.

අනන්තං විඤ්ඤාණං යනු එම ආකාසය අනන්තයැයි පතුරුවා පැවති විඤ්ඤාණය, විඤ්ඤාණය අනන්තයැයි මෙනෙහි කරනුයේ යැයි යු.සේයි. මෙනෙහි කිරීම් වශයෙන් හෝ අනන්තයි. හෙතෙම ඒ ආකාසාරම්මණ විඤ්ඤාණය ශේෂ රහිතව මෙනෙහි කරනුයේ අනන්තව මෙනෙහි කරයි. විඤ්ඤාණඤ්චායතනං සමතික්‍රමණය යන මෙහිද පෙර

කියන ලද අයුරින්ම ධ්‍යානයද, අරමුණද විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයයි, අරමුණද පෙර කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම විඤ්ඤාණංවය. ඒ දෙවන අරූප ධ්‍යානයට අරමුණු හෙයින් අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන් ආයතන යනුයි විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයයි. එසේම එම විඤ්ඤාණඤ්ඤාය එම ධ්‍යානයටම හටගන්නා හේතු බැවින්, හටගන්නා දේශය යන අර්ථයෙන් ආයතන යනුයි විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනයයි. මෙසේ එම ධ්‍යානයද අරමුණද යන ද්වයයෙහිම නොපැවතීම් තත්වයට පත්කරලීමෙන්, මෙනෙහි නොකිරීමෙන් ඉක්මවාම මෙම ආකිඤ්ඤායතනයට එළඹ වාසය කළයුතුය. එහෙයින් මෙම ද්වයයම එකක් සේ සලකා, 'විඤ්ඤාණඤ්ඤායතනය ඉක්මවා' යයි මෙසේ යු.සේයි.

නව් කිඤ්චි යනු නොමැත, නොමැත. හිස්ය, හිස්ය. විචිත්‍රය, විචිත්‍රයැයි මෙසේ මෙනෙහි කරනුයේයැයි යු.සේයි. ආකිඤ්ඤායතනං සමතික්කමම යන මෙහිද පෙර කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ධ්‍යානයද අරමුණද ආකිඤ්ඤායතනයයි, අරමුණද වනාහි පෙර කියන ලද ආකාරයෙන්මය. ආකිඤ්ඤායද, එය තෘතීය අරූප ධ්‍යානයට ආරම්භණ හෙයින් අධිෂ්ඨානාර්ථයෙන් ආයතන යනුයි ආකිඤ්ඤායතනයයි. එසේම එය ආකිඤ්ඤායද එම ධ්‍යානයාගේ හටගන්නා හේතු හෙයින්, හටගන්නා දේශාර්ථයෙන් ආයතන යනුයි ආකිඤ්ඤායතනයයි. මෙසේ එම ධ්‍යානයද, අරමුණද යන ද්වයයම නොපවත්නා භාවයට පත්කිරීමෙන්ද, මෙනෙහි නොකිරීමෙන්ද, ඉක්මවා මෙම නේවසඤ්ඤා නාසඤ්ඤා යතනයට එළඹ වාසය කළයුතුය. එහෙයින් මෙම ද්වයයම එකක් සේ සලකා 'ආකිඤ්ඤායතනය ඉක්මවා යයි මෙය යු.සේයි.

සඤ්ඤාවේදයින නිරෝධ කථාව යට කියන ලදමය. රූපී රූපානි පසසති යන සත් විමෝක්‍ෂයන් විරුද්ධ ධර්මයන්ගෙන් මනාව නිදහස්වීම් අර්ථයෙන්, අරමුණෙහි ඇලීම් වශයෙන් පැවැත්මෙහි මනාව නිදහස්වන අර්ථයෙන්ද විමෝක්‍ෂයි. සමචතට සමචන් කල්හි නිදහස් වූයේ වේ. නැගිටි කල්හි නොමිදුණේ වේයයි සමය විමෝක්‍ෂෙධායි. මුළුමනින් නැසීම් සංඛ්‍යාත නිදහස්වීම් වශයෙන් අත්‍යන්තයෙන් නිදහස් වූ හෙයින් ආර්යමාර්ග එයට ඇතුළත්ය. සන්සිද්ධි සංඛ්‍යාත නිදහස්වීම් වශයෙන්, අත්‍යන්තයෙන් නිදහස් වූ හෙයින් සෝවාන් ඵලාදීහුය. නිස්සරණ විමුක්ති වශයෙන් අත්‍යන්තයෙන් නිදහස් වූ හෙයින් නිර්වාණය අසමය විමෝක්‍ෂෙධායි. සාමයික අසාමයික විමෝක්‍ෂයද එසේමය. සාමයිකා

සාමයික විමොක්ඛො ප්‍රමාදයට පැමිණ පිරිහේනුයි කුප්පොයි. ලෝකය සඳහා පවතීනුයි ලොකියොයි. ආර්ය මාර්ගයෙන් ලෝකය තරණය කෙරෙන්නුයි ලොකුතතරායි. සෝවාන් ආදී මාර්ග ඵලයන් හා නිර්වාණයද ලෝකයෙන් එතෙර වූයේනුයි ලොකුතතරායි. ගිනිගත් යකඩ ගුලියක මැස්සන් මෙන්, තෙදිත් බහුල, ලෝකෝත්තර ධර්මය, ආශ්‍රවයෝ නොඵල්බෙන්නුයි අනාසවොයි. රූප පටිසඤ්ඤානෙතා යනු රූප ධ්‍යානයන්ය. අරූප පටිසඤ්ඤානෙතා යනු අරූප සමාපත්තීහුය. තෘෂ්ණායෙන් ඵල්බුණේ පණිහිනොයි. නොඵල්බුණේ අපපණිහිනොයි. මාර්ග ඵලයන් ඒකාරම්මණ හෙයින්ද, එක් නිෂ්ඨාවක් හෙයින්ද, එකතන විමොක්ඛොයි. නිර්වාණය අද්විතීය හෙයින් එකතන විමොක්ඛොයි අරමුණු නානත්වයෙන්ද, විපාක නානත්වයෙන්ද නානතන විමොක්ඛොයි සියා යනු වන්නේය යනාර්ථයි. සියයක් වෙතියි එකක් වේයයි වන්නේය යන අර්ථයි. සියා යන මෙය නියම කිරීමේ වචනයයි. විමසීම් වචනය නොවේ. වස්තුවසෙන යනු නිත්‍ය සංඥාදී දසවස්තු වශයෙන් දසයක් වේ. පරියායෙන යනු නිදහස්වන ක්‍රමයෙක් එකක් වේ. සියාති කථඤ්ච සියාති යනු යමක් හෝ වන්නේ යයි කරන ලද්දේද? එය කෙසේ වන්නේදැයි විචාරයි. අනිවචානුපසසන ඤාණං යනු සමාද පදයෙකි. 'අනිවචානුපසසනා ඤාණං'යිද පාඨයි. සෙස්සෙහිද එසේමය. නිවචනො සඤ්ඤාය යනු නිත්‍ය වශයෙන් පැවැති සංඥාවෙන් නිත්‍යයයි පැවැති සංඥාවෙනැයි අර්ථයි.

සුව වශයෙන් ආත්ම වශයෙන්, නිමිති වශයෙන්, සංඥා වශයෙන් යන මෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. නිමිත්තතො යනු නිත්‍ය නිමිත්ත වශයෙන්, නඤ්ඤා තණ්හාය යනු තෘෂ්ණා වශයෙන් පැවැති සංඥාවෙන්, තෘෂ්ණා සම්ප්‍රයුක්ත සංඥායෙනැයි අර්ථයි. ඇලීම් වශයෙන්, හටගැනීම් වශයෙන්, දෘඪග්‍රහණ වශයෙන්, ප්‍රණීධි වශයෙන්, ඇලීම් වශයෙන්, සංඥා වශයෙන් යන මෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. ඤය, ව්‍යය, විපරිණාමානුපස්සනා යන ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්ගේද, බලවත් භාවයෙන්, බලවත් ප්‍රත්‍යය වූ භංගානුපස්සනාවගේ විශේෂත්වය වේ. භංග දර්ශනයෙන් අනිත්‍යානු පස්සනාව බලවත් වේ. අනිත්‍යානුපස්සනාව බලවත්ව හටගත් කල්හි, යමක් අනිත්‍යයද, එය දුක්ය, යමක් දුක්ද, එය අනාත්මයැයි, දුක්ඛ අනාත්ම අනුපස්සනාවෝ බලවත් වෙති. එහෙයින් අනිත්‍යානුපස්සනාදීන් කී කල්හි එම තුයයම කියන ලද්දේම වෙයි. ශුන්‍යතානුපස්සනාවෙන්, ආත්මාහිනිවේස සංඥාවෙන් මිදේයයි යන වචනයෙන්ම, හර වශයෙන්

ගන්නා, මුළාවීම් වශයෙන් ගන්නා ඇලීම් වශයෙන් ගන්නා, එකට බැඳීම් වශයෙන් ගන්නා අභිනිවේසයෙන්ද සංඥාවෙන් මිදේයයි කියන ලද්දම වේයයි අභිනිවේස අභාවයෙන්ම නුවණින් මෙනෙහි නොකිරීම් සංඛ්‍යාත සංඥාවෙන් මිදේයයි යු.සේයි. එහෙයින් අධිප්‍රඥා ධර්ම විදර්ශනාදී පංච අනුපස්සනාද නොකියන ලදී. මෙසේ අටළොස් මහා විදර්ශනාවන්හි ඒ අට අනුපස්සනා නොකියා දස අනුපස්සනාවෝම යු.සේයි. අනිවච්ඡානුපස්සනා යථාභූතං ඥාණං යනු අනිත්‍යානුපස්සනාවම යථාභූත ඥාණයයි, දෙකම ප්‍රථමා වචනයයි. යථාභූත ඥාණය යනු ඥාණාර්ථයයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සමෙමාහා අඥාණං යනු මුළාවීම් ස්වභාව වූ නොදැනීම. මුවච්ඡි යනු විමෝක්‍ෂාර්ථයයි.

අනිවච්ඡානුපස්සනා අනුත්තරං සීතිභාවං ඥාණං යනු මෙහි සාසනයෙහිම ස්වභාව වශයෙන් උත්තමාර්ථයෙන් අනුත්තරංයි. අනුත්තරත්වයට ප්‍රත්‍යය හෙයින්ද අනුත්තරංයි. සිසිල් භාවයෙන්ම යුත් ඥාණය සීතිභාව ඥාණයයි, එය අනිත්‍යානුපස්සනා සංඛ්‍යාත අනුත්තර සිහිල් භාවයෙන් යුත් ඥාණයයි, 'මහණෙනි, කරුණු සයකින් යුක්ත භික්‍ෂුව අනුත්තර සීතිභාවය (නිවන) සාක්‍ෂාත් කරන්ට සුදුසු වන්නේය. මෙහි නිර්වාණය අනුත්තර සීතිභාවය නමැ. මෙහි වනාහි විදර්ශනාව අනුත්තර සීතිභාවයයි. නිවච්ඡාන සන්තාප පරිලාභ දර්ශා මුවච්ඡි යන මෙහිද නිවච්ඡං යනු පවත්නා කෙලෙස්මය. මෙහිද අසවල් තැනද තැවීම් අර්ථයෙන් සන්තාපොයි. දැවීම් අර්ථයෙන් පරිලාභොයි. උෂ්ණාර්ථයෙන් දර්ශයයි කියති. නෙකඛමමං ඤායතීති ඤානං යනාදීන් යට කියන ලද අර්ථමය. මෙහි නෛෂ්ක්‍රමයාදී අට සමචන් නිර්වේද භාගිමය. අනුපාදා චිත්තසස විමොක්‍ෂො යනු මෙහි විදර්ශනාවමය. යම් ඒ චිත්තයාගේ අනුත්පාද විමෝක්‍ෂයක් වේද, සියලුම කථා ඒ සඳහාය. සියලුම සම්මන්ත්‍රණ ඒ සඳහායි. යන මෙහි වනාහි නිර්වාණය චිත්තයාගේ අනුත්පාද විමෝක්‍ෂයයි. කතීනුපාදානෙහි යනු කෙතෙක් උපාදානයන් කෙරෙන්, කතමා එකුපාදානා යනු කවර එක් උපාදානයකින්, ඉදං එකුපාදානා යනු මේ එක් උපාදානයෙන්, 'ඉදං යනු පූර්ව ඥාණාපේක්‍ෂාවෙන් හෝ, උපාදානයන්ගෙන් මිඳෙන කල්හි මුලදී, සංස්කාරයන්ගේ උදයව්‍යය දැක දැක අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් විදර්ශනා කරයි. පසුව සංස්කාරයන්ගේ භංගයම දැක අනිමිත්තානුපස්සනාවෙන් විදර්ශනා කරයි. අනිමිත්තානු පස්සනාව අනිත්‍යානුපස්සනාවගේම විශේෂයකි. සංස්කාරයන්ගේ භටගැන්ම හා විනාශය දැකීමෙන්ද, භංගය දැකීමෙන්ද ආත්ම භාවය

ප්‍රකට වේ. එයින් දෘෂ්ටි උපාදානයාගේද ආත්මවාද්‍යපාදානයාගේද ප්‍රභාණය වේ. දෘෂ්ටි ප්‍රභාණයෙන්ම, 'සීලයෙන් හා ව්‍රතයෙන් ආත්මය පිරිසිදු වේයයි යන දර්ශනයෙහි අභාවය වන හෙයින් සීල ව්‍රතොපාදානය ප්‍රභාණ වේ. අනාත්මානුපස්සනාවෙන් සෘජුවම ආත්ම අභාවය දකියි. ශුන්‍යතානු පස්සනාව අනාත්මානුපස්සනා විශේෂයක්මය. මෙම සිව් ඥාණ දෘෂ්ටි උපාදානාදී උපාදානයන්ගෙන් මිදෙත්. දුක්ඛානුපස්සනාදී මෙම සතරට තෘෂ්ණාව සෘජු විරුද්ධතා හෙයින්ද, අනිත්‍යානුපස්සනාදී ක්‍රයයට කාමුපදානයෙන් මිදීම නොයුසේයි. මුලදීම දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සංස්කාර දුක්ඛයා බලන කල්හි, පසුව අප්‍රණිතිතානුපස්සනාවෙන්ද සංස්කාර දුක්ඛයා බලන කල්හි සංස්කාරයන්ගේ බලාපොරොත්තු දුරුවෙයි. අප්‍රණිතිතානු පස්සනාව දුක්ඛානුපස්සනාවෙහිම විශේෂයකි. සංස්කාරයන්හි, නිර්වේදානුපස්සනාවෙන් නිර්වේදයට පත්වන්නහුට, විරාගානු පස්සනාවෙන්, නොඇලෙන්නහුට සංස්කාරයන්ගේ ප්‍රාර්ථනා ප්‍රතීණ වේ. එහෙයින් මෙම සිව් ඥාණ හෝ කාමුපදානයෙන් මිදෙත්. යම්හෙයකින් නිරොධානුපස්සනාවෙන් කෙලෙස් නිරුද්ධ කරයිද, පටිනිසසගගානු පස්සනාවෙන් කෙලෙස් පරිත්‍යාග කෙරේද, එහෙයින් මෙම ද්වි ඥාණයෝ සිව් උපාදානයන්ගෙන් මිදෙන්නුයි මෙසේ ස්වභාව නානත්වයෙන්ද, ආකාර නානත්වයෙන්ද විමොක්ෂ හැටඅටක් නිර්දිෂ්ටය.

මුලදී, උදෙසන ලද ක්‍රිවිධ විමෝක්ෂයන්ගේ විමෝක්ෂ මුඛයන් ගෙනහැර දක්වා, විමෝක්ෂ මුඛ පූර්වාංගම ඉන්ද්‍රිය විශේෂයද, පුද්ගල විශේෂයද, දක්වනු කැමැත්තේ 'තීණි ඛො පනිමාති' ආදිය වදාළහ. එහි විමොක්ඛ මුඛානි යනු ක්‍රිවිධ විමෝක්ෂයන්ගේ මුඛයෙන් ලොක නියතානය සංවතනනි යනු ත්‍රේතධාතුක ලෝකයෙන් නිර්යාණය, නික්මයාම සඳහා පවතිත්. සබ්බ සංඛාරෙ පරිවිජේද පරිවට්ඨමනො සමනුපසසනතා යනු සංස්කාරයන්ගේ උදයව්‍යය වශයෙන්, වෙන්කිරීම් වශයෙන්, පරිවෘත්ත වශයෙන් මනාව නුවණින් බැලීම් ස්වභාවයෙන්, ලොක නියතානං හොති යනු පාඨශේෂයි. අනිත්‍යානුපස්සනාව වනාහි හටගැත්මට මත්තෙහි සංස්කාර නැතැයි පිරිසිදු, ඒවාහි ස්වභාවය මනාව සොයනු ලබන්නාහු, විනාශයෙන් මත්තෙහි නොයති. මෙහිම අතුරුදන් වෙති. පරිවෘත්ත වශයෙන් අවසන් වශයෙන් නුවණින් මනාව විමසා බලයි. සියලු සංස්කාර හටගැත්මෙන් පූර්වාත්තය පිරිසිදින ලදී. විනාශයෙන් අපරාත්තය පිරිසිදින ලදී. අනිමිත්තයාව ධාතුයා විතත සමපකඛන්දනතාය යනු විදර්ශනා ඝණයෙහිද නිර්වාණ ප්‍රවණතායෙන් අනිමිත්තාකාරයෙන්, වැටහෙන

හෙයින්, අනිමිත්ත සංඛ්‍යාත නිර්වාණ ධාතුවෙහි සිත පිවිසෙන හෙයින්ද, ලෝක නිර්යාණය වේ. මනො සමුතෙක ජනනාය යනු සිතෙහි සංවේගය ඇතිකරලීම සඳහා, දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සංස්කාරයන් පිළිබඳව සිත සංවේගයට පත්වේ. අපපණිතිතායව ධාතුයා යනු විදර්ශනා ඝෂණයෙහිද, නිර්වාණ නිමිත හෙයින් අප්‍රණිතිතාකාරයෙන් වැටහෙන හෙයින්, අප්‍රණිතිත සංඛ්‍යාත නිර්වාණ ධාතුවෙහි, සබ්බ ධමෙම යනු නිර්වාණයාගේ විදර්ශනා නොඑළඹී කල්හිද, අනාත්ම ස්වභාවය යෙදෙන හෙයින් සියලු සංස්කාරයන්ගෙන් යැයි නොකියා සියලු ධර්මයන්ගෙන් යැයි යුක්තයි.

පරතො සමනුපසසනතාය යනු ප්‍රත්‍යයන්ට අයත් හෙයින්ද, සිය වසඟයෙහි නොපවත්නා හෙයින්ද, යටහත්ව නොපවත්නා හෙයින්ද මම නොවෙමි. මාගේ නොවේයයි මෙසේ අනාත්ම වශයෙන් නුවණින් විමසා බලන ස්වභාවයෙන්, සුඤ්ඤතායව ධාතුයා යන, විදර්ශනා ඝෂණයෙහිද, නිර්වාණ නිමිතතායෙන් ශුන්‍යතාකාරයෙන් වැටහෙන හෙයින්, ශුන්‍යතා සංඛ්‍යාත නිර්වාණ ධාතුවෙහි, මෙසේ මෙම තෙවචනයන්ගෙන්, අනිත්‍යය, දුඃඛය, අනාත්මය යන අනුපස්සනාවන්ගේ වශයෙන් යුක්තයි. එහෙයින්ම ඉන් අනතුරුව 'අනිච්චතො මනසිකරොති' යන ආදිය යුක්තයි. එහි බයතො යනු, ඝෂය වන අර්ථයෙන්, භයතො යනු භය සහිත වශයෙන්, සුඤ්ඤතො යනු ආත්ම රහිතතායෙන්. අධිමොක්ඛ බහුලං යනු අනිත්‍යානුපස්සනා වශයෙන් ඝෂණ භංග වශයෙන් සංස්කාරයෝ බිඳෙන්නුයි ශ්‍රද්ධාවෙන් පිළිපත්නනුට ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂා කරන කල්හි, ඝෂණ භංග දර්ශනයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඒකාන්තයෙන් සත්‍යයක් වදාළ සේකැයි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කෙරෙහි පැවැති ශ්‍රද්ධායෙහි ශ්‍රද්ධා බහුලතා සිතක් වේ. නොහොත් වර්තමාන සංස්කාර කොටස්හි, අනිත්‍යතාව දැක මෙසේ අනිත්‍යානාගත ප්‍රත්‍යුත්පන්න සියලු සංස්කාරයන් අනිත්‍යයැයි ස්ථිර ලෙස පිහිටන හෙයින් සිත අධිමෝක්‍ෂ බහුල වේ. පසස්ඤ්ඤා බහුලං යනු දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සිතෙහි කැළඹීම් ඇති කරවන ප්‍රණිධියගේ අත්හැරීම වන හෙයින් සිතෙහි දාහයෙහි අභාවය වන හෙයින් සිත සන්සිද්ධි බහුල වේ. නොහොත් දුක්ඛානුපස්සනාවෙන් සංවේගය හටගන්නා හෙයින් නුවණින් ප්‍රධන් වීර්යය කරන හෙයින්, සංවේගප්‍රාප්තයාට වික්‍ෂෙප අභාවයෙන් සිත සන්සිද්ධි බහුල වේ. වෙද බහුලං යනු අනත්තානුපස්සනාවෙන් (සස්තෙන්) බාහිර අය නුදුටු ගැඹුරු අනාත්ම ලක්‍ෂණ බලනුයේ ඤාණ බහුල සිතක් වේ. නොහොත් දෙවියන් සහිත ලෝකයා නුදුටු අනාත්ම ලක්‍ෂණය දිවියෙමියි සතුවූ වූවහුට තුෂ්ටිබහුල වූ සිතක් වේ.

අධිමොක්ෂ බහුලෝ සද්ධිඤ්ඤාං පටිලහති යනු පූර්ව භාගයෙහි අධිමෝක්ෂ බහුලව පවත්වනු ලබන භාවනා පරිපූර්ණත්වයෙන් සද්ධිඤ්ඤා ලබනුයේ නම් වේ. හෙතෙම එය ලබයි නම්, පසසද්ධි බහුලෝ සමාධිඤ්ඤාං පටිලහති යනු පූර්වභාගයෙහි සන්සිද්ධි බහුල වූවහුගේ, සන්සුන් සිරුරු ඇත්තේ සුව විදියි. සුවපත් වූවහුගේ සිත තැත්පත් වේ යන වචනයෙන්, සන්සිද්ධි ප්‍රත්‍යයෙන්, භාවනා පරිපූර්ණත්වයෙන් සමාධිඤ්ඤා වේ. හෙතෙම එය ලබයි නම්, වෙදබහුලෝ පඤ්ඤාඤ්ඤාං පටිලහති යනු පූර්වභාගය සතුව බහුලව පවත්වනු ලබනුයේ භාවනා පරිපූර්ණත්වයෙහි පඤ්ඤාඤ්ඤා නම් වේ. හෙතෙම එය ලබයි නම්.

ආධිපතෙය්‍යං භොති යනු ඡන්දාදීන් අධිපති වූ කල්හිද ස්වකෘත්‍ය නිෂ්පාදන වශයෙන් අධිපති වේ. ප්‍රධාන වේ. භාවනාය යනු සතතම් වචනයි. මතුමත්තෙහි භාවනාව සඳහා තදත්‍යයාභොතනි යිද, තං අනුගාමිනී එය අනුගමනය කරනුයේ, තං අනුවතනිනී ඒ අනුව පවතිනුයේ වේ. සහජාත පච්චයා භොතනි යනු උපදිනු ලබන්නා වූද, උපත සමග වන ස්වභාවයෙන් උපකාරක වේ. බැබළීමට ආලෝකය මෙනි. අඤ්ඤාමඤ්ඤා පච්චයා භොතනි යනු ඔවුනොවුන්ට ඉපැත්මට උපස්තම්භ වන ස්වභාවයෙන් උපකාරක වේ. ඔවුනොවුන්ට උපකාරක වන ත්‍රිදණ්ඩ මෙනි. නිසසය පච්චයා භොතනි යනු අධිෂ්ඨානාකාරයෙන්ද, නිශ්‍රයාකාරයෙන්ද, උපකාරක වේ. තරු විසිතුරු කර්මාන්තයන්හි පෘථුවි තලයක් මෙන්, සමපයුතන පච්චයා භොතනි යනු ඒකවස්තුක, ඒකාරම්මණ, ඒකෝත්පාද, ඒකනිරෝධ සංඛ්‍යාත සම්ප්‍රයුක්ත භාවයෙන් උපකාරක වේ.

පටිවේධ කාලෙ යනු මාර්ගක්ෂණයෙහි සත්‍ය ප්‍රතිවේධ කාලයෙහි, පඤ්ඤාඤ්ඤාං ආධිපතෙය්‍යං භොති යනු මාර්ගක්ෂණයෙහි නිර්වාණය අරමුණුකොට සත්‍යයද දර්ශන කෘත්‍යය කිරීම් වශයෙන්ද කෙලෙස් ප්‍රහාණ කෘත්‍යය කිරීම් වශයෙන්ද, පඤ්ඤාඤ්ඤායම ජ්‍යෙෂ්ඨ වේ. පටිවේධාය යනු සත්‍යය ප්‍රතිවේධය සඳහා, එකරසා යනු විමුක්ති රසයෙන්, දසසනට්ඨන යනු සත්‍යය දර්ශනාර්ථයෙන්, එවං පටිවිජ්ඣනනෙතාපි භාවෙති භාවෙනෙතා පටිවිජ්ඣති යනු මාර්ගක්ෂණයෙහි වරක්ම භාවනාවෙහිද ප්‍රතිවේධයෙහිද යථා ස්වභාවය දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. අනාත්මානු පස්සනාවෙන් විදර්ශනා ක්ෂණයෙහිද, ප්‍රඥාඤ්ඤායාගේම අධිපතිත්වය ප්‍රතිවේධ කාලයෙහි යැයි අපි ශබ්දය යොදන ලදී.

අනිවචනො මනසිකරොනො කතමිත්ථියං අධිමතතං හොති ආදී ඉන්ද්‍රිය විශේෂයෙන්, පුද්ගල විශේෂය දක්වන්නට යු.සේයි. එහි ශ්‍රද්ධෙත්‍රිය, සමාධිත්‍රිය පඤ්ඤිත්‍රියයන්ගේ අධිමාත්‍රතාව සංස්කාරෝපේක්‍ෂාවෙන් දතයුත්තාහ. සද්ධා විමුක්තො යන මෙහි අවිසේසයෙන් කියන ලද්දේ නමුත් මත්තෙහි විශේෂකොට කියන ලද හෙයින්, සෝවාන් මාර්ගය හැර සෙසු සත් තන්හි ශ්‍රද්ධා විමුක්තයයි යු.සේයි.

ශ්‍රද්ධෙත්‍රියයාගේ අධිමාත්‍රතායෙන් ශ්‍රද්ධා විමුක්ත නම් වේ. ශ්‍රද්ධෙත්‍රියයාගේ අධිමාත්‍රාභාවයෙන් හැමතැන ශ්‍රද්ධා විමුක්තයැයි නොයු.සේයි. ප්‍රෝතාපත්ති මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ශ්‍රද්ධෙත්‍රියයාගේ අධිමාත්‍රතාවය වේ. සෙසු සමාධිත්‍රිය, ප්‍රඥෙත්‍රියයන්ගේ අධිමාත්‍රතාව ඇතිකල්හිද, ශ්‍රද්ධා විමුක්තම නම් වේයයි කියති. කාය සකඛි හොති යනු අටතන්හි කාය සාක්‍ෂි නම් වේ. දිට්ඨිපපතො හොති යන්න ශ්‍රද්ධා විමුක්තයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය.

සද්දහනො විමුක්තොති සද්ධා විමුක්තො යනු ශ්‍රද්ධෙත්‍රියයාගේ අධිමාත්‍රතා හෙයින් සෝවාන් මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි අදහනුයේ, සිව් ඵලක්‍ෂණයන්හි මිදුණේනුයි ශ්‍රද්ධා විමුක්තයයි යු.සේයි. මතු මාර්ගත්‍රය ක්‍ෂණයෙහි, ශ්‍රද්ධා විමුක්තතාව දැන් කියයි. ප්‍රෝතාපත්ති මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ශ්‍රද්ධානුසාරිත්වය පසුව කියයි. ථුට්ඨතතා සවර්ණතොති කාය සකඛි යනු ශුෂ්ක විදර්ශකත්වය ඇතිකල්හි උපචාර ධ්‍යාන ස්පර්ශයාගේද, රූපාරූප ධ්‍යානලාභිත්වය ඇතිකල්හි, රූපාරූප ධ්‍යාන ස්පර්ශයාගේ ස්පර්ශ කළ හෙයින්, නිර්වාණය සාක්‍ෂාත් කරන ලද්දේනුයි කාය සාක්‍ෂි නමැ. කයින් කියන ලද ආකාර ඇති, ධ්‍යාන ස්පර්ශයෙහිද, නිර්වාණයෙහිද සාක්‍ෂියයි යු.සේයි. දිට්ඨිපපතො යනු දිට්ඨි හෙයින් පැමිණියේයැයි ප්‍රෝතාපත්ති මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි ඒ හා යෙදුණු ප්‍රඥෙත්‍රියයෙන් ප්‍රථමයෙන් නිර්වාණයාගේ දිට්ඨි හෙයින්, පසුව ප්‍රෝතාපත්ති ඵලාදී වශයෙන් නිර්වාණයට පැමිණියේනුයි දෘෂ්ටිප්‍රාප්තයි. ප්‍රඥෙත්‍රිය සංඛ්‍යාත දෘෂ්ටියෙන් නිර්වාණයට පැමිණියේ යැයි යු.සේයි. ප්‍රෝතාපත්ති මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ධර්මානුසාරිත්වය පසුව කියයි. සද්දහනො විමුච්චිති සද්ධා විමුක්තො යනු ශ්‍රද්ධෙත්‍රියයාගේ අධිමාත්‍රතා හෙයින්, සකාදාගාමි, අනාගාමි, අර්හත් මාර්ග ක්‍ෂණයන්හි අදහනුයේ මිදේයයි ශ්‍රද්ධා විමුක්තයි, මෙහි මිදෙනු ලබනුයේද බලාපොරොත්තුවෙහි භූත (විම්බ) වචන වශයෙන් විමුක්ත යැයි යු.සේයි.

කඩාන එසසං යනු ධ්‍යාන ස්පර්ශය තෙවදැරුම්ය. 'කඩාන එසසං' යනාදීන්ද, 'දුක්ඛා සංඛාරා' යනාදීන්ද, ප්‍රථමයෙන් කියන ලද ද්වයයම වෙසෙසා යු.සේයි. ඤාතං හොති යනාදීන් යට කියන ලද අර්ථමය. මෙහිද ධ්‍යානලාභී පුද්ගලයා, සමාධිත්‍රියයට අනුකූල දුක්ඛානුපස්සනා වෙන්ම නැතිට මාර්ග ඵලයන්ට පැමිණේයයි ආචාර්යවරුන්ගේ අදහසයි. සීයා යනු වන්නානුය යන අර්ථයි. වන්නානුය සීයා යන එය නියම කිරීම් වචනයයි. තයො පුගලා යනු විදර්ශනා නියමයෙන්ද, ඉන්ද්‍රිය නියමයෙන්ද කියන ලද ත්‍රිපුද්ගලයෝ, වක්ඛු වසෙන යනු ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්හි එකිනෙක ඉන්ද්‍රිය වශයෙන්, පරියායෙන යනු එම ක්‍රමයෙන්ම, මෙම වාරයෙන් කුමක් දක්වන ලද්දේ වේද, යට එකිනෙක අනුපස්සනාවෙහි එකිනෙක ඉන්ද්‍රියයෙහි ආධිපත්‍යය බොහෝ වශයෙන්, කියන ලදුයේද, කිසිකලෙක්හි ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්හි එකිනෙකම ඉන්ද්‍රියයාගේ ආධිපත්‍යය වේයයි දක්වන ලද්දේ වේ. නොහොත් පූර්වභාග විදර්ශනා ඤාණයෙහි ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්ගේ යෙදීම වන හෙයින් ඒ පූර්වභාග විදර්ශාවන්හි ඒ ඒ ඉන්ද්‍රියයන්ගේ ආධිපත්‍යය අපේක්ෂාකොට මාර්ග ඵලඤාණයන්හි ශ්‍රද්ධා විමුක්ති ආදී නම් වේ. මෙසේ කියනු ලබන කල්හි යට වුට්ඨානගාමීනි විදර්ශනායෙහිද මත්තෙහිද කරන ලද ඉන්ද්‍රියාධිපති පුද්ගල නියමය මනාව කරන ලද්දේම, නිශ්චලම වේ.

අනන්තර වාරයෙහි සීයා යනු අකෙඤ්ඤායෙව යනු මෙසේ වන්නේ යයි අර්ථයි. මෙහි නියමය පෙර කියන ලද්දේමය. දැන් මාර්ගඵල වශයෙන් පුද්ගල විසේසය බෙදා දක්වන්ට, අනිවචනො මනසිකරොනො -පෙ-සොනාපනති මගං පටිලභති යනාදිය වදාළහ.

එහි ශ්‍රද්ධාව අනුව හැසිරේ. අනුව යයි. ශ්‍රද්ධායෙන් හෝ නිර්වාණය අනුව හැසිරේ. අනුව යේනුයි සද්ධානුසාරියි.

සංය්තනං යනු ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන ලදී. අරහත්තං යනු අර්හත් ඵලයයි. ප්‍රඥා සංඛ්‍යාත ධර්මය සිහිකරයි. එම ධර්මයෙන් හෝ නිර්වාණය සිහිකෙරේනුයි - ධම්මානුසාරියි.

නැවත වෙනත් ක්‍රමයන්ගෙන්, ඉන්ද්‍රියත්‍රය විශේෂයෙන් පුද්ගල විශේෂය වර්ණනා කරනු කැමැතියේ, 'යෙහි කෙවි' යනාදිය වදාළහ. එහි භාවිතාවා යනු අතීතයෙහි වැඩුන හෝ, භාවෙනති වා යනු වර්තමානයෙහි,

භාවිසසනතිවා යනු අනාගතයෙහි අධිගතාවා යනු එක් එක් අන්තිකය ප්‍රථම ප්‍රථමයෙහි අර්ථ විවරණය සඳහා යු.සේයි. එසසිතාවා යනු ඥාණ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කළහ හෝ, වසිප්පතතා යනු ඵෙශ්වර්යභාවයට පැමිණියාහු, පාරම්ප්පතතා යනු අවසානයට පැමිණියාහු, වෙසාරජ්ජප්පතතා යනු විසාරද භාවයට පැමිණියාහු, සියලු ශ්‍රද්ධා විමුක්තාදිහු යට කියන ලද ඝණයන්හිමය. සතිපට්ඨානාදිහු මාර්ගඝණයෙහිමය. අට්ඨ විමොක්ඛ යනු රූපී රූපානි පසසති ආදීන්හිය. ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග ප්‍රාප්තියෙහිමය. තිසෙසා සික්ඛා යනු අධිසීල, අධිචිත්ත, අධිප්‍රඥා ශික්ෂාවෝ, මෙසේ හික්මෙන්නාහු මාර්ගප්‍රාප්ත වූවාහු දුක් මනාව දනිත් ආදීන් මාර්ග ඝණයෙහිමය.

පරිඤ්ඤා පටිවෙධං පටිච්ඡෙදානි යනු විශේෂ දැනීම් ප්‍රතිවේධයෙන් ප්‍රතිවේධ කරයි. විශේෂ දැනීමෙන් ප්‍රතිවේධ කළයුතුයයි හෝ පරිඤ්ඤා පටිවෙධංයි. සෙස්සෙහිද මෙසේමය. සියලු ධර්මාදීන්හි වෙසෙසා අභිඤ්ඤා පටිවෙධාදියෝ විශිෂ්ට ඥාණයෙන් දතයුතු ප්‍රතිවේධාදිහු යු.සේයි. සච්ඡිකිරියා පටිවෙධො යනු මාර්ගඝණයෙහිම නිර්වාණ ප්‍රත්‍යවේෂණ ඥාණ සිද්ධි වශයෙන් දතයුතුය. මෙසේ මෙහි ආර්ය පුද්ගලයෝ පස්දෙනෙක් නිර්දේශිතය. උභතොභාග විමුක්ත හා පඤ්ඤා විමුක්ත යන මෙම දෙදෙන අනිර්දේශ්ටයහ. අන් තන්හි වනාහි දුක් වශයෙන් මෙනෙහි කරනුයේ සන්සිද්ධි බහුල සමාධිඤ්ඤා ලබයි. හෙතෙම හැමතන්හි කාය සාක්ෂි නම් වේ. අරූප ධ්‍යානයට පැමිණ, මාර්ග ඵලයට පැමිණියේ උභතො භාග විමුක්ත නම් වේ. අනාත්ම වශයෙන් මෙනෙහි කරනුයේ ප්‍රීතිය බහුල වූයේ ප්‍රඥාඤ්ඤා ලබයි. ස්‍රෝතාපත්ති මාර්ගඝණයෙහි ධර්මානුසාරී වේ. ඡට්ඨි ස්ථානයන්හි දෘෂ්ටිප්‍රාප්ත වූයේ, ප්‍රඥා විමුක්ත වූයේ අග්‍ර ඵලයෙහි පිහිටියේ වේයයි යු.සේයි. ඔවුහු මෙහි කාය සාක්ෂි දෘෂ්ටි ප්‍රාප්තයන් කෙරෙහිම සංගෘහිතය. අර්ථ වශයෙන් වනාහි අරූප ධ්‍යානයෙන්ද, ආර්ය මාර්ගයෙන්ද යන දෙකොටසින් මිදුණේනුයි උභතො භාග විමුක්තයි. මනාව දැනගනුයේ මිදුණේනුයි පඤ්ඤා විමුක්තයි. මෙතෙකින් ඉඤ්ඤා පුද්ගල විශේෂතා නිර්දේශ්ටයහ.

දැන් විමෝක්ෂ පූර්වාගමවම, විමෝක්ෂ විශේෂයද පුද්ගල විශේෂයද දක්වනු කැමැතියේ, අනිවචනො මනසිකරොතො ආදිය වදාළහ. එහි දෙව විමොක්ඛා යනු අප්‍රණිති හා ශුන්‍යතා විමෝක්ෂයෝ අනිත්‍යානු පස්සනාවගේ ඵලාශීම් වශයෙන් අනිමිත්ත විමෝක්ෂයැයි ලද නම් ඇති

මාර්ගය, රාග, ද්වේෂ, මෝහ ප්‍රණීධීන්ගේ අභාවයෙන් ගුණ සහිතතායෙන්ද එම ප්‍රණීධීන්ගේම අභාවයෙන් අප්‍රණීතික යැයි ලද නම් ඇති නිර්වාණය අරමුණු කෙරෙහියි අරමුණු වශයෙන්ද, අප්‍රණීතික විමෝක්ෂ යැයි නාමයද ලබයි. එසේම රාග, ද්වේෂ, මෝහයන්ගෙන් ශුන්‍ය හෙයින් ගුණ සහිත තාවයෙන්ද රාගාදීන්ගෙන්ම ශුන්‍ය හෙයින් ශුන්‍යයැයි ලද නම් ඇති නිර්වාණය අරමුණු කෙරෙහියි අරමුණු වශයෙන්ද ශුන්‍යතා විමෝක්ෂයැයිද නාමය ලබයි. එහෙයින් එම ද්වි විමෝක්ෂයෝ අනිමිත්ත විමෝක්ෂය අනුව ගියානු නම් වෙති. අනිමිත්ත මාර්ගයෙන් අනන්‍ය අෂ්ට මාර්ගාංගයන්ගේ එකිනෙක මාර්ගාංගයාගේ වශයෙන් සහජාතාදී ප්‍රත්‍යයද වෙතියි දතයුත්තාහ.

නැවත දෙව විමොක්ඛා යනු ශුන්‍යත අනිමිත්ත විමොක්ෂයෝ, දුක්ඛානුපස්සනාවගේ පැමිණිම් වශයෙන් වනාහි අප්‍රණීතික විමෝක්ෂයැයි ලද නම් ඇති මාර්ගය, රූප නිමිති, රාග නිමිති, නිත්‍ය නිමිත්තාදීන්ගේ අභාවයෙන් එම නිමිතීන්ගේ අභාවයෙන්, අනිමිත්ත සංඛ්‍යාත නිර්වාණය අරමුණු කෙරෙහියි අරමුණු වශයෙන්ද, අනිමිත්ත විමෝක්ෂයයි නාමයද ලබයි. සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම යෙදිය යුතුය.

නැවත දෙව විමොක්ඛා යනු අනිමිත්ත අප්‍රණීතික විමෝක්ෂයන්, මෙහි යෙදීම කියන ලද ක්‍රමයමය. ප්‍රතිවේධ කාලයෙහි ඉන්ද්‍රියයන්ගේ කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම යු.සේයි. මාර්ගක්ෂණය අත්හැර විදර්ශනා ක්ෂණයෙහි විමෝක්ෂයෙක් නම් නැත. පළමුව කියන ලද්දම මාර්ග විමෝක්ෂය පටිවේධකාලෙ යයි වචනයෙන් වෙසෙසා දක්වන ලදී. යොවායං පුග්ගලො සද්ධා විමුක්තො ආදී ද්වි වාරයන්ද, අනිවචනො මනසිකරොනො සොතාපනති මග්ගං පටිලභති යන ආදී වාරයද සංක්ෂිප්ත කරන ලදී. විමෝක්ෂ වශයෙන් යොදා විස්තර වශයෙන්ද දතයුතුය. යෙහි කෙටි තෙකම්මං යන ආදී වාරය කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. මෙපමණකින්, විමෝක්ෂ පුද්ගල විශේෂතා නිර්දේශ්ටය.

නැවත විමෝක්ෂ මුඛයන්ද, විමෝක්ෂයද නොයෙක් අයුරින් නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, අනිවචනො මනසිකරොනො අදිය වදාළහ. එහි යථාභූතං යනු යථා ස්වභාවයෙන්, ජානාති යනු ඥාණයෙන් දනියි. පසසති යනු එම ඥාණයෙන්ම ඇසින් දුටුසේ දකියි. තදඛයෙන යනු එය අනුගමනයෙන්, එයට ප්‍රත්‍යක්ෂ වශයෙන් ඥාණයෙන් දක්නා ලද්දෙහි

අනුගමනයෙන් යයි අර්ථයි. කංඛා පභියති යනු අනිත්‍යානුපස්සනාවෙන් නිත්‍ය අනිත්‍ය පිළිබඳ සැකයන්, අනෙක්වායින් අනෙක් සැකයන්, නිමිත්තං යනු සත්‍යති හා සත්‍ය බෙදා වෙන්කිරීමෙන් නිත්‍ය සංඥාවෙහි ප්‍රතිණා හෙයින් අරමුණු වූ, සංස්කාර නිමිත්ත තත්වාකාරයෙන් දැනිය. තෙත වුවවති සම්මා දසසනං යනු ඒ යථා ස්වභාව දැනීමෙන් යුත් එම ඥාණය සම්මා දසසනංයයි යු.සේයි. පචතනං යනු දුක්ඛප්‍රාප්තාකාරයෙහි සුව සංඥාව උගුලුවා සුව සංඥාවගේ ප්‍රභාණයෙන් ප්‍රණිධි සංඛ්‍යාත තෘෂ්ණාවගේ ප්‍රතිණා හෙයින් සුව සම්මත වූද විපාක ප්‍රචාත්තිය තත්වාකාරයෙන් දැනිය. නිමිත්තඤ්ඤා පචතනඤ්ඤා යනු නොයෙක් ධාතු මනස්සකාර හටගැනීමෙන්, සමුහ-සත්‍ය වෙන් කිරීමෙන් යන දෙයාකාරයෙන්ම ආත්ම සංඥාවගේ ප්‍රතිණා හෙයින් සුව සම්මත වූද විපාක ප්‍රචාත්තිය තත්වාකාරයෙන් දැනිය. යඤ්ඤා යථාභූතං ඥාණං යනු ආදී ක්‍රියා දැන් කියේමය. අනෙක් නොවේ. භයතො උපට්ඨානි නිත්‍ය, සුව, ආත්ම අභාව දර්ශනයෙන් පිළිවෙළින් ඒ ඒ දෑ භය වශයෙන් වැටහේ. යඤ්ඤා භයතුපට්ඨානෙ ඥාණං යන ආදියෙන් උදයවායානු පස්සනා ඥාණය, භංගානුපස්සනා ඥාණය, භයතුපට්ඨාන ඥාණය, ආදීතවානුපස්සනා ඥාණය, නිර්වේදානුපස්සනා ඥාණය, මුඤ්චිතු කම්මත්තා ඥාණය, පටිසංඛානුපස්සනා ඥාණය, සංස්කාරොපේක්ෂා ඥාණය, අනුලෝම ඥාණයයි කියන ලද, ප්‍රතිපදා ඥාණ දර්ශන විශුද්ධි සංඛ්‍යාත, නව විදර්ශනා ඥාණයන්හි, භයතුපට්ඨාන සම්බන්ධයෙන් අවස්ථා හේදයෙන් බිඳුණානු, එකස්ථානී ත්‍රිවිධ ඥාණයන් යු.සේයි. සෙස්ස නොවේ.

නැවත ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්හි අන්තයෙහි සිටි අනන්තර, අනාත්මානුපස්සනාව සම්බන්ධයෙන් එය සමග ශූන්‍යතානුපස්සනායෙහි එක් අර්ථ භාවය දක්වන්නට, යාව අනත්තානුපස්සනා යාව සුඤ්ඤානානු පස්සනා යන ආදිය වදාළහ. මෙම ද්වි ඥාණයෝ අර්ථ වශයෙන් එකමය. අවස්ථා හේදයෙන් බිඳුණාන. මේවා යම්සේද, එසේම අනිවානුපස්සනාවද, අනිමිත්තානුපස්සනාවද, අර්ථ වශයෙන් එකම ඥාණයයි. දුක්ඛානු පස්සනාවද, අප්‍රණිහිතානුපස්සනාවද, අර්ථ වශයෙන් එකම ඥාණයයි, හුදෙක් අවස්ථා හේදයෙන්ම බිඳුණාන. අනාත්මානුපස්සනාවද, ශූන්‍යතානු පස්සනාවද, ඒකාර්ථතායෙහි කියන ලද හෙයින් එම ද්වි ඥාණයන්ගේ එක් ලක්ෂණතාව ඒකාර්ථතාව යු.සේයි.

නිමිත්තං පටිසංඛා ඥාණං උපපජ්ජති යනු සංස්කාර නිමිත්ත ස්ථිර නොවේ තාවකාලිකයැයි අනිත්‍ය ලක්ෂණ වශයෙන් දැන නුවණ උපදී. ඒකාන්තයෙන් පළමුව දැන පසුව ඥාණය නූපදී. ව්‍යවහාර වශයෙන් 'සිතද ධර්මයන්ද හේතුවෙන් මනෝ විඤ්ඤාණය උපදී' යනාදීන් මෙන් මෙසේ යුසේයි. ශබ්ද ශාස්ත්‍රඥයෝද 'සූර්යයා පැමිණ අඳුර පහව යයි' ආදීන්හි මෙන් සමාන කාලයෙහිද මෙම පදය කැමැති වෙති. ඒකත්වයෙන් හෝ පළමු පදයද, දෙවන පදයද එකක් සේ සලකා මෙසේ යු.සේයි. මෙම ක්‍රමයෙන් අනෙක් පද ද්වයයෙහිද අර්ථය දතයුතුය. මුඤ්චිතු කම්‍යතාදී ත්‍රිවිධ ඥාණයන්ගේ ඒකාර්ථතාව යට යු.සේයි. නිමිත්තා විතතං වුට්ඨාති යනු සංස්කාර නිමිතින්හි දොස් දැකීමෙන් එහි නොඇලෙන ස්වභාවයෙන් සංස්කාර නිමිත්තෙන් සිත නැගිටී නමැ. අනිමිත්තෙත විතතං පකඛන්දති යනු සංස්කාර නිමිත්තට ප්‍රතිපක්ෂ වූ, අනිමිත්ත සංඛ්‍යාත නිර්වාණයෙහි සිත පිවිසේ. සෙසු අනුපස්සනා ද්වයයෙහිද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථය දතයුතුය. නිරොධ නිබ්බාන ධාතුයා යනු කියන ලද්දා වූම ප්‍රථම අනුපස්සනා ද්වයයද යු.සේයි. නිරොධෙ යනුද පාඨයි.

බහිදධා වුට්ඨාන විවට්ටනෙ පඤ්ඤා යනු නැගී සිටීම සම්බන්ධයෙන් ගෝත්‍රභූ ඥාණය යු.සේයි. ගෝත්‍රභූ ධම්මා යනු ගෝත්‍රභූ ඥාණයමය. අනෙක් අයුරින් ඒකාර්ථතාව නොයෙදේ. අසංඛතා ධම්මා අප්‍රච්චයා ධම්මා යන ආදීන්හි මෙන් හෝ සිව්මග වශයෙන් හෝ බහුවචන කරන ලදැයි දතයුතුය. විමොක්ෂ යයි මාර්ගයද, මාර්ගයද කෙලෙසුන් කෙරෙන්නද, තදනුවර්තක ස්කන්ධයන් කෙරෙන්නද යන දෙකින් නැගී සිටුනේ වේ. එහෙයින් ඒවා සම්බන්ධයෙන් යා ව දුහතො වුට්ඨාන විවට්ටනෙ පඤ්ඤා ආදිය යු.සේයි.

නැවත විමෝක්ෂයන්ගේ නානා ක්ෂණයන් ඒකක්ෂණ ක්‍රමයෙහි දක්වනු කැමැති‍යේ කතීභාකාරෙහි යනාදිය වදාළහ. එහි ආධිපතෙය්‍යට්ඨන යනු ජ්‍යෙෂ්ඨත්වයෙන්, අධිට්ඨනට්ඨන ප්‍රතිෂ්ඨා ස්වභාවයෙන්, අභිනිහාරට්ඨන යනු විදර්ශනා ක්‍රමයෙන් එළැඹීම් ස්වභාවයෙන්, නියතාණට්ඨන යනු නිර්වාණයට එළැඹීම් අර්ථයෙන්, අනිවචනො මනසිකරොති යනු වුට්ඨානගාමිණී විදර්ශනා ක්ෂණයෙහිම, අනිමිත්තො විමොක්ඛො යනු මාර්ගක්ෂණයෙහිම සෙස්සෙහිද මෙම ක්‍රමයමැයි. විතතං අධිට්ඨාති යනු සිත අධිකකොට සිටියි. සිත පිහිටුවයි යන අදහසයි. විතතං අභිනිහරති යනු විදර්ශනා ක්‍රමයෙන් සිත එළවයි.

නිරොධං නිබ්බාණං නියතාති යනු නිරෝධ සංඛ්‍යාත නිර්වාණයට එළැඹේ යැයි මෙසේ ආකාර නානත්වයෙන් සිව් ආකාරයෙන් නානා ක්ෂණතාව දක්වන ලදී.

එකකඛණතාය සමොධානටෙය්න යනු එකට එකතුව රැස්වීම් අර්ථයෙන්, අධිගමනටෙය්න යනු විඤ්ඤානාර්ථයෙන්, පටිලාභටෙය්න යනු ප්‍රතිලාභාර්ථයෙන්, පටිවේධටෙය්න යනු නුවණින් අවබෝධ කරන අර්ථයෙන්, සච්ඡිකිරියටෙය්න යනු ප්‍රත්‍යක්ෂ කරන අර්ථයෙන්, චූසනටෙය්න යනු ඥාණ ස්පර්ශයෙන් ස්පර්ශ කරන අර්ථයෙන් අභිසම්මයටෙය්න යනු අභිමුඛ එක්තැන්වීම් අර්ථයෙන්, මෙහි සමොධානටෙය්න යනු මූලපදයයි. සෙස්ස අධිගම පර්යාය වචනයයි. එහෙයින් සියල්ලෙහිම එකට විසඳීම කරන ලදී. නිමිත්තා මුච්චති යනු නිමිත්තෙන් මිදේ. මෙයින් විමෝක්ෂාර්ථය යු.සේයි. යනො මුච්චති යනු යම් නිමිත්තකින් මිදේ. තඤ්ඤා න පඤ්ඤානි එම නිමිත්තෙහි අපේක්ෂාවක් නොකරයි. යඤ්ඤා න පඤ්ඤානි යම් නිමිත්තක අපේක්ෂාවක් නොකරයිද, තෙන සුඤ්ඤා යනු එම නිමිත්තෙන් ශුන්‍ය වූයේ, යෙන සුඤ්ඤා යනු යම් නිමිත්තකින් ශුන්‍ය වූයේ, තෙන නිමිත්තෙන අනිමිත්තො යනු මෙයින් අනිමිත්තාර්ථය යු.සේයි. පඤ්ඤානි මුච්චති යනු ප්‍රණිධියෙන් මිදේ. පඤ්ඤානි මුච්චතියිද පාඨයි. පංචමී අර්ථයමය. මින් විමෝක්ෂාර්ථය යු.සේයි. යඤ්ඤා න පඤ්ඤානි යනු යම් දුක්ඛයෙකින් ප්‍රාර්ථනා නොකෙරේද, තෙන සුඤ්ඤා එම දුකින් ශුන්‍ය වූයේ, යෙන සුඤ්ඤා යම් දුක් නිමිත්තකින් ශුන්‍ය වූයේ යෙන නිමිත්තෙන යනු යම් දුක් නිමිත්තකින්, තඤ්ඤා න පඤ්ඤානි මෙයින් අප්‍රණිතිතාර්ථය යු.සේයි. අභිනිවේසා මුච්චති යනු මෙයින් විමෝක්ෂාර්ථය යු.සේයි. යෙන සුඤ්ඤා යනු යම් අභිනිවේස නිමිත්තෙන් ශුන්‍ය. යෙන නිමිත්තෙන යනු යම් අභිනිවේස නිමිත්තෙන්, යඤ්ඤා න පඤ්ඤානි තෙන සුඤ්ඤා යනු යම් අභිනිවේස නිමිත්තක ප්‍රාර්ථනා නොකෙරේද, ඒ අභිනිවේස නිමිත්තෙන් ශුන්‍යයි. මෙයින් ශුන්‍යතාර්ථය යු.සේයි.

නැවත අෂ්ට විමෝක්ෂාදීන් නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ 'අට්ඨ විමොක්ඛා' ආදිය වදාළහ. එහි නිවචනො අභිනිවේසා යනාදීන් සංඥා විමෝක්ෂයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් දතයුත්තාහ. සබ්බාහි නිවේසෙහි යනු කියන ලද ආකාර අභිනිවේසයන්ගෙන් මෙසේ අභිනිවේස මිදීම් වශයෙන් ශුන්‍යත විමෝක්ෂ නම් විය. ඒවාම නිත්‍යාදි නිමිතිවලින් මිදීම් වශයෙන් අනිමිත්ත විමෝක්ෂයි. නිත්‍යය යන ප්‍රාර්ථනාවන්ගෙන් මිදීම් වශයෙන් අප්‍රණිතිත විමෝක්ෂයි. මෙහිද, පඤ්ඤානි මුච්චති යන හැමතැන

පංචමී අර්ථය දතයුතුය. පණ්ඩියා මුළුවනි යයි හෝ පාඨයි. සබ්බ පණ්ඩිති මුළුවනි යනු මෙහි සාධකයි. මෙසේ ත්‍රිවිධ අනුපස්සනා තදංග විමෝක්ෂ හෙයින්ද සමුච්ඡේද විමෝක්ෂයට ප්‍රත්‍යය හෙයින්ද පර්යායෙන් විමෝක්ෂයයි යුක්තයි. තත්ත්ව ජාතා යනු අනන්තරව විදර්ශනා විමෝක්ෂයන් ඇතිකල්හිද මෙම කථාවෙන් මාර්ග විමෝක්ෂාධිකාරත්වය හෙයින්, එම මාර්ග විමෝක්ෂයෙහි හටගත්තේ යයි යුක්තයි. අනවජ්ජ කුසලා යනු රාගාදී දෝෂ විරහිත කුසල්, සිද්ධි කොට යැයිද පාඨයි. බොධිපක්කියා ධම්මා යනු සතර සතිපට්ඨාන, සතර සමාස් ප්‍රධාන, සතර සෘද්ධිපාද, පඤ්චෙත්සිය, පඤ්චබල, සත්ත බොධාංග, ආර්ය අෂ්ටාංගික මාර්ගයයි කියන ලද සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්ම, ඉදං මුඛං යනු මෙම කියන ලද ආකාර ඇති ධර්ම සමූහය අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නිර්වාණ ප්‍රවේශය සඳහා වන ප්‍රවේශස්ථානය හෙයින් මුඛ නමැයි යුක්තයි. තෙසං ධම්මානං ඒ බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන්ට, ඉදං විමොක්ඛ මුඛං යනු නිර්වාණය විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද, පටිප්පසසද්ධි, නිසසරණ යන විමෝක්ෂයන්හි නිසසරණ විමෝක්ෂයමය. මහණෙනි, ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් හෝ හට නොගත් යම් ධර්ම සමූහයක් වේද, විරාගය එම ධර්මයන් අතර ශ්‍රේෂ්ඨයයි කියනු ලැබේ යයි යුක්තය. උත්තමාර්ථයෙන් මුඛයනුයි විමෝක්ෂ මුඛයි. විමෝක්ෂයද, මුඛයද එයමනුයි විමොක්ඛමුඛං යැයි කම්මාධාර සමාස වශයෙන් මෙම අර්ථයම යුක්තයි. විමොක්ඛංව යයි මෙහි ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. තිණි අකුසලමූලානි යනු ලෝභ, ද්වේෂ, මෝහයෝ, තිණි දුච්චරිතානි යනු කාය, වාග්, මනෝ දුශ්චරිත, සබ්බෙපි අකුසලා ධම්මා යනු අකුසලමූලයන් හා සම්ප්‍රයුක්ත වූද, දුශ්චරිතයන් හා සම්ප්‍රයුක්ත වූද, අසම්ප්‍රයුක්ත වූද, සේවනය කළයුතු වූද, දෝමනස්සාදීන් හැර සියලුම අකුසල ධර්ම, කුසලමූල සුචරිතයන් කියන ලද්දට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් දතයුත්තාහ. සබ්බෙපි කුසලා ධම්මා යනු කියන ලද ආකාරයෙන්ම සම්ප්‍රයුක්ත හා අසම්ප්‍රයුක්තද, විමෝක්ෂයට උපනිශ්‍රය වූ සියලුම කුසල්දම්, විචරිතකථා යට යුක්තයි. විමෝක්ෂ විචරිත සම්බන්ධයෙන් වනාහි මෙහි සෙසු විචරිතද යුක්තයි. අසෙවනා යනු මුලින් සේවනය, භාවනා යනු එහිම වර්ධනය යනු එහිම වසිප්‍රාප්තිය සඳහා නැවත නැවත කිරීම, මාර්ගයෙහි වනාහි එක් ක්ෂණයෙක්හිම කෘත්‍ය ඉටුකිරීම් වශයෙන් ආසේවනාදිය දතයුත්තාහ. පටිලාභොවා විපාකොවා යන ආදිය යට කියන ලද අර්ථය.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී නම් වූ ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථකථායෙහි
විමෝක්ෂ කථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් එම විමෝක්ෂ හටගැන්නෙහි හේතු වූ, හේතු සම්පත්තිය දක්වන්නාහු විසින් කියන ලද, ගති කථාවෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනුවර්ණතාවයි, ද්විභේතුක ප්‍රතිසන්ධිකයාටද නැවී ඝාතනං අපඤ්ඤාසසයන වචනයෙන් ධ්‍යානයද නූපදී. විමෝක්ෂය ගැන කවර කථාද? එහි ගති සම්පත්තියා යනු නිරය, තිරිසන් යෝනිය, ප්‍රේත විෂය, මනුෂ්‍ය, දේව සංඛ්‍යාත පංච ගතීන්හි මනුෂ්‍ය දේව සංඛ්‍යාත ගති සම්පත්තියෙහි මෙයින්ම පළමු ත්‍රිවිධ විපත්ති ගති ප්‍රතික්ෂේප කරයි. ගතියෙන් යුක්ත වූයේ ගති සම්පත්තියි. යහපත් ගතිය යැයි යු.සේයි. ගති යනු අවකාස සහිත ස්කන්ධයෝය. පඤ්ච ගතීන්හි ප්‍රේත විෂය ග්‍රහණයෙන්ම අසුර කායයද ගන්නා ලද්දේය. දෙවා යනු ඡටි කාමාවචර දේවතාවෝද, බ්‍රහ්මයෝද, දේව ග්‍රහණයෙන් අසුරයෝද සංගෘහිතයි. ඤාණ සම්ප්‍රසූතත ඤාණ සම්ප්‍රසූක්ත ප්‍රතිසන්ධික්ෂණයෙහි, ක්ෂණයද ඤාණ සම්ප්‍රසූක්ත යෝගයෙන් එම ව්‍යවහාරයෙන්ම යු.සේයි. කතීනං හෙතුනං අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝහ යන හේතූන්හි කවර හේතූන්ගේ, උප්පතති යනු ඉපදීම, හටගැනීම යයි අර්ථයි.

ශුද්ධ කුලයෙහි උපන්නාහු නමුත් ත්‍රිභේතුක වෙති. එහෙයින් ඔවුන් සදහා ප්‍රථම විමැසීමයි. බොහෝසෙයින් මහ පිනැතියෝ ත්‍රිවිධ මහාසාල කුලයන්හි උපදිති. එහෙයින් ඒ ත්‍රිවිධ කුලයන්ගේ වශයෙන් ත්‍රිවිධ විමැසීම වේ. පාඨය සංක්ෂිප්තය. මහත් ශාලා ඔවුන්ටනුයි මහාසාලායි. මහත් සාරවූවාහු, මහත් සම්පත් ඇත්තාහු යයි අර්ථයි. නොහොත් මහත් හරයක් ඔවුන්ටනුයි මහාසාරායි කිවයුතු කල්හි රකාරසට ලකාරකොට මහාසාලායි යු.සේයි. ක්ෂත්‍රිය මහාසාල ක්ෂත්‍රියයන් කෙරෙහි හෝ මහාසාලායි. ඛනික මහාසාලායි සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

යම් ක්ෂත්‍රියයකුගේ ගෘහයෙහි පස්විමාන්තයෙන් (අවමයෙන්) සියක් කෝටි ධනය නිධන්ගතව තිබේද? කහවණුද අමුණු විස්සක් දවසේ වියදමට හිස් කෙරේද, මේ ඛනික මහාසාල නමැ. යම් බමුණෙකුගේ ගෘහයෙහි අවම වශයෙන් අසූකෝටියක් ධනය නිධන්ගතව තිබේද? කහවණු දස අමුණක් දවසේ වියදමට හිස්කෙරේද, මේ බ්‍රාහ්මණ මහාසාල නමැ. යම් ගෘහපතියෙකුගේ ගෘහයෙහි අවම වශයෙන් සතලිස් කෝටියක් ධනය නිධන්ගත වේද, කහවණු පස් අමුණක් දවසේ වියදමට හිස්කෙරේද, මේ ගෘහපති මහාසාල නමැ.

රූපාවචර, අරූපාවචර ඒකාන්ත ත්‍රිභේතුක හෙයින් ඤාණ

සම්ප්‍රයුක්තයැයි නොයුසේයි. මිනිසුන් කෙරෙහි ද්විතේතුක අභේතුකයන්ගේද ලැබීම් ස්වභාව හෙයින්ද, කාමාවචර දෙවියන් කෙරෙහි ද්විතේතුකයන්ගේ ලැබීම් ස්වභාව හෙයින්ද සෙස්සෙහි ඤාණ සම්ප්‍රයුක්ත යැයි යු.සේයි. මෙහිද කාමාවචර දෙව්වරු පංචකාම ගුණ රතියෙන් ක්‍රීඩා කරති. ශරීර බැබළීමෙන් බැබළෙන්නුයි දෙව්‍යයි.

රූපාවචර බ්‍රහ්මයෝ ධ්‍යාන රතියෙන් ක්‍රීඩා කරති. ශරීර බැබළීමෙන් බැබළෙන්නුයි දෙව්‍යයි. අරූපාවචර බ්‍රහ්මයෝද ධ්‍යාන රතියෙන් ක්‍රීඩා කරති. ඤාණාලෝකයෙන්ද බබළන්නුයි දෙව්‍යයි, කුසල කම්මසස ජවනකඛණේ යනු අතීත ජාතියෙහිදී මෙලොව ත්‍රිතේතුක ප්‍රතිභන්ධි ජනක ත්‍රිතේතුක කාමාවචර කුසල කර්මයෙහිද, ජවනවිථියෙහි නැවත නැවත ඉපදීම් වශයෙන් සත්වරක් ජවන ඤාණයෙහි පවත්නා කාලයෙහි යයි අර්ථයි. තයො හෙතු කුසලා යනු අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝහ යන කුසල හේතුන් තසමිං ඛණේ ජාතවේතනාය යනු ඒ කියන ලද ඤාණයෙහිම හටගත් කුසල චේතනායෙන්, සහජාත පච්චයා හොනති යනු උපදිනු ලබන්නාහු, උපදනා ස්වභාවයෙන් උපකාරක වෙති. තෙන චූළවති යනු එම සහජාත ප්‍රත්‍යය භාවයෙන්ම යු.සේයි. කුසලමූල පච්චයාපි සංඛාරා යනු එක් විතතඤ්ඤික ප්‍රත්‍යයාකාර ක්‍රමයෙන් යු.සේයි. සංඛාරායි බහුවචනයෙන් දක්වයි. එහි සංස්කාර ස්කන්ධ සංගහිත සියලු වෛතසික සංග්‍රහ කරන ලදැයි දතයුතුය. අපි ශබ්දයෙන් සංස්කාර ප්‍රත්‍යය වූ කුසල මූලයන් යැයි යු.සේයි. නිකනතිකඛණේ යනු තම විපාකය දෙත්ට එළැඹී කර්මයෙහි හෝ එසේ එළැඹී කර්මයෙන් එළැඹී සිටි කර්ම නිමිත්තෙහි හෝ ගති නිමිත්තෙහි හෝ උපන්නා වූ නිකනති ඤාණයෙහි, නිකනති යනු ආශා කිරීම, ප්‍රාර්ථනා කිරීම ආදියයි. මරණාසන්න චූළනුට මෝහයෙන් ආකූල සිතැති හෙයින් අවිච්ඡි ගිනිදැල්හිද ආශාව උපදී. සෙසු නිමිති කෙරෙහි කවර කථාද? දෙවහෙතු යනු ලෝභය හා මෝහය යන අකුසල හේතු, හව නිකන්තිය වනාහි ප්‍රතිසන්ධියට අනතුරුව පැවැති හවංග විථියෙන් නැගිටි කෙණෙහිම, තම ස්කන්ධ සන්නාතය ඇඳබ සියල්ලම උපදී. තසමිං ඛණේ ජාත වේතනාය යනු අකුසල් චේතනාවෙන්, පටිසන්ධිකඛණේ යනු ඒ කර්මයෙන් ගත් ප්‍රතිසන්ධිඤාණයෙහි, තයොහෙතු යනු අලෝභ, අද්වේෂ, අමෝහ යන අව්‍යාකෘත හේතු, තසමිං ඛණො ජාතවේතනාය යනු විපාක අව්‍යාකෘත චේතනාවෙන් නාමරූප පච්චයාපි විඤ්ඤාණං යන මෙහි එම ප්‍රතිසන්ධි ඤාණයෙහි ත්‍රිවිධ විපාක හේතුද, සෙසු වෛතසිකද, නාමයද භෘදය වස්තු රූපයද ඉන් නාමරූප

ප්‍රත්‍යයෙන්ද ප්‍රතිසන්ධි විඥානය පවතියි. විඤ්ඤාණ පවචයාපි නාමරූපං යන මෙහිද නාමය කියන ලද ආකාරමය. රූපය වනාහි මෙහි සහේතුක මනුෂ්‍ය ප්‍රතිසන්ධිය පිළිබඳ අදහස් කළ හෙයින්, මව්කුසින් උපදිනවුන්ට, වස්තු දශකය, කාය දශකය, භාව දශක යැයි සමකිස් රූපයෝය. සංසේදජයන්ටද ඕපපාතිකයන්ටද, පරිපූර්ණායතන සහිත වූයේ, වක්‍ර දශකය, ප්‍රොත දශකය, සාණ දශකය, ජීවිතා දශකය යන සමසැත්තෑ රූපයෝය. ඒ කියන ලද ආකාරයකි නාමරූප ප්‍රතිසන්ධි ඤාණයෙහි ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් පවතී. පඤ්චකඛ්ඤා යන මෙහි ප්‍රතිසන්ධි සිතින් ප්‍රතිසන්ධිඤාණයෙහි ලබන රූපයන් රූපස්කන්ධයයි. ඒ හා සමග හටගත් වේදනාව වේදනා ස්කන්ධයයි. සංඥාව සංඥා ස්කන්ධයයි. සෙසු චෛතසික සංස්කාරස්කන්ධයයි. ප්‍රතිසන්ධි සිත විඤ්ඤාණස්කන්ධයයි, සහජාත පවචයා භොතනී යනු සිව් අරූපී ස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට සහජාත ප්‍රත්‍යය වෙතියි රූපස්කන්ධයෙන් සතර මහාභූත ඔවුනොවුන්ට සහජාත ප්‍රත්‍යය වෙයි. අරූපස්කන්ධද, හෘදයරූපයද ඔවුනොවුන්ට සහජාත ප්‍රත්‍යය වෙයි. මහාභූතද, උපාදාය රූපයන්ට සහජාත ප්‍රත්‍යය වෙයි. අඤ්ඤාමඤ්ඤා පවචයා භොතනී යනු ඔවුනොවුන් ඉපැත්තෙහි ආධාරවීම් වශයෙන් උපකාරක වෙතියි, සතර අරූපස්කන්ධ ඔවුනොවුන්ට ප්‍රත්‍යය වෙයි. සතර මහාභූත ඔවුනොවුන්ට ප්‍රත්‍යය වෙයි. නිසසය පවචයා භොතනී යනු ස්ථිර ලෙස පිහිටනාකාරයෙන්ද, නිශ්‍රයාකාරයෙන්ද උපකාරක වෙයි. චතතාරො අරූපීනො ඛ්ඤාමඤ්ඤා නිසසය පවචයා භොතනී යනු සහජාතයෙහි දක්වන ලද අයුරින් විස්තර කළයුක්තාහ. විපප්‍රසූත පවචයා භොතනී යනු ඒකවස්තුකාරී භාවයන්ට නොපැමිණීමෙන් විප්‍රසූක්ත භාවයෙන් උපකාරක වෙයි. අරූප ස්කන්ධ ප්‍රතිසන්ධි රූපයන්ට විප්‍රසූක්ත ප්‍රත්‍යය වෙයි. හෘදයරූපය අරූප ස්කන්ධයන්ට විප්‍රසූක්ත ප්‍රත්‍යය වේ. පඤ්චකඛ්ඤා යන මෙහි මෙසේ යථා ලාභ වශයෙන් යු.සේයි. චතතාරො මහාභූතා යන මෙහි ත්‍රිවිධ ප්‍රත්‍යය පළමුව යු.සේයි.

තයො ජීවිත සංඛාරා යනු ආයුෂ, උෂ්ණය, විඤ්ඤාණය යන ත්‍රයයයි, ආයු යනු රූප ජීවිතේන්ද්‍රියය හා අරූප ජීවිතේන්ද්‍රියයි. උසමා යනු තේජෝ ධාතුයි. විඤ්ඤාණං යනු ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයයි. ඒවා මතුමත්තෙහි ජීවිත සංස්කාර රැස්කෙරේ. පඛත්චානුයි ජීවිත සංස්කාරයි. සහජාත පවචයා භොතනී යනු අරූප ජීවිතේන්ද්‍රියයද, ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයද සම්ප්‍රසූක්ත ස්කන්ධයන්ටද, හෘදය රූපයටද අඤ්ඤාමඤ්ඤානා සහජාත ප්‍රත්‍යය වෙති. තේජෝ ධාතුව ත්‍රිවිධ මහාභූතයන්ට අඤ්ඤාමඤ්ඤා

සහජාත ප්‍රත්‍යය වේ. උපාදාරූප සහජාත ප්‍රත්‍යයමය. රූප ජීවිතේන්ද්‍රිය සහජාත රූපයන්ට (ඒ හා හටගත්) ක්‍රමයෙන් සහජාත ප්‍රත්‍යය වේයයි දතයුතුය. අඤ්ඤාමඤ්ඤ පච්චයා භොනති නිසසය පච්චයා භොනති යනු අරූප ජීවිතේන්ද්‍රිය ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණය යන ද්වයය සම්ප්‍රයුක්ත ස්කන්ධයන්ට අඤ්ඤාමඤ්ඤ ප්‍රත්‍යය වෙතියි, අඤ්ඤාමඤ්ඤනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වෙතියි කියන ලද ආකාරයෙන්ම යොදා දතයුතුය. විපප්‍රසන්න පච්චයා භොනති යනු අරූප ජීවිතේන්ද්‍රියයද ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණයද, ප්‍රතිසන්ධි රූපයන්ට විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය වෙයි. රූප ජීවිතේන්ද්‍රියය වනාහි අඤ්ඤාමඤ්ඤා, නිසසය, විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යයත්‍රයයෙහි නොයෙදේ. එහෙයින් ත්‍රිවිධ ජීවිත සංස්කාරයැයි ලැබෙන ආකාර වශයෙන් යුසේයි නාමයද, රූපයද කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම සිව් පච්චයත්‍රයයෙහි යෙදිය යුතුය. චූර්ණස ධම්මා යනු පංචස්කන්ධ, සිව් මහාභූත, ත්‍රිවිධ ජීවිත සංස්කාර, නාමයද රූපයද යන මෙසේ ගණන් වශයෙන් තුදුස් ධර්ම, ඒවාහිද මත්තෙහි අන්‍යයන්හිද, සහජාත ආදී ප්‍රත්‍යය භාවයී කියන ලද ක්‍රමයමය. සම්ප්‍රසන්න පච්චයා භොනති යනු නැවත ඒකවස්තුක, ඒකාරම්මණ, ඒකෝත්පාද ඒකනිරෝධ සංඛ්‍යාත සම්ප්‍රයුක්ත භාවයෙන් උපකාරක වෙයි. පඤ්චේන්ද්‍රියානි යනු ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියාදීහුය. නාමඤ්ච යනු මෙහි වේදනාදී ස්කන්ධත්‍රයය, විඤ්ඤාණඤ්ච යනු ප්‍රතිසන්ධි විඤ්ඤාණය, නැවත චූර්ණස ධම්මා යනු සතර ස්කන්ධ, පඤ්චේන්ද්‍රිය ත්‍රිවිධ හේතු, නාමය, විඤ්ඤාණයයිද යන මෙසේ ගණන් වශයෙන් තුදුස් ධර්ම, අට්ඨ විසති ධම්මා යනු පළමු තුදුසද මෙම තුදුසදැයි එකතුව විසිදටකි. මෙහි රූපයටද පිටිසි හෙයින් සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය ඉවත්කොට විප්‍රයුක්ත ප්‍රත්‍යය යු.සේයි. මෙසේ ප්‍රතිසන්ධික්‍ෂණයෙහි විද්‍යමාන වූ, ඒ ඒ ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්මයාගේ ඒ ඒ ප්‍රත්‍ය හේදය ඉදිරිපත්කොට, ප්‍රථමයෙන් නිරිදිෂ්ට හේතු නිගමනය කොට දක්වනුයේ, ඉමෙසං අට්ඨන්තං හෙතුනං පච්චයා නත්ථි උපපත්ති භොතියි වදාළහ. කර්ම රැස්කරන ක්‍ෂණයෙහි ත්‍රිවිධ කුසල හේතුද නිකන්ති ක්‍ෂණයෙහි අකුසල හේතු ද්වයයද, ප්‍රතිසන්ධි ක්‍ෂණයෙහි ත්‍රිවිධ අව්‍යාකෘත හේතුදැයි මෙසේ හේතු අටෙකි. එහි ත්‍රිවිධ කුසල හේතුද, අකුසල හේතු ද්වයයද, මෙහි ප්‍රතිසන්ධි ක්‍ෂණයෙහි පැවැත්මෙහිදී උපනිශ්‍රය ප්‍රත්‍යය වෙයි. ත්‍රිවිධ අව්‍යාකෘත හේතු සුදුසු පරිදි, හේතු ප්‍රත්‍යය, සහජාත ප්‍රත්‍යය වශයෙන් ප්‍රත්‍යය වෙති. සෙසු වාරයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

අරූපාවචරයන්ගේ වනාහි, රූප අභාවයෙන් නාමපච්චයාපි විඤ්ඤාණං විඤ්ඤාණ පච්චයාපි නාමංයි යු.සේයි. රූප මිශ්‍රිත තුදුසින්ද පිරිහිණ. එහි පිරිහුණු හෙයින් අට්ඨිසි ධර්මයයි වාරයද නො ලබයි. දැන්

විමෝක්ෂයට ප්‍රත්‍යය වූ, ත්‍රිභේතුක ප්‍රතිසන්ධිය ඉදිරිපත්කොට ඒ සම්බන්ධයෙන් ද්විභේතුක ප්‍රතිසන්ධි විශේෂය පෙන්වත් කැමැතියේ ගති සමපතනියා ඥාණ විපපයුතෙන ආදිය වදාළහ. කුසල කම්මසස ජවනකඛණෝ යනු අතීත ජාතියෙහි මෙලොව ප්‍රතිසන්ධිජනක ද්විභේතුක කුසල කර්මයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ජවනක්ෂණයෙහි, දෙව හෙතු යනු ඥාණ විප්‍රසුක්ක හෙයින් අලෝභ, අද්වේෂ කුසල හේතු, අව්‍යාකෘත හේතු ද්වයයද අලෝභ, අද්වේෂමය. චන්තාරි ඉන්ද්‍රියානි යනු ප්‍රඥෙත්‍රිය වර්ජිත ශ්‍රද්ධෙත්‍රියාදි සතරයි. ද්වාදස ධම්මා යනු ප්‍රඥෙත්‍රියගේද, අමෝභ හේතුවගේද අඩුවූ හෙයින් දොළොසෙක. එම ද්වයයෙහි අඩුවූ හෙයින් විසිහයකි. ඡන්තං හේතුනං කුසල හේතු ද්වයයක්ද, අකුසල හේතු ද්වයයක්ද, විපාක හේතු ද්වයයක්දැයි මෙසේ ෂට් හේතුන්ගේ, මෙහි රූපාවචර, අරූපාවචර ඒකාන්ත ත්‍රිභේතුක හෙයින් නොගන්නා ලදී. සෙස්ස ප්‍රථම වාරයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. මෙම වාරයෙහි ද්විභේතුක ප්‍රතිසන්ධියෙහිලා, ද්විභේතුක කර්මයම කියන ලද හෙයින් ත්‍රිභේතුක කර්මයෙන් ද්විභේතුක ප්‍රතිසන්ධිය නොවේයයි යු.සේයි. එහෙයින් ධර්ම සංග්‍රහාර්ථ කථායෙහි ත්‍රිපිටක මහා ධම්මරක්ඛිත ථේරවාදයෙහි, ත්‍රිභේතුක කර්මයෙන් වන ප්‍රතිසන්ධිය ත්‍රිභේතුකම වේ. ද්විභේතුක කර්මයෙන් ද්විභේතුක වේ. ත්‍රිභේතුක නොවේ යයි යු.සේයි. එය මෙම පෙළට සම වේ. ත්‍රිපිටක චූළනාග තෙරුන්ගේද, මොරවැව වාසී මහාදත්ත තෙරුන්ගේද වාදයන්හි ත්‍රිභේතුක කර්මයෙන් වන ප්‍රතිසන්ධිය ත්‍රිභේතුකම වේ. ද්විභේතුක හෝ අහේතුක නොවේ. ද්විභේතුක කර්මයෙන් ද්විභේතුක වේ. අහේතුකද වේ. ත්‍රිභේතුක නොවේයයි යු.සේයි. එය මෙම පෙළට විරුද්ධ සේ පෙනේ. මෙම කථාවෙන් හේතු අධිකාරත්වය කියැවෙන හෙයින් අහේතුක ප්‍රතිසන්ධි නොයුසේයි.

ගති කථා වර්ණනා නිමි.

එම හේතු සම්පත්තියෙහි හේතුභූත කර්මය දක්වන්නහු විසින් කියන ලද කර්ම කථායෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාව මෙසේය. එහි අහොසිකම්මං අහොසි කම්ම විපාකො යන ආදීන්හි අතීත භවයන්හි කළ කර්මයට අතීත භවයන්හිම එලදුන් විපාකය සලකා, අහෝසි කර්මය, අහෝසි කර්ම විපාකයැයි යු.සේයි. එම අතීත කර්මයෙහිම දිට්ඨධම්ම වේදනීය, උපපජ්ජ වේදනීය ප්‍රත්‍යය උභ්‍යන්තරයෙන් අතීත භවයන්හිදී එල නුදුන් විපාකයද, අතීතයෙහිම පිරිනිවිසනුගේ, දිට්ඨධම්ම වේදනීය, උපපජ්ජ

වේදනීය අපරාපරිය වේදනීය කර්මයාගේ පල නුදුන් විපාකයද සලකා අහොසි කමම. නාහොසි කමම විපාකොයි යු.සේයි. ඉක්ම ගියා වූ කර්මයෙහිම පල නුදුන් විපාකයෙහි, වත්මන් භවයෙහි ප්‍රත්‍යය සම්පත්තියෙන් පලදෙනු ලබන විපාකය සලකා අහොසි කමම. අත්තිකමම විපාකොයි යු.සේයි. ඉක්මගියා වූ කර්මයෙහිම ඉක්මගියා වූ විපාක කාලයාගේද, වත්මන් භවයෙහි පිරිනිවන්පාත්තනුගේද, පලනොදෙනා වූ විපාකය සලකා අහොසි කමම. නත්ති කමම විපාකොයි යු.සේයි. අතිත වූම කර්මයාගේ විපාක දීමේ ශක්තිය තිබියදී, පල නුදුන් විපාකයට, අනාගත භවයෙහි ප්‍රත්‍යය සම්පතින් විපාක දියයුතු තත්වයට පත් විපාක දියයුතු සේ සැලකෙන කර්මය අහොසි කමම. භවිෂ්‍යකි කමම විපාකොයි යු.සේයි. අතිත කර්මයාගේ ඉක්මගිය විපාක කාලයද අනාගත භවයෙහි පිරිනිවන් පාත්තනුගේද, අවිපාක තත්වය සලකා අහොසි කමම. නාභවිෂ්‍යකි කමම විපාකොයි යු.සේයි.

මෙසේ, අතිත කර්මය, අතිත, වර්තමාන, අනාගත, විපාක, අවිපාක වශයෙන් ඡට් ආකාරයකට දක්වන ලදී.

වත්මන් භවයෙහි කළ, දිට්ඨංගමම වේදනීය කර්මයෙහි මෙලොවදීම පලදෙනු ලබන විපාකය සලකා, අත්තිකමම. අත්තිකමම විපාකොයි යු.සේයි. එම වත්මන් කර්මයාගේම ප්‍රත්‍යය උභයතායේ මෙහි පලනොදෙනුයේ, මේ අත්බැවිහිම පිරිනිවෙන්නුට මෙලොව පලනොදෙන විපාකය සලකා අත්ති කමම. නත්ති කමම විපාකොයි යු.සේයි. වර්තමාන වූම කර්මයාගේ උපපජ්ජවේදනීය, අපරාපරියවේදනීයද, අනාගත භවයෙහි පලදිය යුතු විපාකය සලකා අත්ති කමම. භවිෂ්‍යකි කමම විපාකොයි යු.සේයි. වර්තමාන වූම කර්මයාගේ උපපජ්ජවේදනීයතාවයාගේ ප්‍රත්‍යය උභයතායෙන්, අනාගත භවයෙහි පලනොදීම් භාවයද, අනාගත භවයෙහි පිරිනිවන්පෑ යුතු තැනැත්තාගේ අපරාපරියවේදනීය භාවයාගේ පලනොදිය යුතු බවද සලකා අත්තිකමම. න භවිෂ්‍යකි කමම විපාකොයි යු.සේයි. මෙසේ වර්තමාන කර්මය වර්තමාන, අනාගත, විපාක, අවිපාක වශයෙන් සිව් අයුරෙකින් දක්වන ලදී.

අනාගත භවයෙහි කළයුතු කර්මයෙහි අනාගත භවයෙහි පලදිය යුතු කර්මය සලකා, භවිෂ්‍යකි කමම. භවිෂ්‍යකි කමම විපාකොයි යු.සේයි. එහිම අනාගත කර්මයාගේ ප්‍රත්‍යය හිතතාවයෙන් පලනොදිය යුතු වූද, අනාගත භවයෙහි පිරිනිවන් පෑයුතු තැනැත්තනුගේද, පලනොදිය යුතු

විපාකයද සලකා, භවිසසති කම්මං න භවිසසති කම්ම විපාකොධි යුජ්ජෙයි. මෙසේ අනාගත කර්මය අනාගත, විපාක අවිපාක වශයෙන් දෙයාකාරයෙන් දක්වන ලදී. ඒ සියල්ල එකතුකොට දොළොස් අයුරෙකින් කර්මය දක්වන ලදී.

මෙතැන් සිට කර්ම චතුෂ්ක ක්‍රයය ගෙනහැර කියති. ඒවා කී කල්හි මෙම අර්ථය වඩාත් ප්‍රකට වන්නේය. දිට්ඨධම්මවේදනීය, උපපජ්ජවේදනීය, අපරාපරියවේදනීය, අභෝසි කර්ම වශයෙන් කර්මය සිව්ආකාර වේ. ඒවා අතර, එක් ජවන විටීයක, සත් සිත්හි කුසල හෝ අකුසල හෝ ප්‍රථම ජවත් චේතනාව දිට්ඨධම්ම වේදනීය කර්මය නමැ. එය මෙ අත්බැවිහිම විපාක දේ. එසේ නොහැකි වනුයේ අභෝසිකර්ම වේ. කර්මවිපාක නොවූයේය. කර්මවිපාක නොවන්නේය. මෙම ත්‍රිකයෙහි වශයෙන් අභෝසි කර්මය වේ. අර්ථසිද්ධිය ගෙනදෙන සත්වන ජවන චේතනාව උපපජ්ජ වේදනීය කර්මය නමැ. එය අනතුරු අත්බැවිහි විපාක දෙයි. එසේ නොහැකි වනුයේ කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අභෝසි කර්ම නම් වේ. දෙඅතර පස්වන ජවන චේතනාව අපරාපරිය වේදනීය කර්මය නමැ. එය අනාගතයෙහි යම්කලෙකැ අවකාශ ලබාදේ? එකලැ විපාක දේ. සංසර ප්‍රවෘත්තිය ඇතිකල්හි අභෝසි කර්ම නම් නොවන්නේය.

අන්‍ය වූද සිව් අයුරු කර්මයකැ. යග්ගරුක, යබ්බහුල, යදාසන්න, කට්ඨකාවා යන කර්මයි. එහි යම් කුසලයක් හෝ අකුසලයක් බරපතල හා බරපතල නොවූ කර්ම අතර, යම් බරපතල මාතෘ සානකාදී කර්මයක් හෝ මහද්ගත කර්මයක් හෝ වේද, එයම පළමුව පලදේ. එසේම සුසීලය හා දුස්සීලය කර්ම අතරද, බහුල වශයෙන් හා බහුල නොවූ අයුරින් කරන ලද කර්මයන්හි යමක් බහුලව කෙරේද, එයම පළමුව පලදේ. යදාසන්න නම් මියෙන කල්හි සරන ලද හෝ කළ කමැ. යමක් වනාහි මරණාසන්නයෙහි සිහිකරන්ට හෝ කරන්ට හෝ හැකිවනුයේද එම කර්මයෙන්ම උපදී. මෙම ක්‍රයයෙන් මුක්ත නැවත නැවත ලද සෙවුමැතියේ කට්ඨකාවාපන කර්ම නම් වේ. ඒවාහි අභාවයෙන් ඒ ප්‍රතිසන්ධිය ආපසු අදී. ඉදිරියට නොයයි.

අන්‍ය වූද සිව් ආකාර කර්මයකි. ජනක, උපස්තම්භක, උපපීඩක, උපසාතක යනුවෙනි. එහි ජනක නම් කුසල්ද අකුසල්ද වේ. ප්‍රතිසන්ධියෙහිද, ප්‍රවෘත්තියෙහි රූපාරූප විපාක (විපාක ස්කන්ධයන්) හටගන්වයි.

උපස්තම්භකය වනාහි විපාක හටගත්වන්ට නොහැකි වේ. අන් කර්මයකින් දුන් ප්‍රතිසන්ධියෙන් හටගත් විපාකයන්හි උපදනා සුවදුක්තිදී පිහිට වේ. දීර්ඝ කාලයක් පවත්වයි. උපපීඩකය අන් කර්මයකින් දුන් ප්‍රතිසන්ධියෙහි හටගත් විපාකයන්හි උපදනා සුවදුක් පීඩාකරයි. බාධා කරයි. දීර්ඝ කාලයක් පවතින්ට නොදෙයි. උපසාතකය වනාහි කුසල් හෝ අකුසල් වූයේ අන්‍ය දුර්වල කර්මයක් නසා එහි විපාක වළකා තමාගේ විපාකයට අවකාශ ලබාගනී. මෙසේ කර්මයෙන් කළ අවකාශයෙහි එම විපාකය උපන්නේ නම් වේ.

මෙසේ දොළොස් කර්මයන්ගේ, කර්මාන්තරයද, විපාකාන්තරයද බුදුවරුන්ගේ කර්මවිපාක ඤාණයටම නියම ස්වභාවයෙන් ප්‍රකට වේ. ශ්‍රාවක අසාධාරණව, විදර්ශකයා විසින් කර්මාන්තරයද, විපාකාන්තරයද, එක් කොටසක් වශයෙන් දතයුතුය. එහෙයින් මේ මුඛ මාත්‍ර දර්ශනයෙන් පමණක් කර්ම විපාකය ප්‍රකාශිතය. මෙසේ අමිශ්‍ර කර්ම වශයෙන් ප්‍රථම වාරය පෙන්වා, එම කර්මයම දෙකට බෙදා, කුසල් අකුසල් ආදී යුගල වශයෙන් දස ක්‍රමයන්ගෙන් අනෙක් දසවාරයන් යු.සේයි. එහි ආරෝග්‍යාර්ථයෙන් කුසලංයි. අනාරෝග්‍යාර්ථයෙන් අකුසලංයි මෙම ද්විකය ජාති වශයෙන් යු.සේයි. අකුසලයම රාග ආදී දෝස සංයෝගයෙන් සාවජ්‍යංයි. කුසලය එම ස්වභාවයෙන් අනවජ්‍යංයි. අකුසලය අපිරිසිදු හෙයින්ද, කෘෂ්ණාව හටගත් හෙයින්ද කණහංයි. කුසලය පිරිසිදු හෙයින්ද, යහපත්ව හටගත් හෙයින්ද, සුකකංයි. කුසලය සුඛ වෘද්ධි මාත්‍ර හෙයින් සුබුද්‍යංයි. අකුසලය දුක් වෘද්ධි මාත්‍ර හෙයින් දුක්ඛුද්‍යංයි. කුසලය සුව ඵල හෙයින් සුඛවිපාකංයි. අකුසලය දුක්ඵල හෙයින් දුක්ඛ විපාකංයි. මෙසේ මේවාහි වෙනස් ආකාරයන් දතයුතුය.

කර්ම කථා වර්ණනාව නිමි.

එම කර්මයට ප්‍රත්‍යය වූ, විපර්යාසයන් දක්වමින් කියන ලද, සුත්‍රාන්ත පූර්වාංගම විපර්යාස කථායෙහි පෙරනුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. සුත්‍රාන්තයෙහි සඤ්ඤා විපලාසාය සංඥාවගේ විපර්යාසයට පත් ස්වභාවයයි විපරීත සංඥාව යයි අර්ථයි. සෙසු ද්වයෙහිම එම ක්‍රමයමැයි. චිත්ත කෘත්‍යයාගේ, දුර්වල ස්ථානයෙහි, දෘෂ්ටි විරහිත හෙයින් අකුසල සංඥාවගේ ස්වකෘත්‍යයෙහි බලවත් කාලයෙහි සඤ්ඤා විපලාසොයි.

දෘෂ්ටි විරහිත වූයේම අකුසල චිත්තයාගේ ස්වකෘත්‍ය බලවත් කාලයෙහි විතත විපලලාසොයි. දෘෂ්ටි සම්ප්‍රයුක්ත සිතෙහි දිට්ඨි විපලලාසොයි. එහෙයින් සංඥා විපර්යාසය සියල්ලට වඩා දුර්වලය. විත්ත විපර්යාසය එයට වඩා බලවත්ය. සියල්ලට වඩා දෘෂ්ටි විපර්යාසය ඉතා බලවත්ය. සංඥාව, නුවණ හටනොගත් දරුවකුගේ කහවණු දැක්ම මෙනි. අරමුණෙහි එළැඹ සිටීම් මාත්‍ර ග්‍රහණය හෙයින්. ලක්ෂණාවබෝධයට පමුණුවන හෙයින් විත්තය ගැමි පුරුෂයකුගේ කහවණු දැක්ම මෙනි. ඇතුළට කිදබැස, ස්පර්ශ කරන හෙයින් දෘෂ්ටිය ලෝකුරුවාගේ මහ අඩුවෙන් යකඩ ග්‍රහණය මෙනි. අනිවේච නිවචනනි සඤ්ඤා විපලලාසො යනු අනිත්‍ය වස්තුවෙහි මෙය නිත්‍යයයි මෙසේ ග්‍රහණයකොට උපදනා සංඥාව සංඥා විපර්යාසයයි. මෙම ක්‍රමයෙන් සියලු පදයන්හි අර්ථ දතයුතුය. න සඤ්ඤා විපලලාසො න විතත විපලලාසො නදිට්ඨි විපලලාසො යනු සිව් වස්තූන්හි දොළොස් විපර්යාස ග්‍රහණයන්ගේ අභාවයෙන් නිසියාකාර ග්‍රහණය යු.සේයි.

ගාථාවන්හි, අනතනනිව අතතා යනු ආත්ම නුඬුවෙහි ආත්මයැයි මෙසේ සංඥාවෙන් යුක්තවූයේ යන අර්ථයි. මිථ්‍යාදිට්ඨිහතා යනු හුදෙක් සංඥාවෙන් පමණක් යුක්ත වූයේ නොව සංඥාව මෙන් උපදිනු ලබන මිථ්‍යා දෘෂ්ටියගේද නැසීමෙන්, බිතත විතතා යනු සංඥා දෘෂ්ටීන් මෙන් උපදිනු ලබන, හැරදමන ලද, අත්හළ සිතින් යුක්ත වූවාහු, විසඤ්ඤානො යනු එය දේශනා මාත්‍රයකි. විපරිත, සංඥා, විත්ත, දෘෂ්ටීන්ගෙන් යන අර්ථයි. නොහොත් සංඥා පූර්වංගම හෙයින් දෘෂ්ටියෙහි ප්‍රථම සිව් පදයන්ගෙන් සංඥා විපර්යාසය යුසේයි. ඉන් මිථ්‍යාදිට්ඨි හතා යනු දෘෂ්ටි විපර්යාසයයි. බිතත විතතා යනු විත්ත විපර්යාසයයි. විසඤ්ඤානො යනු ත්‍රිවිධ විපර්යාස ග්‍රහණයන්ගෙන් ප්‍රකෘති සංඥා විරහිත වූවාහු මෝහයට ගියහු, විසවේගයෙන් සිහිමුළා වූයේ විසඤ්ඤාවයට පැමිණවූ යන මෙහි වැනිය. තෙ යොග යුතතා මාරසස යනු එම ජනතාව, සත්ත්වයෝ මාර යෝගයෙහි යෙදුණාහු නම් වෙති. අයොගකෙබ්බිනො යනු චතුර් යෝගයන් නමැති උපද්‍රවයන්ගෙන් යුක්ත වූවාහු, කේෂ්ම නිර්වාණයට නොපැමිණියාහු, සතතා ගව්ෂනනි සංසාරං යනු එම පුද්ගලයෝම සසර සැරිසරති. කුමක් හෙයින්ද යත්, ඔවුහු ඉපැත්ම හා මරණ අනුව යන්නෝ වෙති. එහෙයින් සැරිසරත් යයි අර්ථයි. බුද්ධා යනු සිව්සස් අවබෝධ කළ සර්වඥවරු, කාලත්‍රය සාධාරණ වශයෙන් බහුවචනයෙන් දක්වයි. ලොකසම්ම යනු අවකාශ ලෝකයෙහි පහංකරා යනු ලෝකයට ප්‍රඥාලෝකය ඇති කරන්නා

වූ, ඉමං ධම්මං පකාසෙනති යනු විපර්යාස ප්‍රභාණ ධර්මය බබළවති. දුක්ඛපසමගාමිතං යනු දුක් සංසිදුවන නිර්වාණයට යන්නා වූ තෙ සං සුඛාන යනු එම බුදුවරුන්ගේ ධර්මය ශ්‍රවණය කොට, සප්පඤ්ඤා යනු භව්‍ය වූ, ප්‍රඥාවන්තයෝ, සචිත්තං පච්ච ලද්ධං යනු විපර්යාස වර්ජිත සිය සිත ලැබ, පටි අලද්ධා යනු පදවිච්ඡේදයි. නොහොත් ලදදාහ. පටිඅලද්ධං යනු පදවිච්ඡේදයි. අනිච්චතං දක්ඛං යනු අනිත්‍ය වශයෙන්ම දුටුවාහුය. අනත්තති අනත්තා යනු ආත්මය අනාත්ම වශයෙන් දුටුවාහුය. නොහොත් අනාත්ම වස්තුවෙහි ආත්මයක් නැතැයි දුටුවාහුය. සම්මාදිට්ඨි සම්මාදානා යනු ගන්නා ලද සම්මයක් දර්ශනයෙන් යුක්තවූවාහු, සබ්බදුක්ඛං උපවචගුං යනු සියලු සංසාර වෘත්ත දුක් ඉක්මවූවාහුය.

ප්‍රතිණ අප්‍රතිණ විමසුමිහි, දිට්ඨිසමපනනසස යනු සෝවාන් පුද්ගලයා හට, දුකෙහි සුබනති සඤ්ඤා උපපජ්ජති චිත්තං උපපජ්ජති යනු මෝහය නමැති කාලුෂ්‍යයාගේ (අඳුරු පටලය) ප්‍රතිණ නොවූ හෙයින් සංඥා මාත්‍රයක් හෝ චිත්ත මාත්‍රයක් හෝ උපදී. අනාගාමීහුටද උපදී. සෝවාන් වූවහු ගැන කවර කථාද? මෙම ද්වයය රහත්හුටම ප්‍රතිණය. අසුභෙ සුභනති සඤ්ඤා උපපජ්ජති චිත්තං උපපජ්ජති යනු සකාදාගාමීහුටද උපදී. සෝවාන් වූවහු ගැන කවර කථාද? මෙම ද්වයය අනාගාමීහුට ප්‍රතිණයයි අටුවායෙහි යු.සේයි. එහෙයින් මෙම ද්වයය සෝවාන් සකාදාගාමීහු සඳහා යු.සේයි. අනාගාමීහුට කාමරාගය ප්‍රතිණ හෙයින්, අසුභයෙහි සුභයයි සංඥා, චිත්ත විපර්යාසයන්ගේ ප්‍රභාණය යු.සේයි. ද්විසු වත්තු යනාදී පදයන්ගෙන් ප්‍රතිණ ප්‍රතිණ දෑ නිගමනයකොට දක්වයි. එහි අනිත්‍යයෙහි නිත්‍යයැයිද, අනාත්මයෙහි ආත්මයැයිද යන මෙම ද්වි වස්තූන්හි ඡටි විපර්යාස ප්‍රතිණ වූවාහු වෙති. ද්විසු වත්තු ඡ විපලලාසා පභිණා, දුකෙහි සුවයයිද අසුභයෙහි සුභයැයිද මෙම ද්වි වස්තූන්හි දෘෂ්ටි විපර්යාස ද්වයය ප්‍රතිණයහ. දෙව දිට්ඨි විපලලාසා පභිණා සමහර පොත්වල දෙව, යන්න පළමුව ලියා ඇත. 'ඡා' යන්න පසුව ලියා ඇත. වතුසුවත්තු යනු සතර එක්කොට යු.සේයි. අට්ඨ යනු ද්වයෙක්හි සයක්ද, ද්වයෙක්හි ද්වයයක්දැයි අට්ඨි. වතතාරො යනු දුක්, අශුභ වස්තූන්හි එකිනෙකෙහි ද්වයය, ද්වයය බැගින් සංඥා චිත්ත විපර්යාසයෝනුයි සතරෙකි. සමහර පොත්වල 'ඡ ද්විසු'යි කියන ලද ස්ථානයන්හිද මෙපරිද්දෙන්ම ලියන ලදී.

එම ත්‍රිවිධ විපර්යාසයන්ගේ ප්‍රභාණ කර ආර්යමාර්ගය, දක්වන්නාහු විසින් කියන ලද, මාර්ග කථායෙහි පෙර නුච්ඡි අර්ථ වර්ණනාවයි. එහි මගෙනහි කෙනටෙය්න මගො යනු යමක් බුදුසස්තෙහි මාර්ගයයි කියයිද, එය කවරාර්ථයකින් මාර්ගය නම් වේදැයි අර්ථයි. මිවණදිට්ඨියා පභාණාය යනාදී දස පර්යායයන්හි ප්‍රථම, ප්‍රථමය ඒ ඒ මාර්ගාංගයට සෘජු විරුද්ධතා වශයෙන් යු.සේයි. මගො වෙව හෙතුව යනු ඒ ඒ කෘත්‍යය කිරීම සඳහා ප්‍රතිපදාර්ථයෙන් මාර්ගය පමුණුවන අර්ථයෙන් හේතුයි. එයින් මාර්ගයාගේ ප්‍රතිපදාර්ථයද, පමුණුවන අර්ථයද යු.සේයි. මේ මාර්ගයයි, මේ ප්‍රතිපදාව යැයි ආදීන්හි මෙන් ප්‍රතිපදාව මාර්ගයයි, මාර්ගයාගේ නිර්වාණාර්ථය ගතයුතුය යනාදීන්හි පමුණුවන හේතුවය. මෙසේ ද්වයය, ද්වයය වූ පදයන්ගෙන් 'මාර්ගය' යනු කවරාර්ථයෙන් මාර්ගයදැයි විමසීමෙහි විසඳුම කරන ලද්දේ වේ. සහජාතානං ධම්මානං උපස්මභනය යනු තමා සමග හටගත් අරුප ධර්මයන්ගේ සහජාත, අඤ්ඤමඤ්ඤ, නිශ්‍රය ප්‍රත්‍යයාදී භාවයෙන් උපකාර විම සඳහායි. කිලෙසානං පරියාදානාය යනු ඒ ඒ මාර්ගයෙන් නැසිය යුතු කියන ලද දැයින් ශේෂ වූ කෙලෙසුන්ගේ ක්‍ෂය කිරීම සඳහායි. පටිවේධාදී විසෝධනාය යන මෙහි කුසල ධර්මයන්ගේ මූල කිමෙක්ද? සුපිරිසිදු සීලයද, දෘෂ්ටියෙහි සෘජුතාවද වේ යන වචනයෙන් සීලයද, දෘෂ්ටියද, සත්‍ය ප්‍රතිවේධයෙහි මූලයි. එම මූලද මාර්ග ක්‍ෂණයෙහි සුපිරිසිදු වේ. එහෙයින් ප්‍රතිවේධාදී පිරිසිදු කිරීම සඳහා යයි යු.සේයි. චිත්තසස අධිට්ඨානාය යනු සම්ප්‍රයුක්ත චිත්තයාගේ තම කිස්හි පිහිටීම සඳහා, චිත්තසස වෝදානාය යනු චිත්තයෙහි පිරිසිදුභාවය සඳහා විසෙසාධගමාය යනු ලෝකික වශයෙන් විශේෂතා ප්‍රතිලාභය සඳහා, උතතරි පටිවේධාය යනු ලෝකිකයන්ගෙන් මත්තෙහි අවබෝධ කිරීම සඳහා සවවාහිසමයා යනු චතුස්සත්‍යයන්ගේ එක්වර අවබෝධ කිරීමෙන් කෘත්‍ය නිෂ්පත්ති වශයෙන් එක්වර ප්‍රතිවේධය සඳහා, නිරොධෙ පතිට්ඨාපනාය යනු චිත්තයාගේ හෝ පුද්ගලයාගේ නිර්වාණයෙහි පිහිටුවීම සඳහා, සකෘදාගාමි මාර්ගක්‍ෂණාදීන්හි, අට මාර්ගාංගයන් එකතුකොට, ඒ ඒ මාර්ගවධ්‍ය කෙලෙස් ප්‍රභාණය යු.සේයි. මෙසේ කීමෙහි හේතුව යට යු.සේයි. මතු මතු මාර්ගයෙන්ද මනාව, මූල විශෝධනයන්, මනාව චිත්තයාගේ පිරිසිදුබවට හේතු වේ. එහෙයින් එම පදයන්ද යු.සේයි. දසසන මගො යනාදීන්ගෙන් අවසානය තෙක්, ඒ ධර්මයාගේ ලක්‍ෂණ වශයෙන් මාර්ගාර්ථය යු.සේයි. ඒ සියලුම පදයන් අභිඤ්ඤාය නිර්දේශයෙහි කියන ලද අර්ථමය. මෙසෙ මෙහි පිළිවෙළින් ලෝකික ලෝකෝත්තර මාර්ගය නිර්දේශිතය. හේතු අර්ථයෙන් මාර්ගය

නිර්දේශිතය. නිෂ්පර්යාය මාර්ගය හෙයින් මෙයට මාර්ගයැයි නැවත නොයුසේයි. ආධිපත්‍යයටයන ඉන්ද්‍රියා යනාදීන්ද ඉන්ද්‍රියාදීන්ගේ අර්ථ වශයෙනි. සව්වානි යනු මෙහි සත්‍ය ඥාණයෝය. එම සියලුම ධර්මයන් නිර්වාණයාගේ ප්‍රතිපදාර්ථයෙන් මාර්ගයයි. අන්තයෙහි කියන ලද, නිර්වාණය වනාහි, සසර දුකින් මැඩුණා වූ දුකින් නික්මීම අපේක්‍ෂා කරන්නා වූ සත්පුරුෂයන් විසින් සොයනු ලැබේ. ගවේෂණය කරනු ලැබෙනුයි මාර්ගයයි යුසේයි.

මාර්ගකථා වර්ණනා නිමි.

ඒ මාර්ගයාගේ මණ්ඩපෙයාභිය දක්වන්නනු විසින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් දේශිත වදන් කොටසක් පූර්වාංගම කොට, මණ්ඩපෙයා කථාවෙහි පෙර නුච්ඡි අර්ථ අනුවර්ණනාවයි, එහි මණ්ඩපෙයා යනු නිසි ප්‍රමිතියෙන් යුත්, නිර්මල, මනා ප්‍රසන්න ගිතෙල්, ඉතා පිරිසිදු ගිතෙල් යයි කියනු ලැබේ. එසේම මනා ප්‍රසන්නාර්ථයෙන් මණ්ඩයි. පානය කළයුතු අර්ථයෙන් පෙයායි. යමක් පානයකොට, ඇතුල් වීටියෙහි, පතිත වූවාහු, විසඳී වූවාහු තම වස්ත්‍රාදීන්ටද, අස්වාමික වෙන්ද, එය ප්‍රසන්න වූයේද පානය නොකළ යුතුය. මාගේ මේ ශික්‍ෂාත්‍රය සංගෘහිත ශාසන බ්‍රහ්මචර්යය නිසි අංගයන්ගෙන් සම්පූර්ණ හෙයින්ද, නිර්මල හෙයින්ද, මනා ප්‍රසන්නතායෙන් යුත් හෙයින්ද, මණ්ඩයක් වූයේනුයිද, හිතසුව එළවන හෙයින් පෙයාං වූයේනුයිද මණ්ඩපෙයායයි දක්වයි. මණ්ඩයද, පෙයාද මෙහිනුයි මණ්ඩපෙයායයි. එය කීමෙක්ද, සාසන බ්‍රහ්මචර්යාවයි. කවර හෙයින් ශික්‍ෂාත්‍රය බ්‍රහ්මචර්ය නම් වේද, උතුම් අර්ථයෙන් නිර්වාණය බ්‍රහ්ම නමැ. ශික්‍ෂාත්‍රය නිර්වාණය සඳහා පවත්නා හෙයින් බ්‍රහ්ම අර්ථය සඳහා වර්යාවනුයි බ්‍රහ්මචර්යං යැයි යුසේයි. ශාසන බ්‍රහ්මචර්යය යනුද එයමැයි. සත්‍ය සමමුඛි භූතො මෙහි මේ හේතු වචනයයි. යම්හෙයකින් වනාහි ශාස්තෘන් වහන්සේ හමුවූයේ වේද, එහෙයින් චීර්යය ප්‍රයෝගකොට එම මණ්ඩය බොවු. බාහිරව වනාහි බෙහෙත් මණ්ඩය, වෛද්‍යවරයාගේ නොහමුයෙහි, පානය කරනුයේ ප්‍රමාණය හෝ නැගීම හෝ පිටතයාම නොදනිමුයි සැක ඇතිවෙයි. වෛද්‍යවරයාගේ හමුයෙහි වනාහි වෛද්‍යවරයා දන්නේයයි සැකරහිතව පානය කරති. එපරිද්දෙන්ම අපටද ධර්මස්වාමී ශාස්තෘන් වහන්සේ හමුවූයේ යයි චීර්යයකොට පානය කරවූ යයි මණ්ඩ පානයෙහි මනාව යෙදේ. ඉහත්ම හා මරණින් මත්තෙහි

වන උතුම් අර්ථයන්ගෙන් සුදුසු පරිදි අනුශාසනා කෙරෙනුයි සභායි. තවද සභා, භගවා, සභාවාහ ආදී වූ නිර්දේශ ක්‍රමයන්ද මෙහි අර්ථ දතයුතුය. පෙනෙන මුහුණ වූයේනුයි සම්මුඛිභූතොයි.

මණ්ඩපෙය්‍ය නිර්දේශයෙහි, තිඛතත මණෙධා යනු ත්‍රිවිධභාවය තිඛතතොයි. ත්‍රිවිධ භාවයෙන් මණ්ඩය තිඛතත මණෙධායි ත්‍රිවිධාකාරයෙන් මණ්ඩයැයි අර්ථයි. සභාරි සම්මුඛි භූතෙ යන මෙය සර්වාකාර පරිපූර්ණ මණ්ඩත්‍රය දැක්වීම සඳහා යුජ්‍යෙයි. ශාස්තෘන් වහන්සේ පිරිනිව් කල්හිද, එක් කොටසකින් මණ්ඩත්‍රය පවතීමය. එහෙයින්ම මෙම නිර්දේශයෙහි, ශාස්තෘන් වහන්සේ හමුවීමෙහි ප්‍රකාශ නොකොට කතමො දේශනා මණෙධා යන ආදිය යු.ජ්‍යෙයි. දේශනා මණෙධා යනු ධර්මදේශනාවම මණ්ඩයයි, පටිගහමණෙධා යනු දේශනා ප්‍රතිග්‍රාහක මණ්ඩයයි. බ්‍රහ්මවරිය මණෙධා යනු දේශනා ප්‍රතිග්‍රාහක මණ්ඩයයි. බ්‍රහ්මවරිය මණෙධා යනු මාර්ග බ්‍රහ්මවරියාවම මණ්ඩයයි. ආවිකඛනා යනු දේශනා කළයුතු සත්‍යාදීන්ගේ මේවා නාමයෝ යැයි නම් වශයෙන් කීම, දේශනා යනු දැක්වීම, පඤ්ඤාපනා යනු දැනුවත් කිරීම, ඤාණමුඛයෙහි තැබීම, ආසනය තබනුයේ අසුන පනවා යයි යු.ජ්‍යෙයි. පට්ඨපනා යනු පැනවීම, පැවැත්වීම යයි අර්ථයි. ඤාණ මුඛයෙහි තැබීම හෝ, විවරණා යනු විවෘත කිරීම, විවෘතකොට දැක්වීමයයි අර්ථයි. විහජනා යනු විභාග කිරීම, බෙදීම් වශයෙන් දැක්වීම යයි අර්ථයි. උත්තානි කමමං යනු ප්‍රකට භාවකරණයයි. නොහොත්, ආවිකඛණා යනු දේශනාදී ඡට්පදයන්ගේ මූලපදයයි. දේශනාදී ඡට් පදයන් එහි අර්ථ විවරණය සඳහා යු.ජ්‍යෙයි. එහි දේශනා යනු උද්ඝටිතඥයින්ගේ වශයෙන් ප්‍රථමයෙන් උදෙසීම වශයෙන් දේශනායි, උද්ඝටිතඥයෝ වනාහි සංකෂ්පයෙන් හා ප්‍රථමයෙන් කියන ලද දෑ අවබෝධ කරති. පඤ්ඤාපනා යනු විපච්චතඥයින්ගේ වශයෙන් ඔවුන්ගේ සිත් තුටු කිරීමෙන්, තියුණු නුවණින්ද ප්‍රථමයෙන් සංකෂ්පතව දෙසූ දෑ විස්තර වශයෙන්, නිර්දේශ වශයෙන් දැක්වීම පඤ්ඤාපනායි. පට්ඨපනා යනු එම නිර්දේශ නිර්දේශයන්ගේ ප්‍රතිනිර්දේශ වශයෙන් විස්තර කිරීම් වශයෙන් පඤ්ඤාපනායි. විවරණා යනු නිර්දේශ කරන ලද්දෙහිද නැවත නැවත කීමෙන් විවරණ කිරීමයි, විහජනා යනු, නැවත නැවත කියන ලද්දෙහිද විභාග කිරීමෙන් බෙදීමයි. උත්තානි කමමං යනු විවෘත කළ වචනයෙහි විස්තර කර කීමෙන් බෙදන ලද්දෙහිද නිදර්ශන වචනයෙන් පැහැදිලි කිරීමයි. මෙම දේශනාව නොයයන්ගේද අවබෝධය සඳහා පවතී. යෙවා පනඤ්ඤපි කෙවි යනු පියංකර මාතාදී විනිපාතිකයෝ ගන්නා

ලදහ. විඤ්ඤානාරො යනු ප්‍රතිවේදි වශයෙන් ලෝකෝත්තර ධර්මය අවබෝධ කරවන්නෝ, හික්කු ආදීහු ප්‍රතිවේදි වශයෙන් ධර්මදේශනය පිළිගනින්නුයි ප්‍රතිග්‍රාහකයෝය. අයමෙව යනාදිය ප්‍රථම ඤාණ නිර්දේශයෙහි කියන ලද අර්ථමය. ආර්යමාර්ගය නිර්වාණය හා සංසන්දනය වන හෙයින් බ්‍රහ්මාර්ථය සඳහා වර්යානුයි බ්‍රහ්මවර්ය යයි යුජෙයි.

අධිමොක්ඛමණෙඛා යනාදීන්හි එම මාර්ගක්‍ෂණයෙහි විද්‍යමාන වන්නා වූ, ඉන්ද්‍රිය, බල, බොධ්‍යංග, මාර්ගාංගයන් මණ්ඩපෙයා පිළිවෙළෙහි යොදා දක්වයි. එහි අධිමොක්ඛ මණෙඛා අධිමෝක්‍ෂ සංඛ්‍යාත මණ්ඩයයි, කසටො යනු ප්‍රසාද විරහිත අධිමෝක්‍ෂ මණ්ඩයයි. ඡංඛෙඛඛා යනු විනාශ කිරීම් වශයෙන් දුරුකොට, සද්ධිත්‍රියසස අධිමොක්ඛ මණෙඛං පිවතීති මණ්ඩපෙයාං යනු ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයෙන් අධිමෝක්‍ෂ මණ්ඩයාගේ අනන්‍යත්වය ඇති කල්හිද, අනෙකක් මෙන් කොට ව්‍යවහාර වශයෙන් යුජෙයි. යම්සේ වනාහි ලෝකයෙහි ඇඟරුම් ගල් (පෝය) ඇඟරුම් ගල් ශරීරයෙහි අනන්‍යත්වය ඇතිකල්හිද ඇඟරුම්ගලෙහි ශරීරයයි කියයි. යම්සේ පෙළෙහි 'ප්‍රසිතතං' යනාදීන්හි ස්වභාව වශයෙන් අනන්‍ය වූද ස්වභාවය අනෙකක් මෙන් යු.ජෙයි. අටුවායෙහි 'ස්පර්ශ කිරීම් ලක්‍ෂණය ස්පර්ශයයි' ආදීන්හි ස්වභාව වශයෙන් අනන්‍ය වූද ලක්‍ෂණය අන්‍යයක් මෙන් යු.ජෙයි. මෙයද එසේයයි දතයුතුය. පිවති යනු එයින් යුක්ත පුද්ගල තෙමේ යයි යු.ජෙයි. එයින් යුක්ත පුද්ගල තෙමේ එම මණ්ඩය පානය කරයි යයි සලකා එම පුද්ගලයා විසින් එම මණ්ඩය පානය කළයුතු හෙයින් මණ්ඩපෙයා නම් වේයයි යු.ජෙයි. මණ්ඩපෙයොයි කිවයුතු කල්හි මණ්ඩපෙයාං යයි ලිංග විපර්යාසය කරන ලදී. සෙසු වදන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථ දතයුතුය.

පරිළාහො යනු පිනවීම් ලක්‍ෂණ ඇති ප්‍රීතියට විරුද්ධ කෙලෙස් සන්තාපයයි. දුට්ඨලං යනු සන්සිද්ධිට ප්‍රතිපක්‍ෂ කෙලෙස් වශයෙන් දළ ස්වභාවය, සන්සුන් නුටු ස්වභාවය, අපච්ඡිකා යනු ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂා ප්‍රතිපක්‍ෂ කෙලෙස් වශයෙන් විෂම පැවැත්ම,

නැවත අන් ක්‍රමයෙකින් මණ්ඩපෙයා ක්‍රමය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ අත්ති මණෙඛා ආදිය වදාළහ. එහි තත්‍ව යනු එම ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයෙහි, අත්තිරසො යනාදීන්හි ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රියයාගේ ස්ථිර ලෙස පිහිටීම යන අර්ථයි. ශ්‍රද්ධෙන්ද්‍රිය ධර්මයයි. එයම නොයෙක් කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින් විමුක්තියි, එම අර්ථයෙහි සමාද්ධිය

අර්ථ රසයයි එම ධර්මයාගේ සමෘද්ධිය ධම්මරසොයි. එම විමුක්තියෙහි සමෘද්ධිය විමුක්තිරසොයි නොහොත් අර්ථ ප්‍රතිලාභ රතිය අර්ථ රසයයි. ධර්ම ප්‍රතිලාභ රතිය ධර්ම රසයයි. විමුක්ති ප්‍රතිලාභ රතිය විමුක්ති රතියයි. රති යනු එය හා සම්ප්‍රයුක්ත වූ හෝ එය අරමුණුකොට ඇති හෝ ප්‍රීතියයි. මෙම ක්‍රමයෙන් සෙසු පදයන්හිද අර්ථය දතයුතුය.

මෙම ක්‍රමයෙහි මණ්ඩයාගේ පෙය්‍ය මණ්ඩපෙය්‍යං යයි අර්ථය යු.සේයි. මෙසේ ඉන්ද්‍රියාදී බෝධිපාක්ෂික ධර්ම පිළිවෙළින් ඉන්ද්‍රිය බල, බොජ්ඣංග මාර්ගාංගයන්ගේ වශයෙන් මණ්ඩපෙය්‍යය ගෙනහැර දක්වා නැවත අන්තයෙහි පිහිටි බ්‍රහ්මචර්යා මණ්ඩය දක්වනුයේ මාර්ගයාගේ ප්‍රධානත්වය හෙයින්, මාර්ගය පූර්වාංගම කොට, උපිළිවෙළින් මාර්ගාංග, බොධ්‍යංග, බල, ඉන්ද්‍රියයන් දැක්වීය. ආධිපතෙය්‍යටෙධන ඉන්ද්‍රිය මණ්ඩා යනාදීහු සුදුසු පරිදි, ලොකික ලෝකෝත්තර මණ්ඩයෝය. එය යට කියන ලද අයුරින් දතයුතුය. තථටෙධන සච්චා මණ්ඩා යන මෙහි වනාහි දුකඩ සමුදයයන්ගේ මණ්ඩභාවය මහා හත් පද සූත්‍රයෙහි මෙන් සත්‍ය ඤාණ සත්‍යයැයි යු.සේයි.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී, ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අර්ථ කථායෙහි
මණ්ඩපෙය්‍ය කථා වර්ණනාව නිමි.

මහා වර්ග වර්ණනාව නිමියේ ය.

දැන් මණ්ඩපෙය්‍ය ගුණයෙහිද, ආර්ය මාර්ගයෙහිද, එකට වෙළී පවත්නා ගුණ ගෙනහැර දක්වන්නාහු විසින් කියන ලද සූත්‍රාන්ත පූර්වාංගම යුගනන්ධ කථායෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. දම්සෙනෙවි තෙමේ, ධර්මරජාණන් වන්සේ ජීවමානව සිටියදීම ධර්මරාජයාණන් වහන්සේගේ පරිනිර්වාණ සංවත්සරයෙහිම පිරිනිවිසේද, එහෙයින් ධර්මරාජයාණන් වහන්සේ ජීවමාන කල්හිම ධර්මභාණ්ඩාගාරිකයාණන් විසින්, දේශනා කරන ලද මෙම සූත්‍රාන්තය එතුමන් වහන්සේගේම හමුයෙහි ශ්‍රවණය කොට එවං මෙසුතං ආදිය කීවේයයි දතයුතුය. එහි ආයසමා යනු ප්‍රිය වචනයකි. ගරු වචනයකි. ගෞරව සහිත, සැලකිලි සහිත වචනයකි. ආනන්දෝ යනු ඒ තෙරුන්ගේ නාමයයි, හෙතෙම උපදිනු ලබන්නේම

කුලයෙහි ප්‍රීතිය සතුට බොහෝ සේ වර්ධනය විය. එහෙයින් මොහුට ආනන්ද යැයි නාමය කරන ලදැයි දතයුතුය. කොසම්බියං යනු එබඳු නම් සහිත නගරයෙහි, එම නගරයෙහි මල් පලතුරු සහිත වතු හා පොකුණු ආශ්‍රිත ඒ ඒ තන්හි කොහොඹ රුක් ඉතා බහුල විය. එහෙයින් එය කෝසම්බියයි යන සංඛ්‍යාවට ගියේය. කුසම්බ නමැති සෘෂිහුගේ ආශ්‍රමයට නුදුරින් නිමවන ලද හෙයින්දැයි ඇතැම්හු කියති. සොසිතාරාමෙ යනු සෝසිත සිටුහු විසින් කරවන ලද අරමිහි, කොසඹෑ නුවර, සෝසිත සිටු කුක්කුට සිටු පාචාරික සිටුයයි සිටුවරු තිදෙනෙක් විසූහ. එම තිදෙනම ලොවැ බුදුරදුහු උපතැයි අසා, ගැල් පන්සියය බැගින් දානෝපකරණයන් අසුරවා සැවැනට ගොස් දෙවිරම සමීපයෙහි කඳවුරු බැඳ, බුදුරදුන් වෙත ගොස් වැඳ, පිළිසඳර කොට හුන්නාහු, බුදුරදුන්ගේ ධර්ම දේශනාව ශ්‍රවණයකොට, සෝවාන් ඵලයෙහි පිහිටා, බුදුරදුන්ට ආරාධනා කොට, බුද්ධප්‍රමුඛ හික්කු සංඝයාට අඩමසක් පමණ මහදන් දී බුදුන් පාමුල වැදහෙව, සියදනව් යාම සඳහා බුදුරදුන් ආරාධනා කොට 'ගෘහපතිවරුනි, තථාගතවරු ශුන්‍යාගාරයන්හි සිත් අලවතියි බුදුරදුන් වදාළ කල්හි, භාග්‍යවතුන් විසින් අපට ප්‍රතිඥා දෙන ලදැයි අභිශයින් සතුටට පත්ව දසබලධාරීන් වැඳ නික්මුණාහු අතරමග යොදුනක් යොදුනක් පාසා භාග්‍යවතුන් වහන්සේට විසීම සඳහා විහාර කරවනුයේ, පිළිවෙළින් කොසඹෑ නුවරට පැමිණ, තම තමන්ගේ ආරාමයන්හි මහත් ධන පරිත්‍යාගකොට භාග්‍යවතුන් වහන්සේට විහාරයන් කරවූහ. එහි සෝසිත සිටුහු විසින් කරවන ලද ආරාමය සෝසිතාරාම නම් විය. කුක්කුට සිටුහු විසින් කරවන ලද ආරාමය කුකකුටාරාම නම් විය. පාචාරික සිටුහු විසින් අඹ වනයෙහි කරවන ලද ආරාමය පාචාරිකම්බවන නම් විය. ඒ සඳහා යු.සේයි. 'සෝසිත සිටුහු විසින් කරවන ලද ආරාමයෙහි යැයි ආවුසො හික්කවෙ යන මෙහි භාග්‍යවත් බුදුවරු ශ්‍රාවකයින් ආමන්ත්‍රණය කරන්නාහු හික්කවෙ යයි ආමන්ත්‍රණය කරති. ශ්‍රාවකයෝ වනාහි බුදුවරු හා සමාන නොවෙමුයි ඇවැත්නි යයි ප්‍රථමයෙන් කියා, පසුව මහණෙනි කියති.

බුදුවරුන් විසින් අමතනු ලැබූ හික්කු සංඝයා, හදනෙත යයි පිළිවදන් දේ. ශ්‍රාවකයින් විසින් අමතනු ලැබූ කල්හි ආවුසොයි පිළිවදන් දේ. යොති කොවි අනියම් වචනයයි. එයින් එබඳු වූ සියලු හික්කුන්ගේ ග්‍රහණයයි, මම සනතිකෙ යනු මාගේ සමීපයෙහි තමාගේ අර්හත්වයට පැමිණීම, නපුංසක භාවයෙහි සිද්ධ වචනයයි. අර්හතතං පතනං යනු පදවිඡේදයි. තමා විසින් පත් අර්හත්වයයි අර්ථයි. අර්හත්වයට පත් තමා යයි පාඨ ශේෂයි.

චතුර්ති මගෙහි යනු මතු කියනු ලබන සිව් ප්‍රතිපදා මාර්ගයන්ගෙන්, ආර්ය මාර්ගයන්ගෙන් නොවේ. චතුර්ති මගෙහි යයි වෙන්වද කියන ලද හෙයින් කිසි රහත් කෙනෙකුන්ට ප්‍රථම ආර්ය මාර්ගයෙහි ඕනෑකමක් ධර්මයෙහි නොසන්සුන් භාවයන් විරෝධයට පැමිණවීම් පූර්වාංගම මාර්ගයයි. එක් අයෙකුට සමථ පූර්වාංගම ආර්ය මාර්ගයාගේ වශයෙනි. එක් අයෙකුට විදර්ශනා පූර්වාංගම මාර්ගය වශයෙනි. එක් අයෙකුට සමථ විදර්ශනා දෙකම එක්කොට (යුගනදධ) පූර්වාංගම වශයෙනි. මෙසේ මේ චතුර්ත්වයම ප්‍රතිපදා මාර්ග වේයයි දතයුතුය. එතෙසංවා අඤ්ඤානරෙන යනු එම සිව් ප්‍රතිපදා මාර්ගයන්ගෙන් එක් ප්‍රතිපදා මාර්ගයකින් හෝ, අර්හත්ව ප්‍රාප්තිය ප්‍රකාශ කෙරෙයයි අර්ථයි. ශුෂ්ක විදර්ශක රහත් හට ධර්මෝද්ධවිච පූර්වාංගම මාර්ග වේ. ධර්මෝද්ධවිච විරෝධයට පැමිණ හෝ නොපැමිණ හෝ සමථ පූර්වාංගමාදී ත්‍රිවිධ ප්‍රතිපදා මාර්ගයන්ගේ එකිනෙකාගේ වශයෙන් පත් සිව්මග රහත් හට, අර්හත්ව ප්‍රාප්තිය අනෙක් එකිනෙක මාර්ගයන් පූර්වාංගම වේ. එහෙයින් ඒවායින් එක්තරා එකකින්ය යන අර්ථයි. සමථ පුබ්බංගමං විපසසනං භාවෙති යනු සමථ පූර්වාංගම පෙර ගමන්කොට විදර්ශනා වඩයි. පළමුවෙන් සමාධිය උපදවා, පසුව විදර්ශනා වඩයි යයි අර්ථයි. මගෙහා සඤ්ජායති යන ආදීත්ති, එක් චිත්ත ඤාණික මාර්ගයාගේ ආසේවනාදීහු නම් නැත. ද්විතීය මාර්ගාදීන් උපදවනුයේ එම මාර්ගයම සේවනය කරයි. වඩයි. බහුල වශයෙන් කෙරෙයයි යු.සේයි. සංයෝජනා පභීයනති අනුසයා බ්‍යනති භොනති යනු අර්හත් මාර්ගය තෙක් ක්‍රමයෙන් සියලු සංයෝජන ප්‍රතිණ වෙයි සිත්හි පවත්නා අප්‍රකට කෙලෙස් අවසන් වෙයි. අනුසයා බ්‍යනති භොනති යනු නැවත නොඉපදීම් වශයෙන් විගතාන්ත වෙයි අර්ථයි.

පුනච්ඡරං යනු නැවත අනෙක් කරුණෙකි. විපසසනා පුබ්බංගමං සමථං භාවෙති යනු විදර්ශනා පූර්වාංගමව, පෙරගමන් කොට සමථය වඩයි. ප්‍රථමයෙන් විදර්ශනාව උපදවා පසුව සමාධිය වඩයි යන අර්ථයි.

යුගනදධං භාවෙති යනු යුගනද්ධ කොට වඩයි. මෙහි එම සිතින්ම සමච්චතට සමච්චද, එම සිතෙන්ම සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරන්ට නොහැකිය. මෙය වනාහි යම් පමණ සමච්චත සමච්චද, එපමණ සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරයි. යම්පමණ සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කෙරේද? එපමණ සමච්චදී. කෙසේද, ප්‍රථම ධ්‍යානයට සමච්චදී. ඉන් නැගිට සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරයි. සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කොට තෘතීය ධ්‍යානයට

-පෙ- නේවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායනන සමචතට සමවදී. ඉන් නැගිට සංස්කාරයන් සම්මර්ශනය කරයි. මෙසේ සමට විදර්ශනාවන් යුගන්ද්ධව වඩයි නමැ.

ධම්මද්ධවච විගහිතං මානසං හොති යන මෙහි මන්දප්‍රාඥ විදර්ශකයින්ට උපක්ලේශ වස්තු හෙයින්, එම ආලෝක ආදී දස විදර්ශනොපක්ලේශයන්හි, කම්පාවීම් වශයෙන් නොසන්සුන්කම ධම්මද්ධවචයයි, ඒ ධර්මොද්ධවචයෙන්, නොමනාව ගත් විරූපයෙන් ගත්, විරෝධයට පමුණුවන ලද මනස, සිත ආලෝකාදී ධර්මයෙහි වික්ෂේප සංඛ්‍යාත උද්ධතභාවයෙන් විරෝධයට පමුණුවන ලද මනස වෙයි. එම ධර්මෝද්ධවචයෙන් එයට හේතු වූ එයට මූලික වූ, තෘෂ්ණා මාන දෘෂ්ටි ඉපැන්මෙහි විරෝධයට පමුණුවන ලද මනස වෙයි. 'ධම්මද්ධවච විගහිත මානසං' යිද පාඨයි. සො ආවුසො සමයො යනු මෙයින් මාර්ගාමාර්ග තීරණයෙන් ඒ ධර්මෝද්ධවචය වළක්වා නැවත විදර්ශනා විවිධයට පිළිපත් කාලය පෙන්වයි. යං තං චිතතං යම් වේලාවක එම විදර්ශනා විවිධයට බැස පැවැති සිත. අජ්ඣත්තමෙව සනතිට්ඨති යනු විදර්ශනා විවිධයට පසුව බැස, එසමයෙහි ගොචරජ්ඣාන සංඛ්‍යාත අරමුණෙහි සිටී. පිහිටයි. සනතිසිද්ධි යනු එහිම පැවැතීම වශයෙන් මනාව හිද්දී. එකොදිහොති එකඟ වේ. සමාධියෙහි යනු මනාව පිහිටයි. මනාව සිටියේ වේ. මේ සූත්‍රාන්ත වර්ණනාවයි.

ඒ සූත්‍රාන්ත නිර්දේශ කථාවෙහි, තත් ජාතෙධම්මෙ එම සමාධියෙහි හටගත් චිත්ත චෛතසික ධර්මයන්, අනිවචනො අනුපසංසනටෙඨන යනාදියෙන් විදර්ශනාවෙහි හේද දක්වයි. සමමාදිට්ඨි මගෙන යනු සමාග් දෘෂ්ටි සංඛ්‍යාත මාර්ගය අෂ්ට මාර්ගාංගයන්හි එකිනෙකද මාර්ගයයි යුක්තයි.

ආසෙවති යනු ස්‍රෝතෘපත්ති මාර්ග වශයෙන්, භාවෙති යනු සකාදාගාමී මාර්ග ඉපදවීමෙන්, බහුලිකරොති යනු අනාගාමී, අරහත් මාර්ග ඉපදවීමෙන්, මේවාහි ත්‍රිවිධ අවස්ථා හේදයක් ඇතිකල්හිද, ආවර්ජනාදීන්ගේ සාධාරණත්වය හෙයින් සමානවම විසදීම කරන ලදී. ආලෝක සංඥා, පටිනිසසගානු පසසනාවන්ගේ අන්තර පෙය්‍යාලයෙහි අවික්ෂේපාදීන්ද, ධ්‍යාන සමාපත්ති, කසිණ, අනුසසති, අග්‍රහද, දීර්ඝ ආස්වාසාදියද, ආනන්තරික සමාධි ඥාණ නිර්දේශයෙහි නිර්දේශිත හෙයින්

සංක්ෂිප්ත කරන ලද්දේ වේ. එහිදී, අවිකේශවසෙන යනු පූර්වභාග අවිකේශ, අවිකේශ වශයෙන් ගතයුතුය. අනිවච්ඡාපසංඝාත අසංඝාත ආදී වූ ශුද්ධ විදර්ශනා වශයෙන් කියන ලද චතුෂ්කයෙහි වනාහි තරුණ විදර්ශනා කාලයෙහි, විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සමාධි පූර්වංගම බලවත් විදර්ශනාව දතයුත්තාහ. විදර්ශනා පූර්වංගම වාරයෙහි පඨමං අනිවච්ඡා යන ආදියෙන් අරමුණ නියම කොට යු.සේයි.

තත් ජාත්‍යානං යනු එම විදර්ශනයෙහි හටගත් චිත්ත වෛතසික ධර්ම, වචසසගාරමමණතා යන මෙහි වචසසගො යනු නිර්වාණයයි, නිර්වාණය වනාහි සංඛ්‍යයන් අත්හරින හෙයින්, පරිත්‍යාග කරන හෙයින් වොසසගගයයි යු.සේයි. විදර්ශනාවද, ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයන්ද, නිර්වාණ නිමිත්තයෙන්, අධ්‍යාය වශයෙන්, නිර්වාණයෙහි පිහිටි හෙයින්, නිර්වාණයෙහි පිහිටියාහු, නිර්වාණාරම්මණ වූවාහුය. පිහිටීමද, එල්බීමදී අරමුණ නම් වේ. නිර්වාණයෙහි පිහිටි අර්ථයෙන්ම නිර්වාණය අරමුණු වූවාහු වෙති. පෙළෙහි අත් තත්තිද 'පිහිටීම අරමුණ' යැයි කියති. දෙසු පරිදි, ඇවැත්නි යම්සේ අවුරුදු තුන හතරක් කල්ගතවූ වියලි බෙන සහිත කොවුලක් වූ බටකැලයක් හෝ තෘණ කැලයක් හෝ වේද, නැගෙනහිර දිසාවෙන් ඇවිළගත් තණහුලක් ගත් පුරුෂයෙක් එළඹෙන්නේය. ගිනි ඇවිලීමෙහිලා දෝෂයක් මතුවන්නේද, ගින්නට ඉඩක් ලබන්නේද, යනාදියෙහි මෙනි. එහි හටගත් ධර්මයන් නිර්වාණය ද අරමුණුකොට ඇති හෙයින්, නිර්වාණයෙහි පිහිටන ස්වභාවයෙන් හේතු ආකාරයෙන් උපදවන ලද හෙයින්, යම් චිත්තයාගේ ඒකාග්‍රතා සංඛ්‍යාත, උපචාර අර්පණාභේද යම් අවිකේශපයක් වේද, එය සමාධියයි, විදර්ශනාවෙන් පසුව උපදවන ලද නිර්වේදභාගි සමාධිය නිර්දිෂ්ට වේ. එහෙයින්ම පඨමං විපසසනා පච්ඡා සමථොයි යු.සේයි.

යුගනන්ධ නිර්දේශයෙහි, යට සුත්‍රාන්ත වර්ණනයෙහි කියන ලද, යුගනන්ධ ක්‍රමය ප්‍රථම නිර්දේශ ද්වයයෙන්ම ප්‍රකටය. මාර්ගක්‍ෂණයෙහි යුගනන්ධ ක්‍රමය අප්‍රකටය. එහෙයින් පූර්වභාගයෙහි අනේකාන්තික යුගනන්ධ භාවනාව නොකියා මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ඒකාන්තයෙන් ලැබෙන යුගනන්ධ භාවනාවම දක්වනුයේ 'සොළසහි ආකාරෙහි' යන ආදිය වදාළහ. එහි ආරම්භකවේදය යන එල්ලීම් අර්ථයෙන්, අරමුණු වශයෙන් යැයි අර්ථයි. සෙස්සෙහිද මෙසේය. ගොවරට්ඨන යනු අරම්භණාර්ථය ඇතිකල්හිද, පිහිටවිය යුතු අර්ථයෙන්, පහාණවේදය යනු දුරුකිරීම

අර්ථයෙන්, පරිවහාගට්ඨන යන ප්‍රභාණය ඇතිකල්හිද නැවත නොගැනීමෙන් පරිත්‍යාගාර්ථයෙන්, වූට්ඨානට්ඨන යනු උඩට නැගීම් අර්ථයෙන්, විවට්ඨනට්ඨන යනු උඩට නැගීම් ඇති කල්හිද, පුත්‍රාවර්තන නොවන ආකාරයෙන් නැවතීම් අර්ථයෙන්, සන්තට්ඨන යනු නිවීම් අර්ථයෙන්, පණිතට්ඨන යනු නිවීම් ඇතිකල්හිද උතුම් අර්ථයෙන් නොතැවීම් අර්ථයෙන්, විමුක්තට්ඨන යනු බැඳීම්වලින් ඉවත්වූ අර්ථයෙන්, අනාසවට්ඨන යනු බන්ධනයන්ගෙන් මිදීම් ඇති කල්හිද, අරමුණුකොට පවත්නා ආශ්‍රව විරහිතාර්ථයෙන්, කරණට්ඨන යනු ගිලානොබැස, පාවීම් අර්ථයෙන්, ඉක්මවීම් අර්ථයෙන්, අනිමිතතට්ඨන යනු සංස්කාර නිමිති විරහිතාර්ථයෙන්, අපපණිනිතට්ඨන යනු තෘෂ්ණා ප්‍රාර්ථනා විරහිතාර්ථයෙන්, සුඤ්ඤතට්ඨන යනු තෘෂ්ණා වශයෙන් ඇතුළට වැදීම් විරහිතාර්ථයෙන්, එකරසට්ඨන යනු එක කෘත්‍යාර්ථයෙන්, අනනිවහනතට්ඨන යනු ඔවුනොවුන් නොඉක්මවන අන්‍යාර්ථයෙන්, යුගනන්ධට්ඨන යනු යුගලකාර්ථයෙන්, උද්ධවං පජහතො අවිජ්ජං පජහතො යනු යෝගියා හට එයට එයට ප්‍රතිපක්‍ෂතා ප්‍රභාණ වශයෙන් යු.සේයි. මෙහි නිරොධො යනු නිර්වාණයමය.

අඤ්ඤමඤ්ඤං නාති වත්තනති යනු ඉදින් සමථය විදර්ශනාව ඉක්මවා යන්නේද, මැළිභාව පාක්ෂික හෙයින් සමථයෙහි සිත කුසිතතාව සඳහා පවතින්නේය. ඉදින් විදර්ශනාව සමථය ඉක්මවා යන්නේද? නොසත්සුන් පාක්ෂික හෙයින් විදර්ශනාවෙහි සිත නොසත්සුන් බව සඳහා පවතින්නේය. එහෙයින් සමථය විදර්ශනාව නොඉක්මවනුයේ කුසිතතායෙහි පතිතවීම් නොකරයි. විදර්ශනාව සමථය නොඉක්මවනුයේ නොසත්සුන්තායෙහි පතිතවීම් නොකරයි. සමථය සමච පවත්වනුයේ විදර්ශනාව නොසත්සුන් බවට වැටීමෙන් රකියි. විදර්ශනාව සමච පවත්වනුයේ සමථය කුසිතතාවයට වැටීමෙන් රකියි. මෙසේ මේ ද්වයය ඔවුනොවුන් නොඉක්මවන කෘත්‍යයෙන් ඒක කෘත්‍යයව සමච පවත්නාහු ඔවුනොවුන් නොඉක්මවන්නාහු අර්ථ සිදුකරන්නාහු වෙති. ඔවුන්ගේ මාර්ගක්‍ෂණයෙහි යුගනන්ධත්වය උට්ඨානගාමිණී විදර්ශනා ක්‍ෂණයෙහි යුගනන්ධත්ව වේ. ප්‍රභාණ පරිත්‍යාග, වූට්ඨාන විවට්ඨන කරණයන්ගේ මාර්ග කෘත්‍යය වශයෙන් කියන ලද හෙයින්, සියලු මාර්ග කෘත්‍යයාගේ දර්ශනය සඳහා උද්ධව සහගත කෙලෙස්ද, ස්කන්ධයෝද, අවිද්‍යා සහගත කෙලෙස්ද, ස්කන්ධයෝද නිර්දිෂ්ටයහ. සෙස්සන්ගේ එසේ නොකියන ලද හෙයින්, ප්‍රතිපක්ෂ ධර්ම මාත්‍රයක් දැක්වීම් වශයෙන් උද්ධවය හා අවිද්‍යාවම නිර්දිෂ්ටය.

විවට්ඨතො යනු නොපෙරළෙන අයුරින් නවතන්නාහුට, සමාධි කාමාසවා විමුක්තො හොති යනු සමාධියට කාමච්ඡාදය ප්‍රතිපක්‍ෂ හෙයින් යු.සේයී. රාගවිරාගා යනු රාගයෙහි විරාගය සමතික්‍රමණය මෙයට ඇත්තේනුයි රාගවිරාගයි. රාග විරාගයෙන් යනු පංචමී වචනයි, එසේම අවිජජා විරාගා වෙතො විමුක්ති යනු මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත සමාධිය. පඤ්ඤා විමුක්ති යනු මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ප්‍රඥාව. කරතො යනු තරණය කරන්නාහුට, සබ්බ පණ්ඩිති රාග, ද්වේෂ, මෝහ ප්‍රණීධීන් ඇතුළු සියලු ප්‍රාර්ථනාවන්ගෙන්, මෙසේ තුදුස් ආකාරයෙන් විසඳ, ඒකරසාර්ථයද, නොඉක්මවන අර්ථයද නොවිසඳම, ඉමෙහි සොළසහි ආකාරෙහි ආදිය කීහ. කුමක් හෙයින්ද යත්? ඒ තුදුස් ආකාරයන්ගේ එකිනෙක අවසානයෙහි, එක්රස වෙයි. යුගතත්‍ව වෙයි. ඔවුනොවුන් ඉක්මවයි. නිර්දේශිත හෙයින්, එම දෙයාකාරයෝම නිර්දේශ කරන ලද්දාහුම වෙති. එහෙයින් සොළසකිනැයි වදාළහ. යුගතන්ධාර්ථය වනාහි උදෙසීමෙහිදනො කියන ලද්දේමය.

ධර්මෝද්ධවච්චාරයෙහි, අනිවචනො මනසි කරොතො ඔභාසො උපපජ්ජති යනු උදයව්‍යයානු පස්සනාවෙහි සිටියහුට, ක්‍රීඩිධ අනුපස්සනාවන්ගෙන් නැවත නැවත සංස්කාරයන් විදර්ශනා කරන කරන කල්හි නුවණ මේරීමට ගියකල්හි, තදංග වශයෙන් කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙන්, පිරිසිදු සිතැත්තනුට, අනිත්‍ය වශයෙන් හෝ, දුක් වශයෙන් හෝ අනාත්ම වශයෙන් හෝ මෙනෙහි කරන කෙණෙහි, විදර්ශනා ඤාණානුභාවයෙන් ප්‍රකෘතියෙන්ම ආලෝකය උපදී. පළමුව අනිත්‍ය වශයෙන් මෙනෙහි කරන කල්හි ආලෝකය කියන ලදී. අදක්ෂ විදර්ශකයා එම ආලෝකය උපන් කල්හි, මට මෙයට පෙර මෙබඳු ආලෝකයක් නූපන් වීරුය. ඒකාන්තයෙන් මාර්ගයට පැමිණියෙමි. එලයට පැමිණියෙමියි, නොමගම මාර්ගයැයිද එල නුවුයේම එලය යැයි ගනියි. නොමග මාර්ගයැයිද, නිඑලය එලයැයිද ගන්නාහුට විදර්ශනා විටීය උදුරා දමනු ලැබුයේ වේ. හෙතෙම විදර්ශනා විටීය අත්හැර, විකේෂපයට පැමිණියේ හෝ ආලෝකයම, තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි හැඟීම්වලින් හඟිනු ලබන්නේ හෝ හිඳී. මෙම ආලෝකය වනාහි ඇතැම් හික්‍ෂුචකට පර්යංකස්ථාන ප්‍රමාණයම බබළවනුයේ උපදී. ඇතමෙකුට ඇතුල්ගැබ, ඇතමෙකුට ගැබෙන් පිටද, ඇතමෙකුට සම්පූර්ණ විහරයද, ගව්වක්, අඩයොදුනක්, යොදුනක්, දෙයොදුනක් -පෙ- ඇතැමෙකුට පෘථුවිතලයෙහි සිට අකනිටා බඹලොව තෙක් ඒකාලෝක කරමින් පවතී. භාග්‍යවතුන් වහන්සේට වනාහි දසදහසක්

ලෝකධාතු බබළවමින් පහළවිය. මෙම ආලෝකය වනාහි සිව් අංගයන්ගෙන් සමන්විත ඝන අක්කාරයෙහි පවා ඒ ඒ ස්ථාන ආලෝක කරමින් උපදී.

ඔහාසො ධමමානි ඔහාසං ආවජ්ජති යනු මෙම ආලෝකය, මාර්ග ධර්මයයිද එළ ධර්මයයිද ඒ ඒ ආලෝකය මෙනෙහි කරයි. තතො විකේඛපො උද්ධවං යනු එම ආලෝකය තුළින් එය මාර්ගඑළ ධර්මයැයි ආවර්ජනා කිරීමෙන් යම් වික්ෂේපයක් උපදීද, එය උද්ධව්ව නමැයි අර්ථයි.

තෙන උද්ධවේවන විගහිත මානසො යනු එයින් මෙසේ උපදිනු ලබන උද්ධව්වයෙන් විරෝධයට පමුණුවන ලද සිතැතියේ, එම උද්ධව්වයෙන් හෝ එයට හේතු වූ එයට මූලික ක්ලේශෝත්පත්තියෙහි විරෝධයට පමුණුවන ලද සිතැති, විදර්ශක තෙමේ විදර්ශනා විටීයට බැස, වික්ෂේපයට හෝ එය මූලික ක්ලේශයන්හි හෝ සිටි හෙයින්, අනිත්‍ය වශයෙන්, දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් එළැඹ සිටීම් තත්වාකාරයෙන් නොදනී. එහෙයින් 'ධම්මුද්ධව්ව විගහිත මානසොයි' කියනු ලැබේ. මෙසේ යයි ශබ්දය යෙදිය යුතු වේ. සො සමයො යනු මෙසේ ආස්වාද වශයෙන් කිලිටි වූ සිතැති යෝගීහුටද ඉදින් විමසා බැලීම් උපදීද, හෙතෙම මෙසේ විශේෂයෙන් දැනගනී. විදර්ශනා නම් සංස්කාරාරම්මණය. මාර්ගඑළ නිර්වාණාරම්මණය. මෙම චිත්තයෝද සංස්කාරාරම්මණයහ. එහෙයින් මෙම ආලෝකය මාර්ගය නොවේ. උදයව්‍යය නුවණින් මනාව බැලීමම නිර්වාණයෙහි ලෞකික මාර්ගය යැයි මාර්ගාමාර්ග වෙන්කොට එම වික්ෂේපය දුරුකොට, උදයව්‍යයානුපස්සනාවෙහි පිහිටා සිට මනාව සංස්කාරයන්, අනිත්‍ය වශයෙන්, දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් විදර්ශනා කරයි. මෙසේ මනාව පරීක්ෂා කරන්නනුට, යම්කලෙකැ සිත ගෝචරාධ්‍යාත්ම සංඛ්‍යාත ආරම්මණයෙහිම පිහිටා නම් මනාව හිඳිනම්, එකඟ වේනම් එබඳු සමයක් වේ. මෙසේ නොදක්නේ වනාහි මාර්ගයට එළයට පත්වූයෙමියි අධිමානික වේ.

යං තං චිත්තං යනු යම් ඒ විදර්ශනා සිත, අජ්ඣත්තඤ්ඤාව යනු ගෝචරාධ්‍යාත්ම සංඛ්‍යාත අනිත්‍යානුපස්සනා අරමුණෙහි, ඤාණං උපපජ්ජති යනු රූපාරූප ධර්මයන් තුලනය කරන, තීරණය කරන, එම යෝගාවචරයාටම මුදාහළ සක්දෙවිරදුන්ගේ චුක්‍රායුධය මෙන් නොනසන ලද වේග ඇතියේ, සියුම් ඉතා දක්ෂ පැහැදිලි විදර්ශනා ඥානය උපදී.

පීති උපපජ්ජති යනු ඔහුට එසමයෙහි බුද්ධිකා, බණිකා, ඔක්කනතිකා, උබ්බෙගා එරණා යන මේ පස්වැදෑරුම් ප්‍රීතිය මුළු සිරුර පුරවමින් උපදී. පසසදධි උපපජ්ජති යනු ඔහුට එසමයෙහි කාය චිත්තයන්ගේ දාහය නොමැතියේමය. ගරුබව (දැඩිබව) නොමැත. කර්කශ බව නොමැත. අකර්මණ්‍යතාව නොමැත. ගිලන් බව නොමැත වක්බව නොමැත. එකල්හි වනාහි ඔහුගේ කාය චිත්තයෝ සංසුන් වූවාහු, සැහැල්ලු වූවාහු, මෘදු වූවාහු, කර්මණ්‍ය වූවාහු, ප්‍රගුණ වූවාහු, මනාව පිරිසිදු වූවාහු සෘජු වූවාහු වෙති. හෙතෙම මෙම සන්සිද්ධි ආදියෙන්, අනුගෘහිත කය හා සිතැතියේ, එසමයෙහි අමානුසි නම් ඇල්ම අනුභව කරයි. (සාමාන්‍ය මිනිසුන් විදින සැපත ඉක්මවා ගිය)

සුඤ්ඤාගාරං පට්ටයසස - සනත චිත්තසස හිකුට්ඨො
අමානුසී රති හොති - සමමා ධමමං විපසසතො

භූතාගාරයට පිවිසි ශාන්ත සිතැති හික්කුළුව, මනාව ධර්මය නුවණින් බලනකල්හි අමානුෂික ඇල්ම හටගනී.

යතො යතො සමමසති - ඛන්ධානං උදයබ්බයං
ලහති පීති පාමොජ්ජං - අමතං තං විජානතං

යම්කලෙකැ පටන් ස්කන්ධයන්ගේ උදයව්‍යය විමසා බලයිද? එය අමෘතයැයි දන්නා ලද්දේ එපමණ ප්‍රීති ප්‍රමෝදයක් ලබයි.

මෙසේ මොහුට මෙම අමානුෂික ඇල්ම සිදුකරන්නේ, ලහුතාදීන් සමග විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත කාය චිත්ත සන්සිද්ධි උපදී. සුඛං උපපජ්ජති යනු ඔහුට එකල්හි මුළුසිරුර පුරා ගලාබස්නා මෙන් විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සුවය උපදී. අධිමොකෙබ්බා උපපජ්ජති යනු ඔහුට එසමයෙහි චිත්ත චෛතසිකයන්ගේ අතිශය ප්‍රසාදය වූ, විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත ශ්‍රද්ධාව උපදී. පගගහො උපපජ්ජති යනු ඔහුට එසමයෙහි ඉතා ලිහිල් නුවු - ඉතා දැඩි නුවු, මනාව එසැවූ, විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත චිරියය උපදී. උපධ්‍යානං උපපජ්ජති යනු ඔහුට එකල්හි, මනාව එළැඹී, මනාව පිහිටි, සිටවූ, නොසෙල්විය හැකි පර්වතරාජයෙකු බඳු විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත සිහිය උපදී. හෙතෙම යම් යම් ස්ථානයක් ආවර්ජනය කෙරේද, එක්තැන් කරයිද, මෙනෙහි කෙරේද, ප්‍රත්‍යාවේක්ෂා කෙරේද, ඒ ඒ ස්ථානය ඔහුට

බැසගෙන පැනවැදී, දිව්‍යවක්‍ෂුර් ලාභීහුට පරලොව මෙන් සිහිය එළැඹ සිටී. උපෙක්කා යනු විදර්ශනෝපේක්‍ෂාවද ආවර්ජනෝපේක්‍ෂාවද වේ. එකල්හි සියලු සංස්කාරයන්හි මධ්‍යස්ථ ස්වභාව වූ විදර්ශනෝපේක්‍ෂාවද, මනෝද්වාරයෙහි ආවර්ජනෝපේක්‍ෂාවද බලවත්ව උපදී. එය ඒ ඒ ස්ථාන ආවර්ජනය කරන්නහුට, මුදාහළ සක්දෙව් රදුන්ගේ චුරායුධය මෙන්ද, කොළ ගොටුවක බහාලූ රත්වූ යකඩ හුලක් මෙන්ද, දක්‍ෂව, තික්‍ෂණව උසුලයි. මෙසේ විසුද්ධි මාර්ගයෙහි යුසේයි. 'විපසසනුපෙක්කා' යන මෙහි විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත තනු මධ්‍යස්ථුපේක්‍ෂාව යැයි ආචාර්යයෝ කියති.

විදර්ශනා ඥාණයන් ගනු ලබන කල්හි, ඥාණං උපපජ්ජති යයි විදර්ශනා ඥාණය ගණන් ගත් හෙයින්, පුනරුක්ති දෝෂය වේ. තෘතීය ධ්‍යාන වර්ණනාවෙහිද, සංස්කාරෝපේක්‍ෂා, විදර්ශනෝපේක්‍ෂාවන්හිද අර්ථ වශයෙන් ඒකිභාවය වේ. එම ප්‍රඥාවම කෘත්‍යය වශයෙන් දෙකඩ වූහයි යු.සේයි. එහෙයින් විදර්ශනා සම්ප්‍රයුක්ත තනු මධ්‍යස්ථුපේක්‍ෂාව කියනු ලබන කල්හි පුනරුක්ති දෝෂයද නොවේ. තෘතීය ධ්‍යාන වර්ණනාවෙහිද ගැළපේ. පඤ්ච ඉන්ද්‍රියයන්හි ඥාණය, අධිමෝක්‍ෂ, පග්‍රහ, උපට්ඨාන යැයි, ප්‍රඥේන්ද්‍රිය, ශ්‍රද්ධේන්ද්‍රිය, චිරියේන්ද්‍රිය, සතින්ද්‍රිය නිර්දේශ්වය. සමාධින්ද්‍රිය අනිර්දේශ්වය. යුගනන්ධ වශයෙන් සමාධින්ද්‍රිය නිර්දේශ කළයුතුමය. සමච පැවැති සමාධිය නැවැත එක්තැන් කිරීමෙහි උත්සාහ දුරුකිරීමෙන් උපේක්‍ෂා යයි යුසේයි.

නිකනති උපපජ්ජති යනු මෙසේ ආලෝකාදියෙන් සැදුම්ලත් විදර්ශනාවට ඇලුම් කරනුයේ සියුම් සංසුන් ආකාර වූ තෘෂ්ණාව හටගනී. කෙලෙස්සයි පරිග්‍රහණය කරන්ටද නොහැකි වේ. ආලෝකයෙහි යම්සේද, ඒවාහි කිසියම් එකක් හටගත් කල්හි යෝගාවචරයා, ඒකාන්තයෙන් මා හට මින්පෙර මෙවන් ඥාණයක්, මෙබඳු ප්‍රීතියක්, සංසිද්ධිමත්, සුවයක්, සිතෙහි ස්ථිරත්වයක්, උත්සාහවත් වීමක්, එළඹ සිටීමක්, උපේක්‍ෂාවක්, තෘෂ්ණාවක නූපන් විරූය. ඒකාන්තයෙන් මාර්ගයට පැමිණියෙමි. එලයට පැමිණියෙමිසි, නොමගම මාර්ගයැයිද, එලනුවුවක්ම එලයෙකැයි ගනියි. නොමග මගයැයිද, එල නුවුවක් එලයයැයි ගන්නහුට විදර්ශනා වීථිය නොමගට පිළිපන්නේ වේ. හෙතෙම තමාගේ මුල් කමටහන අත්හැර තෘෂ්ණාවම ආස්වාද කරනුයේ හිඳියි. මෙහිද ආලෝක ආදිහු කෙලෙසුන්ට හේතුහෙයින් උපක්ලේශයි යුසේයි. අකුසල් නොවේ.

තෘෂ්ණාව වනාහි උපක්ලේශයද, උපක්ලේශ වස්තුවද වේ. වස්තු වශයෙන්ද ඒවා දසයකි. ග්‍රහණ වශයෙන් තිහකි. කෙසේද, මට ආලෝකය උපනැයි ගන්නා කල්හි දෘෂ්ටි ග්‍රාහය වෙයි. සිත්කලු ආලෝකයක් උපනැයි ගන්නා කල්හි මාන ග්‍රාහය වෙයි. ආලෝකය අස්වාදනය කරන්නනුට තෘෂ්ණා ග්‍රාහයයි, මෙසේ ආලෝකයෙහි දෘෂ්ටි, මාන, තෘෂ්ණා වශයෙන් ග්‍රාහත්‍රයයකි. සෙසු ප්‍රීති ආදීන්හිද එසේය. මෙසේ ග්‍රාහ වශයෙන් සමතිස් උපක්ලේශ වෙයි. දුක්ඛතො මනසිකරොතො අනත්තතො මනසිකරොතො යන වාරයන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථය දතයුතුය. එක් එක් අනුපස්සනා වශයෙන් වනාහි මෙහි එක් එක් විදර්ශනෝපක්ලේශෝත්පත්ති දතයුත්තාහ. තනි එකක් වශයෙන් නොවේ.

ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්හි මෙසේ හේද රහිත විදර්ශනා වශයෙන් උපක්ලේශයන් ඉදිරිපත්කොට නැවත හේද වශයෙන් ඉදිරිපත් කරනුයේ, රූපං අනිවචනො මනසි කරොතො ආදිය වදාළහ. එහි ජරා මරණං අනිවචනො උපට්ඨානං යනු ජරා මරණයාගේ අනිත්‍යය වශයෙන් වැටහීම පෙර කියන ලද සමතිස් උපක්ලේශයන්ගේ වශයෙන් අදක්‍ෂ, අව්‍යක්ත යෝගාවචරයා ආලෝකාදීන්හි විශේෂයෙන් කම්පාවෙයි. ආලෝකාදීන්හි එකින් එක එය මාගේය, එය මම වෙමි, එය මාගේ ආත්මයැයි මනාසේ දකියි. ඒ අර්ථය දක්වනුයේ ඔභාසෙ වෙව ඤාණෙව යන ගාථා ද්වයය වදාළහ.

එහි විකම්පනී යනු ආලෝකාදී අරමුණුවල නොයෙක් කෙලෙස් වශයෙන් විවිධාකාරයෙන් කම්පා වේ. සැලේ. යෙහි විතතං පවෙධනී යනු සන්සිද්ධි ආදී සුවයන්ගෙන් සිත, නොයෙක් කෙලෙස් වශයෙන් නානාප්‍රකාරයෙන් සැලේ. කම්පා වේ. පසසද්ධියා සුඛෙවෙව යෝගාවචරයා විවිධාකාරයෙන් කම්පාවේයයි සම්බන්ධය දතයුතුය. උපෙක්ඛා වජ්ජනාය වෙව යනු උපේක්‍ෂා සංඛ්‍යාත ආවර්ජනයෙන්ද විශේෂයෙන් කම්පා වේ. ආවර්ජනෝපේක්‍ෂාවෙන්ද විශේෂයෙන් කම්පා වේයයි අර්ථයි. විශුද්ධි මාර්ගයෙහි වනාහි 'උපෙක්ඛා වජ්ජනායංව' යයි යුසේයි. උපෙක්ඛා යව යනු යට කියන ලද ආකාර ඇති, උපේක්‍ෂාවෙන්ද තෘෂ්ණාවෙන්ද විශේෂයෙන් කම්පා වේයයි අර්ථයි.

මෙහිද, දෙවදැරුම් උපේක්‍ෂාවන්ගේ වශයෙන් නිර්දේශිත හෙයින්, යට උපේක්‍ෂාව හටගනියයි දක්වන ලද තන්හි, දෙයාකාරයෙන් අර්ථය

යු.සේයි. අනිත්‍යානුපස්සනාදීන්හිද, එකිනෙකම වූ ආවර්ජනෝපේක්‍ෂාවගේ යෙදෙන හෙයින්, එකිනෙකම වූ, අනුපස්සනාවෝ, අනිත්‍යය, අනිත්‍යය, දුක්ය, දුක්ය, අනාත්මය, අනාත්මයැයි නැවත නැවත වඩනු ලැබේ යයි යු.සේයි. දක්ෂ, නුවණැති, ව්‍යක්ත, බුද්ධිමත් යෝගාවචර තෙමේ, ආලෝකාදිය හටගත් කල්හි මෙම ආලෝකය මට උපන්නේය, එබඳු වූ මෙම ආලෝකය වනාහි, අනිත්‍යය, ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත්තේය. හේතුවකින් හටගත්තේය. ක්‍ෂය වන ස්වභාවයය, විනාශවන ස්වභාවයය, නොඇලිය යුතු ස්වභාවයකි. නිරුද්ධවන ස්වභාවයකැයි මෙසේ එය ප්‍රඥාවෙන් පිරිසිදියි. මනාව පරීක්‍ෂා කරයි. තවද ඔහුට මෙබඳු සිතක් වේ. 'ඉදින් ආලෝකය ආත්මය වන්නේද? ආත්මයැයි ගත්ට වටනේය. මෙය ආත්මය නොවූයේම ආත්මයැයි ගන්නා ලද්දේය. එහෙයින් මෙය වශයෙහි නොපවත්නා අර්ථයෙන් ආත්මියැයි දක්නේ දෘෂ්ටිය උගුලුවාලයි. ඉදින් ආලෝකය නිත්‍ය වන්නේද? නිත්‍යයැයි ගත්ට සුදුසුය. මෙය අනිත්‍යය වූයේම නිත්‍යයැයි ගන්නා ලද්දේය. එහෙයින් මෙය පැවත අභාවයට යන අර්ථයෙන් අනිත්‍යයැයි දක්නේ මාත්‍ය උගුලුවා ලයි. ඉදින් ආලෝකය සුවයෙක් වන්නේද? සුවයැයි ගත්ට වටනේය. මෙය දුක් ස්වභාව වූයේම සුවයැයි ගන්නා ලදී. එහෙයින් මෙය ඉපැත්ම විනාශය යනාදියෙන් මනා පීඩනයට පත්වන අර්ථයෙන් දුක්කැයි දක්නේ තෘෂ්ණාව මඩිනු ලැබේ. ආලෝකය යම්සේද, සෙස්සෙහිද එසේමය. මෙසේ මනාව පරීක්‍ෂාකොට, ආලෝකය, එය මාගේ නොවේ. එය මම නොවෙමි. එය මාගේ ආත්මය නොවෙමි යි මනාව දකියි. ඤාණය -පෙ- තෘෂ්ණාව එය මාගේ නොවේ. එය මම නොවෙමි. එය මාගේ ආත්මය නොවේ යයි මනාව දකියි. මෙසේ මනාව දක්නේ ආලෝකාදීන්හි කම්පා නොවේ. නොසැලේ. එහෙයින් එම අර්ථය දක්වනුයේ ඉමානි දසයානානි යන ගාථාව වදාළන.

එහි දස යානානි යනු ආලෝකාදීහුය. පඤ්ඤා යසස පරිවිතා යනු යමක්නු විසින් උපක්ලේශයන්ගෙන් මුක්ත ප්‍රඥායෙන්, පුරුදුකරන ලද්දානු නැවත නැවත ස්පර්ශ කරන ලද්දානු, මනාව වඩන ලද්දානුය. ධම්මුද්ධව ඩුසලො භොති යනු ප්‍රඥායෙන් පුරුදු කරන ලද, දස ස්ථාන ඇති එම යෝගාවචරයා, පෙර කියන ලද ආකාර ඇති ධර්මෝද්ධව්වයෙහි නිසි ස්වභාව ප්‍රතිවේධයෙන් දක්ෂ වේ. නව සමෙමානං ගව්ඡනි යනු ධර්මෝද්ධව්වයෙහි දක්ෂතායෙන්ම තෘෂ්ණා, මාන, දෘෂ්ටි උගුළුවා දැමීම වශයෙන් මුළාවට නොයේ.

පෙර කියන ලද ආකාරයම, වෙනත් ක්‍රමයකින් ප්‍රකටකොට දක්වනුයේ, විකබ්පසති වෙව කිලිසසතිව යනාදී ගාථාව වදාළහ. එහි මඤ්චාඥ යෝගාවචර තෙමේ, ආලෝකාදීන්හි විකේෂ්පයද, සෙසු ක්ලේශෝත්පත්තියටද පැමිණේ. මධ්‍යම ප්‍රාඥ තෙමේ විකේෂ්පයටම පැමිණේ. සෙසු ක්ලේශෝත්පත්තියට නොපැමිණේ. හෙතෙම අධිමානික වේ. තික්ෂණ ප්‍රාඥයා විකේෂ්පයට පැමිණද, එම අධිමානස දුර්ලා විදර්ශනාව අරඹයි. අති තික්ෂණ ප්‍රාඥ තෙමේ විකේෂ්පයට නොපැමිණේ. සෙසු ක්ලේශෝත්පත්තියට නොපැමිණේ. විකබ්පසති වෙව යනු ඔවුනතර මඤ්චාඥ තෙමේ ධර්මෝද්ධව්ව සංඛ්‍යාත විකේෂ්පයටද පැමිණේ. කිලිසසතිව යනු තෘෂ්ණා, මාන, දෘෂ්ටි යන කෙලෙසුන්ගෙන් කෙලෙසෙනු ලැබේ. බාධා කෙරෙයයි අර්ථයි. වචන විතත භාවනා යනු ඒ මන්ද ප්‍රාඥයාට, විදර්ශනා විත්ත භාවනාව කෙලෙසුන් කෙරෙහිම පිහිටා සිටින හෙයින් ප්‍රතිපක්ෂතා නසන ලද හෙයින් ව්‍යුත වේ. බිඳවැටේ යයි අර්ථයි.

විකබ්පති න කිලිසසති යනු මධ්‍යම ප්‍රාඥ තෙමේ විකේෂ්පයෙන් විකේෂ්පයට පත්වේ. කෙලෙසුන්ගෙන් කිලිටි නොවන්නේය. භාවනා පරිත්‍යාගි යනු ඒ මධ්‍යම ප්‍රාඥයාට අධිමානික හෙයින්, විදර්ශනා ආරම්භ අභාවයෙන් විදර්ශනාවෙන් පිරිහෙයි. නොපවතී යයි අර්ථයි. විකබ්පති න කිලිසසති යනු තික්ෂණ ප්‍රාඥ තෙමේද, විකේෂ්පයෙන් විකේෂ්පයට පත්වේ. කෙලෙසුන්ගෙන් කිලිටි නොවන්නේය. භාවනා න පරිත්‍යාගි යනු එම තික්ෂණ ප්‍රාඥයා හට විකේෂ්පය ඇතිකල්හිද, එම අධිමාන විකේෂ්පය අත්හැර විදර්ශනාරම්භය යෙදීමෙන්, විදර්ශනා භාවනාව නොපිරිහේ. පවතියයි අර්ථයි. නව විකබ්පතෙ විතතං න කිලිසසති යනු අති තික්ෂණ ප්‍රාඥයාට සිත විකේෂ්පයෙන් විකේෂ්පයට පත් නොවේ. කෙලෙසුන්ගෙන් කිලිටි නොවේ. න වචන විතත භාවනා යනු ඔහු විදර්ශනා විත්ත භාවනාවෙන් ව්‍යුත නොවේ. විකේෂ්ප ක්ලේශ අභාවයෙන් නිසිතැන සිටියයි අර්ථයි. ඉමෙහි වතුහි ධානෙහි යනාදීන්හි දැන් කියන ලද මෙම කරුණු සතරෙන්ද, හේතු වූ, කාරණා වූ, ඕභාසාදී දස ස්ථානයෙහි 'චිත්තයාගේ සංකේෂ්පයෙන්ද, විකේෂ්පයෙන්ද, විරෝධයට පමුණුවන ලද සිත, විකේෂ්ප ක්ලේශෝත්පත්ති විරහිත සතරාකාරයන්හි දක්ෂ, මහා ප්‍රාඥ යෝගාවචර තෙමේ මන්ද ප්‍රාඥාදී ක්‍රීඩා යෝගාවචරයින්ගේ මනස මෙසේ මෙසේ වේයයි නා නා අයුරින් දැනිය යුතු සම්බන්ධතා වශයෙන් අර්ථ වර්ණනා දතයුත්තාහ. සංඛෙපො යනු විත්ත විකේෂ්පයාගේද, කෙලෙසුන්ගේ උත්පත්ති වශයෙන් චිත්තයාගේ මැළිබව දතයුතුය.

විකේතපො යනු විකේෂ්ප වේ. කිලිටි නොවන්නේය යන දෙනන්හි කියන ලද විකේෂ්ප වශයෙන් චිත්තයාගේ නොසන්සුන් බව දතයුතුය.

යුගනන්ධ කථා වර්ණනා නිමි.

යුගනන්ධ ගුණය ආර්ය මාර්ගයාගේ වශයෙන්, සත්‍යාර්ථය, සත්‍යය ප්‍රතිචේධ විශේෂය, සත්‍ය ලක්ෂණ, විධානයද ගෙනහැර දක්වමින්, දේශිත සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම සත්‍ය කථායෙහි පෙර නුච්චි වීරු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි, එහි සූත්‍රාන්තයෙහි, තථානි යනු යථා ස්වභාව වශයෙන් සත්‍යයෝ, යථා ස්වභාව වූම, ධර්ම සමූහය සත්‍යාර්ථයෙන් සත්‍යයෝයි. සත්‍යාර්ථය ප්‍රථම ඥාණ නිර්දේශ වර්ණනායෙහි යුජ්ජයි. අවිතථානි යනු කියන ලද ස්වභාවයෙහි වෙනස් ස්වභාව විරහිත, සත්‍යයෝ අසත්‍යයෝ නම් නොවෙති. අනඤ්ඤාථානි යනු අන්‍ය ස්වභාව විරහිත, අසත්‍යයෝ, සත්‍යයෝ නම් නොවෙති. ඉදං දුක්ඛන්ති භික්ඛවෙ තථමේතං යනු මහණෙනි, මෙය දුක්ඛයයි යමක් ගැන කියයිද, එය යථා ස්වභාව හෙයින් සත්‍යය, දුක් දුක්කේමය, කියන ලද ස්වභාවයෙහි වෙනස් ආකාරයක් නොමැති හෙයින් අවිතථංයි. දුක් දුක්කේමය නොවන්නේ නොවේ. අන් ස්වභාව විරහිත හෙයින් අනඤ්ඤාථංයි. දුක් සමුදය ආදී ස්වභාවයකට පත් නොවේ. සමුදයාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. තථට්ඨන යනු නිසි ස්වභාවාර්ථයෙන්, පිළිනාර්ථාදීහු ඥාණ කථායෙහි කියන ලද අර්ථමය. එක පටිච්චේධානි යනු එක් මාර්ග ඥාණයෙන් වන ප්‍රතිචේධය, එක්තැන්ව වූ ප්‍රතිචේධය ඒවාටනුයි එකපටිච්චේධානියි, අනත්තට්ඨන යනු සිව් සත්‍යයන්ගේ ආත්ම විරහිත හෙයින් අනාත්මාර්ථයෙන් එය විශුද්ධි මාර්ගයෙහි යුජ්ජයි. 'පරමාර්ථ වශයෙන් සියලුම සත්‍යයෝ, චේද, කාරක, නිබ්බූත, ගමක අභාව හෙයින් ශුන්‍යයයි දතයුත්තාහ. එහෙයින් එය යුජ්ජයි.

දුක්ඛමෙවහි න කොච්ඡි දුක්ඛිතො - කාරකො න කිරියාව විජජති
අභි නිබ්බුති න නිබ්බුතොපුමා - මගගමභි ගමකො න විජජති

දුක්කේම වේ. දුක්කට පත් කිසිවෙක් නොමැත. කරන්නෙක් නොමැත. ක්‍රියාවක් පමණක් විද්‍යමාන වේ. නිවීමක් ඇත. නිවුණු පුද්ගලයෙක් නොමැත. මාර්ගය ඇත. ගමන් කරන්නෙක් විද්‍යමාන නොවේ.

ධූව සුභ සුඛතත සුඤ්ඤං - පුරිම ද්වය මතත සුඤ්ඤම මත පදං
 ධූව සුභ අතත විරහිතො - මගො ඉති සුඤ්ඤතා තෙසු'ති

පුරිම ද්වයය නිත්‍ය, ශුභ, සුව ආත්ම ශුන්‍යයි. අමෘතපදය වූ නිර්වාණය ආත්ම ශුන්‍යයි. මාර්ගය නිත්‍ය, සුව, ආත්ම විරහිතයි. මෙසේ ඒවාහි ශුන්‍යතාවයි.

සච්චට්ඨෙන යනු බොරු නොකියන අර්ථයෙන්, පටිච්චට්ඨෙන යනු මාර්ග ඝෂණයෙහි අවබෝධ කළයුතු අර්ථයෙන්, එක සංගහිතාහිති යනු සත්‍යාර්ථාදී වශයෙන් එකෙකි අර්ථයෙන් සංග්‍රහ කරන ලදහ. එකත්ව ග්‍රහණයට ගියාහුයයි අර්ථයි.

යං එක සංගහිතං තං එකතතං යනු යම්හෙයකින් එකෙකි අර්ථයෙන් සංග්‍රහ කරන ලද්දේද, එහෙයින් එකත්වයයි අර්ථයි. සත්‍යයන් බොහෝ වූයේද, ඒකත්වය අපේක්‍ෂාකොට ඒකච්චනය කරන ලදී. එකතතං එකෙන ඤාණෙන පටිච්ඡක්කති යනු චතුසත්‍යයන්ගේ පූර්වභාගයෙහි නානත්වය හා ඒකත්වය, ස්වාචස්ථිත්ව ව්‍යවස්ථාපනය කොට සිටියේ මාර්ගඝෂණයෙහි එක් මාර්ග ඤාණයෙන් තර්ථාර්ථාදීන්වය ඒකත්වයෙන් ප්‍රතිචේධ කරයි. කෙසේද? නිරෝධ සත්‍යයෙහි, සත්‍යාර්ථාදී වූ ඒකත්වය, අවබෝධ කළ කල්හි, සෙසු සත්‍යයන්ගේද, සත්‍යාර්ථාදී වූ, ඒකත්වය අවබෝධ කරන ලද්දේම වේ. යම්සේ පූර්වභාගයෙහි පංචස්කන්ධයන්ගේ නානත්වකත්වය, ස්වාචස්ථිත්ව, ව්‍යවස්ථාපනයකොට සිටියහුට මාර්ගයෙන් නැගී සිටුනා කල්හි අනිත්‍ය වශයෙන් හෝ දුක් වශයෙන් හෝ අනාත්ම වශයෙන් හෝ නැගී සිටිනහුට, එක් ස්කන්ධයෙකිහිද, අනිත්‍යාදී වශයෙන් දිට්‍තිකල්හි සෙසු ස්කන්ධයෝද, අනිත්‍යාදී වශයෙන් දුටුවාහුම වෙති. මෙයද එසේයයි දතයුතුය.

දුක්ඛසස දුක්ඛට්ඨො තථට්ඨො යනු දුක්ඛ සත්‍යයාගේ පීඩකිරීම් ආදී වූ සිව් වැදෑරුම් අර්ථය ස්වභාවාර්ථයෙන් සත්‍යාර්ථයි. සෙසු සත්‍යයන්හිද මෙම ක්‍රමයමැයි. ඒ සිව්වැදෑරුම් අර්ථයම, ආත්ම අභාවයෙන් අනතතට්ඨොයි කියන ලද ස්වභාවයෙහි මුසා නොබණනා හෙයින් සච්චට්ඨොයි මාර්ග ඝෂණයෙහි ප්‍රතිචේධ කළයුතු හෙයින් පටිච්චට්ඨොයි.

යං අනිච්චං යනාදිය සමානතා ලක්‍ෂණ පූර්වංගම කොට දක්වන

ලදී. එහි යං අනිවචං තං දුක්ඛං, යංදුක්ඛං තං අනිවචං යනු දුක් හටගන්නා මාර්ගය ගන්නා ලදී. එම ත්‍රිවිධ සත්‍යයෝම අනිත්‍ය වූවාහුම, අනිත්‍ය හෙයින් දුක්වූවාහුද වෙති. යං අනිවචං ව දුක්ඛඤ්ච තං අනත්තානි එම ත්‍රයයම ගන්නා ලද්දාහුය. යං අනිවචං ව දුක්ඛඤ්ච අනත්තවානි යනු ඒ ත්‍රයයෙන් සහ නිරෝධ සත්‍යයද සංගෘහිතය. සතරම අනාත්මයහ. තං තථං යනු එම සත්‍ය චතුෂ්කය සත්‍ය ස්වභාව වූයේ, තං සචං යනු එම සත්‍ය චතුෂ්කයම යථා ස්වභාවයෙහිලා මුසා නොබණන සුද්‍රය.

නවහාකාරෙහි යන ආදීන්හි 'මහණෙනි, සියල්ල විශිෂ්ට ඥාණයෙන් දතයුතුය' යන වචනයෙන් විශේෂ දැනුම් අර්ථයෙන් දුක්ඛයාගේ විශේෂ දැනීම් අර්ථයෙහි, සමුදයාගේ ප්‍රභාණාර්ථයෙහි, මාර්ගයාගේ වැඩිම් අර්ථයෙහි, නිරෝධයාගේ සාක්‍ෂාත් කිරීම් අර්ථයෙහි, මෙහි චතුරාර්ය සත්‍යයන්හි ආවේණික ලක්‍ෂණයන් වූ, විශේෂ ඥාණයෙන් දැනීම යෙදෙන හෙයින් විශේෂ ඥාණයෙන් දැනීම් අර්ථයෙන් සිව්සස් දර්ශනයෙන ප්‍රභාණය යෙදෙන හෙයින් ප්‍රභාණාර්ථයෙන් සිව්සස් වැඩිම් යෙදෙන හෙයින් භාවනාර්ථයෙන්, සිව් සස්ති සාක්‍ෂාත් කිරීම් යෙදෙන හෙයින් සාක්‍ෂාත් කිරීම් අර්ථයෙන් නිර්දේශිත යැයි දතයුතුය. නවහාකාරෙහි තථට්ඨෙන යනාදීන්හි පළමුව කියන ලද ආකාරයෙන්ම යෙදීම් කළයුත්තාහ. ද්වාදසහි ආකාරෙහි යන ආදීන්හි සත්‍යාර්ථාදීහු ඥාණ කථායෙහි කියන ලද අර්ථයි. ඒවාහි නිර්දේශයෙහිද කියන ලද අයුරින්ම යෙදීම් දතයුතුය.

සචවාතං කති ලක්ඛණානි යනාදීන්හි මත්තෙහි කිවයුතු ෂට් ලක්‍ෂණයන් සංඛත අසංඛත වශයෙන් දෙකඩකොට දෙව ලක්ඛණානිසි වදාළහ. එහි සංඛත ලක්ඛණඤ්ච අසංඛත ලක්ඛණංව යනු මහණෙනි, මේ සංඛතයාගේ සංඛත ලක්‍ෂණත්‍රයයකි. ඉපැත්ම පෙනේ. විනාශය පෙනේ. සිටියහුගේ (පැවති ද්‍රව්‍යයෙහි) විනාශය පෙනේ. මහණෙනි, මේ අසංඛතයාගේ අසංඛත ලක්‍ෂණ ත්‍රයයකි. ඉපැත්ම නොපෙනේ. විනාශය නොපෙනේ. සිටියහුගේ (පැවති ද්‍රව්‍යයෙහි) වෙනස් ආකාරය නොපෙනේ. මෙසේ කී කල්හි සංඛතයාගේ සංඛත යන ලක්‍ෂණයද, අසංඛතයාගේ අසංඛත යන ලක්‍ෂණයද වේ. සංඛතය ලක්‍ෂණය නොවේ. ලක්‍ෂණය සංඛතය නොවේ. සංඛතයෙන් තොරව ලක්‍ෂණය පනවන්ට (දක්වන්ට) නොහැකිය. ලක්‍ෂණයෙන් තොරව සංඛතයද නොහැකිය.

නැවත එම ලක්ෂණ ද්වයයම විස්තර වශයෙන් ඉදිරිපත් කරනුයේ, ඡ ලක්ඛණානිසි වදාළහ. සංඛතානං සව්වානං යනු දුක්ඛ, සමුදය, මාර්ග යන සත්‍යයන්හි, ඒවා වනාහි ප්‍රත්‍යයන් හා එක්ව කළ හෙයින් සංඛතය. උපපාදො යනු ඉපැත්මයි. පඤ්ඤායති යනු දැනගනු ලැබේ. වයො යනු භංගයයි. ධීතානං අඤ්ඤාප්තතං යනු ස්ථිති ප්‍රාප්තියින්ගේ වෙනස් ස්වභාවය වූ ජරාවයි. ත්‍රිවිධ සංඛත සත්‍යයන්ගේ හටගත් හෙයින් ඉපැත්ම, විනාශය, වෙනස් ස්වභාවයට පත්වීම යුක්තයි. එම උත්පාද, ජරා, භංගයාගේද, අනිෂ්පන්න හෙයින් උත්පාද, ව්‍යය, වෙනස් ස්වභාවය නොකිවයුතුය. (නොයෙදේ) සංඛත නිශ්චිත හෙයින් උත්පාද, ව්‍යය, වෙනස් ස්වභාවය නොපෙනේ යයි නොකිව යුතුය. ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දෑ වෙනසට පත්වන හෙයින් සංඛතයයි කිවයුතුය. දුක්ඛ, සමුදයයන්ගේ, උත්පාද, ජරා, භංග සත්‍යයන්ට ඇතුළත් විය. මාර්ග සත්‍යයාගේ උත්පාද, ජරා, භංග සත්‍යයන්ට ඇතුළත් වී යි නො කියති. එහි සංඛතයන්ගේ, උත්පාද ෂක්‍යයෙහි, සංඛතද, උත්පාද ලක්ෂණයද, කාල සංඛ්‍යාත එහි ෂක්‍යයද පෙනේ. (ප්‍රකට වේ). ඉපැත්ම ඉක්මගිය කල්හි, සංඛතද, දිරිමි ලක්ෂණයද, කාල සංඛ්‍යාත එහි ෂක්‍යයද පෙනේ. භංග ෂක්‍යයෙහි සංඛතද, දිරිමද, භංග ලක්ෂණයද, කාල සංඛ්‍යාත එහි ෂක්‍යයද පෙනේයයි බන්ධක වර්ග අටුවායෙහි යු.සේයි. අසංඛතස්ස සව්වස්ස යනු නිරෝධ සත්‍යයාගේ, එය ප්‍රත්‍යයන් හා එකතුව නොකරන ලද හෙයින්, තෙමේම නිපන්නේනුයි අසංඛතයයි. ධීතස්ස යනු නිත්‍ය වූ හෙයින් සිටියනුගේ ස්ථානගත නොවීම, නැවත එම ලක්ෂණ ද්වයයම විස්තර වශයෙන් දක්වනුයේ ද්වාදස ලක්ඛණානිසි වදාළහ.

වතුනතං සව්වානං කති කුසලා යනාදීන්හි අබ්‍යාකතං යනු විපාක, ක්‍රියා, රූප, නිර්වාණ යන සිව් අව්‍යාකෘතයන්හි නිර්වාණාව්‍යාකෘතයයි. සතරම කුසල්, අකුසල් වශයෙන් ප්‍රකාශ නොකළ හෙයින් අව්‍යාකෘතයෝයි. සියා කුසලං යනු කාමාවචර, රූපාවචර, අරූපාවචර කුසලයන්ගේ වශයෙන් කුසලද වන්නේය. සියා අකුසලං යනු තෘෂ්ණාව හැර සෙසු අකුසල් වශයෙන්, සියා අබ්‍යාකතං යනු කාමාවචර රූපාවචර, අරූපාවචර විපාක, ක්‍රියාවන්ගේද, රූපයන්ගේද වශයෙන්, සියා තිණි සව්වානි ආදීන්හි සංගහිතානි යනු ගණනා ලදහ, වස්තුවසෙන යනු අකුසල, කුසල, අව්‍යාකෘත, දුක්ඛ, සමුදය, නිරෝධ, මාර්ග සංඛ්‍යාත වස්තු වශයෙන්, යං දුක්ඛ සව්වං අකුසල යනු තෘෂ්ණාව හැර සෙසු අකුසල්. අකුසලට්ඨන දෙව් සව්වානි එක සවේචන සංගහිතානි යනු මෙම දුක්ඛ, සමුදය යන ද්වි සත්‍යයෝ අකුසලාර්ථයෙන් එක් සත්‍යයෙකින් ගණනා ලදහ. අකුසල සත්‍යනම්

වේයයි අර්ථයි. එකසව්‍යං ද්විති සවෙවති සංගහිතං යනු එක් අකුසල සත්‍යයක්, දුක්ඛ සමුදය යන සත්‍යය දෙකෙකින් ගණනා ලදී. යං දුක්ඛ සව්‍යං කුසලං යනු ත්‍රෛභූමක කුසලයයි. මෙම දුක්ඛ, මාර්ග යන ද්වි සත්‍යයන් කුසලාර්ථයෙන් එක් සත්‍යයෙකින් ගණනා ලද්දේ කුසල සත්‍යය නම් වේ. එක් කුසල සත්‍යය දුක්ඛ, මාර්ග යන ද්වි සත්‍යයන්හි ගණනා ලදී. යං දුක්ඛ සව්‍යං අබ්‍යාකතං යනු ත්‍රෛභූමික විපාක ක්‍රියා හා රූපයද වේ. මෙම දුක්ඛ නිරෝධ යන ද්වි සත්‍යයෝ අව්‍යාකෘතාර්ථයෙන් එක් සත්‍යයෙකින් ගණනා ලදහ. එක් අව්‍යාකෘත සත්‍යයකි. දුක්ඛ, නිරෝධ යන ද්වි සත්‍යයන්හි ගණනා ලදී. තිති සචානි එක සවෙවන සංගහිතානි යනු සමුදය, මාර්ග, නිරෝධ යන සත්‍යයෝ එක් අකුසල, කුසල, අව්‍යාකෘත ස්වභාව වූ දුක්ඛ සත්‍යයෙහි ගණනා ලදහ. එකං සව්‍යං තිති සවෙවති සංගහිතං යනු එක් දුක්ඛ සත්‍යය වෙන්ව අකුසල, කුසල, අව්‍යාකෘත ස්වභාව වූ සමුදය, මාර්ග, නිරෝධ සත්‍යයකින් ගණනා ලද්ද වේ. සමහරු වනාහි දුක්ඛ, සමුදය, සත්‍ය අකුසලාර්ථයෙන් එක් සත්‍යයෙකින් ගණනා ලදැයිද දුක්ඛ, මාර්ග සත්‍යයන් කුසලාර්ථයෙන් මාර්ග සත්‍යයෙන් ගණනා ලදැයිද දර්ශනාර්ථයෙන් නොවේයයිද වේ. දුක්ඛ, නිරෝධ සත්‍යයන් අව්‍යාකෘතාර්ථයෙන් නිරෝධ සත්‍යයෙන් ගණනා ලදැයිද අසංඛතාර්ථයෙන් නොවේයයිද වර්ණනා කරති.

නැවත අන්‍ය සූත්‍රාන්තයක්හුගේ අර්ථ වශයෙන් සත්‍ය ප්‍රතිවේධය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ, පුබ්බෙ මෙ භික්ඛවෙ ආදීකොට ඇති සූත්‍රාන්තය ඉගනනැර දැක්වූ, එහි පුබ්බෙ මෙ භික්ඛවෙ සමෙබ්බා යනු මහණෙනි, මාගේ සම්බෝධියෙන් සර්වඥතා ඥානයෙන් පූර්වයෙහි, අනභි සමබුද්ධසස සියලු ධර්මයන් ප්‍රතිවේධ නොකළ, බොධිසත්තසෙසවසතො යනු බෝධි සත්ත්වයෙකු වූයේම, එතදහොසි යනු බෝධිපර්යංකයෙහි හුන්නා වූ මට ඉබ්බදු සිතිවිල්ලක් වූයේය. අසසාදො යනු රසවිඳිනුයි ආස්වාදයි. ආදීනවො යනු දෝෂයයි. නිසසරණං යනු ඉවත්වීමයි. සුඛං යනු සුවපත් වේනුයි සුඛංයි, යමෙකුට එය උපද්ද ඔහු සුවපත් කෙරෙයි අර්ථයි. සොමනසසං යනු ප්‍රීතිය හා සතුට යෙදීමෙන් සුන්දර වූ මනසක් වන්නේනුයි සුමනොයි, සුන්දර වූ මනසෙහි ස්වභාවය සොමනසසංයි, සුවයම ප්‍රීති යෝගයෙන් විශේෂයෙන් දක්වයි. අනිච්චං යනු ස්ථිර නොවේ. දුක්ඛං යනු දුක්ඛ හේතු හෙයින්ද, සංස්කාරයන්ගේ දුක්ඛතාව බැවින්ද දුක්ඛය. විපරිණාමධම්මං යනු සිය වශයෙහි නොපැවැත, දිරිමෙන් විනාශයට යාම් වශයෙන් පෙරැ ළිම් ස්වභාවකොට ඇත්තේය. එයින් අනාත්ම ස්වභාවය යු.සේයි. ඡන්ද්‍රාග

චිතයෝ යනු ඡන්ද සංඛ්‍යාත රාගයෙහි වැළැක්වීම වර්ණ රාගයෙහි නොවේ. ඡන්දරාගප්‍රභාණං යනු එම ඡන්ද රාගයෙහිම දුරැලීමයි. යාව කීවඤ්ච ආදීන්හි මෙම පඤ්චාපාදානස්කන්ධයන්ගේ යම්පමණ -පෙ- යථාභූතං නාබහඤ්ඤාසිං යනු අධික වූ ඤාණයෙන් ප්‍රතිවේධ නොකෙළෙමිද එතෙක් අනුතතරං සමමා සමෙබ්බාධං යනු අනුත්තර සර්වඤ්චාවය, අභිසම්බුද්ධෝ අවබෝධ කළ රහත්හු වෙමිසි නෙවාහං පටිඤ්ඤාසිං පිළිණ නොමැ කළෙමිසි සම්බන්ධතා වශයෙන් අර්ථයි. කීවඤ්ච යනු නිපාත මාත්‍රයයි. යතො යනු යම්භෙයකින් හෝ යම්කලෙකැ. අථ යනු අනතුරුව, ඤාණඤ්ච පන මෙ දසසනං උදපාදි යනු දර්ශන කෘත්‍ය කරණයෙන් දර්ශන සංඛ්‍යාත ප්‍රත්‍යවේක්ෂා ඤාණයද මට උපති. අකුප්පා යනු වෙනස් කරන්ට, සොලවන්ට නොහැකි වන්නේය. චිත්තති යනු අර්හත එල වීම්බන්තියයි. එම එල ප්‍රත්‍යවේක්ෂණයෙන්, මාර්ග නිර්වාණ ප්‍රත්‍යවේක්ෂණද යුක්තියි. අය මනනිමා ජාති යනු මෙය අවසන් ස්කන්ධ ප්‍රවෘත්තියයි. නන්දිදානි පුනර්භාවෝ යනු දැන් නැවැත ඉපැත්මක් නොමැත. ඉන් ප්‍රතිණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්ෂණය යු.සේයි. රහත්හට ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ නොවේ.

සත්‍ය ප්‍රතිවේධ ඤාණ යෝජනා ක්‍රමයෙහිද, අයං රූපසස අසසාදොති පහාණ පටිවෙධො යනු පූර්වභාගයෙහි තෘෂ්ණා සම්ප්‍රසක්ත රූපයෙහි අස්වාද යැයි දැන, මාර්ගක්ෂණයෙහි සමුදය ප්‍රභාණ සංඛ්‍යාත සමුදය සත්‍ය ප්‍රතිවේධය, සමුදය සවචං යනු සමුදය සත්‍ය ප්‍රතිවේධ ඤාණය, ආර්ය සත්‍යාරම්මණ ඤාණයද, 'යම්කිසි කුසල්දම් කෙණෙක් වෙන්ද, ඒ සියල්ල සිව් අරි සස්ති සූහයට යෙන් යනාදීන්හි මෙන් සත්‍යයයි යු.සේයි. අයං රූපසස ආදී නවොති පරිඤ්ඤා පටිවෙධො යනු පූර්වභාගයෙහි මේ රූපයෙහි ආදීනවයැයි දැන, මාර්ග ක්ෂණයෙහි, දුක විශේෂයෙන් දැනීම සංඛ්‍යාත, දුක්ඛ සත්‍යය ප්‍රතිවේධයයි, දුක්ඛ සවචං යනු දුක්ඛ සත්‍යය ප්‍රතිවේධ ඤාණයයි. ඉදං රූපසස නිසසරණනි සච්ඡිකිරියා පටිවෙධො යනු පූර්වභාගයෙහි මේ රූපයෙහි නිදහස්වීම යැයි දැන, මාර්ගක්ෂණයෙහි, නිරෝධය සාක්ෂාත් කිරීම් සංඛ්‍යාත නිරෝධ සත්‍ය ප්‍රතිවේධයයි, නිරොධ සවචං යනු නිරෝධ සත්‍යාරම්මණ වූ, නිරෝධ සත්‍ය ප්‍රතිවේධ ඤාණයයි. යා ඉමෙසු තීසු ධානෙසු යනු මෙම කියන ලද ආකාර ඇති දුක්ඛ, සමුදය, නිරෝධ යන ත්‍රයයෙහි, ප්‍රතිවේධ වශයෙන් පැවැති යම් දෘෂ්ටියක් යම සංකල්පයක්දැයි යා දිට්ඨි යෝ සංකප්පොයි යෙදීමය. භාවනා පටිවෙධො යනු මේ මාර්ග භාවනා සංඛ්‍යාත මාර්ග සත්‍යය ප්‍රතිවේධයයි, මග්ග සවචං යනු මාර්ග සත්‍ය ප්‍රතිවේධ ඤාණයයි.

නැවත වෙනත් ක්‍රමයකින්, සත්‍යයන්ද, සත්‍යප්‍රතිවේදියද, දක්වනුයේ, සව්වනි කතිභාකාරෙහි සව්වං යනාදිය වදාළහ. එහි සියලු සර්වඥ බෝසත්වරු, බෝධි පර්යංකයෙහි වැඩනුන්නාහු, ජරාමරණාදී වූ දුක්ඛ සත්‍යයට, ජාති ආදී වූ සමුදය කවරනම් හේතුවකින් හටගනින්නදැයි සොයති. එසේ සොයන්නාහු ජරා මරණාදී දුක්ඛ සත්‍යයට, ජාති ආදී වූ, සමුදය සත්‍යය ප්‍රත්‍යය වේයයි තීරණය කරන්නාහු පරිග්‍රහණය කරති. එහෙයින් එම සෙවීමද, එම පරිග්‍රහණයද සත්‍යයන්ගේ සෙවීම හෙයින්ද, පරිග්‍රහණය හෙයින්ද, සත්‍යයයි නිගමනය කොට එසනටෙය්න පරිග්‍රහණයෙහි යයි යුක්තය. මෙම ක්‍රමය පසේබුදුවරුන්ටද ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණයෙහි ලැබීමය. ශ්‍රාවකයින්ට වනාහි ශ්‍රවණය කිරීම් වශයෙන් ප්‍රත්‍යය පරිග්‍රහණය ලැබේ. පටිවේධටෙය්න යනු පූර්වභාගයෙහි, එසේ සොයන ලද්දා වූ හා පරිගෘහිතයෝද, මාර්ගක්‍ෂණයෙහි එක් ප්‍රතිවේධාර්ථයෙන්, කිනනිදානං යන ආදීන්හි නිදානාදීන් සියලු කාරණයන්ට පර්යාය වචනයි. යම්හෙයකින් එලය ගෙනදේද එය හේතුවයි. එහෙයින් එය ගනිවූ යයි අර්පණය කරවන්නාක් මෙනි. එහෙයින් නිදානයයි යුක්තය. යම්හෙයකින් එලය ඉන් උදාවේද? හටගනීද? ප්‍රභව වේද? එහෙයින් සමුදය ජාති ප්‍රභවයැයි යුක්තය. මේ වනාහි මෙහි අර්ථයි. එයට කුමක් නිදාන වූයේදැයි කිනනිදානයයි එයට කුමක් සමුදයදැයි කිං සමුදයං යි එයට කවර හටගැනීමක් දැයි කිං ජාතිකයි. එයට කවර ප්‍රභවයක්දැයි කිමසභවයයි එය හටගැන්මට, කියන ලද අර්ථයෙන්, නිදානයද, සමුදයද, ජාතියද ප්‍රභවයද වේ. එහෙයින් ජාති නිදානයයි ආදිය වදාළහ. ජරා මරණං යනු දුක්ඛ සත්‍යයයි. ජරා මරණ සමුදයං යනු එයට ප්‍රත්‍යය වූයේ සමුදය සත්‍යයයි. ජරා මරණ නිරොධං යනු නිරොධ සත්‍යයයි. ජරා මරණ නිරොධ ගාමිණී පටිපදං යනු මාර්ග සත්‍යයයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම සියලු පදයන්හි අර්ථය දතයුතුය.

නිරොධ පජානනා යනු අරමුණු කිරීමෙන් නිරෝධයෙහි දැනීම, ජාති සියා දුක්ඛසව්‍යං සියා සමුදය සව්වං යනු භව ප්‍රත්‍යයෙන් පැහැදිලි වන අර්ථයෙන්, දුක්ඛ සත්‍යය ජරා මරණයට ප්‍රත්‍යාර්ථයෙන් සමුදය සත්‍යයයි, සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

අවිජජා සියා දුක්ඛ සව්වං යනු ආශ්‍රව සමුදයෙන් අවිද්‍යා සමුදය සමුදයාර්ථයෙනි.

සත්‍යකථා වර්ණනාව නිමි.

සත්‍ය ප්‍රතිවේදී සිදුකරන, බෝධාංග විශේෂය දක්වන්නාවූ විසින් දේශිත, සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම බෝධාංග කථායෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනු වර්ණනාවයි. එහි සූත්‍රාන්තයෙහි බොජ්ඣංගා යනු බෝධියගේ හෝ බෝධියට අංගනුයි බොජ්ඣංග යයි යුජ්ජෙයි. යම් මේ ධර්ම සාමාග්‍රියෙන්, ලෝකෝත්තර මාර්ගක්‍ෂණයෙහි උපදින මැළි හා නොසන්සුන් පිහිටීම, කර්ම රැස්කිරීම, කාමසුඛල්ලිකානුයෝග, ආත්මය වෙහෙසට පත්කරන යෝග, උච්ඡේද, ශාස්වත අභිනිවේසාදී නොයෙක් උපද්‍රවයන්ට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, සති, ධම්මවිවය, වීර්ය, ප්‍රීති, පසසදධි, උපේක්‍ෂා සංඛ්‍යාත ධර්ම සාමාග්‍රිය තුළින් ආර්යශ්‍රාවක තෙමේ අවබෝධ කෙරෙනුයි සලකා බෝධියැයි යු.ජ්ජෙයි. අවබෝධ කෙරේ කෙලෙස් විත්ත පරම්පරා නිද්‍රාවෙන් නැගිටියි. චතුරාර්ය සත්‍යයන් ප්‍රතිවේදී කරයි. නිර්වාණයම හෝ සාක්‍ෂාත් කෙරෙයි යු.ජ්ජෙයි. දෙසූ පරිදි 'සප්ත බොධාංගයන් වඩා අනුත්තර සම්මත් සම්බෝධිය මනාව අවබෝධ කළෙමි'. එහෙයින් ධර්ම සාමාග්‍රි සංඛ්‍යාත බෝධියගේ අංගයෝනුයි බොජ්ඣංගායි. ධ්‍යානාංග, මාර්ගාංගාදීහු මෙති. යමෙක් වනාහි මෙම කියන ලද, ආකාරයට අනුව එම ධර්ම සාමාග්‍රියයෙන් අවබෝධ ඉකරෙනුයි සලකා ආර්යශ්‍රාවක තෙමේ 'බෝධි'යයි යු.ජ්ජෙයි. එම බෝධිකට අංගනුයි බොජ්ඣංගායි, සේනාංග-රථාංග ආදිය මෙති. එහෙයින් අටුවාවාර්යයෝ කීහු, 'අවබෝධ කරන්නා වූ පුද්ගලයාගේ අංගයෝනුයි බොජ්ඣංගායි. සති සමෙබ්බාධාංගාදීන්ගේ අර්ථ අභිඤ්ඤායා නිර්දේශයෙහි යු.ජ්ජෙයි.

බොජ්ඣංගත් නිර්දේශයෙහි, බොධාය සංවත්තනති යනු අවබෝධය පිණිස පවතිත්. කවරක්නුගේ අවබෝධය පිණිසද, මාර්ගඵල සහිත නිර්වාණයෙහි ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය සඳහා කරන ලද, කෘත්‍යයාගේ අවබෝධය සඳහා, මාර්ගයෙන් හෝ කෙලෙස් නිද්‍රාවෙන් පිබිදීම සඳහා ඵලයෙන් ප්‍රමුද්ධ භාවය සඳහායි යු.ජ්ජෙයි. බලවත් විදර්ශනාවගේද බොධාංග අවබෝධය සඳහා පවතිත්, එහෙයින් මේ විදර්ශනා, මාර්ග, ඵල, බොධාංගයන්ගේ සාධාරණාර්ථයයි. ස්ථානත්‍රයයෙහිම ඒ ඒ කරුණු අවබෝධයාසඳහා නිර්වාණ ප්‍රතිවේදිය සඳහා පවතිත්. එයින් බෝධියගේ අංගනුයි බොධාංග යයි යු.ජ්ජෙයි. බුජ්ඣනනිති බොජ්ඣංගා යන ආදී පංච චතුෂ්කයන්හි කියන ලද බොධාංගයන්ගේ උත්පත්ති ස්ථානය අභිඤ්ඤායා නිර්දේශ කෘත්‍ය කරණයෙහි සමර්ථතාව දැක්වීම සඳහා කර්තෘ නිර්දේශයයි.

බුද්ධත්වයෙන් යනු ස්වකෘත්‍ය කරණයෙනි, සමර්ථතාව ඇති කල්හිද, කර්තෘගේ අභාවය දැක්වීම සඳහා භාව නිර්දේශයයි. බොධෙනති යනු බොධ්‍යංග භාවනාවෙහි අවබෝධ කරන්නා වූ යෝගීන්ට ප්‍රයෝජනවත් හෙයින් බොධ්‍යංගයන්ගේ හේතු කර්තෘ නිර්දේශයයි. බොධනට්ඨනං යනු පළමු කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම ප්‍රයෝජක හේතු කර්තෘහුගේ භාව නිර්දේශයයි. ඒවායින්ද, බෝධියගේ අංගත්‍රය බොජ්‍යංගයයි යුජ්ජෙයි.

බොධිපක්ඛියට්ඨන යනු අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන්, බෝධියයි ලද නම් ඇති යෝගියාගේ පක්ෂයෙහි වූ හෙයින්, මෙය එම යෝගියාට උපකාරකත්ව නිර්දේශයයි. එයින් බෝධියගේ අංගත්‍රය බොජ්‍යංගයයි යු.ජ්ජෙයි. බුද්ධිලහනට්ඨන යනාදී ඡට්ඨකයෙහි බුද්ධිලහනට්ඨන යනු යෝගාවචරයා විසින් බුද්ධියට පැමිණීම අර්ථයෙන්, රොපනට්ඨන යනු සත්ත්වයින්ගේ ප්‍රතිෂ්ඨාපනාර්ථයෙන්, මෙම විදර්ශනා බොධ්‍යංග, පති, අති, සං යන උපසර්ගත්‍රයයෙන් විශේෂණ කරන ලද්දාහු මාර්ග එල බොධ්‍යංගයයි කියති. සියලුම ධර්ම ව්‍යවහාරයෙන් නිර්දේශ්ට බොධ්‍යංගයන්ගේ බෝධියෙහි අංගත්‍රය බොධ්‍යංගයැයි යුජ්ජෙයි.

මූලට්ඨන යනාදියෙහි මූලික වූ දශකයෙහි, මූලට්ඨන යනු විදර්ශකාදීන්හි පළමු පළමු බොධ්‍යංග, පශ්චිම පශ්චිම බොධ්‍යංගයන්ටද, සහජාත ධර්මයන්ටද, ඔවුනොවුන්ටද මූලාර්ථයෙන්, මූලවරියට්ඨන යනු මුල්වැ වර්යා පැවැත්ම මූලවර්යායි. එම මූලවර්යාර්ථයෙන් මුල්වැ පවත්නා අර්ථයෙන් යැයි අර්ථයි. මූලපරිගහනට්ඨන යනු එම බොධ්‍යංගයෝම මූල සිට ඉපදවීම සඳහා අල්ලා ගනු ලබන හෙයින් පරිගහනායි. මුල් වූම පරිග්‍රහ-මූල පරිග්‍රහයි. එම මූල පරිග්‍රහාර්ථයෙන්, ඒවාම ඔවුනොවුන්ටද පරිවාර වශයෙන් පරිවාරට්ඨනයි. භාවනා පරිපූරාර්ථයෙන් පරිපූරණට්ඨනයි. නිෂ්ඨාවට පැමිණීම වශයෙන්, පරිපාකාර්ථයෙන්, පරිපාකට්ඨනයි. එම මූලයෝම සවැදැරුම් ප්‍රභේද වශයෙන් බිඳුණු හෙයින් ප්‍රතිසම්භිදාවත්‍රයි මූල ප්‍රතිසම්භිදායි. එම මූල ප්‍රතිසම්භිදා අර්ථයෙන්, මූලපටිසම්භිදට්ඨන;

මූල පටිසම්භිදාපාපනට්ඨන යනු බොධ්‍යංග භාවනායෙහි අනුයුක්ත යෝගියාට එය මූලික ප්‍රතිසම්භිදාවට පැමිණවීම අර්ථයෙන්, එම යෝගියාටම එම මූල ප්‍රතිසම්භිදාවෙහි (වසීභාවට්ඨන) වසී භාවාර්ථයෙන්. සෙසු මෙබඳු පුද්ගල ව්‍යවහාරයන්හි බොධියගේ අංගත්‍රය

බෝධාංගයයි යු.සේයි. මූලපටිසම්භූතානන්දය වසී භාවප්පත්තානම්පි යනු මෙබඳු වූ නිෂ්ඨා වචනයන්හි ඵල බෝධාංගයයි දතයුතුය. වසභාවප්පත්තානන්දය පාඨයි.

මූල මූලක දශකය නිමි.

සෙසු හේතු මූලකාරී නව දශකයන්හි, මෙම ක්‍රමයෙන්ම සාධාරණ වචනයන්ගේ අර්ථය දතයුතුය. අසාධාරණයන්හි වනාහි, කියන ලද ආකාර වූම, බෝධාංග කියන ලද ආකාර ධර්මයන්ගේ ඉපදවීම් කරන හෙයින් හේතු නම් වෙයි. උපස්තම්භක හෙයින් පවචයා ප්‍රත්‍යය නමැ. ඵචාම තදංග, සමුච්ඡේද, පටිපසසද්ධි යන කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාණයන්ගෙන් පිරිසිදු හෙයින් විසුද්ධි නමැ. දෝෂ විරහිත හෙයින් අනවජ්ජා නමැ. සියලුම කුසල්දම් නෛෂ්කම්‍යයයි කීමෙන් නෙකබ්බමං නමැ. කෙලෙසුන්ගෙන් මිදුණු හෙයින් විමුක්ති නමැ. මාර්ගඵල බෝධාංගයන්ට විෂය වූ ආශ්‍රවයන්ගෙන් විරහිත හෙයින් අනාසවයි. තෙවැදෑරුම් වූද බෝධාංග කෙලෙසුන්ගෙන් ශුන්‍ය හෙයින්, තදංග විචේකාරී වශයෙන් විචේකායි. විදර්ශනාමාර්ග බෝධාංග පරිත්‍යාග වොසසග්ග හෙයින්ද, පකඛන්දන වොසසග්ග හෙයින් වොසසග්ගායි. මූලට්ඨං බුද්ධිමත්තානි යනාදීහු එක් එක් පද වශයෙන් නිර්දේශිතය. නව දශකයන් කියන ලද අයුරින්ම දතයුත්තාන. වසීභාවප්පත්තානං යන පදය වනාහි වර්තමාන වචන අභාවයෙන් නොයොදන ලදී. පරිග්‍රහර්ථාදීහු අභිඤ්ඤායා නිර්දේශයෙහි කියන ලද අර්ථය.

තෙරහු තමන් විසින් දේශිත සූත්‍රාන්තය කෙටියෙන් දැක්වා විස්තර වශයෙන් බෝධාංග විධිය දක්වනු කැමැත්තාහු, එකං සමයං ආදී වූ නිදානය ප්‍රකාශකොට පළමුව සූත්‍රාන්තය කෙටියෙන් දැක්වූහ. මෙහි තමන් විසින් දේශිත සූත්‍රයක් හෙයින් එවං මෙ සුතං ආදිය නොයුසේයි. ආයසමා සාරිපුත්තො යන මෙහි වනාහි දෙශක දක්ෂිණාවය සදහා තෙමේ අනෙකා මෙන් කොට යුසේයි. මෙබඳු වචන ලෝකයෙහි ග්‍රන්ථයන්හි බොහෝ සේ යෙදේ. පුබ්බණ්ණසමයං සියලු පූර්වාත්ත සමය, අත්‍යන්ත සංයෝගාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනය. සෙසු ද්වයයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සති සමෙබ්බජ්ඣංගො ඉති වෙ මෙ භොති යනු ස්මාති සමෙබ්බාංග යැයි මෙසේත් මට සිත් වේ. සුසමාරදෙධා මෙභොති යනු මොනවට

පරිපූර්ණයැයි මෙසේත් මට සිත් වේ. තිට්ඨන්තං යනු නිර්වාණා රම්මණයෙහි පැවතීම වශයෙන් සිටිනුයේ, වචනි යනු නිවන් අරමුණින් පහවැයේ. සෙසු බොධිංගයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

රාජ මහා මන්තසස යනු රජෙකුට හෝ මහ ඇමැතියෙකු හට, ප්‍රමාණාතික්‍රාන්ත මහත් වූ හෝග සම්පත්තීන්ගෙන් යුක්ත වූයේ. නානා රත්නානං යනු නොයෙක් වර්ණවලින් වර්ණ කැවූ, පුරණාර්ථයෙහි ෂ්ඡධී වචනයි, නොයෙක් සායම්වලින් යන අර්ථයි. දුස්සකරණධකො යනු වස්ත්‍ර බහාලන පෙට්ටිය, දුස්සයුගං යනු වස්ත්‍ර යුගලය, පාරුපීතං යනු පොරෝනට, මෙම සූත්‍රාන්තයෙහි තෙරුන්ගේ ඵල බොජ්ඣංගය කියන ලදී. යම්කලෙකැ තෙරුහු ස්මාති සමෙබ්බාධංගය ශීර්ෂකොට ඵල සමවතට සමවදිත්ද? එකල්හි අනෙක් ද්වයය ඒ අනුගත වූවාහු වෙති. මෙසේ ඵල සමවතෙහි තම පුරුදු කළ විසිභාවය පෙන්වන්නා වූ තෙරුහු මෙම සූත්‍රාන්තය වදාළහ.

කථං සති සමෙබ්බාජ්ඣංගො ඉති වෙ හොති යනු බොධිංගයැයි ස්මාති සමෙබ්බාධංගය ශීර්ෂකොට ඵල සමවතට සමවදින්නහුට, අනෙක් බොධිංගයන් විද්‍යමාන කල්හි, මෙසේ ස්මාති සමෙබ්බාධංගය වේයැයි මෙසේ පැවැතියා වූ කෙසේ එම ස්මාති සමෙබ්බාධංගය වේදැයි අර්ථයි. යාවතා නිරොධුපට්ඨාති යනු යම්තාක් කලකින් නිරෝධය වැටහේද? යම්පමණ කලෙකින් අරමුණු කිරීම් වශයෙන් නිර්වාණය වැටහේදැයි අර්ථයි. යාවතා අවචි යනු යම්තාක් ප්‍රමාණයකින් සිළුව වේද?

කථං අප්පමාණො ඉති වෙ හොති යනු බොධිංගයැයි අප්‍රමාණ නුවුයේද, ස්මාති සමෙබ්බාධංගය විද්‍යමාන කල්හි, මෙසේ මේය අප්‍රමාණ වේයැයි, මෙසෙ පැවැතියා වූ එම අප්‍රමාණ ස්මාති සමෙබ්බාධංගය කෙසේ වේදැයි අර්ථයි. පමාණබ්‍යායා යනු අනුසය සහගත කෙලෙස්ද, මැඩගෙන නැගී සිටින කෙලෙස්ද පුනර්භවය ඇතිකරන සුළු යම් සංස්කාර කෙනෙක් වෙත්ද, ඒවා පමාණ බද්ධ නම් වෙති. රාගය ප්‍රමාණ කරණයි, ද්වේෂය ප්‍රමාණකරණයි. මෝහය ප්‍රමාණ කරණයි, යන වචනයෙන් රාගාදීහු යමෙකුට උපදිත්ද? මේ මෙනෙකැයි එහි ප්‍රමාණ කරන හෙයින් ප්‍රමාණ නමැ. එම ප්‍රමාණයෙහි බැඳුණහු මනාව බැඳුණාහු, අයත් වූයේනුයි ක්ලේශාදීහු ප්‍රමාණ බ්‍යායා නම් වෙති. කිලෙසා යනු අනුසය සහගත වූ, පරිපූර්ණානාති යනු සමුදාවාර ප්‍රාප්ත කෙලෙස්, සංඛාරා පො නො

හවිකා යනු නැවත නැවත ඉපැත්ම කරනුයේ පුනර්භවයි. පුනර්භවය ඇතිකරන ස්වභාවය ඔවුන්ටනුයි පොනබහවිකායි, පොනබහවිකයම පොනොහවිකායි, කුසල් අකුසල් කර්ම සංඛ්‍යාත සංස්කාරයි, අපපමාණො යනු කියන ලද ආකාර ඇති ප්‍රමාණයෙහි අභාවයෙන් ප්‍රමාණ රහිත වූයේ, මාර්ග ඵලයන්ගේද, අප්‍රමාණ හෙයින් එහි විශේෂතා වශයෙන් දැක්වීමට අවලංගු, අසංඛතවේදීන් යයි යුක්තයි. භංග අභාවයෙන් අවලංගු, ප්‍රත්‍යය අභාවයෙන් අසංඛතයි, යමක් වනාහි අවලංගු, අසංඛතද, එය අතිශයින් ප්‍රමාණ විරහිත වූයේ වේ.

කථං සුසමාරදෙධා ඉති වෙ හොතිති බොජ්ඣංගො යනු අනතුරුව කියන ලද ක්‍රමයෙන් යෙදිය යුතුය. විසමා යනු තෙමේද විෂම හෙයින්, විෂම ස්වභාවයට හේතුවන හෙයින්ද විසමායි. සම ධම්මො යනු ශාන්තාර්ථයෙන්, ප්‍රණීතාර්ථයෙන් සමවූ ධර්මය, ප්‍රමාණ අභාවයෙන් ශාන්ත වූයේ, 'මහණෙනි, යම් පමණ සංඛත හෝ අසංඛත ධර්ම කෙනෙක් වෙත්ද? එම ධර්මයන් අතර විරාගය අග්‍රයැයි කියනු ලැබෙයි යන කීමෙන් සියලු ධර්මයන් අතර උතුම් අර්ථයෙන් ප්‍රණීත වූයේ පණිතොයි එම සම ධර්මයන්හි කී කල්හි සුසමයෙහි අරඹන ලද්දේ සුසමාරදෙධායි.

ආවජ්ජන්තො යනු එල සමවතෙහි පැවැති කාලය සඳහා යුක්තයි. අනුත්පාදාදී සංඛ්‍යාත නිර්වාණයෙහි, මනෝද්වාරා වර්ජනයෙහි උපන් හෙයින්ද යු.ක්තයි. තිඨති යනු පවතියි. උත්පාදාදිය යට කියන ලද අර්ථය. සෙසු බොධ්‍යංග මූලික වාරයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

බොධ්‍යංග කථා වර්ණනාව නිමි.

බොධ්‍යංග කථානන්තරවැ, දේශිත, බොධ්‍යංගකථා සංකල්පයන්හි, සුත්‍රාන්ත පූර්වංගම මෙමත්‍රී කථායෙහි පෙර නුච්චි විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි සුත්‍රාන්තයෙහි ආසෙවිතාය යනු වඩනා ලද ආදරයෙන් සෙවුණා ලද, භාවිතාය යනු වඩනා ලද බහුලිකතාය යනු නැවත නැවත කරනා ලද, යාතිකතාය යනු යුක්ත යානයක් මෙන් කළ (එන්ජින් පරීක්ෂාකොට, ටයර හා ඔයිල්, බ්‍රේක් ආදිය නිසි අයුරින් පවත්නා) වත්පුකතාය යනු ප්‍රතිශ්ඨාර්ථයෙන් වස්තුවක් මෙන් කළ, අනුට්ඨිතාය යනු එළඹ සිටි කල්හි, පරිවිතාය යනු හාත්පසින් රැස්කළ,

සුසමාරදධාය යනු මොනොවට පටන්ගත් මොනොවට කළ, ආනිසංසා යනු අනුසස් (ගුණ) පාටිකංඛා බලාපොරොත්තු විය යුත්තාහ. කැමැති විය යුත්තාහ. සුඛං සුපති යනු සෙසු ජනතාව, පෙරළෙන්නාහු, ගොරවන්නාහු දුකසේ ශයනය කෙරෙත්ද? එසේ නොතිඳු සුවසේ නිදයි. නිදාවට අවතීර්ණ වනුයේ සමවතට සමවන්නාක් මෙන් වෙයි. සුඛං පටිබුජ්ඣති යනු අන්‍යයෝ කෙදිරිගාන්නාහු, අත්පා දිගහැර ප්‍රාණවත් කරන්නාහු, පෙරළෙන්නාහු දුකසේ පිබිඳෙති. එසේ නොපිබිඳ, විකසිත වන නෙළුම්මලක් මෙන්, වෙනස්වීම් රහිතව පිබිඳේ. නපාපකං සුපිනං පසසති යනු සිහින දක්නේම යහපත් වූම වෛත්‍යය වන්දනා කරන්නාක් මෙන්, පූජාවක් කරන්නාක් මෙන්, ධර්මය අසන්නාක් මෙන් වූ සිහිනයක් දකියි. අන්‍යයෝ තමා සොරුන් විසින් වටකරන ලද්දාක් මෙන්ද, නපුරු සතුන්ගෙන් උවදුරට පත් වූවාක් මෙන්ද, ප්‍රපාතයට පතිත වන්නාක් මෙන් දකිත්. මෙසේ පාපී සිහින නොදකියි. මනුසසානං පියො හොති යනු ළයෙහි පැළැඳි මුතුහරක් මෙන්ද, හිස පළත් මල්දමක් මෙන්ද, මිනිසුනට ප්‍රියමනාප වේ. අමනුසසානං පියොහොති යනු යම්සේ මනුෂ්‍යයින්ටද අමනුෂ්‍යයින්ටද එසේම ප්‍රිය වේ. දෙවතා රක්ඛනි යනු මව්පියවරුන් සිය දරුවා මෙන් දේවතාවෝ රකිති. නාසස අග්භිවා විසංවා සඤ්චා කමති යනු මෙහි විහාරිහුගේ සිරුරෙහි ගිනි හෝ විස හෝ ආයුධ හෝ නොවැදගතී. නොපිවිසෙයි. ඔහුගේ සිරුර කඩා කපා දැමීමිච්චට බදුන් නොවේ. කුච්චං විතතං සමාධියති යනු මෙහි විහාරිහුගේ සිත වහාම සමාධිගත වේ. එහි මන්දගාමී බවක් නොමැත. මුඛවණ්ණො විප්පසිදති යනු බන්ධනයෙන් මුක්ත, ඉදුණු තල්ගෙඩියක් මෙන්, ඔහුගේ මුහුණෙහි පැහැය සුපසන් වේ. අසමමුළෙනා කාලං කරොති යනු මෙහි විහාරිහුට මුළාසී මරණයක් නම් නොමැත. නොමුළාසීවැ නිදාවට බස්නාක් මෙන් කථරිය කරයි. උතතරිං අපපටි විජ්ඣානෙනා යනු මෙහි සමවතින් මතුයෙහි අර්හත්වය අවබෝධ කරන්ට, නොහැකි වනුයේ නම්, මෙයින් වුතව නිදා පිබිදියාක් මෙන්, බ්‍රහ්ම ලොකුපගො හොති යනු බඹලොව උපදියයි අර්ථයි.

මෙහි නිර්දේශයෙහි, අනොධිසො ඵරණා යනු සීමා මායිම් වශයෙන්, සීමාරහිත වූයේ අනොධියි. එම සීමා රහිත වශයෙන්, සීමා රහිතතායෙන් යයි අර්ථයි. ප්‍රදේශ රහිතතායෙන් ස්පර්ශ කිරීමයයි යුක්තයි. ඔධිසො යනු ප්‍රදේශ වශයෙන් දිසා ඵරණා යනු දිසාවන්හි පැතිරීම්. සබ්බෙ යනු ප්‍රදේශ සේසරහිත ගැනීමයි. සත්තා යන පදයෙහි අර්ථය

ඥාණ කථා මාතෘකා වර්ණනායෙහි යුජ්ජේයි. අධ්‍යාහාර ශබ්දයෙන් විතරාහින් කෙරෙහිද, මෙම ව්‍යවහාරය පවතී. උණ, බට පතුරුමුවා වූද, වටාපත් විශේෂයන්හි තල් නටු ව්‍යවහාරය මෙනි.

අවේරා යනු වේර රහිත වූවාහු, ස්වකීය සන්තානයෙහිද අනෙකා හේතුකොට අන්‍ය සන්තානයෙහිද වේර අභාවය දක්වන ලදී. අබ්‍යාපජේක්ඛා 'අබ්‍යාපජේක්ඛ' ආදීන්හි වේර අභාවයෙන් එය මූලිකකොට ඇති ව්‍යාපාද අභාවයයි, 'අනීසා' යනු ව්‍යාපාද අභාවයෙන් එය මූලිකකොට ඇති දුකෙහි අභාවයෙන්, 'සුඛි අත්තානං පරිහරනතු' යනු දුක් අභාවයෙන් සුවයෙන් ආත්මභාව පරිහරණය දක්වන ලදැයිද, මෙසේ මෙහි වචන සම්බන්ධය දතයුතුය. මේවාහිද 'අවේරා හොනතු' ආදී සිව් වචනයන්හි යමක් යමක් ප්‍රකට වේද, ඒ ඒ වශයෙන් මෙමග්ගයෙන් පතුරුවයි. 'පාණා' යන ප්‍රාණිකායෙන් පාණායි. ආශ්වාස ප්‍රශ්වාසයන්ට අයත් පැවැත්මෙනැයි අර්ථයි. හටගත් හෙයින් භූතායි. මනාව හටගත්තාහුය. (උපන්තාහුයයි) අර්ථයි. නිරය පුං යයි යුජ්ජේයි. එහි ගිලිහෙති. යෙත්තුයි පුගලායි. ශරීරය ආත්මභාවයයි යු.ජේයි. ස්කන්ධ පංචකයම හෝ, එය දැඩිසේ ගෙන ප්‍රඥප්ති මාත්‍රය යෙදෙන හෙයින් එම ආත්ම භාවයට ඇතුළත් වූවාහු, වෙන්කළාහු, ඇතුළත් වූවාහුනුයි අනන්තභාව පර්යාපනනායි. සත්ත්වයා යන වචනය යම්සේද, මෙසේ සෙසු වචනයන්ද, අධ්‍යාහාර වශයෙන්, ආරෝපණය කොට එම සියල්ලම සියලු සත්ත්වයින්ට පර්යාය වචනයෝ යැයි දතයුත්තාහ. පොදුවේ ගත්කල අනෙකුත් සියලු සත්ත්වයෝ සියලු ජිවිහු යනාදී සියලු සත්ත්ව පර්යාය වචන ඇත. ප්‍රකට වශයෙන් මෙම පංචකයම ගෙන පඤ්චාකාරයකින්, සීමාරහිතව පැතිරවීම මෙමග්ග වෙතො විමුක්තිය යැයි යු.ජේයි. යම් සත්ත්වයෝ, ප්‍රාණිහු ආදීන්ගේ හුදෙක් වචන මාත්‍ර වශයෙන්ම නොවේ. තවද අර්ථ වශයෙන්ද නානාප්‍රකාර බව කැමැති වන්නාහුය. ඒවාහි සීමාරහිතව මෙමග්ග පැතිරවීම විරුද්ධ වේ. (නොගැළපේ) එහෙයින් එසේ අර්ථ නොගෙන මෙම පඤ්චාකාරයන්හි එක්තරා ආකාරයක් වශයෙන් සීමාරහිත මෙමග්ගය පතුරුවයි.

සීමාකිරීම් සහිත පැතිරවීමහි ඉත්ථියො පුරිසා යනු ලිංග වශයෙන් යුජ්ජේයි. අරියා අනරියා යනු ආර්ය, පෘථග්ජන වශයෙන්, දෙවා මනුසසා විනිපාතිකා යනු උත්පත්ති වශයෙන් දිසා පැතිරවීමහි, දිසා බෙදීමක් නොකොට සියලු දිසාවන්හි සියලු සත්ත්වයෝ ආදී ක්‍රමයෙන් පැතිරවීමෙන් සීමාරහිතව පැතිරවීම වේ. සියලු දිසාවන්හි සියලු ස්ත්‍රීහු යන ආදී

ක්‍රමයෙන් පැතිරවීමෙන්, සීමා සහිතව පැතිරවීමය. මෙම ත්‍රිවිධ වූ ම මෙහි පැතිරවීම අර්පණාප්‍රාප්ත චිත්තයාගේ වශයෙන් යු.සේයි. එහෙයින් ත්‍රිවිධ චාරයන්හි අර්පණාව ගතයුත්තාහ. සීමාරහිත පැතිරවීමෙහි 'සියලු සත්ත්වයෝ අවෙර වෙත්වායි' එකකි. ව්‍යාපාද රහිත වෙත්වායි එකකි. නිදුක් වූවාහු වෙත්වා යනු එකකි. සුවපත්ව ආත්මය පරිහරණය කෙරෙත්වා යනු එකකි. එම සතරම යහපත එළැවීම වශයෙන් යු.සේයි. මෙෙහිය හිතසුව එළැවීම් ලක්‍ෂණකොට ඇත්තේය. මෙසේ සත්ත්වයෝ ආදී පඤ්ච ආකාරයන්හි, සිව් අර්පණා වශයෙන් විසි අර්පණාවෝ වෙති. සීමාසහිත පැතිරවීමෙහි 'සියලු ස්ත්‍රීහු' යන ආදී සත් ආකාරයන්හි සතර සතර බැගින් අටවිසි අර්පණාවෝ වෙති. දිසා පැතිරවීමෙහි, සියලු පෙරදිග සත්ත්වයෝ යන ආදී ක්‍රමයෙන් එක් එක් දිසාවෙහි විස්ස විස්ස බැගින් ගෙන දෙසියයකි. 'සියලු පෙරදිග ස්ත්‍රීහු'යයි ආදී ක්‍රමයෙන් එක් එක් දිසාවෙහි විසිඅට විසිඅට බැගින් ගෙන, දෙසිය අසූවක්ද හාරසිය අසූවක්ද අර්පණාවෝ වෙති. මෙසේ මෙහි සඳහන් සියලුම පන්සිය විසිඅටක් අධිකකොට ඇති අර්පණාවෝ වෙති. යම්සේ මෙෙහියෙහි ත්‍රිවිධාකාරයෙන් පැතිරීම කියන ලදද? එසේම කරුණා, මුදිතා උපේක්‍ෂාවන්හි ද යු.සේයි.

මෙෙහි චිත්තාවන් එක්තැන් කරන ආකාරයද, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ වැඩිදියුණු කිරීමද ගෙනහැර දක්වන්නට, 'හැම සතුන් පිළිබඳ පෙළීම දුරුකොට' ආදිය වදාළහ. එහි පිළිනං යනු අභ්‍යන්තර වශයෙන් ශරීරය පීඩාවට පත්කිරීම, උපසාහං යනු බාහිර වශයෙන් ශරීර හිංසා, සනතාපං යනු යම් යම් ආකාර සිත් තැවුල්, පරියාදානං යනු ප්‍රකෘතියෙන් ජීවිතාදිය ක්‍ෂයවීම, විහෙසං යනු අන්‍යයා කෙරෙන් වන දිවි වෙහෙස, වජ්‍රස්ථා යනු පීඩාදීන්හි එකින් එක තමාගේ සිතින්ම හැරපියා, මෙම පීඩා ආදී පඤ්ච පදයන්, මෙෙහියගේ එක්තැන් කිරීමට ප්‍රතිපක්‍ෂ දුර්ලිඛ වශයෙන් යු.සේයි. අපිළිනාය යන ආදීන් මෙෙහිය ගෙනහැර දැක්වීම් වශයෙනි. අපිළිනාය යනු නොපෙළෙන ආකාරයෙන්, සියලු සත්ත්වයින් කෙරෙහි මෙෙහි කෙරේයයි සම්බන්ධයයි. සෙස්සෙහිද මෙසේමය. මා වෙරිනො මා දුකබිනො මා දුකබිතතා යන මෙම ත්‍රයය එක්තැන් කිරීමෙහි, ප්‍රතිපක්‍ෂතා, ප්‍රතික්‍ෂෙප වචනයෝය. මා වචනයාගේ නොවෙත්වායි අර්ථයි. අවෙරිනො, සුබිනො, සුබිතතා යන මෙම වචන මෙෙහිය එක්තැන් කරන වචනය.

අබ්‍යාජ්ඣා, අනිසා යන මෙම ද්වයය සුබිනො යන වචනයෙන්

සංගාහිතයැයි දතයුතුය. සුඛිතතතා යනු එම සුවයෙහි නිතර පැවැත්ම දැක්වීමයි, 'සුඛිතතතා' යනුද, 'සුඛි අතතානං පරිහරනතු' යනුද අර්ථ වශයෙන් එකකි. අපිළනාය යනාදීන්ගෙන් අබ්‍යාපජ්ඣ, අනිස යන වචනයන් සංගාහිතයි, අට්ඨභාකාරෙහි යනු 'අපිළනාය' යන ආදී මෛත්‍රියය එක්තැන් කරන ආකාර පහද, 'අවෙරිනො භොනතු' ආදී මෛත්‍රියය එක්තැන් කරන කරුණු ත්‍රයයද යන මෙම අෂ්ටාකාරයන්ගෙන්, මෙතනායති යනු සිතිදුවේ. තං ධම්මං වෙනයති එම හිතවත්භාවය එක්තැන් කිරීම ගැන සිතයි, එකමුතු කරයි. පවත්වයි යන අර්ථයි. සබ්බ බ්‍යාපාද පරිශුද්ධානෙහි විමුවච්ඡි මෛත්‍රියයට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, සියලු ව්‍යාපාද පැවැතීම වලින් විෂ්කම්භන වශයෙන් මිදේ. මෛත්‍රියයද වෙනො විමුත්තියද යන එකම මෛත්‍රියය ත්‍රිවිධාකාරයෙන් වර්ණිතය. අවෙරිනො බෙමිනො, සුඛිනො යන මෙම තෙපදයන් පෙර කියන ලද ආකාරයන් සංකෂ්පයෙන් සංග්‍රහකොට යු.සේයි. සද්ධාය, අධිමුවච්ඡි යනාදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද පඤ්ච ඉන්ද්‍රියයෝ මෛත්‍රිය හා සම්ප්‍රසුක්ත වූවාහුමය.

ආසෙවනා යනාදීන්හි, ඡට් ද්වාරයන්හි ඒවා කරණකොට, මෛත්‍රිය සෙවුණේනුයි ආසෙවනායි. එසේ භාවනා බහුලිකමමං අලංකාරා යනු සැරැසීමයි. ස්වාලංකතා යනු මනාව අලංකාර කරන ලද්දාහු සැරැසුණාහු. පරිකබ්‍රා යනු රාශියයි. සුපරිකබ්‍රා යනු මනාව හටගත්තාහු, පරිවාරා යනු රක්‍ෂණාර්ථයෙන්.

නැවත ආසෙවනාදී අටවිසි පදයන් මෛත්‍රියෙහි ගුණ වර්ණනාව සඳහා යු.සේයි. එහි පාරිපූරි යනු පරිපූර්ණ භාවයයි. සහගතා යනු මෛත්‍රිය සමග එකට යෙදුණාහු, එසේ සහජාතාදයො පකඛ්‍යානා යනු මෛත්‍රියට පිවිසීමයි. ඒවා කරණකොට මෛත්‍රියට පැනවදීනුයි හෝ පකඛ්‍යානායි, සංසිද්ධාදයො ද එසේය. එතං සනතනති එසසනා යනු එම මෛත්‍රිය ශාන්තයැයි, ඒවාහි ස්පර්ශනය වේයයි එම මෛත්‍රී චිත්ත විමුක්තිය ශාන්තයැයි ස්පර්ශනයයි.

එතදග්ගං ආදීන්හි මෙන් නපුංසක ලිංගයි. සවාධිධිතා යනු මනාව පිහිටියාහු වෙති. සුසමුගගතා යනු මනාව එසවූ, සුවිමුත්තා යනු තම තමාගේ විරුද්ධතාවන්ගෙන් මනාව මිදුණාහු, නිබ්බතෙතනති යනු මෛත්‍රී සම්ප්‍රසුක්තව මෛත්‍රියය උපදවති. ජොතෙතනති යනු ප්‍රකට කෙරෙත්. පකාසෙනති යනු බබුළුවන්. ඉන්ද්‍රියවාරයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම

බලවාරයද දතයුතුය. බොධිගත මාර්ගාංග වාර පර්යායෙන් යුක්තයි. ස්වභාව ලක්ෂණ වශයෙන් නොවේ. මාර්ගාංග වාරයෙහි සමයක් වචන, කර්මාන්ත, ආර්ථයන්, මෙමිත්‍රී අධි පූර්වභාග වශයෙන් යුක්තයි. අර්පණා වශයෙන් නොවේ. ඒවා මෙමිත්‍රීය සමග නොවේ. සබ්බසං පාණානං යනාදීන්ගේ සෙසු වාරයන්ද, සත්වාරයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දතයුතුය. මෙමිත්‍රී භාවනා විධානය විශුද්ධි මාර්ගයෙන් දතයුතුය.

මෙමිත්‍රී කථා වර්ණනා නිමි.

දැන් මාර්ග ප්‍රයෝජන කෙළවර කොටැති, මෙමිත්‍රී කථාවට අනතුරුවැ දේශිත විරාග සංඛ්‍යාත මාර්ග පූර්වාංගම විරාග කථායෙහි පෙර නුවු විරු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. පළමුව නිබ්බිඤ්ඤා විරජනි විරාගා විමුවවති යයි කියන ලද, ද්වි සූත්‍ර පදයන්ගේ අර්ථය නිර්දේශ කරනු කැමැත්තනු විසින් විරාගො මගෙන විමුක්ති ඵලං යන උද්දේශය තබන ලදී. පළමුව වචනාර්ථය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ කථං විරාගො මගෙන යන ආදිය වදාළහ. එහි විරජනි යනු නොඇලුණේ වේ. සෙස්ස මාර්ග ඤාණ නිර්දේශයෙහි කියන ලද අර්ථය. විරාගො යනු සමයේ දෘෂ්ටිය නොඇලේ. එහෙයින් විරාග නමැයි අර්ථය. එම විරාගය යම්තෙයකින් විරාගාරම්මණද, -පෙ- විරාගයෙහි පිහිටියේද, එහෙයින් විරාගයැයි මෙසේ විරාගාරම්මණයැයි ආදී පඤ්ච වචනයන්ගේ සම්බන්ධය දතයුතුය. එහි විරාගාරම්මණො යනු නිර්වාණාරම්මණ වූයේ, විරාග ගොවරො යනු නිර්වාණ විෂය වූයේ, ගොදුරුකොට ඇතියේ, විරාගෙ සමුදාගතො යනු නිවන් අරමුණෙහි උපන්නේය. විරාගෙ ධීතො යනු නිවන්හි ප්‍රවෘත්ති වශයෙන් සිටියේය. විරාගෙ පතිට්ඨිතො යනු නොනවත්නා වශයෙන් නිවන්හි පිහිටියේය.

නිබ්බාණඤ්ච විරාගො යනු නිර්වාණයද විරාග හේතු හෙයින් විරාග නම් වේ. නිබ්බාරම්මණතා ජාතා යනු නිර්වාණාරම්මණයෙහි හටගත්, නිර්වාණාරම්මණ භාවයෙන් හෝ හටගත්, ඒ මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත සියලුම ස්පර්ශාදී ධර්ම නොඇලීම් අර්ථයෙන් විරාග නම් වේ. විරාගා භොතනි. සහජාතානි යනු සමයක් දෘෂ්ටිය සමග හටගත් සමයේ සංකල්පාදී සජ්ඣ මාර්ගාංග, විරාගං ගව්ඡනනිකි විරාගො මගෙනානි යනු විරාගය, නිර්වාණය අරමුණු කොට යේනුයි විරාගාරම්මණ හෙයින් විරාග නමැ.

සෙවිම් අර්ථයෙන් මාර්ග නම් වේයයි අර්ථයි. එක් එක් වූද මාර්ගාංගය මාර්ගයැයි නාමය ලබයි. මෙසේ එක් එක් අංගයෙහි මාර්ගත්වය කී කල්හි සමාග් දෘෂ්ටියෙහිද මාර්ගත්වය යු.සේයි. එහෙයින්ම එතෙත මග්ගෙන යනු අට මාර්ගාංගයන් ගෙන යු.සේයි. බුද්ධාව යනු පසේබුදුවරුද සංගෘහිතයි. ඔවුහුද, 'මහණෙනි, මේ බුදුවරු දෙදෙනෙකි. තථාගත අර්හත් සමාග් සම්බුදුරුදහුද, ප්‍රත්‍යෙක සම්බුදුරුදහුද යැයි කියන ලද හෙයින් බුදුවරුමය. අගතං යනු අනවරාග්‍ර සසරෙහි නොගිය විරු, දිසං යනු සියලු ප්‍රතිපත්තියෙන් දිස්වේ. මනාව දර්ශනය වේ. ගලාබසිනුයිද දිසායි. සියලු බුදුවරුන් විසින් හෝ පරම සුවය යැයි පෙන්වනු ලැබේ. මනාව දක්වනු ලැබේ. දේශනා කරනු ලැබෙනුයි දිසායි. (සියලු දුක් හෝ පෙතෙන්. අත්හරිත්. දොස් කියත්. එය කරණකොටගෙනනුයි දිසායි) එම දිසාව; අට්ඨංගිකො මග්ගො යයි කුමක් කියන ලද්දේ වේද, යම් ඒ අෂ්ටාංගික ධර්ම සමූහයක් වේද, එම අෂ්ටාංගික ධර්ම සමූහය කරණකොට නිවනට යෙත්තුයි ගම්මාර්ථයෙන් මාර්ග නමැයි යු.සේයි. පුප්‍රසම්භ චූභමණානං පරපපවාදානං යනු වෙන් වෙන්වූ ශ්‍රමණයින්ගේද, බ්‍රාහ්මණයින්ගේද, මෙයින් අන්‍ය ලබ්ධිකයින්ගේද, අග්ගො යනු එම සෙසු මාර්ගයන් අතර මෙය විශිෂ්ටය. සෙට්ඨො යනු සෙසු මාර්ගයන්ගෙන් අතිශයින් ප්‍රශංසනීයයි, මොකෙබ්බා යනු ඉදිරියෙහි යහපති, සෙසු මාර්ගයන්ගේ අබිමුච්චි මෙයම යහපතියි අර්ථයි. උත්තමො යනු සෙසු මාර්ගයන්හි මෙන් අතිශයින් තරණය කළේ, පචරො යනු සෙසු මාර්ගයෙහිලා සලකා බලනවිට නානාප්‍රකාර මනා බෙදීම්වලින් යුක්තය.

ඉති යනු කාරණාර්ථයෙහි නිපාතයි. එහෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් මාර්ගයන් අතර, අෂ්ටාංගික මාර්ගය ශ්‍රේෂ්ඨයයි වදාරන ලද්දේ යයි අදහසයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලදී.

මග්ගානධංගිකො සෙට්ඨො - සචානං චතුරො පදා
විරාගො සෙට්ඨො ධම්මානං - ද්විපදානඤ්ච චක්ඛුමා

මාර්ගයන් අතර අෂ්ටාංගික මාර්ගයද, සත්‍යයන් අතර සිව් පදද, ශ්‍රේෂ්ඨය. ධර්මයන් අතර විරාග සංඛ්‍යාත නිර්වාණයද දෙපා ඇත්තවුන් අතර, බුදුන් වහන්සේද ශ්‍රේෂ්ඨය.

එය මෙහි පරවාද සිදු, මාර්ගයන් අතර අෂ්ටාංගික මාර්ගය

ශ්‍රේෂ්ටයැයි යු.සේයි. සෙසු වාරයන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන්ද, යට කියන ලද ක්‍රමයෙන්ද අර්ථය දතයුතුය.

දසසන විරාගො යන ආදීන්හි දර්ශන සංඛ්‍යාත විරාගය දර්ශන විරාගයයි. ඉන්ද්‍රියාර්ථයෙන් බලයෙහි විශිෂ්ටතාව හෙයින් මෙහි ඉන්ද්‍රිය වශයෙන් බලය ප්‍රථමයෙන් යු.සේයි. ආධිපතෙය්‍යවෙය්‍ය ඉන්ද්‍රියානි යනාදීන්හි අර්ථ පැහැදිලි කිරීම විරාගයාගේ වශයෙනි. තථවෙය්‍ය සච්චා යනු සත්‍ය ඤාණය දතයුතුය. සීල විසුද්ධි යනු සමග් වාචා, කර්මාන්ත, ආජීවයෝය, චිත්ත විසුද්ධි යනු සමග් සමාධියයි. දිට්ඨි විසුද්ධි යනු සමග් දෘෂ්ටි හා සංකල්පයයි. විමුක්තවෙය්‍ය යනු ඒ ඒ මාර්ගයන්ගෙන් නැසිය යුතු කෙලෙසුන්ගෙන් මිදීම් අර්ථයෙන්, විජජා යනු සමග් දෘෂ්ටියයි. විමුක්ති යනු විනාශකිරීම් වශයෙන් මිදීමයි. අමතොගධං නිබ්බානං පරියොසානවෙය්‍ය මගො යනු මාර්ගඵල ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණ වනාහි සොයනු ලැබෙනුයි, මෙම විරාග නිර්දේශයෙහි කියන ලද සියලු ධර්ම මාර්ග ක්‍ෂණයෙහිමය. විමුක්ති නිර්දේශයෙහි ඵලක්‍ෂණයෙහිය. එහෙයින් ඡන්ද, මනසිකාරද මාර්ගඵල සම්ප්‍රයුක්ත වූවාහු වෙති. විරාග නිර්දේශයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම විමුක්ති නිර්දේශයෙහිද අර්ථය දතයුතුය. මෙහි ඵලය වනාහි සන්සිද්ධිමෙන් විමුක්ත හෙයින් විමුක්තියි. නිර්වාණය නිසසරණයෙන් විමුක්ත හෙයින් විමුක්තියි. 'සහජනානි සත්තංගානි' ආදී වචන මෙහි නොලැබෙයි නොයු. ස්වයං ඵල විමුක්ත හෙයින් පරිව්වාගවෙය්‍ය විමුක්තිය මෙපමණෙක්ම යු.සේයි. සෙස්ස කියන ලද අයුරුමය.

විරාග කථා වර්ණනාව නිමි.

විරාග සංඛ්‍යාත මාර්ග වශයෙන් සිද්ධ ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රභේදය, දක්වන්නහු විසින් දේශිත, දම්සක් පැවතුම් සුත්‍රාන්ත පූර්වංගම ප්‍රතිසම්භිදා කථායෙහි, පෙර නුච්චි විරු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. සුත්‍රාන්තයෙහි බාරාණසියං යනු බාරාණසී නම් නදියකි. බාරාණසට නුදුරෙහි වූ නගරය බාරාණසියි. එම බරණැසෙහි, ඉසිපතෙන මිගදායෙ යනු සෘෂීන්ගේ පහළට බැසීම් ඉහළට නැගීම් වශයෙන් මෙසේ ලද නාමයන් ඇති, සිවුපාවුන්ට අභයදානය දෙන ලද ස්ථානය හෙයින්ද, මිගදාය සංඛ්‍යාත ආරාමයෙහි, එතැන්හි වනාහි උපන් සර්වඥ සෘෂිවරු වැටෙති. දම්සක් පැවැත්වීම සඳහා හිඳගනිත් යන අර්ථයි. නන්දමූලක ගුහාවෙන්, සන්දිනක් ඇවෑමෙන්

නිරෝධ සම්චිත්ත නැගිට, අන්තෝත්තර විලෙන් කරන ලද, මුවදෙව්ම් කිස ඇතිසේ අහසින් අවුත් මෙහි පසේබුදු, සෘෂිවරු රැස්වීම් වශයෙන් බසිති. පොහොය කටයුතු සඳහාද, පොහොය නොවන කටයුතු සඳහාද රැස්වෙති. ගන්ධමාදන පර්වත බලා යන අයද එහිද බසිත් යයි (විවේක ගනිත්) මෙම සෘෂිත්ගේ බැසීම්, ඉහළට නැගීම් වශයෙන් එය ඉසිපනන යැයි යුක්තයි. ඉසිපදනං යිද පාඨයි.

පඤ්චවග්ගියෙ යනු

කොණ්ඩඤ්ඤා හද්දියො වපෙපා මහානාමොව අසසර්
එතෙ පඤ්ච මහා ථෙරා - පඤ්ච වග්ගාති වුවවරෙ

කොණ්ඩඤ්ඤා, හද්දිය, වප්ප, මහානාම, අසසර් යන එම මහ තෙරවරු පස්දෙන පඤ්චවග්ගිය යැයි කියනු ලැබෙත්. මෙසේ කියන ලද පඤ්ච හික්කුන්ගේ වර්ගය පඤ්ච වග්ගයි. එම පඤ්ච වර්ගයෙහි වුවාහු, එයට ඇතුළත් වුවාහුනුයි පඤ්ච වග්ගියායි, හික්කු ආමනෙතසි යනු දිපංකර දශබලධාරීන්ගේ පාමුලා කරන ලද ප්‍රාර්ථනයෙහි පටන් පාරමී පුරාණයේ, පිළිවෙළින් බෝමැඩට පැමිණ, එහි නොපැරුණු පර්යංකයෙහි හුන්නේ, මාරබල බිඳ, ප්‍රථම යාමයෙහි පෙර වුසු කදපිළිවෙළ සිහිකොට, මධ්‍යම යාමයෙහි දිවැස ශුද්ධකොට, පස්විමයාම අවසානයෙහි දසදහසක් ලෝදා නාද කරවමින්, කම්පා කරවමින්, සර්වඥතාඥානයට පත්ව, සත් සතියක් බෝමැඩ කල්යා, මහබලු විසින්, දම් දෙස්මට අයැදින ලදසේක් බුදුඇසින් ලොව බලා ලෝකානුග්‍රහයෙන්, බරණැසට ගොස්, පස්වග මහණුන් හඟවා දම්සක් පවත්වනු කැමැතියේක් ඇමතු සේක. දෙව මෙ හික්කවෙ අනතා යනු මහණෙනි, මෙම දෙකොටස්, මෙම වචනය ප්‍රකාශ කිරීමෙන් හටගත් එම ප්‍රකාශන සෝෂාව යටින් අවිච්ඡි තෙක්ද මත්තෙහි හවාග්‍රය තෙක් විහිදී ලෝදා පතුරුවා සිටියේය. එම අවස්ථායෙහි අටළොස් කෝටියක් පමණ බ්‍රහ්මයෝ රැස්වූහ. පැසුළු දිගින් හිරු බැස යයි. පෙරදිගින් උතුරුසල (උතුසල) නැකතින් යුත් පුන්සඳ උදාවේ. එසමයෙහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ දම්සක් පැවතුම් සුත්‍රාන්තය අරඹන සේක් 'දෙව මෙ හික්කවෙ අනතා' යනාදිය වදාළහ. එහි පබ්බථිතෙත යනු ගිහි බන්ධන, වස්තුකාම සිදු පැවිදි වූවහු විසින්, න සෙවිතබ්බා යනු පරිභෝග නොකළ යුතුය. විශේෂයෙන් පැවිද්දන්ගේම ප්‍රතිපත්තියෙහි ඇතුළත් හෙයින්, පැවිද්දා විසින් සේවනය නොකට යුත්තේයයි යු.සේයි. යොවායං කාමෙසු කාම

සුබලලිකානු යොගො යනු යම් ඒ වස්තු කාමයන්හිද කෙලෙස් කම් සුවයෙහිද, කෙලෙස් කම්සුව නිශ්‍රය වූ හෝ යම් ක්‍රියාවක යෙදීම, හිතො යනු ලාමක, ගමෙමා යනු ගම්වාසීන් සතු පොටුප්පනිකො යනු අන්ධබාල පෘථග්ජනයා විසින් පුරුදු කරන ලද, අනරියො යනු ආර්ය නුවූ, නොහොත් පිරිසිදු උතුම් ආර්යයන් සතු නොවූ, අනඤ්ඤානො යනු වැඩදායක නුවූ, සුව එළවන කරුණු හා නිශ්‍රිත නොවූයේයයි අර්ථයි. අනතකිලමථානු යොගො යනු තම සිරුර වෙහෙසට පත්කරවන, තමාට දුක ඇතිකරවීම යයි අර්ථයි. දුකෙධා යනු තමා මරණයට පත්කරවන සුළු දුක් එළවන, කටු සහිත හේත්තුවන ලැලිවල ශයනය කිරීම් ආදිය, තපස්වින් විසින් උතුම් තපසයැයි ගත් හෙයින් ඔවුන්ගේ සිත් රැකීම සඳහා මෙහි හීනයැයි නොයුසේයි.

පැවිද්දන්ගේ ස්වභාවයක් හෙයින් 'ගමෙමායි' ගිහියන් හා අසාධාරණ හෙයින් 'පොථප්පනික' යැයිද නොයුසේයි. එහි වනාහි ඇතැම් ප්‍රවෘත්තියෙක්මිසි හැගවූ ප්‍රතිඥා ඇති, ඉහාත්ම නිර්වාණවාදීන් විසින්, පින්වන, යම්කලෙකැ පටන් මෙම ආත්මය පංචකාම ගුණයන්ගෙන්, සමර්පිතව, යුක්තව සැපවිදිසිද? පින්වන, එපමණෙකින් මේ ආත්මය ඉහාත්ම නිර්වාණයට පැමිණියේ වේයයි, දෘෂ්ටි ගත් හෙයින් ඔවුන්ගේ සිත් රැකීම සඳහාද වත්මන් සුවය සඳහාද එම ධර්ම සමාදානයට දුකයැයි නොයුසේයි. කාමසුබල්ලිකානුයෝගය වත්මනැ තෘෂ්ණා දෘෂ්ටීන්ගෙන් කිලිටිභාවයට පත් සුව හෙයින් මත්තෙහි, දුක් විපාක හෙයින්ද ඒවා අනුයුක්ත වූවන්ගේ සිත් තෘෂ්ණා දෘෂ්ටි බන්ධනයෙන් බඳනා ලද හෙයින් නොසෙවිය යුතුය. ආත්ම කිලමථානුයෝගය වත්මනැ දෘෂ්ටීන් කිලිටිභාවයට පත්, දුක් හෙයින්ද මත්තෙහි, දුක් විපාක හෙයින්ද, ඒ හා යෙදුණුවන්ගේ සිත් දෘෂ්ටි බන්ධනයෙන් බඳනා ලද හෙයින්ද නොසෙවිය යුතුය. එතෙ තෙ එම ඒවා. අනුපගමම යනු නොඑළඹ මජ්ඣිමා යනු සකිලිටි සුවදුක් ආදීන්ගේ අභාවයෙන් මධ්‍යයෙහි වූයේනුයි මජ්ඣිමායි. එයම එය කරණකොට නිර්වාණය පිණිස පිළිපදිනුයි පටිපදායි අවබෝධ කරන ලද්දේනුයි අභිසම්බුද්ධායි, චක්ඛකරණී ආදීන්හි ප්‍රඥා චක්ඛුස හටගත්වයිනුයි චක්ඛකරණීයි, ඤාණ කරණී යනු එයටම පර්යාය වචනයයි. උපසමාය යනු කෙලෙස් සංසිද්ධිම සඳහා, අභිඤ්ඤාය යනු චතුසස්තායන්ගේ දැනගැනීම සඳහා, සමෙබ්බාය යනු ඒවාහිම තත්වාකාරයෙන් අවබෝධ කිරීම සඳහා, නිබ්බාණාය යනු නිර්වාණය සාක්ෂාත් කිරීම සඳහා, නොහොත් දර්ශන මාර්ග ඤාණය හටගත්වයිනුයි

වකඩුකරණීයි, භාවනා මාර්ග ඥාණය හටගත්වයිනුයි ඥාණකරණීයි. සියලු කෙලෙසුන්ගේ සන්සිඳීම සඳහා උපසමාය, සියලු ධර්මයන්ගේ විශේෂ දැනුම සඳහා, අර්හත් එලය අවබෝධය සඳහා සමෙබ්බායා කෙලෙසුන්ගේද, ස්කන්ධයන්ගේද නිවීම සඳහා නිබ්බාණය, සත්‍ය කථා අභිඤ්ඤය නිර්දේශයෙහි යු.සේයි.

මෙසේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, සත්‍යයන් ප්‍රකාශකොට, තමා කෙරෙහි කරන ලද බුහුමන් ඇති ඔවුන්ට, තම ප්‍රතිවේධ ක්‍රමය ශ්‍රවණය කොට, ප්‍රතිපත්තියෙහි බුහුමන් ආරෝපණයෙන් ප්‍රතිපත්ති සාධනයකොට, සත්‍ය ප්‍රතිවේධය දක්නේ, ඉදං දුක්ඛං අරියසම්මානි මෙ භික්ඛවෙ යනාදී ක්‍රමයෙන් තම ප්‍රතිවේධ ක්‍රමය දැක්වූ සේක. එහි අනනුසසුතෙසු යනු නොඅසන ලද්දෙහි අනුත් අනුව ගොස් නොඅසන ලද්දේයයි අර්ථයි. වකඩු යනාදීන්ගේ අර්ථය මතුයෙහි ප්‍රකට වන්නේය. ඉදං දුක්ඛං අරියසම්මං, ඉදං දුක්ඛ සමුදයං, ඉදං දුක්ඛ නිරෝධං, ඉදං දුක්ඛ නිරෝධගාමිණී පටිපදා අරියසම්මං යනු සිව් සත්‍යයන්ගේ දර්ශනයයි. ප්‍රතිවේධය ශෛක්‍ෂ්‍ය භූමියෙහිය. පරිඤ්ඤායාමං, පහාතබ්බං, සවච්ඡිකාතබ්බං, භාවෙනබ්බං යන සිව් සත්‍යයන්ගේ භාවනා ප්‍රතිවේධය ශෛක්‍ෂ්‍ය භූමියෙහිමය. පරිඤ්ඤාතං, පහිණං, සවච්ඡිකතං, භාවිතං යන සිව් සත්‍යයන්ගේ ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණය අශෛක්‍ෂ්‍ය භූමියෙහිය.

නිපරිවට්ටං යනු සත්‍යඤාණ, කෘත්‍යඤාණ, කෘතඤාණ සංඛ්‍යාත නිපරිවෘත්තයන්ගේ වශයෙන් ත්‍රිවිධ පරිවෘත්තයක් ඇත්තේනුයි නිපරිවට්ටංයි. මෙහි වනාහි 'මේ දුක්ඛය, මේ දුක්ඛ හටගැනීමය, මේ දුක් නිරෝධයයි, මේ දුක් නිරෝධයට පමුණුවන මාර්ගය වූ ප්‍රතිපදා ආර්ය සත්‍යයයි' යන මෙසේ සිව් සත්‍යයන්හි තත්වූ පරිදි ඤාණය සත්‍යඤාණ නමැ. ඒවාහිම, පරිඤ්ඤායාම, ප්‍රහාතව්‍ය, සාක්‍ෂාත් කළයුතු, වැඩිය යුතු යයි මෙසේ කළයුතු කෘත්‍යයන් දන්නා වූ ඤාණය කෘත්‍යඤාණ නමැ. පරිඤාත, ප්‍රහිණ, සාක්‍ෂාත් කළ, වඩන ලද යයි මෙසේ එම කෘත්‍යයාගේ කළ බව දන්නා නුවණ කෘත ඤාණ නමැ. ද්වාදසාකාරං යනු ඒවාහිම එක් එක් සත්‍යයෙහි ත්‍රිවිධ ආකාරයන් වශයෙන් ද්වාදසාකාර වන්නේ නුයි ද්වාදසාකාරංයි. ඤාණ දසසන්ධං යනු එම ත්‍රිපරිවෘත්ත ද්වාදසාකාරයන්ගේ වශයෙන් උපන් ඤාණ සංඛ්‍යාත දර්ශනයයි, අනතමනා යනු සිය මනයි. සත්ත්වයින්ගේ වනාහි සුවකාමී හෙයින්, දුක් පිළිකුල් හෙයින් ප්‍රීතිය හා සොම්නසින් යුත් මනස සක්මන නමැ. ප්‍රීති සොම්නසින්, සිය

මනස ගත් මනස, ව්‍යාප්ත වූ මනස යැයි අර්ථයි. අභිනන්ද්‍රං යනු අභිමුඛව සතුටු වූහ. වෙය්‍යාකරණේ යනු සූත්‍රාන්තයෙහි, ගාථා රහිත සූත්‍රාන්තය තනිව අර්ථය ප්‍රකාශ කරන හෙයින් වෙය්‍යාකරණ නමැ. භඤ්ඤමානෙ යනු කියනු ලබන කල්හි, සමීප වර්තමානයෙහි වර්තමාන වචනයෙන් කරන ලදී. කියන ලද කල්හි යැයි අර්ථයි. චිරජං පහවූ රාගාදී රජස් ඇත්තේ, විගතමලං පහවූ රාගාදී මල ඇතිසේ, රාගාදීහු වසාගෙන පැතිරෙන අර්ථයෙන් රජස් නමැ. දුෂිත කරන අර්ථයෙන් මල නමැ. ධම්මවකුඛං යනු කිසිතැනක ප්‍රථම මාර්ගඥානයද, කිසිතැනක මුල් මාර්ගත්‍රයයද කිසිතැනක සිව්වන මාර්ග ඥානයද ගැනේ. මෙහි වනාහි ප්‍රථම මාර්ග ඥානයමය. යං කිඤ්චි සමුදය ධම්මං සබ්බං තං නිරෝධ ධම්මං යනු විදර්ශනා වශයෙන් මෙසේ පැවැතියනුට ධර්ම චක්‍රසූය පහළ වූයේ යයි අර්ථයි. ධම්මවකෙක යනු ප්‍රතිවේධ ඥානයෙහිද දේශනා ඥානයෙහිද වේ. බෝධිපර්යංකයෙහි වැඩහුන්නා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේට සිව්සස්ති ද්වාදසාකාර ප්‍රතිවේධ ඥානයද, ඉසිපතනයෙහි වැඩහුන්නා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේට ද්වාදසාකාර වූම චතුසස්තය දේශනායෙහි පැවැතියා වූ, දේශනා ඥානයද ධර්මචක්‍රය නමැ. එම ද්වයයම දශබලධාරීන් වහන්සේට පැවැති ඥානයමය. එය මෙම දෙස්මෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් ධර්මචක්‍රය පවත්වන ලද්දේ නමැ. ඒ මේ ධර්මචක්‍රය, අටළොස් කෙළක් බ්‍රහ්මයින් සමග අඤ්ඤා කොණ්ඩඤ්ඤ තෙරහු යම්තාක් වේලාවක් ගතවන තෙක් සෝවාන් ඵලයෙහි නොපිහිටාද, එතෙක් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ධර්මචක්‍රය පවත්වති නමැ. සෝවාන් ඵලයෙහි පිහිටි කල්හි පවත්වන ලද්දේ නමැ. එම කරුණ සඳහා 'පවතතිතෙව භගවතා ධම්මවකෙක' යනාදිය යු.සේයි. භූමාදෙවා යනු පෘථිවි තලය ආශ්‍රිතව සිටින දෙව්වරු, සද්දම්මසංඝාවෙසුං යනු එක් පහරින්ම සාධුකාර දී, එතං භගවතා යනාදිය කියන්නාහු ශබ්ද අනුශ්‍රවණය කළහ. අපපවතතියං යනු මෙය එය මෙන් නොවේයයි ප්‍රතිලෝම වශයෙන් පවත්වන්ට නොහැකිවන්නේ, මෙහි රැස්වූ දෙව්බඹහු, දේශනාවසානයෙහි එක් පහරින්ම සාධුකාර දුන්හ. රැස්වීමට නොපැමිණි භූමස්ථ දේවතාවෝ ඔවුනොවුන්ගෙන් ශ්‍රවණයකොට සාධුකාර දුන්නාහයි දතයුතුය.

ඔවුනතර, පර්වත වාක්‍ෂාදියෙහි උපන් භූමස්ථ දෙව්වරු ඔවුහු වාතුර්මහා රාජිකයට ඇතුළත් වූවාහු වෙත්යයි මෙහි වෙන්කොට යු.සේයි. චතුර්මහාරාජිකා යනු ධ්‍රතරාජයා, විරූපා, විරූපාක්‍ෂ, චෛශ්‍රවණ සංඛ්‍යාත සිව්මහ දෙව්වරු ඔවුන්ට ඇතුළත් වූවාහුත්‍රයි වාතුර්මහාරාජිකායි,

ඒවා මහමෙර මධ්‍යයෙහි වෙයි. ඔවුනතර පර්වතස්ථායීහුද, ආකාස ස්ථායීහුද ඇත. ඔවුන්ගේ පරපුර සක්වළ පච්චට පැමිණියාහු, බිඬාපදොසික, මනොපදොසික, සීත වලාහක, උෂ්ණ වලාහක, වන්ද්‍ර-සූර්ය දිව්‍යපුත්‍රදැයි යන එම සියල්ලෝම වාතුර්මහාරාජික දේව ලෝකස්ථායීහුමය. තෙතිස් ජනකෙනෙක් එහි උපන්නාහුයි තාවතිංසායි. තවද තාවතිංසා යනු එම දෙව්වරුන්ගේ නාමයමයැයිද යු.සේයි. ඔවුහුද පර්වතස්ථායී හා ආකාසස්ථායීහු සිටිති. ඔවුන්ගේ පරපුර සක්වළ පච්චට පැමිණියාහ. යාමාදීන්ගේද එසේමය. එක් ලෝකයෙක්හිද දෙව්වරුන්ගේ පරපුර සක්වළ පච්චට නොපැමිණියාහු නම් නැත. දිව්‍ය සුවයට ගියාහු, ප්‍රයාණය කළාහු, පැමිණියාහුනුයි යාමායි. තුටුපහටු වේනුයි තුසිතායි. ප්‍රකෘතියෙන් පිළියෙළ කළ අරමුණට අතිරේකව සිත් අලවමින් ප්‍රීතිමත් වීමට කැමැති කල්හි කැමැති පරිද්දෙන් එම කාම වස්තූන් නිර්මාණයකොට සිත් අලවමින් වෙසෙන්නුයි නිම්මාණරහියි. සිතෙහි හැසිරීම දැන, අත්‍යයා විසින් නිර්මිත භෝගයන්හි වශයෙහි පවතින්නුයි පරනිමිත විසවතහියි, බ්‍රහ්ම කායයෙහි, බ්‍රහ්ම සමූහයෙහි නියුක්තනුයි බ්‍රහ්මකායිකායි. සියලුම පඤ්ච වොකාර හව බ්‍රහ්මයෝ ඇතුළත්ය. තෙත බණ්ණන යන වචනය වෙසෙසා තෙත මුහුතෙතන යයි යු.සේයි. මොහොතකැයි කියනු ලබන ඝණයෙන් පරමාර්ථ ඝණයෙන් යැයි යු.සේයි. යාව බ්‍රහ්මලොකා යනු බඹලොව ඇතුළත්කොට, සද්දො යනු සාධුකාර ශබ්දයයි. දසසහසස් යනු දසදහසක් සක්වළ, සංකමපි යනු උඩට නගින්නේ මනාව කම්පා විය. සමපකමපි යනු උඩට නගින්නේ, පහළට බසින්නේ අධිකව කම්පා විය. සමපවෙධි යනු සිව්දිසාවට යන්නේ මනාව කම්පා විය. මහ බෝසතාණන් සම්බුද්ධව සදහා මව්කුසට බැසගන්නා කල්හිද මවුකුසින් නික්මෙන කල්හිද, මහපොළොව කම්පා විය. බුද්ධත්වයට පත්ව, ප්‍රතිවේධ ඤාණ තේජසින් දම්සක් පැවතුම් දේශනා ඤාණ තේජසින්, සාධුකාර දෙන්නාක් මෙන් පෘථුවිය දේවතානුභාවයෙන් කම්පා විය. ආයු සංස්කාර හරණයෙහිද මහ ජිරිනිවනෙහිද, කාරුණ්‍යයෙන් කැළඹීම නොඉවසන්නාක් මෙන් පෘථුවි දේවතානුභාවයෙන් කම්පා විය. අපපමාණො යනු වෘද්ධියෙහි ප්‍රමාණයයි. උළාරො යන මෙහි 'මහත් වූ කෑ යුතු දෑ කති' ආදී තන්හි මිහිරියාව උළාරයයි යු.සේයි. උදාර වූ වස්තු භෝගයන්හි සිත නොනැමේ යන ආදීන්හි ප්‍රණීතතාව උළාරයයි යු.සේයි. 'පින්වත් වච්ඡායන තෙමේ ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේ උදාර වූ ප්‍රශංසාවෙන් ප්‍රශංසා කරයි' ආදීන්හි ශ්‍රේෂ්ඨත්වය උළාරයයි යු.සේයි. මෙහි වනාහි පැතිරුණු බව උළාරයයි යු.සේයි. ඔහාසො යනු දේශනා

ඤාණානුභාවයෙන්ද, දේවතානුභාවයෙන්ද හටගත් ආලෝකයයි. ලොකෙ යනු දසදහසක් සක්වළයන්හිම, අතිකකම්මදෙව්‍යානං දෙව්‍යානුභාවං යනු මේ දෙව්වරුන්ගේ ආනුභාවයයි. ඇදි වත් ආලෝකය දොළොස් යොදුනක් පැතිරේ. ශරීරාලංකාරයෙහිද විමානයෙහිද එසේමය. එම දේව්‍යානුභාවය ඉක්මවාමයැයි අර්ථයි. උද්‍යානං යනු සොම්නස් ඤාණමය ප්‍රීති වාක්‍යයයි. උද්‍යානෙසි යනු කීවේය. අඤ්ඤාසි වන හෝ කොණ්ඩඤ්ඤා යන මෙම උද්‍යානයෙහිද කථාකරන හඬ දසදහසක් ලෝදා පැතිර සිටියේය. අඤ්ඤා කොණ්ඩඤ්ඤා යනු බොහෝ සේ දත් කොණ්ඩඤ්ඤායයි අර්ථයි.

වක්‍ෂු ආදීන්ගේ නිර්දේශයෙහි දසසනට්ඨන යන ආදීන්හි එකම ඤාණය කියන ලද ආකාර ඇති, අවබෝධ කළයුතු දැති ඇසක් මෙන් වූයේ, දර්ශන කෘත්‍යය කිරීමෙන් වකුටුයි. ඤාණ කෘත්‍ය කරණයෙන් ඤාණංයි, නානාප්‍රකාරයෙන් දැනගැනීම් කෘත්‍යකරණයෙන් පඤ්ඤායි. සේසරහිත ප්‍රතිවේධකරණයෙන් විජජායි. හැමකල්හි ආලෝක කරණ කෘත්‍ය වශයෙන් ආලෝකො නමැයි අර්ථයි. වකුටුමෙමා යනාදීන්හිද එකම ඤාණය කෘත්‍යය නානාප්‍රකාර භාවයෙන් පස් අයුරෙකින් වර්ණිතය. ආරම්භණා යනු උපකාර වන අර්ථයෙන්, ගොවරා යනු ගොදුරු වන දෙය යන අර්ථයෙන්, දසසනට්ඨන යනාදීන්හි ඤාණ කෘත්‍යය පස් අයුරෙකින් යු.සේයි.

මෙම ක්‍රමයෙන් ත්‍රිවිධ වාරයන්හි, එකිනෙකෙහි පහක් බැගින් කොට, පසළොස් ධර්ම, පසළොස් අර්ථ දෙපසළොස්හි තිස් නිරුක්තින්හු, පසළොස් ධර්මයන්හි පසළොස් අර්ථයන්හි තිස් නිරුක්තින්හි සැට ඤාණ දතයුත්තාහ. සෙසු ආර්ය සත්‍යයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

චතුරාර්ය සත්‍යයෙහි එකිනෙක ආර්ය සත්‍යයෙහි පසළොස්ක් බැගින් වූ, ධර්මයන්ගේද, අර්ථයන්ගේද වශයෙන් සැට ධර්ම අර්ථ වෙයි. සැට ධර්මයන්හිද සැට අර්ථයන්හිද එකසිය විස්සක් නිරුක්තින්හු වෙති. විස්සක් අධිකකොට ඇති සියයයි අර්ථයි. සැට ධර්මයන්හිද, සැට අර්ථයන්හිද, එක්සිය විස්සක් නිරුක්තින්හිදැයි මෙසේ දෙසිය හතළිහක් ඤාණ වෙයි.

සතිපට්ඨාන සුත්‍රාන්ත පූර්වංගම වූද, සෘද්ධිපාද සුත්‍රාන්ත පූර්වංගම වූද, ප්‍රතිසම්භිද නිර්දේශයෙහි මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්ථයද, ගණන් කිරීමද දතයුත්තාහ.

සත්ඛෝසන් සුත්‍රාන්තයන්හි එකිනෙකෙහිම, සමුදයෙහි වක්‍ෂුරාදී පහක්ද නිරෝධයෙහි පහක්දැයි දසධර්මයි. සමුදයෙහි දර්ශනාර්ථාදීහු පහක්ද, නිරෝධයෙහි පහක්දැයි දස අර්ථයි. ඒවාහි වශයෙන් විසි නිරුක්තීහුය. සතළිස් ඥාණයෝය සත එකතුකොට කියන ලද ගණන පහසුවෙන් දතහැකිය.

මෙසේ සර්වඥතා ඥාන වශයෙන් කියන ලද, ප්‍රතිසමිඳිදා නිර්දේශයෙහි එකිනෙක මූලිකව, ගුණානා වශයෙන් දක්නා ලද්දේ දන්නා ලද්දේ, සාක්‍ෂාත් කරනා ලද්දේ, ප්‍රඥාවෙන් ස්පර්ශ කරන ලද්දේනුයි මෙම පඤ්ච වචනයන්හි, වක්‍ෂුරාදී පංචකයෙහි එකිනෙක වශයෙන් දර්ශනාර්ථාදීහු පඤ්චකයදැයි වශයෙන් පඤ්ච පඤ්චකයන්ගේ වශයෙන් විසිපස් ධර්මයි. විසිපස් අර්ථයි. ඒ හා ද්විගුණ නිරුක්තීහුය. ඒ හා ද්විගුණ ඥාණයෝය. පහ එකතුකොට කියන ලද වාරයෙහිද, පස්වරක්, විසිපහ බැගින් පහක්කොට, එකසිය විසි පහක් ධර්මයෝ, එකසිය විසිපහක් අර්ථයෝ, ඒ හා ද්විගුණ නිරුක්තීහුය. ඒ හා ද්විගුණ ඥාණයෝය. අඩ්ඨතෙය්‍යානි යනු දෙසිය පණහකි. ස්කන්ධාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙම ක්‍රමයෙන්ම සත්‍යවාර, ප්‍රතිසමිඳිදා වාරයන්හි ධර්මාදී ගණනය දතයුත්තාහ.

බුද්ධ ධර්මවාරයෙහි දියඩ්ඨසතං යනු (විසිපහ බැගින් සයවාරයක්) එකසිය පණහකි. නිරුක්ති තුන්සියයකි. ඥාණ හයසියයකි. පරිසමිඳිදාධිකරණෙ යනු ප්‍රතිසමිඳිදා අධිකාරයෙහි, අඩ්ඨනවධම්මසතානි යනු ප්‍රථමයෙන් කියන ලද වතුසසත්‍යයන්හි සැටෙකි. සිව් සතිපට්ඨානයන්හි සැටෙකි. සිව් සමයක්ප්‍රධානයන්හි සැටෙකි. සත් ඛෝසන් විස්තර දේශනාවන්හි සැත්තැවකි. අභිඤ්ඤාර්ථාදී පඤ්චකයෙහි එක්සිය විසිපහකි. ස්කන්ධාදී පංචකයෙහි එක්සිය විසිපහකි. නැවත වතුරාර්ය සත්‍යයන්හි සියයකි. සිව් ප්‍රතිසමිඳිදාවන්හි සියයකි. ඔව් බුද්ධ ධර්මයන්හි එක්සිය පණහකැයි මෙසේ අටසිය පණහක් ධර්ම වෙයි. මෙසේ අර්ථද එපමණම වෙයි. එපරිද්දෙන්ම ශ්‍රද්ධාදී ත්‍රිවිධ ස්ථානයන්හි එක්සිය විස්සක් නිරුක්තීහුය. සත් විස්තර දේශනාවන්හි එක්සිය හතළිහක් නිරුක්තීහුය. අභිඤ්ඤාර්ථාදීන්හිද ස්කන්ධාර්ථාදීන්හිද නිරුක්ති දෙසිය පණහ බැගිනි. ආර්ය සත්‍යයන්හිද ප්‍රතිසමිඳිදාදීන්හි නිරුක්ති දෙසියය බැගිනි. බුද්ධ ධර්මයන්හි නිරුක්ති තුන්සියයකි. මෙසේ නිරුක්ති එක්දහස් හත්සියයකි. සත්‍යයෝද එපරිදිමය. ත්‍රිවිධ ස්ථානයන්හි ඥාණ දෙසිය හතරක් බැගිනි.

සත් විස්තර දේශනාවන්හි දෙසිය අසූවක් අධික කොට ඇති ඥාණයෝය. අභිඤ්ඤාර්ථාදීන්හිද, ස්කන්ධාර්ථාදීන්හිද එක්සිය පහ බැගිනි. සත්‍යයන්හිද ප්‍රතිසම්භිදාදීන්හිද ඥාණ එක්සිය හතර බැගිනි. බුද්ධ ධර්මයන්හි ඥාණ එක්සිය සයකැයි, මේ ඥාණ තුන්දහස් භාරසියයකි.

ප්‍රතිසම්භිදා කථා වර්ණනාව නිමි.

නැවත ධර්මවක්‍රපුවර්තන සූත්‍රාන්තයම පූර්වංගම කොට, දේශිත ධර්මවක්‍ර කථායෙහි පෙර නුච්චි විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි දුක්ඛ වත්‍යුකා යනු එක්වර අවබෝධවීම් වශයෙන්, දුක් වස්තුවකොට ඇති‍යේ ඒවාටනුයි දුක්ඛ වත්‍යුකායි. එම දුක්ඛ වෙසෙසා සච්ච වත්‍යුකා යන ආදිය වදාළහ. එහි සත්‍යය අරමුණු වූයේ, උපකාර වූයේ ඒවාටනුයි සච්චාරම්මණායි. සත්‍යය ගොදුරු වූයේ, විෂය වූයේ ඒවාටනුයි සච්චගොචරායි, සච්චසංගහිතා යනු මාර්ග සත්‍යයෙන් සංගහිත වූවාහු, සච්ච පරියාපනතා යනු මාර්ග සත්‍යයට අයත්වූවාහු, සච්ච සමුදාගතා යනු දුක් දැනීමෙන් දුක්ඛ සත්‍යයෙහි උපන්නාහු එසේම එහි සිටියාහු, පිහිටියාහුයි ධීතා පතිට්ඨිතායි.

‘පචතතිතෙව භගවතා ධම්මවකෙක්’ යයි කියන ලද ධර්මවක්‍රය නිර්දේශ කරනු කැමැතියේ ධම්මවකං යනාදිය වදාළහ. එහි ධර්මවක්‍රය ප්‍රතිවේධ ධර්මවක්‍රය, දේශනා ධර්මවක්‍රයයි දෙවදැරුම්ය. එහි ප්‍රතිවේධ ධර්මවක්‍රය බෝධි පර්යංකයෙහි, දේශනා ධර්මවක්‍රය ඉසිපතනයෙහිය. ධම්මඤ්ච පචතෙතති වකකඤ්ච යන්නෙන් ප්‍රතිවේධ ධර්මවක්‍රය යුසේයි. වකකඤ්ච පචතෙතති ධම්මඤ්ච යන්නෙන් දේශනා ධර්ම වක්‍රයයි.

කෙසේ නම් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ බෝධි පර්යංකයෙහි වැඩහුන් සේක් මාර්ගක්‍ෂණයෙහි ඉඤ්ච, බල, බොධ්‍යංග, මාර්ගාංගාදී ප්‍රභේද වූ ධර්මය පවත්වාද? එම ධර්මයන්ම කෙලෙස් සතුරන් නැසීම සඳහා පවත්නා හෙයින් ප්‍රභරණ වක්‍රයක් මෙනැයි වක්‍රයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ධර්මවක්‍රය පවත්වනසේක්ම එම වක්‍රය පවත්වත් නමැ. එයින් ධර්මයම වක්‍ර යනු කර්මධාර සමාසභාවය යුසේයි. ඉසිපතනයෙහි වැඩහුන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ධර්මදේශනා ක්‍ෂණයෙහි හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්නාතයෙහි කෙලෙස් සතුරන් නැසීම සඳහා පවත්වන හෙයින් ප්‍රභරණ

චක්‍රයක් හා සමානව දේශනා චක්‍රයද පවත්වති, හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්තානයෙහි ඉඤ්ජියබල බොධ්‍යංග, මාර්ගාංගාදී ප්‍රභේද ධර්මචක්‍රයද පවත්වති. එයින් ධර්මයද, චක්‍රයද ධර්මචක්‍රයයි ද්වන්ධ සමාසනාව යුසේයි පවත්වන්නෙකු ඇතිකල්හි පැවැත්වීම නම් වේද? එහෙයින් හැමතැනම පවත්වති යයි යුසේයි. පවත්වන අර්ථයෙන් චක්‍රයයි යුසේයි. ධම්මෙන පවතෙති ධම්මචක්‍රං යන ආදිය දේශනා ධර්මචක්‍රයම සඳහා යුසේයි.

එහි ධම්මෙන පවතෙති යනු යථා ස්වභාව හෙයින් ධර්මයෙන් පැවැත්වූ චක්‍රයනුයි ධම්මචක්‍රං යයි යුසේයි.

ධම්මචරියාය පවතෙති යනු හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්තානයෙහි ධර්මය සඳහා පැවැත්වූ චක්‍රයනුයි ධම්ම චක්‍රං යයි යුසේයි. ධම්ම ධීතො ආදීන්ගෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්ම සත්‍යතාව හෙයින්ද, ධර්මස්වාමී හෙයින්දැයි යුසේයි. දෙසු පරිදි, 'ඇවැත්ති, ඒ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ දන්නේ දනියි. දක්නේ දකියි. පැහැසිත් නැහැසිත්, දැහැමිත් ශ්‍රේෂ්ඨත්වයෙන් යුක්ත වූවාහු, දෙසන්නාහු මනාව දෙසන්නාහු අර්ථය පැහැදිලි කරන්නාහු අමාත්‍ය දෙන්නාහු ධර්මස්වාමී තථාගත වූ සේක. එම ධර්මයෙහි චක්‍රයනුයි ධර්මචක්‍රයයි යුසේයි. ධීතො යනු විෂයිභාවයෙන් සිටියේ, පතිට්ඨතො යනු අවලභාවයෙන් පිහිටියේ, වසිප්පතො යනු චේශ්වරියභාවයට පත්වූයේ, පාරමිප්පතො යනු කෙළවරට පැමිණියේ, වෙසාරජ්ජප්පතො යනු හික්මවිය යුතු සත්ත්වයින් අපේක්‍ෂාකොට කියන ලද වචනයන්ගෙන් ධර්මස්වාමිත්වයෙහිද, ධර්මාර්ථයෙහිද චක්‍රයයි යුසේයි. ධම්මං සක්කරොනො යන ආදීන්ගෙන් ධර්මාර්ථය සඳහා චක්‍රයයි යු.සේයි. යමෙක් ධර්මය සත්කාරාදී වශයෙන් පවත්වයිද, හෙතෙම ධර්මාර්ථය පවත්වයි නමැ. ධම්මං සක්කරොනො යනු යම්සේ කරන ලද එම ධර්මය මනාව සත්කාර කරන ලද්දේ වේද, එපරිද්දෙන් එය කරනුයේ ධම්මං ගරු කරෙනො යනු එහි ගෞරව ඉපිදවීමෙන් එයට ගරු කරනුයේ, ධම්මං මානෙනො යනු ධර්මයට ප්‍රියභාවයද බුහුමන්ද කොට වාසය කරනුයේ, ධම්මං පූජෙනො යනු එය සාක්‍ෂ්‍යකොට දේශනා ප්‍රතිපත්ති පූජාවෙන් පූජා කරනුයේ, ධම්මං අපවායමානො යනු එම ධර්මයටම සත්කාර ගරුකාරයන්ගෙන් යටහත් පහත් පැවතුම් කරනුයේ, ධම්මඥානො ධම්මකෙතු යනු ධර්මය ධජයක් මෙන් පෙරටුකොට (කෙහෙලි) තුන්හුලස් කොඩියක් මෙන් ඔසවා පැවැත්මෙහි, ධර්මධජ ධර්මකේතුවක්ව වියයි අර්ථයි. ධම්මාධිපතෙයො යනු ධර්මාධිපති

වශයෙන් පැමිණියා වූ භාවනා ධර්ම වශයෙන්ම සියලු ක්‍රියාවන්ගේ කිරීමෙන් ධර්මාධිපති වී, තං බොපන ධම්ම චක්කං අපපතිවතතියං යනු කිසිවෙකු විසින් නැවැත්විය නොහැකිතායෙන් නොනැසිය හැකි ස්වභාවයෙනැයි යුක්තිය. නොපැවැත්විය හැකියයි අර්ථය, එහෙයින් එම ධර්මය, පවත්වන අර්ථයෙන් ධර්මවක්‍රයයි යුක්තිය.

සද්ධිඤ්ඤාං ධම්මො, තං ධම්මං පවතෙති යනු හික්මවිය යුතු අයගේ සන්තානයෙහි මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත ශ්‍රද්ධඤ්ඤා උත්පාදනයෙන් එම ශ්‍රද්ධඤ්ඤා ධර්මය පවත්වානුයි අර්ථය. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

සච්චා යනු සත්‍ය ඥාණයෝය. විදර්ශනාවද, විද්‍යාවද මාර්ග ඥාණයමය. අනුප්පාදෙ ඥාණං යනු අර්හත් ඵලයෙහි ඥාණයයි. එය හික්මවිය යුතු අයගේ සන්තානයෙහි පැවතේමය. නිර්වාණය ප්‍රතිචේද කරනුයේ පැවැත්තේ නමැ. සමුදය වාරාදීන්හි, සමුදය වත්‍යුකා, නිරොධ වත්‍යුකා, මග වත්‍යුකායි විශේෂ පදයෙන් සංකෂ්ප කරන ලදී. මෙහිද, කියන ලද ආකාරය පළමු කියන ලද අයුරින්ම දක්වනුය. සතිපට්ඨාන, සාද්ධිපාද පූර්වාංගම වාරයන්ද මාර්ගක්‍ෂණ වශයෙන් යුක්තිය. ඒවාද ඒ ඒ තන්හි විශේෂ පද මගින් සංකෂ්ප කරන ලදහ.

ධර්ම කථා වර්ණනා නිමි.

දැන් ලෝකෝත්තර දම්වැටෙහි, ධර්මවක්‍ර කථායෙහි අනතුරුව දේශිත ලෝකෝත්තර කථායෙහි පෙර නුවු විරු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි ලෝකෝත්තර පදයෙහි අර්ථය නිර්දේශ වාරයෙහි ප්‍රකට වන්නේය. වතතාරො සතිපට්ඨානා යන ආදීහු සත්තිස් බෝධිපාක්‍ෂික ධර්ම සුදුසු පරිදි මාර්ගඵල සම්ප්‍රයුක්තය. ඒවා අවබෝධ කිරීම් අර්ථයෙන් බෝධියැයි ලද නම් ඇති ආර්යයන්ගේ පක්‍ෂයෙහි වූ හෙයින් බෝධිපාක්‍ෂික නමැ. පක්‍ෂයෙහි වූ හෙයින් යනු උපකාර භාවයෙහි සිටි හෙයිනි. එම අරමුණුවල ඇතුල්ව, පැන වැදී එළඹ සිටින හෙයිනි. එම අරමුණුවල ඇතුල්ව, පැනවැදී එළඹ සිටින හෙයින් උපට්ඨානංයි සිතියම එළඹ සිටීම සතිපට්ඨානංයි. කාය, වේදනා, චිත්ත, ධර්මයන්හි වනාහි, අශුභ, දුක්, අනිත්‍ය, අනාත්ම ආකාර ග්‍රහණ වශයෙන් සුභ, සුව, නිත්‍ය, ආත්ම සංඥා ප්‍රභාණ කෘත්‍ය, සාධන වශයෙන්ද පැවැතීම වශයෙන් සිව් ආකාර හේදයක් වේ. එහෙයින් වතතාරො සතිපට්ඨානායි යුක්තිය.

එය කරණකොට බලවත් සේ උත්සාහ කෙරේනුයි පටිසම්භිදාමග්ගධ කථා. ශෝභන වූ බලවත් උත්සාහය සම්මප්පදානාමය. එය කරණකොට මනාව බලවත් උත්සාහ කෙරේනුයි සම්මප්පදානාමය. සෝභන වූ හෝ එය කෙලෙස් විරූප පැවැත්මෙන් විරහිත හෙයින් ප්‍රධාන වූයේද, හිතසුව නිපැයුම් අර්ථයෙන් ශ්‍රේෂ්ඨභාවය ගෙනදෙන හෙයින් ප්‍රධානභාවය හටගත්වන හෙයින්ද සම්මප්පදානාමය. චීර්යයට එය විශේෂ නාමයකි. මෙය උපන්නා වූද, නූපන්නා වූද අකුසලයන්ගේ ප්‍රභාණ නොඉපදීම් කෘත්‍යයද, නූපන්නා වූද උපන්නා වූද, කුසලයන්ගේ ඉපදීම් පැවැතීම් කෘත්‍යයන් සිදුකෙරේනුයි සිව්ආකාර වෙයි. එහෙයින් වතතාරො සම්මප්පදානාමය කියති. හටගැනීම් ක්‍රමයෙන් සමාද්ධිවීම් අර්ථයෙන් සත්ත්වයෝ එයින් සමාද්ධි වෙති.

සමාද්ධි වූවාහු, වෘද්ධියට පත්වූවාහු, උසස් බවට ගියාහු වෙත්යයි මෙම ක්‍රමයෙන්ද සෘද්ධියි. ඒවා සම්ප්‍රයුක්ත පූර්වංගමාර්ථයෙන් ඵලය වූ පූර්වභාග කාරණාර්ථයෙන් සෘද්ධියගේ පාදය (පිහිටීමට ආධාරකය) නුයි ඉදිපාදොයි. එය ඡන්ද, චීර්යය, චිත්ත, චිත්තංසා වශයෙන් සිව්වැදැරුම් වෙයි. එහෙයින් වතතාරො ඉදිපාදායි කියති.

අශ්‍රද්ධා, කුසිතභාව, ප්‍රමාද, විකේෂප, මුළාවීම් ආදීන්ගේ මැඩපැවැත්වීම ඇතිකරන හෙයින්, අහිභවන සංඛ්‍යාත අධිපති අර්ථයෙන් ඉන්ද්‍රියයයි. අශ්‍රද්ධාදීන්ගෙන් නොමඬනා හෙයින් අකම්ප්‍යාර්ථයෙන් බලයයි. එම ද්වයයම ශ්‍රද්ධා, චීර්යය, සති, සමාධි, ප්‍රඥා වශයෙන් පස්වැදැරුම් වේ. එහෙයින් පඤ්චන්ද්‍රියානි පඤ්චබලානියි කියති.

අවබෝධ කරන සත්ත්වයාගේ කොටස් වන හෙයින් සති ආදී සත් ධර්ම බොජ්‍යධංගයයි. නික්මයාම් අර්ථයෙන් සමග්‍ය දෘෂ්ටි ආදී අට, මාර්ගාංග වෙයි. එහෙයින් කියති සත්ත බොජ්‍යධංගානි (අරියො) අට්ඨංගිකො මග්ගොයි.

මෙම සත්තිස් බෝධිපාක්‍ෂික ධර්ම පූර්වභාගයෙහි ලෞකික විදර්ශනාව පවත්නා කල්හි, තුදස් ආකාරයෙන් කය පරිග්‍රහණය කරන කල්හි කායානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. නව අයුරෙකින් වේදනාව පරිග්‍රහණය කරන කල්හි වේදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. සොළොස් අයුරෙකින් සිත පරිග්‍රහණය කරන කල්හි චිත්තානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි.

පස් අයුරෙකින් ධර්මයන් පරිග්‍රහණය කරන කල්හි ධර්මානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. මෙසේ මෙ අත්බැව්හි නූපන්විරු පරහට නිපන් අකුසලයක් දැක යම් අයුරෙකින් පිළිපත් ඔහුට එය උපනිද? එසේ නොපිළිපදින්නෙමි. මෙසේ මාහට එය නූපදින්නේයයි එහි නොඉපැන්නම සඳහා උත්සාහ කරන කල්හි ප්‍රථම සමයේ ප්‍රධානය වේ. තමා කෙරෙහි හැසිරීමට පත් අකුසලයක් දැක එහි ප්‍රභාණය සඳහා උත්සාහ කරන කල්හි දෙවැන්නද, මෙ අත්බැව්හි නූපන් විරු ධ්‍යානයක් හෝ විදර්ශනාවක් හෝ උපදවන්ට උත්සාහ කරනුට තෙවැන්නද, නිපන් දෑ යම්සේ නොපිරිහේද, මෙසේ නැවත නැවත උපදවන්නුට සිව්වන සමයක් ප්‍රධානය වේ. කැමැත්ත ප්‍රධානකොට කුසල් උපදවන කල්හි ඡන්දධිපාදයි. වීර්යය, සිත, විමසීම ප්‍රධානකොට කුසල් උපදවන කල්හි විමංසිධිපාදයි. මිථ්‍යා වචනයෙන් වළක්නා කල්හි සම්මා වාචායි. මිථ්‍යා කර්මාන්තයෙන්, මිථ්‍යා ආජීවයෙන් වළක්නා කල්හි සමයේ ආජීවයදැයි මෙසේ නොයෙක් සිත්හි ලැබෙත්. සිව් මාර්ගක්‍ෂණයන්හි වනාහි එක් සිතෙහි ලැබෙත්. ඵලක්‍ෂණයෙහි සිව් සමයේ ප්‍රධානයන් හැර සෙසු තෙතිස ලැබේ. මෙසේ එක් සිතෙහි ලබන්නා වූ ඒවා එකම නිර්වාණාරම්මණ සිතිය, කායාදිත්ති ශූභ සංඥාදී ප්‍රභාණ කතෘය සිදුකිරීම් වශයෙන් සිව් සිව්ටන්ත්‍රයැයි යු.සේයි. එක්ම වීර්යය, නූපන් හා උපනවුන්ගේ අනුත්පාදාදී කෘතෘයන් සිදුකිරීම් වශයෙන් සිව් සමයක් ප්‍රධානයැයි යු.සේයි. සෙස්සෙහි පරිහානියක් හෝ වර්ධනයක් නොමැත. තවද ඒවාහි

නව එක විධා එකො - දෙවධාප් වතු පඤ්චධා

අට්ඨධා නවධා වෙව - ඉති ඡද්ධා භවනති තෙ

නවයක් එක් අයුරෙකි. එකක් දෙ අයුරෙකි. එකක් සිවු අයුරෙකි. එකක් පස් අයුරෙකි. එකක් අට අයුරෙකි. එකක් නව අයුරෙකි. මෙසේ ඒවා සය අයුරෙකින් වේ.

'නවයක් එක් අයුරුය' යනු ඡන්ද, චිත්ත, ප්‍රීති, පස්සද්ධි, උපේක්‍ෂා, සංකල්ප, වාචා, කම්මන්ත, ආජීව යන මෙම නවය ඡන්ද සෘද්ධිපාදාදී වශයෙන් එක් අයුරුම වෙයි. අන් කොටස් භජනය නොකරයි. 'එකක් දෙඅයුරෙකින්' යනු ශ්‍රද්ධාව, ඉන්ද්‍රිය, බල වශයෙන් දෙඅයුරෙකින් සිටියේය. නැවත සිව්, පස් අයුරෙකින් යනු නැවත අන් එකක් සිව් අයුරෙකින්ද, අනෙකක් පස් අයුරෙකින්ද සිටියේයයි අර්ථයි. එහි එකක් වූ සමාධිය,

ඉන්ද්‍රිය, බල, බොධ්‍යංග, මාර්ගාංග වශයෙන් සිව් අයුරෙකින් සිටියේය. ප්‍රඥාව එම සතරෙහිද, සෘද්ධිපාද කොට්ඨාසයෙහිද වශයෙන් පස් ආකාරය. 'අට අයුරින් නව අයුරින්' යනු අනෙක් එකක් අට අයුරෙකින්ද එකක් නව අයුරෙකින්ද සිටියේ යයි අර්ථයි. සිව් සිව්වන්, ඉන්ද්‍රිය, බල, බොධ්‍යංග, මාර්ගාංග වශයෙන් සිතිය අට අයුරෙකින් සිටියේය. සිව් සමයක් ප්‍රධන්, සෘද්ධිපාද ඉන්ද්‍රිය, බල, බොධ්‍යංග, මාර්ගාංග වශයෙන් වීර්යය නවවැදෑරුම් වේ. මෙසේ,

වුද්දසෙව අසම්භින්නා - භොනෙන තෙ බොධි පක්ඛියා
කොට්ඨාසතො සත්තවිධා - සත්ත තිංසප්ප භෙදතො

එම බොධිපාක්ෂික ධර්ම මිශ්‍ර නොවූවාහු තුදුසෙක්ම වේ. කොටස් වශයෙන් සත්වැදෑරුම්ය. ප්‍රභේද වශයෙන් සත් තිසකි.

සකිවච නිප්පාදනතො - සරූපෙනව චුතතිතො
සබ්බෙව අරිය මග්ගසස - සමභවෙ සමභවනති තෙ

ස්වකාන්ත නිෂ්පාදනයෙන්ද, ස්වරූපයෙන්ද, පැවැත්මෙන්ද ඒ සියල්ලම ආර්යමාර්ග සම්භවයේදී හටගනී.

මෙසේ මාර්ගඵල සම්ප්‍රයුක්ත සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්මයන් ඉදිරිපත්කොට නැවත ඒවා මාර්ගඵලයන්හි හකුළුවා, වතනාරොව අරියමග්ගා වතනාරිව සාමඤ්ඤඵලානිසි. ශ්‍රමණභාවය සාමඤ්ඤංයි. සිව් ආර්ය මාර්ගයන්ට එය නාමයකි. සිව් ආර්යමාර්ග සංඛ්‍යාත සාමඤ්ඤයන්ගේ ඵලයනුයි සාමඤ්ඤ ඵලානිසි. නිර්වාණය වනාහි සියල්ලෙන් අසම්මිශ්‍රමය, මෙසේ විස්තර වශයෙන් සත්තිස් බෝධිපාක්ෂික ධර්ම, සිව්මග, සිව්ඵල, නිර්වාණයන්ගේ වශයෙන් සිව්සාළිස් ලෝකෝත්තර ධර්ම වේ. එයින් සංකේෂ්පයෙන් සිව්මග සිව්ඵල වශයෙන් නව ලොව්තුරු ධර්මයි. එයින්ද සංකේෂ්පයෙන්ද, මාර්ග, ඵල, නිර්වාණයන්ගේ වශයෙන් ලෝකෝත්තර ධර්මත්‍රයයක් යයි දතයුතුය. සතිපට්ඨානාදීන්ගේද, මාර්ගඵලයන්ගේද, ලෝකෝත්තරත්වය කී කල්හි ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත ස්පර්ශාදීන්ගේද, ලෝකෝත්තරත්වය යු.සේයි. ප්‍රධාන ධර්ම වශයෙන් සතිපට්ඨානාදීහුම යු.සේයි. අභිධර්මයෙහිද, ලෝකෝත්තර ධර්ම නිර්දේශයෙහි මාර්ගඵල සම්ප්‍රයුක්ත ස්පර්ශාදීන්ගේ ලෝකෝත්තරත්වය යු.සේයි.

ලොකං තරනති යනු ලෝකය ඉක්මවති. මෙහි සියලුම මෙවැනි වර්තමාන කාලවචන සිව් ආර්ය මාර්ග සඳහා යු.සේයි. සෝවාන් මාර්ගය අපාලොච තරණය කරයි. සකෘදාගාමී මාර්ගය කාමාවචර ලෝකයෙහි එක් කොටසක් තරණය කරයි. අනාගාමී මාර්ගය කාමාවචර ලෝකය තරණය කරයි. අර්හත් මාර්ගය රූපාවචර අරූපාවචර ලෝකය තරණය කරයි. ලොකා උතතරනති යනු ලෝකයෙන් උඩට නැගේ. (මතු වේ). ලොකතො යිද ලොකමහා යිද පංචමී වචනයෙන් වෙසෙසා දක්වන ලදී. ලොකං සමතිකකමනති යනු පළමුව කියන ලද අර්ථයමය. එහි උපසර්ගාර්ථය අනපේක්ෂිතව යු.සේයි. මෙහි උපසර්ගාර්ථය සහිතව යු.සේයි. ලොකං සමතිකකතනා යනු කියන ලද ආකාර ලෝකය මනාව ඉක්මවුවාහු, මෙහි සියලුම මෙවැනි අතීත කාල වචන එල, නිර්වාණයන් සඳහා යු.සේයි. සෝවාන් එලාදීහුද කියන ලද ආකාරැති ලෝකය ඉක්මවා සිටියහ. හැමකල්හි නිර්වාණය මුළු ලොව ඉක්මවා සිටියේය. ලොකෙන අතිරෙකා යනු ලෝකයෙන් අධික වූවාහු, මෙය සියලුම ලෝකෝත්තර ධර්මයන් සඳහා යු.සේයි. නිග්ගව්ෂනති යනු නික්මෙත්. නිසසටා යනු නික්මුණාහු, ලොකෙ න තිට්ඨනති යනාදී අටළොස් වචන සියලු ලෝකෝත්තරයන්හි යෙදේ. න තිට්ඨනති යනු ලෝකයෙහි ඇතුළත් නොවුණු හෙයින් යු.සේයි. ලොකෙ න ලිම්පති යනු සන්තානයෙහි පැවැතියේද, එහි නොතැවරේ යයි අර්ථයි. නොකරන ලද ප්‍රතිවේධ ඇති සම්හරුන්ගේ සිතින්, කළ ප්‍රතිවේධ ඇතියවුන්ට, අදක්ෂ, අසමත් සිතින් නොඇලේ යයි අර්ථයි. අසංලිතතා අනුපලිතතා යනු උපසර්ගයෙන් විශේෂිතව දක්වයි. විප්පමුතතා යනු නොතැවරුණු භාවයම නොයෙක් අක්ෂරයන්ගෙන් වෙසෙසා දැක්විය. යම්කිසිවෙක් වනාහි යම්තැනක, යම්කිත් හෝ නොතැවරුණාහුද, ඔවුහු එහි එයින් මිදුණාහි වෙති. ලොකාවිප්පමුතතා ආදී ත්‍රයයි පංචමී විභක්ති වශයෙනි. විසංඝ්‍රාහතතා යනු මිදුණහුට විශේෂණයකි. යම්කිසිවෙක් යම්තැනක, යමක් කරණකොට, යම්තැනක පටන් මිදුණාහුද, ඔවුහු එහි එයින් එතැන් පටන් විසංයුක්ත නම් වෙති. ලොකා සුජ්ඣනති යනු ලෝකමල සෝදා ලෝකයෙන් පිරිසිදු වෙති. විසුජ්ඣනති යනු එය උපසර්ගයෙන් විශේෂිතයි. උට්ඨහනති යු ලෝකයෙන් නැගී සිටියාහු වෙති. විචට්ඨනති යනු නවතිත්. නිසසජනති යනු නොලැගෙත්. නගයහනති යනු නොගනිත්. නඛජ්ඣනති යනු නොපෙළත්. සමුච්ඡිදනති යනු නොපැවැත්ම කරති. යම්සේ ලොකං සමුච්ඡිදනතතා යනු එසේම ලෝකයෙන් විශුද්ධ හෙයින් යු.සේයි.

පටිපසසමෙහනනි යනු නිරුද්ධ කරති. අපථා යන ආදී සතර සියලු ලෝකෝත්තරයන්හි යෙදේ. අපථා යනු නොමගයි. අගති යනු නොපිහිටයි. අවිසයා යනු අයත් නොවූවාහු, අසාධාරණා යනු අසමාන වූවාහු, වමනති යනු වමනය කරති. න පථවා වමනති යනු කියන ලද්දට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් යුක්තයි. වමනය කරන ලද්දක් නැවත අනුභව නොකෙරෙත් යන අර්ථයි. එයින් වමනය කරන ලද්දෙහි මනාව වමනය කරන ලද බව යු.සේයි. අනතුරු ද්විකත්‍රයයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

විසිනෙනති යනු විසුරුවත්. මුදත්. නොබඳිත්යයි අර්ථයි. න උසසිනෙනති යනු නොවිසුරුවති. නොමුදති. 'විසිනෙනති න උසසිනෙනති' යයි හුස්වකොට පාඨය වඩා සුන්දරය. විදුපෙනති යනු නිවති. න සංඛුපෙනති යනු නොදල්වත්. ලොකං සමතිකකමම අභිභූයා නිට්ඨනති යනු සියලුම ලෝකෝත්තර ධර්මයෝ ලෝකය මනාව ඉක්මවා මැඩ පවත්වා සිටින්නුයි ලොකුතතරයි. මෙම සියලුම කියන ලද ආකාරයන්ගෙන් ලෝකෝත්තරයන්ගේ, ලෝකයෙන් එතෙරවිම් භාවය, අධික භාවය යු.සේයි.

ලෝකෝත්තර කථා වර්ණනා නිමි.

ලෝකෝත්තර කථාවට අනතුරුව කියන ලද, ලෝකෝත්තර කථා ප්‍රවෘත්තියෙහි සුත්‍රාන්ත පූර්වංගම බලකථායෙහි පෙර නුඩු විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි පළමුයෙන් සුත්‍රාන්ත වශයෙන් පඤ්ච බලයන් ගෙනහැර දක්වා, එයින් අන්‍ය වූද බලයන් දක්වනු කැමැතියේ, අට්ඨ සට්ඨි බලානි ආදිය වදාළහ. සියල්ලම එයට ප්‍රතිපක්ෂයන්ගෙන් කම්පා නොවන අර්ථයෙන් බල නම් වේ. හිරිබලං යනාදීන්හි එය කරණකොට පාපය කෙරෙන් ලජ්ජා වේනුයි හිරියි. එය ලජ්ජාවට නාමයකි. පාපය කෙරෙන් එය කරණකොට බිය වේනුයි ඔත්තපපයයි. එය පාපය කෙරෙන් තැතිගැන්මට නාමයකි. ලජ්ජාව ආධ්‍යාත්මිකව හටගනී. බිය බාහිරව හටගනියි. ලජ්ජාව ආත්මධිපතියි. බිය ලෝකාධිපතියි. හිරිය ලජ්ජා ස්වභාවයෙහි පිහිටියේය. ඔත්තප්පය බිය ස්වභාවයෙහි පිහිටියේය. තමා ගැන ගෞරව ස්වභාව ඇතියේ හිරියි. වරදෙහි බියජනක ස්වභාවය හා බියදක්නා සුලු ලක්ෂණය ඔත්තපපයයි. එම ලජ්ජාවම, ලජ්ජා නොමැති ස්වභාවයෙන් කම්පා නොවේනුයි හිරිබලංයි. එම බියම, නොබියවීමෙන් කම්පා නොවේනුයි ඔත්තපපබලංයි. නුවණින් සලකා නොබැලීමෙන්

කම්පා නොවේනුයි පටිසංඛානබලංයි. විමසා බැලීමේ ප්‍රඥාවට එය නාමයකි. විරිය ශීර්ෂයෙන් සප්ත බොධරංගයන් වඩන්නනුට උපත් බලය භාවනා බලංයි. එසේ පැවැති සිව් ස්කන්ධයන්ට එය නාමයකි.

පිරිසිදු සීලාදීන් අනවජ්ජබලංයි. සතර සංග්‍රහ වස්තූන් සංගහබලංයි. සංගහෙබලංයිද පායයි. දුක පිළිබඳ ඉවසීම බන්ධිබලංයි. දැහැමි කථායෙන් අන්‍යයා තෘප්තියට පත්කිරීම පඤ්ඤාතතිබලංයි. කියන ලද්දෙහි අර්ථාවබෝධයට පැමිණීම නිජ්ඣතතිබලංයි. කුසලයන්හි බහුලභාවය ඉසසරියබලංයි. කුසලයන්හි කැමැති පරිදි පිහිටීම අධිවයානබලංයි. හිරිබලාදීන්ගේ අර්ථය මාත්‍යකා පදයන්හි අක්‍ෂර වශයෙන් විශේෂයෙන් යෙදෙන ආකාරය ගෙන යුසේයි. සමථබලං විපසසනා බලං යනු බලවත් භාවයට පත් සමථ විදර්ශනාමය.

මාත්‍යකා නිර්දේශයෙහි, අසසදධියෙ න කමපතිති සද්ධාබලං යනු මුල් බලාර්ථය කියා එයම වෙනත් නව(9) ක්‍රමයන්ගෙන් වෙසෙසා දැක්වීය. යම් ධර්මයක් වනාහි කම්පා නොවූයේ බලප්‍රාප්ත වේද, එය සමග හටගත් දැයට රුකුල් දෙයි. තමාට ප්‍රතිපක්‍ෂ කෙලෙසුන් භාත්පසින් ක්‍ෂය කරයි. ප්‍රතිවේධයට මුල්වූ සීලයද, දෘෂ්ටියද පිරිසිදු කරයි. සිත අරමුණෙහි පිහිටුවයි. සිත ප්‍රභාස්වර කරනුයේ පිරිසිදු කරයි. වසඟයට පමුණුවනුයේ විශේෂයන් අවබෝධ කරවයි. ඉන් මතුයෙහි පමුණුවනුයේ, මත්තෙහි ප්‍රතිවේධ කරවයි. ක්‍රමයෙන් ආර්යමාර්ගයට පමුණුවා සිව්සස් අවබෝධ කරවයි. එල ප්‍රාප්තියෙන් නිරෝධයෙහි පිහිටුවයි. එහෙයින් නව(9) අයුරෙකින් බලාර්ථය වෙසෙසා දැක්වීය. විරිය බලාදී සතරෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කාමවජ්ජදං හිරියති යනු නෛෂ්ක්‍රමයයුක්ත යෝගියා තෙකබමෙමන කාමවජ්ජය කෙරෙන් ලජ්ජා වේ. ඕනෑපපයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. එම සියලු අකුසලයන්ගෙන් ලජ්ජාවීම බියවීම යුසේයි. බ්‍යාපාදං යනාදීන්ගේද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථය දතයුතුය.

පටිසංඛා යනු මුළුනොවීම් වශයෙන් ආදීනව වශයෙන් මනාව නුවණින් පිරික්සයි. භාවෙහි යනු වඩයි. වජ්ජං යනු රාගාදී දෝෂයයි. සංගණ්හාති යනු බද්ධියි. බමති යනු එම යෝගිහට ඉවසයි. රිසි වේ. පඤ්ඤාපෙති යනු සතුටු කරයි. නිජ්ඣාපෙති යනු චිත්තනය කරවයි.

(ශුභාර්ථ විමර්ශන) වසං වතෙතති යනු සිතෙහි බොහෝම, සිත තම වශයෙහි කොට පවත්වයි. අධිධර්මය නිසම කරයි. භාවනා බලාදී සියල්ලම නෛෂ්ක්‍රමයාදීහුමය. මාතෘකා වර්ණනායෙහි අන් අයුරෙකින් යුක්තයි. අර්ථය වනාහි ව්‍යාකූල වශයෙන්ම ප්‍රකට හෙයින් මෙහි නොකියන ලදැයි දතයුතුය. සමථ බලයද, විදර්ශනා බලයද විස්තර වශයෙන් නිර්දේශකොට අවසානයෙහි උද්ධවම සහගත කිලෙසෙව බන්ධව න කම්පති යන ආදියද, අවිජ්ජා සහගත කිලෙසෙව බන්ධව න කම්පති යනාදියද සමථබල, විදර්ශනා බලයන්ගේ ලක්ෂණ දැක්වීම සඳහා යුක්තයි.

ශෛක්‍ෂ්‍ය, අශෛක්‍ෂ්‍ය බලයන්හි, සමමාදිට්ඨිං සිකධනීති සෙධබලං යනු ශෛක්‍ෂ්‍ය පුද්ගලයා සමයග් දෘෂ්ටියෙහි හික්මේනුයි ශෛක්‍ෂ්‍යයි. ඒ සමයග් දෘෂ්ටිය එම ශෛක්‍ෂ්‍යයාගේ බලයනුයි ශෛක්‍ෂ්‍ය බලය යයි අර්ථයි. තත්ථ සිකධිතතා අසෙධ බලං යනු, අශෛක්‍ෂ්‍ය පුද්ගලයා සමයග් දෘෂ්ටියෙහි ශික්ෂිත බැවින් නොහික්මේනුයි අශෛක්‍ෂ්‍යයි. එම සමයග් දෘෂ්ටියම එම අශෛක්‍ෂ්‍යයාගේ බලයනුයි අශෛක්‍ෂ්‍ය බලයයි. සමයග් සංකල්පාදියෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. සමමා ඥාණං යනු ප්‍රත්‍යවේක්ෂා ඥාණයයි. එයද ලෝකික වනුයේ ශෛක්‍ෂ්‍යයාට පැවැති හෙයින් ශෛක්‍ෂ්‍ය බලයයි, අශෛක්‍ෂ්‍යයාට පැවැති හෙයින් අශෛක්‍ෂ්‍ය බලයැයි යුක්තයි.

සමමා විමුක්ති යනු මාර්ගාංග හැර සෙසු බල සම්ප්‍රයුක්ත ධර්මයි. සමහරු වනාහි ලෝකෝත්තර විමුක්තිය හැර සෙසු විමුක්තිහු සමමා විමුක්ති යැයි කියති. එහි ශෛක්‍ෂ්‍ය, අශෛක්‍ෂ්‍ය බලත්වය කියන ලද ක්‍රමයමැයි. ක්ෂීණාශ්‍රව බලයන්හි සියලුම ඥාණ බලයන් ඛීණාසවසස හික්කුනොයි කරණාර්ථයෙහි ඡෛයී වචනයයි. ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කු වීසිනැයි අර්ථයි. අනිවචනො යනු පැවැත, අභාවයට යන ආකාරයෙන් අනිත්‍ය වශයෙන්, යථාභූතං යනු යථා ස්වභාවයෙන් පඤ්ඤාය යනු විදර්ශනා සහිත මාර්ග ප්‍රඥායෙන්, අනිවචනො සුද්ධියා, දුක්ඛතො, අනතතතො සුද්ධියා භොතති යන එය මූලික හෙයින්. යං යනු භාව නපුංසක වචනයයි. යම් කරුණෙකින් යයි හෝ අර්ථයි. ආගම්ම යනු හේතුකොට, පටිජානාති යනු පිළිගනියි පිළිණ කෙරේ. අංගාරකාසුපමා යනු මහත් දැඩි උෂ්ණ අර්ථයෙන් අගුරුවළට උපමා කරන ලද, කාමා යන, වස්තුකාම හා ක්ලේශ කාම, විවේක නිනනං යනු එල සමවත් වශයෙන්, උපධි විවේක සංඛ්‍යාත නිර්වාණ නිමිත වූයේ, කාය, චිත්ත, උපධියයි විවේක ක්‍රයයකි. කාය විවේකය නෛෂ්ක්‍රමයෙහි ඇලුණුවන්ගේ ශාරීරික විවේකස්ථායි

භාවයයි. විත්ත විවේකය අධිවිත්තයන්හි (ධ්‍යාන සමාධි) යෙදුණුවුත්ගේ වශයෙනි. උපධි විවේකය ලෞකික දැයින් වෙන්වූ උපධි රහිත පුද්ගලයින්ගේ වශයෙනි. නිස්සරණ විවේක සංඛ්‍යාත නිර්වාණ නිමිත වූවන්ගේ වශයෙන් හෝ වේ. විෂ්කම්භන, තදංග, සමුවිජේද, පටිපපසසදධි, නිසසරණ යනුවෙන් විවේක පස් අයුරෙකින්ද වේ. විවේක නිත්‍යං යනු විවේකයට නැඹුරුවූයේ, විවේක පොණං යනු විවේක ප්‍රචණ වූ, විවේකං පබ්බාරං යනු විවේකයට බැහැවුම් ඇති, ද්වයයම ප්‍රථම වචනයට පර්යායයි. විවේකවං යනු කෙලෙසුන්ගෙන් වර්ජිත වූයේ දුරුවූයේ, තෙකබම්මාහිරතං යනු තෛෂ්කම්‍යයෙහි ඇලුණා වූ හෝ ප්‍රවෘත්තියෙහි ඇලුණා වූ, බ්‍යතතිභූතං යනු විගතාන්ත වූයේ, එක් කොටසකින් හෝ නොඇලුණේ, මිදුණේ වෙන්වූයේ, සබ්බසො යනු සර්වප්‍රකාරයෙන්, ආසවට්ඨානියෙහි ධමමෙහි යනු සම්ප්‍රයෝග වශයෙන් ආශ්‍රවයන්ට හේතු වූ, කෙලෙස් ධර්මයන්ගෙන් යයි අර්ථයි. නොහොත් බ්‍යතතිභූතං යනු පහවූ තෘෂ්ණාවෙන් යුක්තවූයේ, තෘෂ්ණා රහිත යැයි අර්ථයි. කොතැනින්ද, සබ්බසො ආසවට්ඨානියෙහි ධමමෙහි යනු සියලු ත්‍රෛභූමික ධර්මයන්ගෙන් යන අර්ථයි. මෙහි දශ ක්ෂීණාශ්‍රව බලයන්ගෙන් යුක්ත රහත්හුගේ ලෞකික ලෝකෝත්තර මාර්ගය කියන ලදී. 'අනිච්චතො සබ්බ සංඛාරා' යනු දුක සම්පූර්ණයෙන් දැනීමේ බලයයි. 'අංගාරකාසුපමා කාමා' යනු දුක්ඛ සමුදයෙහි ප්‍රභාණ බලයයි. 'විවේක නිත්‍යං චිත්තං හොති' නිරෝධය සාක්‍ෂාත් කිරීමේ බලයයි. 'වතනාරො සතිපට්ඨානා' ආදිය සත්වැදෑරුම් මාර්ග භාවනා බලය යැයිද කියති. දස සෘද්ධි බල සෘද්ධි කථායෙහි ප්‍රකට වන්නේය.

තථාගත බල නිර්දේශයෙහි, තථාගත බලානි යනු අන්‍යයන් හා අසාධාරණ තථාගතයන් වහන්සේගේම බලයෝය. යම්සේ හෝ පෙර බුදුවරුන්ගේ බල, පුණ්‍යබහුල සම්පත්තියෙන් පැමිණියාහු, එසේ පැමිණියා වූ බල යයිද අර්ථයි. එහි තථාගත බල දෙයාකාරය. කායබලය හා ඤාණබලය වශයෙනි. එහි කාය බලය ඇත්කුල අනුසාරයෙන් දතයුතුය. එය පෞරාණිකයන් විසින් කියන ලද්දේමය.

කාලාවකඤ්ච ගංගෙය්‍යං - පණඩිරං තමබ පිංගලං

ගන්ධ මංගල හෙමඤ්ච - උපොසථ ඡද්දනති මෙ දසාති

මේවා දස ඇත් කුලයෝය. එහි කාලාවකං යනු ප්‍රකෘති ඇත්කුලය දතයුතුය. පුරුෂයින් දස දෙනෙකුන්ගේ යම් කාය බලයක් වේද, එය එක්

කාලාවක හස්තියෙකුගේ බලයයි. කාලාවකයින් දසදෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් ගංගෙයා හස්තියෙකුගේ බලයයි. ගංගෙයා හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් පණ්ඩර හස්තියෙකුගේ බලයයි. පණ්ඩර හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් තම්බ හස්තියෙකුගේ බලයයි. තම්බ හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද එය එක් පිංගල හස්තියෙකුගේ බලයයි. පිංගල හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් ගන්ධ හස්තියෙකුගේ බලයයි. ගන්ධ හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් මංගල හස්තියෙකුගේ බලයයි. මංගල හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් හේමවත හස්තියෙකුගේ බලයයි. හේමවත හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද එය එක් උපෝසථ හස්තියෙකුගේ බලයයි. එක් උපෝසථ හස්තියෙකුගේ යම් බලයක් වේද එය එක් ඡද්දන්ත හස්තියෙකුගේ බලයයි. ඡද්දන්ත හස්තිහු දස දෙනෙකුන්ගේ යම් බලයක් වේද, එය එක් තථාගතයන් වහන්සේගේ බලයයි. මෙයම නාරායණ සංඝාත බලය යයි යුජ්ජේයි.

එය ප්‍රකෘති (සාමාන්‍ය) හස්තීන්ගේ ගණනින් හස්තිහු කෝටි ලක්ෂයකි. මිනිස් ගණනින් පුරුෂයින් දසදෙනෙකුන් එක්කොට ගත් කල එවැනි පුරුෂ (මිනිස්) බල කෝටි දහසක් වේ. මෙය තථාගතයන් වහන්සේගේ කාය බලයයි.

ඤාණ බලය වනාහි මෙහිද පෙළෙහි අත් තන්හිද සඳහන් අයුරුමය. දසබල ඤාණය මජ්ඣිම නිකායෙහි දැක්වේ. චතුර් වෛශාරද්‍ය ඤාණය අට පිරිස්හි අකමපා ඤාණය, සිවියෝනි පිරිසිදු දක්තා ඤාණය, පඤ්චගති පිරිසිදු දක්තා ඤාණය සංයුක්ත නිකායාගත තෙසැත්තෑ ඤාණ, සත් සැත්තෑ ඤාණදැයි මෙසේ අන්‍ය වූ නොයෙක් ඤාණ දහස් ගණනකි. එය ඤාණ බලනමැ. මෙහිද ඤාණ බලයම අදහස් කරන ලදී. ඤාණය වනාහි අකමපාථ්වයෙන්ද, රුකුල් දෙන අර්ථයෙන්ද බලය යැයි යුජ්ජේයි.

යානඤ්ච යානතො යනු හේතුව හේතුව වශයෙන්, යම් හෙයකින් හේතුව වනාහි එහි ඵලයට පැමිණ සිටීද? එයට අයත් පැවතුම් ඇති හෙයින් හටගනීද? පවතීද? එහෙයින් හේතුවයැයි කියයි. එය භාග්‍යවතුන් වහන්සේ යම් යම් ධර්මයන්ගේ ඉපැත්ම සඳහා යම් යම් ධර්ම හේතුප්‍රත්‍යය වේද? ඒ ඒ දේ හේතුව නම් වේ. යම් යම් ධර්ම යම් යම් ධර්මයන්ගේ ඉපැත්ම සඳහා හේතුප්‍රත්‍යය නොවේද, ඒ ඒ කරුණ අහේතුව යැයි

දන්නේ හේතුවද, හේතු වශයෙන් අහේතුවද අහේතු වශයෙන් තත්වාකාරයෙන් දැනගනී. (දනී)

යම්පි යනු යම් ඥාණයකින්, ඉදම්පි යනු මෙම යානා යානඥාණය, තථාගතයන් වහන්සේගේ තථාගත බලය නම් වේයයි අර්ථයි. සෙසු පදයන්හිද මෙසේ යෙදීම දතයුත්තාහ.

ආසහණයානං යනු ශ්‍රේෂ්ඨ ස්ථානය, උතුම් ස්ථානය, ශ්‍රේෂ්ඨ වූ හෝ පූර්ව බුදුවරු, ඔවුන්ගේ ස්ථානයයි අර්ථයි. තවද ගවයින් සියයක ප්‍රධාන ගවයා වාෂ්භයි. ගවයින් දහසක ප්‍රධාන ගවයා වසභයි. ගාල් සියයක ප්‍රධාන ගවයා හෝ වාෂභයි. ගාල් දහසක ප්‍රධාන ගවයා වසභයි. සියලු ගවයින්ට ශ්‍රේෂ්ඨ, සියලු උවදුරු උසුලන, ශ්වේත වර්ණ, ප්‍රසාදාවහ මහබර උසුලන, හෙන හඬ සියයකින්ද, සන්ත්‍රාසයට පත් නොවනුයේ නිසභයි. එය මෙහි වාෂභයයි අදහස් කරන ලදී. මෙයද එයට පර්යාය වචනයයි. මෙය වාෂභයාට නුයි ආසහංයි. යානං යනු සිව් පාදයන්ගෙන් පෘථුවිය මැඩ නොසෙල්වී සිටීමයි. මෙය වනාහි ආසහයකු මෙනැයි ආසහං නම් වේ.

යම්සේ වනාහි නිසභ සංඛ්‍යාත වාෂභයා වාෂභ බලයේ යුක්ත වූයේ, සිව් පාදයන්ගෙන් පෘථුවිය මැඩ නොසෙල්වන සිටීමෙන් සිටියිද, එසේ තථාගතයන් වහන්සේද දස තථාගත බලයන්ගෙන් යුක්ත වූයේත් චතුර් වෛශාරද්‍ය පාදයන්ගෙන්, අටපිරිස නමැති පෘථුවිය මැඩ සදේවක ලෝකයෙහි කිසි සතුරෙකු පස මිතුරෙකු විසින් අකමපාය වූ සේක් නොසැලෙන සිටීමෙන් සිටිත්. මෙසේ සිටිනු ලබන්නා වූද, ඵතුමාණෝ ශ්‍රේෂ්ඨ ස්ථානය පිළිණ කෙරෙත්. එළැඹෙත්. අත්හැර නොදමත්. තමා කෙරෙහි ආරෝපණය කරත්. එහෙයින් ආසහණයානං පටිජානානිසි යුසේයි.

පරිසාසු යනු ක්‍ෂත්‍රිය, බ්‍රාහ්මණ, ගෘහපති, ශ්‍රමණ, වාතුර්මහා රාජික, තාවතිංස, මාර, බ්‍රහ්ම වශයෙන් වන අටපිරිස්හි, සීහනාදං නදති යනු ශ්‍රේෂ්ඨ නාදය, අතීත නාදය නාදකරයි. සිංහනාදය හා සමවූ නාදය නාදකරයි. මෙම අර්ථය සීහනාද සූත්‍රයෙන් දැක්විය යුතුය. යම්සේ වනාහි සිංහයා ඉවසන හෙයින්ද, නසන හෙයින්ද සිංහයා සිංහයා කියනු ලැබේ. මෙසේ තථාගතයන් වහන්සේ ලෝකධර්මයන් ඉවසන හෙයින්ද, පරප්‍රවාදයන් නසන හෙයින්ද සිංහයා සිංහයා කියන ලද

සිංහයාගේ නාදය සිංහනාදයයි. එහි යම්සේ සිංහයා සිංහ බලයෙන් යුක්ත වූයේ හැමතැන නිර්භය වූයේ, පහවූ ලොමුඩැහැ ගැනීම ඇතියේ සිංහනාදය කරයි. මෙසේ තථාගත සීහරාජයාණෝද, තථාගත බලයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ, අට පිරිස්හි නිර්භය වූයේ, පහවූ ලොමුඩැහැ ගැනීම ඇතියේ 'මෙසේ රූප'යැයි ආදී ක්‍රමයෙන් නොයෙක් ආකාර දේශනා විලාසයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ සිංහනාදය නාදකරයි. එහෙයින් පරිසාසු සීහනාදං නදති. බ්‍රහ්ම චක්කං පටිවෙනතියි යුසේයි. මෙහි බ්‍රහ්ම යනු ශ්‍රේෂ්ඨ උතුම්, අතිපරිශුද්ධ යන අර්ථයි.

මෙම චක්ක ශබ්දය වනාහි,

සම්පතතියං ලක්ඛණෙව - රථංගෙ ඉරියාපපේ

දානෙ රතන ධම්මර චක්කාදිසුච දිසසති

ධම්ම චක්කෙ ඉධ මනො - තම්පි දෙවධා විභාවයෙ

මහණෙනි, යම් කරුණුවලින් යුක්ත වූ, දෙවි මිනිසුන්ට අදාලවන මෙම චක්‍ර සතරෙකි. යනාදින්හි මෙය වස්තු සම්පතෙහි දිස්වේ. යට පාද තලයන්හි චක්‍ර හටගත්තාහු වෙති යන මෙහි ලක්‍ෂණයෙහිය. පා අනුව උසුලන චක්‍රය මෙකි. මෙහි රිය අංගයෙහි 'රෝද සතරෙකි. ද්වාර නවයකි' මෙහි ඉරියව්ව, 'දන්දෙව, අනුභව කරව, පමා නොවෙව කෝසලාධිපතිය චක්‍රය පවත්වව' යන මෙහි දානයෙහි, 'දිව්‍ය චක්‍ර රත්නය පහළවිය' මෙහි රත්න චක්‍රයෙහිය 'මා විසින් පවත්වන ලද චක්‍රය' මෙහි ධර්ම චක්‍රයෙහිය, 'ආශාව නට පුරුෂයාගේ මස්තකයෙහි චක්‍රය කැරකේ.' මෙහි උර(ළය) චක්‍රයෙහිය. 'මුවහත කෙළවර කොටැති චක්‍රයෙන්' මෙහි ප්‍රහාර දීමේ චක්‍රයෙහි, 'අසති චක්කං' යන මෙහි හෙණ මණ්ඩලයෙහි, මෙහි වනාහි මෙය ධර්මචක්‍රයෙහි දන්තා ලදී. එම ධර්ම චක්‍රය දෙවදැරුම් වේ. ප්‍රතිවේධ ඤාණයද, දේශනා ඤාණයද වශයෙනි. එහි ප්‍රඥාවෙන් මනාව වඩනා ලද්දේ තමාගේ ආර්යඵල ඵලවතුයේ ප්‍රතිවේධ ඤාණයයි. කරුණාවෙන් මනාව වඩනා ලද්දේ, ශ්‍රාවකයින්ගේ ආර්යඵල ඵලවතුයේ දේශනා ඤාණයයි. එහි ප්‍රතිවේධ ඤාණය, උපදිනු ලබනුයේ, උපන්නේය යැයි දෙවදැරුම්ය. එහි අනිනිෂ්ක්‍රමණයෙහි පටන් අර්හත් මාර්ගය තෙක් උපදිනු ලබන්නේ නම් වේ. ඵලක්‍ෂණයෙහි උපන්නේ නම්. තුෂිත භවනයෙහි පටන්, බෝමැඩ අර්හත් මාර්ගය තෙක් උපදිනු ලබන්නේ නම්. ඵලක්‍ෂණයෙහි උපන්නේ නම්. දීපංකර දශබලධාරීන් වහන්සේගේ පටන් අර්හත් මාර්ගය තෙක් උපදිනු ලබන්නේ නම්. ඵලක්‍ෂණයෙහි උපන්නේ

නමැ. දේශනා ඥාණයද පවත්වනු ලබන්නේ හා පැවැත්විය යුතු දෙයාකාරය. එය වනාහි අඤ්ඤා කොණ්ඩඤ්ඤ තෙරුන්ගේ අර්භත් මාර්ගය තෙක් පවත්වනු ලබන්නේ නමැ. ඵලක්ෂණයෙහි පැවැත්වූයේ නමැ.

එහි ප්‍රතිවේධ ඥාණය ලෝකෝත්තරය. දේශනා ඥාණය ලෝකිකය. එම ද්වයයම අනෙක් ඒවා හා අසධාරණය. බුදුවරුන්ගේම ඕරස ඥාණයෝය. එහෙයින් බ්‍රහ්මවක්‍රය පවත්වයි යයි යු.සේයි. කම්මසමාදානානං යනු සමාදන්ව කරන ලද කුසලාකුසල කර්මයන්ගේ, කර්මයම හෝ කර්ම සමාදානායි. ධාතසො හෙතුසො යනු ප්‍රත්‍යය වශයෙන්ද හේතු වශයෙන්ද, එහි උපදනා ස්ථානය, ඉපදීමට හේතුව-කාලය, ප්‍රයෝගය විපාකයට ප්‍රත්‍යයයි. කර්මය හේතුවයි. සබ්බසංගාමිනිං යනු සියලු ගතිවලට හා අගතිවලට පමුණුවන්නා වූද පටිපදං යනු මාර්ගයයි. යථාභූතං පජානාති යනු බොහෝ මිනිස්සු එකම ප්‍රාණියෙකු ආත්‍යය කරන කල්හි, මොහුගේ චේතනාව නිරයගාමී වන්නේය. මොහුගේ චේතනාව නිරිසන් යෝනිගාමීයයි. මෙම ක්‍රමයෙන්, එක් කරුණෙක්හිද, කුසලා කුසල චේතනා සංඛ්‍යාත ප්‍රතිපත්තීන්ගේ වෙනසක් නොවන අයුරින් ස්වභාවානුකූලව දනිති. අනෙකධාතු යනු චක්‍ෂුධාතු, කාමධාතු ආදී ධාතුන්හි ඇතුළත් බොහෝධාතු, නානාධාතු යනු එම ධාතුන්ගේම විශේෂ ලක්ෂණතාවයෙන් නානාප්‍රකාර ධාතු, ලොකං යනු ස්කන්ධ, ආයතන ධාතු සංඛ්‍යාත ලෝකය, යථාභූතං පජානාති යනු ඒ ඒ ධාතුන්ගේ අවිපරිත ස්වභාවය අවබෝධ කරයි. නානාධම්මනිකතං යනු හීන, පණිතතාදී සංකල්පනයන්හි, නොයෙක් සංකල්පන ස්වභාවය, පරසත්තානං යනු ප්‍රධාන සත්ත්වයින්ගේ, පර ප්‍රගලානං යනු එයින් අන්‍ය වූ හීන සත්ත්වයින්ගේ, එම පද ද්වයයම ඒකාර්ථය. හික්මවිය යුතු පුද්ගලයින්ගේ වශයෙන් දෙයාකාරයෙන් යු.සේයි. මෙහිද භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් කියන ලද අයුරින්ම යු.සේයි. ඉන්ද්‍රිය පරො පරියතතං යනු ශ්‍රද්ධාදී ඉන්ද්‍රියයන්ගේ පර භාවයද අපරභාවයද, වෘද්ධියද හානියදැයි අර්ථයි. ක්කාන විමොක්ඛ සමාධි සමාපතතිතං යනු ප්‍රථමාදී සිව් ධ්‍යානයන්ගේද, රූපී රූපානි පසසති යනාදී අෂ්ට විමෝක්ඛයන්ගේද සවිතර්ක, සවිචාරාදී ත්‍රිවිධ සමාධීන්ගේද, ප්‍රථම ධ්‍යාන සමවත් ආදී නව අනුපූර්ව සමාපත්තීන්ගේද වශයෙනි. සංකිලෙසං පිරිහීම් ප්‍රවණතා සහිත ධර්මයයි. වොදානං යනු දියුණුවට පමුණුවන ධර්මයයි. චුට්ඨානං යනු යම් කාරණයකින් ධ්‍යානාදීන්ගෙන් නැගිටිත්ද, එම කරුණයි, එය වනාහි 'වොදානයද චුට්ඨානයයි. ඒ ඒ සමාධියෙන් නැගිටීමද චුට්ඨාන' යැයි මෙසේ කියන ලද ප්‍රගුණ ධ්‍යානයද, භවංගයද, එල

සමාපත්තිහුද වෙති. 'යට යට යනු ප්‍රගුණ ධ්‍යානය මතු මතු ධ්‍යානයන්ට ආසන්න කාරණය වේ.' එහෙයින් වොදානයද වුට්ඨානයැයි යු.සේයි. භවංගයෙන් වනාහි සියලු ධ්‍යානයන්ගෙන් නැගිටීම වේ. නිරෝධ සමාපත්තියෙන් එල සම්චතෙහි නැගිටීම වේ. ඒ සඳහා 'ඒ ඒ සමාධියෙන් නැගි සිටීමද වුට්ඨාන'යැයි යු.සේයි. පූර්වේතිවාස, දිව්‍යවක්‍ෂු, ආශ්‍රවක්‍ෂයකර ඥාන යට ප්‍රකාශිතමය.

එහි ආසවානං බයා යනු අර්හත් මාර්ගයෙන් සියලු කෙලෙසුන්ගේ ක්‍ෂය කිරීමයි. අනාසවං යනු ආශ්‍රව විරහිත භාවයයි. වෙනො විමුතතිං පඤ්ඤා විමුතතිං යන මෙහි වෙනො යන වචනයෙන් අර්හත් එල සම්ප්‍රසුක්ත සමාධිය ගැනේ. පඤ්ඤා වචනයෙන් ඒ හා සම්ප්‍රසුක්ත ප්‍රඥාව යු.සේයි. එහිද සමාධිය රාගයෙන් මිදුණ හෙයින් වෙනො විමුක්තියි. ප්‍රඥාව අවිද්‍යාවෙන් මිදුණු හෙයින් ප්‍රඥා විමුක්තියි දතයුත්තාහ. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලදී. මහණෙනි, යම් ආකාර වූ සමාධියක් වන්නේද? එය සමාධිඥය වන්නේය. මහණෙනි, යම් ප්‍රඥාවක් වන්නේද, එය ප්‍රඥෙඥය වන්නේය. මහණෙනි, මෙසේ වනාහි රාග විරාගයෙන් වෙනො විමුක්තියද, අවිද්‍යා විරාගයෙන් ප්‍රඥා විමුක්තියද වේ. තවද මෙහි සමථබලය වෙනො විමුක්තියි. විදර්ශනා බලය ප්‍රඥා විමුක්තිය දතයුත්තාහ. දිට්ඨව ධම්මෙ යනු මෙ අත්බැවිම, සයං අභිඤ්ඤා සච්ඡිකඛා යනු අධික ප්‍රඥායෙන් තෙමීම ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කොට, වෙනත් හේතුවකින් දැනයයි අර්ථයි. උපසම්පජ්ජ යනු අවබෝධ කොට නිෂ්පාදනය කොට හෝ, මෙම දසබල ඤාණයන්ගේ විස්තරය අභිධර්මයෙහි යුසෙයින් දතයුතුය.

එහි පරවාදී කථාවක් වෙයි. දසබල ඤාණයයි වෙන්ව ඤාණයක් නැත. මෙය සර්වඥතා ඥානයෙහිම ප්‍රභේදයකි. එය එසේ නොදතයුතුය. දසබල ඤාණය අනෙකකි. සර්වඥතාඥානය අනෙකකි. දසබල ඤාණය තම තම කිසම දනියි. සර්වඥතා ඥානය එයද, ඉන් අවසේස දැද දනියි. දසබල ඤාණයන්හි පළමුවැන්න කාරණා කාරණයන්ම දනියි. දෙවැන්න කර්මාන්තර විපාකාන්තරයන්ම දනියි. තෙවැන්න කර්ම පිරිසිදු දැනීමමය. සිව්වැන්න ධාතු නානත්ව කාරණයමය. පස්වැන්න සත්ත්වයින්ගේ අදහස් හා අදහස් ස්වභාවයන්, සවැන්න ඉන්ද්‍රියයන්ගේ තීක්‍ෂණ මාද්‍ර බවමය. සත්වැන්න ධ්‍යානාදීන් සමග ඒවාහි කිලිට්ඨී ආදියමය. අටවැන්න පෙර විසූ ස්කන්ධ සත්තකියමය. නවවැන්න සත්ත්වයින්ගේ වුති ප්‍රතිසක්‍රියමය. දසවැන්න සත්‍යය පිරිසිදීමමය. සර්වඥතාඥානය වනාහි ඒවායින්

දතයුක්තද, ඉන් මත්තෙහිද දනියි. ඒවාහි සියලු කෘත්‍යයන් නොකරයි. එය වනාහි ධ්‍යානයක්ව සමවදින්නට නොහැකි වේ. සෘද්ධියක්ව විකුර්වණ නොකරයි. මාර්ගය වී කෙලෙස් ක්‍ෂය කරන්නට නොහැකි වේ. තවද පරවාදියා මෙසේ එම දශබල ඥාණය වනාහි සවිතර්ක සවිචාරද? අවිතර්ක විචාර මාත්‍රද? අවිතර්ක අවිචාරද? කාමාවචරද? රූපාවචරද? අරූපාවචරද? ලෝකිකද? ලෝකෝත්තරද යනුවෙන් විචාළ යුතුය. දන්නා තැනැත්තේ පිළිවෙළින් සත් ඥාණ සවිතර්ක සවිචාරයයි කියයි. ඉන් මත්තෙහි ද්වයය අවිතර්ක අවිචාරයයි කියයි. ආශ්‍රවක්‍ෂයකර ඥානය විටෙක සවිතර්ක සවිචාර වන්නේය. විටෙක අවිතර්ක විචාර මාත්‍ර වන්නේය. විටෙක අවිතර්ක අවිචාර යයිද කියයි. එසේම පිළිවෙළින් ඥාණ සතක් කාමාවචරය. ඉන් මතුයෙහි ද්වයයක් රූපාවචරය. ඉන් අවසානයෙහි එකක් ලෝකෝත්තරයයි කියයි. සර්වඥතාඥානය වනාහි සවිතර්ක සවිචාරමය. කාමාවචරමය. ලෝකිකමයැයි කියයි.

මෙසේ මෙහි පෙර නොවූ විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාව දැන, දැන් තථාගතයන් වහන්සේ, ප්‍රථමයෙන්ම ධාතාධාත ඥාණයෙන් හික්මවිය යුතු සත්ත්වයින්ගේ ආශ්‍රවක්‍ෂය අධිගමයෙහිද, අවබෝධ නොකිරීමට කාරණා කාරණ වූ, ලෝකික සමයග් දෘෂ්ටියෙහි පිහිටීම දක්නා හෙයින්ද, නියත මිථ්‍යා දෘෂ්ටියගේ පිහිටීමෙහි අභාවය දක්නා හෙයින්ද, ක්ලේශාවරණ අභාවය දකියි. ඉක්බිති කර්ම විපාක ඥාණයෙන් ඔවුන්ගේ ත්‍රිශේතුක ප්‍රතිසන්ධිය දක්නා හෙයින් විපාක ආවරණ අභාවය දකියි. සබ්බසංගාමිණී ප්‍රතිපදා ඥාණයෙන්, ආනන්තරික කර්ම අභාව දක්නා හෙයින් කර්මාවරණ අභාවය දකියි. මෙසේ අනාවරණ වූවන්ට සුදුසු ධර්මදේශනා සඳහා, අනෙකධාතු නානා ධාතු ඥාණයෙන්, ධාතු වෙනස දක්නා හෙයින් වරයා විශේෂය දකියි. ඉක්බිති නානාධම්මුත්තිකතා ඥාණයෙන්, උත්සාහ නොගෙනම අදහස් වශයෙන් ධර්මදේශනා සඳහා අදහස් බලයි. මෙසේ දක්නා ලද අධිමුක්ති ඇති පුද්ගලයින්ට, ශක්තියේ, බලයේ ප්‍රමාණයෙන් දම් දෙසන්ට, ග්‍රද්ධාදීන්ගේ තීක්‍ෂණ මෘදුභාවය දක්නා හෙයින් ඉන්ද්‍රිය පරොපරියත්ත ඥාණයෙන්, ඉන්ද්‍රියයන්ගේ උසස් පහත් බව බලයි. මෙසේ විශේෂ ඥාණයෙන් දත් ඉන්ද්‍රිය උසස් පහත් භාවයෙන් යුත් ඔවුහු ඉදින් දුර පෙදෙසක වෙත්ද? ඉක්බිති ධ්‍යානාදී ඥාණයෙන්, ධ්‍යානාදීන්හි වශී වූ හෙයින්, සෘද්ධි විශේෂයෙන් වහා එළැඹේ. එළැඹ, ඔවුන්ට පූර්වෙ නිවාසානුස්මෘති ඥාණයෙන් පූර්වජාති පැහැදිලි කිරීමද, දිව්‍යවක්‍ෂ ඥාණානුභාවයෙන් පැමිණිය යුතු, වෙනොපරිය ඥාණයෙන් දැන් පවත්නා

චිත්ත විශේෂය දක්නේ, ආශ්‍රවක්‍ෂය ඥාණානුභාවයෙන් ආශ්‍රවක්‍ෂයට පමුණුවන්නා වූ, ප්‍රතිපදාවෙන්, පහවූ මුළා ඇති හෙයින් ආශ්‍රවක්‍ෂය සඳහා ධර්මය දේශනා කරයි. එහෙයින් මෙම අනුපිළිවෙළින් මෙම දස බලයන් දෙසන ලදැයි දතයුත්තාහ.

දැන් සියලු බලයන් ලක්‍ෂණ වශයෙන් නිර්දේශ කරනු කැමැත්තේ කෙනටෙයන සද්ධාබලං යනාදී ක්‍රමයෙන් විමසීම් කොට, අසසද්ධියෙ අකමපියටෙයන යනාදී ක්‍රමයෙන් විසඳුම කළේය. එහි හිරියති යනාදිය පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනායි භාවනා බලාදීන්හි අධිෂ්ඨානබල කෙළවරකොට ඇති 'එහි' 'එයින්' 'එය' යයි නෛෂ්ක්‍රමයාදියම සඳහා කියනලදැයි දතයුතුය.

තෙන චිතතං එකගතං යනු එම සමාධියෙන් සිත එකඟ වේයයි යුසේයි. තත්ථානෙ යනු එහි සමථයෙහි සම්ප්‍රයෝග වශයෙන් හටගත්, එහි හෝ විදර්ශනාරම්මණව හටගත්, තත් සිකබ්බි යනු එහි ශෛක්‍ෂ්‍ය බලයෙහි ශෛක්‍ෂ්‍යයා හික්මේනුයි ශෛක්‍ෂ්‍ය බලයයි අර්ථයි. තත් සිකබ්බතෙනා යනු එහි අශෛක්‍ෂ්‍ය බලයෙහි අශෛක්‍ෂ්‍යයා හික්මුණු හෙයින් අශෛක්‍ෂ්‍ය බලයයි. තෙන ආසවාබ්ණා යනු ඒ ලෝකික ලෝකෝත්තර ඥාණයෙන් ආශ්‍රවයන් ක්‍ෂය වූයේ යයි එම ඥාණය ක්‍ෂිණාශ්‍රව බලයයි. ලෝකික ඥාණයෙන්ද ආශ්‍රවයෝ ක්‍ෂිණ වූවාහු නමැ. විදර්ශනාවගේ නොමැති කල්හි ලෝකෝත්තර මාර්ග අභාව හෙයින්. මෙසේ ක්‍ෂිණාශ්‍රවයාගේ බලයනුයි ක්‍ෂිණාශ්‍රව බලයි. තසස ඉජ්ඣානිති ඉද්ධිබලං එම සෘද්ධිමත්හුට සමෘද්ධි වේනුයි සෘද්ධියම බලයයි. අපපමෙයාටෙයන යනු යම් හෙයකින් ශ්‍රාවකයෝ කාරණාකාරණාදිය එක් කොටසක් දනිත්. සර්වප්‍රකාරයෙන් දැනගැනීම සඳහා 'තත්වාකාරයෙන් දනියයි' යු.සේයි. කිසිසේත් ක්‍රි විද්‍යාවන්හි තත්වාකාරයෙන් දනියයි නොයුසේයි. අත් තන්හි වනාහි කියන ලද හෙයින් ඒවාහිද කියන ලද්දේම වේ. අඤ්ඤාත්වයනු සෙසු සත් ඥාණ බලයන්හිද, අභිධර්මයෙහි දසබලයන්හිද වේ. ඉඤ්ඤාපරොපරියතත ඥාණය වනාහි සර්වප්‍රකාරයෙන්ම ශ්‍රාවකයින් හා අසාධාරණමය. එහෙයින් දස බලද ශ්‍රාවකයින් හා අසාධාරණ වූයේමය. අධි මාත්‍රාර්ථයෙන්ද අසමාන තාවයෙන්ද අප්‍රමෙයාමය. එහෙයින්ම අප්‍රමෙයාර්ථයෙන් තථාගත බලයැයි යුසේයි.

දැන් ලෝකෝත්තර බලකථා කෙළවර කොටැති, බලකථායෙහි, අනතුරුව කියන ලද, ලෝකෝත්තර ශුන්‍යතා කෙළවරකොට ඇති, සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම ශුන්‍යතා කථායෙහි පෙර නුවූ විරූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. සූත්‍රාන්තයෙහි අප යනු වචන ගැනීමේ නිපාතයි. එයින් 'ආයසමා' ආදී වචනයෙහි ගැනීම කරන ලද්දේ වේ. බො යනු (පද) පූරණාර්ථයෙහි නිපාතයි. යෙන හඟවා තෙතුවසංකමී යනු සතතමී අර්ථයෙහි කරණ වචනයයි. එහෙයින් යමිතැනෙක්හි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වැඩසිටිනද එහි එළැඹියේ යැයි මෙසේ මෙහි අර්ථය දතයුතුය.

යමි කරුණෙකින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ දෙවිමිනිසුන් විසින් එළැඹිය යුතුද? එම කරුණෙන්ම එළැඹියේ යැයි මෙසේද මෙහි අර්ථය දැකිය යුතුය. කවර කරුණෙකින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එළැඹිය යුතුද? නානාප්‍රකාර ගුණ විශේෂයන් අධිගම අභිප්‍රායයෙන්, මිහිරිඵල පරිභෝග කිරීමේ අභිප්‍රායයෙන්, පක්ෂි සමූහයා විසින් සෙවුනා සැමදා පලගත් මහරුකක මෙනි. එකරුණින් එළැඹියැයි මෙසේ මෙහි අර්ථය දතයුතුය. උපසංකමී යනු ගියේයැයි යු.සේයි. උපසංකමීඝටා යනු එළැඹීමෙහි අවසානය දැක්වීමයි. නොහොත් මෙසේද ගියේ, එයින්ද ඉතා ආසන්න ස්ථානයට භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ, සමීපයැයි කියන ලද ස්ථානයට ගොස් යයි යු.සේයි. අභිවාදෙඝටා යනු පසඟ පිහිටුවීමෙන් වැද දැන් යමි අර්ථයකින් ලෝකයෙහි අග්‍ර පුද්ගලයාගේ උපස්ථානයට පැමිණියේද, එය විමසනු කැමැතියේ, දස නඩ සමෝධානයෙන් සමුප්චලිත අංජලිය සිරසෙහි පිහිටුවා එකමනතං නිසීදි. එකමනතං යනු භාව නපුංසක නිර්දේශයයි. 'විසම සඳහිරු කැරකෙමින් ගමන් කරයි' ආදීන්හි මෙනි. යමිසේ හිදගත් තැනැත්තේ එකත්පස්ව හිදගත්තේ වේද, එසේ හිදියයි මෙසේ මෙහි අර්ථය දතයුතුය. එය සතතමී අර්ථයෙහි හෝ ද්විතියා වචනයයි. නිසීදි යනු හිදීම කළේය. නුවණැති දෙවි මිනිස්සු ගරු කළයුතු අයෙකු වෙත එළඹි හිදීමෙහි දක්ෂ බැවින් එකත්පස්ව හිදිති. මෙම තෙරහුද ඔවුනතර එක්තරා අයෙකි. එහෙයින් එකත්පස්ව හුන්හ. කෙසේ හුන්හු එකත්පස්ව හුන්නාහු වෙත්ද, ඡටි නිසඳ්‍ය දෝෂයන් දුරුකොට, ඒ කවරේද යත්? ඉතා දුර, ඉතා ළඟ, උඩුසුළඟෙහි, උස් ප්‍රදේශය, ඉතා අඛිමුව, ඉතා පසු ප්‍රදේශය. ඉතා දුර හුන්නහු වනාහි ඉදින් කියනු කැමැත්තේ වේද, උස් හඬින් කිවයුතු වේ. ඉතා ආසන්නයෙහි හුන්නේ ගැටිම් කරයි. උඩුසුළඟෙහි හුන්නේ සිරුරු ගඳින් බාධා ඇතිකරයි. උස් පෙදෙස්හි හුන්නේ අගෞරවය ප්‍රකාශ කරයි. ඉතා අඛිමුව හුන්නේ ඉදින් දක්නා

කැමැති වේද? ඇසින් ඇස ගටා දැකිය යුතු වේ. ඉතා පසුපසින් හුන්නේ, ඉදින් දක්නා කැමැතියේ වේද, ශ්‍රීවය දිගුකොට දැකිය යුතු වේ. එහෙයින් මෙනෙමේද, එම නිසඳ්‍ය දෝෂයන් දුරුකොට හුන්නේය. එහෙයින් එකත්පස්හි හුන්නේ යයි යු.සේයි. එතදවොව යනු එය කීවේය. සුඤ්ඤා ලොකො සුඤ්ඤා ලොකොති භනෙන වුවවති යනු මෙ සස්තෙහි සසුන් පිළිවෙත්හි පිළිපත් ඒ ඒ හික්ෂුන් විසින් ලොව හිස්ය, ලොව හිස්යයි කියනු ලැබේ යයි අර්ථයි. මෙසේ කී කල්හි එබඳු සියලු වචන සංගාහිත වෙයි. කිත්තාවතා යනු කොපමණ ප්‍රමාණයකින්ද, නු යනු සංශයාර්ථයෙහි නිපාතයි. සුඤ්ඤං අනෙතන වා අතනියෙනවා යනු කරන්නා, විදින්නා, ස්වයං වශීයැයි මෙසේ ලෝකයෙහි පවත්නා පරිකල්පිතයන්ගෙන් තමාද, ආත්ම අභාවයෙන්ම තමා සතු පරිෂ්කාරයන්ගෙන්ද, සියලුම වක්‍ෂුරාදී ලෝකික ධර්ම සමූහයෙන්ද ශුන්‍යයි. එයම පලුදුවන අර්ථයෙන් ලෝක නමැ. මෙහි ආත්මයක් නැත. මෙහි ආත්මනීයත්වයක්ද නැත. තසමා සුඤ්ඤා ලොකො වුවවති යයි අර්ථයි. ලෝකෝත්තර ධර්මයද ආත්ම ආතමනීයත්වයෙන් ශුන්‍යමය. විමසීමට අනුරූප අයුරින් ලෝකික ධර්මයම යු.සේයි. ශුන්‍යයයි ධර්මයක් නැතයයි කියන ලද්ද එසේම නොවේ. එම ධර්මයෙහි ආත්ම ආත්මනීය සාරයෙහි නොමැති බැව් යු.සේයි. ලෝකයෙහි 'හිස්ගෙය, හිස් කළය' යැයි කී කල්හි ගෘහයෙහිද, කළයෙහිද අවිද්‍යමාන බැව් කියන ලද්දේ නොවේ. එම ගෘහයෙහිද, කළයෙහිද අත්දැයක නොමැති බැව් යු.සේයි. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින්ද 'මෙසේ යමක් වනාහි එහි නොවේද? එහෙයින් එය ශුන්‍ය වශයෙන් නුවණින් මනාව බලයි. යමක් වනාහි එහි ඉතිරි වේද? එසේ පවත්නා මෙය තිබේයයි විශේෂයෙන් දැනගනී යයි මෙයම අර්ථයැයි යු.සේයි. එසේම න්‍යාය ග්‍රන්ථයෙහිද ශබ්ද ග්‍රන්ථයෙහිද මෙයම අර්ථයි. මෙසේ මෙම සූත්‍රාන්තයෙහි අනාත්ම ලක්ෂණයම කියන ලදී.

සූත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි සුඤ්ඤ සුඤ්ඤං යනාදී පස්විසි මාතෘක පද ශුන්‍යය හා සම්බන්ධයෙන් උදෙසා ඒවාහි නිර්දේශය කරන ලදී. එහි මාතෘකාවෙහි පළමුව ශුන්‍ය සංඛ්‍යාත ශුන්‍යය. අනෙක් උප පදයකින් වෙසෙසා නොදක්වන ලදැයි සුඤ්ඤං ශුන්‍යයි. අසවල් දැයයි අනිර්දේශ්ව හෙයින් මෙහි ශුන්‍යතාවම අපේක්ෂාකොට නපුංසක වචනය යොදන ලදී. සෙස්සෙහිද එසේමය.

සංස්කාරයෝම සෙසු සංස්කාරයන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය සංඛාර

සුඤ්ඤංයි. ජරා භංග වශයෙන් විරූප වූ චෙනස්ථිම විපරිණාමයි. එම විපරිණාමයෙන් ශුන්‍ය වූයේ විපරිණාම සුඤ්ඤංයි. අග්‍රවූයේද එය ආත්ම ආත්මනිය භාවයන්ගෙන්ද, සියලු සංස්කරයන්ගෙන්ද ශුන්‍යත්‍වය අගතසුඤ්ඤංයි. ලක්ෂණයම සෙසු ලක්ෂණයන්ගෙන් විකඬමහන සුඤ්ඤංයි. තදංග සුඤ්ඤාදී තදංග ශුන්‍යාදී සතරෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. අධ්‍යාත්මය එය ආත්ම ආත්මතියාදීන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය අප්‍රකාශන සුඤ්ඤංයි. පිටතද එය ආත්ම, ආත්මීයතාවයන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය බිහිදකා සුඤ්ඤංයි. එම ද්වයයම, ආත්ම ආත්මීයතාවන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය උභතො සුඤ්ඤංයි. සමාන කොටස් එයටත්‍රයි සභාගංයි. සභාගයද එය ආත්ම ආත්මීයතාවයන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය සභාග සුඤ්ඤංයි. සමානතා ශුන්‍යයයිද අර්ථයි. විසභාගයද එය ආත්ම, ආත්මීයතාවන්ගෙන් ශුන්‍යත්‍වය විසභාග සුඤ්ඤංයි. විසදාග ශුන්‍යයයි අර්ථයි. සමහර පොත්වල සභාග ශුන්‍යය, නිසසරණ ශුන්‍යයට අනතුරුව ලියන ලදී. තෛෂ්ක්‍රමයාදීන් සෙවීම කාමච්ඡදාදියෙන් ශුන්‍යත්‍වය එසනා සුඤ්ඤංයි, පරිගහන සුඤ්ඤාදීසු පරිග්‍රහ ශුන්‍යාදී සතරෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. එක් අරමුණැ පිහිටි හෙයින්, විවිධ අරමුණු විකෂෙප අභාව හෙයින්, එකත්වයද වූ එය නානත්වයෙන් ශුන්‍යත්‍වය එකතනසුඤ්ඤංයි. එයට විපරිත වශයෙන් නානත්වයද වූ එය ඒකත්වයෙන් ශුන්‍යත්‍වය නානතන සුඤ්ඤංයි. තෛෂ්ක්‍රමයාදී ඤාත්තිය කාමච්ඡදාදියෙන් ශුන්‍යත්‍වය බන්ධි සුඤ්ඤංයි. අධිධාන සුඤ්ඤාදී පරියොගාහන සුඤ්ඤාදී මේවාහිද එම ක්‍රමයමැයි. පරියොගාහන සුඤ්ඤාදී පාඨයි. සමපජානසස යනු සමයක් ඥානයෙන් යුක්තව, පිරිනිවේන්නා වූ රහත්වුණේ, පවතන පරියාදානං යනු ප්‍රවෘත්තික්ෂය සංඛ්‍යාත අනුපාදා පරිනිර්වාණය සබ්බ සුඤ්ඤානානං යනු හැම ශුන්‍යයන් අතරින්, පරමත්ම සුඤ්ඤං යනු සියලු සංස්කාර අභාවයෙන් ශ්‍රේෂ්ඨ අර්ථය වූ ශුන්‍යය.

මාතෘකා නිර්දේශයෙහි, නිවේනවා යනු භංගය ඉක්මවා පවත්නා කිසි නිත්‍ය දැයක අභාව හෙයින් (පැවතීමක් නොවන හෙයින්) නිත්‍යයෙන්ද ශුන්‍යයි. ධූවෙන වා යනු විද්‍යමාන කාලයෙහිද ප්‍රත්‍යයන්ට අයත් පැවැත්ම හෙයින් (ආභාරාදී ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් පවත්නා හෙයින්) ස්ථිර කිසිදැයක අභාව හෙයින් ධූවයෙන්ද ශුන්‍යයයි. සසසතෙනවා යනු හැමකල් නොසිඳි පවත්නා කිසිවක අභාව හෙයින් ශාශ්වතයෙන්ද ශුන්‍යයයි. අවිපරිණාම ධම්මෙන වා භංග වශයෙන් නොවෙනස්වීම ප්‍රාකෘතික කිසිවක අභාව හෙයින් ශාශ්වතයෙන්ද ශුන්‍යයි. සුත්‍රාන්තයෙහි ආත්ම ශුන්‍යතායෙන්ම කියන ලද්දා වූම, නිත්‍ය ශුන්‍යතාවයද, සුව ශුන්‍යතාවයද දක්වනට මෙහි

නිවෙවන වා යනාදියද කියන ලද්දේය. පීඩාකාරී තත්වයන්ගේ යෙදීමෙන්, අනිත්‍යයෙහිම දුක්ඛතාවද, නිත්‍ය ශුන්‍යතාව කියන ලද කල්හි සුව ශුන්‍යතාවද කියන ලද්දේම වේ. මෙහි රූපාදී සය විෂයෝය. චක්‍ෂු විඤ්ඤාණාදී සය විඤ්ඤාණයෝය. චක්‍ෂු ස්පර්ශාදී සය ස්පර්ශයෝය. චක්‍ෂු ස්පර්ශයෙන් හටගත් වේදනාදිහු, ඡටි වේදනාවෝ යයි සංක්‍ෂේප කරන ලදැයි දතයුත්තාහ.

පුඤ්ඤාභිසංඛාරො යනු භාවනා ආදීන්හිදී තම කෘත්‍යය කරන්නා පිරිසිදු කරයි. ඔහුගේ අදහස පුරයි. පූජා ලැබිය යුතු භවයක් උපදවයිනුයි පුඤ්ඤං (පුණ්‍යයයි) අභිසංඛාරොති යනු විපාක කටත්තා රූපයදැයි අභිසංඛාරයි. (කළමානු) පුණ්‍යය රැස්කෙරේනුයි පුඤ්ඤාභිසංස්කාරයැ. පුණ්‍ය ප්‍රතිපත්ත අපුණ්‍ය රැස්කෙරේනුයි අපුඤ්ඤාභි සංඛාරොයි කම්පිත නොවේනුයි අනෙඤ්ජංයි කම්පිත නොවන භවය රැස්කෙරේනුයි ආනෙඤ්ජාභි සංඛාරොයි. පුණ්‍යාභිසංස්කාරය දාන සීල භාවනාදී වශයෙන් පවත්නා අට කාමාවචර කුසල චේතනා, භාවනා වශයෙන් පවත්නා පඤ්ච රූපාවචර කුසල චේතනාදැයි යන තෙළෙස් චේතනාවෝ වෙති. අපුණ්‍යාභි සංස්කාරය ප්‍රාණසාතාදී වශයෙන් පවත්නා දොළොස් අකුසල චේතනාවෝය. ආනෙඤ්ජාභි සංස්කාරය භාවනා වශයෙන්ම පවත්නා සිව් අරූපාවචර චේතනාද යන ත්‍රිවිධ සංස්කාරයෝ එකුන්තිස් චේතනාවෝ වෙති.

කාය සංඛාරො යනාදීන්හි ශරීරයෙන් හෝ පැවැති ශරීරයාගේ හෝ සංස්කාර නුයි කාය සංස්කාරයි. වච්චි සංඛාර චිත්ත සංඛාරෙසු වාග්, චිත්ත සංස්කාරයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙම ත්‍රිකය කර්මයන් රැස්කරන ඝණයෙහි පුණ්‍යාභිසංස්කාරාදීන්ගේ ද්වාර වශයෙන් පැවැත්ම දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. කායික හැඟවීම උපදවා, කායද්වාරයෙන් පැවැති අෂ්ට කාමාවචර කුසල චේතනාද, දොළොස් අකුසල චේතනාද, අභිඤා චේතනාවදැයි යන එක්විසි චේතනා කාය සංස්කාර නමැ. ඒවාම වාක් විඤ්ඤජ්ඣිය උපදවා, වාක් ද්වාරයෙන් පැවැතියේ වච්චි සංස්කාර නමැ මනෝ ද්වාරයෙහි පැවැත්තා වූ සියලුම එකුන්තිස් චේතනාවෝ චිත්ත සංස්කාර නමැ.

අතීතා සංඛාරා යනාදීන්හි සියලුම ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ධර්ම ස්වලක්‍ෂණයට පත්ව නිරුද්ධ වූවාහු අතීත සංස්කාරයෝය. ස්වලක්‍ෂණයට

නොපැමිණියාහු අනාගතා සංඛාරායි. ස්වලක්ෂණයට පැමිණියාහු පව්වපපනතා සංඛාරායි. වෙනස්වීම ශුන්‍යතායෙහි වර්තමානය පෙන්වා ඒ ඒ දැයෙහි වෙනස්වීම පහසුවෙන් කියන්නට හැකියයි ප්‍රථමයෙන් වත්මන් ධර්මය දක්වන ලදී. එහි ජාත රූපං යනු වත්මන් රූපයයි. සභාවෙන සුඤ්ඤං යන මෙහි තමාගේ වීම ස්වභාවයයි. තමාම හටගනී යන අර්ථයි. තමාගේ සිදුවීම ස්වභාවයයි. තමා විසින්ම කරනු ලබන ඉපදවීමයි යන අර්ථයි. ප්‍රත්‍යයන් අයත් පැවැත්ම හෙයින් ප්‍රත්‍යයෙන් තොරව තෙමීම වීම, තමා විසින්ම හෝ වීම එහි නැතැයි ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයි. ස්වකීය වූම ස්වභාවයෙන් තමාගේම හෝ ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයයි යු.සේයි.

නොහොත් ස්වකීය භාවය පෘථුවි ධාතු ආදී නොයෙක් රූපාරූප ධර්මයන්හි එක් එක් ධර්මය අනෙකක් ගැන සලකා බැලීමේදී ස්වකීය නමැ භාව යනු එය ස්වභාව පර්යාය වචනයකි. එක් ස්වභාවයකට අන්‍ය ස්වභාව සංඛ්‍යාත ස්වභාවයක් නැත. එහෙයින් ස්වකීයය අන්‍ය ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයි. ස්වකීයය අන්‍ය ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයයි අර්ථයි. එහෙයින් එක් ධර්මයක එක් ස්වභාවතාව යු.සේයි.

නොහොත් සභාවෙන සුඤ්ඤං යනු ශුන්‍ය ස්වභාවයෙන්ම ශුන්‍යයි. කුමක් කියන ලද්දේ වේද? ශුන්‍ය ශුන්‍යතායෙන්ම ශුන්‍යයි. අනෙක් ආකාර ශුන්‍යතාවන්ගෙන් ශුන්‍යයයි නොයු.සේයි. ඉදින් කිසිවෙක් ස්වකීය භාවය ස්වභාවයැයි ඒ ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයයි කියන්නාහුය. ඉන් කුමක් කියන ලද්දේද යත්? භාව යනු ස්වභාවයයි. එය අනෙකක් ගැන සලකා බැලීමෙහිදී සපදත්වයෙන් විශේෂිත කරන ලද්දේ ස්වභාව නමැ. කිසි ධර්මයක අවිද්‍යමානත්වයෙන් හටගත් රූපය ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයයි රූපයාගේ අවිද්‍යමානත්වය යු.සේයි. මෙසේ ඇතිකල්හි 'ජාත රූපං' යන වචනය හා විරුද්ධ වේ. උත්පාද රහිත හටගැනීමක් නම් නොවේ. ජාති, ජරා, මරණයෝද උත්පාද රහිතව හටගත්තාහු නම් නොවෙති. එහෙයින්ම මෙහි හටගත්තාහු හටගත් ස්වභාවයෙන ශුන්‍යයි ජාති, ජරා මරණ එම ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයයි මෙසේ නොඋදුරා හවයම අවසන්කොට නිර්දේශ්වයහ. ඉදින් උත්පාද රහිතයට විජාතයැයි යන වචනය යෙදෙන්නේද, එසේ නම් උත්පාද සහිතයට ජාති, ජාතං, ජරා මරණං යැයි කිවයුතු වන්නේය. එහෙයින් ස්වභාවයෙන් ශුන්‍යයට, අවිද්‍යමාන යැයි යන වචනය අවිද්‍යමාන වූ, උත්පාද රහිතයට ජාත යන වචනය විරුද්ධයි. අවිද්‍යමානයට ශුන්‍යයයි යන වචනය යට කියන ලද ලෝක වචනයෙන්ද, භාග්‍යවතුන්

වහන්සේගේ වචනයෙන්ද, න්‍යාය ග්‍රන්ථ, ශබ්ද ශාස්ත්‍ර ග්‍රන්ථ වචනයන් අනුවද විරුද්ධ වේ. නොයෙක් යුක්තීන් සමග ද විරුද්ධ වේ. එහෙයින් එම වචනය කසල මෙන් ඉවත දැමිය යුතුය. මහණෙනි, ලෝකයෙහි නැණැතියන් විසින් පිළිගනු ලැබූ යම් දැයක් තිබේද? මම ද එය තිබේයයි වදාරමි.

මහණෙනි, ලෝකයෙහි නැණැතියන් විසින් නොපිළිගත් යම් දැයක් තිබේද? මමද එය නොතිබේයයි වදාරමි. මහණෙනි, ලෝකයෙහි නැණැතියන් විසින් විද්‍යමානයයි පිළිගත් කෙබඳු වූ, යම් දැයක් මම තිබේයයි වදාරමිද? මහණෙනි, රූපය අනිත්‍යය, දුක්ය. වෙනස්වන සුද්‍රයයි ලෝකයෙහි නැණැතියන් විසින් පිළිගැනීමක් තිබේ. මමද එය තිබේයයි වදාරමි යනාදී, නොයෙක් බුදු වදන් ප්‍රමාණයන්ගෙන්ද නොයෙක් යුක්ති ධර්මයන්ගෙන්ද ස්වලක්ෂණයෙහි විද්‍යමාන වේමයැයි මෙහි නිශ්චයට යායුතුයි.

විගතං රූපං යනු හටගෙන භංගයට පත්ව තිරුද්ධ අතීත රූපයයි, විපරිණතඤ්චව සුඤ්ඤඤව යනු ජරා භංග වශයෙන් විරූපයට වෙනසට පත්වූයේ, පවත්නා වූම වෙනස යෙදෙන හෙයින්, අතීත වෙනස්වීම් අභාවයට ගිය හෙයින් එම වෙනස්වීමෙන් ශූන්‍යයයි අර්ථයි. ජාතා වේදනා යනාදියෙහිද එම ක්‍රමයයි. ජාති, ජරා, මරණ අනිෂ්ඨපන්න හෙයින්, සිය බවෙන් නොලබන හෙයින්, ජාතාජාති ජාතං ජරා මරණං යනාදී ක්‍රම ද්වයය අත්හැර, භවාධික වූම ක්‍රමය කෙළවර කොට තබන ලදී.

අග්ගං යනු අග්‍රයෙහි වූයේ. සෙට්ඨං යනු අතිශයින් ප්‍රශංසා කටයුතු, විසිට්ඨං යනු අධික වූ, විසෙට්ඨං යනුද පාඨයි. ත්‍රිවිධාකාරයෙන්ම ප්‍රශස්ථ නිර්වාණය යහපත් ප්‍රතිපදාවෙන් පිළිපැදිය යුතු හෙයින් පදං නමැ. යදිදං යනු යම් මේ දැන් කිවයුතු නිර්වාණය පෙන්වයි. යම්හෙයකින් නිර්වාණයට පැමිණ සියලු සංස්කාරයන්ගේ සන්සිඳීමක් වේද? සියලු ස්කන්ධ, කෙලෙස්, අභිසංස්කාර, කාමගුණ සංඛ්‍යාත උපධීන්ගේ දුරුළීමක් වේද, තෘෂ්ණාවන්ගේ, ඝෂය, විරාගය නිරෝධය වේද? එහෙයින් සබ්බ සංඛාර සමථො සබ්බපධි පටිනිසසගෙගා තණහකබ්බො විරාගො නිරොධො යයි යුජ්ජයි. නිබ්බාණං යනු ස්වභාව ලක්ෂණයෙන් නිගමනය කරන ලදී.

ලක්ෂණයන්හි, මහණෙනි, මේ අඥානයාගේ අඥාන ලක්ෂණ ත්‍රයයකි. කවර ත්‍රයයෙක්ද යත්? මහණෙනි, මෙලොව අඥාන තෙමේ

නරක සිතිවිලි සිතනුයේ, නරක කථාවන් කථා කරනුයේ නරක ක්‍රියාකරන සුලු වූයේ වේ. මහණෙනි, මෙම ත්‍රයය අඥානයාගේ අඥාන ලක්‍ෂණයෝය. පණ්ඩිතයින් විසින් අඥානයාට අඥානයා යැයි සලකන හෙයින් ත්‍රිවිධ අඥාන ලක්‍ෂණයි. මහණෙනි, මේ ත්‍රයය පණ්ඩිතයාගේ පණ්ඩිත ලක්‍ෂණයි. කවර ත්‍රයයෙක්ද යත්? මහණෙනි, මෙලොව පණ්ඩිත තෙමේ යහපත් සිතිවිලි සිතන්නේ වේ. යහපත් කථා කථාකරන්නේ වේ. යහපත් ආකර වූ ක්‍රියාවන් කරන්නේ වේ. මහණෙනි, මේ ත්‍රයය පණ්ඩිතයාගේ පණ්ඩිත ලක්‍ෂණයෝයි යුසේයි. පණ්ඩිතයන් විසින් පණ්ඩිතයාට පණ්ඩිත යැයි සලකන හෙයින් ත්‍රිවිධ පණ්ඩිත ලක්‍ෂණයයි 'මහණෙනි, මේ සංඛ්‍යායාගේ සංඛ්‍යා ලක්‍ෂණ ත්‍රයයකි. (හේතුවකින් හටගත්) කවර ත්‍රයයෙක්ද යත්? හටගැනීම පෙනේ. විනාශය පෙනේ. සිටියනුයේ වෙනස්වීම් ආකාරය පෙනේයයි යු.සේයි. හටගැනීමම සංඛ්‍යානුයිද, ස්වභාවයනුයිද සංඛ්‍යා ලක්‍ෂණයි. මෙසේ අනෙක් ද්වයයෙහිද අර්ථය දතයුතුය. මෙයින් උත්පාද ක්‍ෂණයෙහි සෙසු ද්වයෙහිද, ස්ථිති ක්‍ෂණයෙහි සෙසු ද්වයෙහිද හංගක්‍ෂණයෙහි සෙසු ද්වයෙහිද අභාවය දක්වන ලදී. එය විපරිණාම ශුන්‍යතා හෙයින්, ජාති, ජරා, මරණයන් අත්හැර හව කෙළවරකොට ඇති න්‍යාය වචනයෙන්, උත්පාදාදීන්ගේ උත්පාදාදිය නොකියන කල්හි විරුද්ධ වේ. ලක්‍ෂණ ශ්‍රෝතසෙහි වටහෙයින් ශ්‍රෝතසෙහි පතිතකොට ලියන ලදැයි දතයුතුය.

යම්සේ අභිධර්මයෙහි අහේතුක විපාක මනෝධාතු, මනෝ විඤ්ඤාණ ධාතූන්ගේ සංග්‍රහ වාරයෙහි ලබන්නා වූද, ධ්‍යානාංගය පඤ්ච විඤ්ඤාණ ශ්‍රෝතසෙහි වැටී ගියේ යයි නොඋද්‍යුරන ලදැයි යුසේයි. මෙසේ මෙහිද ශ්‍රෝතසට වැටීම දතයුත්තාහ නොහොත් ජාති, ජරා, මරණ වත් සංස්කාරයන්ගේ හටගැනීම් ආදීහු, ජාති ජරා මරණ අනිත්‍ය වශයෙන් ආදින්නි මෙන්ද, ඒවාහි ස්වභාවයන් මෙන්ද කොට යුසේයි.

නෙකබ්බෙමන කාමච්ඡද්‍යො විකබ්බතිනො වෙව සුඤ්ඤාව යනු කාමච්ඡන්දය නෛෂ්ක්‍රමයෙන් මැඩපවත්වන ලද්දේද, එහි නෛෂ්ක්‍රමය අභාව හෙයින්, එයින්ම විෂ්කම්භන සංඛ්‍යාත නෛෂ්ක්‍රමයෙන් ශුන්‍ය වූයේද වේ. මෙසේ සෙස්සෙහිද යෙදීම් කළයුත්තාහ.

මෙහි තදංග ප්‍රභාණ, සමුච්චේද ප්‍රභාණයන්හිද තදංග වශයෙන්ද, සමුච්චේද වශයෙන්ද ප්‍රතිණ වූයේ දුරුකරන ලද්දේම වේයයි මෙයින් දුරුකරන අර්ථයෙන් විෂ්කම්භනය යු.සේයි.

නෙකඛමෙමන කාමච්ඡන්දො තදංග සුඤ්ඤො යනු නෛෂ්ක්‍රමයෙන් ප්‍රතීණ කාමච්ඡන්දය, එම නෛෂ්ක්‍රමය සංඛ්‍යාත අංගයේ ශුන්‍යයි. නොහොත් යම්කිසි කාමච්ඡන්දයක් වේද? එහි නෛෂ්ක්‍රමයාගේ අභාව හෙයින් එම නෛෂ්ක්‍රමය අංගයෙන් ශුන්‍යයි. මෙසේ සෙස්සෙහිද යෙදීම් කළයුතුය. මෙහි ඒ ඒ අංගයාගේ ඒ ඒ තත්ති අභාව මාත්‍රයෙන්ම උපචාර, අර්පණා ධ්‍යාන වශයෙන්ද විදර්ශනා වශයෙන්ද තදංග ශුන්‍යතාව නිර්දේශය. ප්‍රභාණය දක්වන වචනයෙහි අභාවයෙන් විච්චාත්‍යුපස්සනාවම කෙළවරකොට විදර්ශනාව නිර්දේශය. සතරමාර්ග අනිර්දේශය.

නෙකඛමෙමන කාමච්ඡන්දො සමුච්ඡන්දො වෙව සුඤ්ඤො ව යනාදීන්හි මෙහි විෂ්කම්භනයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දතයුතුය. මෙහි තදංග විෂ්කම්භන වශයෙන් ප්‍රතීණ චූවාහුද හැසිරීම් අභාව හෙයින් විනාශ චූවාහු නම් චෙතියි මෙම ආකාරයෙන් විනාශ කිරීම යුක්තයි. ඒ ඒ නැසීමේ කෘත්‍ය සිදුකිරීම් වශයෙන් හෝ මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත නෛෂ්ක්‍රමයාදී වශයෙන් කියන ලදැයි දතයුතුය. පටිප්පසසද්ධි නිසසරණ ශුන්‍යයන්හිද මෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම අර්ථය දතයුතුය. මෙහි තදංග, විෂ්කම්භන, සමුච්ඡේද ප්‍රභාණයන්හි වනාහි සන්සිද්ධි මාත්‍රතාව, හැරපියන ලද මාත්‍රයද ගෙන යුක්තයි. එම පඤ්ච ශුන්‍යයන්හි නෛෂ්ක්‍රමයාදීන්ම, විෂ්කම්භන, තදංග, සමුච්ඡේද, පටිප්පසසද්ධි, නිසසරණ නාමයෙන් යු.සේයි.

අජ්ඣතතං යනු අධ්‍යාත්ම වූ, බ්‍රහ්මයා යනු පිටත වූ, දුභතො සුඤ්ඤං යනු දෙයාකාරයෙන් ශුන්‍යයයි. පච්චතතාදීන්හිද 'තො' යයි වචනය වේමය. ඔට්ටි අධ්‍යාත්මිකායනතාදී භාවයෙන් සභාගානියි. විසභාගනි විඤ්ඤාණාකාශා යනාදීන්හි කාය වචනයෙන් විඤ්ඤාණාදීන්මම යුක්තයි. නෛෂ්ක්‍රමයසනාවන්හිදී, නෛෂ්ක්‍රමයාදීන්මම එය කැමැති වන්නා වූ තුවණැත්තන් විසින් සොයනු ලැබෙනුයි එසනායි. නොහොත් පූර්වභාගයෙහි නෛෂ්ක්‍රමයාදීන්ගේ සෙවීමද, කාමච්ඡන්දාදීන්ගෙන් ශුන්‍යයි. කුමක් හෙයින් නෛෂ්ක්‍රමයාදීන්ගෙන් යැයි කියන ලද්දේ වේද? පරිග්‍රහාදීන්හි නෛෂ්ක්‍රමයාදීහුම පූර්ව භාගයෙහි සොයන ලද්දාහු අපරභාගයෙහි අල්වාගනින්නුයි පරිගහහොයි. පරිග්‍රහිතයන් සම්ප්‍රාප්ති වශයෙන් ලබන්නුයි පටිලාභොයි. ප්‍රතිලබ්ධයන් ඤාණ වශයෙන් ප්‍රතිවේධ කරන්නාහුයි පටිවෙධොයි යුක්තයි. ඒකත්‍ව ශුන්‍යතාවද, නානත්‍ව ශුන්‍යතාවද, එක්වරක් පමණක් විචාරා, ඒකත්‍ව ශුන්‍යතාව විසඳ, නානත්‍ව ශුන්‍යතාව නොවිසඳම වරක් නිගමන කරන ලදී. කවර හෙයින් එය නොවිසඳියේද

යක්? මෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම යෙදීම දැනේයයි නොවිසඳන ලදැයි දතයුතුය. මෙහි මෙය වනාහි යෝජනායි. නෛෂ්ක්‍රමය ඒකත්වයයි. කාමච්ඡන්ද්‍රය නානත්වයයි. නෛෂ්ක්‍රමය ඒකත්වයෙන් ශුන්‍යයි. මෙසේ සෙස්සෙහිද යෙදීම් දතයුත්තාන.

ඤාන්ති ආදීන්හි, නෛෂ්ක්‍රමයාදිහුම, ඉවසන හෙයින් කැමැති වන හෙයින්ද, බන්ධයි. රුචිවූයේම භිවිස සිටුනා හෙයින් අධිධ්‍යාන යැයිද, භිවිස සිටියවුන් කැමැති පරිද්දෙන් සෙවුනා හෙයින් පරියොගාහනායි යුසේයි. ඉධ සමපජානො යනාදී, පරමාර්ථ ශුන්‍ය නිර්දේශය පරිනිර්වාණ ඥාන නිර්දේශයෙහි වර්ණනා කරන ලද්දේමය. මෙම සියලු ශුන්‍යයන්හි සංස්කාර ශුන්‍යය, විපරිණාම ශුන්‍යය, ලක්ෂණ ශුන්‍යයද, කියන ලද ධර්මයන්ගේ අන්‍යෝන්‍ය අසම්මිශ්‍රතා දැක්වීම සඳහායි. යම්තැනෙකහි අකුසල පක්‍ෂයට අයත් වූ ධර්මයන්ගේ කුසල පාක්ෂික ධර්මයෙන් ශුන්‍යතාව යු.සේයිද? ඉන් අදහස් කළේ අකුසලයෙහි ආදීනව දැක්වීමයි. යම්තැනෙකහි කුසල පක්‍ෂයට අයත් වූ ධර්මයන්ගේ, අකුසල පාක්ෂික ධර්මයෙන් ශුන්‍යතාවය යු.සේයිද? ඉන් අදහස් කළේ කුසලයෙහි ආනිසංස දැක්වීමයි. යම්තැනෙකහි ආත්ම ආත්මනීයතාදීන්ගෙන් ශුන්‍යතාවය යු.සේයිද? එය සියලු සංස්කාරයන්හි කලකිරීම් ඇතිකරලීම සඳහායි. අග්‍රශුන්‍යයද, පරමාර්ථ ශුන්‍යයද නිර්වාණයෙහි උනන්දුව ඇතිකරලීම සඳහා යු.සේයි. ඒවා අතර අග්‍ර ශුන්‍යයද, පරමාර්ථ ශුන්‍යයද යන ද්වයය අර්ථ වශයෙන් එකක්මය. නිර්වාණය, අග්‍ර, පරමාර්ථ වශයෙන්ද, සඋපාදිසෙස, අනුපාදිශේෂ වශයෙන්ද දෙයාකාරකොට යු.සේයි. එම ද්වයය ආත්මනීය ශුන්‍යතා වශයෙන්ද, සංස්කාර ශුන්‍යතා වශයෙන්ද සමානය. ශුන්‍ය ශුන්‍යය, අධ්‍යාත්ම ශුන්‍යය, බිහිදධා ශුන්‍යය, දෙඅයුරින් ශුන්‍යය. සභාග ශුන්‍යය, විසභාග ශුන්‍යය යන මෙම ෂට් ශුන්‍යයෝ ශුන්‍ය ශුන්‍යම වෙත්. අධ්‍යාත්මිකාදී හේදයෙන් ෂට් අයුරෙකින් කියන ලද, එම ෂට් ආත්ම ආත්මනීයාදී ශුන්‍ය වශයෙන් සමානවූවාහු, සංස්කාර, විපරිණාම, ලක්ෂණ ශුන්‍යයන්, විෂ්කම්භන තදංග, සමුච්ඡේද, පටිප්පසසද්ධි, නිසසරණ ශුන්‍යයන්, එසනා පරිග්‍රහ, ප්‍රතිලාභ ප්‍රතිවේධ ශුන්‍යයන්, ඒකත්ව, නානත්ව ශුන්‍යයන් ඤාන්ති, අධිෂ්ඨාන, පරියොගාහන ශුන්‍යයන්දැයි සතළොස් ශුන්‍යයන් තමා කෙරෙහි අවිද්‍යමාන වූ ඒ ඒ ධර්මයන්ගෙන් ශුන්‍ය හෙයින් අවිද්‍යමානයන්ගේ වශයෙන් වෙන් වෙන්ව යු.සේයි. සංස්කාර, විපරිණාම, ලක්ෂණ ශුන්‍යයෝ වනාහි අනෙක් අනෙක් ශුන්‍යයන්ගෙන් අසම්මිශ්‍ර වශයෙන් සමාන වූවාහුය. විෂ්කම්භනාදී පංචකය කුසල පක්‍ෂයෙන් ශුන්‍ය

හෙයින් සමාන වූයේය. ඒසනාදි සතරද, ක්ෂාන්ති ආදී ත්‍රයයද අකුසල පක්ෂයෙන් ශුන්‍ය හෙයින් සමාන වූයේය. ඒකත්‍ව, නානත්‍ව ශුන්‍යයෝ ඔවුනොවුන්ට ප්‍රතිපක්ෂ වශයෙන් සමාන වූවාහුය.

සබ්බෙ ධම්මා සමාසෙන - තිධාදෙවධා තථෙකථා
සුඤ්ඤාති සුඤ්ඤාත්ථ විදු - වණණයනතිධ සාසනෙ

සියලු ධර්මයෝ කෙටියෙන් තෙවදැරුම්, දෙවදැරුම් එසේම එක් වැදැරුම් ලෙසින් ශුන්‍යයයි මෙ සස්තෙනි ශුන්‍යාර්ථ දත් ප්‍රාඥයෝ වණති.

කෙසේද? පළමුව සියලු ලෝකික ධර්ම, ස්ථිර, ශුභ, සුව, ආත්ම විරහිත හෙයින් ස්ථිර, සුභ, සුව, ආත්මයන්ගෙන් ශුන්‍යයයි, මාර්ගඵල ධර්ම ස්ථිර, සුව, ආත්ම විරහිත හෙයින් ස්ථිර, සුව, ආත්මයන්ගෙන් ශුන්‍යයි. අනිත්‍යය හෙයින්ම සුවයෙන් ශුන්‍යයි. අනාශ්‍රව හෙයින් සුභයෙන් අශුන්‍යයයි. නිර්වාණ ධර්මය ආත්මයාගේම අභාව හෙයින් ආත්ම ශුන්‍යයි. සියලුම ලෝකික ලෝකෝත්තර සංඛත ධර්ම කිසි සත්ත්වයෙකුගේ අභාව හෙයින් සත්ත්ව ශුන්‍යයි. අසංඛත නිර්වාණ ධර්මය එම සියලු සංස්කාරයන්ගේ අභාව හෙයින් සංස්කාර ශුන්‍යයි. සියලුම සංඛත අසංඛත ධර්ම ආත්ම සංඛ්‍යාත වූ පුද්ගලයාගේ අභාව හෙයින් ආත්ම ශුන්‍යයි.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී, ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ග අට්ඨකථායෙහි
ශුන්‍යකථා වර්ණනාව නිමි.

මධ්‍යම වර්ගයෙහි පෙර නුවුචිරු අර්ථ වර්ණනාවයි.

දැන් විශේෂයෙන් ප්‍රඥාවට ආසන්න කාරණය වූ ශුන්‍ය කථාවට අනතුරුව දේශිත ප්‍රඥාකථායෙහි පෙර නුවු චිරු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි මූලදීම සත් අනුපස්සනාවන්හි එකිනෙක මූලික සත් ප්‍රඥා විචාරීම් පූර්වංගම කොට නිර්දේශ්ටය. නැවත සත් අනුපස්සනා මූලික එකෝත්තර මූලික. ත්‍රිවිධ ප්‍රඥා විචාරීම් රහිතවම නිර්දේශ්ටය. මෙසේ මූලින්ම දශ ප්‍රඥා පරිපූර්ණත්වය නිර්දේශ්ටය. එහි අනිවාර්‍යානුපස්සනා යනු අනිත්‍යය දිට්ඨි සංස්කාරයන්හි 'යමක් අනිත්‍යයද එය දුකයැයි' දුක් වශයෙන්ද, 'යමක් දුක්ද එය අනාත්මයැයි'ද අනාත්ම වශයෙන්ද ද්‍රවයි. එහෙයින් එය භාවිතා බහුලිකතා ජවන පඤ්ඤාං පරිපූරෙති. එය තම විෂයයන්හි ද්‍රවයිනුයි

ජවනයි. ජවනයද ප්‍රඥාවද එයම වූයේනුයි ජවන පඤ්ඤායි. දුක්ඛානුපසසනා දුක්ඛානුපස්සනාව සමාධිඤ්ඤා නිශ්ක්‍රිත හෙයින් බලවත්ව ප්‍රණීධිය පසාකරගෙන යයි පළයි. එහෙයින් නිබ්බේධික පඤ්ඤා පරිපූරෙති. එය විනිවිද යේනුයි නිබ්බේධිකයි. නිර්වේදයද ප්‍රඥාවද එයමනුයි නිබ්බේධික පඤ්ඤායි. අනත්තානුපසසනා අනත්මානුදර්ශනය ශුන්‍යතා දර්ශනයෙන් වෘද්ධිප්‍රාප්තියෙන් මහත්භාවයට පත්හෙයින් මහා ප්‍රඥාව පරිපූරණය කරයි. මහාපඤ්ඤා පරිපූරෙති එය අභිවෘද්ධිප්‍රාප්ත හෙයින්, මහත් වූයේද ප්‍රඥාව වූයේද එයමනුයි මහා පඤ්ඤායි. නිබ්බේදානුපසසනා. ත්‍රිවිධ අනුපසසනාවන්ගේම, ප්‍රථමයෙන් කරන ලද ආසේවනයෙන් බලප්‍රාප්ත වස්තු හෙයින් සියලු සංස්කාරයන්හි කළකිරීමට සමර්ථව තික්‍ෂණ වේ. එහෙයින් තික්‍ෂණ පඤ්ඤා පරිපූරෙති. විරාගානුපසසනාපි. ත්‍රිවිධ අනුපසසනාවන්ගේම, ප්‍රථමයෙන්ද, ආසේවන බලප්‍රාප්ත වෘද්ධතර අවස්ථා හෙයින් සියලු සංස්කාරයන්ගේ නොඇල්මෙහි සමර්ථව මහත් වේ. එහෙයින් විපුල පඤ්ඤා පරිපූරෙති නිරෝධානුපසසනාපි. ත්‍රිවිධ අනුපසසනාවන්ගේම ප්‍රථමයෙන්ද, ආසේවන බලප්‍රාප්ත වෘද්ධතර අවස්ථා හෙයින් ව්‍යය ලක්‍ෂණ වශයෙන් සියලු සංස්කාරයන්ගේ නිරෝධ දර්ශනයෙහි සමර්ථව ගැඹුරු වේ. එහෙයින් ගම්භීර පඤ්ඤා පරිපූරෙති. නිරෝධය නොගැඹුරු ප්‍රාඥයින් විසින් නොලැබිය හැකි පිහිටීම හෙයින් ගැඹුරුයි. එම ගැඹුරෙහි නපතුලටම පත්හෙයින් ප්‍රඥාව ගම්භීරය. පටිනිසංගානු පසසනාපි ත්‍රිවිධ අනුපසසනාවන්ගේම, ප්‍රථමයෙන්ද ආසේවන බලප්‍රාප්තියෙන්, වෘද්ධතර අවස්ථා හෙයින්, ව්‍යය ලක්‍ෂණ වශයෙන් සියලු සංස්කාර අත්හැරීමට සමර්ථව නොළං වේ. බුද්ධිය වනාහි පර්යන්ත ප්‍රාන්ත වූයේ ඡටි ප්‍රඥාවන්ගෙන් දුරවේයයි අර්ථයි. එහෙයින් තෙමේ නොළං හෙයින් අසාමන්‍ය පඤ්ඤා පරිපූරෙති. එය යට යට ප්‍රඥාවන්ගෙන් දුර හෙයින්, නොළං වූ සමීප නොවූ ප්‍රඥාවනුයි අසාමන්‍ය ප්‍රඥායි. පණ්ඩිතං පරිපූරෙනති යනු පණ්ඩිතභාවය සම්පූර්ණ කරති. කියන ලද ආකාර සත්ප්‍රඥා පරිපූර්ණත්වයෙන් වඩා, පණ්ඩිත ස්වභාවයට පත්වූයේ මස්තකප්‍රාප්ත වුට්ඨානගාමිනී විදර්ශනා සංඛ්‍යාත, සංස්කාරෝපේක්‍ෂා අනුලෝම, ගෝත්‍රභූ ඤාණයන්ගෙන් පණ්ඩිත භාවයට පත්ව, පාණ්ඩිතයෙන් යුක්ත වූයේ වේ. එහෙයින් පාණ්ඩිතය සම්පූර්ණ කෙරෙත් යයි යු.සේයි.

අට්ඨපඤ්ඤා යනු පාණ්ඩිතය සංඛ්‍යාත ප්‍රඥාවෙන් සහ සියලු අෂ්ට ප්‍රඥාවෝ, පුට්ඨපඤ්ඤා පරිපූරෙනති යනු එම පාණ්ඩිතයෙන් යුක්තව ඒ

පණ්ඩිතයා ගෝත්‍රභූ ඥාණයට අනතුරුව නිර්වාණය අරමුණුකොට, ලෝකෝත්තර භාවප්‍රාප්තිය සඳහා ලෝකිකත්වයෙන් පැතිර සිටි හෙයින්, වෙන්වූ හෙයින්, පුට්‍රපඤ්ඤා යැයි සංඛ්‍යාත මාර්ගඵල ප්‍රඥාවට පැමිණේ. එහෙයින් 'අට්ඨපඤ්ඤා පුට්‍ර පඤ්ඤං පරිපුරෙනති' යයි යුජ්‍යෙයි.

ඉමා නව පඤ්ඤා යනාදීන්හි, අවබෝධ කළ මාර්ගඵල සහිත එම ආර්ය පුද්ගලයාටම ක්‍රමයෙන් ප්‍රණීත ලෝකෝත්තර ධර්ම යෙදීමෙන්, ප්‍රණීත සිත් සතන් හෙයින්, ඉතා සතුටු ආකාරයෙන්ම, පවත්නා විත්ත සන්තානයාගේ ඵලානන්තරව බැසගත් භවංගයෙන් නැගිටියහුගේ මාර්ග ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණය, ඉක්බිති භවංගයට බැස නැගිටියහුගේ ඵල ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණය යන ක්‍රමයෙන් ප්‍රගීණ කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණය ඉතිරි කෙලෙස් ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණය නිර්වාණ ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණය පවතී. එම ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයන්හි මාර්ග ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයද, ඵල ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂණයද ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාවයි. කෙසේද? යම්කිසි ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් දැයක් වේද එයද, නිර්වාණයද, භාෂිතාර්ථයද, විපාකයද, ක්‍රියාවද යන මෙම පඤ්ච ධර්ම අර්ථය යැයි අභිධර්ම පෙළ අනුව ගොස් ලියා ඇති එම අට්ඨකථායෙහි යු.ජේයි. නිර්වාණයාගේද අර්ථතාවය හෙයින්, තදාරම්මණා මාර්ගඵල ඥාණය 'අප්‍රේක්‍ෂ ඥාණං අප්‍ර පටිසම්භිදා' යන වචනයෙන් අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාව වේ. එම අර්ථ ප්‍රතිසම්භිදාව වූ, මාර්ගඵල ඥාණයාගේ ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂා ඥාණය 'ඤාණෙසු ඥාණං පටිභාන පටිසම්භිදා' යන වචනයෙන් ප්‍රතිභාන ප්‍රතිසම්භිදාව වේ. එම ප්‍රත්‍යාවේක්‍ෂා ප්‍රඥාව භාසාකාරයෙන් පවත්නා වූ විත්ත සන්තානයාගේ වශයෙන් භාසපඤ්ඤා නමැ. එහෙයින් නව පඤ්ඤා - භාසපඤ්ඤං පරිපුරෙනතිව - භාසපඤ්ඤා පටිභාන පටිසම්භිදායි යුජ්‍යෙයි. සියලු ආකාර වූම ප්‍රඥාව ඒ ඒ අර්ථයෙහි ප්‍රකට කිරීම් සංඛ්‍යාත පැනවීම් අර්ථයෙන් ප්‍රඥායි. ඒ ඒ ප්‍රකාරයේ ධර්මයන් දනිනුයි ප්‍රඥායි.

තසස යනු ඒ කියන ලද ආකාර ඇති ආර්ය පුද්ගලයා විසින්, කරණාර්ථයෙහි ෂ්‍රේයී වචනයයි. අප්‍ර වචනාන නො යනු කියන ලද ආකාර ඇති පස්වැදෑරුම් අර්ථයෙහි නිශ්චය කිරීම් වශයෙන්, එය ශ්‍රමණ කරණය කථායෙහි කියන ලද්දේමය. හේතුඵලය, නිර්වාණය යන වචනාර්ථයි. නොහොත් මුහුකුරා ගිය ක්‍රියාවය යන අර්ථයෙහි පඤ්ච ප්‍රභේද ප්‍රථමාන්ත ප්‍රභේදගත ඥාණයයි.

අධිගතා හොති යනු ලබන ලද්දේ වේ. එයම ප්‍රතිලාභ සාක්‍ෂාත් කිරීමෙන් සවර්ණකායි. ප්‍රතිලාභ ස්පර්ශයෙන්ම එසසිතා පඤ්ඤාය, ධම්ම

විවඤ්ඤානායකයා යනු යම්කිසි ඵල නිපදවන හේතුවක් වේද එයද, ආර්ය මාර්ගයද, භාසිතයද කුසලයද, අකුසලයද යන මෙම පඤ්ච ධර්ම ධර්මය යැයි අභිධර්ම පෙළ අනුසාරයෙන් කියන ලද පංච ධර්මයන්ගේ නිශ්චය කිරීම් වශයෙන්, එය ශ්‍රවණ කරණිය කථායෙහි හේතුව, ආර්ය මාර්ගය, වචනය, කුසලය, අකුසලය යන පස් ආකාර වූ ධර්ම ද්විතීයාන්ත ප්‍රභේදගත ඥාණයයි කියන ලද්දේය.

නිරුතති වචනාපනතො යනු එම අර්ථ ධර්මයන්ට සුදුසු නිරුක්තීන්ගේ නිශ්චය කිරීම් වශයෙන්, පටිභාන වචනාපනතො යනු ප්‍රතිභාන සංඛ්‍යාත ත්‍රිවිධ ප්‍රතිසම්භිදා ඥාණයන්ගේ නිශ්චය කිරීම් වශයෙන්, තසසිමා යනු එය නිගමන වචනයයි.

මෙසේ සර්ව සංග්‍රාහක වශයෙන් අනුපස්සනාවන්ගේ විශේෂතා දක්වා, දැන් වස්තුවේද වශයෙන් දක්වනුයේ රූපෙ අනිවචනා පසසනා යනාදිය වදාළහ. එය යට කියන ලද අර්ථමය. නැවත රූපාදීන්හිම අතීත, අනාගත, වර්තමාන වශයෙන් ජවන ප්‍රඥාව දක්වනු කැමැති‍යේ, තනි රූපාදී වශයෙන්ද අතීත, අනාගත, වර්තමාන රූපාදී වශයෙන්ද, විමසීමකොට විමසනු කැමැත්තෙන්ම විසඳුම කළේය. එහි තනි රූපාදී විසඳුමහි පළමුව ප්‍රඥාවම නිර්දේශ්‍යය. අතීත, අනාගත, වර්තමාන මූලක ඒ සියලු විසඳුම්හි, අතීතාදී ජවන වශයෙන් ජවන ප්‍රඥා‍යි නිර්දේශ්‍යය.

නැවත නොයෙක් සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම ප්‍රඥා ප්‍රභේදය ගෙනහැර දක්වනු කැමැති‍යේ ප්‍රථමයෙන් සූත්‍රාන්තයන්ගෙන් ගෙනහැර දැක්විය. එහි සප්පුරිස සංසෙවො යනු යට කියන ලද ආකාර ඇති සන්පුරුෂයන්ගේ ආශ්‍රයයි. සද්ධම්ම සවණං යනු එම සන්පුරුෂයින්ගේ සම්පයෙහි ශීලාදී ප්‍රතිපත්ති දක්වන සදහම් වචන ශ්‍රවණයයි. යොනිසොමනසිකාරො යනු අසන ලද ධර්මයන්ගේ අර්ථ විමසීම් වශයෙන් පිළිවෙළින් මෙනෙහි කිරීමයි. ධම්මානුධම්ම පටිපතති යනු ලෝකෝත්තර ධර්ම අනුගත ශීලාදී ප්‍රතිපදා ධර්මයෙහි පිළිපැදීමයි.

පඤ්ඤාය පටිලාභාය, පඤ්ඤාචූදධියා, පඤ්ඤා වෙපුලලාය, පඤ්ඤා බාහුලලාය යන මෙම සතර ප්‍රඥා වශයෙන් භාව වචනයන්ද සෙසු දොළොස පුද්ගල වශයෙන් භාවවචන වේ. සූත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි, ඡන්තං අභිඤ්ඤා ඥාණානං යනු ඉද්ධිවිධ, දිව්‍යසෞත, වෙනොපරිය, පූර්වෙතිවාස, දිව්‍යවක්‍ෂු, ආශ්‍රවක්‍ෂයකර ඥාණය යන සයයි. තෙ සතතනීනං

ඥාණානං යනු ඥාණ කථායෙහි නිර්දේශිත ශ්‍රාවක සාධාරණ ඥාණයන්ගේ, සත්‍ය සත්‍යතීනං ඥාණානං යන මෙහි 'මහණෙනි, නුඹලාට සත් සැත්තෑ ඥාණ වස්තූන් දේශනා කරන්නෙමි. එය ශ්‍රවණය කරවු. මෙනෙහි කරවු. දේශනා කරන්නෙමි. මහණෙනි, සත් සැත්තෑ ඥාණ වස්තුහු කවරහුද? ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ වේ යනු ඥාණයකි. ජාතිය (ඉපැත්ම) නොමැති කල්හි ජරාමරණ නැත යනු ඥාණයකි. අතීත වූද, සංසාර දීර්ඝ ගමන් මාර්ගයෙහිද ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරා මරණ යුද්ධය යනු ඥාණයකි. ජාතිය නොමැති කල්හි ජරාමරණ නොවේ යනු ඥාණයකි. අනාගත සංසාර දීර්ඝ ගමන් මාර්ගයෙහිද ජාති ප්‍රත්‍යයෙන් ජරාමරණ වන්නේය යනු ඥාණයකි. යම් ආකාර වූ ධර්ම ස්ථිති ඥාණයක් වේද, එයද ඤය ධර්මයකි. ව්‍යය ධර්මයකි. විරාග ධර්මයකි. නිරෝධ ධර්මයකි යනු ඥාණයකි. භව ප්‍රත්‍යයෙන් ඉපැත්ම වේ යනු ඥාණයකි. උපාදාන ප්‍රත්‍යයෙන් භවය වේ යනු ඥාණයකි. තෘෂ්ණා ප්‍රත්‍යයෙන් උපාදාන වේ යනු ඥාණයකි. වේදනා ප්‍රත්‍යයෙන් තෘෂ්ණාව වේ යනු ඥාණයකි. ස්පර්ශ ප්‍රත්‍යයෙන් වේදනාව වේ යනු ඥාණයකි. ෂධායතන ප්‍රත්‍යයෙන් ස්පර්ශය වේ යනු ඥාණයකි. නාමරූප ප්‍රත්‍යයෙන් ෂධායතන වේ යනු ඥාණයකි. විඤ්ඤාණ ප්‍රත්‍යයෙන් නාමරූප වේ යනු ඥාණයකි. සංස්කාර ප්‍රත්‍යයෙන් විඤ්ඤාණය වේ යනු ඥාණයකි. අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වේ යනු ඥාණයකි. අවිද්‍යාව නොමැති කල්හි සංස්කාර නැත යනු ඥාණයකි. අතීත වූද සංසාර දීර්ඝ ගමන් මාර්ගයෙහිද අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වූයේය යනු ඥාණයකි. අවිද්‍යාව නොමැති කල්හි සංස්කාර නොමැත යනු ඥාණයකි. අනාගත සංසාර දීර්ඝ ගමන් මාර්ගයෙහිද අවිද්‍යා ප්‍රත්‍යයෙන් සංස්කාර වන්නේය යනු ඥාණයකි. අවිද්‍යාව නොමැතිකල්හි සංස්කාර නොවන්නේය යනු ඥාණයකි. යම් ධර්මස්ථිති ඥාණයක් වන්නේද එයද ඤය ධර්මයකි. ව්‍යය ධර්මයකි. විරාග ධර්මයකි. නිරෝධ ධර්මයකි යනු ඥාණයකි. මහණෙනි, මේවා සත් සැත්තෑ ඥාණ වස්තු යැයි කියනු ලැබේ. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් නිදාන වර්ගයෙහි දේශිත සත් සැත්තෑ ඥාණ මෙසේය. ජරාමරණයෙහි ඥාණය, ජරා මරණ සමුදයෙහි ඥාණය, ජරාමරණ නිරෝධයෙහි ඥාණය, ජරා මරණ නිරෝධගාමිනී ප්‍රතිපදා ඥාණය යැයි, මෙම ක්‍රමයෙන් එකොළොස් අංගයන්හි සතර සතර බැගින් කොට කියන ලද, සිව්සාළස් ඥාණ වස්තුහු මෙහි නොගන්නා ලදහ. දෙවැදෑරුම් ඥාණයෝම හිතසුචියට හේතු වූවෝනුයි ඥාණ වස්තුහුය. ලාභො යනාදීන්හි ලාභයම උපසර්ගයෙන් වෙසෙසා පටිලාභොයි යුද්ධය. නැවත එහිම අර්ථ විවරණ වශයෙන්

පතති සමපතතියි යුසේයි. ඵ්‍රසනා යනු අවබෝධ කිරීම් වශයෙන් ස්පර්ශ කිරීමයි. සවණ්කිරියා යනු ප්‍රතිලාභ වශයෙන් සාක්‍ෂාත් කිරීමයි. උපසම්පදා යනු නිෂ්පාදනයයි.

සත්තනනඤ්ච සෙකඛානං යනු ත්‍රිවිධ ශික්‍ෂා හික්මෙන්නුයි ශෛක්‍ෂ්‍යයැයි දන්නා ලද ශ්‍රෝතෘපත්ති මාර්ගස්ථාදී සත් ශෛක්‍ෂ්‍යයන්ගේ, පුට්ඨජන කල්‍යාණකසංච යනු නිර්වාණගාමී ප්‍රතිපදාවෙන් යුත් හෙයින් සුන්දරාර්ථයෙන් යහපත් පුද්ගලයෙකැයි හඟවන ලද පෘථග්ජනයාගේ, වැඩුණු, වැඩිම් එයටනුයි වඩිඞ්න වඩිඞ්නායි. කියන ලද ආකාර ඇති අෂ්ට ප්‍රඥාවන්ගේ වශයෙන් විශේෂ වශයෙන් රහත්වුගේ ප්‍රඥා වශයෙන් ප්‍රඥාවගේ වැඩිමෙන් පඤ්ඤා වුද්ධියා, පඤ්ඤා වෙපුලලාය යනු එසේය.

මහනෙත අරොප පරිගණහාති යනාදීන්හි, ප්‍රතිසම්භිදාප්‍රාප්ත ආර්ය ශ්‍රාවකි තෙමේ අර්ථාදිහු අරමුණු කිරීමෙන් පිරිසිදු ගනිනුයි සියලුම මහා ප්‍රඥාවෝ ආර්යශ්‍රාවකයින්ටමය. එම ප්‍රඥාවෙහි විෂයතා යට කියන ලද අර්ථමය.

පුට්ඨනානාබන්ධෙසු යනාදීන්හි නානා යන ගබ්ඳය පුට්ඨ ගබ්ඳයාගේ අර්ථය දෙන වචනයයි. ඤාණං පවතනතිති පුට්ඨපඤ්ඤා යනු ඒ එසේ කියන ලද ස්කන්ධාදීන්හි ඤාණය පවත්වයි කොට, එම ඤාණය පෘථු ප්‍රඥා නමැයි අර්ථයි. නානා පටිච්ච සමුපපාදෙසු යනු ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පන්න ධර්මයන්ගේ වශයෙන් ප්‍රත්‍යය බහුත්වය යු.සේයි. නානා සුඤ්ඤත මනුපලබ්භෙසු යනු ලැබීම උපලබ්ධයි. ග්‍රහණය යන අර්ථයි. නොලැබීම අනුපලබ්ධයි. අනුපලබ්ධයන්ගේ සංඛ්‍යාව බොහෝ බැවින් බහුවචනයෙන් දැක්වීය. පස්විසි අනුපලබ්ධයෝ, ශුන්‍යතා වශයෙන් හෝ නොයෙක් ශුන්‍යතාවන්හි ආත්ම ආත්මනියාදීන්ගේ වශයෙන්, අනුපලබ්ධ වූවාහු නානා ශුන්‍යතානුපලබ්ධයහ. ඒවාහි, 'නානා සුඤ්ඤතානුපලබ්භෙසු'යි කිවයුතු කල්හි 'අද්‍රුකබමසුබා' ආදීන්හි මෙන් මකාරය පද සන්ධි වශයෙන් යු.සේයි. මෙම පස්වැදෑරුම් ප්‍රඥාවෝ කල්‍යාණ පෘථග්ජනයින් හා සාධාරණය. නොයෙක් අර්ථාදීන්හි ප්‍රඥාව ආර්යයන්ගේමය. පෘථග්ජයින් හා අසාධාරණය. ධම්මෙ යනු ලෝකික ධර්මයෙහි, මෙයින් අවසන් ක්‍රමයෙන් ලෝකිකත්වයෙන් පෘථක්භූත වෙන්වූ ප්‍රඥාවනුයි පුට්ඨපඤ්ඤා නමැයි යු.සේයි.

විපුල පඤ්ඤා මහා ප්‍රඥා ක්‍රමයෙන් දතයුත්තාහ. කියන ලද ආකාර ඇති ධර්මයෙහි පිරිසිදු ගන්නනුට ගුණ මහත්වය හෙයින්ද, එම ධර්මයන්ගේ පිරිසිදු ගන්නා වූ ප්‍රඥාවගේ මහත්වය හෙයින්ද, එම ධර්මයන්ගේ පිරිසිදු ගන්නා වූ ප්‍රඥාවගේ මහත්වය හෙයින්ද, එම ධර්මයන්ගේ ස්වයං මහත්වය හෙයින්ද, ධර්මයන්ගේ උසස් භාවය හෙයින්ද, ප්‍රඥාවෙහි විපුලතාවය දතයුත්තාහ.

ගම්හිර පඤ්ඤා යනු පෘථු ප්‍රඥා ක්‍රමයෙන් දතයුත්තාහ. එම ධර්මද, ඒවා අනුපලබ්ධ වූවාහ, එම ප්‍රඥාව ප්‍රකෘති ජනයා විසින් නොලැබිය යුතු පිහිටිම් හෙයින් ගැඹුරුය.

යසස පුග්ගලසස යනු ආර්ය පුද්ගලයා විසින්ම, අඤ්ඤා කොට්ඨි යනු පෘථග්ජන තෙමේ, අභිසම්භවිකං යනු සම්ප්‍රාප්තවීමට අනභිසම්භවනියො යනු සම්ප්‍රාප්ත වීමට නොහැකිවනුයේ, අඤ්ඤාහි යනු පෘථග්ජනයන් විසින්ම, අට්ඨමකසස යනු අර්හත් ඵලස්ථයාගේ පටන් ගණනය කරනු ලබන කල්හි, අෂ්ටමය වූ ශ්‍රෝතෘපත්ති මාර්ග ස්ථයාගේ, දූරෙ යනු දුරින් පිහිටි යන අර්ථයි. විදූරෙ යනු ඉතා දුරින් පිහිටි, සුවිදූරෙ යනු මැනවින් ඉතා දුරින් පිහිටි.

න සනතිකෙ යනු සම්පයෙහි නොවේ. න සාමන්තා යනු සම්පභාගයෙහි නොවේ. වැළැක්වීම් සහිත වූ මෙම වචනද්වයය දුර භාවයෙහිම නියමයන්ය. උපාදාය යනු හේතුකොට, සොනාපනනසස යනු ශ්‍රෝතෘපත්ති ඵලස්ථයාගේ, එයින්ම ඒ ඒ මාර්ග ප්‍රඥාව ඒ ඒ ඵල ප්‍රඥාවෙන් දුරයයි යුක්තියි. පවෙචක සම්බුද්ධො යනු උපසර්ගයෙන් විශේෂිතයි. අනෙක් ද්වයය තනිවම ආයේය.

පසේ බුදුරදුන්ගේද, දෙවියන් සහිත ලෝකයාගේද ප්‍රඥාව තථාගතයන් වහන්සේගේ ප්‍රඥාව දුරයයි ආදිය කියා එම දුරාර්ථයම නොයෙක් ආකාරයෙන් දක්වනු කැමැතියේ 'පඤ්ඤා පහෙද කුසලො' යනාදිය වදාළහ.

එහි පඤ්ඤාපහෙද කුසලො යන නමාගේ අන්ත කල්පනාවන්හි ඇතුළත් ප්‍රඥාප්‍රභේදයෙහි දක්ෂ වූයේ, පහිනන ඤාණො යනු අනන්ත ප්‍රභේද ප්‍රාප්ත ඤාණ සහිත වූයේ, එයින් ප්‍රඥා ප්‍රභේද කුසලතාව ඇතිකල්හිද,

එම ප්‍රඥාවන්ගේ අනන්ත භේදතාව දක්වයි. අධිගත පටිසම්භිදො යනු ලද අග්‍ර සිව්පිළිසිඹියා ඤාණයෙන් යුක්ත වූයේ, චතුර්වේසාරජ්ජපතෙනා යනු සිව් විසාරද භාව සංඛ්‍යාත ඤාණයන්ට පැමිණියේ, දෙසු පරිදි සමාගේ සම්බුද්ධයැයි ප්‍රතිඥා කරන ඔබ විසින් මෙතම් ධර්ම අවබෝධ නොකරන ලදැයි යන කරුණෙහිලා ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් හෝ දෙවියෙක් හෝ මාරයෙක් හෝ බ්‍රහ්මයෙක් හෝ ලෝකයෙහි කිසිවෙක් හෝ කරුණු සහිතව මට දොස් නගන්තේය යන එම කරුණ මහණෙනි මම නොදකින්නෙමි. මහණෙනි, මම එම කරුණ නොදක්නේ, ක්‍ෂේමප්‍රාප්තව, අභය ප්‍රාප්තව, වෛශාරද්‍යප්‍රාප්තව වාසය කරමි. ක්‍ෂිණාශ්‍රවයැයි ප්‍රතිඥා කරන ඔබ විසින් මෙම ආශ්‍රව ක්‍ෂය නොකරන ලදැයි- ඔබ විසින් යම්කිසි අන්තරායික ධර්මයක් කියන ලදද? ඒවා සෙවුනහුට අන්තරායකරභාවය සඳහා එය ප්‍රමාණවත් නොවන්නේ යයි යම්කිසි අර්ථයක් සඳහා ඔබ විසින් ධර්මයක් දේශිතද? ඒ අනුව ක්‍රියා කරන්නහුට මනාව දුක් ක්‍ෂය කිරීම සඳහා එය ගෙන නොයයි (බලනොපායි) එහි ඒකාන්තයෙන් ශ්‍රමණයෙක් හෝ බ්‍රාහ්මණයෙක් හෝ දෙවියෙක් හෝ මාරයෙක් හෝ බ්‍රහ්මයෙක් හෝ ලෝකයෙහි කිසිවෙක් හෝ කරුණු සහිතව මට දොස් නගන්තේය යන එම කරුණ මහණෙනි, මම නොදකින්නෙමි. මහණෙනි, මම එම කරුණ නොදක්නේ, ක්‍ෂේමප්‍රාප්තව, අභයප්‍රාප්තව, වෛශාරද්‍යප්‍රාප්තව වාසය කරමි. දසබලධාරී යනු ඒවාට දස බලයක්නුයි දසබලායි. දසබලයන්ගේ බලයෝ දසබලබලානියි. එම දසබල බලයන් දරානුයි දසබලධාරීයි. දසබලඤාණ බලධාරීයි අර්ථයි. එම ත්‍රිවිධ වචනයන්ගෙන් අනන්තප්‍රභේද වූ, අවබෝධ කළයුතු දැනී ප්‍රභේද මුඛ මාත්‍රයක් දැක්විය. හෙතෙමෙම ප්‍රඥා ප්‍රයෝග වශයෙන් ශුභ මංගල සම්මත අර්ථයෙන් පුරිසාසභොයි. සන්ත්‍රාස නොවීම් අර්ථයෙන් පුරිසසීභොයි. මහත් අර්ථයෙන් පුරිසනාගොයි. විශේෂ දැනීම් අර්ථයෙන් පුරිසාජඤ්ඤායි. ලෞකික කෘත්‍ය විරියය උසුලන අර්ථයෙන් පුරිසධොරයෙහායි.

නැවත තේජාදී වූ අනන්ත ඤාණයෙන් ලද, ගුණ විශේෂය දක්වනු කැමැතියේ එම තේජාදීන්ගේ අනන්ත ඤාණ මූලක බව දක්වනුයේ 'අනන්ත ඤාණො'යි වදාරා 'අනන්ත තෙජො' යනාදිය වදාළහ. එහි අනන්ත ඤාණො යනු ගණන් වශයෙන්ද, තේජස් වශයෙන්ද අන්තර්ගත ඤාණයයි. අනන්තතෙජො යනු හික්මවිය යුතු අයගේ සන්තානයෙහි, මෝහය නමැති අන්ධකාරය විනාශ කිරීමෙන් අනන්තඤාණ තේජසින් යුක්ත වූයේ. අනන්ත යසො යනු ප්‍රඥා ගුණයන්ගෙන්ම ලෝකත්‍රයයෙහි

පැතිරුණු අනන්ත කීර්තියෝෂා සහිතවූයේ, අඩෙඨා යනු ප්‍රඥා නමැති ධන සමෘද්ධියෙන් සමෘද්ධියට පත්වූයේ, මහදානො යනු ප්‍රඥා ධන අභිවෘද්ධියෙහිද, තේජස් මහත්වයෙන් මහත් ප්‍රඥාධනය මොනුටනුයි මහදානොයි. 'මහාධනො' යනුද පාඨයි. ධනවා යනු ප්‍රශංසා කටයුතු ප්‍රඥා ධනවත්හු, නිතර යෙදුණු ප්‍රඥා ධනවත්හු, අභිශයින් වූ ප්‍රඥා ධනවත්හු ධනවායි, එම ත්‍රිවිධ අර්ථයන්හි මෙම වචනය ශබ්ද ශාස්ත්‍රඥයෝ කැමති වෙති.

ප්‍රඥා ගුණයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ආත්ම සම්පත්ති සිද්ධිය දක්වා, නැවත ප්‍රඥා ගුණයෙන්ම ලෝක හිතාර්ථ සම්පත්ති සිද්ධිය දක්වනුයේ නෙතායි ආදිය වදාළහ. එහි හික්මවිය යුතු අය සංසාර සංඛ්‍යාත භය ස්ථානයෙන් නිර්වාණ සංඛ්‍යාත ක්ෂේම ස්ථානයට පමුණුවයිනුයි නෙතායි. එහි පමුණුවන කල්හි මෙසේ සංවර විනය, ප්‍රභාණ විනය වශයෙන් හික්මවී යුතු අය හික්මවයිනුයි විනෙතායි. ධර්මදේශනා කල්හි මෙසේ සැක සිදිමෙන් හික්මවයිනුයි අනුනෙතායි. සැක සිදි පැනවිය යුතු අර්ථය පනවයිනුයි පඤ්ඤාපෙතායි. එසේ පනවන ලද අර්ථයන්ගේ නිශ්චය කිරීම් වශයෙන්, නිශ්චය කරවනුයේනුයි නිජ්ජධාපෙතායි.

එසේ නිශ්චය කරන ලද, අර්ථයට අදාළ ප්‍රතිපත්තීන්හි යෙදවීම් වශයෙන් දැක්වීම පෙකෙබ්බායි. එසේ පිළිපත්නවුන් ප්‍රතිපත්ති ඵලයෙන් පහදවනුයේ, පසාදෙතායි. සො හි භගවා යන මෙහි හිකාරය අනතුරුව කියන ලද, අර්ථයෙහි හේතුව, දැක්වීමේ නිපාතයි. අනුපපනනසස මග්ගසස උපපාදෙතා යනු ලෝකයාගේ හිතසුව පිණිස ස්වසන්තානයෙහි නූපත්විරු, ඡට් අසාධාරණ ඥාණයන්ට හේතුභූත වූ ආර්යමාර්ග බෝමුලදී උපදවනුයේ, අසඤ්ජානසස මග්ගසස සඤ්ජානෙතා යනු හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්තානයෙහි හටනොගත් විරු ශ්‍රාවක පාරමී ඥාණ හේතුභූත වූ ආර්යමාර්ගයෙහි, දම්සක් පැවතුමෙහි පටන්, අදකල් දක්වා හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්තානයෙහි දනවනුයේ, ශ්‍රාවක හික්මවිය යුතු අයගේද, සන්තානයෙහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ වචනයෙන්ම ආර්ය මාර්ගයාගේ හටගැන්ම වන හෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ දනවනුයේ නම් වේ. අනකබ්බානසස මග්ගසස අකබ්බාතා යනු අෂ්ට ධර්මයෙන් යුත් බුදුබව සඳහා කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති බෝසත්වරුන්ගේ බුදුබව සඳහා විවරණ දී ප්‍රකාශ නොකරන ලද විරු, පාරමිතා මාර්ගයෙහි, බුදුවන්නේ යයි විවරණ

මාත්‍රයෙන්ම හෝ බෝවුලදී ඉපදවිය යුතු ආර්යමාර්ගය ප්‍රකාශ කරනුයේ, මෙම ක්‍රමය ප්‍රත්‍යෙක බෝධිසත්ත්ව විවරණයෙහිද ලැබේමය. මග්ගඤ්ඤ යනු ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ වශයෙන් තමා විසින් උපදවන ලද මාර්ගය දැනුයේ, මග්ගවිදු යනු හික්මවිය යුතු පුද්ගල සන්තානයෙහි දැනැවිය යුතු මාර්ගය දන්නා සුදුසුයේ, මග්ග කොවිදො යනු බෝධිසත්ත්වයින්ට ප්‍රකාශ කළයුතු මාර්ගයෙහි විවක්ෂණයහ. නොහොත් සර්වඥ බෝධි ප්‍රතිපත්ති මාර්ගය දත්, ප්‍රත්‍යෙක බෝධි ප්‍රතිපත්ති මාර්ගයෙහි නුවණැති, ශ්‍රාවක බෝධි ප්‍රතිපත්ති මාර්ගයෙහි පණ්ඩිත වූයේ 'එම මාර්ගයෙන් කාමාදී ක්ලේශ පෙර තරණය කළහ. තරණය කරති. තරණය කරන්නාහුමය' යන වචනයෙන් සුදුසු පරිද්දෙන් අතීත, අනාගත, වර්තමාන, බුදු, පසේබුදු, ශ්‍රාවකයින්ගේ, මාර්ග වශයෙන්, ශුන්‍යත, අනිමිත්ත, අප්‍රණිහිත මාර්ග වශයෙන්ද, උද්ඝටිතඥ, විපචිතඥ, නෙය්‍ය පුද්ගලයින්ගේ මාර්ග වශයෙන්ද මෙහි ක්‍රමානුකූලව යෙදීම කරති. මග්ගානුගාමීව පන යනු භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ගියමග අනුව ගමන් කරන්නේ වී, මෙහි 'ව' ශබ්දය හේත්වර්ථයෙහි නිපාතයි. එයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ මාර්ග ඉපදවීම් ආදී ගුණ අවබෝධය සඳහා වූ හේතු යු.සේයි. පන ශබ්ද කෘත්‍යාර්ථයෙහි නිපාතයි. එයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කළ මාර්ග කරුණ යු.සේයි. පච්ඡා සමනනාගතා යනු වර්තමාන ශ්‍රාවකයෝ ප්‍රථමයෙන් ගියා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අනුව, පසුපස යෙමින් ශීලාදී ගුණයෙන් යුක්ත වූවාහු වෙසෙත්.

මෙසේ තෙරහු 'නූපත් මාර්ගය උපදවනුයේ' යන ආදීන්ගෙන් යම්හෙයකින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සියලුම ශීලාදී ගුණයෝ අර්හත් මාර්ගයම ඇසිරිකොට පැමිණියාහුය. එහෙයින් අර්හත් මාර්ගයම ඇසිරිකොට ගුණකථනය කළේය. ජානං ජානාති යනු දතයුතු දෙය දනියි. සර්වඥතා ප්‍රඥායෙන් දතයුතු යම්කිසිවක් නම් ඇත්ද? ඒ සියල්ල පංච නෙය්‍ය පථයෙන් හටගත් ප්‍රඥාවෙන් දනියි යයි අර්ථයි. පසසං පසසති යනු දැකිය යුතු දේ දකියි. සියල්ල දන්නා ස්වභාව හෙයින් එම නෙය්‍ය පථයම ඇසින් දුටුවාක් මෙන් කරනුයේ පැණැසින් දකියයි අර්ථයි. යම්සේ වනාහි ඇතැමෙක් වෙනස් ආකාරයෙන් ග්‍රහණය කරත්ද, දැනගනින්ද නොදනින් දක්නාහුද නොදකිත්. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ මෙසේ නොවෙති. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වනාහි, යථා ස්වභාවයෙන් ග්‍රහණය කරන සේක් දන්නාහුමය. දක්නාහුමය.

දර්ශනයෙහි අධිපති අර්ථයෙන් වක්ඛුභුතොයි. දැනගත් ආදී අර්ථයෙන් ඤාණභුතොයි. වෙනස් නොවන ස්වභාවාර්ථයෙන් පර්යාප්ති ධර්මය පවත්වන හෙයින් හෘදයෙන් සිතා වචනයෙන් පිටකරන ධර්මමය කරුණුවලින් යුක්ත වූයේනුයි ධම්මභුතොයි. ශ්‍රේෂ්ඨාර්ථයෙන් බ්‍රහ්මභුතොයි. නොහොත් ඇස මෙන් වූයේනුයි වක්ඛුභුතොයි. ඤාණය මෙන් වූයේනුයි ඤාණභුතොයි. ධර්මය මෙන් වූයේනුයි ධම්මභුතොයි. බ්‍රහ්ම මෙන් වූයේනුයි බ්‍රහ්මභුතොයි. ඒ මෙම ධර්මය කීමෙන් පවත්වන හෙයින් හෝ වතනායි.

නොයෙක් ආකාරයන්ගෙන් කියන හෙයින් හෝ පවත්වන හෙයින් පවතනායි. අර්ථය පිටතට ගෙන, ගෙනයන හෙයින් අභස්ස නිනෙනනායි. නිර්වාණාධිගමය සඳහා, ප්‍රතිපත්ති දේශනා කරන හෙයින්ද, නිවන ප්‍රකට කිරීම සඳහා ධර්ම දේශනයෙන්, නිර්වාණාධිගමයට පමුණුවන හෙයින් අමතසසදානායි, ලෝකෝත්තර ධර්මය උපදවන ලද හෙයින්ද, හික්මවිය යුතු අයට පුදුසු අයුරින් සුවසේ ලෝකෝත්තර ධර්ම දානයෙහිද, ධර්මයෙහි ඵෙස්වර්යත්වයට පත්වූයේනුයි ධම්මසසාමීයි තථාගත පදය යටකියන ලද අර්ථමය. දැන් ජාතං ජානාති යනාදියෙන් කියන ලද ගුණය සර්වඥතායෙන් වෙසෙසා දක්වනු කැමැතියේ සර්වඥතාව සිදුකරනුයේ 'තථී' යනාදිය වදාළහ.

මෙසේ වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ, පාරමී පුණ්‍යබල ප්‍රභාවයෙන් නිපන් අර්හත් මාර්ග ඤාණයෙන් සියලු ධර්මයන්හි අනුසහිත මූලාව මනාව නැසූ හෙයින් අසච්ඡකතං සාක්‍ෂාත් නොකරන ලද්දක් නම් නැත. නුමූලාවෙන් යුක්තව සියලු ධර්මයන් දත් හෙයින් මග නැඟින් නොදක්නා ලද්දෙක් නම් නැත. අඤ්ඤාතං ඵසේම සියලු ධර්මයන් ඇසින් දක්නා මෙන් නැඟැසින් දක්නා ලද හෙයින් නොදක්නා ලද්දෙක් නම් නැත. අදිට්ඨං නාම තථී. නුවඟින් පැමිණි හෙයින් නොදත් දැයක් නම් නැත. අවිදිතං නාම තථී. නුමූලා සාක්‍ෂාත් කිරීමෙන් සාක්‍ෂාත් කළ හෙයින් සාක්‍ෂාත් නොකරන ලද්දක් නම් නැත. අසච්ඡකතං නාම තථී. නුමූලා ප්‍රඥාවෙන් ස්පර්ශ කරන ලද හෙයින් ප්‍රඥාවෙන් ස්පර්ශ නොකරන ලද්දක් නම් නැත. අඵසසිතං නාම තථී පව්‍යුප්පන්නං යනු වර්තමාන කාලය හෝ ධර්මය හෝ, උපාදාය යනු ගෙන, ඇතුළත් කොටයයි අර්ථයි. උපාදාය යන වචනයෙන්ම කාල විමුක්ත නිර්වාණයද ගන්නා ලද්දේම වේ. අනීතාදී වචනද නැත යනාදී වචනය සමගද සියල්ල යන

වචනය සමගද ගැලපේ. සබ්බ ධම්මා යනු සියලු සංඛ්‍යා අසංඛ්‍යා ධර්ම ඉතිරි නොකොට ගැනීම. සබ්බාකාරෙන යනු සියලු ධර්මයන්හි එකිනෙක ධර්මයාගේ වශයෙන්, අනිත්‍ය ආකාරාදී සියලු ආකාරයන් ඉතිරි නොකොට ගැනීමයි. ඥාණාහි මුඛෙ යනු නුවණ අබිමුච්චි, ආපාඨං ආගව්ජනනි යනු දැකීම් ආදියට යොමුවීම සඳහා එළැඹෙති. 'ජාතිකබ්බං' යන පදය නෙය්‍ය යන පදයෙහි අර්ථ විවරණ සඳහා යු.සේයි. අත්තඥොව යනාදීන්හි 'ව' ශබ්දය සමුවයාර්ථයෙහිය. අත්තඥො යනු තමාගේ අර්ථයයි. පරඥො යනු අන්‍ය ක්‍රීඩිත ලෝකයන්ගේ අර්ථයයි. උභයඥො යනු තමාගේද, අන්‍යයාගේද යන දෙදෙනාගේ අර්ථයයි. දිට්ඨ ධම්මිකො යනු ඉහත්මයෙහි නියුක්ත, ඉහත්මයෙහි ප්‍රයෝජන වූ අර්ථයයි. මරණින් මත්තෙහි නියුක්ත, මරණින් මතුයෙහි ප්‍රයෝජනවත් වනුයේ සමපරායිකොයි. උත්තානො යනාදීන්හි ව්‍යවහාර වශයෙන් කිවයුතු සුවයෙහි පිහිටිහෙයින් නොගැඹුරුය. ව්‍යවහාරය ඉක්මවා කිවයුත්ත ශුන්‍යතා ප්‍රතිසංයුක්ත හෙයින්ද, දුකෙහි පිහිටි හෙයින්ද, ගම්භිරොයි. ලෝකෝත්තරය අත්‍යන්ත මුවහ ස්වභාව හෙයින් ශුළ්භොයි. අනිත්‍යාදී සත්‍යයන්ගෙන් වැසුණු හෙයින් පටිච්ඡනෙනායි. ස්වල්ප ව්‍යවහාරයෙන් කිවයුත්ත යථාර්ථය ලෙස නොගෙන අධ්‍යායයාගේ වශයෙන් ගෙන යායුතු හෙයින් නෙය්‍යොයි. බොහෝ ව්‍යවහාරයෙන් කිවයුත්ත වචනමාත්‍රයෙන් අධ්‍යායයාගේ ගෙනගිය හෙයින් නීනොයි. සුපිරිසිදු සීල, සමාධි විදර්ශනාර්ථය තදංග, විෂ්කම්භන වශයෙන් දෝෂ විරහිත හෙයින් අනවචේජොයි. කෙලෙස් නසන හෙයින් ආර්ය මාර්ගාර්ථය නිකකිලෙසොයි. කෙලෙස් සංසිදුණු හෙයින් ආර්ය ඵලාර්ථය වොදානොයි. සංඛ්‍යා අසංඛ්‍යායන්හි අග්‍ර ධර්මය හෙයින් නිර්වාණය පරමඥොයි. පරිවතනනි යනු බුද්ධ ඥාණයට විෂයභාව හෙයින් පිටත නූවූ හෙයින් බුද්ධ ඥාණය තුළ ව්‍යාප්තකොට හෝ භාත්පස වැළඳගෙන හෝ විශේෂයෙන් හෝ පවතී. සබ්බං කාය කම්මං යනාදීන්ගෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ඥාණමයතාව දක්වයි. ඥාණානුපරිවතනනි යනු ඥාණය අනුව පෙරළේ. ඥාණ විරහිතව නොවේයයි අර්ථයි. අප්පට්ඨතං යන්නෙන් නිරාවරණතාව දක්වයි.

නැවත සර්වඥතාවය උපමාවකින් ඔප්පු කරනු කැමැතියේ යාවතකං ආදිය වදාළහ. එහි දතයුතුය යනු නෙය්‍යංයි. දතයුත්ත කෙළවර කොටැති, දතයුත්තෙහි අවසානය මොනුවට ඇත්තේනුයි නෙය්‍ය පරියනතිකංයි. අසර්වඥයින්ට වනාහි දතයුත්තෙහි අවසානය නැත්තේමය. ඥාණ පරියන්තිකයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. ප්‍රථම යමකයෙහි කියන ලද

අර්ථයම මෙම යමකයෙන් වෙසෙසා දක්වයි. තෘතීය යමකයෙන් ප්‍රතිෂේධ වශයෙන් නියමකොට දක්වයි. මෙහිද දතයුත්ත ඥාණයාගේ මාර්ගය හෙයින් නෙය්‍යපථයි. අඤ්ඤ මඤ්ඤ පරියනතටයායිනො යනු දතයුත්තද ඥාණයද ඤයකොට සිටීමෙන් ඔවුනොවුන්ගේ කෙළවරෙහි සිටිනසුලු වූයේ, ආවජජන පටිබද්ධා යනු මනෝද්වාරාවරජන අයත් වූයේ, ආවරජන අනතුරුවම දනීයයි අර්ථයි. ආකංඛන පටිබද්ධා යනු කැමැත්තට අයත් වූවානු, ආවරජනයට අනතුරුව ජවන ඥාණයෙන් දනීයයි අර්ථයි. අනෙක් දෙපදයන්, මේ දෙපදයන්ගේ පිළිවෙළින් අර්ථ ප්‍රකාශනය සඳහා යු.සේයි. බුද්දෙධා ආසයං ජනාති යනු ආදිය ඥාණ කථායෙහි වර්ණිතය. මහා නිර්දේශයෙහි වනාහි 'භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ආසය දැනිති යයි ආයේය. එහි බුදුරදුන්ගේ යන්නට 'භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ' යයි ආ තන්හිද මෙහි සමහර තන්හිද 'බුදුරදුන්ගේ' යයි ආයේය. අනතමසො උපරිමාන්තයෙන්, තිමිතිමංගලං යන මෙහි තිමිතමි එක් මත්ස්‍ය ජාතියකි. තිමියන් ගිලිත්ට සමත් යොදුන් පන්සියයක් විශාල සිරුරැති තිමි තිමංගල නමි එක් මත්ස්‍ය ජාතියක් වේ. මෙහි ජාති ග්‍රහණයෙන් ඒකවචන කරන ලදැයි දතයුතුය. ගරුළං වෙනතෙය්‍යං යන මෙහි ගුරුළා යනු ජාති වශයෙන් නාමයයි. වෙනතෙය්‍ය යනු ගෝත්‍ර වශයෙනි. පදෙසෙ යනු එක් දේශයක, සාරිපුත්ත සමා යනු සියලු බුදුවරුන්ගේ දම්සෙනෙවි තෙරුන් සලකා යු.සේයි. සෙසු ශ්‍රාවකයෝ වනාහි දම්සෙනෙවි තෙරුන් හා සමාන වූවෝ නමි නොමැත. දෙසු පරිදි, 'මහණෙනි, මාගේ ශ්‍රාවක මහාප්‍රාඥ හිඤ්ඤන් අතර යම් ඒ ශාරිපුත්‍ර කෙනෙක් වේද ඔහුම අග්‍රය. අටුවා කථායෙහිද, යු.සේයි.

ලෝකනාථං යිපෙක්ඛාන - යෙ වඤ්ඤා සනති පාණිනො
පඤ්ඤාය සාරිපුත්තසස - කලං නාගසනති සොළසිං.

ලෝකනාථයන් වහන්සේ හැරුණවිට, යම් ඒ අන්‍ය ප්‍රාණිහු වෙත්ද, සැරියුත් තෙරුන්ගේ ප්‍රඥාව හා සැසඳීමේදී සොළොස් කලාවෙන් කලාවක්ද නොවිටි. (එක් කොටසක් 16 ට බෙදා ඉන් කොටසක් 16 ට බෙදා වශයෙන් 16 වතාවක් බෙදීමෙන්) එරික්ඛා යනු බුදු නැණ සියලු දෙව් මිනිසුන්ගේ ප්‍රඥාවට පැමිණ සිටින හෙයින් ඔවුන්ගේ ප්‍රඥාව පැතිර ව්‍යාප්තව සිටියි. අති සංසික්ඛා යනු බුදු නැණ සියලු දෙව් මිනිසුන්ගේ ප්‍රඥාව ඉක්මවා, ඔවුන්ට විෂය නොවුද, සියලු දතයුතු දේ මැඩගෙන බිඳ සිටියි. මහා නිර්දේශයෙහි වනාහි මැඩපවත්වායිද පායයි. මර්දනයකොට

යන අර්ථයි. යෙපිතෙ යන ආදිය මෙසේ පතුරුවා, මැඩසිටීමෙහි ප්‍රත්‍යක්‍ෂ කාරණය දක්වයි. එහි පණ්ඩිතා යනු පාණ්ඩිතයෙන් යුක්ත වූවාහු, නිපුණා යනු මෘදු, සියුම් බුද්ධියෙන් යුක්ත වූවාහු, සියුම් අර්ථාන්තරයන්හි අවබෝධ කිරීමෙහි සමර්ථ වූවාහු, කතපරපපවාදා යනු දත් පරවාදයන්ද, අන්‍යයින් සමග කළ වාදයන්හි පළපුරුද්ද ද, වාලවෙධිරූපා යනු අස්ලොම් දුනුවායන් සෙයින්, වොහිඤ්ඤානා මඤ්ඤා වරනති පඤ්ඤාගතෙන දිට්ඨිගතානි යනු විදිනා අස්ලොම්විදුනා දුනුවායා වාලය (අස්ලොම) මෙන් සියුම් වූද, අන්‍යයාගේ දෘෂ්ටිගමනයන් තමාගේ ප්‍රඥා ගමනින් බිඳින්නාහු මෙන් හැසිරෙත් යයි අර්ථයි. නොහොත් 'අශුචිගත මුත්‍රගත' යයි ආදීන්හි මෙන් ප්‍රඥාවම ප්‍රඥාගතයෝය. දෘෂ්ටිහිම දෘෂ්ටිගතයෝය. පඤ්ඤා අභිසංඛරිකා යනු ද්විපද, ත්‍රිපද, චතුෂ්පද ප්‍රශ්න රචනාකොට, 'ගුළුනානිව අපථජාතානි' යනු පාඨ සේසයි. එසේ ඔවුන්ගේ විනය දැක තමා සකස්කළ ප්‍රශ්නය විචාරාවාසි මෙසේ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අදහස් කළ හෙයින් ප්‍රශ්න විචාරකි. අන්‍යයන්ට වනාහි විමසීමෙන් අවකාශ නොදී භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එළැඹෙනවුන්ට දම්දෙසති. දෙසූ පරිදි, අප මෙම ප්‍රශ්නය ශ්‍රමණ ගෞතමයන් කරා එළැඹ විමසන්නෙමු. ඉදින් ශ්‍රමණ ගෞතම තෙමේ මෙසේ විමසූයේ අපට මෙසේ ප්‍රකාශ කරන්නේද? මෙසේ අපි එම වාදය ඔහුට ආරෝපණය කරන්නෙමු. මා විසින් මෙසේ විමසන ලද්දේ මෙසේ ප්‍රකාශ කරන්නේය. මෙසේ අපි එම වාදය ඔහුට ආරෝපණය කරන්නෙමුයි ඔවුහු මෙසේ ප්‍රශ්න සකස් කරති. ඔවුහු ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේ යම්තැනෙක්හිද, එතැන්හි එළැඹෙත්. ඔවුහු ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේ දැහැමි කථායෙන් මනාසේ පෙන්වති. සමාදන් කරවති. උත්සාහවත් කරවති. සතුටු කරවති. ඔවුහු ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේ විසින් දැහැමි කථායෙන් මනාව පෙන්වන ලද්දාහු, සමාදන් කරවන ලද්දාහු, උත්සාහවත් කරවන ලද්දාහු, සතුටු කරවන ලද්දාහු, ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේගෙන් ප්‍රශ්න නොවිචාරත්මය. කෙසේනම් වාදයක් ආරෝපණය කරන්නාහුද? ඒකාන්තයෙන් ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේගේම ශ්‍රාවක බවට පැමිණෙත්. කවර හෙයින් ප්‍රශ්න නොවිචාරත්ද යත්? භාග්‍යවතුන් වහන්සේ වනාහි පිරිස මැද ධර්මය දේශනා කරනසේක් පිරිසෙහි අදහස බලති. මෙම පණ්ඩිතවරු ගුරු, රහස්‍ය ප්‍රශ්න බද්ධව හරකොට පැමිණියාහුයයි ඉක්බිති දකිති. හෙතෙම (භාග්‍යවත්හු) ඔවුන් විසින් නොවිචාරන ලද්දේම ප්‍රශ්න විචාරීමෙහි මෙතෙක් දොස්ය. විසඳීමෙහි මෙතෙක් දොස්ය. අර්ථයෙහි, පදයෙහි, අක්‍ෂරයෙහි මෙතෙක් දොස් වේයයි දක්වයි. මෙම ප්‍රශ්න විචාරනුයේ මෙසේ විචරන්නේය. විසඳන්නේ

මෙසේ විසඳන්නේ යයි මෙසේ බඳපටි හරකොට ගෙන එන ලද ප්‍රශ්න දැහැමි කථායෙහි අතරත බහා විනාශ කරයි. එම පණ්ඩිතවරු අපි මෙම ප්‍රශ්න නොවිචාලෙමු. එහිසා ඒකාන්තයෙන් අපි ශ්‍රේෂ්ඨ වෙමු. ඉදින් අපි විමසුයෙමු නම්, පිහිටක් නොමැති අය ලෙසින් සලකා ශ්‍රමණ ගෞතමයන් වහන්සේ අප ඉවත දමන්නෝ යයි සතුටු සිතන්නෝ වෙති. තවද බුදුවරු දම් දෙසන්නාහු පිරිසට මෙමනි පතුරුවති. මෙමනියෙහි පැතිරවීමෙන් දශබලධාරීන් කරෙහි මහජනයාගේ සිත පහදයි. බුදුවරුනම් රූපයෙන් අග්‍රප්‍රාප්ත වෙති. දැකුම්කලු වූවාහු, මිහිරි ස්වර ඇත්තාහු, මෘදු දිවැති, මනා ස්පර්ශිත දන්තාවරණ ඇත්තාහු, අමෘතයෙන් තෘදය ඉසින්නාක් මෙන් ධර්මය දේශනා කරති. එහි මෙමනි පැතිරවීමෙන් පහත් සිතැති ඔවුන්ට මෙබඳු දෙයාකාරයක් නොමැති නිසි නුටු, තෙර්ප්‍රායාණික කථාවක් දෙසන භාග්‍යවතුන් වහන්සේ සමග විරුද්ධ ග්‍රාහ ගන්ට නොහැකි වන්නෙමුයි යනාදී වශයෙන් මෙවන් සිත් හටගනී.

කථිකා විසසජ්ජනා යනු මෙසේ නුඹලා විචාරවූ යයි නොවිචාළ ප්‍රශ්නයන්ගේ උච්චාරණයෙන් එම ප්‍රශ්න භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලද්දාහුම වෙති. යම්සේ ඒවා විසඳිය යුතුද, එසේ විසඳන ලද්දාහුම වෙති. නිද්දිට්ඨ කාරණා යන මෙම කරුණෙන් හේතුවෙන්ම වේයයි, මෙසේ සහේතුකත්ව කොට විසඳීමෙන්, එම ප්‍රශ්න භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් නිර්දේශිත කරුණුම වේ. උපකම්මනකාව තෙ හගවතො සම්පජ්ජනති යනු එම ක්‍ෂත්‍රිය පණ්ඩිතාදීහු භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ප්‍රශ්න විසඳීමෙන්ම භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සම්පයෙහි විසිරුණාහු, පාද විසිරුණු බවට පත්වෙති. ශ්‍රාවක බවට හෝ උපාසක බවට පැමිණෙති යි අර්ථයි. ශ්‍රාවක සම්පන්නියට හෝ උපාසක සම්පන්නියට පැමිණෙති යයි යු.සේයි. අප යනු අනන්තරාර්ථයෙහි ය. ඔවුන්ගේ ශ්‍රාවක, උපාසක සම්පන්නි සමනන්තරවමයැයි අර්ථයි. තප්ප යනු එම ස්ථානයෙහි හෝ එම ප්‍රාර්ථනයෙහි හෝ, අතිරොවති යනු අතිශයින් ජෝතිමත් වේ. බබළයි. යදිං පඤ්ඤාය යනු යම් ආකාර වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ප්‍රඥාවක් වේද, එම ප්‍රඥාවෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අතිශයින් බබළත් යන අර්ථයි. ඉති ශබ්දය කාරණාර්ථයෙහි. මෙම කාරණයෙන් අගො අසාමනන පඤ්ඤා යනු අගු අන්‍යයන් විසින් පැමිණිය නොහැකි ප්‍රඥාව යැයි අර්ථයි.

රාගං අභිභුය්‍යානිති භූරිපඤ්ඤා යනු එය සාමග්‍රී ප්‍රඥාවෙන් තම වරද රාගය අභිභවනය කෙරේ. මැඩපවත්වයි. මර්දනය කෙරේනුයි භූරි

පඤ්ඤායි. භූරි යනු ස්පර්ශාර්ථය, ප්‍රකටාර්ථයයි. යමක් ස්පර්ශ කරන ලද්දේද, එය ප්‍රතිපක්‍ෂය මැඩපවත්වයි. ස්පර්ශ නොකරන ලද්ද එසේ නොවේ. එහෙයින් භූරි ප්‍රඥාවෙන් අභිභවනාර්ථය යු.සේයි. අභිභවිතා යනු ඒ ඒ එල ප්‍රඥාව ඒ ඒ රාගය අභිභවනය කරන්නේනුයි, මර්දනය කරන්නේනුයි භූරි පඤ්ඤායි. අභිභවතායිද පාඨයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

රාගාදීන්හි වනාහි ඇලීම් ලක්‍ෂණය රාගොයි. දූෂ්‍යවීම් ලක්‍ෂණය දොසොයි. මුළාවීම් ලක්‍ෂණය මොහොයි. කිපීම් ලක්‍ෂණය කොධොයි. චෛර බැඳීම් ලක්‍ෂණය උපනාහොයි. පෙර කල ක්‍රෝධය, පසුකල උපනාහයයි. අන් ගුණ මැකීම් ලක්‍ෂණය මකෙධායි. තරඟකාරී ලක්‍ෂණය පලාසොයි. පර සම්පත් ක්‍ෂය කරන ලක්‍ෂණය ඉසසායි. තම සම්පත් සඟවන ලක්‍ෂණය මච්ඡරියංයි. තමා කළ පාපයන් සැඟවීම් ලක්‍ෂණය මායායි. තමාගේ අවිද්‍යමාන ගුණ ප්‍රකාශ කිරීම් ලක්‍ෂණය සායේයංයි. සිතෙහි ඉදිමුණු ස්වභාව ලක්‍ෂණය ථමෙහායි. කළ දෙයට වැඩියමක් කිරීම් ලක්‍ෂණය සාරමෙහායි. ඉහළ නැගීම් ලක්‍ෂණය මානොයි. වැඩිපුර ඉහළ නැගීම් ලක්‍ෂණය අභිමානොයි. මත්වූ ස්වභාව ලක්‍ෂණය මදොයි. පඤ්චකාම ගුණයන්හි සිත අත්හැරීම් ලක්‍ෂණය පමාදොයි.

රාගො අරි, තං අරිං මදදනී පඤ්ඤා යන ආදීන්ගෙන් කුමක් යුසේයිද? රාගාදී ක්ලේශය විත්ත සන්නානයෙහි වූ සතුරෙක්නුයි භූඅරියි. පද සන්ධි වශයෙන් අකාර ලෝපය කොට භූරියි යුසේයි. එම සතුරා මර්දනය කරන ප්‍රඥාව යැයි කිවයුතු කල්හි (භූරිසසමදදනී පඤ්ඤා) මදදන ශබ්දය ලොප්කොට 'භූරි පඤ්ඤායි' යුසේයි. එම සතුරා මර්දනය කරයිද, එම සතුරන්ගේ මර්දනය යැයි පදවිච්ඡේද කළයුතුය.

පඨවිසමාය යනු පැතිරුණු, මහත් අර්ථයෙන්ම පෘථුවිය හා සමවූ, විස්තාය යනු දතයුතු විෂයයෙහි පතළ භාවයෙන්, එක් කොටසක පමණක් පවත්නා දැනුමෙන් නොවේ. විපුලාය යනු විශාල වූ, මහා නිර්දේශයෙහි වනාහි විපුලාය විස්තාය යනුවෙන් ආයේය. සමන්තාගතො යනු එයින් යුක්ත පුද්ගල තෙමේ ඉති ශබ්දය කාරණාර්ථයි. මෙම කරුණෙන් පුද්ගලයා භූරි ප්‍රඥාවෙන් යුක්ත වූ හෙයින් ඔහුගේ ප්‍රඥාව භූරිප්‍රඥා (භූතාර්ථයෙහි සිත් අලවානුයි) නමැයි අර්ථයි. භූරි ප්‍රාඥයාගේ ප්‍රඥාව භූරිපඤ්ඤා ප්‍රඥාව යැයි කිවයුතු කල්හි එක් ප්‍රඥා ශබ්දයකගේ ලෝපය කොට භූරි පඤ්ඤායි යු.සේයි. භූරිසම ප්‍රඥාවනුයි හෝ භූරි පඤ්ඤායි. අපිව යනු අන් ක්‍රමයක්

සඳහා යු.සේයි. පඤ්ඤාය මෙතං යනු ප්‍රඥාවට එය, අධිවචනං යනු අධික වචනයයි. භූරි යනු භූතාර්ථයෙහි සිත් අලවානුයි භූරියි. මෙධා යනු පර්වතයෙහි වැදුණු හෙණක් මෙන් කෙලෙසුන් පීඩනයට පත්කරයි. හිංසාවට පත් කෙරේනුයි මෙධායි, වහා ග්‍රහණ ධාරණාර්ථයෙන් හෝ මෙධායි. පරිණායිකා යනු යමෙකුට එය හටගනීද? එම සත්ත්වයා යහපත් ප්‍රතිපත්තියෙහිද, සම්ප්‍රසුක්ත ධර්මයෙහිද යථා ස්වභාව ලක්ෂණ ප්‍රතිවේදයෙහි මනාව ගෙනයයි නුයි පරිණායිකායි. මේවායින්ම අන්‍ය වූද, ප්‍රඥා ආකාර වචන යුසේයි. පඤ්ඤා බාහුලං යනු ප්‍රඥාව බහුල වන්නේනුයි පඤ්ඤා බහුලොයි. එහි ස්වභාවය පඤ්ඤා බාහුලංයි. එයද බහුලව පවත්නා ප්‍රඥාවමය. ඉධෙකවෙවා යන ආදීන්හි, කලාණ්‍ය පෘථග්ජන පුද්ගලයා හෝ ආර්ය පුද්ගල තෙමේ, ප්‍රඥාගරුක වන්නේනුයි පඤ්ඤා ගරුකොයි. ප්‍රඥා චරිත පැවැත්ම වන්නේනුයි පඤ්ඤා සයොයි, ප්‍රඥාවගේ ඇලුණු බව පඤ්ඤාධිමුතෙතායි. ප්‍රඥාවම ධර්මයක් වැනි වූයේ වන්නේනුයි පඤ්ඤාධර්මයයි, ප්‍රඥාවම කේතුවක් වැනි වූයේ, වන්නේ නුයි පඤ්ඤාකෙතායි. ප්‍රඥාවම අධිපති වූයේ පඤ්ඤාධිපතෙයොයි. ධර්ම ස්වභාව විමසීම් බහුලකොට වන්නේනුයි විවිධබහුලොයි. නොයෙක් ආකරයන්ගෙන් ධර්මස්වභාව විමසීම් බහුලකොට වන්නේනුයි පටිවිස බහුලොයි. ප්‍රඥායෙන් බැස ඒ ඒ ධර්මයෙහි වැටහීම, ප්‍රකට කිරීම ඔකකායන යයි. එය බහුල වන්නේනුයි ඔකකායන බහුලොයි. ප්‍රඥායෙන් ඒ ඒ ධර්මයෙහි මනාකොට දැක්ම සමෙපකකායි. මනාව දැක්මෙහි මාර්ගය පැවැත්ම සමෙපකකායනයයි. මනාව දැක්මෙහි මාර්ග ස්වභාව ප්‍රකෘතිය වන්නේනුයි සමෙපකකායන ධමමොයි. ඒ ඒ ධර්මය විභූතකොට, ප්‍රකටකොට වාසය කෙරේනුයි විභූත විහාරියි. ප්‍රකට වූ විහරණය මොහුට ඇත්තේනුයි විභූත විහාරියි.

ඒ ප්‍රඥා චරිතය ගරුකොට, බහුලකොට වන්නේනුයි තච්චරිතො තග්ගරුකො තබ්බහුලොයි, එම ප්‍රඥායෙහි නිමිත වූයේ, ප්‍රවණතාවයට පත්වූයේ නමුත්තායෙන් යුක්ත වූයේ - ඇලුණේනුයි තනනිනෙනා තප්පොණො තප්පබ්බාරො තදධිමුතෙතායි ඒ ප්‍රඥා තොමෝ අධිපති වූවෝ තදධිපති යි. එයින් පැමිණියේනුයි තදධිපතෙයොයි. පඤ්ඤාගරුකො යන ආදිය 'කාමය සෙවුණේම මෙම පුද්ගලයා කාමය ගරු කරයි යයි දනියි. යනාදීන්හි මෙන් පෙර ජාතියෙහි පටන් යුසේයි. තච්චරිතො යනාදිය මේ ජාතිය සඳහා යුසේයි.

සීඝ්‍ර ප්‍රඥාවද, ලහු ප්‍රඥාවද, භාස ප්‍රඥාවද, ජවන ප්‍රඥාවද, ලෝකික ලෝකෝත්තර මිශ්‍ර වූයේය. වහා සිදුවන අර්ථයෙන් සීඝ්‍ර පඤ්ඤායි. සැහැල්ලු අර්ථයෙන් ලහුපඤ්ඤායි. සතුට බහුල අර්ථයෙන් භාස පඤ්ඤායි. විදර්ශනා අනුව ගිය සංස්කාරයන්හිද, විසංස්කාරයන්හිද ජවනාර්ථයෙන් ජවන පඤ්ඤායි. සීඝ්‍රසීඝ්‍ර යනු බොහෝ ශීලාදීන්ගේ සංග්‍රහය සදහා දෙවරක් යුග්මයයි. සීලානි යනු චාරිත්‍ර චාරිත්‍ර වශයෙන් පනවන ලද ප්‍රාතිමෝක්ෂ සංවර ශීල, ඉන්ද්‍රිය සංවරං යනු වක්‍රාදී ඡටි ඉන්ද්‍රියයන්ට, රාග ප්‍රතිසාදි ප්‍රවේශ නොකොට සිහි නමැති කවුළුවෙන් වළක්වා වැසීමයි. භෝජනෙ මනනඤ්ඤානං යනු ප්‍රත්‍යයවේක්ෂිත පරිභෝග වශයෙන් බොදුන්හි පමණ දැනීම් ස්වභාවයයි. ජාගරියානුයොගං යනු දවසෙහි රැයෙහි ත්‍රිවිධ කොට්ඨාසයන් තුළ, ප්‍රථම, මධ්‍යම යන දෙකොටසෙහි නිදිවරයි. නොනිදයි. ශ්‍රමණ ධර්මයම (භාවනාවම) කරයිනුයි ජාගරොයි. ජාගරයෙහි ස්වභාවය හෝ කර්මය හෝ ජාගරියංයි. ජාගරයෙහි යෙදීම ජාගරියානුයොගයි. එම ජාගරියානුයෝගය. සීලකඛ්‍යං යනු ශෛක්‍ෂ්‍ය හෝ අශෛක්‍ෂ්‍ය ශීලස්කන්ධය, මෙසේ අනෙක් ස්කන්ධයන්ද දතයුත්තාහ. පඤ්ඤාකඛ්‍යං යනු මාර්ග ප්‍රඥාවද, ශෛක්‍ෂ්‍ය, අශෛක්‍ෂ්‍යයන්ගේ ලෝකික ප්‍රඥාවද වේ. විමුක්තිකඛ්‍යං යනු එල විමුක්තියයි. විමුක්ති ඤාණ දසසන්තකඛ්‍යං යනු ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ ඤාණයයි, භාසබහුලො යනු මූලදපදයයි. වෙදබහුලො යනු එම ප්‍රීතිය හා සමග යෙදුණු සොම්නස් වේදනාව විඳිම් වශයෙන් විස්තර පදයයි. කුට්ඨි බහුලො යනු ඉතා බලවත් ප්‍රීතිය නුවූ, සතුටුවීම් ආකාර වශයෙන් පවත්නා සන්තුෂ්ටිය. පාමුජ්ජබහුලො යනු බලවත් ප්‍රීතියෙන් ප්‍රමුද්ධ භාව වශයෙන්.

යං කිඤ්චි රූපං යන ආදිය සම්මර්ශන ඤාණ නිර්දේශයෙහි කියන ලද අර්ථයමය. තුලයිත්වා යනු කලාප සම්මර්ශන වශයෙන් තුලනය කොට, තීරයිත්වා යනු උදයව්‍යය ඤාණ අනුපස්සනා වශයෙන්, විභාවයිත්වා යනු භංගානුපස්සනාදී වශයෙන් ප්‍රකටකොට, විභූතං කතවා යනු සංස්කාරෝපේක්ෂා වශයෙන් ස්පර්ශකොට, තීක්ෂණ ප්‍රඥා ලෝකෝත්තරමය.

උපපතනං යනු සමථ විදර්ශනා වශයෙන්, විෂ්කම්භන තදංග වශයෙන් ප්‍රතීණ වූයේද, ආර්ය මාර්ගයෙන් මුළුමනින් නොනැසූ හෙයින් හටගන්නා ස්වභාවය නොඉක්මවූ හෙයින් අසමුහකුප්‍යතනශැයී යු.ගේයි. එය මෙහි අදහස් කරන ලදී. නාධිවාසෙහි යනු සිත් සතන්හි නංවා

වාසය නොකරයි. පජ්භතී යනු මුළුමනින් නැසීම් වශයෙන් දුරුකෙරේ. විනොදෙති යනු ඉවත දමයි. බ්‍යානති කරොති යනු විගතාන්ත කරයි. අනභාවං ගමෙති යනු සම්පූර්ණ අභාවයට පමුණුවයි. විදර්ශනා අනුක්‍රමයෙන් ආර්ය මාර්ගයට පැමිණ සිද්ධැමීම් වශයෙන්ම අභාවයට පමුණුවයි යන අර්ථය. මෙහිද කාම ප්‍රතිසංයුක්ත චිත්තකය කාම චිත්තකෙකායි. 'මෙම සත්ත්වයෝ මැරෙත්වායි' අන්‍යයන්ගේ මරණ ප්‍රතිසංයුක්ත චිත්තකය බ්‍යාපාද චිත්තකෙකායි. 'මෙම සත්ත්වයෝ හිංසනයට පත් වෙත්වායි, අන්‍යයන්ගේ විහිංසා ප්‍රතිසංයුක්ත චිත්තකය විහිංසා චිත්තකෙකායි. පාපකෙ යනු ලාමකයෙහි, අකුසලෙ ධමෙම යනු අදක්‍ෂතායෙන් හටගත් ධර්මයන්හි,

නිබ්බේධික පඤ්ඤා යනු කලකිරීම් බහුල පුද්ගලයාට උපත් මාර්ග ප්‍රඥාවමය. උබ්බෙග බහුලො යනු ඤාණ භය වශයෙන් භය බහුල වූයේ, උත්තාස බහුලො යනු බලවත් භය බහුල වූයේ, මෙය පළමු පදයෙහිම අර්ථ විචරණයයි. උක්කණ්ඨන බහුලො යනු සංස්කාරයන්ගෙන් මත්තෙහි විසංස්කාර අභිමුච හෙයින් උකට්ඨි බව බහුල වූයේ, අනහිරති බහුලො යනු උකට්ඨි භාව වශයෙන්ම ඇල්මෙහි අභාවය දක්වයි. දැන්ම එම අර්ථය දෙවදනෙකින් ප්‍රකට කළේය. එහි බිහිවූබො යනු සංස්කාරයෙන් පිටත වූ නිර්වාණාභිමුඛව, න රමති යනු සිත් නොඅලවයි. අනබ්බිදධ පුබ්බං යනු නොදත් කෙළවර ඇති සසර අන්තයට පමුණුවා නොවිදුනා ලද චිරු, අපපදාලිත පුබ්බං යනු එම අර්ථයම දෙන වචනයයි. අන්ත කරණයෙන්ම ප්‍රදාරණය නොකළ චිරු යන අර්ථය. ලොභකඛ්ඨං යනු ලෝභ රාශිය හෝ ලෝභ කොටස හෝ, ඉමාහි සොළසහි පඤ්ඤාහි සමන්තාගතො යනු උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන් රහත්වුම යු.සේයි. මත්තෙහි එක් ශෛක්‍ෂ්‍ය ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තයෙකැයි කියන ලද හෙයින් සෝවාත්, සකාදාගාමී, අනාගාමීහුද ලැබෙත්මය. දෙව පුගලා යනාදීන්හි ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්ත පුද්ගල විශේෂ පිළිවෙළ දක්වයි. එහි පුබ්බයොගො යනු අතීත ජාතීන්හි ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්තියට හේතුවූ පුණ්‍ය ප්‍රයෝගයයි. තෙන යනු එම පූර්වයෝග කාරණයෙන්, සෙස්සෙහිද මෙසේමය.

අතිරෙකොභොති යනු අතිරික්ත වේ. අතිරේක යෝගයෙන් හෝ අතිරේක යැයි යු.සේයි. අධිකොභොති යනු අග්‍ර වේ. විසෙසො භොති යනු විශිෂ්ට වේ. විශේෂ යෝගයෙන් හෝ විශේෂයි. ඤාණං පහිජ්ජති යනු ප්‍රතිසම්භිදා ඤාණ ප්‍රභේදයට පැමිණේ. බහුසසුතො යනු බුද්ධ වචන

ශ්‍රාවණ වශයෙනි. දෙශනා බහුලෝ යනු ධර්මදේශනා වශයෙනි. ගරුපතිසසිතෝ යනු ප්‍රඥායෙන් අධික ගුරුවරයෙකු ඇසිරි කරන ලද්දේ, විහාර බහුලෝ යනු විදර්ශනා විහරණ බහුල වූයේ, එල සමවත් විහරණ බහුල වූයේ හෝ, පච්චවේකබ්‍යා බහුලෝ යනු විදර්ශනා විහරණ ඇතිකල්හි විදර්ශනා ප්‍රත්‍යවේක්‍ෂණ බහුල වූයේ, එල සමවත් විහරණ ඇතිකල්හි එල සමවත් බහුල වූයේ, සෙධ පටිසම්භිදප්‍යතෙනා යනු ශෛක්‍ෂ්‍යයෙන්ව ප්‍රතිසම්භිදා ප්‍රාප්ත වූයේ, මෙසේ අසෙධ පටිසම්භිදප්‍යතෙනා, සාවක පාරමිප්පතෙනා යන මෙහි අග්‍ර මහාප්‍රාඥ මහා ශ්‍රාවක සත්සැටක් ඤාණයන්ගේ පරතෙරට යාම පාරමීයි. ශ්‍රාවකයාගේ පාරමීය ශ්‍රාවක පාරමීයි. එම ශ්‍රාවක පාරමීයට පැමිණියේනුයි සාවක පාරමිප්පතෙනායි, සාවක පාරමිතාප්පතෙනායි හෝ පාඨයි. ඒ සත්සැටක් ශ්‍රාවක ඤාණයන්ගේ, පාලකයා වූද, පූරකයා වූද ඒ මහා ශ්‍රාවක තෙමේ උතුමිය. ඒ උතුම් පුද්ගලයාගේ මේ සත් සැට ප්‍රභේදගත ඤාණ ක්‍රියාව උත්තමයාගේ ස්වභාවය, ක්‍රියාවනුයි පාරමීයි. එම ශ්‍රාවකයාගේ පාරමීය ශ්‍රාවක පාරමීයි. එයට පැමිණියේනුයි ශ්‍රාවක පාරමිප්‍රාප්ත යනු සාවක පාරමිප්පතෙනා යනු මහ මුගලන් තෙරුන් ආදී වූ යම්කිසි ශ්‍රාවකයෙකි. ශ්‍රාවක පාරමිප්‍රාප්ත ශ්‍රාවකයාගෙන් අතිරේක අන්‍ය ශ්‍රාවකයෙකුගේ අභාවයෙන් එකො පච්චෙක සම්මුද්දොයි වදාළහ. නැවත පඤ්ඤා පහෙද කුසලෝ යන ආදීන්ගෙන් කියන ලද අර්ථයම නිගමනය කොට දැක්විය. ඤාණ කථායෙහි බොහෝ සෙයින් නොයෙක් ඤාණ නිර්දේශ්ටය. ප්‍රඥා කථායෙහි බොහෝසෙයින් එකම ප්‍රඥාව, නොයෙක් ආකාර වශයෙන් නොයෙක් ආකාර කොට යුසේයි. මේ විශේෂයයි.

ප්‍රඥා කථා වර්ණනා නිමි.

දැන් ප්‍රඥා කථාවට අනතුරුව ප්‍රඥානුභාව දක්වන්නහු විසින් දේශිත සෘද්ධි කථායෙහි පෙරනුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි විමසීමහි කා ඉද්ධි යනු ස්වභාව විමසීමයි. කති ඉද්ධියෝ යනු ප්‍රභේද විමසීමයි. කති භූමියෝ යනු රාශි විමසීමයි. කති පාදානි යනු පිහිටීම විමසීමයි. කති පදානි යනු ආසන්න කරුණ විමසීමයි. කති මූලානි යනු මුල් කරුණ විමසීමයි. විසදීමහි ඉෂ්ඨකතටෙය්න ඉද්ධි යනු සමෘද්ධිවිම් අර්ථයෙන්, ප්‍රතිලාභාර්ථයෙන් හෝ යන අර්ථයි. යමක් නිපදේද, ලබයිද, එය සමෘද්ධි වේයයි යුසේයි. දෙසු පරිදි 'කැමැති දේ කැමැති වන්නහුට ඉදින් සමෘද්ධි

වේද, නෛෂ්ක්‍රමය සිද්ධවේනුයි ඉද්ධියි. බැහැර කෙරේනුයි ප්‍රාතිහාර්යයි ආදියයි. වෙනත් ක්‍රමයක් සමෘද්ධවීම අර්ථයෙන් සෘද්ධියි. උපාය සම්පත්තියට එය විශේෂ නාමයකි. උපාය සම්පත්තිය වනාහි අදහස් කරන ලද ඵලය බිහිකරවන හෙයින් සමෘද්ධ වේ. දෙසු පරිදි, මෙම චිත්ත ගෘහපති තෙමේ සිල්වත්ය. යහපත් ධර්මයන්ගෙන් යුක්තය. ඉදින් ප්‍රාර්ථනා කරන්නේද අනාගත කාලයෙහි සක්විති රජ වන්නේය. සිල්වතාට චිත්ත ප්‍රණීධි විශුද්ධ හෙයින් සමෘද්ධ වන්නේය. වෙනත් ක්‍රමයක් එයින් සත්ත්වයෝ සමෘද්ධ වෙන්නුයි සෘද්ධියි. සමෘද්ධ වූවාහු, අභිවෘද්ධියට පත්වූවාහු උසස් බවට පැමිණියාහු වෙත්යයි යුජේයි.

දශ සෘද්ධීන්හි අදිටන් වශයෙන් නිපන් හෙයින් අධිට්ඨානා ඉද්ධියි, ප්‍රකෘති වර්ණ අත්හැරීමෙන් වන වෙනස්වීම් වශයෙන් පවත්නා හෙයින් විකුබ්බනා ඉද්ධියි. ශරීරාභ්‍යන්තරයෙහි අත් මනෝමය ශරීරයක්හුගේ හටගැනීම් වශයෙන් පවත්නා හෙයින් මනෝමයා ඉද්ධියි, ඥාණයාගේ හටගැන්මෙන් පෙර හෝ පසුව හෝ එකෙණෙහි හෝ ඥාණානුභාවයෙන් නිපන් විශේෂය ඥාණ විපථාරා ඉද්ධියි. සමාධියෙන් පෙර හෝ පසුව හෝ එකෙණෙහි හෝ සමථානුභාවයෙන් නිපන් විශේෂය සමාධි විපථාරා ඉද්ධියි. සිත් වසග කළ ආර්යයන්ටම හටගන්නා හෙයින් අරියා ඉද්ධියි. කර්ම විපාක වශයෙන් හටගත් විශේෂය කම්ම විපාකජා ඉද්ධියි. පෙර කළ පිනැත්තනුට හටගත් විශේෂය කම්මවිපාකජා ඉද්ධියි. පෙර කළ පිනැත්තනුට හටගත් විශේෂය පුඤ්ඤවතො ඉද්ධියි. විද්‍යාවෙන් හටගත් විශේෂය විජජාමයා ඉද්ධියි. ඒ ඒ සමයක් ප්‍රයෝගයෙන් ඒ ඒ ධර්මයාගේ සමෘද්ධිවීම තත් තත් සම්මාපයොග පව්වයා ඉප්ඤ්ඤාදේශන ඉද්ධියි. ඉද්ධියා වතසෙසා භූමියො යයි විශේෂයක් නොකොට කියන ලද්දේ නමුත්, යථාලාභ වශයෙන්, අධිට්ඨාන, විකුර්වණ, මනෝමය සෘද්ධීන්ම භූමිත්‍රය. සෙස්සන්ගේ වශයෙන් නොවේය. විවේකජා භූමි යනු විවේකයෙන් හෝ විවේකයෙහි හෝ හටගත්තාහු විවේකජ භූමියි පීති සුඛ භූමි යනු පීති, සුව යුත් භූමියයි. උපෙකඛා සුඛ භූමි යනු තත්ත්වධර සොඵපේක්ෂාවෙන්ද, සුවයෙන්ද යුත් භූමියයි. අදුකඛමසුඛ භූමි යනු නොදුක්, නොසුව වේදනා යුත් භූමියයි. ඒවා අතර ප්‍රථම ද්විතීය ධ්‍යානයන්, ප්‍රීතිය පැතිරීමෙන්ද, ධ්‍යානත්‍රයයක් සුවය පැතිරීමෙන්ද වතුර්ථ ධ්‍යානයන් චිත්තයාගේ පැතිරීම් වශයෙනි. මෙහිද ප්‍රථම ත්‍රිවිධ ධ්‍යානයන් ප්‍රීතිය පැතිරීමෙන්ද, සුවය පැතිරීමෙන්ද, සුව සංඥාවටද, ලහු සංඥාවටද බැස ලහු (සැහැල්ලු) මෘදු කර්මණ්‍යතාවයන් වී සෘද්ධියට පැමිණේ. මෙම ක්‍රමය සෘද්ධි ප්‍රතිලාභය

සඳහා පවත්නා හෙයින් සම්භාර භූමියයි දතයුත්තාහ. (හටගන්නා භූමි) වතුරට ධ්‍යානය වනාහි සෘද්ධි ලාභය සඳහා ප්‍රකෘති භූමියමය. ඉඳිලාභාය යනු තම සන්තානයෙහි පහළවීම් වශයෙන් සෘද්ධීන්ගේ ලැබීම සඳහා, ඉඳිපටිලාභාය යනු පරිහානියට පත්වූ සෘද්ධීන්ගේ විරියාරම්භ කිරීම් වශයෙන් නැවත ලැබීම සඳහා, උපසර්ග වශයෙන් හෝ පදය වඩන ලදී. ඉඳි විකුබ්බන්තාය යනු සෘද්ධියෙන් නොයෙක් ක්‍රියාකිරීම සඳහා, ඉඳිවිසවිතාය යනු නොයෙක් විශේෂතා ගලායයි. හටගන්වයි. පවත්වයිනුයි විසවියි. විවිධ වූ ශ්‍රවණය හෝ මොහුට ඇත්තේනුයි විසවියි. එහි ස්වභාවය විසවිතායි. එම විසවිතායෙන්, සෘද්ධියෙන් විවිධ විශේෂ පවත්වන ස්වභාවය යැයි අර්ථයි. ඉඳි වසීභාවාය යනු සෘද්ධියෙහි ස්වාමිත්වය සඳහා, ඉඳි වෙසාරජජාය යනු සෘද්ධියෙහි විශාරද බව සඳහා (නිපුණතාවය සඳහා) සෘද්ධිපාද ඤාණ කථායෙහි කියන ලද අර්ථමය.

ජන්‍යං වෙ හික්ඛු නිසසාය යනු ඉදින් හික්ඛු ජන්‍යය නිශ්‍රයකොට ජන්‍යය අධිපතිකොට, ලහනි සමාධිං යනු සමාධිය ලබයි. නිපදවයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. එහි ජන්‍ය, චිත්ත, චීර්ය, විමංසා යන සිව් පදය ඒ හා සම්ප්‍රයුක්ත සිව් සමාධි සිව්පදදැයි මෙසේ අන්තර්ගත වේ. සෘද්ධිය උපදවනු කැමැති ජන්‍යය සමාධිය හා එක්ව නියුක්තවූයේම සෘද්ධි ප්‍රතිලාභය සඳහා පවතී. විරියාදිහුද එසේමය. එහෙයින් මෙම අට පද යුක්තයි.

අභිඥා උපදවනු කැමැති යෝගියා විසින් කළයුතු යෝග විධි දක්වන්නා වූ භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් 'හෙතෙම මෙසේ සිත සමාහිත වූ පිරිසිදු වූ ඉතා පිරිසිදු වූ, කිළිටි රහිත, පහවූ උපක්ලේශයන් ඇති මෘදු වූ, කර්මණ්‍යව සිටි කම්පානොචන තත්වයට පත්කලිනි, යයි සිතෙහි කම්පා නොවීම යුක්තයි. ඒ තෙරහු සොළොස් ආකාරයකින් දක්වන්නාහු සොළස මූලානි යනාදිය වදාළහ.

එහි අනොනතං යනු කුසීතබව වශයෙන්, පහත් බවක් නොමැතිවීම යයි අර්ථයි. අනුනතතං යනු නොසන්සුන්කම් වශයෙන් ඉහළ නොනැගියේ, නොසන්සුන් නොවූයේ යන අර්ථයි. අනභිනතං යනු ලෝභ වශයෙන් නොඅල්ලා ගැනීම නොඇලීමයයි අර්ථයි. කාමුක්තවයට නැමුණේ අභිනතංයි. මෙය එසේ නොවේයයි යුක්තයි. රාගෙන යනු සංස්කාර

වස්තුක ලෝභයෙන්, අනපනතං යනු ද්වේෂ වශයෙන් නොනැමුණු, නොගැටීම යයි අර්ථයි. නතං, නති යනු අර්ථ වශයෙන් එකකි. පහවූ නැමීම අපනතයයි. එය මෙබඳු නොවේයයි යුක්තයි. අනිසසිතං යනු අනාත්ම වශයෙන් දුටු හෙයින් දෘෂ්ටි වශයෙන් ආත්මයයි හෝ ආත්මනීය යැයි හෝ කිසිවක් නිශ්‍රිත නොවූයේ, අපපට්ඨදායං යනු ප්‍රත්‍යුපකාර ආශා වශයෙන් ප්‍රතිබද්ධ නොවූයේ, ඡන්දරාගෙන යනු සත් වස්තුක ලෝභයෙන්, විමුක්තං යනු විෂ්කම්භන විමුක්ති වශයෙන් කාමරාගයෙන් මිදුණේ, නොහොත් පඤ්ච විමුක්ති වශයෙන් ඒ ඒ ප්‍රතිපක්ෂතාවන්ගෙන් මිදුණේ, මෙය පෘථග්ජන ශෛක්‍ය අශෛක්‍යයන්ටද අභිඥා උපදවන හෙයින්, නිරෝධ සමාපත්ති ඥාණයෙන් සොළොස් ඥාණ වර්යාවන්ගෙන් යැයි කියන ලද ක්‍රමයෙන් උත්කෘෂ්ට පරිච්ඡේදයෙන් යුක්තයි. යථාලාභ වශයෙන් ගතයුතුය. කාමරාගෙන යනු මෙමුත්ත රාගයෙන්, විසඤ්ඤාතනං යනු විෂ්කම්භන වශයෙන් සෙසු කෙලෙසුන්ගෙන් වෙන්වූයේ, උත්කෘෂ්ට ක්‍රමයෙන් නැසීම් වශයෙන් වෙන්වූයේ, කිලෙසෙ යනු සෙසු කෙලෙසුන්, විමර්ශාදි කතං යනු විෂ්කම්භනය කරන ලද සීමා වශයෙන් පහවූ කෙලෙස් සීමා කරන ලද්දේ, ඒ ඒ මාර්ගයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු සීමා වශයෙන් හෝ පහවූ කෙලෙස් සීමා කරන ලද්දේ, කිලෙස මරියාදෙ යනු එයින් ප්‍රතිණ කෙලෙස් සීමාවෙන්, මෙහි ලිංග විපර්යාසය දතයුතුය. එකතනගතං එක් අරමුණකට ගියා වූ, නානතන කිලෙසෙහි යනු නොයෙක් අරමුණුවල පවත්නා කෙලෙසුන්ගෙන්, මෙය අරමුණ අපේක්ෂාකොට යුක්තයි. අනොනතං ආදිය වනාහි කෙලෙසුන්ම අපේක්ෂාකොට යුක්තයි. ඔභාසගතං යනු ප්‍රඥාවෙහි ප්‍රකට පැවතීම් වශයෙන් ප්‍රඥාලෝකයට ගිය, අවිද්‍යාන්ධකාරයන්ගෙන් බලවත් අවිද්‍යාවෙන්. සිව්භූමිහු සොළොස් මූල සෘද්ධියෙහි පූර්වභාග වශයෙන් යු.ක්තයි. සිව් සිව් පාද, අටපදයන්, පූර්වභාග වශයෙන්ද සම්ප්‍රයෝග වශයෙන්ද යුක්තයි.

මෙසේ සෘද්ධියෙහි භූමි, පාද, පද, මූල වූ ධර්මයන් පෙන්වා, දැන් එම සෘද්ධීන් පෙන්වනුයේ කතමා අධිධානා ඉද්ධි යනාදිය වදාළහ. එහි උදෙසීම පදයන්හි අර්ථ, සෘද්ධිවිධ ඥාණ නිර්දේශයෙහි යු.ක්තයි. ඉධ හිකඬු යනු මෙ සස්තෙහි හික්කුව, ඉන් සියලු ආකාර සෘද්ධිවිධ කාරකයාගේ අන්තන්හි අභාවය දක්වයි. මෙම දෙපදයන්ගේ නිර්දේශය කියන ලද අර්ථමය. එහෙයින්ම සෘද්ධියෙහි භූමි, පාද, පද මූල වූ ධර්මයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ, විශුද්ධි මාර්ගයෙහි කියන ලද තුදුසක් හෝ පසළොස්ක් වූ ආකාරයන්ගෙන්, මනාව දමනය කරන ලද සිතැති බවද, ඡන්දාදී එකිනෙක

අධිපති සමචෑදීම් වශයෙන් ආවර්ජනාදී වසීභාව වශයෙන්ද මෘදු කර්මණය කළ සිතැති බවද යු.සේයි. බලවත් පූර්වයෝග යුත්, පූර්වයෝග සම්පතින් අර්හත්ව ප්‍රතිලාභයෙන්ම ලද අභිඥාදී ගුණ යුත් භික්ෂුව භූමි ආදී ධර්මයන්ගෙන් යුක්ත වූයේ වේයැයි සලකා එයද යුසේයි.

බහුකං ආවජ්ජති යනු පෘථුවි කසිණාරම්මණ, අභිඥාපාදක චතුර්ථ ධ්‍යානයට සමචෑද, නැගිට, ඉදින් සියයක් කැමැති වේද, සියයක් වෙමි. සියයක් වෙමිසි පරිකර්ම කිරීම් වශයෙන් ආවර්ජනා කරයි. ආවජ්ජතො ඤාණෙන අධිට්ඨාති යනු මෙසේ පරිකර්ම කොට අභිඥා ඥානයෙන් අධිෂ්ඨාන කරයි. මෙහි පරිකර්මකොට නැවත පාදකධ්‍යාන සමචෑදීම යු.සේයි. කිසිසේත් නොකියන ලදී. තවද අටුවායෙහි ආවර්ජනා කෙරේයයි පරිකර්ම වශයෙන්ම යුසේයි. ආවර්ජනය කොට ඤාණයෙන් අධිෂ්ඨාන කෙරේයයි අභිඥා ඥාන වශයෙන් යුසේයි. එහෙයින් බොහෝකොට ආවර්ජනා කෙරේ. ඉක්බිති එම පරිකර්ම චිත්තයන්ගේ අවසානයෙහි සමවදී. සමවතින් නැගිට නැවත බොහෝ දෙනෙක් වෙමිසි ආවර්ජනා කොට ඉන් මත්තෙහි පවත්නා තුනක් හෝ සතරක් වූ පූර්වභාග චිත්තයන්ට අනතුරුව උපන් තීරණය කිරීම් වශයෙන් අධිෂ්ඨානයැයි ලද නාමයෙන් එක්ම අභිඥා ඥානයෙන් අධිෂ්ඨාන කෙරේයැයි මෙසේ මෙහි අර්ථ දතයුතුයැයි යුසෙයින් එපරිද්දෙන්ම දතයුතුයි.

‘අනුභව කොට සයනය කෙරේ’යයි කී කල්හි ජලය පානය නොකොට, අත් සේදීම් ආදිය නොකොට, අනුභව කළ අනතුරුවම සයනය කෙරේයයි අර්ථය නොවේ. අන් කෘත්‍යයන්හි අතරක් ඇතිකල්හිම අනුභව කොට සයනය කෙරේයයි යු.සේයි. මෙසේ මෙහිද දතයුතුය. පළමුව පාදකධ්‍යාන සමචෑදීමද පෙළෙහි නොකියන ලද්දේමය. එම අධිෂ්ඨාන ඥානය සමගම සියයක් වේ. දහසෙහිද ලක්ෂයෙහිද එම ක්‍රමයමය. ඉදින් මෙසේ සිදු නොවේද? නැවත පිරියම්කොට, දෙවනුවද සමචෑද, නැගිට අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. සංයුතතට්ඨ කථායෙහි එක්වරක් දෙවරක් සමවදිත්ව සුදුසුයැයි යුසේයි. එහි පාදකධ්‍යාන සිත නිමිත්තාරම්මණය, පරිකර්ම සිත් සියක් අරමුණු හෝ දහසක් අරමුණු හෝ වෙයි. ඒවා වනාහි වර්ණ වශයෙනි. ප්‍රඥප්ති වශයෙන් නොවේ. අධිෂ්ඨාන සිතද එසේම සියක් අරමුණු හෝ දහසක් අරමුණු හෝ වෙයි. එය පෙර කියන ලද අර්පණා සිත මෙන් ගොනුභවට අනතුරුව රූපාවචර චතුර්ථධ්‍යානික එකක්ම උපදියි. යථායසමා මූලපඤ්ඤා එකොටසි හුක්කා

බහුධා හොති යනු බොහෝ ආකාර භාවයාගේ කාය සාක්ෂි දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. මෙහි වර්තමාන කාල වචනය තෙරුන්ගේ එසේ කරන ස්වභාව හෙයින්, ඔහුගේ ජීවමාන කාලය ලෙසින් සලකා කරන ලදැයි දතයුතුය.

එකොටි හොති යන වාරයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. එහි මේ කර්මයක්වෙයි. එම දෙසොහොවුරෝ මාර්ගයෙහි උපන්නෙයින් පණ්ඩිත යන නාමය ලදහ. ඔවුන්හර දෙවු සොහොවුරු මහාපණ්ඩිත පැවිදිව පිළිසිඹියා සහිතව අර්හත්වයට පැමිණියේය. ඔහු අර්හත්වයට පත්ව වූලපණ්ඩිත පැවිදි කරවා,

පදුමං යථා කොකනදං සුගන්ධං
පානො සියා ජුලලමචිත ගන්ධං
අංගිරසං පසස විරොවමානං
තපනත මාදිවම මිවනත ලිකෙබ්බි

උදෑසන පිපුණු පහනොවූ සුවඳැති, රත් පියුම් පුෂ්පයක් යම්සේ සුවඳවත් වන්නේද? එබඳු වූ අහසෙහි බබළන සූර්යයා බඳු, බබළන්නා වූ අංගිරසයන් වහන්සේ බලව යන මෙම ගාථාව දුන්නේය.

හෙතෙම එය සිව්මසක් තුළ ප්‍රගුණ කරන්ට නොහැකිවිය. ඉක්බිති තෙරහු ඔහුට, නුඹ මෙසස්තෙහි පැවිදිව සිටීමට නුසුදුස්සෙකි. මින් 'නික්ම යව'යි කීයේය. එකල්හි තෙරහු හතතුදොසක වෙති. කෞමාර භාෂා ජීවක තෙමේ බොහෝ මල්, ගඳ, විලවුන් ගෙන තම අභිවනයට ගොස් ශාස්තෘන් වහන්සේ පූජාකොට, ධර්මශ්‍රවණය කොට, දශබලධාරීන් වහන්සේ නැමද, තෙරුන් කරා එළඹ, 'ස්වාමීනි, හෙට බුද්ධප්‍රමුඛ පන්සියයක් හික්කුන් රැගෙන අප නිවසෙහි හික්කාව ගනු මැනවැයි කීයේය. තෙරහුද, වූලපණ්ඩිත හැර සෙස්සන්ගේ වශයෙන් ඉවසමිසි කිවූහ. එය අසා වූලපණ්ඩිත තෙමේ, බොහෝසෙයින් දොම්නසට පත්වූයේය. දෙවන දින උදෑසනින්ම විහාරයෙන් නික්ම සස්තෙහි අපේක්ෂා සහිතව විහාර දොර කොටුයෙහි හඬමින් සිටියේය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඔහුගේ හේතුසම්පත් දැක, ඔහු කරා එළැඹ කවර හෙයින් හඬන්නෙහිදැයි විචාළ සේක. හෙතෙම එම පුවත කීයේය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ හැදෑරීම් කරන්ට නොහැකිවනුයේ මාගේ ශාසනයෙහි අහව්‍යයෙක් නම් නොවේ.

පඤ්ඤා සෝක නොකරවයි වක්‍ර ලක්ෂණ ඇති අත්ලෙන් ඔහුගේ හිස ස්පර්ශකොට, ඔහු අතින් අල්ලාගෙන, විහාරයට පිවිස, ගඳකිළි ඉදිරිපස හිඳුවා, සෘද්ධියෙන් මැවූ පිරිසිදු දිරු රෙදිකඩක් 'මෙම දිරු රෙදිකඩ 'රජොහරණං රජොහරණං' යනුවෙන් අතින් පරිමදිමින් හිඳුව පඤ්ඤායැයි කියා, ඔහුට දිරු රෙදිකඩ දී, කල් දැන්වූ කල්හි හික්ම සංඝයා පිරිවරන ලද්දේ ජීවකයාගේ ගෙට ගොස් පතවන ලද අස්නෙහි වැඩහුන් සේක. එසේ පිරිමදින්නා වූ ඔහුගේ එම දිරුණු රෙදිකඩ කිළිටිව ක්‍රමයෙන් කලුවන් විය. හෙතෙම, මේ පිරිසිදු දිරුණු රෙදිකඩකි. මෙහි දොසෙක් නැත. මෙම දෝෂය ආත්මභාවය නිසායැයි හැඟීම් ලැබ, පඤ්ඤාස්තරයන්හි නුවණ බහා විදර්ශනා වැඩිය. ඉක්බිති භාග්‍යවතුන් වහන්සේ ඔහුට ආලෝකයක් විහිදුවා ඉදිරිපස හිදින්නාක් මෙන් දර්ශනය වනු ලබන ආකාරයක්ව මෙම ආලෝක ගාථා වදාළේය.

රාගො රජො නව පන රෙණු වුවවති
 රාගසෙසනං අධිවචනං රජොති
 එතං රජං විප්පජ්ඣන්ති භික්ඛවො
 විහරන්ති තෙ විගත රජසස සාසනෙ

රාගය කිලුවකි. දුහුවිල්ලක් යයි නොකියනු ලැබේ. රජස් යනු රාගයට විශේෂ නාමයකි. හික්මනු එම කිලුව දුරුකොට, පහවූ කිළිටි ඇත්තනුගේ සස්නෙහි වෙසෙත්.

දොසො -පෙ- සාසනෙ ද්වේෂය සස්නෙහි
 මොහො -පෙ- සාසනෙ මෝහය සස්නෙහි

අධිවෙතසො අප්පමජ්ජනො
 මුනිනො මොන පථෙසු සික්ඛනො
 සොකා නභවති තාදිනො
 උපසන්නසස සදා සතීමනො ති

මුනිවරයෙකු ගමන් කළයුතු මාර්ගයෙහි ගමන් කරමින් හික්මෙන්නා වූ, උසස් චිත්ත සමාධිත්හි අප්‍රමාද වන්නා වූ තාදි ගුණ යුත්, හැමකල්හි සිහියෙන් යුත් උපශාන්ත මුනිහුට සෝකයෝ හට නොගනිත්.

ගාථාවසානයෙනි තෙරහු ප්‍රතිසම්භිදා සහිතව අර්හත්වයට පැමිණියහ. හෙතෙම මනෝමය ධ්‍යානලාභියෙක් බවට පත්ව, එකෙක්ව බොහෝ විමටත්, බොහෝව එකෙක් විමටත් සමර්ථ වූයේය. අර්හත් මාර්ගාවබෝධය සමගම ත්‍රිපිටකාවබෝධයද, ඡට් අභිඥාද ලදහ. ජීවක තෙමේද දශබලධාරීන් වහන්සේට දක්‍ෂිණෝදකය එළැවිය. ශාස්තෘන් වහන්සේ පාත්‍රය අතින් වසා 'ස්වාමීනි, කවර හෙයින්දැයි විචාරන ලද සේක් 'ජීවක වෙහෙරෙහි එක් භික්‍ෂුවක් සිටියයි වදාළ සේක. හෙතෙම යව, ආර්යයන් වහන්සේ කැටුව වහා එවයයි කියා පුරුෂයෙකු යැවීය. චූල්ලපඡුක තෙරහු තම සහෝදරයාට තමා පැමිණි උසස් ඤාණය හඟවනු කැමැතියේ එම පුරුෂයාගේ පැමිණීමට කල්තබාම භික්‍ෂුන් දහසක් නිර්මිතකොට එක් අයෙකුගෙන් එක් අයෙක් අසමාන වන ලෙසද, එක් අයෙකුගේ සිවුරු මැසීම් ආදී සාසනික කටයුතු අනෙකාගෙන් අසමාන වන ලෙසද නිර්මිත කළහ. පුරුෂයා ගොස් වෙහෙරෙහි බොහෝ භික්‍ෂුන් දැක ආපසු අවුත්, ස්වාමීනි වෙහෙරෙහි භික්‍ෂුහු බොහෝය. කැඳවිය යුතු ආර්යයන් වහන්සේ නොදකිමිසි ජීවකට කිය. ජීවක තෙමේ ශාස්තෘන් වහන්සේ විමසා ඔහුගේ නම කියාදී නැවත ඔහු යැවීය. ඔහු ගොස් ස්වාමීනි, චූල්ලපඡුක නම් කවරෙක්දැයි විචාළේය. මම චූල්ලපඡුක, මම චූල්ලපඡුකයැයි එක්වරම මුව සහසක් කියේය. ඔහු නැවත ගොස් සියල්ලෝ චූල්ලපඡුකයහ. මම කැඳවිය යුතු අය නොදනිමිසි කියේය. ජීවක තෙමේ ප්‍රතිවේධ කළ සිව්සස් හෙයින් සෘද්ධිමත් භික්‍ෂුවකැයි න්‍යාය අනුව දැනගති. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ යව, යමෙක් පළමුව දක්නෙහිද? ඔහු සිවුරු කොණින් ගෙන ශාස්තෘන් වහන්සේ නුඹ අමතන සේක යයි කියා ගෙන එවයි වදාළ සේක. හෙතෙම ගොස් එසේ කළේය. එකෙණෙහිම සියලු නිර්මිතයෝ අතුරුදන් වූහ. තෙරහු ඔහු පිටත්කර යවා, මුව දෝවනාදී සිරුරු කිසි නිමවා පළමුව ගොස් පැනැවූ අස්තෙහි හුන්න. එකෙණෙහි ශාස්තෘන් වහන්සේ දක්‍ෂිණෝදකය ගෙන, බත් කිස කොට, චූල්ලපඡුක තෙරුන් ලවාම භක්තානුමෝදනා ධර්මදේශනය කරවූහ. තෙරහු දීස, මජ්ඣිම නිකාය ප්‍රමාණ ධර්මකථාවක් කළහ.

අනෙක් භික්‍ෂුහු අධිෂ්ඨානයෙන් මනෝමය ශරීර නිර්මිතකොට තුනක් හෝ සතරක් නිර්මිත කෙරෙති. බොහෝ අය එක් සමානවූයේම, ඒකාකාර වූම ක්‍රියාවන් කරනවුන් කොට නිර්මිත කෙරෙති. චූල්ලපඡුක තෙරහු ඒකාවර්ජනයෙන්ම භික්‍ෂූන් දහසක් මැවූහ. දෙදෙනෙක් එක් සමාන නොකළහ. එක් ආකාර ක්‍රියා කරන අය ලෙසින්ද නොම කළහ. එහෙයින්

මනෝමය කාය නිර්මාණය කරන්නන් අතර අග්‍රයෙක් නම් වූයේය. අනෙක් බොහෝ අය නියම නොකොට නිර්මිත කළාහු සෘද්ධිමතා සමා නම වෙති. සිව්වි හිදිම් ආදියෙහිද කථාකිරීම් තෘෂ්ණිභාවාදීන්හිද, සෘද්ධිමතා යම් යම් දේ කරයිද, ඒ ඒ දේම නිර්මිතයද කරයි. ඉදින් වනාහි නොයෙක් වර්ණ කරනු කැමැතියේ වේද, සමහරු ප්‍රථම වයසෙහි, සමහරු මධ්‍යම වයසෙහි, සමහරු පශ්චිම වයසෙහි, එසේම දික් කෙස්, අර්ධයක් මුඩුකළ, මුඩුකළ, මිශ්‍රකෙස්, අර්ධයක් රත් සිවුරු, පඬුවන් සිවුරු, දහම්පද කියන, ධර්මකථා කියන හඬ නගා කියන, ප්‍රශ්න විමසන, ප්‍රශ්න විසඳන, පඬු පොවන, පඬු තම්බන, සිවුරු මහන, සේදීම් ආදිය කරනවුන්, අන්‍ය වූ හෝ නොයෙක් ආකාරයන් කරනු කැමැතියේ වේද, ඔහු විසින් පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට මෙතෙක් භික්ෂූහු ප්‍රථම වයසෙහි වෙන්වායි ආදී ක්‍රමයෙන් පරිකර්ම කොට නැවත සමච්ඡද නැගිට අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අධිෂ්ඨාන සිත සමගම කැමැති කැමැති ආකාරම වෙයි. බහුධායි හුණා එකොහොති ආදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙය විශේෂයයි. පකතියා බහුකො යනු නිර්මිත කාලාභ්‍යන්තරයෙහි නිර්මිත ප්‍රකෘතියෙන් බොහෝවැ, මේ භික්ෂුව විසින්ද මෙසේ බොහෝ භාවය නිර්මිතකොට නැවත එකෙක්ව සක්මන් කරන්නෙමි. සප්තධායනා කරන්නෙමි. ප්‍රශ්න විචාරන්නෙමි සිතා, මෙම විහාරය අල්ප භික්ෂූකය. ඉදින් කිසිවෙක් පැමිණෙන්නාහුද? මෙතෙක් මේ එක් සමාන භික්ෂූහු කොයින්ද? ඒකාන්තයෙන් මෙය තෙරුන්ගේ ආනුභාවයයි මා හඳුනා ගන්නාහුයයි, අල්පේච්ඡතායෙන් හෝ අතරතුර එකෙක් වෙමිසි කැමැති වන්නහු විසින් පාදක ධ්‍යානයට සමච්ඡද, නැගිට එකෙක් වෙමිසි පරිකර්මකොට නැවත සමච්ඡද නැගිට එකෙක් වෙමිසි අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අධිෂ්ඨාන සිත සමගම එකලා වේ. මෙසේ නොකරනුයේ, යම්සේ පිරිසිදින ලද්දේද, එම පිරිසිදින ලද කාලයාගේ වශයෙන් ස්වයං සිද්ධව එකලා වෙයි. 'ආවිභාවං' යන පදය බහා කෙනවි අනාවටං හොති යයි කියන ලද හෙයින්, කිසිවකින් ආවෘත නොවූයේ යන පදයෙන්ද ප්‍රකටභාව යන පදයෙන්ද, ප්‍රකට භාවාර්ථය යුක්තයි. හොති යන පදයෙන් කරයි යයි පාඨශේෂය යු.සේයි. ප්‍රකටවීම වනාහි විවෘතභාවය කළ කල්හි වේ. කෙනවි අනාවටං යනු බිත්ති ආදී යම් කිසිවෙකින් අනාවෘත වූයේ - ආවරණ විරහිත වූයේ, අපපටිච්ඡන්තං යනු මතුයෙහි නොවසන ලද්දේ, එය ආවෘත හෙයින් විවටංයි. නොවැසුණු හෙයින් පාකටංයි. තිරොභාවං යනු දෙකක් අතර භාවය කරයි. නොවැසුණේම එම ආවරණයෙන් පිහිනංයි. ප්‍රතිච්ඡන්ත වූයේ, එම වැසීමෙන්. යටිකුරු වූයේ වෙයි. ආකාස කසිණ සමාපතතියා යනු

පරිවේෂදාකාස කසිණයෙහි උපදවන ලද වතුර්ථධාන සමවතෙහි, ලාභී යනු එම ලාභය ඔහුගේ ඇත්තේනුයි ලාභියි. අපරිකබ්තෙක යනු කිසිවකින් හාත්පස ප්‍රාකාර ආදියෙන් වට නොකරන ලද පෙදෙසෙහි, මෙහි ආකාස කසිණයම කියන ලද හෙයින් එහි වඩන ලද්දා වූම ධ්‍යානය ආකාස කසිණයට ප්‍රත්‍යය වේ. අනෙකක් නොවේයයි දතයුතුය. මතු ආපො කසිණාදීන්හිද එය අරමුණුකොටම වූ ධ්‍යානය දතයුතුය. අනෙකක් නොවේ. පෘථුවිය ආවර්ජනා කෙරේද? දිය ආවර්ජනා කෙරේද? ආකාසය ආවර්ජනා කෙරේද? ප්‍රකෘති පෘථුවි, දිය ආකාසයන් ආවර්ජනය කෙරේ. අනතලිකෙක යනු එම අභසට පෘථුවියෙහි සිට දුර ආකාසභාවය දක්වයි. වතු සූර්ය පිරිමැදීමෙහි කසිණ නියමය නොකොට 'චිත්ත වයිප්‍රාප්ත සෘද්ධිමතා' යැයි අවශේෂයෙන් කියන ලද හෙයින් මෙහි කසිණ සමාපත්ති නියමයක් නැතයයි දතයුතුය. නිසිනනකොවා නිපනනකොවා යනු හුන්, වැදහොත්යයි මේවායින්ම අනෙක් ඉරියව් ද්වයයද යු.සේයි. හත්පාසෙ හොතු යනු අත්පසැ වේවා, (සමීපයෙහි) 'හත්පසෙස හොතු' යනුද පායයි. මෙය එසේ කරනු කැමැත්තහුගේ වශයෙන් යු.සේයි. මෙය වනාහි එහි ගොස්ද, අත දිගුකොටද (දීර්ඝභාවයට පත්කොට) ස්පර්ශ කරයි. ආමසනි යනු මදක් ස්පර්ශ කරයි. පරාමසනි යනු දැඩිව ස්පර්ශ කරයි. පරිමජ්ජනි යනු හාත්පසින් ස්පර්ශ කරයි. රූපගතං යනු අත්පසැ සිටි රූපයමය. දූරෙපි සනතිකෙ අධිධානි යනු පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට දුර පිහිටි දෙව්ලොව හෝ බඹලොව සමීපයෙහි වේවායි ආවර්ජනා කරයි. ආවර්ජනය කොට, පරිකර්මකොට නැවත සමවැද, නැගිට සමීපයෙහි වේවායි ඤාණයෙන් අධිෂ්ඨාන කරයි. සමීපයෙහි වේ. සෙසු පදයන්හිද එම ක්‍රමයමැයි.

බඹලෝ යනු කැමැත්තහුට දුරස්ථය සමීප කිරීම කියා, බඹලෝ ගමනට අනුපකාර වූයේද, මෙම සෘද්ධියෙන් සමෘද්ධ වන විශේෂතා දක්වනුයේ, සනතිකෙපි යනාදිය වදාළහ. හුදෙක් ස්වල්ප කරණය, බොහෝ කරණයම නොවේ. මිහිරි නොවේ ආදීන්හිද යම් යම් දැයක් කැමැති වේද, එම සියල්ල සෘද්ධිමතාට සිද්ධ වේ. අනෙක් ක්‍රමයක්, දූරෙපි සනතිකෙ අධිධානි යනු දුර බඹලොව හෝ මිනිස්ලොව සමීපයෙහි අධිෂ්ඨාන කරයි. සනතිකෙපි දූරෙ අධිධානි යනු සමීපයෙහි වූ මිනිස්ලොව හෝ දුර බඹලොවද අධිෂ්ඨාන කරයි. බහුකමපි ථොකං අධිධානි යනු ඉදින් බ්‍රහ්මයෝ රැස්වූවාහු වෙත්ද? විශාල ආත්මභාව හෙයින් දර්ශන සීමාවද ශ්‍රවණ සීමාවද දුරුකෙරෙත්. දර්ශන සීමාවද ශ්‍රවණ සීමාවද එක්තැනක

හකුළුවා බොහෝවූයේද මද ලෙසින් අධිෂ්ඨාන කරයි. ථොකමපි බහුකනති අධිට්ඨාති යනු ඉදින් මහ පිරිවරින් යනු කැමැතියේ වේද? හුදෙකලා හෙයින් මද වූ තෙමේ බොහෝ ලෙසින් අධිෂ්ඨාන කොට, මහපිරිවරින් යේයයි මෙසේ මෙහි අර්ථය දතයුතුය. මෙසේ ඇතිකල්හි සිව්වැදැරුම් වූද එය බලිලෝ ගමනෙහි උපකාරී වේ. දිබ්බෙන් වකඛුනා තසස බ්‍රහ්මනො රූපං පසසති යනු මෙහි සිටියේ ආලෝකය වඩා, යම් බ්‍රහ්මයෙකුගේ රූපය දක්නා කැමැතියේ වේද දිව්‍ය වක්‍රසිත් එම බ්‍රහ්මයාගේ රූපය දකියි. මෙහිම සිටියේ දිව්‍ය ශ්‍රෝතධාතුයෙන් බ්‍රහ්මයාගේ කථාකරන ශබ්දය ශ්‍රවණය කරයි. චේතෝපරිය ඤාණයෙන් එම බ්‍රහ්මයාගේ සිත දනියි. දිසසමානෙන යනු ඇසින් පෙනෙන කාය වසෙන විතතං පරිණාමෙති යනු රූපකායයාගේ වශයෙන් සිත වෙනස් කරයි. රූප කායසස වසෙන පරිණාමෙති යනු පාදකධ්‍යාන සිත ගෙන කයෙහි ආරෝපණය කරයි. සැහැල්ලු සංඥාව, ඉක්මනින් ක්‍රියා කළ නොහැකි ගමන කායානුගතික කරයි. කායගමන ඉක්මනින් ක්‍රියා කළ නොහැකිය. අධිට්ඨාති යනු ඊටම පර්යාය වචනයි. පිහිටුවයි යන අර්ථයි. සුඛ සඤ්ඤාඤාච ලහු සඤ්ඤාඤාච ඔක්කමිත්වා යනු පාදක ධ්‍යානාරම්භණ සෘද්ධි සිතින් එකට හටගත්, සුවසංඥාවටද, සැහැල්ලු සංඥාවටද, බැස, පිවිස, ස්පර්ශකොට, පැමිණ, සුව සංඥාව නම් උපේක්‍ෂා සම්ප්‍රයුක්ත සංඥාවයි. උපේක්‍ෂාව වනාහි ශාන්තයැයි, සුවයැයි යු.සේයි. එම සංඥාවම නිවරණයන්ගෙන්ද, විතර්කාදී විරුද්ධතාවන්ගෙන්ද මිදුණු හෙයින් සැහැල්ලු සංඥාවයැයි දතයුත්තාහ. එයට බැසගත්තහුගේ මව්පියන් නිසා හටගත් ශරීරයද කපු පුළුන්පොදක් මෙන් සැහැල්ලු වේ. හෙතෙම මෙසේ වාතයෙහි දමන ලද කපුපුළුන් පොදක් මෙන් දක්නා ලැබෙන සිරුරින් බලිලොව යේ. මෙසේ යනුයේද, ඉදින් කැමැති වේද, පෘථුවි කසිණ වශයෙන් අහසෙහි මාර්ගයක් නිර්මිත කොට පියවර තබමින් පාගමනින් යේ. ඉදින් කැමැති වේද? අහසෙහි පෘථුවි කසිණ වශයෙන්ම, පියවරින් පියවර නෙළුම් මල බැගින් නිර්මිතකොට, නෙළුම් මලක් මලක් පාසා පියවර තබනුයේ පාගමනින් යේ. ඉදින් කැමැති වේද, වායෝ කසිණ වශයෙන් වාතය අධිෂ්ඨානකොට පුළුන් පොදක් මෙන් වායුවෙන් යේ. තවද ගමන් කරනු කැමැත්තම මෙහි ප්‍රමාණවත්ය. ගමන් කරනු කැමැත්තෙන් මෙසේ කළ විත්තාධිෂ්ඨාන ඇතියේ අධිෂ්ඨාන වේගයෙන් විසිකළ එය දුනු වේගයෙන් විසිකළ හියක් මේ දෘශ්‍යමානව යේ.

විතතවසෙන කායං පරිණාමෙති යනු කර්මකාය ගෙන පාදකධ්‍යාන

සිතෙහි නංවයි. සීඝ්‍ර ගමන් සහිත සිත අනුව යන ලෙස කරයි. සිතෙහි ගමන වනාහි සීඝ්‍ර වේ.

සුඛ සංඝරක්ඛණය ලහුසංඝරක්ඛණය ඔකකම්භවා යනු රූපකායාරම්මණ සෘද්ධි සිතෙන් හටගත් සුව සංඥාවද සැහැල්ලු සංඥාවද, සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දතයුතුය. මෙය වනාහි සිතේ ගමනම වේ. මෙසේ අදෘශ්‍යමාන සිරුරින් ගමන් කරන්නා වූ මෙනෙමේ, කිමෙක්ද, ඔහුගේ අධිෂ්ඨාන චිත්තයෙහි උත්පාදකෂණයෙහි යේද? නොහොත් ස්ථිති කෂණයෙහි භංගකෂණයෙහිදැයි කී කල්හි ත්‍රිවිධ කෂණයන්හි යේයයි තෙරහු කිහු. කිමෙක්ද හෙතෙම තෙමේ යේද? නිර්මිතය යවයිද? කැමැති පරිදි කරයි. මෙහි වනාහි මොහුගේ ස්වයං ගමනම ආයේය. මනෝමයං යනු අධිෂ්ඨාන මනසින් නිර්මිත හෙයින් මනෝමයංයි. සබ්බංග පච්චංගං යනු සියලු අංගප්‍රත්‍යංගයෙන් යුත්, අභිනිජ්‍යයං මෙය වක්‍ෂු ප්‍රෝතාදීන්ගේ පිහිටීම් වශයෙන් යු.සේයි. නිර්මිත රූපයෙහි වනාහි ප්‍රසාදය නම් නැත. 'ඉදින් ඒ සෘද්ධිමත්හු සක්මන් කෙරෙත්ද? නිර්මිතයද එහි සක්මන් කරයි යන ආදී සියල්ල ශ්‍රාවක නිර්මිතය සඳහා යු.සේයි. බුද්ධ නිර්මිතය වනාහි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ යම් යම් දැයක් කරන්ද? එයද එය කරන්. භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සිත වශයෙන් (අනුව) අන් දැයද කරති.

ධූමායනි පජ්ජලනි යනු තේජෝ කසිණ වශයෙනි. ධම්මං භාසති ආදී ත්‍රයය නියම නොකොට යු.සේයි. සනතිට්ඨති යනු එක්වැ සිටී. සලලපති යනු එක්වැ කථා කරයි. සාකච්ඡං සමාපජ්ජති යනු ඔවුනොවුන්ට උත්තර ප්‍රතිඋත්තරදීම් වශයෙන් කථාකරයි. මෙහිද යම් ආකාර වූ එම සෘද්ධිමත්හු, මෙහිම සිටියාහු දිවැසින් රූපය දකිති. දිව්‍යශ්‍රෝත ධාතුයෙන් ශබ්දය ශ්‍රවණය කරයි. චේතෝපරිය ඤාණයෙන් සිත දැනගනී. යම් ආකාර වූ හෙතෙම මෙහිම සිටියේ එම බහුහු සමග සිටියි. කථාබහ කරයි. සාකච්ඡාවට පිවිසේ. යම් ආකාර වූ ඔහුගේ දුරින් යමක් වේද? සම්පයෙහි වේවායි අධිෂ්ඨාන කරයි යන ආදී වූ අධිෂ්ඨානයද යම් ආකාර වූ හෙතෙම දෘශ්‍යමාන වූ හෝ අදෘශ්‍යමාන වූ හෝ කයින් බහිලොව යේ. මෙනෙකින් කයින් වසයෙහි නොපවත්වයි. එම බහුහුගේ පෙරැටුයෙහි රූපය නිර්මිත කරයි යන ආදී ක්‍රමයෙන් කියන ලද නියමයන්ට පැමිණේ. මෙනෙකින් කයින් වසයෙහි පවත්වයි නමැ. සෙස්ස කයින් වසයෙහි පැවැත්වීමෙහි පූර්වභාග දැක්වීම සඳහා යු.සේයි. මෙය අධිෂ්ඨාන සෘද්ධියයි.

විකුර්වණ සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි සිඬි භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ශ්‍රාවක නිර්දර්ශනය විකුර්වණ සෘද්ධියෙහි කාය සාක්ෂි පුද්ගල නිර්දර්ශය සඳහා යුක්තය. එයද දක්වනුයේ පළමුව බ්‍රහ්මලොකෙ ධීතො සහසසී ලොකධාතුං සරෙ විඤ්ඤාපෙසී යයි ඉතාමත් ආශ්චර්ය අද්භූත වූ, සහස්‍ර ලෝකධාතූන්හි ශබ්ද ශ්‍රවණ අධිෂ්ඨාන සෘද්ධිය දැක්වීය. දැන් එම වස්තූයෙහි මනාකොට දැක්වීම සඳහා මෙය යුක්තය. මෙම කල්පයෙන් නිස්ඵක්වන කල්පයෙහි, සිඬි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ අනතුරු ජාතියෙන් තුසිත පුරයෙන් වුවම අරුණවතී නගරයෙහි අරුණවත රජුගේ ප්‍රභාවතී නම් මෙහෙසියගේ කුසෙහි ඉපිද, මුහුකුරාගිය නැණැතියාහු මහබිනික්මන් නික්ම බෝමැඩදී සර්වඥතාඥානය ප්‍රතිවේධකොට, පවත්වන ලද උතුම් දම්සක් ඇතිසේක් අරුණවතී නුවර ඇසිරිකොට වෙසෙන්නාහු එක් දිනක් උදෑසනම සිරුරු පිළිදැගුම් කොට මහබික් සගන පිරිවරන ලදසේක් අරුණවතියෙහි පිඬු පිණිස පිවිසෙන්නෙමියි නික්ම, විහාර දොර කොටු සමීපයෙහි සිටිසේක් අභිභූ නම් අගසව් ඇමතු සේක. හික්ෂුට අරුණවතියෙහි පිඬු පිණිස පිවිසෙන්නට කල්වේලා වැඩියි. එහෙයින් යම්තැනක එක්තරා බඹලොවක් වේද, එහි එළඹෙන්නෙමු. දෙසු පරිදි 'මහණෙනි, ඉක්බිති සිඬි භාග්‍යවත් අරහත් සමාසක් සම්බුදුරජ අභිභූ හික්ෂුට ආමන්ත්‍රණය කළේය. යමු, බ්‍රාහ්මණය, එක්තරා බඹලොව යම්තැනෙක්හිද එහි එළැඹෙන්නෙමු. මහණෙනි, එසේය ස්වාමීනියි අභිභූ හික්ෂුට සිඬි භාග්‍යවත් අරහත් සමාසක් සම්බුදුරජුන්ට පිළිවදන් දිනි. මහණෙනි, ඉක්බිති සිඬි භාග්‍යවතුන් වහන්සේද අභිභූ හික්ෂුටද එක්තරා බ්‍රහ්මලෝකයක් යම්තැනෙක්හිද එහි එළැඹුණහ. එහි මහබඹු සමාසක් සම්බුදුරජුන් දැක සිතූටු සිතැතියේ, පෙරගමන්කොට බ්‍රහ්මාසනය පනවා දුන්නේය. තෙරුන්ටද සුදුසු අසුනක් පැනවීය. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ පැනවූ අස්තෙහි වැඩහුන් සේක. පෙරහුද තමාට පැණැටු අස්තෙහි වැඩහුන් සේක. මහබඹුද දශබ්බධාරීන් වැඳ එක්ත්පස්හි හිඳගත්හ. එහෙයින් කීහ: මහණෙනි, එකල්හි සිඬි භාග්‍යවත් අරහත් සමාසක් සම්බුදුරජු, අභිභූ හික්ෂුට ඇමතුහ. බ්‍රාහ්මණය, ඒ බ්‍රහ්මයාටද, බ්‍රහ්ම පිරිසටද, බ්‍රහ්ම පිරිසට අයත් පුද්ගලයන්ටද දැහැමි කර්ම වැටහේවා. (දම් දෙසාවා) මහණෙනි, එසේය ස්වාමීනියි අභිභූ හික්ෂුට සිඬි භාග්‍යවත් අරහත් සමාසක් සම්බුදුරජාණන් වහන්සේට පිළිවදන් දී, බ්‍රහ්මයාටද බ්‍රහ්ම පිරිසටද, බ්‍රහ්ම පිරිසට අයත් අනෙක් පුද්ගලයන්ටද දැහැමි කර්මවක් වදාළේය. තෙරහු දැහැමි කර්ම කරන කල්හි බඹගණ, බොහෝ කලෙකින් අප ශාස්තෘන් වහන්සේගේ බ්‍රහ්ම ලෝකාගමනය ලදිමු. මේ හික්ෂුට ශාස්තෘන් වහන්සේ අත්හැර දැහැමි කර්ම ඇරැඹියයි දොස් කිහි.

ශාස්තෘන් වහන්සේ ඔවුන්ගේ නොසතුටු සිත් ඇති බැව් දැන අභිභූතික්ෂුට්ව මෙයි වදාළ සේක. බ්‍රාහ්මණය, බ්‍රහ්මයාද, බ්‍රහ්ම පිරිසද, බ්‍රහ්ම පිරිසට අයත් අනෙක් පුද්ගලයෝද දොස් කියති. එසේනම් බ්‍රාහ්මණය ඔබ වැඩිපුර සංවේගයට පත්කරව'යයි තෙරහු ශාස්තෘන් වහන්සේගේ වචනය පිළිගෙන නොයෙක් ආකාර සෘද්ධි විකූර්වණ කොට දහසක් ලෝදා, හඬින් අවබෝධ කරවනුයේ,

ආරහථ නිකබ්මථ - යුඤ්ජථ බුද්ධසාසනෙ
ධුනාථ මච්චුනො සෙනං - නලාගාරංව කුඤ්ජරො

යො ඉමසමිං ධම්ම විනයෙ - අපපමනෙතා විහෙසසති
පහාය ජාති සංසාරං - දුක්ඛසසනතං කරිසසති

යන මෙම ගාථා ද්වයය වදාළේය.

බුදු සස්තෙහි ප්‍රධන් වීර්යය අරඹවු. ගිහිගෙය හැර නික්මෙවු. ප්‍රතිපත්තීන්හි යෙදෙවු. ඇතෙකු බටලියෙන් තැනූ ගෘහයක් විනාශ කරන්නාක් මෙන් ක්ලේශමාරයන් විනාශ කරවු.

යමෙක් මෙම ධර්මවිනය සංඛ්‍යාත සාසනයෙහි අප්‍රමාදව (ධ්‍යාන භාවනාවන්හි) වෙහෙසී ක්‍රියා කරන්නේද, ඔහු සසර ඉපැන්ම දුරුකොට දුක් කෙළවර කරන්නේය.

කුමක්කොට තෙරහු සහසී ලෝකධාතුව හඬින් අවබෝධ කරවුද? (හැඟවීද) නීල කසිණයට සමවැද නැගිට අභිඥා ඥානයෙන් දහසක් සක්වළ හැමතැන අඳුර පැතිරවූහ. ඉක්බිති මෙම අධිකාරය කුමක්දැයි සත්ත්වයින්ට සිතාබැලීම් උපන් කල්හි ආලෝක කසිණයට සමවැද නැගිට ආලෝකය දැක්වූහ. මෙම ආලෝකය කවරෙක්දැයි සොයනවුන්ට තමා දැක්වූහ. දහසක් සක්වළ දෙව් මිනිස්සු ඇදිලිබැඳ තෙරුන්ම නමස්කාර කරමින් සිටියහ. තෙරහු, 'මහජනයා ධර්මය දෙසන්නා වූ මාගේ ශබ්දය අසාවා'යි මෙම ගාථා වදාළහ. සියලු රැස්වූ පිරිස මැද හිඳ ධර්මය දෙසන්නාක් මෙන් ශබ්දය ශ්‍රවණය කරවූහ. ඔවුන්ට අර්ථයද ප්‍රකට වූයේය. එම අවබෝධ කරවීම (හැඟවීම) සඳහා සරෙන විඤ්ඤාපෙසි යයි යු.සේයි. ඔහු විසින් කරන ලද, නොයෙක් ආකාර සෘද්ධි විකූර්වණ සඳහා නැවත සොදිසසමානෙතපි යනාදිය යු.සේයි. එහි ධම්මංදෙසෙසි යනු පළමු

කියන ලද ආකාර සෘද්ධි විකූර්වණ දක්වමින් ධර්මය දේශනා කළේය. ඉක්බිති කියන ලද ක්‍රමය පරිදි ගාථා ද්වයය වදාරනුයේ හඬින් අවබෝධ කරවූයේ යයි දනවුතුය. දිසසමානෙනපි කායෙන යන ආදීන්හිද ඉත්ථමගුන ලක්ෂණයෙහි කරණ වචනයයි. මෙසේ වූ ශරීරය වියැයි අර්ථයි.

එම වස්තුව දක්වනුයේ, අනෙක් සෘද්ධිමතෙකුගේ විකූර්වණ සෘද්ධි කිරීමෙහි පිළිවෙළ දක්වනුයේ, සො පකතිවණණං විජහිතා යනාදිය වදාළහ. එහි සො යනු යට කියන ලද, පිළිවෙළින් මෘදු කර්මණ්‍ය කළ සිතැති එම සෘද්ධිමත් හික්මුව, ඉදින් විකූර්වණ සෘද්ධිය කරනු කැමැතිකියේ වේද? තමාගේ ප්‍රකෘති වර්ණය, පකතිවණණං ප්‍රකෘති සටහන විජහිතා කුමාර(ක) වණණං වා අත්හැර කුමාර සටහන් හෝ දක්වයි. කෙසේද? පෘථුවි කසිණාරම්මණ අභිඥාපාදක චතුර්ථ ධ්‍යානයෙන් නැගිට 'මෙබඳු කුමාරයෙක්' වෙමි'යි නිර්මිත කළයුතුය. කුමරකුගේ පෙනුම ආවර්ජනාකොට, කළ පරිකර්ම අවසානයෙහි නැවැත සමවැද නැගිට, 'මෙබඳු වූ නම් කුමාරයෙක් වෙමි'යි අභිඥා ඥානයෙන් අධිෂ්ඨාන කෙරේ. අධිෂ්ඨානය සමග කුමාරයෙක් වේ. විශුද්ධි මාර්ගයෙහි කසිණ නිර්දේශයෙහි පෘථුවි කසිණ වශයෙන් 'එකොපි හුතො බහුධාතොති' එකෙක්ව බොහෝ වෙයි. ප්‍රකට වූයේ -පෙ- මේ ආදිය (ඉටුවෙන්) සිදුවේ යයි යන වචනයෙන් මෙහි පෘථුවි කසිණාරම්මණ පාදකධ්‍යානය යෙදේ. එහිම අභිඥා නිර්දේශයෙහි විකූර්වණ සෘද්ධියෙහි පෘථුවි කසිණාදීන්හි එක්තරා අරමුණකින් නැගිට යැයි යුක්තය. එහිම, තමාගේ කුමාර සටහන් ආවර්ජනා කළයුතුයැයි යුක්තය. එය නාගාදි නිර්මාණයෙහි නොයෙදෙන්නාක් මෙහි. නාග සටහන් ආදී නිර්මාණයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. එහි නාගවණණං යනු සර්ප සටහන්, සුපණණ වණණං යනු ගුරුළු සටහන්, ඉන්ද්‍ර වණණං යනු සක් සටහන්, දෙව වණණං යනු සෙසු දෙවි සටහන්, සමුද්දවණණං මෙය ආපො කසිණ වශයෙන් සමෘද්ධි වේ. පතනිං යනු පාබළද, විවිධමපි සෙනාබ්‍යුහං යනු ඇත් ආදීන්ගේ වශයෙන් නොයෙක් ආකාර සෙන්මුළුදු, විශුද්ධි මාර්ගයෙහි වනාහි හස්තියෙකුද පෙන්වයි යනාදිය වනාහි මෙහි බාහිර හස්ති ආදීන්ගේ දර්ශන වශයෙන් යු.සේයි. එහි හස්තියෙක් වෙමි යි අධිෂ්ඨාන නොකොට, හස්තියෙක් වේවායි අධිෂ්ඨාන කළයුතුය. අශ්වාදීන්ගේද එම ක්‍රමයමැයි යු.සේයි. පියවි පැහැ සටහන් හැරපියා යයි කියන ලද මුල්පදයෙන්ද, විකූර්වණ සෘද්ධිභාවයෙන්ද විරුද්ධ වේ. පෙළෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් වනාහි ප්‍රකෘති පැහැ සටහන් අත්නොහැර, අධිෂ්ඨාන වශයෙන් අන්‍යයාට දර්ශනය අධිෂ්ඨාන සෘද්ධි නමැ. ප්‍රකෘති පැහැ සටහන්

අත්තර අධිෂ්ඨාන වශයෙන් තමාගේ අන්‍යාකාරයෙන් දර්ශනය විකුර්වණ සෘද්ධි නමැ.

මනෝමය සෘද්ධි ඥාණ නිර්දේශයෙහි, ඉමමහා කායා අඤ්ඤාං කායං අභිනිමිමිනාති යනාදීන්හි සෘද්ධිමත් භික්ෂුව මනෝමය සෘද්ධිය කරනු කැමැතිගේ, ආකාස කසිණාරම්මණ පාදක ධ්‍යානයෙන් නැගිට, තමාගේ රූපකය ආවර්ජනාකොට කියන ලද ආකාරයෙන්ම බෙනයක් වේවායි අධිෂ්ඨාන කරයි. බෙනයක් වේ. ඉක්බිති එහි අභ්‍යන්තරයෙහි පෘථුවි කසිණ වශයෙන්, අන්‍ය කයක් ආවර්ජනාකොට පරිකර්මකොට කියන ලද ආකාරයෙන්ම අධිෂ්ඨාන කරයි. ඔහුගේ අභ්‍යන්තරයෙහි අත් කයෙක් වේ. හෙතෙම එය මුඛයෙන් උදුරා පිටත තබයි. එම කරුණ උපමාවකින් ප්‍රකාශ කරනුයේ සෙය්‍යරාපි ආදිය වදාළහ. එහි මුඤ්ජම්භා යනු මුඤ්ජ තෘණයෙන්, ඊසිකං පවාහෙය්‍ය යනු ගොබය උදුරා දමන්නේය. කොසියා යනු කොපුවෙන්, කරණධා යනු කරඬුයෙන් පුරාණ සර්ප සැවයෙන් යන අර්ථයි. එහිද උදධරෙය්‍ය යනු සිතින්ම මෙහි ඉදිරිම දතයුතුය. සර්පයෝ නම් ස්ව වර්ගයෙහි සිටියාහු ලියක් අතර හෝ වෘක්ෂයක් අතර හෝ ආශ්‍රයකොට, සමෙන් ශරීරය අදිනා ප්‍රයෝග සංඛ්‍යාත ශක්තියෙන් සිරුර මනාසේ විකා කන්නාක් මෙන් පැරණි සම පිළිකුල් කරන්නාහු මෙම සිව් කරුණින් තුමුම සැව අත්හරිති. මෙහිද ගොබ ආදිය, මුඤ්ජ තණ ආදිය මෙන් සමාන වෙයි. එසේම මෙම මනෝමය රූපය සෘද්ධිමතා හා සියලු ආකාරයන්ගෙන් සමාන වූයේම වේයයි දැක්වීම සඳහා මෙම උපමා යු.සේයි. 'මනෝමය කයින් සෘද්ධියෙන් එළැඹියේය යන මෙහි අභිඥා මනසින් කළ කය මනෝමය කාය නමැ. එක්තරා මනෝමය කයක් හටගන්නේය යන මෙහි ධ්‍යාන මනසින් උපන් කය ඒ මනසින් කළ හෙයින් මනෝමය කාය නමැ. මෙහි වනාහි අභිඥා මනසින් උපදවන ලද කය, එම මනසින් කළ හෙයින් මනෝමය කාය නමැ. මෙසේ ඇතිකල්හි අධිෂ්ඨාන සෘද්ධියෙන්ද, විකුර්වණ සෘද්ධියෙන්ද කළ මනෝමය කය නම් වේද? වේමය. මෙහි වනාහි ඒවාහි වෙන් වෙන්ව විශේෂයෙන්, විශේෂිතකොට, අධිෂ්ඨාන සෘද්ධියද, විකුර්වණ සෘද්ධියද යුසෙයින් අභ්‍යන්තර වශයෙන් නිර්මාණයම මනෝමය සෘද්ධි නමැ.

ඥාණ විපථාර සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, ඥාණයෙහි පැතිරීම් වේගය මොහුට ඇත්තේනුයි ඥාණ විපථාරායි. මෙහිද සප්ත අනුපස්සනා

වශයෙන්ම සෘද්ධිය ඉදිරිපත්කොට සෙස්ස අර්හත් මාර්ගය තෙක් සංකෂ්ප කරන ලදැයි දතයුත්තාහ.

ආයසමතො බක්කුලසස ඤාණ විපථාරා ඉද්ධි යනාදීන්හි බක්කුල තෙර, කුල ද්වයයෙක්හි වැඩුණු හෙයින් මෙසේ ලද නම් ඇතියේ, පූර්ව බුදුවරුන් කෙරෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇතියේ, පුණ්‍ය සම්පතීන් යුත් තෙරය.

හෙතෙම වනාහි මහා සම්පත් අනුභව කරනුයේ දෙව් මිනිසුන් අතර සැරිසරනුයේ, අපගේ දශබලධාරීන් වහන්සේගේ ඉපැන්මට ප්‍රථමයෙන්ම කොසඹෑනුවර සිටු කුලයෙහි උපන්නේය. ඔහු උපන් වේලායෙහි යහපත උදෙසා මහපිරිවරින්, යමුනාවට ගෙනගොස් පිරිවර සහිත කිරිමව්වරු කිහිපදෙනෙකු, මතුපිම් වශයෙන් ජලක්ඛියා කරවති. නභවති. එක් මහා මත්ස්‍යයෙක් මා විසින්, මොහු හඤ්ඤාය කළයුතුයැයි හඟිමින් මුව විවරකොට එළැඹියේය. කිරි මව දරුවා අත්හැර පළා ගියාය. මහා මත්ස්‍යයා ඔහු ගිල දැමීය. පින්වත් සත්ත්ව තෙමේ යහන්ගැබට පිවිස වැදහොත්තාක් මෙන් කිසි දුකකට නොපැමිණියේය. මත්ස්‍යයා ළදරුවාගේ පුණ්‍ය තේජසින්, රත්වූ කබලක් ගිලින ලද්දාක් මෙන් දැවෙනුයේ වේගයෙන්, තිස් යොදුනක් ගොස්, බරණැස්වැසි මත්ස්‍ය බන්ධකයෙකුගේ දැලට පිවිසියේය. මත්ස්‍යයා දරුවාගේ තේජසින් දැලෙන් ඉවත්කළ සැණින් මළේය. මත්ස්‍ය බන්ධකයෝ මත්ස්‍යයා සම්පූර්ණයෙන්ම කඳ කුළින් ගෙන දහසකට දෙමුයි නුවර සැරිසරන්නාහු අසුකෝටියක් ධනය ඇති අපුත්‍රක සිටුහුගේ දොරකඩට ගොස් සිටුහාර්යාවට එක් කහවණුවකට දුන්හ. ඕ එය තමාම පුවරුයෙහි තබා පිටතින් පලන්නී මත්ස්‍ය කුසෙහි රන්වන් ළදරුවෙකු දැක 'මත්ස්‍ය කුසින් මා විසින් පුතෙක් ලද්දේයයි' නදකොට ළදරුවා රැගෙන රජුගේ සම්පයට ගෙනවුත් ඒ කරුණ දැන්වූවාය. රජතෙමේ පින්වත් ළදරුවෙකි. ඔහු පෝෂණය කරවයි කීය.

අනෙක් සිටු කුලයද, එම පුවත අසා, එහි ගොස් අපගේ පුත්‍රයා යැයි ළදරුවා ගත්ට විවාද කළේය. දෙදෙනම රජකුලයට ගියහ. රජතෙමේ දෙදෙනාටම අපුත්‍රක කරන්ට නොහැක. දෙදෙනාටම උරුම වේවායි කීය. එතැන්පටන් කුලද්වයයම ලාභයෙන් යසසින් අග්‍රප්‍රාප්ත විය. එම දෙකුලෙහි වැඩුණු හෙයින් බක්කුල කුමාරයැයි නම් කළහ.

වැඩිවිය පත් ඔහුට නගර ද්වයයෙහිම ප්‍රාසාද ක්‍රයය බැගින් කරවා නාට්‍ය කණ්ඩායම් පිහිටවූහ. එක් නගරයක සිව්මස බැගින් වාසය කරයි. එහි එක් නගරයක සිව්මසක් වාසය කළහුට පහුරු නැව්හි මණ්ඩපයක් කරවා, එහි ඔහු නාට්‍ය කණ්ඩායම් සමග නංවා මහත් සැප අනුභව කරනුයේ, දෙමසකින් අනෙක් නාට්‍ය කණ්ඩයම මාර්ගයෙහි අඩක් ගෙනයත්. අනෙක් නගරවාසීහු නාට්‍ය කණ්ඩයම් දෙමසෙකින් මාර්ගයෙහි අඩක් පැමිණියේ වන්නේයයි එසේම පෙරගමන් කොට, දෙමසෙකින් තම නුවරට ගෙන එති. අනෙක් තළු කණ්ඩායම මධ්‍යයෙහි නැවැති තම නුවරටම යෙත්. එහි සිව්මසක් වැස එම ක්‍රමයෙන්ම නැවත අනෙක් නුවරට යෙත්. මෙසේ සම්පත් අනුභව කරන්නා වූ ඔහුට අසූවස් සම්පූර්ණ විය. එසමයෙහි අප බෝසත් තෙමේ සර්වඥතාවයට පැමිණ පවත්වන ලද උතුම් දම්සක් ඇතියේ, අනුක්‍රමයෙන් වාරිකායෙහි සරනුයේ කොසඹූ නුවරට වැඩියේය. බරණැසයයි මජ්ඣිම භාණකයෝ කියති. බක්කුල සිටුතෙමේද දශබලධාරීන් වහන්සේ වැඩම කළහයි අසා, බොහෝ සුවඳ මල් ගෙන ශාස්තෘන් වහන්සේ සම්පයට ගොස් ධර්මකථා ශ්‍රවණයකොට ලද ශ්‍රද්ධා ඇතියේ පැවිදි විය. ඔහු සන්දිනක්ම පෘථග්ජනව සිට අටවන අරුණෝදයෙහි ප්‍රතිසම්භිදා සහිතව අර්හත්වයට පැමිණියේය. එකල්හි දෙනගරයන්හි ආශ්‍රයකොට පළපුරුදු මාගම්හු තම කුල ගෙවල්වලට අවුත් එහිම වසමින් සිටුරු කරවා යැවූහ. තෙරහු එක් අඩමසක් කොසඹූ නුවරවාසීන් විසින් යැවුණු සිටුරු පරිභෝග කරති. එක් අඩමසක් බරණැස්වාසීන්ගෙන් යැයි එම ක්‍රමයෙන්ම දෙනගරයන්හි යම් යම් දැයක් උසස්ද? එය තෙරුන්ටම ගෙන එනු ලැබේ. පැවිදි වූවා වූද ඔහුගේ අසූ වර්ෂයෝ සුවයෙන්ම ගතවූවාහුය. දෙඅයුරින්ම වාසය තුළ මොහුට මොහොතක් ප්‍රමාණ වූද අල්පමාත්‍ර වූද ආබාධයක් නූපත් වීරුය. හෙතෙම පැසුළු යම් කලැ, බක්කුල සූත්‍රාන්තය දේශනාකොට පිරිනිවන් පෑයේය. මෙසේ මත්ස්‍ය කුසෙහි නිරෝගීභාවය ආයුෂ්මත් බක්කුල පශ්චිම භවිකයාගේ, එම ආත්මභාවයෙන් ලැබිය යුතු අර්හත් ඤාණානුභාවයෙන් නිපත් හෙයින් ඤාණ විපථාර සෘද්ධි නම්. සුවරිත කර්ම ඵලප්‍රාප්ත, ප්‍රතිසම්භිදා ඤාණයෙහි ආනුභාවයෙනැයි කියති.

සංකිවච්ඡෝරොපි සංකිවච්ච තෙරහුද, පෙර කළ පිනැතියාහු, දම් සෙනෙවි සැරියුත් තෙරහුගේ, උපස්ථායක සැවැත්නුවර ධනාඤ්‍ය කුල දියණියකගේ කුස පිළිසිඳ ගත්හ. ඔහු කුසඔත් කල්හි ඔී එක් ව්‍යාධියකින් එකෙණෙහිම කළුරිය කළාය. ඇයගේ ශරීරය දවනු ලබන කල්හි ගැබ්මස

හැර සෙසුමස් දැවුණේය. ඉක්බිති ඇයගේ ගර්භමාංශය චිත්තයෙන් බහා දෙතුන් කැනෙකිනි හුල්වලින් හිල්කළහ. හුල් කෙළවර දරුවාගේ ඇස් කොණ ස්පර්ශ කළේය. මෙසේ ගැබ්මස වීද, අඟුරු රැසෙහි බහා, අඟුරු වලින්ම වසා ගියහ. ගැබ්මස දැවීණි. අඟුරු මතුයෙහි රන් ප්‍රතිමාවක් සමාන ළදරුවා, නෙළුම් මල අභ්‍යන්තරයෙහි වැදහොත්තාක් මෙන් වූයේය. පශ්චාත්මික සත්ත්වයාට මහමෙරින් මැඩගෙන යනු ලබන්නේද, අර්භත්වයට නොපැමිණ දිව්‍යය වීමනම් නොමැත. දෙවන දින, චිත්තය නිවන්තෙමුයි පැමිණි පුඟුලෝ, එසේ හොත් ළදරුවා දැක ආශ්චර්ය, අද්භූත සිත් හටගත්තාහුය. ළදරුවා ගෙන නුවරට ගොස් නිමිති කියන්නවුන් විවාළහ. නිමිති කියන්නෝ, ඉදින් මෙම ළදරුවා ගිහිගෙයි වාසය කරන්නේද? සත්වන කුල පරපුර තෙක් ඤාතිහු දුගී වන්නාහුය. ඉදින් පැවිදි වන්නේද, මහණුන් පන්සියයක් විසින් පිරිවරන ලද්දේ හැසිරෙන්නේ යයි කිහ. මිත්තණිය එම ළදරුවා (වැඩිය) පෝෂණය කළේය. ඤාතිහුද වැඩුණු කල්හි අපගේ උත්තමයාගේ සම්පයෙහි පැවිදි කරවන්නෙමුයි පෝෂණය කළහ. හෙතෙම සත් වස් කල්හි, නුඹ මව්කුසෙහි වසන කල්හි නුඹගේ මව කඵරිය කළාය. ඇයගේ සිරුර දවන කල්හිද නුඹ නොදැවීණියි ළමයින්ගේ කර්ම අසා, මම වනාහි මෙබඳු වූ බියකින් මිදුණෙමි. මගේ ගෘහවාසයෙන් කවර ප්‍රයෝජනයක්ද? පැවිදිවන්නෙමි යි ඤාතීන්ට සැල කළේය. ඔවුහු යහපත දරුව යැයි ඔහු දම්සෙනෙවි සැරියුන් තෙරුන්ගේ සම්පයට ගෙන ගොස්, ස්වාමීනි, මොහු පැවිදි කරනු මැනවැයි දුන්හ. තෙරහු තව පඤ්චක කර්මස්ථානය දී පැවිදි කරවූහ. හෙතෙම හිස මුඩුකරන ස්ථානයෙහිදීම ප්‍රතිසම්භිදා සහිතව අර්භත්වයට පැමිණියේය. පිරිපුන් වස් ඇතියේ, උපසම්පදාව ලැබ දසවස් වී පන්සියයක් හික්කු පිරිවර සහිතව හැසිරුණේය. මෙසේ කියන ලද ආකාරයෙන්ම දර සැයෙහි නිරෝගභාවය, ආයුෂ්මත් සංකීර්ණ තෙරුන්ගේ ඤාණ විපථාරා සෘද්ධි නමැ.

භූතපාලකෝරොපි භූතපාල තෙරහුද පූර්වතේතු සම්පන්නයෙකි. ඔහුගේ පියා රජගහනුවර දිළිඳු මිනිසෙකි. හෙතෙම එම දරුවා රැගෙන දර සඳහා ගැලෙන් කැලයට ගොස් (ගැලම ප්‍රමාණවත්) දර බරක්කොට සවස නුවර දොර සම්පයට පැමිණියේය. ඉක්බිති මොහුගේ ගොත් පුගලය ගැල අත්හැර නගරයට පිවිසුණහ. හෙතෙම ගැල්මුල පුත්‍රයා හිඳුවා ගොනුන්ගේ පිය සටහන් අනුව යනුයේ, නගරයටම පිවිසියේය. ඔහුගේ නුවරින් නොනික්මුණු කල්හිම දොර වැසිණි. දරුවා මුළුරැස ගැල

යට වැදහෙව නිද්‍රාවට බටුයේය. රජගහනුවර ප්‍රකෘතියෙන්ම අමනුෂ්‍ය බහුලය. මෙය වනාහි සුසානස්ථානයට සමීප ස්ථානයකි. කිසිම යක්‍ෂයෙකුට පශ්චිම හවික එම දරුවාට, උපද්‍රවයක් කරන්ට නොහැකි වීය. හෙතෙම පසුකලෙකැ පැවිදිවී අරහත්වයට පත්ව භූතපාල තෙර නම් විය. මෙසේ නපුරු යක්‍ෂයින් හැසිරෙන්නා වූද ප්‍රදේශයෙහි කියන ලද ආකාරයෙන්ම නිරෝගිභාවය ආයුෂ්මත් භූතපාල තෙරුන්ගේ ඤාණවිපථාර සෘද්ධි නමැ.

සමාධි විපථාර සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, ආයසමනො සාරිපුත්තසස සමාධි විපථාරා ඉද්ධි යන ආදීන්හි ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරුන්ට, මහමුගලන් තෙරුන් සමග කපොත නම් ගිරිකඳුරෙහි වෙසෙන කල්හි, ආලෝකවත් රාත්‍රියෙහි අලුත ඉවත් කළ කෙස් සහිතව හුන් කල්හි, එක් දුෂ්ට යක්‍ෂයෙක්, සහාය යක්‍ෂයා විසින් වළකනු ලැබුයේද, හිසට පහරක් දුන්නේය. යමක ශබ්දය මේස ගර්ජනාවක් මෙන් වූයේද, මෙයද එවන් ආකාර විය. තෙරහු ඔහුගේ ප්‍රහරණ සමයෙහි සමවතට අර්පිතව හුන්නාහු වෙති. ඉක්බිති ඔහුට එම ප්‍රහාරයෙන් කිසි ආබාධයක් නොවීය. මේ එම ආයුෂ්මත්හුගේ සමාධි විපථාර සෘද්ධියයි (පැතිරීම).

දෙසු පරිදි, මා විසින් මෙසේ අසන ලදී. එක් සමයෙක්හි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, ලෙහෙහුන්ට අහර දෙන රජගහනුවර වේළුවනයෙහි වැඩ වාසය කරත්. එසමයෙහි වනාහි ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝද ආයුෂ්මත් මහමුගලන් තෙරණුවෝද කපොත නමැති ගිරි ගුහායෙහි වාසය කරති. එසමයෙහි වනාහි ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝ ආලෝකවත් රාත්‍රියෙහි, අලුත ඉවත්කළ කෙස්වලින් යුක්තව, අභ්‍යවකාශයෙහි එක්තරා සමාධියකට සමවැද වැඩහුන්නාහු වෙති. එසමයෙහි වනාහි මිත්‍ර දෙයක්‍ෂයෝ උතුරු දිසායෙන්, දකුණු දිසාවට කිසියම් කටයුත්තක් සඳහා යති. එම යක්‍ෂයෝ ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවන් ආලෝකවත් රාත්‍රියෙහි, අලුත ඉවත් කළ කෙසින් යුක්තව අභ්‍යවකාශයෙහි හුන්නහු දුටහ. දැක එක් යක්‍ෂයෙක් අනෙක් යක්‍ෂයාට මෙසේ කීයේය. යහළුව, මෙම ශ්‍රමණයාගේ හිසෙහි පහරක් දෙන්නට මට (සිතේ) වැටුනේ. මෙසේ කී කල්හි එම යක්‍ෂයා අනෙක් යක්‍ෂයාට මෙය කීවේය. අනවශ්‍යයි යහලුව, ශ්‍රමණයාට පහර නොදෙව. යහළුව, එම ශ්‍රමණ තෙමේ මහත් සෘද්ධි ඇත්තෙකි. මහානුභාව සම්පන්නය. උදාරය. දෙවනුවද වනාහි -පෙ- තෙවනුවද වනාහි එම යක්‍ෂයා, අනෙක් යක්‍ෂයාට මෙසේ කීයේය. යහළුව, මෙම ශ්‍රමණයාගේ හිසෙහි පහරක් දෙන්නට මට

(සිතේ) වැටුණේ. තෙවනුවද එම යක්‍ෂයා අනෙක් යක්‍ෂයාට මෙය කීයේය. අනවශ්‍යයි යහළුව, ශ්‍රමණයාට පහර නොදෙව. එම ශ්‍රමණ තෙමේ මහත් සෘද්ධි ඇත්තෙකි. මහානුභාව සම්පන්නය. උදාරය. ඉක්බිති එම යක්‍ෂයා අනෙක් යක්‍ෂයා ගණන් නොගෙන ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවන්ගේ හිසෙහි පහර දුන්නේය. එය විශාල ප්‍රහාරයක් වූයේය. තවද එම ප්‍රහාරයෙන් සත්රියන්, දොළොස්රියන් ප්‍රමාණ වූ, ඇතෙකු වුව කිඳු බස්වන්නේය. මහත් පර්වත කුටයක් හෝ පළන්නේය. ඉක්බිති එම යක්‍ෂයා දැවෙමි දැවෙමිසි එහිම මහ නිරය මැඩගෙන ගියේය. ආයුෂ්මත් මහ මුගලන් තෙරහු, එම යක්‍ෂයා විසින්, ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවන්ට පහරදෙනු ලැබීම පිරිසිදු, මානුෂිකත්වය ඉක්ම ගිය දිව්‍ය චක්‍රසින් දුටහ. ඉක්බිති ආයුෂ්මත් මහ මුගලන් තෙරහු, ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝ යම් තැනෙක්හිද, එතැනහි එළැඹියහ. එළැඹ ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරැන්ට මෙය කීහ. ඇවැත්නි ශාරිපුත්‍රය, ඔබගේ ඉවසීම කෙසේද? ඇවැත්නි ඔබගේ යැපීම කෙසේද? ඇවැත්නි මට ඉවසිය හැකිය. ඇවැත්නි මට යැපිය හැකිය. තවද මාගේ හිස මඳක් දුක්වේදනා සහිතය. ඇවැත්නි ශාරිපුත්‍රය ආශ්වර්යයකි. ඇවැත්නි ශාරිපුත්‍රය පුදුමයෙකි. ආයුෂ්මත් ශාරිපුත්‍ර තෙමේ කෙතරම් සෘද්ධිමත්ද? කෙතරම් මහානුභාවද? ඇවැත්නි ශාරිපුත්‍රය, මෙහි ඔබට එක්තරා යක්‍ෂයෙක් හිසෙහි ප්‍රහාරයක් දුන්නේය. එය කෙතරම් මහා ප්‍රහාරයක් වීද? තවද එම ප්‍රහාරයෙන් සත්රියක් හෝ රියන් දොළසක් වූ ඇතෙකු හෝ කිඳුබස්වන්නේය. මහත් පර්වත කුටයක් පළන්නේය. එසේද වුවත්, ආයුෂ්මත් සැරියුත් තෙරණුවෝ මෙසේ කීහ. ඇවැත්නි මොගගලලානය, මට ඉවසිය හැකිය. ඇවැත්නි, මොගගලලානය, මට යැපිය හැකිය. තවද මාගේ හිස මඳක් දුක්වේදනා සහිතයයි, ඇවැත්නි මොගගලලානය ආශ්වර්යයකි. ඇවැත්නි මොගගලලානය පුදුමයෙකි. ආයුෂ්මත් මහ මුගලන් තෙරණුවෝ යම්තැනෙක්හි යක්‍ෂයෙකුද දකිති නම් කෙතරම් මහර්ධිකද? කෙතරම් මහානුභාවද? අපි වනාහි දැන් පාංශු පිශාවයෙකුද නොදකිමු. භාග්‍යවතුන් වහන්සේ, විශුද්ධ මනුෂ්‍යත්වය ඉක්මගියා වූ, දිව්‍ය ශ්‍රෝත ධාතුයෙන්, එම දෙදතුමන්ගේ මෙම කථා සල්ලාපය ශ්‍රවණය කළ සේක. එකල්හි භාග්‍යවතුන් වහන්සේ එම කරුණ දැන එවේලෙහි මෙම ප්‍රීති වාක්‍යය වදාළ සේක.

යසස සෙලුපමං චිත්තං - ධීතං නානු කමපති

චිරතතං රජනියෙසු - කොපනියෙ න කුපපති

යසෙසවං භාවිතං චිත්තං - කුතො නං දුක්ඛමෙසසනීති

යමෙකුගේ පර්වතයකට උපමා කළහැකි සිත ස්ථිරව පිහිටියේ කම්පනය නොවේද? ඇල්ම කළයුතු දැහි නොඇලේද? කෝපවිය යුතු දැහි කෝප නොවේද? යමෙකුගේ මෙසේ වඩනා ලද සිත, කෙසේනම් දුකට පමුණුවන්නේද? මෙහිද 'කුතො නං දුක්ඛමෙසසති' කෙසේනම් දුකට පමුණුවන්නේද යන භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ වචනයෙන් එම ප්‍රභාරයෙන් කිසි ආබාධයක් නුවූයේය යන අර්ථකථා වචනය ඉතාමත් සමවේ. එහෙයින් 'තවද මාගේ හිස මඳක් දුක් සහිත'යයි කියන ලද වචනයෙන් දුක්වේදනා නොවේ. හිසෙහි අකර්මණ්‍යභාවය සඳහා දුක යැයි යු.සේයි. ලොවැ නිදුකින් පරිහරණය කරන්ට හැකිවීම සුව ස්වභාවයයි. දුකින් පරිහරණය කරන්ට හැකිවීම දුක් ස්වභාවයයි යු.සේයි. එම අකර්මණ්‍යතාව සමවතින් නැගීටී සමය හෙයින් වූයේයයි දතයුතුය. සමවතට සමවත් සමයෙහි එයද නොවන්නේය. 'වත්මනැ පාංශු පිශාවයෙකුදු නොදක්නෙමුයි දක්නට අසමර්ථ හෙයින් නොයුසේයි. අභිඥාවන්හි උත්සාහය අභාවයෙන් යුසේයි තෙරහු වනාහි පශ්චිම ජනතාව පෘථග්ජන සෘද්ධියෙහි සාරවත් යන හැඟීම් නොවෙත්වායි පශ්චිම ජනතාවට අනුකම්පා කරනුයේ බොහෝසෙයින් සෘද්ධිය පාවිච්චි නොකරත්.

පේර ගාථායෙහිද:-

නෙව පුබ්බ නිවාසාය - නපි දිබ්බසස වක්ඛනො
වෙනො පරියාය ඉද්ධියා - චුතියා උපපත්තියා
සොතධාතු විසුද්ධියා - පණ්ඩි මෙ නච්ජජති

සෘද්ධිවිධ, දිව්‍යශ්‍රෝත, වෙනොපරිය, පූර්වෙනිවාසානුස්මිති, චුතූපපාත, දිව්‍යවක්ඛ යනාදීන්හි මාගේ ප්‍රාර්ථනයක් නොමැත යයි. තෙරුන් විසින් තෙමීම අභිඥාවන්හි ප්‍රාර්ථනා අභාවය යු.සේයි. තෙරහු වනාහි සත්සැටක් ශ්‍රාවක පාරමී ඤාණයන්හි පරිපූර්ණත්වයට පත්වූහ.

සඤ්චිතපේරං සංජීව තෙර වනාහි කකුසද භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ සස්තෙහි දෙවන අගසව් වූයේ, නිරොධ සමවතට සමවන්නේ කච්චිය කළේයැයි සලකා, ගොපලු ආදීහු තෘණ, දර ආදිය එකතුකොට ගිනිලෑහ. තෙරුන්ගේ සිවුරෙහි අංශු මාත්‍රයක්වත් නොදැවිණි. මෙය මෙම ආයුෂ්මත්තූගේ අනුපූර්ව සමවත් වශයෙන් පැවැති සමට

ආනුභාවයෙන් නිපන් හෙයින් සමාධි විපථාර (පැතිරීම) සෘද්ධියයි. දෙසු පරිදි, පාපිෂ්ඨය එසමයෙහි වනාහි, කකුසද භාග්‍යවත් අර්හත් සමාක් සම්බුදුරජාණන් වහන්සේ ලොවැ උපන්නාහු වෙති. කකුසද භාග්‍යවත් අර්හත් සමාක් සම්බුදුරජාණන් වහන්සේට විධුර-සංජීව නමැති අග්‍ර, සොදුරු යුගලක් වූ, ශ්‍රාවක යුග්මයක් වූයේය. යම්කාක් වනාහි පාපිෂ්ඨය, මෙහි ආයුෂ්මත් විධුර හා යම් ඒ ධර්මදේශනයෙහි සම තත්වයට පත්වූ කිසි ශ්‍රාවකයෙක් කකුසද බුදුන්ට නොවීය. මෙම ක්‍රමයෙන් පාපිෂ්ඨයා ආයුෂ්මත් විධුරට විධුරයැයිම ව්‍යවහාරය හටගනි. පාපිෂ්ඨය ආයුෂ්මත් සඤ්ජීව, අරණ්‍යයට ගියේද, රුක්මුලට ගියේද, ශූන්‍යාගාරයට ගියේද, කරදරයකින් තොරව සංඥාවේදයිත නිරෝධයට සමවදියි. මෙය පෙර වූවකි. පාපිෂ්ඨය, ආයුෂ්මත් සංජීව එක්තරා රුක්මුලෙකැ සංඥා වේදයිත නිරෝධයට සමවැදි හුන්නේ වේ. පාපිෂ්ඨය, ගොපල්ලෝ, දෙනු ධකබලා ගන්නෝ, ගොවියෝ මගියෝ ආයුෂ්මත් සංජීව එක්තරා රුක්මුලෙකැ සංඥාවේදයිත නිරෝධයට සමවැද සිටින්නහු දුටහ. දැක ඔවුන්ට මෙබඳු සිතෙක් විය.

පින්වත්නි, ඒකාන්තයෙන් ආශ්වර්යයෙකි. පින්වත්නි, ඒකාන්තයෙන් පුදුමයෙකි. මෙම ශ්‍රමණ තෙමේ හුන්නේම කථර්ය කළේය. එහෙයින් ඔහු දවමු. ඉක්බිති පාපිෂ්ඨය, එම ගොපල්ලෝ, දෙනුන් ධකබලා ගන්නෝ, ගොවියෝ, මගියෝ, තෘණද, වියලි ලීදඬුද, ගොමද, එකතුකොට, ආයුෂ්මත් සංජීවගේ සිරුරෙහි රැස්කළේය. රැස්කොට ගිනි අවුළුවා ගියහ. ඉක්බිති පාපිෂ්ඨය, ආයුෂ්මත් සංජීව එම රාත්‍රියගේ ඇවෑමේ එම සමවතින් නැගිට, ගසා දමා, පෙරවරුයෙහි හැඳ පාසිවුරු ගෙන ගමෙහි පිඬු පිණිස පිවිසියේය. පාපිෂ්ඨය එම ගොපල්ලෝ දෙනුන් ධකබලා ගන්නෝ, ගොවියෝ, මගියෝ ආයුෂ්මත් සංජීව පිඬු පිණිස හැසිරෙන්නිහු දුටහ. දැක ඔවුන්ට මෙබඳු සිතක් විය. පින්වත්නි, ඒකාන්තයෙන් ආශ්වර්යයෙකි. පින්වත්නි ඒකාන්තයෙන් පුදුමයෙකි. මෙම ශ්‍රමණ තෙමේ හුන්නේම කථර්ය කළේය. ඒ මෙතෙමේ නැවත දිවි ලබන ලද්දේය. පාපිෂ්ඨය, මෙම ක්‍රමයෙන් ආයුෂ්මත් සංජීවට සංජීව යැයිම ව්‍යවහාරය හටගනි.

බාණුකොණ්ඩඤ්ඤපෙට්ඨරො බාණුකොණ්ඩඤ්ඤ තෙරහු ප්‍රකෘතියෙන්ම සමවත් බහුලය. හෙතෙම එක්තරා අරණ්‍යක රැයෙහි සමවතට සපැමිණ හුන්නේය. පන්සියයක් සොරහු භාණ්ඩ සොරකම්කොට යන්නාහු, දැන් අපගේ පියවර අනුව යන්නාහු නැතැයි විඩාහරිනු

කැමැත්තාහු භාණ්ඩ බහාතබන්තාහු මෙය කණුවෙක්යැයි හඟින්නාහු තෙරුන්ගේම මත්තෙහි සියලු භාණ්ඩ තැබූහ. විඩාහැර, යන ඔවුන්ගේ ප්‍රථමයෙන් තැබූ භාණ්ඩයෙහි, ග්‍රහණ කාලයෙහි පිරිසිදි කාලයාගේ වශයෙන් තෙරුහු සමාධියෙන් නැගිටියේය. ඔවුහු තෙරුන්ගේ චලන ආකාරය දැක බියවූවාහු කැගැසූහ. තෙරුහු උපාසකවරුනි, බිය නොවවු. මම හික්කුචක්මියි කීහ. ඔවුහු අවුත්, වැඳ තෙරුන් කෙරෙහි හටගත් ප්‍රසාදයෙන් පැවිදි වී පිළිසිඹියා සහිතව අර්හත්වයට පැමිණියහ. එතැන් පටන් තෙරුහු ධාණු කොණ්ඩඤ්ඤ තෙරයැයි නම වූයේය. මේ මෙහි භාණ්ඩ පන්සියයකින් වසාගෙන පැතිරසිටි එම ආයුෂ්මතුන්ට ආබාධ (පීඩා) අභාවය සමාධි විපථාර සෘද්ධියි.

උත්තරා උත්තරා උපාසිකාව වනාහි රජගහ නුවර මහා ධනවත් පුණණ සිටුහුගේ දියණියයි. ළමා කල්හිම මව්පියවරුන් සමග සෝවාන් ඵලයට පැමිණියාය. ඕ වියපත් වූවා රජගහනුවර සිටුහුගේ මහත් ඇවිටිලි කිරීම් මත ඔහුගේ මිරිසා දෘෂ්ටික පුත්‍රයාට දුන්නාය. ඕ බුද්ධ දර්ශනයට, ධර්ම ශ්‍රවණයට, බුද්ධප්‍රමුඛ හික්කු සංඝයාට දන් දෙන්නට, නොලබන්නී විපතට පත්ව, එම නගරයෙහිම සිරිමා නම් ගණිකාව කැඳවා අවකාශ ලබැනීම සඳහා පිය ගෘහයෙන් ගෙනඑන ලද, කහවණු පසළොස් දහසක් ඇයට දී, මෙම කහවණු ගෙන මෙම අඩමස සිටු පුත්‍රයාට සේවය කරවයි. ඇය ස්වාමියාට පමුණුවා තමා උපොසථංග අධිෂ්ඨානකොට මෙම අඩමස බුද්ධ දර්ශනාදීන් ලබන්නෙමියි තුටු මනසින් පවාරණය (අවසානය) තෙක් බුද්ධප්‍රමුඛ බික් සගන ආරාධනාකොට අඩමසක් දන් දුන්නාය. සවස් කාලයෙහි මුළුතැන්ගෙයි බාද්‍ය භොද්‍යාදීන් සංවිධාන කරයි. ඇයගේ ස්වාමියාද හෙට අවසන් දිනය යැයි සිරිමා සමග ජනේලය අසල සිට පිටත බලනුයේ, දහදියෙන් තෙත්ව අළුවලින් ගැවැසී, (වැගිරී) අගුරු දැලිවලින් තැවැරී එසේ හැසිරෙන්නා වූ ඇය දැක තම සම්පත් අනුභව නොකොට, අඥාන තැනැත්තිය කුසල් නම් කරයි යයි සිනාසුණි. උත්තරාවද ඔහු බලා පරලොව සඳහා අඥානයා කුසල් නොකරයි යයි සිනාසුණි. සිරිමාව, දෙදෙනාගේම එම ක්‍රියාව දැක මම ගෘහ ස්වාමියි හඟිනු ලබන්නී, ඊර්ෂ්‍යා ප්‍රකෘතිව උත්තරාවට කිපී දුකක් උපදවන්නෙමියි ප්‍රාසාදයෙන් බිමට බසියි.

උත්තරාවද එය දැන කුඩා පුටුවක හිඳ, ඇයට මෙමතී සිත පැතිරවීය. සිරිමා ප්‍රාසාදයෙන් බැස, මුළුතැන්ගෙට පිවිස, කැවුම් පිසින

විශාල හැන්ද පුරවා කකාරවන ලද ගිතෙල් ගෙන ඇයගේ හිසෙහි විසිරවුවාය. එය තෙළුම් කොළයක සිතල දිය දහරක් මෙන් ඉවතට පෙරළා දමා ගියේය. දාසිහු සිරිමාට අත්පාවලින් තළා බිම හෙළුන. උත්තරාව මෙෙහි දැහැනින් නැගිට දාසින් වළකාලිය. සිරිමා උත්තරා කමා කළාය. උත්තරාව හෙට ශාස්තෘන් වහන්සේ ඉදිරිපිටදී කමා කරවයි කියා, ඇය විසින් කායික වතාවත් යැදි හෙයින් වාඤ්ඡන සැකසීම පැවරුවාය. ඕ එය සම්පාදනය කොට තමාගේ පිරිවර පන්සියයක් ගණිකාවන් සමග සංඝයා සහිත ශාස්තෘන් වහන්සේ වළඳවා, යෙහෙළිය සමාවනු මැනැවැයි කියා, දෙවන දිනැ එසේ පැමිණියා වූ ගණිකාවන් සමග ශාස්තෘන් වහන්සේගේ බත්කිස අවසන්හි ශාස්තෘන් වහන්සේ වැද භාග්‍යවතුන් වහන්ස, අපරාධයක් කළෙමි. උත්තරාව මට කමා කරනු මැනැවැයි කීය. ශාස්තෘන් වහන්සේ උත්තරාව කමා කරවයි වදාළ කල්හි, භාග්‍යවතුන් වහන්ස කමා කරමි යි කී කල්හි 'අක්‍රෝධයෙන් ක්‍රෝධය දිනයි' ආදී වූ ධර්මය දේශනා කළ සේක. උත්තරා ප්‍රථමයෙන්ම ස්වාමියාද මාමලා හා නැන්දලාද ශාස්තෘන් වහන්සේ සමීපයට පැමිණවුවාය. දේශනාවසානයෙහි එම තිදෙනද සියලුම ගණිකාවෝද සෝවාන් ඵලයෙහි පිහිටියහ. මෙසේ උත්තරා උපාසිකාවගේ කකාරවන ලද ගිතෙලින් පීඩා අභාවය සමාධි විපථාර සෘද්ධියි.

සාමාවතී සාමාවතී උපාසිකාව නම් කොසඹූ නුවර උදෙන රජුගේ අගමෙහෙසියයි. එම රජුට පන්සියයක් බැගින් වන පරිවාර ස්ත්‍රීහු සහිත අගමෙහෙසිහු තිදෙනෙක් වූහ. ඇලා අතර සාමාවතිය හද්දිය නුවර හද්දිය සිටුහුගේ දියණියයි. පියා කළුරිය කළ කල්හි පියාගේ යහළු කොසඹූ නුවර සෝමිත සිටුහුගේ ගෘහයෙහි පන්සියයක් ස්ත්‍රී පිරිවරව වැඩුණාය. රජු විසපත් ඇය දැක හටගත් ඇල්ම ඇත්තේ තම ගෘහයට ගෙන ගොස් අභිෂේක ස්ථාන දුන්නේය. වණ්ඩ ප්‍රදෝෂන රජුගේ දියණිය වාසුල දත්තා නම් එක් මෙහෙසියකි. මාගන්දිය බමුණහුගේ දියණිය භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ පාද පරිවාරිකාව කොට පියා විසින් දෙනු ලබන්නේ,

දිසවාන තණහං අරතියං රගඤ්ච
නානොසි ඡන්දො අපි මෙථුනසමිං
කිමෙවිදං මුත්ත කරිස පුණණං
පාදාපි නං සමථුසිතුං න ඉවෙඡ ති

තෘෂ්ණා, රතී, රගා යන මරදෙව් දූවරුන් තිදෙන දක්නා ලදුවත් මෙඵ්ප්පනයෙහි කැමැත්තෙක් නොවීය. මුත්, අශූචි පිරුණු මෙය කිමෙක්ද? පාවලින්ද එය ස්පර්ශ කරන්ට නොකැමැත්තෙමියි

භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් වදාරන ලද ගාථාව අසා භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කෙරෙහි ක්‍රෝධ බැන්දාය. ඇයගේ මච්චියවරු මාගන්දිය සූත්‍ර දේශනාවසානයෙහි අනාගාමී ඵලයට පත්ව පැවිදිව අර්හත්වයට පැමිණියහ. ඇයගේ කුඩාපිය තෙමේ මාගන්දිය කොසඹූ නුවරට ගෙනගොස් රජුට දුන්නේය. ඔ රජුගේ එක් මෙහෙසියකි. ඉක්බිති, සෝෂිත සිටු, කුක්කුට සිටු, පාචාරික සිටු යන සිටුවරු තිදෙන ලොවැ තර්ථාගතොත්පත්තිය අසා, දෙවිරමැ ශාස්තෘන් වහන්සේගේ සම්පයට ගොස් දහම් අසා, සෝවාන් ඵලයට පත්ව අඩමසක් බුද්ධප්‍රමුඛ බික්සගතට මහදන් දී, කොසඹූ ගමනට, ආයාචනා කොට කොසඹූ නුවරට ගොස්, සෝෂිතාරාමය, කුකුටාරාමය, පාචාරිකාරාමයැයි තිදෙන, ආරාමත්‍රයයක් කරවා, පිළිවෙළින් එහි වැඩමකළ ශාස්තෘන් වහන්සේ පිළිවෙළින් එක් එක් දිනයෙහි, එක් එක් වෙහෙරෙහි වාසය කරවා, එකිනෙකා සංඝයා සහිත භාග්‍යවතුන් වහන්සේට මහදන් දුන්හ. ඉක්බිති ඔවුන්ගේ උපස්ථායක සුමන නම් මල්කරු, සිටුහුගෙන් ඉල්ලා සංඝයා සහිත ශාස්තෘන් වහන්සේ අනුභව කරවන්ට තම ගෘහයෙහි හිඳවීය. එකෙණෙහි සාමාවතියගේ සේවිකා බුද්ධත්තරා නම් දාසිය කහවණු අටක් ගෙන ඔහුගේ ගෘහයට ගියාය. හෙතෙම සංඝයා සහිත ශාස්තෘන් වහන්සේට වැළඳවීමට සහාය වෙවයි කීය. ඔ එසේ කොට ශාස්තෘන් වහන්සේගේ බත්කිස අවසන්හි දම්දෙසුම අසා සෝවාන්ව, අන් දිනයන්හි කහවණු සතරක් තමා විසින් ගනු ලබන්නී, නුදුන් දේ ගන්ට නුසුදුසු හෙයින් කහවණු අටකින්ම මල් ගෙන සාමාවතියට එළැවුවාය. ඇය පුෂ්පයන්ගේ බොහෝභාවයට හේතු විචාරණ ලද්දී මුසා බණන්ට නුසුදුසු හෙයින් යථා ස්වභාවය කීවාය. අද කවර හෙයින් නොගන්නා ලද්දේ දැයි කියන ලද්දී සමයේ සම්බුදුරජුන්ගේ ධර්මය ශ්‍රවණයකොට නිවන සාක්‍ෂාත් කරන ලදැයි කීවාය. උත්තරා මාතාවතී, එම ධර්මය අපටද කියවයි කීවාය. එසේනම් මා තහවා, පිරිසිදු වස්ත්‍ර යුග්මයක් දී උස් අසුනක හිඳුවා, සියල්ලෝ මිටි ආසනයන්හි හිඳිවු යයි කීවාය. සියල්ලෝ එසේ කළහ. ශෛක්‍ෂ්‍ය ප්‍රතිසම්භිදාප්‍රාප්ත ඒ ආර්යශ්‍රාවිකා තොමෝ, එක් වස්ත්‍රයක් හැඳ, එකක් උතුරුසඵවක් කොට විජීනිපතක් ගෙන ඔවුන්ට ධර්මය දේශනා කළාය. සාමාවතියද පන්සියයක් ස්ත්‍රීහුද සෝවාන්ඵලයට පැමිණියහ. ඒ සියල්ලෝම බුද්ධත්තරාවට වැඳ,

මැණියෙනි, අද පටන් කුදුමහත් වැඩ නොකොට අපගේ මාතෘස්ථානයෙහිද, ආචාර්ය ස්ථානයෙහිද, සිට ශාස්තෘන් වහන්සේ විසින් දේශිත, දේශිත ධර්මය අසා අපට කියවයි කිහි. ඕ එසේ කරන්නී, පසුකල්හි ත්‍රිපිටකධරව, ශාස්තෘන් වහන්සේ විසින් බහුශ්‍රැත උපාසිකාවන් අතර අග්‍රස්ථානයෙහි තබන ලද්දේ අග්‍ර ස්ථානය ලැබුවාය. සාමාවතී ප්‍රධාන පිරිස, බුද්ධදර්ශනය ප්‍රිය කෙරෙහි. දශබලධාරීන් වහන්සේ ඇතුල්වීටියට පිළිපත් කළහි, ජනෙල් නොපොහොනා කළහි බිත්තිය බිඳ ශාස්තෘන් වහන්සේ බලති. වැදුම් පිදුම්ද කරති. මාගන්දිය එහි යන ලද්දී, එම සිදුරු දැක එහි කරුණු විමසන්නී, ශාස්තෘන් වහන්සේගේ පැමිණි බව දැන, භාග්‍යවතුන් වහන්සේ කෙරෙහි බද්ධ වෛරයෙන් ඇලාටද කිපී, මහරජතුමනි, සාමාවතී ප්‍රධාන පිරිස ඔබ හැර වෙනත් පිටත අය පිළිබඳව ප්‍රාර්ථනා ඇත. බිත්තිය බිඳ ශ්‍රමණ ගෞතමයන් බලති. කිහිප දිනකින්ම ඔබ මරන්නාහයි රජුට කිය. රජු සිදුරු දැක ඇයගේ වචනය නොඇඳහීය. උඩින් දැල් ගැසූ වා කවුළු කරවීය. නැවත මාගන්දිය ඇලා කෙරෙහි රජු බිඳවනු කැමැත්තී සජීවී කුකුලන් අටදෙනෙකු ගෙන්වා, මහරජ ඔවුන් විමසීම සඳහා මෙම කුකුලන් මරා මා සඳහා පිසවයි යවනු මැනැවැයි කීවාය. රජ එසේ යැවීය. ඇලා ප්‍රාණඝාත නොකරමුයි කී කල්හි ඒ ශ්‍රමණ ගෞතමයන්ට පිස යවයි කියේය. රජු විසින් එසේ යැවූ කල්හි, මාගන්දී මළ කුකුලන් අටදෙනෙකු එසේ කියා යැවීවාය. සාමාවතී පිස දශබලධාරීන් වහන්සේට යැවීවාය. මාගන්දියට එයින්දු රජු කෝප කරවන්ට නොහැකි විය. රජ වනාහි තෙමෙහෙසින් වසන තනහි සන්දිනක් වසයි. රජ තමාගේ ගමන ස්ථානයට හස්තිකාන්ත විණාව රැගෙනයේ. මාගන්දිය රජු සාමාවතියගේ ප්‍රසාදයට යන කල්හි දළ බෙහෙතින් සෝදවා උණු පුරුකක බහවා එක් කෘෂ්ණ (නපුරු) සර්ප පැටියෙකු ගෙන්වා, විණාව තුළ බහා මල් ගුලියකින් සිදුර වැසුවාය. ඇය රජු එහි ගියකල්හි ඔබ්නොබ සරන්නාක් මෙන්ව විණා සිදුරින් මල්ගුලිය ඉවත් කළාය. සර්පයා නික්ම ප්‍රශ්වාස කරනුයේ පෙණයකොට සයනය මත්තෙහි හොත්තේය. ඕ, වී: වී: සර්පයෙක් මරනුයි මහා ශබ්දයක් කළාය. රජ සර්පයා දැක කෝපයට පත්විය. සාමාවතී රජු කෝපයට පත් බව දැන, පත්සියයක් ස්ත්‍රීන්ට, අද නියම කළ මෙමු පැතිරවීමෙන් රජුන්ට මෙමුත්‍රියය පතුරුවවු යයි සංඥා දුන්නාය. තමාද එසේ කළේය. රජු දහසක් දෙනා උසුලන දුන්න රැගෙන දුනු දිය පොලා සාමාවතිය එක් තැනක සිටුවා, ඒ සියලු ස්ත්‍රීහු පිළිවෙළින් සිටුවා, විෂ පෙවූ ඊතලය ගෙන සන්නද්ධ වී දුන්න සම්පූර්ණකොට සිටියේය. ඊතලය ඉවත දමන්ට හෝ බිම තබන්ට හෝ නොහැකි වේ.

සිරුරින් දහදිය මිදේ. සිරුර කම්පනය වේ. මුඛින් කෙළ වැටේ. ගතයුතු ග්‍රහණයක් නොදකියි. ඉක්බිති සාමාවතිය ඔහුට කීමෙක්ද මහරජ, ක්ලාන්ත වෙහිදැයි ඇසුවාය. එසේය දේවිය ක්ලාන්ත වෙමි. මට පිහිටුවුව මැනැවැයි කිය. යහපති මහරජ හීය පෘථුවිය අඛිමුව කරව. රජ එසේ කළේය. රජුගේ අතින් හීය මිදේවායි අධිෂ්ඨාන කළාය. එකෙණෙහි හීය මිදුණි. රජ එකෙණෙහිම දියෙහි කිමිද, තෙත් වස්ත්‍ර ඇතියේ තෙත් කෙස් ඇතියේ සාමාවතියගේ පා අඛිමුව වැටී දේවිය මට කමා වනු මැනව.

සමමුය්‍යාමි පමුය්‍යාමි - සබ්බා මුයහනති මෙ දිසා
සාමාවතී මං තායසසු - ත්වංව මෙ සරණං භවාති (ආහ)

මුළාවෙමි. අතිශයින්ම මුළාවෙමි. සියලු දිශාවෝ මට නොවැටහෙති. කළ කී දෑ නොදනිමි. පෘථුවිය මහා මේඝයකි. අඳුරු කළාක් වැනිය. අදෘශ්‍යමාන බලවේගයකට මා හසුව ඇත. සාමාවතිය, මා රැක ගනුව. ඔබ මට පිහිට වනු මැනැවැයි කිය.

සාමාවතිය :-

මා මං ත්වං සරණං ගවස් - යමහං සරණං ගතා
සරණං ගවස් තං බුද්ධං - ත්වංව මෙ සරණං භවා'ති

ඔබ මා සරණ නොයව, මා යමෙකු සරණ ගියෙමිද, ඒ බුදුරදුන් සරණ යව. ඔබ මට පිහිටවනු මැනැවැයි කීවාය. රජ, එසේ නම් ඔබද ශාස්තෘන් වහන්සේද සරණ යමි. ඔබට වරයක්ද දෙමියි කිය. ඕ මහරජ, වරය පසුව ගන්නෙමියි කීවාය. රජ බුදුරදුන් වෙත එළැඹ, සරණ ගොස් ආරාධනාකොට බුද්ධප්‍රමුඛ සංඝයාට සන්දිතක් මහදන් දී, සාමාවතිය වරය ගනුවයි කිය. යහපත මහරජ, මට මෙම වරය දෙනු මැනව. ශාස්තෘන් වහන්සේ හික්කුන් පන්සියයක් සමග මෙහි වඩින සේක්වා. ධර්මයද අසන්නෙමියි කීවාය. රජු ශාස්තෘන් වහන්සේ වැද, ස්වාමීනි, හික්කුන් පන්සියයක් සමග නිතර මෙහි වඩිනු මැනව. සාමාවතී ප්‍රමුඛ පිරිස ධර්ම අසන්නෙමුයි කියන්නයි කීහ. බුදුරජාණන් වහන්සේ මහරජ, බුදුවරු නම් එක් ස්ථානයකට නිතර යන්ට නොවටී. මහජනයාද බලාපොරොත්තු වේයයි වදාළහ. ස්වාමීනි, එසේනම් හික්කුන්ට අණකරනු මැනැවැයි කිය. බුදුරජාණන් වහන්සේ ආනන්ද තෙරුන්ට අණ කළ සේක. තෙරහු හික්කුන් පන්සියයක් ගෙන නිතර රජ කුලයට යෙන්. එම දේවිය ප්‍රමුඛ ස්ත්‍රීහු තෙරුන් වළඳවා ධර්මය ශ්‍රවණය කළහ. බුදුරදහු,

සාමාවතිය මෙමුත්‍රී විහරී උපාසිකාවන් අතර අග්‍රස්ථානයෙහි තැබුන. මෙසේ රජුගේ ඊතලය මුදන්ට නොපොහොනා භාවය සාමාවතී උපාසිකාවගේ සමාධි විපථාරා සෘද්ධියි. මෙහිද නොසෙල්වෙන පැහැදීමෙන් හෝ විශ්වාස කරන ප්‍රසාදයෙන් හෝ රත්නත්‍රය සරණ යාමෙන් හෝ සෙවුණේනුයි, උපාසිකායි යු.සේයි.

ආර්ය සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, අරියා ඉද්ධි යනු සිත් වසඟ කළ ක්ෂීණාශ්‍රව ආර්යයන්ටම හටගන්නා හෙයින් ආර්ය සෘද්ධියැයි යු.සේයි. ඉධ හිකඩු යනු මෙ සස්තෙනි ක්ෂීණාශ්‍රව හික්කුව, අනිට්ඨ වත්තුවීම. අරමුණු කිරීම් ස්වභාවයෙන් අමනාප වස්තුවෙක හෝ සත්වයින් හෝ සංස්කාර කෙරෙහි, මෙතනයවා එරති යනු ඉදින් සත්ත්වයෙක් වේද, මෙමුත්‍රී භාවනාවෙන් පතුරුවයි. ධාතුනොවා උපසංහරති යනු ඉදින් සංස්කාරයන් වේද, ධාතු මාත්‍රයක් යැයි ධාතු මනසිකාරය එළවයි. සත්ත්වයින් කෙරෙහිද ධාතු වශයෙන් එක්තැන් කිරීමද යහපති. අසුභාය වා එරති යනු ඉදින් සත්ත්වයෙක් වේද, අශුභ භාවනා වශයෙන් පතුරුවයි. අනිවචනොවා උපසංහරති යනු ඉදින් සංස්කාරයෙක් වේද අනිත්‍යයයි මෙනෙහි කිරීම එක්තැන් කරයි. තදුභයං යනු එම ද්වයය. උපෙකඛකො යනු ඡඩංගොපේක්ෂාවෙන් උපේක්ෂක වූයේ. සතො යනු සිහියෙහි මහත්භාවයට පත්හෙයින්, සමපජානො යනු ප්‍රඥාවෙන් යහපත් නුවණැති බවට පත්වූයේ, වක්කුනාරූපං දිසවා යනු හේතු වශයෙන් ලද, ව්‍යවහාරයෙන් රූප දැක්මට සමර්ථ වූ වක්කු වික්කුඤාණයෙන්, පෞරාණිකයෝ වනාහි කීහු:- ඇස රූපය නොදකියි. අචිත්තක හෙයි. සිත රූපය නොදකියි. ඇස නොවන හෙයින්, වක්කුද්වාර, රූපාරම්මණ ගැටීමෙන් වනාහි ප්‍රසාදවස්තුක සිතින් දකියි. මේ හා සමාන වූවාහු, දුන්නෙන් විදියි ආදීන්හි මෙන් පිරිවර දේ සහිත කථා නම් වේ. එහෙයින් වක්කු වික්කුඤාණයෙන් රූපය දැකයයි මෙහි මේ අර්ථයයි. නොහොත් ඇස කාරණා වීමෙන් (හේතු වීමෙන්) රූපය දැකයයි අර්ථයි. නෙව සුමනො හොති යනු ලොකික දෙය හා සම්බන්ධ සොම්නස ප්‍රතිෂේක්ෂය. ක්‍රියාවක් වූ සොම්නස් වේදනාවද නොවේ. න දුමමනො යනු සියලු දොම්නස් ප්‍රතිෂේක්ෂය. උපෙකඛකො විහරති යනු ඉෂ්ට අනිෂ්ට අරමුණු හමුවූ කල්හි, පිරිසිදු ප්‍රකෘති ස්වභාව අත් නොහරනාකාර වූ, ඡට් ද්වාරයන්හි පවත්නා හෙයින් ඡඩංගොපේක්ෂායැයි ලද නම් ඇති තත්‍ර මධ්‍යස්තෝපේක්ෂායෙන් උපේක්ෂකව වාසය කෙරේ. සොතෙන සද්දං සුඛවා යනාදියෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

කම්ම විපාකජ සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, සබ්බසං පක්ඛිනං සියලු පක්ඛි වර්ගයන්ට ධ්‍යානාතිඥාවන්ගෙන් තොරව අහසින් ගමන, එසේම සබ්බසං දෙව්‍යානං අහස්ගමන හා දර්ශනයන් එකවරානං මනුසසානං යනු ප්‍රථම කල්පික මනුෂ්‍යයින්ට, එකවරානං විනිපාතිකානං යනු ප්‍රියංකරමාතෘ, පුතබ්බසුමාතෘ ථූසස්මිතතෘ, ධම්මගුත්තෘ යන මේ ආදී සුව ශරීරයෙන් විවසව පතිත වන හෙයින් විනිපාතිකයින්ගේද, අන්‍ය ප්‍රේතයින්ගේද, නාග ගුරුඵ ආදීන්ගේද, අහස් ගමනාදිය කර්ම විපාකජ සෘද්ධියයි.

පුණ්‍යවත්තයාගේ සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි රාජා යනු දැහැමින් අන්‍යයාගේ සිත් අලවන හෙයින් රාජායි. රත්න චක්‍රය පවත්වන හෙයින් චක්‍රකවතකියි. වෙහාසං ගච්ඡති යනු අන්‍යන්හි සංයෝගාර්ථයෙහි ද්විතියා වචනයි. චතුරංගිනියා යනු ඇත්, අස්, රිය, පාබල සංඛ්‍යාත සිව් අංගයන්ගෙන් යුක්ත වීමයි. සෙනා යනු ඒවාහි සමූහ මාත්‍රයමය. අනතමසො යනු යටත් පිරිසෙයින්, අසංඛ්‍යාතා යනු අශ්වයින්ගේ ආරක්ෂකයෝ, ගොපුරිසා යනු ගවයින්ගේ ආරක්ෂකයෝ උපාදාය යනු අත්තොහාර, මෙසේ ඔවුන්ගේ අහස් ගමනද පින්වතාගේ සෘද්ධිය යැයි අර්ථයි.

ජොතිකසස ගහපතිසස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි යනු ජොතික නම් පෙර පසේ බුදුවරුන් කෙරෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති රජගහනුවර සිටුවරයෙකි. ඔහු උපන් දිනයෙහි මුළු නුවර සියලු ආයුධ දිලිසුණේල. සියල්ලන්ගේ ශරීරයන්හි තැගි ආභරණයන්ද, දිලිසුණාක් මෙන් ආලෝකය මිදුනාහ. නුවර ඒකාලෝක විය. ඔහුගේ නාම ග්‍රහණ දිනයෙහි මුළු නුවර එක්වර ආලෝකවත් වූ හෙයින් 'ජොතික' යයි නාමය කළහ. ඉක්බිති ඔහුට වියපත් කල්හි, ගෘහයක් තැනීම පිණිස භූමිතලය ශුද්ධකරනු ලබන කල්හි සක්දෙව් රජ අවුත් සුසැට අමුණු ප්‍රමාණ ස්ථානයෙහි පෘථුවිය බිඳ, සත්රුවන්මය සත්මහල් ප්‍රාසාදයක් හටගැන්වීය. ප්‍රාසාදය වටකොට සත්රුවන්මය, දොරකොටු සතකින් යුත් සත්ප්‍රාකාරයින් හටගැන්වීය. ප්‍රාකාර කෙළවර සුසැටක් කප්පුක් හටගැන්වීය. ප්‍රාසාදයෙහි සිව් කොන්හි යොදුනක් තෙගව්, දෙගව්, එක්ගව් ප්‍රමාණ වූ, සිව් නිධන් සහ හටගැන්වීය. ප්‍රාසාදයෙහි සිව් කොන්වල, තරුණ තල්කඳක් ප්‍රමාණ සිව් ස්වර්ණමය උක් යෂ්ටිහු හටගත්හ. ඒවාහි මැණික්මය පත්‍රද, රන්මය පුරුක්ද විය. සත් දොරකොටුවල එකිණෙකෙහි, එක්දහස, දෙදහස, තුන්දහස, හාරදහස, පන්දහස, හයදහස, හත්දහස බැගින් වන පිරිවර යක්ෂයින් සහිත යක්ෂයෝ

සත්දෙනෙක් ආරක්ෂා සැලසූහ. බිම්සර මහරජ ප්‍රාසාදීන්ගේ හටගැන්ම අසා සිටු ඡත්‍රය පිටත්කර යැවීය. හෙතෙම ජෝතික සිටුයයි මුළු දඹදිවම ප්‍රකට වී, උතුරුකුරු දිවයිනෙන් දෙව්වරුන් විසින් ගෙනවුත් සිරියහන් ගබඩාවෙහි හිඳුවන ලද එක් සහල් නැළියක්ද, ගිනි ඉපදවිය හැකි ගල් තුනක්ද, රැගෙන පැමිණ බිරිද සමග, එම ප්‍රාසාදයෙහි මහත් සම්පත් අනුභව කරමින් විසීය. ඔවුන්ට ජීවිතාන්තය තෙක් එම එක් සහල් නැළියෙහි බත් ප්‍රමාණවත් විය. ඉදින් ඔවුහු ගැල්සියයක් සහලින් පුරවාලනු කැමැති වෙත්ද, එය සහල් නැළියක්වම සිටියි. (පවතියි) බත් පිසිනකල්හි, සහල් සැළියෙහි බත පැසුණු කෙණෙහිම ගින්න නිවෙයි. එම සංඥාවෙන් බත පැසුණු බැව් දනිති. ව්‍යඤ්ජනාදිය පිසින කල්හිද එම ක්‍රමයමැයි. මෙසේ ඔවුන්ගේ ගිනිගල්වලින් ආහාරය පිසියි. මැණික් ආලෝකයෙන් වෙසෙත්. ගින්නෙහි හෝ පහතෙහි ආලෝකය නොදත්හ. ජෝතික සිටුහුට මෙබඳු සම්පත් ඇතැයි මුළු දඹදිවැ ප්‍රකට වූයේය. මහජනයා යානවාහනවලින් ඔහු දැකීමට එති. ජෝතික සිටුහු පැමිණි පැමිණි අයට උතුරුකුරු සහලින් බත් දෙවයි, කප්රුක්වලින් වස්ත්‍රාභරණ ගනිත්වායි අණකරයි. ගව්වක් වූ නිධාන කළයෙහි කට විවරකරවා යැපෙන පමණ ගනිත්වායි අණ කරයි. සියලු දඹදිව වැසියෝ ධනය ගෙනයන කල්හි නිධාන කළයෙහි අඟලක් මාත්‍රවූද, ඌනතාවක් නොවූයේය. මෙය පින්වත්හුගේ සෘද්ධියයි.

ජටිලසස ගහපතිසස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි යනු ජටිල නම්, කාශ්‍යප භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධාතු වෛත්‍යයෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති තක්සලාවෙහි සිටුහුය. ඔහුගේ මව බරණැස් සිටුහුගේ දුව මනා රූ ඇත්තී වූවාය. ඇය පසළොස්, සොළොස් වයස් කල්හි රැකවරණය සඳහා මතු මහල්තලයෙහි වාසය කරවූහ. ඇය එක්දිනක් ජනේලය විවෘතකොට, පිටත බලන්නී, අහසින් යන්නා වූ විද්‍යාධරයෙකු ඇය දැක හටගත් ඇල්ම ඇතියේ ජනේලයෙන් පිවිස ඇය සමග සංවාසය කළේය. ඕ ඉන් ගැබ් ගති. ඉක්බිති දාසිය එය දැක, දරුව මේ කුමක්දැයි කියා වේවා, කිසිවෙකුට නොකියවයි කියන ලද්දී බියෙන් නිශ්ශබ්ද වූවාය. ඕද දසවන මස පුත්‍රයෙකු ප්‍රසූතකොට, අලුත් බඳුනක් ගෙන්වාගෙන එහි එම දරුවා හොඳවා එම බඳුන වසා, මතුයෙහි මල්දම් තබා 'මෙය හිසෙන් ඔසවාගෙන ගොස් ගඟෙහි අත්හැර දමව'. මෙය කීමෙක්දැයි විචාරණ ලද්දී, මාගේ ආර්යාවගේ බිලිපුරා කර්මයක් යයි කියවයි අණ කළාය. ඕ එසේ කළාය. යට ගංගා මතුයෙහි ස්නානය කරමින් සිටි ස්ත්‍රීහු එම

භාජනය දියෙන් ගෙන එනු ලබනු දැක එක් තැනැත්තියක් තෙල බඳුන මාගේ යැයි කීවාය. එක් තැනැත්තියක තෙල බඳුනෙහි ඇතුළත යමක් වේද, එය මාගේ යැයි කියා බඳුන සම්ප්‍රාප්ත වූ කල එය රැගෙන ගොඩබිම තබා විවෘතකොට දරුවකු දැක එක් තැනැත්තියක් 'මාගේ භාජනයැයි' කී හෙයින් ළදරුවා 'මාගේම වේයැයි' කීවාය. ඇලා විවාද කරමින් නඩුමගට බැස, අමාත්‍ය මට්ටමිහි, විනිශ්චය නොහැකි කල්හි, රජු වෙත ගියහ. රජු ඔවුන්ගේ වචන අසා, නුඹ දරුවා ගනුව, නුඹ භාජනය ගනුවයි කියේය. යම් තැනැත්තියක විසින් ළදරුවා ලබන ලදද, ඕ මහා කව්චායන තෙරුන්ගේ උපස්ථායිකාවක් වේ. ඕ ළදරුවා තෙරුන් සම්පයෙහි පැවිදි කරවන්නෙමුයි පෝෂණය කළාය. ඔහු උපන්දින ගැබ්මළ සෝදා ඉවත් නොකළ හෙයින් කෙස් ගෙහි සිටියේය. එහෙයින් ඔහුට ජට්ටියැයිම නම කළහ. ඔහු පියවර තබා හැසිරෙන කල්හි තෙරහු එම ගෘහයට පිඬු පිණිස පිවිසියහ. උපාසිකාව තෙරුන් වැඩ හිඳුවා ආහාර දුන්නාය. තෙරහු ළදරුවා දැක, උපාසිකාව ඔබ විසින් ළදරුවකු ලද්දේදැයි විමසීය. එසේය ස්වාමීනි. මම මොහු ඔබතුමන්ගේ සම්පයෙහි පැවිදි කරවන්නෙමි පෝෂණය කළෙමි කීවාය. තෙරහු යහපතැයි ඔහු රැගෙන යනුයේ, මොහුට ගිහි සම්පත් අනුභව කරන්ට පුණ්‍යකර්ම ඇත්දෝහෝයි බලනුයේ, මහ පිණැති සත්ත්වයෙකි. මහසෑප අනුභව කරන්නේය. තවමත් ළමා වියෙහිය. ඔහුගේ නුවණද මේරීමට නොගියේයැයි සිතා, ඔහු කැටුව තක්සලාවෙහි එක් උපස්ථායකයෙකුගේ ගෙට ගියේය. හෙතෙම තෙරුන් වැඳ සිටියේ දරුවා දැක ස්වාමීනි දරුවකු ලදදැයි විමසීය. එසේය උපාසක, දරුවා පැවිදි වන්නේය. එතෙක් ඔබ සම්පයෙහි සිටිවායි කීය. හෙතෙම යහපති ස්වාමීනියි ඔහු පුත්‍රස්ථානයෙහි තබා පෝෂණය කළේය. ඔහුගේ නිවසෙහි දොළොස් වසක් තුළ එකතු වූ භාණ්ඩ ඉතා බහුල විය. හෙතෙම අන් ගමකට යනුයේ එම සියලුම භාණ්ඩ කඩයට ගෙනවුත් ඒ භාණ්ඩයෙහි මිල කියා, මේ මේ දැයට මෙතෙක් නම් ප්‍රමාණයක් ධනය ගෙන දෙන්නෙහියයි (දෙනුව) කියා ගියේය. එදින නගරාරක්ෂක දේවතාවෝ යටත් පිරිසෙයින් දිරාගිය මිරිස් කරලක් ප්‍රමාණවත් දැයකින්ද, අවශ්‍යතා ඇත්තවුන් එම කඩය අබ්බුව කළහ. එම දොළොස් වසක් තුළ බහුල වූ භාණ්ඩ එක් දිනයකින්ම විකිණිනි. කෙළෙඹියා අවුත් කඩයෙහි කිසිවක් නොදැක, දරුව, ඔබ විසින් සියලු භාණ්ඩ විනාශ කරන ලද්දේදැයි විමසීය. පියාණෙනි, විනාශ නොකළෙමි. සියල්ල ඔබ විසින් කියන ලද ක්‍රමයෙන් විකුණන ලදී. මෙය අසවල් දැයෙහි මිලය. මෙය අසවල් දැයෙහි මිලයයි සියලු

මිල ඔබ විසින්ම පිහිටුවන ලදී. කෙළෙඹියා පැහැද අනර්ඝ පුරුෂයෙකි. යම්කිසි තැනක ජවත්වන්ට දක්‍ෂයැයි, තම වියපත් දියණිය ඇයට දී, මොහුට ගෘහයක් කරවුයැයි පුරුෂයින් අණකෙට, ගෘහය නිමිකල්හි යවු නුඹලා තම ගෘහයෙහි වසවු යයි කීයේය. ඉක්බිති ඔහුගේ ගෘහයට පිවිසෙන කල්හි, එක් පාදයකින් එළිපත්තට පය තැබූ කෙණෙහිම ගෘහයෙහි පසුභාගයෙහි පෘථුවිය පිහිටි තන්හි අසුරියන් රන් පර්වතයක් පැන නැංගේය. රජු ජටිලයාගේ ගෙහි පොළොව බිඳී, රන් පර්වතයක් පැන නැංගේයයි අසා, ඔහුට සිටු ඡත්‍රය යැවීය. හෙතෙම ජටිල සිටු නම් වූයේය. මේ පුණ්‍යවන්තයාගේ සෘද්ධිය වන්නේ මෙණ්ඩකසස සෙට්ඨිසස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි යනු මෙණ්ඩකනම් විපස්සී භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ කාලයෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති, මගධ රට හද්දිය නුවර සිටුහුය. ඔහුගේ ගෘහය පිටුපස අමුණු සතරක වපසරිය මෙන්, අට ගුණයක් ප්‍රමාණ බිම් පෙදෙසෙක ඇත්, අස්, වෘෂභ ප්‍රමාණ රන් බැඵවෝ පෘථුවිය බිඳ, පිටෙන් පිට හැපෙනු ලබන්නාහු පැන නැංගාහ. ඔවුන්ගේ මුඛයන්හි පඤ්ඤවර්ණ නූල් ගුලි බහාලන ලද්දේ වෙයි. ගිතෙල්, තලතෙල්, මී, උක්පැණි ආදියෙන් හෝ වස්ත්‍ර, හඳුනා වස්ත්‍ර රන්රුවන් ආදීන්ගෙන්, අවශ්‍යතාවක් ඇතිකල්හි උන්ගේ මුඛින් ගුලිය ඉවත් කරති. එක් බැටළුවකුගේ මුඛින්, සමස්ත ජම්බුද්වීප වාසීන්ට ප්‍රමාණවත් ගිතෙල්, තලතෙල්, මී, උක්පැණි ආදියද, වස්ත්‍ර, හඳුනා වස්ත්‍ර, රන්රුවන් නික්මේ. එතැන් පටන් මෙතෙමේ මෙණ්ඩක සිටුයයි ප්‍රකට විය. මේ පින්වත්හුගේ සෘද්ධිය වන්නේය.

සොසිතසස ගහපතිසස පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි යනු පසේ බුදුවරයෙකු කෙරෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇති, සාක්‍ය රටෙහි කොසඹෑ නුවර උපන් සිටුවරයා සෝසිත නම් වේ. හෙතෙම දෙව්ලොවින් වුව ව කොසඹෑ නුවර නගර සෝභිතියගේ කුසෙහි උපති. ඕ ඔහු ප්‍රසූත කළ දින කුල්ලෙහි නිදිකරවා කසලගොඩෙහි දැම්මවූවාය. දරුවා බලුකපුටන් පිරිවරා හුන්නේය. එක් පුරුෂයෙක් ඔහු දැක පුත්‍ර සංඥා ලැබ, මව්සිත් පුත්‍රයෙකු ලදැයි ගෙට ගෙන ගියේය. මෙම සිද්ධියට අනතුරුව කොසඹෑ නුවර සිටුතුමා පුරෝහිත දැක, 'ආචර්යය, කිමෙක්ද අද ඔබ විසින් තිටී, කරුණ තක්‍ෂත්‍ර ආදීහු බලන ලදදැයි විචාරා 'එසේය මහ සිටාණෙනි යි කී කල්හි 'ජනපදයට කුමක් වන්නේදැයි විමසීය. මෙතුවර අද උපන් දරුවා ජ්‍යෙෂ්ඨ සිටු වන්නේ යයි කීය. එකල්හි සිටුහුගේ බිරිඳ ගැබ්බර වේ. එහෙයින් හෙතෙම වහා ගෙට කිසිවෙකු යැවීය. යව ඇය ප්‍රසූත කළේද නොකළේදැයි දැනගනුව. ප්‍රසූත නොකරන ලදැයි අසා ගෙට ගොස් කාලිනම්

මෙහෙකාරිය කැඳවා, දහසක් මසුරන් දී, යව, මෙනුවර විමසා බලා, අද උපන් දරුවා ගෙන එවයි කීය. ඔ විමසා බලන්නී එම ගෘහයට ගොස් එම දරුවා, එදින උපන් බැව් දැන මසුරන් දහසක් දී ගෙනවුත් සිටුහුට පෙන්වූවාය. සිටුතෙමේ ඉදින් මා හට දියණියක් උපදින්නේද, ඇය සමග ඔහු වස්වා සිටු තනතුරට ස්වාමීන්වය කරන්නෙමි. ඉදින් පුත්‍රයෙකු උපදින්නේද, ඔහු මරවන්නෙමියි සිතා ඔහු ගෙහි පෝෂණය කරවීය.

ඉක්බිති ඔහුගේ බිරිඳ කිහිපදිනක් ඇවෑමෙන් පුතෙකු ප්‍රසූත කළාය. සිටුතෙමේ, මොහු නොමැතිකල්හි මාගේ පුත්‍ර සිටුතනතුර ලබන්නේය. දැන්මම ඔහු මරන්ට වටනේයයි කාලිය අමතා, එම්බල කාලිය යව, ගාලෙන් ගවයින් නික්මෙන වේලායෙහි ගාල්දොර මැද මොහු හරස්ව හොවවව. දෙන්නු ඔහු මැඩ මරන්නාහ. ඔහුගේ මඩනා ලද නොමඩනා ලද බව දැන එවයි කීය. ඔ ගොස් ගොපල්ලා විසින් ගාල්දොර විවෘත කළ කෙණෙහිම ඔහු එසේ හෙවවූවාය. ගව ගණ ජ්‍යෙෂ්ඨ වෘෂභයා, අන් කල්හි සියල්ලන්ට පසුව නික්මයන්නේ නමුදු, එදින සියල්ලන්ට පළමු නික්ම දරුවා සිව්පාදයන් අතරත කොට සිටියේය. නොයෙක් සියගණන් ගවයෝ වෘෂභයාගේ දෙපස ගැටෙමින් නික්මුණහ. ගොපල්ලාද මෙම වෘෂභයා පෙර සියල්ලන්ට පසුව නික්මෙයි. අද වනාහි සියල්ලන්ට ප්‍රථම නික්මී දොරමැද නිශ්චලව සිටියේය. එය කිමෙක්දැයි සිතා, ගොස් උගේ යට හොත් දරුවා දැක පුත්‍රස්තේනය ලැබ, මව්සින් පුත්‍රයෙක් ලබන ලදැයි ගෙදර ගෙන ගියේය. කාලී ගොස් සිටුහු විසින් විචාරන ලද්දී, එකරුණ සැලකොට සිටියහ. යව, ඔහු නැවත මෙම මසු දහස දී රැගෙන එවයි කියන ලද්දී නැවත ගෙනවුත් දුන්නාය.

ඉක්බිති සිටුහු ඇයට දූව කාලිය, මෙනුවර පත්සියයක් ගැල් ඉතා අලුයම් කලා නැගිටෑ වෙළඳම් පිණිස යෙහි. නුඹ මොහු ගෙනගොස් රථමගැ හොවව. ගොන්නු ඔහු මඩින්නාහ. රිය සක් හෝ ඔහු මඩී. ඔහුගේ පුවත්ද දැන එනු මැනැවැයි කීය. ඔ ගොස් දරුවා රියමගැ හෙවවූවාය. ගාල්දෙටු පෙරටුයෙන් විය. ඉක්බිති ඔහුගේ ගොන්නු එතැන් පැමිණ විය හළය. නැවත නැවත විය නංවා ඉදිරියට ගමන් කරවීමට යන්න කළේද පෙරට නොගියහ. මෙසේ ඔහුට ඔවුන් සමග උත්සාහ කරනුයේම අරුණ නැංගේය. හෙතෙම, ගොන්නු කිමෙක්නම් කළාහුදැයි මං බලනුයේ ළදරුවා දැක, ඒකාන්තයෙන් බැරැරුම් කර්මයක් යැයි සිතා මව්සින් පුතෙකු ලදැයි තුටු සිතැතියේ, ඔහු තම නිවසට ගෙන ගියේය.

කාලිය ගොස් සිටුහු විසින් විමසන ලද්දී එපවත් කීවාය. නැවත සිටුහු දහසක් දී ඔහු රැගෙන එවයි කියන ලද්දී එසේ කළාය.

ඉක්බිති සිටුහු ඇයට, දැන් ඔහු අමු සොහොනට ගෙනගොස් පඳුරු අතරෙහි හොවව. එහි සුනඛාදීන් විසින් කන ලද්දේ හෝ අමනුෂ්‍යයින් විසින් පහරනු ලැබුයේ හෝ මැරෙන්නේය. ඔහුගේ මළ නොමළ බවද දැන එනු මැනැවැයි කීය. ඕ ඔහු එහි ගෙනගොස් හොවවා එකත්පස්හි සිටියාය. ඔහු කරා සුනඛාදීන්ට හෝ අමනුෂ්‍යයින්ට හෝ එළඹෙන්නට නොහැකිවිය. එකල්හි එක් එළවත් බලන්නෙක් එළවත් ගොයුරු පිණිස ගෙනයනුයේ, සොහොන් පසින් යේ. එක් එළ දෙනක් කොළ කමින් පඳුරු අතරට පිවිස ලදරුවා දැක, දණින් සිට ලදරුවාට කිරිතනය දුන්නාය. එළපල්ලා විසින්, හෙ, හෙයි ශබ්ද කරන ලද්දීද, නොනික්මිණි. හෙතෙම කෝටුවෙන් එළදෙනට පහරදී බැහැර කරන්නෙමිසි පඳුරු අතරට පිවිසියේ දණින් සිට ලදරුවාට කිරිපොවන එළදෙන දැක ලදරුවා කෙරෙහි පුත්‍ර ප්‍රේමය ලැබ මව්විසින් පුතෙක් ලදිමිසි රැගෙන ගියේය. කාලිය ගොස් සිටු විසින් විමසන ලද්දී එපවත් කීවාය. නැවත සිටුහු දහසක් දී ඔහු රැගෙන එවයි කියන ලද්දී එසේ කළාය.

ඉක්බිති සිටුහු දුටු මොහු රැගෙන වොර ප්‍රපාත පර්වතයට නැග ප්‍රපාතයෙහි දමව. පර්වත කුසෙහි හැපෙනුයේ කැබලි කැබලිව බිම වැටෙන්නේය. මළ නොමළ බව දැන එනු මැනැවැයි කීයේය. ඕ ඔහු එසේ ගෙනගොස් පර්වත මුදුනෙහි සිට විසිකළාය. එම පර්වත කුස ඇසිරිකොට මහ උණපඳුරෙක් පර්වතයෙහි අනුසාරයෙන්ම වැඩිණි. එහි මතුයෙහි ඝනව හටගත් ඔළිද පඳුරක් පැතිරී තිබුණි. ලදරුවා වැටෙනුයේ පලසක් මත තැබුවාක් මෙන් ඒ මත වැටුණේය. එදිනම නළකාර ප්‍රධානියාගේ වේණුබලිය (උණ ලිවලට බදුගෙවීම) සිදුවන දිනයද විය. හෙතෙම සිය පුතු සමගින් ගොස් එම උණපඳුර සිඳින්නට ඇරඹීය. එහි සලිතය තුළින් ලදරුවා ශබ්ද කළේය. හෙතෙම ලදරුවෙකුගේ ශබ්දයක් මෙනැයි එක් පසෙකින් නැග ඔහු දැක මව්විසින් පුතෙක් ලබන ලදැයි තුටු සිතැතියේ රැගෙන ගියේය. කාලි ගොස් සිටුහු විසින් විමසන ලද්දේ එපවත් කීය. නැවත සිටුහු දහසක් දී ඔහු රැගෙන එවයි කියන ලද්දී එසේ කළාය.

සිටුහු විසින් එක් එක් දැය කරන අතරවාරයේ දරුවා වැඩිණි. මහා ශබ්දයෙන් කථාකරන හෙයින් මොහුට සෝමිත යැයිම නාමය

වූයේය. ඔහු සිටුවුනුගේ ඇසෙහි කටුවක් මෙන් වැටහිණ. සෘජුව බලන්ට හෝ අසමත් විය. ඉක්බිති ඔහු මරාදමන උපාය සිතනුයේ තම කුඹල්කරුගේ හමුවට ගොස් කවර කල්හි වළං පෝරණුව දල්වන්නේදැයි විචාරා, හෙටයයි කී කල්හි එසේනම් මෙම දහස ගෙන මගේ එක් කාර්යයක් කරවයි කිය. ස්වාමීනි, කීමෙක්ද? මගේ එක් අවජාතක පුත්‍රයෙක් සිටී. ඔහු ඔබ සමීපයට එවන්නෙමි. ඉක්බිති ඔහු ගැබට (කාමරයට) ප්‍රවේශකරවා තියුණු වෑයකින් කැබැලි කැබැලිවලට කපා සැළියෙක බහා පෝරණුවෙහි පිසවයි කිය. නුඹට මෙම දහස අත්තිකාරමකි. ඉදිරි කාලයේදී නුඹට කළයුතු සියල්ල පසුව කරන්නෙමි. කුඹල්කරු යහපතැයි පිළිගත්තේය. සිටුවු දෙවන දින සෝමිත කැඳවා ඊයේ මවිසින් කුඹල්කරුට එක් කාර්යයක් අණ කරන ලද්දේය. එනු දරුව, නුඹ ඔහු සමීපයට ගොස් මෙසේ කියව. මාගේ පියා විසින් ඊයේ අණකරන ලද ක්‍රියාව සම්පූර්ණ කරවයි පිටත් කළේය. හෙතෙම මැනවැයි ගියේය. ඔහු එහි යන්නහු, සිටුවුගේ අනෙක් පුත්‍රයා ළමයින් සමග ගුඩුකෙළි, ක්‍රීඩා කරන්නේ සෝමිත දැක කැඳවා, කොහි යන්නෙහිදැයි විමසන ලද්දේ, පියතුමාගේ හස්තක් ගෙන කුඹල්කරු සමීපයට යෙමියි කී කල්හි, මම එහි යන්නෙමි. මෙම ළමයි මට වඩා බොහෝ ඔට්ටු දිනූහ. එය මට නැවත දිනවා දෙවයි කිය. මම පියාට බියවෙමි. සොයුර බිය නොවෙව. මම එම හස්ත ගෙනයන්නෙමි. බොහෝ ඔට්ටු මගෙන් දිනාගෙන ඇතිනිසා, මා එනතුරු ඒ සියල්ල දිනාගෙන තබන්නැයි සිටුවුනා කියේය. සෝමිත වනාහි ගුඩු ක්‍රීඩායෙහි දක්ෂයෙකි. එහෙයින් ඔහු මෙසේ යොදවන ලදී.

හෙතෙමේද ඔහුට එසේ නම් ගොස් කුඹල්කරුට කියව. මාගේ පිය තෙමේ ඊයේ එක් කාර්යයක් අණ කරන ලද්දේද? එය සම්පූර්ණ කරවයි පිටත්කර හැරියේය. හෙතෙම ඔහුගේ සමීපයට ගොස් එසේ කියේය. ඉක්බිති කුඹල්කරු සිටුවු විසින් කියන ලද අයුරින් ඔහු මරා පෝරණුවෙහි බහාලීය. සෝමිතද දිවා කලැ, කෙළැ, සවස් කලැම ගෙට ගොස් දරුව කිම නොගියෙහිදැයි කී කලැ තමාගේ නොගිය හේතුවද, බාලයාගේ ගිය හේතුවද දැනුම් දිනි. සිටුවු අහෝ නැසුණෙමියි මහභූතීන් සෝමිතකොට මුළු සිරුරෙහි ලෙය කකාරවන ලද කලක් මෙන්ව, පින්වත් කුඹලාණෙනි, නොනසව. නොනසවයි දැන් බැඳ හඬනුයේ ඔහු වෙත ගියේය. කුඹල්කරු එසේ එන්නා වූ ඔහු දැක ස්වාමීනි, ශබ්ද නොකළ මැනවි. කාර්යය සම්පූර්ණයයි කිය. හෙතෙම මහ පර්වතයකින් ඇඳහැලුණාක් මෙන් මහත් සොචින් මැඩුණේව අනල්ප දොම්නසක් වින්දේය.

මෙසේ ඇතිකල්හි, සිටුහුට ඔහු සෘජුව බැලීමට පවා නොහැකි තත්වයක් උදාවිය. කෙසේනම් ඔහු මරන්නේදැයි සිතනුයේ, මාගේ ගම් සියයක ආදායම් පාලකගේ සම්පයට යවා මරවන්නෙමි යි උපායක් සිහිපත් වී 'මොහු මාගේ අවජාත පුත්‍රයෙකි. මොහු මරා අශුවී වළෙහි දමව. එසේ කළ කල්හි මම මයිළනුවන්ට කළයුත්තක් දන්නෙමි යි ඔහුට (තල්) කොළයක් ලියා දරුව සෝමිත, අපගේ ගම්සියයක ආදායම් පාලකයෙක් සිටී. මෙම කොළය ගෙනගොස් ඔහුට දෙවයි කියා කොළය ඔහුගේ ඉණේ (දසරුව) බැන්දේය. ඔහු අකුරු ලිවීම කියවීම නොදනී. බාල කල පටන් ඔහු මැරවීමට උත්සාහ කළේද සිටුහුට ඔහු මරන්ට නොහැකි විය. අකුරු ශිල්පයක කෙසේනම් හික්මවන්නේද? හෙතෙම තම මරණ පත ඉණෙහි බැඳ (රෙදිවාරියෙහි) නික්මෙනුයේ ජියාණෙනි, මට මාර්ගෝපකරණ නැතැයි කිය. මාර්ගෝපකරණවලින් කම් නැත. අතරමග අසවල් නම් ගමෙහි මාගේ යහළු සිටුවරයෙක් සිටී. ඔහුගේ ගෘහයෙහි උදෑසන අතර ගෙන ඉදිරියට යවයි කිය. හෙතෙම මැනවැයි පියා වැඳ නික්මෙනුයේ, එගමට පැමිණ සිටුගෙය වීමසා එහි ගොස් සිටු බිරිඳ දිවිය. කොහි සිට පැමිණියෙහිදැයි පුළුවන්තේ ඇතුල් නුවරිනැයි කිය. කවරෙකුගේ පුතෙක්ද? මැණියනි, ඔබගේ යහළු සිටුහුගේය. නුඹ සෝමිත නම් වෙහිද? එසේය මැණියනි. ඇයට දරුවා දුටු පමණින්ම පුත්‍ර ස්තේහය හටගනී. එම සිටුවරයාට වනාහි, පසළොස්, සොළොස් හැවිරිදි පමණ වූ, මනා රුවැති ප්‍රසාදජනක එක් දියණියක් සිටියාය. ඇය රැක්මට එකම මෙහෙකාර දැස්සක් දී, සත්මහල් පනයක මතුමහලෙහි සිරියහන් ගබඩාවෙකැ වාසය කරවයි. එකෙණෙහි සිටු දියණිය එම දාසිය නුවර ඇතුළු වෙළඳපොළට යැවුවාය. එකල්හි සිටු බිරිඳ ඇය දැක කොහි යන්නීදැයි විචාරා, ආර්ය දියණියගේ යැවීමෙන්යැයි කී කල්හි දැන් මෙහි එව. ගමන නවතනු. මගේ පුත්‍රයාට පුටුවක් අතුරා (සුදානම්කොට) දිය ගෙනවුත්, පා දොවා, තෙල් ගල්වා සයනයක් අතුරා දෙව. පසුව ගමන කරන්නෙහි යයි කිය. ඕ එසේ කළාය. ඉක්බිති කාලය ගතකර පැමිණි ඇයට සිටුදියණිය දැඩිව තර්ජනය කළාය. ඉක්බිති ඇයට ඕ මෙසේ කීවාය. මට කෝප නොවුව මැනවි. සෝමිත සිටුපුත් පැමිණියේය. ඔහුට මේ මේ දෑ කොට, එහි ගොස් පැමිණියේ වෙමි යි කීවාය.

සිටු දියණියට සෝමිත සිටුපුත්‍රයා යැයි නම ඇසීමෙන්ම, පෙර අත්බැවිහි එක්ව වාසය කිරීම් වශයෙන් හටගත් ප්‍රේමය සිව් ආදිය සිඳ ඇටමිදුළු හා ගැටී සිටියේය. ඉක්බිති මැණියෙනි, ඔහු කොහිදැයි විචාළාය.

සයනයෙහි හෙවියේ නිදිය යයි කීවාය. ඔහු හස්තයෙහි කිසිවක් ඇත්ද? ඉණෙහි හසුනපතක් ඇත. ඕ එය කුමක් වියහැකිදැයි ඔහු නිදනා කල, මව්පියවරුන් වෙතත් කරුණක් පිළිබඳ අවධානය යොමුකළ කල්හි ඔවුන්ට නොපෙනෙන ලෙසින් මහලින් බැස, ඔහු සමීපයට ගොස් එම පත ඉණෙන් මුදා රැගෙන තම ගැබට පිවිස දොර වසා, ජනේලය විවෘතකොට අක්ෂර ශාස්ත්‍රයෙහි දක්ෂ හෙයින් එම පත මුදා කියවා 'අනේ මේ බාලයා තම මරණ ලිපිය තමන්ගේ ඉණේ බැඳගෙන ඇවිදීය. ඉදින් මා විසින් මෙය නොදිවියේ වන්නේද? ඔහුගේ ජීවිතය නැතයයි එම පත පළා විනාශකොට, සිටුවරයා ලියන අයුරින් වෙනත් පත්‍රයක් ලිව්වාය. 'මේ මාගේ පුත්‍ර සෝමිත නමැ. ගම් සියයෙන් අයබදු ගෙන්වා මොහුට ජනපද සිටුහුගේ දියණිය සමග විවාහ මංගල්‍යය සිදුකොට, තමන් වසන ගම මැද දෙමහල් ගෘහයක් තනා, ප්‍රාකාරවලින් වටකොට, ආරක්ෂක පුරුෂයන් යොදවා මනා ආරක්ෂාව කෙරේවා. මේ මේ දෙය මව්සිත් කරන ලදැයි මට හස්තක් එවනු මැනවි. මෙසේ කළ කල්හි මම මයිලණුවන්ට කළයුතු සියල්ල දන්නෙමි යි ලියා ලිපිය හඳුන්වා ඔහුගේ ඉණෙහිම බැන්දේය. හෙතෙම දිවා කලා නිදා, නැගිට අනුභවකොට පිටත්ව ගියේය. දෙවන දින උදෑසනම ඒ ගමට ගොස් ආදායම්පාලක ග්‍රාම කෘත්‍යයන් කරමින් සිටියදීම දිවිය. හෙතෙම ඔහු දැක, දරුවා, කිමෙක්දැයි විමසා, මාගේ පියා විසින් නුඹට ලිඛිත පත්‍රයක් එවන ලදැයි කී කල්හි ලිපිය ගෙන කියවා සතුටු සිතැතියේ පින්වන්නි, මාගේ ස්වාමියාගේ මා කෙරෙහි ඇති ස්නේහය බලවු. දෙවු පුත්‍රයාගේ විවාහ මංගල්‍යය කරවයි මාගේ සමීපයට එවිය. වහා දර ආදිය ගෙන එවූ යයි ගෘහපතියන්ට අණකොට ගම මැද කියන ලද ආකර ඇති ගෙයක් කරවා, ගම්සියයෙන් අයබදු ගෙන්වා, ජනපද සිටුහුගේ දියණිය කැඳවා ගෙනවුත් මංගල්‍යය නිමාකොට සිටුහු මව්සිත් මේ මේ දේ කරන ලදැයි හස්තක් යැවිය.

සිටුහු එය අසා යමක් කරන්ට සිතයිද? එය නොකෙරෙයි. යමක් නොකරන්ට සිතයිද එයම කෙරෙයි යයි මහත් දොම්නසක් උපතී. පුත්‍ර ශෝකය සමග, එම ශෝකය එක්ව කුසෙහි දාහයක් හටගෙන එයින් අතිසාරය ඉපදවිය. සිටු දියණියද ඉදින් කිසිවෙක් සිටුහුගේ සමීපයෙහි සිට පැමිණේද? මට නොකියා පළමුව සිටු පුත්‍රයාට නොකියවයි අණ කළාය.

සිටුහුද දුෂ්ට පුත්‍රයා මාගේ වස්තු සම්පතට ස්වාමියෙකු නොකරන්නෙමි යි සිතා එක් අයකැමියෙකුට මෙසේ කීයේය. මයිලණුවෙහි

මාගේ පුත්‍රයා දක්නා කැමැත්තෙමි. එක් හස්තක් ලියා, සේවකයෙකු යවා මපුතු කැඳවවයි කිය. හෙතෙම මැනවැයි හස්තක් දී, එක් පුරුෂයෙකු යැවීය. සිටු දියණිය ඔහු පැමිණ දොරටුව අබියස සිටින බැව් අසා කැඳවා දරුව ඇයිදැයි ඇසුවාය. ආර්යාවනි, සිටුවරයා ගිලන් විය. පුතා දකිනු කැමැත්තේය. රෝගියා බලවත්ද දුබලද, ආර්යාවෙනි බලවත්ය. දැනට ආහර අනුභව කරයි යයි කිය. ඇය ඔහු පැමිණි බැව් සිටුපුතුවට නොදන්වා, පැමිණි පුරුෂයාට නිවසක්, බහුබාහිරාදිය වෙනත් අමතර වියදම්ද දී, මා දන්වන තෙක් රැඳීසිටින ලෙස කීවාය. සිටුහු නැවතත් අයකැමි අමතා මයිලණුවෙනි, ඇයි මපුතු වෙත හස්තක් නොයැවිණිදැයි ඇසීය. යැව්වෙමි. පණිවුඩකරු මෙතෙක් නොපැමිණියේ යැයි කිය.

එසේනම් වෙනකෙකු යවව. ඔහු වෙනත් අයෙකු යැවීය. සිටු දියණිය ප්‍රථමයෙන් පැමිණි පුද්ගලයා කෙරෙහි ක්‍රියා කළ අයුරින් ඔහු කෙරෙහිද ක්‍රියා කළාය. සිටුහුගේ රෝගය බලවත් විය. එක් භාජනයක් තබා, එය ඉවත් කරනවිට වෙනත් භාජනයක් තබන්ට සිදුවිය. මයිලණුවෙනි මපුතු වෙත වෙනත් අයෙකු නොයැවිණිද? යැවීමි ස්වාමීනි, ගිය පුද්ගලයා නොපැමිණියේය. එසේනම් වෙනත් අයෙකු යවව. තෙවන වරටත් පුරුෂයෙකු යැවීය. තෙවනවර පැමිණියහුගෙන් විස්තර විමසුවාය. සිටුදේවිය ඔහු බලවත් සේ රෝගාතුරය. අහර නොගෙන ඇදේ වැතිරී සිටියි. දැන් වේලාව සුදුසුයැයි සිතා, ඔබගේ පියතුමා ගිලන්ව ඇතැයි සෝමිතට දැනුම් දිනි. අපි කුමක් කළයුතුදැයි විමසීය. ගම් සියයෙන් උපදනා අයබදු හා බඩුබාහිරාදිය රැගෙන ගොස් සිටුතුමා හමුවෙමුයි කීවා තෙවන වර පැමිණි පුරුෂයාත් සමග පිටත්වූහ. ඔබගේ පියා දුර්වලය. මෙම භාණ්ඩ රැගෙන ගැලෙන් යනවිට පමාවෙයි. ගැල හා ගැල්කරු නතර කරන්නැයි සෝමිතට කියා එම බඩු සියල්ල ආපසු සිය නිවසට හරවා යැවීය. දැන් අපි එහි යමු. ඔබ පියතුමාගේ පාද පාර්ශ්වයෙන් සිටින්න. මා හිස පැත්තෙන් සිටින්නෙමියි කියා ගෘහයෙහි ඉදිරිපස-පිටුපස ආරක්ෂකයින්ට රැඳී සිටින ලෙස නියෝග කළාය. ගෘහ ප්‍රවිශ්ට සිටුපුත්‍රයා පියාගේ පාද පාර්ශ්වයෙන් සිටගති. ආයුත්තකයා සිටුහුගේ පා පිරිමදිමින් ඔබ පුතු පැමිණියේයයි කිය. පුතා දැන් කොතැන්හිද? ඔබේ දෙපා සම්පයෙහි මාගේ නිවසෙහි කෙතෙක් ධය ඇත්දැයි විමසීය. ස්වාමීනි කහවණු හතලිස් කෝටියකි. ග්‍රාම-කේෂත්‍ර (කුඹුරු) දෙපා සිව්පා සත්තු - යාන වාහන මෙතෙක් ප්‍රමාණ තිබේ. මාගේ මෙපමණ වූ ධනය සෝමිතට නොදෙන්නෙමියි කියනු කැමැතියේ දෙමියි කිය. එය ශ්‍රවණය

කළ සිටුදියණිය, මොහු නැවත කථා කළහොත් වෙනස් දැ කීමට සිදුවිය හැකියයි සිතා ශෝකාතුර වුවාසේ, කෙස් කළඹ කඩාහෙළා, හඬා පියාණෙනි මේ මොනවා කථා කරනවාද? මොනවද මේ කියන්නේ අප විසින් නොඇසිය යුත්තක් අසන ලද්දේය. සිටුහුට යළි කථා කළ නොහැකි වන ආකාරයෙන් හිසෙන් ඔහුගේ පපුව මැදට ගසමින් බලවත් ශෝකය ප්‍රකට කරන අයුරක් දැක්වුවාය. සිටුහු ඒ මොහොතෙහිම මියැදුණාහ.

රජු පියා කළුරිය කළ කල්හි, පියා විසින් පරිභෝග කරන ලද, භෝගයන් දී හැම දෙයකින්ම සියයේ කොටස්වලින් යුත් වස්තුව සමග සිටු තනතුර දුන්නේය. සෝමිත සිටුහු නම් වී, මහා සම්පත්තියක පිහිටියේ සිටු දියණියගේද, කාලියගේද වචනයෙන් මුලසිට සත් තන්හි තමාගේ මරණයෙන් මිදුණ බැව් දැන දිනපතා දහසක් වියදම්කොට දන් පිහිටවීය. මෙසේ මොහුගේ සිත් සතන් නිරෝග භාවය පින්වත්හුගේ සෘද්ධියයි. එහි ගත යනු ගෘහය යුසේයි. ගෘහයෙහි අධිපති ගහපතියි මහාසාල කුලයෙහි අධිපතියාටද එය නාමයකි. සමහර පොත්වල සෝමිත වස්තුවට අනතුරු මෙණ්ඩක වස්තුව ලියන ලදී.

පඤ්චනනං මහා පුඤ්ඤානං පුඤ්ඤවතො ඉද්ධි යන මෙහි පුනාථර්ධිය පඤ්ච මහ පිනැතියන්ගේ වශයෙන් දතයුත්තාහයි අර්ථයි. පස් මහ පිනැත්තෝ නම්, මෙණ්ඩක සිටු, ඔහුගේ බිරිඳ වන්දු පද්මා, පුත් ධනඤ්ජය සිටු, ලේලිය සුමනාදේවී, පුණණදාස යන අයය. මෙම පස්දෙන පසේබුදුන් කෙරෙහි කරන ලද ප්‍රාර්ථනා ඇත්තාහුය. ඔවුනතර මෙණ්ඩක සිටුහු කෝෂ්ඨාගාර හත්සිය පනහක්, ශුද්ධ කරවා, හිසෙහි සිට තහන ලදුයේ, දොරටුයෙහි හිඳ, උඩ බලයි. අහසින් රත්හැල් දහරා, පහත හෙළා සියලු කොටු පුරවයි. ඔහුගේ බිරිඳ, සහල් එක් නැළියක් පමණ ගෙන බත්පිසවා එක එලවළු පිසින භාජනයක, ව්‍යංජනයක් කරවා සියලු අලංකාරයන්ගෙන් සැරසෙන ලද්දී දොර කොටුයෙහි පනවන ලද අස්තෙහි හිඳ, බත්වලින් අවශ්‍යතා ඇති සියල්ලෝ එත්වායි සෝෂා කරවා කැඳවා රන් හැන්දක් ගෙන පැමිණි පැමිණියවුන්ට එළවන ලද බඳුන් පුරවා දෙන්නීය. මුළු දවස පුරා, දෙනු ලබන්නී, හැන්දෙන් වරක් ගත් ස්ථානයම පමණක් පෙතේ. ඔහුගේ පුත්‍රයා හිස සිට ස්නානය කළේ, මසුදහසක පසුම්බියක් ගෙන කහවණුවලින් අවශ්‍යතා ඇත්තෝ පැමිණෙත්වායි සෝෂා කරවා, පැමිණි පැමිණියවුන්ට බඳුන් පුරවා දෙයි. පසුම්බියෙහි කහවණු දහස වෙනසක් නොවී ඒ අයුරින්ම තිබේ. ඔහුගේ ලේලිය සියලු

අලංකාරයෙන් සැරසෙන ලද්දී, ද්‍රෝණ සතරෙක වී කුඩයක් රැගෙන අස්තෙහි හිඳින ලද්දී, බිත්තර වී අවශ්‍යතා ඇතියහු පැමිණෙත්වායි සෝෂා කරවා පැමිණි පැමිණියවුන්ට ගත් භාජන පුරවා දෙයි. කුඩය පුරවන ලද අයුරින්ම නොවෙනස්ව පවතී. ඔහුගේ දාසයා සියලු අලංකාරයන්ගෙන් සැරසුණේ රන් වියගසෙහි රන් යොන්වලින් ගොනුත් යොදා රන් කෙට්ටක් ගෙන, ගොනුන්ට සුවද පසැගිලි දී, අංවල රන් කොපු පළඳවා කෙතට ගොස් පදවයි. (දක්කයි) මෙතැනින් තුනකි. මෙතැනින් තුනකි. මැදින් එකක්දැයි සත්තගුල් පාරවල් පොළොව බිඳ ගෙන යයි.

දඹදිව් වාසිහු බත්, බීජ, රන් රුවන් ආදීන්හි කැමැති පරිද්දෙන් සිටු ගෘහයෙන්ම ගත්හ. අනුක්‍රමයෙන් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ හද්දිය නුවරට, සම්ප්‍රාප්ත වූ කල්හි භාග්‍යවතුන් වහන්සේගේ ධර්මදේශනායෙන් පස්මහ පිනැත්තෝද, ධනඤ්ජය සිටුහුගේ දියණිය විශාඛාවද සෝවාන් ඵලයට පැමිණියහ. මේ එම පස්මහ පිනැත්තවුන්ගේ පිනැත්තහුගේ සෘද්ධියයි. සංකෂ්පයෙන් වනාහි පුණ්‍ය සම්භාරයන් මේරීමට ගියකල්හි, සිද්ධවිම් විශේෂය පිනැත්තහුගේ සෘද්ධියයි.

විද්‍යාමය සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, ඉටුවිම් ආකාර, ග්‍රන්ථාදී විද්‍යාවක් හෝ උපචාර සිද්ධ, පණ්ඩිතයින් විසින් උපදවාගත් අන්‍ය වූ හෝ විද්‍යාවක් දරන්නුයි විජ්ජා ධරායි. විජ්ජං පරිජපෙපත්වා යනු සුදුසු පරිද්දෙන් විද්‍යාව මුඛයෙන් පිරිවහා, සෙස්ස කියන ලද අර්ථමය.

සමාක් ප්‍රයෝග සෘද්ධි නිර්දේශයෙහි, සිද්ධවිම් ආකාර මාත්‍රය විමසා, අන් විශේෂයක අභාව හෙයින් 'කතමා'යි නොවිචාරා, ආකාර මාත්‍රයම විමසනුයේ 'කෙසේදැයි' විමසීම කරන ලදී. එසේම 'මෙසේ'යයි නිගමනය කරන ලදී. මෙහිද ප්‍රතිපත්ති සංඛ්‍යාත වූම සමාක් ප්‍රයෝගයාගේ දැක්වීම් වශයෙන් පළමු පෙළ සමානවම පෙළෙහි සඳහන් විය. ඉක්බිති මෙය වනාහි ගැල් පෙළ ගැස්වීම් ආදිය කිරීම් වශයෙන් කිසිවක් සංවිධාන කිරීම, යම්කිසි වෛද්‍ය කර්මයක්, ත්‍රිවේදයන්ගේ උද්ග්‍රහණය, ත්‍රිපිටකයන්හි උද්ග්‍රහණය, යටත් පිරිසෙයින් සිසැම්, වැපිරීම් ආදියද සැලකිල්ලට ගෙන, ඒ ඒ කාර්යයන් කොට, උපන් විශේෂතාව තත් තත් සමමා පයොග පවයා ඉජ්ඣානට්ඨන ඉද්ධියි සඳහන් විය.

සෘද්ධිකථාවට අනතුරුව, උසස් සෘද්ධිය වූ අවබෝධය දක්වන්නාවූ විසින් දේශිත අවබෝධ කථාවෙහි පෙරනුටු විරු අර්ථ අනුවර්ණතාවයි. එහි අභිසමයෝ යනු සත්‍යයන්ගේ අබිමුචින් එක්වීමයි. ප්‍රතිවේදයයි යන අර්ථයි. අර්ථාවබෝධයැයි සමහරු කියති. කෙන අභිසමෙහි යයි කුමක් යුක්තියද? 'මහණෙනි, මෙසේ ධර්මාභිසමය මහර්ථය ආදීන්හි සූත්‍ර කොටස්හි යෙදේ. එම රසය අභිසමය යැයි යුක්තිය. එම අවබෝධය පවත්නා කල්හි, අවබෝධ කළ පුද්ගලයා එම ධර්මයෙන් සත්‍යයන් අවබෝධ කරයි. අභිමුඛව හමුවෙයි. ප්‍රතිවේද කරයි යයි යුක්තිය. මේ වෝදකයාගේ විමැසීමයි. විතෙතන අභිසමෙහි යනු සිතින් තොරව අවබෝධයෙහි අභාව හෙයින් එසේ විසඳීමයි. හඤ්චි ආදිය වෝදනායි. හඤ්චි යනු ඉදින් යන අර්ථයි. විතෙතන යයි කියන ලද හෙයින්, තෙතනි අඤ්ඤාණි අභිසමෙහි යයි කිය. න අඤ්ඤාණි අභිසමෙහි යනු සිත් මාත්‍රයෙන් අවබෝධ නොවන හෙයින් ප්‍රතික්ෂිප්තය. ඤාණෙන අභිසමෙහි යනු ප්‍රතිඥාවයි. නැවත හඤ්චි යන ආදිය ඤාණයෙන් යැයි කියන ලද හෙයින් අඤ්ඤාණි අවිත්තකයැයි වෝදනාවකි. න අවිත්තකෝ අභිසමෙහි යනු සිත් නැත්තනුට අවබෝධය නොවන හෙයින් ප්‍රතික්ෂිප්තය. විතෙතන ව යනාදි ප්‍රතිඥාවයි. නැවත හඤ්චි ආදිය සර්ව ඥාන සාධාරණ වශයෙන් වෝදනායි. සෙසු වෝදනා, විසඳීමද එම ක්‍රමයමැයි.

පරතොපන කම්මසසකතා විතෙතනව ඤාණෙන නව යනු කර්මය ස්වකීය කොට ඇති සත්ත්වයෝයි මෙසේ කර්මය ස්වකීය කොට, පැවැති සිතින්ද ඤාණයෙන්ද, සවචානු ලොමික විතෙතනව ඤාණෙනව යනු සත්‍යය ප්‍රතිවේදයට අනුකූල හෙයින් සත්‍යානුලොමික සංඛ්‍යාත විදර්ශනා සම්ප්‍රසුක්ත සිතින්ද, විදර්ශනා ඤාණයෙන්ද, කථං යනු යම්සේ අවබෝධය වේද, එසේ කියනු කැමැත්තෙන් විමසීමයි. උපපාදාධිපතෙයං යනු යම්හෙයකින් විතෙතාත්පාදය නොමැතිව විත්ත වෛතසිකයන්ගේ උත්පාදය නැත්ද? සිත අරමුණු ගැනිම් ස්වභාවකොට ඇත. ඒ හා සමග උපදිනු ලබන වෛතසික කෙසේ අරමුණ නොගත් කල්හි උපදින්නාහුද අභිධර්මයෙහිද, විතෙතාත්පාදයෙන්ම වෛතසික බෙදුන. එහෙයින් මාර්ග ඤාණොත්පාදයෙහි අධිපති වූ සිතයයි අර්ථයි. ඤාණසස යනු මාර්ග ඤාණයට, හෙතු පච්චයොව යනු ජනක හා උපස්තම්භක වශයෙන්, තං සම්පයුතතං යනු ඒ ඤාණය හා සම්ප්‍රසුක්ත, නිරෝධ ගොචරං යනු නිර්වාණාරම්භණ වූ, දසසානාධිපතෙයං යනු සෙස්සන්ට දර්ශන කෘත්‍යයෙහිද, නිර්වාණ දර්ශනයෙහිද අධිපති වූ, විතතසස යනු මාර්ග

සම්ප්‍රයුක්ත සිතට, තං සමපයුතතං යනු ඒ සිත හා සම්ප්‍රයුක්ත යම් හෙයකින් හටගන්නා වූද ක්‍රමයෙහි, හුදෙක් චිත්ත ඥාණයන්ගෙන්ම අවබෝධය නොවේ. තවද සියලුම මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත චිත්ත වෛතසික ධර්මයෝ සත්‍යාවබෝධ කෘත්‍ය සිදුකිරීම් වශයෙන් අභිසමය ැම් වෙති. එහෙයින් එම ක්‍රමයද දක්වනු කැමැතියේ කිං නු එතතකොයෙව අභිසමයොයි විචාරා නගීයි එම වචනය ප්‍රතික්‍ෂෙප කොට ලොකුතතර මග්ගකඛණෙයි යනාදිය වදාළහ. දසසනාහි සමයො යනු දර්ශන ස්වභාව වූ අවබෝධය, සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

සච්චා යනු සත්‍ය ඥාණයෝ, මාර්ග ඥාණයම නිර්වාණය නුවණින් බැලීම් අර්ථයෙන් විදර්ශනායි, විමොක්‍ෂඛා යනු මාර්ග විමෝක්‍ෂයයි. විජ්ජා යනු මාර්ග ඥාණයමය. විමුක්ති යනු කෙලෙස් නැසීම් වශයෙන් වන විමුක්තියයි. නිර්වාණය අවබෝධ කෙරෙනුයි අභිසමයොයි. සෙස්ස ඒවායින් අවබෝධ කෙරෙන්නුයි අභිසමයොයි.

නැවත මාර්ගඵල වශයෙන් අවබෝධය බිඳ දක්වන්ට කිංනු ආදිය වදාළහ. මෙහි යම්හෙයකින් වනාහි මුළුමනින් නැසීම් අර්ථයෙන් ක්‍ෂයයෙහි ඥාණය නොලබාද? එහෙයින් සන්සිද්ධිමි අර්ථයෙන් අනුප්පාදෙ ඥාණං යයි යු.සෙයි. සෙස්ස සුදුසු පරිද්දෙන් දතයුතුය.

දැන් යම්හෙයකින් කෙලෙස් ප්‍රභාණය ඇතිකල්හි අවබෝධය වේද, අවබෝධයෙහිද ඇතිකල්හි කෙලෙස් ප්‍රභාණය වේද? එහෙයින් චෝදනා පූර්වංගම් කෙලෙස් ප්‍රභාණය දක්වනු කැමැතියේ 'යවායං' යනාදිය වදාළහ. එහි යවායං යනු යම් මේ මාර්ගස්ථ ආර්ය පුද්ගල තෙමේ, මෙහි වනාහි එවමාදිකා යන සිව් වචනයන් චෝදකයාගේ විමැසීමැයි. නැවැත අනිතෙ කිලෙසෙ පජහති යන මෙය චෝදනාවට අවකාශ දීම සඳහා විසඳුමයි. බිණං යනු විනාශවීම් වශයෙන් ක්‍ෂය වීමයි. නිරුද්ධං යනු චිත්ත පරම්පරා වශයෙන් නැවැත නැවැත නොඉපදීම් වශයෙන් නිරුද්ධ වූයේ, විගතං යනු වත්මන් ක්‍ෂණයෙන් පහවූයේ, විගමෙති යනු ඉවත් කරවයි. අත්ථං ගතං යනු අභාවයට ගියේ, අත්ථංගමෙති යනු අභාවයට පමුණුවයි. එහි දොස් පෙන්වා, න අනිතෙ කිලෙසෙ පජහති යයි ප්‍රතික්‍ෂිප්තය. අනාගත චෝදනායෙහි අජාතං යනු ඉපැත්මට නොපත්, අනිබ්බතතං යනු ස්වභාවයට නොපත්. අනුප්පතතං යනු උපතෙහි පටන් මතුයෙහි නොපිළිපත්, අපාකුභුතං යනු වර්තමාන භාවයෙන් චිත්තයාගේ පහළ නොවීම, අතීත අනාගත කෙලෙසුන් දුරුකරන කල්හි දුරුකළයුතු දැ

නොමැති හෙයින් උත්සාහය නිෂ්ඵල බවට පැමිණේයයි එම ද්වයයම ප්‍රතික්ෂේපනය. රතෙතා රාගං පජහති යයි වත්මනෙන් රාගයෙන් රත්වූයේ එම රාගයම දුරුකරයි. වත්මන් කෙලෙසුන්හිද එම ක්‍රමයමය.

ථාමගතො යනු ස්ථිර ස්වභාවයට ගියේ, කණ්හ සුක්කා යනු අකුසල් කුසල්දම්, යුගනක්ඛා සමමෙව වත්තනතී යනු එකට වෙළී සමව පවතින්නුයි එම ස්වභාවයට පැමිණේයයි අර්ථයි. සංකිලෙසිකා යනු මෙසේ කිලිටි ස්වභාවයන්ගේ සම්ප්‍රයුක්ත භාවය ඇතිකල්හි, කිලිටි බවින් යුක්ත වූවාහු, මග්ග භාවනා හොති යනු මාර්ග භාවනාවට පැමිණේ යයි අර්ථයි. මෙසේ වත්මන් කෙලෙසුන් දුරුකරන උත්සාහය සමග, දුරු කළයුතු කෙලෙසුන්ගේ විද්‍යමානතායෙන් මාර්ග භාවනාවද කිලිටි වූයේ වෙයි. උත්සාහයද නිෂ්ඵල වූයේ වේ. වත්මන් කෙලෙසුන්ගේ චිත්ත විප්‍රයුක්ත තාවයක් නම් නොමැත. නහි යනු සිව් ආකාරයෙන් කියන ලද වචනයෙහි ප්‍රතික්ෂේපයයි.

අත්ථි යනු සේයයි පිළිගැනීමයි. යථා කථං විය යනු, ඇත යන ස්වභාවයෙහි උදාහරණ දැක්වීම සඳහා විමසීමයි. යම්සේ ඇත්ද, එය කවරාකාරයකින් මෙන් ඇත්ද? කුමක් මෙන් ඇත්දැයි අර්ථයි. සෙය්‍යථාපි යනු යම්සේනම්, තරුණ රුකෙකා යනු එල දරන (දෙන) බව දැක්වීම සඳහා තරුණ ග්‍රහණය කරන ලදී. අජාතඵලො යනු එලදායකත්වය ඇති කල්හිද, එලගැන්මට පෙර කාල ග්‍රහණයයි. තමෙනං යනු එම වෘක්ෂය, එන යනු නිපාත මාත්‍රයයි එය එයමයයි අර්ථයි. මූලං ඡන්දෙය්‍ය යනු මුලින් සිදින්නේය. අජාත ඵලා යනු හටනොගත් එල එවමෙවං යනු එසේ එසේ, හටගැන්ම, පැවැත්ම, ලකුණ, රැස්කිරීම යන සතරින්ම වත්මන් ස්කන්ධ සන්තානයම යු.සේයි. යම් ස්කන්ධ සන්තානයෙක්හි යම් යම් මාර්ග ඥාණයක් උපදීද? ඒ ඒ මාර්ග ඥාණයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු කෙලෙසුන්ට එම ස්කන්ධ සන්තානය අබිජ වේ. එයට අබිජ වූ හෙයින් ඒ හේතුවෙන් ඒ ඒ කෙලෙස් නූපන්නාහුම නූපදිති. ආදීනවං දිසවා යනු අනිත්‍යාදී වශයෙන් ආදීනව දැක, අනුප්පාදො යනාදී සතරෙන් නිර්වාණයම යු.සේයි. විතතං පක්කන්ති යනු මාර්ග සම්ප්‍රයුක්ත සිත ඇතුළට පැන වදියි. හෙතු නිරොධා දුක්ඛ නිරොධො යනු කෙලෙසුන්ට බිජයන් වූ චිත්ත පරම්පරාවෙහි අනුත්පාද නිරෝධයෙන් ආගත ස්කන්ධයන් වූ, දුකට හේතුහුන වූ කෙලෙසුන්ගේ අනුත්පාද නිරෝධය වේ. මෙසේ දුකට හේතුහුන වූ කෙලෙසුන්ගේ අනුත්පාද නිරෝධයෙන් දුක්ඛයාගේ

අනුත්පාද නිරෝධය වේ. මෙසේ කෙලෙස් ප්‍රභාණ සාධාරණය යෙදෙන හෙයින්ම අත් මග භාවනා යනාදිය වදාළහ. අධ්‍යාපනයෙහි වනාහි 'එයින් කුමක් දක්වන ලද්දේ වේද?' හුමිලබ්ධ කෙලෙසුන්ගේ ප්‍රභාණය දක්වන ලද්දේ වේ. කීමෙක්ද හුමි ලබ්ධයෝ නම් අතීත අනාගතද නොහොත් වර්තමානද? හුමි ලබ්ධාත්පන්න නමැයි කියා, කියන ලද කෙලෙස් ප්‍රභාණයෙහි විස්තර කථාව, මාර්ග සත්‍යය නිර්දේශ වර්ණනායෙහි ශ්‍රැතමය ඥාණ කථාවෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම දැක්වුණාහ. මෙහි වනාහි මාර්ග ඥාණයෙන් ප්‍රභාණය කළයුතු කෙලෙසුන්ම අදහස් කරන ලදී.

අභිසමය කථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් ප්‍රභාණ අවසානයෙහි, අභිසමය කථාවට අනතුරුව ප්‍රභාණාකාරය දක්වන්නහු විසින් දේශිත, සුත්‍රාන්ත පූර්වාංගම විවේක කථායෙහි පෙරනුටු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි සුත්‍රාන්තයෙහි යෙ කෙවි යනු සේස රහිතව භාත්පසින් ග්‍රහණයයි. බලකරණියා යනු සෘජු බාහු බලයෙන් කළයුතු හෙයින්, කම්මනා යනු දිවිම්, පැනිම්, සීසැම්-වැපිරිම් ආදී ක්‍රියා, ශක්තිවත්තයින් විසින් කරනු ලැබෙත්. සීලං නිසසාය යනු සිව් පිරිසිදු සීලය නිශ්‍රයකොට, භාවෙහි යනු බිඳුණු සිල්වත්තුව භාවනා අභාව හෙයින් මෙහි වනාහි ලෞකික ලෝකෝත්තර මාර්ග භාවනා අදහස් කරන ලදී. විවේක නිසසිතං යනු තදංග, සමුච්ඡේද, නිසසරණ විවේක නිශ්‍රිත, විවෙකො යනු විවේකතාව, මෙම ආර්ය මාර්ග භාවනායෙහි අනුයුක්ත යෝගියා විදර්ශනා ඝෂණයෙහි, කෘත්‍යය වශයෙන් තදංග විවේක නිශ්‍රිතව, අදහස් වශයෙන් නිසසරණ විවේක නිශ්‍රිතව, මාර්ග ඝෂණයෙහි කෘත්‍යය වශයෙන් සමුච්ඡේද විවේක නිශ්‍රිත අරමුණු වශයෙන් නිසසරණ විවේක නිශ්‍රිතව වඩයි. විරාග නිශ්‍රිතාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. විවේකයම නොඇලීම් අර්ථයෙන් විරාගයයි. නිරෝධාර්ථයෙන් නිරෝධයයි. අත්හැරීම් අර්ථයෙන් වොසසගගයි. නොහොත් කෙලෙසුන්ගෙන් වෙන් වූ හෙයින් විවේකයි. කෙලෙසුන් කෙරෙන් නොඇලුණු හෙයින් විරාගයි. කෙලෙසුන්ගේ නිරුද්ධ කළ හෙයින් නිරෝධයි. කෙලෙසුන්ගේද පරිත්‍යාග කළ හෙයින් අත්හළ හෙයින් වොසසගගයි. වොසසගගය වනාහි දෙයාකාරය. පරිත්‍යාග වොසසගගය හා පැනවැදීම් වොසසගගය වශයෙනි. එහි පරිත්‍යාග වොස්සජනය යනු විදර්ශනා ඝෂණයෙහි තදංග වශයෙන්ද

මාර්ග ඝෂණයෙහි සමුච්ඡේද වශයෙන්ද කෙලෙස් ප්‍රභාණයයි. ප්‍රස්කන්දන වොස්සජනස යනු විදර්ශනා ඝෂණයෙහි එහි නිමිතභාවයෙන් මාර්ග ඝෂණයෙහි අරමුණු කිරීමෙන් නිර්වාය තුළට වැදීම එම ද්වයයම මෙම ලෝකික ලෝකෝත්තර මිශ්‍රිත අර්ථ වර්ණනා ක්‍රමයෙහි සුදුසුය. එසේම මෙය සමාග් දෘෂ්ටි ආදීන්හි එක් එක් ධර්මයද, කියන ලද ආකාරයෙන් කෙලෙස්ද අත්හරියි.

වොසසගහ පරිණාමිං යනු මෙම සියලු වචනයෙන්, වොසසගාර්ථය නියමකොට දෙන ලද්දේ මුහුකුරා ගියේ මේරුයේ යයි යු.සේයි. මෙම ආර්ය මාර්ග භාවනායෙහි අනුයුක්ත භික්ෂුව සමාග් දෘෂ්ටි ආදීන්හි එක් එක් ධර්මය කෙලෙස් පරිත්‍යාග වොසසගාර්ථයද, නිර්වාණයට පැනවැදීම වොසසගාර්ථයද මෝරවයි. යම්සේ මුහුකුරා ගියේද එසේ එය වඩයි.

බීජගාම භූතගාමා යන මෙහි මූලබීජ, ඛන්ධ බීජ, අග්ග බීජ, එල බීජ, බීජ බීජ යයි බීජය පස්වැදැරුමිය. බීජගාමනම් බීජ සමූහයයි අර්ථයි. එයම පිරිපුන් නිල් අංකුර පහළ වීමෙහි පටන් භූතගාම නමැ. සිදුපු, හටගත්, හටගත් මූලය නිල් අංකුරයන්ගේ සමූහයයි අර්ථයි. නිල් අංකුර කාලයෙහි පටන් දේවතා පරිග්‍රහය වේයයි එම දේවතා සංඛ්‍යාත භූතයින්ගේ ග්‍රාමයනුයි භූතගාම යයි කියති. චුද්ධං යනු අංකුර වශයෙන් වැඩීමයි. විරුළුතිං යනු වෘක්ෂයන්හි කඳන් ආදී වශයෙනි. වෙපුලලං යනු කෘත්‍යයන් සම්පූර්ණත්වයට පත්වීම වශයෙන් මහත් භාවයැයි අර්ථයි. 'විපුලතතං' යිද පායයි. තවද එම තෙපදයන් සීල, සමාධි, ප්‍රඥාවන්හිද යොදති.

සුත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි, සමමා දිට්ඨියා යනු ෂ්‍රේෂ්ඨ වචනයයි. ධ්‍යාන, විදර්ශනා, මාර්ග, එල, නිර්වාණයන්හි, ලෝකික විරති සම්ප්‍රසුක්ත සිතෙහිද, සුදුසු පරිද්දෙන් සම්ප්‍රයෝග වශයෙන්ද අරමුණු වශයෙන්ද, පවත්නා සමාග් දෘෂ්ටියෙහි සමාන ලක්ෂණ වශයෙන් ඒකාකාර වූ සමාග් දෘෂ්ටියෙහි, විකල්පභූත විවේකො යනු යටපත් කිරීම් වශයෙන් දුර කිරීම් වශයෙන් විවේකයයි කවරකගේද? නිවරණයන්ගේ. ඔහුට පද්මජක්ඛානං භාවයතො යනාදිය යටපත් කිරීම් වශයෙන් ප්‍රථමධ්‍යානයම යු.සේයි. එය කී කල්හි සෙසු ධ්‍යානයෝද කියන ලද්දානුම වෙති. ධ්‍යානයන්හිද සමාග් දෘෂ්ටිය විද්‍යමාන හෙයින් සමාග් දෘෂ්ටියෙහි විවේකය නමැ. තදංග විවේකො යනු ඒ ඒ විදර්ශනා ඝෂණයෙන් වන විවේකයයි.

දිට්ඨිගතානං යනු දෘෂ්ටි විවේකයාගේ දුෂ්කර හෙයින්ද, ප්‍රධාන හෙයින්ද දෘෂ්ටි විවේකයම යු.සේයි. නිබ්බධභාගියං සමාධිං යනු විදර්ශනා

සම්ප්‍රසුක්ත සමාධියයි, සමුවෙණද විවෙකො යනු කෙලෙසුන්ගේ විනාශකිරීම් වශයෙන් වන විවේකයයි. ලොකුනතරං බයාමි මගගං යනු ක්‍ෂය සංඛ්‍යාත නිර්වාණයට පමුණුවන ලෝකෝත්තර මාර්ගයයි, පටිපපසසද්ධි විවෙකො යනු කෙලෙසුන්ගේ සංසිද්ධිමෙහිදී වන විවේකයයි. නිසසරණ විවෙකො යනු සියලු සංඛ්‍යයන්ගෙන් නිදහස්වීම වූ සංස්කාර විවේකයයි. ඡන්ද ඡාතො භොති යනු පූර්ව භාගයෙහි හටගත් ධර්මවිඡන්දය වෙයි. සද්ධාධිමුතෙනා යනු පූර්ව භාගයෙහිම ශ්‍රද්ධායෙහි ඇලුණේ වේ. විතතඤ්චසස සවාධිට්ඨිතං යනු පූර්වභාගයෙහි මෙම යෝගියාගේ සිතද මනාව අධිෂ්ඨාන කරන ලද්දේ මනාව පිහිටුවන ලද්දේ වේ. මෙසේ, ඡන්දය, ශ්‍රද්ධාව, සිත යන මෙම තෙදහම් පෙරකළු උපන් විවේකයන්ට උපනිශ්‍රය හෙයින් නිශ්‍රය නමැ. සමහරු වනාහි 'විතතඤ්චසස සවාධිට්ඨිතං' යැයි සමාධිය කියන ලදැයි කියති. විරාගාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. නිරොධ වාරයෙහි වනාහි නිරොධ ශබ්දයෙන් අන්‍ය සමාන වචනයක් දක්වන්නහු විසින් 'අමතං ධාතු'යි යුසේයි. සෙසු තන්හි 'නිරොධො නිබ්බාණං'යි දක්වයි. දෙඅයුරින්ම නිර්වාණයම දැක්වේ. ඡන්ද, ශ්‍රද්ධා, විත්තයන්ම විවේකාදී සතරෙහි එකිනෙකෙහි ක්‍රයය, ක්‍රයය බැගින් කොට දොළොස් නිශ්‍රය වෙයි. සම්මා සංකප්ප, වායාම, සති, සමාධීන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථ යෙදීම දතයුත්තාහ. සම්මා වාචා, කම්මන්ත, ආජීවයන්ගේ වනාහි ධ්‍යානකෂණයෙහිද, විදර්ශනා කෂණයෙහිද අභාව හෙයින්, ධ්‍යාන විදර්ශනාවන්ට පූර්වභාග අපරභාග වශයෙන් පවත්නා විරතීහු, ධ්‍යාන විදර්ශනා සනනිශ්‍රිත කොට කියන ලදැයි දතයුතුය. නිවර්ණයන්ගේද දෘෂ්ටිගතයන්ගේද, විවේක, විරාග, නිරොධ, පටිනිසසගගයෝ, එසේ පවත්නා විරතීන්ගේ විවේකාදීහු නමැයි දතයුතුය. අට්ඨක නිපාතයෙහි 'ඉක්ඛිති භික්ඛු ව නුඹ මෙම සමාධිය සවිතර්ක සවිචාර වඩන්නෙහිය. අවිතර්ක විචාර මාත්‍රව වඩන්නෙහිය. අවිතර්ක, අවිචාරවද වඩන්නෙහිය. ප්‍රීති සහිතවද වඩන්නෙහිය. ප්‍රීති රහිතවද වඩන්නෙහිය. සති සහගතවද වඩන්නෙහිය. උපේක්‍ෂා සහගතවද වඩන්නෙහිය යයි' මෙමුත්‍රී ආදීහුද, කායානුපස්සනාදීහුද, ස්වකීය අධ්‍යාත්ම මූලික සමාධි වශයෙන් චතුෂ්ක, පඤ්චකධ්‍යානිකාදීන් මෙන් යුසේයි. මෙසේ මෙහිද පූර්වභාග, අපරභාග වශයෙන් විරතීහු යු.සේයි. අක්‍ෂර ඡායා මාත්‍රය ගෙන භාග්‍යවතුන් වහන්සේට අසත්‍ය දෙයින් දොස් නොනැගිය යුතුයි. බුදුවදන් ගැඹුරැයි. ගුරුන් ඇසිරිකොට අදහස් වශයෙන් ගතයුතුය. බොධ්‍යංග-බල, ඉන්ද්‍රිය වාරයන්හිද මෙම ක්‍රමයෙන් අර්ථය දතයුතුය.

විවේක කථා වර්ණනා නිමි.

විවේක කථාවට අනතුරුව, උතුම් විවේකය වූ, නිස්සරණ විවේක සංඛ්‍යාත නිර්වාණයෙ සාක්‍ෂාත් කිරීමෙහි උපායමාර්ග දැක්වීම සඳහා, එසේ සාක්‍ෂාත් කළ, නිරෝධයෙහි, ලෝභිත සුව සඳහා ක්‍රියාකිරීම දැක්වීම සඳහාද ඉන්ද්‍රිය කථායෙහි නිර්දේශිත වර්යාකථා නැවැත කියන ලදී. එහි අර්ථ වර්ණනා ඉන්ද්‍රිය කථායෙහි කියන ලද්දේමය.

වර්යා කථා වර්ණනාව නිමි.

ලෝකාර්ථ වර්යා කෙළවරකොට ඇති, වර්යා කථාවට අනතුරුව, ලෝකාර්ථ අනුශාසනා කෙළවරකොට ඇති, ප්‍රාතිහාර්ය විස්තර දක්වන්නාවූ විසින් දේශිත සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම ප්‍රාතිහාර්ය කථායෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි සූත්‍රාන්තයෙහි පාටිභාරියානි යනු එකිනෙකට විරුද්ධ ඉන්ද්‍රියයන්ගෙන් වෙන් වෙන්ව බැහැර කිරීම් වශයෙන් ඉද්ධිපාරිභාරියං යනු සිද්ධවීම් වශයෙන් සෘද්ධියි. විරුද්ධ දෑ එළැවීම් වශයෙන් ප්‍රාතිහාර්ය යයි. සෘද්ධියම ප්‍රාතිහාර්ය වූයේ සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය යයි. අනෙක්වාහි වනාහි පෙන්වීම් වශයෙන් ආදේසනංයි. අනුසාසන වශයෙන් අනුසාසනීයි. සෙස්ස කියන ලද ක්‍රමයමැයි. ඉධ යනු මෙලොව. එකවෙවා යනු එක් පුරුෂයෙක්, සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය නිර්දේශය යට කියන ලද අර්ථමය. නිමිතෙතන ආදිසති යනු පැමිණි නිමිත්තෙන් හෝ ගිය නිමිත්තෙන් හෝ සිටි නිමිත්තෙන් හෝ කියයි. එවමපි තෙ මනො යනු මෙසේද නුඹගේ මනස සොම්නසින් යුක්තවූයේ හෝ දොම්නසින් යුක්ත වූයේ හෝ කාම විතර්කාදියෙන් යුක්ත වූයේ හෝ වේ. අපි ශබ්දය සම්පිණ්ඩණාර්ථයෙහිය. ඉත්ථපි තෙ මනො යනු සොම්නස් ආදී වශයෙන් එක් එක් ආකාර වූද සිතෙහි නානාප්‍රකාර භාවය දැක්වීමයි.

ඉතිපි තෙ විතතං යනු නුඹගේ සිත මේ මේ ආකාරද වේ. මේ මේ අර්ථ සිතමින් පවති යයි අර්ථයි. ඛණ්ණෙකුටම ආදිසති යනු සිතින් අභ්‍ය වූ හෝ මේ මේ දෑ වූයේය වේ. වන්නේ යයි බොහෝ දෑද කියයි. තථෙව තං හොති නො අඤ්ඤාපා යනු ඒ සියල්ලම යම් යම් ආකාරයකින් කියන ලද්දේද, ඒ අයුරින්ම වේ. අන් අයුරෙකින් නොවේ. න හෙව බො නිමිතෙතන ආදිසති යනු නිමිත්ත දනුයේද හුදෙක් නිමිත්තෙන්ම නොකියයි. අපිව යනු වෙනත් ක්‍රමයක දැක්වීමයි. මනුසසානං යනු සිත දැනගන්නා වූ මනුෂ්‍යයින්ගේ, අමනුසසානං යනු ශ්‍රවණය කරවන ලද්දා

වූ හෝ ශ්‍රවණය නොකරවන ලද්දා වූ හෝ යක්ෂ පිබාවාදීන්ගේ, දෙවතානං යනු වාතුර්මහා රාජිකාදීන්ගේ, සද්දං සුඛා යනු අන්‍යයාගේ සිත දැන කියනවුන්ගේ ශබ්දය ශ්‍රවණය කොට, පන නැවත ආරම්භයෙහි, නිපාතයකි. විතකකයනො යනු යම් ඒ දෙයක් විතර්ක කරන්නහුගේ, විචාරයනො යනු විතර්ක සම්ප්‍රයුක්ත වූම විචාරයෙන් විමසා බලන්නහුගේ, විතකක විපථාර සද්දං සුඛා යනු විතර්ක වෙග වශයෙන් උපන් විකාර දොඩවන්නවුන්ගේ නින්දට වට, මත්වූවන්ගේ නාදය අසා, යමක් කල්පනා කරන කල්හි එම ශබ්දය උපන්නේ වේද, එම ශබ්දයාගේ වශයෙන් 'ඔබගේ මනස මෙසේ' යයි ආදිය පෙන්වයි. අවිතකකං අවිචාරං සමාධිං යනු විතර්ක විවර කැළැඹිම් විරහිත ශාන්ත චිත්තයාගේද දැනීමෙහි සමර්ථතාව දක්වන්නහු විසින් යුසේයි. සෙසු සිත් දැනගැනීමිහි වනාහි කිවයුත්තක්ම නැත. වෙනසා වෙනො පරිවච පජානාති යනු වෙනො පරියඤාණලාභියා, භොතො යනු භවත්හුගේ, මනො සංඛාරා පණිහිතා යනු චිත්ත සංස්කාර තබන ලද්දාහු, අමුකං නාම විතකකං විතකකයිසසති යනු කුලලාදි සිතිවිල්ලක් සිතන්නේය. පවත්වන්නේ යයි දනියි. දන්නේද පැමිණීමෙන් දනියි. පූර්වභාගයෙන් දනියි. සමචත තුළ සිත බලා දනියි. පැමිණීමෙන් දනියිනම්, කසිණ පරිකර්ම කාලයෙහිම යම් ආකාරයකින් කසිණ භාවනාව අරඹන ලද්ද? ප්‍රථමධ්‍යානය හෝ ද්විතීය ධ්‍යානය හෝ අට සමචත් හෝ උපදවන්නේ යයි දනියි. පූර්වභාගයෙන් දනියි නම්, ප්‍රථම විදර්ශනාවගේ ආරම්භයෙහිදීම දනියි. යම් ආකාරයකින් එම විදර්ශනාව අරඹන ලද්දේ, සෝවාන් මාර්ගය හෝ උපදවන්නේය. -පෙ- අර්හත් මාර්ගය හෝ උපදවන්නේ යයි දනියි. සමචත තුළ සිත බලා දනියි නම්, යම් ආකාරයකින් මොහුගේ මනෝ සංස්කාර තබන ලද්දාහුද, මෙනම් චිත්තයට අනතුරුව මෙනම් විතර්කය විතර්කනය කරන්නේය. මෙයින් නැගිටි ඔහුට පිරිහීමට නැඹුරු වූ හෝ සමාධිය වන්නේය. අඩුවැඩි නොවී පවත්නා ස්වභාවයට පත් සමාධිය වන්නේය. විශේෂාධිගමයන් ලබාදෙන සමාධිය හෝ වන්නේය. තියුණු අවබෝධයට අයත් හෝ සමාධිය වන්නේය. අභිඥාවන් හෝ උපදවන්නේ යයි දනියි. බහුඤ්චපි ආදිසති යනු වෙනොපරිය ඤාණයට චිත්ත වෛතසිකයන්ම අරමුණු කරන හෙයින්, සරාගාදි සොළොස් ප්‍රභේදයෙන්ම බොහෝකොටද කියයි. අනෙකක් වශයෙන් නොවේයයි දතයුතුය. තපෙවෙනං භොති යනු මෙය ඒකාන්තයෙන්ම එසේම වේ. වෙනොපරිය ඤාණ වශයෙන් දන්නා ලද්දේ වේ. අන්‍යාකාරයෙන් සිදුවීමක් නම් නැත. එවං විතකෙකථ යනු මෙසේ නෛෂ්ක්‍රම්‍ය විතර්කාදීහු පවත්වමින් සිතාබලවූ. මා එවං

විතකකයින් යනු මෙසේ කාම විතර්කාදීන් පවත්වමින් සිතාබැලීම් නොකරවූ. එවං මනසිකරොප් යනු මෙසේ අනිත්‍ය සංඥාවන්ද, දුක්ඛ සංඥාදීන් අතරත වූ එක්තරා එකක් මෙනෙහි කරවූ. මා එවං මනසි කර්ම යනු මෙසේ නිත්‍යයයි ආදී ක්‍රමයෙන් මෙනෙහි නොකරවූ. ඉදං පජ්ජනං යනු පඤ්චකාම ගුණයන්හි ඇලීම් ආදිය දුරුකරවූ. ඉදං උපසම්පජ්ජ විහරං යනු මෙම සිව්වග එල ප්‍රභේද වූ ලෝකෝත්තර ධර්මයටම පැමිණ එම ගුණ නිපදවා වාසය කරවූ.

සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්යයෙහි වෙනත් ආකාරයක් විශේෂයෙන් දක්වනුයේ, නෙකඛම්මං ඉජ්ඣධිති ඉද්ධි යනාදිය වදාළහ. එහි කාමච්ඡන්දං පටිහරති යනු තමාට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ, කාමච්ඡන්දය ප්‍රතිබලව ඉවත්කරයි. දුරුකෙරෙනුයි එයම නෛෂ්ක්‍රම්‍ය ප්‍රාතිහාර්ය නමැයි අර්ථයි. යෙ තෙ නෙකඛම්මෙන සමනනාගතා යනු මෙසේ කාමච්ඡන්දය ප්‍රතිබලව දුරුකරන ඒ ඒ නෛෂ්ක්‍රම්‍යයෙන් යම් පුද්ගලයෝ ප්‍රතිලාභ වශයේ යුක්ත වූවාහු, විසුද්ධ විතතා යනු කාමච්ඡන්ද අභාවයෙන් පිරිසිදු සිතැති, අනාවිල සංකපපා කාම සංකල්පයෙන් නොකළඹින ලද නෛෂ්ක්‍රම්‍ය සංකල්ප, ඉති ආදෙසනා පාටිහාරියං යනු පරසින් දැනීමෙහි දක්‍ෂතාවයෙන් හෝ අන් අයුරෙකින් හෝ සම්මා සම්බුදුරජාණන් වහන්සේ විසින් හෝ බුද්ධ ශ්‍රාවකයින් විසින් හෝ මෙසේ අනුන්ගේ සිත් දැන ප්‍රකාශ කිරීම ආදෙසන ප්‍රාතිහාර්ය යයි අර්ථයි. නොහොත් මෙසේ කීම ආදෙසන ප්‍රාතිහාර්ය යයි ආදෙසන ශබ්දය පාඨශේෂකොට යෙදිය යුතුය. එවං ආසෙවිතබ්බං යනු මේ මේ ආකාරයෙන් මුලසිට සේවනය කළයුතුය. සෙසු ක්‍රමයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. තදනුධම්මතා සති උපට්ඨාපෙනබ්බා යනු එම නෛෂ්ක්‍රම්‍යයට අනුකූල වූ සිහිය බොහෝ සේ තැබිය යුතුය. ඉති අනුසාසනී පාටිහාරියං යනු මෙහි ආදේසනා ප්‍රාතිහාර්ය යෝජනාවෙහි මෙන් යෙදීම කළයුතුය. අව්‍යාපාදාදීන්හිද එම ක්‍රමයමැයි. පාඨය වනාහි ධ්‍යානාදීන් හකුළුවා අර්හත් මාර්ගයම පෙන්වා ලියා ඇත. එහි සිව් මාර්ගයන්හිද මෙසේ සේවනය කළයුතුයැයි ආදිය එක් විත්තක්‍ෂණික හෙයින් මාර්ගයෙහි පූර්වභාග වශයෙන් කියන ලදැයි දතයුතුය.

සර්වාස්තිවාදී ආචාර්යවරු වනාහි, එක් එක් මාර්ගය සොළොස් ක්‍ෂණිකයැයි කියති. ඒ අනුව පවත්නා සිහියෙහි එළඹීම වනාහි පූර්ව භාගයෙහි යෙදේමය. නැවත නෙකඛම්මං ඉජ්ඣධිති ඉද්ධි යනාදීන් 'ඉද්ධිපාටිහාරියං' යන පදයට කර්මාධාර සමාසභාවය දැක්වීම සඳහා යුක්තය. සූත්‍රාන්තයෙහි කියන ලද, ත්‍රිවිධ සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්යයාගේම

සමාසාර්ථය කී කල්හි, සෙසු ද්වයයටම කියන ලද්දේම වේයයි මෙම ක්‍රමයෙනි, මූලය වූ, සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්යයෙනිම සමාසාර්ථය කියන ලදැයි දකියුතුය.

ප්‍රාතිහාර්ය කථා වර්ණනා නිමි.

ප්‍රාතිහාර්ය කථානන්තරවැ, ප්‍රාතිහාර්යයට මුල් වූ සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය සංගෘහිත සමසීසී භාවයෙනි, සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය බව දැක්වීම සඳහා, ඤාණ කථායෙනි නිර්දේශ්ට වූදී සමසීසීකථා සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය සම්බන්ධයෙන් නැවත දේශිතය. එහි අර්ථ වර්ණනා එහි කියන ලද්දේමය.

සමසීසී කථා වර්ණනා නිමි.

සමසීසී කථානන්තරවැ, තමා විසින් කියන ලද, සෘද්ධි ප්‍රාතිහාර්ය සාධක සත් අනුපස්සනා විශේෂයන් දක්වන්නහු විසින් දේශිත සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම සිව්වන් කථායෙනි පෙරනු වූ අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. එහි සූත්‍රාන්තයෙහි වත්තාරො යනු ගණන් පිරිසිදීමයි. ඉන් අඩුවැඩි නොවන සිව්වන් පිරිසිදීම පෙන්වයි. ඉමෙ යනු නිර්දේශ කළයුත්ත දැක්වීමයි. හික්කවෙ යනු ධර්ම ප්‍රතිග්‍රාහක පුද්ගලයින් ඇමතීමයි. සතිපට්ඨානා යනු සිව්වන් ත්‍රයයකි. සිහිය ගෝචර වූයේද වේ. ත්‍රිවිධාකාරයෙන් පිළිපත් ශ්‍රාවකයින් කෙරෙහි ශාස්තෘහ්‍රගේ ප්‍රතිසානුනය ඉක්මවූ හෙයින්ද, සිහියද වේ. 'මහණෙනි, සිව් සිව්වන්හුගේ හටගැන්මද, අස්තංගමයද දෙසන්නෙමි' ආදීන්හි සිහිය ගොදුරුකොට ඇතියේ සතිපට්ඨානයැයි යු.සේයි. එහි අර්ථය, එහි පිහිටානුයි පට්ඨානයයි. කවරක් පිහිටාද? සිහියයි. සිහියෙහි පිහිටීම සතිපට්ඨානයයි. ශාස්තෘන් වහන්සේගේ අනුශාසනා ලබන්ට යම් සමූහයක් සුදුසුකම් ලබාද? එබඳු සුදුසුකම් ලබන්ට හැකියාව ඇතියෝ සතර සතිපට්ඨාන වඩන ආර්ය පුද්ගලයෝය. මෙහි තෙඅයුරින් පිළිපත් ශ්‍රාවකයින් කෙරෙහි ශාස්තෘන් වහන්සේගේ ප්‍රතිසානුනය ඉක්මවූ හෙයින් සතිපට්ඨානයැයි යු.සේයි. එහි අර්ථය පිහිටවිය යුතු හෙයින් පට්ඨානයයි. පැවැත්විය යුතුයැයි අර්ථයි. කවරකින් පිහිටවිය යුතුද, සිහියෙන්. සිහියෙහි පිහිටුවීම සතිපට්ඨානයයි. සිව් සිව්වන් වඩනා ලදුයේ බහුල වශයෙන් කරන ලදුයේ, සජ්ත බොධ්‍යංග සම්පූර්ණ කෙරේ යනාදීන්හි වනාහි

සිහියම සතිපට්ඨානයැයි යු.සේයි. එහි අර්ථය පිහිටානුයි පට්ඨානයි. එළඹ සිටී. බැස පැන වැදී පවතී යයි අර්ථයි. සිහියම පිහිටීම සතිපට්ඨානයි. නොහොත් සිහිකිරීම් අර්ථයෙන් සනිගියි. එළඹ සිටීම අර්ථයෙන් උපට්ඨානයි. මෙසේ සිහිය එය එළඹ සිටීමනුයි සතිපට්ඨානයි. මෙහි මෙය අදහස් කරන ලදී. මෙසේ සතිපට්ඨානයෝයි කුමක් හෙයින් බහුවචන කරන ලද්දේද? සිහියෙහි බොහෝ භාවය හෙයිනි. අරමුණු හේදයෙන්ද ඒ සතීහු බොහෝ වෙති.

කතමෙ වතතාරො යනු කියනු කැමැත්තෙන් විමසීමයි. ඉඬ යනු මෙසස්නෙහි, හිකඩු යනු සසර බිය බලානුයි හික්කුයි. මෙහි සෙසු පදයන්හි අර්ථ වර්ණනාව ශ්‍රැතමය ඥාණ කථායෙහි, මාර්ග සත්‍ය නිර්දේශ වර්ණනායෙහි යු.සේයි. කවර හෙයින් භාග්‍යවතුන් වහන්සේ විසින් අඩුවැඩි නොවූ සතිපට්ඨාන සතරක්ම දේශනා කළසේක්ද යත්, හික්මවිය යුතු ආයතේ හිතසුව සඳහායි. තෘෂ්ණා වර්ත, දෘෂ්ටි වර්ත, සමථයානික, විදර්ශනා යානිකයන් කෙරෙහි, මඤ්ඤ, තීක්‍ෂණ වශයෙන් දෙඅයුරෙකින් පැවැති කල්හි, මඤ්ඤ තෘෂ්ණා වර්තයාට දළ කායානුපස්සනා සතිපට්ඨාන විශුද්ධි මාර්ගයයි. තීක්‍ෂණ වර්තයාට සියුම් වේදනානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. මඤ්ඤාඥ දෘෂ්ටි වර්තයාටද, ඉතා ප්‍රභේදගත නුච්ඡි, විතතානුපස්සනා සතිපට්ඨානය විශුද්ධි මාර්ගයයි. තීක්‍ෂණ වර්තයාට ඉතා ප්‍රභේදගත ධර්මානුපස්සනා සතිපට්ඨානයයි. සමථයානික මඤ්ඤාඥයාට, අපහසුවකින් තොරව අවබෝධ කළ යුතු නිමිත්ත සහිත ප්‍රථම සතිපට්ඨානය විශුද්ධි මාර්ගයයි. තීක්‍ෂණ ප්‍රාඥයාට දළ අරමුණෙහි නොපිහිටන හෙයින් දෙවැන්නද, මන්ද ප්‍රාඥ විදර්ශනායානිකයා හටද, අතිප්‍රභේද ගත නුච්ඡි අරමුණු සහිත තෙවැන්නද, තීක්‍ෂණ ප්‍රාඥයාට ඉතා ප්‍රභේද ගත අරමුණු සහිත සිව්වැන්නද, විශුද්ධි මාර්ගයයි මෙසේ අඩුවැඩි නුච්ඡි සතරෙක්ම දේශිතය.

සුභ, සුව, නිත්‍ය, ආත්ම විපර්යාස ප්‍රභාණය සඳහා හෝ වේ. කය වනාහි අශුභයයි. සත්ත්වයෝ එහි ශුභයයි විපර්යාස ග්‍රහණයෙන් විපර්යාසයට පත්වූවාහු වෙති. ඔවුන්ට එහි අශුභභාවය දැකීමෙන් එම විපර්යාසයෙහි ප්‍රභාණය සඳහා ප්‍රථම සතිපට්ඨානය යු.සේයි. සැපය, නිත්‍යය, ආත්මයැයි ගත් වේදනාවන්හි වේදනාව දුක්ය. සිත අනිත්‍යයි ධර්ම අනාත්මය. සත්ත්වයෝ ඒවාහිද සුව, නිත්‍ය, ආත්ම විපර්යාස ග්‍රහණයෙන් විපර්යාසයට පත්වූවාහු වෙති. ඔවුන්ට එහි දුක් ආදී භාවය

දැකීමෙන් එම විපර්යාසයන්ගේ ප්‍රභාණය සඳහා සෙසු ක්‍රයය යු.සේයි. මෙසේ ශුභ, සුව, නිත්‍ය, ආත්ම විපර්යාස ප්‍රභාණය සඳහා හෝ සතරෙක්ම යු.සේයි. හුදෙක් විපර්යාස ප්‍රභාණය සඳහාම නොවේ. සිව් ඕස, යෝග, ආශ්‍රව, ග්‍රන්ථ, උපාදාන, අගති ප්‍රභාණය සඳහාද, සිව්ආකාර ආහාර පරිඥාව සඳහාද සතරෙක්ම යු.සේයි.

සුත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි, පශ්චි කායං යනු මෙම රූප කයෙහි පෘථුච්චි ධාතුවයි. මුළු සිරුරෙහි පෘථුච්චි ධාතුවගේ බොහෝ බැවින් සියලු පෘථුච්චි ධාතුව සංග්‍රහය සඳහා සමුහාර්ථයෙන් කාය ග්‍රහණය කරන ලදී. ආපො කායාදිභ්නිද එම ක්‍රමයමැයි. කෙසකායාදිනමයි කේශ කායාදීන්ගේ බොහෝ බැවින් කේශකායාදී ග්‍රහණය කරන ලදී. වකකාදීනි වකුගවු ආදිය පිරිසිදින ලද හෙයින් කාය ග්‍රහණයට නුසුදුසු වෙත්තූයි ඒවාහි ග්‍රහණය නොකරන ලදැයි දතයුතුය.

සුඛං වේදනං යනාදීන්හි සුඛං වේදනං යනු කායික හෝ චෛතසික සුව වේදනාව, එසේම දුකඛං වේදනං, අදුකඛමසුඛං වේදනං යනු චෛතසික වූම උපෙක්‍ෂා වේදනාවයි. සාමීසං සුඛං වේදනං යනු ඡට් ලෞකික දේ සම්බන්ධ සොම්නස් වේදනාව, නිරාමීසං සුඛං වේදනං යනු ඡට් නෛෂ්කම්‍ය සම්බන්ධ සොම්නස් වේදනාව, සාමීසං දුකඛං වේදනං යනු ඡට් ලෞකික දේ සම්බන්ධ දොම්නස් වේදනාව, නිරාමීසං දුකඛං වේදනං යනු ඡට් නෛෂ්කම්‍ය සම්බන්ධ දොම්නස් වේදනාව, සාමීසං අදුකඛම සුඛං වේදනං යනු ඡට් ලෞකික දේ සම්බන්ධ උපේක්‍ෂා වේදනාව.

නිරාමීසං අදුකඛමසුඛං වේදනං යනු ඡට් නෛෂ්කම්‍ය සම්බන්ධ උපේක්‍ෂා වේදනාව, සරාගං චිත්තං යනාදිය ඥාණ කථායෙහි කියන ලද අර්ථමය. අවසෙසෙ ධමෙම යනු එම කාය වේදනා චිත්තයන්ගෙන් අවශේෂ භ්‍රෙහුමික ධර්මයන්හි, හැමතන්හිම තෙත ඥාණෙන යනු එම සත්වදැරුම් අනුපස්සනා ඥාණයෙන්, මෙහි වනාහි යම්ආකාර අතරින් පතර නොකියන ලද අර්ථ වෙන්ද, ඒවා යට ඒ ඒ තන්හි කියන ලද අර්ථමය.

සතිපට්ඨාන කථා වර්ණනා නිමි.

විදුර්ගතා ප්‍රතිසංයුක්ත, සනිපට්ඨාන කථාවට, අනතුරුව විදුර්ගතා ප්‍රභේද, දක්වන්නාවූ විසින් දේශිත සූත්‍රාන්ත පූර්වංගම විදුර්ගතා කථායෙහි පෙර නුච්ඡි අර්ථ වර්ණනාවයි. එහි සූත්‍රාන්තයෙහි සො යනු සර්වත්‍රාම භෙයින් යමෙක හෝ ඔහු හෝ සියල්ලෝම හෝ සංගෘහිත වෙත්. වත යනු ඒකාංශාර්ථයෙහි නිපාතයි. කඤ්චි සංඛාරං යනු ස්වල්ප මාත්‍රවූද සංස්කාරයක් අනුලෝමිකාය ඛනනියා යනු මෙහි විදුර්ගතා ඤාණයම ලෝකෝත්තර මාර්ගයට අනුලෝමී වේනුයි අනුලෝමිකංයි. එයම කැමැත්ත අපේක්ෂාකොට, අනුලෝමික සියලු සංස්කාර එයට අනිත්‍ය වශයෙන්, දුක් වශයෙන්, අනාත්ම වශයෙන් කැමැති වෙති. රූවිවෙතියි නුයි ඛනනියි. එය මාදු, මධ්‍යම, තීක්ෂණ වශයෙන් තෙවදැරුමිය. කලාප සම්මර්ගතය මුල්කොට උදයව්‍යය ඤාණ කෙළවරකොට ඇතියේ මාදුකානුලෝමික ක්ෂාන්තියි. භංගානුපස්සනාව මුල්කොට ඇති සංස්කාරෝපේක්ෂා ඤාණය කෙළවරකොට ඇතියේ මධ්‍යමානුලෝමික ක්ෂාන්තියි. අනුලෝම ඤාණය තීක්ෂණ අනුලෝමික ක්ෂාන්තියි. සමනතාගතො යනු යුක්ත වූයේ, නෙතං යානං විජ්ජති යනු එම හේතුව, එම කරුණ විද්‍යමාන නොවේ. සම්මතනනියාමං යනු මෙහි මා හට හිතසුව එළවන්නේ වන්නේ යයි මෙසේ ආශීර්වාද කරනුයේ එසේම හටගන්නා හෙයින්, අශුභාදීන්හි අශුභයැයි ආදී අවිපරිත පැවැත්ම යෙදෙන හෙයින්ද යහපත් ස්වභාවයනුයි සම්මතෙතායි. අනන්තර ඵලදානය සදහා, අර්හත්චෝත්පත්තියට නියමිත පිළිවෙළ වූ හෙයින් නියාමයි. නිශ්චයයි අර්ථයි. නිවැරදි ස්වභාවයද, නියමිත පිළිවෙළද එයමනුයි සම්මතන නියාමයි. ඒ කවරක්ද, ලෝකෝත්තර මාර්ගයයි. විශේෂයෙන් වනාහි සෝවාත් මාර්ගයයි. එහෙයින් මාර්ග නියමයෙන් නියම හෙයින් නියතයි.

කතිභාකාරෙහි යන ආදී වූ විමසීම් පූර්වංගම සූත්‍රාන්ත නිර්දේශයෙහි පඤ්චකඛන්ධෙ අනිච්චතො ආදීන්හි නාමරූපද නාමරූපයෙහි ප්‍රත්‍යයන්ද, ථරිග්‍රහණය කොට, කලාප සම්මර්ගත වශයෙන්, ආරබ්ධ විදුර්ගක යෝගාවචරයා පඤ්ච ස්කන්ධයන්හි එක් එක් ස්කන්ධය, අනිත්‍යය අවසන්කොට ඇති ස්වභාවයෙන්ද, ආදී අන්තචත් භාවයෙන්ද, අනිත්‍යය වශයෙන් බලයි. උත්පාද ව්‍යය ප්‍රතිපිළිනතායෙන්ද දුක්ඛ වස්තු හෙයින්ද දුක්ඛතො ප්‍රත්‍යයන්ගෙන් යැපිය යුතු හෙයින්ද, රෝග මූලතායෙන්ද රොගතො දුක්ඛතාව නමැති හුල වැදීමට යෝග්‍ය හෙයින්ද, කෙලෙස් නමැති අපචිත්‍ර දෑ වැගිරෙන හෙයින්ද, උත්පාද ජරා භංගයන්ගෙන්ද ඉදිමුණු, මේරුණු, බිඳුණු ස්වභාව හෙයින්ද, ගෙඩි පීඩා හටගන්නා හෙයින්ද,

ඇතුළත විදින හෙයින්ද, ඉවත් කරලීම දුෂ්කර හෙයින්ද සලලතො; ගර්භා කරන ස්වභාවයෙන්ද, අවැඩ එළවන ස්වභාවයෙන් දුකට වස්තු ස්වභාවයෙන්ද අසනොයි. අසෛච්ඡාව ජනනය කරන හෙයින්ද, රෝගාබාධයන්ට ආසන්න කාරණය හෙයින්ද ආබාධනොයි; ස්වවශයෙහි නොපවත්නා හෙයින්ද, යටහත්ව නොපවත්නා හෙයින්ද පරතොයි; ව්‍යාධි ජරා මරණයන්ගෙන් බිඳවැටෙන හෙයින් පලොකනොයි; නොයෙක් ව්‍යසනයන් ගෙන එන හෙයින් ඊතීනොයි; නොදත් මහත් අනර්ථයන් එළවන හෙයින්ද සියලු උපද්‍රවයන්ට හේතුවන හෙයින්ද උපඥවනොයි; සියලු බියට ආකර හෙයින්ද, දුක් සංසිද්ධිමි සංඛ්‍යාත උතුම් ආශ්වාසයට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූ හෙයින්ද හයනොයි; නොයෙක් අනර්ථයන්ගෙන් අනුබද්ධ හෙයින්ද, දෝසයන් එළඹ සිටින හෙයින්ද, විපතක් මෙන්, නොඉවසීමට සුදුසු හෙයින් උපසංගතො; ව්‍යාධි ජරා මරණයන්ගෙන්ද, ලාභාදී ලෝක ධර්මයන්ගෙන්ද, බොහෝසෙයින් සැලෙන හෙයින් වලතො; උපක්‍රමයෙන්ද, ස්වභාවයෙන්ද ලෙහෙසියෙන් බිඳියන සුලු හෙයින් පහංගුනොයි; සියලු අර්ථයන්ගේ වැටීම වන හෙයින්ද, ස්ථිරභාවයාගේ අභාව හෙයින්ද අද්‍රව්‍යනොයි; ආරක්ෂාවක් නොමැති හෙයින්ද, ක්‍ෂෙමතාවයක් නොලැබිය හැකි හෙයින්ද, අනාණනො ඇලීමට නුසුදුසු හෙයින්ද, ඇලුණුවන්ටද, ආරක්‍ෂක කෘත්‍යයක් නොකැරේනුයි අලෙණතො; නිශ්‍රිතයින්ට බිය හා සාරකත්ව අභාව හෙයින්ද අසරණනොයි; කල්පිතය පරිදි, ස්ථිර ශූභ, සුව, ආත්ම ස්වභාවයන්ගෙන් හිස් හෙයින් රිතතනො; හිස් හෙයින්ම තුවෂ්තො; ස්වල්ප හෙයින් හෝ, ස්වල්පයද ලෙවිහි හිස්යයි යු.සේයි. ස්වාමි, නිවාසී, චේදක, කාරක පාලක විරහිත හෙයින් සුඤ්ඤතො; තෙමේද අස්වාමික නාවාදියෙන් යුක්ත හෙයින් අනතතනො; ප්‍රවෘත්ති දුක්ඛතායෙන්ද, දුක්ඛයාගේ ආදීනවතායෙන්ද ආදීනවතො; නොහොත් දරිද්‍රතාවන්ට හමයි. යේ පවත්වයිනුයි ආදීනවො; දිළිඳු මිනිසාට එය විශේෂ නාමයකි. ස්කන්ධයෝද දිළිත්දෝමයැයිද, දිළිත්දන් හා සමාන හෙයින්ද ආදීනව වශයෙන්, ජරාවෙන්ද මරණයෙන්ද යන දෙඅයුරෙකින් වෙනස්වන හෙයින් විපරිණාමධම්මතො; දුර්වලතායෙන් පෙණපිඩක් මෙන්ද, සුව බිඳ දමන හෙයින්ද අසාරකතො; දුකට හේතු බැවින් අසමූලතො; මිතුරු වෙසින් එන සතුරෙකු මෙන් විශ්වාසය නසන හෙයින් වධකතො; පහවූ හවතායෙන්ද විභවය හටගත්වන හෙයින්ද විභවතො; ආශ්‍රවයන්ට ආසන්න කාරණ බැවින් සාසවතො; හේතුප්‍රත්‍යයන්ගෙන් මනාව සංස්කරණය කරන ලද හෙයින් සංඛතනො; මෘත්‍යුමාර, ක්ලේශමාරයින්ට ආහාරවන හෙයින් මාරාමිසතො; ජාති, ජරා, ව්‍යාධි, මරණ ස්වභාව හෙයින් ජාති

ජරා ව්‍යාධි මරණ ධම්මතො; සොක, පරිදෙව උපායාසයන්ට හේතුවන හෙයින් සොක පරිදෙව උපායාස ධම්මතො; තෘෂ්ණා, දෘෂ්ටි, දුශ්චරිත සංකිලේසයන්ට විෂය ස්වභාව හෙයින් සංකිලේසික ධම්මතො; වශයෙන් බලයි. මේ හැමතනින්ම බලයි යන වචනය අන්තයට ගතයුතුය. පංචකඛ්‍යෙධ යයි සමූහ වශයෙන් කියන ලද්දේද, එක් එක් ස්කන්ධ වශයෙන් අර්ථ වර්ණනාව කලාප සම්මර්ශන ඥාණ නිර්දේශයෙහි වෙන් වෙන් දක්වන ලද හෙයින් අවසානයෙහිද වෙන් වෙන්ව ස්කන්ධයන්ගේ වශයෙන් අනුපස්සනාවන්ගේ ගණන් ගත් හෙයින් සමූහයෙහි පැවති වචනයන්ගේද කොටස්හිද පැවැත්ම ලැබීම් වශයෙන් කරන ලදැයි දැනුතුය. වෙන් වෙන්ව පැවැති සම්මිශ්‍රණයන් එකට හකුළුවා වචන වශයෙන් හෝ පංචස්කන්ධ යැයි යුක්තයි. එක පහරින් පංචස්කන්ධයන් එකක් වශයෙන් සම්මර්ශනය ගැළපේමය. පඤ්චනං ඛන්ධානං නිරොධො නිව්චං නිබ්බාණනති පසසනොතා යන ආදීනව ඥාණ නිර්දේශයෙහි කියන ලද ක්‍රමයෙන් විදර්ශනා කාලයෙහි සන්තිපද ඥාණ වශයෙන් නිර්වාණය නිත්‍යයැයි දක්වේ, සම්මත නියාමං ඔක්කමති යනු මාර්ග ඤාණයට බසියි. එල ඤාණයෙහි වනාහි බැසගත්තේ නම් වේ. සියලු නියාමයන්ට බස්නා ක්‍රමයන්හි එම ක්‍රමයමැයි.

අරොගං යනු නිරෝග වූයේ, විසලං යනු හුල් රහිත වූයේ, ඒ හා සමානයන්හි එම ක්‍රමයමැයි. අනාබාධං යනු ආබාධ විරහිත ආබාධයන්ට ප්‍රතිපක්‍ෂ වූයේ හෝ ඒ හා සමානයන්හි එම ක්‍රමයමැයි. අපරපච්චං යනු අන්‍ය ප්‍රත්‍යය විරහිත, උපසසග්ගතො යන්නද, අනුපසසග්ගං යන්නද සමහරු සංයෝග කොට කියවති. පරමසුඤ්ඤං යනු සියලු සංස්කාරයන්ගෙන් ශුන්‍ය හෙයින්ද, උතුම් හෙයින්ද පරම ශුන්‍යයි. පරමත්ථං යනු සංඛත අසංඛතයන්ගේ අග්‍ර වූ හෙයින් උතුම් අර්ථයයි. ලිංග විපර්යාස වශයෙන් නපුංසක වචනයයි. නිර්වාණයාගේ ශුන්‍යතාව හෙයින්ද අනාත්මතාව හෙයින්ද, මෙම ද්වයයෙහි ප්‍රතිලෝම ක්‍රමය නොයුක්තයි. අනාසවං යනු ආශ්‍රව විරහිත, නිරාමිසං යනු ආමිස විරහිත, අජාතං යනු උපත් විරහිත හෙයින් නූපත්, අමතං යනු භංග අභාවයෙන් මරණ විරහිත, මරණයද නපුංසක භාව වචන වශයෙන් මතං යයි යුක්තයි.

මෙසේ මේ පිළිවෙළින් කියන ලද ආකාර තේදහින්න වූ සමසතළිස් අනුපස්සනාවන්හි ස්වභාව සංග්‍රහ වශයෙන් ත්‍රිවිධ අනුපස්සනාවන්හි එකට සංග්‍රහ කරනුයේ අනිවචනොති අනිවචානුපස්සනා යන ආදිය වදාළහ.

ඒවාහි සුදුසු අයුරින් අනිත්‍ය, දුක්ඛ, අනාත්මයන්හි යෙදීම් කළයුත්තාහ. අවසන්හි වනාහි ඒවා වෙන් වෙන්ව ගණන් වශයෙන් දක්වන ලදී. ගණනයන්හිද ගණන් පිළිවෙළ වශයෙන් ප්‍රථමයෙන් අනන්තමානුපස්සනාව ගණිතය. එහි පඤ්ච වීසති යනු මත්තෙහි හිස් ලෙසින් නිෂ්ඵල ලෙසින් ශුන්‍යතා වශයෙන් අනාත්ම වශයෙන්දැයි එක් එක් ස්කන්ධයෙහි ස්කන්ධ පහ බැගින් කොට පඤ්ච ස්කන්ධයන්හි පස්විසි අනන්තමානුපස්සනායි. පඤ්ඤාසා යනු අනිත්‍ය වශයෙන්, විනාශවන ස්වභාව වශයෙන් කම්පාවීම් වශයෙන්, බිඳෙනසුලු වශයෙන් සැමදා නොපවත්නා ලෙසින්, වෙනස්වීම් ස්වභාවයෙන්, අසාර වශයෙන්, විනාශ වීම් වශයෙන්, ප්‍රත්‍යයෙන් හටගත් ලෙසින්, මරණ ස්වභාව වශයෙන් එක් එක් ස්කන්ධයෙහි දහය බැගින් කොට පංචස්කන්ධයන්හි අනිත්‍යානුපස්සනා පණහකි. සතං පඤ්ච වීසති වෙච යනු සෙසු දුක් වශයෙන් රෝග වශයෙන් ආදී එක් එක් ස්කන්ධයෙහි විසිපහ බැගින් කොට, පංච ස්කන්ධයන්හි එකසිය විසිපහක් අනුපස්සනාවෝ වෙති. යානි දුකෙඛ පවුච්චරෙ යනු යම් අනුපස්සනාවෝ වෙත්ද, ඒවා දුකිධම්මය පංචස්කන්ධයෙහි ගණන් වශයෙන් කියති. ඒවා එක්සිය විසිපහක්මයැයි සම්බන්ධය දතයුතුය. යානි යන මෙහි ලිංග විපර්යාසය දතයුතුය.

විදර්ශනා කථා වර්ණනාව නිමි.

දැන් මහතෙරහු, විදර්ශනා කථානන්තරව, සියලු ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ගයෙහි නිර්දේශිත, සමථ විදර්ශනා මාර්ග නිර්වාණ ධර්මයන් ආකර නානත්ව වශයෙන් නොයෙක් ක්‍රමයන්ගෙන් පසසනු කැමැතියානු නිව්ඡානො ආදී එකුත්විසි මාතෘකා පදයන් උදෙසා එහි නිර්දේශ වශයෙන් මාතෘකා කථාවක් නම් කිහි. එහි මේ පෙර නුවු අර්ථ අනුවර්ණනාවයි. පළමුව මාතෘකාවෙහි නිව්ඡානො යනු නොමැලවුණේ, සියලු කෙලෙස්හු පීඩා යෝගයෙන් මැලවුණාහු වෙති. රාගයද නිරතුරු පැවැතියේ සිරුර දවයි. අනෙක් කෙලෙසුන් ගැන කියනුම කවරේද? මහණෙනි, රාගාශ්තිය, ද්වේෂාශ්තිය, මෝහාශ්තිය යැයි මේ අග්නි තුනෙකි. කෙලෙසුන්ට ප්‍රධාන වූ කෙලෙස් ත්‍රයයක්ම යු.සේයි. ඒවා සම්ප්‍රයුක්ත පුද්ගලයෝද දවත්මය. මෙසේ හටගත් කෙලෙසුන්ගේ අභාවයෙන් නිව්ඡානොයි. එය කවරෙක්ද, විමෝක්ඛ සම්බන්ධයෙන් විමෝක්ඛයැයි දතයුතුය. මිදේනුයි මොකෙකායි මනාව මිදේනුයි විමෝක්ඛයැයි අර්ථයි. මේ එක් මාතෘකා පදයකි. විජ්ජා

විමුක්ති යනු විද්‍යාවම විමුක්තියි. මේ එක් මාතෘකා පදයකි. සධාන විමොක්ඛො යනු ධ්‍යාන යම විමෝක්ඛයි. මේ එක් මාතෘකා පදයෙකි. සෙස්ස එකිනෙකවමය. මෙසේ එකුන්විසි මාතෘකා පදයෝය. නෙකඛමෙමන කාමච්ඡන්දනො නිවඡානො යනු නෛෂ්ක්‍රමයෙන් කාමච්ඡන්දය පහව ගිය හෙයින්, කාමච්ඡන්දයෙන් නිකෙලෙස් වූ යෝගියා ඉන් ලද, නෛෂ්ක්‍රමයද, නොමැලවුණු, නිකෙලෙස් විමෝක්ඛයයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. නෙකඛමෙමන කාමච්ඡන්දනො මුච්චනිති විමොක්ඛො යනු නෛෂ්ක්‍රමය තුළින් යෝගියා කාමච්ඡන්දයෙන් මිදෙනුයි එම නෛෂ්ක්‍රමය විමෝක්ඛයැයි අර්ථයි. සෙස්සෙහිද එසේමය. විජ්ජනිති විජ්ජා යනු ස්වභාවයෙන් විද්‍යමාන වේ. තිබේ. ලබයිනුයි විද්‍යා නමැයි අර්ථයි. නොහොත් ස්වභාව තත්වය දැනගැනීම සඳහා පිළිපත් යෝගීන් විසින් ස්වභාවය විදිනු ලැබේ. දැනගනු ලැබෙනුයි විද්‍යා නමැයි අර්ථයි. නොහොත්, විශේෂ ස්වභාව ලැබීම සඳහා පිළිපත් යෝගීන් විසින් විදිනු ලැබේ. ලබානුයි විද්‍යා නමැයි අර්ථයි. නොහොත් තමා විසින් විදිය යුතු භූමිය විදියි. ලබයිනුයි විද්‍යා නමැයි අර්ථයි. තමා විසින් විදිය යුතු ස්ථානය විදියි ලබයි නුයි විද්‍යා නමැයි අර්ථයි. ස්වභාව දර්ශන හේතු හෙයින් යථා ස්වභාවය ප්‍රකට කෙරෙනුයි විද්‍යා නමැ. විජ්ජනෙතා මුච්චනි මුච්චනෙතා විජ්ජනි යනු කියන ලද ආකාර ධර්මය කියන ලද අර්ථයෙන් විද්‍යමාන වූයේ කියන ලද අයුරින් මිදේ. කියන ලද අයුරින් මිදෙනුයේ කියන ලද අර්ථයෙන් විද්‍යමාන වේනුයි විද්‍යා විමුක්ති නමැයි අර්ථයි. කාමච්ඡන්දං සංවරට්ඨන යනු කාමච්ඡන්දය වැළැකීම් අර්ථයෙන් එම නෛෂ්ක්‍රමය සිල, විශුද්ධි නමැ. එයම අවික්ෂෙප හේතු හෙයින් අවික්ෂෙපාර්ථයෙන් විත්ත විශුද්ධියි. දර්ශන හේතු හෙයින් දර්ශනාර්ථයෙන් දෘෂ්ටි විශුද්ධියි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. පටිපටසසමෙහති යනු යෝගාවචර තෙමේ නෛෂ්ක්‍රමයාදියෙන් කාමච්ඡන්දාදිය සංසිද්ධානුයි නෛෂ්ක්‍රමාදි ධර්මය පස්සද්ධි නමැ. පහිණතතා යනු ඒ ඒ ප්‍රභාණයෙන් ප්‍රහිණ හෙයින් ඤාතට්ඨන ඤාණං යනු ධ්‍යාන ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ වශයෙන්, විදර්ශනා වශයෙන් මාර්ග ප්‍රත්‍යවේක්ෂණ වශයෙන්, ඤාතාර්ථයෙන් නෛෂ්ක්‍රමාදිය ඤාණය නමැයි අර්ථයි. දිට්ඨතතා දසසනං යන මෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. විසුජ්ඣති යනු යෝගියා නෛෂ්ක්‍රමාදියෙන් පිරිසිදු වීමයි. නෛෂ්ක්‍රමය නිර්දේශයෙහි නෛෂ්ක්‍රමය අලෝභ හෙයින් කාම රාගයෙන් බැහැරවූයේනුයි නිසසරණං ඉන් නික්මුණේ නුයි නෙකඛමමංයි, රූපානමෙතං නිසසරණං යදිදං නෙකඛමමංයි කියනු ලබන කල්හි, ආරූප්‍ය

විශේෂයෙහි නොපෙනෙන හෙයින් විශේෂයෙහි දැක්වීම සඳහා අන්තර්ගත කියන ලද පාඨ ක්‍රමයෙන්ම යම් මේ 'ආරූපං' යයි යු.සේයි. එම ආරූපයද රූපයෙන් නික්මුණු හෙයින් නෙකබමම නමැයි ප්‍රාර්ථනා වශයෙන්ම යු.සේයි. භූතං යනු හටගැන්ම හා එක්ව යෙදීම දැක්වීමයි. සංඛතං යනු ප්‍රත්‍යය බල විශේෂ දැක්වීමයි. පටිච්ච සමුප්පතනං යනු ප්‍රත්‍යය එක්වීමෙහිදී, ප්‍රත්‍යයන්ගේ උත්සාහවත් නොවීම දැක්වීමයි. නිරොධො තස්ස නෙකබමමං යනු නිර්වාණය එම සංඛතයෙන් නික්මුණු හෙයින් එම සංඛතයාගේ නික්මීම නමැ. ආරූපයාගේද නිරෝධයාගේද ග්‍රහණය අත්පාඨයන්හි කියන ලද ක්‍රමයෙන්ම කරන ලදී. කාමච්ඡන්ද්‍රියාගේ නික්මීම නෛෂ්ක්‍රමයයි කියනු ලබන කල්හි පුනරුත්ති දෝෂය වේ. නෙකබමම වචනයෙන්ම එයට නෛෂ්ක්‍රමය සිදුවේයයි එය නොකියා සෙසු නෛෂ්ක්‍රමයම යු.සේයි. එය සෘජුය.

නිසාරණ නිර්දේශයෙහිද මෙම ක්‍රමයෙන්ම අර්ථය දැක්වුණුය. මෙහි වනාහි නිස්සරණිය ධාතුහු සෘජුව නෛෂ්ක්‍රමයැයි යු.සේයි.

පටිච්චකො යනු අතිශයින් විවේක භාවයට පත් වීමයි. නෛෂ්ක්‍රමයාදියමය. වොස්සඡස්සි යනු නෛෂ්ක්‍රමයාදීහු වොස්සග්ගයෙහි නෛෂ්ක්‍රමය පවත්වන්නා වූ යෝගියා නෛෂ්ක්‍රමයෙන් හැසිරෙයි යු.සේයි. එම නෛෂ්ක්‍රමය වනාහි වර්යාවයි. සෙස්සෙහිද එම ක්‍රමයමැයි.

ධ්‍යාන විමෝක්ඛයෙහි කිවයුත්ත විමෝක්ඛ කථායෙහි යු.සේයි. හුදෙක් එහි 'ජානාතිති ඝාතා විමොකකා' යැයි යු.සේයි. මෙහි වනාහි 'ඝාතාති' යැයි පුද්ගාධිෂ්ඨාන දේශනාවම කරන ලද්දේය. මෙය විශේෂයයි.

භාවනාධිෂ්ඨාන ජීවිත නිර්දේශයෙහිද, පුද්ගලාධිෂ්ඨාන දේශනාව කරන ලද්දේය. ධර්ම වශයෙන් වනාහි භාවනාව නම් නෛෂ්ක්‍රමයාදීහුමය. අධිධ්‍යානං නම් නෛෂ්ක්‍රමයාදී වශයෙන් පිහිටුවන ලද සිතමය. ජීවිතං නම් නෛෂ්ක්‍රමයාදී වශයෙන් පිහිටුවන ලද සිතෙහි සමයග් ආජීවය නමැ. මිථ්‍යාජීවයෙන් වැළැක්ම දැහැමින් සෙමෙන් ප්‍රත්‍යය සෙවීමේ උත්සාහයයි. එහි සමං ජීවති යනු සම ජීවිතයෙන් ජීවත් වේ. භාව නපුංසක වචනය හෝ වේ. සම පැවැත්මෙන් ජීවත් වේයයි යු.සේයි. නො විසමං යනු සම පැවැත්මෙන් ජීවත් වේයයි කියන කියන ලද්දා වූම

අර්ථයෙහි වැළැක්ම වශයෙන් අවධාරණය කරන ලදී. සමමා ජීවති යනු ස්වභාව විශුද්ධියෙන් විශුද්ධ වූ ජීවිතයෙන් ජීවත් වේ. නොකිලිටයං එහිම නියම කිරීමයි. යඤ්ඤදෙවා යනාදීන්ගෙන් ඤාණ සම්පත්තියෙහි කියන ලද ආකාර ත්‍රිවිධ අනුසස් දක්වයි. එහි යඤ්ඤදෙවා යනු යම් යම් දැයක්ම බතතිය පරිසං. යනු ඤාත්‍රියයන්ගේ රැස්වීම,

යම් අය භාත්පස ගිලාබසින්ද, මෙහි නොකරන ලද බුද්ධිමත්හුයි පිරිසයැයි යු.සේයි. අනෙක් ත්‍රයයෙහිද එම ක්‍රමයමැයි. ඤාත්‍රියයාදීන්ගේම පැමිණීමේ සම්පත්තියෙන්ද, ඤාණ සම්පත්තියෙන්ද යුක්ත වූ හෙයින් එම සතරෙහිම ග්‍රහණයයි. ශුද්ධ පිරිස වශයෙන් නොවේ. විසාරදො යනු ටොරිය සම්පන්න පහවූ ඇල්මෙන් යුත්, නිර්භය වූයේ යන අර්ථයි. අමංකු භූතො යනු නොහැකිලුණේ තෙද විරහිත නොවූයේ, තං කිසස හෙතු යනු එම විශාරදත්වය කවර හේතුවකින් කවර කරුණකින් වේදැයි යන අර්ථයි. දැන් තථාහි යනු එම හේතු වචනයයි. යම් හෙයකින් මෙසේ ත්‍රිසම්පදාවන්ගෙන් යුක්ත වූයේද, එහෙයින් විසාරද වේයැයි විසාරද බැවිහි හේතු පෙන්වා නිම කළේය.

සද්ධර්මප්‍රකාශනී නම් ප්‍රතිසම්හිදා මාර්ග අර්ථකථාවෙහි
මාතෘකා කථා වර්ණනාව නිමි.

වූලවර්ගයෙහි පෙර නුවූ අර්ථ අනුවර්ණනාව නිමි.
මෙතෙකින් ත්‍රිවර්ග සංගෘහිත සමතිස් කථා ප්‍රතිමණ්ඩිත

ප්‍රතිසම්හිදා මාර්ගයෙහි අර්ථ වර්ණනාව නිමි.

මහාවග්ගො මජ්ඣිමොව - චූළවග්ගොව නාමනො
තයො වග්ගා ඉධ චූතතා - පමාණ පටිපාටියා

මහා, මධ්‍යම, චූළයැයි නම් වශයෙන් මෙහි පිළිවෙළින් වර්ග
ත්‍රයයෙක් යු.සේයි.

වග්ගෙ වග්ගෙ දස දස - කථා යා තා උදිරිතා
උද්දාන කථා වණණනා - ඉමා තාසං යථාකකමං

වර්ගයක් පාසා කියන ලද, යම් ඒ දහයක් බැගින් වූ කථාවෝ
වේද? මෙ එම කථාවන්හි පිළිවෙළින් දක්වන ඇමුණුමය. (පටුනය)

ඤාණං දිට්ඨි ආනපානං - ඉන්ද්‍රියං විමොක්ඛ පඤ්චමං
ගති කමමං විපලලාසො - මග්ගො මණෙඩාති තෙ දස

ඤාණ, දෘෂ්ටි, ආනාපාන, ඉන්ද්‍රිය, පස්වන විමෝක්ඛයද, ගති, කර්ම,
විපර්යාස, මාර්ග, මණ්ඩයැයි මහා වර්ගයෙහි දහයකි.

යුගනකං සච්ච බොජ්ඣංගා - මෙතතා විරාග පඤ්චමා
පටිසම්භිදා ධම්ම චකකං - ලොකුත්තර බල සුඤ්ඤතා

යුගනක, සත්‍ය, බොධ්‍යංග, මෙත්‍රී, පස්වන විරාගයද, ප්‍රතිසම්භිදා,
ධර්මචක්‍ර, ලෝකෝත්තර, බල ශුන්‍යතා යැයි මධ්‍යම වර්ගයෙහි දහයකි.

පඤ්ඤා ඉද්ධි අභිසම්මයො - විවෙකො වරිය පඤ්චමො
පාටිගිරං සමසීසී - සති විපසසන මාතිකා

ප්‍රඥා, සෘද්ධි, අභිසම්මය, පස්වන විරාගයද ප්‍රාතිහාර්යය, සමසීසී,
සතිපට්ඨාන, විදර්ශනා මාතෘකා වශයෙන් දහයකි.

යො සො සුගත සුත්තානං - අධිපති භූතෙන භූතහිත රතීනා
ඓරෙත ටීර ගුණවතා - චූතතො පටිසම්භිදා මග්ගො

බුදුපුත්තට අධිපති වූ, ජනහිත සුවයෙහි ඇලුණු, ස්ථිර ගුණයෙහි
පිහිටි තෙරුන් විසින් යම් ඒ ප්‍රතිසම්භිදා මාර්ගයක් කියන ලද්දේද?

තසසථ වණණනා යා පුබ්බධි කථානසං තථා යුතතං
නිසසාය මයාරඳ්ධා - නිධාන මුපාගතා එසා

විසින් අරඹන ලද එහි අර්ථ වර්ණනාව යම් පූර්ව අර්ථ කථා ක්‍රමයක් වේද? එයද එසේම යෝග්‍යතාවයද, ඇසිරිකොට අවසානයට එළැඹියේය.

යං තං උතතරමනභී - මනභී ගුණ යුතතාව සඳ්ධාය
කාරසි මහා විහාරෙ - පරිවෙණ මනෙක සාධු ගුණං

නොයෙක් යහපත් ගුණ යුත්, මන්ත්‍රී ගුණ යුත් යම් ඒ උත්තර මන්ත්‍රීවරයෙක් ශ්‍රද්ධායෙන් මහා විහාරයෙහි, පිරිවෙන් ශාලාවක් කරවන ලද්දේද?

වෙරෙනෙථ නිවසතා - සමාපිතායං මහාභිධානෙන
තනියෙ වසෙස චුතිතො - මොග්ගලානසසභුපතිනො

එම ශාලාවෙහි වසන තෙරුන් විසින් මහා යන විශේෂ නාමයෙන් යුත්, මුගලන් රජුගේ චූතිකයෙන් තෙවන වර්ෂයෙහි මෙය සමාප්ත කරන ලදී.

සමයං අනුලොමෙනභී - වෙරානං වෙරවාද දීපානං
නිධං ගතා යථායං - අට්ඨකථා ලොක හිත ජනනී

වෙරවාද ප්‍රදීපායමාන තෙරවරුන්ගේ සමයට අනුලෝම වන සේ මෙන්ම, ලෝවැස්සාගේ යහපත යම්සේ හටගනිත්ද? එසේ මෙම අට්ඨකථාව නිමාවට ගියේය.

ධම්මං අනුලොමෙනතා - අතතහිතං පරහිතඤ්ච සාධෙනතා
නිධං ගච්ඡන්තු තථා මනොරථ සබ්බ සත්තානං

ධර්මයට අනුලෝමව, ආත්මාර්ථ පරාර්ථ ඉටු කෙරෙමින් එසේම, සියලු සත්ත්වයින්ගේ අදහස් සම්පූර්ණ වෙත්වා.

සද්ධම්මපකාසනියා අට්ඨකථායෙහි ගණිත කුසලෙහි
නණිතා තු භාණ්ඩාරා - විඤ්ඤායා අට්ඨ පඤ්ඤාස

නණිතයෙහි දක්ෂයින් විසින් මෙම සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී අටුවායෙහි
බණ්ඩර පණස් අටක් ගණන් කරන ලදැයි දතයුතුය.

ආනුට්ඨ්භෙන අසසා - ඡන්දො බන්ධන ගණියමානාතු
වුද්දස සහසා සංඛා - ගාථායො පඤ්චව සතානි

මෙහි අනුස්ථිත ඡන්දස් බන්ධනයෙන් ගණිනු ලබන කල්හි දාහතර
දහස් පන්සියයක් ප්‍රමාණ ගාථා වේ.

සාසන විරට්ඨිතත්වං - ලොකගිතත්ඤ්ච සාදරෙන මයා
පුඤ්ඤං ඉමං රචයිතා - යමපතන මනසකං විපුලං

ශාසනයෙහි විරස්ථිතිය හා ලෝවැස්සාගේ යහපත උදෙසාද,
සාදරයෙන් මවිසින් මෙය රචනා කිරීමෙන් අනල්ප වූ මහත් පිනකට
සම්ප්‍රාප්ත වීද,

පුඤ්ඤාන තෙන ලොකො - සද්ධම්ම රසායනං දසබලසස
උපභුඤ්ජේවා විමලං පසොතු - සුඛං සුඛෙන වානි

එම පුණ්‍ය මහිමයෙන්, ලෝවැස්සා, දශබලධාරීන් වහන්සේගේ
සද්ධර්ම රසායනය පරිභෝගකොට, සැතපිලිදායකව නිර්මල නිවන්
සැපතට පැමිණේවා.

සද්ධර්ම ප්‍රකාශනී නම් ප්‍රතිසම්හිදා මාර්ග ප්‍රකරණයෙහි
අටුවා කථාව නිමි.

සුවිය

අ

ආ

අකලලතො	232	ආජීව සංවරය	16
අතීතංස ඤාණය	349	ආත්මනීය භාවය	627
අද්දන් දිවිය	42	ආත්මීය තාවය	627
අධිමාත්‍රතාවය	547	ආදිකර්මික හික්‍ෂුච	348
අනුත්පාද නිරෝධය	697	ආභසසර	113
අනභිනතං	655	ආයතන පඤ්චකය	241
අනුච්ඡංජන	15	ආයුහනා	260
අනුසුච වසයෙන්,	500	ආරුප්පය	711
අනුනය සංයෝජනය	421	ආචර්ජනා	348
අනුතද්වයාදිය	197	ආස්වාද සංඥාව	426
අනුත්පාද නිරෝධය	655	ආශ්‍රව	38
අනුසසතානුතතරිය	72		
අනුපසසනා	23	ඇ	
අනතානනවාදය	432		
අනුසය	377	ඇටසැකිල්ල	236
අපරාමට්ඨ	200	ඇඹරුම් ගල්	567
අප්‍රභීණාකාරය	377	ඇලීම් සංඥාව	426
අබිනන්දනයන්	199		
අභය සංඥාව	285	උ	
අභිනිහාර කුසල	233		
අභාණ කතායෙන්	377	උත්පාදස්ථිතිය	239
අමරා විකේධප	374-432	උදයව්‍යය දර්ශනය	252
අමු සොහොණ	362	උග්‍රාමාතක	235
අරණ විභංග	40	උපායාස	261
අරණ විහාර	303		
අසිතංගම වාරය	516	එ	
අසංවරය	15		
		එක්විසි එලඤාණය	502
		ඒකාර්ථතාව	551
		ඒකෝදිභාව	183

ම

මහාසාදී ධර්ම

570

ක

කරජකාය

328

කරඬුව

428

කසිණ

87

කාමාවචර

288

කැඩපත්මඩලක්

351

කැළඹිලි ගතිය

18

කැලෑ කුකුළෙක්

25

කුම්භිල ග්‍රාහී

394

කෙහෙලි

608

කෞන්ති සංවරය

15

නණ සංගම්කාරාමතාව

462

වාගානුසසති

230

ජරා මරණ

242

ජරාව

151

ජාති

140

ධීතකප්ප

39

තදංග සමුවෙෂද නිරෝධය

501

තදනුවර්තන

551

තලගොයා

193

තුන්හුලස්

608

ද

දරථ

542

දශබලනුතතරිය

70

දශබල ඤාණ

622

දස ඤාණ

262

දිට්ඨිගත

123

දිසාහිමුඛ

362

දෙවජකඩං

523

දෙවළුනක

523

දෙසැත්තෑ අනුපසංකතා

502

දේවතානුසසති

230

දේශනා ධර්මවක්‍රය

607

ධම්මානුසසති

230

ධර්ම වක්‍රය

620

ධර්මවෂ්ඤය

500

ධර්ම ස්වාමී

608

ධර්මානුසාරිත්වය

546

ධර්මෝද්ධවච

570

ධ්‍යානාංග

233

න

නන්දෝපනන්ද දමනය

306

නානාබඬු අවිකෝපන

308

නිකන්තිය

138

නිජජරානි

77

නිරයගාමී

363

නිර්වේද අනුලෝම

502

නිර්වේද ඤාණය

502

නිරෝධ සමාපත්තිය

307

නිසසරණ නිර්දේශ

516

නෙය්‍ය පරියත්තික

647

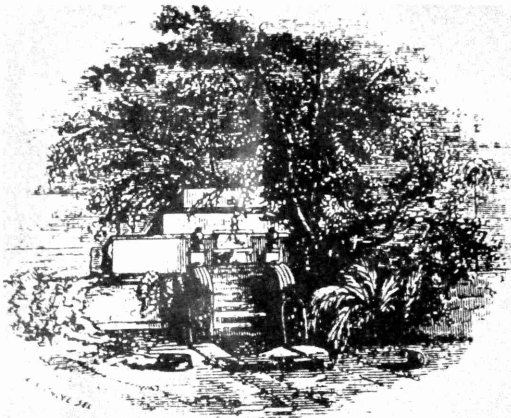
ප

පටිනිසංගත

501

පද්ධාන	14	ම	
පරවාදී	622		
පරාමිත්‍ර	26	මණ්ඩය	565
පරිභෝජන සංවරය	15	මන්ද ප්‍රාඥ විදර්ශකයින්	571
පර්යේෂන	119	මණ්ඩපෙය්‍ය	565-568
පස් අභිනන්දිතයන්	199	මාර්ගාවරණ	427
පස් පනස් සමාධි	236	මහාසාල කුල	554
පස් වැදෑරුම් ප්‍රීතිය	576	මාතෘරාජ	260
පහාන විනය	426		
පාටිහිර	58	ය	
පාරිවරියානුතතරිය	73		
පීඩා කිරීම්	195	යෝග තේජස	175
පුපුරුණ	264	යෝගාවචර	175
පුලවක	236	යෝගානුභාව	155
පංචගති	554		
ප්‍රතිවේද ධර්මත්‍රය	607	ර	
ප්‍රතිත්‍ය සමුත්පාදය	246		
ප්‍රාතිමෝක්ෂ	15	රතන චක්‍රය	292
		රතු කටු කරඬු	382
බ		රාජ හංසයා	23
		රූප විරාග	500
බදාලතා	353		
බිම්මල්	353	ල	
බිජගාම	697		
බුද්ධකෂේත්‍රය	356	ලාභානුතතරිය	71
බුද්ධානුසසති	230	ලෝකව්‍යුහ	351
බ්‍රහ්ම චක්‍රය	621	ලෝහිති	236
හයතුපද්ධාන	502	ව	
හව්‍යා හව්‍ය	380		
හාණක	377	වසී භාවය	42
හුතගාම	697	වසී භාවනා පඤ්ඤා	නත42
		වාස භාවය	377
		විගතාන්ත	576

විකබාසිත	235	සමසීසී	42-83, 312
විකබිතතතක	235	සමාධානය	18
විවස්ඤා	235	සමවායවාදීන්ගේ	197
විවිකිව්ශා	279	සමමසන ඤාණ	251
විනිපාතික	112		
විනිපාත	363	සංඛත	62
විනිශ්චය ස්ථානය	26	සංසපටිමානන	308
විනාශත්‍රය	350	සංසානුසසති	230
විනිලක	235	සංවර විනය	425
විපරිනාමධමම	283		
විදර්ශනා බල	616	සිවිරාසි	242
විපුබ්බක	235	සිව්වදරුමී පූර්ව කෘත්‍ය	308
විලාපනග්‍රහ දූක	149	සීල මූලාධාරයෙන්	228
විසභාගයන්	198	සීලානුසසති	230
විසංයෝග	529		
විශාඛය	199	සුඤ්චාසික	111
විරාග ධර්ම	251		
වීර්ය සංවර	15	ෂස්තාපත්ති අංග	519
වුට්ඨාන ගාමිනී	193	සෝවැති	186
වුට්ඨාන ගාමිනී විදර්ශනාව	501	ස්පර්ශ කිරීමේ	26
වෛහපථල	113	ස්වර්ගා වරණ	427
වෘත්ත පාදක	44	ශික්ෂානුත්තරිය	72
		ශ්‍රවණානුත්තරිය	71
ස		ශ්‍රද්ධානුසාරිත්වය	546
සංඤ්ඤාගස්තිටීය	236	හ	
සත්තාවාස	25		
සත් විඤ්ඤාණස්ථිති	111	හටගැනීම	195
සදරේඛා	192	හතවිකබිතතක	236
සන්සිද්ධි	195	හික්මීම	16
සත්තනිඤ්ඤාවත්ත	74	හේතුස්ථිතිය	236
සජ්තධාතු	149		
සජ්තමහ විල්	22		
සමුම්පර	61		

THE BO-TREE AT ANARAJAPOORA.

වෙනත්ව 1859

හදන්ත බුද්ධසොභාවාය්පාදයන් අනුරාධපුර
ශ්‍රී මහා බෝධිය අසල ප්‍රදේශයෙහි වැඩවසමින්
සිහලධාකරා පාලියට පරිවර්තනය කළ බව
බොහෝදෙනාගේ විශ්වාසයයි

බෞද්ධ සංස්කෘතික මධ්‍යස්ථානය
125, ඇන්ඩර්සන් පාර, නැගිලිමාල, දෙහිවිල.
දුරකථන: 2734256, 2728468, 2726234 ෆැක්ස්: 2736737
විද්‍යුත් තැපෑල: bcc456@sltnet.lk, info@buddhistcc.com
www.buddhistcc.com

ISBN 978-955-1604-44-4